

-II-

TARİHTE KIBRIS

TARİHTE KIBRIS

II

AKDENİZ
KARPAZ ÜNİVERSİTESİ
2017

DSKUZİOBES
Beldem & Organizasyon & Turizm A.Ş.

EDİTÖR
PROF. DR. OSMAN KÖSE

TARİHTE KIBRIS

II

Yayın No

1

Takım Numarası

2

ISBN

978-605-67945-0-6

İstanbul 2017

Editör : Osman KÖSE

Mizanpaj ve Kapak Tasarımı

Büşra ARGİN

Baskı Tarihi

Ekim 2017

Baskı Yeri

İmak Ofset

Sertifika Numarası

12531

D9KUZ10BE5 REKLAM ORGANİZASYON MATBAACILIK
BİLGİSAYAR TEKSTİL KONFEKSİYON GIDA EĞİTİM HİZMETLERİ
SANAYİ VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ

Balat Mah. Sıhhiye Cd. Office4200 No:2/33

Nilüfer/BURSA

T: 0 224 451 7 140

F: 0 224 453 4 157

www.dokuzonbes.com

TARİHTE KIBRIS

(İlkçağlardan 1960'a kadar)

II.CİLT

Editör

Prof. Dr. Osman KÖSE

TARİHTE KIBRIS

(İlkçağlardan 1960'a kadar)

Editör

Prof. Dr. Osman KÖSE

Birinci Baskı

Baskı:

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

Önsöz	7
A - İlkçağlardan Venediklilere Kıbrıs Adası	11
İlknur Gürgen	13
M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs	
Remziye Okkar	29
Eski Çağlardan Roma Dönemine Kıbrıs/Alashiya Adasında Hükümranlık Mücadelesi: Genel Bir Bakış	
Suzan Akkuş Mutlu	43
Egeli Kavimler Göçünün Alaşia(Kıbrıs) Krallığına Sosyo-Ekonomik Etkileri	
Ergün Lafli / Maurizio Buora	55
Some Observations on the Aegean Ware and Fine Graffito Ware in Western Asia Minor	
Turhan Kaçar	69
Erken Hıristiyanlık Tarihinde Kıbrıs Üzerine Bazı Notlar	
Yegana Chaghlayan	75
The Crusade Phase of the History of Cyprus	
Ali Aksu	79
Emeviler ve Abbasiler Döneminde Kıbrıs	
Emine Dineç	89
Kıbrıs'a Kıptilerin Gelişleri	
Ferda Tuncer Tutaman	97
1489 - 1570 - Kıbrıs'ta Venedik Hâkimiyeti	
B - Osmanlılar Döneminde Kıbrıs	115
1) İdari yapı, seyahatname ve kaynaklarda Kıbrıs	115
Mübariz Ağalarlı	117
Ortaçağ Seyyahlarının "Seyahatname"lerinde Kıbrıs ve Çevresi (X.-XVII. Yüzyıllar)	
Mustafa Öztürk	123
17. Yüzyılda Venedik Arşivindeki Türkçe Belgelerde Kıbrıs	
Mehmet Demiryürek	141
1 Numaralı Kıbrıs Mukataa Defterine Göre Kıbrıs Adasında Mukataa Uygulaması (Mesarya Kazası)	
Hatice Oruç	153
Kıbrıs Derdest Defteri (H.1194/ M.1780)	
Ayşegül Kuş	223
Kinneir'in İzlenimleri Işığında Kıbrıs Adası: Mağusa, Larnaka, Lefkoşa	
Mustafa Oral	239
Antalya'nın Kıbrıs'la İlişkileri	
Nihal Bakışçı	247
1572 Tarihli Kıbrıs Tahrir Defterleri ile 1833 Tarihli Kıbrıs Temettuat Defteri Karşılaştırılması: Vadili Köyü Örneği	
Ayşe Nükhet Adıyke	261
Osmanlı Egemenliğinin Kurgulanması Açısından Kıbrıs ve Girit'in Karşılaştırılması Benzerlikler farklılıklar	
Orhan Kılıç	271
Kıbrıs Beylerbeyileri: Sistematik Bir Analiz	
Talip Karakaya	291
Fransızca Kaynaklarda Kıbrıs'ta Osmanlı Hâkimiyeti ve Yapılan Çalışmalardan Örnekler	

2) Toplum Yapısı, Sosyal ve Ekonomik Hayat	303
Zübeyde Güneş Yağcı	305
Kıbrıs'ın Fethi ve Ele Geçirilen Esirler	
Kamil Çolak	319
Kıbrıs'ta Köle ve Cariyelerin İhtidaları (XVIII. Yüzyıl)	
İbrahim Yılmazçelik / Özcan Tatar	327
Osmanlı Döneminde Çukurova Bölgesinden Kıbrıs'a Aşiretlerin İskânı (1700-1750)	
Yakup Yılmaz / Ayhan Sertkaya	381
Son Kışlak: Yörüklerin Kıbrıs Sürgünleri	
Güven Dinç	393
1821 Yılında Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler ve Emvâl-ı Metrûke	
Behset Karaca / Kadir Karacan	405
1842 Tarihli, 3751 Numaralı Nüfus Defterine Göre Baf, Kukla ve Hırsofi Kazalarındaki Müslim Reayanın Nüfus Ve Toplum Yapısı	
Mustafa Akkaya	429
XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kıbrıs'ın Nüfusu	
Salih Akyel	439
Kıbrıs Adası Nüfus Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Karpaz Kazasının Nüfus ve Toplum Yapısı	
Nedim İpek	459
Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta Nüfus Göçü	
Emine Gümüşsoy	473
Kıbrıs Hapishanesi	
Fahri Yetim	481
Tereke Defterlerine Göre Tanzimat Döneminde Kıbrıs'ta Gayri Müslimlerin Sosyo Ekonomik Durumu	
Melike Karabacak	495
19. Yüzyılda Kıbrıs'ta Kölelik	
Gökden Göker	511
Kıbrıs Sicillerine Göre Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamaları	
İhsan Seddar Kaynar	529
Kıbrıs'ta Çekirge Kampanyaları (1879-1897)	
Muhittin Eliaçık	551
Kıbrıs'ta Çekirge İstilasası ile İlgili Osmanlı Arşiv Belgeleri	
İsmail Altınöz	563
Osmanlı Döneminde Kıbrıs Çingeneleri	
3) Mimari Eserler, Edebiyat ve Eğitim	573
Bahargül Ataş	575
Kıbrıs Fethinde Sanatsal ve Düşünsel Boyurlarıyla St.Nicholas Katedrali	
Mucize Ünlü	583
Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Kıbrıs'ta Eğitim	
Selma Ataman	597
Kıbrıs'ta Bir Divan Şairi: Siyâhî Mustafa Dede	
Sevinç Qasımova	605
Akdeniz Adalarında Sürgün Hayatı Yaşayan Türk Aydınları: Namık Kemal ve Ahmet Ağaoğlu	

II.CİLT

4) Tekkeler, Zaviyeler, Türbeler ve vakıflar	623
Mehmet Cemal Öztürk	625
Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Kıbrıs Tekkeleri	
Fahri Maden	661
Kıbrıs'ta Bektaşî Tekke ve Türbeleri	
Hasan Hüseyin Adalıoğlu / Nizmettin Arslan	683
Konya Mevlânâ Müzesi Arşivinde Bulunan Yeni Belgeler Işığında Kıbrıs/Lefkoşe Mevlevihânesi	
Mehmet Topal	705
Lefke'de Osmanlı Vakıfları	
Meral Bayrak Ferlibaş	725
Kıbrıs'ta XIX. Yüzyılda Kurulan Vakıflardan Muhassıl Mehmed Emin Efendi Evkafı	
Meryem Kaçan Erdoğan	739
Osmanlı Kıbrıs'ında Mentешzade Ailesi Tarafından Kurulan Vakıflar	
Mevlüt Çam	785
Kıbrıs'ta Tasavvufî Hayat (Hala Sultan Tekkesi ve Lefkoşa Mevlevihanesi Örneğinde)	
Mustafa Alkan	797
Lala Mustafa Paşasının Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, İmar ve İskân	
Necdet Yılmaz	809
Kıbrıs'ta Hala Sultan Tekkesi ve Son Şeyhi Musa Kâzım Efendi	
C - İngiltere Döneminde Kıbrıs'ın Yönetimi	823
1 - İdari Yapı	823
Macide Başlamışlı /Adem Çalışkan	825
İngiltere'nin Yakın Doğu Politikası Dahilinde Kıbrıs'ın İngilizlere Devri	
Osman Kayabaşı	835
Osmanlı Devleti'nden İngiliz Yönetimine Geçiş Sürecinde Kıbrıs Askerî Polisinin İnşası (1878-1881)	
2 - Çözüm planları ve Kıbrıs Meselesi	855
Büşra Çakmak	857
Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi ve Yapılan Çözüm Planları	
Ali Kaşıyugun	863
Yunanistan'ın Enosis Çabaları ve I.Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs Meselesi	
Turgay Bülent Göktürk	875
Lozan Konferansında Kıbrıs ve Kıbrıs Türk Basınındaki Yansımalar	
Esra Özsüer	885
Eleftherios Venizelos ve Kıbrıs Sorunu: "Megali İdea"dan Yeni Bir Politik Dönemece	
Ceyda Tuna Bozdoğan	909
The Times Gazetesine Göre 1955 Olayları ve Kıbrıs Sorunu	
Kemal Çelik	921
Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkması	
Betül Buzbay Akdemir	943
Kıbrıs Krizlerinde ABD'nin Turumu ve Etkileri	
Eyüp Nurettin Bozdoğan	963
Arşiv Belgeleri ve Dönemin Basını Işığında Kıbrıs Meselesi (1954-1955)	
Mehmet Ali Ünal	973
Girit ve Kıbrıs Meseleleri : Mukayeseli Tahlil	
Olcay Özkaya Duman	985
20.Yüzyıl Uluslararası Siyasal Denkleminde Kıbrıs'ta İki Tarz-ı Siyaset ve Dekolonyalist Çabalar: Çözüme Doğru İlk Adım	

Süheyla Göktürk	999
1955 Londra Konferansı ve Sonrasında TBMM'deki Kıbrıs Tartışmaları	
3 - Sosyal ve siyasi hayat	1011
Bünyamin Kocaoğlu	1013
Konsolosluk Raporlarına Göre 1930'lu Yıllarda Kıbrıs Türklerinin Durumu	
Dimitri Michalopoulos	1021
Konstantinos Karamanlis and THE Cyprus Issue,1955-1959	
Emin Onuş	1027
Kıbrıs Türk Basınında Ulusal (Türk) Kimliğinin Gazete Logo ve Resimlerine Yansıması	
Ersoy Soydan	1037
Türk Sinemasında Kıbrıs Konulu Filmler	
Önder Duman	1047
1920'lerin Başı İtibariyle Kıbrıs Türkleri Üzerine Bazı Tespitler	
Soyalp Tamçelik	1051
Türkiye'deki Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Kıbrıslı Türklerle İlgili Raporların Analizi ve Sosyal Hayata İlişkin Değerlendirmesi (1936-1941)	
Ulvi Keser / Asporça Melis Keser	1095
Kıbrıs'ta Siyasi Dayanışma Örneği Olarak Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu ve Katak	
4 - Siyasi ve sosyal olaylar	1161
Ahmet Özcan / Yıldız Deveci Bozkuş	1163
İngiliz İdaresi Döneminde Kıbrıs'ta Ermeni Faaliyetlerinin İlk Yıllarına Bir Bakış	
Nuri Adıyeke	1171
Balkan Savaşları Sırasında Yunanistan'ın Kıbrıs'tan Asker Toplama Faaliyetleri ve İngiltere'nin Tepkisi	
Ulvi Keser	1177
Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Akdeniz, Kıbrıs ve Askeri İstihbarat Faaliyetleri	
5 - Eğitim, edebiyat, kültür ve basın	1197
Fahri Kılıç	1199
Kıbrıs'ta Yeni Türk Alfabesinin Öğretimi	
Hacer Göl	1209
1931 Kıbrıs İsyanı ve Ulusal Basında Yankıları	
Havva Tekin	1241
Geçmişten Günümüze Kıbrıs Kültür Yaşamı İçinde Lefkoşa Şehrinin Yeri ve Önemi	
Murat Kılıç / Mehmet Kılıç	1253
"Ana" ve "Yavru" Vatan Arasında Kültürel Bir Köprü: Türkiye'den Kıbrıs'a Gönderilen Öğretmenler	
Nurten Çetin	1267
Milli Mücadelede Kıbrıs Türk Kamuoyu	
Yakup Şahin	1283
Tarihsel Süreç İçerisinde Kıbrıs'ta Kimlik Algısının Dönüşümü	
6 - Mimari ve Modernleşme	1305
İhsan Tayhani	1307
Kıbrıs Hava Sahasının Önemi ve Kıbrıs'ta Havacılık Faaliyetleri	
Aleksandar Kadjević	1323
Neo-Byzantine Architecture in Cyprus (19-20 c.) in the European and Mediterranean Context	

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

Kıbrıs adası, tarihi eski çağlara kadar dayanan bir yerleşime sahiptir. Sicilya ve Sardinya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Akdeniz'in tam ortasında yüzer bir gemi gibidir. Sahip olduğu bu stratejik konum sebebiyle ada, tarih boyunca bölgede ve dünyada hâkimiyet kurmaya çalışan güçlerin ele geçirmeye çalıştıkları bir yer olmuştur. Bu nedenle de Akdeniz ve çevresinde hâkimiyet kuran siyasi güçler tarihin belirli dönemlerinde Kıbrıs adasına da sahip olmuşlardır.

Hitit, Fenike, Asur, Pers, Makedon, Roma ve Bizans gibi geçmiş tarihte dünyada hüküm sürmüş olan devletler, farklı zaman dilimlerinde Kıbrıs'ta hâkimiyet sağlamışlardır. İslam dininin ortaya çıkması ile bölgede söz sahibi olmak isteyen Müslümanların da ilk sahip olmak istedikleri yerlerden birisi Kıbrıs adasıdır. Çünkü ada Akdeniz hâkimiyeti için ulaşılması gereken bir yerdi. Hz. Osman zamanında yapılan iki seferin sonucunda 654 yılında Kıbrıs adasına Müslümanlar ulaşmayı başardılar. Kıbrıs üzerinde Müslümanların etki ve hâkimiyeti farklı şekillerde 10. asra kadar devam etti. 12. asrın başlarına kadar yaklaşık iki asır adada tekrar Bizans hâkimiyeti başladı. Osmanlıların adayı fethetmesine kadar burada Tapınak Şövalyeleri, Luzinyan hanedanlığı, Cenevizliler, Memlukler ve Venedikliler farklı zamanlarda söz sahibi oldular. Osmanlılar 1571 yılında adayı Venediklilerden alarak adanın tarihinde uzun yıllar sürecek bir istikrar döneminin sürmesini sağladılar.

Kıbrıs adası 1571'den 1878 yılına kadar kesintisiz olarak Osmanlı devleti yönetiminde kaldı. 300 yılı aşkın bir süre devam eden Osmanlı yönetiminde ada, tarihinin en huzurlu, mamur ve müreffeh dönemini yaşadı. Osmanlılardan önce zaten neredeyse 900 yıldır ada, Müslümanların yaşadığı ve ikamet ettiği bir sahaydı. Müslümanlara yabancı olmayan adaya Osmanlılar ileriki zamanlarda Anadolu'dan Türk nüfus nakletmeye başladı. Modern zamanda adanın yerlileri olan Türklerin buraya göçleri söz konusu bu zamanlara rastlar. Osmanlılar Müslümanların yanı sıra, adanın daha önceki yerlileri olan Gayr- ı Müslimleri de kapsayan ve huzur ikliminin hâkim olduğu bir yönetim modelini sonuna kadar uyguladılar.

Osmanlı devletinin zayıflamaya başlamasıyla imparatorluğun diğer yöreleri gibi stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs adası da sömürgeci devletlerin hedefi haline geldi. Özellikle İngiltere ve Fransa Akdeniz'e hâkim olmak ve Hindistan'a kadar ulaşabilmek için yol üzerinde stratejik konumda olan Kıbrıs ve Mısır'ı ele geçirmek için yarışmaya başladılar. Lakin bu yöreler Osmanlı devletinin elinde olduğu için 19. asrın sonlarına kadar oluşacak olan fırsatları değerlendirmek için teyakuzda kaldılar. 1877-78 Osmanlı- Rus savaşında ağır bir yenilgi alan Osmanlı devletinin büyük toprak kayıplarıyla çaresiz bir duruma düşmesi, söz konusu devletlere bu imkânı verdi. 19. asrın büyük sömürgeci devletlerinden olan İngiltere, Osmanlı devletinin Rusya karşısında uğradığı ağır hezimetini fırsat bilerek, Ayastefanos antlaşmasındaki kayıplarını hafifletme önerisi ile sözde bir kurtarıcı olarak Osmanlı devletinin kapsamı çaldı.

II.Abdülhamid iktidarının ilk yılları olan bu dönemde Osmanlı devleti, Avrupa yakasında oluşan ve neredeyse İstanbul'a kadar yaklaşan bu kayıpları bir nebze olsun hafifletmeye yönelik olarak İngiltere'den gelen önerilere kulak vermek zorunda kaldı. Buna göre İngiltere Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarını hafifletmenin karşılığı olarak geçici olarak ve kira kaydıyla Kıbrıs'ın yönetimini istiyordu. Bu şekilde Berlin Antlaşması öncesi Osmanlı devleti ile İngiltere arasında yapılan gizli antlaşma ile yıllık kira karşılığında Kıbrıs adasının yönetimi geçici olarak İngiltere'ye verildi.

1878 yılında "geçici" kaydıyla İngiltere'ye verilen Kıbrıs artık bir daha ne Osmanlı ve ne de onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti yönetimi altına girmedi. Adanın tamamının İngiltere yönetimine girmesiyle burada üç asırdır devam eden sükûn ve istikrar dönemi sona erdi. Kıbrıs'ın Müslüman yerlileri adanın İngilizlere verilmesine rıza göstermediler. Buranın yeni sahibinin uygulamalarının

sonucu olarak adadan çok sayıda Müslüman Türk, Anadolu'ya göçmeye başladı. Kalan Türkler üzerinde de asimilasyon ve dışlama politikası uygulandı.

Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiraya verildiği dönemlerde Osmanlı devletinin bir iç sorunu olarak "Ermeni meselesi" de yeni yeni başlıyordu. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Amerika gibi devletlerin yardım ve teşvikleriyle kısa zamanda teşkilatlanmış Ermeniler Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü hedef alan çok sayıda terör örgütü kurdular. Bu terör örgütlerinin eğitim, toplanma ve lojistik destek alma yeri kısa zamanda Kıbrıs oldu. İngiltere yönetimindeki Kıbrıs'ın kısa zamanda terör örgütlerinin yuvalandığı yer olması sebebiyle İskenderiye'den Antalya'ya kadar Akdeniz'deki tüm Osmanlı sahilleri tehdit altına girdi. Yani Kıbrıs'ın kaybı Anadolu'nun güvenliğini ortadan kaldırdı.

1878 yılında geçici olarak Kıbrıs'a yerleşen İngiltere, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını bahane ederek adayı ilhak ederek topraklarına kattı. Buradaki İngiliz yönetimi 1960 yılına kadar devam etti. Adada Rumların ve Türklerin ortak mücadelelerinin bir sonucu olarak 1960 yılında adada İngiliz yönetimi son buldu ve *Kıbrıs Cumhuriyeti* kuruldu. Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması ile Türkler tamamen Rumların insafına terkedildi. Yeni dönemin başlaması ile Kıbrıs'ta Türklere karşı yıldırma, korkutma, asimile etme ve adadan göçe zorlama gibi baskılar artmaya başladı. Bu tarihten itibaren hem Türkiye'nin hem de dünyanın gündeminde çoğu kez Kıbrıs sorunu ilk sıraları meşgul etmeye başladı.

Kıbrıs meselesi, Rumlar ve batılı ülkeler için adada kalan Türkleri buradan kovmak ve "Türksüz" bir Kıbrıs hayalinden ibarettir. Kıbrıs Türkleri ve Türkiye için ise Kıbrıs meselesi adada elde "kalan topraklara tutunmaya çalışmak" ve hayatı bu şekilde idame ettirmektir. Nitekim bu realitenin bir sonucu olarak batının ve Amerika'nın himayesi altındaki Rumların Türkleri katletme ve sürmeye yönelik girişimlerine Türkiye kayıtsız kalmadı ve 1974 yılında Kıbrıs barış harekâtını gerçekleştirdi.

1974 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği barış harekâtı Kıbrıs Türklerine güven ve mücadele azmi getirdi. Bunun sonucu olarak 1976 yılında *Kıbrıs Türk Federe Devleti* ve daha sonraki gelişmelerin sonucu olarak da 1984 yılında da *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* kuruldu. 1960 yılına kadar tek çatı altında hayat süren Kıbrıslılar bu gün Türk ve Rum tarafı olmak üzere iki siyasi çatı altında varlıklarına devam etmektedirler.

Tarihte Kıbrıs adlı bu kitap, yukarıda anlatmaya çalıştığımız Kıbrıs'ın ilk çağlardan 1960'ara kadar devam eden tarihini bilimsel araştırmalar ile ortaya koymaya çalışan bir eserdir. Kitaptaki yazıların tamamı ele aldığı dönemin ve konunun kaynaklarına ulaşılarak hazırlanmıştır. 1960 sonrası dönemi araştırmamız içine almamızda, henüz daha bu tarihten sonraki sürecin "tarih olma" özelliğine sahip olmamasının payı büyüktür.

Bilindiği gibi Kıbrıs'ın 1878 yılında İngilizlere kiraya verilmesinden sonra adada ortaya çıkan uygulamalardan dolayı "Kıbrıs sorunu" ortaya çıkmıştır. İngilizlerin 1960 yılından sonra adadan tamamen çekilmeleri ve yönetimin Rumların kontrolüne geçmesiyle "Kıbrıs sorunu" uluslararası ilişkilerin ilk gündemini almıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Türklerin kendi kaderlerini tayin etmelerinin bir sonucu olarak 1976 yılında KTFD ve daha sonra da KKTC kurulmuştur. Bu dönemde Dr. Fazıl KÜÇÜK ve Rauf DENKTAŞ Kıbrıs Türklerinin milli liderleri olarak öne çıkmıştır. Son yıllarda Kıbrıs'ta Türk ve Rum taraflarını tekrar bir çatı altında birleştirmek ve tek bir devlet oluşturmak için çalışmalar yoğunlaşmıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türkiye dışındaki aktörlerin Kıbrıs meselesinden anladıkları aynı Girit ve diğer Avrupa ülkelerinde yaptıkları gibi Türkleri tamamen adadan sürmektir. Bu nedenle **Tarihte Kıbrıs** adlı bu kitap Kıbrıs Meselesinin mahiyetini anlamaya ve gelişmelere sağlıklı/kalıcı bir bakış kazandırmaya katkı sağlayacaktır.

Tarihte Kıbrıs adlı bu kitap Türkiye ve dünyada değişik üniversitelerde Tarih alanında araştırmalar yapan çok sayıda bilim adamının çalışmalarından oluşmaktadır. Bu kadar akademisyeni kitapta bir araya toplamanın arka zemininde ise bu alanda yapılan bir sempozyum vardır. 11 – 13 Nisan

2016 tarihinde *Akdeniz Karpaz Üniversitesi*'nin ev sahipliğinde *Türk Tarih Kurumu*, *Polis Akademisi* ve *Journal of History Studies*'in de desteğiyle Lefkoşa'da yapılan sempozyumda sunulan tebliğler bu kitabı ortaya çıkarmıştır. Kitap, sempozyumda sunulan bildirimlerden seçilerek ortaya çıkarılmıştır. Toplam 82 makale bu kitapta yer almıştır.

Kitabın bilim dünyası ve siz değerli okuyucularla buluşması ise *Kıbrıs Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Ofisi*'nin katkılarıyla olmuştur. Bu anlamda Kıbrıs'ı anlatan bu eserin ortaya çıkmasında destek ve katkı sağlayan Başbakan Yardımcısı Sn. Tuğrul TÜRKEŞ'e, Maliye Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sn. İlhan HATİPOĞLU ve Kıbrıs Kalkınma Ofisi'ne teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu bağlamda yine Akdeniz Karpaz Üniversitesi'nin imkânlarını sunan, yazarlarımızı Kıbrıs'ta ağırlayan Üniversitenin Mütevelli heyet başkanı Sn. Ahmet ERBAŞ'a müteşekkirimiz. Onun teşvik ve destekleri olmasa bu eser bilim dünyasına kazandırılmazdı. Yine katkıları sebebiyle Türk Tarih Kurumu Başkanı Sn. Prof. Dr. Refik TURAN'a, Polis Akademisi ve *Journal of History Studies* yetkililerine teşekkür ederiz.

En son teşekkürü eseri ortaya çıkaran yazarlarımıza ayırdık. Bu kadar bilim adamımızın adını elbette burada zikretmek isterdik. Fakat buna bu alanda ayrılan yer imkansız olduğu için tüm yazarlarımıza sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum. Onlar bizim için her zaman değerlidir.

Son olarak bu kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan herkese şükran borçluyuz. Emek veren herkes bizim için çok değerlidir.

Sevgi ve saygılarımla

Prof. Dr. Osman KÖSE
16 Nisan 2017
Anıttepe / Ankara

4 - Tekkeler, Zaviyeler, Türbeler ve Vakıflar

Başbakanlık Osmanlı Arşivine Göre Kıbrıs Tekkeleri

Mehmet Cemal ÖZTÜRK
Uzman Öğretmen / Ankara

Müslümanlar ilk olarak 649 yılında Kıbrıs'a çıktılar ve bu seferde Hz. Peygamber sav'in süt teyzesi Ümmü Haram ve bazı sahabiler şehid oldu. Bu tarihten 868'e kadar ada idaresine Müslümanlar da ortak oldular. Abbasiler içinde başına buyruk davrananlardan bazılarının, Hamdaniler ve İshidiler diye ayrılmasıyla adadaki Abbasi idaresi zayıflamıştır. Bunun üzerine Bizanslılar idareyi tamamen ele geçirmiş, bu suretle Abbasilerin adadaki statüleri sona ermiştir. Selçukluların Anadolu'yu fethi sırasında 1078'de Kilikya Ermenileri kaçarak adaya iltica etmişlerdir. Bu arada bazı Türkmen grupları da adaya göçmüşlerdir. Haçlılar Kudüs'ü Fatımilerin elinden almış ve bölge coğrafyasını kontrole kalkışmışlardır. 1291 yılında Akka'dan kaçan Tapınak Şövalyeleri adaya yerleşmişler ancak kısa bir süre sonra etkinliklerini kaybetmişlerdir.

Adanın 1571'deki Osmanlı fethine, Şam Halvetî hankahı şeyhi Noktacı Ali Dede¹'nin bir dervişi, Bektaşî Kutub Baba², ulemadan Abdülaziz Efendi gibi zatlar iştirak etmiş, şehid olanlara bilahare önce türbe yapılmış daha sonra bu mekanlara mescid ve tekkeler eklenmiştir. Bunların başında Hz. Peygamber sav'in süt teyzesi Ümmü Haram'ın [ki biz Hala Sultan demektediriz] türbesi ve tekkesi bulunmaktadır³. Fetih öncesi adada 20 bin nüfus olduğu düşünülmektedir. Fetihle birlikte adada iskân siyaseti icabı Anadolu'dan 8 bin aile göç ettirilmiştir.⁴

Kıbrıs'ta Mevlevî, Bektaşî, Kâdirî, Nakşî ve Celvetî tarikatlarına bağlı yaklaşık 18 kadar tekke inşa edilmiştir. Bazı tekkelerde bazen Halvetî şeyhleri de görev yapmışlardır.

Mevlevîlik, 1593'te Lefkoşe mevlevîhânesi daha sonra da Magosa mevlevîhâneleri açılmıştır. Hala Sultan ve Kutup Osman tekkeleri bir ara Mevlevî şeyhlerince idare edilmiştir.

¹ *Midillili Ali Efendi*: Midilli Adasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1574 (H.982)'te vefât etti. İlim öğrenmek ve tasavvufta yetişmek için çok gayret gösterdi, seyâhatler yaptı. Şam'a gidip bir müddet orada kaldı. Ümeyye *Câmiinde Noktacı Ali Çelebi* ismiyle tanındı. Sonra Şam yeniçerilerine kâtib oldu. Bir müddet bu vazîfede bulunduysa da ayrıldı. Sâlihiye'ye gidip Şeyh Üveys Halvetînin derslerine ve sohbetlerine devâm edip tasavvufta yetişti. Tasavvufta kemâle erdikten sonra kendi evini dergâh yapıp insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatıp İslâmiyeti öğretmekle meşgûl oldu, rehberlik yaptı. Ali Efendinin dergâhında aşçılık yapan Osman Dede isminde bir derviş vardı. Bir gün bu derviş zayıf hâliyle bir kenarda ayakta edeple durmaktaydı. Hocası Ali Efendi onun bu garib hâlini görüp; "Osman Dede eline geçir ve sağlam tut." dedi. Bu sözden bir şey anlamayıp yanına yaklaştı ve elini öptü. Herkes bu hâle şaşırıp bir taraftan da Osman Dede'ye hayranlıkla bakıyorlardı. Hocasının sağlam tut dediği anda, Osman Dede kendi kendine; İslâm askeri Kıbrıs seferine çıktı. Ben de gidip bir esir yakalaysaydım. Bana işimde yardımcı olur, işim biraz hafiflerdi, diye düşünmekte idi. Kendisi demiştir ki: "Ben bu düşünceler içinde iken gözümünden perde kalktı. Kendimi Kıbrıs'ta gâzilere katılıp savaşanların içinde buldum. O sırada bir düşmanı esir almak için tuttum. Biri koşup esiri elimden aldı. Baktım bu, hocamızın talebelerinden ve sevdiğilerinden bir kimse idi. Onu tanıyordum. Bu halden sonra kendime geldim. Benim aşçılık hizmetinden yorulduğum, âcizlik getirdiğim hocama mâlum olmuş, bana böyle bir halle işaret ettiler. İslâm ordusu seferden dönünce, keşfinin açıldığı sırada gördüğüm gibi aynı asker esir alınmış. Esir alan da gördüğüm zât. Meğer onu esir alan kimse, dergâha hizmetçi olarak vermeyi adanmış. Getirip dergâha verdi. Hocam da ona aşçılık hizmetinde vazîfe verip, benim yükümü hafifletti-Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Atâî); s.214

² Türbesi tamir edilmiştir. <http://www.evka.org/site/sayfa.aspx?pkey=82#>

³ Beratlı, fetih sonrası göçürme faaliyetinin iki aşamada ve birkaç yüzyılda gerçekleştiğini yazmaktadır. Beratlı'ya göre 1572'den itibaren, 1600 yılına kadar daha çok Karaman, Çukurova, Zül-kadiriye (Vilayet-i Türkman), Teke Yarımadası, Taşeli Yarımadası, Torosların kuzey etekleri ve Bozok'tan toplam 8 bin aile adaya göçürülmüştür. O yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden gezginlerin, Türkmen halkın beşte dördünün Alevî olduğu ve bu insanların İslâm heterodoksisine mensup olduklarını göstermektedir. Beratlı, (...) Lefkoşa, Lefke, Doğanç, Ağırdağ, Balalan, Dimi, Kuruova, Hirsofu, Altınova ve Arodez'de, 1930'lara kadar cenazelerin Kızıldağ geleneklerine göre gömüldüğünü belirtmektedir.

⁴ Nuran Öze, Medya, İktidar, Din Üçgeninde Kuzey Kıbrıs'ta Alevilik, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/1617/1366>

Bektaşîlik, Larnaka'da Zuhûrî Baba ve Kırklar, Baf'ta Hasan Baba, Lefkoşe'de Alemdar Gazi/Bayraktar Baba, Kutup Baba (Kurt Baba) ve Kırklar tekkesi, Tuzla'da Türâbi Ali Baba tekkesi gibi tekkeler adada Bektâşîliği temsil etmiştir⁵.

Nakşibendîlik, Nakşibendiliğin adaya ne zaman geldiği tam olarak tesbit edilememektedir. Ancak 18. asrın başlarında Hala Sultan tekkesinde Nakşibendî bir şeyh postnişinlik yapmıştır.

Celvetîlik, Celvetîlik adaya Magosa'ya 1690'da sürgün edilen Atpazârî Osman Fazlî Efendi ile gelmiştir. Bazı kaynaklarda Halvetî diye zikredilen Osman Efendi kısa bir süre sonra irtihâl etmiştir. Önce türbe bilahare mescit ve tekke yapılmıştır⁶.

Kıbrıs Tekkelerinden, Lefkoşe Mevlevîhânesi, Lefkoşe-Azîziye Tekkesi, Lefkoşe-Kırklar Tekkeleri, Lefkoşe-Alemdar Gazi (Bayraktar Zâviyesi), Magosa-Kutub Osman Efendi Tekkesi Larnaka-Zuhûrî Tekkesi, ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde perakende evraklar tesbit ettik⁷. Bu çalışmada söz konusu bu evrakın zikredilen tekke ve zaviyeler hakkında ne tür bilgiler içerdiklerine değinilecek ve nihayet belgelerin transkripsiyonları yapılacaktır.

1-Lefkoşe Mevlevîhânesi,

1002/1593'te Arap Ahmet Paşa⁸ tarafından inşa edilmiştir. 1925'te Türkiye'de tekkeler kapatıldıktan sonra Halep Mevlevihânesi⁹'ne bağlanan tekkeye Şamlı Selim Dede postnişin olarak

⁵ Geniş bilgi için bkz: Fahri Maden, "Kıbrıs'ta Bektaşîlik ve Bektaşî Tekkeleri", Alevilik Araştırmaları **Dergisi**, Sayı 10, sh, 89-142, Kıbrıs mekan olarak çok eskilere dayanan tekkeye Hacı Bektaş Velî tekkesinden şeyh tayini ile Bektâşîliği söz konusudur. 1760-1767 yılları arasında Kıbrıs'ta bulunan Giovanni Mariti, burada dini ayinlerin yapıldığı ve detaylarını verdiği bu ayinleri gerçekleştiren dervişler ile Abdalların tekkede görev yaptıklarını kaydetmiştir. 1246/1831 yılında mescide bir minber konmak suretiyle camiye dönüştürülmüştür. Türabi Tekkesi Vakfı adına Tuzla İskelesi'nde 191 dönüm tarla, çeşitli köylerde 210 adet zeytin ağacı ve tekke çevresinde iki dönüm bahçe vakfedilmiştir. Evkaf kayıtlarına göre 1905 yılı itibariyle tekkede bir mektep da bulunmaktadır. Tekkenin mezarlığı dağıtılmış, mezar taşları müze olarak kullanılan Larnaka Kalesi'ne taşınmıştır. En eskisi 1749 yılına, en yenisi ise 1866 yılına ait olan yaklaşık 23 adet mezar taşı kalede sergilenmektedir.

Tekkeye ait arazinin biçim ve el değişimi İngiliz Sömürge döneminde başlar. Anlatıldığına göre önce bir bölümü parsellenip çorap fabrikası kurması için bir Ermeni'ye verilir. 1953 yılından itibaren tekkenin önündeki meyve bahçesi Vakıflar İdaresi'nin onayı ile ortadan kaldırılarak yerine Bekir paşa Ortaokulu ile bir top sahası yapılır. 1963 yılından sonra ise terk edilmişlikten dolayı viraneye döndüğü gerekçesiyle yıkılıp yok edilir, daha sonra ise park yeri haline getirilir. 1972 yılında ise türbenin yanındaki alan benzin istasyonu yapılmak üzere Vakıflar İdaresi tarafından Lefkaridis adlı bir Rum'a kiralanır. Böylece toprakla dolu olan bir mezar dışındaki tekke binalarının tamamı yıkılıp yok olur. Burada kalan türbenin de geçtiğimiz yıllarda temizlenmek suretiyle açığa çıkartılmış olduğu fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

1875 yılı ile öncesinde Tekke'nin bilinen şeyhleri; Mustafa Zeki Efendi (v. 1875), Şeyh Mehmet Akif Efendi (v. 1910) Başkadısı (Kıbrıs Ser-nâib-i Şer'i) Ali Rifat Efendi, ölen şeyhin oğlu Hasan Hilmi'nin şeyhlikte hakkı olmadığı, şeyh olma niteliği taşımadığından Ali Faik Efendi'yi, Evkaf İdaresi'nin 21 Mart 1911 tarihli yazısıyla şeyhliğe tayin eder. Ali Faik Efendi'nin bu görevi 1950'li yıllara kadar sürdürdüğü söylenmektedir.

Türabi Tekkesi emektarlarından zenci Mehmet Baba 1896'da yüz on sekiz yaşında vefat ederek tekkede defnedilmiştir.⁵ Dergâh hazîresinde kırk adet isimsiz kabir bulunmaktadır. 1925 yılında üç bin civarında Bektaşî nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Dergâhın 1908 yılına kadar bilinen son postnişini; Hacı Feyzullah (Seyyid) Baba Erenlerdir.

Ünlü şair Namık Kemal, Mağosa'da sürgün olarak bulunduğu dönemde, bu dergâhda Bektaşî tarikatına intisab ettiği nakledilmektedir.

⁶ Osman Fazlî Efendi'nin tekke ve türbesi Lefkoşe mezarlığının içindedir. Hemen kalenin dışında yer alan kabristanlık zamanla tahrib olmuş, arazisine bir anıt, Namık Kemal okulu vs. binalar yapılmıştır. Günümüze Kutup Osman Efendi'nin türbesiyle uzak ara mesafede Çanakkale Şehidliği intikal etmiştir. (Bu konularda bizleri bilgilendiren ve Osman Efendi'nin türbedarlık hizmetini ifa eden Rifat Coşkun Beyefendi'ye teşekkür ediyorum.)

⁷ Lefkoşe merkezde yer alan türbeleri tesbit konusunda bizlere yardımcı olan Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürü Sayın Prof. Dr. İbrahim Benter'e çok teşekkür ediyorum.

⁸ Kıbrıs fatihlerinden Arap Ahmet Paşa'nın adına 1845 yılına inşa edilmiştir klasik Osmanlı karakterinde kesme taştan inşa edilen cami kare planlıdır. Lefkoşa'da Anadolu camilerinin geleneksel plan şemasına göre inşa edilen tek camidir. Avlusunda bir şadırvan ve mezarlık bulunmaktadır. Kıbrıs'ta 4 kez sadrazamlık, Tuzla Kaymakamlığı ve Evkaf Müdürlüğü gibi görevlerde bulunan Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa'nın ve Kıbrıs'ta Mutasarıflık görevi yapmış olan Rumeli Beylerbeyi İshak Paşa'nın da mezarları bu camide bulunmaktadır. 1926 - 1931 yıllarında Kıbrıs Valisi olan Sir Ronald Storrs, Kamil Paşa'nın mezarını 1927 yılında yaptırıp, üzerine Türkçe ve İngilizce bir kitabe koydurmuştur. <http://www.cezire.org/lefko351a-eserleri.html>

⁹ Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tarikatlerin kaldırılışından sonra 1925'te son postnişin Abdülhalim Çelebi'nin vefatı üzerine Halep Dergâhı'nda şeyh bulunan Muhammed Bakır Çelebi, çelebîlik makamını Halep'te tesis etmiş ve Suriye'deki Fransız Mandater hükümeti tarafından da bu müessese tasdik edilmişti. Bu suretle Halep Asitanesi, Türkiye dışındaki Mevlevihanelere merkez olmuş, şeyhlerin azl ve tayini bu makama ait bulunmuştur. Nitekim Şam şeyhi Said Dede'nin ölümü üzerine yerine oğlu Şemseddin Dede ve

atanmıştır¹⁰. 1953'te ölümünden sonra Mevlevihânenin yönetimi vakıflara devredilmiştir. 1963 yılında Konya Müzesi Müdürü merhum Mehmet Önder'in katkılarıyla Kıbrıs Türk Etnografya Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.¹¹

Bilinen şeyhleri; Şeyh Sadrettin b. Muharrem (1607), Mehmet Sabri Dede (1719), Şeyh Mehmet Arif Dede (1765), Şeyh Seyyid Abdullah Dede (1765), Şeyh Mustafa Dede (1766), Feyzullah Dede (1813), Mustafa Safvet Efendi (1850), Derviş Ali Dede (1856), Mustafa Safvet Efendi (1860), Mehmet Celaleddin Efendi (1894) görevde bulunmuştur.

Dedelerden, Dâniş Ali İlmî Dede (v. 1683-Kudüs), Siyahî Mustafa Dede (v. 1710), Arif Dede (v. 1725) ve Sadri Dede (v. 1719)'nin divan sahibi oldukları kaynaklardan tesbit edilmiştir.¹²

Osmanlı Arşivi'nde bulunan üç belgenin ilki Şeyh Feyzullâh Efendi'nin maaş tahsisi, ikincisi vakfın tevliyet ciheti ve üçüncüsü Şeyh Safvet Efendi'nin maaş meselesi hakkındadır.

1831'de Şeyh Feyzullâh Efendi'nin vefatıyla maaşı, Şeyh Saffet Efendi'ye tahsis edilmiştir. 1857'de taamiyeye mahsus tevliyet ciheti Şeyh Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir. 1897'de Safvet Efendi'ye tahsis edilen 300 kuruş maaş yanlılıkla mahkeme başkâtibine bağlanmıştır. Bu hata düzeltilerek maaş Saffet Efendi'nin yerine şeyh olan oğlu Celâleddin Efendi'ye tahsis edilmiştir. Diğer bazı belgeler de aynı konudadır. Hatta bir ara Celâleddin Dede ve diğer bazı memurlar maaş dahi alamamışlardır.

2-Aziziye / Azîz Efendi Tekkesi,

Lefkoşe'nin fethi sırasında şehîd olan ordu şehhidir.¹³ Türbesi II. Selim tarafından yaptırılmıştır. Sonradan mescit ve tekke ilave edilmiştir. Günümüze intikal eden mescit ve türbe Belediye pazarı içinde yer alır. Şeyh Abdülaziz zaviyesi, Aziziye tekkesi diye de bilinir¹⁴.

Arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre, 1707'de Kıbrıs'ta medrese olmadığından tekkenin şeyhlerinden Abdullah Efendi müderrislik vazifesi verilmiştir. 1810'da Aziz Efendi'nin neslinden Ali Efendi'ye maaş tahsis edilmiştir.

3-Kutub Osman Efendi Tekkesi,

Magosa surunun dışında, eski Türk mezarlığı içindedir¹⁵. Türbe, mescit ve tekkeden oluşur. Kitabesi Canpolat Müzesi'ndedir¹⁶.

Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi Şefik Dede'nin vefatı üzerine de yerine Mehmed Enver Dede tayin edilmiştir. Bu durum, 1925'den 1944 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıllar arasında Mevlevihane bütün olumsuzluklara rağmen Bakır Çelebi'nin önderliğinde Türkiye'den gelen dedelerle fonksiyonunu icra etmeye devam etmiştir. Tekkede tarikata intisap edenler çile çıkarmış, mukabele törenleri icra edilmiş, diğer tarikat mensubu birçok derviş Mevlevi tarikatine intisap etmiştir. <http://muze.semazen.net/content.php?id=00091>

¹⁰ Şam Mevlevihâne'si I. Dünya Savaşı sonrasında Filistin cephesine yardıma koşan Gönüllü Mevlevî taburunun da karargahı olmuştur. 1925 yılından sonra bir ara Halep dergâhına Muhammed Bâkır Çelebi'ye bağlanmıştır.

¹¹ <http://muze.semazen.net/content.php?id=00101>

¹² http://web.deu.edu.tr/ilyas/genç/dosyalar/lefkose_mevlevihanesinde.pdf. Ancak bu makaledeki tarihlerle bir üst paragraftaki tarihler örtüşmüyor gözüküyor.

¹³ Bazı eserlerde alay müftüsü denmektedir. Alay müftülüğü Tanzimatla ihdas olunmuştur.

¹⁴ Birçok alanda topluma öncülük eden müftülere çeşitli hayır işlerinde de rastlamaktayız. Bunlardan biri de Kıbrıs'ta 1734 yılında meydana gelen büyük depremde hasar gören Lefkoşa'daki Selimiye Camisi'nin tamiri için hayır sahiplerinden para toplandığı sırada olmuştur. Bu sıralarda Kıbrıs'ta müftülük yapan es-Seyyid Mehmet Aziz Efendi de caminin tamiri için 100 kuruşluk katkı yapmıştır (5 Kasım 1736) http://www.turkishstudies.net/Makaleler/283708811_27%C3%96zkulAliEfdal-459-485.pdf

¹⁵ Mezarlık tahrib olmuş, bir bölümüne anıt, bir kısmına Namık Kemal Lisesi inşa edilmiştir. Kalan şehitlik kısmı ile Kutup Osman Efendi türbesinin bağlantısı da kesilmiş durumdadır.

¹⁶ <http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2012/06/kutup-osman-efendi-turbesi-kitabeleri.html>

IV. Mehmet devrinde yaşayan Celvetî tarikatinden Atpazârî Osman Fazlî Efendi¹⁷, devrin siyâsî faaliyetlerine muhâlif olduğundan, ricâl-i devlet tarafından Magosa'ya sürülmüştür. Kısa bir süre sonra da irtihâl etmiştir.(v. 1102/1691). Kaybolmaya yüz tutan kabri üzerine tahsildar Seyyid Mehmed Ağa tarafından 1152/1739 yılında türbe ve yanına bir tekke inşa ettirilmiştir 150 kadar halifesi olan Osman Fazlî Efendi'nin kendi telifleri olmayıp, haşiye ve şerh şeklinde onbeş eseri tesbit edilmiştir. Bazı metinlerde Bektaşî ve Melami olduğu ifade edilse de kendisinin silsilesi Celvetî'dir. Ayrıca kendisi hakkında yapılan üç tez de Celvetî olduğu konusunda hem-fikirdirler¹⁸.

Hatta halifesi İsmail Hakkı Bursevî bir beytinde şöyle demektedir:

Bi-hamdillah ki müşşid bana Şeyh Osman Efendi'dir

Tarik-i Celvetî vü Halvetî'nün ercümendidir (Divan, 321-22/122.)

4-Alemdar Gâzî / Bayraktar Zâviyesi¹⁹,

Alemdar Gâzî, Lefkoşe kalesi, Costanza burcundaki türbede medfundur. Bayraktar Baba diye de bilinir. 1570'deki fetih sırasında şehid düşmüştür. Türbe ve zaviyenin yapılış tarihi bilinmemektedir. Tekke ile ilgili bilgilerde herhangi bir şeyh ismine rastlanmazken, arşiv belgeleri ile dört şeyhi hakkında bilgilere ulaşılmış olduk.

Arşivdeki 1851 tarihli belgeye göre, zaviyedâr şeyh Mihrullah Efendi vefat ettiğinden zaviyedârlik iki oğluna tevcih edilmiştir. Ancak çocuklar küçük olduğundan Şeyh Elif Efendi onlara vekâlet edecektir.²⁰ 1911 tarihli diğer bir belge, Şeyh Zühdi Efendi'nin maaşının ödeneceği hususundadır. 1849 tarihli başka bir belge, Şeyh Mehmed Efendi'nin zaviye ve medresenin uhdesine tevcih talebi hakkındadır.

5-Zuhûrî Tekkesi,

Kıbrıs-Larnaka'da Tuzla kazasına bağlı İskele kasabasında. Türbe, mescit sıbyan mektebi ve medreseden oluşur. İnşâ tarihi bilinmemekle beraber geç dönem mimari özelliklere sahiptir. Bektaşî tekkesi olduğundan 1826'da seddedilmiş, 1830'da Dağıstâni Mehmed Efendi türbedarlığa getirilmiştir. Daha sonra türbedarlığa, 1864'te Şeyh Hâfız Mehmed b. Hızır halife, 1865'te Hâfız Hasan Efendi, 1869'da Nakşî şeyhi Hâfız Hüseyin Baba ta'yin olunmuştur. Tekkenin bazı bölümleri 1965'te kütüphaneye çevrilmiştir. Tekke ve müştemilatı metruk, minâresi şerefeye kâdar yıkıktır²¹. 1848'de inşaat ikmalî, 1849'da tamirat yapıldığını belgelerden öğreniyoruz.

6-Kırklar Tekkesi,

Eskiden Değirmenlik kazasında olan tekke, günümüzde Lefkoşe'ye 10 km. mesafede Kırklar (Timbu) köyü civarındadır. Türbe, mescit ve tekkeden oluşur. Yangın geçiren tekke 20. asırda yıkılmıştır. Mevcut 40 askerin kabri muhtemelen Müslüman Arapların fethi sırasında şehid olan askerlere aittir. İngilizlerin idareyi Rumlara devretmesiyle tahrib edilmiştir. 1885'de Şeyh Hacı Ali Efendi'ye atıyye ihsan edilmiştir.

¹⁷ 1689 Belgrad seferine katılmıştır.

¹⁸ Muhammed Bedirhan, Osman Fazlî Atpazârî: Hayatı-Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İst., 2006, Kadri Erdem, Kutup Osman Fazlî Divanı, Sakarya, 2008,

¹⁹ Günümüzde Rum kesiminde kalmıştır.

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'deki Belgenin özetinde Elif Efendi yerine Elyaf Efendi yazılmıştır.

²¹ <http://www.cezire.org/larnaka-eserleri.html>

7-Karababa Türbesi,

İnşa tarihi bilinmeyen zaviye Lefkoşe'nin Haydarpaşa mahallesindedir. Kadiri-Rifai şeyhi olan Karababa adına yapılmıştır. Bir ara Nakşi şeyhler de postnişinlik yapmıştır. 1996'da tamir edilmiştir. 1851'de türbedarlık isteyen Hacı Ali'nin eski türbedar Süleyman'ın torunu olup-olmadığının araştırılması hususundadır.

8- Kutup Baba Türbesi,

Kutup/Kurt Baba Türbesi, Lefkoşa'da Asmalı ile Kurt Baba Sokaklarının kesiştiği köşede tek mekânlı bir yapıdır. Yakın zamana kadar "Üçler" ve "Kutup Baba" olarak bilinirdi "Türbedeki üç mezarın Lefkoşe'nin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi sırasında sokak savaşlarında burada şehit düşen 'Kutup Baba' ile iki müridine ait olduğuna inanılmaktadır. Türbedarın oğlu İsmail Sükûfî Efendi'nin tercüme-i hâli Sicill-i Ahvâl'deki kayıdır.

9-Ağlayan Dede Türbesi,

Mustafa Resmî Âhî Hazretleri²², Kâdiriyye tarikatının Resmîyye kolunun kurucusu bir pîr-i sânîdir, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Mustafa Âhî Hazretleri'nin hayatı hakkında bildiklerimiz çok azdır. Mustafa Âhî Hazretleri hakkında en çok mâlûmat, Cemâleddin Revnakoğlu Arşivi'nde bulunuyor.

Mustafa Âhî Hazretleri'nin annesi Ayşe Hâtun, babası, 'Şeyh Seyyid Mehmed Yâkub Efendi' adında bir Kâdirî şeyhidir. 1164/1750-51 yılında doğmuştur. Kadınlardan Mestçizâde Osman Efendi'nin kızı Alîme Hâtun ile evlenmiştir. Alîme Hâtun'un ikinci eşidir.

Mustafa Resmî Âhî Hazretleri, Kâdirîliğin yayılmasında son derece etkili olmuş, halîfeleriyle birlikte altı yeni tekke açmıştır. Kurduğu kol İstanbul'da birçok Kâdirî tekkesinde temsil edilmiştir. Hazret 5 Cemâzeyilâhir 1206/30 Ocak 1792 Pazartesi günü Kıbrıs'a, Magosa kalesine gönderilmiş, 41 gün sonra Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur²³.

Bilahare Ağlayan Dede diye anılmaya başlayan tekkede Alâaddin Kandahari isimli bir zatın şeyhlik yaptığı nakledilmektedir. Bir ara meyhane yapılan tekke arazisi son dönemde yeniden ihya edilmeye çalışılmaktadır. 1845 ve 1847 tarihli iki belgede adına rastlanan Ağlayan Dede tekkesi muhtemelen 19. Asırda yıkılmıştır²⁴.

²² **Kabir nakli**, Mustafa Âhî Hazretleri, Magosa'da, Ağlayan Dede Türbesi'nde yatmaktadır. Mustafa Resmî Âhî Hazretleri'nin halîfeleri ve bendeleri, onun nâşını İstanbul'a getirmek istemişler, devrin pâdişâhı Sultan II. Abdülhamîd'e arzularını bildirmişler, Sultan da isteklerini kabul edip, Kıbrıs'a yazı yazmış, Mustafa Resmî Âhî Hazretleri'nin kabrinin İstanbul'a nakledilmesini istemiştir. Kabir taşları sökülmeğe başlayınca, bunun sebebini soran Kıbrıs'ın Rum halkı, Mustafa Resmî Hazretleri'nin kendileri için bir hâcet kapısı olduğunu, başları sıkışınca ona ilticâ ettiklerini, bu yüzden kabrinin nakledilmesine râzı olmadıklarını beyân etmişlerdir. Kıbrıs halkının isteği pâdişâha bildirilmiş, bunun üzerine kabir naklinden vazgeçilmiştir. <http://mustafaresmiah.net/mustafaahi/hayati/hayati.html>, <http://mufidyuksel.com/fatihte-kadiri-resmi-tekkeleri-mufid-yuksel.html>.

²³ Tamamen yıkılan Tekkeden günümüze sadece yan yana iki mezar ile depolu bir çeşme gelebilmiştir. 1882 yılı itibarıyla bir mescit, bazı mezarlar ve bazı odalardan ibaretti. Evkaf Delegatesi'nin Sömürge İdaresi Sekreterine yazdığı 16.2.1934 tarihli yazıdan şu bilgiler edinilmektedir: "Bu Mağusa'nın çok eski bir tekkesidir ve Ağlayan Dede mezarlarını içermektedir. Yapı çok eskidir ve ölen şeyhin oturduğu iki veya üç küçük odası kısmen harap durumdadır. Ölen şeyhin çok yaşlı olan kızının, mezarlara bakması ve temizliğini yapması için orada oturmasına izin verilmiştir. Ona hizmet karşılığı ücret ödenmemektedir. Tekkenin geliri cüzidir ve geliri tekkeye ait olan küçük bir dükkân ve birkaç zeytin ağacından sağlanmaktadır. Tekkeye şeyh atanmamıştır ve biz bu nedenle yardımları artırma olanağına sahip değiliz, yine de bunun yanı sıra küçük hükümet yardımıyla bu tekkeyi korumak ve tamir etmek niyetindeyiz."

²⁴ Yusuf Küçükdağ, Türk Tasavvuf Araştırmaları, s. 392--Sahife: 102--Hüküm: 116Tarih: 24 Şevval 1261 (26 Ekim 1845) Kutub Osman Efendi Tekkesi'ne senelik 500, Ağlayan Dede Tekkesi'ne de 400 krş, 1258 senesi başlarına kadar verildiği halde bu tarihten sonra bazı karışıklıklar sebebiyle verilememiş olduğu anlaşıldığından geçmiş seneleriyle beraber bu paranın ödenmesi ve her sene bu paranın Emval Sandığı'ndan verilmesine devam edilmesi. * Sahife No : 132--Hüküm No : 287 Tarih : 27 Zilhicce 1228 (21 Aralık 1813) Konusu: Magosa Kalesi'nde bulunan Ağlayan Dede Zaviyesi'nin işlerini görmek üzere bir kişinin vergilerden muaf tutularak görevlendirildiği.*Sahife: 252Hüküm: 523Tarih: 5 Receb 1230 (13 Haziran 1815) Ağlayan Dede Türbesi avlusuna bitişik olup bir tarafı yol, diğer iki tarafı ev olan

SONUÇ:

Arşiv belgelerinden, tekke ve türbelerin tamiratlarını, şeyh tayini, vefatlarıyla ailesinin iâşe meselelerinin çözümlenmesini, türbedarlık talebinde bulunanların işin ehli olup olmadıkları, hiçbir geliri olmayan bir şeyhin bir tekke inşa edip tahsisat talep ettiğini, bir şeyhe atıyye verildiğini, medreseye bir şeyhi müderris tayin edildiğini, bir türbedarın oğlunun türbedarlık yapmayıp önce asker, sonra tüccar daha sonra kaymakamlık görevlerini ifa ettiğini, tesbit etmekteyiz.

Tekkelerin vakıfları olmasına rağmen tamir ve taamiye için yardım istemeleri iktisadi müşküller mevzubahis olduğunu göstermektedir. Keza şeyhlerin maaşları ile ilgili talepleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. İlgili tayin işlerinde titizlik gösterilerek her talep edene rastgele vazife verilmediği anlaşılmaktadır. İsmail Sükuti Efendi'nin bir türbedar oğlu olarak teamülün aksine türbedarlık değil de resmi görev ve ticaretle iştiğal ettiğini öğreniyoruz. Aziz Efendi tekkesi şeyhine müderrislik verilerek medrese eksikliği giderilmeye çalışılmıştır²⁵.

BELGE İÇERİKLERİ:

Belge 1- Şeyh Mehmed Efendi'nin Alemdâr zâviyesi ve medresesinin uhdesine tevcihi için 6 aydır zarurete duçar olduğundan acilen tayin beklediğine dair arzuhal. Sene: **1265/1849**

Belge 2- Zuhuri Baba türbe tamirâtı için tezkire. Sene: **1265/1849**

Belge 3-Kıbrıs muhassılına Hacı Ali tarafından yazılmış olup, Lefkoşe Haydarpaşa mahallesindeki Karababa türbedarlığının dedesi Süleyman'ın vefatından beri hasbeten ifa etmekte iken buğz edenlerin yüzünden yerine başkası tayin olmasıyla mağdur olduğundan vazifenin tekrar kendisine iadesini istemesine karşı Süleyman'ın çocuğunun olup-olmadığının araştırılması isteği ile ilgilidir. Sene: **1267/1851**

Belge 4- Alemdar Gazi zaviyedârı Şeyh Mihrullah vefat etmiş olduğundan vazifesinin iki küçük oğluna tevcih edilmesi ve Şeyh Elif Efendi'nin de vekaletе getirilmesi istenmekte. Sene: **1278/1862**

Belge 5- Kutup Osman Efendi'nin Sultan Mahmud tarafından yaptırılan türbe, mescid ve zaviyesinin tamiri ve tahsisatının bir misli artırılması istenmekte. Sene: **1281/1865**

Belge 6- Mevlevihane taamiye tevliyatinin Şeyh Ali Dede Efendi uhdesine tevcih olunmuş olup, başkasının müdahale etmemeleri nazır paşa tarafından istenmektedir. Sene: **1273/1857**

Belge 7- Mevlevi dergâhı şeyhine mahsus 300 kuruş maaş şeyhin vefatıyla adanın eski naibi Mustafa Fevzi Efendi taraşından yanlışlıkla mahkeme katibine tevcih edilmiş. Bu sebeple Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi günden güne zarurete duçar olmuş. Durumun düzeltilmesi isteniyor. Sene: **1313/1897**

Nuri Baba'ya ait evin tekkeye vakfedildiği.*Sahife: 254 Hüküm: 526Tarih: 15 Rebül-evvel 1230 (25 Şubat 1815)Eimme-i kirâmdan Ağlayan Dede'ye aid zaviyeye, Bektaşî şeyhi olan Seyyid Şeyh Hasan Nureddin Halife'nin, mütevellî ve zâviyadâr olarak tayin edildiğine dair berat. *Sahife: 256Hüküm: 531Tarih: 2 Cemâziyelâhir 1230 (12 Mayıs 1815) Kutbü'l-ârifin ve gavsü'l-vâsılın SEYYİD ŞEYH MEHMED ALÂEDDİN KANDAHARî Hazretleri "Ağlayan Dede" diye bilinmektedir. Bu zâtın tekkesinde, kendi sülalesinden Seyyid Şeyh Mehmed Feyzullah Sinani'nin oğlu Seyyid Şeyh Hasan Nureddin el-Kâdirî Hazretleri, bu tekkenin şeyhi olup aynı zamanda tekkeye ait vakıfların da mütevellisidir. Tekkeye ait Kale dışında, deniz kenarından Akkule kapısına kadar olan 32 dönüm tarla ile bir tarafı denize, diğer tarafı Maraş'a ulaşan çatal yol, diğer tarafı bu yoldan tepeye kadarki kısım, dördüncü tarafı da Mustafa Paşa Evkafı ile sınırlı olan 15 dönümlük diğer tarla olmak üzere toplam 47 dönüm tarla bulunmakta olup 15 dönümlük kısmı "İncirli Bahçe" diye meşhurdur. Ağlayan Dede tekke ve türbesi ile bizleri bilgilendiren ve türbedarlık vazifesini ifa eden Yakun Khan beyefendiye teşekkür ediyoruz.

²⁵ Medreselerle ilgili bir makalede bu konuda bir bilgi bulunmamaktadır.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi37_pdf/5egitim/gokel_omer.pdf

Belge 8- Kutup Osman Efendi türbedarı Mehmed Bahaeddin Efendi vefat etmiş ve ortada kalan 50 kuruş, zarurette kalan iki küçük oğlu ve bir kızına tahsisi hususunda müzekkere. Sene: **1314/1897**

Belge 9- diğer evrakta, Mehmed Bahaeddin Efendi, münhal olan 50 kuruş maaş zarurete duçar olan iki küçük oğlu ve bir kızına tahsisi hakkında ada naibinden olan tahrirat üzerine Evkaf nezaretince yapılan tedkikatta tekkenin her sene adanın mal sandığından 500 kuruş taamiye ve zaviyedarlık cihetine dair kayıt bulunmuş, türbedarlığına dair 50 kuruşluk tevcihat bulunmamış ancak 500 kuruşluk taamiyeden tahsisi sağlanması isteniyor. Sene: **1314/1897**

Belge 10- Mevlevihane şeyhi Feyzullah Efendi vefat etmiş, maaşının bir kısmı evlad ü iyaline tahsisi ilm ü haberi. Sene: **1267/1851**

Belge 11 ve 12- Lefkoşe Kadiri tekkesini tesis eden Şeyh Mehmed Efendi hiçbir geliri olmayıp, müftü ve memurin ve ahali tarafından mühürlenmiş istida ile münasip maaş tahsisi isteniyor. Sene: **1316/1900**

Belge 13- Kıbrıs'ın fethi sırasında Sultan Selim Han Gazi, ordu şeyhlerinden Abdülaziz'in tekkesinin şeyhi olarak tamir ve taamiye ihtiyacı bulunmaktadır. Mübarek gecelerde hatm-i haccan ve 7[0] bin kelime-i tevhid edilmesi için Tuzla iskelesi gümrüğü malından veya Tuzhane malından 120 akçe yevmiye tahsisi istenmektedir. Sene: **1224/1810**

Belge 14- es-seyyid eş-şeyh Ali Efendi, Aziziye tekkesi şeyhi olup, taamiye için 15 sağ akçe mali senelik, 44 kuruş 30 akçe **1224/1810** senesinden itibaren tevcih olunması isteniyor. Sene: **1224/1810**

Belge 15- Kırklar tekkesi şeyhi Hacı Mehmed Efendi'ye atıyye olarak 1000 kuruş ita edilmesi hususu. Sene: **1302/1885**

Belge 16- Kutup Osman Efendi, türbe ve mescidi harab olmuş, tamiri için 200 liraya ihtiyaç durumu naib ve müftü efendiler vasıtasıyla padişaha arz edilmesi. Sene: **1304/ 1887**

Belge 17- Zuhuri babanın türbesinin bazı bölümlerinin eksik kaldığı. Sene: **1264/1848**

Belge 18- Alemdar Gazi türbedar ve şeyhi Zühdi Efendi'ye aylık 150 kuruş maaş ödenmediğinden Bank-ı Osmani tarafından birinin ödendiği diğerinin de ödeneceği Düyun-ı Umumiye Nakdiye müdürlüğüne bildirilmektedir. Sene: **1329/1911**

Belge 19-1101/1690'da Magosa'ya gelip, 17 Zilhicce 1102/11 Eylül 1691'de irtihal eden Kutup Osman Efendi'nin kabri üzerine 1240/1825'te muhassıl Mehmed Ağa bir künbet ve mescit yaptırmışsa da zamanla harab olarak tamiri için 200 liraya ihtiyaç olduğu bildiriliyor. Sene: **1304/1887**

Belge 20 – Aziz Efendi Tekkesi Şeyhi Abdullah Efendi müderrislik ehliyeti olan bir zat olup, adada bir medrese ve müderris bulunmadığından, ilim talebelerinin ihtiyacı sebebiyle, Aziz Efendi tekkesinde aynı zamanda müderrislik yapmak üzere gerekli vazifelendirme ve maaş tahsisi yapılmıştır. İkinci belgede, Abdullah Efendi, 1130/1718 senesinde alacağı olan 7200 akçeyi mahsuben Mehmed Ağa'dan tam olarak aldığını beyan ediyor. Sene: **1119/1707**

Belge 21- Şehidlerden bir zatın Tuzla iskelesi kabristanında kabri zuhur etmiş, üzerine türbe, cami, sebil ve müştemilat inşası yarım kalmış. Verilen dilekçe ile bu inşaatların bir an önce tamamlanması isteniyor. Sene: **1265/ 1849**

Belge 22- Kutub Baba, türbedarı Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu İsmail Sükûtî Efendi, tahsilden sonra II. Mahmud devrinde 8 sene askerliğe intisab etmiş, yüzbaşı iken taburu lağvolunca 28 sene

ticaretle meşgul olmuştur. Bu esnada belediye ve çeşitli komisyonlarda azalık yapmış, 1291/1875’de Mesariye nahiye müdürü, 1293/1877’te Meis, 1299/1884’te Yunda²⁶ adası kaymakamı olmuş, 1305/1889’da 75 yaşında vefat etmiştir.

BELGE TRANSKRİPSİYONLARI

1-A }MKT__00231_00098_001_001

Utûfetlu efendim hazretleri,

Kıbrıs ceziresi sâkinlerinden Şeyh Mehmed Efendi, cezîre-i mezbûrda kâin Alemdâr zâviyesiyle medresesinin uhdesine tevcihi için altı mâhdan beri envâi ızdırâba düşdüğünden icrâ-yı icâbı husûsu bâ-arzuhâl istidâ etmiş olmağla iktizâ-yı hâlin sür’at-i icrâsı mütevakkıf-ı himem-i behiyyeleridir.

2-A }MKT_MHM__00017_00073_001_001

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti

Eizze-i kiramdan Kıbrıs ceziresinde defîn-hâk-i ıtrnâk olan Zuhûrî Baba kuddise sirruh hazretlerinin türbe-i münîfeleri nâ-kâm olan mahallerinin icrâ-yı iktizasının arz u istizân kılınması bâbında şeref-sünûh buyurulan emr ü fermân hazret-i pâdişâhî müteallik buyurulduğuna dâir olan bir kıt’a tezkire-i aliyye manzûr-ı vâlâları buyurulmak üzere leffen gönderilmiş olmağla bir husus-ı mezbur hakkında olan mütâlaa-i vâlâlarının iş’ârıyla tezkire-i mezkûrenin îadesi mütevakkıf-ı himem-i behiyyeleridir.

3-A }MKT_MHM__00025_00013_001_001

Kıbrıs Muhassılına Hacı Ali,

Kıbrıs cezîresinde Haydar Paşa mahallesinde kâin eizze-i kiramdan Kara Baba kuddise sirruhu’l-a’lâ hazretleri türbe-i şerîfesinin türbedarlık hizmetini cediti Süleyman’ın vefatından beri (kendisi) hasbice ifâ etmekte iken buğz-kesânın nefsanîyetine mebni yerine başkası ta’yîn olduğundan hizmet-i mezkûrenin kemâkân uhdesinde ibkâsı husûsu bâ-arzuhâl istidâ etmesiyle keyfiyet-i evkâf-ı hümâyûn nâzırı saâdetlu efendi hazretlerine lede’l-havâle zikrolunan türbedarlık el-yevm müteveffâ-yı mûmâ-ileyh Süleyman’ın uhdesinde olduğu kayden anlaşılıp fakat evvel-emirde taraf-ı vâlâlarından Süleyman bi-lâ veled mi vefât etmiştir. Ve sâhib-i arz u hâlin zâviyedârlık mezkûre iktidârı var mıdır? İsti’lâmı lâzım geleceği keyfiyet buraca meçhul olduğundan ba’dehu icabına bakılmak üzere evkâf-ı hümâyûn nâzırı saâdetlû Efendi hazretleri tarafından bâ-takrîr beyân ve ifâde kılınmış olmağla Bu tarafa iş’ârı husûsuna buyurmaları siyâkında şukka Ber-vechi muharrer tedkîkât-ı lâzimenin hüsn-i icrâsiyle keyfiyetin alâ vech’s-sihha bâ-mazbata ve i’lâm

4-A }MKT_MHM__00236_00052_001_001

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesine

Kıbrıs ceziresinde vâkî Alemdâr Gâzî zâviyedârı Şeyh Mihrullâh Efendi’nin vukû-ı vefâtına mebnî mezkûr zâviyedârlığın İki nefer sağîr evlâdına tevcihiyle vekâletine dahi Şeyh Elif Efendi’nin ta’yîni ifâdesine dâir cezîre-i mezkûre meclisinin Mürur mazbatası manzûr-ı vâlâları buyurulmak üzere

²⁶ Mübadeleye kadar adanın ismi Yund-Yunda iken sonradan Cunda’ya döndürülmüş.
<http://www.milta.com.tr/turkiye/cunda-yund-adalari-alibey-adasi-ayvalik/>

melfuf i'lâm-ı şâî ile berâber leffen irsâl kılınmış olmağla İcâbının icrâsı mütevakkıf-f himmet-i utûfeleridir.

5-A }MKT_MHM__00321_00064_001_001

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesine

Kıbrıs cezîresinde Magosa'da kâin defin hâk-i itırnâk olan Şeyh Osmân Efendi hazretlerinin türbe-i şerîfesiyle hâkân-ı huld-âşiyân Sultân Mahmûd Hân Efendimiz hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları mescid-i şerîf ve zaviyenin sûret-i tamiri ve mahsûsâtı bir mislinin zammı ifâdesine dâir cezîre-i merkûme meclisinden mütevârid eden mazbata leffen irsâl kılınarak hâkân-ı müşârün-ileyh efendimizin ihyâ-yı âsâr-ı celîle-i müteberrekileri muvafık-ı şâhâne-i âlî olarak mesârif-i keşfiyesi bulunan akçe dahi istiksâr olunacak derecede görünmemiş olmağla iktizâsının icrâ ve ifâde ve mazbata-i merkûmenin iâdesi mütevakkıf-ı himmet-i behiyyeleridir.

6-A }MKT_UM__00286_00028_001_001

Kıbrıs Mutasarrıfına

Kıbrıs ceziyesinde kâin mevlevîhâne taâmiyesine mahsus tevliyetin Şeyh bulunan Ali Dede Efendi uhdesine tevcih olunduğu cihetle ahar taraftan müdâhele vukûa götürülmemesi Evkâf-ı Hümâyûn Nâzır-ı devletlû paşa hazretleri tarafından iş'âr olunmuş olmağla icabının icrâsını ve tevliyet umurunun hüsn-i idâresi için efendi-i mûmâ-ileyhin hakkında muâvenet ve teshîlât-ı mukteziyenin kâmilin ibkâsı için mahsûs-ı himme eylemek siyâkında şukka

7-A }MTZ_KB__00002_00023_001_001

Makâm-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-i Uzmâyâ

Ma'rûz-ı dâî-i kemîneleridir ki,

Kıbrıs cezîresi Mevlevî dergâh-ı şerîfesi şeyhine mahsûs ve mahsûs iken şeyhinin vefâtıyla cezîremiz nâib-i sâbıkı merhûm Mustafa Fevzi Efendi tarafından yanlışlıkla olunan inhâ üzerine mahkeme kâtibine tahsîs olunan üçyüz guruş maâşın kâtib-i mûmâ-ileyh uhdesinden ref' ile mağdûr ve müstehak olan şeyh-i lâyıknın uhdesine tevcih ve ihsânını bundan evvel ahâli-i islâmiyye nâmına olarak istidâa ve ol bâbda edilen haksızlıkla hükümet meclisinden müstavfâ maâş olmakta olan kâtib-i mûmâ-ileyhin tercüme-i hâlini ve böyle bir maâşa şâyeste ve lâyıık olmadığını izâhân arz ve inbâ eylemiştik. Hakikat-i hâl ba'de't-tedkîk tebeyyün etmekle maâş-ı mezkûrun kâtib uhdesinden ref' ile müstehâk olan şeyh-i lâyıık uhdesine tevcih ve tahsîsi için irâde-i mekârim-i mu'tade-i hazret-i hilâfetpenâhî şeref-müteallik buyurulmak emrinde atabe-i şevket mertebe-i hazret-i tâcidâri arz olunmuş ise de şübhesiz mesâil ve meşâgil-i mühimme-i câriyeden edilegelmiş olmalıdır ki, maâş-ı mezkûrun ref' ve tahsîsi maddesi te'hîr buyurulmuştur. Halbuki buraca ma-bihi'l-iftihâr-i islâmiyât ve yegâne merci-i dervişân olan tekke-i şerîfe şeyhi Mehmed Celâleddîn Efendi dâî-i kemîneleri günden güne bir kat daha müşkilât ve zucrete dūçar olmakda ve dervişândan mâada esaslı ve büyük bir âilenin emr-i infâk ve iksâsından dahi âciz ve nâçâre kalmakta olduğundan lütfen ve âtîfeten zâten ma'lûm-ı âli-i hazret-i hilâfetpenâhî evvelâ işbu istidâa ve tazurruâtımızın kuvveden fiile ihrâcı emrinde iktizâ-yı hâlin icrasına bezl-i inâyet buyurmalarını ahâli-i islâmiye nâmına olarak istirhâm eyleriz. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 6 Şaban 1313/ 9 Kanun-ı Sâni 1311

Maarif ve encümen azası-Mehmed Asım, Maliye Murahhası-İbn-i Hüseyin Hüsni Mehmet Fâik,
Evkâf Murahhası ve muhasebecisi İffet Mehmet Sâdık, Adliye Hâkimi- Ahmet İzzet,
Ed-daî nâib-i kazâ-yı Lefkoşe es-Seyyid Hüseyin Hüsni, Ed-dâî müfti-i cezire Ali Rıfkı

8-A }MTZ_KB__00002_00038_001_001

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesine

Mağosa'da Atpazârî Osmân Efendi türbesi türbedârı müteveffâ Mehmed Bahâeddîn Efendi'den muhtel şehri elli gurusu maâşın hâl-i zarurette bulunan iki nefer sağır oğluyla sağıre kerimesine tahsîsiyle kayd-ı zarurettten vikâyeleri ifâdesine dâir Kıbrıs ceziresi niyâbetinden vârid olan tahrîrât-ı melfûfâtıyla beraber irsâl-i seviyy-i devletleri kılınmış mallarına nazaran iktizâsının ifâ ve inbâ ve evrâk-ı mürsesinin iâde ve isrâsına himmet buyurulması siyâkında müzekkerre

9-A }MTZ_KB__00002_00038_002_001

Mâliye Nezâret-i Celîlesine

Magosa'da Atpazârî Osman Efendi türbesi türbedârı müteveffâ Mehmed Bahâeddîn Efendi'den münhal şehri elli gurusu maâşın hâl-i zarûrette bulunan iki nefer sağır oğluyla sağıre kerimesine tahsisi hakkında Kıbrıs ceziresi niyâbetinden vârid olan tahrîrât üzerine Evkâf Nezâret-i Celîlesine sebkiden iş'âra cevaben gönderilen tezkire-i mezkûr tahrîrât ve melfûfâtı ile berâber leffen irsâl-i seviyy-i devletleri kılınmış ve meâlinde Eizze-i kirâmdan Şeyh Osman Efendi hânkâhının her sene cezîre-i mezkûre mal sandığından i'tâ olunmak üzere beşyüz gurusu taâmiye ile zâviyedârlık ciheti Mehmed Bahâeddin Efendi'ye tevcih olunduğuna dâir kayd bulunmuş ise de merhûm müşârûn-ileyhin türbesiyle türbedârlık cihetine ve türbedârlığının elli gurusu maâşına ve tevliyet ve vakfiyesine mütedâir kayd bulunamış olmasına ve evrâk-ı merkûmede ise dergâh-ı mezkûrun taâmiyesi mahallî mal sandığından i'tâ olunmakta idüğü muharrer bulunmasına mebnî beyân olunan elli gurusu maâşın evlâd-ı mûmâ-ileyhe tahsîsi için Nezâret-i Celîlerine icrâ-yı tebligât edilmesi lüzumu gösterilmiş olmağla meâl-i cevaba nazaran iktizâsının ifâ ve inbâsına evrâk-ı mürselenin iâde ve isrâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire 5 Receb 1314/8 Receb 1314/1 Kânûn-ı evvel 1312

10-A }TŞF__00009_00037_001_001

Kıbrıs'da nakîbü'l-eşrâf kâim-makâmı esbak Zühdi, Mevlevîhâne şeyhî Feyzullâh Efendi'lerle Ali Efendizâde Nûrî Bey'in vefatları cihetiyle münhal olan yediyüz gurusu maaşından takdîm olunan bir kıt'a buyuruldu mucebince dörtyüz gurusunun müteveffâ-yı mûmâ-ileyhimânın müteallikâtına ve üçyüz gurusunun dahi bazı müstehakkına tevzii ve tahsisi ve işbu maaşların altmış altı (66) senesi mâh-ı Kanûn-i Sânisî ibtidâsından itibaren tahsisi ve tesviyesi husûsu meclis-i vâlâda tezkir ve isti'zân olarak irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne dahi müteallık ve şeref-südûr buyurulmuş olmayan olmayla ol vechile icrâ-yı iktizâsı husûsu beyaz üzerine sâdır olan fermân-ı âli mucebince keyfiyyet ve iktizâsı mesârifât muhasebesinden lede's-suâl maâş-ı münhal mezburdan pusula-i mezkûrda gösterildiği üzere bu üçyüz elli gurusu müteveffâ-yı mûmâ-ileyhden Zühdi ve Feyzullâh Efendilerin tarih-i merkûmdan itibaren iyâl ve evlâdlarına cezîre-i merkûme emvâlinde ve üçyüz gurusu dahi müteveffâ Nûrî Bey'in zevcesiyle ulemâdan Hâfız Mehmed Efendi'ye ve emekdârından Hurşid Ağa'ya Mâliye Hazînesi'nden kayd-ı hayat şartıyla tahsîsî olduğu mübeyyin isimlerine tasrîhân berevât-ı şerîfe tasdîrîçün tezkiresi ve kûsûru elli gurusu dahi kezâlik tarih-i merkûmun itibarla Bâb-ı Ali duâcısı Hayri Efendi'nin bekçiyân ve odacıyân maaşları dâhilinde mahsus olan ikiyüz elli gurusu maaş-ı kadîmi üzerine zam olunarak

maaşları üç yüz guruşa iblağ olduğunu bekçiyân-ı merkûme maaşlarıyla beraber ibkâ olunacağı mübeyyin teşrifât-ı hümâyûn defterlerine ve keyfiyet malûm olunmak için Sergi muhâsebesine başka başka ilm u haberleri tahrîrî iktizâ eylediği der-kenar olunarak tezkeresi ve ilm u haberleri yazılmak fermân-ı şerîf buyurulmağın mucibince tezkeresi ve diğer ilm u haberi verilmekle ber-minvâl-i muharrer teşrifât-ı hümâyûn defterlerine dahi işbu ilm u haber verildi.

11- BEO_001133_084943_001_001

Mâliye Nezareti Celilesine

8 Muharrrem 1316/ 17 Mayıs 1314 [29 Mayıs 1898]

Şeyh Mehmed Efendi'nin Kıbrıs Cezîresinde Lefkoşe'de te'sîs eylediği Kâdirî dergâhının ve kendisinin bir gûne vâridâtı olmayub, muhtâc-ı muâvenet bulunduğundan bahisle isti'tâfi hâvî cezîre-i mezkûre müftisi ile mütehayyizân-ı me'mûrin ve ehâlisi tarafına müteaddid mühr ile mahtûmen varid olan istidânâme leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış ve şeyh-i mûmâ-ileyhin tehiyyât-ı âtîfet-seniyye olduğu anlaşılmiş olmağla münhallâtdan münâsib miktâr maaş tahsîsî edilmek üzere muamele-i lâzimenin iskâ ve ibnâsına himmet

bâ-işâret-i hazret-i müsteşâri

12-BEO_001133_084943_002_001

Nezâret-i Umûr-i Mâliye/Muhâsebe-i Umûmiye/Aded/1286

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Şeyh Mehmed Efendi'nin Kıbrıs Cezîresinde Lefhoşe'de te'sîs eylediği Kâdirî Dergâhı'nın ve kendisinin bir gûne vâridâtı olmayıp, muhtâc-ı muâvenet bulunduğundan isti'tâfi hâvî cezîre-i mezkûre müftisi ile mütehayyizân-ı me'mûrin ve ehâlisi tarafından müteaddid mührile mahtûmen takdîm olunan istidânâmenin gönderildiğini ve mûmâ-ileyhin şâyân-ı atîfet-i seniyye olduğu beyân-ı âlisiyye münhallâttan münâsib miktâr maâş tahsîsî edilmek üzere muâmele-i lâzimenin ifâ ve arz ve ibnası şeref-vârid olan 960 numaralı 19 Mayıs 1314 tarihli tezkire-i sâmiye-i Cenâb-ı sadaret-penâhîlerinde emr ü iş'âr buyurulmuş ise de muhtâcîn maâşından şimdilik mahlûl olmadığı gibi açıktan karşılıksız maâş tahsîsi dahi gayr-ı hâiz bulunmuş olduğundan dergâh-ı mezkûra taâmiye tahsisi hakkında hazinece bir şey denilemeyip icrâ-yı icâbı menût re'y-i âli-i hıdv-i ehamileri bulunduğundan arz izbârı ve muhâsebe-i umumiye-i mâliyeden ifâde kılınmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

20 Rabiulahir 1316 / 26 Ağustos 1314 / [7 Eylül 1898- Çarşamba]

13-C__EV__00143_07114_001

Kerâmetlû Şevketlû Mehâbetlû Dirâyetlû İnâyetlû Sehâvetlû kemâl-i merhametlû vâris-i Resûlullahi'l-azîm zıllullâhi fi'l-âlem efendim sultânım hazretlerinin hâk-i pâ-yi merhametlerine arzuhâl-i kullarıdır ki,

Bu kulları cezîre-i kıbrıs'ın hin-i fethinde cedd-i âlânız Sultân Selim Hân Gâzî aleyhi'r-rahmeti'l-Bârî hazretlerinin ordû-yu hümâyûnu meşâyihlerinden kutb-ı ehlullahdan Abdülazîz nâm veliyyullâhın bâ-berât-ı âli-şân tekkesi şeyhi olub, bu eyyâmında tekke-i şerîf ashâb-ı hayrât yedlerinden müceddeden ta'mîr olub içindeki fukara kullarının aslen taâmiyesi olmayıp imdâd-ı şâhânelerine kemâl-i ihtiyâc ile muhtâc olmağla merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki, cezîre-i mezbûrda vâkî tekke-i şerîfin her leyâli-i mübârekelerde ve isneyn ve cum'a gecelerinde hatm-i hâcegân-ı şerîf ve yedi bin aded kelime-i tevhîd-

i şerîf ve sâir ibâdât u taâte ilâ yevmi'l-kıyâm muvâzabet ve müdâvemet olunub hâsıl olan sevâbını ibtidâ fahr-i âlem-i kâinât aleyh-i ekmeli't-tehiyyât ve's-salât efendimiz ve sâir enbiyâ-i izâm aleyhimü't-tahiyyeti ve's-selâm hazretlerinin ervâh-ı tayyibe-i aliyyelerine ihdâ için ba'de cum'a evliyâ-i kirâm radiyallahu anhum ecmaîn hazretlerinin ervâh-ı şerîflerine ihdâ için bâ-husûs alâ ümmet-i Muhammed üzerine duâ-i hayriyesi lâzım ve vâcib olan kerâmetlû şevketlû mehâbetlû efendimizin hall-i müşkilâtı ve merâm-ı âliyâtı için ve cedd ü ceddât ve âbâ-yı ecdâdlarının ervâh-ı şerîflerine ihdâ için cezîre-i merkûmede vâkî Tuzla iskelesi gümrüğü mâlinden yahud Tuzhâne mâlinden ve müstecirlerinden yerinden fukarâ kullarına âid olmak üzere tekke-i şerîfde taâmiye-i fukarâ kayd-ı inayetiyle yüz yirmi akçe mikdârı ta'amiyye ihsân-ı hümâyûn buyurub fukarâ kullarını ve bi'l-cümle cezîreyi ihyâ buyurmalarıyla ve ancak kerâmetlû mehâbetlû inâyetlû efendimizin küffâr-ı hâkisâr üzerine gâlib olub dünyada lâ-yezâl ve lâ-yenâm ve ukbâda mazhar-ı şefâat-i hazret-i Seyyidi'l-enâm aleyhi efdâli't-tehiyye ve's-selâm olmaları için arz-ı hâle cesâret ve âcizânem olmuştur. Bâkî fermân-ı inâyet devletlû inâyetlû sehâvetlû kemâl-i merhametlû efendimiz sultanım hazretlerindedir. Es-seyyid eş-şeyh hâdimü'l-fukarâ tekke-i Abdülazîz kuddise sirruh

14-C_EV__00143_07114_002

Sahh Telhîsi mücebince tevcîh olunub berâtı ve iktizâ eden ilmühaberleri verilmek buyruldu.

Fî 8 N. [122]4

Arz-ı bendeleridir ki,

Es-Seyyid Eş-Şeyh Ali Efendi dâilerinin mübârek rikâb-ı kâmyâb-ı mülûkâneye ref' u takdim eylediği işbu arzuhâli mefhûmunda mûmâ-ileyh cezîre-i Kıbrıs'da vâkî kutbü'l-ârifin Abdülazîz hazretlerinin hânkâhı şeyhi olub ancak tekke-i mezbûrede sâkin olub, fukarâ-yı dervîşân-ı it'âm için bir taraftan muayyen vâridâtı olmadığından bahisle Kıbrıs gümrüğü mâlinden mikdâr-ı kifâye taâmiye olarak yevmiye i'tâ ve ihsâniyle deavât-ı hayriyelerine rağbet buyurulmasını tahrîr ve istidâ ve manzûr-ı âlî buyurulduktan bu makûle zâviye-nişin olan fukarâ ve dervîşânın taâmiyeleri için yevmiye ta'yîni sadakât-ı câriye-i şehinşâhîden ve isticlâbı deavât-ı hayriyeye vesîle olur hâlâtta olmağla memlaha-i mezkûreden zâviye-i mezkûre fukarâsına yevmiye onbeş sağ akçenin mâl-i senevisi olan 44 guruş 30 akçe 1224 senesinden i'tibâren mukataa-i mezbûreye zam ve mukâbelesinde yine mukâtaa-i mezbûre mâlinden olmak üzere şeyh-i mûmâ-ileyhin istidasiyle zâviye-i mezkûre fukarâsına sâdir fermân-ı âlî mûcibince yevmî 15 sağ akçe tevcîh olunub, bâ-ruûs-i hümâyûn berâtı ve baş muhâsebeye ve zimmet defterlerine ilm ü haberleri i'tâ olunmak bâbında emr ü fermân devletlû seâdetlû sultânım hazretlerindedir.

15-DH_MKT__01394_00078_001_001

Mâliye Nezâret-i Celîlesine

Kıbrıs cezîresi dâhilinde kâin Kırklar Tekkesi şeyhi Hacı Mehmed Efendi Hazîne-i Celîleden atıyye-i seniyye olarak itâsı nezâret-i celîle-i asifâneleri tastîr buyurulub mesârifât idâre-i umûmiyesinden tevdi olunan buyuruldu-i sâmi-i Sadâretpenâhîde irâde ve iş'âr olunan 1000 guruşun tertîb-i mahsûsuna tesviye olunmak üzere efendi-i mûmâ-ileyhe i'tâsı için 1302 senesi Dâhiliye tahsisâtına mahsûben irsâli husûsuna savb-ı âli nezâret-penâhiden izbârı muhâsebe-i nezâretten bâderkenâr ifade kılınmış olmağla muktezâsı bâbında

16-İ__DH__01029_081077_002_001

Yıldız Sarayı Hümâyûnu-Baş kitâbet dâiresi

Kıbrıs ceziresinde Magosa ile Mer'in kasabaları arasında medfûn Kutub Osman Efendi kuddise sirruh hazretlerinin merkad ve mescidi şerîfleri harâb olub ta'mîri ikiyüz liraya muhtâc olduğundan bahisle icrâ-yı îcâbı istidâsını hâvî cezîre-i mezkûre nâibi ve müftisi efendiler tarafından vârid olub atabe-i ulyâya arz ve takdîm kılınan arıza-i müştereke bâ-irâde-i seniyye cenâb-ı pâdişâhi leffen savb-ı sâmi-i fehîmânelerine irsâl kılınmağın ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

18 Receb 1304/21 Mart 1303

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Süreyyâ

17-I__DH__00183_010121_001_001

Ma'rûz-i Çâker-i kemîneleridir ki,

Eizze-i kirâmdan Kıbrıs cezîresinde defîn-hâk-i ıtrnâk olan Zuhûrî Baba kuddise sirruh hazretlerinin türbe-i münîfeleri bundan akdem inşâ olunmuş olub fakat ba'zı mahalleri nâ-tamam kaldığı mesmû-ı âli hazret-i padişâhi buyurulmuş olmasıyla keyfiyetinin anlaşılacak îcâb ve iktizâsının arz u isti'zân buyurulmasını müteallik ve şeref-sünûh ve sudûr buyurularak emr ü irâde-i kerâmet-âde-i cenâb-ı hilâfet-penâhî muktezâ-yı celilinden bulunduğu muhât-ı ilm-i sâfi-i âsafâneleri buyuruldukda ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 23 Ca. [12]64

18-KB__MAA__FE__02_15_27_1

Mâliye Nezâreti/Düyûn-i Umûmiye Muâmelat-ı Nakdiyye Müdüriyeti

Kıbrıs Lefkoşe'de Alemdâr Gâzî türbe-i şerîfesi türbedârı ve şeyhi Zühdi Efendi'ye verilmekte olan şehri yüzelli gurus maâşın iki aydan beri vürüd etmediğinden bahsile Teşrin-i sâni ve Kânûn-ı Evvel maâşlarının tesviyesi nizâmı 3 Kânûn-ı Sâni 1326 târihli ve on bir numaralı tahrîrât-ı vâlâlarında iş'âr olunması üzerine bi'l-muhâbere bank-ı Osmânî idâresine alınan 8 Şubat sene-i târihli ve yüz yirmi numarolu tezkirede mûmâ-ileyhin Teşrin-i Sâni maaşsız yedlerinde bulunan makbuz senedi mukâbilinde emsâli veçhile i'tâ edilmiş olduğu ve Kânûn-ı Evvel'in maâşının tesviyesi de 7 Şubat 1911 tarihinde iş'âr edildiği bildirilmiş olduğunun beyânıyla te'yîd-i ihtirâm olunur efendim. 18 Rebû'l-âhir 1329-6 Mart 1327 -19 Mart 1911- Pazar

19-İ__DH__01029_081077_001_001

Ma'rûz-ı dâi-i kemîneleridir ki,

1101 senesinde Kıbrıs ceziresinde Magosa kalesine şeref-bahş-ı iclâl ve 1102 senesi şehir-i [zi]'l-hiccesinin 17. Günü irtihâl-i dâr-ı beka ile bihişt-i ser-menzil-i lika-yı huzûr-ı Rabb-i müteâl olan Kutub Osman Efendi kuddise sirruh hazretlerinin Mağosa ile Mer'in kasabaları beyninde olan kabri şerîf ve merkad-i münifleri üzerine 1240 tarihinde cezîre-i mezkûrede muhassıl bulunan Seyyid Mehmed Ağa mebâdi-i icrâata peyrev olarak bir künbed ve ittisâlinde bir mescid-i şerîf ve ba'zı hucurât binâ ve inşâ ederek umumun inzâr-ı takdîsi pişgâhına izhâr ve bir miktar vâridat dahi terk ve teberru' ile muvaffak olduğu işbu eser-i hayrın müstakbelini te'mîn edecek esbâb-ı esâsiyeyi istihzâr etmiş ise de devr-i zaman ile vâridâtının ekserisi ötenin berinin eyâdi-i ketmânında kalarak mevcûd olanlar mertebe-i kifâyede

olamamasından dolayı ta'mîr ve termîmine hayli vakitler bakılamayarak türbe ve mescidin sıvasıyla kubbeleri bi't-tab' rehnedâr olmuş ve türbedâr ile züvvârın ikâmetine mahsûs olan odalar bütün bütün mahv u nâ-bûd olmak derecesine yaklaşmış olmalarıyla ta'mîr ve ıslâhı zımnında türbedâr tarafından cezîre-i mezkûre hükümetine müracaâtedilmiş ise de vakfının kifâyetsizliği mevzu-u bahse konularak i'tâ-yı cevâb olmuş ve o zaman müracaatle semere-i nâfiyası iktitaf edilememiştir. Müşârün-ileyh Osman Efendi hazretleri ikmâl-i ekâmil imiş ve kutb-ı dâire-i velâyet olarak âlem-i melekût müşâhedesinde taraf-ı hazret-i hakdan i'tâ buyrulan mushaf-ı şerîfle emr-i irşâda me'mûr buyruldukları ve yirmi üç sene makâm-ı irşâd ve mertebe-i kutbiyetde kâim ve cemî'-i merâtib-i ilmiye ve müşakkafât-ı aliyye ve keramât-ı bâhire ile müterakkî ve me'ârec-i menzilet-i azîm oldukları kendilerinin ecil ve ekmele halifeleri olup mertebe-i ilm ve irfânı şöhret-şi'âr-ı enfes-âfâk olan İsmail Hakkı Hazretlerinin silsilenâme ve tamâmü'l-feyz nâm te'lif-i münîflerinden alınan ma'lûmât-ı tarihiye ile izâh ve isbât olunmuş ve envâr-ı feyz-i ilâhi ile lem'adâr olan makâm-ı âlisinin ruhâniyeti kendilerinin derecât ve meziyyât ve fezâ'il ve kemâlâtına başkaca burhân-ı akva ve bir muhtıra-i yektâ bulunmuşdur. Mihrâb-ı câmi-i kerâmet ve adâlet ve hatîb-i minber-i hilâfet ve kudsiyet olan veliyyü'n-ni'met-i bî minnetimiz imâmü'l-müslimîn olan padişahımız efendimiz hazretlerinin sâye-i ihsanvâye-i mülûkânelerinde her tarafca nazar-ı şükran ve mahmidetle meşhûd ve mesmû'-ı dâ'iyânemiz olan inşaât-ı hayriye ve i'mârât-ı nâfi'aları taraf taraf aktâr-ı âlemi ma'mûr ve ibâdât eylediği bir zamân-ı mefharet-nişânda icâbının pişgâh-ı nazarında olan böyle bir mahall-i mukaddes ve mübâreğin mahv u indirâsı tecviz buyurulmayacağı meczûm-ı kemterânemiz olduğuna ve mahallinden alınan ma'lûmât-ı sahîhaya nazaran ta'mîr ve ıslâhı inde'l-keşf iki yüz lira sarfına mutevakkıf bulunduğu anlaşıldığına binâ'en a'zamîlerinin tesvîfi temenniyâtına cür'et kılınmıştır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 11 Cemâziyelâhir [1]304

Ed-dâ'î Nâ'ib-i Cezîre-i Kıbrıs Es-Seyyid Mehmed Ebulhayr	Ed-dâ'î Müftî-i cezîre-i mezbûre Es-Seyyid Ahmed Asım
--	---

20- C __MF__ 00117_05826_001

Cezîre-i Kıbrıs'ta ta'lîm-i ulûm-ı nâfi olunur medâris olmayıp, talebe-i ulûm ve tederrüs-i fûnûndan bî-behre olmalarıyla cezîre-i merkumede neşr-i ulûma nâfi eder bir müderris lazım olmağla cezîre-i Kıbrıs'da, Medine-i Lefkoşa'da müteveffa Azîz Efendi Zâviyesi'nde sâkin işbu râfî-i tevki-i refîü's-şân-ı hakânî kîdvetü'l-ulemâi'l-mütehakkıkîn eş-Şeyh Abdullâh zîde ilmühû fûnûn ilm ü fezâil ile âreste olmağla zâviye-i mezbûrede talebe-i ulûm tederrüs-i ulûm-ı nâfi ve ta'lîm-i fûnûn kabul etmesi üzere Cezîre-i Kıbrıs cizyesi mâlından vazife ta'yîn olunup berât-ı şerîf verilmek recâsına akza kuzâtü'l-müslimîn Lefkoşa kadısı Mevlânâ Abdullâh zîde fezâilühû arz ve vech-i meşrûh üzere olduğun Kıbrıs muhafızı ve düstûr-ı mükerrerem Müşir-i mufahham nizâmü'l-âlem vezirim Süleyman Paşa edâmallahu teâlâ iclâlehu dahi iltimas etmekle cezîre-i mezbûr mâlından yevmî yirmi akçe tefâz olmak üzere tevcih olunmak fermân-ı âlî-şânım mûcibince 1119 senesi Şevvâli'nin 12. gününde verilen ruus-ı hümâyûnum ile yevmî 20 akçe vazîfe tevcih edip bu berât-ı hümâyûn izzet-makrûnu verdim ve buyurdum ki mezbûr eş-Şeyh Abdullâh zîde ilmühû varub vech-i meşrûh üzere zâviye-i mezbûrede tedris-i ulûma nâfi' ve ta'lîm-i fûnûn idüb edâyı hizmet eyledikten sonra ta'yîn olunan yevmî yirmi akçe vazîfesin Kıbrıs Cezîresi mâlından cizyedâr olanlardan alub mutasarrıf olup devâm-ı ömr-i devletim ed'iyesine müdâvemet üzere ola şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar.

Tahrîren fi'l-yevmi's-sâni aşer min şehr-i Şevvâl sene tis'a aşer ve mi'ete ve elf.

Makâm-ı Kostantınıyyeti'l-mahrûse

C__MF__00117_05826_002

Batn-ı katibe mastûrû'l-isim olub Cezîre-i Kıbrıs Hazine malından yevmi yirmi akçe vazifeye mutasarrıf olan eş-Şeyh Abdullah Efendi bin Ali Efendi tarafından vazife-i merkumeyi kabza vekil olup, el-Hac Mustafa bin Yusuf ve Molla Ali bin Mehmed nam kimesneler şehadetleriyle şer'ân vekâleti sabite olan es-Seyyid Abdullah Efendi bin es-Seyyid Abdullah Efendi meclis-i şer'i hatîr lâzımü't-tevkîrden 1130 senesine mahsûb olmak üzere cezire-i mezbûr hazinesi cibayetine memur olan kıdvetü'l-emacid ve'l-ekarim camiu'l-mehamid ve'l-mekarim Mehmed Ağa zide mecduhu tarafından husus-ı ati'l-beyana vekil olup vekaleti nehc-i şer'i üzerine sabite olub kıdvetü'l-emasil ve'l-akran Mehmed Ağa bin Bekir mahzarında ikrar ve itiraf edip, derûn-ı suret-i berat-ı şerif-i ali-şanına zıkr ü beyan olduğu üzere müvekkilim müşârün-ileyh eş-Şeyh Abdullah Efendi'nin hazine-i mezbur malinden mutasarrıf olduğu yevmi iki akçe vazifesinden bir senelik vazifeyi ki cem'an 7200 akçeyi sene-i mezburun hazinesi malından mahsub olmak üzere muma-ileyh Mehmed Ağa yedinden vekaletim hasebiyle tamamen ahz u kabz eyledim, meblağ-i mezkûr 7200 akçeden muma-ileyh Mehmed Ağa zimmetinde bir akçe baki kalmadı dedikde inde't-tasdiki'ş-şer'i ma-vakaa bi't-taleb ketb olundu.

Fi-yevmi's- sâlis min zi'l-hicce-i şerife, li-sene tis'a ve işrîn ve mie ve elf.

21-D__DRB__İ__00025_00027_001

Utufetlû efendim hazretleri,

Şühedâ-yı kiramdan olub, Kıbrıs ceziresinde vâki' Tuzla iskelesi kabristanında geçenlerde merkadi zuhur eylemiş olan zatın inşasına mübâşeretle alâ hâlihi bırakılmış olan türbe-i şerifesiyle maa-minare bir bab mabed ve sebilhane ve çend bab oda ve müştamilât-ı sâiresinin ikmali ve itmamı masarifi mikdârını müş'îr tanzim olunan defterleri mukaddemâ takdîm kılınmış ise de henüz irâdesi zuhûr eylemediğinden ve yapılan mahalleri dahi fenalaşmakda idüğünden ebniye-i mezkûrenin ikmâli hususu cezire-i mezkûre kaymakamı sa'âdetlü Adil Paşa tarafından iş'âr olunduğu ifâdesine dair kapı kethüdâsı efendinin bir kıt'a takrîri Meclis-i Vâlâ'ya bi'l-i'tâ kırâ'et olunarak manzûr-ı atûfileri buyrulmak için leffen gönderilmiş ve ebniye-i mezkûre keyfiyetine dâir olan irâdeli evrak dahi çend-rûz mukaddemce sû-yı vâlâlarına tisyâr kılınmış olmağla birleştirilerek icâbının ifâdesi mütevakkıf-ı himem-i behiyeleridir.

Fî 6 Muharrem [12]65

Maruz-ı çaker-i keminelidir ki,

Esâbe-firîb-i tefhim ve ibcal olan işbu ferman-name-i sami-i asafaneleri me'âl-i vâlâsı ve melfuf-ı takrîr-i müeddâsı malum-ı bendegânem olmuş ve husus-ı mezkûr hakkında şeref-sünuh ve sudur buyurulan irade-i seniyye-i mulukaneyi mutazammın tezkire-i ali dahi diğfer ferman-name-i sami-i asafâneleriyle akdemce şeref-vürud etmiş olub, ancak melfuf varaka üzerine muhrec derkenârlar mütâla'asından rehîn-i ilm-i âlileri buyrulacağı vechile türbe ve sâire-i mezkûre evkâf-ı hümayûn hazînesi tarafından rü'yet olunmayarak mukaddemâ bâ irâde-i seniyye mahallî emvâlinden olarak cânib-i hazîne-i maliyeden tesviye olunmakda olub hattâ nâ tamâm kaldığı inhâ olunan mahallerin dahi cânib-i nezâret-i celîle-i mâliyeden takdîm olunan takrîr üzerine isti'lâmı zımnında mukaddemce mahalline

emirnâme-i sâmi-i asafâneleri tastîr ve tesyîr buyrulmuş olduğundan ve cevabının ne vechile vürüd eylediği ve ne sûretle tesviyesi lazım geleceği dahi nezâret-i celîle-i müşârunileyhânın ma'lûmu olacağından keyfiyetin nezâret-i celîle-i müşârunileyhâ cânibinden istiş'ârıyla icrâ-yı iktizâsı re'y-i âli-i asafânelerine menût bulunmuş ve evrâk-ı mezkûre takımıyla i'âde ve takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 8 S. [12]65

İmza

22-DH_SAID_00028_00058

İsmail Sükuti Efendi,

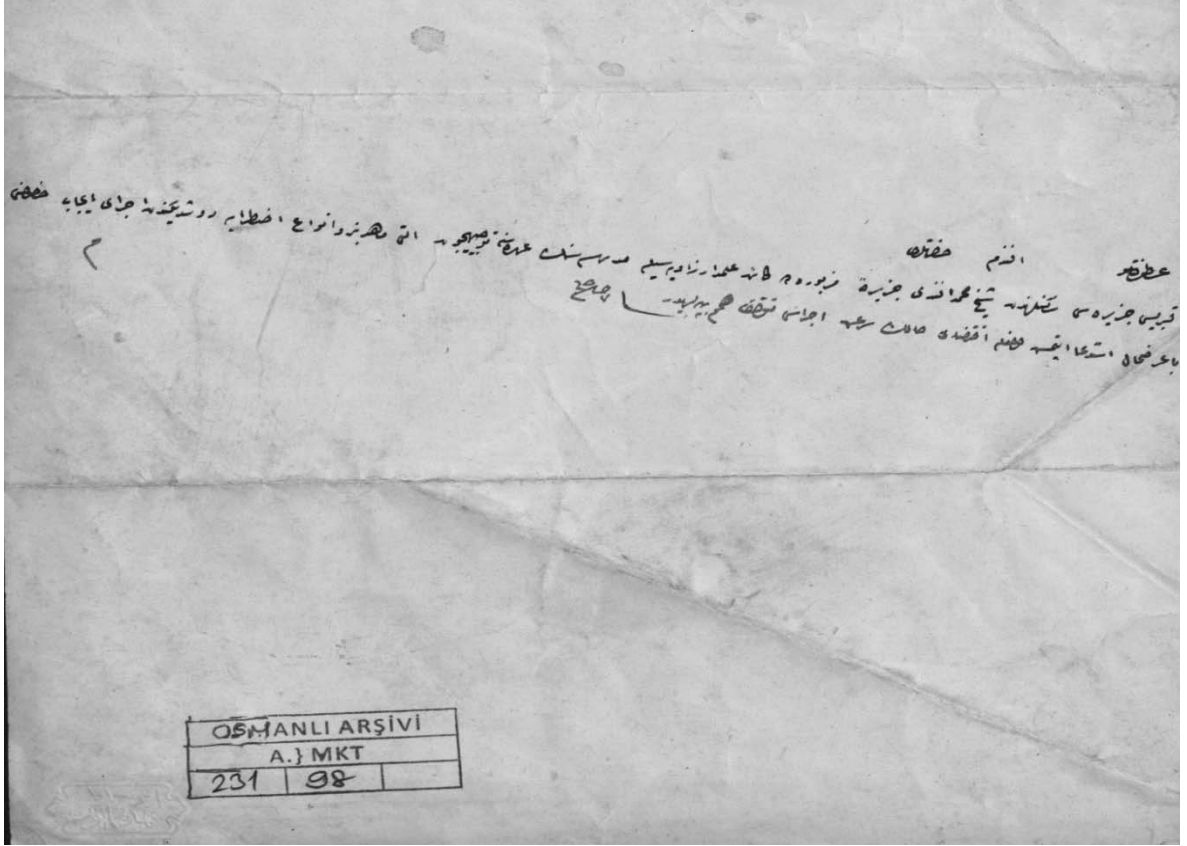
Kıbrıs ceziresinde Lefkoşe şehrinde gunûde-i pister-i rahmet olan eizze-i kiramdan **Kutub Baba türbedarı** merhum Şeyh Mustafa Efendi'nin oğludur. 1230 senesi muharreminin evahirinde şehri mezkûrda tevellüd etmiştir. Sıbyan mektebinde mukaddime-i ulum-ı diniyyeyi okuduktan sonra cezire-i merkume müftüsü merhum Hasan Hilmi efendinin konağında dahi bir miktar ders tedris etmiştir. Türkçe okur-yazar, Rumca tekellüm eder. Şehadetnamesi yoktur. 1254 senesi Şabanında 24 yaşında olduğu halde cennet-mekan-ı adn-aşıyan sultan Mahmud han-ı sani hazretlerinin zaman-ı saltanat-ı seniyyelerinde cezire-i merkumda silk-i celil-i askeriye duhul ile 62 tarihine kadar hüsn-i hizmet etmiştir. Yüzbaşılık rütbesiyle nişanına nail olmuş iken bulunduğu taburun lağvına mebni tarih-i mezkûrdan 90 senesine kadar ticaretle meluf olduğu sırada hem belediye meclisinde ve hem de kavaim-i nakdiye ve çekirge ve tahrir-i emlak işleri için teşekkül eden komisyonların fahri azalıklarında bulunmuştur. 92 senesi Rebiü'l-evveli'nin 3'üne müsadif 91 senesi 91 senesi Mart'ının 6'sında 600 kuruş maaşla, Cezire-i merkumda Mesariye nahiyesi müdürlüğüne ve 94 senesi Muharrem'inin 23'ünde vaki 93 senesi Mart'ının ibtidasında 750 kuruş maaşla Tuzla kazasına muvakkat çekirge nezaretine tayin olunmuş ise de bazı mazeret-i meşruya mebni ikisinden de bi'l-istifa 94 senesi cumade'l-evveli'nin 24'üne tesaduf eden 93 senesi Mayıs'nın 6'sında 1350 kuruş maaşla Cezâir-i Bahr-i Sefîd vilayetinde Meis ceziresi kaimmakamlığına tayin olup 98 senesi Eylül'ünün 17'sinde 400 kuruş zam ile maaşı 1750 kuruşa balığ olmuştur. Sene-i merkume Eylül'ünün 17'sinde 1250 kuruş maaşla vilayet-i mezkûrede Yunda adası kaimmakamlığına ta'yin olunmuş ise de hasbe'l-icab infisali vukuuna mebni 301 senesi Rebiü'l-ahiri'nin 13'ünde vaki 99 senesi Kanun-ı Sani'sinin 30'unda 550 kuruş maaşla evkaf-ı hümayun nezaret-i celilesi cihât kaleminin tahkik memurluğuna tayin kılınmıştır.

Ber-minval-i muharrer muma-ileyhin bulunduğu memuriyetlerden infisali nakl ve istifa suretiyle bi'l-icab vuku' bulup vezâif-i memuriyetinden dolayı müttehem olmamıştır. Evkaf-ı hümayun ta'mirat memuru izzetli Şükri Efendi tarafından yazılan mülâhazada işbu tercüme-i hal varakası münderecatı kuyud-ı resmîyeye müstenid olduğundan sıhhati ve efendi-i muma-ileyhin umur-ı memuresinde ikdam ve gayreti tasdik olunur denilip, evkaf-ı hümayun nazırı devletli Mustafa Paşa hazretleri canibinden yazılan mütalaa dahi mülâhaza-i mezkûreyi müeyyed bulunmuştur.

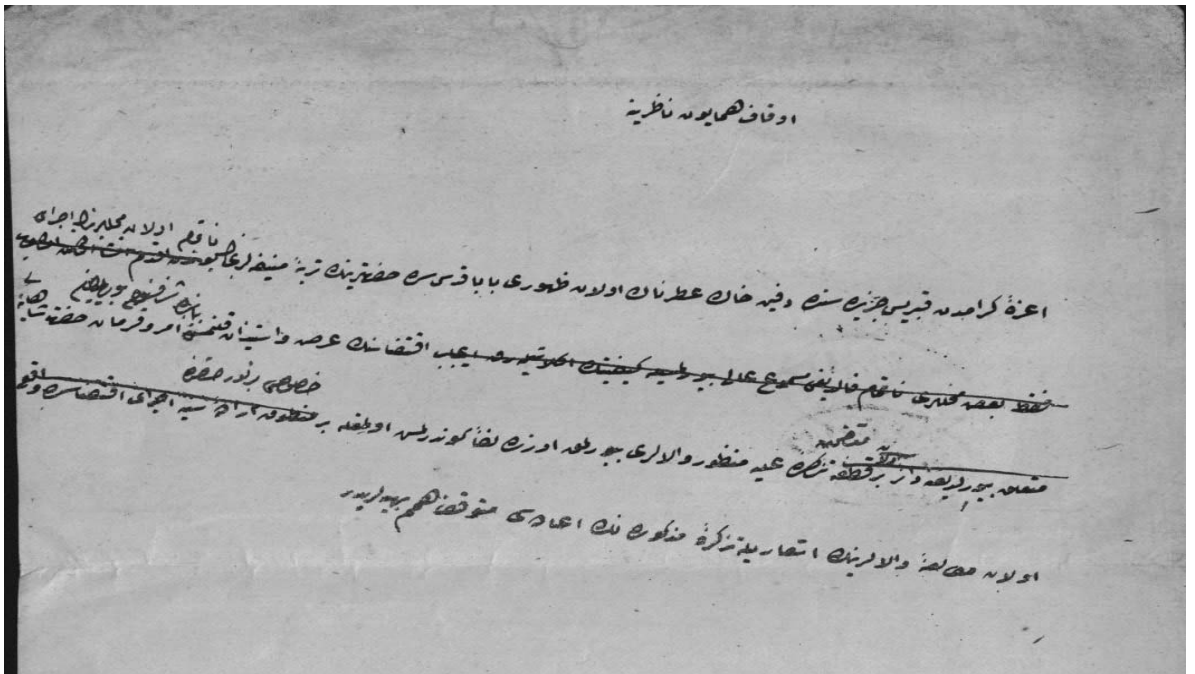
Efendi-i muma-ileyhin mezkûr kaim-makamlıklarla müdürlüğünde ve tahkik memurluğunda müddet-i istihdamı ile aldığı maaşın mikdarını mübeyyin kuyud-ı resmîye suver-i musaddakası tercüme-i hali varakasına merbuttur. 26 Zü'l-kade 1306/ 12 Temmuz 1305

Muma-ileyh 1307 senesi Şabanü'l-muazzamının 7'sinde vefat eylemiştir.

1-A }MKT_00231_00098_001_001

2-A }MKT_MHM_00017_00073_001_001

مقام سمن حساب حدان نظام

مردودہ داعی نیکو لبرورک
 قریبی جزیرہ کی مولوی درگاہ شریفہ شیخہ محضی و خدیجہ الیہ شجندہ و فاتیما جزیرہ من نائبہ شیخہ رجوع مصلحتی فوزی انفا لرضندہ کھنقہ اولیٰ انرا اوزیرتہ
 محکمہ کاتبہ قصبہ اولیٰ و بیوزہ عزلاہ معائنہ کاتبہ مولیٰ ایدہ سندہ رضیدہ معذور و سخمہ اولیٰ شیخ لایقند عہدہ سنہ توجیہ و احسانی بوندہ اولیٰ اھالا
 اسلوب نامہ اولیٰ رضہ استیعہ اولیٰ بادہ ایڑیٰ حقیر نقد عاقبت مجیدہ مستونہ معانہ المقدرہ اولیٰ کاتبہ مولیٰ اھالا ترجمہ حسانی دیوبند برصغیر شریفہ دیوبند
 اولیٰ دینین ایضا ہا عرصہ وانا ایشیک حقیقتہ حال بعد لہ توجیہ تیارہ تعلیم معانہ نکون کاتبہ عہدہ سندہ رضیدہ سخمہ اولیٰ شیخ لایقند عہدہ سنہ توجیہ و خدیجہ
 ایچونہ ارادہ مقام معنادہ حقیقتہ خلافتیناھی رفقانہ جوئیہ ارزہ عتہ شرکت مرتبہ حقیقتہ تاجداریہ عرصہ اولیٰ لبرہ شہہ زمائل و شغل مہکمہ جاریہ
 ایڈر کلیمہ اولیٰ لبرکہ معانہ نکون رفیع و خدیجہ ماہر تاجر جوئیہ ہا بولکہ بولاج ماہرہ تاجدار اسلامیانہ و لیجانہ رجوع رویتہ اولیٰ نیکو شریفہ
 شیخ محمد جلال الدینہ انفا داعی نیکو لری کوندہ کوندہ برقا تہا شگلانہ و شجرتہ دوچار اولیٰ قندہ و رویتہ سندہ معانہ اسلمی و بولکہ برعزتہ اولیٰ انفا و کوندہ
 رضہ عجز و ناچار اولیٰ قندہ اولیٰ نیکو لری لطفہ و عطفہ زانا معانہ عیالہ حقیقتہ خلافتیناھی اولیٰ استیو استی و نظریات اولیٰ قندہ و تہ عملہ اطراف اولیٰ قندہ
 اقتضای حال اجلاسہ بزل عنایت جوئیہ لبرہ اھالا اسلوب نامہ اولیٰ لبرہ شہہ عام لبرہ اولیٰ بادہ و فاطمہ احوالہ اولیٰ قندہ حقیقتہ سنہ اولیٰ قندہ
 لایقند عہدہ سنہ توجیہ و احسانی بوندہ اولیٰ اھالا

داعی
 ناصر عہدہ
 ناصر عہدہ
 ناصر عہدہ
 ناصر عہدہ
 ناصر عہدہ
 ناصر عہدہ

قریباً قصبه الاثران قائم مقامی اسبق زهدی دولونخان شیخی قصبه اسبق اقتدارایام علی افندی زاوه نوری بطاک
 دفاتری جہانہ نقل اولادہ بیروز عفا مدخلہ بقوم اذنیہ تقیم برصہ مینہ شوقای موسی البروان تعلقاتہ دا بیروز
 غرضتکدش بقصبہ مستحقہ توزیع دقتصر دا بشو مشارک الفزہ الفی ستر ماہ کانون ثانیہ اشراستہ اعتباراً
 قصبہ دتوسرے خصوص محاسن والادہ تکر دا بشو ادلہ رنہ ارادہ سنبہ جہاں مالوہ دض ضلعوہ دشریفوہ
 بیروز اولیہ اولوہا اجرای اقتصاس خصوص بیہ ادو ذیہ صادر اولون زمان علی مہجوبہ کیفیت
 د اقتصاس مصارفات نمبہ ستونہ لری الشوال مددہ نقل مزبورون برصہ مکرودہ کونستراکلیک ادو ذیہ
 ا بیوز ایع عفا شوقای موسی البروان زهدی دقبہ اسبق اقتدارک تاریخ مرفوعہ اعتباراً عمال دولونہ
 خبرہ مرقوم اموالہ دا بیوز غرضتکدش شوقای نوری بطاک زویسہا عامادہ حافظہ محمد اقبہ ذمکرانہ
 خود شیدا علیہ مالہ فزہ ستونہ قصبہا شریطہ تقصیر اولونقی سنبہ اسارینہ تقریباً برولت شریفہ نصیبہ
 تکرہ دقتصر ایع غرضتکدش کزاک تاریخ مرفوعہ اعتباراً باب علیہ داعیسی جہوی اقتدارک بکجیانہ
 دا اولہ جہانہ مغاری دا خلیفہ موصی اولون ا بکوز الی عفا مددہ قومی ادو ذیہ ضم اولون مدخلہ
 ا بیوز عفا شواہ ابلاغ اولونقی دیکجیان مرقوم مشارک برابر ایفا اولون جہی سنبہ تشریفات لہوہ
 دقتلرینہ دکیبنت معلوم اولوہ ایجنہ سرک مہربانہ بقصبہ عمام وظہور لری تحریری اقتصا ا بلیکی کہ
 درکنار اولونہ تکرہ دعام وظہور لری یادلوہ زمان شریف بودلینہ مہجوبہ تکرہ ددر بکر عمام کہ
 دغیری دبر لکام برضوال محرر تشریفات لہوہ دقتلرینہ دض اشو عمام وظہور لری

OSMANLI ARŞIVI		
A. } TŞF		
9	32	

15-DH_MKT_01394_00078_001_001

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه	موردی استی	تسویق نامی	محل	رقب	تعیین نامی	حساب معروضی
۲۰۰۸	۲	۱۹۱	بازنقشه رده صیدیه	رکله	بازنقشه رده صیدیه	حساب معروضی
۱۲	<p>قریبی جزیره س داغنه کاشه و قدیمه سخی جبهه محمد افه قدیمه صیدیه و ده عطیه سیده کله رده اعضای نف سیدیه اصفا لیه سیدیه سیدیه و صافا به اداره عمومی سیده نوبت افه بولک سیده صیدیه راجه و شمار افه بیل عوشن سیدیه حضوره سیده کله رده افه سیده اعظمیه اوغوز ایلی سیده رده قیصانه کله ایلی نفه سیده نف سیده انباری سیده نف رده مایر نار اداره کله رده ایضا سیده</p> <p>بها به و بده</p>					

16-İ_DH_01029_081077_002_001

4

بلدرین کاشان
 باش کتابت داره سی

قریبی جزیره سیده ماغوسه ایله مرعسه قهریری ارسته مدفونه قطب عثمانیه افه قدسی سره
 حضرتینک مرقد و مسجد تر بیفوری خراب اولوب تعمیر ایلی بوزه بیزه مناج اولدیفونه بئله امرای
 ایجاب استی سیدی صوی جزیره مذکوره نائب و مفتی اندیمر طرفنده وارد اولوب عبه علیا عرصه
 و تقسیم قلعه عریفه مشترک با ارده سیده جناب پادشاهی لقا صوب سالی قحمانه برنه ایصال
 قاضیه اولیا به مرقد زمانه حضرتینک لور کله ایضا سیده و ایضا سیده

کوه صیدیه
 سیدیه

17-I_DH_00183_010121_001_001

مردم چک کبریا
 افعی کرمانه خیرین جزیره رفته خان عثمان اولاد فوادی بابا قوسه مفرینک زنه سفاری بوزده افعی انت اولنه اولوب فقط بجه عهده نایاب
 قادیسی مسیح کارا حضرت یارشی بولمه ایسه کیشیک اکتیورده ایجاب واقضاسک وده واستیاده بودلی سفله وشنوع وهدور ببولده اورداد وده
 کرامتاده بناب مرفقیاهی مقضای هیبنده بعضی علمه ایضا نری بولمه ایجاب اوردونه حضرتین اولوکون ۵۵ حال

18-KB_MAA_FE_02_15_27_1

قربقا ضیقجه جانبه طراسنه

قالی نظامی

دین متبرک و عالمات

معقار نایبه قلمی
 عدد ۸۶۰۲
 عمومی
 قهوه

قریس نفوسه سه علمه اغانی زنه شریفهستی بولدی دینی زهدی قیودیلک اولر ساری بوزده انقصه معنه ایکی ایزینی ورو اوجیکجه مجتایه قریه نای
 وطنه اولر متدیله نویسه نفعه ۶ طر اولدی ۶۰۰ یاغی داوه برندلو تحریرله لالیزن اشعار انقصه اوزیزینه باطحاب باقوه عثمانی ازاره نفعه آفنده ۸ سلاسه
 نایغی ووزیز یازین ندره نولک ۲ سولی ایله قریه نایبه مستی یه نری بولنده قهوه سه سدی مقابله اشاری وجر ایله اعلی بیله اعلی وطانلار وکننده قریه
 ۴ سلاسه ۹۰۰ یاغی اشعار ایلیک بیلرله اولیزنه بیله نایبه اصرار افعی افعی ۸۰۰ یاغی
 دینه عهده و سلاسه قریه بولدی
 نایبانه

19-İ DH 01029_081077_001_001

بایع نامه حواله

مردودہ داعیہ لکھنؤ

یک روز بر سر منہ جیس جیس سن مغل فوج نہ ترقیہ اجلاں دیہہ یوز ایہ سنی ندرتک اومہ یخ کو، ارکال دار بقایہ سپہ سرتزل نقای صفہ رہا اعلیٰ
 اہل قطب عثمائہ اذی قسرسہ مغلینک معینینک معہ فقہری بیخ اہل قرتیب در وقت سفیدی اور زینہ بیہ ایہ یوز قرتہ یخ جزیہ مذکورہ
 محسن ہونا سیر محمدی بادی اجلائے پروادہ رہ برتد واقفانہ بر کجرتیف دلہہ مجاہدہ بانا اہل ارک عثمائہ اللہ نقیب سیر محمدی
 اظہار و بر مقدار دار دانہ دھرتک و بزج ایہ موضع اولین استوار ترک سفیدی نامہ ایہ جیک اسبابا سیمہ انحصار میں ارج دور زمانہ ایہ
 وار دانہ رئیس اور نہ برید ایدی اکتاف قادر رہ موجود اولد قرتہ نقایہ رہ اولد مسندہ طہریا یخ و زمیمہ یخ وقت بقید رہ رہ مسکوک
 سیواسیہ قری باطلع رہ نہ دار اولسہ و ترہ دار ایہ زوارک افانہ محض ایہ اظہر بتومہ ترمہ محو دنا بود اولسہ در جہ سنہ نقلا سہ اولد رہ یخ
 و اصدوس صنف ترمہ داری طرفہ جزیہ مذکورہ ملوئہ زاجف ایسہ ارج و فقہ نقابتک موضع جہ قوتیہ رہ اعصی جواب الگنہ دافطہ راضیہ
 ثمرہ نافذی اکتفہ فایہ رہ سہ ساری عثمائہ اذی صفہ اہل افسانہ و قطب دانہ و یوہ اولد رہ عالم سلوئت شہدہ سن طرفہ صفہ
 صفہ اعصی جیوہ صنف ترقیہ ارشادہ ملوہ بود قدری ویرمہ اوج نہ مقام ارشاد ورتہ فطینہ قائم و جمع راتبعیہ و شفا فایہ عمہ اولدنا
 بالہ ایہ ترقہ و سارج زنت عظیم اولد قدری اولد رہ اہل صنفی اولوب رتہ عمہ و عفا ترقیہ انصافانہ اولد اسلحہ صفہ صفہ
 سلیمانہ و مقام الفیصہ نامہ تالیف سفید نہ انانہ معلومانہ تاییمہ ایہ ایضاح و انانہ اولسہ و انوار فیض الہی ایہ رہ دار اولد مقام عالیست درتہ
 اولد رہ در جہہ و زیناہ و طمان و طمانہ بقیہ رہاہ اتوی و در محطہ یکتا بولسہ و جواب جامع کرات و عدالت و خطیب ترقیہ
 و قدسیہ اولد و خطیب سیمہ امام المسلمیہ اولد یاد ترقیہ اولد صفہ ساریہ اصنویہ ملوہ رہا ہر طرف ترقیہ سیمہ و محمد تہ سہود و مسوع و اعجاز
 اولد انانہ فیہ و عمارتہ نافذی طرفہ افق عالمی معور و آبادیہ ایچ بر زمانہ مقومہ شاخ اجانبک بیگاہ نظر ایہ یوز بر من مقدس و عباد
 محو دانہ اس تجویز یوزیمہ جیف مجرم کرانہ اولدینہ و محمد نہ انانہ معلومانہ صحیحہ نظر بقیہ و اصدوس عدالت ایہ یوز را طرف متوقف بودین اہل
 صدقہ ساریہ صفہ تا جاری اولسہ و ہونہ دلف رہیہ ارانہ زرقیہ و اصلاح اولسہ اور رہ ایہ یوز را بقا اصنام یوزیمہ دولت و عزیمہ جنوہ
 اعظمیہ یہ نسوین عثمائہ جلیہ فقہرہ اوطاہ اور زمانہ صفہ ان کو رہ

الدعی
 ماہرین کس

الدعی
 من صنف مذکورہ

جمادی ثانیہ سنہ
 ۱۱۰۰

Aziz Efendi Türbesi-2

Kara Baba Türbesi

Kutup Osman Efendi Türbesi-1

Kutup Osman Efendi Türbesi-2

Kutup (Kurt) Baba Türbesi İçi

Kutup (Kurt) Baba Türbesi

Lefkoşe Mevlevihanesi Kapısı

Lefkoşe Mevlevihanesi

KAYNAKÇA

Atâî, *Şakâ-yık-ı Nu'mâniyye Zeyli*

Fahri Maden, “Kıbrıs'ta Bektaşilik ve Bektaşî Tekkeleri”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, s.10, 2015

Nuran Öze, Medya, İktidar, Din Üçgeninde Kuzey Kıbrıs'ta Alevilik,
<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/1617/1366>

<http://www.evkaif.org/site/sayfa.aspx?pkey=82#>

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/1617/1366>

<http://www.cezire.org/>

<http://muze.semazen.net/content.php?id=00091>

http://web.deu.edu.tr/ilyas/genc/dosyalar/lefkose_mevlevihanesinde.pdf

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/283708811_27%C3%96zkulAliEfdal-459-485.pdf

<http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2012/06/kutup-osman-efendi-turbesi-kitabeleri.html>

<http://mustafaesmiahi.net/mustafaahi/hayati/hayati.html>,

<http://mufidyuksel.com/fatih-te-kadiri-resmi-tekkeleri-mufid-yuksel.html>

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi37_pdf/5egitim/gokel_omer.pdf

Kıbrıs'ta Bektaşî Tekke ve Türbeleri

Yrd.Doç.Dr. Fahri MADEN
Kastamonu Üniversitesi / Kastamonu

Giriş

Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli (v. 1271) hazretlerinden sonra uzun bir oluşum süreci yaşamış, bu süreçte Bektaşî tekkeleri Anadolu'dan başlayarak Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesine paralel olarak üç kıtaya yayılmıştır. XVI. Yüzyılın başında Hacı Bektaş Veli Tekkesi'ne post-nişin tayin edilen Balım Sultan'ın (v. 1516) girişimleriyle teşkilatlı bir tarikat hüviyetine kavuşan Bektaşîlik başta devletin başkenti İstanbul olmak üzere Rumeli, Ege ve Akdeniz Adaları, Irak, Mısır, Suriye hatta İran coğrafyasında tekkelere sahip olmuştur. Bektaşîlik fetih hareketlerinden önce ve sonra bu bölgelerde dervişler eliyle yayılmış, en ücra köşelere kadar açılan tekkeler vasıtasıyla Müslüman ahalinin dışında gayri Müslim unsurlar arasında da neşvü nema bulmuştur.

Bektaşîliğin Anadolu dışında yayılması fetihlere iştirak eden gazi dervişler, Abdallar ve Horsan erenleri eliyle meydana getirilmiştir. Bektaşî şeyh ve dervişleri Osmanlı ordusuyla, Yeniçerilerle birlikte seferlere katılmışlar ve fetihlerde öncü rolü oynadıktan sonra fethedilen bölgelere tekkeler kurarak Bektaşî inanç ve kültürünü buralarda temsil etmişlerdir. Piri Efendi'nin Fethiye-i Cezire-i Kıbrıs adlı eserinden hareketle Yeniçerilerle birlikte adanın fethinde bir Bektaşî Taburu'nun görev aldığı rivayet edilmektedir. Bu Bektaşîler ve fetih sonrası adaya yerleştirilen bin kişilik Yeniçeri garnizonu adada Bektaşîliği temsil etmişlerdir. Zira Lefkoşa'daki yeniçeri garnizonu Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi'nin yakınında bulunduğu Ömeriye mahallesinde yer almaktaydı.¹

Kıbrıs adasına Bektaşîliğin gelişi ve burada Bektaşî tekkelerinin kuruluşu 1570-1571 yıllarında adanın fethi sırasında gelen gazi dervişler eliyle gerçekleşmiştir. Günümüzde hala Lefkoşa ve Girne sokakları bu gazi dervişlerin ve Abdalların hatıralarıyla doludur. Lefkoşa'da Yediler, Kara Baba, Kurt Baba, Kaçkaç (Akkaş) Dede, Edhem Dede Türbeleri; Yitik Dede mezarı ve Üçler Türbesi ile Girne Kapısı Türk mezarlığındaki Genç Abdal ve Cenk Abdal Türbeleri adanın fethinde görev alan gazi dervişlere işaret etmektedir. Abdalan-ı Rum ve Kalanderi dervişleri olarak anılan bu zatlar fetih sırasında adaya Hacı Bektaş kültü'nü getirmişler ve böylece adada Bektaşîlik ortaya çıkmıştır.² Örneğin müritleriyle Kıbrıs seferine katılan Kutup Baba Bektaşîliği adaya getiren Bektaşî şeyhlerindendir.³

Kıbrıs'ta Bektaşîliği temsil eden ve tekkeler açan ilk temsilciler adanın fethinin hemen ardından yayınlanan sürgün fermanıyla 1572 yılından itibaren buraya sürgün edilen ve İranla ilişki içerisinde buldukları iddia edilen Rafiziler ile Kızılbaşlar'dır. Osmanlı Mühimme Defterleri üzerine yapılan araştırmalarda adanın Türk nüfusunun artırılması politikası çerçevesinde sürgünlerin gerçekleştirildiği, ancak adeta Anadolu'da zararlı görülen Kızılbaşların adaya sürgün edildikleri tespit edilmiştir. 1576 tarihli 29 numaralı Mühimme Defteri'nde "Sancağımızda bulunan Rafizilerden, İran ile ilişkisi bulunanların araştırılarak tespit edilmesi... Bunların başka bir bahane ile idam olunmaları... İran ile ilişkisi bulunmayan Rafizilerinse saptandıktan sonra Kıbrıs adasına sürülmeleri..." ifadeleri yer almaktadır. 1577 tarihli ve 30 numaralı Mühimme Defteri'nde ise "Bozok Beylerbeyine hüküm:

¹ Nazım Beratlı, *Kıbrıslı Türklerin Kökenleri ve Kıbrıs'ta Bektaşîlik*. İstanbul 2008, s.191-192; Mete Hatay, "Kıbrıslı Türklerde Mistik İnanç Sıçramaları (1571-1878)", *Kıbrıs Yazıları*, Sayı 3, 2006, s.64.

² Beratlı, age, s.23-24.

³ Yusuf Küçükdağ, "Kıbrıs Tekke ve Zaviyeleri", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Tarih-Kıbrıs Sorunu, 24-27 Kasım 1998, C. II, haz. İsmail Bozkurt-Hüseyin Ateşhin-M. Kansu, Gazimagusa 1999, s.382-383.

Kızılbaşlıkla suçlanan kişilerin yazıldığı defter sureti gönderilmişti. Bu kişiler soruşturulsunlar. Kızılbaşlıkları gerçekse idam edilsinler. Lakin yalnız ithamla kalmışlarsa, bunlar Kıbrıs'a sürülsünler" denilmektedir.⁴ Yine 1578 yılına ait 33 numaralı Mühimme Defterinde Rum Beylerbeyine yazılan hükümde "Kızılbaşların tümünü öldürmek gerekirse çok fazla cana kıyılacağını bildirdiğinden, emrediyorum ki bu ferman geldikten sonra Sünni mezhebinden olmayıp mühlid ve Rafizi olan Kızılbaşların evleri ve barklarıyla alakalarını kesip, yanlarına hisar erlerini de koşup, Kıbrıs Adası'na sürgün et; yalnız halifelerini idam et" emri verilmektedir. İlave olarak 35 numaralı defterde bu emrin yerine getirilip getirilmediği sorgulanmaktadır. Bu defa Osmanlı padişahı Rum Beylerbeyi'ne "Sana Kızılbaşları Kıbrıs'a sürgün edip halifelerini de idam etmen için emir verilmişti. Bu arada Şark Seferi'ne çıktığım için ilgilenemedim. Şeri defterler aynen gönderildi diye bildirmişsin. Şimdi bu emir geldikten sonra, adı geçenler dinden çıkmış ve sapkınsalar, haklarından gelip reayaya zarar vermekten sakın" demektedir.⁵

Bu sürgünlere ilave olarak zamanla (bilhassa XVIII. yüzyılda) pek çok Yörük-Türkmen aşiretleri cezalandırılmak amacıyla Osmanlı hükümetlerinin adeta "açık hapisane" olarak gördükleri Kıbrıs'a zorla yerleştirilmesi söz konusu olmuştur.⁶ Bu aşiretlerden Şamlular ve Karahacılar'ın Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail ordusunun bir kanadını teşkil etmeleri sebebiyle Kıbrıs'a sürülmüşlerdir.⁷ Böylece Kıbrıs adasının fethi ve sonrası Bektaşî inanç ve kültürü sözü edilen zümreler aracılığıyla adaya getirilmiş ve açılan tekkeler ile adada Bektaşîlik uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüştür. II. Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Kıbrıs adasında fetih sonrası birçok Bektaşî ereni peş peşe irfan ve hizmet ocağı uyandırmıştır.⁸ Adada zaman içerisinde Zuhuri (Zuhurat) Baba, Kırklar (Karadonlu Can Baba), Kâtip (Kutup Odman) Osman Baba, Bayraktar (Alemdar) Baba, Türabi Ali Baba, Kutup (Kurt) Baba ve Hasan Baba isimlerinde Bektaşî tekkelerinin faaliyette bulunduğu, bu tekkelerden bazılarının Yeniçeriler adına inşa edildiği tespit edilmektedir.⁹

1. Zuhuri (Zuhurat) Baba Tekkesi

Zuhuri (Zuhurat) Baba Tekkesi Larnaka kentinde, Kalegora (Kaligra) ile Dionysou caddelerinin kesiştikleri kavşak mahallindeydi.

Tekke Kıbrıs evkâf kayıtlarına 1570 yılı sonrası açılan zaviyelerden sayılarak "Zuhuri Baba Dergâhı ve Sıbyan Mektebi" olarak geçmiştir.¹⁰ Ayrıca tekke Zuhuri Baba'nın türbesini ihtiva etmekteydi. Zuhuri Baba'nın türbesinin yanında ise Aya Spridion isimli bir Ortodoks azizinin kabri mevcuttu. Tekke çift kubbeli mimari mekânların özgün bir örneğiydi. Evliya Çelebi tekkeyi Osmanlı temaşa ve gölge oyunları ustalarını ihtiva eden ve Zuhuri kolu adı verilen esnaf loncasının önemli bir şubesi olarak zikretmektedir.¹¹

Zuhuri Baba denilmesinin nedeni halk arasında yaygın olan bir söylenceye dayanmaktadır. Buna göre bölgeye bina yapılmak için kazı işine başlandığında toprak altından bir ceset çıkmış, ancak cesedin çürümediği görülmüştür. Bu sebeple "toprağın altından çıktı, zuhur etti" manasına Zuhuri Baba denilmiş, cenaze oraya tekrar defnedilip üzerine türbe yaptırılmıştır.

⁴ Beratlı, age, s.16.

⁵ Beratlı, age, s.17.

⁶ Orhonlu, 1987: 112; Beratlı, age, s.29-68.

⁷ Beratlı, age, s.194.

⁸ Şevki Koca, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergâhları*, İstanbul 2005, s.199.

⁹ Küçükdağ, 1998: 381-395; Ebru Karakaya, "Kıbrıs Mimari", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.392; Koca, 2005: 202-203; Beratlı, age, s.183-186; Yaşar Kalafat, "Kıbrıs Kurt Baba/Kutup Baba Yatırı ve Anadolu Türk Halk İnanmalarında Yeni Bulgular", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Kıbrıs Özel Sayısı-I)*, Sayı 1, 2013, s.213.

¹⁰ Koca, age, s.199.

¹¹ Beratlı, age, s.183-184.

Zuhuri Baba Tekkesi 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşiliğin de yasaklanması sırasında buradaki Bektaşiler uzaklaştırılarak kapatılmış ve kısmen tahrip edilmiştir. Tekkenin tahribinin ardından geride kalan türbe mahalline 1830 yılında bir miktar maaş ile Dağıstani Şeyh Mehmet Efendi türbedar olarak görevlendirilmesi için Kıbrıs Evkaf müdürlüğüne başvurmuştur.¹²

Zuhuri (Zuhurat) Baba Tekkesi Sultan Abdülaziz döneminde aslına uygun olarak yeniden onarılmış, bu sırada Zuhuri Baba Türbesi'nin yanına cami, tek şerefeli ve çifte kemerli minare, mektep, üç oda ve bir mutfak inşa edilerek tam bir tekke şekline getirilmiştir.¹³ Tekke binalarının ve caminin inşasına ve yapımına 1845'lerde başlanılmış¹⁴, ancak inşaat yarım kalıp zaman zaman tamamlanması için teşebbüste bulunulmuş olsa da¹⁵ ikmal edilmesi yirmi yıl kadar gecikmiş, bölgede Hıristiyan ahaliye ait büyük kilise ve manastırların bulunması dikkate alınarak külliye 1865 yılında tamamlanmıştır. Bu arada sadece Zuhuri Baba'nın metfun bulunduğu türbenin inşası için 25.000 kuruş harcanmıştır¹⁶.

Arşiv kayıtlarından Kıbrıs adasının Tuzla kazasına bağlı İskele kasabasında bulunduğu anlaşılan Zuhuri (Zuhurat) Baba Tekkesi meşihat makamına ve türbedarlığına aylık 300 kuruş yemek parası tahsis edilerek yapılan imtihanla 1864 yılında Hafız Şeyh Mehmet ibn Hızır Halife ile 100 kuruş maaşla Hafız Hasan Efendi ibn Şeyh Mehmet Şem'î görevlendirilmiştir. 1865 yılında ise aylık 300 kuruş maaşla türbedar olarak Hâfiz Hasan Efendi ibn Eşşeyh Mehmet Efendi görevlendirilmiştir.¹⁷

Tekke yeniden Sultan Abdülaziz döneminde Nakşi tarikatı adı altında açılmış, eski hali üzere inşa edilen tekkeye 1869 yılında post-nişin olarak Nakşi şeyhlerinden Hafız Hüseyin Baba tayin edilmiştir. Bununla birlikte tekkenin daha sonraki yıllarda Mevlevi tekkesi olarak da hizmet verdiği bilinmektedir.¹⁸

Zuhuri (Zuhurat) Baba Tekkesi'nin meşihat ve türbedarlık görevlerinin yanı sıra buradaki caminin imamet, hitabet, müezzin, kayyım, devirhan ve mektebin muallimlik gibi vazifelere yapılan atamaları arşiv kayıtlarından takip etmek mümkündür. Bu görevlerin maaş durumları ise II. Mahmut vakfından verilmek üzere 100 kuruş imamet, 60 kuruş hitabet, 70 kuruş müezzinlik, 40 kuruş kayyımlık, 70 kuruş devirhanlık, 70 kuruş türbedarlık, 100 kuruş meşihat ve 80 kuruş muallim şeklindedir.¹⁹ Sözü edilen görevlerden meşihat, türbedarlık ve imametin zaman zaman aynı kişilere tevcih edildiği de tespit edilmektedir. 1864 yılına imamet ve hitabet görevine aylık 100 kuruş maaşla Mekki Şeyh Hafız Mehmet bin Hızır, kayyımlık ve müezzinlik görevine aylık 100 kuruş maaşla Molla Mehmet bin Hüseyin; 1865 yılında aylık 50 kuruş maaşla devirhanlık göreviyle 100 kuruş maaşla müezzinlik görevine İskenderiyeli Hâfiz Mahmud Halife; aynı yıl devirhanlık görevinin dörtte birlik kısmına aylık 50 kuruş maaşla Mısırlı Hâfiz İbrahim Efendi, ikilik kısmına aylık 50 kuruş maaşla Hâfiz Hasan Halife ibn Şeyh Mehmet Efendi atanmıştır. Hâfiz Hasan Halife ibn Şeyh Mehmet Efendi aynı zamanda aylık 50 kuruş maaşla tekkedeki mektebe hoca olarak görevlendirilmiştir. Bu tayinler gerçekleştirilirken imtihan yapılmış, liyakat ve göreve ehillik esas alınmıştır.²⁰ 1876 yılında Mekki Şeyh Hafız Mehmet bin Hızır'ın vefatı üzerine hitabet görevine İbrahim Efendi getirilmiştir.²¹

1874 yılının Eylül-Ekim-Kasım aylarında sıbyan muallimi Hafız Ali Hulusi'ye 80'er kuruş aylık maaş ödenmiştir.²²

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), EV.THR, 271/28.

¹³ BOA, EV.MKT.CHT, 71/46.

¹⁴ BOA, İ.DH, 183/10121.

¹⁵ BOA, A.MKT, 180/70; BOA, İ.MVL, 136/3721; BOA, A.MKT.MHM, 17/73; BOA, A.AMD, 22/85; BOA, A.MKT.UM, 7/9.

¹⁶ BOA, EV.MH, 1136/85; BOA, MVL, 794/81; BOA, İ.MVL, 542/24359; BOA, MVL, 796/28.

¹⁷ BOA, EV.MH, 1136/85.

¹⁸ Berath, age, s.184.

¹⁹ BOA, EV.MH, 1557/70; BOA, EV.MH, 1757/32; BOA, EV.MH, 1786/76; BOA, EV.MH, 1578/12; BOA, EV.MH, 1538/42; BOA, EV.MH, 1865/97; BOA, EV.MH, 1767/47; BOA, EV.MH, 1757/5; BOA, EV.MH, 1750/51; BOA, EV.MH, 1548/40.

²⁰ BOA, EV.MKT.CHT, 71/46; BOA, EV.MH, 1136/85; BOA, EV.MKT, 327/8.

²¹ BOA, EV.MKT.CHT, 71/46.

²² BOA, EV.MH, 1757/32; BOA, EV.MH, 1750/50; BOA, EV.MH, 1757/4.

Arşiv kayıtlarından Zuhuri (Zuhurat) Baba Tekke ve Camii'ne kandil yağı, mum, zeytin yağı gibi aydınlatma malzemesi ve gıda ihtiyaçları için para tahsis edildiği tespit edilmektedir.²³ Ayrıca bugün tekkenin çevresinde bulunan dükkan yapılarının geçmişte vakıf malı olarak tekkeye ait oldukları tespit edilmektedir.

Tekkeye ait yapılar, Zuhuri (Zuhurat) Baba Türbesi ve Meydanevi metruk bir şekilde bugün ayakta durmaktadır.²⁴ Mektep kısmı ise dükkanlar arasına katılmıştır. "Cami ve türbe bölümlerinden oluşan düzgün kesme taştan yapılmış Zuhuri Tekkesi'nin yapım tarihi kesin biçimde bilinmemekle beraber geç bir döneme ait olduğu sanılmaktadır. Aynı mekânı paylaşan türbe ve cami biri büyük, diğeri küçük iki kubbe ile örtülüdür. Cephede basık kemerli derin nişler bulunmaktadır. Yapının yanında yer alan silindirik gövdeli minaresinin şerefeden yukarısı yıkıktır. Tekkenin bazı bölümleri Evkaf İdaresi'nce bir süre kullanılmış ve kütüphaneye çevrilmiştir."²⁵

2. Kırklar (Karadonlu Can Baba) Tekkesi

Lefkoşa'da bulunan bu tekke halk arasında Kırklar (Karadonlu Can Baba) Tekkesi adıyla anılmaktadır. Tekke civarında Kırklar köyü bulunmaktadır. Köyün Rumca ismi Timbu'dur. Köyde halen Bektaşî olan çok az sayıda kişi bulunmaktadır. Burada 1925 yılına kadar üç bin civarında olan Bektaşî nüfus bugün yok denecek kadar azdır.²⁶

Tekke mescit, türbe ve derviş odalarından oluşmaktaydı. "Türbe kısmı taştan, diğer kısımları kerpiçten yapılmış olan tekkenin mescidi 1816 tarihli olup diğer kısımlarının inşa tarihi bilinmemektedir. Tekke içerisinde, Arapların Bizans döneminde Kıbrıs'a yaptıkları sefer sırasında şehit düşen kırk askerin mezarının bulunduğu kabul edilmektedir. Çevre duvarıyla sarılı avlunun batısında bir mescit, bunun kuzeybatısında tekke odaları yer almaktadır. Üç bölümden oluşan, iki yanda mezar odalarının sıralandığı bu mekânın üzeri beşik tonazla örtülüdür."²⁷

Tekke 1826 badiresinden etkilenmiş, Melami-Mevlevî şeyhler idaresine geçmiştir. 1908 yılına kadar bilinen son postnişini Melami-Mevlevî şeyhli Hacı Feyzullah Baba Erenlerdir.²⁸

Mevlevî olarak bilinen Feyzullah Baba'nın tek kızı olan Sadberk Hanım burada askeri görevle bulunan Hüseyin Şevki Baba ile evlenmişlerdir. Sadberk Hanım 1947 yılında Hakk'a yürümüş, cenazesi İstanbul Feriköy Kabristanı'nda defnedilmiştir. Hüseyin Şevki Baba ise Rumi 1323 (Miladi 1907-1908) yılında Hakk'a yürümüş olup, kabri Cısr-i Mustafa Paşa (Svelingrad) kentindedir. Namık Kemal, Magosa'da sürgün olarak bulunduğu dönemde bu tekkenin müdavimlerinden olup Hacı Hüsnü Baba'dan nasib almıştır.²⁹

Kırklar (Karadonlu Can Baba) Tekkesi aynı zamanda bir ziyaret mekânıdır. Buradaki 1816 yılında inşa edilmiş olan mescit oldukça bakımlıdır. Bir zamanlar türbede duvara saplı bir kılıç ve bir ok olduğu rivayet edilmektedir. Tekkenin güney bölümünde yer alan duvara saplı oku tutarak, bir nefeste üç kez Allah diyenlerin dileklerinin yerine geldiği rivayetler arasındadır. Günümüzde türbe ve tekke onarım görmüştür. Tekke haziresinde kırk kadar Bektaşî erenine ait isimsiz kabir tümülüsleri bulunmaktadır.³⁰

24 Ocak 1887 tarihinde Kırklar (Karadonlu Can Baba) Tekkesi şeyhi Hacı Mehmet Efendi'ye hazineden yardım verilmiştir.³¹

²³ BOA, EV.MH, 1538/42; BOA, EV.MH, 1757/5; BOA, EV.MH, 1757/32; BOA, EV.MH, 1786/76; BOA, EV.MH, 1865/97.

²⁴ Koca, age, s.200.

²⁵ Karakaya, agm, s.391.

²⁶ Beratlı, age, s.184.

²⁷ Karakaya, agm, s.386.

²⁸ Koca, age, s.200.

²⁹ Beratlı, age, s.184-185.

³⁰ Koca, age, s.201.

³¹ BOA, DH.MKT, 1394/78.

3. Kâtip (Kutup Odman) Osman Baba Tekkesi

Akkule Kapısı'nın karşısındaki eski Türk mezarlığında bulunan Kâtip (Kutup Odman) Osman Baba Tekkesi 1739'da kesme taştan inşa edilmiştir.

Tekke ismini ölümünden sonra Kutup Osman olarak anılan, IV. Mehmet dönemi mutasavvıf ve âlimlerinden Celveti-Melami-Bektaşî Şeyhi Seyyit Osman Fazlı Efendi'den almıştır. Kutup Osman Efendi bir süre saray imamlığı da yapmıştır. 1689 yılında Belgrad Seferi'ne katılmış olan Atpazari Osman Fazlı Efendi (Kutup Osman) kendisini çekemeyen bazı devlet adamlarının iftiralari üzerine, padişaha başkaldırmak suçlamasıyla 1690 yılında Kıbrıs'a sürgüne gönderilmiş ve 17 Aralık 1691 tarihinde Magosa'da vefat etmiştir. Kutup Osman Baba'nın ölümünden bir müddet sonra kabri üzerine türbe, mescit ve Bektaşî tekkesi kurulmuştur.³²

1824 yılında Kıbrıs kapıcı başlarından ve Halveti tarikatı mensuplarından Seyyit Mehmet Ağa tarafından yeniden inşa ettirilen türbeye bir mescit ve tarikat mensuplarının ikameti için bazı odalar eklenmiştir. Türbenin kitabesi Feyzi Dede tarafından ahşap üzerine oyularak yazılmış olup günümüzde Canbolat Bey Türbe ve Müzesi'nde korunmaktadır. Tekke L şeklinde planlanmış olup biri tonoz diğer ikisi kubbeyle örtülü üç mekân ve bunlara bitişik kubbeli bir türbeden oluşmaktadır.³³

1826 yılında Kâtip (Kutup Odman) Osman Baba Tekkesi Halveti tarikatına devredilmiş, tekkeye II. Mahmut tarafından bir mescit ilave edilerek Bektaşîlerce düzenlenmiş olan mimari planı oldukça değiştirilmiştir.³⁴ 1925 yılında tüm tekke ve türbelerle birlikte faaliyetleri sona eren tekke kesme taştan inşa edilmiş olup halen mevcut ve mamur bir haldedir. Tekke bugün Magosa surunun dışında Namık Kemal Lisesi bahçesinde bulunmaktadır. Tekke zaman içerisinde çeşitli bakımlar geçirmiş ve büyük değişikliklere uğramıştır. Bu arada asli fonksiyonu da ortadan kalkmıştır.³⁵

4. Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi

Alemdar (Bayraktar) Baba Türbesi, Lefkoşa kalesi, Venedik surları üzerinde, Constanza Burcu diye anılan yerdedir. 1570 yılında kalenin kuşatılması sırasında Constanza Burcu'na Türk bayrağını dikerken şehit düşen Yeniçeri-Bektaşî Bayraktar Kara Mustafa Paşa'ya ait olan bu türbe kubbeli bir Osmanlı eseridir. Tekke de Bayraktar (Alemdar) Baba Türbesi'nin yanında kurulmuştur. XIX. yüzyılın başlarında buradaki türbe ve tekkenin faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir.³⁶

1826 yılında tekke Bektaşîliğin yasaklanması üzerine camiye çevrilmiş, türbe mahalline ise Nakşî şeyhi Moralı Mustafa Nuri Efendi türbedar atanmıştır. Seyyit Hüseyin isimli bir hayır sahibi olduğu zeytin ağaçlarının yarsını 28 Temmuz 1828 tarihinde Alemdar (Bayraktar) Gazi Tekkesi'ne vakfetmiştir.³⁷

1826 sonrası Nakşî şeyhi atanan ve Nakşî tekkesi adı altında faaliyetlerini sürdüren Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi türbe mahalli ile oldukça bakımlı olarak varlığını sürdürmüştür.³⁸ Tekke ve türbeye ilave olarak XIX. yüzyılda burada Alemdar (Bayraktar) Gazi Camii ve Medresesi hizmet

³² Beratlı, age, s.185.

³³ Karakaya, agm, s.389.

³⁴ BOA, A.MKT.MHM, 321/64.

³⁵ Koca, age, s.201-202.

³⁶ BOA, C.EV, 141/7017.

³⁷ Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2010, s.244; Beratlı, age, s.186.

³⁸ *Kıbrıs Şer'îye Sicili*, nr. 39, s.93; BOA, C.EV, 519/26204.

vermekteydi.³⁹ 1849 yılında Şeyh Mehmet Efendi Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi ve Medresesi'nin uhdesine tevcihini talep etmiştir.⁴⁰

Arşiv belgeleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi'ndeki post-nişin değişikliklerine ışık tutmaktadır. Mart 1850 tarihinde Şeyh Mehmet Can Efendi'nin halifelerinden Şeyh Mihrullah Efendi Alemdar Baba Tekkesi'nin meşihatının kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Seyyit Şeyh Hasan bin Seyyit İsmail'in üzerine kayıtlı olduğu anlaşılın tekkenin vakfiyesi ve muhasebesinin görülmesi, böylece vakıf şartları ile gelir ve giderlerinin tespit edilmesi, Şeyh Hasan'ın vefat edip etmediğinin araştırılması istenmiştir.⁴¹ Tekkeyle ilgili yapılan tedkikatta Şeyh Hasan Efendi'nin oğlu Ahmet Efendi'yi geride bırakarak vefat ettiği, Ahmet Efendi'nin göreve ehil olmaması münasebetiyle tekke şeyhliğine Lefkoşa ahalisinden Osman Efendi ibn Terzi Derviş'in tevcih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Osman Efendi'nin de bu göreve ehil olmadığı anlaşılmış, tekke vakfına ait kayıt bulunamaması sebebiyle de hesapların kontrolü mümkün olmamıştır. Bu durumda Şeyh Mihrullah Efendi'nin talebi uygun görülerek el'an mevcut ve mamur haldeki Alemdar Baba Tekkesi'nin post-nişinliği görevine tayin edilmiştir.⁴² Şeyh Mihrullah Efendi tayin edilirken meşihat görevine ehil ve müstehak olmasının yanı sıra "duası kabul olur bir zevat" olarak görülmesinin de etkisi aşıkardır.⁴³ Şeyh Mihrullah Efendi'ye tekkenin ihtiyaçları yıllık 1.250 kuruş tahsis edilmiştir.⁴⁴

Öte yandan 1861 yılında Şeyh Mihrullah Efendi'nin vefatı üzerine iki oğlunun yaşlarının küçük olması sebebiyle tekke şeyhliği vekaleten yürütülmeye başlanmıştır.⁴⁵ 1875 yılına gelindiğinde bu defa tekke vakfının muhasebe kayıtları incelenmek şartıyla şeyhlik görevine Şeyh Mihrullah Efendi'nin oğlu Şeyh Eyüb Efendi post-nişin tayin edilmiştir.⁴⁶ Bu arada tekke vakfının hesapları evkaf muhasebeciliği tarafından tetkik edilmiştir. Tetkik sonucunda vakfın tevliyeti işlemlerinin uzun süredir Kıbrıslı Basmacı Hacı Sufi Efendi eliyle idare edildiği, ancak son iki senelik muhasebesinin görülmediği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Hacı Sufi Efendi çağrılarak vakıf kayıtlarının kendisinden sorulması kararlaştırılmıştır. Fakat Hacı Sufi Efendi'nin ibraz ettiği defterden vakıf gelirlerinin pek çoğunun kendisi tarafından zapt edildiği ve vakfın kira geliri bir bab dükkânının yarım hissesini başkasına satarak onun parasını da aldığı anlaşılmıştır. Ayrıca daha önce Cafer Paşa Vakfı da Hacı Sufi Efendi tarafından idare olunmakta iken geçen sene mütevellî tarafından azl olunduğunda sekiz-on bin kuruştan fazla geliri zimmetine geçirdiği tespitler arasındadır. Vakfın gerçek mütevellisini İstanbul'a kaçmak durumunda bırakan Hacı Sufi Efendi kendisi de İstanbul'a gitmiş ise de Kıbrıs'a geri döndüğü haber alınarak Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi vakfının zapt ettiği gelirlerinin geri alınması istenmiştir.⁴⁷

Şeyh Eyüb Efendi'nin post-nişinliği 1885 yılında vefatına kadar devam etmiştir. Şeyh Eyüb Efendi evlatsız olarak vefat ettiğinden bu defa şeyhlik görevini eda etmeye muktedir görülen Ahmet Efendi post-nişin yapılmıştır. Ayrıca tekkede dervişlere ve gelen-giden misafirlere hizmet vermek üzere de yıllık olarak 1.250 kuruş tahsis edilmeye devam edilmiştir.⁴⁸ Ahmet Efendi'nin post-nişinliği beş yıl sürmüş, 1890 yılında onun da vefatıyla Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi şeyhliğine aynı şartlarla oğlu Hafız Mustafa Zühdü Efendi geçmiştir.⁴⁹ 1899 yılında Hafız Mustafa Zühdü Efendi'ye münasip miktarda

³⁹ BOA, C.EV, 603/30412.

⁴⁰ BOA, A.MKT, 231/98.

⁴¹ BOA, EV.THR, 249/16.

⁴² BOA, EV.THR, 249/36; BOA, EV.MH, 259/3.

⁴³ BOA, EV.MH, 768/93.

⁴⁴ BOA, EV.MH, 842/121.

⁴⁵ BOA, A.MKT.MHM, 236/52.

⁴⁶ BOA, EV.MKT, 756/5; BOA, EV.MKT, 195/69; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter nr. 404, s.243.

⁴⁷ BOA, EV.MKT, 788/60.

⁴⁸ BOA, EV.MKT.CHT, 204/64; BOA, EV.MKT, 1299/100.

⁴⁹ BOA, EV.MKT, 1632/54; BOA, EV.MKT.CHT, 300/1; VGMA, Defter nr. 1841, s.96; VGMA, Defter nr. 993, s.147.

maaş tahsisi emredilmiş⁵⁰, nitekim Kıbrıs'ta odacı Musa Ağa'nın vefatı üzerine maaşı Hafız Mustafa Zühdü Efendi'ye tahsis edilmişse de düzenli olarak ödenememiştir.⁵¹

Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi 1925 sonrası asli fonksiyonunu tamamen kaybetmiştir. Bugün tekke, türbe, camii ve hazire kısmı ayakta olmakla birlikte yalnızca cami kısmı aktif olup, türbe mahalli ise ziyaret mekânıdır. Tekkenin haziresinde, Şahkulu Tekkesi Post-nişini Mehmet Ali Hilmi Dedebara'dan icazetli ve tekkenin son post-nişini Ahmet Baba'nın (v. 1923) mezarı bulunmaktadır.⁵²

5. Türabi Ali Baba Tekkesi

Kıbrıs'ta faaliyet gösteren Bektaşî tekkelerinden biri Tuzla'da kurulan Türabi Ali Baba Tekkesi'dir.⁵³ Türabi Ali Baba Tekkesi, Zuhuri Baba Tekkesi evkafına ait bir arsa üzerinde bulunmaktaydı.⁵⁴

1760-1767 yılları arasında Kıbrıs'ta bulunan Giovanni Mariti, Türabi Ali Baba Tekkesi'nde dini ayinlerin yapıldığını haber vermektedir. Ayrıca Mariti detaylarını verdiği bu ayinleri gerçekleştiren dervişler ile Abdalların tekkede görev yaptıklarını kaydetmektedir. Bununla birlikte Maritti, o dönemde bu tekkede bazı dervişler tarafından gerçekleştirilen ve kadınların da katıldığı bir ayinden şu şekilde söz etmektedir: “Burada haftada iki defa ayin yapılır ve diğer camilerde izin verilmeyen bir şekilde, kadınlı ve erkekli olur. Genellikle bir tanesi Kur'an'dan ayetler okuyarak vaaza başlar, genelde kendi hayatlarından hiç bir zaman eksik olmayan günahları bu vaazla kınarlar. Diğer dervişler ise bir ızgara tarafından ayrılan halktan ayrı bir yerde ayakta durarak bu vaazı dinlerler. Vaaz bittikten sonra bazıları fülütler ve şeflerinin başlattığı ve diğerlerinin daha sonra katıldığı bir dans eşliğinde dua okumaya başlarlar. Yavaş yavaş ve art arda, tempoyu yavaşça artırarak, hep birlikte kenetlenip bir çember oluşturana kadar normal bir gözün bile takip edemeyeceği bir hızla cami içinde dönmeye başlarlar.”⁵⁵

Maritti, o dönemde Kıbrıs'ta karşılaştığı dervişleri üçe ayırmıştır: Dervişler, santonlar (büyük olasılıkla Zındık demek istemiştir) ve abdaliler. Bunlardan santonlar ile abdalilerin Bektaşî oldukları anlaşılmaktadır. Abdaliler (abdal) kendilerine ait ve özgün ibadet yerleri olmayan, daha çok bir yerden bir yere sürekli olarak dolaşan, yaşam biçimi açısından az çok santonları andıran Sufiler'den oluştuğunu ve özellikle kadınların abdallara aşırı bir şekilde düşkün olduğunu öne sürmektedir. Kalenderi olarak da bilinen abdallar, tekkeleri olmamasına rağmen, ziyaret ettikleri yerlerdeki halkla birlikte cem yaparak ibadet eden Alevi/Bektaşî Sufileridir. Bunların birçoğu aynı zamanda halk ozanlarıdır.⁵⁶

XIX. yüzyıla ait bir arşiv kaydında bu tekkeden “Kıbrıs ceziyesinde vaki Tuzla kasabası civarında hazret-i İsa aleyhisselam ashâbından Türâbi Ali Baba Zâviyesi...” şeklinde söz edilmektedir.⁵⁷ Yine arşiv kayıtlarından 1842 yılında bu tekkenin dervişlerine yemek parası verildiği tespit edilmektedir.⁵⁸

Tuncer Bağışkan Türabi Baba Tekkesi ve Türbesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Eskiden Larnaka ile Tuzla girişindeki antik bir mezarlık alanında bulunan Türabi Tekkesi, Osmanlı, İngiliz ve Cumhuriyet dönemlerinde Türklerin önemli ziyaret ve adak yerlerinden biriydi. Ancak tekke binalarından sadece yer altında bulunan türbe ile lahit mezar günümüze gelmiştir. Şimdiki Larnaka ile Tuzla yerleşim birimlerinin antik Kition/Citium kent kalıntıları ile antik mezarlık alanları

⁵⁰ BOA, BEO, 1329/9961.

⁵¹ BOA, A.MTZ.KB, 2/82; BOA, A.MTZ.KB, 3/42.

⁵² Koca, age, s.202, Berathl, age, s.186.

⁵³ Küçükdağ, 1998: 382-383.

⁵⁴ Karakaya, agm, s.391.

⁵⁵ Hatay, agm, s.65; Giovanni Maritti, *Travels in the Island of Cyprus*. İngilizceye çev. C. Cobham, London 1971, s.33-34.

⁵⁶ Hatay, agm, s.65-66; Maritti, age, s.34-35.

⁵⁷ BOA, EV.THR, 80-86.

⁵⁸ BOA, C.EV, 523/26446.

üzerine kurulu olduğu bilinmektedir. Nitekim 1894 yılında H. L. Myres'in Türibi Tekkesi arazisinde gerçekleştirdiği arkeolojik kazılarda Geometrik dönemden başlayarak Greko-Romen dönemine kadar tarihlenen (M.Ö 1050-M.S 330) 56 mezar açığa çıkarken, buraya yapılacak Bekirpaşa Ortaokulu'na ait temellerin kazıldığı 1953 yılında da Arkaik-Hellenistik dönemlerine tarihlenen (M.Ö 750-30) 40 mezar açığa çıkmıştır.

Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar tarafından kutsal sayılan tekkedeki yer altı mezarının Osmanlı dönemi öncesine ilişkin bilgilerimiz yerli ve yabancı kaynaklara dayanırken, Osmanlı dönemi ile sonrasına ilişkin bilgilerimiz ise Kıbrıs Evkaf İdaresi arşivi ile T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayanmaktadır. Kıbrıslı Rumlar ile Katolikler tekkedeki mezarın Ortaçağlarda 'Ayios Arab' (Aziz Arap) ile kara tenli Aziz Therapon'a ait olduğuna inanırlardı...

Tekkenin Osmanlı döneminde oluşumu diğer tekkelerden farksız bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Buradaki antik mezarlık ile Aziz Therapon'un mezarı tekkenin ilk çekirdeğini oluştururken, buraya zamanla mescit ile yardımcı binalar da eklenmek suretiyle son şeklini almıştır. Kıbrıslı Türkler tekkedeki mezarın Arap akınları sırasında şehit olan Hala Sultan'ın kara tenli lalası Türibi Dede'ye ait olduğuna ve Hala Sultan'dan önce şehit olduğu yere gömüldüğüne inanırlardı. Bu nedenle mübarek günlerde, özellikle de bayramın üçüncü günü Hala Sultan'ı ziyaret edenlerin burayı da ziyaret etmeleri adettendi. Sadece birinin ziyaret edilmesi, yapılan ziyaretin eksik, ya da geçersiz olacağı varsayılırdı.

XIX. yüzyılın başına ait bir haritada adı 'Hasan Efendi Türibi Tekke' olarak geçerken, bazı belgelerde ise 'Ebû Turâbî', 'Türâbî Ali Baba', 'Şeyh Türâbî Dede' ve dergâh anlamına gelen 'Hânkah' adıyla da geçmektedir. Bu kişinin ise, XVI-XVII. yüzyıllarda 'Türâbizâde' olarak bilinen Mustafa, Mehmed ve İsmail adlı bilginlerin babaları Ali Efendi olabileceği öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra Konya'nın Akşehir ilçesinde de bir Türâbî Türbesi bulunduğu ve bunun XVI. yüzyılda inşa edildiğine dayanılarak, Larnaka'daki Türâbî Tekkesi'nin de XVI. yüzyılın sonlarında aynı tarikata bağlı olarak kurulmuş olabileceği öne sürülmüştür. Tekkenin Bektaşilere ait eski bir yapı olduğu, 'Türibi Ali Baba Zaviyesi' adıyla bilindiği ve buraya Hac-ı Bektaş-i Veli Dergâhı Postnişini'nin verilmesinden sonra şeyhin atandığı kaydedilmektedir. 1882 yılı itibariyle tekke vakfi mütevellisinin Şeyh Ali Efendi olduğundan bu kişinin adından dolayı buraya 'Türibi Ali Baba Zaviyesi' adının verilmiş olması da olası görülmektedir...

Eskiden tekkede bir türbe ve hayır sahipleri tarafından yaptırılan bir mescit bulunmaktaydı. Ancak Hicri 1246 (1831) yılında mescide bir minber konmak suretiyle camiye dönüştürülmüştür. Tekkenin sürekliliği için oluşturulan 'Türibi Tekke-i Şerifesi Vakfı' adına Tuzla İskelesi'nde 191 dönüm tarla, çeşitli köylerde 210 adet zeytin ağacı ve Tekke çevresinde iki dönüm bahçe vardı. Tekke kuzey-güney yönüne uzanan geniş bir alana yayılmaktaydı. Erkekler ile kadınlara ait olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Kadınlar bölümü tek odalı olup önünde bir veranda vardı. İki bölümü birbirinden ayıran duvar 1890 yılında yıkıldığından yeniden kerpiçten inşa edilmişti. Kadınlar bölümünün temizliği önceleri şeyh Ali Faik Efendi'nin birinci eşi Huriye Hanım ile baldızı Ayşe Hanım tarafından yapılıyordu. Ancak yaşlanmaları nedeniyle bu görev şeyhin beslemesi Hüseyin Fetin'in eşi Naile Hanım'a devredildi. Tekkeye girişin solunda, bitişik nizamda sündürmeli yatak odaları, mutfak, hamam, tavukluk ve tuvalet gibi yapılar; sağında ise yine aynı nizamda yapılmış mescit, türbe ve şeyhin dikiş (alet) ile muska odaları bulmaktaydı. Evkaf kayıtlarına göre 1905 yılı itibariyle tekkede bir de okul vardı.

Buradaki mescidin gerisine bitişik olan yeraltındaki türbenin iki giriş kapısı vardı. Mescide açılan kapı erkekler tarafından, bahçeye açılan kapı ise kadınlar tarafından kullanılmaktaydı. Türbenin üzeri camdan yapılmış üçgen biçimli bir havalandırma ile örtülüydü. Antik bir mezardan dönüşme olduğu anlaşılan türbeye 36 basamakla inildiği anımsanmaktadır. Türbede dini tören yapanların ellerinin başparmakları üzerinde döndükleri ve yapılan törenlerin türbenin üzerini örten camdan izlendiği anlatılmaktadır. Türbede Türibi Dede'ye ait olduğuna inanılan ahşap saplı bir kılıç, mızrak (veya süngü),

miğfer, kalkan ve ortasında ay motifi bulunan yeşil renkli bir bayrak bulunmaktaydı. Bunlara dayanılarak tekkenin Rufai Tarikatı dervişlerine ait olduğu öne sürülmüştür. Türbeye giriş kapısının solunda, Türabi Dede'nin taştan yapılmış ve üzeri ahşap bir sandukayla örtülü olan duvara dayalı mezarı vardı. Adak olarak getirilen yeşil renkli çaputlar sandukanın üzerine konurdu. Mezarın yan tarafında, adak adayacak olanların kollarını içine soktukları bir delik vardı. Türabi Dede'ye mum yakıp dilekte bulunanlar, dileklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak için 'eğer dileğim gerçekleşecekse elime toprak gelsin' diyerek kollarını bu deliğe sokarlardı. Türabi Dede'nin, dilekleri gerçekleşecek olanların eline toprak koyacağına inanılırdı. Delikten alınan toprak bir çaput parçasına sarılıp götürülür ve dilek gerçekleşince getirilip yerine konurdu.

Yakın geçmişimizde tekke ile türbede bir dizi garip olayların yaşandığı anlatılmaktadır. Tekke civarında evleri bulunan Arif Bey'in oğlu Beliğ Arif, Türabi Dede'nin bazı kişilere Arap şeklinde görüldüğünü ve geceleri tekkeden nefes ile zincir sesleri duyulması nedeniyle uzun süre evlerini kiralayamadıklarından boş kaldığını bilgime getirmiştir. Yine Türabi Dede'nin gölgesi hafif olanlara kara tenli, orta boylu, kalın yapılı, kıvrıkcık saçlı, sarıklı, uzun yeşil cübbeli ve altın nalın giyen bir kişi olarak, ya da mezar taşının üzerinde durur vaziyette görüldüğü anlatılmaktadır. Gece yarısı olunca türbenin kapısı gıcırdayarak yavaşça açılır, Türabi Dede altın nalınlarıyla çeşmeye gidip abdest alır ve sonra da mescitte namaz kılarmış. Her gece duyulan su şırıltısı ise abdest almasına yorumlanırmış. Türbedeki kandilin her gece yakılması adettendi. Yakılmaması halinde sabaha kadar mezardan iniltiler geldiği, yakılınca da iniltilerin durduğu söylenmektedir. Bir gece kandilin yakılması unutulunca, Türabi Dede, türbenin bakıcısı olan Hüseyin Fetin'in eşi Naile Hanım'ı uyandırmış ve ondan kandilini yakmasını istemiş. O günden sonra da kandilinin yakılması hiç unutulmamış.

Türbenin çevresinde Osmanlı dönemi paşalarına ait olduğuna inanılan ve sarık başlıklı taşları bulunan mezarlar vardı. Etrafı demir parmaklıklarla çevrili olan bir mezarın ise adı unutilan bir prensese ait olduğuna inanılırdı. Daha sonraları mezarlık dağıtılmış, mezar taşları ise müze olarak kullanılan Larnaka Kalesi'ne taşınmıştır. Şu anda en eskisi 1749 yılına, en yenisi ise 1866 yılına ait olan yaklaşık 23 adet mezar taşı kalede sergilenmektedir. Bunların da 2005 yılından önce Cami-i Kebir'in zemin katındaki depoda bulunanlar olduğu izlenimi edinilmektedir.

Tekkede bulunan U şeklindeki yapıların arasında yer alan orta avluda (bahçede) büyük bir havuz ile suyu yerden çıkan bir çeşme vardı. Tekkeye gelen ziyaretçiler develeriyle diğer hayvanlarını buraya bağarlardı. Tekkenin sınırlarını da aşan bu bahçe 'Varoşa' ile 'Gafenukya' adlarıyla da anılırdı. İçinde zeytin, erik, nar, dut, zerdali, incir, portakal, limon, badem, mersin ve hurma ağaçları, bir de babutsalık vardı. 1903 yılı itibarıyla tekkenin mütevellisi olan Hamid Bey'in bahçeyi kirasına aldığı ve tekkeye gelir sağlamak amacıyla içine zeytin ağaçları ekdiği evkaf arşiv belgelerinde kayıtlıdır. 1950'li yıllarda ise, Evkaf İdaresi'nin bahçeye bakla ile buğday ekmek üzere Hayriye adlı bir kadının oğulları olan Mustafa ile Mehmet adlı kişilere kiraladığı söylenmektedir.

Tekkeye ait arazinin biçim ve el değişimi İngiliz sömürge döneminde başlar. Anlatıldığına göre önce bir bölümü parsellenip çorap fabrikası kurması için bir Ermeni'ye verilir. 1953 yılından itibaren tekkenin önündeki meyve bahçesi Vakıflar İdaresi'nin onayı ile ortadan kaldırılarak yerine Bekirpaşa Ortaokulu ile bir top sahası yapılır. Toplumlararası çarpışmaların başladığı 1963 yılından sonra ise terk edilmişlikten dolayı viraneye döndüğü gerekçesiyle yıkılıp yok edilir, daha sonra ise park yeri haline getirilir. 1972 yılında ise türbenin yanındaki alan benzin istasyonu yapılmak üzere Vakıflar İdaresi tarafından Lefkaridis adlı bir Rum'a kiralanır. Böylece toprakla dolu olan bir mezar dışındaki tekke binalarının tamamı yıkılıp yok olur. Burada kalan türbenin de geçtiğimiz yıllarda temizlenmek suretiyle açığa çıkartılmış olduğu elimize ulaştırılan fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Tekkede yaklaşık bir asır boyunca görev yapan Zenci Mehmet Baba'nın adına eski gazetelerde rastlanmaktadır. Ölümüyle ilgili olarak 13 Ocak 1896 tarihli Kıbrıs Gazetesi'nde ölüm duyurusu şu

şekilde yapılmıştır: ‘Yüz on sekiz yaşına kadar yaşadı. Tuzla İskelesi’nde kutsal Türibi Tekkesi emektarlarından olup herkesçe bilinen Zenci Mehmet Baba yüz on sekiz yaşında olduğu halde geçen gün ölmüştür. Rahmetullahi aleyh (Tanrının rahmeti üzerine olsun). Merhum, İskele tüccarından Karamanlı Hasan Ağa adında bir efendi tarafından Mısır’da on yedi yaşında iken esir olarak alınmış ve adağı üzerine Kıbrıs’a dönüşünde onu da birlikte getirerek bu tekkenin hizmetine vermiştir. Bu makama böylece kapılanan Mehmet Baba’nın tekkeye yüz bir senelik emeği geçmiştir. Merhum iyi ahlaklı, güzel huylu ve dinine sıkı sıkıya bağlı bir kişi olup ölümüne yakın belleğini yitirmişti. Herkesin içten sevgi ve saygısını kazanmış olan Mehmet Baba şanına uygun bir törenle tekkede kendisine ayrılan yerde toprağa verilmiştir.’

1875 yılı ile öncesinde tekkenin şeyhi Mustafa Zeki Efendi idi. 1.5.1889-21.2.1910 tarihleri arasında bu görev Şeyh Mehmet Akif Efendi tarafından sürdürülür. 21.12.1910 tarihinde vefat etmesi üzerine, Larnaka’nın 21 ileri geleni birleşerek şeyhin oğlu Hasan Hilmi’nin şeyh olarak tekkeye tayin edilmesi için Evkaf İdaresi’ne yazılı başvuruda bulunmuşlardır. Ancak bu sırada tekkeye şeyh olmak için Şemi, Hafız Mehmet Alaaddin, Abdul-Al ve Şeyh Ali Faik Efendi adlı kişiler de Evkaf İdaresi’ne yazılı başvuruda bulunurlar. Başvurular zamanın Başkadısı (Kıbrıs Sernaib-i Şer’i) Ali Rifat Efendi’ye iletilir. O da, ölen şeyhin oğlu Hasan Hilmi’nin şeyhlikte hakkı olmadığı, şeyh olma niteliği taşımadığı ve başvurular arasında göreve en uygun kişinin şeyh Ali Faik Efendi olduğu kararına varır. Böylece Baf kasabasında şeylik yapan Ali Faik Efendi, Evkaf İdaresi’nin 21 Mart 1911 tarihli yazısıyla Türibi Tekkesi’ne şeyh olarak tayin edilir. ‘Şeyh Efendi’ olarak da bilinen Ali Faik Efendi’nin bu görevi 1950’li yıllara kadar hiç kesintisiz sürdürdüğü söylenmektedir. Yardımcılığını ise, küçük yaşta annesi Ayşe Hanım öldüğünden babası İbrahim Efendi’den besleme olarak aldığı Hüseyin Fetin yapmaktaydı.

Şeyh Ali Faik Efendi tekkedeki mescidin yanı sıra Tuzla Camisi’nin hocalığını da yapmaktaydı. Nefesinin güçlü olduğuna inanıldığından onu ziyaret eden Türk ile Rum hastaların haddi hesabı yokmuş. Özellikle akıl hastalarını sağlığa kavuşturmada uzman sayılmış. Onlara türbenin bitişiğindeki binada okuyup üfledikten sonra muska yaparmış. Bir seferinde akıl hastası olduğundan sağa sola saldıran ve altı kişinin güçlkle zapt edebildiği bir Rum kızını zincire bağlayarak ona götürmüşler. O da kızı önüne koyduğu sandalyeye oturtup yüzüne okuyup üflemeye başlamış. Yarım saat sonra okuması tamamlanınca kız normale dönmüş. Kız sağlığına kavuştuktan sonra Müslüman olmak için şeyhe çok gidip gelmiş, ona yalvarıp yakarmış. Ancak her seferinde şeyhin ona ‘sen dininle öleceksin’ diyerek onu Müslüman yapmadığı anlatılmaktadır.”⁵⁹

Günümüzde Türibi Dede Türbesi biraz ötedeki Bekir Paşa Ortaokulu arazileri ile birlikte Rumların eline geçmiş ve tarihi niteliğini yitirmiştir. Türibi Tekkesi 1960’lardaki çatışmalar sonucunda Rumlar tarafından yıkılmıştır. Arka bahçede yer alan türbe ise bakımsızlıktan toprakla dolmuştur.⁶⁰ Türbe Müslümanlar tarafından ziyaret edilmekle birlikte adanın her tarafından Hıristiyan ahalinin de gelerek dua ettikleri, dertlerine ve sıkıntılarına şifa aradıkları bir yerdir.⁶¹

6. Kutup (Kurt) Baba Tekkesi

Tekke, 1570 yılında Lefkoşa’nın Osmanlı ordusu tarafından fethi sırasında şehit düşen Yeniçeri askeri ve Bektaşî şeyhi Kutup Baba’nın türbesi yanına inşa edilmiştir.

Kutup (Kurt) Baba Türbesi, Lefkoşa’da Asmalı ile Kurt Baba Sokaklarının kesiştiği köşede tek mekânla bir yapıdır. Yakın zamana kadar “Üçler” ve “Kutup Baba” olarak bilinirdi. Zamanla Kutup

⁵⁹ Tuncer Bağışkan, “Türibi Tekkesi”, <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/135/turabi-tekkesi/948> (ET: 03.07.2015).

⁶⁰ Karakaya, agm, s.391.

⁶¹ Beratlı, age, s.187.

Baba halk ağzında Kurt Baba'ya dönüşmüş ve öyle bilinmeğe başlamıştır. Türbede Lefkoşa'nın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi sırasında şehit düşen Bektaşî şeyhlerinden Kutup Baba ile iki müridine ait olduğuna inanılmaktadır. Yapının kuzeyindeki kapıdan, demir parmaklıkları bulunan basık kemerli üç pencere ile aydınlanan türbeye girilmektedir. Doğu-batı yönünde uzanan ve üzerleri ahşap sanduka örtülü olan bu mezarlar orijinal özelliklerini yitirmişlerdir. Yakın zamanda türbenin Kurt Baba Sokağı'na bakan pencerelerinin demir parmaklıklarına adak amacıyla yeşil çaput parçaları bağlanmakta ve mum yakılmaktaydı.⁶²

Kutup (Kurt) Baba Türbesi etrafında çeşitli menkıbeler ve kerametler anlatılmaktadır. Bunlardan biri şöyledir: Türbeye çok yakın bir yerde içki servisi de yapan bir kebabçı varmış. Kurt Baba birkaç defa kebabçının rüyasına girerek kendisini içki servisi yapmaması konusunda uyarmış. Bunu fazla önemsemeyen kebabçı geceleri bütün tabaklarının sistemli bir şekilde kırıldıklarını görmüş ve içki servisi yapmamak için tövbe edip içki satmayı terk etmiş.⁶³

Kutup (Kurt) Baba Türbesi günümüzde Kıbrıs Vakıflar İdaresi tarafından restore edilerek ziyaretçilerin istifadesine açılmıştır.

7. Hasan Baba Tekkesi

Kıbrıs'ın Baf kentinin aşağısında bulunan bu tekke ve hamam XVII. yüzyılda inşa edilmiştir. Tekke, türbe, hamam ve mescit bölümlerinden oluşan bir yapı topluluğudur. 1826 yılında faaliyetlerine son verildiği tahmin edilen bu tekkenin girişindeki yazılı levhadan 1865 yılında restore edilip yeniden açıldığı anlaşılmaktadır. Tekkede Bektaşî Şeyhi Hacı Mehmet Haki Baba'ya ait bir türbe bulunmaktadır. Tekke 1963 yılında çıkan çatışmalarda tahrip edilmiş ve bugüne metruk bir halde ulaşmıştır.⁶⁴

8. Kıbrıs'ın Ünlü Bektaşileri

Tarihte ve yakın geçmişte Kıbrıs'ın bazı ünlü ailelerinin Bektaşiliği benimsedikleri tespit edilmektedir XIX. yüzyılın ünlü Bektaşilerden Mustafa Baba, Kaytazzade ailesindedir. Bu ailenin dikkat çeken bir yönü büyük dedenin Bektaşî Babası olmasının yanı sıra Mustafa Baba'nın torununun Mevlevî ve torununun evladının dünyaca ünlü Nakşî şeyhi Şeyh Nazım-ı Kıbrisi olmasıdır. Bu durum Kıbrıs'ta Bektaşiliğin XIX. yüzyıldan XXI. yüzyıla geçirdiği dönüşümü de yansıtmaktadır.⁶⁵

Mustafa Baba seksen yıllık yaşamı ile Kıbrıs Bektaşiliğinde silinmez bir iz bırakmıştır. Nazım Beratlı onun hayatı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bugün ulaşabildiğimiz son Bektaşî Babası, 1790'larda doğup, 1870'lerde ölen, Ramazan ile ilgili fıkralarda minarede 'ne çabuk gittin ey ramazan' diye ilahi okuyan müezzine 'doyamadınsa ardına düş' diyer bağırması, 'ramazan geliyor' diye kendine sözde müjde verene sinirlenip küfretmesi, iftar yemeğine davet edildiğinde namazı uzun bularak yarı yolda kalkıp kaçması, yine bir iftar yemeğine katılmamasından oruç tutmadığının anlaşılması, kendisine 'aşk olsun' diye selam verilmesi, karısı ve kızının canları istedikçe çarşıda dolaşmasını normal karşılaması ile tam bir Bektaşî dervişi olan Mustafa Baba'dır. Öğrendiğimize göre Mustafa Baba

⁶² Kalafat, agm, s.213.

⁶³ Tuncer Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Eserleri*, Kıbrıs 2005, s.294-295; Kalafat, agm, s.213.

⁶⁴ Karakaya, agm, s.392; Koca, age, s.202-203; Beratlı, age, s.186.

⁶⁵ Beratlı, age, s.25, 197.

yaşı yetmiş geçtikten sonra bile kahve içer, tütün ve enfiye çeker, üstüne üstlük bir de afyon yutardı.”⁶⁶

Mustafa Baba nüktedan bir kişiliğe sahipti. Onunla ilgili nakledilen şu fıkradan bunu anlamak mümkündür. Mustafa Baba bir gün çarşıdan aldığı bir tabak kaymakla evine gittiği sırada aniden bir fırtına çıkmış. Rüzgârın etkisiyle Babanın elindeki tabak düşüp kırılmış. Bu duruma çok sinirlenen Baba yakındaki demirci dükkânına girip bir parça demir alarak tekrar sokağa fırlamış. Başını havaya kaldırıp elindeki demiri sallayarak, ‘Adam isen bunu kır... Adam isen bunu kır’ diye bağırmaya başlamış.⁶⁷

Yine Kıbrıs’ın ünlü Bektaşî ailelerinden biri Köroğlu ailesidir. Bu aile hem Osmanlı Devleti’nde sadrazamlık yapmış olan Kamil Paşa’yı hem de Kıbrıs’ta İngiliz döneminin seçilmiş ilk milletvekili Köroğluzade Hüseyin Ataullah Efendi’yi vermiştir. Bu kişilerin Bektaşî oldukları açıktır. Kıbrıslı sadrazam Kamil Paşa ailenin damadıdır. Köroğluzade Hüseyin Ataullah Efendi ise 1883 yılında İngiliz idaresi altındaki adada kurulan Kavanin Meclisi’ne Lefkoşa temsilcisi (üyyesi-milletvekili) olarak girmiştir. Bu itibarla Bektaşî Köroğluzade Hüseyin Ataullah Efendi Kıbrıslı Türklerin ilk seçilmiş lideridir. 1915 yılında vefat eden Köroğluzade Hüseyin Ataullah Efendi, Muharrem orucunu tutmak gibi Bektaşî geleneklerine bağlı, köylülere ve kimsesizlere kol kanat geren bir zattır.⁶⁸

Kıbrıs’taki bir başka Bektaşî ailesi Hacıbulgur’lardır. Kıbrıslı Türklerin laikleşme sürecinin etkili isimlerinden Hıfsiye Hacıbulgur, dedesinin Lefkoşa’da “Hacıbuba” diye anıldığını, İstanbul’dan kendisine önerilen müftülük görevini Bektaşî olması sebebiyle kabul etmediğini ifade etmektedir.⁶⁹ XX. yüzyılın başlarında yaşadığı anlaşılan “Hacıbuba” Lefkoşa’daki dükkânında yanında şarap kabağı ile post üzerinde oturur ve bir ermiş kabul edilirdi. Bir Bektaşî ereni olan “Hacıbuba” kardeşinin oğlu Ahmet Hulusi Efendi’yi de “ermişlik” konularında eğitmiştir. Ahmet Hulusi Hacıbulgur aynı zamanda bir Jöntürk’tür. Bununla birlikte “Hacıbuba”nın yakın arkadaşları arasında adada ilk defa fesi atıp şapka giyen ve kızlarının başını açtırıp onları en iyi okullara gönderen Hâkim Raif Efendi bulunmaktadır. Hâkim Raif Efendi ise Rauf Denktaş’ın babasıdır. İlave olarak Kıbrıslı sosyolog Niyazi Berkes’in babası da Bektaşî’dir.⁷⁰

Alevilik-Bektaşîlik tarihi süreçte yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen günümüze kadar Kıbrıs adasında varlığını sürdürmüştür. Bugün “Şamanizmden Bektaşîliğe geçmiş olan Atalar Kültü, Ağaç Kültü, Albasması Geleneği, Su Kültü, Tütsü Geleneği adada yaşamaya devam ediyor... 1930’lara kadar adadaki ölü gömme adetleri Kızılbaş adetleridir.”⁷¹

⁶⁶ Beratlı, age, s.196.

⁶⁷ Beratlı, age, s.197.

⁶⁸ Haşmet Gürkan, *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*, Lefkoşa 1989, s.153-162; Beratlı, age, s.25, 200-201.

⁶⁹ Ahmet An, *Kıbrıs’ın Yetiştirdiği Değerler-2*, Lefkoşa 2005, s.65.

⁷⁰ Beratlı, age, s.210-211.

⁷¹ Beratlı, age, s.198.

KAYNAKÇA**A. Arşiv Belgeleri**

- BOA, A.AMD, 22/85.
BOA, A.MKT, 180/70.
BOA, A.MKT, 231/98.
BOA, A.MKT.MHM, 17/73.
BOA, A.MKT.MHM, 236/52.
BOA, A.MKT.MHM, 321/64.
BOA, A.MKT.UM, 7/9.
BOA, A.MTZ.KB, 2/82.
BOA, A.MTZ.KB, 3/42.
BOA, C.EV, 141/7017.
BOA, C.EV, 519/26204.
BOA, C.EV, 523/26446.
BOA, C.EV, 603/30412.
BOA, DH.MKT, 1394/78.
BOA, EV.MH, 1136/85.
BOA, EV.MH, 1538/42.
BOA, EV.MH, 1548/40.
BOA, EV.MH, 1557/70.
BOA, EV.MH, 1578/12.
BOA, EV.MH, 1750/50.
BOA, EV.MH, 1750/51.
BOA, EV.MH, 1757/32.
BOA, EV.MH, 1757/4.
BOA, EV.MH, 1757/5.
BOA, EV.MH, 1767/47.
BOA, EV.MH, 1786/76.
BOA, EV.MH, 1865/97.
BOA, EV.MH, 259/3.
BOA, EV.MH, 768/93.
BOA, EV.MH, 842/121.
BOA, EV.MKT, 1299/100.
BOA, EV.MKT, 1632/54.
BOA, EV.MKT, 195/69.
BOA, EV.MKT, 327/8.
BOA, EV.MKT, 788/60.
BOA, EV.MKT.CHT, 204/64.
BOA, EV.MKT.CHT, 300/1.
BOA, EV.MKT.CHT, 71/46.
BOA, EV.THR, 249/16.
BOA, EV.THR, 249/36.
BOA, EV.THR, 271/28.
BOA, EV.THR, 80/86.
BOA, İ.DH, 183/10121.
BOA, İ.MVL, 136/3721.

BOA, İ.MVL, 542/24359.
BOA, MVL, 794/81.
BOA, MVL, 796/28.
VGMA, Defter nr. 1841, s.96.
VGMA, Defter nr. 404, s.243.
VGMA, Defter nr. 993, s.147.

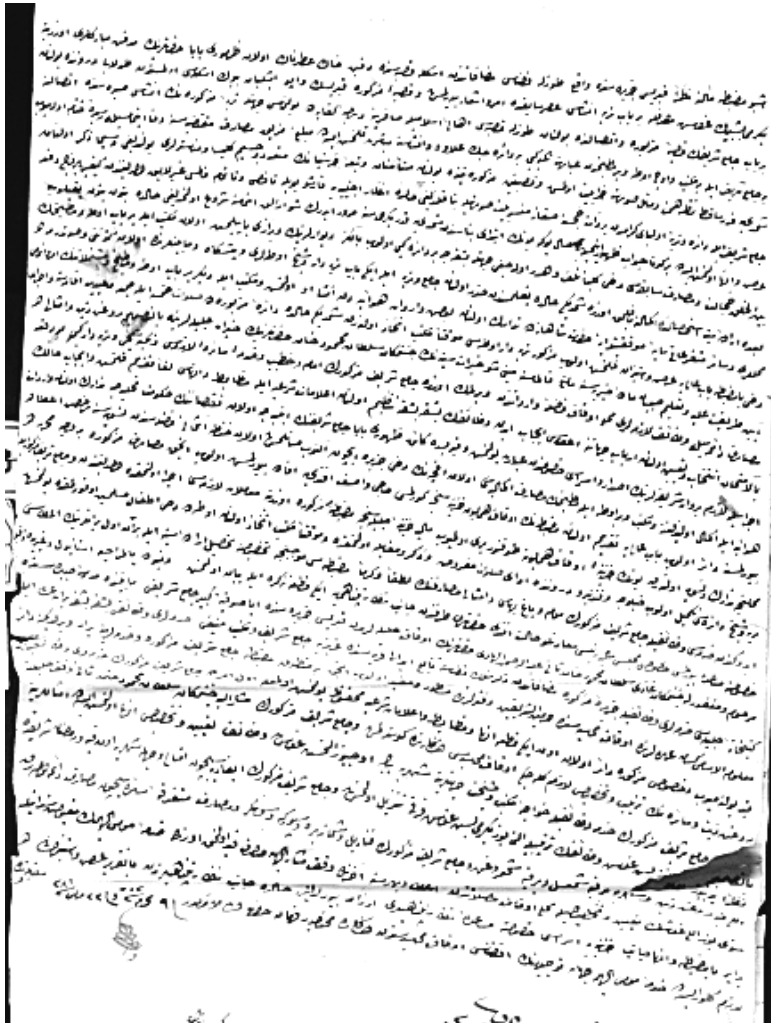
B. Kaynaklar ve Araştırma Eserler

- AN, Ahmet, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler-2*, Lefkoşa 2005.
- BAĞIŞKAN, Tuncer, "Türabi Tekkesi", <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/135/turabi-tekkesi/948> (ET: 03.07.2015)
- BAĞIŞKAN, Tuncer, *Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Eserleri*, Kıbrıs 2005.
- BERATLI, Nazım, *Kıbrıslı Türklerin Kökenleri ve Kıbrıs'ta Bektaşilik*. İstanbul 2008.
- DİNÇ, Güven, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2010.
- GÜRKAN, Haşmet, *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*. Lefkoşa 1989.
- HATAY, Mete, "Kıbrıslı Türklerde Mistik İnanç Sıçramaları (1571-1878)". *Kıbrıs Yazıları*, Sayı 3, 2006, s.61-69.
- KALAFAT, Yaşar, "Kıbrıs Kurt Baba/Kutup Baba Yatırı ve Anadolu Türk Halk İnanmalarında Yeni Bulgular", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Kıbrıs Özel Sayısı-I)*, Sayı 1, 2013, s.209-218.
- KARAKAYA, Ebru, "Kıbrıs Mimari", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.383-392.
- Kıbrıs Şer'iyeye Sicili*, nr. 39, s.93.
- KOCA, Şevki, *Bektâşilik ve Bektâşi Dergâhları*, İstanbul 2005.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Kıbrıs Tekke ve Zaviyeleri", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Tarih-Kıbrıs Sorunu, 24-27 Kasım 1998, C. II, haz. İsmail Bozkurt-Hüseyin Ateşin-M. Kansu, Gazimagusa 1999, s.381-402.
- MARİTTİ, Giovanni, *Travels in the Island of Cyprus*. İngilizceye çev. Claude Cobham. London 1971.

EKLER
EKLER
A. BELGELER

Belge 1. Zuhuri Baba Tekkesi'nin Türbe, Cami, Mektep ve diğer eklentilerin onarılması (4

Haziran 1865).⁷²

İş bu mazbata me'aline nazaran Kıbrıs cezaresinde vâki' Tuzla kazası müzâfâtından İskele kasabasında defn-i hâk-ı ıtırnak olan **Zuhûrî Baba** hazretlerinin medfen-i mübarekleri üzerine yirmi beş bin (25.000) guruş masrafla bir bâb türbe inşâsı asr-ı sâbıkda emr ve iş'âr buyurulmuş ve kasaba-i mezkûre Kıbrıs'ın vapur işleyen büyük İskelesi olmasından dolayı derûnunda bulunan bir bâb câmi'-i şerifin kasaba-i mezbûre ve ittisâlinde bulunan Tuzla kasabası ahali-i İslamiyye misafirine derece-i kifâyede bulunmaması cihetle türbe-i mezkûrenin inşâsı sırasında ittisâlinde bir câmi'-i şerîf ile bir mekteb ve üç oda ve bir matbahdan ibaret tekye gibi bir dâ'irecik ilave ve inşasına mübaşeret kılınmış ise de meblağ-ı mezbûr masarîf-ı mukteziyyesine vefa etmemesiyle reşide-i hitâm olamayub şimdiye kadar sakıt-ı nazar-ı himmet ve me'al-i suret-i harabiyet olmuş ve kasabateyn-i mezkûreteynde bulunan

teb'a-i Hristiyanî müte'addid ve cesim kilisâ ve manastırları bulunduğu ve simâ zıkr olunan câmi'-i şerîf ile dâ'ire ve türbe-i evliya-yı kiramdan bir zat-ı fücet-i saffâta mensubiyet suretiyle binâ kılındığı halde inzâr-ı ecnebiyyeye karşı böyle nakıs ve na-tamam kalması gayr-ı layık olduğundan keyfiyet birkaç def'a arz ve inhâ olunmuş ise de bir gûnâ cevab zuhur etmeyüb halbuki bunun ibtidâ-yı binasından şimdiye kadar yirmi sene müdür ederek şu aralık itmamına şurû' olunmadığı halde bütün bütün yılklub beynü'l-halak fecâlet ve masrîf-ı sabıkası dahi külliyyen telef ve heder olacağı cihetine başkaca bir dâ'ire gibi olub yalnız duvarlarının ve birazı yapılmış olan mekteb ile bir bâb oda ve matbahın ba'dehu irâde-i seniyye istihsâlinde ikmâlîne bakılmak üzere şimdiki halde yıkılmasından hazer olunan câmi' ve türbe ile iki bâb türbedâr ve şeyh odaları ve pîşgâh ve mabeynlerinde olan sundurma mahalleri ve sâ'ir müteferri'âtı sâye-i muvaffakiyetvâye-i hazret-i şâhânedan tedârik olunan ba'zı varidât-ı hevâ'iyeden inşâ olunmuş ve mekteb ile diğer bir bâb oda ve matbah ve müştemilâtının emr ve itmâmı dahi bâ-mazbata Bâb-ı âli'ye arz ve istîzân kılınmış olub mezkûr türbedâr odası muvakkaten mekteb ittihâz olunarak şimdiki hâlde dâ'ire-i mezbûrede salavât-ı hamse ile cum'a-i vecibiyye (?) ikâmesine ve icrâ-yı ayin-i tarikat-ı aliyye ve ta'lîm-i sibyan madde-i hayriyyesine mâni' kalmamasına mebni şu hayrât-ı

⁷² BOA, EV.MH, 1136/85.

seniyyenin cennetmekân Sultan Mahmûd Hân hazretlerinin hayrat-ı celilelerine bi't-tasmîm revgan-ı zeyt ve emsâli masârîf-ı dâ'imesiyle vezâ'if-i lâzîmeleri mahalli evkâf fazla vâridâtından verilmek üzere câmi'-i şerîf-i mezkûrun imâm ve hatib ve hademe-i sâ'ire-i lâzîmesi ve tekve şeyhi ve türbedâr gibi bu def'a bi'l-imtihân intihâb ve ta'yîn olunan erbâb-ı cihâtdan i'tâsı icab eden vezâ'ifin başka başka tanzim olunan i'lâmât-ı şer'iyeye ile müzâbata ve inhâsı leffen takdim kılınmış ve icab-ı hâlin icrasıyla lâzım berevât-ı şerîfelerinin ısdâr ve isrâsı hususundan ibâret bulunmuş ve Kıbrıs'da kâ'in Zuhurî Baba câmi'-i şerîfinin ebniyece olan noksanının hükümet-i mahalliyece tedârik olunan vâridatı hevâ'ibe ile ikmal olduğuna ve mekteb ve bir oda ile matbahın masârîf-ı ikmâliyyesi olan akçenin dahî cezire için alınub satılmış olan hinta esmanı fazlasından tesviyesine ruhsat i'tâ buyurulmasına dâ'ir olub Bâb-ı âlîye takdim olunan mazbatanın evkâf-ı hümayun hazinesince görülmesi Hâcî Vâsîf Efendi'ye ifâde buyurulmuş olub ancak masârîf-ı mezkûre ber vech-i muharrer mahallince tedârik ve tesviye olunarak bunun hazine-i evkâf-ı hümayuna dokunur biri olmayub maliye hazine-i celilesince mazbata-i mezkûre ondan mu'amelât-ı lâzîmesi icrâ olunmakda olduğundan ve câmi'-i şerîf-i mezkûr ile türbe ve şeyh dâ'iresi tekmîl olub haylûce vakittenberü derûnunda edâ-yı salavât-ı mefrûz ve zıkr ve mukâbele olunmakda ve muvakkaten mekteb ittihâz olunan odada dahî etfâl-i Müslimin okudulmakda bulunmuş olduğundan hademesi vezâ'ifiyle câmi'-i şerîf-i mezkûrun mum ve bağ bahâsı ve emsâli masârîfinin lütfen ve keremen mazbatası mucebince tahsisine tahsil-i irâde-i seniyye ile birân evvel beratlarının i'tâsı hususuna müsâ'ade buyurulması hususu meclis-i maliye re'isi sa'âdetlû Hâlet Efendi hazretleri tarafından cânib-i nezâretpenahiye iki kıt'a tezkere ile beyân olunmuş ve kuyûda bi'l-mürâca'a İstanbul ve gayrîde vâki' merhum ve mağfurunleh cennetmekân Gazi Sultan Mahmûd Hân-ı sâni aleyhürrahmanü'l-hâdî hazretleri evkâf-ı halîlelerinden Kıbrıs ceziresinde Ayasofya-yı Kebîr câmi'-i şerîfi mabeyninde medrese-i cedidesinde kütüphâne-i celilesi hademeleri vezâ'ifiyle cezire-i mezkûre müzâfâtından Değirmenlik kazasına tâbi' Abdâlî karyesinde Aziziye câmi'-i şerîf ve mekteb-i münîfi hademeleri vezâ'ifi başka başka berat-ı ali ile ma'lûmü'l-esâmi kesân uhdelerinde evkâf muhasebesinde haremeynü's-şerifeyn defterlerinde mestur ve mukayyed olub ancak ber mantûk-ı mazbata câmi'-i şerîf-i mezkûre ve hademelerine berat verildiğine dâ'ir kayd bulunamayub ve husus-ı mezkûre dâ'ir olan on iki kıt'a inhâ ve mazâbata ve i'lâmât-ı şer'iyeye mahfuz bulunmuş olmağla evvel emirde câmi'-i şerîf-i mezkûrun hademeleri vezâ'ifinden revgan-ı zeyt ve sâ'irenin tertîb ve tahsis lazım geleceği evkâf muhasebesi derkenârında gösterilmiş ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun müşârünileyh cennetmekân Sultan Mahmûd Hân-ı sâni vakf-ı celiline bi't-tasmîm câmi'-i şerîf-i mezkûrun hademe vezâ'ifiyle hovâca-i mekteb ve meşihat cihetlerine şehriye bin üç yüz altmış guruş vezâ'if ta'yîn ve tahsisi inhâ olunmuş ise de emsallerine nazaran yedi yüz otuz beş guruş vezâ'ifin tertibiyle altı yüz yirmi beş guruş farkı tenzîl olunmuş ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun ifâsı için emsali veçhile şehriye on kıyye ve ramazan-ı şerîfde elli kıyye revgan-ı zeyt ve şehriye bir kıyye şem-i asel ve bir kıyye şem-i revgan ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun kanadil ve şamandıra ve süpürge ve sünger ve masârîf-ı müteferrika-i sâ'iresi için masârîf-ı dâ'ime olarak senevi yüz elli guruşun ta'yîn ve tahsisiyle mahalli evkaf hasılatından i'tâ ve beher sene aharında vakf-ı müşârünileyhe masraf kayd olunmak üzere hâme-i mumaileyhin makbuz-ı senedatıyla beraber ba-mazbata ve inhâ cânib-i hazineye üserâsı hususuna müsâ'ade-i nezâretpenâhileri erzan buyurulduğu hâlde cânib-i nezâretpenâhilerinden bâ-takrir arz ve istizanı lazım gelür ise de hademe-i mumaileyhe cihat-ı tevcihinin iktizâsı evkaf muhasebesinden derkenara muhtasır ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir fi 9 Muharrem sene 282 ve fi 23 Mayıs sene 281 (4 Haziran 1865).

Belge 2. Alemdar Baba Tekkesi'ne Şeyh Mihrullah Efendi'nin post-nişin olarak atanması.⁷³

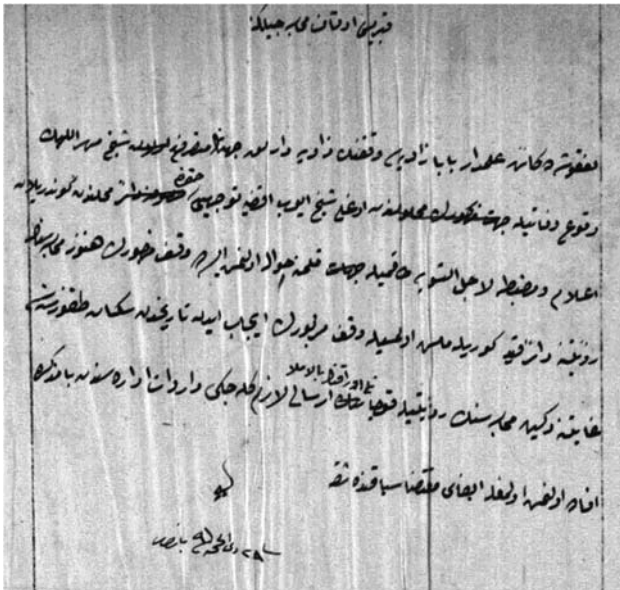
Nezâret-i evkâf-ı hümayûn-ı mülûkaneye mülhak mahrûse-i Kıbrıs ceziresinde Lefkoşa kasabası hâricinde vâki' e'izze-i kiramdan **Alemdar Baba Zâviyesi** vakfının zâviyedarlığına mutasarrıf olan Seyyid Şeyh Hasan ibn Seyyid İsmail fevt olub yeri hâlî olmağla cihet-i mezkûre müteveffanın mahlûlünden zehâvetlü Şeyh Mehmed Can Efendi hazretlerinin hulefâsından Şeyh Mihrullah Efendi kendüye tevcîh ve yedine berat-ı âlişân ihsân buyurulmak babında ba arzihal istid'a ve kuyuda bi'l-mürâca'a zâviye-i mezkûrenin zâviyedarlık ciheti Seyyid Şeyh Hasan bin Seyyid İsmail'in üzerinde mukayyed olarak vakfiyesi ve muhasebesinin rü'yetine dâ'ir bir güne kayd bulunamamış olmasıyla ba'dehu

icrâ-yı icabına bakılmak üzere evvel emirde mahallinde derdest veyahut sicilatta mukayyed vakfiyesi var mıdır ve şurutu ne veçhiledir ve evkâfı ne makule şeylerdir ve hasılat ve masarıfat-ı seneviyesi nedir ve elyevm mevcûd ve ma'mûr olarak derûnunda ayende ve revendeye it'âm-ı ta'âm olunmakta mıdır ve mumaileyh Seyyid Şeyh Hasan filhakika vefat etmiş midir vefat eylediği halde evladı var mıdır keyfiyet mahallinde ma'rifet-i şer'-i şerîf ve evkâf müdürü ma'rifetleriyle meclisçe bi't-tahkîk icab eden tarihten altmış beş senesi gayetine değin muhasebesi nizamı mücebince rü'yet ve tedkîk olunarak ma'a mürettebât-ı hazine memhûr ve mümzi muhasebe defterinin ber minvâl-i muharrer mahallinde derdest veyahut sicilatta mukayyed vakfiyesi olduğu hâlde bir kıt'a mümzi surette tesyarıyla hakikat halde ba mazbata ve i'lâm izâhen inhâ ve iş'ârı hususuna dâ'ir iki yüz altmış altı senesi cemaziyelevvelisinin on yedinci günü (31 Mart 1850) tarihinde canib-i nezaretten Kıbrıs evkaf müdürüne tahrirat yazıldığı muhasebe kaydından ve tahrirat-ı mezkûre mahalline lede'l-vürûd zâviyedarlık-ı mezkûre cezire-i mezkûre müfettişi mumaileyh Şeyh Hasan Efendi uhdesinde olarak mukaddemâ rü'yet-i muhasebesine ikdâm olunmuş ise de mumaileyh i'râz ve tekevvün etmiş ve ahiren oğlu Ahmed Efendi'yi terk ederek vefat etmekle zâviyedarlık-ı mezkûr mahlûl olmuş ve merkûm Ahmed Efendi dahi vakf-ı mezbûr hasılâtından pederi müteveffâ-yı mumaileyhden ahz ve sarfına dâ'ir asla ma'lûmatı olmadığından rü'yet-i muhasebesi mümkün olamamış olduğu ve merhûm Ahmed Efendi'nin zâviyedarlık-ı mezkûre adem-i ehliyeti münasebetiyle uhdesine tevcîhine rağbet etmediği ve zâviye-i mezkûre elyevm ma'mûr olarak elhaletü hazihi kimesne uhdesine tevcîh olunmadığından it'âm-ı ta'âm keyfiyeti icrâ olunamadığı ve vakf-ı mezbûrun vakfiyesi mevcûd olmadığı misillü sicilat-ı mahkemede dahi kaydı bulunmadığı tahrirat-ı mezkûreye cevaben cezire-i mezkûr evkaf müdürü Esseyyid Osman Efendi'nin bir kıt'a inhası

⁷³ BOA, EV.MH, 768/93.

me'alinden müstefad ve mumaileyh Şeyh Mihrullah Efendi icab-ı halden olarak canib-i eşref-i hazret-i padişahîye du'âsı isticlab olacak zevatdan olub zâviyedarlık-ı mezkûre vücûhen ehil ve müstehak idüğü segâh-ı sahihatü'l-kelimat ihbarlarıyla zahir ve nümayan olmağla bu surette zâviyedarlık-ı mezkûrun müteveffâ-yı merkûm mahlûlünden oğlu merkûmun nâ ehl olarak adem-i ra'ıyyetinden mumaileyh Şeyh Mihrullah Efendi'ye tevcîhi işaret-i aliyye-i hazret-i şeyhülislam sellemuhü'l-islam mütevakkıf idüğü evkaf-ı hümayun müfettişi faziletlü Esseyyid Mehmed Sa'deddin Efendi i'lâm ve mücebince tevcîh buyurulmak üzere bi'l-fi'l şeyhülislam ve müftiyü'l-enâm olan ismet beyzâde devletlü semahatlû Esseyyid Ahmed Arif Hikmet Beyefendi hazretleri işâret ve zâviyedarlık-ı mezkûre mutasarrıfı Seyyid Şeyh Hasan bin Seyyid İsmail Halife'nin vefatı vuku'una mebni mahlûlünden sulbî oğlu Ahmed Efendi'nin adem-i ra'ıyyetinden bi'l-ihbâr ber nehc-i şer'î ehliyeti nümayan olan zehâvetlü Mehmed Can Efendi hazretleri hulefasından Şeyh Mihrullah Efendi'ye ber muceb-i işaret-i aliyye-i hazret-i fetevâpenahi bi't-tevcih yedine şerâ'it-i lâzimesi vechile beratı ve muhallefat zimmeti defterlerine ilmuhaberi i'tâ olunmak bâbında ricâl-i devlet-i aliyyeden evkaf-ı hümayun nazırı sa'âdetlü Esseyyid Ali Rıza Efendi hazretleri i'lâm etmeleriyle ber muceb-i işaret-i aliyye tevcih ve berat ve ilmuhaberi i'tâ olundu.

Belge 3. Alemdar Baba Tekkesi'ne Şeyh Eyüb Efendi'nin post-nişin olarak tayini (6 Şubat 1875).⁷⁴

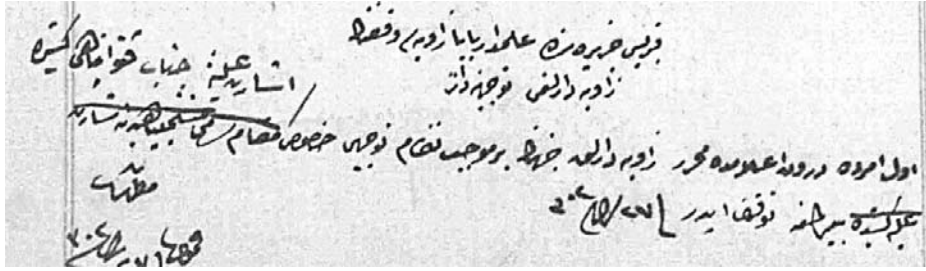
Kıbrıs evkâf muhâsebeciliğine

Lefkoşa'da kâ'in **Alemdar Baba Zâviyesi** vakfının zâviyedarlık ciheti mutasarrıfı Şeyh Mihrullah'ın vukû'-ı vefâtıyla oğlu Şeyh Eyüb Efendi'ye tevcihî hakkında mahallinden gönderilen i'lâm ve mazbata li-ecli't-tesviye takımıyla kalemine havale olunmuş ise de vakf-ı mezburun henüz muhasebesinin rü'yetine da'ir kayd görülememiş olmasıyla vakf-ı mezbûrun îcâb eden tarihten seksan dokuz senesi gayetine değın muhasebesinin rü'yetiyle koçanla evrakının bi'l-implâ irsali lâzım geleceği vâridat idâesinden bâ müzekkere ifade olunmuş

olmağla îfa-yı mukteza sıyakında şukkafî 29 Zilhicce sene 91 (6 Şubat 1875) yazıldı.

⁷⁴ BOA, EV.MKT, 756/5.

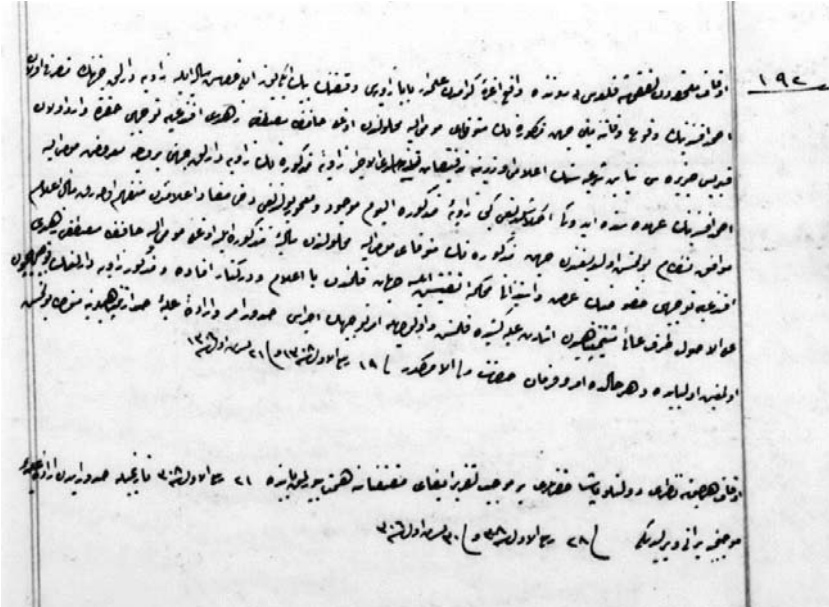
Belge 4. Alemdar Baba Tekkesi'ne Ahmed Efendi'nin post-nişin tayin edilmesi (14 Ocak 1885).⁷⁵

Kıbrıs ceziyesinde **Alemdar Baba Zâviyesi** vakfının zaviyedarlığı tevcihine dâ'ir

Evvel emirde derûn-ı i'lâmda muharrer zaviyedarlık cihetinin be rmuceb-i nizam tevcihi husûsu işâret-i aliyye-i cenab-ı fetevapenahi keşide buyurulmak tevaffuk eder fi 27 Ra sene 302 (14 Ocak 1885).

Belge 5. Alemdar (Bayraktar) Baba Tekkesi'ne Hafız Mustafa Zühdü Efendi'nin post-nişin tayin edilmesi (2 Kasım 1890).⁷⁶

Evkâf-ı mülhakadan Lefkoşa kal'ası derûnunda vâki' e'izze-i kirâmdan **Alemdâr Baba Zâviyesi** vakfının bin iki yüz elli guruş (1.250) mâliye ile zâviydârlık cihetinin mutasarrıfı olan Ahmed Efendi'nin vukû'-ı vefatına mebnî cihet-i mezkûrenin müteveffâ-yı mumaileyh mahlûlünden oğlu Hâfız Mustafa Zühdü Efendi'ye tevcihi hakkında vârid olan Kıbrıs ceziyesi niyâbet-i şer'iyyesinin i'lâmı üzerine tedkîkât-ı lâzime icra zaviye-i mezkûrenin

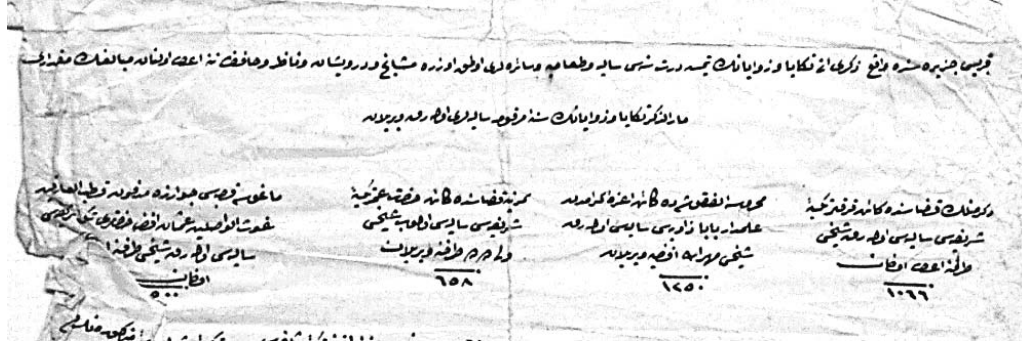
zâviyedarlık ciheti ber vech-i ma'ruz mumaileyh Ahmed Efendi'nin uhdesinde idüğü anlaşıldığı gibi zâviye-i mezkûre elyevm mevcûd ve ma'mûr bulunduğu dahî müfâd-ı i'lâmdan münfehim olarak me'al-i i'lâm muvafık-ı nizam bulunmuş olduğundan cihet-i mezkûrenin müteveffa-yı mûmaileyh mahlûlünden mâliye-i mezkûre ile oğlu mûmaileyh Hâfız Mustafa Zühdü Efendi'ye tevcihi husûsunun arz ve istîzanı mahkeme-i teftişiyeye ile cihât kaleminden ba-i'lâm ve derkenar ifâde ve mezkûr zâviyedarlığın tevcihiçün ale'l-usûl taraf-ı âli-i meşihatpenahîden işâret-i aliye keşide kılınmış ve olvechile emr-i tevcihin icrası sudûr-ı emr ve irade-i aliye-i sadaretpenahilerine menût bulunmuş olmağın olbabda ve herhalde emr ve ferman hazret-i men lehülemrindir fi 19 Rebiülevvel sene 1308 ve fi 21 Teşrin-i evvel sene 1306 (2 Kasım 1890).

⁷⁵ BOA, EV.MKT.CHT, 204/64.

⁷⁶ VGMA, Defter nr. 993, s.147.

Evkaf-ı hümayûn nâzırı devletlû paşa hazretleri ber mûcib-i takrir îfa-yı muktezasına himmet buyurulmak babında 21 Rebiülevvel sene 308 tarihli sudûr iden irade-i aliye mûcebince beratı verildiği fi 28 Rebiülevvel sene 308 ve fi 30 Teşrin-i evvel sene 306 (11 Kasım 1890).

Belge 6. Alemdar Baba Tekkesi'ne yıllık 1.250 kuruş para ayrılması (1858).⁷⁷

Kıbrıs cezaresinde vâki' zikri atî tekâyâ ve zevâyânın yetmiş dört senesi (1274-1858) sâliye ve ta'âmiye ve sâ'ireleri olmak üzere meşâyih ve dervişân ve nâzır ve hâfızanına i'tâ olunan mebaliğın mikdarı mârû'z-zikr tekâyâ ve zevâyânın sene-i merkûme sâliyeleri olarak verilân

Mahrûse-i Lefkoşe'de kâ'in e'izze-i kiramdan **Alemdar Baba Zâviyesi** sâliyesi olarak şeyhi Mihrullah Efendi'ye verilân

guruş
1.250

Belge 7. Tûrabi Ali Baba Tekkesi'nin post-nişinliğini Mehmet Halife bin Mustafa'nın kendi rızasıyla oğlu Mustafa Halife'ye bırakması.⁷⁸

İ'lâm
Nezâret-i evkâf-ı hümayuna mülhak evkâfdan Kıbrıs cezaresinde vâki' Tuzla kasabası civârında hazret-i İsa aleyhisselam ashâbından **Türâbi Ali Baba Zâviyesi**'nin zâviyedarı olan Mehmed Halife bin Mustafa zaviyedarlık-ı mezkûru hüsn-i rızasıyla sulbî kebîr oğlu Mustafa Halife'ye ferâğ ve kasr-ı yed eylediği beyanıyla tevcîhini Lefkoşa nâ'ibi ferman-ı samîleriyle çakerlerine havale buyurulan iş bu i'lamda ber muceb-i nizâm keyfiyet mahallinden lede'l-isti'lâm cevaben varid olub merbûten takdim kılınan i'lâm-ı şer'îde vakf-ı mezbûr otuz sâk zeytun eşcarından ibaret olub gayrı birvakf-ı mu'ayyeni olmadığı ve zâviye-i mezkûrenin ol tarafta kâ'in arazi-i mirîden bir mikdar tarlayı

⁷⁷ BOA, EV.MH, 842/121.
⁷⁸ BOA, EV.THR, 80/86.

türbedar bulunanlar zirâ'at ve ayende ve revendeye it'âm-ı ta'âm ile leyali-i mübarekede silk-i hasene-i Nakşibendiye üzere hatm-i hovâca ve devam-ı saltanat-ı seniyye isticlâbına muvazabet ve istifade üzere devletleri ve zaviyedarlık-ı mezkûrun tevcîhi inhâ olunan merkûm ehl ve erbâbı idüğü beyan ve inhâ olunmak ve zâviyedarlık-ı mezkûr fâriğ-i merkûmun elyevm uhdesinde idüğü derkenardan anlaşılmiş olmağla bu surette cihet-i mezkûr müteveffâ-yı merkûmun mahlûlünden oğlu Mustafa Halife'ye vakf-ı mezbûr umurunu hüsn-i idâre ve rü'yet ve hayrâtın i'mâriyle şart-ı vâkıfı edâya i'tinâ ve hareket ve ber mucib-i nizâm sâl-be-sâl mahallinde lazım gelen muhasebesi ma'rifet-i şer'le görüb memhur ve mümzi defterini canib-i nezarete bi'l-irsâl yedine suret almak ve zâviye-i mezkûr derûnunda ayende ve revendeye it'âm-ı ta'âm ile leyâli-i mübarekede icra-yı ayin-i zikir mübâderet etmek ve şart-ı vâkıf mugâyir-i nizâm bir gûne hareket olunur ise ref'inden diğerehl ve erbabına verilmek şartıyla zâviyedarlık-ı mezkûr babası merkûmun kefi yedinden oğlu merkûma bâ ru'us-ı hümayûn tevcîh ve yedine kaleminden iktizâ eden berat i'tâ olunmak bâbında.

B. RESİMLER

Resim 1. Tuzla'da Türabi Ali Baba Türbesi'nden geriye kalanlar.

Resim 2. Lefkoşa'da Kutup (Kurt) Baba Türbesi'nden bir görüntü.

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivinde Bulunan Yeni Belgeler Işığında Kıbrıs/Lefkoşe Mevlevîhânesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU
Osmangazi Üniversitesi / Eskişehir

Nizmettin ARSLAN
Araştırmacı – Yazar / Eskişehir

Giriş

Kıbrıs, Sultan II. Selim zamanında 1 Ağustos 1571’de Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı donanması tarafından fethedildi.¹ Osmanlı Devleti’nin iskân politikası gereği, II. Selim, fetihten hemen sonra 22 Eylül 1572’de Konya, Alâiye Antalya ve Dulkadirli gibi yerlerden Kıbrıs’a göçmen yerleştirilmesini emretti. Anadolu’da her 10 haneden biri, toplam 5720 hane halkı, malları ile Kıbrıs’a "Sürgün Hükümü" adı altında padişah buyruğu ile iskân edildi. Bu göçmenler, bilhassa Orta Anadolu’dan Konya, Karaman, Aksaray, Beyşehir gibi Mevlevî kültürünün yaygın olduğu bölgelerdendi.² Bu nedenle, Mevlevîliğin Kıbrıs’ın fethini müteakip 1571 yılından hemen sonra girdiği anlaşılmaktadır.³ Bu kanaatımızı doğrulayacak birçok bilgiye sahibiz. Örneğin, Sultan II. Selim’e yakınlığı ile bilinen ve Kıbrıs’ın fethini gerçekleştiren Lala Mustafa Paşa bir Mevlevî idi.⁴ Yine, Kıbrıs’ın ilk fetih tarihini anlatan Arif Dede de Mevlevî idi.⁵

Yine Osmanlı fetih geleneğinde, yeni fethedilen yerlerde cami, mescit veya fakir fukaranın barınabileceği tekke/zaviye gibi dini kurumların inşasına önem veriliyordu. Kıbrıs’ta ilk tekkenin kuruluşunu Lala Mustafa Paşa vakfiyesinden öğreniyoruz. Vakfiyeye göre, Sultan II. Selim, 1573’te Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa’ya gönderdiği emirnamede, Mağusa Kalesi dışında terkedilmiş binaları ve bir katedrali sahiplerinden ücret mukabili satın alıp mescide tebdil edilmesini ve orada bir tekke kurulmasını istemiştir.⁶ Kıbrıs’ta Lefkoşe Mevlevîhânesi’nin varlığından bahseden eden en eski belge ise, 1003/1594 tarihli Kıbrıs Türk Milli Arşivi Şer’iyye Sicil kayıtlarında geçmektedir.⁷ Lefkoşe’de

¹Bekir Kütükoğlu, “Lala Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27, s. 73; Muhittin Eliaçık, “Lefkoşe Kalesinin Fethini İlk Elden Anlatan Mühim Bir Mektup”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 26, Bahar 2009, s. 23-24.

²Mühimme Defteri, No 18, Hüküm 277, s. 334-335; Mustafa Haşım Altan, *Kıbrıs’ta Türk Malları I*, Kastaş Yayınevi, KKTC 2001, s. 10-24; Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Belli Başlı Antikiteleleri*, Lefkoşe 1939, s.55-58; H. Fikret Alasya, Lefkoşe Mevlevî Tekkesi, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Tebliğler, 3-5 Mayıs 1987, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Selçuklu Araştırmaları Merkezi 3, Konya 1988, s. 99.

³Harid Fedai-Mustafa Haşım Altan, *Lefkoşe Mevlevîhanesi*, KKTC. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları-38, Ankara 1997, s. 6.

⁴Hasan Özönder, “Kıbrıs’ta Mevlevilik ve Mevlevîhâneler”, 6. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayını, 22-24 Mayıs Konya 1992, s. 100; Gökalp Kamil “Dünyada Mevlâna İzleri Bakışında Kıbrıs’ta Mevlevilik Geçmiş ve Şimdi”, *SÜMAM Yayınları: 5 / Bildiriler Serisi: 2 / Yıl: 2010*, s. 212.

⁵H. Özönder, agm., s. 100; İbrahim Numan, “Lefkoşe Mevlevîhânesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27, Ankara 2003, s. 126. (126-127); Arif Dede, *Kıbrıs Tarihçesi*, TSMK, Yeniler, nr. 2109.

⁶Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi; Gökalp Kamil “Dünyada Mevlâna İzleri Bakışında Kıbrıs’ta Mevlevilik Geçmiş ve Şimdi”, *SÜMAM Yayınları: 5 / Bildiriler Serisi: 2 / Yıl: 2010*, s. 212; B. Kütükoğlu, agm. s. 74.

⁷Kıbrıs Türk Mili Arşivi ve Araştırma Merkezi, Şer’i Mahkeme Sicili, No: 1, h. 1003/m. 1594, s. 92; Harid Fedai, “Lefkoşe Mevlevîhânesi”, *İkinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri*, Celal Bayar Üniversitesi

yapılması istenen bu tekkenin, fethi takip eden ilk yıllarda kurulan Lefkoşe Mevlevîhânesi olması kuvvetle muhtemeldir.

I. Lefkoşe Mevlevîhânesi Belgeleri

Lefkoşe Mevlevîhânesi'nin kuruluş tarihi ile ilgili bilgiler daha çok arşiv belgelerine dayanmaktadır. Bu belgeler Emirnâme, Berat, Mühimme, Mevkufat, Divan Defterleri veya Kadı Sicillerinden oluşmaktadır. Lefkoşe Mevlevîhânesi hakkındaki bilgilerimizin çoğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki arşiv kayıtlarına dayanmaktadır. Örneğin, KKTC Milli Arşivi Araştırma Merkezi; Şer'i Mahkeme Sicili No 1 ve yine, KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi; Şer'i Mahkeme Sicili, No 2-3 ve 4'te bulunan mahkeme sicilleri ile KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi; Lefkoşe Mevlevîhânesi Kayıt Dosyaları ve KKTC Milli Arşivi Araştırma Merkezi; Lefkoşe Mevlevî Tekye-i Şerîfi Dosyaları Mevlevîhâne hakkındaki belgelerin muhafaza edildiği arşivlerdir.⁸ Bunlar daha önce bilinen ve araştırmacılar tarafından kullanılan belgelerdir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'nde Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi ile ilgili çok sayıda belge tespit edilmiştir. Hicri 1170'ten 1331 yılına kadar gelen ve farklı kitabet makamından yazılmış belgeler mevcuttur. Ayrıca Türkiye Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme No: 63'teki *Defter-i Mufassal-ı Kıbrıs* adlı defterde Tevliyet kayıtları, Tapu uygulamaları, Feragat ve Tasarruf kayıtları gibi çok geniş bilgilere yer verilmektedir.⁹ Bunlar arasında Lefkoşe Mevlevîhânesi ile ilgili Lefkoşe Mevlevîhânesi Celâliye Vakıfları'nın Vakfiye kayıtları yer almaktadır.¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ise 8 adet belge bulduk.

Ancak, Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki belgelerin tasnifleri henüz yakın zamanda yapıldığından, araştırmacılar tarafından kullanılıp bilim dünyasına duyurulmadığını düşünüyoruz. Örneğin, Mevlevîhânenin kuruluşuyla ilgili Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki bir belgede, Konya Çelebilik makamından talep edilen "*Kıbrıs Mevlevîhânesi'nin inşası, bânisi ve görev yapan şeyh efendilerin isimleri ve bunlara ait kitapların bildirilmesine dair*, 10 Teşrînisânî 1327/23 Kasım 1911 tarihli emirnameye cevaben Postnişin Mehmed Celaleddin Efendi şöyle demektedir: "*Ceddim merhum Feyzi Dededen intikal eden deftere göre: Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi'nin ilk inşası 1015/1606-7 senesidir ve bânisi es-Seyyid (Arap) Ahmed Paşa ve şeyhi Karaman Hamza Dede'dir....*".¹¹

II. Konya Mevlâna Müzesi Arşivinde Bulunan Belgelerin Tanıtımı

Konya Mevlâna Müzesi Arşivindeki 239 No'lu Dosyada bulunan belgeler 1911-1912 yıllarına ait belgelerdir. Belgelerin bir kısmı Konya Çelebilik makamının talepleri üzerine Lefkoşe Mevlevîhânesi'nden yazılan cevabî bilgilendirme yazışmalarıdır.¹² Diğer bir kısmında ise, Kıbrıs Mevlevîhânesi'nin Lefkoşe'deki Mevlevîhâne Bahçesine bitişik Haydar Paşa Kerimesi Emine Hanım tarafından vakfedilmiş olan arazi ile Morfo Nahiyesi'ne tâbi Çera/Cira Çiftliği ve mâ-i carisi (Akar suyu) ve Dağ Nahiyesi'ne tâbi Deftere Karyesi İstiraka/Straka Çiftliğinin Mevlevîhâne fakir-fukarasının

Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına Hazırlayan Ünal Şenel, Manisa 2010, s. 99.

⁸ Kıbrıs'ın Osmanlı dönemi ile ilgili belgeleri için bkz. Mustafa Haşim Altan, *Kıbrıs'ta Türk Malları-IV*, Kastaş Yayınevi, KKTC 2001.

⁹M. H. Altan, *age.*, c. I, s, 11.

¹⁰M. H. Altan, *age.*, c. III, s, 875-885.

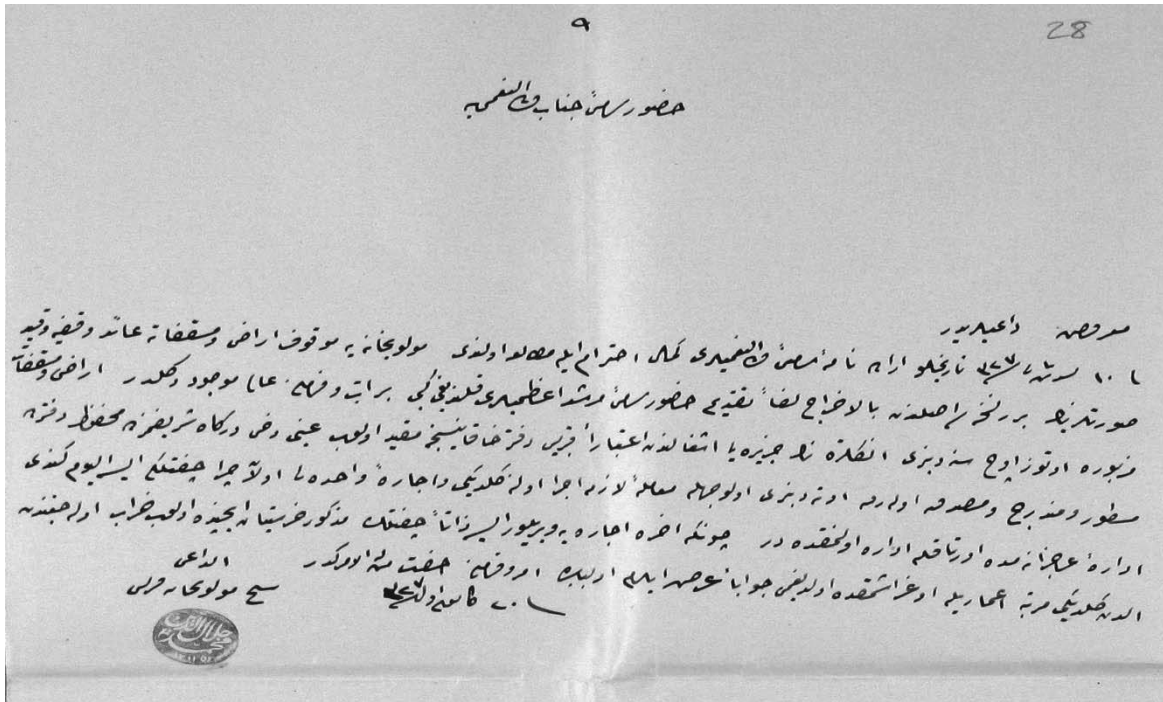
¹¹Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 29/9.

¹²Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239- 28- 37.

taâmiyeleri için tayin edilmiş gelirlerini gösteren listeler yer almaktadır. Bu iki çiftlik, “Cira Çiftliği” ile Mevlevî çiftliği adlarıyla bilinen Straka Çiftliği, Emine Hanım Vakfı’na ait idi. Çiftliğin gelir fazlalığı Mevlevîhâne dervişlerinin elbise ve îâşelerine tahsis edilmekteydi.¹³

Bu dönemin tekke şeyhi, Mustafa Safvet Dede’nin oğlu Mehmed Celeleddin Efendi’dir. Mustafa Safvet Dede, hac farızasını yerine getirmek için gittiği kutsal topraklarda 1311/1893 yılında vefat edince, Mehmet Celeleddin Efendi, Konya Çelebisi tarafından 9 Rebiu’levvel 1311/ 20 Eylül 1893’de bir tayin beratı ile görevlendirilmişti. Mehmed Celeleddin Efendi vazifeye atandığı 1893’ten vefat ettiği 2 Eylül 1931 yılına kadar yaklaşık kırk yıl meşihat makamında kalmıştır.¹⁴ İşte, KMM Arşivi 239 No’lu dosyadaki belgeler, Konya Çelebilik makamı tarafından 10 Teşrînisânî 1327 (23 Kasım 1911) tarihinde yazılan isti’dalara 10 Kanûnevvel 1327 (2 Ocak 1912) tarihinde verilen cevabi yazılardır.

239-028 No’lu Belge,

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Veliyyü'n-Ni'meye

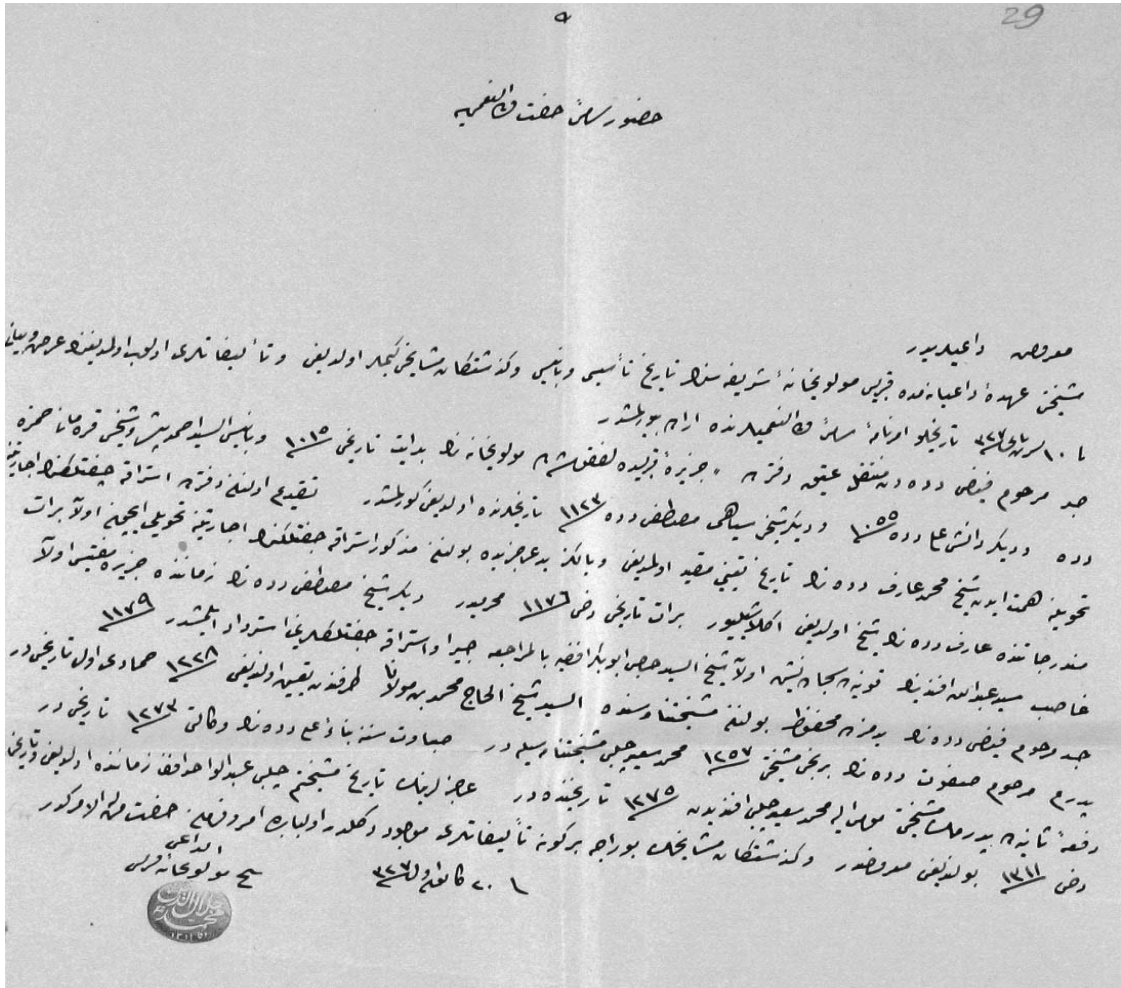
Ma'rûza-i Dâîleridir

Fî 10 Teşrînisânî sene 1327 (23 Kasım 1911) târihlü irâde-i nâme-i sâmi-i veliyyü'n-ni'meleri kemâl-i ihtirâm ile mütalaa olundu. Mevlevîhâneye mevkuף arazî ve bu musakkafâta âid vakfiye ve kayıd sûretlerinin birer nüshası aslından bi'l-ihrâç leffen takdîm huzûr-ı sâmi i mürşid-i a'zâmîleri kılındığı gibi beraet ve fermân-ı âlî mevcut değildir. Arazi ve müsakkafat-ı mezbûre otuz üç seneden beri İngiltere'nin cezireyi işgalinden itibaren Kıbrıs Defter-i Hâkâniyesi'nce mukayyed olup aynî dahi dergâh-ı şerîfimizde mahfuz defterde mestur ve münderiç ve musaddak olarak öteden beri ol vechle muamele-i lâzime içrâ oluna geldiği ve icâre ve ihdâya olan Çera Çiftliği ise el-yevm kendi idâre-i âcizanemde ortakla idare olunmaktadır. Çünkü âhire icâreye viriliyor ise zaten çiftlik mezkûr harabetân içinde olub harâb olacağından elden geldiği mertebe imarıyla uğraşmakta olduğumu cevaben arz eylerim. Ol babda emr ü fermân Hazret-i mühimmü'l-emrindir.

¹³Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMM, Dosya 239- 96-97-97A-98-98A-99.

¹⁴H. Fedai, “Lefkoşe Mevlevîhânesi”, Manisa 2010, s 96-97.

239-29 No'lu Belge,

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

Meşîhatı uhde-i dâiyânemde Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîfesinin tarih-i te'sisi ve bânisi ve güzestikân-ı meşâyihî kimler olduğu ve te'lifatları olup olmadığının arz ve beyânı fî 10 Teşrînsânî sene 1327 [23 Kasım 1911] tarihlü emirnâme-i sâmi-i veliyyü'n-ni'melerinde irâde buyurulmuşdur.

Cedd-i merhûm Feyzi Dede'den müntakil atîk defterde “ Cezîre-i Kıbrıs'da Lefkoşe'de Mevlevîhâne'nin bidâyet tarihi sene 1015 [1606-1607] ve bânisi es-seyyid Ahmed Paşa ve şeyhi Karamân Hamza Dede ve diğeri Dâniş Ali Dede sene 1055 [1645-46] ve diğeri şeyhi Siyâhî Mustafa Dede sene 1123 [1711-12] tarihlerinde olduğu görülmüştür. Takdim olunan defterden İstirâkâ Çiftliğinin icâretine tahvîline himmet iden şeyh Mehmed Ârif Dede'nin târih-i tâyini mukayyed olmadığı ve yalnız yed-i âcizimde bulunan mezkûr İstirâkâ Çiftliğinin icâretine tahvîli için olan berât münderecâtında Ârif Dede'nin şeyh olduğu anlaşılıyor. Berât târihi dahi sene 1176 Muharremidir [Temmuz 1762]. Diğeri şeyh Mustafa Dede'nin zamânında Cezire müftüsü olan gâsıb Seyyid Abdullah Efendi'nin, Konya'da seccâdenişim olan şeyh es-Seyyid Hacı Ebubekir Efendi'ye bi'l-mürâc'aa Cirâ ve İstirâkâ Çiftliklerini istirdâd eylemiştir. Sene 1179 [1765-66]

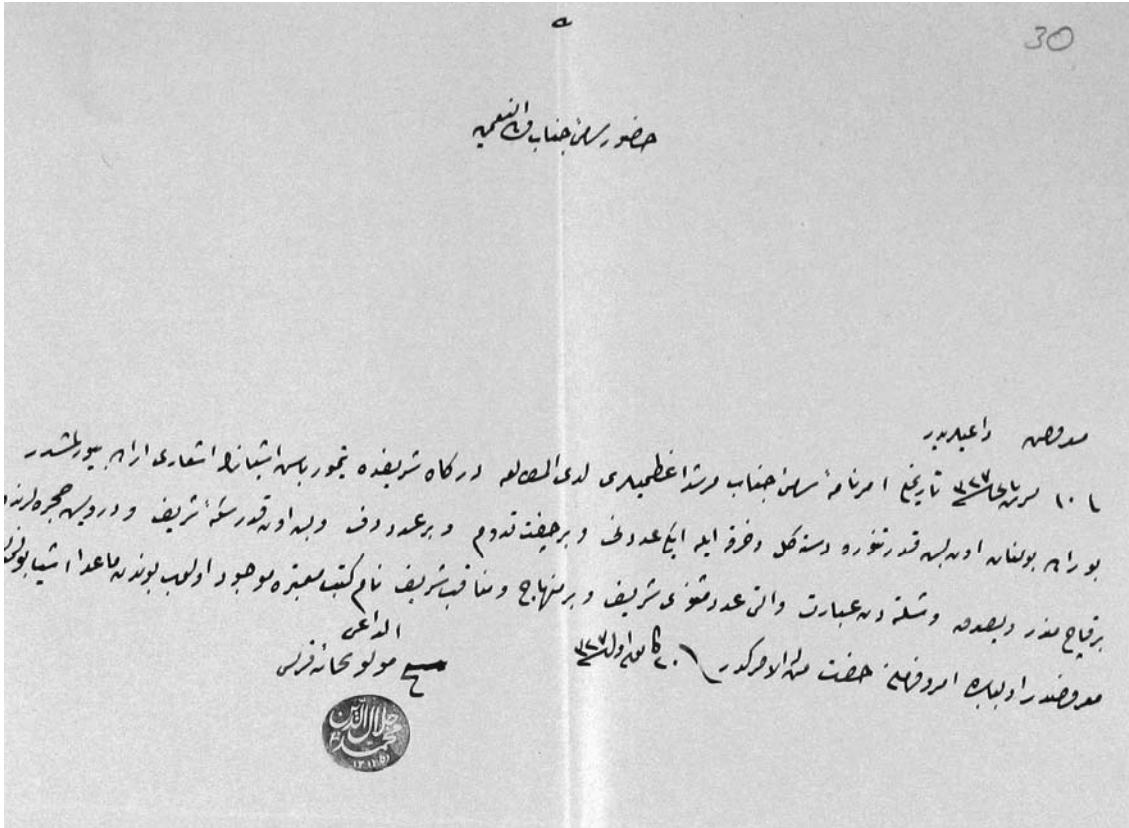
Cedd-i merhûm Feyzi Dede'nin yedimizde mahfuz bulunan meşihatnâmesinde es-Seyyid Şeyh el-Hâc Mehmed bin Mevlâna tarafından ta'yin olduğu sene 1228 Cemâziyelevvel [Mayıs 1813] tarihidir. Pederim merhûm Safvet Dede'nin birinci meşîhatı sene 1257 [1841-42] Mehmed Sâid Çelebi meşîhat-nâmesiyledir. Sabâvet-i sinne binâ'en Ali Dede'nin vefâtı sene 1273 [1856-57] tarihidir. Def'aten sâniyen pederimin meşîhatı mûmîileyh Mehmed Said Çelebi Efendi'den sene 1275 [1858-59] tarihindedir.

Âcizlerinin tarih-i meşîhatım Çelebi Abdülvâhid Efendi zamânında olduğu ve târihi dahi 1311 [1893] bulunduğu ma'ruzdur. Ve güzeştikân-ı meşâyihın buraca bir güne te'lifâtı mevcûd değildir. Ol babda emr u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

Fî 20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-30 No'lu Belge,

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Veliyyü'n-ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

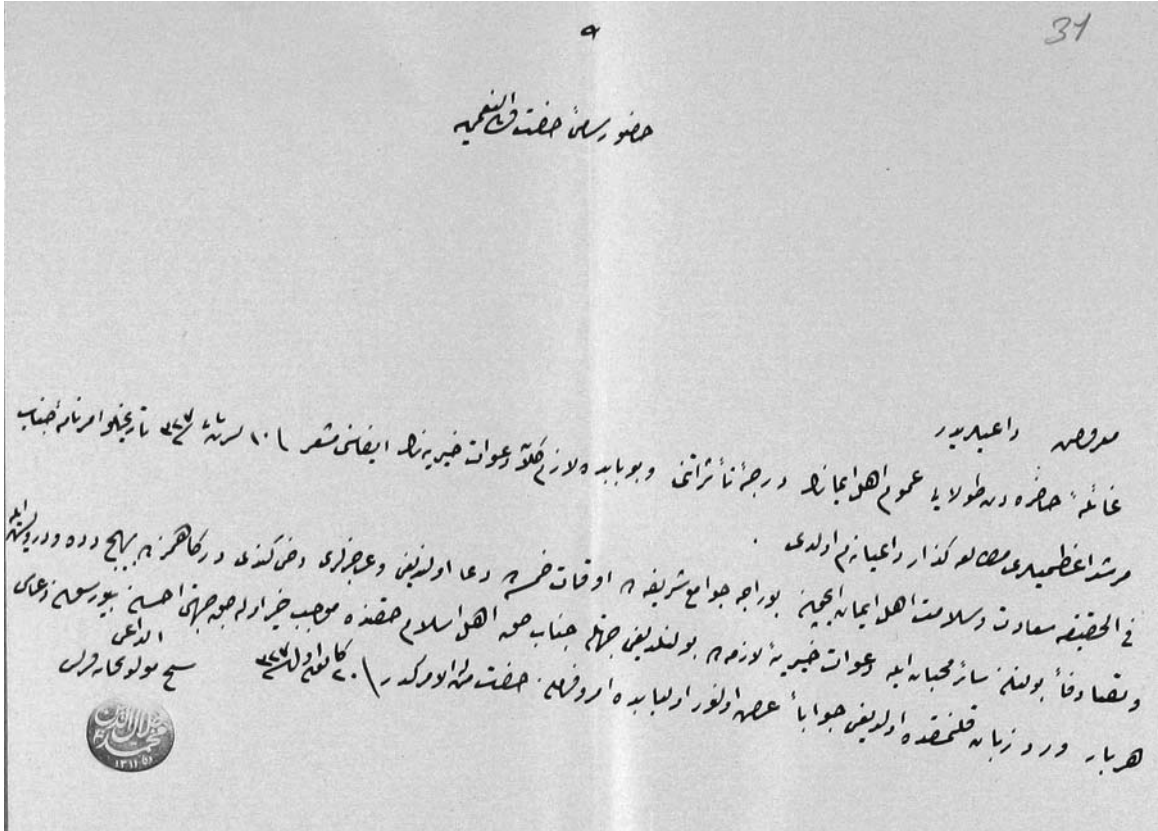
Fî 10 Teşrînisânî sene 1327 [23 Kasım 1911] tarihli emirnâme-i sâmi-i cenâb-ı mürşîd âzamîleri lede'l mütalâa dergâh-ı şerifde temürbaş eşyânın iş'ârı irâde buyurulmuşdur. Burada bulunan on beş kadar tennûre ve destegül ve hırka ile iki adedini ve bir çift kudüm ve bir aded def ve beş on kadar sikke-i şerîf ve derviş hücrelerinde birkaç minder ve yasdık ve şilteden ibâret ve altı aded Menevî-i Şerîf ve

bir Minhâc ve Menâkıb-ı Şerîf nâm kitab mu'tebere mevcud olub bundan ma'dâ eşyâ bulunmadığı ma'rûzdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

Fî 20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-31No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

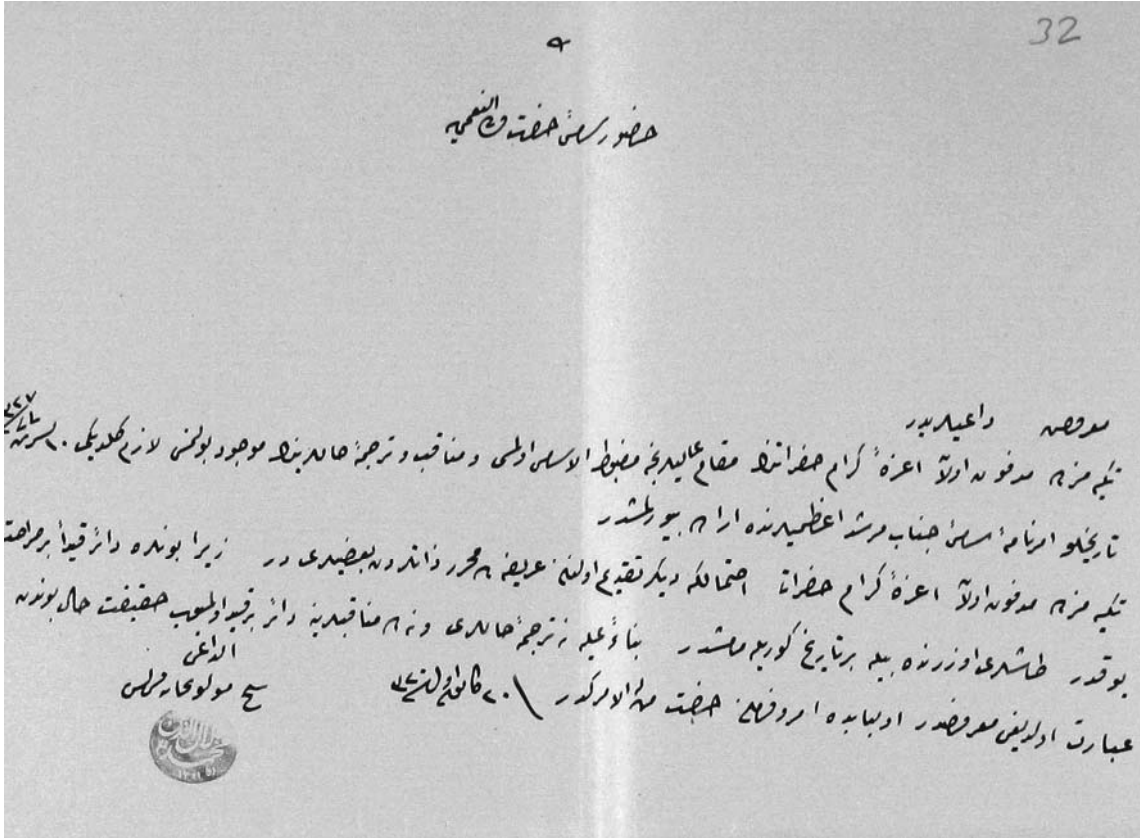
Gâile-i hâzırâdan dolayı umûm ehl-i imânın derece-i te'sirâtını ve bu bâbda lâzım gelen da'vât-ı hayriyenin îfâsını müş'ir fî 10 Teşrînisânî sene 1327 (23 Kasım 1911) tarihlü emirnâme-i cenâb-ı mürşid-i âzamîleri mütalâa-i güzâr-ı dâiyânem oldı.

Filhakîka saadet ve selâmet ehl-i imân için buraca cevâmi-i şerîfede evkât-ı hamsede duâ olunduğı ve âcizleri dahi kendi dergâhımızda Behiç Dede ve derviş ile ve tesâdüfen bulunan sâir muhibbân ile dâ'vât-ı hayriyye-i lâzîmede bulunduğı cihetle Cenâb-ı Hak ehl-i İslâm hakkında mûcib-i hayır olacak ciheti îhsân buyursun duâsı her bâr ve ruzbân kılınmakda olduğı cevâben arz olunur. Ol babda emr u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

Fî 20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs Mühür

239-32 No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

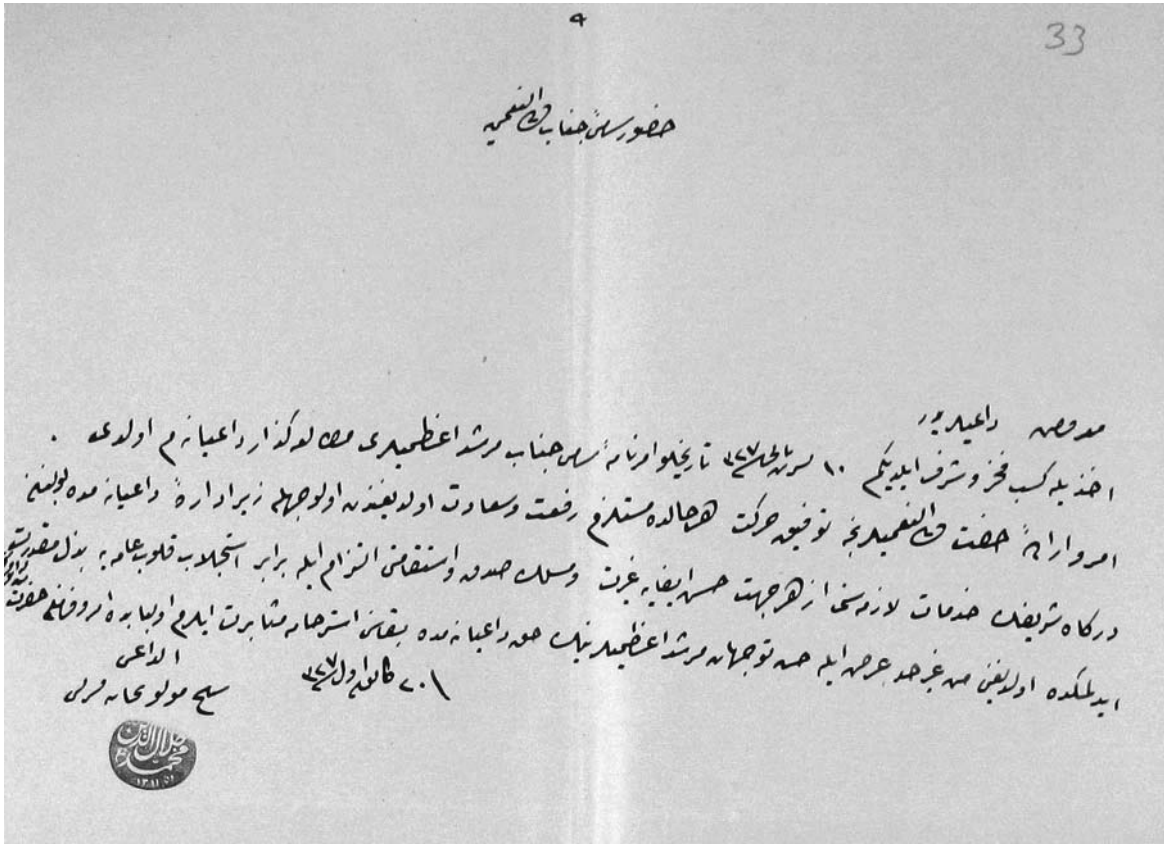
Tekyemizde medfûn olan eazze-i kirâm hazerâtının makâm-ı âlilerince mazbûtu'l-esâmî olması ve menâkıb ve terceme-i hallerinin mevcûd bulunması lâzım geldiği 10 Teşrînisânî sene 1327 (**23 Kasım 1911**) tarihlü emirnâme-i sâmi-i cenâb-ı mürşîd âzamîlerinde irâde buyurulmuşdur.

Tekyemizde medfûn olan eazze-i kirâm hazerâtı ihtimal ki diğerk takdîm olunan arîzada muharrer zatlardan bazılarıdır. Zirâ bunlara dâîr kayden bir sarâhat yokdur. Taşları üzerinde bile bir târih görülememiştir. Binâenaleyh ne terceme-i halleri ve ne de menâkıblarına dâîr bir kayd olmayub hakikat-i hâl bundan ibâret olduğu ma'rûzudur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-33 No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

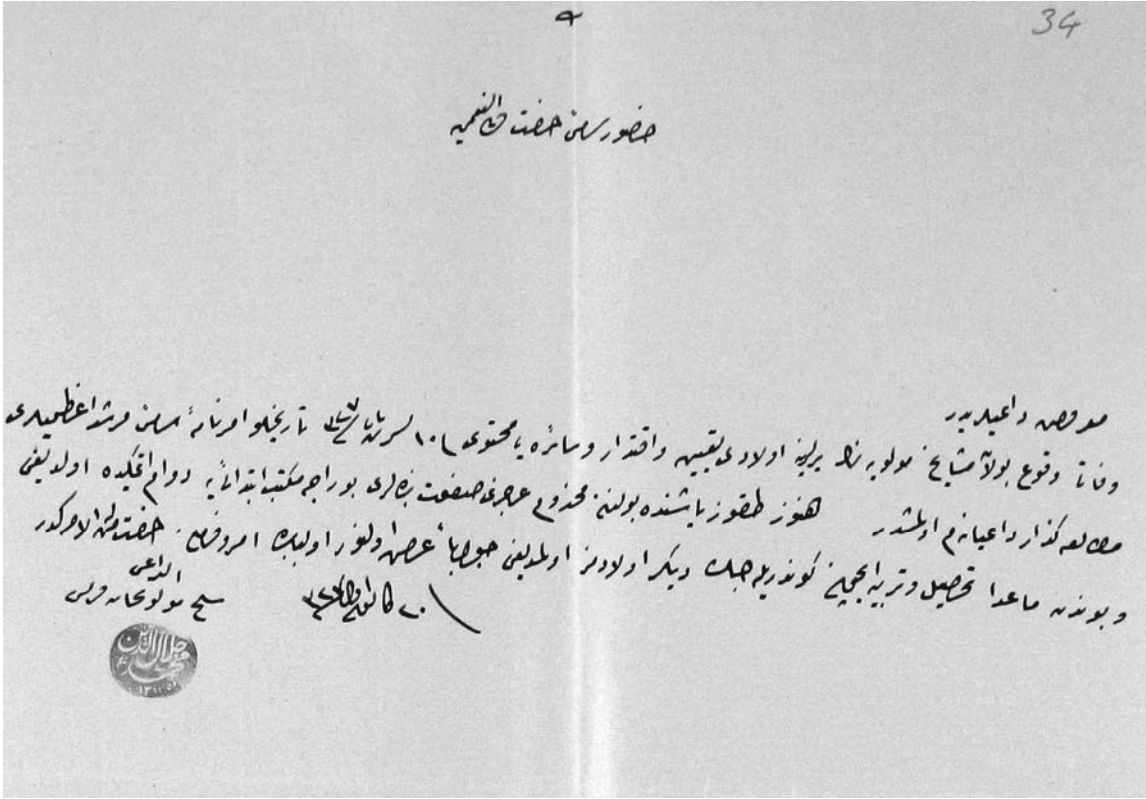
Ahziyle kesb-i fahr ve şeref eylediğim 10 Teşrînisânî sene 1327 (23 Kasım 1911) târihlü emirnâme-i sâmi-i cenâb-ı mürşîd-i âzamîleri mütâlâa-i güzâr-ı dâiyânem oldu.

Emir ve irâde-i hazret-i veliyyü'n-ni'melerinince tevfi-k-i hareket her halde müstelzem ref'at ve saâdet olduğundan ol vechle zîrâ dâire-i dâiyânemde bulunan dergâh-ı şerîfin hıdemât-ı lâzîmesini ez her cihet hüsn-ü ifâya gayret ve meslek sıdk ve istikâmeti iltizâm ile berâber isticlâb kılub âmmeye bezli mukadderet idilmekte olduğumî min gayr-i haddin arz ile hüsn-ü teveccühât mürşid-i âzamîlerinin hak dâiyânemde bekâsını istirhâma mebâşeret eylerim. Ol bâbda emr-u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

Fî 20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-34 No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-Ni'meye

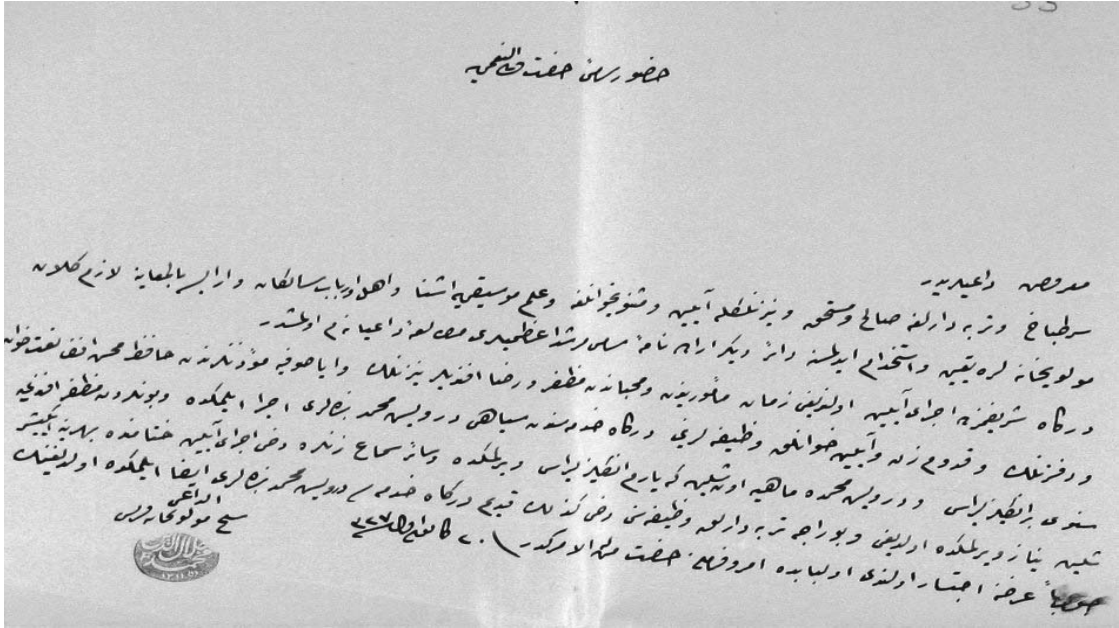
Ma'rûza-i Dâileridir

Vefâtı vukû bulan meşâyih-i mevlevîyyenin yerlerine evlâdı tâ'yin ve iktidâr-ı vesâireyi muhtevî fi 10 Teşrînisânî sene 1327 (23 Kasım 1911) tarihlü emirnâme-i sâmi-i mürşîd-i âzamîleri mütâlâa-i güzâr-ı dâiyânem olmuştur. Henüz dokuz yaşında bulunan mahdûm-u âciz-î Safvet bendeleri buraca Mekteb-i İbtidâî'ye devâm etmekte olduğu ve bundan mâ'dâ tahsîl ve terbiye için gönderilecek diğer evlâdımız olmadığı cevâben arz olunur. Ol bâbda emr-u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-35 No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

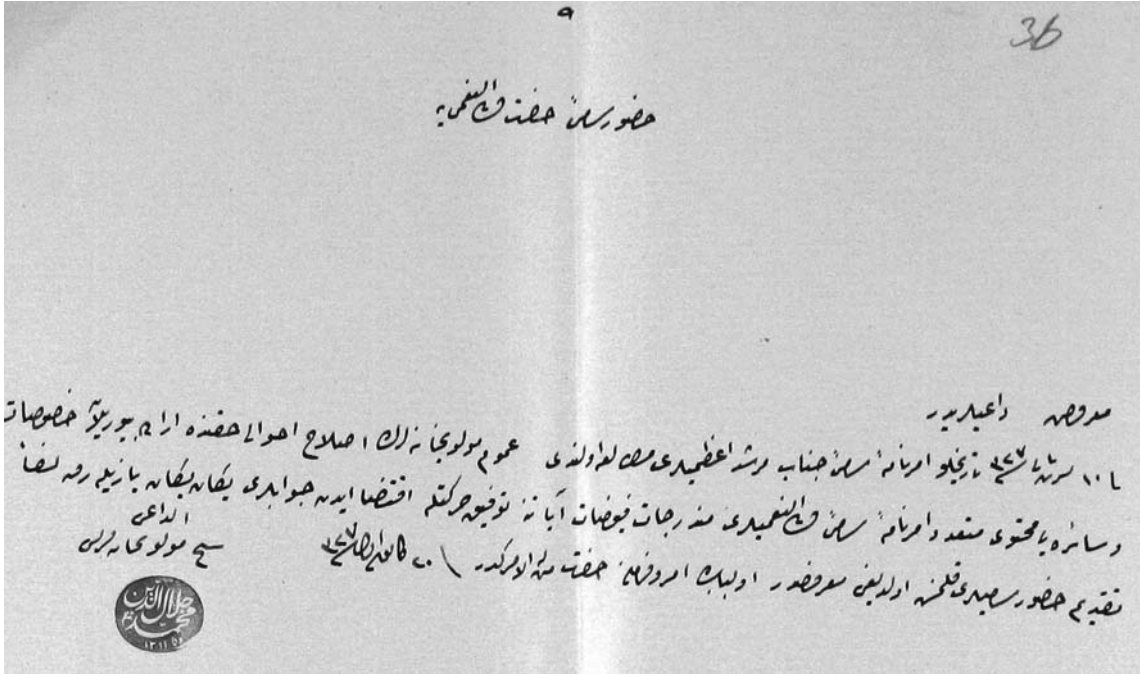
Sertabbâh ve türbedârlığa sâlih ve müstehâk ve neyzenlikle âyin ve mesnevîhânlığa ve ilm-i mûsikîye âşinâ ve ehil ve erbâb-ı sâlikân vâir ise bil-muâyene lâzım gelen mevlevîhânelere tâ'yin ve istihdâm idilmesine dâir diğerk irâde nâme-i sâmi-i mürşîd-i âzamîleri mütâlâa-i dâiyânem olmuştur.

Dergâh-ı şerîfimizde icrây-ı âyîn olunduğı zaman me'mûriyinden ve muhibbândan Muzaffer ve Rızâ Efendiler neyzenlik ve Ayâsofya müezzinlerinden Hâfız Muhsin Efendi naathân ve refzenlik ve kudümzen ve âyinhanlık vazifelerini dergâh hademesinden Siyâhî Derviş Mehmed bendeleri icrâ eylemekte ve bunlardan Muzaffer Efendi'ye senevî bir İngiliz lirâsı ve derviş Mehmed'e mâhiye on şilin ki yarım İngiliz lirâsı verilmekte ve sâir semâ'zenlere dahi icrây-ı âyin hitâmında beherine ikişer şilin niyâz virilmekte olduğu ve buraca türbedârlık vazifesini dahi kezâlik kadîm dergâh hademesi derviş Mehmed bendeleri îfâ eylemekte olduğunun cevâben arzına ihtisâr olundu. Ol bâbda emr-u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-36 No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-ni'meye

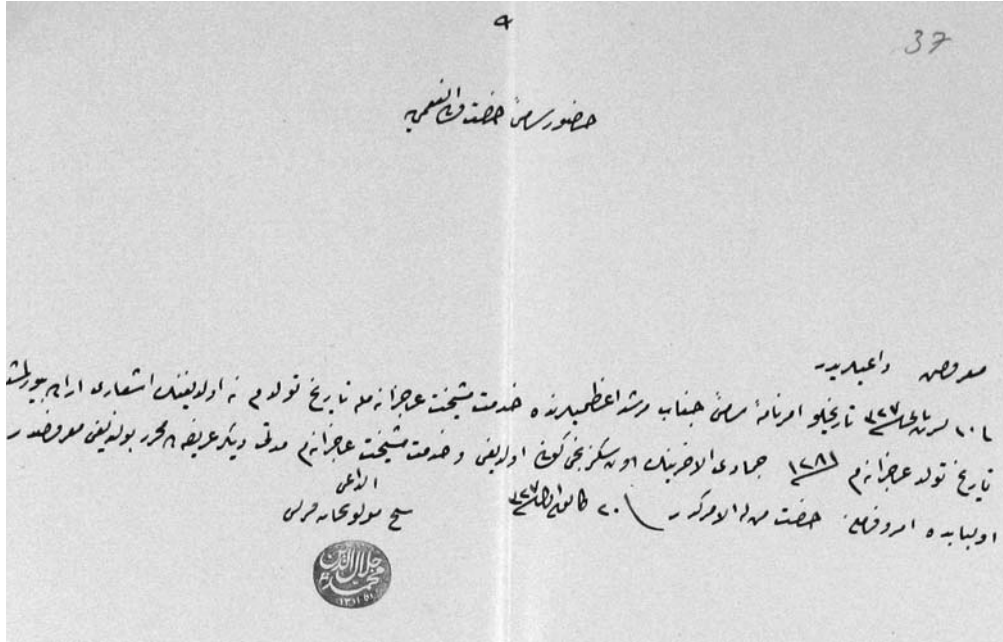
Ma'rûza-i Dâîleridir

Fî 10 Teşrînîsânî sene 1327 (23 Kasım 1911) tarihlü emirnâme-i sâmi-i cenâb-ı mürşîd âzamîleri mütâlâa olundu. Umûm Mevlevîhânelerin ıslâhı ve ahvâli hakkında irâde buyurulan husûsât-ı vesâireyi muhtevî müteaddid emirnâme-i sâmi-i veliyyü'n-ni'meleri münderecât-ı fuyûzât âyâtına tevfiik-i hareketle iktizâ iden cevâbları yegân yegân yazılarak leffen takdim-i huzur-ı sâmilere kılınmış olduğu ma'rûzdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

Fî 20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-37 No'lu Belge:

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Veliyyü'n-Ni'meye

Ma'rûza-i Dâîleridir

Fî 10 Teşrînisânî sene 1327 (23 Kasım 1911) tarihlü emirnâme-i sâmi-i cenâb-ı mürşîd-i âzamîlerinde hidmet-i meşîhât-ı âcizânemle tarihi tevellüdüm ne olduğunun iş'ârı irâde buyurulmuşdur. Târih-i tevellüd-i âcizânem sene 1281 Cemâziyelâhirenin on sekizinci günü olduğu ve hidmet-i meşîhât-ı âcizânem müddeti diğer arîzada muharrer bulunduğu ma'rûzdur. Ol bâbda emr-u fermân hazret-i mühimme'l-emrindir.

20 Kânûnuevvel sene 1327 [2 Ocak 1912]

Ed-Dâî
Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs
Mühür

239-96 No'lu Belge:

صفتی در سولخانه بنی متعلق حیدر پاشا کریمه امینه خانم اوقافند اولی قیاس مولدخانه شریفه قضا سنک طما حیدر شریف
تعمیر یوردیغین اجارینه صورتقم یکنانه یکنانه بیانه اولوز

سره نومبر	سنوی اجراء مذوق بم عین	موقوفه	جنس	نصرف هفت
۱	۴	ابراهیم پاشا	خانه سوهول	عاقده محمد
۲	۱	"	بر اوطق	عاقده صالح
۳	۴	"	خانه سوهول	نصای مصطفی
۴	۵	"	عمده	بودامیله حاکم حق افند
۵	۴	"	خانه سوهول	نصای مصطفی
۶	۵	"	خانه سوهول	نصای مصطفی
۷	۱	"	خانه سوهول	صاحب قضا صالح سوس
۸	۴	"	خانه سوهول	صالح حیدر مصطفی
۹	۴	"	خانه سوهول	اسیر خانم محمد امین
۱۰	۴	"	خانه سوهول	ترانه حیدر آغا قادر
۱۱	۱	"	بر احرار	ترانه حیدر آغا قادر
۱۲	۴	"	خانه سوهول	نصای افند حیدر پاشا کریمه سوس
۱۳	۴	"	خانه سوهول	خامنه ا احمد آغا
۱۴	۴	"	خانه سوهول	ترانه حیدر آغا قادر
۱۵	۲	"	بر قهوه خانه	ترانه حیدر آغا قادر
۱۶	۱	"	بر دکان	ترانه حیدر آغا قادر
۱۷	۵	"	خانه سوهول	نیزه حیدر حیدر
۱۸	۵	"	خانه سوهول	حیدر ارشد حیدر
۱۹	۴	"	خانه سوهول	حیدر ارشد حیدر
۲۰	۱	"	بر دکان	حیدر ارشد حیدر
۲۱	۴	"	خانه سوهول	حیدر ارشد حیدر
۲۲	۴	"	خانه سوهول	حیدر و شریفه احمد آغا
۲۳	۱	"	عمده	حیدر و شریفه احمد آغا
۲۴	۴	"	خانه سوهول	حیدر و شریفه احمد آغا
۲۵	۴	"	خانه سوهول	حیدر و شریفه احمد آغا

۷۵

Lefkoşe'de mevlevîhâne bağçe(sine) muttasıl Haydâr Pâşâ kerîmesi Emine Hânım evkâfından olub Kıbrıs mevlevîhâne-i şerîf-i fukârâsının tâ'amiyelerine şart ve tâ'yin buyurduğu icâretin sûretle yegân yegân beyân olunur.

Sıra	Senelik icar		Mevki	Cinsi	Mutasarrıfı hâzır
	Lira	Kuruş			
1		2	İbrahim Paşa	Hane maa hol	AkilaMehmed
2		1	"	Bir oda	Aişe Salih
3		3	"	Hane maa hol	Lebkalı Mustafa Hasan
4		5	"	Arsa	Budamiyeli Hakim Hakkı Ef.
5		3	"	Hane maa hol	Lebkalı Mustafa Hasan
6		5	"	Hane maa hol	"
7	20	1	"	Hane maa hol	Hamamcı Kafa Salih Musa
8		3	"	Hane maa hol	Salih Hacı Ramazan
9		3	"	Hane maa hol	Emine Hanım Mehmed Emin
10		3	"	Hane maa hol	Teres Hasan Ağa Kadir
11		1	"	Bir ahır	Teres Hasan Ağa Kadir
12		2	"	Hane maa hol	Müftü Efendi cariyesi ve Musa
13		3	"	Hane maa holAhmed Ağa
14		3	"	Hane maa hol	...Hasan Ağa Kadir
15		2	"	Bir kahvehane	...Hasan Ağa Kadir
16		1	"	Bir dükkan	...Hasan Ağa Kadir
17		5	"	Hane maa hol	...Hüseyin Çavuş
18		5	"	Hane maa hol	Hacı Erenler Çavuş Ali

19		3	"	Hane maa hol	" "
20			"	Bir dükkan	" "
21		3	"	Hane maa hol	" "
22		3	"	Hane maa hol	...şerif Ahmed Ağa
23		1	"	Arsa	Fevzi...Mustafa, Sadık Beyler
24		3	"	Hane maa hol	Kamil Ağa Mustafa

239-97 Nolu Belge:

سرد	سنو اجاره برقی	مبني	تصفه هان
۷۱	۱	خانه مع هولا	سرداغا حيدر
۷۲	۲	خانه مع هولا	شريفه خانم محمد چاويش
۷۳	۳	خانه مع هولا	اسماعيل صالحي
۷۴	۶	خانه مع هولا	ميردانا زان حيدر افندي
۷۵	۶	خانه مع هولا	تصفه خانم و خديجه خانم احمد چاويش
۷۶	۲	خانه مع هولا	ميردانا خانم حيدر افندي
۷۷	۲	خانه مع هولا	ميردانا خانم حيدر افندي
۷۸	۵	خانه مع هولا	القسطه خانم حيدر چاويش
۷۹	۸	خانه مع هولا	رسول خانم حيدر چاويش
۸۰	۲	خانه مع هولا	خديجه خانم احمد چاويش
۸۱	۲	خانه مع هولا	تصفه اربابان حيدر افندي
۸۲	۵	خانه مع هولا	ابراهيم خليل
۸۳	۲	خانه مع هولا	كلمه احمد افندي حيدر افندي
۷۴	۲	خانه مع هولا	ابراهيم خليل

تصفه خانم حيدر افندي ۷۴ حيدر افندي

Sıra	Senelik icar		Mevki	Cinsi	Mutasarrıfı hâzır
	Lira	Kuruş			
71	20	1	İbrahim Paşa	Hane maa hol	Mehmed Ağa- Hacı Ali
72	.	3	"	"	Şerife Hanım -Mehmed çavuş
73	30	2	"	"	İsmail Salih
74	.	6	"	Hane maa gecid	Cürcanizâde Hasan Efendi
75	.	6	Debbağhane mah.	Hane maa hol	Şefika-Kadriye Han, Ahmed çvş.
76	.	4	İbrahim Paşa	"	Meryem Han.-Mustafa
77	.	3	"	"	"
78	.	5	"	"	Ülfet Han-Hüseyin Çvş.
79	.	8	"	"	Resmiye Han-Hacı Kasım Ef.
80	.	3	"	"	Düriye Han.-Ahmed-Mehmed-Halil
81	.	4	Abdi çavuş	"	Mustafa Onbaşı, Mehmed Ağa
82	.	5	"	"	İbrahim Halil
83	.	3	El yukarılık mah.	"	Gülsen, Ahmed, Mehmed ağa

Yekün 50

274

Lefkoşe kasabasından alınan muaccel 274

guruştur.

239-97-A Nolu Belge:

Haydâr Paşa kerimesi Emine Hânım evkâfından olup Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîf fukarâsı tâ'miyesine şart ve ta'yin buyurduğu Morfo nahiyesinde

Sıra	Senelik icar	-Mevkii	Cinsi			Mutasarrıfı hâzır	
			Aded	Evlek	Dönüm		
1	20	27	Levanya	.	2	tarla	Hacı ..
2	.	28	"	.	13	tarla	Hadice Mehmed
3	.	20	"	.	6	"	Odunyababayan
4	.	20	"	.	6	"	..Yorgo
5	.		Lakazan	.	6	"	Hacı Vasi... Hars..
6	20		"	.	5	"	HacıNicol...
7	.		"	.	8	tarla	Harşof... Yorgo..
8	.	30	"	.	60	tarla	...Hacı Vasi

Yekün 142 kuruş

2 Kânûnusânî sene 1912

Ed-Dâî Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs

Haydâr Pâşâ kerimesi Emine Hânım evkâfından olup Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîf fukarâsı tâ'miyesine şart ve ta'yin buyurduğu Morfo nahiyesinde.

Sıra	Senelik icar		-Mevkii	Cinsi			Mutasarrıfı hâzır	
	Lira	Kuruş		Aded	Evlek	Dönüm		
1	20	27	Levanya	.	.	2	tarla	Hacı ..
2	.	28	"	.	.	13	tarla	Hadice Mehmed
3	.	20	"	.	.	6	"	Odunyababayan
4	.	20	"	.	.	6	"	..Yorgo
5	.		Lakazan	.	.	6	"	Hacı Vasi... Hars..
6	20		"	.	.	5	"	HacıNicol...
7	.		"	.	.	8	tarla	Harşof... Yorgo..
8	.	30	"	.	.	60	tarla	...Hacı Vasi

Yekün 142 kuruş

Tekye-i şerîfeye merbût icâretini ve icâre-i vâhîdeyi emvâl balâda gösterildiği gibi, bir sûreti Kıbrıs Defteri Hâkânisinde mevcûd ve bir sûreti dergâhda bulunân defterimizin doğru kopyası olduğu tasdik olunur.

2 Kânûnusânî sene 1912

Ed-Dâî Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs

239-98 No'lu Belge:

سرد	سوی اجزاء	سرقش	عدد اولی و دومی	قیس
۱
۲
۳
۴
۵
۶
۷
۸
۹
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴

بالا دره کرستینیا ایلی و اسکیون شهرین چارلیک کرستینیا ایلیه عاقبت اولوقه نیکولس مولیچا شیرلیک اخصاسینه کلمه ایست
شیرت و تیسیر سوردولوقه اسدیق نا حلیق سینه تا یور چارلیق ایست و عاقبت اولوقه نیکولس مولیچا ایست و عاقبت اولوقه نیکولس مولیچا ایست
کرال ایست مولیچا کرستینیا ایلیه ایست و عاقبت اولوقه نیکولس مولیچا ایست و عاقبت اولوقه نیکولس مولیچا ایست

Çerâ Çiftliği

Sıra	Mevkii	Cinsi			
		Aded	Evlek	Dönüm	
1	Arkal....			30	Tarla
2	"	40			Zeytin işçarı
3	"	15			Dut işçarı
4	Aktar ...			6	Tarla
5	"	3			Zeytin işçarı
6	Benderizi	5			"
7	Vorkal			2	Tarla
8	Yukarı orkal			6	"
9	Arkal....			60	"
10	"	1			Zeytin işçarı
11	Dıranca			30	Tarla
12	"	6			Zeytin işçarı
13	Esir Veli			10	Tarla
14	Yofırka			20	"
15	Yobadı			10	"
16	Çaklar			2	"
17				4	"
18				90	"
19				10	"
20				60	"
21				90	"

Bâlâda gösterilen arâzi ve emlâk merhûm Haydâr Pâşâ kerîmesi Emine Hanım'ın evkâfından olub Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîfinin fukarâsının tâ'miyesine şart ve ta'yin buyurduğu Omorfo Nâhiyesine tâbî Çerâ Çiftliği ve mâ-i cârısı yegân yegân beyân olunur. İşbu çiftlik icâre-i vâhideleri ve elyevm Mevlevîhânenin tasarrufunda bulunur.

98 Nolu belge devamı

Haydar Pâşâ kerîmesi Emine Hânım'ın evkâfından olup Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîf fukarâsı tâ'miyesine şart ve ta'yîn buyurduğu Dağ Nâhiyesine tâbî İstirâka Çiftliğinin bi'l-icâriyyesi

Sıra	Senelik icar		Mevkii				Cinsi	Mutasarrıfı hâzır
	Lira	Kuruş		Aded	Evlek	Dönüm		
1		3			1	8	Tarla	Lefkoşalı Marya
2		6			3,5	7	"	"
3	20	2			2	11	"	"
4		12		134			Zeytin işçarı	"
5		10		80			"	"
6		4		26			"	"
7		8		35			"	"
8		2		11			"	"
9		12				102	Tarla	"
10		8				15	"	"
11		3			2	1	"	"
12		5			0,5	1	Bahçe	"
13		3				22	"	"
14		1		5			Zeytinişçarı	"
15	20			1			"	"

YEKÜN 80

İstirâka çiftliğinin icâre-i mezbûresi olan mikdâr.

KMMA 239-98A Belge

Haydar Paşa kerîmesi Emine Hânım'ın evkâfından olup Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîf fukarâsı tâ'miyesine şart ve ta'yîn buyurduğu Dağ Nâhiyesine tâbî Deftere Karyesi

Sıra	Senelik icar		Mevkii	Cinsi			Mutasarrıfı hâzır
	Lira	Kuruş		Aded	Evlek	Dönüm	
1	20	1	.	.	20	Tarla	Lefkoşeli ...cı baba ...
2	.	12	.	.	.	Zeytin işcârı	"
3	.	1	.	.	.	"	"
4	.	1	.	.	.	"	"
5	20	"	"
6	.	5	.	.	43	"	"
7	10	Su bahar onaltı	"
8	10	.	.	1	3	Bahçe tarlası	"

Sıra	Senelik icar		Mevkii	Cinsi			Mutasarrıfı hâzır
	Lira	Kuruş		Aded	Evlek	Dönüm	
1	20	1	.	.	20	Tarla	Lefkoşeli ...cı baba ...
2	.	12	.	.	.	Zeytin işcârı	"
3	.	1	.	.	.	"	"
4	.	1	.	.	.	"	"
5	20	"	"
6	.	5	.	.	43	"	"
7	10	Su bahar onaltı	"
8	10	.	.	1	3	Bahçe tarlası	"

9	20	3	"	"
10	10	3,5	"	"
11	10	.	.	2	.	.	Zeytin işçarı	"
12	11	.	.	1	.	.	"	"
13	30	.	.	14	.	.	"	"
14	10	.	.	2	.	.	"	"
15	20	.	.	.	2	8	Tarla	"
16	20	.	.	3	.	.	Zeytin işçarı	"
17	20	.	.	3	.	.	Zeytin işçarı	"
18	.	6	.	.	.	3	Tarla	"
19	.	1	.	1	.	.	Zeytin işçarı	"
20	.	5	.	.	2	4	Tarla	"
21	.	4	.	.	2	11	Tarla	"
22	20	.	.	1	.	.	Zeytin işçarı	Defzeli Mehmed İbrahim
23	.	4	.	.	2	11	Tarla
24	.	12	.	.	2	10	Tarla	Mariya-Samuel Gertafusyan

Yekün 30 58

KMMA 239-99 Belge

قبریں مولدخانہ شریفینک برسہ لک مصارفات

مصارفات	رقم	سعر	لرا
مکرمہ محیدہ و بریلہ جہا بقصدینک و خانہ عزت ویرگہ سنویں و بلدیہ ویرگہ و غیر	5	100	..
قادیم خدمت ویرہ ویریلہ محمد ویریلہ سنوی	9
نعت مزاجہ مسجدہ افطیہ	..	11	..
در لاکھ و ہجرتہ تہیہ بیچ ویرہ	4
سیرت برادریم مسالہ بہ افطیہ سنوی ویریلہ	10
اختیار والدہ و کونہ اولیٰ خردسہ	6
در لاکھ شریفہ آبیہ و سائرہ ویرہ صفہ اولیٰ خردسہ و شکر و سائرہ و کھجیرہ عجمہ جمع ویریلہ	5
آمدنہ آبیہ ویریلہ ویریلہ و سائرہ مصرفی	10
نعمیات سنوی	10
نیزانہ رخصتہ افطیہ	1
معارفہ ویریلہ ویریلہ	1
	61	1	..

Kıbrıs Mevlevîhâne-i şerîfinin bir senelik mesârifâtı

Şilin	Lira	Vâridât (Gelirler)
...	31	Varidat (Gelirler)
16	35	Cera Çiftliğinde ortaklardan alınan hâsılât
8	8	Hükümeti mahalliyeden icâre-iolan Çera ve İstiraka çiftliklerinden alınan senevî öşür bedeli
1	3	Hükümeti mahalliyeden naliye namıyla alınan
10	..	Bilâ icâretten tasarruf olunan emlakdır
10	16	Ferâğ ve intikâl harçlarından bir sene zarfında alınan
11	..	Tekke bitişiğinde bulunan bahçeden senelik alınan
4	12	Cafer Paşa vakfından atıye nâmıyle senelik alınan
5	3	Hükümet-i mahalliyeden kayd-ı hayat şartıyla senelik alınan
12	28	Tekke-i şerîf karşısında bulunan dükkandan alınan
		Hükümet-i Osmaniyyeden ta'amiye namıyla senelik nakden alınan
18	140	

Vâridatımızın bundan ibaret bulunduğu ma'rûzdur. Ol babda idare efendim hazretlerindir. 2
Kânûnusânî 1916

Ed-Dâî Şeyh-i Mevlevîhâne-i Kıbrıs

Sonuç: Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi Kıbrıs'ın fethinden hemen sonra kurulmuş olup önemli bir geçmişe sahiptir. Lefkoşe Mevlevîhânesi üzerine şimdiye kadar bir kitap ve birkaç makale kaleme alınmıştır. Bu araştırmalar daha çok Kıbrıs'taki Devlet Arşiv belgelerine dayanmaktadır. Bu belgeler Emirnâme, Berat, Mühimme, Mevkufat, Divan Defterleri veya Kadı Sicillerinden oluşmaktadır. Lefkoşe Mevlevîhânesi hakkındaki bilgilerimizin çoğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki arşiv kayıtlarına dayanmaktadır. Mustafa Haşim Altan, 1971 yılında kurulan Kıbrıs Türk Milli Arşivi ve Araştırmaları Merkezi'nin kurucu müdürü olarak Kıbrıs vakıfları ile ilgili kıymetli çalışmalar yapmıştır. Keza Kıbrıs Türk kültürü üzerine araştırmalar yapan Harid Fedai, Mustafa Haşim Altan ile birlikte ilk Mevlevîhâne kitabını yazmışlardır.

Ancak, Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki belgelerin tasnifleri yakın zamanda yapıldığından, henüz bilim dünyası ve araştırmacılar tarafından kullanılmadığını, düşünüyoruz. Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'ndeki 239 No'lu Dosyada bulunan belgeler 1911-1912 yıllarına ait belgelerdir. Belgelerin bir kısmı Konya Çelebilik makamının talepleri üzerine Lefkoşe Mevlevîhânesi'nden yazılan cevabî bilgilendirme yazışmalarıdır. Bir kısmı da Mevlevîhâne'nin vakıfları veya gelirleri ile ilgili hesap cetvelleridir. Biz bu çalışmada, bu belgeleri yayınlayarak konuya küçük bir katkı sunmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239- 28
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239- 29
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-30
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-31
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-32
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-33
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-34
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-35
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-36
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-37
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-96
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-97
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-97A
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-98
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-98A
Konya Mevlâna Müzesi Arşivi, KMMA, Dosya 239-99

- Arif Dede, Kıbrıs Tarihçesi, TSMK, Yeniler, nr. 2109.

- Bekir Kütükoğlu, “*Lala Mustafa Paşa*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 27.

- Halil Fikret Alasya, *Lefkoşe Mevlevî Tekkesi*, I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi Tebliğler, 3-5 Mayıs 1987, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Selçuklu Araştırmaları Merkezi 3, Konya 1988.

- Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Belli Başlı Antikitelemi*, Lefkoşe 1939.

- Harid Fedai, “*Lefkoşa Mevlevîhânesi*”, İkinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına Hazırlayan Ünal Şenel, Manisa 2010.

- Harid Fedai-Mustafa Haşim Altan, *Lefkoşe Mevlevîhanesi*, KKTC. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları-38, Ankara 1997.

- Hasan Özönder, “*Kıbrıs'ta Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler*”, 6. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayını, 22-24 Mayıs Konya 1992.

- İbrahim Numan, “*Lefkoşe Mevlevîhânesi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 27, Ankara 2003.

- Kamil Gökalp “*Dünyada Mevlâna İzleri Bakışında Kıbrıs'ta Mevlevîlik Geçmiş ve Şimdi*”, SÜMAM Yayınları: 5 / Bildiriler Serisi: 2 / Yıl: 2010.

- Kıbrıs Türk Mili Arşivi ve Araştırma Merkezi, Şer'i Mahkeme Sicili, No: 1, h. 1003/m. 1594.

- Mühimme Defteri, No 18, Hüküm, 277.

- Muhittin Eliaçık, “*Lefkoşe Kalesinin Fethini İlk Elden Anlatan Mühim Bir Mektup*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 26, Bahar 2009. (21-38)

- Mustafa Haşim Altan, *Kıbrıs'ta Türk Malları I*, Kastaş Yayınevi, KKTC 2001.

- Mustafa Haşim Altan, *Kıbrıs'ta Türk Malları IV*, Kastaş Yayınevi, KKTC 2001.

Lefke'de Osmanlı Vakıfları

Doç. Dr. Mehmet TOPAL
Anadolu Üniversitesi / Eskişehir

GİRİŞ

Toplumlar kendi yapıları içinde sosyal yardım, dayanışma ve güvenlik ihtiyaçlarını görmek maksadıyla geçmişten günümüze değin kurumlar oluşturmuşlardır. Günümüz modern toplumlarında tesis edilen sosyal yardım ve sosyal güvenlik uygulamaları geçmişte, İslam toplumlarında vakıf müessesesi tarafından yerine getirilmiştir. Genel bir tanımlama yapmak gerekirse: vakıf, bir malın menfaatinin insanlara tahsis edilmesi, mülkiyetinin ise durdurularak mülk edinilmesinin veya mülk olarak verilmesinin men edilmesidir. Vakfın hukuki manası ise bir varlığın kullanım hakkının veya mülkiyetinin kamu yararına tahsis edilerek devamlı başkalarının kullanma ve mülk edinmesini engellemek, durdurmak olduğuna göre; birinci kayıt, intifa hakkı veya mülkiyetin insanlara tahsisi şeklindedir. İkincisi ise bu durdurma ve alıkoymanın devamlılığıdır.¹

Vakıf kurumu özellikle Osmanlı devrinde altın çağını yaşamıştır denilebilir.² Günümüzde devletin üstlendiği eğitim-öğretimden sağlık hizmetlerine, dini hizmetlerden bayındırlık ve her çeşit sosyal hizmetlere kadar hemen hemen bütün amme hizmetleri vakıflar tarafından yerine getiriliyordu. Devlet ise sadece idare ve güvenlik hizmetleri ve kontrol işlevini üstlenmekteydi. Vakıfların Osmanlı'da ulaştığı boyutu; medeniyet tarihçilerinin "Osmanlı imparatorluğundaki taşınmaz mal servetinin dörtte üçe yakın kısmı vakıflara ait bulunuyordu." ifadeleri açık olarak anlatmaktadır.³ Osmanlı Devleti'nde vakıf müessesesi ihtiyacı olan her türlü varlığa hizmet eden bir kurum olarak teşkilatlandığından vakfın menşesine dair söylenebilecek en temel söz, insanın fitratında olan muhtaca yardım etme anlayışının tezahürüdür.⁴

Osmanlı'da devlet-vakıf ilişkisinde normal uygulama, devletin vakıfları sadece idari yönden denetlemesi, fakat işleyişine müdahalede bulunmaması şeklindeydi. Bir vakıf; vakfiye olarak adlandırılan, vakfeden kişinin vakfın çalışmasına ilişkin kuralları, ilkeleri, yaşayabilmesi için gerekli mali kaynakları, düzeni ve yönetimi ile ilgili belirlediği şartları içeren, mahkeme sicillerine kadı tarafından olduğu gibi işlenmesi suretiyle meşruluk kazanan belge doğrultusunda idare edilirdi. Vakfı idare eden, görevleri ve hakları vakıfnamede belirlenen kişi ya da kişilere ise mütevellî denirdi. Devlet; yalnızca, kadı, müftüler ve merkezdeki evkaf işleri ile ilgili daire vasıtasıyla vakıfların idari durumunu denetlerdi.⁵

Osmanlı fetihlerinin yaşandığı diğer topraklarda olduğu gibi, Kıbrıs'ta da fethin akabinde çeşitli gayeler için vakıflar kurulmuştur. Lefkoşa başta olmak üzere şehirlerde yerleşen Müslüman halk buralara klasik Osmanlı şehirleri görünümü kazandırmıştır. Vakıf müessesesi adada sosyal amaçlı

¹ Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Aralık-2011, S. 36, s. 25-26.

² Batılı sosyal siyasetçiler XVI. yüzyıl Osmanlı toplumu için, "vakıf cenneti", tabirini kullanmışlardır. Bkz. Adnan Ertem, "Osmanlı'da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi" *Osmanlı Medeniyeti: Siyaset-İktisat-Sanat*, Klasik Yay., İstanbul 2005, s. 30.

³ Talip Atalay, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yay., Konya 2003, s. 43-44.

⁴ Mustafa Güler, "Osmanlı Devleti'nde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi", *Osmanlı Teşkilat Tarihi* (Editör, Tufan Gündüz), Garfiker Yay., Ankara 2012, s. 318.

⁵ Atalay, *a.g.e.*, s. 44.

kurumların oluşumunu hızlandırmıştır. Eski kiliselerden bir kısmı camiye çevrilirken⁶ yenileri de inşa edilmiştir. Şehir merkezlerinde çarşı, han, hamam gibi toplumsal kullanıma açık müesseseler oluşturulmuştur. Bu faaliyetler sayesinde Kıbrıs'ın fiziki görünümünün Türkleşmesi sağlanmıştır. Adaya yerleşen Türkler burada gündelik hayatlarını devletin iktisadi yapısı içerisinde devam ettirmişler, mal sahibi olmuşlar, miras bırakmışlar, vakıf kurmuşlar, evlenip boşanmışlar, bahçelerini işlemişler, ticaret yapmışlar, vergi yükümlülüklerini yerine getirmişler, birbirleri ve diğer etnik unsurlarla her türlü sosyal ilişkilerini sürdürmüşlerdir.⁷

300 yılı aşkın bir süre Osmanlı idaresinde kalmış olan adada pek çok sosyal görev ve hizmet, kurulan vakıflar aracılığıyla yerine getirilmiştir. Kıbrıs'ta vakıfların temelini atanlar; Sultan II. Selim başta olmak üzere, adanın fatihi Lala Mustafa Paşa ile Arap Ahmet Paşa, Pertev Paşa, Ağa Cafer Paşa gibi devlet erkanından hayırsever kişilerdir ve bunları daha sonra imkanı olan Ada halkı takip etmiştir.⁸ İlk planda yapılan vakıflar Ebussuud Efendi'nin de ifade ettiği gibi "cihada katılarak şehit olanların geride kalan ailelerine, gazilere ve fethedilen yerlerin imarına sarf edilmek üzere" kurulmuştur. Kıbrıs'ta bulunan vakıfların şartnameleri incelendiğinde bir kısmının gelirlerinin Kıbrıs dışında bulunan bazı yerlere sarf edilmek üzere vakfedildiği görülürken, Anadolu'da bazı vakıfların gelirlerinin de Kıbrıs'a sarf edilmek üzere vakfedildiği bilinmektedir. Özellikle Celaliye Vakıfları'nın Konya-Lefkoşe bağlantıları bu duruma güzel bir örnektir.⁹

Kıbrıs evkafı, Osmanlı vakıf sistemi içinde, taşra evkaf grubuna girmektedir. Kıbrıs vakıfları için İstanbul'da sadaret makamı ile yazılı ve sözlü olarak kapsamlı bir ilişki içinde bulunulmuştur.¹⁰ Denetimleri 1834 yılına kadar Kıbrıs müftülüğü, kadılık ve defterdarlık tarafından yapılmıştır. 1835'ten sonra ise denetleme işi, vakıflarla ilgili yeni bir yapılanmadan dolayı Evkaf-ı Hümayun Nezareti müfettişlerince yapılmaya başlanmıştır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti müfettişleri adanın İngilizlere kiralanmasına kadar teftiş ve denetleme işlemini yerine getirmeye devam etmişlerdir.¹¹ Kıbrıs'da Türk döneminin son Evkaf Muhasebecisi Ahmet Hulusi Efendi olmuştur. 1878 yılında Ada İngilizlere devredildiğinde Ahmet Hulusi bu vazifeyi yapmaktaydı. Önce geçici kaydıyla görevine devam etmesi istenilmiş daha sonra 1880 yılında İngilizler tarafından asaleten atanmıştır. Ahmet Hulusi, vefat tarihi olan 1893 yılına değin vakıflardaki görevine devam etmiştir.¹²

Şüphesiz daha önce Kıbrıs evkaf tarihi üzerine müstakil çalışmalar yapılmıştır. B. Remzi Özoran, M. Haşim Altan, M. Akif Erdoğan, Mehmet Demiryürek, Güven Dinç ve Cemil Çelik bu alanda incelemeler ortaya koymuşlardır.¹³ Ayrıca Kıbrıs evkafı üzerine Jennings, Nuri Çevikel, Ahmet Gazioğlu, Celal Erdönmez, Tuncer Bağışkan, Haydar Çoruh ve Ali Efdal Özkul kıymetli çalışmalar

⁶ Çalışmamıza konu olan Lefke'de de kilise mahalline inşa edilmiş iki cami bulunmaktadır. Bkz. Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1964, s. 211.

⁷ Celal Erdönmez, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi), Isparta 2004, s. 36-37; Ada'da hakimiyetlerini tesis eden Osmanlıların ilk uygulamaları feodal statüyü ortadan kaldırmak olmuştur. Kıbrıs sakinlerinin her birine ev ve toprak edinme hakkı sağlanmış, diğer Hristiyan cemaatleri üzerinde Ortodoks Kilisesi'nin liderliği kabul edilerek Ortodoks başpiskoposluğu yeniden kurulmuştur. Bkz. Ertuğrul Önalp, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Berikan Yay., Ankara 2010, s. 50.

⁸ Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 2000, s. 244.

⁹ Atalay, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁰ Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 244.

¹¹ Atalay, *a.g.e.*, s. 47.

¹² Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 247.

¹³ Bunlardan M. Haşim Altan, teferruatlı çalışmalarında Kıbrıs'ta tespit edebildiği bütün vakıfları, bulabildiği vakfiye kayıtlarıyla birlikte kayda almıştır. Remzi Özoran, Bekir Paşa vakfını; M. Akif Erdoğan, 1572 tarihli mufassal defterden yola çıkarak adada açılan ilk Osmanlı vakfını; Mehmet Demiryürek, Kıbrıs şer'iyye sicilleri temelinde XVIII. yüzyılın ilk yarısında adada kurulan para vakıflarını konu edinmiştir. Cemil Çelik ise İngiliz idaresi başlangıcında Kıbrıs vakıflarının yönetiminde karşılaşılan sorunları irdelemiştir. Bkz. Güven Dinç-Cemil Çelik, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, s. 38.

yapmışlardır.¹⁴ Tebliğimiz, bahsi geçen çalışmalardan farklı olarak Lefke bölgesi ile sınırlandırılmış, Kıbrıs vakfiye defterlerinin yanında Kıbrıs kadı sicilleri temel kaynaklar olmuştur.¹⁵

LEFKE VAKIFLARI

Osmanlılar, Ada'ya çıktıklarında nüfus avantajına sahip Ortodoks Rumlara karşı, Venedik politikalarından daha farklı bir politika takip etmişlerdi. Rumları kontrol altında tutabilmek için Kilise'ye geniş imtiyazlar sağlayıp zenginleşmesine ve zenginliği oranında Rum nüfusu denetlemesine göz yumup, yönetimin sürekliliğinden birinci derecede çıkarı olan bir kurum oluşturmuşlardı. Kıbrıs'taki Latin nüfusa gelince; bunların büyük bölümü Ada'yı terketmişlerdi. Ada'ya ilk gelen göçmen Türkmenler¹⁶, Latinlerden boşalan köylere iskan edilmiş, bu iskan faaliyetinden Lefke de nasibini almıştır. Fakat iskan faaliyeti gayr-i Müslimleri tasfiye olarak şekillenmemiştir. Nitekim 1831 tarihli Kıbrıs nüfus defterlerine göre Lefke'nin toplam erkek nüfusu 2595, bunlardan gayr-i Müslim olanları 1922, Müslümanlar ise 673 olarak görünmektedir.¹⁷ Venedikliler döneminde yönetici hanedanın özel mülkü olan Lefke, aynı zamanda Kıbrıs'ın kuzey batısının idari merkezi idi. Lefke, Kıbrıs'ın kuzey batısının idari merkezi olma özelliğini Osmanlı yönetimi boyunca da sürdürmüştür. Osmanlı yönetiminin ilk yıllarında Lefke'deki toplam arazinin nasıl bölüştürüldüğünü tam olarak bilemiyoruz. Lakin arşiv kayıtlarını dikkate alırsak Lefke bölgesinin denize kadar uzanan verimli tarlaları ile Kıbrıs'ın önemli tahıl üretim merkezlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Hâsıl olan tahılın öğütülmesi için birçok değirmen ve su gerzleri inşa edilmiştir. Bunlardan başka narenciye bahçelerini sulamak üzere Trodos dağından gelen su hendeklerle tüm şehre dağıtılmıştır. Lefke'ye gelen su, Elhac Ali Efendi b. Ebubekir Efendi tarafından kurulan vakıf kapsamında inşa edilmiştir. Elhac Ali Efendi 1690 yılında satın aldığı hamam ve Maratasa deresinde olan hakkını bahçelerin sulanması için kurduğu vakfa ayırmış ve su kemerleri inşa ettirerek bahçelerde kullanılan suyun dağıtımını kolaylaştırmıştır.¹⁸ Ada'nın iklim özelliklerine bakıldığında yarı kurak iklim kuşağında yer aldığı ve mahalli su kaynakları da sınırlı olduğundan kurulan vakıfların önemli bir kısmının su vakfı olduğu görülür.¹⁹

Zenginliği atadan gelme, Lefke'nin köklü ailelerinin sayısının günümüzde 8-10 aile civarında oluşu, aslında toprağın ne kadar az sayıda insan arasında bölüşüldüğünün bir işaretidir. Bu ailelerin çocukları için yaptıkları konak sayısı ise zenginliğin boyutlarının bir başka göstergesidir. Yakın zamanlarda, Lefke kent merkezinde, Turizm bakanlığı tarafından koruma altına alınan Osmanlı mimarisi tarzında yapılmış konak sayısı 23 adettir ve kent merkezi dışında benzer özellikleri taşıyan daha birçok bina bulunmaktadır. Kıbrıs tarihine ve mimarisine dair çalışan bazı araştırmacılar, Osmanlı mimarisi üslubunda Lefkoşa'dan sonra en çok konağın Lefke'de bulunduğunu söylemektedirler.²⁰ Dolayısıyla vakıf kurma konusunda yeterli maddi refaha sahip insanlar bulunması, bu insanların kamu yararına dini ve hayri hizmetler için Lefke'de vakıflar kurmaları sonucunu doğurmuştur. Şimdi arşiv kayıtları ışığında Lefke'de mevcut vakıfların listesini, mal varlıklarını, referanslarını ve referans tarihlerini bir tabloda gösterelim:

¹⁴ Dinç- Çelik, a.g.m., s. 38.

¹⁵ Kara Kaplı Vakfiye Defteri, Küçük Vakfiye Defteri, Vakfiye Kaydı Defteri, İngiliz Dönemi Vakfiye Defteri.

¹⁶ Fetih sonrası Ada'nın nüfus ihtiyacını gören Sultan II. Selim, 21 Eylül 1572 tarihli bir ferman ile Kıbrıs'a iskan amacıyla Anadolu'dan insan naklini emretmiştir. Fermanla Ada'yı kolonize etmek değil, yeniden kalkınmasını ve imarını sağlamak arzu edilmiştir. Nitekim adı geçen fermanla rastgele bir nüfus nakli öngörülmemiş, Ada'da ihtiyacı hissedilen çeşitli mesleklerden insanların gönderilmesi talimatı verilmiştir. Bkz. Gazioğlu, a.g.e., s. 101.

¹⁷ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. Yay., Ankara 2000, s. 118-119. Ada'nın nüfusuna matuf çalışmalar ancak 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren başlamış, İngiliz döneminde ise düzenli hale gelmiştir. Bkz. Ahmet Aydoğdu, *Kıbrıs'ta Türk Nüfusu*, Ankara 2005, s. 1.

¹⁸ Dinç- Çelik, a.g.m., s. 45; Bkz. Ek-1 Vakfiye sûreti.

¹⁹ Dinç- Çelik, a.g.m., s. 37.

²⁰ <http://www.lefkebelediyesi.com/>

Lefke Vakıfları Envanteri²¹

NO	REFERANS	VAKFIN İSMİ	MAL VARLIĞI/İŞLEM
1	İ.D.V.D. ²² 53/19 25 Şevval 1312	Hatice Molla bint-i Müderriş Hüseyin Efendi	Orta Mahalle'de bir adet ev ile limon-portakal bahçesi (4.5 dönüm).
	V.K.D. ²³ 23/30 25 Şevval 1312	Hatice Molla bint-i Müderriş Hüseyin Efendi Vakfı	Orta Mahalle'de bir adet ev ile portakal bahçesi (İlam sureti).
2	İ.D.V.D. 96/43 20 Eylül 1904	Lefkeli Ayşe Kadın Vakfı	Geliri Aşağı Câmî'ye verilmek üzere yetmiş-seksen sene önce vakfettiği bahçe.
3	İ.D.V.D. 142/67 1 Rebiülevvel 1325, 158/77 1 Rebiülâhir 1326, 161/78 28 Rebiülâhir 1326	Lefkeli Daniş Efendi bin Hasan Fedai Efendi Vakfı	Bir adet kahvehane ile bir adet dükkân ve su kuyusu, Kololanbi Mahallesi'nde hane ve bahçe (8 Dönüm).
	V.D. ²⁴ 5/20 T.V.D. ²⁵ 6/21 17 Şevval 1328	Lefkeli Daniş Efendi bin Hasan Fedai Efendi Vakfı	Orta Mahalle'de 1 hane.
	İ.Ş.S. ²⁶ 5/98 T.V.D. 3/89	Lefkeli Daniş Efendi bin Hasan Fedai Efendi Vakfı	1.5 dönüm bahçe (ağaçlarıyla beraber).

²¹ Tablonun düzenleniş biçimi ve içeriğin oluşturulmasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nca hazırlanan *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* adlı çalışmadan faydalanılmıştır. Bkz. s. 201-342.

²² *İngiliz Dönemi Vakfiye Defteri (İ.D.V.D.)*; Kıbrıs'ın İngilizlere devriyle alakalı şartlar belirlenirken, vakıflar da gündeme alınmıştı. Uzun müzakerelerin ardından Kıbrıs'ı İngiltere'ye geçici kaydıyla bırakan 4 Haziran 1878 Türk İngiliz Konvansiyonu'nda Ada'daki vakıflarla ilgili herhangi bir madde mevcut değildi. Bu konvansiyona ek olarak hazırlanan 1 Temmuz 1878 tarihli ve İngiliz Büyükelçisi Layard ile Sadrazam Saffet Paşa tarafından imza edilen 6 maddelik sözleşmenin 1. maddesi ise Kıbrıs'taki Müslüman halkın dini işlerini yürütecek Şeriye Mahkemesinin vazifesine devamıyla alakalıydı. Yine aynı sözleşmenin 2. maddesinde vakıflara dair şu ifadeler yer almaktaydı: "Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nce adı belirlenecek ve Ada'da oturmakta olan bir Müslüman, İngiliz yönetimi tarafından atanacak bir delege ile birlikte Kıbrıs'ta mevcut Türk okullarını, mezarlıkları, camilere ait mal, para ve arazileri ve diğer dini kurumların yönetimini denetleyeceklerdir." Bkz. Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 247.

²³ *Vakfiye Kayıt Defteri (V.K.D.)*

²⁴ *Vakfiye Defterleri (V.D.)*

²⁵ *Transkripsiyonlu Vakfiye Defterleri (T.V.D.)*

²⁶ *İngiliz Dönemi Şeriye Sicili (İ.Ş.S.)*

	28 Rebiulahir 1333		
	İ.Ş.S. 5/99 T.V.D. 3/92 28 Rebiulahir 1333	Lefkeli Daniş Efendi bin Hasan Fedai Efendi Vakfi	İki katlı 1 hane (avlusuyla) 12 dönüm bahçe, 1 hane (müştemilatıyla), 12 dönüm bahçenin 1/22 sulama hakkı, 1/28 gün ve gece su hakkı, 24 saatte 3 dolap su hakkı, 1/28 gün kuyuların havuzundan akarsuyu kullanma hakkı.
4	K.K.V.D. ²⁷ 116/58 7 Kânûn-ı Evvel 1280	Orta Câmi'-i Şerîfi Vakfi	Bir senelik akarsu ve arazi kira bedeli :2700 kuruş Bir adet değirmenin bir senelik kira bedeli: 3000 kuruş Bir adet bahçenin bir senelik kira bedeli: 1000 kuruş Zeytinyağı hasılatı: 220 okka
	K.K.V.D. 319/163 15 Haziran 1883	Orta Câmi'-i Şerîfi Vakfi	Orta Câmi'-i Şerîfi Mektebi Mu'allimi Mehmed Fehim Efendi'ye tahsis kılınan ma'âş için: Pîri Paşa Câmi'-i Vakfi'ndan 200 Orta Câmi'-i Şerîf Vakfi'ndan 100 Aşağı Câmi'-i Şerîf Vakfi'ndan 100 Lefke Ahalisinden 100 Yekün 500 kuruş maaş
	K.V.D. 104/154 [1202]	Hacı Ali Efendi bin Ebubekir tarafından yaptırılan	Hacı Ali Efendi bin Ebûbekir Efendi tarafından Lefke

²⁷ Kara Kaplı Vakfiye Defteri (K.K.V.D.)

		(Orta Camii Şerifi) Kıbrıs'da nefis-i Kasaba-i Lefke'de mahalle-i vustâda hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben li-merzâtihi'l-ulyâ müceddeden binâ ve ihdâs eylediği ma'lûmü'l-hudûd câmi'-i şerîf ve bir bâb debistân-ı latîf-i sıbyân.	kasabasının Orta Mahallesi'nde yaptırılan cami ve mektebe belirli şartlarla vakf ettiği mülk emlak ve arazisini ihtiva eden vakfiyyesi sûretinde mevcut olan mülkler ve gelir kalemleri ²⁸ 50 dönüm tarla 15.5 dönüm bahçe 48 saat su hakkı 58 dip zeytin ağacı 2 adet değirmen 1 adet hamam
5	K.K.V.D. 153/78 29 Safer 1268	Cami-i Cedid Vakfı	Hamam (İcare 24 guruş).
6	K.K.V.D. 194/95 21 Cemaziyelahir 1252	Hacı Hasan Efendi bin Osman Vakfı	Lefke'nin Karadağ Mahallesi'ndeki üç adet on iki dönüm müştemilâtıyla birlikte bahçeler, Maratsa Deresi'nde olan sulama hakkı, on iki dönüm tarla ve çeşitli mevkilerdeki otuz adet zeytin ağacı Lefke'de bulunan Piri Paşa Mektebi ile Hüseyin Efendi Camisi'ne vakfedilmiş.
	K.Ş.S. ²⁹ 36/240	Hacı Hasan Efendi bin Osman Vakfı	Karadağ Mahallesi'nde Osman bahçesi adıyla bilinen meyveli ve meyvesiz ağaçları ve evleri ile birlikte 2 dönüm bahçe, 2 hane (22 günde 6 saat

²⁸ K.V.D., 104/154, bkz. Ek-1 Vakfiye sûreti.²⁹ Kıbrıs Şerhiyye Sicili (K.Ş.S.).

			su hakkı ile birlikte) Emalis tarlası diye bilinen 12 dönüm tarla, 3 dönüm tarla, 60 zeytin.
7	K.V.D. 20/22 8 Rebiülahir 1281	Hacı Mehmed bin Osman (Ferik Şerif Paşa'nın Kavasbaşı)	Çamlı karyesi civârında bir tarafı Osman oğlu tarlası ve bir tarafı havuz ve bir tarafı Hacı Süleyman tarlası ve bir tarafı hark ile mahdûd tahmînen dört dönüm tarla.
8	K.V.D. 60/84 9 Rebiülâhir 1282 K.V.D. 51/59 3 Rebiülahir 1281	Piri Paşa Camii Vakfı	Piri Paşa Camisi'nin bakım ve onarımının kendi gelirlerinden karşılanması. 31080 guruş tamir bedeli.
	V.K.D. 158/187 29 Cemaziyelevvel 1324	Piri Paşa Camii Vakfı	Dersiam ve Müderris Hacı Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine yapılan imtihanda başarılı olan oğlu Hüseyin Zihni Efendi'nin, maaşını Lefke'de bulunan Piri Paşa Camii Vakfı'ndan almak üzere bu göreve tayin edildiği.
9	K.Ş.S. 34/1 15 Zilkade 1245	Ahmed Efendi bin Mehmed Efendi Vakfı	Linu köyünde 400 kuruş, 20 zeytin ağacı.
10	K.Ş.S. 38/214-262 27 Cemaziyelahir 1257	Lefkeli Şerife Kadın bint-i Hüseyincik Vakfı	Baş Mahallesi'nde 1 bahçe (4 dönüm arsası, hanesi ve içindeki ağaçlarıyla).
11	K.Ş.S. 53/39 2 Cemaziyelevvel 1297	Hacı Şerife bint-i Mustafa bin Abdullah Vakfı	Lefke Kasabası'nda Pir Paşa Mahallesi'nde bulunan bir dönüm bahçe ile sulama hakkı ve sekiz zeytin ağacı.

12	İ.Ş.S. ³⁰ 4/105 T.V.D. 3/28 6 Zilhicce 1327	Lefkeli Hüseyin Afif Efendi bin Hasan Vakfı	Aşağı Mahalle'de 1 ev, 2 dönüm bahçe (mülhakatıyla), Lefke'deki sıra kuyulardan akan sudan ayda 1 gün kullanma hakkı.
13	V.D. 6/118 T.V.D. 6/227 13 Cemaziyelevvel 1330	Lefkeli Tahir Efendi bin Ahmed Nuri Efendi Vakfı	1 hane, 1.5 dönüm bahçe, 1 değirmen, Orta Mahalle'de 1 hane (bahçesiyle) Kobrama mevkiindeki sudan 28 günde 1 gün su hakkı.
14	V.D. 5/48 T.V.D. 6/31 15 Cemaziyelevvel 1330	Lefkeli Nazife Kadın bint-i Eskuri Hasan Vakfı	Arifağa Mahallesi'nde 2 dönüm tarla.
15	V.D. 5/180 T.V.D. 6/139 16 Cemaziyelahir 1331	Lefkeli Ayşe Hanım Selim Ağa Vakfı	Yukarı Mahalle'de 1 hane, 1 evlek bahçe.
16	V.D. 5/154 T.V.D. 6/126 21 Cemaziyelevvel 1337	Lefkeli Nesibe Hanım bint-i Kayyum Ali Vakfı	Orta Mahalle'de 1 hane, 1 evlek bahçe.
17	V.D. 5/179 T.V.D. 6/137 15 Muharrem 1341	Lefkeli Molla Tahsin İbn-i Mustafa Vakfı	Piri Paşa Mahallesi'nde 1 ev (müştemilatıyla), 4 dönüm 2 evlek bahçe.
18	İ.Ş.S. 4/244 5 Cemaziyelahir 1330	Ziba Hanım ibnet-i Hacı Mevlüd Efendi Vakfı	2 dönüm bahçe, 5 dönüm 1 evlek bahçe, 1 hane (mülhakatıyla).
19	K.Ş.S. 24/10-29 16 Ramazan 1217	Fatma bint-i Mustafa Hatun	Lefke Ayayorgi Köyü'nde bir ev ve bahçesi müştemilatıyla birlikte. Müteveli Cafer Efendi bin Abdürrahim.
20	K.Ş.S. 36/103-133	Molla Mevlüd İbn-i Cafer	Varislerinin hak iddiası üzerine mahkemenin iddiayı

³⁰ İngiliz Dönemi Şerhiye Sicili (İ.Ş.S.)

	3 Şaban 1252		geçersiz kabul edip malların vakıf mütevellisi üzerinde kalması kararı dışında bilgi bulunmamaktadır.
Osmanlı Devleti'nin Yıkılışının Ardından Vakıf Kayıtlarına İsmi Yansıyan Vakıflar			
21	V.D. 6/1-2 T.V.D. 6/158, 6/162 8 Muharrem 1343	Lefkeli Ayşe Hanım İbnet-i Hacı Salih Efendi Vakfı	1 hane, 2 zeytin ağacı, 2.5 dönüm bahçe, 1 ev (avlusu ve müştemilatıyla birlikte), 1 mağaza, 1 evlek bahçe, 1 geçit, 1 hane (bahçesi ve müştemilatıyla beraber) ½ evlek bahçe.
22	V.D. 6/66 T.V.D. 6/198 9 Cemaziyelevvel 1343 6 Kanun-ı evvel 1924	Lefkeli Mustafa Çelebi bin Osman Efendi Vakfı	Karadağ mahallesinde 1 ev
23	V.D. 6/105 20 Şubat 1930	Lefkeli Zekiye Hanım Ahmed Harid Efendi Vakfı	3 parça mülk
24	V.D. 5/154, (2/1932) T.V.D. 4/43 5 Nisan 1930	Nesibe Kayyım Ali Vakfı	Orta Mahalle'de 1 ev 1 Evlek bahçe
25	V.D. 6/233 (3/1935) T.V.D. 4/96 10 Teşrinievvel 1935	Amargezli Hamza Aziz Ağa Vakfı	Amargez'de 3 ev, 1760 harnup ağacı, 119 zeytin ağacı. İkseronga'da 1 ev (avlusuyla beraber), 290 harnup ağacı, 65 zeytin ağacı. 154 harnup ağacının ½ hissesi. Yukarı Pirgo'da 8 zeytin ağacı, 6 harnup ağacı.
26	V.D. 6/257 (3/1937) T.V.D. 4/120	Lefkeli Naciye Hanım Mehmed Ali Vakfı	Orta Mahalle'de 1 ev, bahçesiyle birlikte.

	12 Haziran 1937		
27	V.D. 6/296 (3/1939) T.V.D. 4/157 3 Mayıs 1939	Hüseyin Zihni Hacı Emin Efendi Vakfı	1 Kahvehane
28	V.D. 6/312 (1/1940) T.V.D. 4/186 3 Şubat 1940	Seher Molla Mehmed Vakfı	1 dönüm bahçe
29	V.D. 6/322 (4/1940) T.V.D. 4/195 7 Eylül 1940	Asiye Selim Hanım Ham Arab Vakfı	1 ev (bahçesi ve avlusuyla beraber)
30	V.D. 6/395 (4/1946) T.V.D. 5/40 18 Mayıs 1946	İmam Mehmed İzzet İsmail Efendi ve Zevcesi Penbe İzzet Hanım Vakfı	Acendu tarafında 1 ev (avlu ve bahçesiyle birlikte)

Tabloda görüldüğü üzere Lefke’de bir hayli kadın vâkıf da mevcuttur. Kıbrıslı kadınların vakfettikleri mülkler arasında bahçe ve ağaçlar yanında akarsu kullanım hakları da vardır. Lefke kasabası sakinlerinden Şerife Kadın, aynı kaza merkezinde bulunan 4 dönüm bahçesini, içinde bulunan ağaçlar ve iki adet evi ile birlikte, Maratase Deresi denilen akarsudan 22 günde 2 saat üzerinden sahip olduğu kullanım hakkını vakfetmiştir. Vakıf şartnamesine göre, söz konusu bahçe ve akarsuyun kiraya verilmesiyle elde edilecek gelir Lefkoşa ve Lefke camilerinde kandil gecelerinde mevlit okuyacak kişilere verilecektir. Örneklerden de görüleceği üzere, Müslüman kadınlar mülkiyetine sahip oldukları ev, bahçe, akarsu hakkı ve nakit paralarını, özellikle mevlit ve kuran okunması ve medrese öğrencilerinin masraflarının karşılanması gibi dini ve hayri işlere vakfetmişlerdir.³¹

Müderri Hüseyin Efendi Kızı Hatice Molla, Lefke Orta Mahalle’de bir ev ve dört buçuk dönüm limon, portakal bahçesini benzer düşüncelerle vakfetmiştir. Yılda dört defa hatm-i şerif, mevlit okunarak peygamberimizin doğumunda bir, Kadir ve Regaip gecelerinde birer ve Kurban bayramında bir olmak üzere peygamberimizin, diğer peygamberlerin, peygamber ashabının, takip eden silsilenin ruhlarına ve nihayetinde vefat ettikten sonra kendi ruhuna hediye edilmek kaydıyla vakfettiği belgelerde görülmektedir.³² Lefkeli Ayşe Kadın Vakfı’nın oluşumunda da aynı gayenin güdüldüğü ve her sene ruhuna bir hatim yapılmak kaydıyla Aşağı Câmî’ye bir bahçenin vakfedildiği anlaşılmaktadır.³³ Şerife Kadın bint-i Hüseyincik Vakfı’na ait sicil kaydında ise Lefke’nin Baş Mahallesi’ndeki bahçenin ve su hakkının mübarek gecelerde birer hatim okunmak şartıyla vakfedildiği ve mütevellik vazifesine de Hacı Feyzullahzâde Seyyid Mehmed Efendi’nin getirildiği yazılıdır.³⁴

Gelirleri ve ürettiği hizmetler dikkate alındığında Lefke’nin en büyük vakıflarından olan ve Hacı Ali Efendi bin Ebubekir tarafından yaptırılan Orta Cami ve aynı vakfa bağlı Sıbyan Mektebi için hicri

³¹ Erdönmez, *a.g.t.*, s. 100.

³² *V.K.D.*, 23/30, Bkz. Ek-2: Hatice Molla bint-i Müderri Hüseyin Efendi Vakfı’nın i‘lâm sûreti kaydı.

³³ *İ.D.V.D.*, 96/43.

³⁴ *K.Ş.S.*, 38/214-262.

1102 tarihinde düzenlenen vakfiye kaydında, 50 dönüm tarla, 15.5 dönüm bahçe, 48 saat su hakkı, 58 dip zeytin ağacı, 2 adet değirmen, 1 adet hamam gelirlerinin vakfedildiği görülmektedir.³⁵ Orta Cami'nin 1280 senesine mahsûben gelirleri ve yine aynı yıla ait tamir işlemleri vakfiye defterlerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

“Lefke kasabasında Orta Câmî’-i Şerîfi'nin işbu seksen senesine mahsûben vâridâtının beyânı.”

<i>Bir senelik mâ’-i cârî ve arâzî icâresi</i> 2700 guruş	<i>Bir bâb değirmenin bir senelik icâresi</i> 3000 guruş	<i>Bir kıt’a bağçenin bir senelik icâresi</i> 1000 guruş	<i>Sene-i merkûme içinde vukû’ bulan revgan-ı zeyt hâsilâtı: 220 kıyye Câmî’-i mezbûrun bir senelik idâresi imâmi tarafına verilmesi lâzım gelen 40 kıyye, 180 kıyye Bahâsı, fî 8 1440 guruş,</i> Yekûn: 8140 guruş
---	--	--	---

Defter kaydında görüldüğü üzere vakfın 8140 kuruşa balığ olan gelirlerini akarsu, bahçe, değirmen, arazi kiralari ve zeytin yağı oluşturmaktadır.³⁶

Yine aynı kayıttan anlaşıldığına göre bahsi geçen gelirin 5500 kuruşu tamirat işlerine tahsis edilmiş ve o tarihte mütevellî olan Sami Efendi tarafından bu meblağ sarf olunmuştur. Mektep ve caminin tamir işleminin teferruatına bakıldığında, iki yıllık bir sürece yayılmasına rağmen henüz bu işlem den yeterince sonuç alınmadığı ve bunun şikayet konusu olduğu anlaşılmaktadır.³⁷ 18 Haziran 1883 tarihli vakfiye kaydında, Orta Câmî’-i Şerîfi Mektebi Mu’allimi Mehmed Fehim Efendi'nin maaşı için **Piri Paşa Câmî’i Vakfı’ndan 200, Orta Câmî’-i Şerîf Vakfı’ndan 100, Aşağı Câmî’-i Şerîf Vakfı’ndan 100, Lefke ahalisinden 100** kuruş olmak üzere farklı vakıfları da işin içine dahil ederek toplam 500 kuruş kaynak oluşturulduğu görülmektedir.³⁸

Orta Cami Vakfı’na dair kayıtlarda görev devirleri ve vefat durumlarında yeni atamalar dikkat çekmektedir. Mesela müezzin ve kayyımlik vazifelerini yürüten Salim Efendi 15 Rebiülevvel 1321 tarihinde bu vazifeleri oğlu Ahmed Sami Efendi’ye devretmiştir.³⁹ 15 Şaban 1323’te ise Orta Câmî Müezzini, Hacı Molla Osman bin Süleyman'ın vefatı üzerine görevinin oğlu Ahmed Raif Efendi bin Ahmed Fakı Efendi’ye bırakıldığı ancak yaşı küçük olduğundan vekaletle yürütülen görevin daha sonra yapılan imtihan neticesinde kendisine verildiği kayıtlıdır.⁴⁰

Vakfiyesi mevcut olan vakıflardan Hacı Hasan Efendi bin Osman Vakfı’nın sulama hakkı, bahçe, tarla ve zeytin ağaçları gibi çeşitli kalemlerden oluşan gelirlerinin Lefke’deki Piri Paşa Mektebi ve Hüseyin Efendi Camisi’ne vakfedildiği anlaşılmaktadır.⁴¹ Suyun bölge için hayati önem taşıdığını

³⁵ Bkz. Ek-1 Vakfiye sûreti.

³⁶ K.K.V.D., 116/58.

³⁷ Câmî’-i mezkûrun icrâ-yı ta’miri zımında iki seneden berü çalışılmakta ve sâye-i âlilerinde bir dereceye kadar yapılmış ise de ekser yerleri açık ve sundurmalarında hayvânlar gezmekte ve câmî’-i mezkûrun noksân kalan mahallerinin yapılmaması mütevellîsi bulunan Salim Efendi’ye defa’âtlâ ifâde olundukda akçesi kalmadı ve câmî’-i mezkûrun vâridâtını benden kimse soramaz diyerek cevâb vermekte olduğundan vâridât-ı mezkûreyi çürütmek efkârında olduğu anlaşılıp merkûmun işbu harekâtına ve câmî’-i mezbûrun dahi böyle damlak kalmasına râzî olmayacağınız derkârına mebnî keyfiyeti beyâna mecbûr olduk merkûmun Evkâf Muhasebeciliği tarafından celb ve muhâbesesinin rü’yetiyle bâlâda muharrer olan hesâb üzerine mevcûd olması lâzım gelen akçenin gerek câmî’-i mezkûrun nâ-tamâm olan mahallerinin ve gerek mektebin ta’mirâtına sarf etdirilmesi hakkında iktizâ-yı hâlin icrâsı bâbında fermân. Bkz. K.K.V.D.,117/58.

³⁸ K.K.V.D., 319/163.

³⁹ V.K.D., 110/140.

⁴⁰ V.K.D., 153/180.

⁴¹ K.K.V.D., 194/95.

gösteren vakıf kaydı, münhasıran bir çeşme için oluşturulan Hacı Mehmed bin Osman Vakfı'na aittir. Çamlı köyü civarında dört dönüm tarlaya sahip olan Hacı Mehmed bin Osman Vakfı'nın gelirlerinin vakıf sahibinin aynı muhitte yaptırdığı çeşmenin tamir işlerine tahsis olduğu vakıf şartnamesinde yazılıdır.⁴²

Camisi ve mektebi olan, menkul ve gayr-i menkulleri belirtilmemekle beraber tamir masraflarının çokluğu dikkate alındığında Lefke'nin büyük vakıflarından biri olduğu anlaşılan Piri Paşa Camii Vakfı'na dair yazışmalar daha ziyade vakıf görevlilerinin atanması ve tamir işlerine dairdir. Örneğin Evkaf Nezareti'ne hitaben kaleme alınan bir arzuhalde, caminin içi ve dışının hayli harap bir hale geldiği, eğer hemen tamirat işlemi yapılmaz ise yıkılma tehdidi ile karşı karşıya olduğu ifade edilmiştir:

“Nezâret-i Celîle-i Evkâf-ı Hümâyûn'a arıza.

Piri Paşa Câmi'-i Şerîfi'nin ta'mîrine dâir.

Atûfetlû efendim hazretleri

Kıbrıs Cezîresi muzâfâtından Lefke kasabasında kâ'in evkâf-ı mülhakadan Piri Paşa Câmi'-i Şerîfi'nin derûn ve bîrûnu hayli vakitden berü bakılmadığı cihetle muhtâc-ı ta'mîr olduğu bu def'a mütevellîsi tarafından haber verilmiş ve vakf-ı şerîf-i mezbûrun zimem-i nâsda bulunan iki yüz gurusu mütecâviz nukûdunun rıbh u nemâsı ehl-i mürtezikası vezâyîfi ile bu makûle ta'mîrâtı masârifine müsâ'id bulunmuş olduğundan câmi'-i şerîf-i mezbûrun ol vechile ta'mîr ü termîmine lüzûm-ı hakîkî görünen mahalleri lâyiha-i cedîdenin yirmi üçüncü bendinde mûnderic nizâma tevfikan ve kâ'ide-i tasarrufa i'tinâen keşf ü mu'âyene olundukda leffen takdîm kılınan bir kıt'a müfredât defterinin nâtik olduğu ve mazbata-i mütekaddimesiyle dahi tasdik kılındığı üzere otuz bir bin seksen gurusu mikdârı masârife muhtâc idüğü ve nefsü'l-emrde câmi'-i şerîf-i mezbûrun sûret-i harâbiyyet-i müktesebesine nazaran bu sene dahi hey'et-i hâzırası üzere bırakılmak lâzım gelse ma'âza'llâhi te'âlâ bütün bütün münhedim olacağı misillü ileride pek çok masârife ihtiyâc messedeceği derkâr ve bu makûle evkâf-ı şerîfenin ta'mîrâtı lüzûmunda ise icrâ-yı icâbına müsâra'at olunması geçende dahi bi'l-hâssa müte'allik buyurulan irâde-i aliyye-i nezâret-penâhîleri iktizâsından bulunduğu vâreste-i arz u iş'âr olmağla zikr olunan meblağın vakf-ı mezbûr nemâsından sarf ve i'tâsına müsâ'ade-i seniyye-i nezâret-i penâhîleri bî-dirîğ ve erzân buyurulmak bâbında ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 9 Rebî'ul-âhir sene [1]282 ve fî 18 Ağustos sene [1]281''⁴³

Belgede görüldüğü üzere Piri Paşa Camisi'nin tamir masrafları 31080 kuruşa baliğ olmakta ve bu masrafın vakfın gelirlerinden karşılanabilmesi için izin istenilmektedir. Tamir işleminden yaklaşık bir yıl önce kaleme alındığı anlaşılan bir kayıta Piri Paşa Camisi imam ve hatibi iken akli melekelerini yitiren Mehmed Hasib Efendi bin Abdülbaki'nin yerine Lefkoşa'nın Ömeriye mahallesinden Hacı Mehmed Emîn bin Hacı Hüseyin'in tayin edildiği belirtilmektedir.⁴⁴ 20 Zilhicce 1242 tarihli sicil kaydında ise Piri Paşa Camisi'nin saka ve müezzinliğine Hacı Ali Halife'nin tayin olduğu görülmektedir.⁴⁵ 3 Safer 1273 tarihli sicil kaydında da Piri Paşa Camisi'nin İmam ve hatibi olan Mehmed

⁴² Vakfın meşrutiyet kaydında, “Arâzî-i mevkûfe-i mezkûrenin civârında binâ vü ihyâ eylediği ve suyunun lağımlar ile icrâ ettiği çeşmenin bekâsı için arâzî-i mezkûrenin senevî icâre veyâhûd hâsılât-ı vâkı'asından çeşme-i mezkûrun ta'mîr [u] termîmi icrâ olunmak ve fazlası ibkâ edilmek üzere arâzî-i mezkûreyi çeşme-i mezkûreye şart u ta'yin eylemiş olduğu mahalli kuyûdâtından ve şuhûd-ı mütevâtire ityânından anlaşılmiş ve bunların emr-i idâresi dahi târîh-i mezkûreden i'tibâren Lefkoşalı Duhâncı Hacı Süleyman'ın tasarrufunda olup ol vechile vakfiyyet üzere tasarruf edilmekde olduğu ma'lûm olmak üzere işbu mahalle kayd u imlâ kılınmıştır.” İfadeleri yer almaktadır. Bkz. K.V.D. 20/22.

⁴³ K.V.D., 60/84.

⁴⁴ K.V.D., 51/59.

⁴⁵ K.Ş.S., 33/23-29.

Sabit'in vefatı üzerine yerine İstanbul'da Mahmud Hüdâî Dergâhı'nda ilim tahsil etmekte olan Mehmed Hasib bin Abdülbaki Efendi'nin imtihanla tayin edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶

Kıbrıs'ta vakfiye defterlerinde kaydı bulunan 11 adet medrese vardır. Bunların kimler tarafından hangi şartlarla vakfedildiği vakfiye defterleri ile şer'iyye sicillerinde mevcuttur. Kıbrıs'ta açılan medreseler hamiyetperver Türkler tarafından kurulan vakıflar ile ayakta kalmış ve hizmetlerini sürdürmüşlerdir. Bu medreselerden biri de Lefke'deki Piri Paşa Medresesi olup 1580-1584 yılları arasında kurulmuştur.⁴⁷

Lefke'deki vakıf hareketliliği sadece Lefke vakıfları ile sınırlı değildir. Kıbrıs'ta başka şehirlerde kurulan bazı vakıfların Lefke'de gayr-i menkulleri ve bağlantıları bulunmaktadır. Kıbrıs'ın fethinin hemen ardından kurulan ilk vakıflardan olan Ağa Cafer Paşa Evkafı'na ait Lefke Kazası'na bağlı Lino köyündeki vakıf çiftliğin Lefkoşa Alaybeyi Hacı Mustafa Ağa'ya doksan yıllığına kiralınmasına dair sicil hükmü bu durumun örneklerindedir.⁴⁸ Aynı vakfa ait bir başka kayıta ise, Lefke Kazası'na bağlı Lino köyünden Zaharko veled-i Hıristodulu, Yani veled-i Garvil ve Zenyo veled-i Avraşım, Ağa Cafer Paşa Vakfı'na ait aynı köydeki bir çiftliği kendilerinin kiraladıklarını iddia etmişlerdir. Bu yüzden çiftliğin eski kiracıları olan Damad Hacı Mustafa Ağa vârislerinin çiftliği terketmeleri için dava açmışlar, eski kira anlaşmasının geçerli olduğunun kesinleşmesi üzerine de davacılar davadan men edilmişlerdir.⁴⁹ Ağa Cafer Paşa Vakfı'na ait olup Lefke'de bulunan çiftliklere Perestrona, Melaşi, Lendena ve Lodemiya çiftlikleri de örnek olarak gösterilebilir.⁵⁰

Lefke'li olup, Kıbrıs'ın başka şehirlerinde vakıf kuranlar veya vakıflara destek olanlar da yine sicillere yansımıştır. Mesela Lefkeli Tüccar Hacı Salih, Tüccar Hacı Emin Ağa, Şalvarlı Debbâğ Hacı Osman ve Debbâğ İvaz Mustafa, belirli miktarlardaki paralarını Lefkoşa'daki Arab Ahmed Paşa Câmisi'nde ilim tedrisine sarfedilmek üzere vakfedip, mütevelliliğine Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Attâr Hacı İbrahim Efendi bin Halil'i tayin etmişlerdir.⁵¹

Sicillerdeki alım-satım kayıtlarına bakıldığında Lefke'de gayr-i Müslim vakıfları olduğu da görülmektedir. Lefke'deki Çiko Manastırı bunun örneklerindedir. Mali sıkıntı içinde olduğu anlaşılan manastırın borçlarına verilmek üzere manastır vakfına ait olan ve Lefkoşa'nın Başmahallesi'nde bulunan harap evin müzayede ile satılması ve mütevellisi Andonaki veled-i Kozman'a satış için yetki verilmesi 15 Şevval 1150 tarihli kayıta ifade edilmiştir.⁵² 15 Zilkade 1150 tarihinde de bu satışın gerçekleştiği ve harap evin saray tercümanı Hıristofî veled-i Kostanti'ye satıldığı anlaşılmaktadır.⁵³

Dini ve tasavvufî hayatın kolları hükmünde olan tarikatların Kıbrıs'ın diğer şehirlerinde olduğu gibi Lefke'de de tekke ve zaviyeler kurdukları kaynaklara yansımıştır. Osmanlılar döneminde Anadolu'da kurulan tarikatların en eskilerinden biri olan Eşrefiyye tarikatının İznik'teki dergahının dördüncü postnişini Hamdî-i Evvel'in oğulları Abdülmümin ve Lütfî efendilerin gayretleriyle adı geçen tarikat adına Lefke'de bir tekke kurulmuştur. Bu tasavvufî ekolün mensupları ve özellikle postnişinleri

⁴⁶ K.Ş.S., 44/173-261.

⁴⁷ Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 312; Atalay, a.g.e., s. 58.

⁴⁸ K.Ş.S., 16/156-245; Vakıf yöneticileri gelir amacıyla idarelerindeki vakıf mallarını üçüncü şahıslara kiralama yolunu tutmuşlardır. Sicillere bakıldığında kiralama süresi umumiyetle doksan yıl civarında olmaktadır. Bkz. Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750*, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 250.

⁴⁹ K.Ş.S., 16/155-243.

⁵⁰ Özkul, a.g.e., s. 253-254.

⁵¹ K.Ş.S., 29/51-91.

⁵² K.Ş.S., 15/56-228.

⁵³ K.Ş.S., 15/56-229.

şiiir ve tasavvuf başta olmak üzere değişik alanlarda pek çok eserler vererek Lefke'nin dini ve kültürel hayatına katkıda bulunmuşlardır.⁵⁴

1877-1878 savaşı Ada halkının geleceğini her alanda etkileyen mühim kırılmalardan olmuş, Kıbrıs vakıfları da bu durumdan nasibini almıştır. Savaştan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti'nin Ruslarla Ayastefanos'ta yaptığı antlaşmaya Batılı devletlerin muhalefeti üzerine, Berlin'de bir kongre düzenlenmesi kararlaştırılmış ve İngiltere Anadolu'ya yönelik muhtemel bir Rus istilasına karşı Osmanlı Devleti ile savunma ittifakı yapacağı teminatını vererek Kıbrıs'ın bir askeri üs halinde kendisine bırakılmasını istemişti. Zor durumdaki Osmanlı hükümeti, 4 Haziran 1878'de İngiltere'nin fiilen adaya yerleşmesine zemin hazırlayacak olan bu anlaşmayı imzalamıştır. 1 Temmuz'da Sadrazam Saffet Paşa ile İngiliz elçisi Henry Layard arasında bir ek anlaşma daha yapılarak Kıbrıs'ın idaresi ve asker yerleştirilmesiyle ilgili şartlar açıklığa kavuşturulmuştur. İşte bu ek anlaşmaya göre şer'î mahkemeler Müslüman halkın hukuki işlerine bakmayı sürdürecektir, dini vakıflara ait mallar İngiltere ve Osmanlı hükümetlerince tayin edilecek memur vasıtasıyla ortaklaşa yönetilecek, İngiltere idari masraflar çıktıktan sonra gelir fazlasını her yıl Osmanlı hükümetine ödeyecek, bu rakam ortalama 22.936 kese üzerinden hesaplanacaktı. Osmanlı hükümeti Kıbrıs'ta bulunan devlet ve padişaha ait malları serbestçe işletebilecek, bundan sağlanan paralar ada gelirinden hariç sayılacaktı.⁵⁵

Anlaşma gereğince 1878'den 1915 yılına değin Evkaf Nezareti'nce Kıbrıs Türkleri arasından seçilen bir temsilci ve İngiliz yetkililerince atanan bir delege marifetiyle vakıf işleri yürütülmeye çalışılmıştır. 1915 yılında İngilizler Türk temsilciliğini ortadan kaldırmışlar ve kendileri tarafından tayin edilmek üzere bir Türk ve bir İngiliz'den oluşan iki evkaf delegesi sistemini kurmuşlardır. Bu uygulama Kıbrıs vakıflarının Osmanlı Devleti ile olan münasebetini tamamen koparmıştır.⁵⁶ Ne yazık ki İngiliz idaresinin tesisinin ardından vakıflara ait menkul ve gayr-i menkuller talan edilmiştir. KKTC Vakıflar İdaresi tarafından neşredilmiş olan raporlar dikkate alındığında kayıpların boyutu daha iyi anlaşılmaktadır. Evkafa yapılan müdahaleler sonucunda Türk toplumunun elinde 12.892 dönüm sulanabilir zirai arazi 165 arsa, 373 bina, sosyal ve dini tesis, 639 dönüm kuru arazi ve 12.781 adet muhtelif ağaç kalmıştır.⁵⁷

SONUÇ

İnsanlık tarihinin en eski devirlerinden bu yana toplumların, kendi yapıları içinde, o topluma mensup kişilerin eğitim, sosyal yardım, sosyal dayanışma, sosyal güvenlik ihtiyacını giderecek müesseseler oluşturdukları bir gerçektir. Bu ihtiyaçların geçmişte İslam toplumlarında vakıf kurumları tarafından yerine getirildiği bilinmektedir. Vakıf kavramı etrafında şekillenen yapılar Osmanlı Devleti'nde, neredeyse bütün kamu hizmetlerini ifa ediyordu. Osmanlı coğrafyasının bir parçası olan Kıbrıs'taki vakıflar da Türk toplumunun geçmişinden tevarüs ettiği ve vazgeçilmesi mümkün olmayan maddi ve manevi kültür varlıklarıdır.

Kıbrıs'ın kuzey batısının idari merkezi olma özelliğini taşıyan Lefke bölgesi denize kadar uzanan verimli tarla ve bahçeleri ile önemli tahıl ve meyve üretim merkezlerinden birisi olmuş Osmanlı yönetimi boyunca da bu özelliğini sürdürmüştür. Dolayısıyla vakıf kurma konusunda yeterli maddi refaha sahip insanlar bulunması, bu insanların kamu yararına dini ve hayri hizmetler için Lefke'de vakıflar kurmaları sonucunu doğurmuştur. Osmanlı vakıflarının ve mahkemelerinin tuttuğu kayıtlardan oluşan vakfiye defterleri ve Kıbrıs şeriyye sicilleri, kurulan vakıflar ve faaliyetleri hakkında zengin bilgiler

⁵⁴ Mustafa Kara, "Eşrefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 11, İstanbul 1995, s. 478-479.

⁵⁵ Kemal Çiçek "Kıbrıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, İstanbul 2002 s. 380.

⁵⁶ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s. 78-79.

⁵⁷ Mustafa Haşim Altan, Kıbrıs'ta Türk Malları, C. II, Kastaş Yay., KKTC 2001, s. 752-753.

içermektedir. Bu kıymetli koleksiyonların taranması sonucunda Lefke’de Müslümanlar tarafından çeşitli amaçlar için Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar kurulan 20 adet vakıf tespit edilmiştir. *Osmanlı İdaresi’nde Kıbrıs* adlı eserde yer alan ve vakıf kayıtları Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sonrasına isabet eden ve hazırladığımız tabloda da gösterilen 10 adet Lefke vakfi daha mevcuttur.⁵⁸ Gelirleri daha ziyade su kullanım hakkı, tarla, bahçe, değirmen ve hamam gibi gayr-i menkullerden temin edilen vakıfların hizmet alanlarının da dini hayata ve eğitim alanlarına hasredildiği görülmektedir. İngiliz idaresiyle beraber Ada’daki diğer vakıflar gibi ağır kayıplara muhatap olan Lefke vakıflarının Osmanlı Devleti’nin yıkılışına değin varlıklarını sürdürdükleri ve sonrasında da yeni vakıfların kurulduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

⁵⁸ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.296-320.

KAYNAKÇA

- ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1964.
- ALTAN, Mustafa Haşim, *Kıbrıs'ta Türk Malları*, C. II, Kastaş Yay., KKTC 2001.
- ATALAY, Talip, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yay., Konya 2003.
- AYDOĞDU, Ahmet, *Kıbrıs'ta Türk Nüfusu*, Ankara 2005.
- ÇİÇEK, Kemal "Kıbrıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, İstanbul 2002, ss. 374-380.
- DİNÇ, Güven - ÇELİK, Cemil, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, ss. 37-59.
- ERDÖNMEZ, Celal, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi), Isparta 2004.
- ERTEM, Adnan, "Osmanlı'da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi" *Osmanlı Medeniyeti: Siyaset-İktisat-Sanat*, Klasik Yay., İstanbul 2005, ss. 25-35.
- ERTEM, Adnan, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Aralık-2011, S. 36, ss. 25-65.
- GAZİOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 2000.
- GÜLER, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi", *Osmanlı Teşkilat Tarihi* (Editör, Tufan Gündüz), Garfiker Yay., Ankara 2012, ss. 317-342.
- HAKERİ, Bener Hakkı, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- <http://www.lefkebelediyesi.com/>
- KARA, Mustafa, "Eşrefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 477-479.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müd. Yay., Ankara 2000.
- ÖNALP, Ertuğrul, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Berikan Yay., Ankara 2010.
- ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi 1726-1750*, İletişim Yay., İstanbul 2005.
- ## ARŞİV KAYNAKLARI
- İngiliz Dönemi Şer'iyye Sicili*, 4/105, 4/244, 5/98, 5/99.
- İngiliz Dönemi Vakfiye Defteri*, 53/19, 96/43, 142/67.
- Kara Kaplı Vakfiye Defteri*, 116/58, 117/58, 153/78, 194/95, 319/163.
- Kıbrıs Şer'iyye Sicili*, 15/56-228, 15/56-229, 16/155-243, 16/156-245, 24/10-29, 29/51-91, 33/23-29, 34/1, 36/103-133, 36/240, 38/214-262, 44/173-261, 53/39.
- Küçük Vakfiye Defteri*, 20/22, 51/59, 60/84, 104/154.
- Transkripsiyonlu Vakfiye Defterleri*, 3/28, 3/89, 3/92, 4/43, 4/96, 4/120, 4/157, 4/186, 4/195, 6/21, 6/31, 6/126, 6/137, 6/139, 6/158, 6/162, 6/198, 5/40.
- Vakfiye Defteri*, 5/20, 5/48, 5/154, 5/179, 5/180, 6/1, 6/2, 6/66, 6/105, 6/118, 6/233, 6/257, 6/296, 6/312, 6/322, 6/395.
- Vakfiye Kaydı Defteri*, 23/30, 110/140, 153/180, 158/187.

EK-1:Lefke kasabasında Orta Câmî‘-i Şerîfi’ nin vakfiyesi sûreti.⁵⁹

(El-Hâc Ali Efendi ibn-i Ebûbekir Efendi)

Hamd-i nâ-mahdûd ve senâ-i gayr-ı ma‘dûd ol vâcibü'l-vücûd ve müfizu'l-hayr ve'l-cûd hazretlerine lâıyk ve sezâdır ki hulûs-ı ibâdını zînet-i akl-ı râsih ve hilyet-i şer‘-i nâsih birle müzeyyen ve muhallâ ve uyûn-ı basâ‘irini kehl-i hidâyetiyle mükehhel ve mücellâ idüp sülûk-i sâlik-i reşâd ü sedâda tevfiiki refik ve temhîd-i esas-ı ma‘âşa tevfiiki hakîk ve ol sâhibü'l-makâmî'l-mahmûda misbâh-ı bezmgâh-ı vücûd ve miftâh-ı gencîne-i sehâ ve cûd güzîde-i enbiyâ ve rüsûl ve reh-nümâ-yı rehrevân-ı sübül resûl-i müctebâ safiyyi-i kibriyâ a‘nî bih Muhammedü'l-Mustafâ salla'llahu te‘âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin rûh-ı pür-fütûhlarına îsâr u nisâr olunur ki ashâb-ı ma‘âsî vü âsâm yevme yu‘hazü bi'n-nevâsî ve'l-ikdâmda anun şefâ‘at ve lütf u ihsânın ümîd ve reca iderler ve tahiyât-ı bâ-pâyân ve teslîmât-ı firâvân ervâh-ı tayyibe-i âl ü ahhâb ve eşbâh-ı tâhire-i evzâc ü evlâd ve ashâb üzerlerine olsun ki her birleri vâkıf-ı hadîs-i şerîf-i Nebevî ve ârif-i hayr-ı latîf-i Mustafavî el-mer‘ü yestezillü tahte sadakâtihi olup emvâl ü erzâkların vücûh-ı hayrât ve sübül-i müberrâta îsâr ü nisâr ve infâk-ı fı sebîli'llâhu sâir a‘mâl ve ef‘âl üzerine ihtiyâr eylediler rıdvânüllâhi te‘âlâ aleyhim ecma‘în ve ba‘de erbâb-ı elbâba nihân ve hafî ve ashâb-ı âdâba setîr ve mahfî değıldir ki bu cihân-ı gaddâr esâs-ı cism-i nezâr gibi nâ-üstüvâr ve bu dünyâ-yı bî-mekârimdâr-ı bevârin binâsı gâyetle nâ-pâyidâr olup mukîmi müşrif-i irtihâl ve na‘îmi muntazır-ı zevâl ve menâzili masâ‘ibe süknâ ve mesâkini ol masâ‘ibe mezâdır mahall-i ikamet-i sürûr ve mahfil-i istirâhat ü hubûr değıldir ve bu dahi zâhir ü rûşen ve bâhir ü mübeyyendir ki libâs-ı hayât-ı insân bir palâs-ı âr câme-i vücûd-ı âlemyân bir kabâ-yı müste‘ârdır lâ-cerem insân-ı kâmil ve merd-i âkil oldur ki *mâ-halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li ya‘budûne* muktezâsınca hazret-i hâlikî'l-ibâd celle ani'l-eşbâh ve'l-endâd hazretlerine ibâdetde kâhil ve nîrândan gâfil olmayup hâl-i âfiyetde me‘âl-i âkıbeti re‘y-i reşîd ve fikr-i sedîd birle tedebbür u tefekkür eyleyüp ed-dünyâ mezra‘atü'l-âhireti mübteğâsınca dünyâ mezra‘asında tohum-ı hayrâtı zira‘at ve bezr-i hasenâtı harâset idüp tahsîl-i melekât-ı kudsiyye ve tekmîl-i kemâlât-ı ünsiyye bâbında sarf-ı kudret ve bezl-i cehd-i tâkat kılup mehâsin-i ef‘âl ile muhallâ ve ehâsin-i a‘mâl ile müzekkâ ve musaffâ olup rûz-ı mahşerde hey‘et-i behiyye-i vesîme-i seniyye üzre mahşûr ve na‘îm-i mukîm dârü'n-na‘îm ile mesrûr ola binaen alâ zâlik işbu evkâf-ı âtiyenin mü‘essis-i bünyân-ı vakfî ve müşeyyid-i erkân-ı akîfî sâhibü'l-hayrât ve sâhib-i ezyâlî'l-müberrât beytüllâhi'l-harâm en-nâ‘î beyne'r-rükn ve'l-makâm cezîre-i Kıbrıs'da kasaba-i Lefke ahâlîsinden fahru'l-emâcid ve'l-emâsil el-Hâc Ali Efendi ibn-i Ebûbekir Efendi efâza'llâhu te‘âlâ alâ serâhumâ seccâlül-gufrân ve a‘lâ derecetihimâ fı'l-cinân hazretleri cenâb-ı Rabbi'l-eflâk ve mâlikü'l-emlâk cellet ismetehu ve allet kudreteru hazretlerinin inâyet ü ihsân eylediğı ni‘am-ı celîle ve minnet-i cezîleyi kemâl-i mertebe-i mülâhaza ve nihâyet-i derece-i mütâla‘a birle *ahsin kemâ ahsena'llâhu ileyke* emr-i şerîfine imtisâlen mâ indeküm yünfezü ve mâ inda'llahî bâkin mazmûn-ı münîfi tab‘-ı çâlâk-ı serî‘u'l-idrâkine münsâk olmağın mazmûn-ı münîf-i hadîs-i şerîf-i izâ mâte ibnü Âdeme inkata‘a amelühu illâ min selâsin ilmün yüntefe‘u bih ve sadakatün câriyetün ve veledün sâlihun yed‘u'llâhe müsted‘âsınca erbâb-ı hasenât-ı câriye ve ashâb-ı sadakât-ı bâkiye mesleğine münselik kemâl-i rağbet ve nihâyet-i muhabbet idüp tasarrufât-ı şer‘iyyesin nâfîze ve teferru‘ât-ı mer‘iyyesin mu‘tebere olduğı hâlde meclis-i şer‘-i şerîf-i şâmihu'l-imâd ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsihu'l-evtâda bi-nefsihi hâzır olup vakfî âti'l-beyânı tescîl ve levâzım u levâhıkını ve şurût ve kuyûdunu tetmîm ve tekmîl için mütevellî nasb u ta‘yîn eylediğı (...) muvâcehesinde bi't-tav‘is-sâff ikrâr-ı sahlh-i şer‘î ve i‘tirâf-ı sarîh-i mer‘î idüp el-ân taht-ı tasarruf-ı tâmm ve dâhil-i havza-i mülk-i mâ-lâ-keâmında olup cezîre-i Kıbrıs'da nefsi Kasaba-i Lefke'de mahalle-i vustâda hasbeten li'llâhi te‘âlâ ve taleben li-merzâtihi'l-ulyâ müceddeden binâ ve ihdâs eylediğı ma‘lûmü'l-hudûd câmi‘-i şerîf ve bir bâb debistân-ı latîf-i sıbyân ve ferzendâna ta‘lîm-i

⁵⁹ K.V.D., 104/154.

kitâb-ı münîf etmek için mülkümden ifrâz ve vakf eylediğim mekteb ve câmi'-i şerîf ebka'llâhu te'âlâ ilâ âhiri'z-zamânın vezâ'if-i sâir-i gallâtı için cezîre-i mezbûre kasabâtından nefis-i Kasaba-i Lefke'de vâki' mülknâme-i hümâyûn ile ashâbına temlik olunan arâzî-i memlûkemden bi'l-irs mutasarrıf olduğum tarlalardan aşağı mahalle bağçeleri nezdinde bir tarafı Hacı Hüseyin tarlasına muttasıl ve bir tarafı dereye muntehî ve taraf-ı râbi'i tarîk-ı âmma peyveste Bergola tarlası dimekle ma'rûf tahmînen on dönüm ve yine kasaba-i mezbûrede vâki' bir tarafı Drahona'ya muttasıl ve bir tarafda müftü efendi tarlasına muttasıl ve taraf-ı râbi'i Hacı Emin Efendi tarlasına muttasıl Lakşa dimekle ma'rûf tahmînen on iki dönüm ve yine kasaba-i mezkûrede vâki' bir tarafı Hasan Ağa tarlasına muttasıl ve bir tarafı Kasım Efendi tarlasına muttasıl ve taraf-ı râbi'i harka muntehî Lakşa tarlası dimekle ma'rûf tahmînen on dönüm ve yine kasaba-i mezkûrede vâki' Bakkâl Ali'den iştirâ eylediğim tarla bir tarafı Hacı Emin Efendi tarlasına muttasıl ve bir tarafı Molla Cafer tarlasına muttasıl ve taraf-ı râbi'i kendi tarlama muttasıl Bonka tarlası dimekle ma'rûf tahmînen altı dönüm ve yine kasaba-i mezkûrede vâki' Kara Hasan'dan iştirâ eylediğim tarla bir tarafı harka muttasıl ve bir tarafı el-Hâc Emin Efendi tarlasına muttasıl ve bir tarafı Molla Cafer tarlasına muttasıl ve taraf-ı râbi'i yine kendi tarlama muttasıl Bonka tarlası demekle ma'rûf tahmînen beş dönüm ve yine kasaba-i mezkûrede vâki' el-Hâc Osman'dan iştirâ eylediğim tarla bir tarafı müftü efendi tarlasına muttasıl ve bir tarafı Drahona'ya muttasıl ve bir tarafı harka muttasıl ve taraf-ı râbi'i yine kendi tarlama muttasıl Bontak tarlası dimekle ma'rûf tahmînen yedi dönüm min haysül'l-mecmû' elli dönüm şekerhâne tarlaları dimekle meşhûr ve yine Marata deresinden cereyân iden mâ-i cârî beher on beş günde bir kırk saat hakk-ı şirbi olan tarlaların mâ-i câriyesini mülkümden ifrâz ve vakf eyledim ve yine kasaba-i mezkûrda vâki' Baş mahallede Hasan Ağa eytâmlarından iştirâ eylediğim bir aded âsiyâb tevâbi'i ve levâhıkı ile beher mâhda Mü'mine Kadın ile müştereke hisseme ta'ayyûn iden yirmi altı gün ve geceden dokuz sâ'at noksân olan âsiyâbımı mülkümden ifrâz ve yine Ömer Ağa'dan iştirâ eylediğim Sultân Ağa eytâmları ile müşterek bir aded âsiyâb tevâbi'i ve levâhıkı ile beher mâh yirmi altı gün ve geceden dört sâ'at noksân hisseme ta'ayyûn iden mülk âsiyâbımı mülkümden ifrâz ve vakf eyledim ve yine kasaba-i mezbûrede vâki' Baş mahallede Mevlid oğlu Mustafa'dan iştirâ eylediğim bağçe bir tarafı Emine Kadın'dan iştirâ eylediğim vakf bağçeye muttasıl ve bir tarafı Dimitri vereseşi mülküne muttasıl ve bir tarafı Güzel tarlasına muttasıl ve bir tarafı beğlik harkına muttasıl mülk bağçeyi eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi ile ve üç bâb hâne tahmînen sekiz dönüm ve yine Süleyman Ağa kerimesi Emine Kadın'dan ve Anez kızı Marya'dan iştirâ eylediğim bağçe bir tarafı Süleyman Ağa eytâmları ve Dimitri eytâmları ve tarîk-ı hâssına ve Emine Kadın mülkü bağçesine muttasıl ve bir tarafı vakf kebîr bağçeye muttasıl ve tarafeyni tarîk-ı amma muttasıl mülk bağçeyi eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresiyle ve bir bâb hâne tahmînen dört buçuk dönüm ve yine Ömer Ağa'dan iştirâ eylediğim bir tarafı Ayşe Kadın bağçesine muttasıl ve bir tarafı Fethi oğlu Hüseyin bağçesine muttasıl ve bir tarafı Mustafa ve Hüseyin ve tarîk-ı hâssına muttasıl ve bir tarafı tarîk-ı âmma muntehî mülk bağçe ma'a eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmire ve üç bâb hâne tahmînen üç dönüm min haysül'l-mecmû' on beş buçuk dönüm mülk bağçelerimi mülkümden ifrâz ve vakf eyledim ve yine kasaba-i mezbûrede Orta mahallede Molla Süleyman hammâm ma'a câmekân ve cemî'-i tevâbi' ve levâhıkı ve derûnunda olan gedik ile ve yine Marata deresinden cereyân iden mâ-i cârîmi (...) hakk-ı şirbi için sekiz sâ'at mâ-i cârî mülkümden ifrâz ve vakf eyledim min haysül'l-mecmû' kırk sekiz sâ'at mâ-i cârîmden kırk sâ'at şekerhâne tarlaları için ve sekiz sâ'at bağçeler için mülkümden ifrâz ve vakf eyledim ve yine Köpekoğlu'ndan iştirâ eylediğim Abilh toprağında vâki' sekiz dib zeytun eşcârı cem'an on iki dib ve yine vakf bağçeler derûnunda ne mikdâr zeytun mevcûd ise ve yine Abdal Ağa'nın zevcinden iştirâ eylediğim Lemna [Lemona] toprağında vâki' yirmi dib ve yine Molla Salih'den iştirâ eylediğim (...) toprağında yirmi dib ve yine merhûm Hacı Süleyman Ağa'dan hisseme intikâl iden Perestorana toprağında vâki' altı dib ve cem'an elli sekiz dib zeytun eşcârı mülkümden ifrâz ve vakf eyleyüp tescîl-i şer'î buyurduktan sonra şöyle şart eyledim ki mâdâm ki bu fakîr lâbis-i câme-i hayâtım

vakf-ı mezkûra kendim mütevellî olup âmme-i umûr-ı evkâf-ı mezkûre (...) akârât-ı mezbûrede nakz ve ziyâde vezâ'if ve tebdîl ve tağyîr-i masârif ve istibdâl ve tahvîl ve azl ü nasba (...) olup vefâtımdan sonra umûr-ı tevliyet erşed-i evlâdına andan ceddem Havva Kadın'a ve andan Hacı Emin Efendi oğlu Mustafa Efendi'ye ve andan Hacı Emin Efendi'ye andan Hacı Emin Efendi'nin erşed-i evlâdına andan asabe-i nesebimden olan akrab-ı erşed zükûra ândan (...) zevi'l-ihtirâmımdan olan akrab-ı erşed zükûra bu mezkûr olanların inkırâzından sonra e'imme ve hutebânın (...) müşâr bi'l-benân olan sâlih ve evra'ı her kim ise udûl-i cemâ'atin ma'rifetleriyle mütevellî nasb olunup mâdâm ki evkâf-ı (...) vechen mine'l-vücûh hıyâneti zuhûr etmiş kimse ferd-i ahad müdâhale eylemeye eğer cüz'î hıyâneti zâhir olur ise udûl-i müslimîn ma'rifetleriyle (...) âharını nasb ideler eğer e'imme ve hutebâdan sâlih ve muttakî ve umûr-ı evkâfdan haber[dâr] kimesne bulunmaz ise ahâlî sulehâsından evra'ını cümle ma'rifetiyle mütevellî eyleyüp ve şart eyledim ki her kim mütevellî olur ise bu vakfiyye-i muharreremi yedine teslim idüp (...) şartı mücebince amel idüp ma'âza'llâhi te'âlâ ba'de'l-inkırâz re'y-i hâkim-i şer'î birle câmi'-i şerîf-i mezbûrun (...) tevliyet-i merkûmu dahi rû'yet ve çiftliği ve bağçeleri ve âsiyâbları ve hammâmı ve sâir evkâf-ı mezbûreleri (...) uhdesinden gelir mültezime iltizâm ve beher sene rûz-ı Kâsım duhûlünde icâresini ahz ve tama'-ı hâmma düşüp artık icâre ile mûmteni'ül-husûl mültezime iltizâmıdan be-gâyet tehâşî ve rağbet etmeyeler hâsıl olan icâreden cânib-i mîrîye bedel-i öşr nâmıyla su maktû'u ta'bir olunan yirmi guruş dört para bağçelerin bağçe hakkı ve âsiyâbların ispenci üç guruş dokuz para Piri Paşa Câmi'-i Şerîfi'ne icâre-i zemîn iki guruş on üç para cem'an yirmi beş buçuk guruş altı parayı edâdan sonra bâkî evkâf-ı mezkûreden hâsıla olan icârâtından her üç mâhda bir ehl-i mürtezikâya vazîfesin edâ etmek üzere mârru'z-zikr müceddeden binâ ve vakf eylediğim mektebin hâce ve halîfesine senevî on sekiz guruş ve câmi'-i şerîf mü'ezzinine senevî yirmi yedi guruş beher cum'a kable'z-zuhr kırâ'et ve sene tamâmında tamâm idüp cehar-yâr-ı güzîn ve aşere-i mübeşşere ve cemî'-i ashâb-ı kirâm rıdvânu'llâhi te'âlâ aleyhim ecma'în hazerâtının ervâh-ı mübârekelerine leyle-i berâtda ihdâ eylemek için devirhâna senevî on guruş ve üç hatm-i şerîf tilâvet birin merhûm Hacı Süleyman Ağa'nın ve ehli Havva Kadın'ın ve evlâdları ervâhları için leyle-i mi'râcda ihdâ birin Hacı Mehmed Ağa'nın ve ehli Şehrî Kadın ve evlâdları ervâhları için leyle-i berâtda ihdâ birin haremim Havva Kadın rûhu için leyle-i kadrde ihdâ etmek için senevî on beş guruş ve her farzın evvelinde üç ihlâs-ı şerîf tilâvet idüp sevâbın hemşîrem Emetullah Kadın'a ihdâ eyleye ve vech-i muharrer üzre zikr olunan beş ciheti Hacı Hasan-zâde Hacı Hüseyin'e meşrûta kılınmışdır ba'dehu mü'ezzinliğe ve hâceliğe ve devirhân ve hatimhânlığa müstahikk bir kimesne bulunmaz ise diğerefrâd-ı Âdeme tefvîz etsünler ba'dehu câmi'-i cedîd-i mezbûrun (...) senevî kırk beş guruş hatîbine senevî otuz altı guruş cem'an seksen bir guruş vazîfeyi beher mevâcib yed-i mütevellîden ahz idüp vech-i muharrer üzre ciheteyn-i merkûmeyni Hacı Emin Efendi-zâde Mustafa Efendi'ye meşrûta kıldım. Ba'dehu namâzdan ferâğdan sonra bir aşr-ı Kur'ân-ı Şerîf tilâvet etmeği imâma meşrûta kıldım sevâbın kendi rûhuma ihdâ eyleye ba'dehu kayyım ve ferrâşa ve sebîle senevî otuz altı guruş beher mevâcib yed-i mütevellîden ahz idüp ber-vech-i muharrer zikr olunan cihâtı Kapudân-zâde Molla Mustafa'ya meşrûta olmağın ba'dehu Hacı Halil-zâde Ahmed Efendi'ye dört hatm-i şerîf tilâvet etmek için senevî on sekiz guruş beher mevâcib yed-i mütevellîden ahz eyleyüp bir hatm-i şerîf fahr-i kâ'inât ve aleyhi's-salavât efendimiz hazretlerinin mübârek râh-ı mutahharelerine ve ezvâc ü evlâdlarının ervâh-ı şerîfelerine leyle-i mi'râcda ihdâ bir hatm-i şerîf Emine Kadın'ın rûhuna leyle-i kadrde ihdâ bir hatm-i şerîf yine kendi rûhuma leyle-i berâtda ihdâ yine bir hatm-i şerîf hacı*[dahi] kendi rûhuma leyle-i kadrde ihdâ eyleye vech-i muharrer üzre zikr olunan ciheti Ahmed Efendi'ye meşrûta kılındı. Ba'dehu Aşağı Câmi'-i Şerîf'in imâmına üç hatm-i şerîf tilâvet etmek için senevî on beş guruş ber mevâcib yed-i mütevellîden ahz eyleyüp hatm-i şerîf pederim merhûm Ebûbekir Efendi ve ehli ve evlâdları ervâh-ı şerîflerine leyle-i mi'râcda bir hatm-i şerîf mâder-i müşfikam Ümmügülsüm Kadın'ın rûh-ı pür-fütûhlarına leyle-i berâtda ihdâ bir hatm-i şerîf merhûme harem-i ismet-nümûnum Hadice Kadın'ın rûhuna ve evlâdları rûhlarına leyle-i kadrde ihdâ eyleyüp vech-i muharrer üzre ciheteyi

merkûma Aşağı Câmî'-i Şerîf'in imâmına meşrûta kıldım. Ba'dehu Aşağı Câmî-i Şerîf sebîline senevî beş gurus vakf eyledim ber mevâcib yed-i mütevellîden ahz eyleyüp bir hatm-i şerîfleri müceddeden binâ eylediğim câmî'-i şerîfimde leyâlî-i mübârekelerde ber-vech-i meşrûta yerlü yerince ihdâ eylemek için senevî iki gurusluk üd-ı Mâverdi vakf eyledim yine vakf olunan bağçelerin ve âsiyâb ve hammâm ve mektebin ve câmî'-i şerîf'in ve vakf olunan çiftliğine ve zeytun eşcârlarının ta'mîrâtına ve hâsıla olan gallâtı ve icârâtı cem' etmesine nâzır nasb olunan câbiye senevî yirmi yedi gurus vazîfe yedine verile ba'de hâzâ zıkr olunan ehl-i vezâ'ife bi-tamâmihi vazîfesin edâdan sonra evkâf-ı merkûmûndan hâsıl olan icârâtdan izdiyâdın şart ve ta'yîn eylediğim üzre erşed mütevellî olan kimesne mürûr-ı ezmine ve kürûr-ı âvân ile evkâf-ı mezkûrelere cüz'î ve küllî masraf zuhûrunda mütevellî olan bi'z-zât hasbîce nezâret idüp câmî'-i şerîf ve mekteb ve âsiyâb ve hammâm ve bağçelerin bir türlü harâbına ruhsat verdirmeyüp irci'î ilâ Rabbiki râziyeten merzıyye nidâsın gûş etdiklerinde erbâb-ı istihkâkı intihâb ve mütevellî olan tezkire verüp cihet nâmıyla bey' u şîrâya bir türlü ruhsat vermeyeler edâ-yı hizmetde taksîr ü tekâsül idenleri ba'de'l-[azl] müstahıkkına verilüp şurût-ı hasene ve kuyûd-ı müstahsene ile hatm-i kelâm ve tensîs-i ani'l-merâm eylediklerinden sonra akârât-ı mezkûreyi mütevellî-i mezbûra teslîm etdim ol dahi kabûl etdim dedikde gıbbe't-tasdîki's-şer'î vâkıf-ı ârif sehhe'llâhu te'âlâ hüve'l-mevâkıf kelâmını semt-i âhara sârif olup vakf-ı akârât üstâd-ı e'imme-i kibâr Ebî Hanife hazretleri katında sahîh olup lâzım olmamağın vakf-ı mezbûrdan rücû' eyledim yine bana teslîm eylesün deyü istirdâd murâd idicek mütevellî-i mezbûr cevâbında eğerçi ol imâm-ı celîlü'l-mikdâr indinde vakf-ı akâr gayr-ı lâzım ve kâdirdir lâkin İmâm-ı Sâni Ebû Yusuf bin Yakub es-Samedânî aleyhi rahmetü'r-rahmânî ve İmâm-ı Sâlis Ebul-Hasen Muhammed eş-Şeybânî aleyhi rahmetü's-Sübhânî katında sıhhat-i lüzûm lâzımdır deyü reddetme ibâ vü imtinâ' idüp hâkim-i mevki' sadru'l-kitâb tûbâ leh ve hüsne me'âb huzûrunda müterâfi'ân ve fasl [u] hasma tâlibân olduklarında anlar dahi tarafeynin kelâmını istimâ' idüp te'emmül-i enîk ve fikr-i [hakîk] etdikden sonra cânib-i vakfı evlâ vü ahrâ görüp mevâzi'-i ihtilâfi âlim olduğu vâkıf-ı mûmâ-ileyh hazretlerinin takrîr ü tahrîr (...) ve tavsîf olunan arâzî-i memlûke-i mezkûre ve akârât-ı memlûke-i mesfûrenin mezheb-i muhtâr üzre vakfiyyetlerine ve cümle şurût-ı mebsûte ve kuyûd-ı mazbûtalarının sıhhat ve lüzûmuna hükm ve kazâ ve fasl u imzâ eyledikden sonra vakf-ı sahîh-i lâzım ve nâfiz bi'l-ittifâk oldu min ba'd vechen mine'l-vücûh ve tarîkan mine't-turuk nakz u nakîza mecâl muhâl andan muhâl olmuşdur. Fe-men beddelehu ba'de mâ semi'ahu fe-innemâ ismühu ale'llezîne yübeddilünehu inna'llâhe semî'un alîm ve ecrü'l-vâkıf ale'l-hayyi'l-cûdi'l-[kerîm ennehû lâ-yudî'u ecre'l-muhsinîn.]

Târîh isnâ ve mi'ete ve elf min hicret-i men lehü'l-izz ve's-şeref.

Şuhûdü'l-hâl: Fahu'l-müderrisîn fazîletlü Vâni Abdülcelîl Efendi, Fahu'l-a'yân Menteşî-zâde el-Hâc Mustafa Ağa, Fahu'l-emsâl hâlâ Lefke Serdârı Ali Ağa, el-Hâc Hüseyin bin el-Hâc Salih, Hammâmî Hacı Salih, Mü'ezzin-zâde Hacı Hüseyin, Bakkâl Yusuf ve karındaşı Mustafa, Molla Süleyman, Kasım Efendi, Hasan Binbaşı, Abdal Ağa, Koni Süleyman, Fazlı-zâde Ali Efendi, Kahveci Mustafa.

Kıbrıs'ta XIX. Yüzyılda Kurulan Vakıflardan Muhassıl Mehmed Emin Efendi Evkafı

Doç. Dr. Meral BAYRAK (FERLİBAŞ)
Osmangazi Üniversitesi / Eskişehir

Giriş

Kısaca, bir malı özel mülk olmaktan çıkarıp kamu yararı için bağışlamak demek olan vakıf, karşılıksız iyilik yapmak esasına dayanır. Kaynağını İslam dininden alan bu anlayış sayesinde neredeyse tüm toplumsal ihtiyaçlar hayırseverler tarafından kurulan vakıflarla karşılanmıştır. En güzel örneklerine Osmanlı toprakları üzerinde rastlanan vakıflarla, toplum yaşamının alt yapısı oluşturulmuştur. Vakıflar yoluyla çok sayıdaki cami ve mescidin yanında mektep, medrese, kütüphane, imaret, darüşşifa, tekke, zaviye, dergah, çeşme, şadırvan, han, hamam gibi sosyal ve kültürel kurumlar hayat bulmuş, yaşam alanları bu şekilde mamur olmuştur. Kimi zaman büyük vakıflarla külliye denilen kurumlar topluluğu kimi zaman da daha küçük olanlarla ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulan tesisler, kamuya hizmet sunmuştur.

Bu çalışmada zengin gelir kaynakları yani köyleri, arazileri, bağları, bahçeleri, hanları, hamamları, evleri, odaları, dükkanları, değirmenleri, su dolapları gibi akarı olan, cami, medrese, mektep, kütüphane, imaret, darüşşifa gibi büyük eserleri bulunan bir vakıf anlatılmamıştır. Zira çalışmaya konu olan evkaf, XIX. yüzyıla aittir ve dönemin şartları büyük vakıf eserlerin yapımına imkan vermediğinden küçük kapsamlı olarak nitelendirilebilecek türdendir. Tanıtılmaya çalışılan evkaf bu dönemde kurulan vakıflarla¹ benzer özellikler göstermektedir. Aşağıda ayrıntılı olarak anlatılan Mehmed Emin Efendi'ye ait vakıflar kısaca, ihtiyacı olan bazı kurumlara destek sağlamaya, bazılarının bakım ve onarımını yapmaya, sevap kazanmak amacıyla mevlid okutmaya ve çeşmeler yaptırarak susuzluğu gidermeye yöneliktir.

Çalışmanın konusunu oluşturan vakıfların kurucusu olan Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin hayat hikayesi hakkında fazla bilgi edinilememiştir. Sadece Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin Kıbrıs muhassıllığına atanmasını konu alan, o dönemde kaptan-ı derya olan Vezir Hüsrev Paşa tarafından Bâb-ı âlî'ye yazılan bir takrirden bazı bilgiler elde edilmiştir. Buna göre Kıbrıs muhassılı olan -Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin selefi- Seyyid Mehmed Efendi reayaya zulmettiğinden azledilmiştir. Yerine Hüsrev Paşa'nın bir kaç seneden beri divan kâtibi olan, paşa tarafından dirayetli ve sadık olarak nitelenen hâcegân-ı dîvân-ı hümayûndan Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin getirilmesine karar verilmiştir. Böylece Mehmed Emin Efendi 1227/1812 yılından itibaren iltizamen Kıbrıs muhassılı olarak görevlendirilmiştir.² Bu görevde ne zamana kadar kaldığı tespit edilememekle birlikte 1233/1817-1818 yılında görevi sürdürdüğü yine kaptan paşa tarafından merkeze gönderilen bir ilamdan anlaşılmaktadır. Kaptan paşa, tüm ada halkının hem müslim hem de gayrimüslimlerin Mehmed Emin Efendi'den ve yönetiminden memnun olduklarını ifade ettiği bu ilamında aynı şahsın göreve devam etmesi talebinde bulunmuş, kaptan paşanın dolayısıyla halkın isteği kabul edilerek belirtilen yıl için Mehmed Emin Efendi'nin görevi sürdürmesi uygun görülmüştür.³ Bu bilgilere dayanarak Mehmed Emin Efendi'nin 1227/1812 ile 1233/1817-1818 yılları arasında iltizamına aldığı Kıbrıs'ın idaresinden ve

¹ XIX. yüzyılda kurulan küçük kapsamlı vakıfların hizmet alanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.33-34.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye (C.ML), 272/11166.

³ agb.

vergilerin toplanmasından sorumlu olduğu net olarak söylenebilir. Ancak aynı tasnifte yer alan belgeler arasında bulunan bir başka arşiv kaydında 1225/1810-1811 yılından itibaren muhassıllık için 50.000 kuruş zam yapılacağı ve o dönemde muhassıl olan hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan Mehmed Emin Efendi'nin bu zammı vermesi halinde önceden olduğu gibi görevine devam edebileceği belirtilmiştir.⁴ Bu durumda 1225/1810-1811 yılında muhassıl olan Mehmed Emin Efendi'nin ne zaman göreve atıldığı yani hangi yıldan itibaren görevini sürdürdüğü belli değildir. Bu bilginin doğru olması halinde yukarıda yapılan açıklamalar ve verilen tarihler anlamını yitirmektedir. Arşiv kayıtlarının birbiriyle çelişen bilgiler içermesi karışıklığa neden olmakla birlikte tarafımızdan Mehmed Emin Efendi'nin 1227/1812 yılı itibariyle göreve getirildiği zannedilmektedir.⁵

Mehmed Emin Efendi'nin hangi tarihte muhassıl olduğu net olarak tespit edilemediği gibi görevde ne kadar kaldığı da bilinmemektedir. Aşağıda söz edilen Mehmed Emin Efendi'ye ait vakfiye ve iki zeyilde onun muhassıl olduğundan bahsedilmiş, 1826 yılında tescil ettirilen son zeyilde ise görevini ifade eden bu sığata hiç yer verilmemiştir. Bu dönemde muhassıl olmadığı anlaşılan Mehmed Emin Efendi'nin aslında 1824 yılından önce görevden ayrıldığı tespit edilmiştir. Ahmet C. Gazioğlu eserinde, Kutup Osman Tekkesi'nden söz ettiği bölümde, Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Ağa'nın 1824 yılında Kutup Osman anısına türbe, mescid ve tarikat mensupları için bazı odalar yaptırdığını belirtmiştir.⁶ Burada adı geçen Mehmed Ağa çalışmaya konu olan vakıfların banisi Mehmed Emin Efendi değil Kıbrıs'ın o tarihteki idarecisidir. Mehmed Emin Efendi'nin 1824 yılından ne kadar önce görevi bıraktığı dolayısıyla kaç yıl muhassıl olarak hizmet verdiği bu yetersiz veriler nedeniyle saptanamamıştır. Ne yazık ki yaşamıyla ilgili diğer detaylara da ulaşamamıştır.

Vakfiye ve Zeyllere Göre Seyyid Mehmed Emin Efendi Evkafı

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye ait olan 1632 numaralı⁷ vakfiye, sonraki yıllarda düzenlenmiş üç zeyli de içeren yirmi beş sayfadan oluşan, 22 cm.×15 cm. ebadında ciltli bir defter şeklinde hazırlanmış olup "*Mehmed Hüsrev Paşa Kethüdası ve Kıbrıs Muhassılı hâcegânı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Esseyyid Mehmed Emin Efendi ibni Esseyyid Mehmed'in Vakfiyesi'dir*" şeklinde bir başlığa sahiptir.⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi hakkında yeterli bilgiye ulaşamayan, defterdeki başlıktan Dîvân-ı Hümâyûn hocalarından yani divan kalemlerinin şeflerinden dolayısıyla üst düzey kalem ehlinde olduğu anlaşılan Muhassıl Mehmed Emin Efendi, defterin 2 ilâ 10. sayfaları arasında yer alan 25 Rebi'ülâhır 1229/16 Nisan 1814 tarihli vakfiyesi ile Lefkoşe'de Yeni Cami Mahallesi'nde bulunan iki katlı ev ve 700 kuruş bağışlamıştır.⁹ Üst katta bir oda ve sundurma altta ise iki oda bulunan avlu içinde olan evin kirasının Lefkoşe'deki Ayasofya/Selimiye Camii'nde müderris olan şahıslara verilmesini talep eden vâkıf, 700 kuruşun da onu on bir buçuk hesabı ile yani %15'le istirbah ettirilmesini istemiştir. Elde

⁴ agb.

⁵ 2004 yılında hazırlanan bir yüksek lisans tezinde ise Mehmed Emin Efendi'nin 1231/1815-1816 yılında muhassıl olduğu belirtilmiştir (Gökhan Şengör, *Osmanlı'dan Günümüze Kıbrıs Türk Arşivciliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşe 2004, s.10. docs.neu.edu.tr/library/6314175883.pdf (ET:04.24.2016)). Bu bilgi kesinlikle doğru değildir. Zira 15 Safer 1228/17 Şubat 1813 tarihli vakfiyede Mehmed Emin Efendi muhassıl olarak kaydedilmiştir.

⁶ Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 2000, s.415. Ayrıca bkz. Ebru Karakaya, "Kıbrıs (Mimari)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 25, İstanbul 2002, s.389.

⁷ Söz edilen vakfiye ve zeylleri içeren defterde ayrıca "Kayıt No: 1145" biçiminde bir numara daha bulunmaktadır. Bu numaralardan birinin eski değerinin de yeni numara olması muhtemeldir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde defter, 1632 numara ile kaydedildiğinden bu numaranın yeni ve geçerli olduğu tahmin edilmektedir. Ancak defterin kapağında her iki numara da bulunduğundan bu çalışmada "nr.1632/1145" biçiminde ikisi birlikte verilmiştir.

⁸ Muhassıl Mehmed Emin Efendi'nin vakıf eserleri ile vakfettiklerini içeren vakfiye ve zeyllere göre hazırlanan tablo Ek I'de verilmiştir.

⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *VGM.Defter*, nr.1632/1145, s.4-5; nr.580, s.48; İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), *Kıbrıs Ser'iyye Sicili (KŞS)*, nr.28, s.156; BOA, Cevdet Maarif (C.MF), 38/1868.

edilecek nemadan¹⁰ her yıl 25 kuruşun evin bakım ve onarımına harcanmasını, 30 kuruş ile mevlid kandilinde Lefkoşe camilerinden olan Ömeriye Camii'nde Hz. Muhammed'in ruhu için mevlid okutulmasını, şerbet ve gülâb¹¹ dağıtılarak masraflarının karşılanması, hizmet verenlere ödeme yapılmasını belirtmiştir. Bunun için üç mevlidhâna üçer kuruştan 9 kuruş verilmesini, mevlidin bitiminde tecvidi iyi olan birinin Kur'an'dan bir hatm-i şerif okuyup sevabını -vâkıfın- tüm geçmişlerinin ruhlarına hediye etmesini ve hizmetine karşılık 6 kuruş ödenmesini vakıf şartı olarak bildirmiştir. Ayrıca Ayasofya/Selimiye Camii'ndeki dört müezzinin, beş vakit namaz sonrasında birer Fatiha okuyarak sevabını yine -vâkıfın- bütün ecdadının ruhlarına bağışlamalarını istemiş, yıllık olarak her birine ikişer kuruş verilmesini belirtmiştir. Mütevelliyeye 10, nazıra 9 kuruş ödenmesini yine vakfiyesinde ifade eden Mehmed Emin Efendi, her yıl nemadan yapılacak bu harcamalardan sonra artacak 8 kuruşun da müteveli tarafından muhafaza edilmesini, işletilecek olan paranın herhangi bir nedenle eksilmesi halinde bununla tamamlanmasını bildirmiştir. Vakfa adadaki müftülerin nazır olmasını, her yıl müteveli ile vakfın muhasebesini yapıp hesaplarını kontrol etmesini, müteveli ataması veya azli gerektiğinde bunun için de nazırı yetkili kıldığını ifade etmiştir.¹²

Defterin 11 ilâ 17. sayfaları arasında yer alan 9 Rebi'ülâhır 1232/26 Şubat 1817 tarihli vakfiye zeyline göre Mehmed Emin Efendi bu defa 1.500 kuruş bağışlamış, yine onu on bir buçuk hesabı ile işletilmesini istemiştir. Elde edilecek yıllık nemadan¹³ Ömeriye Camii bitişğinde yer alan kendisi tarafından ihya ve imar edilen makam-ı Hızır denilen kutsal yerde her gece kandil yakılmasını ve bunun için alınacak yağ bedeli olarak Ömeriye Camii mütevellilerine yıllık 30 kuruş verilmesini talep etmiştir. Ayrıca Tuzla yolu üzerinde yaptırdığı çeşme ile Girne'de inşa ettirdiği iki çeşmenin su yollarının bakım ve onarımıyla diğer masrafları için yıllık olarak 100 kuruş tahsis edilmesini bunun 25 kuruşunun Tuzla yolundaki çeşmeye, 75 kuruşun da Girne'deki çeşmelere harcanmasını belirtmiştir. Bunların dışında vâkıf ilk vakfiyedeki taleplerinden biri olan Ömeriye Camii'nde okutulmasını istediği mevlid için tahsis ettiği 30 kuruşa bu defa 60 kuruş daha ilave ederek 90 kuruşun bu amaçla yapılacak masraflara kullanılmasını istemiştir. Yine ilk vakfiye ile Ayasofya/Selimiye Camii'ndeki dört müezzine yıllık olarak ödenmesini belirttiği 8 kuruşun, müezzinlerin yerine Ömeriye Camii'nde okunacak mevlid başlamadan önce hatm-i şerif okumak üzere tayin edilecek kimseye verilmesini talep etmiştir. Bu şekilde ilk vakfiyesinde yer alan bazı şartlarını değiştiren Mehmed Emin Efendi, vakfa müteveli olanlara görevlerine karşılık -ki bunu da arttırarak- yıllık 25 kuruş ödenmesini, tüm harcamalardan sonra artan 10 kuruşun müteveli tarafından muhafaza edilmesini, makam-ı Hızır'ın tamire muhtaç olması halinde onarım masrafları için bu paranın kullanılmasını bildirmiştir. Mehmed Emin Efendi son olarak adada

¹⁰ Onu on bir buçuk hesabı ile 700 kuruştan yıllık 105 kuruş nema elde edilir.

¹¹ Gülsuyu demek olup dağıtmak için kullanılan kaba gülâbdân denmiştir. Osmanlı dönemine ait çeşitli gülâbdânlar için bkz. M. Şinasi Acar, *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesnelere*, YEM Yayın, İstanbul 2015, s.367, 370, 374-376.

¹² VGMA, *VGM.Defter*, nr.1632/1145, s.5-6; nr.580, s.48-49; İSAM, KŞS, nr.28, s.156-157. Kıbrıs'ta kurulan para vakıfları üzerine bir çalışma yapan ve bu vakıftan da söz eden Mehmet Demiryürek, aktardığı bilgilerle ilgili referans olarak *Kıbrıs Şer'iyye Sicil'i'nin* numarasını 29 olarak kaydetmiştir (Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies*, Volume 4/8 (2009), s.1039 dipnot 104). Doğrusu yukarıda verildiği gibi olup bunu teyit eden başka bir kaynak ile karşılaştırılabilir. Bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2000, s.229. Mehmed Emin Efendi'nin söz edilen vakfının, Kıbrıs vakıflarını konu alan çalışmasında, Lefkoşe'deki Ayasofya/Selimiye Camii'nde tedrisat için olduğunu belirten M. Kemal Dizdar, eksik bilgilendirmede bulunmuş, vâkıfın sevap kazanmak arzusuyla okunmasını istediği mevlid ve hatm-i şerif ile dua edilmesi talebinden bahsetmemiştir. Bkz. M. Kemal Dizdar, "Kıbrıs Evkafı", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1971, s.205. Vakfiyeye göre vakfedilenler ve vâkıfın ileri sürdüğü şartlar ile talepleri içeren tablo Ek II'de verilmiştir.

¹³ Onu on bir buçuk hesabı ile 1.500 kuruşun yıllık neması 225 kuruştur. Güven Dinç-Cemil Çelik, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1 (2012), s.44'te, Vâkıfın bu vakfiye zeylinde yer alan taleplerini özetleyerek yapılacak harcamaların 1.500 kuruştan karşılanacağını belirtmişlerdir. 1.500 kuruş harcanacak meblağ değildir, yukarıda belirtildiği gibi işletilmek üzere bağışlanmıştır. Dolayısıyla "asl-ı mâl" denilen "nükûd-ı mevkûfe" -istirbah ettirilmek üzere- vakfedilmiş paradır. Yazarlar tüm masrafların ana paradan karşılanacağını ifade ederek yanlış bilgi vermişlerdir. Para vakıflarında ana para vakfın gelir kaynaklarından olup sıkı tedbirlerle korunmaya çalışılır.

müftü olanların vakfa nazır olmasını belirterek ilk vakfiyeden yaklaşık üç yıl kadar sonra tescil ettirdiği vakfiye zeyli ile kurduğu vakfı hakkındaki açıklamalarını ve taleplerini bitirmiştir.¹⁴

Aynı defterin 18 ilâ 23. sayfaları arasında bulunan ve tarihsiz¹⁵ olan vakfiye zeylinde Mehmed Emin Efendi daha önce bağışladığı 700 kuruş ile 1.500 kuruşun işletilemediğini hatta 2.200 kuruşluk bu meblağın mevcut olmadığını belirterek gelir getirecek akar ile değiştirilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. Bunun için Saraçlar Çarşısı'nda olan Çulhalar Hanı denilen 3.000 kuruş değerindeki on dört odalı han ile bitişiğinde bulunan Hüseyin Efendi'nin kızı Fatma Kadın'dan 600 kuruşa satın aldığı bir dükkanı vakıf malı haline getirmiştir. Yine aynı yerde zemini mukataalı vakıf, binası mülk olan kahvehaneyi Abdullah Efendi'nin oğlu Derviş Efendi'den 500 kuruşa satın almış, yeniden inşa edip bağışlamıştır. 2.200 kuruş ile değiştirmek üzere vakfettiği akara bir gayri menkul daha eklemiş, hanın bitişiğinde yeri mukataalı vakıf, binası mülk olan Beytülmâl Kâtibi Seyyid İbrahim Efendi'den 300 kuruşa satın aldığı bir odayı vakfetmiştir. 2.200 kuruşa karşılık vakfedilen bu akarâtın taliplerine kiraya verilmesini, elde edilecek gelirden vakfiye ile ilk zeyldeki şartlarının yerine getirilmesini, gerekli harcamaların yapılmasını ve görevlilerin ücretlerinin ödenmesini belirtmiştir. Artan gelirden, onarım ve bakımını yaptığı Ömeriye Camii bitişiğindeki makam-ı Hızır'ın tamire muhtaç olması durumunda yıllık 15 kuruş harcanarak tamir ettirilmesini isteyen vâkıf, önceki zeyl ile burada her gece bir kandil yakılması için yağ bedeli olarak tahsis ettiği yıllık 30 kuruşun fazla geldiğini, 15 kuruşun yeterli olacağını ifade ederek kalan 15 kuruşun da her gece kandil yakma görevini yerine getiren Ömeriye Camii kayyımlarına ödenmesini bildirmiştir. Ayrıca tamir ettirip kullanılır hale getirdiği Sarayönü Meydanı'ndaki çeşme¹⁶ ile kahvehane yakınındaki üç kapılı çeşmenin onarıma muhtaç hale gelmeleri durumunda her biri için yıllık 15 kuruş harcanarak bakımlarının yapılmasını, gayrimenkullerin onarılması gerektiğinde de yine vakıf fazlasının kullanılmasını belirtmiştir.¹⁷

Vakfiye ve zeylleri içeren defterin 24 ilâ 25. sayfaları arasında yer alan 9 Şa'ban 1241/19 Mart 1826 tarihli üçüncü ve sonuncu vakfiye zeylinde Mehmed Emin Efendi Lefkoşe'de Saraçlar Çarşısı'nda vakfa ait gelir kaynaklarından Çulhalar Hanı yakınında bulunan sıbyan mektebini yenileyip kullanılır hale getirdiğini belirterek buraya dindar ve tecvidi iyi bilen bir hocanın atanmasını, görevine karşılık vakfın gelirinden 20 akçe yevmiye verilmesini istemiştir. Kayd-ı hayat şartıyla görevini sürdüreceğine vurgu yapılan hocanın, vefatından sonra oğlunun bu hizmeti yerine getirmesini, evladının olmaması halinde vakfın nazırının imtihanla yine dindar ve tecvidi bilen birini seçip atmasını bildirmiştir.

Vâkıf, mütevellinin ücreti ile ilgili bir değişikliğe de bu zeylde yer vermiş, yıllık 25 kuruş olan ücrete 5 kuruş zam yaparak yine vakıf gelirinden ödenecek olan meblağı 30 kuruşa çıkartmıştır. Tevliyetin gelecekte nesli kesilinceye kadar kendi soyundan kız ve erkek çocukları ile onların çocuklarından devam etmesini de aynı zeylde şarta bağlayan vâkıf kendi soyu tükendiğinde azatlı

¹⁴ VGMA, *VGM.Defter*, nr.1632/1145, s.12-13, 17; nr.580, s.50; İSAM, *KŞS*, nr.29, s.132. Vakfiye zeyline göre vakfedilen ile şartlar ve talepleri içeren tablo Ek III'de verilmiştir.

¹⁵ Tescil tarihi kaydedilmediği için tarihsiz olduğuna hükmedilen zeylin, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde vâkıfa ait vakfiye ve zeylleri içeren listede 9 Şa'ban 1241/19 Mart 1826 tarihli olduğu ifade edilmiştir. Oysa bu tarih son zeylin tarihidir. Bir yanlışlık sonucu bu tarih verilmiş olsa gerektir. Zira tarihsiz olan ikinci zeylde Mehmed Emin Efendi'nin Kıbrıs muhassılı olarak görevini sürdürdüğü belirtilmiştir. 9 Şa'ban 1241/19 Mart 1826 tarihli olan üçüncü ve son zeylde ise Mehmed Emin Efendi'nin, Kaptan-ı derya Gazi Mehmed Hüsrev Paşa'nın kethüdası ve hâcegânı Dîvân-ı Hümayûn'dan olduğuna vurgu yapılarak muhassıllığı ile ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu dönemde Mehmed Emin Efendi'nin Kıbrıs muhassılı olmadığı dolayısıyla tarihi bilinmeyen ikinci zeylin muhassıl olduğu dönemde tescil edilmesi nedeniyle söz edilen tarihin ikinci zeyle ait olamayacağı aşikardır. Bkz. VGMA, *VGM.Defter*, nr.1632/1145, s.18-25; nr.580, s.51.

¹⁶ Tuncer Bağışkan, bu çeşmeye ait olduğuna inanıldığını ifade ettiği, üzerinde "*Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Kıbrıs Muhassılı Muhammed (Mehmed) Emin Efendi. 1229/1813-1814*" yazan mermer bir kitabenin Mevlevi Tekkesi'nde sergilendiğini belirtmiştir. Bkz. Tuncer Bağışkan, "Sarayönü Meydanı'nın Uzak ve Yakın Geçmişi", *Yenidüzen Gazetesi*, <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/117/sarayonu-meydani-nin-uzak-ve-yakin-gecmisi/606> (ET:10.21.2015).

¹⁷ VGMA, *VGM.Defter*, nr.1632/1145, s.19-22. Tarihsiz olan bu zeyle göre vakfedilenler ile şartlar ve talepleri içeren tablo Ek IV'de verilmiştir.

köleleriyle kız ve erkek ayırt etmeksizin onların çocuklarının görevi sürdürmelerini vakıf şartı haline getirmiştir. Mehmed Emin Efendi, mütevellilik görevini yerine getirenlerin vakıf mallarını israf ve zayi etmeleri halinde işten el çektirilmesini, vakfın nazırı tarafından bu işi layıkıyla yapabilecek dindar birinin müteveli kaymakamı olarak tayin edilmesini, vakfın idaresini kaymakamın sürdürmesini, onun vefatından sonra da sıbyan mektebi mualliminin tevliyet görevini üstlenmesini yine bu zeyilde ifade ederek vakfi korumaya yönelik tedbir almaya çalışmıştır.¹⁸

Vakfiye ve zeylleri içeren deftere göre vakıflarıyla ilgili bilgi verilmeye çalışılan Mehmed Emin Efendi'nin söz edilenlerden başka ve onlardan daha önce yine muhassıl olduğu dönemde Kıbrıs'ta yaşayan başka hayırseverlerle birlikte hayata geçirdiği para vakfına¹⁹ da değinmek gerekir. 15 Safer 1228/17 Şubat 1813 tarihli vakfiye ile 190 kuruş Mehmed Emin Efendi, 1.885 kuruş da Lefkoşe'de yaşayan diğer yardımseverler²⁰ tarafından bağışlanan toplam 2.075 kuruşun onu on bir buçuk hesabıyla işletilerek elde edilecek nemasından²¹ Haydar Paşa Camii'nde müderris olan şahsa 60 kuruş mevâcib²² ödenmesi istenmiştir. Ayrıca her yıl vakfın muhasebesini yapmak üzere nazır olarak görevlendirilen müftü ile tahsilat işlerinden sorumlu kılınan câbîye 90'ar para, müteveli olan şahsa ise 4,5 kuruş mevâcib verileceği belirtilmiştir. Haydar Paşa müderrisine görevine karşılık ödeme yapmak dolayısıyla eğitim-öğretim faaliyetlerinin devamını sağlamak amacıyla kurulan bu küçük vakfi işlevsel kılabilmek için vakfa nezaret edecek müftü, vakfın idaresini sağlayacak müteveli ve vakfın gelirini toplama işinden sorumlu olacak bir câbî atanmış, mütevellinin vefat etmesi halinde dönemin müftüsünün bu görevi layıkıyla yapabilecek birini ataması, müderrisin vefatı üzerine de mütevellinin nazır marifetiyle ilim ehli birini göreve getirmesi talep edilmiştir.²³

Kurucusunun Mehmed Emin Efendi Olduğu Belirtilen Vakıflar

Mehmed Emin Efendi'nin tarafımızdan saptanabilen vakıfları buraya kadar anlatılmış olanlardır. Ancak Kıbrıs vakıfları ve adadaki Türk eserleri hakkında çalışanlardan bazıları Mehmed Emin Efendi'ye ait başka vakıflardan söz ederler, önemli bir kısmı da vâkıfın 1816 yılında Hala Sultan Camii'ni yaptırdığını belirtirler. TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* isimli eserde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 747 numaralı defterin 325. sayfasında 232. sıra numarasıyla kayıtlı vakfiyenin ve bu vakfiye ile kurulan vakfın Mehmed Emin Efendi'ye ait olduğu ifade edilmiştir.²⁴ Oysa bu bilgi tamamen yanlış olup referans numarası verilen vakfiye ile hayata geçirilen vakfın kurucusu Silâhşorân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Mustafa oğlu Mehmed

¹⁸ *agd.*, s.24-25; VGMA, *VGM.Defter*, nr.580, s.51; İSAM, *KŞS*, nr.32, s.22. Son zeylin transkribe edilmiş hali için bkz. VGMA, *VGM.Defter*, nr.2136, s.43. Son vakfiye zeyline göre şartlar ve talepleri içeren tablo Ek V'de verilmiştir.

¹⁹ Mustafa Haşım Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, 1, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986, s.15'te, bu vakıftan "*Haydarpaşa Cami-i Şerifi Vakfiyesi (Hicri 1228; Miladi 1813); MAV/14 Kasa Kıbrıs Muhassılı El-Hac Seyyid Mehmed Efendi*" biçiminde söz ederek Mehmed Emin Efendi'yi tek başına belirtilen yıla ait para vakfının kurucusu gibi göstermiştir. Hatta bu ifadeden Haydarpaşa Camii'nin banisinin Mehmed Emin Efendi olduğu dahi anlaşılabilir. Aslında yazarın ifade etmeye çalıştığı metin içerisinde anlatılan çok sayıda hayırseverin desteğini esirgemediği para vakfidir. Mehmed Emin Efendi katkıda bulunanlar arasında dönemin muhassılı sıfatıyla ilk sırada yer aldığı için yazar sadece onun adını vermekle yetinmiş olsa gerektir.

²⁰ İmkanları ölçüsünde para bağışlayarak vakfi kuran otuz dört kişi ile bağışladıkları meblağları içeren liste Ek VI'da verilmiştir.

²¹ Onu on bir buçuk hesabı ile 2.075 kuruşun yıllık neması 311,25 kuruştur.

²² Maaş demek olup genelde üç ayda bir yapılan, ulûfe de denilen ödemeler için kullanılır. Daha fazla bilgi için bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2010, s.426, 667.

²³ İSAM, *KŞS*, nr.28, s.51-52. M. Demiryürek, söz konusu vakfa katkıda bulunanları aktardığı *Kıbrıs Şer'iyye Sicili*'nin numarasını 29 olarak vermiştir (M. Demiryürek, agm., s.1023 dipnot 29, 1027-1028 dipnot 49). Doğrusu yukarıda belirtildiği gibi 28 numaralı sicil olmalıdır. M. Demiryürek'in bahsedilen makalesinde bu vakıfla ilgili başka doğru olmayan bilgilere de rastlanmıştır. Bunlardan ilki vakfın kuruluş tarihidir ki 29 Şubat 1812 tarihinde otuz beş kişi tarafından kurulduğu ve vakfedilen toplam meblağın 2.500 kuruş olduğu belirtilmiştir (M. Demiryürek, agm., s.1027, 1028, 1031-1032). Vakıf yukarıda belirtildiği gibi 17 Şubat 1813 tarihinde otuz dört kişi tarafından kurulmuş ve 2.075 kuruş bağışlanmıştır. M. Demiryürek ayrıca müderrise verilecek ücretin 6 kuruş olduğunu ifade etmiştir (M. Demiryürek, agm., s.1032). Ancak doğrusu -yüksek bir meblağ olmasına rağmen- 60 kuruştur. Vakfın kuruluş tarihi, bağışlanan meblağ ve vakıfla ilgili bilgilerin yer aldığı sicil numarasının tarafımızdan belirtildiği gibi olduğunu gösteren diğer kaynak için bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.228. Hayır sahiplerinin şartları ve taleplerini içeren tablo Ek VI'da verilmiştir.

²⁴ Bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.234.

Ağa'dır.²⁵ Benzer yanlışlık yine aynı eserde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 989 numaralı defterin 209. sayfasında 161. sırada yer alan vakfiye için yapılmış, bu vakfin kurucusunun da Mehmed Emin Efendi olduğu belirtilmiştir.²⁶ Belirtilen vakfiye ile kurulan vakfin banisi aslında Serbevâbîn-i Dergâh-ı Âlî Muhassıl-ı esbak Esseyyid Mehmed Ağa'dır.²⁷ Kitapta Mehmed Emin Efendi'ye atfedilen ve yine kesinlikle yanlış olan²⁸ son vakıf Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılardan Muhassıl-ı sabık Seyyid Hacı Mehmed Ağa'ya aittir.²⁹

Birbirinden farklı bu üç vakfin kurucusunun Mehmed Emin Efendi olarak belirtilmesi üçünün de isimlerinin Mehmed olmasından kaynaklanmış olsa gerektir. İsim benzerliğinin ortaya çıkardığı bu karışıklık ne yazık ki bir doktora tezine yansımış, tezde söz edilen eser referans gösterilerek yanlışlıklar tekrarlanmış ve Mehmed Emin Efendi kendisine ait olmayan vakıfların da banisi olarak anılmıştır. Mehmed Emin Efendi'nin Turunçlu ile Tahtakale camilerini yaptırdığı ifade edilerek Dükkanlarönü Camii'nin de vakfına bağlı olduğu belirtilmiştir.³⁰

Mehmed Emin Efendi'ye mâl edilen bir diğer cami yukarıda bahsedildiği gibi Hala Sultan Camii'dir. Halil Fikret Alasya, eserinde Hala Sultan'ın vefat ettiği yerde yapılan mezarı yanına "*Türk Valisi Seyyid Emin Efendi de bir cami yaptırmıştır*"³¹ diyerek caminin banisinin Emin Efendi olduğunu belirtmiştir. Caminin ne zaman yapıldığına dair herhangi bir tarihin bulunmadığı kitapta, mabedi yaptırana ilgili bilgi de yetersizdir. Kıbrıs'taki Osmanlı dönemi eserleri hakkında çalışmalar yapanlar veya Hala Sultan ile ilgili çalışmış olan araştırmacılar, türbenin yanına 1816 yılında Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi tarafından bir cami yaptırıldığından söz ederler, bir kısmı kaynak göstermezken bir kısmı da birbirlerini referans olarak verirler.³² Bu bilginin dayanak noktası olabilecek bir vakfiye veya herhangi bir arşiv kaydından bahsetmezler. Yukarıda hakkında bilgi verilmeye çalışılan Mehmed Emin Efendi'nin evkafının kuruluş belgeleri olan vakfiye ve zeyllerde vâkıf tarafından yaptırılmış bir cami kaydına rastlanmaz. Bu durumda söz edilen caminin banisinin Mehmed Emin Efendi olduğu yönündeki bilgiye şüpheyle yaklaşmak gerekir. 1816 yılında Mehmed Emin Efendi'nin Kıbrıs muhassılı olduğu doğrudur ancak camiye yaptıran o mudur, bilinmez. Tarafımızdan incelenen vakfiye ve zeyllerde Hala Sultan Camii ile ilgili bir kaydın bulunmaması buraya yaptırılan mabedin Mehmed Emin Efendi'ye ait olmadığını düşündürmektedir ancak basılı materyalde verilen bu bilgi, varlığından haberdar olmadığımız bir kuruluş belgesi ihtimalini akla getirmektedir. Belgesel nitelikli yeterli malzemenin olmaması konunun açıklığa kavuşturulmasını engellemektedir.

Sonuç

Topluma hizmet sunma aracı olan vakıflar tüm Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi Kıbrıs'ın fethinden sonra burada da hayat bulmuş, ada halkının sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik kurumlar oluşturulmuştur. Türk-İslam kültürünün yansımaları ve hayırseverliğin göstergesi olan vakıflar, Kıbrıs'ta kısa zamanda çok sayıda eserin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı medeniyetinin

²⁵ VGMA, *VGM.DeFTER*, nr.747, s.325.

²⁶ Bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.237, 247.

²⁷ VGMA, *VGM.DeFTER*, nr.989, s.209. Vakfiyenin transkribe edilmiş hali için bkz. VGMA, *VGM.DeFTER*, nr.2131, s.479-481.

²⁸ Bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.250.

²⁹ İSAM, *KŞS*, nr.39, s.65.

³⁰ Havva Arslangazi, *Lefkoşa Kent Dokusunda Mimari Üsluplar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s.136, 145, 154.

³¹ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1964, s.200.

³² *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Kıbrıs Türk Federe Devleti Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa 1982, s.22; Kasım İnce, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs'ta 1789-1839 Yıllarındaki Osmanlı Cami ve Mescitleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.4 (1996), s.3-4; M. Baha Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", *TDVİA*, 15, İstanbul 1997, s.225; Gazioğlu, *age.*, s.419; Ali Çelik, *Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan*, Işık Yayınları, İstanbul 2005, s.69.

sembolleri olan bu eserler adada kalıcı izler bırakmış, çok çeşitli fonksiyonlar ifa ederek gündelik hayatı çepeçevre kuşatmıştır.

Çok amaçlı ve zengin vakıfların yanında daha mütevazı vakıfların da kurulduğu Kıbrıs'ta, küçük kapsamlı vakıflar arasında yer alan Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin evkafı bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. 1814 yılında tescil ettirilen vakfiye ile ilki 1817, sonuncusu 1826 yılına ait olan üç zeyl esas alınarak Mehmed Emin Efendi tarafından kurulan vakıflar tanıtılmıştır. Ayrıca Mehmed Emin Efendi'nin Kıbrıslı diğer hayırseverlerle birlikte kurduğu başka bir vakıf da bu çalışmada yer almıştır.

Mehmed Emin Efendi kurduğu vakıflarla Lefkoşe'deki eğitim faaliyetlerine destek vermiş, Ayasofya/Selimiye Camii'ndeki müderris ile yenilediği bir sıbyan mektebinde görev yapacak muallime ücret tahsis etmiştir. Ayrıca Haydarpaşa Camii müderrisine sağlanacak gelir için kurulan para vakfına da dahil olmuştur. Böylece daha önceden kurulmuş, muhtemelen gelir kaybına uğramış bu vakıfların hizmetinin sürmesine katkıda bulunduğu gibi buralardaki öğrenimin aksamadan devamına çalışmıştır. Makam-ı Hızır'ın onarımını yaptırarak bu kutsal mekanın bakımlı kalmasını sağlayacak tedbirler almıştır. Sevap kazanmak amacıyla mevlid okunup dua edilmesini vakıf şartı haline getirmiş, su hayratıyla da suya duyulan ihtiyacı gidermeye gayret etmiştir. Bunun için Tuzla yolunda bir Girne'de iki yerde çeşme inşa ettirmiş, Sarayönü Meydanı ile Saraçlar Çarşısı'nda mevcut olan iki çeşmenin bakımını yaptırarak kullanılır duruma getirmiştir. Çeşmelerin ve su yollarının tamirâtı için gelir ayırmış, bu şekilde hizmetin kesintisiz olarak sürmesini amaçlamıştır.

Sonsuza dek hizmet etmek gayesiyle kurulan vakıflar genelde değişen koşullara ve zamana karşı direnememişler, çok farklı nedenlerden dolayı zarar görmüşlerdir. Mehmed Emin Efendi Evkafı da benzer kaderi yaşamış, vakıf eserlerden geriye pek bir şey kalmamıştır. Kaynaklarda, vakfa dahil beş çeşmeden üçü hakkında bilginin olmaması bugüne ulaşamadıklarının göstergesidir. Hakkında bilgi bulunan diğer ikisi ise kullanılamaz haldedir. Bunlardan biri Arab Ahmed suyu ile beslenen, sadece alttaki su deposu günümüzde mevcut olan Sarayönü meydanındaki çeşmedir.³³ Diğeri de kare planlı ve üzeri tonozla örtülü olan Girne'de Saint Andrew's Kilisesi'nin arkasında bulunan çeşmedir.³⁴

Mehmed Emin Efendi mütevazı evkafıyla yöneticisi olduğu halka hizmet için uğraşmıştır. Onun bu çabası -bugün faaliyetini sürdüren hayratı olmamakla birlikte- adının unutulmamasına ve hayırla anılmasına vesile olmuştur. Tüm vakıf kuranlarla birlikte Mehmed Emin Efendi'nin de sunduğu hizmetlerin makbul olması dileğimizdir.

Ek I

Muhassıl Mehmed Emin Efendi'ye Ait Vakfiye ve Zeyllere Göre Vakıf Eserler ile Vakfedilenler³⁵

<i>Vakıf Şartlarını Bildiren Nizamnamenin Türü</i>	<i>Tescil Edildiği Tarih</i>	<i>Vakıf Eserler</i>	<i>Vakıf Eserin Bulunduğu Yer</i>	<i>Vakfedilenler</i>		<i>Gayrimenkulün Bulunduğu Yer</i>
				<i>Menkul</i>	<i>Gayrimenkul</i>	
Vakfiye	25 Rebi'ülâhır 1229/16 Nisan 1814	-	-	700 kuruş	İki katlı ev	Lefkoşe'de Yeni Cami Mahallesi'nde

³³ Başışkan, "Sarayönü Meydanı'nın Uzak ve Yakın Geçmişi"; Tuncer Başışkan, "Lefkoşa'nın Sokak Çeşmeleri", *Yenidüzen Gazetesi*, <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/159/lefkosa-nin-sokak-cesmeleri/1451> (ET:10.21.2015).

³⁴ *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s.41; Gazioğlu, *age.*, s.433; Karakaya, *agm.*, s.390.

³⁵ VGMA, *VGM.Deftter*, nr.1632/1145, s.1-25; nr.580, s.48-51; İSAM, *KŞS*, nr.28, s.156-157; nr.29, s.132; nr.32, s.22.

Zeyl Vakfiye	9 Rebi'ülâhır 1232/26 Şubat 1817	Önceden var olan makam-ı Hızır denilen yer yenilenmiştir.	Lefkoşe'de Ömeriye Camii bitişiğinde	1.500 kuruş	-	-
		Çeşme	Tuzla yolunda			
		Çeşme	Girne'de			
		Çeşme	Girne'de			
Zeyl Vakfiye	Tarihsiz	Önceden mevcut olan çeşme yenilenmiştir.	Lefkoşe'de Sarayönü Meydanı'nda	-	Çulhalar Hanı ³⁶ olarak bilinen on dört odalı han, dükkan, kahvehane ve oda ³⁷	Lefkoşe'de Saraçlar Çarşısı'nda
		Önceden var olan çeşme yenilenip imar edilmiştir.	Lefkoşe'de Saraçlar Çarşısı'nda kahvehanenin yakınında			
Zeyl Vakfiye	9 Şa'ban 1241/19 Mart 1826	Önceden mevcut olan sıbyan mektebi yenilenmiştir.	Lefkoşe'de Saraçlar Çarşısı'nda Çulhalar Hanı yakınında	-	-	-

Ek II

25 Rebi'ülâhır 1229/16 Nisan 1814

Tarihli Vakfiyeye Göre Bağışlananlar ve İlgili Şartlar³⁸

<i>Bağışlananlar</i>				<i>İlgili Şartlar</i>	
<i>Gayrimenkul</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Menkul (Kuruş Olarak)</i>	<i>Vakfedilenlere Dair Özellikler</i>	<i>Vâkıfın Talepleri</i>	<i>Sarf Edilecek Yıllık Meblağ (Kuruş Olarak)</i>
İki katlı ev	Lefkoşe'de Yeni Cami Mahallesi'nde		Üst katta bir oda ile sundurma altta ise iki odası olan evin avlusu da mevcuttur.	Elde edilecek kira geliri Ayasofya/Selimiye Camii'nde müderris olanlara verilecektir.	-
				Vakfedilen evin bakım ve onarımı yapılacaktır.	25

³⁶ Zeylde vâkıfın mülkiyetinde olup vakfettiği hanın değerinin 3.000 kuruş olduğu belirtilmiştir (VGMA, *VGM.DeFTER*, nr.1632/1145, s.19).

³⁷ Söz edilen gayrimenkuller önceden bağışlanan 2.200 kuruşa karşılık vakfedilmiştir. 2.200 kuruşun layıkıyla işletilememesi hatta zayı olması nedeniyle vâkıf bu yolu tercih ettiğini belirtmiştir (*agd.*, s.19-20).

³⁸ *agd.*, s.4-6; VGMA, *VGM.DeFTER*, nr.580, s.48-49; İSAM, *KŞS*, nr.28, s.156-157.

				Mevlid kandilinde Ömeriye Camii'nde mevlid okutulup şerbet ve gülâb dağıtılacaktır.	30
				Üç mevlidhânın her birine üçer kuruş verilecektir.	9
		700	Onu on bir buçuk hesabı ile işletilecektir. Elde edilecek yıllık nema 105 kuruş olup her yıl yan sütunda belirtilen ilgili yerlere harcanacaktır.	Tecvidi iyi olan bir kimse mevlid sonunda hatm-i şerif okuyup vâkıfın ecdadının ruhuna bağışlayacaktır.	6
				Ayasofya/Selimiye Camii'ndeki dört müezzin her namaz sonrasında birer Fatiha okuyup vâkıfın tüm geçmişlerinin ruhlarına hediye edecek, bunun için yıllık ikişer kuruş ödenecektir.	8
				Mütevelliyeye hizmetine karşılık yıllık ödeme yapılacaktır.	10
				Vakfın nazırı olan müftülere yıllık ödeme yapılacaktır.	9
				Yukarıda belirtilen talepler karşılanıp harcamalar yapıldıktan sonra nemadan kalan meblağ müteveli tarafından muhafaza edilecek ve vakfedilen meblağın eksilmesi halinde tamamlamak üzere kullanılacaktır.	8
Toplam					105

Ek III

9 Rebi'ülâhır 1232/26 Şubat 1817

Tarihli Vakfiye Zeyline Göre Bağışlanan ve İlgili Şartlar³⁹

<i>Vakfedilen</i>		<i>İlgili Şartlar</i>	
<i>Menkul (Kuruş Olarak)</i>	<i>Vakfedilene Dair Özellikler</i>	<i>Vâkıfın Talepleri</i>	<i>Sarf Edilecek Yıllık Meblağ (Kuruş Olarak)</i>
		Makam-ı Hızır'da her gece kandil yakılması için satın alınacak olan yağ bedeli, yıllık olarak Ömeriye Camii mütevellilerine ödenecektir.	30

³⁹ agd., s.12-13, 17; agd., s.50; İSAM, KŞS, nr.29, s.132.

1.500	Onu on bir buçuk hesabı ile işletilecektir. Elde edilecek yıllık nema 225 kuruş olup her yıl yan sütunda belirtilen ilgili yerlere harcanacaktır.	Vâkıfın Tuzla yolu üzerinde yaptırdığı çeşmenin su yolu ile diğer masraflarına tahsisat ayrılacaktır.	25
		Vâkıf tarafından Girne'de iki farklı yerde inşa ettirilen çeşmelerin su yolları ile diğer masrafları için kullanılacaktır.	75
		İlk vakfiyeye göre her yıl mevlid kandilinde Ömeriye Camii'nde mevlid okutulması için tahsis edilen 30 kuruşa 60 kuruş zam yapılacaktır.	30+60
		İlk vakfiyeye göre Ayasofya/Selimiye Camii'ndeki dört müezzine yıllık olarak tahsis edilen meblağ, müezzinlerin yerine Ömeriye Camii'nde okunacak mevlid öncesinde Kur'an-ı Kerim okuyacak şahsa verilecektir.	8
		Mütevelliye hizmetine karşılık yapılacak olan yıllık ödeme 15 kuruş artırılacaktır.	25
		Yukarıda ifade edilen talepler karşılıklı harcamalar yapıldıktan sonra nemadan kalan meblağ mütevelli tarafından muhafaza edilecek, makam-ı Hızır'ın onarımı gerektiğinde bu para kullanılacaktır.	10
		Adada müftü olanlar vakfa nazır olacaktır.	-
Toplam			225

Ek IV
Tarihsiz Olan Vakfiye Zeyline Göre
Bağışlananlar ve İlgili Şartlar⁴⁰

<i>Bağışlananlar</i>			<i>İlgili Şartlar</i>		
<i>Gayrimenkuller</i>	<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Vakfedilenlere Dair Özellikler</i>	<i>Vâkıfın Talepleri</i>		<i>Sarf Edilecek Yıllık Meblağ (Kuruş Olarak)</i>
Çulhalar Hanı	Lefkoşe'de Saraçlar Çarşısı'nda	3.000 kuruş değerindeki on dört odalı han önceden vâkıfın kendi mülkü olup vakfa bağışlanmıştır.	Vakfedilen gayrimenkuller vâkıfın daha önceden bağışladığı 2.200 kuruş ile değiştirilmiştir.	Makam-ı Hızır'ın onarımı gerektiğinde senelik olarak tamirine harcanacaktır.	15
Bir adet dükkan	Çulhalar Hanı bitişiğinde	Vâkıf tarafından 600 kuruşa satın	Bu gayrimenkuller kiraya verilecek,	Makam-ı Hızır'da her gece bir kandil	15

⁴⁰ VGMA, *VGM.Defter*, nr.1632/1145, s.19-22.

		alınıp bağışlanmıştır.	elde edilen gelir, vâkıfın vakfiye ile ilk zeyldeki isteklerinin yerine getirilmesi için kullanılacaktır. Masraflardan sonra kalan meblağ, gayrimenkullerin onarılması gerektiğinde sarf edileceği gibi	yakmak için yıllık olarak yağ alınacaktır.	
Bir adet kahvehane	Lefkoşe'de Saraçlar Çarşısı'nda	Vâkıf tarafından 500 kuruşa satın alınan kahvehane, yeri mukataalı vakıf olup binası mülktür. Yeniden inşa ettirilip vakfedilmiştir.	yan sütunda sıralanan taleplerin karşılanması amacıyla da harcanacaktır. ⁴¹	Makam-ı Hızır'da kandil yakma görevini yerine getiren Ömeriye Camii kayımlarına bu vazifelerine karşılık yıllık ücret ödenecektir.	15
Bir adet oda	Çulhalar Hanı bitişğinde	Vâkıf tarafından 300 kuruşa satın alınıp bağışlanan odanın yeri mukataalı vakıf, binası mülktür.		Sarayönü Meydanı ile kahvehane yakınındaki - vâkıf tarafından yenilenip imar edilmiş olan- çeşmelerin onarılmaya muhtaç olmaları halinde her biri için yıllık harcama yapılacaktır.	15+15

Ek V

9 Şa'ban 1241/19 Mart 1826

Tarihli Vakfiye Zeyline Göre İlgili Şartlar⁴²

<i>İlgili Şartlar</i>	
<i>Vâkıfın Talepleri</i>	<i>Sarf Edilecek Meblağ</i>
Çulhalar Hanı yakınındaki sıbyan mektebinin muallimine günlük olarak ödenecektir.	20 akçe
Mütevelliyeye ödenen yıllık ücret 5 kuruş artırılacaktır.	30 kuruş

⁴¹ Bu tabloda diğerlerinde olduğu gibi harcamaların toplamını ifade etmek amacıyla bir değer verilmemiştir. Bunun nedeni vâkıfın para vakfını iptal ederek yerine metin içerisinde ve tabloda belirtilen musakkafatı bağışlamış olması, para vakfı ile gerçekleştirilmesini istediği taleplerinin kira gelirlerinden karşılanmasını şarta bağlamasıdır. Dolayısıyla gayrimenkullerden elde edilecek kira geliri sadece tarihsiz olan bu zeyldeki harcamalar için değil yukarıda bahsedildiği gibi vâkıfın vakfiyesi ile ilk zeyldeki taleplerini de karşılamak içindir. Bu durumda toplam değeri verebilmek için II. ve III. tabloda yer alan bağışlanan paraların nemalarını ifade eden toplamaların dikkate alınması gerekir. Ancak vâkıfın tarihsiz olan zeyldeki bazı değişikliklerini hesaba katmadan bunun çok da sağlıklı olmayacağı düşünüldüğünden yıllık harcamaların tutarı belirtilmemiştir.

⁴² VGMA, *VGM.Deftter*, nr.1632/1145, s.24-25; nr.580, s.51; İSAM, *KŞS*, nr.32, s.22. Zeylin transkribe edilmiş hali için bkz. VGMA, *VGM.Deftter*, nr.2136, s.43.

Ek VI
15 Safer 1228/17 Şubat 1813
Tarihli Vakfiye ile Kurulan Para Vakfına
Katkıda Bulunanlar, Bağışladıkları Meblağlar ve İlgili Şartlar⁴³

<i>Hayır Sahipleri</i>	<i>Bağışlanan Meblağ (Kuruş Olarak)</i>	<i>İlgili Şartlar</i>	
		<i>Hayır Sahiplerinin Talepleri</i>	<i>Sarf Edilecek Üç Aylık Meblağ</i>
Muhassıl Seyyid Mehmed Emin Efendi	190	Bağışlanan meblağ onu on bir buçuk hesabıyla işletilecek ve elde edilen nemasından Haydarpaşa Camii'nde müderris olan şahsa maaş ödenecektir. Hayatta olduğu sürece görevine devam edecek, ölümünden sonra yerine görevi layıkıyla yapmaya muktedir biri getirilecektir.	60 kuruş
Müderris İbrahim Efendi	50		
Kâtip HüseyinEfendi	200		
Mahkeme Kâtibi Mehmed Efendi	50		
Vâizzâde Mehmed Efendi	50		
Müftüzâde Hafız Mustafa Efendi	100		
Biraderi Ali Efendi	100		
Biraderi Ahmed Efendi	100		
Emirzâde Hasan Efendi	100	Vakıf parayı korumak ve her yıl muhasebesini yapmak için müftü, nazır olarak atanacak ve elde edilen gelirden hizmetine karşılık maaş verilecektir.	90 para
Çömez Mehmed Efendi	25		
Saraçzâde Mustafa Efendi	25		
Şeyhü's-seb'a Ahmed Efendi	50		
Abdullah Velizâde Hacı Ali Efendi	50		
Seyyid Ahmed oğlu Mehmed Efendi	100		
Hacı Veliyüddin Efendi	25		
Abdurrahman Efendi	50		
Musa Efendi	20		
Basmacı Elhac Hasan	40		
Derviş Efendi	25	Vakıf paranın işletilmesinden sorumlu olmak üzere mütevellî tayin edilecek ve elde edilen nemadan görevine karşılık ödeme yapılacaktır. Vefat etmesi halinde vakfa nazır olan dönemin müftüsü bu işi yapabilecek nitelikteki bir kimseyi göreve getirecektir.	4,5 kuruş
Miralay Elhac Mehmed Ağa	50		
Seyyid Elhac Mehmed Ağa	100		
Emîrû'l-hacc Mehmed Ağa	50		
Defterdar Hasan Efendi	75		
Basmacı Elhac Mustafa	25		
Basmacı Usta Hüseyin	50		
Basmacı Uzun İbrahim	50		
Pabuççu Yakub	25		
Çeribaşı Ahmed Ağa	25		

⁴³ İSAM, KŞS, nr.28, s.51-52.

Pabuççu Osman	50	Vakıf paranın toplanması ve tahsil edilmesi için câbî atanacak, kendisine hizmeti için işletilen paradan elde edilen gelirden maaş verilecektir.	90 para
Kaytâz Elhac Mustafa Ağa	50		
Diğer Elhac Mustafa	50		
Hatice Hatun	50		
Zâim Mustafa Ağa	50		
Hafız Mustafa Efendi	25		
Toplam	2.075	Toplam	69 kuruş

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maarif, 38/1868.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye, 272/11166.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *VGM.Deftter*, nr.580, s.48-51; nr.747, s.325; nr.989, s.209; nr.1632/1145, s.1-25; nr.2131, s.479-481; nr.2136, s.43.

İslâm Araştırmaları Merkezi, *Kıbrıs Şer'iyye Sicili*, nr.28, s.51-52; s.156-157; nr.29, s.132; nr.32, s.22; nr.39, s.65.

ACAR, M. Şinasi, *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesnelere*, YEM Yayın, İstanbul 2015.

ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1964.

ALTAN, Mustafa Haşim, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, 1, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986.

ARSLANGAZİ, Havva, *Lefkoşa Kent Dokusunda Mimari Üsluplar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

BAĞIŞKAN, Tuncer, "Sarayönü Meydanı'nın Uzak ve Yakın Geçmişi", *Yenidüzen Gazetesi*, <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/117/sarayonu-meydani-nin-uzak-ve-yakin-gecmisi/606> (ET:10.21.2015).

BAĞIŞKAN, Tuncer, "Lefkoşa'nın Sokak Çeşmeleri", *Yenidüzen Gazetesi*, <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/159/lefkosa-nin-sokak-cesmeleri/1451> (ET:10.21.2015).

ÇELİK, Ali, *Tarihte Kıbrıs ve Hala Sultan*, Işık Yayınları, İstanbul 2005.

DEMİRYÜREK, Mehmet, "Kıbrıs Şer'iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies*, Volume 4/8 (2009), s.1015-1043.

DİNÇ, Güven-Cemil Çelik, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/I (2012), s.37-59.

DİZDAR, M. Kemal, "Kıbrıs Evkafı", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1971, s.195-205.

GAZİOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 2000.

İNCE, Kasım, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs'ta 1789-1839 Yıllarındaki Osmanlı Cami ve Mescidleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.4 (1996), s.1-17.

KARAKAYA, Ebru, "Kıbrıs (Mimari)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul 2002, s.383-392.

Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Kıbrıs Türk Federe Devleti Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa 1982.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2000.

ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

ŞENGÖR, Gökhan, *Osmanlı'dan Günümüze Kıbrıs Türk Arşivciliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşa 2004, s.10.

docs.neu.edu.tr/library/6314175883.pdf (ET:04.24.2016).

TANMAN, M. Baha, "Hala Sultan Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 15, İstanbul 1997, s.225-227.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2010.

Osmanlı Kıbrısı'nda Menteşzade Ailesi Tarafından Kurulan Vakıflar

Doç.Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN
Osmangazi Üniversitesi / Eskişehir

Giriş

Menteşzade Ailesi Hakkında

Kıbrıs'ın önde gelen ailelerinden biri olan Menteşzade ailesinin şeceresi Anadolu kökenli Menteşe Beyliği'ne kadar inmektedir. Beyliğin kurucusu olan Menteşe Bey, Oğuz Türk oymaklarından Karaevli boyuna mensup idi. Kıbrıs'ın imarı ve iskânı çerçevesinde bu boya mensup olanların yanı sıra adaya birçok Yörük/Türkmen oymağı da göçürülmüş, böylece Türk-islâm kimliğinin oluşmasında en önemli unsurlardan biri olan nüfusun alt yapısı oluşturulmuştur. Zamanla adada çeşitli lakaplarla anılan bazı aileler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunlar arasında Menteşzade, Ferruhzade, Beyzade, Hocazade, Pirizade, Kadızade, Terzizade, Kabasakalzade ve Katipzade aileleri sayılabilir.¹ Adanın siyasi, dini ve sosyo-ekonomik yapısında önemli rol oynayan bu aileler arasında -Menteşzade ve Ferruhzadeler arasında olduğu gibi- çeşitli akrabalık ilişkileri kurulmuştur. Mesela vakıflarından söz edilecek olan Menteşzade İsmail Ağa, baba tarafından Menteşzade, anne tarafından ise Ferruhzade lakabıyla bilinmekteydi. Yine Ferruhzade ailesinin bir mensubu olan Belkıs Hatun'un 1649 yılında adada kurduğu vakfın² Menteşzade ailesinin vakıflarıyla yakın bağlantısı vardı. Hatta XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında bu iki ailenin vakıfları birlikte idare edilmekte, muhasebeleri ortak tutulmaktaydı.

Bu bildiride Menteşzade ailesinin ve onlar tarafından kurulan vakıfların XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk yarısı içinde Kıbrıs'ın toplumsal hayatında oynadığı role işaret edilecektir. Zira aile üyeleri Kıbrıs'ta muhassıl, defterdar, alaybeyi, mukataa emini, zaim, dizdar, müftü ve kaza müdür vekili³ olarak idari, askeri ve dini görevler üstlenmişler, toplumda nüfuzlu şahsiyetler olarak ön plana çıkmışlardır. Bölgenin ayan ve eşrafi olarak güçlü toplumsal konumlarına hayırseverlik özelliğini de ekleyen bu ailenin üyeleri arasında Hacı İsmail Ağa, oğlu Hasan Ağa, Hasan Ağa'nın eşi Hatice Molla Kadın ve Hüseyin Ağa'yı görmek mümkündür. Vakfettikleri menkul ve gayrimenkullerle toplumsal ihtiyaçları karşılamada büyük gayret gösteren bu aileden XIX. yüzyılda dini bilgisi ve edebi yönü son derece güçlü bazı şahsiyetler de çıkmıştır. Bunlardan biri Hasan Hilmi Efendi olup Kıbrıs müftüsü olmasının yanında şair kimliği ile de tanınmış ve II. Mahmud tarafından kendisine *şairler sultanı* ünvanı verilmiştir.⁴

1) Menteşzade Hacı İsmail Ağa ve İdari Görevleri

Menteşzade ailesinin bir üyesi olan İsmail Ağa, Ramazan Ağa'nın oğlu olup Lefkoşa'nın ileri gelenlerinden idi. Anne tarafından Ferruhzade ailesine mensubiyeti dolayısıyla bu lakapla da anılmasına

¹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *Türkçe Koleksiyon*, Kutu no:40, Ref. No:1265 (Tuncay Çağatay tarafından *Kıbrıs'ta Tarihi Türk Ailelerinin Ataları ve Züriyetleri* adıyla hazırlanan çalışma adadaki çeşitli ailelerin şecerelerini içermektedir).

² Ferruh Ağa'nın kızı olan Belkıs Hatun'un Kıbrıs-Piskopi'de vakfettiği gayrimenkuller ile vakfiye şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.212; KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *Fetva Eminliği Fonu (FE)*, 9/65 (1-1), (10.06.1914 tarihli).

³ Aynı aileden Menteşzade Hüseyin Efendi 1860 yılında Mesarya kazası müdür vekilliğine tayin edilmiştir [Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vala Evrakı (MVL)*, 784/31].

⁴ Geniş bilgi için bk. Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa 2000, s.445-448. Hasan Hilmi Efendi, müftülüğün yanında bir aralık II. Mahmud Kütüphanesi'nin nazırlık görevini de üstlenmiş, İstanbul'a davet edildiğinde kendisine kütüphaneye götürmesi için 109 adet kitap teslim edilmiştir (Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kıbrıs II. Mahmud Kütüphanesi ve Havi Olduğu Yazmalar Üzerine Notlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2015, s.26-27)

rağmen çoğunlukla Menteşzade olarak bilinmiştir. İsmail Ağa gerek zaim⁵, mukataa emini⁶, kapıcıbaşı ve muhassıl gerekse hayırsever bir kişi olarak ada tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. İsmail Ağa, vakıfları dışında en fazla muhassıllığı ile ön plana çıkmıştır.

Kıbrıs muhassılları, bir dönem sadrazam hasları arasında olan adayı yıllık belli bir miktar para karşılığında kiralayıp yönetmişlerdir. Muhassıllar aynı zamanda Kıbrıs'taki mal defterdarlığı, yeniçeri ağalığı ve alay beyliği gelirlerini de üzerlerine almışlardır. Kıbrıs'ın idaresini iltizam olarak alan kişi, bazen adaya gitmeyerek yerine başkasını göndermiş ve bu şekilde vergileri tahsil etmeyi tercih etmiştir. Mesela Murtaza Efendi, kendisi İstanbul'dan ayrılmayarak bu işi vekili Hacı İsmail Ağa'ya bırakmıştır. 1140/1727-1728 yılında Murtaza Efendi ile İsmail Ağa'nın Kıbrıs muhassıllığı, mal defterdarlığı, yeniçeri ağalığı ve alay beyliği gelirlerini ortaklaşa olarak iltizama aldıkları tespit edilmektedir. İsmail Ağa'nın 1143 yılı başına kadar (1730 yılı ortaları) başlangıçta Murtaza Efendi'nin vekili olarak, sonra da tek başına muhassıllık yaptığı anlaşılmaktadır. İsmail Ağa'nın toplam muhassıllık süresi 1138-1142/1725-1730 yılları arasında olmak üzere 4 yıl sürmüştür.⁷

1142/1729-1730 yılında Kıbrıs muhassılı olan Hacı İsmail Ağa'ya 1143/1730-1731 yılı Kıbrıs adasının cizyesini toplama konusunda berat verilmiştir.⁸ Bahsedilen yıl aynı zamanda ada reayasının İsmail Ağa'dan uzun süredir türlü sıkıntılar yaşadığı ve merkeze şikâyette bulunduğu yıldır. Zira İsmail Ağa'nın gerek ayanlığı döneminde gerekse son 5-6 yıldır muhassıllığı zamanında eşraf ve reayayı haksız yere suçlayıp hapsedtiği, adada 60'dan fazla hanenin harap olmasına yol açtığı, reyadan 1.000 kese akçeden fazla cerime topladığı konusunda çeşitli iddialar vardır. Buna göre yaklaşık 20 yıldan fazla devam eden bu baskı sonucunda reaya etrafa dağılmış ve ada harap hale gelmiştir. Bu iddiaları gündeme getiren ve merkeze şikâyette bulunanlar ise piskopos ve papazlar ile ada reayasından oluşan 500 kişiden fazla bir topluluktur. Reayanın şikâyetini dikkate alan merkezin 1143 yılı Şevval ayındaki (Nisan-Mayıs 1731) fermanı üzerine İsmail Ağa İstanbul'a gönderilmiş ve divanda davası görülmüştür. Dava sonucunda çocuklarıyla beraber İstanköy adasında ikametine karar verilmişse de İsmail Ağa mali gücü sebebiyle ailesini kurtarmış, sadece kendisi İstanköy'e gönderilmiştir.⁹ Bununla beraber İsmail Ağa'nın adaya dönmek için türlü çarelere başvurduğu görülmektedir. Nitekim sürgünden 6 ay sonra hacca gitme isteğiyle merkezden şartlı olarak izin almış¹⁰ ancak merkezin bilgisi dışında adaya dönmüştür. Ada halkından intikam almak amacıyla etrafına 100 kadar adam toplayarak reaya üzerinde baskı kurmaya devam etmiştir. Reayanın şikâyeti üzerine dönemin Kıbrıs Muhassılı Hacı Süleyman Ağa duruma el

⁵ İsmail Ağa'nın muhtemelen zaim olduğu döneme ait bir kayıta (26 Cemâziyelevvel 1110/30 Kasım 1698) davalı olarak mahkeme edildiği anlaşılmaktadır. Davacı Mehmed Efendi, Mesarya kazasına bağlı Mandiye Köyü'nde kendisine ait çiftlikte (mülk menzil), ölen oğluna ait yarı hisseyi İsmail Ağa'nın haksız bir şekilde ele geçirdiğinden şikâyet etmiş, mahkeme sonucunda Mehmed Efendi'nin haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra görülen davada Mehmed Efendi'nin elindeki vesikanın geçerli olmaması sebebiyle çiftliğin yarı hissesinin İsmail Ağa'ya ait olduğuna karar verilmiştir. Bununla birlikte çiftlik üzerindeki anlaşmazlık devam etmiştir (Somer Salman, *Leşkoşa'nın 8 Numaralı Şer'iyeh Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010, s.204-206, 434, 448-451).

⁶ Menteşzade Hacı İsmail Ağa, 1133 (1720) yılında Kıbrıs mizan-ı harir mukataası emindir. 1134 (1721) yılında önceki yılda üretilen ipeğin muhasebesi yapıldığı zaman Emin İsmail Ağa, adada meydana gelen veba salgını, kuraklık ve çekirge istilasından dolayı ipek böcekçiliği yapanların bundan olumsuz yönde etkilendiğini ve ipek üretiminin büyük ölçüde düştüğünü ifade etmiştir (Ali Efdal Özkul, "Osmanlı Kıbrıs'ında İpek Üretimi ve Ticareti", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%C3%96ZKUL-Ali-Efdal-OSMANLI-KIBRISI%E2%80%99NDA-%C4%B0PEK-%C3%9CRET%C4%B0M%C4%B0-VE-T%C4%B0CARET%C4%B0.pdf>, (ET: 28.01.2016), s.2397).

⁷ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul 2005, s.48-49.

⁸ BOA, *İbnül Emin-Maliye (İE-ML)*, 79/7394.

⁹ Bu konuda İstanköy kadısına gönderilen hükümde sabık Kıbrıs muhassılı olan İsmail Ağa'nın adadaki hareketlerine dikkat edilmesi ve ferman olmadan başka bir yere gitmesine izin verilmemesi emredilmektedir (Evail-i Zilhicce 1143/7-16 Haziran 1731 tarihli hüküm: BOA, *Cevdet-Dahiliye (C.DH)*, 245/12245).

¹⁰ İsmail Ağa, İstanköy'den İstanbul'a gönderdiği mektupta birkaç kişinin şikâyetiyle divana çağrıldığını, mahkeme edildiğini ancak bir delil bulunamamasına rağmen İstanköy'e gönderildiğini, hacca gitme isteğini ve bu nedenle şartlı olarak tahliye edilmesini dile getirmiştir. İsmail Ağa'nın isteği İstanköy kadısına yazılan Evail-i Rebi'ülâhır 1144/3-12 Ekim 1731 tarihli hükümle kabul edilmiştir (BOA, *C.DH*, 245/12245).

koymuş, İsmail Ağa, adada 20-30 gün ikametten sonra ayrılmış ve hacca gitmiştir. Reaya İsmail Ağa'nın kendilerinden haksız yere tahsil ettiği paranın iadesi için mahkeme talep ettiği gibi mahkemeden sonra da adadan tamamen uzaklaştırılmasını istemektedir. Reaya konuyla ilgili muhassıl ve kadıyı harekete geçirmiş, aksi halde başka bir yere göçme konusunda kararlı olduklarını ifade etmiştir. Hatta olayın ciddiyeti Lefkoşa kadısının arzuhalinde "... *mezburun zulm u teaddisine bir vecihle tahammül mümkün değildir Resul-i ekrem hürmetine ahali-yi cezireyi elinden halas buyurulmak babında ferman...*" talebiyle dile getirilmiştir. Muhassılın arzı ve reayanın mahzarları üzerine merkez, bir mübaşir vasıtasıyla olayın soruşturulmasını emretmiştir. 1145 yılı Safer ayında (Temmuz-Ağustos 1732) İsmail Ağa'nın hacda olduğu ve olayın soruşturulduğu anlaşılmaktadır.¹¹

Ada halkının diğer muhassıllar hakkında da bazen merkeze şikâyetle bulunduğu ancak bunun için muhassılın iktidardan düşmesini beklediği görülmektedir. Bazı araştırmacılar bu durumu halkın muhassıllardan çekinmesi olarak ifade etmiştir. Mesela adada uzun sayılabilecek bir süre muhassıllık görevinde bulunan İsmail Ağa'dan halkın birçok şikâyeti olmasına rağmen 1142/1729-1730 yılında Lefkoşa mahkemesine gelen Ortodoksların lideri başpiskopos ile papazlar ve reaya şahitler huzurunda 4 seneden beri muhassıllarından her yönüyle memnun olduklarını, adadaki halktan fazla vergi almadığını; cizye, bedel-i nüzül, vali-i maişet ve diğer vergileri adaletli ve usulüne uygun bir şekilde tahsil ettiğini dile getirmişlerdir. Piskoposlar vasıtasıyla halkın memnuniyet dilekçelerinin İstanbul'a gönderilmesini sağlayan veya onları bu konuda zorlayan muhassıllar, bu şekilde halkın kendilerini İstanbul'a şikâyet etmelerinin de önüne geçmiş oluyorlardı. Ancak 1143/1730-1731 yılında muhassıllık Süleyman Ağa'ya geçince bu kez aynı kişiler önceki muhassıl İsmail Ağa'dan şikâyetçi olduklarını belirtmişlerdir. İsmail Ağa'nın piskoposlar elinden zorla cizye aldığı, *maişet*¹² adıyla her nefer reayadan evrak başına 6,5 kuruş, *birakma* (maişet bırakması) adıyla 2,5 kuruş; nüzülün her evrakından 7,5 kuruş, nüzül bırakması adıyla 2,5 kuruş ve 3 kuruş; *düşme akçesi* adıyla her neferden 6 para aldığı konusunda şikâyetler İstanbul'a ulaştığı zaman olayın araştırılması için merkezden bir mübaşir gönderilmiştir. Soruşturma sonucunda Evâil-i Rebi'ülevvel 1155/6-15 Mayıs 1742 tarihli ferman ile İsmail Ağa'nın Hıristiyan halktan kanunsuz bir şekilde tahsil ettiği paraları geri vermesi emredilmiştir. Benzer durumu Süleyman Ağa için de söylemek mümkündür.¹³

Kıbrıs Muhassılı İsmail Ağa'dan şikâyet edilen konular sadece vergisel meseleler değildir. Onun bazı terekelere el koyduğu mirasçıları tarafından merkeze yapılan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Nitekim Tuzla Kazası Mukataası Emmini Seyyid Halil Ağa'nın vefatı üzerine terekesine İsmail Ağa el koymuştur. Bu durum üzerine Halil Ağa'nın eşi Saraylı Rukiye Hanım şikâyetçi olmuş ve davanın divanda görülmesine karar verilmiştir.¹⁴

İsmail Ağa, idari görevleri sırasında zaman zaman reaya ile çeşitli sorunlar yaşamasına rağmen hayırsever kişiliğini her fırsatta hissettirmiştir. Onun kurmuş olduğu vakıflar dışında Lefkoşa'daki diğer yapılar ve vakıfların tamiri için de gayret sarf ettiği görülmektedir. Zira Kıbrıs'ta meydana gelen 1147/1734-1735 depremi sırasında Lefkoşa'daki Ayasofya Camii de büyük zarar görmüştür. Yıkılan kısımların tamiri için Müslümanlar büyük bir yardımlaşma içine girmişler, 3 Rebi'ülâhır 1149/11 Ağustos 1736 tarihinde 8.420 kuruş toplamışlardır. Bu paranın 2.500 kuruşu İsmail Ağa tarafından

¹¹ BOA, C.DH, 245/12245.

¹² Kıbrıs'ta geliri doğrudan muhassıllara bırakılan bir vergi olan maişet-i valiyi hem Müslim hem de gayrimüslimler ödemiştir. Gayrimüslimlerden cizye vergisiyle birlikte dahil oldukları sınıflara göre toplanmıştır (Özkul, *age*, s.288-289).

¹³ *Age*, s.49-50, 98, 272-273, 291-292. Süleyman Ağa da kanunlara aykırı olarak her cizye evrakına 11 para zam yapmış ve iki papazı piskopos yaparak onlardan alacağı 50 kese akçeyi kilise mallarından tahsil etmiştir. Kıbrıslı gayrimüslimlerin, muhassılı İstanbul'a şikâyet emelleri üzerine merkezden mübaşir gönderilmiş ve soruşturma sonucu Süleyman Ağa suçlu bulunmuştur (*Age*, s.282).

¹⁴ *Age*, s.302.

verilmiştir. Ayrıca caminin tamirinde görev alan mimarbaşı ile diğer zimmilerin ücretleri de İsmail Ağa tarafından ödenmiştir.¹⁵

İsmail Ağa'nın son hayır eserlerinden birisi de Lefkoşa'da Yenicami Mahallesi'nde inşa ettirmiş olduğu aynı adla anılan bir camidir. Kesme taştan ve sade bir tarzda yapılan caminin 20 m kadar uzağında daha önce kilise (Latin kilisesi) iken camiye çevrilmiş ve Yenicami adıyla bilinen bir yapı mevcuttu. Camiye dönüştürme sırasında yapının alt katlarına, duvarların yapısını zayıflatan pencereler açılmış ve güneybatı köşesine bir minare eklenmişti. Söylentiye göre bu caminin temelinde Menteşzade İsmail Ağa'nın emriyle define aramak amacıyla bir kazı yapılmış ve bu durum caminin çökerek yıkılmasına yol açmıştır. İsmail Ağa, eski caminin yıkılmasından hemen sonra yıkılan kilisenin taşlarını da kullanarak bir haftada bugün Yenicami olarak bilinen yapıyı ve caminin arkasında yol boyunca uzanan sıbyan mektebini inşa ettirmiştir. Caminin Osmanlı dönemi minaresi zaman zaman bazı tamirlerden geçmiştir. Mesela 1890 yılında minarenin külahı Dülger Aziz'e verilen parayla yenilenmiştir. Minare, 1979 yılında Evkaf İdaresi'nce tehlikeli olduğu gerekçesiyle yıktırılmış ve yerine yeni bir minare yaptırılmıştır. Kilise ve eski camiden ise çok az kalıntı günümüze ulaşmıştır.¹⁶ Zaman içinde geçirdiği değişikliklerle orijinalinden çok şey kaybeden cami, son olarak 2003 yılında restore edilmiştir. Caminin avlusunda bulunan sekizgen planlı ve altı sütunlu şadırvan¹⁷ ise 1970'li yıllarda tamamen yıktırılmasına rağmen cami restorasyonu ile birlikte aslına uygun olarak tekrar inşa ettirilmiştir.¹⁸ Caminin bitişiğinde ve yol tarafından karşısında olmak üzere yine kesme taştan yapılmış dört türbe bulunmaktadır. Bu türbelerden biri 1153 (1740/41) yılında ölen Menteşzade Hacı İsmail Ağa'ya ait olup¹⁹ eski camiye define aramak amacıyla yıktırıldığından padişahın emri ile idam edildiği söylenmektedir. Diğer türbelerde ise 1167 (1753/1754) yılında ölen Menteşzade İsmail Ağa'nın oğlu Hasan Ağa'nın²⁰, 1251 (1835/1836) yılında ölen Menteşzade Hüseyin Ağa'nın²¹ ve II. Mahmud döneminde Kıbrıs Müftüsü olan yine aynı aileden Şair Müftü Hilmi Efendi'nin mezarları bulunmaktadır.²² Ayrıca caminin çevresinde vaktiyle bir mezarlık olup burası İngiliz sömürge döneminde ortadan kaldırılmış, günümüze bu mezarlıktan sadece birkaç mezar taşı kalmıştır.²³

2) Menteşzade Hacı İsmail Ağa Tarafından Kurulan Vakıflar

Hacı İsmail Ağa'nın tespit edilebilen ilk vakfiyesi 1 Şaban 1134/17 Mayıs 1722 tarihli olup mülkiyetinde olan bahçenin başka bir vakıf esere bağışlanmasıyla ilgilidir. Bahsedilen tarihte Lefkoşa'da Ayasofya Mahallesi'nde ikamet eden İsmail Ağa, Lefkoşa'ya bağlı Değirmenlik Köyü'ndeki 23 adet zeytin ağacından oluşan bahçesini vakfetmiştir. Vâkıfın şartları ise; zeytin ağaçlarının mütevellî aracılığıyla kiraya verilerek elde edilen meblağ ile yağ temin edilmesi ve bu yağın Lefkoşa'daki Ayasofya Camii'ndeki yeni minarede mübarek geceler ile Ramazan-ı şerif gecelerinde yakılan kandiller için kullanılmasıdır. Bir aile vakfi olarak kurulan bu ilk vakıfta İsmail Ağa tevliyet görevinin hayatta

¹⁵ Age, s.122-124, 209.

¹⁶ *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa 1982, s.1; Gazioğlu, age, s.270; Havva Arslangazi, *Lefkoşa Kent Dokusunda Mimari Üsluplar*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s.126. Caminin günümüzdeki görünümü ve yakınındaki eski caminin kalıntıları için bk. Resim I.

¹⁷ 1894 yılında şadırvanın Silahtar suyundan gelen suyla beslendiği anlaşılmaktadır (Arslangazi, agt, s.128). Bk. Resim II.

¹⁸ Caminin plan şeması, elemanları, mimari bezeme ve unsurları hakkında geniş bilgi için bk. Agt, s.126-129.

¹⁹ Türbe ve üzerindeki kitabe için bk. Resim III, IV, V.

²⁰ Türbe için bk. Resim VI.

²¹ Türbe için bk. Resim VII.

²² *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s.1-2; Arslangazi, agt., s.127-128; Gazioğlu, age, s.405-406; Cevdet Çağdaş, *Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşa 1965, s.28-30.

²³ Arslangazi, agt, s.128. Yenicami mezarlığına son gömülen şahıs Osmanlı Evkaf Murahhası İrfan Bey'dir. Vasiyeti üzerine buraya defnedilerek mezarı yapılmış ve etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiştir. Mezarlık bozulurken İrfan Bey'in mezarı yerinde bırakılmıştır. (Çağdaş, age, s.29-30).

oldukça kendisinde olmasını, ölümü halinde çocuklarına intikal etmesini ve en sonunda cami mütevellilerine meşrut olmasını beyan etmiştir.²⁴

İsmail Ağa'nın ikinci vakfıyesi 1 Receb 1141/31 Ocak 1729 tarihidir.²⁵ Önceki vakfiyeye kıyasla daha büyük bir vakıf tesis eden İsmail Ağa'nın bu vakfıyesi, inşa ve ihya ettiği vakıf eserleri, vakfettiği menkul ve gayrimenkulleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. İsmail Ağa'nın vakfettiği gayrimenkullerin tamamını ya Müslümanlardan ya da miriden satın almak suretiyle vakfettiği görülmektedir. Servetinin ne boyutta olduğu bilinmemekle beraber vakfedilenler dışında birçok menkul ve gayrimenkule sahip olduğu açıktır. Vakfedilmeyen gayrimenkuller içinde çiftlik (Balıkesir köyünde)²⁶, dut bahçesi ve boya tarlası gibi çeşitli gayrimenkullere rastlanmaktadır. Mesela; Tuzla'da ikamet eden bir İngiliz tüccardan Değirmenlik nahiyesine bağlı bir köydeki 9 dönümlük dut bahçesini sulama hakkıyla birlikte 5 Zilka'de 1139/24 Haziran 1727 tarihinde 106 kuruşa satın aldığı görülmektedir. Yine Tuzla kazasından Nikola veled-i Emperyo, Alyo köyündeki deniz kenarında bulunan 6 dönümlük boya tarlasını 3 Cemâziyelevvel 1146/12 Ekim 1733 tarihinde 1.250 kuruşa İsmail Ağa'ya satmıştır.²⁷

Aşağıda İsmail Ağa'nın vakıf eserlerinin ayrıntılı bir listesi verilmektedir.

Tablo I
Menteşzade Hacı İsmail Ağa'nın Vakıf Eserleri
(1 Receb 1141/31 Ocak 1729 Tarihli Vakfiyeye Göre)

Vakıf Eserin Türü	Yeri	Açıklama
Medrese (Menteşzade Hacı İsmail Ağa Medresesi)	Lefkoşa'da Ayasofya Camii yakınında	Müderris ve talebelerin yatakhane ve dershane olarak kullanmaları için 18 odası mevcuttu. ²⁸
Cami	Girne kazasındaki Gaziyegan (Kazafana) köyünde	
Cami	Lefkoşa nahiyesinde Aya Sozemeno'da	

Bazı kaynaklarda İsmail Ağa'nın vakfiyesinde belirttiği medrese ile Büyük Medrese (Medrese-i Kebir, Sultan Selim Medresesi veya Sultan Medresesi) arasında bir bağlantı kurulmuş ve medresenin İsmail Ağa vakfı olarak kurulduğuna işaret edilmiştir. Kaynaklara göre Büyük Medrese fetihten kısa bir süre sonra (1573) Lefkoşa'da Sultan Mahmud Kütüphanesi yanındaki fakirhanenin bahçesinde tek katlı, dörtgen planlı ve yaygın bir yapı olarak inşa ettirilmiştir. Dershane ve odaların yer aldığı bu yapının avlusunda kitabeli bir çeşme de bulunuyordu. Sonraki süreçte Menteşzade ailesinden Belkıs Hanım, medreseye destek olmak üzere 1.000 akçe vakfetmiş, bu destek Menteşzade ailesinden Hacı İsmail Ağa ile Hasan Ağa'nın (İsmail Ağa'nın oğlu) eşi Hatice Hanım tarafından da devam ettirilmiştir.²⁹ Bununla beraber bazı noktaların tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Belkıs Hanımın vakfiyesinde

²⁴ İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), *Kıbrıs Şer'iyeye Sicili (KŞS)*, 11, s.19-20 (67 nolu hüküm).

²⁵ Vakfiye suretinin ilk iki sayfası için bk. Ek I.

²⁶ İsmail Ağa'nın sahibi olduğu bu çiftlikle ilgili bilgiler, mahkemeye yansıyan bir hırsızlık davası sonucunda ortaya çıkmaktadır. 1724 yılında Zenyo veled-i Mihail çiftlikten 40 baş koyun, 40 keçi ve 30 baş harim cinsi koyun çalmış ve kasaplara satmıştır. Dava sonucunda Zenyo suçlu bulunmuş ve hayvanların bedelini ödemesi konusunda karar alınmıştır [Kemal Çiçek, "İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Haz.: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s.78-79].

²⁷ Özkul, *age*, s.313-314, 372.

²⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *FE*, 9/65 (1-14); Gazioğlu, *age*, s.287.

²⁹ Gazioğlu, *age*, s.280; Haşmet M. Gürkan, *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*, Lefkoşa 1989, s.98.

bağışladığı yıllık 1.000 akçelik meblağ Ayasofya Camii için kandillere yağ alınmasıyla ilgilidir.³⁰ Burada medreseye dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İsmail Ağa ise vakfiyesinde Lefkoşa'da Ayasofya Camii yakınında bir medreseyi “...müceddeden bina ve ihdas eylediği...”ni belirterek müderrisine günlük 10 para, talebelerine de günlük 1'er para yağ parası verilmesini şart koşmuştur. Aynı aileden Hasan Ağa'nın eşi Hatice Molla Kadın da vakfiyesinde kurradan Seyyid Hacı Mustafa Efendi'nin Ayasofya Camii'nde her 1, 4, 7 ve 10. günlerde olmak üzere talim ettiği kendisine her 3 ayda bir 6 kuruş ücret verilmesini belirtmiştir.³¹ Görüldüğü üzere bu vakfiyenin şartları arasında da medreseye herhangi bir atıf yoktur. Menteşzade ailesinden İsmail Ağa, muhtemelen bu medreseyi yeniden ihya ve inşa ettiği için genellikle onun ismiyle anılmıştır. Nitekim müderris tayinleriyle ilgili belgelerde medresenin adı, *Ayasofya Camii yakınında Menteşzade Hacı İsmail Ağa Medresesi* olarak kaydedilmiştir. Ancak medresenin adı *Büyük Medrese* olarak anılmaya devam etmiştir. Aynı aileden gelen ve Kıbrıs müftülüğü de yapan Şair Hilmi Efendi, Büyük Medrese üzerine yazdığı şiirinde Menteşzade'den bahisle “*Esâs-ı cediti üzre cidd idüb sad ihtimâm itdi/Bu câ-yı dil-pezîri eyledi nevtarh ü nev-îcâd*” beyiti ile medresenin daha önce mevcut olmakla birlikte İsmail Ağa tarafından yeniden inşa edildiğini dile getirmektedir.³²

Vakfiyede müderris ve talebeler için günlük olarak belirlenmiş ücretler 1911 yılında yıllık olarak düşünülmüş ve vakıftan Büyük Medrese'nin 18 odası için yağ parası olarak 3.240 kuruş tahsis edilmiştir.³³ Son durumda müderrislik görevine Abohorlu Ahmed Efendi getirilmiş ve kendisine yılda 600 kuruş ödenmiştir. 1914 yılında medrese eğitim faaliyetine devam etmekte ve müderrisine maaşı ödenmektedir. Bununla birlikte vakfedilen paranın bahsedilen yılda mevcut olmaması, müderrisin durumunu ve maaşının devamının caiz olup olmadığı konusunu gündeme getirmiş ve bu durum Kıbrıs evkaf görevlileri tarafından hazırlanan bazı raporlarda dile getirilerek merkez bilgilendirilmiştir.³⁴ 1920'li yıllarda ise medrese yoksul liseli öğrencilerin barındığı bir yurt haline gelmiştir.³⁵ Zamanla harap hale gelen medresede sıhhiye ve belediye memurlarının bazı kontrolleri söz konusu olmuştur. Bu kontroller sonucunda hazırlanan raporlarda hazinenin bazı yerlerinin çöktüğü ve yarıldığı, bu sebeple suyun birikmesiyle kötü kokular oluştuğundan bahsedilmiştir. Aynı durum lazımlıklar için de geçerli olup tamirat yapılmasının gerekliliğine işaret edilmiştir. Medresenin kiracısı Ahmed Fehim tarafından dile getirilen durum üzerine 4 Temmuz 1936 tarihinde gerekli tamirler yapılmıştır.³⁶ Anlaşıldığına göre medrese faal değildir ve yapılan tamirler medresenin tamamen harap hale gelmesini önlemeye yöneliktir. Kısa bir süre sonra medresenin yıktırıldığı anlaşılmaktadır. Zira aynı yılın Kasım ayında bu kez medresenin bahçesinde bulunan toprakları atmak, ağaçları kestirmek, balta tamiri, demirci ve arabacı için vakıf gelirlerinden ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁷ Yine 1936 yılının sonları ile 1937 yılının Ekim ayında medrese bahçesindeki ağaçların budanması için harcama yapılmıştır.³⁸ Medresenin ortadan kaldırılmasıyla birlikte yerine Evkaf Dairesi tarafından İmam-hatip mektebi yapılmıştır.³⁹ Bununla birlikte mektep, bu alanda öğrenime merak kalmaması yüzünden yine yoksul lise öğrencilerinin kaldığı bir mekân haline gelmiştir. 1960 yılından sonra da bir süre yoksullar yurdu olarak kullanılan yapı, daha sonra dükkân ve depoya dönüşmüştür.⁴⁰

³⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *FE*, 9/65 (1-1), (10.06.1914 tarihli).

³¹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *FE*, 9/65 (1-2).

³² Gazioğlu, *age*, s.448.

³³ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *FE*, 9/65 (1-14).

³⁴ Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, Kıbrıs 1986, s.466, 468-469.

³⁵ Gürkan, *age*, s.98.

³⁶ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *Vakıf Dosyaları (VD)*, 51, 1936, 2-1.

³⁷ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1936, 5-5.

³⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1936, 5-1; *VD*, 51, 1937, 2-1.

³⁹ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrısta Türk Eserleri*, Ankara 1964, s.179.

⁴⁰ Gürkan, *age*, s.99.

Tablo IV
Medresenin Tespit Edilebilen Müderrisleri ve Aldıkları Ücretler

<i>Müderrisin Adı</i>	<i>Ücreti</i>	<i>Göreve Geliş Tarihi</i>	<i>Görevden Ayrılış Nedeni</i>
Hacı Mustafa Efendi ⁴¹		17 C 1206/11 Şubat 1792	Vefat
Hüseyin Efendi b. Hacı Mehmed ⁴²		2 R 1210/16 Ekim 1795	
Hafız Mustafa b. Hacı Mustafa ⁴³		21 L 1228/17 Ekim 1813	Vefat
Seyyid Ahmed Efendi b. Seyyid Hüseyin ⁴⁴		13 Ş 1251 /4 Aralık 1835	
Seyyid Hacı Mehmed Efendi b. Halil Efendi ⁴⁵	Aylık 30 kuruş	11 S 1267/16 Aralık 1850	Vefat
Mehmed Akil Efendi (Seyyid Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu) ⁴⁶		1285/1868-1869	
Abohorlu Ahmed Efendi ⁴⁷	Yıllık 600 kuruş	1911 yılında müderrislik görevindedir.	-

İsmail Ağa'nın inşa ettirdiği bir diğer vakıf eser, Girne kazasında bulunan Gaziyegan (Kazafana) köyündeki camidir. Kesme taştan yapılan cami, enine dikdörtgen planlı bir yapı olup ahşap eğimli bir çatısı bulunmaktadır. Giriş kapısının karşısında bir mihrap ile hemen solunda süslemesiz ahşap bir minber vardır. Caminin döşemesi de ahşaptan yapılmıştır. Kuzeydoğu köşesinde silindirik gövdeli ve şerefesi taş işlemeli bir minaresi bulunmaktadır. Caminin bahçesi zamanında mezarlık olarak kullanılmış ancak günümüze sadece iki mezar taşı intikal edebilmiştir.⁴⁸ Caminin banisini İsmail Ağa b. Hüseyin Ağa olarak gösteren kaynaklar da bulunmaktadır. Vakfiyedeki bilgilerin açık olması ve köyde aynı ismi taşıyan iki cami bulunamayacağı ihtimalinden hareketle caminin banisini Menteşzade İsmail Ağa olarak kabul etmek mümkündür.

İsmail Ağa vakfiyesinde camide görevli imam ve hatip için tahsisat ayırmıştır. İlerleyen süreçte cami hakkında sadece imam ve hatip değişikliklerine dair bilgi bulunmaktadır. Bunlarda genellikle XIX. yüzyıla aittir.⁴⁹ 1911 yılında caminin faaliyette olduğu, vakıf gelirlerinden imam, hatip ve mütevellisi için yıllık olarak 60 kuruş tahsis edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁰

⁴¹ BOA, *Cevdet-Maarif (C.MF)*, 34/1682.

⁴² BOA, *C.MF*, 34/1682.

⁴³ BOA, *C.MF*, 174/8669.

⁴⁴ BOA, *C.MF*, 174/8669.

⁴⁵ BOA, *C.MF*, 154/7669.

⁴⁶ BOA, *C.MF*, 154/7669.

⁴⁷ Altan, *age*, s.466.

⁴⁸ *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, s.13.

⁴⁹ Camide imam olan Seyyid Ebubekir Halife'nin vefatı dolayısıyla yerine 6 Cemâziyelevvel 1253 tarihinde Mesud b. Lütfullah tayin edilmiştir [BOA, *Cevdet-Evkaf (C.EV)*, 560/28284]. Hitabet görevine ise Seyyid Lütfullah Halife'nin vefatı üzerine 12 Cemâziyelevvel 1253 tarihinde oğlu İsmail Halife getirilmiştir [BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, 1609].

⁵⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *FE*, 9/65 (1-14).

Tablo V
Vakfiyeye Göre Vakfedilen Gayrimenkuller
(1 Receb 1141/31 Ocak 1729)⁵¹

<i>Gayrimenkul ün Bulunduğu Yer</i>	<i>Türü</i>	<i>Tahmi ni Dönüm ü</i>	<i>Bölgedeki Bilinen Adı</i>	<i>Edinme Şekli</i>	<i>Su Hakkı</i>	
Piskopi kazası (nefs-i Piskopi)	Şekerhane tarlası	60	Alakadı	Hacı Mehmed oğullarından satın alınmıştır.	Piskopi suyundan her 15 günde 24 saat	
	Şekerhane tarlası	3	Amudi			
	Şekerhane tarlası	40	Samacird			
	Şekerhane tarlası	20	Agrammadici na			
	Şekerhane tarlası	9	Kopa			
	Şekerhane tarlası	1	Dalotodi			
	Şekerhane tarlası	14	Büyük Kodina	Müftüzade Ahmed Ağa'dan intikal etmiştir.	Piskopi suyundan her 15 günde 5 saat	
	Şekerhane tarlası	12	Küçük Kodina			
	Şekerhane tarlası	9	Amudi	Varissiz vefat eden Molla Hüseyin'in miriye intikal eden tarlaları satın alınmıştır.	Piskopi suyundan her 15 günde 16 saat	
	Şekerhane tarlası	4	Vizaceri			
	Şekerhane tarlası	6	Mazro			
	Şekerhane tarlası	15	Samaceri			
	Şekerhane tarlası	15	Kozvarko			
		Şekerhane tarlası	9	Büyük Mersina		
		Şekerhane tarlası	5	Küçük Mersina		
Bahçe tarla		8	Kordalyo			
Bahçe tarlası		23	Tomasi bahçesi			

⁵¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Vakfiye Defteri*, nr.730, Sıra 79, s.121-124.

	Şekerhane tarlası	11	Kobrado	Pireli Hacı Mustafa oğullarından satın alınmıştır.	Piskopi suyundan her 15 günde 12 saat
	Şekerhane tarla	4	Mardo		
	Şekerhane tarla	10	Samaceri		
	Şekerhane tarla	12	Büyük Kodina		
	Şekerhane tarla	7	Küçük Kodina		
	Şekerhane tarla	8	Pedra		
	Şekerhane tarla	10	Kozvarko		
	Şekerhane tarla	4	Yanboloz		
	Şekerhane tarla	4	Küçük Mersina		
	Şekerhane tarla	7	Büyük Mersina		
	Şekerhane tarla	37	Üstroncilaka		
	Şekerhane tarla	9	İspiliva Rodiya		
	Şekerhane tarla	5	Küçük İspiliva Rodiya		
	Şekerhane tarla	5	Mazro		
	Şekerhane tarla	5	Vizaceri		
	Öşür tarlası	5	Aya Varvara	Hacı Mehmed oğullarından satın alınmıştır.	
	Öşür tarlası	40	Büyük Kodella		
	Öşür tarlası	10	Kadotodi?		
	Öşür tarlası	25	Elivando		
	Öşür tarlası	4	Kurka		
	Öşür tarla	3	Ammu		
Piskopi sınırında	Öşür tarla	30	Zatino tarlası	Molla Hüseyin'in tapuya intikal edip sipahiden tefviz edilen	

	Öşür tarla	8	Dirandeni	Molla Hüseyin'in ölümünde tapu-yu sipahiden tefviz edilen	
	Öşür tarla	18	Erdoefna	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	70	Agridya	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
Koloş sınırında?	Öşür tarla	8	Aya Yorgi Lurası	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	2	Deser Kanduna	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	5	Aya Yorgi tarlası	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	6	Harman Lurası	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	2	Aya Yorgi Lurası	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	7	Evlek Lurası	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
	Öşür tarla	5	Aya Yorgi Bahçesi	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
Erimi köyünün sınırında	Öşür tarla	12	Lura	Molla Hüseyin'in tarlalarından	
Nefs-i Piskopi	Şekerhane tarlası	9	-	Limson sakinlerinden Benlioğlu Hüseyin'den satın alınmıştır.	Piskopi suyundan her 15 günde 4 saat
	Şekerhane tarlası	7	-		
	Şekerhanetarlası	30	Istavros tarlası		her 15 günde Zaim

	Şekerhane tarlası	30	Kobrasto tarlası	Yarısı Zaim Hüseyin Ağa'dan yarısı da Benlioğlu Hüseyin'den satın alınmıştır.	Hüseyin Ağa'nın 9 saat, Benlioğlu Hüseyin'in 11 saat toplam 20 saat sulama hakkı
	Şekerhane tarlası	7	Verka tarlası		
	Şekerhane tarlası	10	Ayahodi		
	Şekerhane tarlası	1	Eleniyodi		

Tabloda görüldüğü üzere Menteşzade İsmail Ağa, Piskopi kazasında bulunan çeşitli büyüklükteki 52adet ve 752 dönümlük arazisini vakfetmiştir.⁵² Arazilerin büyük bir kısmı şekerhane tarlası, bir kısmı ise öşür tarlalarından oluşmaktadır. İsmail Ağa, adı geçen tarlaları çeşitli yollarla edinmiştir. Mesela 133 dönüm şekerhane tarlası Hacı Mehmed oğullarından; 77 dönüm şekerhane tarlası Pireli Hacı Mustafa oğullarından; 61 dönüm şekerhane tarlası ise Kara Zühriye'den satın alınmıştır. Şekerhane tarlalarının 63 dönümü ise vârisiz vefat eden Molla Hüseyin'in miriye intikal eden tarlaları satın alınmak suretiyle edinilmiştir. Yine aynı şahsın 2 parça ve 31 dönüm olan bahçe tarlası da miriden satın alınarak kendi mülkiyetine geçirilmiştir. Şekerhane tarlalarının 26 dönümü ise Müftüzade Ahmed Ağa'dan intikal etmiştir. Ayrıca Limason sakinlerinden Benlioğlu Hüseyin'den satın aldığı 2 parça ve 16 dönümlük şekerhane tarlaları ile yarısını Zaim Hüseyin Ağa'dan yarısını da Benlioğlu Hüseyin'den satın aldığı 5 parça ve 78 dönümden oluşan şekerhane tarlaları bulunmaktadır. Öşür tarlalarının ise 6 parça ve toplam 87 dönümden oluşan kısmı Hacı Mehmed oğullarından; 12 parça ve 173 dönümden oluşan kısmı da Molla Hüseyin'in vefatıyla tapuya intikal edip sipahiden tefviz edilen tarlalardan oluşmaktadır. Şekerhane tarlaları aynı zamanda su haklarıyla beraber vakfedilmiştir. Tarlaların Piskopi suyundan her 15 günde olmak üzere değişen saatlerde su hakkı bulunmaktadır.

a) Vakfedilen Menkul ve Gayrimenkul İle ilgili Şartlar (1 Receb 1141/31 Ocak 1729 tarihli Vakfiyeye Göre)⁵³

- 1) İsmail Ağa, malından 600 kuruş vakfederek bu paranın mütevellî eliyle *rehn-i kavi ve kefil-i melî* ile veya ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesabı üzere istirbah edilmesini şart koşmuştur.
- 2) Paranın işletilmesinden elde edilecek gelirlerden Lefkoşa'da Ayasofya Camii yakınında inşa ettirdiği medresenin müderrislerine günlük olarak 10 para ücret ödenecektir.
- 3) Yine aynı paradan medrese odalarında sakin talebelere ise zeytinyağı bedeli olarak günlük 1 para ücret ödenecektir.
- 4) Paranın işletilmesinden elde edilecek gelirden vakfin cabisi Seyyid Hacı Mehmed'e günlük olarak 2 para ücret ödenecektir.
- 5) Yine aynı gelir kaynağından vakfin kâtibi Mustafa Efendi'ye günlük olarak 1 para ücret ödenecektir.
- 6) Lefkoşa'da vâkîfin hissedar olduğu çeşmelerin yıllık gelirleri ise şu şekildedir; Büyük Mahalle'deki çeşmenin ayak suyunun yıllık geliri 30 kuruş, Tahtakale Mahallesi'ndeki çeşmenin ayak suyunun yıllık geliri 11 kuruş, Merdivenli çeşmesinin ayak suyunun yıllık geliri 8 kuruş, Küçük çeşmenin ayak suyunun yıllık geliri 3 kuruştur. Ayrıca Balıkpazarı'ndaki bakkal

⁵² Tablodaki toplama göre tarla ve bahçelerin sayısı 57, dönümü ise 744'dür.

⁵³ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.730, Sıra 79, s.124; KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65, 1-3.

- dükkânının kirası yıllık 18 kuruş olup elde edilen toplam 70 kuruş ise şu alanlara tahsis edilmiştir.
- a) Ömeriye Camii imamına günlük 1 çürük akçe, mutemedine ise günlük 2 çürük akçe verilecektir.
 - b) Ayasofya Camii suyolcusuna günlük 2 çürük akçe, çeşmelerin suyolcusuna ise günlük 4 çürük akçe ödenecektir.
- 7) Tevliyet, aileye şart koşulmuş olup bu görev hayatta olduğu sürece vâkıf tarafından yürütülecek, ölümü halinde ise evlatlarına intikal edecektir. Tevliyet görevini yürütenlere günlük 4 para ücret ödenecektir. Mütevelli olanlar, bütün vakıf işlerini takip etmek, değişiklik yapmak, görevlilerin tayin ve azilleriyle sorumlu olmak gibi görevleri yerine getirecek ve bu görevler evlatlar vasıtasıyla nesilden nesile devam edecektir.
 - 8) Kuran-ı Kerim hafızlarından veya tecvid ehlinde 4 kişiden her biri yılda 6 adet hatm-i şerif okuyacak, bu hatimlerin sevabı Hz. Muhammed ve ashabına, Ümmü'l-haram Hazretleri'ne, aşere-i mübeşşereye, vâkıf hayatta oldukça atalarının ruhuna, vefatından sonra ise kendi ruhuna, vâkıfın anne ve babasının ruhlarına hediye edilecek ve bahsedilen 4 kişiye görevleri karşılığı 3'er para verilecektir.
 - 9) Ayasofya Camii Mektebi'nde sıbyan muallimi olanlar 3'er ihlas-ı şerif okuyarak sevabını vâkıfın atalarının ruhuna bağışlayacak ve karşılığında günlük 1 para ücret alacaktır.
 - 10) Cami-i cedid Mektebi'nde sıbyan muallimi olanlar 3'er ihlas-ı şerif okuyarak sevabını vâkıfın atalarının ruhuna bağışlayacak ve karşılığında günlük 2 para ücret alacaktır.
 - 11) Ömeriyye Camii Mektebi'nde sıbyan muallimi olanlar 3'er ihlas-ı şerif okuyarak sevabını vâkıfın atalarının ruhuna bağışlayacak ve karşılığında günlük 1 para ücret alacaktır.
 - 12) Tophane Mescidi'nde imam olanlar sabah namazından sonra 3'er ihlas-ı şerif okuyarak sevabını vâkıfın atalarının ruhuna bağışlayacak ve karşılığında günlük 1 para ücret alacaktır.
 - 13) Girne kazasındaki Gaziyegan köyünde vâkıf tarafından inşa ettirilen caminin imamına günlük olarak 2 para, hatibine 1 para ve mütevellisine 2 para verilecektir.
 - 14) Lefkoşa nahiyesindeki Balıkitre köyündeki camide imam olanlara mektepte çocuklara kuran-ı kerim öğretmeleri karşılığında günlük olarak 2 para verilecektir.
 - 15) Lefkoşa nahiyesinde Aya Sozemeno'da vâkıf tarafından inşa ettirilen caminin imamına günlük olarak 2 para, mektebindeki sıbyan muallimine 1 para ve hatibine 1 para verilecektir.
 - 16) Ümmü'l-haram'ın türbesinde⁵⁴ Ayasofya Camii müezzinlerinden 2 müezzine Rebi'ülevvel ayında mevlid-i şerif okumaları karşılığında 3'er kuruş ücret verilecektir. Rebi'ülevvel ayında okunan hatm-i şerifin duası yapıp belirlenen yerlere hediye edilecektir. Bu ayda mevlid ve hatim için orada toplanan cemaate yemek verilecek ve bu amaçla mütevelli tarafından 20 kuruş sarf edilecektir.
 - 17) Her yıl Haremeynü'ş-şerifeyn fakirlerine gönderilmek üzere haremeynü'ş-şerifeyn mütevellisine 50 kuruş teslim edilecektir.
 - 18) Magosa kalesindeki Ayasofya Camii'nde imam olanlar sabah namazından sonra 3'er İhlas-ı şerif okuyup sevabını vâkıfın ruhlarına bağışlayacak ve her birisine günlük olarak 1 para verilecektir.

⁵⁴ Asıl adı Ümmü Haram Rümeyse bintü Milhan olan Ümmü'l-haram Hazretleri, Peygamberin sütannesinin kardeşi olup Kıbrıs'a yapılan ilk İslâm akınları sırasında şehit düşmüştür. Türbesi Tuzla kazasında bulunmaktadır. Buraya sonraki süreçte tekke, şadırvan ve cami inşa ettirilmiştir. Hala Sultan Tekkesi olarak tanınan bu ziyaretgâha birçok hayırsever tarafından menkul ve gayrimenkuller bağışlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Altan, *age*, s.499-504; Özkul, *age*, s.259.

- 19) Vâkıfın evladından mütevellî olanlara 4'er para tevliyet ücreti ödenecektir. Her yılın başında mütevellînin hesapları kontrol edilecek, gelirlerden giderler karşılandıktan sonra kalan meblağı vâkıf ve vâkıfın soyundan gelenler istediği şekilde tasarruf edecektir.
- 20) Zamanla vakfın yukarıda bahsedilen şartlarıyla ilgili türlü sıkıntılar ortaya çıkarsa o takdirde vakfın gelirleri fakir Müslümanlar için sarf edilecektir.

b) İsmail Ağa'nın Zeyl Vakfiyesi ((28 Şaban 1141/29 Mart 1729)⁵⁵

İsmail Ağa, Piskopi kazasında bulunan arazileri satın aldıktan ve mülkü haline getirdikten sonra 69 saat sulama hakkı olan 52 adet ve 752 dönümlük araziye vakfetmiştir. Tevliyet görevi hayatta olduğu sürece kendisinde kalacak, vefatı halinde ise evlatlarına intikal edecektir. Vakfedilen araziler mütevellî eliyle taliplerine icara verilmek suretiyle işletilecek, kira bedelleri ile ziraat yapılması durumunda elde edilecek mahsul, her yıl haremeynü'ş-şerifeyn mütevellîsi olanlara 50 kuruş olmak üzere teslim edilecektir. Vakfın gelirleri mütevellîler tarafından ilgili yerlere sarf edildikten sonra fazlasını mütevellîler tasarruf edecektir. Haremeynü'ş-şerifeyn fakirlerine vakfedilen 50 kuruşun Haremeynü'ş-şerifeyn mütevellîlerine teslim edilmesi için vakfiyenin özetinin Haremeyn-i şerifeyn evkafı defterlerine kaydedilmesi için talepte bulunmuş ve vakfiye ilgili daire tarafından okunduktan özeti kayıtlara geçirilmiştir.

2) Mentêşzade Hacı İsmail Ağa'nın Oğlu Hacı Hasan Ağa Tarafından Kurulan Vakıflar

Babası İsmail Ağa gibi Hacı Hasan Ağa da muhassıllık yapmış ve 1152-1155/1739-1743 yılları arasında Kıbrıs muhassılı olarak adanın idari görevlilerinden biri olmuştur. Muhassıllığı zamanında Hasan Ağa'nın bazı mukataalara haksız bir şekilde müdahale ettiği tespit edilmektedir. Şöyle ki 1154 (1741-1742) yılında emanet olarak Kıbrıs kahve rüsumu mukataasını üzerine alan Hacı Abdurrahman, adaya gelen kahvenin her vukıyyesinden alınan 5 para rüsum-ı miriyi toplamak üzere harekete geçtiğinde muhassılın müdahalesiyle karşılaşmıştır. Başta İstanbul olmak üzere Kıbrıs ve çeşitli yerlerin kahve rüsumu mukataasını ortaklaşa olarak malikâne şeklinde üzerlerine alanların şikâyeti üzerine merkez, muhassılın mukataaya müdahale etmemesini emretmiştir.⁵⁶

Muhassılın kanunsuz olarak gayrimüslim reayadan topladığı bazı vergiler dolayısıyla babası İsmail Ağa ile birlikte merkeze şikâyet edildiği ve haklarında soruşturma açıldığı anlaşılmaktadır. Hasan Ağa'nın bu konuda babasından daha cüretkâr davrandığı görülmektedir. Zira devletin, cizyeyi ödemeye gücü kalmayan reaya için cizye evraklarında indirim yapması, Hasan Ağa'nın bu vesileyle 72 kese akçe para toplamasına sebep olmuştur. Ayrıca *nüzul* ve *zamiye-i maişet* adıyla her reayadan 2'şer kuruş aldığı gibi *maişet*, *nüzul* ve *birakma akçesi* olarak da her neferden 19,5 kuruş toplamıştır. Bunların dışında Hasan Ağa, beşer yaşlarında olan 2-3 neferden *maişet* ve *nüzul* tahsil etmiştir. Hatta kanunsuz vergi tahsiline devam eden Hasan Ağa, kan-bahası adıyla da birer kuruş toplamaya başlamıştır. Reayanın şikâyeti sonucunda merkez, baba-oğulun gayrimüslimlerden çeşitli adlarla tahsil ettikleri paraları geri vermelerini Evail-i Rebi'ülevvel 1155/6-15 Mayıs 1742 tarihinde ilgililere emretmiştir.⁵⁷

Muhassıllık dışında Hasan Ağa kapıcıbaşı ünvanına da sahipti. Bu ünvanın ne zaman verildiği bilinmemekle birlikte 1167/1753-1754 yılına kadar yani vefatına kadar taşıdığı görülmektedir. 14 Şaban 1167/6 Haziran 1754 tarihli tezkireden Hasan Ağa'nın kapıcıbaşılıktan dolayı aldığı günlük 150 akçe ulufenin hazineye kaldığı anlaşılmaktadır.⁵⁸

⁵⁵ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.730, Sıra 46, s.77-78.

⁵⁶ Özkul, *age*, s.299.

⁵⁷ Özkul, *age*, s.49, 272-273, 292.

⁵⁸ BOA, *C.ML*, 613/25262.

a) Hacı Hasan Ağa'nın Para Vakfı

Hacı İsmail Ağa'nın oğlu Hasan Ağa da Lefkoşa'da ikamet eden hayır ve hasenat sahibi kişilerden biridir. 15 Receb 1152/18 Ekim 1739 tarihinde tescil ettirdiği vakfiyesi ile malından 300 kuruşu ayırarak yine Lefkoşa'da bulunan Arap Ahmed Paşa Camii'ndeki çeşitli görevliler ile bazı hizmetlere vakfetmiştir. Vakfedilen para, cami mütevellilerinin emriyle yılda onu on bir buçuk hesabı üzere (%15 oranında) işletilecektir. Paranın işletilmesinde *rehn-i kavi ve kefil-i melî* usullerinden biri tercih edilecektir. Bu durumda para vakfından yararlanmayı isteyen kişinin ya güçlü bir rehin ya da varlıklı bir kefil göstermesi gerekiyordu. Yılsonunda ise vakıftan kullandığı parayı vakfiye şartları gereğince faizini de hesaba katarak mütevelliyeye teslim ederdi. Adı geçen para vakfında vakfedilen 300 kuruşun yıllık %15 faizle işletilmesinden elde edilecek gelir 45 kuruş olup bu meblağın yıllık olarak 12 kuruşu vakfın mütevellisi olarak tayin edilen Arap Ahmed Paşa Camii Vakfı mütevellisine ödenecek, 18 kuruşu ise aynı camide vaaz veren Abdullah Efendi'ye verilecektir. Bu ücret, Vaiz Abdullah Efendi'nin her Cuma günü ve mübarek gecelerde vaaz vermesi karşılığında tahsis edilmiştir. Ayrıca gelirin 15 kuruşu ile Hafız Ali Efendi'nin yılda 3 adet hatm-i şerif okuması ve mübarek gecelerde sevabını vâkıfın vefat eden eşi Ayşe bint-i Hacı Mustafa Ağa için hediye etmesi şart koşulmuştur.⁵⁹

b) Hacı Hasan Ağa'nın Gayrimenkul Vakfı

Hasan Ağa'nın zeyl vakfiyesi 1 Muharrem 1155/8 Mart 1742 tarihini taşımaktadır. Bahsedilen tarihte Lefkoşa'nın İbrahim Paşa Mahallesi'nde ikamet eden Hasan Ağa'nın kapıcıbaşılık ünvanına sahip olduğu görülmektedir. Hasan Ağa, Piskopi'de bulunan 90 dönümlük mülk tarlasını 22 saat su hakkı ile birlikte vakfetmiştir. Vakfedilen tarla vakıfname gereğince yukarıda adı geçen ehl-i mürtezika şart koşulmuştur.⁶⁰

3) Hacı Hasan Ağa'nın Eşi Hatice Molla Kadın Tarafından Kurulan Vakıflar

Hatice Molla Kadın, Piskopi'de bulunan çeşitli büyüklükteki 6 parçadan oluşan toplam 61 dönüm tarlasını su haklarıyla beraber vakfetmiştir. 1 Cemâziyelevvel 1174/9 Aralık 1760 tarihli vakfiyesinde bu tarlaların özellikleri ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo VI
Vakfiyeye Göre Vakfedilen Gayrimenkuller⁶¹

<i>Bulunduğu Yer</i>	<i>Türü</i>	<i>Tahmini Dönümü</i>	<i>Bölgedeki Bilinen Adı</i>
Piskopi	Tarla	12	Koprsto
	Tarla	10	Alakadı
	Tarla	3	Amudi
	Tarla	5	Pedre
	Tarla	20	-
	Tarla	2	Vizaceri
TOPLAM		61⁶²	

⁵⁹ İSAM, KŞS, 15, s.87-88; Ayrıca bk. Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nüküd)", *Turkish Studies*, 6/1, Winter 2011, p.965-984.

⁶⁰ İSAM, KŞS, 15, s.107.

⁶¹ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.221.

⁶² Gerçek toplam 52 dönümdür.

Hatice Molla Kadın'ın vakfiyesine göre şartlar şu şekilde sıralanabilir:⁶³

- 1) Akar ve arazinin kiraya verilmesi durumunda kira gelirinden, ekilip biçilmesi halinde mahsulünden elde edilecek gelirden tevliyeti kendisine ve vefatından sonra evlatlarına şart koşulmuş olan vakıfta müteveli olanlara günlük 2 para ücret verilecektir.
- 2) Vakfedilen arazi ve akarsular kiraya verilerek elde edilecek gelir ile kurradan Seyyid Hacı Mustafa Efendi'ye Ayasofya Camii'nde her 1, 4, 7 ve 10. günlerde olmak üzere talim ettiğinde her 3 ayda 6 kuruş ücret verilecektir.
- 3) Kuran ehlinden olan 3 hafıza her yıl 4'er hatim indirmek üzere her 3 ayda 3'er kuruş ücret verilecektir. Hatimlerin ecir ve sevabı Hz. Muhammed ile Hz. Fatma, Hz. Hatice, Hz. Ayşe, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Ümmü'l-haram Hazretleri ve Bilal-ı habeşi Hazretleri'nin ruhlarına hediye edilecektir.
- 4) Kur'an ehlinden Seyyid Hafız İbrahim Efendi, her yıl 6 hatim indirecek, bu hatimlerin ecir ve sevabını diğer enbiya ve evliyanın ruhları ile iman ehli ve İslâm büyüklerinin ruhlarına, merhum Hasan Ağa'nın ruhuna, Hasan Ağa'nın merhume kızı Nefise Hanım ile Hüseyin Ağa'nın ruhlarına, 2 hatimin sevabını ise vâkıfenin ruhuna hediye edecektir. Görevi karşılığında ise her 3 ayda 9 tozolta ücret ödenecektir.
- 5) Adı geçen hafızların tayin ve azilleri müteveli eliyle yapılacak, hizmette kusuru görülenler ehil olanlarla değiştirilecek ve kimse buna engel olmayacaktır.
- 6) Vâkıfenin evladından müteveli olanlara her 3 ayda 6 tozolta ücret verilecektir.
- 7) Vakfın masraflardan sonra artan gelirleri olursa bu gelirleri vâkıfe ve onun vefatından sonra da evlatları istediği şekilde tasarruf edecektir.
- 8) Zaman içinde vakfın faaliyetlerini yürütememesi durumunda gelirler fakir Müslümanlara sarf edilecektir.
- 9) Çiftlik sulama hakkıyla beraber müteveliye teslim edilecektir. Müteveli bunu tevliyet görevi karşılığında teslim almış olacaktır.

4) Menteşzade Seyyid Hüseyin Ağa Tarafından Kurulan Vakıflar

Seyyid Hüseyin Ağa, Menteşzade ailesine mensup olup adada çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bunlardan biri 1799 yılında (Zaim) Hüseyin Ağa'nın dizdar olarak Magosa kalesinin tamirinde görevlendirilmesidir.⁶⁴ Diğer görevleri arasında Kıbrıs Defterdarlığı⁶⁵ ve Lefkoşa Alaybeyliği⁶⁶ bulunmaktadır. Defterdarlığı döneminde büyük bir nüfuz kazanan Hüseyin Ağa, bir zaimin zeametine el koyması sonucunda mahkemeye verilmiş ve dava sonucunda suçlu bulunmuştur. Defterdarlıktan sonra uzunca bir süre Lefkoşa Alaybeyliğinde bulunan Hüseyin Ağa'nın bu memuriyetin nimetlerinden de yararlandığı anlaşılmaktadır. Zira alaybeyleri toplumda liyakat sahibi ve güvenilir memurlar olarak tanınmışlardır. Herkesten borç alabilir⁶⁷, borç verebilir ve emanet ilişkileri kurabilirdi. Onlar, adadaki sipahi ve züemanın başbuğları olarak zaman içinde büyük bir güç ve servet kazanmışlar, bu durum

⁶³ 1 Cemâziyelevvel 1174/9 Aralık 1760 tarihli vakfiyenin sadece şartlarının bulunduğu bölüm suret olarak kaydedilmiştir [KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-2)].

⁶⁴ Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010, s.38.

⁶⁵ Defterdarlar, vergilerin ve muhassıllık malının hesaplanması, adadan talep edilenlerin karşılanması, idam edilenlerin mallarının hazine tarafından zabtı gibi önemli konularla meşgul idiler. Menteşzade Hüseyin Ağa'nın 1813, 1823 ve 1829 yılında Kıbrıs defterdarı olarak isminin geçmesi üç kez bu görevde bulunduğunu göstermektedir (*Agt*, s.160-161).

⁶⁶ Kıbrıs adasının savunulmasından sorumlu olan alaybeyleri askeri sınıfın ileri gelenlerinden idi. Kıbrıs'ın en üst rütbeli alaybeyi ise Lefkoşa alaybeyi idi (*Agt*, s.161; Özkul, *age*, s.84-85).

⁶⁷ Kıbrıs Muhassılı Süleyman Ağa, 1804-1805 yıllarına ait muhassıllık hesabı görülürken, devlete borçlu olduğu meblağın bir kısmını (33.259 kuruş), Lefkoşa Alaybeyi Seyyid Hüseyin Ağa'ya borç olarak vermiştir [Haydar Çoruh, *II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İctimai Yapısı (1808-1839)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s.115].

onların ada işlerine müdahalesini⁶⁸ de beraberinde getirmiştir. Hüseyin Ağa, bir ara bu görevde iken azledilmekle beraber sonra tekrar eski görevine iade edilmiştir.⁶⁹

Alaybeyi Seyyid Hüseyin Ağa aynı zamanda adada yoğun ticari faaliyetlerde bulunan görevlilerden biridir. Onun Kıbrıs müftüsü ve başpiskopos ile gerek müşterek gerekse ayrı olarak zahire ticaretiyle ilgilendiği tespit edilmektedir.⁷⁰

Hüseyin Ağa, Lefkoşa alaybeyi olarak Rum isyanı sırasında ve sonrasında Kıbrıs muhassılı ile beraber adanın muhafazasında önemli bir rol oynamıştır. Hatta hizmet ve gayretinden dolayı muhassılın teklifiyle kendisine 1823 yılında Hassa Silahşörlüğü ünvanı verilmiştir.⁷¹

Hüseyin Ağa'nın alaybeylik görevi sonrası ismi çeşitli soruşturmalar dolayısıyla tekrar gündeme gelmiştir. 1833 yılı Temmuz ayında Baf'ta meydana gelen isyan sırasında Avusturya konsolos vekili katledilmiştir. Avusturya ve İngiltere konsolosluk görevlileri, vekilin eski Lefkoşa Alaybeyi Hüseyin Ağa tarafından öldürüldüğünü iddia ederek cezalandırılması için harekete geçmişlerdir. Muhassılın girişimiyle başlatılan tahkikat sonucunda düzenlenen raporda olayın isyan sırasında çıkan karışıklıkta meydana geldiği ve failinin bilinmediği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Avusturya elçisinin sonuçtan memnun olmadığı ve ısrarı üzerine devletin yeni bir soruşturma açtığı bilinmektedir. Ancak soruşturmanın nasıl sonuçlandığı, Hüseyin Ağa'nın ceza alıp almadığı konusunda herhangi bir veri bulunmamaktadır.⁷²

Memuriyetleri dolayısıyla toplumda itibar, servet ve güç kazanan Hüseyin Ağa, bir grup ileri gelen Kıbrıslı ile beraber iki ayrı müşterek para vakfı kurmuştur. Bunlardan biri 15 Rebi'ülâhır 1242/16 Kasım 1826 tarihinde Lefkoşa mahkemesinde tescil edilen para vakfidir. Lefkoşa Alaybeyi (Miralay-ı Lefkoşa) Mentefîzade Seyyid Hüseyin Ağa, Kıbrıs Muhassılı Dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Hacı Seyyid Mehmed Ağa, kethüdası Hacı İbrahim Ağa ve Emine Hatun ile birlikte toplam 6.000 kuruş vakfetmiştir. Bu meblağın 1.000 kuruşu kendisine aittir. Bu para onu on bir buçuk hesabı üzere (%15 oranında) *rehn-i kavi ve kefil-i melî* veya ikisinden biri ile işletilecek ve elde edilecek gelir eğitim faaliyetinde kullanılacaktır. Şöyle ki Kıbrıslı ileri gelen ulemanın Lefkoşa'da uygun göreceği bir yerde talebeye ders vermek üzere çeşitli derslerde uzman bir kişi dersiam olarak görevlendirilecektir. Kendisine, talebenin eğitimi ile bizzat meşgul olması karşılığında aylık 70 kuruş ücret ödenecektir. Ancak eğitim işini çeşitli yollarla ele geçirip devamsızlık yapan, hizmeti yerine getirmeyen ve vakfiye şartlarına uygun hareket etmeyen kişilere ücret ödenmeyecektir. Bunun yanında bazı kişilere dayanmak suretiyle görevi haksız yere ele geçirenlerin aldıkları ücret helal sayılmamış ve bu durum ilahi adalete havale edilmiştir. Vakfa müteveli olarak tayin edilecek kişilerde dindarlık ve doğruluk vasıfları aranmış ve kendilerine aylık 5 kuruş verilmesi şart koşulmuştur. Kıbrıs müftüleri ise vakfa hasbî nazır olarak tayin edilmiştir.⁷³

⁶⁸ Alaybeyleri, hazine tarafından mal varlıklarına el konulma sırasında kendilerinin veya yakınlarının menfaatine olarak malların satışına müdahale etmişlerdir. Kıbrıs'taki ihtilale karıştığı delillerle ispatlanan başpiskopos ve keşişin muhallefatına devlet el koyduğu zaman 1823 yılında Lefkoşa Alaybeyi Seyyid Hüseyin yapılan satışa müdahale etmiş ve büyük miktardaki bir hissenin amcaoğlu İzzet'e verilmesini sağlamıştır. Yine alaybeylerin gayrimeşru yollardan timarlara el koydukları, muhassılların yolsuzluklarına karşı hakem sıfatıyla görev yaptıkları görülmektedir. Bazen bu durum timar sahibinin timarından kendi isteğiyle vazgeçmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Mesela Kıbrıs'ın Hirsofi nahiyesine bağlı Lezo köyünde 10666 akçe timar tasarruf eden Ali'nin kendi isteğiyle timarından vazgeçmesi üzerine Lefkoşa Alaybeyi Seyyid Hüseyin Ağa, boş kalan timarı, Hasan adlı adamına vermek için 1824 yılında girişimde bulunmuştur (*Agt*, s.115, 116, 117).

⁶⁹ Dinç, *agt*, s.161.

⁷⁰ *Agt*, s.271.

⁷¹ BOA, *HAT*, 912/39885, 39885-A.

⁷² Dinç, *agt*, s.331

⁷³ İSAM, *KŞS*, 32, s.70-71.

Hüseyin Ağa'nın bir diğer müşterek para vakfı 17 Zilhicce 1249/27 Nisan 1834 tarihini taşımaktadır. Yine başta Kıbrıs Muhassılı Hacı Seyyid Mehmed Ağa olmak üzere defterdar, tüccar, esnaf ve bir hanımdan oluşan bir grupla beraber toplamda 7.500 kuruş vakfetmiştir. Bu meblağdan yine 1.000 kuruş Hüseyin Ağa tarafından bağışlanmıştır. Bu para vakfı da onu on bir buçuk hesabı üzere işletilecek ve gelirden aylık 80 kuruş diğer vakıfta dersiam olan Karamanî Hacı Mehmed Efendi'ye, yıllık 60 kuruş ise mütevelliyeye ödenecektir. Gelir fazlası vakfin sermayesine ilave edilerek vakfin sürekliliği sağlanacaktır.⁷⁴

5) Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresinin Son Yılları ile İngiliz İdaresi Döneminde Menteşzade Ailesi Vakıflarının Durumu

Bahse konu olan süreç içerisinde Menteşzade ailesi vakıflarıyla ilgili temel iki sorun tespit edilmektedir. Bunlardan biri vakfin tevliyet görevi diğeri ise vakfin gelir fazlasının vereseler arasında paylaşılma meselesidir. Başlangıçta her bir vakıf ayrı mütevelliler eliyle idare edilirken daha sonra tek bir müteveli tarafından idare edilir hale gelmiştir.

İsmail Ağa Vakfı'nın tevliyet görevini tasarruf konusunda XIX. yüzyılın ilk yarısında aile üyeleri arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde vakfin mütevellilik görevini aynı zamanda Kıbrıs müftüsü olan Hasan Hilmi Efendi (ölm. 1847)⁷⁵ ile Hüseyin Ağa müşterek olarak yürütmektedir. Ancak Hüseyin Ağa'nın vefatıyla beraber müşterek tevliyete İsmail Ağa ve Akile Hanım ortak olmuştur. Tevliyetteki sorun İsmail Ağa'nın ölümü üzerine ortaya çıkmış, çocukları (Abdülbaki, Hüseyin ve Mehmed) Hasan Hilmi Efendi ile tevliyeti müşterek yürütmek istedikleri halde bu görev vefatına kadar Hasan Hilmi Efendi'nin tasarrufunda kalmış, sonra da çocukları Ahmed Efendi ve Hatice Hanım'a intikal etmiştir. Ahmed Efendi'nin ölümü üzerine de Hatice Hanım tek başına tevliyeti tasarruf etmiştir. 1857 yılında mahkemeye intikal eden olay sadece tevliyet konusu da olmayıp vereselerin vakıf fazlasından birikmiş alacaklarının da tahsili meselesidir. Ancak Hatice Hanım'ın vekili Hacı Osman Efendi, vakfin 50-60 yıldır vâkıfın büyük evlatları tarafından idare edildiğinden bahisle artık bu durumun "*teamül-i kadim*" hükmüne girdiğini iddia etmiştir. Davacılar, sorunun yerel mahkeme yerine İstanbul'da çözülmesine karar verdikleri için vakfiye ile diğer evrakları İstanbul'a göndermişlerdir.⁷⁶ Olayların seyri takip edilememekle birlikte 1880 yılında Menteşzade İsmail Ağa, Belkıs Hanım ve Hatice Hanım vakıflarının tevliyet görevinin tek bir şahısta toplandığı ve İsmail Ağa'nın kızı Fatı Hanım'ın müteveli olarak bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak Fatı Hanım'ın yaşlı ve hasta olması, vakfin iyi idare edilememesine ve gelir kaynaklarının azalmasına sebep olmuştur. Vâkıfın soyundan gelenlerin talepleri üzerine mütevelliyeye Fatı Hanım sağlık sorunlarını da ileri sürerek⁷⁷ görevinden istifa etmiştir. Bu durum üzerine vâkıfın evlatları arasından tevliyet görevini layıkıyla yürütebilecek en uygun kişi olarak Hasan Hilmi Efendi görülmüş ve 19 Ocak 1881 tarihinde kendisi müteveli olarak tayin edilmiştir.⁷⁸ Hilmi Efendi'nin bu görevi 1910 yılına kadar devam etmiştir. Onun mütevelliliği zamanında vakfin gelir ve gider dengesinin korunduğu hatta çoğu zaman vakfin fazla verdiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Menteşzade Hacı İsmail Ağa, Belkıs Hanım ve Hatice Molla vakıflarının Hilmi Efendi'nin mütevelliliği zamanındaki (1881-1910) gelir ve giderlerine işaret edilmiştir.⁷⁹

⁷⁴ İSAM, KŞS, 35, s.42.

⁷⁵ Hasan Hilmi Efendi'nin Kıbrıs müftülüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies*, Volume 8/7 Summer 2013, p.459-485.

⁷⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM)*, 275/18.

⁷⁷ Fatı Hanım 27 Muharrem 1315/28 Haziran 1897 tarihinde vefat etmiştir [KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-15)].

⁷⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-4, 01-5).

⁷⁹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-6).

Tablo VII

**Menteşzade Hacı İsmail Ağa, Belkis Hanım ve Hatice Molla Vakıflarının Gelir-Gider Durumu
(Ruz-ı Kasım 1296-Ruz-ı Kasım 1326/1881-1910)**

<i>Dönemi</i>	<i>Gelirler</i>		<i>Giderler</i>	
	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Para</i>
Ruz-ı Kasım 1296-Ruz-ı Kasım 1297	30.340	-	37.026	20
Ruz-ı Kasım 1297-Ruz-ı Kasım 1298	30.340	-	19.370	20
Ruz-ı Kasım 1298-Ruz-ı Kasım 1299	30.340	-	39.916	-
Ruz-ı Kasım 1299-Ruz-ı Kasım 1300	16.016	-	20.560	-
Ruz-ı Kasım 1300-Ruz-ı Kasım 1301	16.016	-	19.164	-
Ruz-ı Kasım 1301-Ruz-ı Kasım 1302	16.562	-	17.938	-
Ruz-ı Kasım 1302-Ruz-ı Kasım 1303	16.562	-	16.094	-
Ruz-ı Kasım 1303-Ruz-ı Kasım 1304	16.562	-	12.301	10
Ruz-ı Kasım 1304-Ruz-ı Kasım 1305	16.016	-	10.882	20
Ruz-ı Kasım 1305-Ruz-ı Kasım 1306	16.016	-	13.917	-
Ruz-ı Kasım 1306-Ruz-ı Kasım 1307	16.016	-	11.283	-
Ruz-ı Kasım 1307-Ruz-ı Kasım 1308	15.470	-	13.086	30
Ruz-ı Kasım 1308-Ruz-ı Kasım 1309	15.470	-	12.216	-
Ruz-ı Kasım 1309-Ruz-ı Kasım 1310	15.470	-	13.770	-
Ruz-ı Kasım 1310-Ruz-ı Kasım 1311	15.470	-	10.177	20
Ruz-ı Kasım 1311-Ruz-ı Kasım 1312	15.470	-	18.877	-
Ruz-ı Kasım 1312-Ruz-ı Kasım 1313	14.387	-	15.999	20
Ruz-ı Kasım 1313-Ruz-ı Kasım 1314	14.387	-	12.853	10
Ruz-ı Kasım 1314-Ruz-ı Kasım 1322	207.027	-	120.472	-
Ruz-ı Kasım 1322-Ruz-ı Kasım 1326	131.310	-	74.866	10
<i>Yekûn</i>	<i>665.247</i>	<i>-</i>	<i>510.771</i>	<i>-</i>

Hilmi Efendi'nin İngiliz idaresinin de önemli bir bölümünü kapsayan mütevelliliği döneminde vakıfların tevliyet ve gelir fazlasının paylaşımıyla ilgili sorunlarla karşılaştığı tespit edilmektedir. Vâkıfın soyundan gelenlerin açtıkları davalar üzerine Hilmi Efendi 1910 yılında tevliyet görevinden istifa etmiştir. Bununla birlikte Hilmi Efendi'nin devam eden ve yeni açılan davalarla da karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Nitekim 1910 yılında vâkıfın soyundan gelen Akile Hanım ve diğerlerinin açtığı tevliyet ve gelir davası devam ederken⁸⁰, bu sürece vakfın gelir kaynaklarından Piskopi suyunun da dahil olduğu görülmektedir. Zira Hilmi Efendi son 3 yıldır 3 gayrimüslim köyünün Piskopi suyuna müdahalesi yüzünden hukuk mücadelesi vermektedir.⁸¹ Hilmi Efendi, bu sıralarda yeni açılan bir dava ile de meşgul olmak zorunda kalmıştır. Kıbrıs'ın Tuzla kazasındaki İskele kasabasında oturan Zekiye Hanım bint-i Hüsnü Efendi, vakıfların gelir fazlasının evlada meşrut olduğunu ve kendisinin de evlâd-ı vakıftan olduğunu ifade ederek hissesine düşen miktarı almak için 3 Ekim 1910 tarihinde babası Hüsnü Efendi'ye vekâlet vermiştir.⁸² Hilmi Efendi'nin hem yeni açılan ve takip eden davalar hem de bazı gelir

⁸⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-8).

⁸¹ Hilmi Efendi'nin 5 Nisan 1910 tarihli maruzu: KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-9).

⁸² KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-10). Açılan dava sonucu 1911 yılında konuyla ilgili olarak Kıbrıs kadısı, evkaf muhasebeciliği ve evkaf murahhaslığı arasında çeşitli yazışmalar yapılmış, dava her üç vakfi da ilgilendirdiğinden ilgili vakıfların vakfiye suretleri ile Hilmi Efendi'nin mütevelliliği dönemindeki 20 yıllık gelir ve gider cetveli mahkemeye sunulmuştur (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-12). Ayrıntılı döküm için bk. Tablo VII.

kaynaklarından yoksun kalması dolayısıyla zor günler geçirdiği anlaşılmaktadır. Mesela 1911 yılında ailesinin 200 yıldır sürdürdüğü Hala Sultan Türbedarlığı'nın büyük evlat olarak kendisine verilmesi gerekirken Anadolu'dan bir kişinin görevlendirilmesi; 20 yıldır Turabi Tekkesi türbedarı olan babası Mehmed Akil Efendi'nin vefatıyla göreve vekâlet eden kendisi yerine bir başkasının düşünülmesi Hilmi Efendi ve ailesini maddi olarak sıkıntıya düşürmüştür.⁸³

Her üç vakıf beraber idare edilmekle birlikte Hilmi Efendi'nin mütevelliliği ve Şekerzade Ahmed Hulusi Efendi'nin muhasebeciliği zamanında Kıbrıs kadısı ve müftüsünün de onaylamasıyla her üç vakfiyenin şartlarında bazı değişiklikler yapılmıştır.⁸⁴ Bu değişikliklerde dikkati çeken nokta görevli ücretlerinin ve masrafların yıllık olarak belirlenmesidir.

Tablo VIII
Hatice Molla, Belkıs Hanım ve İsmail Ağa Vakıfları'nın Yıllık Gider Kalemleri (Hilmi Efendi'nin Mütevelliliği Döneminde)

<i>Vakfın adı</i>	<i>Sarf miktarı (kuruş)</i>	<i>Açıklama</i>
<i>Hatice Molla Vakfı</i>	2.160	Mahfil altında sabah namazından evvel yarım cüz, namazdan sonra yarım cüz okuyacak 4 hafıza yılda 18 hatim ettirilmesi
	120	Kıraat-ı seb'a ⁸⁵ muallimliği ücreti
<i>Belkıs Hanım Vakfı</i>	2.160	Mahfil altında her gün 1,5 cüz okumak üzere yılda 18 hatim ettirilmesi
	50	Harameyn salyanesi
	1.020	Sabah namazından önce ve sonra okunacak hatimler için kandil yakmak ve yaktırılması
	1.500	Her yıl Rebi'ülevvelde okunacak mevlid-i şerif masrafı
	240	Piskopi Camii-i şerifi imam ve hatibinin namazından sonra bir yasin-i şerif okuma ücreti
<i>İsmail Ağa Vakfı</i>	1.440	Öğleden önce müftü maksuresinde ⁸⁶ 4 hafızın bir cüz kuran okuması ücreti
	1.440	İkinci vaktinden sonra yine aynı yerde 4 hafızın bir senede 12 hatim okumasına
	3.240	Büyük Medrese'nin 18 odası için yıllık yağ parası
	1.000	Vakfın cabi ve kâtibinin yıllık ücreti
	240	Cami-i Cedid, Ayasofya ve Ömeriye mekteplerinin hocalarının yıllık ücretleri
	180	Tophane Mescidi'nin imam ücreti
	60	Gaziyegan Cami-i şerifinin imam, hatip ve müteveli ücreti
	800	Her yıl Ümmü'l-haram Hazretleri'nin tekkesinde okunacak mevlid-i şerif masrafı
	120	Magosa Cami-i şerifinin 2 imamının yıllık ücreti

Bu değişikliklerin yanı sıra 1314/1898-1899 yılından 1911 yılına kadar vakıfların muhasebeleri incelenmiş, özellikle hatim ve mevlitler konusunda belirlenen miktarların altında veya üstünde harcamalar yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 1324/1908-1909 yılında evlâd-ı vakıftan sadece

⁸³ Hilmi Efendi'nin 22 Şubat 1911 tarihli maruzu: KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-11).

⁸⁴ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-14).

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim'in yedi türlü okunuş tarzı.

⁸⁶ Maksure, camilerde etrafı parmaklıklılı yüksek yer olup biraz daha yüksek olursa mahfil olarak adlandırılmıştır.

Akile Hanım'a 1.456 kuruş tutarında bir ödeme kaydına rastlanmıştır. Yine kayıtların incelenmesi sonrasında Magosa imamı ile Tophane Mescidi imamı ücretleri ve kandil masraflarının 1911 yılından itibaren bir yıllık olarak mütevelliden tahsil edilmesi kararlaştırılmış, kıraat-ı seb'a muallimliğine verilecek miktar ile Haremeyn tahsisatından eksik kalan miktar da talep edilmiştir.⁸⁷

1914 yılında Hacı İsmail Ağa ve Hatice Molla Vakıfları gelir ve gider açısından ayrı olarak ele alındığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır⁸⁸:

Tablo IX
Hacı İsmail Ağa Vakfı Gelir ve Gider Listesi⁸⁹
(1914 Yılı)

	<i>Yıllık Gelir</i>	<i>Yıllık Gider</i>	<i>Açıklama</i>
Yıllık icar geliri	22.723	-	Şimdi mevcut olmayan 600 kuruş vakfiyede mevcut olup paranın onu on bir buçuk hesabıyla işletilip gelirinden günlük olarak müderrise 10 para, talebeye 1'er para yağ bedeli verilmesi şart koşulmuştur.
Medrese		600	
Talebeye		-	
Çeşme ayak sularından ve Balıkpazarı'ndaki bir dükkânın icarından (dükkân bu tarihte mevcut değil)			Günlük olarak Ömeriye imamlarına 1'er çürük akçe, Mutemedi Şaban'a 2 çürük akçe, Ayasofya suyolcusuna 2 çürük akçe, çeşmelerin suyolcusuna 4 çürük akçe verile.
4 hafız tarafından 6'şar hatm-i şerif tilaveti		2.880	Aylık 120 akçe 24 hatm-i şerif
Ayasofya Mektebi muallimine		180	
Cami-i cedit Mektebi muallimine		-	
Ömeriye Camii Mektebi muallimine		-	
Tophane Camii-i şerifi imamına verilmek üzere mütevellisine verilen		180	
Gaziyegan Camii vâkıfın inşası olduğundan imama 2, hatibe1 ve mütevelliyeye 1 para verilmesi meşrutadır.		60	

⁸⁷ Bu konuda 12 Aralık 1911 tarihinde evkaf muhasebeciliğinden evkaf murahhaslığına yazılan yazılar için bk. KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-14).

⁸⁸ Kıbrıs evkaf murahhası tarafından 10 Haziran 1914 tarihinde Kıbrıs kadısına gönderilen listede her iki vakfın ayrıntılı bir dökümü bulunmaktadır [KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-17)].

⁸⁹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-7).

Balıkıtre Mektebi'nde muallim-i sıbyan olan imam efendiye günlük 2 para		-	
Aya Sozemeno Camii'nin imamına günlük 2 para ve muallim-i sıbyana 1 para ve hatibine 1 para		-	
Ümmü'l-haram Tekkesi'nde Lefkoşa Ayasofya müezzinlerinden iki zat ile yemekli mevlit		2.000	
Haremeyn irsaliyesi		50	Vakfiye gereği 50 kuruş olup 75 kuruş olması lazım gelir.
Magosa Ayasofya imamlarına		120	
Tevliyet vazifesi		4.194	
Toplam	22.723	10.264	
Medresenin bevvabına bevvabiye vs.		800	
Gaziyegan, Aya Sozemeno, Yenicami Mektebi, Büyük Medrese tamirâtı (tahmini)		1.800	
Çiftliklerin vergisi (tahmini)		700	
Toplam	22.723	13.564	

Bahsedilen yılda vakfın 600 kuruşluk nakdi ile Balıkpazarı'ndaki dükkânı mevcut değildir. Bu anlamda vakfın gelir kaynaklarının azaldığı görülmektedir. Vakfiyedeki şartlar doğrultusunda ilgili yerlere tahsisatlar yıllık olarak ayrılmış, medrese ve mekteplerin tamiri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca vakıf bütçesinden çiftliklerin vergi ödemeleri için para ayrılmış, Haremeyn tahsisatının 50 kuruş yerine 75 kuruş olması gerektiği konusunda kayıtlara şerh düşülmüştür.

Tablo X
Hatice Molla Vakfı Gelir ve Gider Listesi⁹⁰

	<i>Senelik Gelir (Kuruş)</i>	<i>Senelik Gider (Kuruş)</i>	<i>Açıklama</i>
Yıllık icar bedeli	1.891		
Hacı Mustafa Efendi'ye 1, 4, 7, 10. gün talim etmesi karşılığında her 3 ayda 6 kuruş		24	
3 hafızın her birinin senede 4 hatm-i şerif okuması		1.440	Hatm-i şerif 12 Aylık 120 kuruş
Seyyid Hafız İbrahim Efendi'nin her sene 6 hatim okuması karşılığında her 3 ayda 9 tozolta			
Mütevelliye 6 tozolta			

⁹⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, FE, 9/65 (01-7).

Hilmi Efendi'nin 1910 yılında vakfın mütevellilik görevinden istifasından sonra bu göreve kimin getirildiği vakıf kayıtlarından takip edilememektedir. Bununla birlikte 1914 yılında Kıbrıs Evkaf Muhasebeciliği ile Osmanlı Evkaf Murahhaslığı arasında yapılan yazışmalarda Hilmi Efendi'nin vakıf mütevellisi iken 1913 yılı Eylül ayında vefat ettiği, tevliyetin tevcih edilmediği ve vakfın Kıbrıs Evkaf Muhasebeciliği tarafından idare edildiği belirtilmektedir.⁹¹ Muhtemelen bu idare 1920 yılına kadar devam etmiş olmalıdır. Bundan sonraki süreçte Akile Hanım'ın mütevellilik görevini üzerine aldığı görülmektedir. Vâkıfın soyundan gelen Akile Hanım ve diğerleri daha Hilmi Efendi'nin mütevelliliği döneminde tevliyet davası açmış ve Akile Hanım müteveli olarak tayin edilmiştir. 29 Kasım 1926 yılında vefat eden Akile Hanım'dan müteveliye olarak bahsedilmesi⁹² Hilmi Efendi'den sonra –Evkaf muhasebeciliği dönemi hariç- Akile Hanım b. Hacı Mazhar Bey'in tevliyet görevini üzerine aldığını göstermektedir. Akile Hanım'ın vefatı üzerine görülen muhasebeye tarih aralığı 1 Kasım 1920-1 Kasım 1926 olarak kaydedilmiştir.⁹³ Dolayısıyla Akile Hanım'ın mütevellilik yıllarını da 1920-1926 olarak düşünmek gerekmektedir. Akile Hanım'ın vefatıyla birlikte vakıflara Hakkı Efendi müteveli vekili olarak tayin edilmiştir.⁹⁴ 18 Nisan 1929 tarihinde Leymosun Evkaf Vekili Mehmed Raif Efendi tarafından Evkaf hâkimliğine gönderilen bir listede Akile Hanım'ın mütevelliliği döneminde vakıfların gelirleri, hissesine düşen ve evkaf dairesine gönderilen miktarlar ile bakayada kalan miktarlar ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir.⁹⁵ Akile Hanım'ın vefat tarihine kadar bakaya kalan gelirlerin⁹⁶ daha sonraki süreçte tahsil edilmesi üzerine Akile Hanım'ın hissesine vakıf fazlası olarak 45 lira 2 şilin 7 kuruş düşmüş⁹⁷ ve bu meblağın ödenmesi söz konusu olmuşsa da para vereselerin (Hüseyin Raif Efendi ve Vedia Hanım) annesi Şaziye Hanım'ın borcuna⁹⁸ mahsup edilmiştir.⁹⁹

1930 yılı itibarıyla Hacı İsmail Ağa ve Hatice Molla vakıflarına ait gayrimenkuller dönüm ve su haklarıyla beraber tekrar kayıt altına alınmıştır. Buna göre adı geçen yılda Hacı İsmail Ağa Vakfı'nın 57 parça olarak 745 dönüm tarla ve bahçesi¹⁰⁰; Hatice Molla Vakfı'nın ise 7 parça olarak 52 dönüm tarlası bulunmaktadır.¹⁰¹ Aşağıdaki tabloda 1930 yılında her iki vakfa ait Piskopi'de bulunan çiftliklerin cinsi, kiracıların isimleri, kontrat süreleri, taksit sayıları ve miktarları ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

⁹¹ Altan, *age*, s.468-469.

⁹² KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 1-1, 2-1, 4-3.

⁹³ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 2-1.

⁹⁴ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 1-1.

⁹⁵ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 2-1.

⁹⁶ 1920-1926 yılları arasında Piskopi'de bulunan vakıf çiftliklerin isimleri, kiracıları, bakaya miktarları ve hangi yıllara ait olduğu bir liste halinde kaydedilmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 5-1)

⁹⁷ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 4-3. Vakıfların gelirleri ve masrafları ile vakıf fazlası ve vereselere düşen miktar için bk. KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 6-2, 6-3, 6-3a.

⁹⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 4-1, 4-2.

⁹⁹ Evkaf vekâletinden 16 Ağustos 1929 tarihinde vereselere gönderilen yazı: KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1929, 6-1.

¹⁰⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 1-1, 1-1a.

¹⁰¹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 2-1.

Tablo XIII
Hacı İsmail Ağa ve Hatice Molla Vakfı Çiftlik İcarları¹⁰²
(1930 Yılı)

Gayrimenkulün cinsi ve su hakkı (her 15 gün ve gecede)	Kontrat no	Borçlunun ismi	Kontrat tarihi başlan gıç	Kontrat tarihi bitiş	Taksit dönemi	Taksit sayısı	Miktar		
							Lir a	Şili n	Kuruş
Leymosun- Piskopi köyünde Kodina çiftlik (24 saat su) 167 dönüm tarlada 807/959 hissesi	254/306	Hasan Efendi (Piskopi kâhyası)	1 Teşrin-i sani 1927	1 Teşrin-i evvel 1930	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930	5.taksit 6. taksit	14 14	14 14	5 5
Leymosun- Piskopi'de Istavros Çiftliği (30 saat su) 133 dönüm tarlada 807/959 hissesi	286/1/402	Hasan Efendi (Piskopi kâhyası)	1 Teşrin-i sani 1929	1 Teşrin-i sani 1932	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930 30 Mayıs 1931 30 Eylül 1931 30 Mayıs 1932 30 Eylül 1932	1. taksit 2.taksit 3.taksit 4.taksit 5.taksit 6.taksit	42 42 42 42 42 42	1 1 1 1 1 1	5 5 5 5 5 5
Leymosun- Piskopi'de Samaceri Çiftliği (24 saat su) 160 dönüm tarlanın 807/959 hissesi	287/403	Hasan Efendi (Piskopi kâhyası)	1 Teşrin-i sani 1929	1 Teşrin-i sani 1932	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930 30 Mayıs 1931 30 Eylül 1931 30 Mayıs 1932 30 Eylül 1932	1. taksit 2.taksit 3.taksit 4.taksit 5.taksit 6.taksit	33 33 33 33 33 33	13 13 13 13 13 13	6 ½ 6 ½ 6 ½ 6 ½ 6 ½ 6 ½
Leymosun- Üstroncilaka..... Çiftliği (36 saat su) 154 dönüm tarlanın 807/959 hissesi	288/1/404	Hasan Efendi (Piskopi kâhyası)	1 Teşrin-i sani 1929	1Teşrin -i sani 1932	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930 30 Mayıs 1931 30 Eylül 1931 30 Mayıs 1932 30 Eylül 1932	1. taksit 2.taksit 3.taksit 4.taksit 5.taksit 6.taksit	23 23 23 23 23 23	5 5 5 5 5 5	0 0 0 0 0 0
Leymosun- Üstroncilaka Mazro Çiftliği (36 saat su) 124 dönüm tarlanın 807/959 hissesi	289/1/405	Hasan Efendi Piskopi kâhyası)	1 Teşrin-i sani 1929	1 Teşrin-i sani 1932	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930 30 Mayıs 1931 30 Eylül 1931 30 Mayıs 1932 30 Eylül 1932		14 14 14 14 14	16 16 16 16 16	2 2 2 2 2
Leymosun-Nısf Alakadı Çiftliği (11 saat su) 60 dönüm tarlanın 807/959 hissesi	291/1/407	Zeytun Hırso Şomyel Leymosun	1 Teşrin-i sani 1929	1 Teşrin-i sani 1932	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930 30 Mayıs 1931 30 Eylül 1931 30 Mayıs 1932 30 Eylül 1932		26 26 26 26 26	1 1 1 1 1	8 8 8 8 8
Leymosun- Koprısto Çiftliği (16 ½ saat su) 62 dönüm tarlanın 807/959 hissesi	291/1/407	Zeytun Hırso Şomyel Leymosun	1 Teşrin-i sani 1929	1Teşrin -i sani 1932	30 Mayıs 1930 30 Eylül 1930 30 Mayıs 1931 30 Eylül 1931 30 Mayıs 1932 30 Eylül 1932		25 25 25 25 25	5 5 5 5 5	0 0 0 0 0

¹⁰² KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, /D, 51, 1930, 3-1, 3-2.

Tabloda görüleceği üzere vakıfların Piskopi’de bulunan Kodina, Istavros, Samaceri, Üstroncilaka ve Üstroncilaka Mazro çiftliklerini su haklarıyla beraber Piskopi kâhyası Hasan Efendi kiralamıştır. 1927-1932 yıllarına ait olmak üzere Hasan Efendi ile Leymosun evkaf temsilcileri arasında yapılan çeşitli kira sözleşmelerine rağmen Hasan Efendi’nin vakıf araziler üzerindeki su kullanım hakları Kantou ve diğer yerlerde ikamet eden ve suyun mülkiyetinde hak iddia eden bazı kişiler tarafından gasp edilmiştir. Bu kişiler sulama mevsiminde suyu kullanarak kiracı Hasan Efendi’yi zarara uğratmışlardır. Uzunca bir süre devam eden bu olay, Hasan Efendi tarafından Leymosun mahkemesine intikal ettirilmiş ve Leymosun evkaf temsilcileri dava edilmiştir.¹⁰³ Bu süreç sadece Menteşzade ailesi vakıfları için geçerli değildir. Benzer durumu diğer vakıflarda da takip etmek mümkündür. Kıbrıs’taki vakıfların su meselesinin çözümü, konunun son derece karmaşık olması dolayısıyla uzun yıllar devam etmiştir.

Tablo XIV
Hacı İsmail Ağa ve Hatice Molla Vakıflarının Piskopi’deki Çiftlikleri¹⁰⁴
(1930, 1932 Yılı)

<i>Çiftliğin ismi</i>	<i>Suyun miktarı (saat)</i>	<i>Arazi (dönüm)</i>	<i>Açıklama</i>	<i>1932 yılı yıllık İcar bedeli¹⁰⁵ Lira Şilin Kuruş</i>
Üstroncilaka Mazro	Her 15 gün ve gecede 36 saat	124	Hissesi 807/959 162 dönüm	29 12 4
Üstroncilaka	“ “ “ 24 saat	173	“ “ 188 dönüm	46 10 0
Istavros	“ “ “ 30 saat	133	“ “ 110 dönüm	84 3 1
Nısf Alakadı	“ “ “ 12(11) saat	60	“ “ 133 dönüm	52 3 7
Koprsto	“ “ “ 16 ½ saat	62	“ “ 65 dönüm	50 10 0
Samaceri	“ “ “ 24 saat	190	“ “ 155 dönüm	67 7 4
Kodina	“ “ “ 24 saat	167	167 dönüm	33 17 3
Toplam	166 ½ saat	909	1030 dönüm	364 4 1

1930 yılında vakıfların mütevellisi Menteşzade İsmail Hakkı Bey’dir.¹⁰⁶ İsmail Hakkı Bey, İngilizlerin adaya geldiği yıl olan 1878’te adadan ayrılmış ve Türkiye’ye yerleşmiştir. İstanbul’da ikamet eden Hakkı Bey, tahsilini burada tamamlamış ve avukat olmuştur. İstanbul’da 52 yıl yaşadıkdan sonra ailenin adada kalan vakıf mallarını takip etmek üzere 1930 yılında Kıbrıs’a gelmiş, kısa bir ikametten

¹⁰³ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1932, 3-1.

¹⁰⁴ Evkaf murahhaslığına yazılan 22 Nisan 1930 tarihli yazıda Hacı İsmail Ağa ve Hatice Molla Vakfı’nın sadece Piskopi’de arazisi ve suyu bulunduğu miktarları hakkında Leymason Evkaf Vekâleti’nden alınan bilgiler bir liste halinde düzenlenmiştir (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 4-1).

¹⁰⁵ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1932, 4-1.

¹⁰⁶ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 5-1.

sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.¹⁰⁷ Kendisine İstanbul'da bulunduğu süre zarfında çeşitli tarihlerde Kıbrıs Evkaf Vekâleti tarafından vakıf gelirlerinden para gönderilmiştir. Hakkı Bey'in bu sıralarda hasta olduğu bilinmektedir. Zira 25 Ekim 1930 tarihinde Evkaf Vekâleti'ne yazdığı mektupta hasta olduğundan bahisle tedavi masraflarının ağırlaştığı, borçlandığı ve paraya ihtiyacı olduğu noktaları dikkati çekmektedir. Ayrıca iki kızının evlilik hazırlıkları için de birçok masraf yapmıştır. Hakkı Bey, vakıf fazlasının kendisine verilmesini bir düzene bağlamak istemekte, bunu da her 3 ayda bir olacak şekilde talep etmektedir. Ancak bu konuda kendisine vaatte bulunulmasına rağmen paranın gönderilmesi mümkün olmamıştır. Buna gerekçe olarak vakıf çiftliklerden para tahsil edilememesi gösterilmiştir. Halbuki Hakkı Bey, vakıf fazlasının sadece yarısını almış, diğer yarısını 3 ayda bir almak üzere bırakmıştır. Bu konudaki talebinin karşılanmasını istemektedir.¹⁰⁸ Bunun üzerine vakıf idaresi 4 Kasım 1930 tarihinde 100 İngiliz lirası göndermiş¹⁰⁹, 150 İngiliz lirasının gönderilmesi için de 13 Haziran 1930 tarihinde Kıbrıs Evkaf Murahhaslığı'ndan Lefkoşa Evkaf Vekâleti'ne talimat verilmiştir.¹¹⁰ Yine Evkaf Vekâleti 1931 yılı gelirine mahsup edilmek üzere 2 Şubat 1931 tarihinde Menteşzade Hakkı Bey'e 50 liralık çek gönderdiği gibi¹¹¹ 30 Mart 1931 tarihinde de vakıfların 1930 yılı muhasebe kayıtlarını iki nüsha olarak takdim etmiştir.¹¹² Mütevellinin yurt dışında ikamet etmesi, Kıbrıs'taki vakıfların işlerini takip etmek üzere vekil tayin edilmesini gündeme getirmiş, 1931 yılında Lefkoşa Evkaf Vekili Burhaneddin Efendi ile Ahmed Veli Efendi ilgili vakıf temsilcileri olarak tayin edilmişlerdir.¹¹³ Hakkı Bey'in bu sıralarda hem hastalıktan hem de parasızlıktan büyük sıkıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır. Avukatlığı bırakması ve başka bir geçim kaynağının olmaması bu sıkıntıları daha da artırmıştır. Hava değişimi için Kıbrıs'a gitmek istediği halde para bulamadığından dolayı bunu da gerçekleştirememiştir. Kendisi vakıfların muhasebe defterlerini incelediği zaman 280 liradan fazla alacağını olduğunu tespit etmiş, bunun tamamının veya bir kısmının gönderilmesi konusunda ricada bulunmuştur.¹¹⁴ Lefkoşa Evkaf Vekâleti, 23 Eylül 1931 tarihinde aynı yılın vakıf fazlasına mahsup edilmek üzere Mütevelli Menteşzade İsmail Hakkı Bey'e Osmanlı Bankası vasıtasıyla 30 İngiliz lirası çek¹¹⁵ ile 1 Şubat 1932 tarihinde 100 İngiliz lirasına eşdeğer 340 dolar göndermiştir.¹¹⁶ Ancak 4 Ocak 1932 tarihinde Hakkı Bey vefat ettiğinden¹¹⁷ bu para Kıbrıs'a iade edilmiştir.

¹⁰⁷ Kıbrıs'a geldiği zaman İsmail Hakkı Bey, önce Larnaka'ya sonra Lefkoşa'ya gitmiştir. Lefkoşa'nın büyük bir gelişme kaydettiğini görmüş ve şaşkınlığını gizleyememiştir. Dönemin Birlik gazetesinde Lefkoşa üzerine bir de yazı kaleme almıştır. Bu yazı gazetenin 30 Haziran 1930 tarihli ve 322 numaralı sayısında yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Gürkan, *age*, s.58-60; Ahmet Okan, "Lefkoşa Değişirken", <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/252/lefkosa-degisirken/2436> (ET: 18.02.2016).

¹⁰⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 9-1.

¹⁰⁹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 6-1. İsmail Hakkı Bey (Avukat Menteşzade) paranın gönderilmesinden duyduğu memnuniyeti 11 Kasım 1930 tarihinde Lefkoşa Evkaf Vekâleti'ne yazmış olduğu mektupta dile getirmektedir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 7-1).

¹¹⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1930, 8-1.

¹¹¹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1931, 1-1; *VD*, 51, 1932, 6-3.

¹¹² KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1931, 3-1.

¹¹³ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1931, 7-1.

¹¹⁴ Hakkı Bey'in 10 Haziran 1931 ve 11 Ağustos 1931 tarihli Lefkoşa Evkaf Vekâleti'ne yazdığı mektuplar: KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1931, 4-1, 6-2.

¹¹⁵ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1931, 5-1.

¹¹⁶ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1931, 8-1; *VD*, 51, 1932, 1-1.

¹¹⁷ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *VD*, 51, 1933, 3-2.

Tablo XV
Hacı İsmail Ağa ve Hatice Molla Vakfı¹¹⁸
(1932 Yılı)

<i>Açıklama</i>	<i>Miktar</i>			<i>Ödeme miktarı</i>		
	<i>Lira</i>	<i>Şilin</i>	<i>Kuruş</i>	<i>Lira</i>	<i>Şilin</i>	<i>Kuruş</i>
Mevcut nakit (1 Kanun-ı sani 1932)	233	5	6			
İsmail Hakkı Bey'e gönderilen ve sonra iade edilen ve gelir kaydedilen	100					
Gönderilen 100 liranın Osmanlı Bankası'ndan tekrar Kıbrıs'a iade edilen miktarı	93	3	60			
Elde kalan	226	8	6			
1931 senesine ait olup 1932 senesi zarfında yapılan ödemeler						
1931 senesi muhasebe harcı				47	-	1
Müteveffa İsmail Hakkı Bey'e ait para	179	8	5			
Müteveffa İsmail Hakkı Bey'e ait olup henüz tahsil edilmeyen (1931 yılı) ¹¹⁹	191	9	1 ½			
İcmal¹²⁰						
Nakit olarak elde mevcut meblağ	179	8	5			
Henüz tahsil olunmayan meblağ	191	9	1 ½			
Toplam	370	17	6 ½	Bu miktar Müteveffa İsmail Hakkı Bey vereselinin alacağıdır.		

Menteşzade İsmail Hakkı Bey'in vefatıyla vakıftan alacağı olan meblağ ile vakfın gelir fazlası 4 çocuğuna intikal etmiştir. Çocuklardan Hüseyin Hakkı Bey ile Nedime Hanım İstanbul'da, Nerime ve Nesime Hanım ise Ankara'da ikamet etmektedir. Babaları gibi çocukları da maddi sıkıntı içerisinde. Bu durum Kıbrıs Evkaf Murahhaslığı ile Evkaf Vekâleti'ne yazılan mektuplardan anlaşılmaktadır. 1932 yılında vakıf idaresi ilk etapta 100 lira göndermeyi planlamış, bunun 50 lirasını İstanbul, 50 lirasını da Ankara'daki vereseler için düşünmüştür. Nitekim 10 Ocak 1933 tarihinde 50 liralık çekler halinde para ilgili adreslere gönderilmiştir.¹²¹ Çocuklardan Hüseyin Hakkı Bey, maddi sıkıntısını, adres değişikliğini ve Kıbrıs'ta yerleşmek istediğini ve tahsisatını maaş gibi alıp alamayacağını dile getiren 28 Eylül 1933 tarihli mektubunda önemli bir noktaya da dikkat çekmiştir. Kendisinin elinde bir sülalename olmakla birlikte bunlardan kimlerin hayatta olduğunu bilmediğini ve evkafın bu konuya açıklık getirmesini talep etmiştir.¹²²

1933 yılı vakıflar ve vakıflardan tahsisat alanlar için büyük sıkıntıların ortaya çıktığı yıldır. Zira vakfın kasasında para olmadığı gibi son yılların kuraklığından kaynaklı ekonomik buhran dolayısıyla

¹¹⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, /D, 51, 1932, 4-2.

¹¹⁹ Listenin üzerine düşürülen notlarda Koprıto hariç diğer çiftliklerin gelirleri tahsil edilmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, /D, 51, 1932, 4-3).

¹²⁰ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, /D, 51, 1932, 4-4.

¹²¹ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, /D, 51, 1933, 3-1, 4-1, 5-1, 5-2, 6-1.

¹²² KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, /D, 51, 1933, 1-1.

vakfa ait su bedelleri tahsil edilememiş, vakıf arazilerini kiralayan müstecirler iflas etmiştir. Lefkoşa Evkaf Vekâleti, 13 Ekim 1933 tarihinde Hüseyin Hakkı Bey'e gönderdiği mektupta iflas dairesinden icar bedellerinin tahsili için harekete geçildiğini ve tahsilat durumunda vereselere ilk fırsatta ödeme yapılabileceğini bildirmiştir.¹²³ Bundan sonraki süreçte ise Hüseyin Hakkı Bey'in, ödeme yapılmadığını, sıkıntıda olduğunu ve paranın bir an önce gönderilmesini rica eden mektupları görülmektedir.¹²⁴ Ancak ekonomik buhran dolayısıyla tahsilatın yavaşlaması ve tahsil edilen bir kısım paranın da vergilerin ödenmesinde kullanılması yüzünden vereselere para gönderilmesi mümkün olamamıştır.¹²⁵ Vereseler adına evkaf dairesiyle yazışmaları yürüten Hüseyin Hakkı Bey, yazışmalardan bir sonuç alamaması hatta bir süre sonra mektuplarına cevap dahi verilmemesi üzerine 5 Mart 1935 tarihli mektubunda paranın gönderilmemesinden evkaf idaresini sorumlu tutmuştur. Hatta evkafın parayı tahsil edip zimmetine geçirme ihtimalinin olduğunu ve 1 ay içinde cevap alamadığı takdirde hakkını aramak ve almak üzere Kıbrıs'a giderek hükümete müracaat edeceğini dile getirmiştir. Ayrıca Hüseyin Hakkı Bey, kütükteki intikal haritasına babalarının vefatı dolayısıyla kendilerinin ilave edilmesini ve şimdiki mütevellinin kimliği konusunda da bilgi verilmesi ricasında bulunmuştur.¹²⁶ Hüseyin Hakkı Bey'in tehdit dolu mektubu üzerine evkaf idaresi, paranın gönderilmesi için teşebbüse geçmiş, 20 ve 21 Mart 1935 tarihlerinde veresenin her birine 40'ar İngiliz lirası göndermiş, kalan 110 lira 17 şilin 6 kuruşun da yılsonuna doğru ödeneceğini bildirmiştir. Evkaf idaresinden verilen bir başka bilgi ise vakıflara babalarının vefatından sonra mütevellî tayin edilmediği, çiftlik ve su davalarının da henüz sonuçlanmadığıdır.¹²⁷ Bu arada vereselerden Nedime Hanım en büyük çocuk olması sebebiyle tevliyetin kendisine verilmesinin uygun olacağını düşünmekte ve bu görüşünü de evkaf idaresine bildirmektedir.¹²⁸

Vereseler tarafından tahsisat talepleri 1936 yılında birçok kez evkaf idaresine tekrar hatırlatılmış, çiftlik ve su davalarının sonuçları hakkında bilgi ricasında bulunulmuştur. Evkaf idaresinin tahsisatların 1935 yılının sonlarına kadar gönderilebileceği sözüne rağmen 1936 yılının sonlarına gelindiğinde bu konuda herhangi bir gelişme olmaması vereselerin mektuplarında sitemkâr bir dil kullanmalarına sebep olmuştur. Bu arada "*Merhum Menteşzade İsmail Hakkı Bey'in mahdumu Hüseyin Bey*" imzasıyla yazılan mektuplar, 12 Ekim 1936 tarihli mektupta "*Hüseyin Hakkı Menteş*" imzasıyla gönderilmiştir. Ailenin soyadı kanunu ile beraber Menteş soyadını aldığı görülmektedir.¹²⁹ Lefkoşa Evkaf vekili, vereselerin toplam alacağını 110 İngiliz lirası 17 şilin ve 6 kuruştan ibaret olduğunu ve bu miktarın gönderilmesi için 19 Kasım 1936 tarihinde ilgili dairelerle yazışmaları başlatmıştır. Nitekim bu tarihten 2 gün sonra belirtilen meblağ vereselerin adreslerine gönderilerek hesap kapatılmıştır.¹³⁰ Bununla

¹²³ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1933,1-1a; VD, 51, 1933, 2-1.

¹²⁴ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1934, 1-2, 2-1, 2-1a, 4-1.

¹²⁵ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1934, 3-1.

¹²⁶ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1935, 2-1, 2-2, 2-2a2, 4-4.

¹²⁷ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1935, 3-1, 4-1, 5-1, 6-1, 10-3. Vereselerden Erzincan'da yaşayan Nedime Hanım, ailevi sorunlar dolayısıyla İstanbul'da Beylerbeyi'nde bir akrabasının köşkünde yaşamaya başlamıştır. Vakıf idaresi, tebligatı adres olarak kayıtlı olan Erzincan'a göndermiş fakat ilgili kişi adreste bulunamadığından ve yeni adresi de bilinmediğinden paranın ulaştırılmasında gecikme yaşanmıştır. Nedime Hanım'ın yeni adresini göndermesiyle sorun çözülmüş ve 25 Mayıs 1935 tarihinde para ödenmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1935, 7-1, 8-1, 9-1).

¹²⁸ KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1935, 8-1. Hatta Nedime Hanım, vakıf idaresi tarafından kendisinin mütevellîye tayin edildiğini ve tek varisin kendisi olduğunu iddia etmiştir. Vakıf idaresi ise böyle bir olayın söz konusu olmadığını, üstelik tek varis olmayıp kardeşlerinin olduğunu daireler arası yazışmalarda dile getirmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1935, 10-1).

¹²⁹ 20 Şubat 1936 ve 12 Ekim 1936 tarihinde Hüseyin Hakkı Bey tarafından Evkaf Murahhaslığına gönderilen mektuplar: KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1936, 1-2; 4-1.

¹³⁰ Vereselerden Hüseyin Hakkı Bey ve Nedime Hanım'ın tahsisatı İstanbul'a, Nerime Hanım ve Nesime Hanım'ın ise Ankara'ya gönderilmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1936, 4-1a). Hüseyin Hakkı Bey'in vakıf fazlasından hissesine düşen 27 lira 14 şilin 4 kuruşu aldığı ve memnuniyetini bildiren mektupları için bk. KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1936, 5-2, 5-3, 5-9, 5-11. Diğer vereselerden Nesime ve Nerime Hanım da aynı miktarı almış, sadece Nedime Hanım'a 27 lira 14 şilin 3 kuruş gönderilmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1936, 5-4, 5-7, 5-8, 5-10, 5-11; VD, 51, 1937, 1-2). Nedime Hanım'ın tahsisatı önce İstanbul'a gönderilmiş, fakat memuriyet değişikliği sebebiyle Çanakkale'deki yeni adresine iletilmiştir (KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1937, 3-1).

birlikte vereselerin evkaf idaresinden alacakları kalmamakla birlikte bahsedilen vakıfların su davası devam ettiği için mesele vereseleri ilgilendirmeye devam etmiştir. Zira dava sonuçlanıp vakıflara mütevellî tayin edildikten sonra Menteş ailesinin torunlarına hisselerinin ayrılıp gönderilme durumu ortaya çıkacaktır. Bu husus vakıfların vakfiye şartları arasında bulunduğundan vereseler davanın seyri hakkında 1937 yılı içinde vakıf idaresi ile yazışmaya devam etmişlerdir.¹³¹

Lefkoşa Evkaf Vekâleti, bir taraftan vereselere ödenecek tahsisatları takip ederken diğer taraftan da vakıfların vakfiyelerindeki şartlar doğrultusunda işlemesine gayret göstermiştir. Nitekim Hacı İsmail Ağa Vakfı ile Hatice Molla Vakfı'nın Hala Sultan Tekkesi için şart koştukları mevlidin okutturulması, pilav pişirilmesi ve dağıtılması, mevlidhanların belirlenen gün ve saatte hazır bulunmaları için gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Bu çerçevede Larnaka Evkaf Vekâleti ile iletişime geçilmiş ve gelişmeler hakkında bilgilendirilmiştir.¹³²

Vakıflarla ilgili bundan sonraki süreci takip etme imkânı bulunmamaktadır. Zira Girne'deki arşivde son kayıt 1938 yılına ait olup bunun da sadece dosyası açılmış, belgesi oluşturulmamıştır. Vakıf araziler ve su haklarından kaynaklı davaların uzun yıllar devam ettiği düşünülebilir. Dava süreci sonunda vakıflar lehine bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Zira Menteş ailesi üyelerinin vakıflar idaresi ile alacak-verecek meselesi kapanmışken Kıbrıs Evkaf Dairesi tarafından 17 Eylül 1957 yılında yerel bir gazeteye verilen ilandan bahsedilen vakıfların dava sürecinden kazançlı çıktığı ve gelir fazlası olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf dairesi, vakıf evladı olanların mahkemeye müracaat ederek ilan almalarını ve bunu 1957 yılı sonuna kadar daireye sunmaları halinde kendilerine gelir fazlasının ödeneceğini duyurmuştur.¹³³

SONUÇ

Bu çalışmada Kıbrıs adasında Osmanlı döneminde kurulan yüzlerce vakıftan bir kısmını oluşturan Menteşzade ailesi vakıflarının XVIII. yüzyılın ilk yarısından XX. yüzyılın ortalarına kadar faaliyetleri takip edilmeye çalışılmıştır. Menkul ve gayrimenkul vakıflar olarak adanın idari, askeri ve sosyo-kültürel hayatında önemli bir rol oynayan Menteşzade ailesi vakıfları, bu uzun süreçte türlü sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunlar adada hâkim gücün değişmesiyle daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Özellikle tevliyetin intikali, gelirlerin tahsili ve vakıf suların kullanımı ile ilgili sorunlar adada Osmanlı idaresinin son yılları ile İngiliz idaresi döneminde ortaya çıkmış, sorunların çözümü için mahkemeye müracaat edilmiş ve uzun yıllar sürecek bir hukuk mücadelesi başlatılmıştır. Bu süreç, vakıf sular meselesinde daha da karmaşık bir şekilde işlemiştir. Öte yandan ailenin menkul vakıfları uzun ömürlü olmamış, sadece gayrimenkulü olan vakıflar XX. yüzyıl ortalarına kadar faaliyetine devam etmiştir.

Adanın İngiltere'ye devri ile birlikte vakfın son mütevellisi olan Menteşzade İsmail Hakkı Bey adayı terk etmiş ve İstanbul'a yerleşmiştir. Bu durum vakıf işlerinin uzaktan idaresine neden olmuştur. Aynı zamanda İsmail Hakkı Bey'in hastalığı ve mesleğini bırakmasıyla birlikte ortaya çıkan geçim zorluğu ailenin sıkıntılarını daha da artırmıştır. İsmail Hakkı Bey, Kıbrıs Evkaf İdaresi ile yapmış olduğu yazışmalarda yaşadığı maddi zorluklara değinmiş, vakıf fazlasının düzenli olarak kendisine gönderilmesinin önemine işaret etmiştir. Onun 1932 yılında vefatıyla birlikte vakfın gelir fazlası 4 çocuğuna intikal etmiş olup evkaf idaresi ile ilgili yazışmaları genellikle oğlu Hüseyin Hakkı Bey

¹³¹ Nedime Hanım tarafından 25 Mart 1937 tarihinde Evkaf Murahhaslığı'na yazılan mektup: KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1937, 1-1.

¹³² KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, VD, 51, 1936, 3-1.

¹³³ Bozkurt, 17 Eylül 1957, s.4.

sürdürmüştür. Yazışmalarda aile üyeleri maddi sıkıntıları sürekli gündeme getirmiş, vakıftan gelen tahsisatla hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Kıbrıs'ta vakıf arazilerle ilgili türlü sorunlar tahsisatın gönderilmesini zaman zaman etkilemiş, mahkeme süreci devam ederken aile üyelerine son tahsisat 1936 yılında gönderilerek hesaplar kapatılmıştır. Aynı yıl Menteş soyadını alan aile, Kıbrıs Evkaf İdaresiyle yapmış olduğu yazışmalarda (mektuplaşmalarda) harf inkılabından sonra da genellikle Osmanlıca'yı kullanmıştır.

Günümüzde Menteşzade ailesinden İsmail Ağa'nın Kıbrıs-Lefkoşa'da inşa ettirmiş olduğu eserlerden Yenicami ayakta olup cami bitişiğinde aile üyelerine ait çeşitli türbeler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Cevdet Dahiliye (C.DH), 245/12245.
Cevdet Evkaf (C.EV), 560/28284.
Cevdet Maarif (C.MF), 34/1682, 154/7669, 174/8669.
Cevdet Maliye (C.ML), 613/25262.
Hatt-ı Hümayûn (HAT), 1609/1, 912/39885, 39885-A.
İbnül Emin Maliye (İE.ML), 79/7394.
Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL), 784/31.
Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM), 275/18.
- B. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Vakfiye Defteri*, nr.730, Sıra 79; Sıra 46.
- C. KKTC, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi
Fetva Eminliği Fonu, 9/65.
Vakıf Dosyaları, 51.
Türkçe Koleksiyon, Kutu no:40, Ref. No:1265 (Tuncay Çağatay tarafından Kıbrıs'ta Tarihi Türk Ailelerinin Ataları ve Zürriyetleri adıyla hazırlanan çalışma).
- D. İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), *Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri*, 11, 15, 32, 35.

ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrısta Türk Eserleri*, Ankara 1964.

ALTAN, Mustafa Haşim, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, Kıbrıs 1986.

ARSLANGAZİ, Havva, *Lefkoşa Kent Dokusunda Mimari Üsluplar*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

ÇAĞDAŞ, Cevdet, *Resim ve Kitabelerle Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşa 1965.

ÇİÇEK, Kemal, "İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Haz.: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s.59-98.

ÇORUH, Haydar, *II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İctimaî Yapısı (1808-1839)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

DEMİRYÜREK, Mehmet, “Kıbrıs Şer’iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs’ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)”, *Turkish Studies*, 6/1, Winter 2011, p.965-984.

DİNÇ, Güven, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010.

GAZİOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs’ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa 2000.

GÜRKAN, Haşmet M., *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*, Lefkoşa 1989.

Kıbrıs’ta Türk Eserleri, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa 1982.

OKAN, Ahmet, “Lefkoşa Değişirken”, <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/252/lefkosa-degisirken/2436> (ET: 18.02.2016).

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul 2005.

ÖZKUL, Ali Efdal, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs’ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)”, *Turkish Studies*, Volume 8/7 Summer 2013, p.459-485.

ÖZKUL, Ali Efdal, “Osmanlı Kıbrısı’nda İpek Üretimi ve Ticareti”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%C3%96ZKUL-Ali-Efdal-OSMANLI-KIBRISI%E2%80%99NDA-%C4%B0PEK-%C3%9CRET%C4%B0M%C4%B0-VE-T%C4%B0CARET%C4%B0.pdf>, (ET: 28.01.2016), s.2395-2409.

SALMAN, Somer, *Lefkoşa’nın 8 Numaralı Şer’iye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.

SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, “Kıbrıs II. Mahmut Kütüphanesi ve Havi Olduğu Yazmalar Üzerine Notlar”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2015, s.21-37)

Bozkurt, 17 Eylül 1957.

RESİM I

Lefkoşa'da Menteşzade Hacı İsmail Ağa Tarafından İnşa Ettirilen Yenicami İle Yakınındaki Eski Caminin (Kilise) Kalıntıları

RESİM II

Yenicami Şadırvanı

RESİM III
Lefkoşa-Yenicami'de Menteşzade Hacı İsmail Ağa'nın Türbesi

RESİM IV
Lefkoşa-Yenicami'de Menteşzade Hacı İsmail Ağa'nın Türbesi Üzerindeki Kitabe

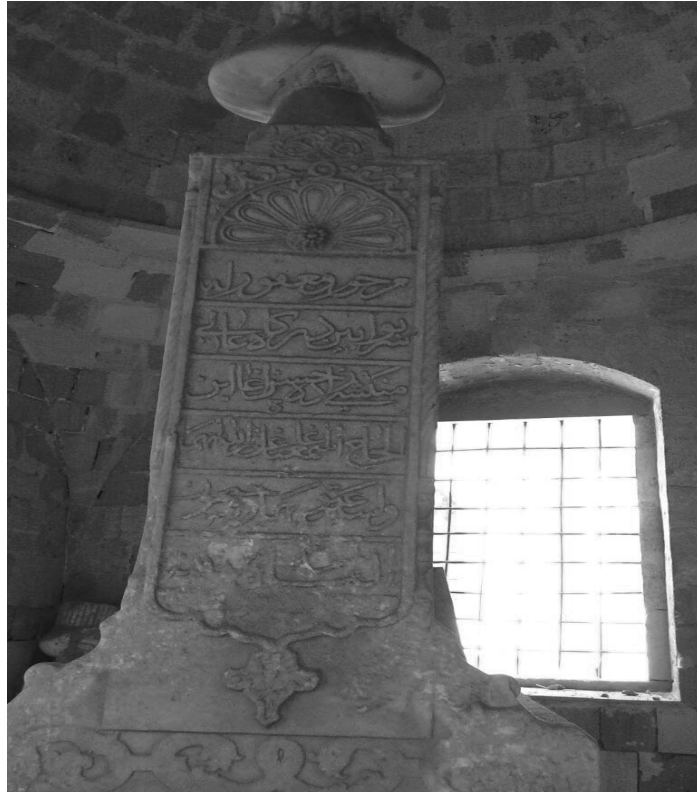
RESİM V

Lefkoşa-Yenicami'de Menteşzade Hacı İsmail Ağa'nın Türbesi (İç Kısım)

RESİM VI

Lefkoşa-Yenicami'de Menteşzade Hacı Hasan Ağa'nın Türbesi (İç Kısım)

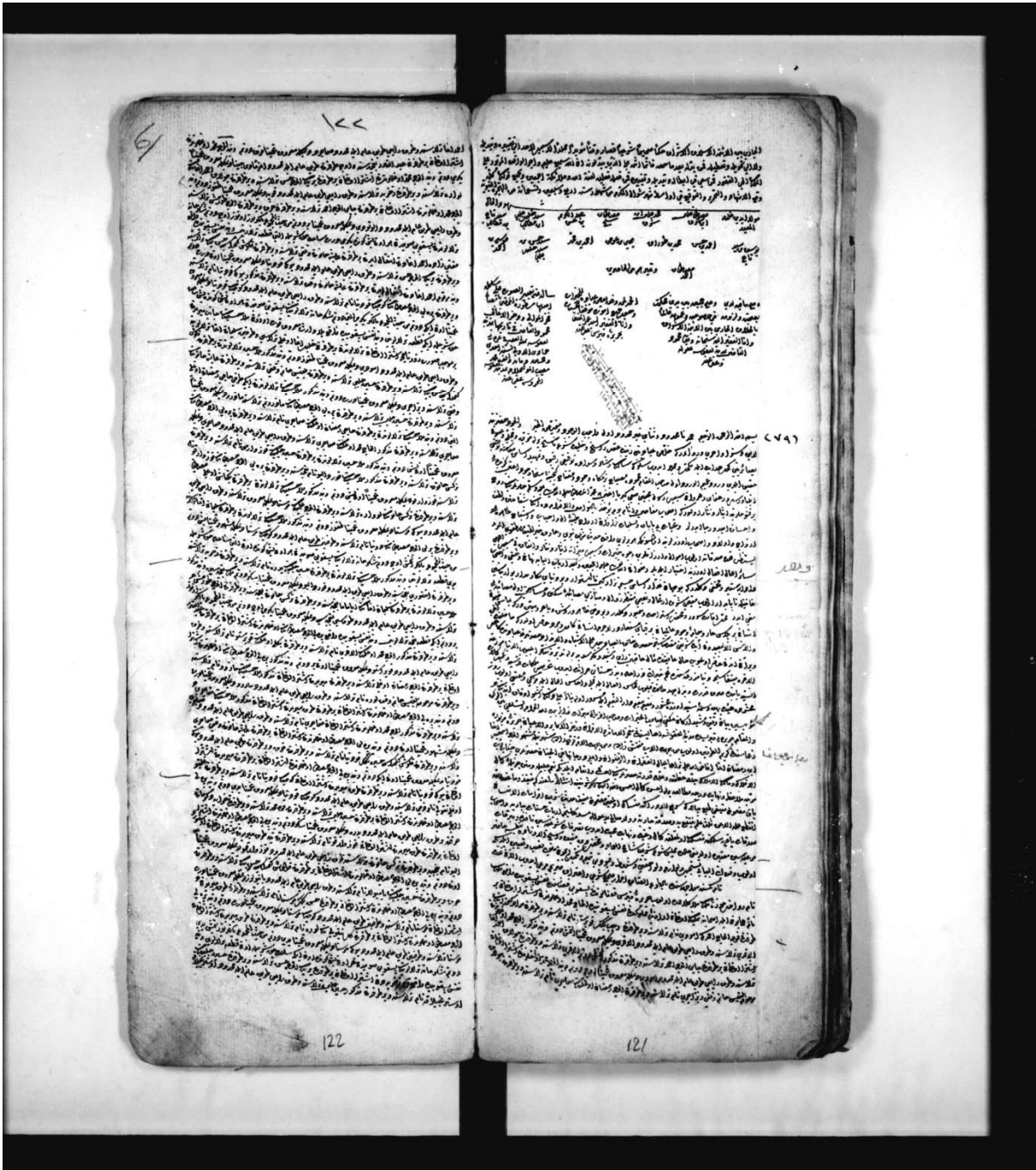

RESİM VII
Lefkoşa-Yenicami'de Menteşzade Hüseyin Ağa'nın Türbesi (İç Kısım)

E K I

Mentezade Hacı İsmail Ağa'nın 1729 Yılına Ait Vakfiye Suretinin İlk İki Sayfası¹³⁴

¹³⁴ VGMA, Vakfiye Defteri, nr.730, Sıra 79, s.121-122.

EK III

Piskopi'deki Vakıf Çiftliklerin Kiracısı Piskopi Kâhyası Hasan Efendi'nin Su Haklarının Gasp Edilmesiyle İlgili Limasol Evkaf Temsilcilerine Açtığı Dava (1932 Yılı)

3

Before the District Court Limassol-Paphos
Limassol Registry

Protest No. 25/932

Hassan Effendi Mulla Hussein Kahya of Episcopi
Complainant

(1)

Belegates of Evcaf Limassol
Respondents

To above named Respondents.

By virtue of contracts of lease entered into between you and Hassan Kahya of Episcopi, herein above mentioned complainant dated 12/10/929, 28/10/930, 12/10/929, 12/10/929, 28/10/928 28/10/930 and various other contracts, you have demised unto me various properties situated at Episcopi including your alleged water rights.

and

The water rights for which you claim ownership and which form the main part of the above contracts of lease, are being encroached and utilized by certain persons residing at Kantou or other places who are claiming ownership on the said water and as a result no benefit is derived from irrigation of the lands, under my tenancy, during the season water is most useful to me.

and

Although action has been instituted against certain persons of Kantou for cutting the water in question you have not been able, much to my detriment, to push forward the said legal proceedings.

and

As a result of these encroachments great losses have been sustained by me in the past and I continue to bear actually great losses.

For these reasons

As I have protested on several occasions, do also hereby protest and inform you that owing to your inability to protect me, I do hold you responsible for the losses sustained by me as well as those to be sustained by me as a result of the encroachments to water as hereinbefore mentioned.

(Sgd) M. Houry, Advocate
for Mulla Hussein Kahya of Episcopi, the
Complainant

Presented to me on the 7th May, 1932

(Sgd) L.S. Paraschos
Assist. Registrar

Seal

True Copy.

(Sgd) L.S. Paraschos
Assist. Registrar.

(1)

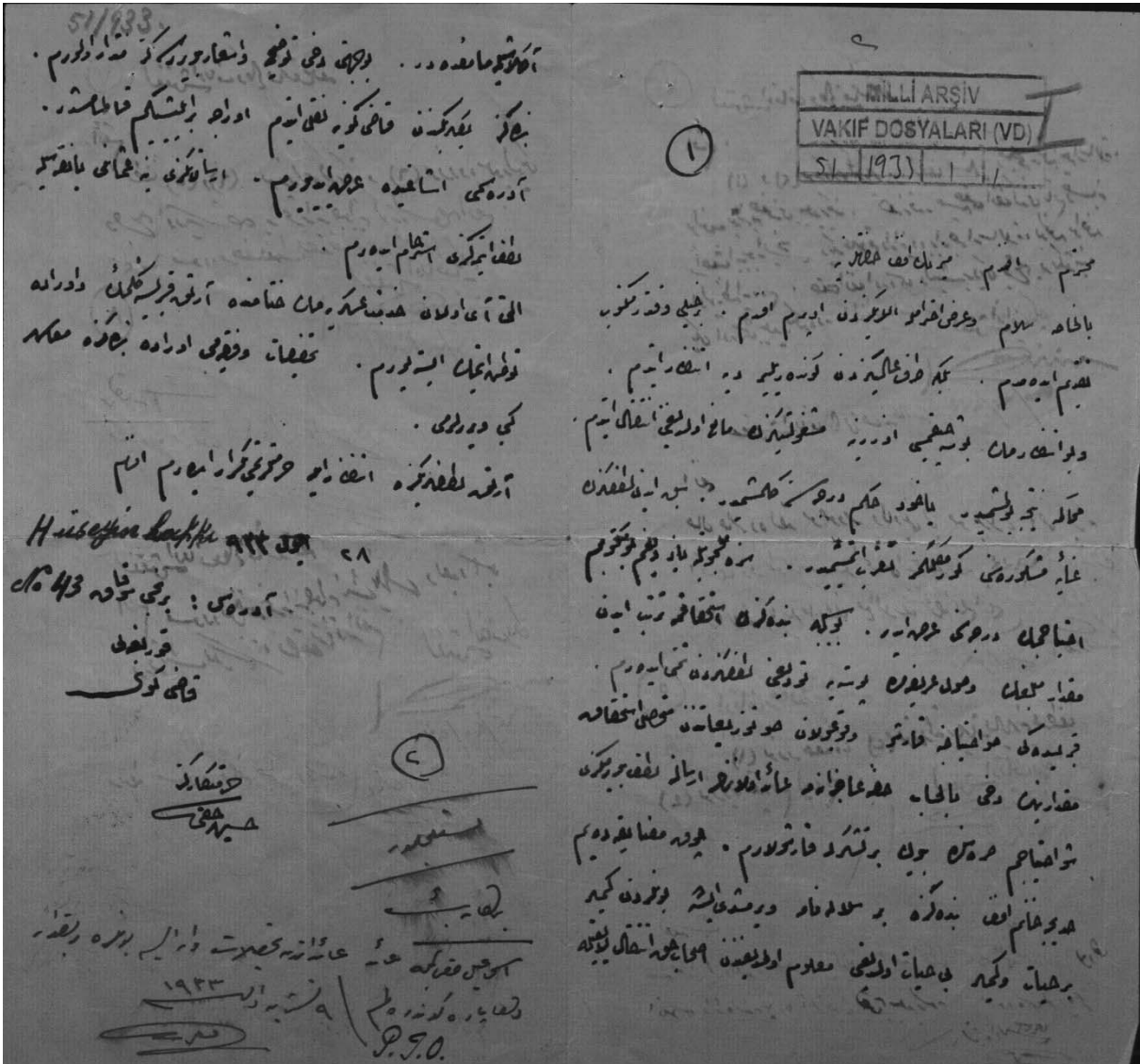
MILLİ ARŞİV	VAKIF DOSYALARI (VD)	51/1932	3	1
-------------	----------------------	---------	---	---

(C)

(1)

EK IV

Menteşzade İsmail Hakkı Bey'in Oğlu Hüseyin Hakkı Bey Tarafından Kıbrıs Evkaf Murahhaslığı'na Yazılan 28 Eylül 1933 Tarihli Mektup

EK V

Menteşzade İsmail Hakkı Bey'in Kızları Nesime ve Nerime Hanımların Kıbrıs'taki Vakıf Tahsisatlarıyla İlgilenmek Üzere Kıbrıs Evkaf Murahhası Münir Bey'i Vekil Tayin Ettiklerine Dair 31 Ekim 1932 Tarihli Vekâletnamesi (Ön yüzü)

T. C.
ANKARA
Birinci Noteri

8600

(A)

Kıbrısta Lefkoşe Hacı İsmail ağa ve Hatice molla piskobi vakfı mütevellisi pederimiz Mentüşzade Avukat İsmail Hakkı efendinin 1932 senesi kasımusani-sinin dördüncü günü vefatı ile bizim ile kardeşimiz Hüseyin beye ve kızkardeşimiz Nedime hanıma munhasır olduğu Üsküdar mahkemesinden istihsal olunup Kıbrıs Evkaf murahhaslığı canibi alisine irsal olunan veraset ila ile sabit olduğuna binaen pederimiz müteveffa munaileyhin hali hayatında ve zaman tevelliyetinde evkaftan hakkı ve matlubu bulunan (370) İngiliz lirası (17) şilin ve 1/12 peniden ve fazla zukur ederse fazlasından hisse-i masibelerimizi ahz ve kabza ve namımıza Ankara Osmanlı bankasına irsale Kıbrıs evkaf murahhası Münir beyi tevkil eylediğimizi mübeyin işbu vekâletnamesi ita kılındı.

31.10.1932

Ankarada çankaya çaddesi üzerinde Kavaklı dere mevkiinde 91 numaralı hanede mukim Nesime ve Nerime hanımlar .

31.10.1932

MILLİ ARŞİV
YAKIF DOSYALARI (VD)
51.1933/3/2

EK VI

Menteşzade İsmail Hakkı Bey'in Oğlu Hüseyin Hakkı Bey'in Kıbrıs'taki Vakıf Tahsisatlarıyla İlgilenmek Üzere Kıbrıs Evkaf Murahhaslarını Vekil Tayin Ettiğine Dair 8 Ekim 1932 Tarihli Vekâletnamesi (Ön yüzü)

№ 0125287

Türkiye Cumhuriyeti

İstanbul Üçüncü Noteri
HÜSAMETTİN HAYDAR
EMİNGÖZ VALİDE HAN
Noteri

VERKÂLETNAME

Kıbrıs'ta Lefkoşada hacı İsmail ağa ve Hatice molla "Bekop" vakfı mütevellisi pederim Mentşzade avukat İsmail Hakkı efendinin 1932 senesi Kânunusanişinin dördüncü günü vefatı ile veraseti benim ile kız kardeşlerim Nedime ve Neriman ve Nesime hanımlara münhasıra olduğu Üsküdar mahkemesinden istihsal olup Kıbrıs Evkaf murahhaslığı canibi âlisine irsal olunan veraset ilâmile sabit olduğuna binaen pederim müteveffayı mumaileyhin hali-hayatında ve zamani tevliyetinde hakkı ve matlubu bulunan üçyüz yetmiş lira on yedi şilin ve 1/2 kuruştan ve fazla zuhur eder ise fazlasından hissesi-musibemi ahzû kabza ve namına Osmanlı Bankasına irsale --- Kıbrıs Evkaf murahhaslarını tevkil eylediğimi mübeyyin --- işbu vekâletnamem ita kılındı.

Beylerbeyinde Müplicede Gami yanında Mehmet Ali paşa kerimesi Fevziye H. in köşkünde Mentşzade avukat İsmail Hakkı bey oğlu HÜSEYİN ALİ FATİH B.

Hüseyin Ali Fatih B.
Mehmet Ali B.
Melika H.
Adi soy
10/Temmuz/324
Madrıkşy Nuf. 13/12/931
Foto. Hüv.

MILLİ ARŞİV
VAKIF DOSYALARI (VD)
51 1932 3 4

Noter Kâğıdı Nümunesi 1

Fiyatı 5 kuruştur

EK VII

Menteşzade İsmail Hakkı Bey'in Kızı Nedime Hanım'ın Kıbrıs'taki Vakıf Tahsisatlarıyla İlgilenmek Üzere Kıbrıs Evkaf Murahhası Münir Bey'i Vekil Tayin Ettiğine Dair 19 Ekim 1932 Tarihli Vekâletnamesi (Ön yüzü)

MILLİ ARŞIV
VAKIF DOSYALARI (VD)
S. 1933 3 5

S.S. 3

İSTANBUL
6 inci NOTER
Dairesi
1932

Vekâletname (D)

Kıbrısta Lefkoşada Hacı İsmail ağa ve Hadice molla ---
(Piskopi) vakfı mütevellisi pederim menteş zade Avukat-
İsmail Hakkı Efendinin 1932 senesi Kânunusanisinin dör-
düncü günü vefatı ile veraseti benim ile kardeşim Hüseyin
Beye ve kız kardeşlerim Nesime ve Neriman, hanımlara --
münhasıra olduğu Üsküdar Mahkemesinden istihsal olunup-
Kıbrıs Evkaf mürahaslığı canibi alisine irsal olunan --
veraset ilâm ile sabit olduğuna binaen pederim müteveffai
mumailiye hâli hayatında ve zaman tevliyetinde hakkı ve
matlubu bulunan 370 Lira 17 Şilin ve $\frac{1}{2}$ Kuruştan ve fazla
zuhur eder ise fazlasından hissei musibemi akzu kabza, -
ve namına Osmanlı Bankasına irsale Kıbrıs evkaf mürahası
✓ Münir Beyi vekil ettim.
Erzincanın gerek, gerek mahallesinde
mukim Doktor Yüzbaşı Hilmi Bey zevce-
si Nedime . 19/T. Evvel/1932
imza: Nedime.

X
(bir)---

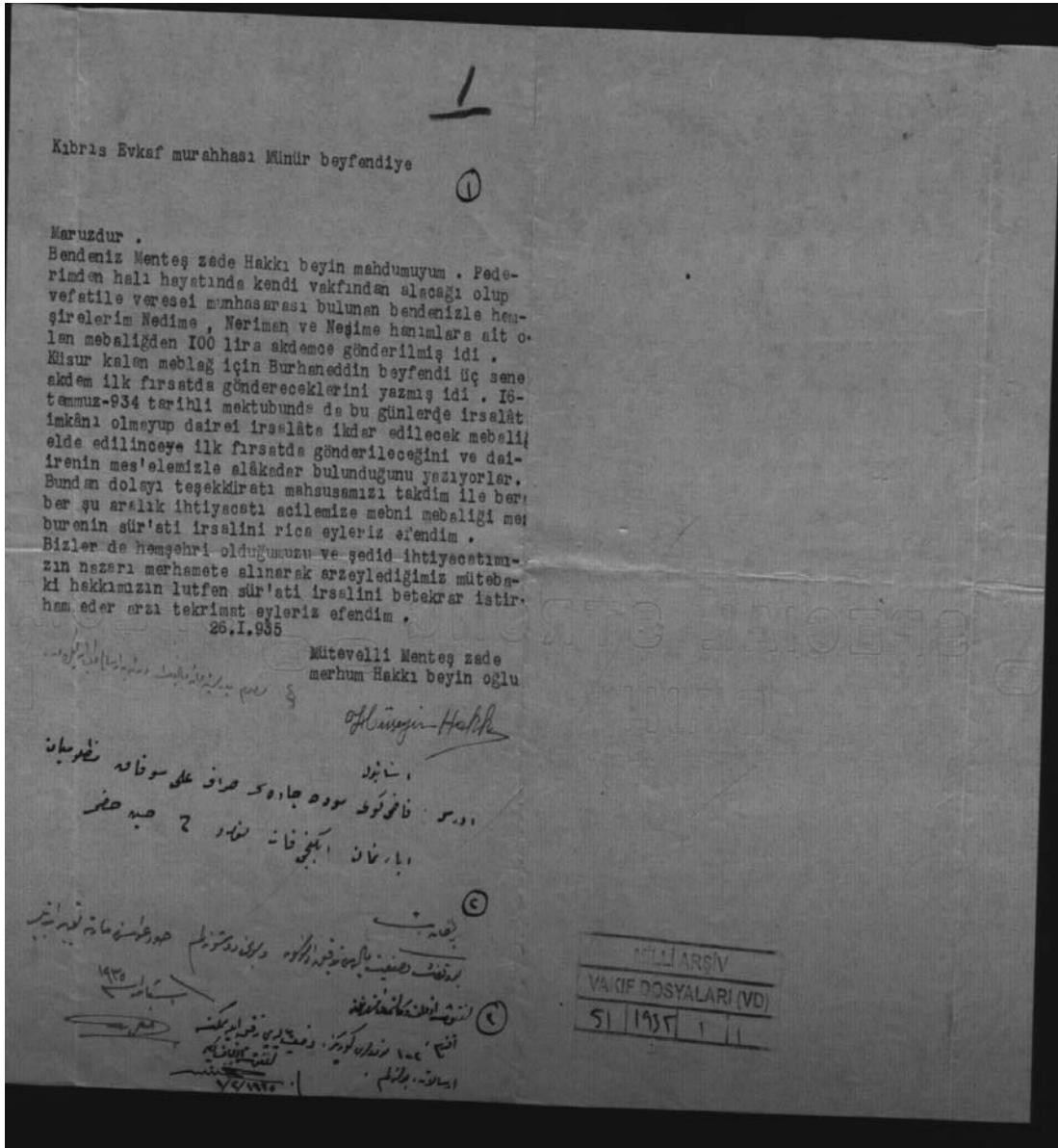
Dairede kıraat ve maâli tefhim kılınan bu Vekâletname --
altındaki ^Ximza şahs ve hüviyeti malumumuz olan Erzincanın
gerek, gerek mahallesinde mukim Doktor Yüzbaşı Hilmi Beyin
zewcesi Nedime Hanımın olup yanımızda imza eylediğini --
tastik ederiz . 19/10/932
Şahit: Mütেকait Yüzbaşı Mehmet Ali. imza: M. Ali.
gerek gerek mahallesinde mukim Doktor Necati
Bey pederi: imza: Yusuf .

944/195
Bin dokuz yüz otuz iki senesi Teşrinievvelinin on doku-
zuncu çarşamba günü tarihli bu Vekâletname altındaki bir
imza şahs ve hüviyeti yukarıdaki tariflerden anlaşılın-
Erzincanın Gerek, gerek Mahallesinden Doktor Yüzbaşı ---
Hilmi Beyin zevcesi Nedime Hanımın olduğunu tastik ederim.
19/10/932
Mühür: T.C. Erzincan Noteri: Mehmet Fevzi bin Mustafa.
imza: Fevzi.

S.M.

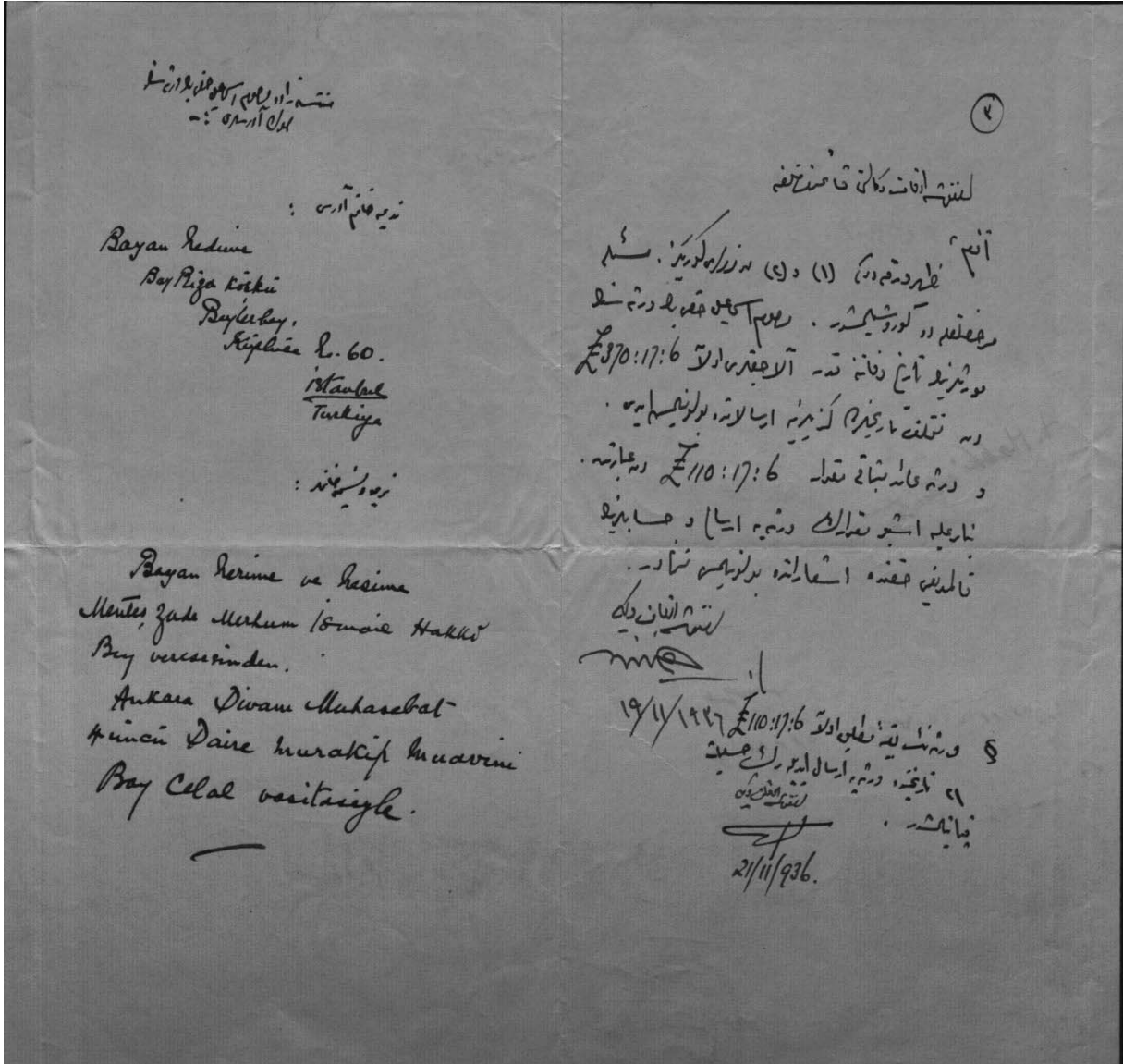
EK VIII

Hüseyin Hakkı Bey'in Vakıf Tahsisatlarının Gönderilmesiyle İlgili Olarak 26 Ocak 1935 Tarihinde Kıbrıs Evkaf Murahhası Münir Bey'e Yazdığı Mektup

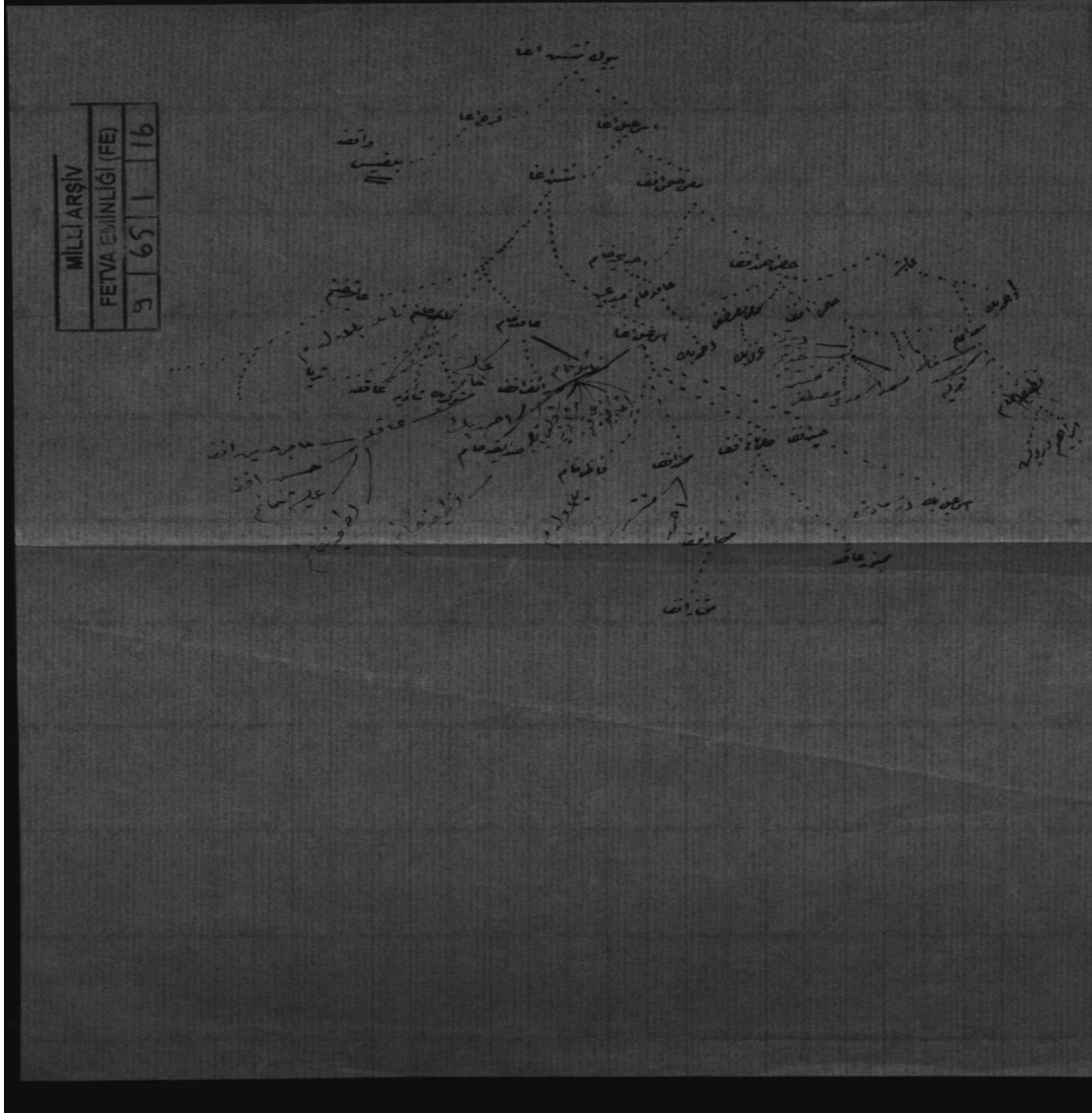

EK X

Lefkoşa Evkaf Vekili tarafından Vereselere Ait Vakıf Alacaklarının Tamamının Gönderildiği ve Hesapların Kapatıldığı Hakkında 19 Kasım 1936 Tarihinde Lefkoşa Evkaf Vekâleti Kaymakamlığı'na Gönderdiği Yazı

EK XII Menteşzade Ailesinin Soy Kütüğü

Kıbrıs'da Tasavvufi Hayat (Hala Sultan Tekkesi ve Lefkoşa Mevlevihanesi Örneğinde)

Mevlüt ÇAM
Vakıflar Genel Müdürlüğü / Ankara

Giriş

Bir kutsal merkeze olarak inşa edilen İslam şehirlerinin temelinde vakıf kültür ve medeniyeti vardır. Vakıflar, hayır ve hasenat fikrinden hareketle İslam şehirlerinin oluşumunda ve gelişiminde büyük rol oynamıştır. Zira iyilik ve yardımlaşma düşüncesinin temelini oluşturan hayır, güzellik ve estetik kaygısının taşınmasına vesile olan hayrat ve hasenat kavramlarından doğan vakıf, bu iki kavramdan hareketle şehirleri inşa ve imar etmiştir. Özellikle bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı'da, şehirlerin oluşumu ve gelişiminde birinci derecede vakıf müessesesinin rol oynadığını görürüz

Vakıf kurucuları inşa ve ihya eyledikleri gerek hayrat eserler (mekteb, medrese, cami, mescid, hastane, tabhane, misafirhane, tekke v.s) gerek se akarlar (bedestan, han, imaret, hamam,) vesilesiyle halkın rahat etmesini oldukça önemsemektedirler. Bu durum Kanuni Sultan Süleyman vakfiyesinde şöyle ifade edilmektedir. «... ile erâmilu ve eytâm ve havâssu ve avam ve âmme-i enâm muğtenem ve mütena'am ve **müreffehü'l-hâl ve müferrahu'l-bâl** olmuşlardır...» yine vakfiyede geçen başka bir ifade ile «**asûde-i hâl, müreffehü'l-bâl**» olurlar.

Vakıflar sadece şehirlere değil kaza, nahiye ve köylerde de büyük hizmetler ifâ etmiş, yaptığı hizmet alanları ve hizmet türleri oldukça geniş olan kurumlardır.

Vakıf kurumunun verdiği hizmetlerin en önemlilerinden birisi de tekke hizmetleridir. Fethettikleri yerlerde Osmanlı'nın maddi gelişmenin temelini teşkil eden çarşılar, ticarethaneler, döneminde fabrika olarak nitelendirilebileceğimiz eserler inşa eden vakıflar, kurdukları tekkeler vesilesiyle de insanların ruhlarına ve gönüllerine hitap ederek farklı ırka ve dine mensup toplumların kaynaşmasını ve bir arada yaşamalarının temellerini oluşturmuşlardır. Tekkeler genel olarak belli bir yolun seyr-i sülûkunun öğretildiği, ayininin yapıldığı mekanlar olmakla birlikte ana hedef eşref-i mahlukat olan insana hizmettir.

Lefkoşa Mevlevihanesi

Mevlevihanenin 1593 yılında Kıbrıs Fethinde bulunan Arap Ahmet Paşa tarafından inşa edildiği kaynaklarda yazılı olmakla beraber Lefkoşa Mevlevihanesine ait ilk belge 1-A numaralı Lefkoşa şerhiye sicilindeki Rebiulahir 1003 (Kasım 1594) belge olup; belgede yazılı kaynaklarda belirtildiği üzere Mevlevihane “Ahmet Paşa'nın bina eylediği tekke”¹ şeklinde geçmekte ve belgeden tekkede âyende ve revendeye (gelip geçenlere, yolu düşenlere) yeme-içme ve konaklama hizmeti verildiği ve efranın halka açık mesire alanı olduğu anlaşılmaktadır. 2 numaralı Şerhiye sicilindeki 29 Safer 1016 (25 Haziran 1607) belgeye² göre, mevlevihane Seyyid Ahmed Paşa (Arap Ahmet Paşa) nın malıyla ve Ferhat

¹ L.Ş.S. Defter No: 1-A, Sayfa No: 133

² L.Ş.S. Defter No: 1-A, Sayfa No: 62, Hüküm No: 62

Paşa'nın emriyle yapılmış olup, Konya Mevlevihane Asitanesi Şeyhi Ebubekir Efendi'nin onayı ile Derviş Sadeddin Lefkoşa Mevlevihanesine Mevlevihan olarak tayin edilmiştir.

Aynı defterde yer alan diğer bir belgeye³ göre dönemin Şeyhulislamı Sadeddin Efendi ve Kıbrıs Mirimiranı Cafer Paşa'nın vekili İsa Efendi huzurunda görülen muhasebe kaydı aynen şu şekildedir:

Defter-i tevzî'-i vezâif-i Mesnevî-hân efendi ve imâm ve mü'ezzin ve huddâm-ı sâire-i tekye-i kıldvetü'l-ârifîn ve'l-evliyâ ve umdetü'l- (...) ve'l-enbiyâ (...) Hazret-i Sultân Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz ber-mûceb-i şart-ı vâkıf evkâf-ı tekye-i mezbûre el-vâki' fî gurre-i şehri Rebî'u'l-evvel sene 1017.

İhtisâb-ı mâl-ı evkâf-ı mezbûr an (...)

Fî-yevm: 91	Fî şehri: 2.730	Fî sene-i kâmile: 32.760
-------------	-----------------	--------------------------

Minhâ

el-Masraf

Vazîfe-i Mesnevî-hân efendi Fî yevm: 30	Vazîfe-i imâm-ı tekye-i m. Fî yevm: 3	Vazîfe-i müezzin-i tekye-i m. Fî yevm: 1
Vazîfe-i ser-neyzen Fî yevm: 4	Vazîfe-i neyzen-i nây Fî yevm: 3	Vazîfe-i dümkeş (?) Fî yevm: 1
Vazîfe-i kudûmzen Fî yevm: 1	Vazîfe-i aşırhân Fî yevm: 1	Vazîfe-i na'athân Fî yevm: 1
Vazîfe-i tabbâh-ı tekye-i mezbûr Fî yevm: 1	Vazîfe-i du'acı Fî yevm: 1	Vazîfe-i câbi-yi evkâf-ı mezbûr Fî yevm: 1

Yekûn

Fî-yevm: 47	Fî şehri: 1.410	Fî sene: 15.840
-------------	-----------------	-----------------

³ L.Ş.S. Defter No: 1-A, Sayfa No: 129, Hüküm No: 183

Belgeye göre; vakfın toplam gelirinin 32,760 akçe giderinin 15.840 akçe olduğu günlük görevli giderlerine 47 akçe, fakara, dervişan ve ayende ve revendenin masrafalarına günlük 44 akçe sarf edildiği belirtilmekte olup, mevlevihanenin görevlileri ise bir mesnevihan, bir imam, bir müezzin, bir ser-neyzen, bir neyzen, bir dümkeş, bir kudumzen, bir aşırhan, bir naathan, bir tabbah, bir duacı ve bir cabi olmak üzere on iki kişiden oluşmaktadır. Yine arşiv belgelerinde Mevlevihane’de verilen hizmetler, tekke eşyaları, gelir giderleri, tevcih ve berat kayıtları gibi çokça belge de bulunmaktadır.

Mevlevihane Arap Ahmet Paşa tarafından yapılmasına rağmen çok sayıda vakıf tarafından hizmetlerin yapılması amacıyla desteklendiğini vakfiyeler ve vakıf belgeleri bize göstermektedir. Bu vakıflardan en önemlilerinden birisi Haydar Paşazade Mehmet Bey kerimesi Emine Hanım’dır⁴. Belgelerden İstreka ve Cira çiftliklerinin Emine Hanım tarafından Mevlevihane’ye vakfedildiği görüyoruz. Mevlevihane’nin bahçesinde bulunan ve Emine Hanım’a ait olduğu kitabesinde yazılı olan Emine Hanım’ın Haydar Paşazade Kerimesi Emine Hanım olduğu kanaatindeyiz.

Mevlevihaneye destek veren vakıflardan birisi Yeniçeriler Ağası Yusuf Ağa bin Perviz Bey Vakfı⁵ olup, Yusuf Ağa 1016 (1607) tarihli vakfiyesi ile Piskopu bir çiftlik, 30 adet ev, 3 bahçe, altı çift öküz, 600 dönüm sulak tarla, Asomada köyünde içerisinde 14 ev, 3 bahçe, 8 çift öküz 80 adet karasığır ve camus, ve 600 dönümü sulak tarla olan bir çiftlik, Apsıou ve Vasilaki köylerinde 300 adet zeytin ve harnup ağacı, Omorfo’da Presterona köyünde içerisinde evler, harap değirmen, dört avlu, 8 çift öküz, bulunan 5000 dönüm çiftlik, Palyamilo (Balyamilo) köyünde içerisinde evler, 4 çift öküz, 1 bahçe, 540 koyun, 5 avlu, 5 çeşme iki yüz dönümü sulak tarladan oluşan çiftlik, Tuzla Ayanana (Ayamana) köyünde zeytinliği; gelirinin 16.000 akçesi Mekke Medine fakarası gönderilmek, bir kısmı Girnekapı’da bulunan Mevlevihanenin görevlileri verilmek, Şaban ayının on beşinde Mevlevi fakarasına yemek verilmesi, Muharrem ayında aşure pişirilip Mevlevihane fakarası diğer ehli fakaraya sarf edilmek üzere vakfetmiştir.

Bir diğer vâkıf Hz. Peygamberin ruhuna hatim okunması ve Mevlevihane’nin muhtelif giderleri için Lefkoşe İncirli köyünde içerisinde 4 hane, bahçeler, ağaçlar ve suyu bulunan bir çiftlik. Suyu ile beraber 500 dönüm tarla ve anılan köydeki bütün emlakını vakfeden 1016 (1607) tarihli Hacı Keyvan bin Abdulmennan Vakfıdır⁶.

Diğer bir vâkıf; Değirmenlik tarhun Köyünde İki bab tahtani hane, sundurma ve havlu bulunan bir çiftlik, üç dönüm dut bahçesi, Tarhun harkından sulama hakkı, Alakadı tarlası ve civarında on dört dip zeytin ağacının gelirini *Lefkoşe Mevlevihanesi fakarası taamiyesine ve mevlevihanenin sair ihtiyaçlarına sarf edilmesini şart kılan* 1138 (1726) tarihli «Duacı Derviş Mehmed bin Mahmud bin Seydi Ahmed Vakfıdır⁷.

Tekke ile ilgili 1125 () tarihli muhasebe kaydı, tekkenin gelir ve giderleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir⁸. Belgeye göre o yıl içerisinde fakaranın yeme-içme ve sair giderleri için 4200 akçe,

⁴ K.V. İ. Arşivi, Küçük Vakfiye Kaydı Defteri, Varak No: 82, Hüküm No: 124

⁵ L.Ş.S. Defter No: 2, Sayfa No: 22

⁶ L.Ş.S. Defter No: 2, Sayfa No: 65

⁷ L.Ş.S. Defter No: 12, Sayfa No: 115

⁸ L.Ş.S. Defter No: 8, Sayfa No: 21, Hüküm No: 159

salyane masrafı olarak Ayasofya mütevellisine 2200 akçe, şeyh odası tefrişatı için 2200 akçe ve tekkede bulunan mescidin hasırını için 700 akçe olmak üzere toplam 9800 akçe gideri vuku bulmuştur.

Aynı belgeye göre nemalandırılmak üzere istirbah edilen paradan müflisen vefat edenlerin zimmetlerinde kalan paranın miktarı toplam 13400 akçe, tahsil edilen miktar ise 53200 akçe vakfın dükkan, bağ ve bahçe gibi akar kiralari dahil dahil toplam geliri ise 57200 akçedir.

Bir başka şeriyye sicilinde vefat eden tekke şeyhinin yerine şeyh olarak atanan Sıdkı Mustafa Efendi'nin talebi üzerine tekkede bulunan eşyalar kayıt altına⁹ alınmış olup, 1177 () tarihli belgeye göre tekkede bulunan eşyalar şunlardır.

Mesnevî-i Şerîf 1 cild	Şerh-i Mesnevî 3 cild	Diğer Mesnevî-i Şerîf 1 cild	Şevâhid-i Nübüvvet 1 cild	Noksân Mesnevî 2 cild
Def'a Mesnevî-i Şerîf 1 cild	Diğer noxsân Mesnevî 1 cild	Def'a Şerh-i Mesnevî 1 cild	Müsta'mel yasdık 12 aded	Vasat minder 2 aded
Basma müsta'mel mak'ad 2 aded	Penbe şilte 1 aded	Dimi sarı seccâde 1 aded	Tahta sağır dolab 1 aded	Kebîr müsta'mel Mısır hasır 2 aded
Şişe bardak 3 aded	Sîm zarf 3 aded	Fağfûr kâse 2 aded	Sağır Kütahya tabağı 3 aded	Hamire kaşığı 1 aded
Fincan tepsisi 1 aded	Kütahya fincanı 17 aded	Fağfûr fincan 2 aded	Vasat şam'dân 1 aded ve mikras 1 aded	Def'a kütahya tabağı 3 aded
Kırmızı post 1 aded	Def'a müsta'mel Mısır hasır 7 aded	Vasat kaliçe seccâde	Tennûre 1 aded	Kudüm 2 aded
Pirinç mücmer 1 aded	Def'a şam'dân 2 aded	Kepçe 1 aded	Maşa 1 aded	Müsta'mel sahan 1 aded

⁹ L.Ş.S. Defter No: 18, Sayfa No: 61, Hüküm No: 131

Hala Sultan Tekkesi

Türbe Rum kesiminde, Larnaka şehri dışında Tuz gölünün yakınında bulunmaktadır. Tekkenin varlık sebebi olan ve ona adını vermiş bulunan türbede, Hz. Osman'ın hilâfeti zamanında Muaviye komutasındaki sefere (644-656) kocası Ubâde b. Sâmit ile birlikte katılan Hz. Peygamber'in süt halası Ümmü Harâm bint Milhân el-Ensâriyye gömülüdür. Halk arasında Hala Sultan olarak anılan ve hakkında bazı menkıbeler rivayet edilen Ümmü Harâm türbenin bulunduğu mevkide attan düşerek şehid olmuştur. Osmanlılar Kıbrıs'ı fethedince (1571) kabri ihya edilmiştir. Ancak bazı kaynaklarda her ne kadar türbenin Şeyh Hasan tarafından 1760 yılında yapıldığı ifade edilse¹⁰ de (Tanman, 1997), Lefkoşa 12 numaralı şeriyye sicilinde bulunan 1724 tarihli bir kayıttaki¹¹ türbenin tamirinin 12 kese altın ile yapılabileceğinin keşf olunduğu yazılmakta olup, belge türbenin belirtilen tarihten çok önceden yapıldığını göstermektedir. Ayrıca 1750 yılına ait bir detaylı bir tamir kaydı türbenin daha önce yapıldığını teyit etmektedir. 13 numaralı şeriyye sicilinde bulunan 1142 (1729) tarihli bir emirnamede¹² türbede beratla yada beratsız ehil olmayan meçhul kişilerin türbedarlık yaparak vakfa ait gelirleri kendileri için sarf ettikleri ve türbenin harap olmasına seyirci kaldıkları anlaşıldığından bundan böyle vakfa mütevellî olan Hacı İsmail arzıyla türbedar atamasının yapılması, bu hususta mütevellîye karışılmaması emredilmektedir.

Türbeye türbedar olarak 1155 (1742) tarihinden itibaren Nakşibendi şeyhlerinin atandığını¹³, vakfin akarlarından elde edilen gelirlerin türbenin ve akarların bakım onarımlarının yapıldığı, civarda bulunan fakirlerin ve ziyaretçilerin yeme-içme giderlerini sarf edildiğini,

Yazılı kaynaklarda tekkenin 1797 caminin ise 1816 yılında Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Efendi tarafından inşa edildiği belirtilmekle beraber, ancak 1750 tarihli tamir hücceti¹⁴ ve azil hücceti¹⁵ bu tarihte tekkenin varlığını bize göstermektedir. Tekkenin gelirlerinin büyük bir bölümünün tekke civarındaki ekilir, dikilir sulak yerlerden, çiftliklerden Larnaka-Tuzla bölgesinde bulunan kahvehane, dükkanlar, mahzenler ile Lefkoşa'da mezbaha, kasap dükkanları ve mumhaneden elde edildiğini görmekteyiz.

Ayrıca yine şeriyye sicillerinde kayıtlı 1173 (1760) tarihli müfredat defterinde¹⁶ tekkede bulunan eşyalarla ve tekkenin gelir kaynakları olan akarları ile ilgili önemli bilgiler vermekte olup belge transkribesi şu şekildedir.

Tuzla kazâsında memlaha kurbünde gunûde-i pister-râhat olan Ümmü'l-harâm bint-i Melhan radiye anhe'r-Rahmân hazretlerinin merkad ve türbe-i şerîfelerinde olan eşyâlar defteridir ki ber-vech-i âtî zıkr olunur.

Tahrîran fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-ısrîn [Rebî'u'l-âhir] li-sene selâse ve seb'în ve mi'ete ve elf.

Gümüş kandil 13 aded	İncili kuşak 1 çift	Kırmızı boyama 4 aded	Mor boyama 1 aded	[sh.38] Yeşil boyama 2 aded
-------------------------	------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------------------

¹⁰ D.İ. Ans. Cilt: 15, Sayfa: 225

¹¹ L.Ş.S. Defter No: 12, Sayfa No:14 6, Hüküm No: 550

¹² L.Ş.S. Defter No: 13, Sayfa No:220, Hüküm No: 701

¹³ L.Ş.S. Defter No: 15, Sayfa No: 211, Hüküm No: 648-649

¹⁴ L.Ş.S. Defter No: 15, Sayfa No: 169, Hüküm No: 268

¹⁵ L.Ş.S. Defter No: 15, Sayfa No: 172, Hüküm No: 274

¹⁶ L.Ş.S. Defter NO: 18, Sayfa No: 37, Hüküm No: 88

Haleb hatâ'î puşîde 1 aded	Yeşil kutnî puşîde 1 aded	Yeşil puşîde bez 1 aded	Dokuz mihrâblı seccâde 1 aded	Basma seccâde 1 aded
Tesbîh 2 takım	Sîm gülâbdân 1 aded	Buhûrdân 1 aded	Sahan sağîr, kebîr 22 aded	Kebîr kazgan 3 aded
Sağîr kazgan 3 aded	Köhne kazgan 7 aded	Kebîr sini 1 aded	Sağîr sini 6 aded	Maşraba 1 aded
Kapaklı tencere 7 aded	Abdest leğeni 1 aded	Leğen ibrik 2 aded	Def'a leğen 1 aded	Tas 1 aded
Köhne çuval 2 aded	Köhne grâr 4 aded	Köhne heybe 2 aded	Ocak güğümü 1 aded	Kebab şişi 1 aded
Tuç havan 1 aded	Ayaklı sahan 2 aded	Kebîr tencere kapağı 1 aded	Beledî müsta'mel yasdik 18 aded	Köhne seccâde 2 aded
Köhne halı 1 aded	Mak'ad 2 aded	Sağîr minder 4 aded	Kahve ibriği 3 aded	Sitil 1 aded
Katır 2 aded	Merkeb sağîr ve kebîr 7 aded	Boyama 17 aded	Kebîr şam'dân 7 aded	Sağîr şam'dân 1 aded
Buhûrdân 1 aded	Amelî mercan tesbih 1 aded	Şem'-i asel tahmînen 10 kıyye	Köhne seccâde 1 aded	Şam'dân 2 aded
Buhûrdân 1 aded	Def'a boyama 7 aded	Kelâm-ı Kadîm 6 aded	Mahlût keçi ve koyun 50 aded	İnek ve dana sağîr ve kebîr 7 aded
Hınta 25 kile	Şa'îr 27 kile	Araba 3 aded	Sığır 4 çift	
Tuzla İskelesi'nde merhûm Şehîd Ali Paşa'nın boyahânesine muttasıl vakf eylediği kebîr mahzen 1 aded ve Nevbethâne mahallesinde dükkân				

El-Hâc İsmail Ağa'nın vefâtından sonra İskele'de berber dükkânı ma'rifet-i şer'le iştirâ olunan dükkân	Yine İskele'de vakf kahvehâne kurbünde dükkân 1 aded Yine İskele'de câmi'-i şerîf [kurbünde] dükkân 2 aded	Mütevelli-i sâbık el-Hâc İsmail Ağa'nın kendi mâlıyla ve vilâyet-i ahâlinin i'ânetiyle iştirâ eylediği selhhâne
Gofîne karyesinde zeytun 112 aded	Pirga'da zeytun 40 aded	Dohni'de zeytun 6 aded
Tatlısu'da zeytun 12 aded	Gilan kazâsında Kukla'da bağ 10 dönüm	Tuzla'da Hacı Baki Ağa'nın vakf gulâm
Matyat karyesinde zeytun 58 aded	Tuzla'da İspadiye'de zeytun 5 aded	Tuzla'da Alaminyo'da zeytun 6 aded
Kalavason'da zeytun 11 aded	Lefke'de Malaş'da [zeytun] 12 aded	Tuzla'da Ayatotri'de zeytun 25 aded
Lefkoşa'da Deftera'da zeytun 37 aded	Tuzla'da Voni'de zeytun 22 aded	Şehr kazasında Mosfilidi'de zeytun 3 aded
Marki'de zeytun 4 aded	Tuzla'da kazasında İpsemadizmeno zeytun 40 aded	

Tekke civarına 1235 (1820) tarihinde İbrahim Ağa bin Hasan tarafından sekiz oda bir dersane bulunan bir medrese ile çeşmenin yapıldığı belgelerin aktardığı önemli bilgilerdendir¹⁷. Yine türbedarlığın zaman zaman Mevlevi şeyhlerine geçtiği de belgelerde zikredilen hususlardandır. 1710 dönümü tekkeye yakın Tuzla, Leymesun, Larnaka bölgesinde¹⁸ kalan kısmı adanın diğer bölgelerinde olmak üzere tekkenin toplam 2156 dönüm arazisi bulunmaktadır¹⁹. 1282 (1865) tarihli bir belge ise tekkenin önemini vurgulaması bakımından önemlidir. Belgede özel konuma sahip olan Hala Sultan Tekkesinin diğer tekkelere emsal olmamak şartıyla muhasebesinin Evkaf Nezareti Hazinesi tarafından görülmesi hükme bağlanmaktadır²⁰.

Günümüzde Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti sınırlarında kalan Hala Sultan Tekkesi, bazı Müslüman ülkeler tarafından çeşitli tarihlerde tamir edilmiştir. Ayrıca son yıllarda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile rumların görüşmesi neticesinde tekkenin Ramazan ayı içerisinde ziyaret edilmesi izin verilmekte ve ziyarete Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinden çok sayıda katılım sağlanmaktadır.

Lefkoşa'da Girnekapısı bölgesinde bulunan ve semahhane ile türbe odaları ve bir kısım haziresi günümüze ulaşan Mevlevihane 1954 yılına kadar işlevine devam etmiş o tarihte vefat eden Şeyh Selim Dede'den sonra ise farklı amaçlar için kullanılmıştır. Günümüzde ise Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir. Rum kesiminde bulunan Hala Sultan Tekkesi ise Kuzey Kıbrıs Vakıflar İdaresi ve ahalinin desteğiyle ayakta durmakta olup Kuzey Kıbrıs vatandaşlarınca ziyaret edilmektedir. Gerek Lefkoşa şeriyeye sicilleri, sair vakıf defterleri, gerekse Türkiye Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Osmanlı Arşivlerinde mevlevihaneye ait muhasebe, eşya, tevcih, berat ve hüccet gibi çok sayıda belge mevcut olup bunlar her biri üzerine çalışmalar yapılması gereken belgelerdir.

Sonuç olarak;

Kıbrıs Adasının tamamına baktığımızda;

- 1-Lefkoşa Mevlevihanesi (Lefkoşa)
- 2- Mağusa Mevlevihanesi (Mağusa)
- 3- Hala Sultan (Ümmülharem) Tekkesi (Tuzla)
- 4-Kırklar Zaviyesi (Lefkoşa-Mesarya Arasında)
- 5-Bayrakdar Baba Zaviyesi (Bayraktar Tekkesi/Alemdar Baba Tekkesi) (Lefkoşa)
- 6-Şeyh Türabi Dede (Ali Türabi) Zaviyesi (Tuzla)
- 7-Piri Dede Zaviyesi (Leymesun)
- 8- Abdulaziz Efendi Tekkesi (Lefkoşa)
- 9- Ağlayan Dede Zaviyesi (Mağusa Kalesi Dahilinde)

¹⁷ L.Ş.S. Defter No: 30, Sayfa No: 122, Hüküm No: 377

¹⁸ K.V.A. Küçük Vakfiye Kayıt Defteri, Vrk: 73, Hüküm No: 115

¹⁹ K.V.A. Kara Kaplı Vakfiye Defteri, Vrk: 154, Hüküm No: 80

²⁰ K.V.A. Küçük Vakfiye Kayıt Defteri, Vrk: 61, Hüküm No: 91

- 10- Karababa Zaviyesi ve Türbesi (Haydarpaşa Mah. Lefkoşa)
- 11- Hz. Ömer Tekkesi (Çatalköy/Girne)
- 12- Kutub Osman Tekkesi (Mağusa)
- 13- Zuhuri Baba Tekkesi (Tuzla İskelesi/Mağusa)
- 14- Yediler Tekkesi ve Türbesi (Lefkoşa)
- 15- Reyhan Baba (Dede) Zaviyesi (Tuzla)
- 16- Kadiri Hangahı/Şeyh Hafız Hasan Efendi Tekkesi (Lefkoşa)
- 17- İplikdar Tekkesi (Mağusa)
- 18- Raham Baba Zaviyesi Tekkesi/Zaviyesi (Larnaka)

tekkeleri olmak üzere 18 adet tekke bulunması Osmanlı'nın diğer coğrafyalarında olduğu gibi Kıbrıs'da da ciddi bir tasavvufi hayatın varlığını bize göstermektedir.

Yine tekkelerin mensup olduğu kolları incelediğimizde Mevlevilik, Bektaşilik, Nakşibendilik adada faaliyet gösteren en önemli ekoller olarak karşımıza çıkmakla beraber, bu ekoller haricinde Kadiriilik, Celvetilik gibi ekollerin de faaliyet gösterdiklerini,

Ada'da dönemin önemli şehirlerinin tamamında neredeyse bir veya birkaç tekke bulunduğunu,

Tekkelerin tamamında Osmanlı'nın diğer coğrafyalarında olduğu gibi bağlı bulunulan ekole ait seyr-i süluk eğitiminin haricinde ayende ve revendeye (gelip, geçen) fakir fukaraya da yeme içme ve sair hizmetlerin verildiğin müşahede ediyoruz.

Bu sebeple geçmişte irfan eğitimi veren müessesler olmanın yanında bir fakir, yetim, fukara, yolcu, miskin v.s gibi toplumdaki her insana yeme-içme, barınma, giyinme, sağlık ve klinik hizmetler sunmuş tekkelerin tarihi süreçte icra ettikleri fonksiyonların tam bir incelemeye tabi tutulması gerekmektedir. Zira yeni bir medeniyetin tasavvurunun en önemli mihenk taşı şüphesiz geçmişte yapılan uygulamaların ortaya çıkarılmasından ve doğru anlaşılmasından ve aktarılmasından geçer.

Bu gün toplumları derinden sarsan buhranların, bunalımların ortadan kalkmasını istiyorsak geçmiş medeniyetimizde olduğu gibi akli ve gönlü dingin, huzurlu bir nesil yetiştirmemiz gerekmekte ve bunu yapabilmemiz için mazide yapılanları çok iyi bilmemiz, idrak etmemiz ve gelecek nesillere örnek uygulamaları aktarmak durumundayız.

KAYNAKÇA

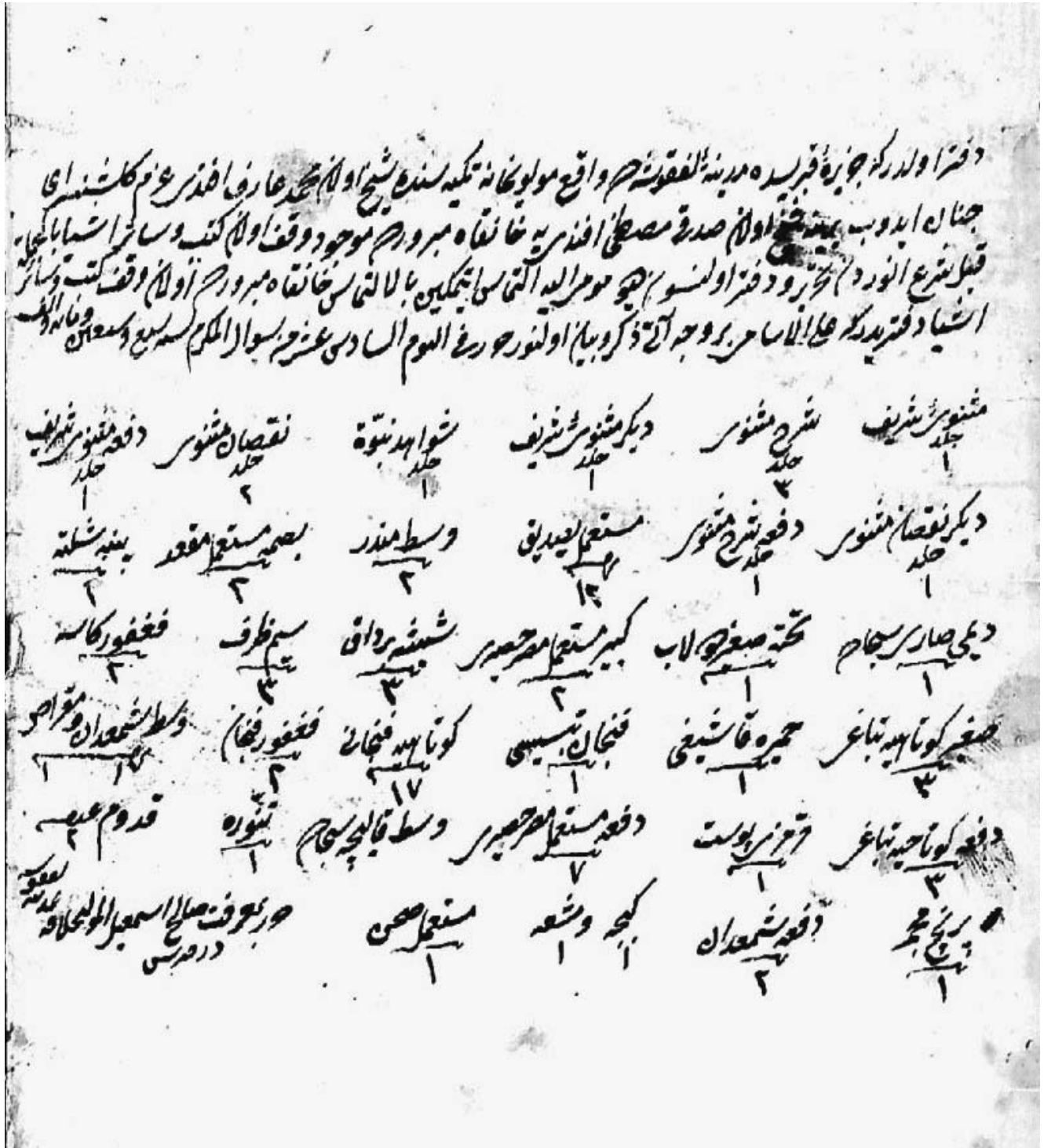
Şeriyeye Sicil Belgeleri

Vakıflar Arşivi Belgeleri

Tanman, M. Baha, "Hala Sultan Tekkesi", Diyanet İslam Ans. Cilt: 15, 1997, Ankara

EKLER

Lefkoşa Mevlevihanesindeki Eşyaların Kayıtlı olduğu Belge.

Ümmü'l-Harem Tekkesinde Bulunan Eşyalar İle Vakfın Akarlarının Kayıtlı Olduğu Belge

Lefkoşe Girnekapıdaki Lefkoşe Mevlevihanesi

Hala Sultan Tekkesi

Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, İmar ve İskân

Doç. Dr. Mustafa ALKAN
Gazi Üniversitesi / Ankara

Giriş: Vakıf, İskân ve Şehir

Kurumlar, teşekkül ettikleri bir toplumun siyasî, iktisadî, içtimaî ve kültürel ihtiyaçlarının bir sonucu olarak doğmuş¹, işlevlerine ve toplumun estetik anlayışlarına göre fizikî/ mimarî bir şekil almışlardır. Vakıfların iki temel kurumu vardı. Bunlar **hayrât** (*müessesât-ı hayrîye*) ve **akarât** (akarât-ı mevkûf)'tır. Osmanlı'da hayrât; vakıf-câmi, mescid, tekke/ zâviye, mektep, medrese, kütüphâne, hastahane, darü'l-aceze ve çeşme; akarât ise vakıf-bedesten, kervansaray, han, hamam, fırın ve kahvehaneler ve benzeri gelir kaynaklarından oluşmaktaydı. Bu kurumlaşma Osmanlı kır ve şehrinin imâr ve iskânını etkilemiştir. İşlevsel olarak buralarda toplumun *ibadet, eğitim, sağlık, sosyal yardım, bayındırlık ve beledî* hizmet alanlarında ihtiyaçları karşılanmıştır. Vakıf hayrâtı ve akarâtı, Osmanlı kır ve şehrinin merkezî (kamu) dokusunu oluşturuyordu. Bu yönüyle de vakıflar, iskânlara öncülük etmişlerdi².

Bir Türk-İslâm geleneği olarak, Osmanlı fetihlerinden hemen sonra iskân için gelen ilk halklar kırdaki mevcut köylere veya ören yerlerinin yanlarına kurdukları yeni köylere yerleşmişlerdi. Bu süreçte zâviyeler kırdaki iskân öncüsü ve merkezi olma rolünü üstlenmişlerdir. Vakıflar kırdaki daha çok yerleşim yerlerinin merkezi olma, ıssız bir bölgeyi şenlendirme³ ve yol boylarına büyüklü küçüklü köprü, çeşme, namazgâh, kervansaray (han) ve tekke /zâviye gibi yollarda kurumlar tesis etmişlerdir.

Vakıflar, Osmanlı imâr ve iskânında, şehirlerin fizikî dokusu üzerinde kırdakinden daha kalıcı izler bırakmışlardır. Şehirde Osman toplumunun etnik yapısına oldukça iyi uyum sağlayan iki ayrı iskân modeli vardır. İlki prensipte aynı etnik kökten ve dinden gelen insanların birlikte oturduğu konut ünitesi yâni mahalle, ikincisi cemiyete eğitim, din, sağlık ve benzeri alanlarda hizmet sağlayan imâret sitesi yâni külliye manzûmesidir⁴. Osmanlı fetihlerinde, fetihten hemen sonra şehre ilk gelen halk kitlesi mevcut mahallelere yerleştirilir, en büyük kilise câmiye çevrilir, yeni imâret ve alveriş mekânları inşâ edilirdi⁵. Yeni oluşan mahallelere birer mescid yapılır ve ekseriyetle mahalleler isimlerini bu mescidlerden alır. Şehirde imâr faaliyetleri iki farklı şekilde devam ederdi. İlki, nüfusun artmasıyla yine mescid merkezli mahallelerin ve çarşıların oluşumu süreci, ikincisi, merkezi "imâret sitesi" olmak üzere, yeni oluşan mahallelerde toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü sosyal tesisin yapılma süreciydi⁶.

¹ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi –Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK, Ankara 2003, s. 37-53.

² Mustafa Alkan, "Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı -Bildiriler-*, I, Lazer Ofset, Ankara 2007, s. 87.

³ Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", (Kolonizatör Türk Dervişleri), *Vakıflar Dergisi (VD)*, II (1942), s. 279-386.

⁴ Maurice M. Cerası, *Osmanlı Kenti – Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001, s. 70.

⁵ Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi: Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", *VD*, VII, (Ankara 1968), s. 58-71.

⁶ İmâret sitesi için bkz. Osman Ergin, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, İstanbul 1939, s. 37-40, 61-64; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âit Araştırmalar" (İmâret Sitesi), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuâsi*, c. XXIII, No: 1-2, (İstanbul 1963), s. 239-296.

Osmanlı şehrinin oluşumunda mescid merkezli mahalleler iskân dönemi imâr faaliyetlerinin, külliye merkezli imâr faaliyetleri de ileri şehirleşme döneminin timsâli olduğu söylenebilir. İskân dönemi imârı, fizikî nizâmdan uzak, göçebelerin yerleşik hayata geçiş çabalarını yansıtmaktadır. İmâret sitesi yâni külliyeler manzûmesi ise; ileri, gelişmiş ve fizikî olarak nizâm içinde “Roma şehrindeki gibi tek tip şehir modeli”⁷ arayışı olarak düşünülebilir. Bu şehirleşme modelinde cemiyetin kültür merkezlerini oluşturan iki tip külliye geleneği oluşmuştur. Birincisi şehrin Ulucâmi ile çarşısının oluşturduğu imâret sitesidir. İkincisi ise, bir avlu içinde veya aynı mahalle içine dağılmış câmi, mescid, medrese, mekteb, mutfak ve kütüphane gibi hayrâtı ve hemen her türde akarâtı bulunan *Küçük Ölçekli Külliyeler*dir. *İmâret Sitesi* şehrin, *Küçük Ölçekli Külliyeler* ise kuruldukları mahallelerin merkezî dokusunu oluşturmuşlardır⁸.

İmâret sitesi, şehrin merkezi; konut üniteleri (=mahalleler) bu merkezin etrafındaki oluşumlardı. İmâret sitesi ve işlevleri, Osmanlı şehir anlayışını tanımlayan ve onu kırdan ayıran özelliklerdi⁹ ve üç ana bölümden oluşuyordu. Biricisi câmi, medrese, kütüphâne, imâret (=aşevi), ve benzeri kurumlardan müteşekkil olan **hayrât**, ikincisi bedesten, han, hamam, dükkânlar ve çarşı gibi ticarethâne ve imalathâneelerin bulunduğu **akarât**, üçüncüsü de cadde ve sokaklar ile ilk iki bölüme bağlanan **meskenler**¹⁰. Bu imâr ve iskân siyâsetinde hayrât kurumlarının giderlerini vakıflar karşılıyordu. İlk zamanlar, bir yerin veya kuruluşun geliri vakfedilerek hayrât kurumlarına tahsis ediliyordu¹¹. Daha sonra bu uygulamaya mal-mülk sahibi varlıklı kişilerin de katılımıyla, ülkenin imârı ve iskânı vakıflar yoluyla yürütüldü. Şehirlerin vakıflar yoluyla imârı, Osmanlı şehirlerini “**ortak yerleşim modeli**” haline getirdi. Bu “ortak yerleşim modeli”ni, ilk olarak Bursa’da, daha sonra Anadolu ve Rumeli’nde yeniden kurulan Osmanlı şehirlerinde gözlemlemek mümkündür. Bizans şehirleri, kalelerin içinde etrafı surlarla çevrili birer kale-şehir görünümündeydi. Bu şehirleri kalelerin dışına, külliye modelleriyle, Osmanlılar taşımıştır. Osmanlı şehirleri için ilk model şehir pâyitaht Bursa olmuştur. 16. yüzyıla kadar Osmanlı padişahı ve hânedân mensuplarının “vakıf- imâret sistemi”yle Bursa’da yaptırdığı külliyeler, şehrin merkezî ve dış dokusunu oluşturmuş; askerî zümreler ile reâyânın kurdukları vakıf kurumları da bu merkezî dokuyu tamamlamıştır. Bursa’da görülen bu imâr ve iskân çalışmalarını ve şehrin fizikî organizasyonunu başta Edirne, İstanbul, Üsküp, Manisa ve Adana olmak üzere, Anadolu ve Rumeli’de yeniden inşa edilen hemen her Osmanlı şehrinde görmek mümkündür. Şehirlerin bu imâr ve organizasyon benzerliğinin temelinde, söz konusu “*vakıf-imâret sistemi*”nin olduğu bilinmektedir¹². Sistemdeki âhengi, imâr edilmek istenen her vakıf kurumu için merkezden izin alma zarureti,

⁷ Kuban, *a.g.m.*, s. 55.

⁸ Bir külliye tasnifi için bkz. Mustafa Alkan, *Adana Vakıfları -İnsan, Vakıf ve Şehir-*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2014, s. 290-296.

⁹ Cerası, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrat Sistemi”, *Osmanlı-Toplum*, V, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, s. 27.

¹¹ Uşak’ın Hacım Köyü’nü Germiyanoglu Birinci Yakup Bey 1321 (H. 721) yılında Hacım Sultan Zâviyesi’ne vakfetmiştir. Bkz. Germiyanoglu Yakup Bey İbn Mehmed Bey (Kerimüddin Alişir olmalı!) Vakfiyesi, H. 721/ M. 1321, VGMA, *Mücedded Anadolu Defteri* (MA), nu. 592, s. 139, sıra: 116; *Tercüme Defteri*, nu. 2134, s. 173-174; Hac yolu üzerinde, Ceyhan Nehri’nin Adana yakasına kurulmuş olan Cebel-i Nur Zaviyesi’ne Adana’nın Misis kasabasına tâbi Boğa Şeyhli ve Frenk Şah mezralarından sağlanmaktadır. TK. KKA, *Adana Evkaf Defteri*, nu. 538 (1540), s. 17b; Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, s. 305-354.

¹² Barkan, “İmâret Sitesi”, s. 239; İstanbul’un yeniden imâr ve iskânı için bkz. Halil İnalçık, “İstanbul: Bir İslâm Şehri”, (Çeviren: İbrahim Kalın), *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, II, İlke Yayınları, İstanbul 1996, s. 317-340; Edirne için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne Şehrinin Kurucuları*, “Edirne” *Armağan Kitabından Ayrı Basım*, TTK, Ankara 1964, s. 162-178; Adana için bk. Alkan, *a.g.e.*, (2014), s. 269-304.

sağlıyordu¹³. Ezcümle, “*vakıf- imâret sitesi*” modeli, Osmanlı imâr ve iskânın ortak kimliği idi, denilebilir¹⁴.

Kıbrıs’ın Fethi ve Vakıf

Osmanlı klasik “*vakıf- imâret sitesi*” geleneğinin son uygulamalarını, Kıbrıs ve Girit adalarının fethinden sonra yapılan imâr ve iskânlarda görmek mümkündür. Doğu Akdeniz’in kilidi bu iki ada, Osmanlı klasik çağının sonlarına doğru feth edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti fetih, imâr ve iskân konularında büyük bir birikime sahip olmuştu. Kıbrıs’ın fethi zaruri hale gelince¹⁵ Sultan II. Selim, adanın fethi için lalası Mustafa Paşa’yı serdar tayin etti. Osmanlı Ordusunun adayı abluka altına almasından sonra fetih, 9 Eylül 1570 (8 Rebûlâhir 978) tarihinde Lefkoşe’nin fethiyle başlamış, 1 Ağustos 1571 (9 Rebûlevvel 979) tarihinde Magosa’nın iltihakıyla tamamlanmıştır. Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa’nın fethinden bir gün sonra Kıbrıs’ı bir beylerbeylik olarak teşkilatlandırdı. Avlonya Sancağı beyi Muzaffer Paşa’yı beylerbeyliğine, Ekmel Efendi’yi Kıbrıs kadılığına tayin etti. Bunlara ek olarak on adet bölge kadılığı, mali işlerden sorumlu bir defterdar, bir defter eminliği ve timar tezkireciliği birimleri oluşturuldu. Adanın fethi, bir yıl sonra Magosa’nın fethi ile tamamlanmış olmasına rağmen, imar faaliyetleri hemen başlatıldı. Fethin bir sembolü olarak, ilk önce Ayasofya Katedrali, Sultan II. Selim adına tescil edilerek, camiye çevrildi. Burasının giderleri için bir vakıf kuruldu. İlk cuma namazı da 15 Eylül 1570 tarihinde burada kılındı. Mustafa Paşa, camiye bir Kur’an-ı Kerim ile bir kılıç vakfetti. Adada bundan sonra bir taraftan fetih, bir taraftan da feth edilen yerlerde düzenlemeler sürdü¹⁶. Nitekim Sultan II. Selim’in Mustafa Paşa’ya gönderdiği 13 Mayıs 1571 (H.18 Zilhicce 978) tarihli “*Kıbrıs’ta feth olunan Baf ve Girne’ye de birer câmi ve hamamın, Baf’a ayrıca kale ve burçların inşa edilmesi emrini*” içeren fermanı, işin ne kadar planlı bir şekilde uygulandığını göstermektedir¹⁷. Fethin tamamlanmasından sonra şümüllü bir idari düzenleme yapıldı. Buna göre Lefkoşa, Kıbrıs beylerbeyliğinin merkezi; Baf, Magosa ve Girne bağlı sancaklar; Tuzla, Limasol, Piskopi, Değirmenlik, Kukla, Hirsofu, Lefke, Omorfo ve Mesarya ise kaza merkezleri olarak düzenlenmiştir¹⁸ Kıbrıs Beylerbeyliğinin gelişmesi ve savunmasının güçlendirilmesi için Anadolu’dan Alâiye, İçel, Sis, Tarsus ve Zülkadiriye sancakları Kıbrıs’a bağlanmıştır¹⁹. Ayrıca Kıbrıs’a yakın Aksaray, Alâiye, Bor, Bozok, Develihisar, Karaman, Koçhisar, İçil, Ilgın, Niğde, Teke, Ürgüp ve Zülkadiriye sancakları ile bağlı kazalarında yaşayan Türk nüfusunun adaya göç etmeleri teşvik edilmiş, göç edenler üç yıl vergiden muaf tutulmuştur²⁰.

Kıbrıs’ın Osmanlı hâkimiyetine geçişinden itibaren Kıbrıs’ta kurulan **ilk vakıf** Lefkoşa’nın fethinden bir gün sonra “fethinin bir sembolü” olarak Ayasofya Katedrali’nin Sultan II. Selim adına tescil edilerek camiye çevrilmesi, Selimiye Câmîinin giderleri için “dükkânlar, değirmenler, araziler, çiftlikler ve su kaynakları”nın tahsisi ile Mustafa Paşa’nın bu camiye bir Kur’an-ı Kerim ile bir kılıç

¹³ Bir misâl; Adana’nın Kızıldağ Yaylasında bulunan Ramazanoğlu Pirî Mehmed Paşa Camii ve civarındaki dükkânların tâmiri için, keşif sonucu 8000 akça/ 700 kuruşa mâl olacağı bildirilerek, tâmirât için izin istenmiştir. İzin belgesi için bkz. BOA, (1152/ 1739) EV. 3341, s. 16.

¹⁴ Alkan, “... Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu”, s. 87-89.

¹⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/ I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983, s. 13-15.

¹⁶ Halil İnalçık, “Ottoman Policy and Administration in Cyprus After The Conquest”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) *Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1969, s. 61-62.

¹⁷ BOA, Mühimme 14, nu: 837, H. 18 Zilhicce 978.

¹⁸ Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa, 2000, s.21.

¹⁹ Mühimme 16, s. 346 (27 Ca 979), 611 numaralı hüküm.

²⁰ Mühimme 16, s. 246, (H. 19 S. 979), 479 numaralı hüküm; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/ I, s. 15.

vakfetmesi kabul edilebilir²¹. Kıbrıs'ta vakıflaşma Sultan II. Selim'den sonra Kıbrıs fâtihi Serdar Lala Mustafa Paşa büyük bir vakıf kurması ile sürmüştür²². Arşiv kaynaklarına göre takip eden yarım asır içinde burada Kıbrıs beylerbeyi Cafer Paşa [bin Abdülmennan], Baf Sancakbeyi Mehmed Bey [bin Ebubekir], Hümâ bint-i Ali, Refail veled-i Lazari, Hacı Keyvan bin Abdülmennan ve Yusuf Ağa bin Perviz, Ali Beşe ibn-i Abdullah ve Üsküdar'da Çinili Valide Sultan külliye için Sultan I. Ahmed'in hasekisi Kösem Mahpeyker Sultan (1 Za 1019) vakıflar kurmuşlardır. Kayıtlar, Kıbrıs'ta bu geleneğin Osmanlı hâkimiyetinden sonra da sürdüğünü göstermektedir²³.

Lala Mustafa Paşa Vakfı

Kıbrıs Vakıfları üzerine, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs –Nüfusu -Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları-* (Ankara- 2000) adlı çalışmadaki “Kıbrıs Türk Vakıfları Kataloğu” dışında bütüncü bir çalışma yapılmamıştır. Kıbrıs'ta vakıf çalışmalarını daha çok “su vakıfları”²⁴ ve “vakıflarla ilgili belgelerinin”²⁵ neşri üzerinde yoğunlaşmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki vakıfları üzerine, Sıddık Korkmazer, “Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları” adıyla, Uludağ Üniversitesi'nde bir yüksek lisans çalışması (Bursa- 2014) yapmıştır. Bu çalışmada, Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki vakıflarının vakıf senedinin tahlili üzerinde odaklanılmıştır²⁶. Hâlâ 1570'li yıllardan 1970'li yıllara kadar uzanan 400 yıllık Kıbrıs vakıf tarihinin bütüncül olarak ele alınmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın amacı ise Lala Mustafa Paşa Vakfı örneği üzerinden Kıbrıs'taki vakıfların imâr ve iskân başta olmak üzere sosyal ve kültürel yönlerini dikkat çekmektir. Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs'ın fethinden sonra yapılan ilk imar faaliyetleri sürecinde 11 Mayıs 1579 tarihinde Kıbrıs'ta; Lefkoşa, Omorfa, Girinye (Dimetoka), Piskopi, Girinye- Kazabifan, Lefke, Magosa, Lefkoşa-Kitriya, Tuzla ve Pendaya'ya yayılan çok büyük bir vakıf kurmuştur²⁷.

Vakıf Kurucusu (Vâkıf): Lala Mustafa Paşa

Kâtibi tarihçi Âli'ye göre Lala Mustafa Paşa, Bosna'nın Vişegrad kazasının Rudo nahiyesinin Sokoloviç (Şahinoğulları) köyünde doğmuştur. Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520), ağabeyi Deli Hüsvrev Paşa'nın yardımıyla saraya alınmış, altı yıl Kanûnî Sultan Süleyman'ın berberbaşılığında bulunduktan sonra sipahi oğlanları bölüğüne çıkarılmıştır. Bir süre çarşnigirlik ve mirahorluk görevlerinde bulunduktan sonra, Sadrazam Rüstem Paşa onu tenzili rütbe ettirip 1544'te önce çarşnigirliğe sonra Safed sancak beyliğine tayin ederek, İstanbul'dan uzaklaştırdı. Ayrıca, Şehzade Bayezid'e daha yakın duran Mustafa Paşa'nın kariyerini bitirmek için onu 3 Haziran 1557'de Şehzade Selim'e lala tayin etti²⁸. Mustafa Paşa, bu görevi de kendi lehine dönüştürmeyi başardı. Bunun için önce Selim'in güvenini kazandı, sonra ona avantaj sağlayacak hamleler yaptırdı. Şehzade Selim ile Bayezid arasında Konya'da 1559 yılında yapılan savaştan sonra Rüstem Paşa onu lalalık görevinden alıp, önce

²¹ Mühimme 14, No: 727 (Selh Cemaziyelevvel 978/ M. 31 Ekim 1570) için bkz. Netice Yıldız, “Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. XIX, (2002), s. 1575.

²² Lala Mustafa Paşa Vakfıyesi, 14 Ra. 987 (11 Mayıs 1579), VGMA, Defter 746, s.163, sıra: 70.

²³ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* (Nüfusu- Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2000, s. 201-342.

²⁴ Enes Kavalçalan, *Kıbrıs'taki Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Çeşme ve Hamamlar)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2015; Güven Dinç- Cemil Çelik, “Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)”, *Mediterranean Journal of Humanities*, [mjh.akdeniz.edu.tr] II/1 (2012), s. 37-59.

²⁵ Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, I-II, C. I, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs1986; Şerafettin Turan, “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, TTK Belleten, (Ankara 1958), 551-593.

²⁶ Sıddık Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa- 2014, 101 s.

²⁷ Lala Mustafa Paşa Vakfıyesi, 14 Ra. 987 (11 Mayıs 1579), VGMA, Defter 746, s.163, sıra: 70.

²⁸ BOA, A.RSK, nr. 1457.

Pojega sancak beyliğine (15 Eylül 1560) tayin etti. Selim'in araya girmesiyle görevi Tımişvar beylerbeyliğine nakledildi (18 Ekim 1560). Ancak bu iki vazifeye gitmedi ve şehzadenin yanından ayrılmadı. Yine Şehzade Selim'in araya girmesiyle görev yeri Van beylerbeyliği olarak değiştirildi (5 Kasım 1560). Van'da iki yıl görev yaptıktan sonra, önce Erzurum beylerbeyliğine (969/1562), sonra da Halep/ Şam beylerbeyliğine (6 Kasım 1563) tayin edildi ve Selim'in tahta çıkışına kadar burada kaldı. Sultan II. Selim'in tahta çıkışıyla veziriazamlık beklentisi Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından önlenildi. Sokullu, onu Yemen'deki İmam Mutahhar isyanını bastırmak üzere serdar tayin etti (1567-68). Bu görev için asker ve kaynakları Mısır'dan temin etmesi istenilen Mustafa Paşa, Kahire'ye gitti. Bu sırada Mısır Beylerbeyi olan Sinan Paşa, Şehzade Bayezid'in isyanı sırasında, Şehzadenin İran'a kaçmasını yardım ettiği gerekçesiyle idam edilen Ayas Paşa'nın kardeşiydi. Sinan Paşa, Mustafa Paşa'yı yardım etmediği gibi, onun hedefinin Kansu Gavri'nin torunu olan oğlunu Mısır Sultanı yapıp Yemen'de onun adına hutbe okutmak olduğu şayiasını yaydığı gibi, onu pâyitahta şikâyet etti. Bunun üzerine Sokullu tarafından serdarlıktan azledilip, Şam'a dönmesi istendi. Mustafa Paşa, Şam'da iki ay kaldıktan sonra İstanbul'a döndü, hatırlı kimseler sayesinde affedildiği gibi, altıncı vezirliğe tayin edildi. Lalalığını yaptığı ve bir bakıma tahta geçmesini sağladığı Sultan II. Selim'in Kıbrıs seferine çıkma isteğinin en hararetli destekçisi oldu. Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen Venedik'e savaş ilân edilip Kıbrıs seferi açıldığında bu harekâtın serdarlığına getirildi. Serdar Lala Mustafa Paşa, 9 Eylül 1570'te Lefkoşa kuşatması ile başlayan Kıbrıs'ın fethi 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa'nın alınmasıyla tamamlandı. Bundan sonra 1578 yılında Şirvan serdarlığına tayin edilmesine kadar İstanbul'da kaldı. Sokullu'nun, Sinan Paşa'ya karşı onu desteklemesi sayesinde 1578 yılında Şirvan serdarlığına tayin edildi. Bu harekâtın ilk aşamasında başarılı oldu, ancak kışı geçirmek için Erzurum'a çekilip, Kars kalesinin restorasyonu işi ile uğraşırken, Safevi kuvvetleri bazı kaleleri geri aldı. Bu sırada Sokullu Mehmed Paşa öldü, Mustafa Paşa, Sinan Paşa'nın tevizatıyla serdarlıktan azledilip İstanbul'a çağrıldı. İstanbul'a döndüğünde padişahın huzuruna çıkma isteği kabul görmedi. Ancak Veziriazam Ahmed Paşa'nın da ani vefatı, Sinan Paşa'nın İran seferine çıkması, payitahtta tecrübeli bir vezirin bulunmaması gibi sebeplerle sadaret kaymakamlığına getirildi. Sadâret mührü ise Serdar Sinan Paşa'ya gönderildi. Bu durum, sadaret mührünü bekleyen Mustafa Paşa'yı sarstı, her ne kadar Sultan III. Murad, Mustafa Paşa'ya sadâret kaymakamı olarak veziriazam gibi hareket etme yetkisi veriyse de o bundan memnun kalmadı. Bu sırada, yetmiş yaşını aşmış olan paşa, 7 Ağustos 1580 tarihinde vefat etti²⁹.

Mustafa Paşa, iki kere evlenmişti. İlk evliliğini, Sarayın Kapıcılar kethüdası ağabeyi Deli Hüsvrev Paşa'nın yardımıyla, Mısır Memluk Sultanı Gansu Gavri'nin İstanbul'da defterdarlık yaparken vefat eden oğlu Mehmed'in hayatta kalan tek kızı Fatma Hatun ile yapmıştı. Bu evlilikten Mustafa Paşa, büyük bir servete sahip olmuştur. Ayrıca Sultan Kansu Gavri'nin Mısır, Halep ve Şam'da kurduğu vakıflar, vakıf şartı gereği, Paşa'nın Fatma Hatun'dan doğan ve meslekte Halep beylerbeyliğine kadar yükselen oğlu Mehmed Paşa'ya kalmıştı. İkinci evliliğini ise, ilk eşi Fatma Hatun'un Kıbrıs seferi sırasında vefatından sonra, Sultan II. Selim'in ağabeyi Şehzade Mehmed'in (1521-1543) tek çocuğu olan Hümaşah Sultan ile yaparak saraya damat olmuştu. Bu evliliğinden de Abdülbaki adında bir oğlu vardı³⁰. Lala Mustafa Paşa'nın devlet idaresinde yükselişinde Deli Hüsvrev Paşa'nın kardeşi, Sokullu Mehmed Paşa'nın köylüsü olması ile yaptığı evliliklerini belirtmek gerekir. Kurduğu vakıflarının (asl-ı vakfının) kaynaklarını da üstlendiği görevleri sırasında elde ettiği has gelirleri, çıktığı seferlerde elde ettiği serdarlık payı ile eşlerinin sahip olduğu miraslardan edindiği gelirlerdir, denilebilir. Lala Mustafa

²⁹ Bekir Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa", *DİA*, 27, (2003), s. 73-74; Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, c. XXII, Sayı 88 (Ekim Ankara 1958), s. 551- 593; Sıddık Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları" adıyla, Uludağ Üniversitesi'nde bir yüksek lisans çalışması (Bursa- 2014), s. 8-15.

³⁰ Turan, 1958, s., 552, 578- 579.

Paşa, Kıbrıs'ta vakıflarının dışında, Antep, Erzurum ve Ilgın'da birer külliye, Şam'da iki külliye, Kars, Kudüs, Mekke- Medine, Tiflis ve Zile'de de hayrat ve vakıflar kurmuştur³¹.

Lala Mustafa Paşa'nın Vakıf Kurma Düşüncesi

Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki vakfı 14 Rebiulevvel 987 (11 Mayıs 1579) tarihinde Lefkoşa'da kurulmuştur. Vakfı, Lefkoşa kadısı vekili es-Seyyid Ahmed Hilmi el-Müvella tescil etmiştir. 25 Haziran 1822 (5 Şevval 1237) tarihinde ise, Selâtin ve Haremeyn Vakıfları (merkez) nâzırı Daru's-saade ağası Hafız İsa Ağa tarafından payitaht (merkez) defterine kaydedilmiştir. Bu vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 746 numaralı *Harameyn Vakfiye 13* adlı defterinin 163. sayfasının 70. sırada yer almaktadır. Hâfız İsa Ağa, "Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesinin ilk satırının üstüne "*Kıbrıs Ceziresi'nde Merhûm Mustafa Paşa evkâfından Ömeriye Câmi-i Şerîfi vakfiyesidir*" notunu düşmüştür³². Bu durum, araştırmacılar tarafından Mustafa Paşa Vakfı'nın "*el-Ömeriye (Ömerge) Câmi-i Şerîfi Vakfı*" olarak anlaşılmıştır³³.

Vakfiyenin duâ kısmında ilk önce Allah'a hamd u sena edildikten sonra Zührûf Sûresi'nin 32. ["*Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır*"] âyetinin "...(*onların*) kimini kimine, derece derece üstün kıldık..." kısmı ile Yasin Suresi'nin 38. ["*Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri(düzenlemesi)dir*"] âyetinin "*Bu mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir*" kısmı ile gücü ululanmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber'e salât ve selâmdan sonra Hulefâ-i Raşidin'in isimleri sırasıyla anılmış ve -ensar ve muhacirîn- bütün ashaba duâ edilmiştir.

Mustafa Paşa Vakfiyesine göre dünya hayatı geçicidir, asıl olan öteki/ ebedi olan âhiret hayatıdır. Bu dünyanın âhirete hazırlık için bir basamaktır. Nitekim Cenâb-ı Allah, Nahl Sûresinin 97. Âyetinde: "*Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz*" evrensel mesajı ile Hz. Peygamber'in: "*İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i câriye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat*" (Müslim, Vasiyyet: 14) meâlindeki Hadis-i Şerifin işaretini doğrultusunda bunca malını yalnızca Allah'ın rızası umuduyla vakfettiğini ifade etmiştir³⁴.

Asl-ı Vakf (Mevkuf/ Vakıf)

Mustafa Paşa'nın vakıflarının kaynağı, Kıbrıs'ın fethinde, Osmanlı serdarı olması münasebetiyle serdarlık hakkı olarak kendisine verilen 98 çiftlik ile vakfiyesinde kalem kalem sıralanıp kimden alındığı

³¹ Erzurum'da [A. Vefa Çobanoğlu, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi" DİA, 27 (2003), s. 74-75], Antep'te [Pınar Açar, *Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı ve Koruma Sorunu*, Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, 268 s.; Ilgın'da [Mustafa Güldal, *Lala Mustafa Paşa Vakıflarının Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001, 110 s.; Şam'da 360 odalı bir han, hamam ve tekke; Şam Kunaytira'da cami ve imaret (Ahmet Semih Torun, "Lala Mustafa Paşa ve Vakfiyeleri", Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyyup Sultan Sempozyumu, X, *Tebliğler*, İstanbul 2006, s.374); Gümüşhane'de bir hamam ve salhane yaptırmıştır (Sadi Bayram, "Lala Mustafa Paşa'nın Artvin'deki 1563 Tarihli Vakfiyesi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 6 (Yaz 2005), s. 78- 96; Kars'ta ve Tiflis'te birer cami, Zile'de bir mektep, Mekke- Medine ve Kudüs'te vakıf eserler (Kudüs- Cüneyn kalesinde 1 cami ve imaret) vakıf eserler yaptırmıştır. Bkz. Kütükoğlu, 2003, s. 74.

³² Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi, 14 Ra 987 (11 Mayıs 1579), VGMA, *Harameyn Vakfiye 13 Defteri*, 746, s. 163 (Kısaltma: VGMA, Hrm 746, s.163).

³³ Korkmazer, a.g.t, (2014), s. 38.

³⁴ VGMA, Hrm 746, s. 163.

kaydedilmiş menkul ve gayrimenkul mal- mülklerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Lala Mustafa Paşa'nın Asl-ı Vakfi

Sıra No	Asl-ı Vakf	Sayısal Değer	Birim Türü
1	Arazi	17.277	Dönüm
2	Ağaç	9.602	Adet
3	Hayvan	437	Adet
4	Dükkân	227	Adet
5	Mahzen	49	Adet
6	Fırın	3	Adet
7	Hamam	6	Adet
8	Değirmen	81	Adet
9	Ev	195	Adet

Tablo: 1'de görüldüğü gibi bu mal-mülkler Kıbrıs'ta Lefkoşa, Omorfa, Girinye (Dimetoka), Piskopi, Girinye- Kazabıfan, Lefke, Magosa, Lefkoşa- Kitriya, Tuzla ve Pendaya'ya yayılmıştır. Vakfiyede kayıtlı olan araziler, yarım (0,5) dönüm ile 3778,5 (çiftlik) dönüm arasında değişen, ortalama beş yüz kalemde yazılmış -bizim hesaplamamıza göre- toplam 17.277 dönümlük devasa bir büyüklüktedir. Öyle ki, bazı kayıtlarda arazi bir kıta olarak zikredilmiştir, bunları da dikkate aldığımızda bu büyüklük 20.000 dönümün üzerinde gözükmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanları tarafından hazırlanan *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* adlı çalışmadaki vakıf tabloya göre arazinin büyüklüğü 28.592,5 dönümdür³⁵. Arazilerin 98 tanesi çiftlik olarak tanımlanmış, geri kalanı bağ, bahçe, mezraa ve tarla (arazi) olarak ifade edilmiştir. Lefkoşa kazasına tâbi Lakadamyâ karyesinde olan 92 parça (kıt'a), üzerinde büyük çoğunluğu zeytin olan 2180 kök ağacın dikili olduğu 3395 dönüm araziye (mülkleri) -Fermân-ı Sultanî mücebince- Haydar Bey bin Abdullah, Mustafa Ağa bin Abdullah ve Hasan Bey bin Beykâri'den, yine Lakadamyâ'da üzerinde 5906 kök zeytin, 5 incir ve 1 kavuni ağacı, su harkları bulunan ve meskûn 35 hanesi ile beraber toplam 11.097,5 dönüm araziye Lakadamyalı Haydar Bey [bin Abdullah]'den satın almıştır. Bunların dışında kalanları ise daha çok gayri Müslim zimmilerden satın almış olduğu kayıtlıdır³⁶. Bizim hesabımıza göre 17.277 dönüm arazinde 10 binlerce zeytin, sınırlı sayıda incir, dut, harnup ve kavuni ağaçları ile üzüm bağları ve sulama kanalları, akan dereler de vakfedilmiştir. Lefkoşa'ya bağlı Termanya adlı köyde 400 koyunluk bir sürü, Yeni Ketri mezrasında 16 baş çift öküzü ile 21 inek de vakıflar arasındadır³⁷. Vakfedilen 227 dükkân tespit edilmiştir. Bunların 208'i Lefkoşa'da 19'u Magosa'dadır. Lefkoşa'dakilerin 144'ü surların içinde 39'u Ömeriye Hamamı yakınında, 10'u Balıkpazarı'nda, 9'u Alinorise'de, 3'ü Tuzla kapısında bulunmaktaydı³⁸. Mahzenler, ticari malların korunması için kurulmuş mekânlar olup, bunların 38 tanesi Magosa'da, 8'i Lefkoşa'da ve 3'ü de Tuzla'da yapılmıştır. Vakfedilen üç fırından 2'si Magosa'da 1'i Lefkoşa'dadır. Bunların dışına bazı evlerin müştemilâtı içinde de fırın kaydı vardır³⁹. Bunların dışında vakıflar arasında 6 hamam, 81 değirmen kayıtlıdır. Hamamların dört tanesi Lefkoşa'da, ikisi Magosa kazasındadır. Hamamlar, vakıflar iyi gelir getiren akarlar arasındadır. Halkın temizlik ihtiyacını karşılaması itibariyle hayrat

³⁵ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s. 331-342.

³⁶ VGMA, Hrm 746, s. 163-179.

³⁷ VGMA, Hrm 746, s.179.

³⁸ VGMA, Hrm 746, s.177.

³⁹ VGMA, Hrm 746, s.179.

kısımında ele alınacaktır⁴⁰. Ülkenin her tarafına dağılmış olan akarlardan değirmenler, vakıflar için önemli gelir kaynaklarındandır. Mustafa Paşa vakıfları arasında 81 değirmen vardır. Bunların, 11'i Lefkoşa'da 2'si Magosa'da olan 13 değirmen at gücüyle çalışmakta, 1 tanesi Koloş nehri ile çalışmakta, 1'i harap vaziyette, diğer 39 su değirmeni farklı kazalara dağılmıştır. 81 değirmenin 27 tanesinin geliri ise II. Selim'in Magosa'da bulunan camiinin giderine tahsis edilmiştir⁴¹. Mustafa Paşa'nın mevkufâtı içinde en dikkat çeken ev, hâne veya menzil olarak isimlendirilen 195 adet meskenidir. Bunların arasında Lakadamy'a'nın 11097'5 dönüm arazisi üzerinde 35 hâne, Lefkoşa'nın Aya Arastase mahallesinde 18 ev, Ayayani'de 18 hâne, Ayanikola'da 13 ev, Osto'da 7 ev gibi toplu olarak verilmiş hanelerin fiziki özellikleri hakkında bilgi yoktur. Ancak hâne, menzil veya ev olarak isimlendirilen 27 odalı, 25 odalı, 20 odalı, 17 odalı, 14 odalı, 12 odalı, 10 odalı ve iki katlı, müstemilatı içinde su kuyusu, akarsuyu, ahırları ve bahçeleri olan bir avlu içinde daha çok bir konağın sahip olabileceği meskenler de vakıflar arasında yer almaktadır⁴². Mustafa Paşa, bu vakıflarının "kira gelirleri" ile öncelikle asl-ı vakfın tâmir ve termiminden sonra hayrâtın ve ehl-i vezâifin (personelin) tahsisâtının karşılanmasını istemiştir⁴³.

Hayrât

Lala Mustafa Paşa Vakfı tarafından giderleri karşılanan dört (4) câmi (veya mescid), bir (1) Darü'l-Hadis, iki (2) sıbyan mektebi, iki (2) kütüphane, bir dizi (sıra) su kuyusu ve üç (3) çeşme, iki (2) hamam, iki (2) köprü ve bir (1) han kayıtlıdır (Tablo: 2). Bu hayrât arasında Lefkoşa'daki Ömeriye (Ömerge) Camii Külliyesi orta ölçekli bir külliye olarak tanzim edilmiştir. Ömeriye Külliyesi'nin merkezince Ömeriye Câmii yer almaktadır. Ömeriye Camiinin aslı St. Augustian Kilisesi olup, Mustafa Paşa tarafından câmiye çevrilip, Halife Hz. Ömer (634-644)'e izafeten, Ömeriye adı verilmiştir. Bu isim halk arasında Ömerge şeklinde yayılmıştır. Vakfiyeye göre Muaviye bin Ebu Süfyan bu mabette namaz kılmıştır⁴⁴. Ömeriye Camii müstemilatına bir sıbyan mektebi (Ömeriye Mektebi), bir kütüphane, bahçesine bir çeşme (şadırvan) ve yanına bir hamam [Ömeriye Hamamı) eklenmiştir⁴⁵. Ömeriye Camii Lefkoşa'da, Selimiye Camii'den sonra ikinci büyük câmi olarak kayıtlara yansımıştır⁴⁶. Lala Mustafa Paşa vakfına bağlı ikinci câmi, Lefkoşa- İplik Pazarı Câmii'dir. Bu cami, bölge esnafının ihtiyacını karşılamak için 1580'li yıllarda yaptırılmıştır. Bu durum vakfiyede şöyle tasvir edilmiştir: "*Lefkoşa dâhilinde Hamam-i kebîr kurbunda bir mescid-i şerîf dahi ihdâs edîb lazimesi olan bisât ve meşâmi ve gayriden vaz u ta 'yin eyledikten sonra bu cümle-i mezkûrâtı hasbeten lillahi'l-bâkî ve taleben li-merdâti Rabbihi'l-hâdî vakf-i müebbed ile vakf eyledi tâ kî her mü 'min-i hâşî edâ-yı ferîza eyleyib ve rûh-i vâkıfî duâ-yı hayırdan ferâmuş eylemeyeler*"⁴⁷. İplik Pazarı Camii'nin yakınına bir de Hamam-ı Kebir (Büyük Hamam) eklenmiştir⁴⁸. Vakfiyede geçen üçüncü mescid ise Lefkoşa kalesi içinde yer almaktadır. Araştırmacılar bu mescidin, Araplar Câmii olabileceğini ihtimalini üzerinde durmuşlardır⁴⁹. Mustafa Paşa Vakfı'nda kayıtlı dördüncü mescid Magosa'da yer almaktadır. Bu, Magosa kalesi fethedildikten sonra kuşatma sırasında askerlerin namazgâh olarak kullandıkları yerde yaptırılan "Akkule Mescidi"dir⁵⁰. Magosa'daki Lala Mustafa Paşa Camii, Sultan II. Selim'in vakıfları arasına yazılmıştır. Ayrıca Mustafa Paşa vakfiyesinde kayıtlı olan 8 kiliseden üçü mescide (câmiye) çevrilmiş, beşi ise

⁴⁰ VGMA, Hrm 746, s. 181.

⁴¹ VGMA, Hrm 746, s. 164-166.

⁴² VGMA, Hrm 746, s. 184.

⁴³ VGMA, Hrm 746, s. 184.

⁴⁴ VGMA, Hrm 746, s. 176.

⁴⁵ VGMA, Hrm 746, s. 163-186.

⁴⁶ Korkmazer, a.g.t, (2014), s. 38- 44.

⁴⁷ VGMA, Hrm 746, s. 174.

⁴⁸ VGMA, Hrm 746, s. 181.

⁴⁹ Korkmazer, 2014, s. 66.

⁵⁰ VGMA, Hrm 746, s. 163, 184.

vakfedilmiştir⁵¹.

Tablo 2: Lala Mustafa Paşa Vakfında Geçen Hayrât Kurumları

Mahal	Hayrat Adı	Hayrat Türü	Sayısı
		Camii	1
		Daru'l-Hadis	1
		Mektep	1
		Kütüphane	1
		Hamam	1
	Ömeriye	Çeşme	1
		Mescid	1
	İplikpazarı	Çeşme	1
	Hamam-ı Kebir	Hamam	1
	Araplar	Mescid	1
	Selimiye		
	(Muradiye)	Kütüphane	1
	Kazada	Hamam	4
	Latoron	Köprü	1
Lefkoşa	Yalicketre	Han	1
		Mescid	1
		Mektep	1
	Akkule	Çeşme	1
	Balicketri	Kuyular	?
	Kaza'da	Hamam	2
	Taşköprü	Köprü	1
Magosa	Lala Mustafa Paşa	Camii	1
	TOPLAM		24 +

Mustafa Paşa vakfına bağlı, eğitim-öğretime yönelik, 2 Sıbyan mektebi, 2 kütüphane ve 1 Daru'l-hadis bulunmaktadır. Bunlar, mekteplerden daru'l-hadis, bir mektep ve kütüphane Ömeriye Câmîi Külliyesi içinde, diğer mektep ise Magosa'da Akkule Mescidinde yer almaktadır. Akkule Mescidi mektebin muallimine yıllık 30 gurus (1200 akçe) görev bedeli tahsis edilmiştir. Kütüphaneler birinin Ömeriye Camii içinde kurulması, kitapların ise dışarı çıkarılmaması şart koşulmuştur. İkinci kütüphane ise Sultan II. Selim Vakfına bağlı olarak Ayasofya Camii müştemilâtı içinde kurulmuştur. Bu kütüphane daha sonra Sultan III. Murad tarafından (Muradiye Kütüphanesi) genişletilmiştir⁵².

Mustafa Paşa, Kıbrıs'ın su problemini çözmek için Balicketri (Balıkesir) bölgesinde sıra su kuyularını inşa ettirmiş, suların kirlenmemesi ve korunması için 3 akçe yevmiye ile bir görevli tayin etmiş, Ömeriye Camiinin bahçesine, İplik Pazarı ve Akkule mescidleri için çeşmeler yaptırılmıştır⁵³. Halkın temizlik ihtiyacının karşılanması için Ömeriye Camii yanına Ömeriye Hamamı ile İplik Pazarı

⁵¹ VGMA, Hrm 746, s. 163- 184.

⁵² Yıldız, a.g.m (2002), s. 1595.

⁵³ VGMA, Hrm 746, s. 163.

Mescidi yakınına da Hamam-ı Kebiri yaptırmıştır. Ayrıca vakfiyede altı hamam daha kayıtlı olup, bunlardan ikisi Magosa kazasına bağlı köylerde, dördü Lefkoşa kazasında yer almaktadır⁵⁴. Yolcular için de Lefkoşa'nın Yalıkıtre köyünde 20 odalı bir han yaptırmış⁵⁵, Lefkoşa'da Hasan Bey ibn Bikâri'den satın alınan Latoron Köprüsü ile Magosa'da Petros veled-i Seman ve Alis veled-i Yakob'dan satın alınan Taşköprü vakfedilmiştir⁵⁶.

Vakıf Yönetimi ve Ehl-i Vezâif (Personel)

Tablo 3: Lala Mustafa Paşa Vakfının Personeli

Görev Yeri	Görev/ Cihât	Sayı/ Kişi	Günlük/ Akçe	Yıllık/ Akçe
Vakıf İdaresi	Mütevelli	1	30	10800
	Nâzır	1	5	1800
	Kâtip	1	5	1800
	Câbi	2	4	1440
	Kadı	1	2	720
	Hatip	1	10	3600
	Hesap görevi için			200
	İmam	2	12	4320
	Müezzin	3	12	4320
	Aşırhân	10	20	7200
	Müezzin yrd.	2	2	184
	Cüzhan	10	20	7200
	Devir-hân	1	5	1800
	Ta'rif-hân	1	2	720
Ömeriye Câmii	Noktacı	1	2	720
	Kayyım	2	4	1440
	Şemma (Kandilci)	1	3	1080
	Kandilci (Minare)	1	3	60
Ömeriye Mektebi	Muallim	1	5	1800
	Muallim yrd. (Halife)	1	3	1080
Ömeriye (Daru'l-Hadis) İplikpazarı Mescidi	Muhaddis	1	10	3600
	İmam	1	4	1440
	Müezzin	1	3	1080
Akkule	İmam	1	4	1440

⁵⁴ VGMA, Hrm 746, s. 181.

⁵⁵ VGMA, Hrm 746, s. 181.

⁵⁶ VGMA, Hrm 746, s. 181.

Mescidi	Müezzin	1	4	1440
	Aydınlatmaya		1	360
Kuyu/ Çeşme	Su yolcu	1	3	1080
Toplam		49	178	62724

Tablo 3'te görüldüğü gibi, Mustafa Paşa Vakfında günlük (yevmiye) 178 akçeye, yıllık 62.724 akçeye 49 kişi çalışmaktadır. Vakfın yönetiminde mütevellî, nâzır, kâtip, câbi ve kaza kadısı görev yapmaktadır. Diğer görevliler ise Ömeriye Külliyesinin alt bölümleri olan Ömeriye Câmii, mektebi ve daru'l-hadisi ile İplikpazarı Mescidi, Akkule Mescidi, vakfa bağlı çeşme ve kuyuların bakım ve onarımında çalışmaktadırlar. Vakfın en yüksek ücreti mütevellîye tahsis edilmiştir. Mustafa Paşa, vakfın tescil mütevellisi olarak, Fahrü'l-akran Behram Ağa (ibn Abdulmennan]'yı tayin etmiş, vakfın ilk mütevellisi olarak da, vakfın şartlarını değiştirme yetkisi (tağyir ve tebdili) kendinde olmak şartı ve 30 akçe yevmiye ile kendini tayin etmiştir. Vefatından sonra tevliyeti (mütevelliliği) evlâdiyet sistemi üzere, neslinin bitmesine kadar evladından evladına geçmek (evlad-ı evlad-ı evladına) şartıyla evlatlarına bırakmıştır. Kifayetli vesikaya (temessük-i kifayet) sahip olan evladının tevliyeti için ayrıca padişahat (atebe-i ulyadan) berat şartı koşmamıştır. Ayrıca vakıf ve hayrat görevlilerinin tayini için mütevellî temessükü yeterli görülmüştür. Eğer mütevellî nesli inkıraza uğrarsa, vakfa yeni mütevellinin padişah beratı ile tayin edilmesi, vakıf vazife ve sair görevlilerin yine mütevellî temessükü ile yapılması istenmiştir. Vakfın yönetimi- denetimi ve hitabet görevleri hariç diğer vazifelilerin tayini, terfii ve azli mütevellîye bırakılmıştır. Hitabet görevine ehil bir kişinin tayini kadı arzına (berat-ı âlişân) bırakılmıştır. Nihayet, vâkıfın şartlarının dışında, vakfa taarruz edenlerin Allah'ın, peygamberlerin ve meleklerin lanetlerinin üzerlerine olması istenmiştir⁵⁷.

Sonuç

Sonuç olarak, Kıbrıs'ın fethi, buradaki idari düzenlemeler, adada vakıflar yoluyla imâr ve iskân, nihayet Anadolu'nun Kıbrıs'a yakın sancaklarından adaya nüfus nakli aynı anda birbiriyle bağlantılı olarak sürdürüldüğü söylenmelidir. Bu durum, Osmanlı Devleti için gelenekselleşmiş büyük bir birikimin bir sonucudur. Sultan II. Selim ve Lala Mustafa Paşa vakıflarının vakfiyeleri incelendiğinde, eyalet merkezi/ merkez sancağın merkezi Lefkoşa'da, tâbi sancakların merkezleri Girne, Magosa ve Baf'ta ve diğer kaza merkezleri olan Tuzla, Limasol, Piskopi, Değirmenlik, Kukla, Hirsofu, Lefke, Omorfo ve Mesarya'daki düzenlenmeler, Anadolu ve Rumeli şehir, kaza ve nahiye yapılanmalarıyla paralellik göstermektedir. "Vakıf- imaret sitesi" şehir imar ve iskânın izlerini, modernleşmenin tahripkâr yansımalarına rağmen, başta Lefkoşa, Girne ve Magosa'da görmek mümkündür. Vakıf- imaret sitesi" şehir modelinin merkezde Lefkoşa kalesi, Selimiye Külliyesi'nin etrafında, Ömeriye Külliyesi şehre büyüme imkânı sağlamış, çarşıda ve mahallelerde oluşan küçük ölçekli yapı manzumeleri ile gelişimini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.RSK, nr. 1457.

BOA, (1152/ 1739) EV. 3341, s. 16.

BOA, Mühimme 14, No: 727 (Selh Cemaziyelevvel 978/ M. 31 Ekim 1570); Mühimme 14, nu: 837, H. 18 Zilhicce 978.

⁵⁷ VGMA, Hrm 746, s. 184.

Mühimme 16, s. 346 (27 Ca 979), Hüküm: 611; Mühimme 16, s. 246, (H. 19 S. 979), hüküm: 479.

Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)

Germiyanoğlu Yakup Bey İbn Mehmed Bey (Kerimüddin Alişir olmalı) Vakfiyesi, H. 721/ M. 1321, VGMA, *Mücedded Anadolu Defteri* (MA), nu. 592, s. 139, sıra: 116; *Tercüme Defteri*, nu. 2134, s. 173-174.

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi, 14 Ra 987 (11 Mayıs 1579), VGMA, *Harameyn Vakfiye 13 Defteri*, 746, s. 163, sıra: 70 (Kısaltma: VGMA, Hrm 746, s.163).

Kuyûd-ı Kadime Arşivi (TK.KKA)

TK. KKA, *Adana Evkaf Defteri*, nu. 538 (1540).

Araştırma Eserler

AĞAR, Pınar, *Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı ve Koruma Sorunu*, Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

ALKAN, Mustafa, *Adana Vakıfları -İnsan, Vakıf ve Şehir-*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2014.

ALKAN, Mustafa, “Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı -Bildiriler-*, I, Lazer Ofset, Ankara 2007.

ALTAN, Mustafa Haşim, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, I-II, C. I, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs 1986; Şerafettin Turan, “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, TTK Belleten, Ankara, 1958.(551-593).

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri”, (*Kolonizatör Türk Dervişleri*), *Vakıflar Dergisi (VD)*, II (1942).

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âit Araştırmalar” (İmâret Sitesi), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuâsı*, c. XXIII, No: 1-2, (İstanbul 1963), 239-296.

BAYRAM, Sadi, “Lala Mustafa Paşa’nın Artvin’deki 1563 Tarihli Vakfiyesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 6 (Yaz 2005), 78-96.

ERGİN, Osman, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, İstanbul 1939.

CERASI, Maurice M., *Osmanlı Kenti – Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001.

ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa 2000.

ÇOBANOĞLU, A. Vefa, “Lala Mustafa Paşa Külliyesi” *DİA*, 27 (2003), 74-75.

DİNÇ, Güven-ÇELİK, Cemil, “Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878)”, *Mediterranean Journal of Humanities*, [mjh.akdeniz.edu.tr] II/1 (2012), 37-59.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Edirne Şehrinin Kurucuları*, “Edirne” Armağan Kitabından Ayrı Basım, TTK, Ankara 1964, 162-178.

GÜLDAL, Mustafa, *Lala Mustafa Paşa Vakıflarının Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.

İNALCIK, Halil, “Ottoman Policy and Administration in Cyprus After The Conquest”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) *Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1969, 61-62.

İNALCIK, Halil, “İstanbul: Bir İslâm Şehri”, (Çeviren: İbrahim Kalın), *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, II, İlke Yayınları, İstanbul 1996, 317-340.

KAVALÇALAN, Enes, *Kıbrıs’taki Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Çeşme ve Hamamlar)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2015.

Kıbrıs'ta Hala Sultan Tekkesi ve Son Şeyhi Musa Kâzım Efendi

Yrd. Doç. Dr. Necdet YILMAZ
İstanbul Üniversitesi / İstanbul

Giriş

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde adı çokça zikredilen hanım sahabîlerden birisi Hala Sultan olarak mâruf olan Ümmü Harâm bint Milhân'dır. Hz. Peygamber kendisini sık sık ziyaret etmiş ve zaman zaman evinde istirahat etmiştir. Bu ziyaretlerden birinde bir deniz seferine katılıp şehit olması hususunda dua ederek geleceğe dönük kendisini yönlendirmede bulunmuştur. Pek çok sefere iştirak edip askerlerin tedavisi ile meşgul olan Ümmü Harâm, Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen Kıbrıs seferine Hz. Peygamber'in hadisinin motivasyonu ile eşi Ubâde b. es-Sâmit ile birlikte iştirak etmiş, Ada'ya iner inmez binitinden düşmek suretiyle boynu kırılarak burada şehit olmuştur. Larnaka'da halen kendi adı ile bilinen yere defnedilmiştir. Bu yönüyle de ilk deniz şehidi olan hanım sahabî vasfını kazanmıştır.¹

Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethinden önce civar ahâlîsinin "sâliha bir kadının kabri" olarak bildiği ve hürmet gösterdiği bu mahal, Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethiyle birlikte tespit edilmiş; kabri üzerine zamanla türbe yapılmış, etrafına da cami, tekke ve şadırvan gibi yapılar ilave edilerek küçük bir külliye haline getirilmiş ve Kıbrıs'ın en önemli dinî merkezi olmuştur.

Tebliğimizde adı geçen külliyenin belgelere dayalı Osmanlı dönemi serencamı ile birlikte İngiliz işgali döneminde burada zâviyedârlık ve şeyhlik yapmış bulunan Ünyeli Musa Kâzım Efendi ele alınacaktır.

Hala Sultan ve Kıbrıs

Ümmü Harâm bint Milhân b. Hâlid el-Ensârî Medine'nin Hazrec kabilesine mensuptur. Sahabenin ileri gelenlerinden Ubâde b. es-Sâmit'in eşiştir. Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym onun kız kardeşidir.

Resûlullah'ın dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ, Neccâroğulları'ndan olduğu için Ümmü Harâm ve Ümmü Süleym ile Resûl-i Ekrem arasında süt veya soy bakımından teyze-yeğen ilişkisi bulunmaktaydı. Kimi alimlere göre Ümmü Harâm Peygamberimiz'in sütteyzelerinden biriydi. Bu yüzden Hz. Peygamber, kendini onlara daha yakın hisseder, Kubâ Mescidi'ni ziyarete gittiğinde her iki kardeşin orada bulunan evlerine misafir olur, yemek yer, öğle uykusuna yatar, hazır bulunanlara nafile namaz kıldırırdı.²

Hz. Peygamber, bu ziyaretlerinden birisinde istirahat ederken gülümseyerek uyanmış ve Ümmü Harâm kendisine; "Niçin güldünüz yâ Resûlallah?" diye sorduğunda; "Ey Ümmü Harâm! Ümmetimden bir kısmını gemilere binmiş, kâfirle gazaya giderken gördüm." demiştir. Bunun üzerine Ümmü Harâm; "Yâ Resûlallah! Dua et, ben de bir gazi olarak onların arasında bulunayım." deyince Hz. Peygamber "Hayır, sen öncekilerdensin." şeklinde cevap vermiştir. "Evvelûn" ve "âhirûn" şeklinde bilâhare

¹ Memlükler tarafından Kıbrıs'a yapılan askerî hareketler ve Kıbrıs'ın ilhâkı ile ilgili bir çalışma için bk. Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlük Hâkimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 95 (Nisan 1995), s. 82-120.

² M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Harâm", *DİA*, XIII, 321-322. Ayrıca bk. Hüseyin Algül, *Hala Sultan*, İstanbul 1985.

kavramsallaştırılmış olan bu kelimelerin ilki, İstanbul'un fethini gerçekleştirmek için çalışma yapan öncüleri, ikincisi de İstanbul'un fethine katılan fetih ordusunu ifade etmek için kullanılmıştır.³

Hala Sultan, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Kıbrıs'a yapılacak olan sefer hazırlıklarını duyunca seksenli yaşlarında olmasına rağmen bu sefere eşi Ubâde b. es-Sâmit ile birlikte gönüllü olarak iştirak etmiştir. Kıbrıs'a ulaşım gemiden indikten sonra bindiği katırdan düşüp boynu kırıldığı için şehit olmuş ve oraya defnedilmiştir.⁴

Hala Sultan'ın ilerlemiş yaşına rağmen katıldığı Kıbrıs seferi, İslâm tarihinde İslâm donanması tarafından gerçekleştirilmiş ilk deniz seferidir. Kıbrıs, müslümanların hakimiyetine geçen ilk adadır. Bu yönleriyle gerek Hala Sultan gerekse Kıbrıs birbiriyle anılır olmuş bir bütünün iki yarısı olarak tarihe geçmiş, tarih boyunca müslümanlar için önemli ve stratejik bir mahal olmuştur.⁵

Hala Sultan Külliyesi

Osmanlı arşiv belgelerinde Ümmü Harâm ve Ümmiyyü'l-Harâm şeklinde geçen, halk arasında ise Hala Sultan olarak bilinen Hala Sultan Külliyesi bugün Kıbrıs'ın Rum kesiminde, Larnaka şehrinin güneyinde Tuz gölünün yakınında yer almakta olup türbe, cami, tekke, çeşme ve mezarlıktan oluşan bir manzumedir. 1571 tarihinde Osmanlı'nın adayı fethetmesiyle Hala Sultan kabri ihyâ edilmiştir. 1760 senesinde Şeyh Hasan Efendi tarafından üzerine bir türbe inşa edilmiş, türbenin çevresinde, Silâhdar Kaptanbaşı Mustafa Ağa tarafından bir şadırvan ve bir tekke yapılmıştır. 1816 tarihinde ise Kıbrıs muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi tarafından cami yaptırılmak suretiyle küçük bir külliye teşekkül ettirilmiştir.⁶

Onaltıncı yüzyıl müellif ve coğrafyacılarından Kâtip Çelebi buradan bahsederken “mükellef bir tekye”de bir şeyhin “âyende ve revende-i müsâfirîne envâi ni'metler ziyâfet ider...” ifadesinden anlaşıldığına göre 1760 senesinde yapıldığı söylenen türbeden önce bir bina mevcut idi. 1134/1722 tarihli Evkâf-ı Hümayûn Ruûs Defteri'ndeki kayıta Ümmü Harâm türbesinde bir türbedârın Kıbrıs'ın fethinden beri görev yaptığının söylenmesi de buna işaret etmektedir.⁷

M. Baha Tanman tekkenin yapım tarihini 1797 olarak vermekte ancak Sadrazam Ali Paşa'nın Tuzla civarında bulunan bazı emlakini vakfettiği vakfiyeye göre 1125/1713 tarihinde vakfın gelir fazlasının Ümmü'l-Harâm türbesi şeyhine ziyaretçi ve misafirlere ikramda bulunması için verilmesi istenmektedir ki buna göre tekkenin çok daha önce var olduğu anlaşılmaktadır.⁸ Yine başka bir arşiv belgesinde “Kıbrıs cezaresinde Tuzla kasabasında vaki Ümmü'l-Harâm Tekye'si vakfının...” ibaresinin

³ Konu ile ilgili yapılan bir çalışma için bk. Aydın Ayhan, “İslâm Ordularının İstanbul'u Fetih Teşebbüsleri ve Feth-i Mübîn”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 78 (Haziran 1992), s. 109-140.

⁴ M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Harâm”, s. 322.

⁵ Birinci Dünya Savaşı'na kadar Larnaka sahillerinden geçen Osmanlı harp gemileri Hala Sultan tekkesini top atışı ile selamlardı. Bk. H. Fikret Alasya, “Hala Sultan Tekkesi”, *Türk Kültürü*, IV, s. 724-725 (68-69).

⁶ M. Baha Tanman, “Hala Sultan Tekkesi”, *DİA*, XV, 225-227.

⁷ Yusuf Küçükdağ, “Kıbrıs Tekke ve Zâviyeleri”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, s. 385.

⁸ Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri, defter no: 8, sayfa no: 46, hüküm no: 222. Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri, bundan sonra KŞS şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır. Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri'ndeki belgelerin temini için Salih Kahrıman ve Durmuş Kandıra dostlarıma müteşekkirim.

geçtiği 24 Receb 1193/7 Ağustos 1779 tarihli belgeye göre tekkenin daha önce inşâ edildiği ve bir vakfiye tanzim edildiği bellidir.⁹

Caminin aynı zamanda tekkenin tevhidhânesi olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰

Külliye 1959 yılında onarım geçirmiş ve Kıbrıs Evkâf Dairesi'nce içinde bir kütüphane tesis edilmiştir. Ancak 1963 senesinde Rumlar tarafından tahrip edilerek bir süre askerî karargâh olarak kullanılmıştır.¹¹ Rum kesiminde bulunan külliye son dönemlerde restore edilerek bakımlı hâle getirilmiş olmasına rağmen ibadet ve ziyaret imkânı son derece kısıtlı haldedir.

Vakfiye

Osmanlı Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre bazı hayırseverler Hala Sultan külliyesine vakfiyeler tahsis etmişlerdir.¹² Çeşitli anlaşmazlık ve sıkıntılar üzerine vakfiyenin bulunması ile alakalı girişimlerde bulunulduğunu ancak netice alınmadığını belgeler ortaya koymaktadır.¹³

1329 hicrî, 1327 rûmî, 1911 milâdî tarihli bir yazıda Ümmü'l-Harâm hazretlerinin vakfiyesinin kayıtlı olmadığı, bu yüzden dergâha ait şartların bilinemediği ancak vazifelilerin isimleriyle türbedâr/şeyhlerine şart koşulmuş olan haklarının miktarlarını içeren bir kaydın Vakıflar arşivinden temin edilip gönderildiğinden bahsedilmektedir.¹⁴

1916 yılında Tuzla ve Mağosa kazâları nâibi tarafından Kıbrıs kadısına yapılan bir arzda tekkenin imâmet ve diğer görevlileri için olan evrâkın bir sureti istenmekte¹⁵ başka belgelerde ise savaş şartlarından dolayı vakfiyenin bulunamayacağı ifade edilmektedir.¹⁶

Bugün de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde gerekse Osmanlı Arşivleri'nde ve Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda külliye ile ilgili bir vakfiyeye tesadüf edilememiştir. Buna rağmen şeyhlik ve türbedârlığın bir kişinin uhdesinde olduğu belgelerden anlaşılan

⁹ BOA, C_EV_00441_22327_001.

¹⁰ Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", s. 226.

¹¹ Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", s. 225.

¹² "Kıbrıs cezîresinde Tuzla kasabasında vâki Ümmü'l-Harâm tekyesi vakfının..." şeklinde devam eden ifadelerin yer aldığı 1193/1779 tarihli belge için bk. BOA, C_EV_00441_22327_001. Ayrıca bk. 1219/1804 tarihli (BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_4); 1281/1866 tarihli (BOA, MVL_00797_00058_001). 1329/1911 tarihli bir belgede geçen şu ifadeler bu açıdan dikkate şayandır: "Kıbrıs'da Tuzla kazâsında defin-i hâk-ı ıtırnâk Hala Sultan, nâm-ı diger Ümmü'l-Harâm hazretlerinin vakfiyesi mukayyed olmadığı cihetle dergâha âit şerâit bilinemeyüb..." BOA, KB_MAA_FE_2_1708_2. Bir başka belgede ise şöyle denilmektedir: "Cezîre-i mezkûrede medfun sahâbe-i kirâmdan Ümmü Harâm hazretlerinin dergâh-ı şerîfnde bulunan fukarâya it'âm-ı ta'am olunmak üzere bazı ashâb-ı hayr taraflarından mukaddemâ vakf edilmiş olan ma'lûmu□l-mikdar arazinin vakfiyetine da'ir bir gûne kayt olunmadığından..." BOA, MVL_00797_00058_005. Bunlardan birisi de Limasol'un İsterke köyünden Hasan beşe b. İbrahim'in Tuzla'nın İskele mahallesinde bulunan kahvehâne ve dükkanını vakfettiğine dair vakfiye olup 1134/1721-22 tarihini taşımaktadır. KŞS, defter no: 24, sahife no: 62. Hacı İbrahim Ağa'nın vakfiyesinde Ümmü'l-Harâm tekkesinde okunacak hatim ve kasidelerin masrafları için gerçekleştirdiği vakfiye için bk. KŞS, defter no: 26, sahife no: 178, hüküm no: 311. Krş. Yusuf Küçükdağ, "Kıbrıs Tekke ve Zâviyeleri", s. 386.

¹³ Bk. BOA, KB_MAA_FE_06_47_11_1.

¹⁴ BOA, KB_MAA_FE_2_1708_2.

¹⁵ BOA, KB_MAA_FE_5_3806.

¹⁶ Bk. BOA, KB_MAA_FE_06_47_11_1; BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_14.

bu yapının mütevellîliğine onsekizinci yüzyılın ilk dönemlerinde, Dergâh'ın şeyhi getirilmiştir.¹⁷ Bilâhare yüzyılın sonuna kadar bağımsız kişiler atanmakla birlikte¹⁸ ondokuzuncu yüzyılda ve sonraki dönemde ise yine dergâh şeyhinin getirildiği belgelerden takip edilebilmektedir.¹⁹

Tekkenin giderlerini karşılamak üzere İstanbul'dan her sene 7737 kuruş gönderildiği 1258/1842 tarihli yazışmadan anlaşılmaktadır.²⁰

1282/1866 tarihli bir belgeye göre Hala Sultan tekkesine 1710 dönüm arazinin vakfedildiği söylenerek bu arazi mütevellî tarafından uzun süre ekilip biçilmiş ancak Evkâf müdürlüğünün bu duruma müdahale etmesi sonucu tekkenin şeyhi Hüseyin Efendi duruma itiraz etmiştir. Mesele Tapu idaresi tarafından incelenerek bahsedilen arazinin mîrî arazi olduğu, herhangi bir vakfın hissesi olmadığı ortaya çıkarılmıştır.²¹

Cami İmâmet ve Hitâbet Görevi

Hala Sultan müştemilâtının cami kısmının imâmet ile hitâbet vazifelerinin bir kişide mi yoksa ayrı ayrı kişilerde mi olduğu hususu zaman zaman araştırma konusu yapılmıştır. Her iki vazifeyi ayrı kişilerin yürütmekte olduğunun tespit edilmesi üzerine bu keyfiyetin uygun olmadığı görüşü alınmış²² ve her iki göreve de aynı şahsın tayin edilmesi gerektiği belirtilerek atamalar buna göre yapılmıştır.²³

Tuzla ve Mağosa kazâlârı nâibinin Kıbrıs kadısına yaptığı bir arzda “Ümmü'l-Harâm radiyallahurrahmân hazretleri tekke-i şerîfesinde camî'-i şerîfinin hitabet cihetine müteveffâ Hatib Kemal Efendi mahdumu Sağır Mustafa bâ-i'lâm-ı şer'î mutasarrıf iken vukû'-ı vefâtıyla cihet-i mezkûre mahlûl kalınıp müteveffâ-i mezbûr Mustafa'nın kebîr ve sağır karındaşı olmadığı ve akrabasından bulunan emmisi -türbedârlıktan ma'zul- İbrahim Efendi ile emmizâdeleri Hasan ve Şükrü ve Ahmed Mümtaz efendiler dahi zî-i aliyyede olmamağla beraber talib olarak hak-ı tercih ihraz edebilecek surette teşebbüsâtta bulunarak ehliyet ibraz edemedikleri cihetle cihet-i mezkûre hariçten ehliyeti tahkîk olan türbedar Musa Kâzım Efendi uhdesine tevcih olunduğu arz olunur...” denilmektedir.²⁴

1914 tarihli bu arzdan anlaşıldığına göre imâmet ve hitâbet görevlisi, vefat, gönüllü ayrılma veya hastalık gibi sebeplerle ayrıldığında vazifeye öncelikle bir önceki şahsın ehliyetli bir çocuğu, kardeşi veya varsa bir yakını tayin edilmiş aksi halde bu görevi deruhte edecek münasip bir insan arayışına girilmiştir.

¹⁷ KŞS, defter no: 24, sahife no: 62.

¹⁸ Bk. KŞS, defter no: 19, sahife no: 7, hüküm no: 35, 36; defter no: 21, sahife no: 129, hüküm no: 331.

¹⁹ Bk. KŞS, defter no: 24, sahife no: 57; BOA, C_EV_00627_31614_001, BOA, C_EV_00627_31614_003, BOA, KB_MAA_FE_02_18_07_1, BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_4.

²⁰ BOA, C_EV_00233_11638_001; KŞS, defter no: 30, sahife no: 81, hüküm no: 150.

²¹ BOA, MVL_00797_00058_001, BOA, MVL_00797_00058_005.

²² BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

²³ İmâmet ve hitâbet cihetlerinin 1295/1878 tarihinde Ahmed Kâmil'e verildiğine dair bk. BOA, KB_MAA_FE_2_1708_1. Hala Sultan Tekke-i şerîfesi imâmet ve hitâbet cihetleri şahs-ı vâhidde cem' ve tevhidî hakkında 1915 yılına ait bir belge için bk. BOA, KB_6_4712_1; 1916 senesine ait bir belge için bk. BOA, KB_MAA_FE_06_47_11_1.

²⁴ BOA, KB_6_4713_1.

Yine bu arza göre; 1914 tarihinde sadece hitâbet görevi bir şahsa verilmiş, buna rağmen 1915 tarihinde bu durum düzeltilmiştir.²⁵

1916 senesinde Kıbrıs kadısı tarafından Tuzla ve Mağosa kazâları nâibine gönderilen yazıda harp şartlarından dolayı asıl evrakların temininin şimdilik mümkün olmadığı, hem mütevellilik ve şeyhliğin hem de hitâbetin Musa Kâzım Efendi'ye verilmesi, imamlık görevinin ise daha sonra şartları iyice öğrenip ona göre atama yapılmak kaydıyla şimdilik Hâfız Mehmed Emin Efendi tarafından yürütülmesi istenmektedir.²⁶

Belgelerden tespit ettiğimiz imam-hatipler şunlardır:

Hacı Ali Rıza (Görevin veriliş tarihi 1218/1804).²⁷

Kâmil Efendi.²⁸

Mustafa b. Kâmil Efendi (Görevin veriliş tarihi 1318/1901).²⁹

Abdullah Efendi

Musa Kâzım Efendi (Hitâbet görevinin veriliş tarihi 15 Teşrînievvel 1914).³⁰

Hatip Kemal Efendi (Hitâbet).³¹

Mustafa b. Hatip Kemal Efendi (Hitâbet).³²

Musa Kâzım Efendi (Görevin imam olarak vekâleten veriliş tarihi 26 Ağustos 1915).³³

Musa Kâzım Efendi (Görevin ikinci veriliş tarihi 23 Haziran 1916 hatip olarak).³⁴

21 Ağustos 1915 tarihinde Hâfız Mehmed Emin Efendi adlı şahsın imamlığa getirilmesi Şeyh Musa Kâzım Efendi ve Ali Efendi tarafından teklif edilmekte,³⁵ yine aynı gün Abdülâl Efendi'nin gönüllü olarak imâmetten çekildiği, Şeyh Musa Kâzım Efendi'nin ise bazı mahzurlar görerek bu görevi kabul etmediği Kıbrıs kadılığına bildirilmektedir.³⁶ Ancak Musa Kâzım Efendi'nin 23 Haziran 1916 tarihinde atandığı dikkate alınırsa bu teklifler kabul edilmemiştir.

Tekke Şeyhliği ve Türbedârlığı

Hala Sultan tekkesi şeyhliği, türbedârlığı ve mütevelliliği görevi bir kişide toplanmakta ve kendisine berât verilmektedir. Şeyhin vefatından veya kendi isteğiyle ayrılmasından dolayı şayet ehilse ekber ve erşed (en büyük ve en ehil) çocukları veya kardeşlerine bu görev tevcih edilmektedir. Sözgelimi

²⁵ Bk. BOA, KB_6_4712_1. Muhtemelen Şeyh İbrahim Efendi'den önceki şeyh de babası Mustafa Efendi'dir.

²⁶ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_14.

²⁷ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_7.

²⁸ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

²⁹ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

³⁰ BOA, KB_6_4713_1.

³¹ BOA, KB_6_4713_1.

³² BOA, KB_6_4713_1.

³³ BOA, KB_MAA_FE_6_4701_1; BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_2a.

³⁴ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_14.

³⁵ BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_1.

³⁶ BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_2.

Şeyh İbrahim Efendi kendi rızasıyla şeyhlik görevini bırakarak yerine oğlu Hüseyin'in getirilmesini istemiş, Şeyhülislâm Mekkîzâde Mustafa Âsım (v. 1262/1846) da bu görevlendirmeyi doğru bularak onaylamış ve 1219/1804 tarihinde görevlendirildiğine dair kendisine bir berât verilmiştir.³⁷

1915-16 tarihlerinde görev tevcihlerine dair çıkan bir sorun üzerine gerçekleşen yazışmalarda “tekye-i şerîfenin meşihat ve türbedârlığı gibi imâmet ve hitâbeti dahi şahs-ı vâhid uhdesine cem’ edildiği kayden anlaşılma[t]a...” olduğu ancak “bunun tefriki[nin] câiz olup olmadığını[n] cây-ı suâl ve teemmül bulunduğu, şimdiye kadar vech-i lâyık üzere bir tevcih icrâ edilmediği yeni dermiyân kılınmış...” ve eldeki kayıtlı bilgilerin bu meseleyi çözmek için yeterli olmadığı değerlendirilmiş, bu problemin ancak dergâhın vakfiyesinin bulunarak tevliyet, meşihat ve diğer cihetlerinin şartlarının öğrenilebileceği kaydedilmiştir.³⁸

Belgelerden tespit ettiğimiz şeyh-türbedârlar şunlardır:

Şeyh İbrahim (1103/1692).³⁹

Derviş Hasan b. Abdullah (1134/1721-22 tarihinde görevdedir).⁴⁰

Şeyh Hacı Abdurrahim (1155/1742-43 tarihinde şeyhtir.)⁴¹

Tunuslu Şeyh Ahmed Efendi (1156/1743).⁴²

Tarîkat-i Nakşibendiyye’den Şeyh el-Hâc Abdürrahim-i Özbekî (1156/1743)⁴³

Şeyh Abdürrahim Alaybeyi (1162/1749 tarihinden önce).⁴⁴

Yusuf (1162/1749 tarihinde vazifeli olup gönderilen berâtla bu görevini Seyyid Mehmed Alaybeyi’ne devretmesi istenmektedir.)⁴⁵

Tarîkat-i Nakşibendiyye’den Şeyh Seyyid Mehmed Alaybeyi (1162/1749 tarihinden sonra).⁴⁶

Tarîkat-i Nakşibendiyye’den Şeyh Mehmed el-Erbilî (1163/1750 tarihinde birtakım uygunsuz hareketlerinden dolayı görevinden azledilmiştir.)⁴⁷

Tarîkat-i Nakşibendiyye’den Şeyh Ahmed (1163/1750).⁴⁸

Şeyh Edirneli Hasan (1180/1766 tarihinde görevde bulunmaktadır.)⁴⁹

³⁷ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_4.

³⁸ BOA, KB_MAA_FE_06_47_11_1; BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_7.

³⁹ BOA, KB_MAA_FE_2_1708_1.

⁴⁰ KŞS, defter no: 24, sahife no: 62.

⁴¹ KŞS, defter no: 8, sahife no: 211, hüküm no: 648.

⁴² KŞS, defter no: 8, sahife no: 217, hüküm no: 660.

⁴³ KŞS, defter no: 8, sahife no: 217, hüküm no: 660; defter no: 17, sahife no: 9, hüküm no: 17, 18, 19, 20.

⁴⁴ KŞS, defter no: 16, sahife no: 163, hüküm no: 259.

⁴⁵ KŞS, defter no: 16, sahife no: 163, hüküm no: 259.

⁴⁶ KŞS, defter no: 16, sahife no: 163, hüküm no: 259.

⁴⁷ KŞS, defter no: 16, sahife no: 172, hüküm no: 274.

⁴⁸ KŞS, defter no: 16, sahife no: 172, hüküm no: 274.

⁴⁹ KŞS, defter no: 19, sahife no: 7, hüküm no: 36.

Şeyh İsmail Rıza Dede (1204/1789 tarihinde görevden uzaklaştırılmıştır.)⁵⁰

Şeyh İbrahim Halife b. Mustafa (1204/1789 tarihinde göreve getirilmiştir.)⁵¹

Hüseyin Raif b. Hasan⁵² (1211/1796-1219/1804 tarihleri arasında görevdedir.)⁵³

Şeyh İbrahim b. el-Hâc Hasan (1219/1804 tarihinden önce).⁵⁴

Hüseyin Raif b. Hasan (1219/1804 tarihinde yeniden berât verilmiştir.)⁵⁵

Şeyh İbrahim Halife b. Mustafa.⁵⁶

Hüseyin Raif b. Hasan (7 Muharrem 1223/5 Mart 1808 tarihinde berât verilmiştir.)⁵⁷

Şeyh İbrahim b. Şeyh el-Hâc Mustafa (27 Receb 1223/18 Eylül 1808 tarihinde berât verilmiştir.)⁵⁸ Bu atamanın Uşşâkî âsîânesi şeyhi Mehmed Cemâleddin Efendi'nin teklifi ile yapılmasından⁵⁹ mezkûr şeyhin Uşşâkî-î Halvetî olması ihtimaldir.⁶⁰

Şeyh Hüseyin (1258/1842-43 tarihinde görevde bulunmaktadır).⁶¹

Mehmed Âkil Efendi (1881'de görevine son veriliyor).⁶²

İbrahim Efendi (8 Muharrem 1304/7 Ekim 1886 tarihinde berât verilmiştir.)⁶³

Mehmed Âkif Efendi (Tevliyet cihetine berâtle, meşihat cihetine ise berâtsiz olarak 1312/1895 tarihinde atanmıştır.)⁶⁴

İbrahim Şükrü Efendi (terk-i hizmet ederek ayrılır. 2 Mayıs 1916'da tekrar atanmasını ister ancak uygun görülmez.)⁶⁵

Musa Kâzım Efendi (7 Zilkâde 1327/20 Kasım 1909).⁶⁶

⁵⁰ KŞS, defter no: 21, sahife no: 129, hüküm no: 331.

⁵¹ KŞS, defter no: 21, sahife no: 129, hüküm no: 331.

⁵² KŞS, defter no: 24, sahife no: 59.

⁵³ KŞS, defter no: 26, sahife no: 81, hüküm no: 168.

⁵⁴ KŞS, defter no: 24, sahife no: 59.

⁵⁵ KŞS, defter no: 24, sahife no: 59; KŞS, defter no: 26, sahife no: 81, hüküm no: 168.

⁵⁶ KŞS, defter no: 26, sahife no: 81, hüküm no: 168.

⁵⁷ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8; KŞS, defter no: 26, sahife no: 81, hüküm no: 168.

⁵⁸ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8; BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_4; KŞS, defter no: 26, sahife no: 121, hüküm no: 248. Ayrıca bk. KŞS, defter no: 26, sahife no: 124, hüküm no: 254.

⁵⁹ KŞS, defter no: 26, sahife no: 121, hüküm no: 248.

⁶⁰ Seyyid el-Hâc İbrahim Efendi'nin 1230/1814-15 tarihlerinde görevde olduğu bir belge için bk. KŞS, defter no: 29, sahife no: 4, hüküm no: 7.

⁶¹ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_4; KŞS, defter no: 30, sahife no: 132, hüküm no: 377.

⁶² BOA, KB_MAA_FE_02_18_07_1.

⁶³ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

⁶⁴ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

⁶⁵ BOA, KB_MAA_FE_6_4703_1a.

⁶⁶ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

Türbe ve tekkenin onsekizinci yüzyıl başlarında, kısa bir süre Mevlevî şeyhlerinin kontrolünde olduğu, ancak bu yüzyılın başlarından itibaren Nakşibendî şeyhlerinin elinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷

1243/1828 tarihindeki bir belgeden anlaşıldığına göre türbedâr/şeyhe günlük 50 akçe maaş verilmektedir.⁶⁸

Medrese, Dershâne ve Bunların Görevlileri

Gümrükçü Hacı İbrahim b. Hacı Koca Hasan Tuzla İskelesi bölgesinde bulunan çeşitli yapı ve arazilerini 18 Cemâziyelâhir 1233/25 Nisan 1818 tarihinde Ümmü Harâm tekkesi merkezli olarak vakfetmiştir. Buna göre Ümmü'l-Harâm tekkesinde mevlid-i şerîf ve Kur'an hatmi okunacak, sekiz odalık hücreyi içeren medrese ve dershâne tedrisât yapılacaktır. Vakfedilen yapılar içerisinde bir de çeşme bulunmaktadır.⁶⁹

Bu medreseye 20 Rebûlâhir 1235/6 Ocak 1820 tarihinde Mehmed b. İbrahim günlük 20 para ücretle müderris olarak tayin edilmiştir.⁷⁰

Duâgû

1911 tarihli dergâhın vazifelilerinin isimlerinin ve vazifeleri karşılığında kendilerine verilmesi gereken haklarının ilişikteki belgede yer aldığını ifade eden bir evrakta görevliler arasında bir de duâgû olduğu kaydedilmektedir.⁷¹

1242/1827 yılında duâgû olarak vazife yapan Mehmed Efendi'ye üç keyl Kıbrıs hinta ve revgân-ı zeyt ve aylık kırk kuruş verildiği tespit edilmektedir.⁷²

MUSA KÂZIM EFENDİ

Musa Kâzım Efendi'nin sülâlesi aslen Diyarbakırlı'dır. Büyükbabası Musa Ağa Diyarbakır'ın Alipaşa mahallesinden Ünye'nin Tekkiraz kasabası Dizdar köyüne gelip yerleşmiş, bu göçten sonra sülâle "Kürtler" lakabıyla tanınmıştır. Musa Kâzım Efendi, babası Hasan Efendi'nin dört oğlundan biri olarak 1876 tarihinde, bu köyde doğmuştur.⁷³

Ünye'nin müderrislerinden Yusuf Bahri Efendi'nin tedris faaliyetleri yaptığı Sadullahbey medresesine devam ederek hocasından ulûm-ı akliyye ve nakliyyeye dair icâzet almıştır. Muhtemelen hocasının yönlendirmesiyle tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gitmiştir. Yusuf Bahri Efendi, aynı zamanda Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin halifesi olması münasebetiyle Musa Kâzım Efendi'yi Gümüşhânevî dergâhına devam etmesini de salık vermiştir.

Musa Kâzım Efendi bir taraftan İstanbul'un medreselerinde ilim tahsiline devam ederken bir taraftan da Gümüşhânevî dergâhına gidip gelir. Dergâhın o dönemki şeyhi Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'ye intisap ederek onun kontrolünde halvete girer.

⁶⁷ Yusuf Küçükdağ, "Kıbrıs Tekke ve Zâviyeleri", s. 382-383.

⁶⁸ BOA, KB_MAK_FE_06_47_11_1.

⁶⁹ Vakfiye için bk. KŞS, defter no: 26, sahife no: 3, hüküm no: 17.

⁷⁰ KŞS, defter no: 30, sahife no: 132, hüküm no: 377.

⁷¹ BOA, KB_MAA_FE_2_1708_2.

⁷² BOA, KB_MAA_FE_2_1708_1.

⁷³ Hakkında bilgi için bk. Mehmet Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, İstanbul 2011, s. 517-539.

Hadisin bir eğitim aracı olarak esas alındığı dergâhta, Ahmed Ziyâüddin Efendi'nin telif ve tertip etmiş olduğu, son dönemin en çok okunan hadis kitaplarından birisi olan *Râmûzü'l-ehâdis* Salı ve Cuma günleri işrak vaktini müteakip öğleye kadar tedris edilirdi. Bu faaliyet her sene Muharrem ayının başında başlar, Receb ayında tamamlanarak hatim yapılırdı. Derse gelenler takip edilerek başından sonuna kadar katılanlara hem icâzetleri verilir hem de daha önce rehin olarak verilmiş olan *Râmûzü'l-ehâdis* kitabı ile birlikte onun şerhi olan *Levâmiu'l-ukûl* hediye edilirdi. Yine Gümüşhânevî'nin farklı gaye ve tertiple telif etmiş olduğu *Garâibü'l-ehâdis* adlı hadis kitabı da aynı günlerde öğle namazını müteakip okutulurdu. Bu kitap daha sık tamamlandığı için senede birkaç defa bitirilmiş olurdu.

Gümüşhânevî dergâhında bazı seneler bir, bazı senelerde ise iki halvet programı icra edilirdi. Daha çok ilim ehline yönelik bulunan ve Zilhicce ve Receb aylarında yapılan bu programlara dahil olanlardan, daha girerken, halvetten çıktıktan sonra ne tür hizmetler yapacaklarının taahhüdü alınır, neredeyse tamamı ya memleketlerine ya da muhtelif beldelere giderek özellikle Ramazan ayını vaaz u nasihat ve irşatla geçirirlerdi.

Bir taraftan dönemin yüksek medreselerinde okumak suretiyle tahsilini tamamlayan Musa Kâzım Efendi, diğer taraftan da Gümüşhânevî dergâhında ilmî eksiklerini ikmal edip aynı zamanda nefis terbiyesini gerçekleştirerek mânevî gelişimini tamamlamış ve şeyhi Hasan Hilmi Efendi'den icâzetnâme ve hilâfetnâme almıştır.⁷⁴

Musa Kâzım Efendi, muhtemelen bu halvetlerden birinde ya kendi istek ve arzusu ile ya da şeyhinin yönlendirmesiyle irşat faaliyetlerinde bulunmak üzere Kıbrıs Hala Sultan dergâhına gider. Belgelerden anlaşıldığına göre bu tarih 1908 veya 1909 senesidir.⁷⁵

Musa Kâzım Efendi hakkında bilgilerin de bulunduğu 1909 senesi Temmuz ayında gönderilmiş olan bir mektupta, onun Kıbrıs'tan geldiğinden beri camide Şeyh Efendi'nin hizmetinde bulunduğu ve *Delâil*'i tashih ettiği bilgisi verilmektedir.⁷⁶ 20 Kasım 1909 tarihli Osmanlı Arşivlerinde bulunan bir belgede ise türbedarlığa Musa Kâzım Efendi'nin getirildiği kaydedilmektedir.⁷⁷

Bütün bu belge ve bilgilerden anlaşıldığına göre Musa Kâzım Efendi 1908 veya 1909 senesinde Ramazan irşadı ve dinî hizmet için Kıbrıs'a Hala Sultan dergâhına gitmiş, ardından İstanbul'a dönerek bir müddet şeyhi Hasan Hilmi Efendi'nin hizmetinde bulunmuştur. Bilâhare tekrar Kıbrıs'a giderek Ümmü'l-Harâm türbedarlığını üstlenmiştir. Dergâhın tarihi boyunca türbedarlık aynı zamanda şeyhlik anlamına da geldiği için sonraki belgelerden de anlaşıldığına göre Musa Kâzım Efendi dergâhın hem türbedârı hem şeyhi ve aynı zamanda hem de mütevellisi olmuştur.

Kısım 1913 tarihli bir mektupta yakın dergâh arkadaşlarından Bolvadinli Yörükzâde Ahmed Efendi'ye Musa Kâzım Efendi hakkında bilgi verilirken "Lefkoşe'de Ümmü'l-Harâm hazretleri türbedarlığımı aldı. Oralı oldu demektir." ifadesi kullanılmaktadır⁷⁸ ki bu tarihlerde ve bundan sonra uzun süre hizmet vereceği bir vazifeye başlamıştır.

⁷⁴ Hasan Hilmi Efendi'nin halifeleri arasında olduğuna dair bk. Mustafa Fevzi, *Menâkıb-ı Haseniyye*, İstanbul 1323, s. 46. Hasan Hilmi Efendi'nin verdiği *Kasîde-i Bürde* icâzetnâmesi için bk. M. Es'ad Coşan Arşivi, Coşan Evrakı, dosya no: 55, gömlek no: 2555.

⁷⁵ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

⁷⁶ M. Es'ad Coşan Arşivi Yörükzâde Ahmed Efendi Koleksiyonu (YAF)_02_182_2.

⁷⁷ Bk. KB_MAA_FE_06_47_02_8.

⁷⁸ M. Es'ad Coşan Arşivi Yörükzâde Ahmed Efendi Koleksiyonu (YAF)_02_157_2.

1916 senesinde Kıbrıs kadısı tarafından Tuzla ve Mağosa kazâları nâibine gönderilen yazıda harp şartlarından dolayı asıl evrakların temininin şimdilik mümkün olmadığı, hem mütevellilik ve şeyhliğin hem de hitâbetin Musa Kâzım Efendi'ye verilmesi, imamlık görevinin ise daha sonra şartları iyice öğrenip ona göre atama yapılmak kaydıyla şimdilik Hafız Mehmed Emin Efendi tarafından yürütülmesinin istendiği yukarıda kaydedilmişti.⁷⁹

Süreç içerisinde Musa Kâzım Efendi, türbedârlık ve şeyhlik yanında hitâbet ve imâmet görevlerini de deruhte etmiştir ki belgelere yansıdığı kadarıyla bu görevlendirmeler şöyledir:

Hitâbet görevinin verilmiş tarihi 15 Teşrînievvel 1914.⁸⁰ Hatiplik görevine ikinci defa getiriliş tarihi 23 Haziran 1916.⁸¹

Vekâleten imam olarak atanma tarihi 26 Ağustos 1915.⁸²

21 Ağustos 1915 tarihinde Hafız Mehmed Emin Efendi adlı şahsın imamlığa getirilmesi Şeyh Musa Kâzım Efendi ve Ali Efendi tarafından teklif edilmekte,⁸³ yine aynı gün Abdülâl Efendi'nin gönüllü olarak imametten çekildiği, Şeyh Musa Kâzım Efendi'nin ise bazı mahzurlar görerek bu görevi kabul etmediği Kıbrıs kadılığına bildirilmektedir.⁸⁴ Ancak Musa Kâzım Efendi'nin 23 Haziran 1916 tarihinde atandığı dikkate alınırsa bu teklifler kabul edilmemiştir.

Musa Kâzım Efendi, Osmanlı'nın son döneminde Kıbrıs'ın en önemli dinî merkezi olan Halasultan dergâhının türbedarlık/şeyhliğini üstlenmiş, bilâhare bu vazifesini 1955 senesine kadar devam ettirmiş mühim şahsiyetlerindedir. Bir Nakşî-Hâlidî-Ziyâî halifesi olarak uzun süre irşat faaliyetlerinde bulunmuş, halkın eğitiminde etkili olmuştur.

1955 senesinde Türkiye'ye gelerek Ünye'ye yerleşmiş, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçerek "Türk" soyadını almıştır.

1964 senesinde vefat eden Musa Kâzım Efendi, Ünye'nin Çakırtepe Türbe mezarlığında, hocası Yusuf Bahri Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

Ünye Belediyesi "Kıbrıslı Şeyh" diye tanınan Musa Kâzım Efendi'nin adını bir sokakta yaşatmaktadır (Kıbrıslı Sokak).

Sonuç

Hiç şüphesiz, Hala Sultan Müslüman Kıbrıs'ın en önemli sembol ismidir. Müslümanlar fethettikten sonra Kıbrıs'tan ayrılmalarının ardından dahi Hala Sultan'ın kabri korunarak etrafında efsaneler oluşturulmuştur. Osmanlılar'ın Kıbrıs'ı tekrar fethedip bir Müslüman Türk Adası haline getirmesiyle bu mekânın önemi daha da artmıştır. Sonrasında üzerine bir türbe inşa edilmiş, zamanla da etrafına cami, dergâh, medrese, dershane, kütüphane, çeşme gibi yapılar eklenerek bir külliye haline getirilmiştir. Gerek İstanbul'dan burası için gönderilen yıllık yardımlarla gerekse hayırseverler tarafından vakıflar oluşturularak giderleri karşılanmak suretiyle ada ahâlîsinin ilmî, fikrî, mânevî açılardan istifade ettiği bir merkez olması sağlanmıştır.

⁷⁹ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_14.

⁸⁰ BOA, KB_6_4713_1.

⁸¹ BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_14.

⁸² BOA, KB_MAA_FE_6_4701_1; BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_2a.

⁸³ BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_1.

⁸⁴ BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_2.

Yapı kompleksinin imamet, hitâbet, türbedarlık, şeyhlik ve mütevellîlik gibi görevleri zaman zaman birleştirilerek aynı kişide toplanmış zaman zaman da ayrı kişiler tarafından yerine getirilmiştir. Ancak belgelerden anlaşıldığına göre türbedarlık ile şeyhlik genelde aynı kişide toplanmış, mütevellîlik de türbedâr/şeyh tarafından deruhte edilmiştir.

Arşiv begeleri ve sicillerden şeyhlik/türbedârılık'a tayin edilenleri 1103/1692 tarihinden itibaren tespit edebiliyoruz. Bu belgeler ışığında türbe ve tekke onsekizinci yüzyıl başlarında, kısa bir süre Mevlevî tarikatı şeyhlerinin kontrolüne geçtiğini ancak bu yüzyılın başlarından itibaren Nakşibendî şeyhleri tarafından yönetildiğini görüyoruz.

Son dönem Osmanlı Kıbrıs'ında, tekkenin şeyhliği ve türbedârlığı görevine getirilen Musa Kâzım Efendi İstanbul Gümüşhaneli Dergâhı'nda yetişmiş bir alim sûfidir. Kendisi 1908/1909 senesinde Kıbrıs'a giderek bu görevi üstlenir. Sonraki dönemlerde türbedârılık/şeyhlik yanında imamlık ve hitâbet görevlerine de zaman zaman getirilen Musa Kazım Efendi, Ada'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkmasından sonra da burada vazifesini devam ettirerek 1955 senesine kadar Müslüman ahâlinin dinini muhafazasında büyük gayretler göstermiştir. 1955'te Türkiye'ye gelerek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçerek memleketi Ordu'nun Ünye kazasına yerleşmiştir.

1964'te vefat eden Musa Kazım Efendi, Ünye'nin Çakırtepe Türbe mezarlığına defnedilmiştir.

KAYNAKLAR

Osmanlı Arşivi Belgeleri

BOA, C_EV_00233_11638_001.

BOA, C_EV_00627_31614_003

BOA, KB_4714_14_1.

BOA, KB_6_4712_1.

BOA, KB_6_4713_1.

BOA, KB_MAA_FE_2_1708_1.

BOA, KB_MAA_FE_2_1708_2.

BOA, KB_MAA_FE_02_18_07_1.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_14.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_4.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_7.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_02_8.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_1.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_2.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_04_2a.

BOA, KB_MAA_FE_06_47_11_1.

BOA, KB_MAA_FE_2_1708_1.

BOA, KB_MAA_FE_2_1708_2.

BOA, KB_MAA_FE_5_3806.

BOA, KB_MAA_FE_6_4701_1.

BOA, KB_MAA_FE_6_4703_1a.

BOA, KB_MAK_FE_06_47_11_1.

BOA, MVL_00797_00058_001

BOA, MVL_00797_00058_005.

Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri

KŞS, defter no: 8, sayfa no: 46, hüküm no: 222.

KŞS, defter no: 8, sahife no: 211, hüküm no: 648.

KŞS, defter no: 8, sahife no: 217, hüküm no: 660.

KŞS, defter no: 16, sahife no: 163, hüküm no: 259.

KŞS, defter no: 16, sahife no: 172, hüküm no: 274.

KŞS, defter no: 17, sahife no: 9, hüküm no: 17, 18, 19, 20.

KŞS, defter no: 19, sahife no: 7, hüküm no: 35.

KŞS, defter no: 19, sahife no: 7, hüküm no: 36.

KŞS, defter no: 21, sahife no: 129, hüküm no: 331.

KŞS, defter no: 24, sahife no: 57, 59, 62.

KŞS, defter no: 26, sahife no: 121, hüküm no: 248.

KŞS, defter no: 26, sahife no: 124, hüküm no: 254.

KŞS, defter no: 26, sahife no: 178, hüküm no: 311.

KŞS, defter no: 26, sahife no: 3, hüküm no: 17.

KŞS, defter no: 26, sahife no: 81, hüküm no: 168.

KŞS, defter no: 29, sahife no: 4, hüküm no: 7.

KŞS, defter no: 30, sahife no: 132, hüküm no: 377.

KŞS, defter no: 30, sahife no: 81, hüküm no: 150.

M. Es'ad Coşan Arşivi

M. Es'ad Coşan Arşivi Yörükzâde Ahmed Efendi Koleksiyonu (YAF)_02_182_2.

M. Es'ad Coşan Arşivi Yörükzâde Ahmed Efendi Koleksiyonu (YAF)_02_157_2.

M. Es'ad Coşan Arşivi, Coşan Evrakı, dosya no: 55, gömlek no: 2555.

Kitap ve Makaleler

Alasya, H. Fikret, "Hala Sultan Tekkesi", *Türk Kültürü*, IV, s. 724-725 (68-69).

Algül, Hüseyin, *Hala Sultan*, İstanbul 1985.

Ayhan, Aydın, "İslâm Ordularının İstanbul'u Fetih Teşebbüsleri ve Feth-i Mübîn", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 78 (Haziran 1992), s. 109-140.

Buharalı, Eşref, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlük Hâkimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 95 (Nisan 1995), s. 82-120.

Kandemir, M. Yaşar, "Ümmü Harâm", *DİA*, XIII, 321-322.

Karayalman, Mehmet, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, İstanbul 2011.

Küçükdağ, Yusuf, "Kıbrıs Tekke ve Zâviyeleri", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, s. 381-396.

Mustafa Fevzi, *Menâkıb-ı Haseniyye*, İstanbul 1323.

Tanman, M. Baha, "Hala Sultan Tekkesi", *DİA*, XV, 225-227.

C - İngiltere Döneminde Kıbrıs'ın Yönetimi
1 - İdari Yapı

İngiltere'nin Yakın Doğu Politikası Dahilinde Kıbrıs'ın İngilizler'e Devri

Macide BAŞLAMIŞLI
Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş

Okut. Adem ÇALIŞKAN
Gaziantep Üniversitesi / Gaziantep

Kıbrıs'ın Tarihi ve Stratejik Önemi

Kıbrıs, Akdeniz'in Sicilya ve Sardunya'dan sonra üçüncü büyük adasıdır. Ada yaklaşık olarak Anadolu'ya 40, Suriye'ye 60, Lübnan'a 100 ve Mısır'a 240 deniz mili mesafededir. Kıbrıs adası Asya ve Afrika kıtaları arasında bir köprü görevi görüp, Asya sınırları içerisinde yer alır. Adanın coğrafi bakımdan Anadolu'nun bir parçası olduğu bilimsel olarak ispatlanmakla birlikte, Kıbrıs, Torosların çevirdiği Çukurova bölgesi ile Amanosların kuşattığı Hatay bölgesi arasında bir konumda bulunduğundan bu kara parçalarıyla birlikte coğrafi bir bütünlük oluşturur. Jeolojik devirlerde bir çöküntü sonucunda Hatay bölgesinden ayrılıp bir ada haline gelen Kıbrıs'ın ilk yerleşimcilerinin Anadolu'dan geldiği bilinmektedir. Kıbrıs adası, Yakın Doğu coğrafyasına yakın bir mesafede bulunduğu ve bölgenin anahtarı konumunda bulunduğundan Anadolu için son derece önemlidir.

Tarihte adanın ismine ilk defa Mısır Kralı Thotmes'in Kıbrıs'ı zaptettiği M.Ö 15. yy.da rastlanmaktadır. Hititliler M.Ö 1320 yılında adayı Mısırlılardan almışlarsa da M.Ö. 1265'te Mısırlılar adaya tekrar hakim olmuştur. M.Ö. 1000 yıllarına doğru ise, Fenikeliler adanın güney sahillerine egemen olmuştur. Fenike Kralı Hiram zamanında da Kıbrıs, en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiş ve Fenikeliler adada 291 yıl hüküm sürmüştür ve ada, büyük bir kültür ve medeniyet merkezi haline gelmiştir. Fenikelilerin Asurlularla olan mücadelesi ve adadaki Grek prenslerinin Asurlularla işbirliği ile ada, Asurluların eline geçmiş, kısa bir süre sonra Mısırlılar adaya tekrar hakim olmuştur. M.Ö. 525 yılında Perslerin Mısır'ı işgali sonucu Pers egemenliğine giren ada, Asya fetihleri sırasında Büyük İskender'i tanıyıp destekleyen ada, İskender'in ölümünden sonra bir süre antik Yahudi Krallığı'nın eline geçmiştir.

M.Ö. 59'da da Kıbrıs, Romalıların Kilikya Eyaleti'ne bağlanmıştır. Jules Sezar, adanın idaresini Kleopatra'nın erkek kardeşine bıraktıysa da İmparator Auguste döneminde tekrar Roma hakimiyetine alınmıştır. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce Kıbrıs, Doğu Roma İmparatorluğu'nda kalan ada, 7. ve 10. yy.lar da ise, sayısız Arap akınlarına uğrayan ada, küçük krallıklar arasında el değiştirse de 12. yy'a kadar Doğu Roma egemenliğinde kalmıştır.

Güney Avrupa ve Kuzey Afrika topraklarını fetheden müslümanları ortak bir tehdit olarak görüp birleşen Avrupa, 11. yy.'ın sonlarına doğru haçlı seferlerini başlattı. Amaçları Kudüs ve diğer kutsal toprakları Müslümanlardan geri almaktı. Ada, ilk defa bu dönemde kısa da olsa İngiliz hakimiyetine girdi. Asıl hedefleri Selahaddin Eyyübi'nin fethettiği Kudüs'tü. Fakat başarılı olamayınca adayı, Kudüs'ü Eyyübi'ye karşı kaybeden Kudüs Kralı Guy Lusignan'a sattı. Bu kral adaya, Kudüs'ten kovulan birçok doğu latini Fransız yerleşti. Fransız yazar Grousset'nin dediği gibi "Selahaddin'in denize döktüğü Şark Latinliği Doğu Akdeniz'in dalgaları arasından yeniden doğuyordu.". Kıbrıs böylece

1195-1573 yılları arasında latinlerin elinde kaldı. Yani Fransız, Venedikli ve Cenevizlilerin elinde. Bu dönemlerde ada, ticari ve kültürel olarak çok gelişti ve nüfusu arttı. Bunun yanı sıra adada Rumlar ve Latinler bir türlü kaynaşamadılar. Latin kilisesinin baskısı sürekli Rumların üzerindeydi.

15. yy'dan itibaren adaya Türk akınları başladı. İlk olarak 1426'da Mısır Türk Kölemenleri adaya çıkartma yaptılar. Fakat başarılı olamadılar. Kıbrıs, tekrar Venediklilerin eline geçti. Kıbrıs'ta Latin ve Rum ihtilafı Venedikliler döneminde de devam etti. 13.yyda Papa'nın latin ve Ortodoks kiliselerinin tek ruhani lideri olduğunu açıklamasıyla Yunan Kilisesi bütün etkisini kaybetti. Venedik hakimiyeti Rumlar için çok kötü bir dönemdi. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedip Ortodoks Kilisesine imtiyazlar tanınması adadaki Rumları çok şaşırtdı. Kıbrıs Rumları adadaki Latin baskısından kurtulmak ve İstanbul Rumlarına verilen imtiyazlardan faydalanmak için Türklere gizli elçiler gönderdiler.

Osmanlı İmparatorluğu, 15. Yy.'dan itibaren bütün Ortadoğu, Arap yarımadası ve Kuzey Afrika'yı fethederek hemen hemen bütün Müslümanların birliğini sağlamıştı. Hatta Balkanlar, Macaristan, Moldavya, Romanya, Ukrayna ve Kafkaslar da bu büyük Türk İmparatorluğu'nun hakimiyetindeydi. Fakat Doğu Akdeniz'de Kıbrıs, hıristiyanların bir kalesi olarak duruyordu. Kıbrıs'ın Venedikliler'den alınması Türk menfaatleri için gerekliydi. Çünkü Venedik korsanları sık sık Türk gemilerine saldırıyorlardı. Henüz Manisa valisiyken Kıbrıs'ı fethetmeyi kafasına koyan II. Selim, 1570 yılında büyük bir zaferle adayı Türk hakimiyetine aldı. 1878 yılına kadar Türk hakimiyetinde kalan ada, yapılan bir savunma antlaşmasıyla İngilizlere devredildi. 1. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Osmanlı Devletine savaş ilan etmesiyle Kıbrıs, tamamen İngiliz hakimiyetine girdi¹.

Kıbrıs tarihini oluşturan ve etkileyen temel faktörlerin başında adanın sahip olduğu jeopolitik konum gelmektedir. Tarih boyunca Kıbrıs, sadece büyük devletlerin buluşma noktası olmakla kalmamış, aynı zamanda çok çeşitli kültür akışının yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Kıbrıs'ın Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunması, ilk çağlardan itibaren adanın önem kazanmasına ve bunun süreklilik kazanmasını sağlamıştır².

İngiltere'nin Yakın Doğu Politikası ve Kıbrıs

“Yakın Doğu”, Hindistan ve Akdeniz arasındaki güneybatı Asya ülkelerini tanımlamakta kullanılır. Bu tabir, Orta Doğu'yu da kapsar. Bazı kaynaklarda ise; Akdeniz'in doğu kıyısında Suriye, Mısır, Lübnan, İsrail ve Ürdün'ün oluşturduğu bölge şeklinde verilir. Daha sonraları Avrupa kaynaklarında da Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki topraklar için de kullanılmıştır.

Tarihe yön veren en önemli olaylardan biri de hiç şüphesiz, Coğrafi Keşifler'dir. Avrupalı kâşifler, Uzakdoğu ve Hindistan mallarını Avrupa'ya aracısız ulaştırmanın yollarını keşfetme uğraşı neticesinde, Ümit Burnu üzerinden Hindistan'a ulaşabilmeyi başarmışlardır. Atlantik yoluyla Hindistan'a ulaşmadan evvel, geleneksel ticaret yolunun üç önemli rotası vardı. Bunlardan birincisi: Hazar Denizi-Karadeniz-Akdeniz-Venedik-Avrupa, İkincisi: Kızıldeniz-İskenderiye- Akdeniz-Venedik-Avrupa, Üçüncüsü: Basra-İran-Suriye-Akdeniz-Venedik-Avrupa. Görüleceği üzere, bu üç ticaret yolunun kesişme noktası Venedik'tir. Venedik'te toplanan Doğu ürünleri, buradan tüm Avrupa'ya dağıtılırdı.

¹ Şükrü Torun, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu, İst. 1956 s.11-17

² Cemil Çelik, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari Ve Sosyal Durumu, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi.,2012, s.4

Venedik merkezli ve Venediklilerin elinde olan bu ticaret yoğunluğu zamanla İngilizlerin eline geçti. İngilizlerin 16. Yy'dan itibaren Londra, Southampton ve Bristol bandıralı gemilerinin Doğu'ya seferler yaparak, Sicilya, Girit, Sakız ve bazen Kıbrıs ve Suriye kıyılarıyla ticaret yaptıkları bilinmektedir. Bu gemiler, ipek, baharat, yağ, halı, pamuk, şarap ve tiftik yünü karşılığında Girit, Kıbrıs ve Suriye'ye İngiliz kumaşı taşımışlardı. Bu gelişmelerin peşinden, Osmanlı Devleti ile doğrudan ticaretin başlatılması, Akdeniz ticaretinde aracılara devre dışı bırakmak ve böylece İngiliz deniz ticaretini geliştirmek amacıyla 11 Eylül 1581 tarihinde Levant Kumpanyası'nın temelleri atılmıştı. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki Akdeniz dünyasıyla ticareti daha ileriye götürmek ve devlet nezdinde sorunları aşmak üzere William Harborne, Kraliçe Elizabeth tarafından elçi olarak İstanbul'a atanmıştı.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde İngiltere, Yakındoğu'da İstanbul'da bir elçi ve Kuzey Afrika ile Doğu Akdeniz'de bir dizi konsolos ile kurumsal yapısını büyük ölçüde inşa etmiştir. 17. yüzyılın ilk çeyreğine yaklaşıldığında, Levant'taki gemi taşımacılığında Venediklerin yerini büyük ölçüde İngilizler ele geçirdi. Büyük tonajlı dayanıklı ve güçlü top bataryalarıyla Akdeniz deniz ticaretinde daha güvenli olması nedeniyle İngiliz gemilerinin tercih edilmesi İstanbul, İzmir, Halep, İskenderiye ve Kıbrıs gibi önemli limanlarda İngiliz tüccarlarının güç kazanmasına ve buralarda yerleşik bir düzen kurmalarına yol açtı. Bu durum, Osmanlı Devleti başta olmak üzere Venedik, İspanya ve Fransa'yı telaşlandırdı. Böylelikle, 17. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılda gittikçe şiddetlenen İngiliz-Fransız mücadelesinin Akdeniz ayağındaki tohumlar, bu dönemde ekilmiştir. Bu dönemlerden itibaren İngiltere için Yakın Doğu'ya yönelik olarak yürüttüğü politikanın temelinde, ticaret yürüttüğü merkezlerin kontrolde tutulması ve bu merkezleri birbirine bağlayan ticari yolların emniyete alınması yer almaktadır.

18.Yüzyıl sonlarına doğru İngiltere, Akdeniz'de önemli bir güç olmakla beraber, dünyanın diğer yerlerinde ele geçirdiği topraklarla büyük bir sömürge imparatorluğunu haline geldi. Bu imparatorluğun en önemli toprağı ise İngiliz ticaretinin can damarı olan Hindistan idi.³

19. Yüzyılda da İngiltere'nin Yakın Doğu politikasını şekillendiren temel nokta, sömürge toprakları (Hindistan ve Uzakdoğu) ve bunlar üzerindeki yolların güvenliği idi. Bu yollardan en önemlisi ise Akdeniz'di. 18. yy başlarında yapılan savaşlarla İngiltere, Hindistan'a kesin olarak yerleşmek için Fransa'ya karşı büyük bir mücadele verdi. Fransa'yla yapılan Yedi Yıl Savaşları'nın ardından imzalanan Paris Antlaşması'yla (1768) Hindistan'ın hakimiyeti tamamen İngilizlere geçti. Artık büyük bir sömürge imparatorluğu olan İngiltere'nin ekonomik ve bunun sonucu olarak stratejik can damarı Hindistan oldu. İngiltere, bu önemli sömürgesi ile arasındaki irtibatın sürmesi ve güvenliği için büyük gayret sarfedip politikalarını buna göre şekillendirdi. Bu nedenle, Hindistan'da İngiliz varlığını tehlikeye sokacak bir duruma fırsat vermemek için Akdeniz'den Hint Okyanusu'na uzanan yol üzerinde bütün stratejik noktaları ele geçirerek tüm yolları kontrol altına almaya çalıştı.⁴ İngiltere ile Hindistan arasında iki yol bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, Güney Afrika'dan Ümit Burnu, ikincisi ise Akdeniz üzerinden Basra Körfezi veya Kızıldeniz yoluuydu. İngiltere için daha önemli ve kestirme olan yol Akdeniz güzergâhı idi. Hindistan ile imparatorluğun merkezi arasındaki ulaşım yolu, İngiliz İmparatorluğu için hayati öneme sahipti. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemde İngiliz imparatorluğunun varlığını tehlikeye düşürmeden Hindistan yolununun önemli bir bölümünde emniyetin sağlanması işini Osmanlı Devleti'nin yürütmesinde bir sakınca görülmemişti. Ancak, 18. yüzyıl'ın sonunda Napolyon'un Mısır seferiyle Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki varlığının ciddi bir biçimde tehdit edilmesi

³ Süleyman Kocabaş, Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar(Türkiye ve İngiltere), Vatan Yayınları, İstanbul 1985, s.35

⁴ Cemil Çelik "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari Ve Sosyal Durumu" Akdeniz Üniv. Doktora tezi.

İngiltere'ye, Hint yolunun Doğu Akdeniz'deki önemli kesimini güvenliğinin tek başına Osmanlı Devleti'ne emanet edilemeyeceğini göstermişti.⁵ Bu bağlamda İngiltere, Akdeniz havzasını daha rahat kontrol edebilmek için Yedi Ada ve Malta'ya (1815) yerleşti. Daha sonra ise Fransa'nın Süveyş Kanalı'nı açma girişimleri nedeniyle Aden'i ve 1857'de Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'nu bağlayan Bâbü'l Mendeb Boğazı'nın ortasında yer alan Perim Adası'nı işgal etti.⁶

Süveyş Kanalı'nın yapılmasıyla artık kapalı bir havza olmaktan çıkan Akdeniz, İngiltere'nin Yakın Doğu politikasında ağırlık noktası olmaya başladı. Fransa'nın İngiltere'nin tepkilerine rağmen 1869'da Süveyş Kanalı'nı açması, Akdeniz'de yeni bir İngiliz-Fransız çekişmesine sahne oldu. İngiltere, kanalın kendileri için zarar ve faydalarını tespit için onlarca rapor hazırlattı. İngilizler, gemilerinin Fransızların yapmış olduğu bir kanaldan güvenli bir şekilde geçememe ihtimali üzerinde duruyorlardı. 19. yy'ın sonlarına gelindiğinde İngilizler için tek rakip Fransa değildi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından ortaya çıkan durum, İngiltere'yi endişelendirdi. Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'yla Avrupa'daki güç dengelerini değiştirmeye çalışması, Boğazlar'dan geçip Akdeniz'e inme tehlikesi ve Doğu Anadolu'da toprak kazanması İngilizleri harekete geçirdi. Ayastefanos Antlaşması, Berlin Antlaşması'yla revize edildi. Çünkü antlaşmadaki her hüküm 1856 Paris Antlaşması'nı değiştirdiğinden taraflardan birinin bile kabul etmediği bir antlaşma onaylanamazdı. Osmanlı topraklarının Rus tehdidi altında olduğunu gören İngiltere, Yakın Doğu'ya yönelik yeni politikalar geliştirdi. Buna bağlamda sömürge yolları üzerindeki Osmanlı topraklarını Rus tehdidine karşı kendi kontrolü altına almak istedi. İngiliz makamları, menfaatleri bakımından Akdeniz'in savunulmasının İstanbul Boğazı'ndan başladığını iddia etmekte ve bu yüzden Osmanlı toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi politikasının sürdürülmesi gerekliliğini vurgulanmaktaydı.⁷ Fakat artan Rus tehdidi bu görüşü değiştirdi. Haziran 1877 tarihinde Hindistan Bakanı Salisbury, "Hindistan'ın güvenliği için Mısır ve Girit'i almak için elimden geleni yapardım; bunun dışında Osmanlı Devleti'nin parçalanıp dağılmasına ses çıkarmazdım" sözleriyle hem Hindistan'ın, hem Osmanlı Devleti'nin hem de Akdeniz'in değerini ortaya koymuştur.⁸ İngilizler için Rus tehdidi sadece Boğazlar üzerinden değildi. 1854-56 Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya Hazar Denizi'nin kuzeyinden sarkarak Orta Asya'ya doğru genişlemeye başladı ve Orta Asya'daki birçok Türk devletlerini ortadan kaldırarak güneye doğru yayılmaya başladı. 1864'te Çimkent'i, 1865'te Taşkent'i, 1866'da Hokand ve Buhara'yı, 1868'de Semerkant'ı ve 1873'te Hive'yi işgal eden Rusya, Orta Asya'daki Türk devletlerini ele geçirdikten sonra Hindistan'ın komşusu olan Afganistan'a sızmaya çalıştı.

Öte yandan, Kafkaslar'ı ele geçiren Rusya, İran'a girmek için çaba harcıyordu. Gerek Afganistan, gerekse İran, Hindistan'a bitişik topraklardı ve Rusya'nın buralardaki faaliyetleri İngiltere'yi korkutuyordu. Bu sebepten İngiltere ile Rusya arasında bir çatışma başlamıştı ve İngiliz Rus münasebetleri iyi değildi.⁹

İngiltere'nin omuriliği olan Akdeniz'in hakimiyeti için Süveyş Kanalı ve Cebel-i Tarık Boğazı'nı kontrol altına almak İngilizlere yetmiyordu. Her ne kadar 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ve Mısır Hidivi'nin elinde bulunan kanal hisselerinin, 1875 yılında Disraeli'nin özel girişimleriyle İngiltere'ye geçmesi, Süveyş'te yeni bir Cebeli Tarık'ın doğmasına yol açsa da hala tam güvenlik sağlanamamıştı. Bunu sağlamak için yeni üslere ihtiyaç vardı. Ayrıca Avrupa'da sadece Fransa ve Rusya

⁵ Cemil Çelik, a.g.e,

⁶ İsmail Şahin, İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878),s.166

⁷ Yuluğ Tekin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Kalite Matbaası, Ankara 1976, s.7-8

⁸ İsmail Şahin, İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878),s.166

⁹ Fahir Armaoğlu, 20'inci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),s.25

değil Almanya ve İtalya da sömürge yarışı içindeydi. Bu ülkelerin de tepkisini çekmemek için geçici üsler edinme düşüncesine önem verildi. İşte Kıbrıs, bu açıdan çok doğru bir konumdaydı. Ada özellikle İngiltere açısından hayati öneme sahip olan Hindistan ticaret yolu üzerinde olması sebebiyle, çok sayıda İngiliz asker, tüccar ve seyyah tarafından ziyaret edilmekte ve adayla ilgili çeşitli tespitlerde bulunulmaktaydı. Bu rapor ve tespitlere göre; Kıbrıs, İngiliz İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarını tamamen karşılayabilirdi. Süveyş Kanalı'na en yakın üs Malta'ydı ve uzaktı. İngiltere, bu uzaklığı Kıbrıs'ta elde edeceği bir üsle kapatabilirdi.

Ocak 1814 tarihinde Kıbrıs'ı ziyaret eden Doğu Hint Kumpanyası kaptanlarından John Macdonald Kinneir, 1818 yılında Londra'da yayınlanan kitabında Kıbrıs ile ilgili önemli kehanetlerde bulunmuştur:

“Kıbrıs'ın sahipliği İngiltere'ye Akdeniz'de üstün bir nüfuz ve Levant'ın geleceğinde emrine amade bir konum verecektir. Kıbrıs'ı, Mısır ve Suriye metbu olarak hemen tanıyacaklar ve Kıbrıs Küçük Asya karşısında güçlü bir pozisyon kazanacak, böylece, eğer bir engel çıkmazsa, Osmanlı İmparatorluğu her zaman kontrol altında tutulabilecek ve bu cihette Rusya'nın yayılmacılığı durdurulabilecektir. Bu durum onun ticaretinin kayda değer ölçüde artmasına; adanın verimli şaraplarının, ipeklerinin ve diğer ürünlerinin; Mısır'ın pirinç ve şekerini ve Anadolu'nun pamuğunu, afyonunu ve tütününü dağıtımını sağlamasına olanak verecektir. Savunması kolay olan ada; liberal bir hükümet idaresinde, kısa süre zarfında, yapılan tüm masrafları fazlasıyla geri ödeyecek ve ticari filomuza cüzi bir maliyetle bol miktarda malzeme tedarik edecektir.”¹⁰

Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere İngiltere, Kıbrıs'a karşı hem ticari hem de siyasi bir anlam yüklemiştir. Elbette Kıbrıs'ın biz Türkler için de önemi tartışılmazdı. Araştırmacı Andrew Hess'in de söylediği gibi 1571'de Kıbrıs'ın fethini adanın meşhur şaraplarına bağlamak oldukça basit ve sığ bir düşüncedir. Kıbrıs'ın fethini, Doğu Akdeniz'deki ticaret yollarını daha sıkı denetlemek amacıyla yapılmış geleneksel bir fetih siyasetinin bir parçası olarak değerlendirmek, daha yerinde ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.¹¹ Türkler, Kıbrıs'ı fethetmekle Doğu Akdeniz'de stratejik olarak güçlenmenin yanı sıra, Mısır ile İstanbul arasındaki deniz güzergâhını da güvence altına almışlardı.

Kıbrıs'ın İngilizlere Verilmesi

Asıl konumuza gelmeden önce 1878' de İngilizleri böyle bir karar almaya yönlendiren şartları kısaca bir değerlendirmek gerekir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Rus ordusu İstanbul kapılarına dayanmıştı. Bu savaş sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla Rusya sadece İstanbul ve boğazlara değil aynı zamanda Kars, Ardahan ve Batum'a da hakim oluyordu. Ayrıca Avrupa'da Adriyatik ve Ege denizlerine dek uzanacak bir büyük Bulgaristan kurulması kabul ediliyordu. Bu Balkanlar'a da egemen bir Rusya demekti.¹² Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu, İngilizlerin kabul edebileceği bir durum değildi.

¹⁰ İsmail Şahin, a.g.e. S.162

¹¹ Andrew Hess, Unutulmuş Sınırlar 16. Yüzyıl Akdeniz'inde Osmanlı – İspanyol Mücadelesi, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, S. 124.

¹² Salahi Sonyel, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı, Tarih Ve Medeniyet Der. s. 727

Bu şartlar altında İngiltere, Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Asya'daki İngiliz çıkarlarını korumak için gerekli önlemleri almak zorunda kaldı. Söz konusu dönemde İngiliz hükümetince yapılan toplantı ve yazışmalarda İngiliz politikasının fikir alışverişleriyle nasıl şekillendiğini görebiliyoruz.

İngiltere, 1856'da kurulan Avrupa düzeninin, diğer tarafların görüşleri alınmadan herhangi bir taraf tarafından değiştirilemeyeceği esasına dayanarak, Ayastefanos'a karşı çıktı. İngiltere'nin Hindistan Bakanı Lord Salisbury (Robert Gascoyne-Cecil), 21 Mart 1878'de Başbakan (Beaconsfield Lordu) Benjamin Disraeli'ye gönderdiği yazıda; *Rusya'nın Asya'da toprak koparmasına savaş tehdidiyle karşı konulmasını önermediğini, ama buna karşılık olarak, İngiltere'nin savaş tazmini için Lemnos ve Kıbrıs'ta bir deniz üssü sağlanmasını hatta İskenderun gibi bir limanın geçici bir süre de olsa İngilizlerce işgal edilmesi gerektiğini öne sürdü.*

27 Mart'ta ise Başbakan Disraeli yaptığı açıklamada daha saldırgan bir İngiliz politikası güdüyordu. Buna göre; barışın bocalama ile sağlanamayacağını; olağanüstü bir durumun meydana geldiğini ve her devletin kendi kaynaklarına başvurması gerektiğini; güç dengesinin Akdeniz'de bozulmuş olduğunu; bir bildirme yayınlarak orduyu seferber edeceğini ve aynı zamanda Kıbrıs ile İskenderun'u işgal etmek için Hindistan'dan asker göndereceğini; böylece Ermenistan'daki Rus işgalini etkisiz bırakacağını bildirip, bu davranışla İngiltere'nin İran Körfezi'ndeki etkisinin sürdürüleceğini ve Asya'nın anahtarı olan mevzilerin İngilizlerin elinde olması gerektiğini ifade etti.

Başta Dışişleri Bakanı Lord Derby olmak üzere bazı kabine üyeleri bu görüşe karşı çıktı. Daha sonra Başbakan'ın bu görüşünü destekleyen o dönem Hindistan Bakanı olan Lord Salisbury, Lord Derby'in yerine dışişleri bakanı olarak atandı. Fakat zamanla İngiltere bu saldırgan politikaya son verdi çünkü hem Rusya hem de diğer Avrupalı güçlerle karşı karşıya gelmek istemedi. 1830 yılında Akdeniz'deki çıkarlarını sağlama almak için Cezayir'i işgal etmiş bir Fransa gerçeği, İngiltere'nin karşısında duruyordu. O nedenle, İngiltere 1878 yılında hem Fransa hem de Rusya ile aynı anda mücadele etmeyi göze alamadığından, Fransa'yı ürkütmeden hassas bir strateji yürütmesi gerekiyordu. Örneğin, 1898'de Mısır yüzünden İngiltere ile Fransa savaşın eşiğine gelmiştir. Muhtemelen Fransa etkeninden dolayı İngiltere, Mısır ve İskenderun fikrinden geçici olarak uzaklaşmış ve böylece Kıbrıs'a yoğunlaşmıştı. Ayrıca ortadaki sorun, Rus saldırganlığına ilişkin tehlikeyi önleyici başka bir araç bulmaktı. Bu da, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını savunmak amacıyla İngiliz ve Türkler arasında bir ittifak kurmakla olanaklı idi; ama bu ittifakın etken olabilmesi için ya Asya toprakları üzerinde veya bu topraklara yakın bir yerde İngiliz ordu ve donanmasının bir üssü bulunması gerekiyordu.¹³ Böyle bir üs de Kıbrıs'tan başka nerde olabilirdi?

Başbakan Disraeli, Kraliçe Viktorya'ya yazmış olduğu 5 Mayıs 1878 tarihli mektubunda şu satırlara yer verdi: *“Eğer Kıbrıs, Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye bırakılırsa ve İngiltere de Osmanlı Devleti ile Asya Türkiye'sini Rus işgaline karşı koruyacak bir savunma antlaşması imzalarsa, o vakit, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücü artacak ve böylece Majestelerinin Hindistan İmparatorluğu son derece güçlendirilmiş olacaktır. Kıbrıs Batı Asya'nın anahtarıdır. Böyle bir düzenleme, aynı zamanda Türkiye'yi Avrupa'da daha da güçlü kılacak ve bununla birlikte Rusya'ya karşı savaş öncesi durumdan daha güçlü bir tampon devletin oluşmasına olanak sağlayacaktır”* Bu mektuptan da kolaylıkla anlaşılacağı üzere, Disraeli'nin Rusya'nın revizyonist ve yayılmacı dış siyasetine karşı biri caydırıcı, diğeri önleyici tedbir olarak düşündüğü politikanın özünde şu amaçların yatmakta olduğu söylenebilir: Birincisi, Akdeniz'de statükoyu muhafaza etmek. İkincisi, Hindistan ile İngiltere arasındaki bağları

¹³ Salahi Sonyel, a.g.m. s. 730

güçlendirmek. Üçüncüsü, Babıali ile yapılacak ittifak antlaşmasının caydırıcı etkisinin çalışmama ihtimaline bir önlem olarak Kıbrıs'ı işgal ederek Doğu Akdeniz'de ileri bir karakol inşa etmek. Son olarak dördüncüsü, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin oynadığı tampon bölge rolünü devam ettirmek. Böylece, bu politikanın hayata geçirilip sürdürülebilir kılınmasıyla İngiltere kendisine karşı oluşturulabilecek ittifaklar kaygısından da kurtulmuş olacaktır. Belki de daha önemlisi, İngiltere bu planıyla Rusya'nın Karadeniz, Akdeniz, Mezopotamya ve Basra'ya yönelik amaçlarını boşa çıkarabilecektir¹⁴.

Disraeli, bir süre sonra bölgeye inceleme için teknik bir heyet gönderdi. Bu heyet, Gelibolu, Midilli, Limni, Girit, İskenderun, Hayfa, İskenderiye ve Kıbrıs üzerinde incelemeler yaparak Disraeli'yi doğruladılar. Fakat sadece bu dönemde değil daha önce belirttiğimiz gibi yüzyılın başından beri bölgeye çeşitli incelemeler için heyetler gelmekteydi. Böylece İngilizler, Kıbrıs için gerekli hazırlıkları tamamlayıp harekete geçtiler. Nihayet Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir savunma paktyla Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakılması projesi 16 Mayıs 1878'de İngiliz Kabinesi'nde onaylandı. Aynı gün İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Mr. Layard'a gönderilmek üzere kaleme alınan yazıda; Söz konusu savunma paktının herhangi bir değeri olabilmesi için bazı şartların gerekli olduğu; buna göre Babıali'nin Ruslara verdiği gibi kendilerine de Hristiyanların güvenliği konusunda güvence verilmesini ve bu yerine getirilmezse kendilerine ayrıcalıklı bir hak tanınması hatta ve en önemlisi Kıbrıs'ı işgal yetkisi verilmesi gibi konular yer alırken yazının sonunda Rus saldırganlığı sona erer ermez, savunma paktının ve Kıbrıs'ın işgalinin sona ereceğini kesinlikle şart koştuklarını belirtmişlerdir.

İngiltere, bu savunma paktını Berlin Antlaşması'nın bir dayanağı olarak görüyordu. Çünkü Ayastefanos Antlaşması'nın Avrupa topraklarına ilişkin maddeleri diğer Avrupa devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin çıkarlarıyla bağdaşır şekilde değiştirilecekti. İngiltere'yi asıl kaygılandıran Asya topraklarıydı. Salisbury, Rus işgali altında bulunan Osmanlı Devleti'nin doğudaki topraklarını, "Büyük Britanya'nın Doğu'daki çıkarlarını derinden ilgilendiren bölge" olarak tanımlamıştır. Ona göre Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir güç tarafından korunması taahhüdü, iki amaca hizmet edecektir. Bunlardan birincisi, Rusya'nın askeri işgaller yoluyla genişlemesi durdurulacaktır. Zira Rusya, Osmanlı Devleti'nin arkasındaki gücü karşısına almak istemeyecektir. İkincisi ise, Asya Türkiye'sinde Osmanlı egemenliği altında yaşayan tebaaya, Osmanlı Devleti'nin hızlı bir çöküşün kurbanı olmayacağı mesajının iletilecek olmasıdır.

Nihayet 23 Mayıs 1878 tarihli bir yazıyla Salisbury, "memalik-i mahrusada reform yapılması ve Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakılması" şartıyla bir antlaşma yapmak üzere İstanbul Elçisi Layard'a bir talimat göndermiş ve Padişaha 48 saatlik bir süre vermesini söylemişti. Bu, antlaşmadan ziyade bir ultimatom hatta tehdit olarak algılanmıştır. Eğer antlaşma kabul edilmezse, İngiltere dostluğunu geri çekecek ve bunun sonucu olarak tüm Osmanlı İmparatorluğu çökecektir. İngiliz politikasını çok iyi tanıyan II. Abdülhamit, bütün manevralara rağmen daha fazla mukavemet edemedi; çünkü Berlin Kongresi öncesi nereden bir destek noktası bulabileceğini bilmiyor ve kendisini köşeye sıkışmış hissediyordu.

4 Haziran 1878'de Padişah II. Abdülhamit adına Sadrazam Saffet Paşa ile İngiliz kraliçesi adına İngiltere'nin Türkiye elçisi Layard arasında "Kıbrıs Konvansiyonu" olarak anılan Savunma Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın ilk maddesi şudur:

¹⁴ İsmail Şahin, a.g.e. s.167

“Batım, Ardahan, Kars veya bunlardan herhangi biri Rusya tarafından geri verilmezse ve Rusya, Haşmetlü Padişahın Asya’da kesin Barış Antlaşmasıyla saptanan ülkelerinden bir bölümünü bile ileride herhangi bir tarihte ele geçirmek deneyinde bulunursa, İngiltere, bu ülkeleri silah gücüyle savunmada Haşmetlü Padişaha yardımda bulunmayı üstlenir. Buna karşılık olarak, Haşmetlü Padişah, yönetiminde gerekli devrimleri daha sonra iki devlet arasında anlaşmaya varılacağı biçimde uygulayacağı ve Babıali’nin söz konusu bölgelerdeki Hristiyan ve öteki uyruklarını koruyacağı yolunda İngiltere’ye söz verir. Haşmetlü padişah, ayrıca İngiltere’nin kendi üstlenmelerini yerine getirebilmesi için gerekli tedbirleri alabilmesi için, Kıbrıs Adası’nın İngiltere’ce işgal edilerek yönetilmesini kabullenir.”¹⁵

Antlaşmanın 6. Maddesinde ise; adanın iadesi ile ilgili şöyle bir şart yer almıştır:

“Eğer Rusya, Kars, Ardahan ve son muharebelerde Ermenistan’da elde etmiş olduğu sair yerleri Osmanlı Devletine iade edecek olursa, Kıbrıs Adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 1878 senesi Haziranın dördü tarihli muahedenin dahi hükmü olmayacaktır”

Abdülhamit, böyle bir boşaltmanın olabileceğine pek ihtimal vermiyordu¹⁶.

Antlaşmaya Verilen Tepkiler

Antlaşma büyük bir gizlilikle yapılmış olsa da İngiltere, özellikle Fransa’dan gelebilecek tepkiler hususunda kaygılıydı. Çünkü Kıbrıs’ın İngilizlerce işgalini Fransızların Suriye’deki imtiyazlı durumlarına bir tehlike olarak görmeleri olasılığı vardı. Bu durumu ortadan kaldırmak için Lord Salisbury, Paris’teki İngiliz elçisi Mr. Waddington’a bir mektup yazarak Kıbrıs’ın işgalinin tamamen Rus tehdidi karşısında bir önlem olduğu ve Fransız çıkarlarının önemine değinerek herhangi bir ülkenin işgalinin söz konusu olmayacağı hususunda garanti verdi.

Kıbrıs Antlaşmasına sadece Fransa’dan değil İngiltere’nin muhalif kanadından da tepki vardı. Liberal parti lideri (Türk düşmanı) Gladstone, bu antlaşmayı “tam bir çılgınlık” olarak niteliyordu. Gladstone (1809-1898), Osmanlı Devleti üzerinden Türklüğe ve Müslümanlığa karşı nefret söylemini seçim meydanlarında hiç çekinmeden dillendirebilecek derecede bağnazdı. Bu düşüncelerini 1876 tarihinde basılan, “Bulgarian Horrors and the Question of the East” adlı kitabında Osmanlı Devleti’ne ve Türklere ağır hareketler ederek ortaya koymuştur. Benjamin Disraeli liderliğindeki Muhafazakar Parti’nin Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumaya dönük politikalarını fırsat buldukça sert bir dille tenkit eden Gladstone, 4 Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Konvansiyonu’na da şiddetle karşı çıkmıştır.

1878’in Eylül ayında “Fortnight Review” adlı yayın organında çıkan “A Political Epilogue” adlı makalede Kıbrıs’ın kıtlık yüzünden tahrip olmuş, sıtma yuvası, limansız, sayıları gittikçe artan cüzzamlı kalabalığın yaşadığı bir ada olduğu iddia edilmekteydi. Bu makalenin iddiasına göre, ada İngiliz Hükümeti açısından Osmanlı Devleti’ni savunmak için para harcamaya değer görünmekteydi. 1878 yılında İngiltere’nin İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Layard iyi bir limandan mahrum oluşunun Kıbrıs’ı bir donanma üssü olarak işe yaramaz hâle getirdiği görüşünü savunmuştu. İngiliz diplomat ve şarkiyatçı Edward B. Eastwick de 1878 yılında The Times’a yazdığı bir yazıda Kıbrıs’ın İngiltere için bir yararı olmayacağını öne sürmekteydi. İngiliz kamuoyunda görülen ve yukarıda belirtilen bazı şiddetli itirazlara rağmen iktidarda bulunan Muhafazakârlar Kıbrıs’ın alınmasının İngiliz çıkarları lehine olduğunu savunmuşlardı. Onların iddiasına göre, İngilizlerin Kıbrıs’ı alması ada halkına maddi avantajlar sağlayacaktı. İkincisi, İngiltere’nin Hindistan’a sahip olması Kıbrıs’ın içinde bulunduğu bölgeyle

¹⁵ Salahi Sonyel, a.g.e, s.728

¹⁶ Şükrü Torun, a.g.e s.28

ilgilenmesini gerekli kılmaktaydı. Muhafazakârların üçüncü iddiası ise, Rusya'nın ilerleyişine Kıbrıs'ın alınmasıyla dur dendiği idi. Başta The Times Gazetesi olmak üzere çeşitli İngiliz gazeteleri de İngiltere'nin Kıbrıs'ı alması konusunda iktidara destek vermişlerdi. Hatta İngiltere Kraliçesi Viktorya bile sevincini dile getirmişti. Bu gelişmeler yaşanırken, Kıbrıs Antlaşması da Lordlar Kamarası'nda ittifakla, Avam Kamarası'nda 143 kişilik bir çoğunlukla onaylanmıştı. Böylece adada 1878 yılından itibaren İngiliz yönetimi dönemi başlamış oluyordu.¹⁷

Lord Salisbury ve Başbakan B. Disraeli'nin Kıbrıs'ın işgaline karşı özel bir ilgi ve çaba gösterdikleri görülür. İngiltere'de 1840'lı yıllarda Filistin'in Yahudilere geri verilmesi konusunda bir kampanya açılmıştı. Kıbrıs ve Akka'nın işgal edilip Yahudilerin Filistin'e kutsal topraklarına döneceklerine inanılıyordu. Fakat o dönemdeki şartlar buna imkan vermedi. Yahudi olan Disraeli'nin adaya olan özel ilgisi kuşku götürmez bir gerçektir. 1830 yılında henüz 26 yaşında olan Disraeli, Kıbrıs'ı ve daha sonra Beyrut, Suriye ve Filistin'i ziyaret edip; oradalardaki görüşlerini ve izlenimlerini 17 yıl sonra kaleme aldığı "Tancred" adlı romanında dile getirmiştir. İngiliz siyasetçi ve yazar Benjamin Disraeli, 1847 tarihli romanı Tancred'de, aynı adlı kahramanını Doğu'ya gönderir. Genç Lord Montecute (yani Tancred), Londra'daki sıkıcı çevresini geride bırakacak, bir zamanlar atalarının gittiği yoldan geçerek kutsal topraklara ulaşacak ve Asya'nın sırrına vâkıf olacaktır. En azından yazarının ondan beklentisi budur. Romanın bir yerinde, genç lordun Kudüs'e gideceğinden söz edilirken konuşmaya dalan biri, onun bir gün mutlaka geri döneceğini ima eder. Öyle ya, üst sınıftan gelen bir İngiliz ilelebet Doğu'da yaşayacak değildir herhalde. Bunun üzerine, Disraeli görmüş geçirmiş bir başka karaktere şunu söyler: "O kadarını bilemem. Napolyon bile Akdeniz'i bir kere daha geçtiğine pişman oldu. Doğu bir kariyerdir." Tarih, belgelerle konuşur. Tabii ki bu görüşleri bütün bir İngiliz politikasına dahil edemeyiz ama yok da sayamayız.

¹⁷ Kenan Olgun, Emrah Balıkcıoğlu, "The Times Gazetesi'ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs'ta İdari İslahat", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, s. 824, Cilt:9 Sayı:1 Yıl:2012

KAYNAKLAR

AKALIN, DURMUŞ, “Süveyş Kanalı- Açılışı ve Osmanlı Devletine Etkisi (1854-1882)” Pamukkale Ün. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi, Denizli, 2011.

ARMAOĞLU FAHİR., 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914), TTK Yay., Ankara, 1997.

ARMAOĞLU, FAHİR, Siyasî Tarih, 1789-1960, AÜSBF Yay. Sevinç Matbaası, 1973.

ÇELİK, CEMİL, “İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu”, Akdeniz Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Antalya, 2012

HASS, ANDREW, Unutulmuş Sınırlar 16. Yüzyıl Akdeniz’inde Osmanlı – İspanyol Mücadelesi, Çev. Özgür Kolçak, Küre Yayınları, İstanbul, 2010

KARİP, ÇİĞDEM, “19. Yüzyıl İngiliz ve Amerikan Seyahatnamelerinde Kıbrıs”, Süleyman Demirel Ün. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2014.

KIRAT, Y. TEKİN, Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması, Kalite Matbaası, Ankara 1976.

KOCABAŞ, SÜLEYMAN, Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar (Türkiye ve İngiltere), Vatan Yayınları, İstanbul, 1985

LUKE, H., Cyprus Under Turks 1571-1878, A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant Company and After, K. Rüstem & Brother, Nicosia

OLGUN, KENAN; BALIKÇIOĞLU, EMRAH, “The Times Gazetesi’ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs’ta İdari İslahat”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, s. 824, Cilt:9 Sayı:1 Yıl:2012

ROSE, J. HOLLAND, “Great Britain and The Eastern Question”, Çev. Taner BULUT, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, ss. 245-255., Güz, 2012

SATAN, ALİ, “Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, s.55-70, İstanbul, 2004.

SONYEL, Salahi R. “İngiliz Dış İşleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı 48 saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı”, Belleten, C.XLII, S.165-168, Ankara 1978

ŞAHİN, İSMAİL, “İNGİLTERE’NİN AKDENİZ SİYASETİNDE KIBRIS (1580-1878)”, Asia Minor Studies Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 7 Ocak, 2016

ŞAR, CELAL, “İngiltere’nin Kıbrıs Politikası ve Kıbrıs Sorunu”, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005

TORUN, ŞÜKRÜ, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs’ın Politik Durumu, İst. 1956.

UÇAROL, RIFAT, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Adanın İngiltere’ye Devri), İstanbul, 1978.

VATANSEVER, MÜGE, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, s.1487-153, Özel S., 2010

YİANGOÜ, ANASTASİA, Britain and Cyprus: A Historical Overview, Entipis Publications, Nicosia, 2012

Osmanlı Devleti'nden İngiliz Yönetimine Geçiş Sürecinde Kıbrıs Askeri Polisinin İnşası (1878 - 1881)

Osman KAYABAŞI

Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa / KKTC

Giriş

Kıbrıs'ın kuzeyinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), güneyinde ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ülkeleri yer alır. Her iki ülke de kendi iç güvenliklerini kendi polis teşkilatları ile sağlarlar. Her iki ülkenin de polis teşkilatları kendilerine özgüdür ve polis günleri farklıdır. KKTC için polis teşkilatının kuruluş tarihi 30 Haziran 1964, GKRY içinse bu tarih 5 Mayıs 1960'dır.

GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılını, polis teşkilatının kuruluş yılı, Rum toplumu için kutsallığı sebebiyle Barış ve Özgürlük günü olarak kutlanan 5 Mayıs gününü ise polis teşkilatının kuruluş günü olarak kabul etmekte ve her yıl bu günü, polis günü olarak kutlamaktadır. Kıbrıs Türk toplumu tarafından iki toplumun kopma noktası olarak kabul edilen 21 Aralık 1963 tarihinde, Rumların başlattığı kimlik temelli silahlı çatışmaların şiddetlenmesi neticesinde, Türkler ve dolayısıyla Türk polisler Kıbrıs Cumhuriyeti'nden dışlanmışlar, 1964 yılı içerisinde de kendi iç güvenliklerini sağlayacak ayrı bir polis teşkilatı kurmuşlar ve bu yılı, polis teşkilatlarının kuruluş yılı olarak kabul etmişlerdir. KKTC, 1964 yılında Türk polislerin tek bir çatı altında toplandıklarını kabul ettiği 30 Haziran¹ gününü içine alan haftayı, her yıl polis haftası olarak kutlamaktadır. Her iki ülkenin ayrı polis teşkilatları ve dolayısıyla bu polis teşkilatları tarafından kabul edilen farklı polis teşkilatı kuruluş günleri ve yılları olsa da, aslında Kıbrıs polis tarihi çok daha eskilere dayanmaktadır.

Kıbrıs polis tarihinin miladı ile ilgili olarak, GKRY Polis Teşkilatı, İngiliz Sömürge Yönetiminin ilk Polis Emirnamesinin yayımlandığı 1879 yılını işaret etmekte, KKTC Polis Teşkilatı ise her ne kadar Kıbrıs'ta Osmanlı Dönemine kadar uzansa da polis tarihinin kökenleri ile ilgili açıkça herhangi bir tarih verememektedir. Devletler, genel olarak kendilerinden önceki bir devletin mirasçısı olarak ortaya çıkmaktadırlar. Dolayısıyla yeni kurulan devletler, üzerinde kurulduğu coğrafyada daha önceden yaşamış olan devletlerin bıraktığı miras üzerinden beslenerek kurumlarını oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda hem KKTC'nin, hem de GKRY'nin kendilerinden önce Kıbrıs'ta hüküm sürmüş İngiliz Sömürge Yönetiminden, İngiliz Sömürge Yönetiminin de kendisinden önce bu coğrafyada 307 yıl hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'nden etkilenmesi gayet doğaldır. Emniyet ve asayişin temininden sorumlu kurumların da bu tarihi miras silsilesinden etkilendiğine dair birçok delil mevcuttur. Her iki ülkenin ayrı polis teşkilatları ve bu teşkilatların kabul gören farklı başlangıç tarihleri olsa da, aslında her iki ülkenin de bu coğrafyada gerek İngiliz gerek Osmanlı döneminde aynı çatı altında yaşadıkları ve ortak polis tarihlerinin olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Her iki ülke de ortak polis tarihlerinin kökenlerini buralarda aramalıdır.

¹ Her ne kadar KKTC Polis Teşkilatı, resmi internet sitesinde, 30 Haziran 1964 tarihini, Kıbrıs Cumhuriyeti'nden ayrılan Türk polislerin tek bir çatı altında toplandıkları tarih olarak kabul etse de, bu tarih araştırılmaya muhtaçtır. Bu tarihten altı ay kadar önce, 5 Ocak 1964 tarihli Bozkurt Gazetesi'nde Girne Caddesi Merkezi Polis İstasyonu'nun artık "Kıbrıs Türk Emniyet Umum Müdürlüğü" olarak amme hizmeti göreceği (Bozkurt Gazetesi, 5 Ocak 1964), yine 13 Ocak 1964 tarihli Halkın Sesi Gazetesi'nde ise "Kıbrıs Türk Emniyet Umum Müdürlüğü"nin Türklere hizmet vermeye başladığı (Halkın Sesi, 13 Ocak 1964:4) ile ilgili haberler yer almaktadır.

Kıbrıs polis tarihi üzerine Rumca kaynakları taradığımızda ulaşabildiğimiz tek çalışma, Panagiotes Machlouzarides tarafından kaleme alınan, GKRY Polis Teşkilatı tarafından üç ayda bir yayınlanan Polis Yıllıkları (Astinomika Hronika)'nın 1973-74 yıllarında yayımlanan fasiküllerinde parça parça yer alan “Kıbrıs Polis Örgütü'nün Organizasyonu ve Gelişimi” başlıklı makaledir. Bu makale büyük ölçüde Kıbrıs'ta İngiliz dönemindeki yıllık polis raporlarından yararlanılarak hazırlanmış, genel olarak atıflarının birçoğu yapılmamış ve kaynakçasız bir eserdir ve analitik anlamda bir değerlendirme içermemektedir.

Kıbrıs polis tarihi üzerine Türkçe kaynakları taradığımızda bulduğumuz tek çalışma, Altay Sayıl tarafından 1984 yılında kaleme alınan “Kıbrıs Polis Tarihi” isimli eserdir. Bu eser, Panagiotes Machlouzarides'in parça parça yayımlanan makalesinden geniş ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu eser, gerek kronolojik gerekse konu bütünlüğü bağlamında karışık ve düzensiz, polisin hukuksal evriminin köşetaşlarını içermeyen, genel olarak atıflarının birçoğu yapılmamış, kaynakçasız, fakat herşeye rağmen büyük bir emek harcanan ve bu alanda bu güne değin Türkçe olarak yapılan ilk ve tek çalışmadır. Kıbrıs polis tarihi üzerine Türkçe yazılmış başka herhangi bir eser bulunmamaktadır.

“Osmanlı Devleti'nden İngiliz Yönetimine Geçiş Sürecinde Kıbrıs Askeri Polisinin İnşası (1878-1881)” başlıklı bu çalışma, öncelikle Kıbrıs polis tarihi alanına, alandaki boşluğun küçük bir tarihsel kesitini bir nebze de olsa doldurmak ve bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmakla yapacaktır.

Çalışmada, 1878 yılında Kıbrıs'ın idaresinin Osmanlı Devleti tarafından İngiliz Yönetimine devredilmesiyle birlikte Kıbrıs'ta başlayan yeni dönemde İngilizler tarafından nasıl bir polis sisteminin inşa edildiği sorusuna yanıt aranmıştır. Bu kapsamda, bu yeni dönemin başlangıcında Kıbrıs'ta inşa edilen polis sistemi incelenmiştir. Bu inceleme esnasında, İngiliz Sömürge Yönetiminin kendi halkı olmayan ve farklı anavatanları olan Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Rumların iç güvenliklerini sağlamada nasıl bir strateji izlediği ve nasıl bir polis sistemi inşa ettiği analiz edilmiştir.

Bu makale yazılmaya başlanırken 1878-1914 yılları arasındaki dönemin incelenmesi düşünülmüşse de, Osmanlı Devleti'nden İngiliz Yönetimine geçiş sürecinde Kıbrıs Askeri Polisinin inşasının, İngiliz Sömürge Yönetimi tarafından neredeyse ilk üç yıllık süre içerisinde tamamlandığı tespit edilmiş ve incelenen dönem 1878-1881 yılları ile sınırlandırılmıştır. Bu inceleme esnasında özellikle, İngiliz Sömürge Yönetimi tarafından adada oluşturulan polis sisteminin temel dayanağı olan ve günümüze değin herhangi bir çalışmada ele alınmayan “Polis Disiplin Emirnamesi, 1878”, “Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi, 1879” ve “Kıbrıs Polisi Emirnamesi, 1880” emirnameleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda İngiliz Sömürge Yönetiminin kendi halkı olmayan ve farklı anavatanları olan Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Rumların iç güvenliklerini sağlamada nasıl bir strateji izlediği ve nasıl bir polis sistemi inşa ettiği analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü “Osmanlı Devleti'nden İngiliz Yönetimine Geçiş Sürecinde Kıbrıs Askeri Polisinin İnşası (1878-1881)” başlığı altında dönemin genel bir çerçevesini çizmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü “Kıbrıs Askeri Polis Gücü ve ‘Polis Disiplin Emirnamesi, 1878’” başlığını; üçüncü bölümü “Polis ve İstihkâm Birliği ve ‘Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi, 1879’” başlığını; dördüncü bölümü ise “İki Polis Gücünün Birleştirilmesi ve ‘Kıbrıs Polisi Emirnamesi, 1880’” başlığını taşımakta ve bu üç bölümün her birinin içerisinde inşa edilen polis güçleri ve yasal altyapıları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde, 1878 yılında İngilizlerin Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra iç güvenliği sağlamak ve yerli halkı kontrol altında tutmak için Osmanlı Zaptiye Teşkilatı temelinde “Kıbrıs Askeri Polis Gücü”nü inşaya başladıkları, bu gücün yanına “Polis ve İstihkâm Birliği” adı altında yardımcı bir polis kuvveti kurup denedikleri, fakat çok geçmeden her iki polis kuvvetini de

“Kıbrıs Askeri Polis Gücü” altında birleştirilerek tek bir askeri polis yapılanmasında karar kıldıklarına yönelik tespit ve analizler yer almaktadır.

1. Osmanlı Devleti’nden İngiliz Yönetimine Geçiş Sürecinde Kıbrıs Askeri Polisinin İnşası (1878-1881)

İngiltere, güvenliğine tehdit olarak gördüğü Rusya’nın, Osmanlı Devleti’nin topraklarını ele geçirerek Akdeniz’e inmesini önlemek ve en önemli sömürgesi olan Hindistan’a ulaşım yolunu emniyete almak istiyordu. Bunun için Osmanlı-Rus savaşını iyi bir fırsat olarak değerlendirip, 4 Haziran 1878’de² Osmanlı Devleti ile İttifak Anlaşması imzalayarak Kıbrıs adasını geçici bir süreliğine devraldı. İlerleyen günlerde adanın mülkiyeti, idaresi ve yasal mevzuatının ne olacağı ile ilgili sorunlar ortaya çıktı ve bu anlaşma yetersiz kaldı. Bu nedenle yapılan 1 Temmuz 1878 tarihli I. Ek Anlaşma ile adanın idaresi İngiltere’ye devredilirken mülkiyeti Osmanlı’da kaldı ve 14 Ağustos 1878 tarihli II. Ek Anlaşma ile İngiltere, adadaki yönetimi süresince her türlü kanun ve sair mevzuatı yapma hakkını elde etti.³ İngiltere, adanın hukuken Osmanlı toprağı olmasından dolayı adayı ilk başta Dışişleri Bakanlığı’na bağladı⁴ ve adaya Yüksek Komiser ve Başkomutan sıfatıyla General Garnet Wolseley’i atadı. 12 Temmuz 1878’de göreve başlayan Wolseley, bir taraftan ekonomik kaynakları tespit ederken diğer taraftan da idarî atamaları yapmaya başladı. Böylece Kıbrıs tarihinde yeni bir dönem başladı.

Kıbrıs’ın Osmanlı dönemindeki idari bölünmesi İngiliz işgalinden sonra da değişmedi.⁵ İlk olarak, Osmanlı dönemindeki kazalar tamamen organize edildi ve hazine, tapu dairesi, idare meclisi ve mahkemeye sahip olan iç idarî yapılanma korunarak, kaza yöneticisi olan kaymakamların yerine komiserler ve komiser yardımcılarını atandı.⁶ Wolseley, her ne kadar bu atamaları gerçekleştirmişse de atamaların büyük bir kısmını gerçekleştirdiği tarihte İngiltere Kraliçesi tarafından adanın nasıl idare edileceğine dair herhangi bir kanun henüz çıkarılmadığından, atamaların hukuki dayanağı bulunmamaktaydı. Bu atamaların resmi olarak geçerli olabilmesi için İngiltere’den bir kanun gerekiyordu.

14 Eylül 1878’de çıkarılan Krallık Konseyi Emirnamesi ile adanın yönetim yapısını belirleyen ilk İngiliz Anayasası yürürlüğe girdi.⁷ Müteakibinde Anayasa temelinde Kıbrıs’ta “Yasama Meclisi (Kavanin Meclisi)” ve “Yürütme Meclisi” oluşturuldu.⁸ Bu arada Askeri Polis Başkumandanı olarak atanan Brackenbury’e Osmanlı’dan kalma Türk Zaptiyesi’nin yerine geçecek yeni bir askeri polis inşa etme görevi verildi.⁹ Yeniden yapılanma çalışmaları çerçevesinde teşkilatın adı da “Kıbrıs Askeri Polis

² Her ne kadar Anlaşma iki ülkenin yetkilileri arasında 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanmış olsa da, Osmanlı padişahı II. Abdülhamit Anlaşma’nın üzerine “Hukük-ı Şâhâne asla hâlel gelmemek şartı ile muahedenameyi tasdik ederim” ifadesini ilave ederek 15 Temmuz 1878 tarihinde Anlaşma’yı onaylamıştır. (Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, I. Cilt, Ankara, 1984, s. 21-23.; Cemil Çelik, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs’ın İdari ve Sosyal Durumu (1878-1914)*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2012, s. 67.; Kenan Olgun- Emrah Balıkcıoğlu, “The Times Gazetesi”ne göre İngiliz dönemindeki Kıbrıs’ta idari ıslahat”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt.9, S.1, 2012, s.819.)

³ Osmanlı-İngiltere İttifak Anlaşması, 1 Temmuz 1878 Anlaşması ve 14 Ağustos 1878 Anlaşması için bkncz. Çelik, *agt*, s.56-67; Olgun-Balıkcıoğlu, *agm*, s.820-824.

⁴ İngiltere, Kıbrıs’taki yabancı ülkelerin konsolosluklarıyla ve Osmanlı Devleti ile arasındaki sorunları büyük ölçüde çözümledikten sonra, 1880 yılında adayı Sömürgeler Bakanlığı’na bağlamıştır.

⁵ The Times, 8 Ağustos 1878. Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti’nden İngiliz Yönetimine devredilirken Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetine bağlı bir sancak konumundaydı. Kıbrıs sancağı, altı kaza ve onaltı nahiyeye taksim edilmişti. Kıbrıs sancağının yönetiminden merkezde mutasarrıf, kazalarda kaymakamlar, nahiyelerde müdürler ve en küçük idari birim olan köylerde de muhtarlar sorumluydu.

⁶ The Times, 1 Ekim 1878. Wolseley, kaza komiserleri ve yardımcılarının başka, Temmuz-Kasım 1878 döneminde Hükümet Müsteşarı, Özel Sekreter, Hukuk Müşaviri, Finans Komiseri, Gümrük Baş Memuru, Hükümet Mühendisi, Posta Müdürü, Liman Müdürü, Sulh Hâkimi ve Sağlık Görevlisi, Hükümet Hazine Memuru, Askeri Polis Başkumandanı ve Hapishaneler Müfettişi, Kazalara Askeri Polis Kumandanları ve Askeri Polis Kumandanı Muavinleri atamalarını gerçekleştiren adada İngiliz Yönetiminin teşkilatlanması anlamında ilk temelleri attı. (The Cyprus Gazette, No.1, 5 Kasım 1878.)

⁷ Gürel, *age*, s.36.

⁸ 10 Ekim 1878’de Yürütme Meclisi, 9 Aralık 1878’de ise Yasama Meclisi ilk oturumlarını yapmışlardır.

⁹ H.N. Bowlby, (Chief Commandant of Cyprus Police), Report upon Cyprus Police for 1879, in Robert Biddulph, *Report by Her Majesty’s High Commissioner for the year 1879 Major-General Biddulph to the Marquis of Salisbury, Cyprus Report 1879*, Stationery Office, London, 1880, p.279.

Gücü” olarak değiştirildi.¹⁰

1879 yılı Ocak ayında, kurulan polis gücüne yasal bir statü kazandırmak ve disiplin suç ve cezalarını düzenlemek için “Polis Disiplin Emirnamesi, 1878” isimli ilk polis mevzuatı yürürlüğe girdi. Kıbrıs Askeri Polis Gücü; içerisinde adının, yapısının, işe alımının, kadrosunun, subay, astsubay ve neferlerin Kraliçe Victoria’ya bağlılık yemininin, Askeri Polis Başkumandanı’nın ve Askeri Polis Kaza Kumandanları’nın yetkilerinin bulunduğu; disiplin suç ve cezalarının ayrıntılı bir şekilde düzenlendiği bu Emirname ile yasal bir statüye kavuştu. Bu güç, askeri ve merkezi bir yapıdaydı. İngilizler, önceki kolonilerinde de buna benzer polis sistemleri oluşturmuşlardı.

1879 yılında İngiliz Hükümeti, Kıbrıs’a yapılan harcamaları azaltma gayesiyle Kıbrıs’taki asker sayısını azaltmak için, üst yöneticileri kendinden, geri kalan kadrosu Kıbrıs’ın yerlilerinden oluşacak şekilde yardımcı bir polis gücü kurmak istiyordu. Bu amaç hemen uygulamaya kondu ve ardından 1879 yılı Aralık ayında çıkarılan “Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi, 1879” ile “Polis ve İstihkâm Birliği” adı altında yarı-askeri görevler yüklenen yardımcı bir polis gücü resmen kurulmuş oldu. “Kıbrıs Öncüleri” olarak da anılan bu kuvvet, 1880 yılında Limasol’da meydana gelen sel felaketi sonrası bölgedeki kamu çalışmaları ile ün yaptı. Kıbrıs Askeri Polis Gücü’nden bağımsız olan, İngiliz koloni alaylarına benzeyen ve seyyar olarak her işe müfrezeler halinde koşturulan bu kuvvetin ömrü yaklaşık bir yıl sürdü.

1880 yılı Kasım ayında çıkarılan “Kıbrıs Polisi Emirnamesi, 1880” ile Polis ve İstihkâm Birliği’nin kaldırılması ve personelinin Kıbrıs Askeri Polis Gücü’ne eklenmesi hususu öngörüldü. 1881 yılının Mart ayı sonlarına kadar görevde kalan Kıbrıs Öncüleri, Gladstone Hükümeti tarafından terhis edilerek Kıbrıs Askeri Polisi’ne dâhil edildiler. 1881 yılı sonuna gelindiğinde Kıbrıs’ın tek polis kuvveti “Kıbrıs Askeri Polis Gücü” idi. Oluşturulan bu askeri polis sistemi, kadrosu ve görevlerinde pek fazla bir değişikliğe uğramadan 1933 yılına kadar varlığını sürdürecektir.¹¹

2.Kıbrıs Askeri Polis Gücü ve “Polis Disiplin Emirnamesi, 1878”

İngiltere, Kıbrıs’ın hâkimiyetini 12 Temmuz 1878’de ele geçirdiğinde Osmanlı Devleti’nin adadaki polis kuvveti, tabur seviyesinde 275 subay, astsubay ve neferden oluşuyordu.¹² Adada, kanun ve nizamın devamı, mahkeme kararlarının tatbiki ve en önemlisi vergi tahsilâtına yardımcı olmak üzere bir polis kuvveti bulunuyordu.¹³ Polisler, “zaptiyeler” ismiyle adlandırılmıştı ve esas görevleri suçları önleme ve araştırmaktan ziyade vergi toplamaktı.¹⁴ Askeri ve merkezi bir yapıda olan bu kuvvetin esas görevi kamu düzenini sağlamaktı.

Yüksek Komiser olarak atanan Wolseley’e henüz Kıbrıs’ın yönetimi devredilmemişken, İngiltere yönetimi tarafından zaptiyelerin dağıtılmaları ve yeniden Kıbrıs askeri polisi olarak İngiltere’nin hizmetine alınmaları önerilmişti.¹⁵ İngiliz Hükümeti’nden Yüksek Komisere yeni polis gücünü kurarken maliyetinin de göz önünde bulundurmasını içeren bir yazı gönderilmişti.¹⁶ Bunun üzerine Wolseley, yeni polis gücünün oluşturulmasına yönelik maliyet hesaplaması için gerekli yazışmaları yaparak Osmanlı

¹⁰ Panagiotes S., Machlouzarides, “Kıbrıs Polis Örgütü’nün Organizasyonu ve Gelişimi”, *Polis Yıllıkları (Astinomika Hronika)*, Yıl.7, Fasikül.2-3, Mart-Haziran 1973, Athalassa-Lefkoşa 1973, s.46.

¹¹ *Kıbrıs Polis Komisyonu’nun 1956 Yılı Raporu*, Kıbrıs Hükümeti Basım Ofisi, Lefkoşa 1956, s.5.

¹² *Agr*, s.5.; Machlouzarides, *agm*, s.46.

¹³ Nasim Zia, *Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçışı ve Ada’da Kurulan İngiliz Hakimiyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayın No.44, Seri III, Sayı A12, Ankara 1975, s.87.

¹⁴ Machlouzarides, *agm*, s.46.; Kıbrıs Polis Komisyonu’nun 1956 Yılı Raporu, s.5.

¹⁵ *The Times*, 8 Ağustos 1878.

¹⁶ Çelik, *agt*, s.270

Devleti'nden Kıbrıs'taki askeri harcamaları içeren 1873-1877 yıllarına ait masrafları gösteren defterleri temin etti.¹⁷ Ardından Wolseley tarafından Osmanlı'dan kalma Zaptiye Teşkilatı ile ilgili olarak yapılan araştırma ve maliyet hesaplaması neticesinde, teşkilatın ada halkının iç güvenliğini sağlamak için ilk nazarda sayısal olarak yeterli olduğu ve teşkilat içerisinde dil, din veya ırk ayrımı yapılmadığı sonucuna varılarak, teşkilatı muhafaza etme kararı alındı.¹⁸

İlk başlarda, Wolseley, Kıbrıs'taki iki cemaat arasındaki orana göre polis gücünü oluşturmak için mümkün olduğu kadar çok Rum'u işe almak istemişse de, kısa bir süre sonra seçilerek işe alınan az sayıdaki Rumların bile Türkler kadar iyi polis olamadıklarını tespit etti.¹⁹ Rum polisler -diğer bir ifadeyle Hristiyan polisler-, genel olarak yetersiz ve asiydiler ayrıca birçoğunda sarhoşluk da vardı²⁰. İlk yılın sonunda bu karakterdeki Rum polislerin birçoğu polislikten atılmalarına rağmen, yine aynı gerekçe ile ilerleyen yıllarda polis gücünde Rumların sayısı arttırılmaya devam edildi. Fakat Türklere oranla az sayıda Rum askeri polis olmak için başvuruda bulunduğundan genel itibarıyla kuvvetin çoğunluğunun Türklere oluşturulmasına devam edildi. Çiçek'e göre; Türk zaptiyeler disiplinli, iyi, cesur, itaatkâr, kumandanlarına bağlı ve saygılıydı; Rumlar ise polis kıyafetinde Osmanlı'yı simgeleyen sarık olması, katı disiplini sevmemeleri ve düşük maaşlı olması gibi sebeplerle polisliği tercih etmiyorlar ve polis gücünde nüfuslarına orantılı olarak yer almıyorlardı.²¹

İngiltere ve Osmanlı arasında imzalanan 14 Ağustos 1878 tarihli II. Ek Anlaşma'ya dayanarak İngiltere'nin Kıbrıs ile ilgili yasal düzenleme yapmasına yetki veren gerekli kanunun çıkarılması beklenmeden İngiltere'den Kıbrıs'a idari atamalar yapılmaya başlandı. Yeni yönetimde, yapılandırılan askeri polis gücünün yönetiminden ve adadaki tüm cezaevlerinin işleyişinden sorumlu olmak üzere bir askeri polis başkumandanı ve hapisaneler müfettişi atandı. Ayrıca her kazaya polislerden sorumlu bir İngiliz askeri polis kumandanı ve polislerin sağlık kontrolleri için birer de askeri doktor atandı.

Atanan ilk Askeri Polis Başkumandanı ve Hapishaneler Müfettişi Henry Brackenbury, 31 Ağustos 1878-31 Mart 1879 tarihleri arasında bu görevi ifa etti. Atanır atanmaz Brackenbury'e Askeri Polis Başkumandanı olarak Osmanlı'dan kalma Türk Zaptiyesi'nin yerine geçecek yeni bir askeri polis inşa etme görevi verildi.²² Ardından yeniden yapılanma çalışmaları çerçevesinde teşkilatın adı "Kıbrıs Askeri Polis Gücü" olarak değiştirildi.²³ Fakat kurulan polis teşkilatının yasal bir statüsü henüz yoktu. Bu askeri polis gücüne yasal bir statü kazandırmak, disiplin suç ve cezaları ile askeri polis kaza kumandanlarının yetkilerini düzenlemek için bir polis mevzuatı çıkarılması elzemdi.

Bu ihtiyacı gidermek için Yasama Meclisi, 16 Aralık 1878 tarihindeki ikinci oturumunda "Polis Disiplin Emirnamesi, 1878"i görüşerek, Yüksek Komiser Wolseley'e gönderdi. Akabinde bu Emirname, Wolseley tarafından 22 Ocak 1879 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girdi.²⁴ Türkçe'ye ilk kez bu makale ile çevirisi yapılarak kazandırılan bu Emirnamenin madde başlıkları ile maddeleri şöyledir;²⁵

¹⁷ *Agt*, s.270-271.

¹⁸ *Zia, age*, s.87.

¹⁹ *Age*, s.88.

²⁰ *Bowlby, agr*, s. 280.

²¹ *Çelik, agt*, s.271.

²² *Bowlby, agm*, s.279.

²³ *Machlouzarides, agm*, s.46.

²⁴ Konu Emirname aynı zamanda İngiliz Yönetiminin Kıbrıs'ı ele geçirmesinin ardından yürürlüğe giren ikinci emirname olma özelliğine de sahiptir.

²⁵ Burada maddelerine yer verdiğimiz Polis Disiplin Emirnamesi, 1880 yılının IV numaralı Emirnamesi olan "1878 Emirnamelerinin Düzeltme Emirnamesi" ile onaylanmış ve düzeltilmiş olan Emirname'dir. 1880 yılının IV numaralı Emirnamesi ile yapılan tadilatlar şunlardı; 1878 Emirnamesine yeni bir 6. madde eklenmesi; 6'dan 20'ye kadar numaralandırılmış maddelerin içeriklerine dokunulmadan sıra numaralarının bir numara ileri (7-21) kaydırılması; 21. maddenin 22. madde olarak değiştirilmesi ve başına "atını veya" kelimelerinin eklenmesi; yeni bir 23. madde eklenmesi; 22'den 26'ya kadar numaralandırılmış maddelerin içeriklerine dokunulmadan sıra numaralarının iki numara ileri (24-28) kaydırılması; 27. maddenin iptal edilmesi ve 28. maddenin 29. madde olarak numaralandırılması.

“Kuvvetin Adı

1. *Kıbrıs Adası'nda Askeri Polis tarzında bir kuvvet olacaktır.*

Kuvvetin Yapısı

2. *Bu kuvvet bir Polis Başkumandanından ve Yerel Polis Kumandanlarından ve Yüksek Komiser'in atayabileceği diğer subaylardan ve gelecekte Yüksek Komiser'in zaman zaman atamaya karar vereceği üzere bir miktar astsubay ve neferlerden oluşacaktır.*

Kuvvetin Kadrosu

3. *Yüksek Komiser'in onayı ve bu Emirnamenin hükümlerine bağlı olarak Polis Başkumandanı, gerekli gördüğünde astsubaylar atayabilir ve neferleri işe alabilir ve bu şekilde atanmış ve işe alınmış olan kişiler, Polis Gücü ile ilgili şu anda yürürlükte olan veya ileride yürürlüğe girecek olan herhangi bir yasanın veya emirnamenin sağladığı tüm ayrıcalıklara ve yetkilere sahip olacaklardır.*

Sözleşme Süresi

4. *Astsubay ve neferler için geçerli olan sözleşme süresi, sözleşmenin yapıldığı tarihten itibaren iki yıl olacaktır.*

Subayların Yemini

5. *Majesteleri'nin Ordusu veya Donanması veya Deniz Piyadeleri tarafından görevlendirilmemiş tüm subaylar, kuvvete atanmalarının ardından, dini inançlarının gerektirdiği şekilde, Polis Başkumandanının veya Yerel Polis Kumandanlarından birinin huzurunda aşağıdaki yemini edeceklerdir:*

“ Ben, A. B., Majesteleri Kraliçe Victoria'ya, varislerine ve yasal haleflerine, Askeri Polis tarafından görevli olduğum süre boyunca, Kıbrıs Adası'nın tüm bölgelerinde hizmet edeceğime ve yönetim ve kuvvetin disiplini için Kurallara ve Düzenlemelere bağlı kalacağıma dair içtenlikle yemin ederim.”

Polis Başkumandanının ve Yerel Polis Kumandanlarının Yetkileri

6. *Polis Başkumandanı ve her bir Yerel Polis Kumandanı atanmaları ile birlikte ve görevde kaldıkları süre boyunca bilgi ve kanıtları yeminle alabilmeleri ve genel olarak bu Emirname ve Yüksek Komiser'in yapmaları için yetkilendirdiği görevlerini etkin biçimde yapabilmeleri için tüm Ada genelinde, Ada'nın Kaza Mahkemeleri tarafından yasayla tanınmış tüm güç ve yetkilere sahiptirler.*

Astsubay ve Neferlerin Yemini

7. *Her bir astsubay ve nefer, işe alınmaları ile birlikte, dini inançlarının gerektirdiği şekilde, Polis Başkumandanı veya Yerel Polis Komutanları'ndan birinin huzurunda aşağıdaki yemini edeceklerdir:*

“ Ben, A. B., Majesteleri Kraliçe Victoria'ya, varislerine ve yasal haleflerine, bu günden itibaren iki yıl boyunca Kıbrıs Adası'nın tüm bölgelerinde hizmet edeceğime ve yönetim ve kuvvetin disiplini için Kurallara ve Düzenlemelere bağlı kalacağıma dair içtenlikle yemin ederim.”

Polis Başkumandanının Düzenleme Yapma Yetkisi

8. *Yüksek Komiser'in onayı ile birlikte Polis Başkumandanı, Askeri Polis'in yönetimi ve disiplini için Kurallar koyabilir ve Düzenlemeler yapabilir.*

Fırar Cezası

9. *Askeri Polis'in hiçbir subayı veya herhangi bir diğer mensubu Polis Başkumandanının yazılı onayı olmaksızın kuvvetten ayrılamaz; bu kural, bir subay, ayrılma isteğini üç ay önceden belirttiği durumda ve bir astsubay veya neferin görev süresinin tamamını doldurması durumunda geçerli değildir ve herhangi bir subay, astsubay veya nefer, izin almadan yedi günden daha uzun bir süre görevden ayrı kalırsa, altı takvim ayını geçmeyecek süreyle ağır cezalı veya ağır cezasız hapsedilebilir ve buna ek olarak yokluğunun başlangıcından itibaren tüm ücreti ceza olarak kesilebilir ve Başkumandan bu hapsedilme ve ödemenin ceza olarak kesilmesini emretme ve yürütme konusunda yetkilidir.*

Silah Bırakmamanın vb. Cezası

10. *Kuvvetin herhangi bir mensubu kuvvete bağlı olmaktan çıkarılırsa veya terhis edilirse, Askeri Polis Mensubu olarak kendisine tanınmış tüm yetkiler sona erer; ve kuvvetin herhangi bir Mensubu silahlarını, teçhizatını, esasını, kıyafetlerini veya Kıbrıs Yönetimine ait herhangi bir diğer eşyasını teslim etmezse, bir Yerel Ceza Mahkemesi'nde suçlu bulunmasının ardından, yirmi sterlini geçmeyen para cezasına çarptırılabilir ve buna ek olarak Mahkeme'nin takdirine bağlı olarak ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, üç takvim ayını geçmeyen hapis cezasına çarptırılabilir.*

Yerel Polis Kumandanı Tarafından Görevden Uzaklaştırma

11. *Askeri Polis'in herhangi bir Yerel Polis Kumandanı herhangi bir subayı, astsubayı veya neferi görevden uzaklaştırabilir; ancak bu uzaklaştırmayı yirmi dört saat içerisinde Polis Başkumandanına yazıyla rapor etmek durumundadır.*

Polis Başkumandanı Tarafından Tenzil-i Rütbe

12. *Polis Başkumandanı herhangi bir astsubayı nefer rütbesine kadar tenzil edebilir veya herhangi bir astsubay veya neferi kuvvetten doğrudan ihraç edebilir ve bu Emirname uyarınca, görevden uzaklaştırılmış herhangi bir astsubay veya neferin uzaklaştırılma süreleri boyunca ödemelerinin ceza olarak kesilmesini emredebilir.*

Yüksek Komiser Tarafından Subayların İhracı

13. *Polis Başkumandanı görevden uzaklaştırılmış herhangi bir subayın göreve geri dönmesini emredebilir veya Yüksek Komiseri böyle bir subayın davranışı konusunda raporla bilgilendirebilir, Yüksek Komiser de böyle bir subayı doğrudan kuvvetten ihraç edebilir ve görevden uzaklaştırılmasından itibaren olan ödemelerinin ceza olarak kesilmesini emredebilir.*

Bazı Durumların Polis Başkumandanına İletilmesi

14. *Bir Yerel Polis Kumandanı herhangi bir astsubay veya neferin bu Emirname'nin hükümleri altında kendisinin verebileceği bir cezadan daha fazlasını hak ettiğini takdir ettiğinde, suçluyu Polis Başkumandanının kararı elde edilene kadar tutuklu tutabilir; ancak bu hapsedilme hücre hapsi şeklinde veya ağır cezalı olamaz.*

Görev Yerinde Bulunmamanın, Temaruzun, Görev Başında Uyumanın vb. Durumların Cezası

15. *Gerekli yetki verilmediği sürece görevini yerine getirmeyen veya görevde veya geçit töreni öncesinde veya sırasında, kışla veya herhangi bir umumi yerde sarhoş bulunan veya hasta numarası yapan veya görev sırasında uyurken bulunan herhangi bir astsubay veya nefer, yedi günlük ücretini geçmeyen para cezasına çarptırılabilir ve buna ek olarak ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, on dört günü geçmeyen hapis cezasına çarptırılabilir veya yedi günü geçmeyen hücre hapsi cezasına çarptırılabilir ve herhangi bir Yerel Polis Komutanı bu gibi para ve hapis cezalarının verilmesinin*

emredilmesi ve yürütülmesi yetkisine sahiptir ve bu gibi durumları Polis Başkumandanına rapor etmekle mükelleftir.

Emre İtaatsizliğin Cezası

16. Amirinin meşru emrine itaat etmeyen veya bu emri ihlal eden veya bu emre itaat etmeyi reddeden herhangi bir astsubay veya nefer, ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, on dört günü geçmeyen hapis cezasına çarptırılabilir veya yedi günü geçmeyen hücre hapsi cezasına çarptırılabilir ve herhangi bir Yerel Polis Komutanı bu gibi hapis cezasının emredilmesi ve yürütülmesi yetkisine sahiptir ve bu gibi durumları Polis Başkumandanına rapor etmekle mükelleftir.

Başkaldırmanın Cezası

17. Amirine karşı bozuk veya aşağılayıcı veya tehdit edici bir dilde konuşan veya işaretlerde bulunan veya amirine karşı şiddet uygulayan veya şiddet uygulamakla tehdit eden veya herhangi bir başkaldırmaya yol açan veya buna katılan veya herhangi bir başkaldırmadan veya başkaldırma niyetinden haberi olan ancak bunu derhal amirine bildirmeyen herhangi bir astsubay veya nefer, elli kırbağı geçmeyecek şekilde, açık sırtına sıradan “dokuz kuyruklu kırbaç” ile uygulanacak bedensel cezaya veya ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, altı takvim ayını geçmeyecek ve bu hücre hapsi olacak veya olmayacak şekilde hapis cezasına veya her iki cezaya birden çarptırılabilir ve Polis Başkumandanı bu şekilde bedensel cezanın ve hapsedilmenin emredilmesi ve yürütülmesi yetkisine sahiptir.

Yolsuzluğun ve Tutukluların Kaçmasına Fırsat Vermenin Cezası

18. Doğrudan veya dolaylı olarak görevini yerine getirmemek veya emirlere aykırı davranışta bulunmak için rüşvet kabul eden veya sorumlu olduğu tutuklunun kaçmasına kasten veya ihmal yoluyla fırsat veren veya herhangi bir tutuklunun kaçmasına veya kaçmaya çalışmasına göz yuman herhangi bir astsubay veya nefer, elli kırbağı geçmeyecek şekilde, açık sırtına sıradan “dokuz kuyruklu kırbaç” ile uygulanacak bedensel cezaya veya ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, altı takvim ayını geçmeyecek ve bu hücre hapsi olacak veya olmayacak şekilde hapis cezasına veya her iki cezaya birden çarptırılabilir ve Polis Başkumandanı bu şekilde bedensel cezanın ve hapsedilmenin emredilmesi ve yürütülmesi yetkisine sahiptir.

Hücre Hapsi Cezası

19. Bu Emirname uyarınca emredilen her bir hücre hapsi durumunda, hücre hapsinde geçecek her bir hafta arasında on dört günden az olmayacak şekilde bir ara olacaktır.

Maaş Kesme Cezası

20. Herhangi bir subay, astsubay veya neferin hapis cezası almasının uygun görüldüğü herhangi bir durumda, bu hapsedilme süresince elde edeceği tüm ödemeler ceza olarak kesilecektir.

Para Cezalarının Elden Çıkarılması

21. Bu Emirname uyarınca elde edilen tüm para cezaları ve ceza olarak kesilen tüm ödemeler Ada Hazinesi'ne ödenecektir ve Ada'nın gelirlerinin birer parçası olacaklardır.

Silah, Teçhizat vb'nin Elden Çıkarılmasının Cezası

22. Atını veya üniformasının, silahlarının veya teçhizatının herhangi bir kısmını, izinsiz olarak satan veya elden çıkaran Askeri Polis Gücü'nün herhangi bir mensubu, ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, altı takvim ayını geçmeyen hapis cezasına çarptırılabilir ve Polis Başkumandanı bu hapsedilme cezasının emredilmesi ve yürütülmesi yetkisine sahiptir.

Cezalandırmanın Yüksek Komisere Rapor Edilmesi

23. Bu Emirname uyarınca verilen 15 günü geçen hapis veya 15 günlük ücretini geçen para cezası veya rütbe tenzili veya bedensel ceza raporu, konu cezanın verilmesi işlemlerinin tutanakları ile birlikte Polis Başkumandanı tarafından şahsen veya aracılığıyla derhal Yüksek Komiser'e iletilecektir ki kendisinin bu Emirname'nin sınırları içinde cezayı değiştirme veya ileri bir tarihe erteleme veya feshetme yetkisi vardır.

Üniforma, Silah veya Teçhizatın Kanuna Aykırı Zilyetliğinin Cezası

24. Herhangi bir üniforma, silah veya teçhizatı satın alan veya yasadışı bir şekilde elinde bulunduran herhangi bir kişi, bir Yerel Ceza Mahkemesi'nde suçlu bulunmasının ardından, yirmi Sterlin'i geçmeyen para cezasına veya ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, altı takvim ayını geçmeyen hapis cezasına veya her iki cezaya birden çarptırılabilir.

İyi Davranış İkramiyesi

25. Yüksek Komiser, Askeri Polis Mensupları'ndan herhangi birinin buna lâyık olduğunu düşündüğü zaman, böyle bir kişiye ödül veya ikramiye verebilir ve böyle bir ödül veya ikramiye verilmesi, Yüksek Komiser'in iznine bağlı olarak Ada gelirlerinden karşılanır.

Terhis İkramiyesi

26. Yüksek Komiser, özen ve sadakatle hizmet vermiş ve göreve elverişsiz hale geldiği usulünce onaylanmış herhangi bir kuvvet mensubuna, hizmet verdiği her bir yıl için bir aylık ücretini aşmayacak şekilde ikramiye verilmesi emrini verebilir.

Emekli Maaşı Olmaması

27. Askeri Polis'in hiçbir subayı, astsubayı veya neferi, hiçbir şekilde ikramiye veya emekli maaşı talebinde veya hak iddiasında bulunamaz.

Yerel Polis Kumandanına Vekâlet Edebilecek Komiser

28. Bir kazadaki Yerel Polis Kumandanının yokluğunda veya bu Emirname tarafından kendisine verilmiş yetkileri hastalık veya başka geçerli sebeple kullanamaması durumunda, bu yetkiler herhangi bir Komiser veya Yardımcı Komiser tarafından kullanılabilir, bu kişiler bu durumda bu Emirname tarafından herhangi bir Yerel Polis Kumandanına tanınan yetkiye sahip olurlar.

Kısa İsim

29. Tüm durumlarda bu Emirname'ye şu şekilde atıfta bulunulabilir: "Polis Disiplin Emirnamesi, 1878." Meclis'ten Aralık ayının on altıncı gününde geçti, Efendimizin bin sekiz yüz yetmiş sekizinci yılında."²⁶

Kıbrıs Askeri Polisi; içerisinde adının, yapısının, işe alımının, kadrosunun, subay, astsubay ve neferlerin İngiltere Kraliçesi Victoria'ya bağlılık yemininin, Polis Başkumandanının ve Yerel Polis Kumandanlarının yetkilerinin bulunduğu, özellikle yerli halk arasından seçilerek alınan astsubay ve neferlere yönelik disiplin suçu ve cezalarının ayrıntılı bir şekilde düzenlendiği bu Emirname ile yasal bir statüye kavuştu. Emirnamede astsubay ve neferler için geçerli olan sözleşme süresi iki yıl olarak düzenlendi (madde 4).

Bu Emirname ile görev yerinde bulunmama, temaruz, görev başında uyuma, emre itaatsizlik,

²⁶ The Police Discipline Ordinance. (1878). *Cyprus Laws 1878-86*, 328 cyp-5/291, s.107-111.

başkaldırma, yolsuzluk, tutukluların kaçmasına fırsat verme, firar, görevden ayrıldığında silahını teslim etmeme vb. gibi tutum ve davranışlar disiplin suçu olarak ayrıntılı bir şekilde cezalarıyla birlikte düzenlendi. Emirnamede düzenlenen bu disiplin suçları içerisinde; başkaldırma, yolsuzluk ve tutukluların kaçmasına fırsat verme, cezaları en ağır olan suçlardı. Bu suçları işleyen astsubay veya neferlere, elli kırbaça geçmeyecek şekilde, açık sırtına sıradan “dokuz kuyruklu kırbaç” ile bedensel ceza veya ağır cezalı veya ağır cezasız olarak altı takvim ayını geçmeyecek ve bu hücre hapsi olacak veya olmayacak şekilde hapis cezası veya her iki ceza birden verilebilecekti. Ayrıca Emirname ile Yerel Polis Kumandanlarına subay, astsubay ve neferlere görevden uzaklaştırma cezası verebilme ve herhangi bir astsubayı nefer rütbesine kadar tenzil edebilme yetkileri verildi. Yüksek Komisere ise herhangi bir subayı ihraç edebilme yetkisi verildi.

Emirnamede subay, astsubay ve neferlere emekli maaşı verilmeyeceği ve Yüksek Komiser tarafından herhangi bir kuvvet mensubuna iyi davranış ve terhis ikramiyesi gibi motive edici maddi ödüller verilebileceği düzenlendi. Fakat emirnamede askeri polislerin yetki ve görevlerine hiç değinilmedi. Polislerin görevlerinin ne olduğunu, Polis Başkumandanlarının Kıbrıs Askeri Polisi ile ilgili yıllık raporlarından görebiliyoruz.

Polis Başkumandanının 1979 yılı raporuna göre Kıbrıs Askeri Polisi'nin görevleri; barışı korumak, suçları önlemek ve araştırmak, suç işleyenleri yakalamak, sağlık ve karantina düzenlemelerinin yürütülmesine yardımcı olmak, celpnameleri dağıtmak, mahkeme emirlerini yerine getirmek, belediye hizmetlerine yardım etmek, tüm hapishanelerdeki gardiyanlık görevleri, ondalık vergilerin ve diğer vergilerin toplanmasına yardımcı olmak, gümrük memurlarına yardımcı olmak, sahil devriye görevleri, ormanları korumak, hasta olan hayvanların o bölgeden çıkmasını önlemek, postaları taşımak, özel mektupları ve genel emirleri taşımak, askerler tarafından korunmayan mühimmat depolarını ve diğer askeri mülkleri korumak, devlet ambarlarını, devlet daireleri ve hapishaneleri korumak, sahillerdeki tuz göllerini gözetlemek, emir erleri, kaza komiserleri ve diğer resmi görevlilere yolculukları esnasında kılavuzluk etmektir.²⁷ Machlouzarides, askeri polis neferlerinin Kıbrıs Hükümetinin elinin altında tutulan, her işe koşulan, bir çeşit işçiler olduklarını ve hem bu görevler hem de verilen ücret göz önüne alındığında -1878'de günlük ücret bir şilindi- bu işin eğitimsiz, okuma-yazma bilmeyen ve “fiziksel, zihinsel veya ahlâki kusurları bulunan” kişilerden başkasının ilgisini çekmemesinin şartı olmadığını vurgulamaktadır.²⁸ Anderson'a göre de bu kuvvet, bir nebze de olsa polislik görevlerle eğitilmiş, fakat güçlü bir askeri karakteri olan, süvari ve piyadelerden oluşan jandarmanın tarzındaydı.²⁹

Bu görevlerin çoğu daha sonraki yıllık raporlarda da vurgulandı. Erlerin çoğunluğu vergilerin toplanması, haciz memurluğu ve celpnamelerin dağıtılması ile görevliydi.³⁰ Bu görevlerin büyük çoğunluğu bugünkü anlamda polisiye görevler değildi. Polislerin çok az bir kısmı suçların önlenmesi ve araştırılması ile görevliydi.³¹ Fakat İngilizlerin kendi ülkelerinde kurdukları polis gücünün esas görevi suçları önlemektir. Bunu da yaya devriyelerle, halkın güvenini kazanarak, halkla bütünleşerek gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. İngilizler, kendi ülkelerinde suçları önlemeye ve halkla bütünleşmeye yönelik bir polis gücü kurarken, sömürgesi olan ülkelerde askeri modelde silahlı bir kolluk örgütü

²⁷ Bowlby, *agr*, 279-280.; Panagiotes S., Machlouzarides, “Kıbrıs Polis Örgütü'nün Organizasyonu ve Gelişimi”, *Polis Yıllıkları (Astinomika Hronika)*, Yıl.7, Fasikül.5, Eylül-Ekim 1973, Athalassa-Lefkoşa 1973, s.130.

²⁸ Hugh Mackintosh Foot, “Police Training in Cyprus”, *13. Training School Passing Out Parade*, Brochure, Strovolos, May 1959. p.1

²⁹ David M. Anderson, “Policing And Communal Conflict: The Cyprus Emergency, 1954-60”, *Policing And Decolonisation Nationalism, Politics And The Police, 1917-65*, Ed. David M. Anderson & David Killingray, Manchester University Press, Manchester and Newyork 1992, p.191.

³⁰ Panagiotes S. Machlouzarides, “Kıbrıs Polis Örgütü'nün Organizasyonu ve Gelişimi”, *Polis Yıllıkları (Astinomika Hronika)*, Yıl.7, Fasikül.5, Eylül-Ekim 1973, Athalassa-Lefkoşa 1973, s.130.

³¹ *Agm*, s.130.

geliştirmişlerdi.³² İngilizlerin Kıbrıs'ta kurdukları polis gücünün temel amacı da İngiltere'den farklı olarak, kamu düzenini sağlamak, dolayısıyla yerli halkı kontrol altında tutmaktı.

İngilizler, daha önce İrlanda ve Hindistan gibi diğer kolonilerinde de silahlı ve atlı askeri polis gücü kurmuşlardı. Yerli halkla teması önlemek için askeri polis gücünün kırsalalarda ikamet etmelerini ve müfrezeler hâlinde görev yapmalarını tercih etmişlerdi.³³ Aynı uygulamayı Kıbrıs'ta da sürdürdüler. Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde zaptiyeler kendi evlerinde ikamet ederlerken, İngiliz Yönetimi ile birlikte kırsalalarda yaşamaya başladılar ve her zaman üniformalı olmak zorundaydılar. Bu durum, bir yandan yerli zaptiyelerin, diğer yandan yerli halkın kontrol altında tutulması anlamına geliyordu. Böylece İngilizler, önceki kolonilerinde olduğu gibi, Kıbrıs'ta da halkla iç içe olmayan, halktan uzak, denetim gücünü üst seviyede tutmak için silahlı ve atlı birliklerden oluşan, askeri modeli benimseyen bir örgütsel yapı yaratmış oldular.

Bu emirname ile özellikle disiplin suçları ve cezaları en ince ayrıntısına kadar düzenlenmişti. Bunun sebebi, Osmanlı dönemindeki mevzuat ve uygulamada var olan boşlukları doldurmak ve zaptiyeleri kontrol altında tutmak olarak değerlendirilebilir. Bu konuyla ilgili Baf Kaza Komiserinin zaptiyelerle ilgili son on iki aylık gözlemlerini yansıtan rapora göre; eskiden Zaptiye erleri, kırsal bölgeyi ziyaret etmek için makamının bulunduğu binayı nadiren terk eden Türk subayın emri altındaydılar. Yönetim el değişince, nerede olup ne iş yaptıklarını kontrol etmek için kırsal bölgeye gitmek üzere binadan düzenli bir şekilde çıkış yapan bir İngiliz subayın buyruğu altına girdiler. Ayrıca Zaptiyelerin göreve gidiş ve dönüş saatleri de kayıt altına alınmaya başlandı. Böylece tanıdıkları köylülerin bulunduğu köylere gidip hiçbir şey yapmadan saatlerce boş vakit geçirmeleri engellenmiş oldu. Eskiden düzenli bir ödemeleri yoktu ve giyimleri de düzensizdi. Hayatlarını idame ettirebilmek için genellikle köylerden ihtiyaçlarını almak zorunda kalıyorlardı ve bunu kendi ödeme şekillerinin bir kısmı olarak görüyorlardı. Muhtarlarla kurulan yakın ilişki sayesinde bunun önü alındı. Halka karşı kötü muamelenin durması konusunda da benzer önlemler alındı. Kaza Kumandanı muhtarlarla ayda bir kez görüşme gerçekleştirdi. Bu sayede vergi toplarken karşılaştığı tepki neticesinde öfkesine hâkim olamayıp kılıcını çeken bir zaptiye erinin olayı gün yüzüne çıkarılıp Mahkemeye sevk edildi. Bu olaydan dolayı herhangi bir yaralanma olmamasına rağmen zaptiye eri kılıcını çekmiş olduğundan “ağır işte çalıştırılmalı” olarak üç ay hapse gönderildi ve işten atıldı. Ayrıca eskiden kendi evlerinde yaşarlarken, yeni yönetimle birlikte kırsalalarda yaşamaya başlamaları zaptiyeleri disipline daha bağlı kıldı.³⁴

İngiliz döneminde Kaza Komiserlerinin yanı sıra Polis Başkumandanı da teşkilatının yıllık faaliyetleri ile ilgili merkeze rapor veriyordu. Polis Başkumandanı, Kıbrıs Askeri Polis Gücü ile ilgili olarak hazırladığı 1979 yılı raporunda; teşkilat ilk kurulduğunda işe alınmak için fiziksel uygunluk testinden geçmenin yeterli olduğunu, fakat daha sonra karakterli ve zeki olanların işe alınmaya başladığını belirtmektedir. Raporda, başlangıçta polislerin sıkı disipline ve emirlere uymaya alışkın olmadıklarından işlenen disiplin suçlarının bayağı fazla olduğu, fakat daha sonra kötü karakterli olanların işten atılmasından sonra geri kalanların düzeldiği belirtilmektedir. Kıbrıs Askeri Polis Gücü'nde görev yapanların maaşlarına da değinilen raporda, erlerin maaşlarının gündelik bir şilin olduğu, kendi atlarını kendileri temin eden süvarilere ise ek olarak atlarına yem verildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca kaza merkezlerine bağlı müdürlüklerde ve bazı köylerde astsubayların

³² Robert Reiner, *The Politics of the Police*, Fourth Edition, Oxford University Press, Newyork 2010.

³³ George L. Kelling, “Broken Windows” and Police Discretion, Research Report, U. S. Dept. Of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, Washington 1999.

³⁴ A.G. Wauchope, (Civil Commissioner), Annual Report of Papho District After First Year of British Administration (July 1878-1879) (Inclosure 3), in Robert Biddulph, *Report by Her Majesty's High Commissioner for the year 1879 Major-General Biddulph to the Marquis of Salisbury, Cyprus Report 1879*, Stationery Office, London, 1880, p.53-54.

komutasında müfreze birlikleri kurulduğu ve köylülerin bunu memnuniyetle karşıladığı, kaza merkezlerinde polislerin toplu halde tutulması yerine, köylere daha fazla müfrezeler kurularak polisleri yayıp çalıştırmanın daha iyi olacağı vurgulanmaktaydı.³⁵

Polislerin eğitim seviyelerine de değinilen raporda, Türk döneminden kalma zaptiyelerin çoğunun okuma yazma bilmedikleri için işten çıkarıldıklarından bahsedilmekteydi. Foot, bu kuvvetin üyelerinin görevleri hakkında zamanın güncel teknikleri üzerine neredeyse hiç eğitim almadıklarını ve çoğunluğunun okuma yazma bilmediklerini belirtmektedir.³⁶ Raporda polis müfettişlerinin bile yeterli polis deneyimleri ve istenilen eğitim seviyeleri olmadığından astlarını istenilen düzeyde eğitemediklerinden yakınılmaktaydı. Foot, Kıbrıs'ta İngiliz döneminin ilk yıllarında askeri polis olmak üzere işe alınanların nasıl bir eğitimden geçtiği hakkında çok az kayıt bulunduğunu, buna rağmen önem arz eden ve özellikle de kaza merkezlerine göre suç oranı yüksek olan taşra bölgelerinde esas görevlerinin vergi toplayıcılarına eşlik etmek olduğu için temel tatbikat ve silah kullanım eğitimi almış olabileceklerini belirtmektedir.³⁷

Raporda yıl içerisinde denetime de önem verildiği, Polis Başkumandanı tarafından çeşitli kazalardaki polislerin her üç ayda bir düzenli olarak, bazılarının daha sık; kazalardaki küçük müfrezelerin ise yerel kumandanlar tarafından her iki haftada bir düzenli olarak denetlendiği vurgulanıyordu. Başkumandan raporunda küçük bir dedektif gücü kurulması gerektiğini de vurguluyordu. Raporun sonunda polisin etkinliği ile ilgili olarak da, ilk yıl olmasına rağmen polis gücünün işini etkili ve tatmin edici bir şekilde yaptığı ve kendisini düzelttiği, önceden zaptiyelerin hiçbir zaman olmaları kadar halkın gözünde fazlasıyla popüler olduklarının altı çiziliyordu. 1879 yılının sonuna gelindiğinde yeni polis teşkilatının kuruluş kadrosu 17 subay, 390 piyade ve 220 süvariden oluşmaktaydı.³⁸

3. Polis ve İstihkâm Birliği ve “Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi, 1879”

1879 yılında Kıbrıs'a yapılan harcamaları azaltma eğiliminde olan Disraeli yönetimindeki İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'taki asker sayısını azaltmak için, yarı-askeri görevler üstlenecek bir birlik kurulmasını istiyordu.³⁹ 29 Kasım 1879 tarihinde İngiltere'nin 65. Alay'ından Binbaşı Gordon, “Polis ve İstihkâm Birliği”nin ilk Kumandanı olarak atandı.⁴⁰ Kıbrıs Askeri Polis Gücü'nü de rahatlatma gayesiyle; başlıca görevleri koruma, nöbet tutma ve gardiyanlık olan, 400 erden oluşan ve “Kıbrıs Öncüleri” olarak anılacak olan bu yardımcı polis kuvveti fiilen kuruldu.⁴¹ Bu yardımcı kuvvetler ayrıca, köylerde salgın hastalığa tutulan davarları gözlemlemekte, yolların bakımını yapmakta ve diğer doğal görevlerini icra etmekteydiler.⁴² Bu birliğin kuruluşu 27 Aralık 1879 tarihinde “Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi,

³⁵ Bowlby, *agr*, s.282.

³⁶ Foot, *agb*, s.1.

³⁷ *Agb*, s.1.

³⁸ Machlouzarides, *agm*, s.46.

³⁹ A.G. Harfield, “The Cyprus Pioneer Corps and the Cyprus Military Police During 1879-1882”, *Bulletin Military Historical Society*, Vol. XXVI No.101, August 1975, England 1975, p.1.

⁴⁰ *The Cyprus Gazette*, No.39, 29 Kasım 1879.

⁴¹ Machlouzarides, *agm*, s.46.

⁴² *Agm*, s.46.

1879'un⁴³ yayımlanması ile de resmen ilan edilmiş oldu.⁴⁴ Şimdiye kadar araştırmacıların gözünden kaçmış olan bu Emirname, toplam 33 maddeden oluşmaktadır.

Emirname'ye göre Yüksek Komiser, Kıbrıs Hükümeti'ne hizmet etmekte olan polis kuvvetine destek olarak görevlendirilecek silahlı bir kuvvet oluşturacak şekilde zinde ve kabiliyetli erkekleri, 1000'i aşmayacak sayıda işe alabilecek ve sayısal kısıtlandırılması açısından bahsi geçen kuvvetin miktarı Yüksek Komiser'in takdirine bağlı olarak arttırılabilecek veya azaltılabilecekti. Bu kuvvet polise yardımcı bir birlik olarak suçların tespit edilmesi ve önlenmesi, suçluların yakalanması, barış ve düzenin sağlanması ve gerektiği durumlarda adanın savunulması ile görevli olacak ve ayrıca ada içindeki tüm kamu çalışmaları ve kamu binalarının inşası ve idamesinde görevlendirilebilecekti (Madde 1-2).

Kuvvet, bir Birlik Komutanı'nın veya Yüksek Komiser'in atayabileceği diğer subayların komutası altında görev yapacak ve tüm bu subaylar Yüksek Komisere bağlı olacaklardı. Kuvvette görevlendirilecek olan subayları atama, görev yerlerini değiştirme, görevden uzaklaştırma ve yerlerine yenilerini atama yetkisi Yüksek Komisere verilmişti. Birlik Komutanı'na ise, Yüksek Komiser'in onayına bağlı olarak gerekli gördüğü zamanlarda astsubayları ve neferleri işe alma yetkisi verilmişti. Astsubayların ve neferlerin görev süreleri beş yıl olarak düzenlenmiş, göreve alınan bütün subay, astsubay ve neferlere işe başlamadan önce beyanname imzalatılması kararlaştırılmıştı (Madde 3-8).

Kuvvete atanmış olan Birlik Komutanı ve tüm diğer subaylar atanmaları ile birlikte görevde kaldıkları süre boyunca bilgi ve kanıtları yeminle alabilmeleri ve genel olarak Emirname'deki ve Yüksek Komiser'in yapmaları için yetkilendirdiği diğer görevlerini etkin biçimde yapabilmeleri için, tüm ada genelinde, adanın Kaza Mahkemeleri tarafından yasayla tanınmış tüm güç ve yetkilere sahip olacaklar ve tüm astsubay ve neferler de göreve alınmaları ile birlikte ve görevlerinin devam ettiği süre boyunca, tüm adada, yasayla polis mensuplarına verilen tüm güç ve yetkilere sahip olacaklardı (Madde 9).

Bu Emirname'nin hükümlerine bağlı olarak Yüksek Komiser gerekli gördüğü zamanlarda (Madde 11);

- (a) Kuvvetin disiplin ve etkinliğinin muhafazası için;
- (b) Maaş ve ekipmanı için;
- (c) Bir görev yerinden diğer bir görev yerine dağıtımını ve oralardan toplanması için;
- (d) Yerine getirilmesi gerekebilecek görevler için;
- (e) Subay ve astsubayların sayısı ve rütbeleri için ve tüm diğer kuvvet üyeleri gibi bu kişilerden bireysel olarak istenen hizmetler için kanun ve yönetmelikler yapabilecekti.

Yüksek Komiser, gerekli gördüğünde herhangi bir astsubay veya nefer tarafından işlenebilecek ve disipline ve düzene zarar verebilecek suçların yargılanması için; 15 günü geçmeyecek şekilde hapis cezası veya 15 günü geçmeyecek şekilde maaş kesme cezası veya rütbe indirimi cezası veya bunların tümünü içerecek şekilde cezalandırılmaları için gerekli kanun ve yönetmelikleri yapabilecekti (Madde 11).

⁴³The Cyprus Police Augmentation Ordinance (1879). *Cyprus Laws 1878-86*, 328 cyp-5/291, s.95-101. Bu Emirname, 22 Aralık 1879 tarihinde Yasama Meclisinin danışmanlığından geçerek Kıbrıs Yüksek Komiseri ve Başkomutanı Robert Biddulph tarafından 27 Aralık 1879 tarihinde yayımlanmıştır.

⁴⁴G. Georglides, G., "The Journal Notes of Donnisthorpe Donne", *Journal of The Society of Cypriot Studies*, Cyprus, 1969, p.5.

Yüksek Komiser, bu Emirname altında kuvvetin herhangi bir üyesinden maaş kesme cezası ile elde edilen tüm para cezalarının kullanımı için kurallar oluşturabilecek, ayrıca bahsedilen suçlarla ilgili ortaya çıkabilecek soruşturmaların gerektirdiği prosedür formlarını düzenleyebilecek ve genel olarak kuvvetin kendisini ve üyelerini ada için yararlı ve hizmet verebilir kılmak için gerekli tüm kanun ve yönetmelikleri yapabilecekti (Madde 11).

Tüm bu kanun ve yönetmelikler Kıbrıs Gazetesi'nde yayınlanacaklar ve kuvvetin tüm üyelerine bildirileceklerdi. Emirname'de belirtilen suçlardan birini işleyen bir astsubay veya nefer doğrudan Birlik Komutanı veya Birlik Komutanı tarafından bunun için yetkilendirilmiş herhangi bir diğer Birlik Subayı tarafından yargılanabilecek ve bu suçlar için kanun ve yönetmeliklerde belirtilen sınırlamalar dâhilinde cezalandırılabilirdi. Herhangi bir durumda işlenmiş olan suç eğer Birlik Komutanı'nın takdirine göre daha ağır bir ceza gerektiriyorsa, bu kişi müteakip olarak belirlenecek bir Kurul tarafından yargılanabilecekti (Madde 12).

Emirnamede; (1) Başkaldırma veya başkaldırma komplosu kurma, (2) Firar, (3) Amirinin verdiği emirlere itaatsizlik, (4) Amire vurma veya şiddetle tehdit etme veya tehdit edici veya itaatsiz şekilde konuşma, (5) Görevdeyken sarhoş bulunma veya görev yerinde uyurken bulunma veya görevi sona ermeden görevli olduğu yeri terk etme, (6) Kendisine verilmiş herhangi bir göreve dair rüşvet veya hediye alma, (7) Kuvvet ile olan bağlantısının kesilmesinden sonra silahlarını, teçhizatını v.b. teslim etmeme, (8) Bunların satılması, rehin verilmesi veya başka şekilde elden çıkarılmasının disiplin suçu olduğu belirtilmişti (Emirname Ek-B).

Herhangi bir astsubay veya neferin bir disiplin suçu işlemiş olmakla suçlanması ve bunun Birlik Komutanı'nın takdirinde meslekle ilgili kanun ve yönetmeliklerde belirtilen cezalardan daha ağır bir ceza gerektirmesi durumunda ise, Birlik Komutanı'nın raporu ile birlikte bu suçun yargılanması için Yüksek Komiser tarafından bir Kurul görevlendirilebilecekti. Bu Kurul en az üç üyeden oluşacak, bu üyelerin en az ikisi kuvvetin subaylarından olacak ve çoğunluğun kararı geçerli olacaktı. Kuvvette hizmet vermekte olan üst rütbeli subay bu Kurul'a başkanlık edecek ve oyların eşit olması durumunda karar oyuna sahip olacaktı. Kurul, şahitlerin çağırılması, yemin altında ifadelerinin alınması, yakalama emirlerinin yayımlanması yetkisine ve adanın Kaza Mahkemeleri'nin sahip olduğu yetkilere sahip olacaktı. Kurul tarafından çağırılan şahitler yemin etmeyi reddederlerse veya kanıt sunmaz veya güç veya kontrolleri altında olan dökümanları ortaya çıkarmazlarsa veya Kurul'un meşru bir şekilde onlara sorduğu soruları cevaplandırmazlarsa, bir Kaza Mahkemesi'ndeki ceza davasına çağırılmış şahitler söz konusu davranışlarda bulduklarında onlara nasıl muamele ediliyorsa bu şahitlere de o şekilde muamele edilecekti (Madde 13-14).

Kurul; (1) 20 sterlini geçmeyen para cezası veya (2) Kışla ya da cezaevinde, ağır cezalı veya ağır cezasız olarak, altı ayı geçmeyen bir süre için hapis cezası veya (3) Rütbe indirimi cezalarından birini veya birkaçını verme yetkisine sahip olacaktı (Madde 15).

Herhangi bir kişi bilerek veya isteyerek Kurul'un huzurunda duruşma esnasında yemin altındayken kuvvetin bir mensubuna karşı yöneltilen suçlama ile ilgili herhangi bir sahte kanıt sunarsa yalancı şahitlik cezasına çarptırılabilirdi. Kurul huzurunda verilen tüm cezalar, bu cezaların verilmesi işlemlerinin tutanakları ile birlikte Birlik Komutanı aracılığı ile veya kendisi tarafından Yüksek Komiser'e iletilecekti. Yüksek Komiser, Kurul tarafından verilen cezayı değiştirebilme, erteleyebilme ya da feshedebilme yetkisi verilmişti (Madde 16-17).

Yüksek Komiser, emirnamede belirtilen suç listesine ekleme veya düzeltme yapabilecekti. Yüksek Komiser'in uygun görmesi durumunda ve emri üzerine kuvvetin herhangi bir astsubayı veya neferi, Emirname uyarınca kendisine yöneltilmiş suçlamalarla ilgili olarak, adada bulunan herhangi bir Ceza Mahkemesi'nde yargılanabilecek ve eğer suçlu bulunursa, Kurul tarafından yargılanmış gibi cezalandırılabilir. Bu Emirname, Birliğin herhangi bir mensubunun yasalarda yargılanmasına engel olmayacaktı (Madde 18-20).

Birlik Komutanı veya kuvvetin herhangi bir subayı, huzurunda düzen ve disiplini bozan herhangi bir astsubay veya neferin derhal tutuklanmasını ve görevden uzaklaştırılmasını emredebilecek, Yüksek Komiser'in onayına bağlı olarak, kuvvet içinde bulunmasını uygun görmediği herhangi bir astsubay veya neferi kuvvetten ihraç edebilecekti (Madde 21-22).

Şikâyet edilmiş olan davranışı iki takvim ayı içerisinde tekrarlamadığı sürece, görevini icra ettiği süreçte yapmış olduğu herhangi bir davranıştan ötürü kuvvetin herhangi bir astsubay veya neferine dava açılmayacaktı. Birlik mensubunu görevinden men etmenin cezası yirmi sterline kadar para veya ağır cezalı veya ağır cezasız olarak altı aya kadar hapis cezası olarak belirlenmişti (Madde 23-24).

Kuvvete alınan astsubay ve neferlerin sağlık durumları da düşünülmüş ve Yüksek Komiser'in uygun gördüğü mevki ve bölgelerde hastane hizmeti sağlanması, hastaneye gönderilecek her bir hasta için ilaç, yiyecek ve diğer ihtiyaçların karşılanması, fakat oluşan masrafların rütbelerine göre tamamının veya bir kısmının günlük ödemelerinden düşmesi kararlaştırılmıştı. Birliğe alınan astsubay ve neferlerin bir arada devlete ait binalarda kalmaları düşünülmüş ve Yüksek Komiser'e herhangi bir binayı bu kuvvetin kullanımına kışla olarak verme yetkisi verilmişti (Madde 25-26).

Kuvvete atanmış herhangi bir kişi, bu kuvvetten ihraç edilir veya kuvvete aidiyeti sona ererse, kendisine verilen tüm güç ve yetkiler derhal sona erecek ve tüm astsubay ve neferler tüm iş aletleri ve takımlarını, aynı zamanda silahlarını, cephanelerini, teçhizatlarını, üniformalarını, diğer eşyalarını ve görevlerini yerine getirmeleri için kendilerine verilmiş diğer tüm hükümet eşyalarını derhal geri vereceklerdi (Madde 10).

Kuvvetin herhangi bir üyesi sivil borçlarından ötürü tutuklanamayacak, görevlerini yerine getirmesinde kullandığı çalışma aletleri, silahı, cephanesi, teçhizatı, üniforması veya diğer ekipmanları ister kendisine, ister hükümete ait olsun herhangi bir sivil icra durumunda alıkonulamayacaktı. Eğer herhangi bir kişi kuvvetin kullanımı için ayrılmış herhangi bir çalışma aletine, silaha, cephaneye, kıyafete, donanıma veya diğer ekipmanlara veya hükümet malına sahip olursa ve bunlara sahip olma nedenine dair tatmin edici bir açıklamaya sahip değilse veya herhangi bir kişi kuvvetin bir üyesi gibi davranmak üzere kıyafetini, adını, unvanını veya vasfını takınırsa yirmi sterlini geçmeyecek şekilde para cezasına veya ağır cezalı veya ağır cezasız olarak altı aya kadar hapis cezasına çarptırılabilir (Madde 28- 29).

Kuvvetin hiçbir subay, astsubay veya neferine emekli aylığı alma hakkı verilmemişti. Yalnızca Yüksek Komiser, özen ve sadakatle hizmet etmiş ve göreve elverişsiz hale geldiği usulünce onaylanmış herhangi bir kuvvet mensubuna, hizmet verdiği her bir yıl için bir aylık ücretini aşmayacak şekilde ikramiye verilmesini emredebilecekti (Madde 27).

20 Mayıs 1880 tarihinde Yüzbaşı Chetwynd Kumandan yardımcısı ve Veznedar olarak, Yüzbaşı Croker ise Emir ve Levazım Subayı olarak Polis ve İstihkâm Birliği'ne atandılar.⁴⁵ Kıbrıs Öncüleri, 1880 yılında Limasol'da meydana gelen sel felaketinde işçilerin çalışmasının ikna edilemediği bir ortamda mağdurlara yardımcı olarak isimlerini duyurdular.⁴⁶ Polis ve İstihkâm Birliği, 1881'in Mart ayı sonlarına kadar görevde kaldı ve 1881'in Mart'ında Gladstone Hükümeti tarafından terhis edilerek Kıbrıs Askeri Polis Gücü'ne eklemlendi.⁴⁷

4. İki Polis Gücünün Birleştirilmesi ve “Kıbrıs Polisi Emirnamesi, 1880”

1880 yılında Kıbrıs'ta iki ayrı polis kuvveti bulunmaktaydı. Bunlardan biri, İngiltere'nin yönetimi devralmasından hemen sonra büyütülmüş ve yeniden yapılandırılmış olmasına rağmen temelde eski Türk Zaptiyelerden oluşan Kıbrıs Askeri Polis Gücü idi. 1880 yılında bu kuvvetin kadrosu 8 İngiliz subay, 9 yerli subay ve 220'si atlı olmak üzere 693'ü diğer rütbelerden olan askeri polis mensuplarından oluşmaktaydı.⁴⁸ Bu kuvvet atlı ve piyadelerden oluşan jandarma tarzındaydı.⁴⁹ Diğer kuvvet ise bir önceki yıl yayımlanan Emirname ile oluşturulan Polis ve İstihkâm Birliği idi. Kıbrıs Askeri Polis Gücü'nden bağımsız olarak kurulan, İngiliz koloni alaylarına benzeyen⁵⁰, 400 erden oluşan ve seyyar olarak her işe koşturulan bu birliğin ömrü bir yıl kadar sürdü ve 1881 Mart'ında Kıbrıs Askeri Polis Gücü'ne eklemlendi.

Polis ve İstihkâm Birliği'nin Kıbrıs Askeri Polis Gücü'ne eklenmesi, “Kıbrıs Polisi Emirnamesi, 1880”⁵¹ ile gerçekleşti. Bu emirname, iki polis kuvvetinin birleştirilmesini ve disiplinin korunması için ileri hükümler koyulmasını öngörmekteydi. Emirnamenin yayımlanmasının ardından artık tüm işe alımların “Polis Disiplin Emirnamesi, 1878” üzerinden yapılacağı, “Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi, 1879” altında görevlendirilmiş astsubay ve neferlerin hizmet sürelerinin tamamlanmasına değin görevlerinde kalacakları belirtilmekteydi. Kıbrıs Askeri Polis Gücü'nün astsubay ve neferlerinin sözleşme süreleri ise 2 yıldan 5 yıla çıkarılıyordu. 1881 yılı sonuna gelindiğinde Kıbrıs Askeri Polisi'nin kuruluşu bir önceki yıl ile aynı olarak 8 İngiliz Subay, 9 yerli subay, 220 süvari ve 473 piyade olmak üzere astsubayları da içerecek şekilde sabitlenmişti.⁵²

Polis Başkumandanı, Kıbrıs Askeri Polis Gücü ile ilgili olarak hazırladığı 1881 yılı raporunda;⁵³ polislerin görevlerinin bir önceki yıl ile aynı olduğunu, fakat bu çok çeşitli görevlerin verimli bir şekilde

⁴⁵ The Cyprus Gazette, No.52, 20 Mayıs 1880.

⁴⁶ Machlouzarides, *agm*, s.46.

⁴⁷ 9 Şubat 1881'de Donne'ye – ki Teğmen Donnisthorpe Donne, Polis ve İstihkâm Birliği'nin ne gibi görevlerde kullanıldığını günlüğünde ilk elden oldukça açık bir şekilde anlatan bir İngiliz subayıdır- Polis ve İstihkâm Birliği'nin iki yerel subayı ile toplam 100 astsubay ve neferinin komutası verilmişti. Bu müfrez ekibi, Lefkoşa'dan Limasol'a gitmeleri, Limasol'daki genel koşulları iyileştirmeye yardımcı olmaları ve şehrin selden daha fazla zarar görmemesi için görevlendirilmişlerdi. Bir önceki yılın (1880) yılbaşı arifesinde Limasol, yıkıcı bir fırtınaya maruz kalmış ve bunun ardından Limasol'un etrafındaki arazi dev bir göle dönüşmüştü. Donne günlüğünde bu doğal afet ile 10 hayatın yitirildiğini ve 96 evin de yıkıldığını belirtmektedir. Öncüler, nehir suyunu tahliye etmesi ve şehrin daha fazla sele maruz kalmaması için bir kanal inşa etmişler, ardından nehir temizleme ile görevlendirilmişler, daha sonra da Limasol'a yakın bir köyde taşocağı yolu yapmışlardır. İşlerini tamamlamalarının ardından Donne tarafından merkezi Lefkoşa'da bulunan Polis ve İstihkâm Birliği'ne teslim edilmişlerdir (Harfield, *agm*, s.1-4).

⁴⁸ *Kıbrıs Polis Komisyonu'nun 1956 Yılı Raporu*, s.5.

⁴⁹ *Agr*, s.5.

⁵⁰ Harfield, *agm*, s.1.

⁵¹ The Cyprus Police Ordinance. (1880). *Cyprus Laws 1878-86*, 328 cyp-5/291, s.29-30. Bu Emirname, 18 Kasım 1880 tarihinde Yasama Meclisinin danışmanlığından geçerek Kıbrıs Yüksek Komiseri ve Başkomutanı Robert Biddulph tarafından 19 Kasım 1880 tarihinde yayımlanmıştı.

⁵² Machlouzarides, *agm*, s.46.

⁵³ A. Gordon, (Chief Commandant of Military Police), Report by the Chief Commandant of Military Police for 1881 (Enclosure 3), in Robert Biddulph, *Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for the year 1881 Major-General Biddulph to the Right Hon. The Earl of Kimberley, Cyprus Report 1881*, Stationery Office, London, 1882, p.32-36.

gerçekleştirilmesinin, çoğunluğu cahil olan neferlerin sürekli kontrol edilmesine ve kendilerine emirler verilmesine bağlı olduğunu vurgulamaktaydı. Buna rağmen raporda yıl içerisinde Başkumandan tarafından çeşitli kazalardaki polislerin her üç ayda bir düzenli olarak ve bazılarının da daha sık kontrol edildiği ve denetlemelerde yapılan sözlü yoklamalarda astsubay ve neferlerin çok başarılı buldukları belirtilmekteydi.

Eğitim ile ilgili olarak, senenin başında günde bir kez geçit töreni talimi yapıldığı fakat daha sonra bu talimin haftada üç defayla sınırlandırıldığı ve diğer geçit töreni çalışmaları için ayrılan vaktin görevleriyle ilgili talimatları öğretmeye ayrıldığı, bunun sonucunda da talim becerikliliğinde biraz düşüş gösterilmesine rağmen, polislerin görevleriyle ilgili bilgilerinde büyük bir gelişme görüldüğü vurgulanmaktaydı.

Raporda, tecrübe edilen en büyük zorluğun iyi dedektif yetiştirmek olduğu, birçok denemeden sonra çok az polisin dedektiflik için hem kabiliyet hem de istek gösterdiği belirtilmekteydi. Ayrıca raporda, suçları aydınlatmadaki en büyük zorluğun yerli halkın suçlular aleyhine bilgi verme ve şahitlik yapmadaki isteksizliği olduğu vurgulanmaktaydı. Bu gibi suçluların genellikle açıkça evlerinde oturmalarına rağmen yerli halkın suçluları polise ihbar etmediği gibi, polisin bu gibi suçluları yakalamak için karakloda ayrılırken de suçlulara haber uçurulduğu ve suçluların polis araması yapılmaya kadar ortadan kayboldukları tespitinde bulunulmaktaydı. Buna rağmen uzun süredir yakalamaktan kaçınılan nam salmış meşhur suçluların birçoğunun dedektiflerin gayretleri sonucu yakalandıklarından da gururla bahsedilmekteydi.

Raporda, baş etmesi ve ortadan kaldırılması en zor olan suçun koyun ve büyük baş hayvan hırsızlığı olduğu, çobanların ve büyük baş hayvan sahiplerinin hayvanlarını korumada dikkatsiz oldukları, bu suçun özellikle Limasol, Baf ve Karpaz kazalarının dağlık, tepelik kısımlarında daha sık işlendiğinin tespit edildiği ve bu ve diğer suçları görüp önlemek ve suçluları yakalamak için polis devriyelerinin her köyü sık aralıklarla ziyaret edecek şekilde ayarlandığı ve bu sayede birçok kötü karakterli hayvan hırsızlarının son zamanlarda yakalandığına değinilmekteydi. Polis Başkumandanı raporunda, daha etkili kontrol için satıcılara, köylerindeki muhtar ve bağlı oldukları Kaza Komiseri'nden hayvanları için sertifika alma zorunluluğu getirmeyi ve sertifikasız koyun ve büyük baş hayvan alım ve satımını yasaklamayı düşündüğünü belirtmekteydi. Ticarete getirilen bu sınırlama, aslında Kıbrıs'ta daha önce Osmanlı geleneklerinde de vardı ve uygulanmaktaydı.

Raporda, ciddi sıkıntıya sebebiyet veren şeyin yerel kumandanların yazı işlerindeki sekreter ihtiyacı olduğu, askeri polis gücünün ve cezaevlerinin gelir-giderlerini, ödeme listelerini, mahkûmların yiyeceklerinin hesaplarını tutmanın polislerin çok fazla vakitlerini aldığı, bu işlerin onları masalarına mahkûm ettiği ve ani durumlarda kendilerine ihtiyaç duyulduğunda gitmelerine engel olduğu tespitinde bulunuluyordu. Bu soruna çözüm olarak, uygun katiplerin İngiltere'deki emekli astsubaylar arasından seçilerek uygun bir fiyata getirilmesi önerilmekteydi. Ayrıca raporda, polislere İngilizce dil eğitimi verildiğinden ve birçoğunun bu sayede biraz İngilizce konuşabildiklerinden bahsedilmekteydi.

Sonuç

4 Haziran 1878'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında İttifak Anlaşmasının imzalanmasının ardından Kıbrıs, İngilizler tarafından işgal edilerek yönetilmeye başlanmıştır. Bahsi geçen ay içinde İngiliz Hükümeti tarafından adada küçük bir İngiliz Garnizonu kurulmuş, bunun yanı sıra adanın

yönetimi ve kontrolünü sağlamaları için bir miktar askeri subay İngiliz Sömürge Yönetimine yardımcı olarak Kıbrıs'a atanmıştır. İngilizler, 19. yüzyıl boyunca Hindistan ve Uzak Doğu'daki sömürgeleri için sık sık kullandıkları askeri subayları üst düzey sivil ve polis görevlerine atama yöntemini Kıbrıs için de uyarlayarak uygulamışlardır.

İngiliz Sömürge Yönetimi, Kıbrıs'taki polis sistemini inşa etmeden önce, Osmanlı'dan kalma Zaptiye Teşkilatı ile ilgili olarak araştırma yapmış, Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'taki askeri harcamaları içeren 1873-1877 yıllarına ait masrafları gösteren defterleri temin etmiş ve yaptığı maliyet hesaplaması neticesinde, teşkilatın ada halkının iç güvenliğini sağlamak için ilk nazarda sayısal olarak yeterli olduğu ve teşkilat içerisinde dil, din veya ırk ayrımı yapılmadığı sonucuna vararak teşkilatı dağıtıp “Kıbrıs Askeri Polis Gücü” adı altında kurduğu yeni teşkilatın temelini oluşturacak şekilde yeniden işe almıştır. İlk başlarda, İngiliz Sömürge Yönetimi tarafından Kıbrıs'taki Müslüman/Türk ve Hristiyan/Rum cemaatleri arasındaki orana göre polis gücü oluşturulması için mümkün olduğu kadar çok Rum işe alınmak istenmişse de, kısa bir süre sonra seçilerek işe alınan az sayıdaki Rumların bile Türkler kadar iyi polis olamadıkları tespit edilmiş, fakat İngilizlerin böl-yönet politikaları gereği ilerleyen yıllarda polis gücünde Rumların sayısı arttırılmaya devam edilmiştir.

İngiliz Sömürge Yönetimi, “Kıbrıs Askeri Polis Gücü” adı altında kurduğu polis gücüne yasal bir statü kazandırmak ve işe aldığı subay, astsubay ve neferlerin disiplin suç ve cezalarını düzenlemek için 1879 yılı Ocak ayında, “Polis Disiplin Emirnamesi, 1878” isimli ilk polis mevzuatını yürürlüğe koymuştur. Çıkardıkları bu Emirname ile İngilizler, yerli halktan işe aldıkları birçok askeri polisinin işlemiş olduğu disiplin suçlarını derhal cezalandırarak –ki bu cezaların içerisinde kırbaç cezası da vardır– korku kültürünü hakim kılmışlar, askeri polis gücünün yerli mensuplarının kendilerine itaat etmesine ve emirlerine uymasına dayalı bir polis sistemi inşa etmişlerdir. Askeri tarzda subay, astsubay ve neferlerden oluşturularak kazalara dağıtılan bu kuvvetin personeli, her kazada bir İngiliz Askeri Kaza Polis Kumandanının emrine verilmiştir. Kaza Polis Kumandanları ise İngiliz Askeri Polis Başkumandanı kanalıyla Yüksek Komiser'e bağlanmıştır.

İngilizler, Kıbrıs Askeri Polisini inşa ederken, önceki kolonilerindeki sömürge polis sistemlerini de gözönünde bulundurmuşlar ve bu kuvveti merkezi ve askeri bir tarzda oluşturmuşlardır. Bu kuvvetin yerli halktan oluşan astsubay ve neferlerine; kıışlalarda yaşama ve askeri üniforma giyme mecburiyeti getirilmiş, talim ve emir-komuta ağırlıklı sıkı bir disiplin eğitimi verilmiştir. Müfrezeler halinde göreve gönderilip, sık sık da görev yerlerinde kontrol edilerek denetlenmişlerdir. Bu kuvvet, esasen vergi tahsilatı ve çeşitli idari işlerle görevlendirilmiştir. Fakat İngilizlerin kendi ülkelerinde kurdukları polis gücünün esas görevi suçları önlemektir. Bunu da yaya devriyelerle, halkın güvenini kazanarak, halkla bütünleşerek gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. İngilizler, kendi ülkelerinde suçları önlemeye ve halkla bütünleşmeye yönelik ademi merkezîyetçi ve sivil yapıda bir polis gücü kurarken, sömürgesi olan Kıbrıs'ta merkezîyetçi ve askeri modelde silahlı bir polis örgütü geliştirmişler, Kıbrıs'ta kurdukları polis gücünün temel amacını da kamu düzenini sağlamak ve yerli halkı kontrol altında tutmak olarak belirlemişlerdir. Maliyete de önem veren İngilizler, yerli halktan askeri polise aldıkları neferlerin ücretlerini gündelik bir şilin olarak belirlemişler, kendi atlarını kendileri temin eden süvarilere ise bu gündeliğe ek olarak atlarına yem vermişlerdir.

İngiliz Sömürge Yönetimi, Kıbrıs'ta ikinci bir polis gücü olarak “Polis ve İstihkâm Birliği” adı altında kurduğu yardımcı polis gücüne yasal bir statü kazandırması ve bu Birliğe işe aldığı subay, astsubay ve neferlere ekstradan yükleyeceği çeşitli görevlere dayanak teşkil etmesi için 1879 yılı Aralık ayında, “Kıbrıs Polisi Büyütülme Emirnamesi, 1879”u yürürlüğe koymuştur. Bu emirname ile bu

kuvvetin başına atadığı Polis Kumandanını da doğrudan Yüksek Komisere bağlamıştır. İngilizler, bir yıl kadar denedikleri bu iki yapıyı koloni polis modelinin adanın yapısına uymadığını tespit etmişler ve “Polis ve İstihkâm Birliği”ni ortadan kaldırarak personelini “Kıbrıs Askeri Polis Gücü”ne bağlamışlardır. 1880 yılı Kasım ayında “Kıbrıs Polisi Emirnamesi, 1880”i çıkaran İngilizler tekli koloni polis sistemi olarak “Kıbrıs Askeri Polis Gücü”nde karar kılmışlardır. İngiliz Sömürge Yönetimi tarafından kısa sürede oluşturulan bu koloni polis sistemi, kadrosu ve görevlerinde pek fazla bir değişikliğe uğramadan yarım asır boyunca varlığını sürdürecektir.

KAYNAKÇA:

A-Arşiv Kaynakları

1- **Nadir Eserler** (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, Künye No:N 298.)

BOWLBY, H.N., (Major, Chief Commandant of Cyprus Police), (1880), “Report Upon Cyprus Police For 1879”, RobT. Biddulph (Major General, High Commissioner), *Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner For The Year 1879*, printed by George E. B. Eyre and William Spottiswoode, Stationery Office, London, 1880, p. 279-283.

GORDON, A., (Chief Commandant of Military Police), Report by the Chief Commandant of Military Police for 1881 (Enclosure 3), in Robert Biddulph, *Cyprus Report by Her Majesty's High Commissioner for the year 1881 Major-General Biddulph to the Right Hon. The Earl of Kimberley, Cyprus Report 1881*, printed by George E. B. Eyre and William Spottiswoode, Stationery Office, London, 1882, p.32-36.

WAUCHOPE, A.G., (Civil Commissioner), Annual Report of Papho District After First Year of British Administration (July 1878-1879) (Inclosure 3), in Robert Biddulph, *Report by Her Majesty's High Commissioner for the year 1879 Major-General Biddulph to the Marquis of Salisbury, Cyprus Report 1879*, printed by George E. B. Eyre and William Spottiswoode, Stationery Office, London, 1880, p.53-54.

2- **Kıbrıs Emirnameleri** (KKTC MAAD, İngiliz Dönemi Kıbrıs Yasaları)

The Police Discipline Ordinance. (1878). *Cyprus Laws 1878-86*, 328 cyp-5/291, in 1878 Ordinances, s.107-111.

The Cyprus Police Augmentation Ordinance (1879). *Cyprus Laws 1878-86*, 328 cyp-5/291, in 1879 Ordinances, s.95-101.

The Cyprus Police Ordinance. (1880). *Cyprus Laws 1878-86*, 328 cyp-5/291, in 1880 Ordinances, s.29-30.

3- **The Cyprus Gazette**

The Cyprus Gazette, No.1, 5 Kasım 1878.

The Cyprus Gazette, No.39, 29 Kasım 1879.

The Cyprus Gazette, No.52, 20 Mayıs 1880.

B- Basılı Kaynaklar

ANDERSON, David M., "Policing And Communal Conflict: The Cyprus Emergency, 1954-60", *Policing And Decolonisation Nationalism, Politics And The Police, 1917-65*, Ed. David M. Anderson & David Killingray, Manchester University Press, Manchester and Newyork 1992, p.187-217.

ÇELİK, Cemil, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu (1878-1914)*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2012.

FOOT, Hugh Mackintosh, "Police Training in Cyprus", *13. Training School Passing Out Parade*, Brochure, Strovolos, May 1959.

GEORGLALIDES, G., "The Journal Notes of Donnisthorpe Donne", *Journal of The Society of Cypriot Studies*, Cyprus, 1969.

GÜREL, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960), Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, I. Cilt, Ankara 1984.

HARFIELD, A.G., "The Cyprus Pioneer Corps and the Cyprus Military Police During 1879-1882", *Bulletin Military Historical Society*, Vol. XXVI No.101, August 1975, England 1975, p.1-8.

KELLING, George L., "Broken Windows" and Police Discretion, Research Report, U. S. Dept. Of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, Washington 1999.

Kıbrıs Polis Komisyonu'nun 1956 Yılı Raporu, Kıbrıs Hükümeti Basım Ofisi, Lefkoşa 1956.

MACHLOUZARIDES, Panagiotes S., "Kıbrıs Polis Örgütü'nün Organizasyonu ve Gelişimi", *Polis Yıllıkları (Astinomika Hronika)*, Yıl.7, Fasikül.2-3, Mart-Haziran 1973, Athalassa-Lefkoşa 1973, s.46-50.

MACHLOUZARIDES, Panagiotes S., "Kıbrıs Polis Örgütü'nün Organizasyonu ve Gelişimi", *Polis Yıllıkları (Astinomika Hronika)*, Yıl.7, Fasikül.5, Eylül-Ekim 1973, Athalassa-Lefkoşa 1973, s. 130-132.

OLGUN, Kenan- Emrah Balıkçioğlu, "The Times Gazetesi'ne göre İngiliz dönemindeki Kıbrıs'ta idari ıslahat", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt.9, S.1, 2012, s.816-844.

REİNER, Robert, *The Politics of the Police*, Fourth Edition, Oxford University Press, Newyork 2010.

ZİA, Nasim, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Ada'da Kurulan İngiliz Hakimiyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayın No.44, Seri III, Sayı A12, Ankara 1975.

C- Süreli Yayınlar

Bozkurt Gazetesi, 5 Ocak 1964.

Halkın Sesi, 13 Ocak 1964.

The Times, 8 Ağustos 1878.

The Times, 1 Ekim 1878.

2 - Çözüm Planları ve Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi ve Yapılan Çözüm Planları

Büşra ÇAKMAK
İstanbul Üniversitesi/ İstanbul

XIX. asırda İngiltere'nin Akdeniz'de önemli bir güç haline geldiğini görüyoruz. 1713 yılında İngiltere, Akdeniz'i Atlas okyanusuna bağlayan Cebelitarık boğazına yerleşti. İngiltere 1815 yılında yedi ada ve Malta'yı ele geçirmiş, Fransızların Süveyş kanalı açma çalışmaları üzerine de tedbir olarak 1839'da Aden'i almıştı. Böylece 19. Asrın ortalarında Akdeniz'in kilit noktaları olan Cebelitarık, Malta, Yedi adalar ve Süveyş kanalının açılması halinde Akdeniz'in kapısı olacak olan Aden İngiltere'nin eline geçmişti. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması ile Akdeniz- Kızıldeniz ve Süveyş hattının güvenliği İngiltere için çok önemli hale geldi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması, Kıbrıs'ı daha yoğun bir şekilde İngiltere'nin gündemine getirdi. Ayastefanos Antlaşması ile güçlenen Rusya, Avrupalı devletleri ve özellikle İngiltere'yi rahatsız etti. Çünkü bu durum İngiltere'nin sömürgelerine giden yolların Rus tehdidi altına girmesine sebep oluyordu. Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkan yeni durumu görüşmek üzere Berlin'de bir kongre toplanmıştır. Bu arada İngiltere, daha Berlin Kongresi toplanmadan önce Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'ne resmen başvuruda bulunarak Kıbrıs'ı istedi.¹

Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs

XIX. yüzyılın ortalarında İngiltere'nin "Doğu Siyasetinin" temeli Hindistan'a dayanmaktaydı. Kıbrıs adası da Süveyş Kanalı'ndan geçilerek Hindistan'a gidilen yeni ve önemli bir deniz yolunun üzerindeydi. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz'de Mısır ve Hindistan yolunda önemli bir stratejik mevki olan Kıbrıs, XIX. yüzyılda Batı'nın ilgisini çekmeye başlamış, özellikle Hindistan yolunu güvenlik altına almak isteyen İngiltere, Kıbrıs'ı ele geçirme siyaseti izlemiştir.

Bunun somut örneğini ise 1877-78 savaşı sırasında görülmektedir. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e göre Kıbrıs'ın şu üstünlükleri vardı: Hem Anadolu ve hem de Suriye'ye yakındı; açık bir düşmanlığa yol açmaksızın ve Avrupa barışını tehlikeye düşünmeksizin, Anadolu ve Suriye'de askeri harekât için gerekli olan savaş malzemesi ve askeri birlikler adada toplanabilirdi.

- Yönerge

- İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Mr. Layard'a gönderilen yönerge şöyle idi: "Padişaha, Asya'daki ülkelerinin geleceğini güvence altına alabilmek için oldukça gizli olarak şu savunma antlaşmasını öneriniz: Gelecekteki herhangi bir tarihte, Rusya, Padişahın kesin Barış Antlaşmasıyla saptanan Asya'daki ülkelerinin herhangi bir bölümünü ele geçirmeye çalışırsa, İngiltere bu ülkeleri silah gücü ile savunmada Padişaha yardımcı olacaktır.

- Buna karşılık olarak, Padişah, Babîâli'nin Ermenistan'daki Hıristiyan uyruklarının yönetiminde gerekli devrimleri, daha sonra iki devlet arasında anlaşmaya varılacağı biçimde uygulamak konusunda İngiltere'ye söz verir ve İngiltere'nin kendi üstlenmelerini yerine getirmesi yolunda gerekli ölçemleri alabilmesi için, Kıbrıs adasının İngiltere'ce işgal edilerek yönetilmesinin kabullenir. Kıyıya yakın bir yerde güçlü bir üssü yoksa İngiltere'nin Suriye ve Anadolu'yu gerektiği biçimde koruması; bu iki

¹ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınlan, Lefkoşa 1992, s.24.

ülkenin istilâya uğramalarına fırsat vermemesi veya oralarda patlaması olanaklı ayaklanmayı etkisiz bırakması için gerekli asker ve savaş gerecini tam zamanında biriktirmesi olanak dışıdır. İngilizlerin Kıbrıs'ta bulunmaları, Padişahın, Suriye ve Irak'ta son olaylardan sonra epey sarsılan yetkisini daha çok güçlendirecektir. İngiltere, Babiâli'yi daha yoksul bir duruma düşürmeyi dilemediğinden, adanın yıllık gideri karşılandıktan sonra geriye kalan gelirini ona vermeye hazırdır. Bu ittifak antlaşması, Rusya'nın Kars ve Ermenistan'da istilâ ettiği öteki ülkeleri geri vermemesine bağlı olacaktır. Bu ülkeler geri verilirse, Kıbrıs boşaltılacak ve bu antlaşma sona erecektir. Bu koşulların ivedilikle kabulü için tüm gücünüzü harcayınız...”²

Padişah Abdülhamid de 4 Haziran 1878'de yapılan Osmanlı- İngiliz İttifak anlaşmasını onaylarken anlaşmanın üzerine kendi yazısı ile "Hukuk-ı Şahaneme asla halel gelmemesi şartı ile muahedenameyi tasdik ederim" cümlesini yazarak tarihinde onaylamıştır. Aynı gün yapılan anlaşmanın iki ülke yetkilileri arasında teati edilmesi töreninde de İngiltere Büyükelçisi Henry Layard'dan Padişahın isteği ile Kıbrıs'ta Padişahın egemenlik hak ve yetkilerine hiçbir zaman kısıtlama getirilmeyeceğine dair bir senet alınmıştır.³

• 4 Haziran 1878 günü, "Kıbrıs Anlaşması", Osmanlı devletini temsil eden Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile İngiltere'yi temsil eden büyükelçi Layard arasında imzalanmıştır.

• Bundan sonra Saffet Paşa, Adada şer'i mahkemelerin kurulmasını, Evkaf yönetiminin Osmanlı devletinin ve İngiliz Hükümetinin atadığı birer temsilci eliyle yürütülmesini;

• Son beş yılın gelir ortalaması esas alınarak, ada gelirinin İngiltere tarafından Osmanlı devletine verilmesini;

• Kıbrıs'taki devlete ve Padişaha ait malların Osmanlı devletinin tasarrufu altına konmasını; adanın yönetimini bıraktıktan sonra İngiltere'nin Osmanlı devletinden adaya yaptığı masraflarla ilgili olarak tazminat isteyemeyeceğini;

• Eğer Rusya Kars'ı ve Doğu Anadolu'da ele geçirdiği öteki toprakları Osmanlı devletine geri verecek olursa, 4 Haziran Anlaşması'nın sona ereceğini öngören ek maddelerin Anlaşmaya konulmasını önermiştir.

• Londra'yla yazışan Layard, sonunda bu ek maddeleri 1 Temmuz günü kabul etti.

Bu ek maddeler şu şekildedir:

• “Kıbrıs adasının işgali ve yönetimi ile ilgili olarak aşağıdaki koşulları yerine getirmeyi İngiltere'nin kabul ettiği, taraflar arasında kararlaştırılmıştır. Adada, Müslüman halkın yalnız dini işlerine bakacak, bir Şeriye Mahkemesi varlığını sürdürmeye devam edecektir.

• Adadaki camilere, okullara, mezarlıklara ve diğer dini kurumlara ait mal, arazi ve bağışları, İngilizlerce atanacak bir delege ile birlikte yönetmek için Osmanlı Evkaf idaresince Kıbrıs'ta oturan Müslüman bir kişi atanacaktır.

• İngiltere son beş yılın ortalaması esas alınarak ve devlete ait arazilerin geliri istisna edilerek saptanacak gelir fazlalığını her yıl Bab-ı Âliye ödeyecektir.

² Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı- İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s.62-64.

³ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Ankara 2003, s. 43-44.

• Bu miktarın 22,936 ettiği hesaplanmıştır. Bab-ı Âli, Kıbrıs'taki Osmanlı tahtına ve devletine ait olan ve geliri üçüncü madde kapsamına girmeyen arazi ve sair mallarını serbestçe satabilecek veya uzun süreler için kiralayabilecektir. İngiliz Hükümeti, kendi yetkileri aracılığıyla kamu yararına ve sair gelişme amaçlarıyla gerekli gördüğü arazi ve ekilmeyen toprakları zorunlu satışla ve uygun fiyatla satın alabilir.

• Eğer Rusya, Kars ve son savaşlarda Ermenistan'da zapt etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı idaresine geri verirse, İngiltere Kıbrıs adasını boşaltıp terk edecek ve 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma sona erecektir.”⁴

Görüldüğü gibi anlaşmada Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye iki önemli taviz tanınıyor, İngiltere bir taraftan Kıbrıs'a fiilen yerleşiyor, diğer taraftan Doğu Anadolu'da bir nevi koruyuculuk hakkına sahip oluyordu. Daha geniş açıdan bakılacak olursa, İngiltere Osmanlı Devleti bütünü üzerinde üstün bir himaye ve nüfuza kavuşuyordu. Berlin antlaşması ve Kıbrıs sözleşmesi Osmanlı devletin parçalanmasında gerçekten bir dönüm noktası sayılabilir

Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi

Kıbrıs 1878'den 1925'e kadar İngiltere'nin atadığı yüksek komiserler tarafından yönetildi. Ada ilk olarak İngiltere adına Yüksek Komiser Sir Garnet Wolseley tarafından yönetildi. Bu durum 1925'e kadar sürdü ve ada bu tarihte kraliyet kolonisi (Crown Colony) ilan edilerek vali ile yönetilmeye başlandı. İlk vali Sir Malcolm Stevenson'dır.

İngiltere, adadaki yönetimini güçlendirmek için faaliyete geçip altı idari bölgedeki Türk kaymakamlıklarının yerine İngilizleri tayin etti. Vali, başkomutan yetkisine de sahipti. Adada üst düzey yöneticiler olarak vali, koloni sekreteri, Başsavcı, Defterdar ve 6 Kaza Komiseri bulunuyordu. Kıbrıs, İngiliz döneminde 6 kazaya ayrılmıştı. Bu kazalar başkent Lefkoşa başta olmak üzere Girne, Mağusa, Larnaka, Limasol ve Baf'tır. Böylece hukuki alanda İngiliz Hükümeti yetki sahibi oluyor, adada ticari tekeli ele geçirme imkânına kavuşmuş bulunuyordu.⁵

Adada 1878'den 1960'a kadar süren İngiliz dönemi, Kıbrıslı Türkler açısından zorluklarla dolu olmuştur. Bu dönemin başındaki ve sonundaki nüfus sayımları bunun bir göstergesidir. İngilizlerin geldiği yıllarda adada 45 bini Türk, 137 bini Rum olmak üzere yaklaşık 185 bin kişi yaşıyordu. Yani Türkler, Rumların üçte biri oranındaydı. İngiltere hâkimiyetinin sonunda ise, Türklerin oranı beşte bire kadar düştü.⁶

Kıbrıs'ın İngiltere Tarafından İlhakı

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında I. Dünya Savaşına katılması ile böyle bir fırsatı bulmuş ve 5 Kasım 1914 tarihinde yayınladığı bir emirname ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurarak, her yıl anlaşmaya göre ödemesi gereken borçlara mahsup edilen doksan iki bin sterlini ödemeyi durdurmuştur.

⁴ Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs Tarihi*, 28/62 Sayılı ve 1 Şubat 1971. Ayrıca bkz. Vehbi Zeki Serter, Ozan Zeki Fikretoğlu, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878–1988)*, Halkın Sesi Yayınevi Lefkoşa 1988, s. 24-26.

⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul 2013, s. 1041-1042.

⁶ Ata Atun, *Kıbrıs Antlaşmaları, Planları Ve Önemli BM, AB Kararları (1571- 1983)*, Cilt 1, Samtay Yayınları, Mağusa, 2007, s.42-43.

I.Dünya Savaşı Sırasında Kıbrıs

3 Mart 1918'de imzalanan Brest - Litovsk anlaşmasıyla Rusya; Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri verdiği zaman, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 1 Temmuz 1918 tarihli ek anlaşmasının 6. maddesi uyarınca İngiltere'nin Kıbrıs'ı Türkiye'ye geri vermesi gerekiyordu.

Ancak İngiltere Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanarak buna yanaşmamış ve 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması ile Kıbrıs'ı ele geçirmiştir. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İngiltere, 27 Kasım 1917'de yayımladığı bir "Krallık Konseyi Emri" ile ada halkına İngiliz vatandaşlığına geçmeleri için iki yıllık bir süre tanımıştır.⁷

Bu emirname şunları içermekteydi:

- Osmanlı uyruğunda olup da Kıbrıs'ta oturan ve 5 Kasım 1914'te gerçekten adada oturuyor olanları,
- Osmanlı uyruğunda olup da Kıbrıs'ta oturuyor olan, ama 5 Kasım 1914'te geçici bir nedenle adada bulunmayanlar,
- Adada yerleşik olmayan, ama 5 Kasım 1914'te adada bulunan Osmanlı vatandaşlarından savaşın bitiminden sonra iki yıl içinde Yüksek Komisere başvurarak bağlılık yemini eden ve yerleşiklik koşullarını yerine getirenler İngiliz vatandaşlığına alınacaklardı.

Bu koşullarda İngiliz Vatandaşı olmak istemeyen binlerce Türk Anadolu'ya göç etti. 1878'de, 1914'te ve 1917'de yaşanan bu göçlerden sonra Lozan Anlaşması ile Kıbrıs kesin olarak İngiltere'ye bırakılınca büyük bir göç olayı daha yaşanacaktır. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra 1918 yılı sonlarında Paris'te toplanan Paris Barış Konferansı Enosis İsteklerinin gerçekleşmesi açısından bir dönüm noktasıydı. Savaşın bitmesine az kala İtilaf devletlerinin galip çıkacağı anlaşılınca Almanya'ya savaş ilan eden Yunanistan, İngiltere'nin daha önce verdiği söz uyarınca adanın kendisine verilmesini istiyordu.⁸

Sevr Antlaşması'nda Kıbrıs

Sevr Antlaşması, 433 maddeden oluşmakta olup, 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Antlaşmanın Kıbrıs'la ilgili maddeleri şunlardı: "Kıbrıs,

- Madde 115: Bağlı Yüksek Taraflar, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914'te ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını tanıdıklarını bildirirler.
- Madde 116: Türkiye, bu adanın Padişaha ödenen vergiye olan hakkı da içermek üzere, Kıbrıs üzerinde ya da Kıbrıs'a ilişkin bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer.
- Madde 117: Kıbrıs adasında doğmuş ya da orada oturan Osmanlı uyrukları, yerel yasa koşulları içinde, Osmanlı uyruklüğundan ayrılarak, İngiliz uyruklüğünü alacaklardır.”

⁷ Sebahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayınları, Kıbrıs (Lefkoşa) 1998, s.32.

⁸ Nuri Çevikel, *Kıbrıs: Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası 1570–1878*, 47 Numara Yayıncılık, Kıbrıs 2006, s. 67-68.

Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs

Kıbrıs'ın İngiliz mülkü olması Lozan Anlaşması'nın 20. maddesi ile tanınmıştır.5 Kısım ve 143 maddeden oluşan Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs'la ilgili 3 madde vardır. Bunlar 16., 20. ve 21. Maddelerdir:

- "Madde 16: Türkiye işbu muahedede açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye bağlı ve kezalık işbu muahede ile üzerlerinde kendi hâkimiyet hakkı tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde (-ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiş veya edilecektir-) her mahiyette olursa olsun haiz olduğu bütün hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler. İşbu maddenin hükümleri komşuluk münasebetiyle Türkiye ile hemhudut memleketler arasında kararlaştırılmış veya kararlaştırılacak olan özel hükümleri ihlal etmez."

- "Madde 20: Türkiye hükümeti Kıbrıs'ın Britanya hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan olunan ilhakını tanıdığını beyan eyler."

- "Madde 21: 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında oturan Türk tebaası, mahalli kanununun tayin ettiği şartlar dairesinde İngiliz tabiiyetine sahip ve bu yüzden Türk tabiiyetini kaybetmiş olacaklardır. Bununla beraber işbu ahedenamenin meriyet mevkiine girdiği günden itibaren iki yıllık bir müddet zarfında Türk tabiiyetinde kalmakta serbest olacaklardır; bu takdirde bu haklarını kullandıkları tarihi takip eden 12 ay zarfında Kıbrıs adasını terk etmeye mecbur olacaklardır."

Böylece, 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla, İngiltere Kıbrıs'ın egemenliğini resmen kazanmış oluyordu. Lozan Antlaşması İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924'te onaylandı. Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiserliği kaldırılarak yerine "Valilik" konmuş ve ada öteki İngiliz sömürgelerinde olduğu gibi bir İngiliz toprağı olarak bir İngiliz Vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Lozan Antlaşmasının imzalanması tarihinden 2 sene zarfında haklarını kullanmak ve Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye göç etmek hakkı Kıbrıs'taki Türklere tanındı. Bu hakkı kullanmayan veya kullanamayan Türkler otomatik olarak İngiliz tabiiyetine geçtiler.

Lord Winster Muhtariyet Plânı (1947) Muhtariyet (Özerklik),

Pana göre adada İngiliz yönetimi devam edecek, bu yönetimin başında vali olacak, valinin başkanlığında Türk ve Rumların nüfus oranlarına göre katıldıkları bir yasama meclisi kurulacaktı.

Muhtariyet Planı Rumlar tarafından kabul edilmedi ve kilise Rum halkını Enosis ve sadece Enosis için mücadeleye çağırdı.

Radcliffe Anayasası (1956)

Makarios'un Seyşel Adaları'na sürgün edilmesinden sonra adada terörün artması üzerine İngiliz hükümeti yeni bir anayasa çalışması başlatmıştı.

Lord Radcliffe'nin hazırladığı anayasa şu temel ilkelerden oluşuyordu:

- Kıbrıs, İngiliz yönetiminde kalacak.
- Çoğunluğunu Rumların oluşturacağı bir meclis kurulacak.
- Kıbrıs'a İngiltere tarafından bir vali tayin edilecek.
- Meclis üyeleri arasından oluşturulacak kabinede bir de Türk işleri bakanı bulunacak.

• Dışişleri, savunma ve iç güvenliği konularında yasa yapma yetkisi İngiliz hükümeti veya valinin elinde olacak.⁹

Mac Millan Plânı (1958):

Kıbrıs'ta Rumların İngiliz ve Türklere karşı saldırılarını artırması, can ve mal kayıplarının olması, İngiltere'yi harekete geçirdi. İngiliz Başbakanı Mac Millan Kıbrıs'ın yönetimi için yeni bir plân hazırladı (Haziran 1958). Bu plân da daha önce yapılan muhtariyet plânları gibi Kıbrıs'ın yönetimini İngiltere'ye bırakıyordu.

Karma bir meclisin yanında Türk ve Rumların ayrı meclisleri olacaktı. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan bu planın yürüyebilmesi için birer temsilci atayacaktı. Rum tarafı ve Yunanistan plânı reddetti. Çünkü adanın yönetimine Türkiye'nin de katıldığını ve tek taraflı self-determinasyonu içermediğini söyleyeceklerdi. Türkiye ise taksim tezi saklı kalmak üzere plânı şartlı olarak desteklemeye karar verdi.

Sonuç olarak; Kıbrıs sorunu Türkiye açısından sadece Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan ile olan ilişkilerini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda İngiltere, ABD, Ortadoğu, Sovyetler Birliği, Bağlantısız Ülkeler, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir.¹⁰

KAYNAKÇA

Atun, Ata, *Kıbrıs Antlaşmaları, Planları Ve Önemli BM, AB Kararları (1571- 1983)*, Cilt 1, Samtay Yayınları, Mağusa, 2007.

Alasya, Halil Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa 1992.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs: Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası 1570–1878*, 47 Numara Yayıncılık, Kıbrıs 2006.

C.W.J. ORR, *İngiliz Egemenliği Altında Kıbrıs*, Galeri Kültür Yayınları.

Manisalı,Erol, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Ankara 2003.

Serter, Vehbi Zeki, *Kıbrıs Tarihi*, 28/62 Sayılı ve 1 Şubat 1971.

Serter,Vehbi Zeki, Ozan Zeki Fikretoğlu, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878–1988)*, Halkın Sesi Yayınevi Lefkoşa 1988.

İsmail, Sebahattin, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayınları, Kıbrıs (Lefkoşa) 1998.

Uçarol, Rıfat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı- İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.

Uçarol,Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul 2013.

⁹ C.W.J. ORR, *İngiliz Egemenliği Altında Kıbrıs*, Galeri Kültür Yayınları, s. 22-23.

¹⁰ C.W.J. ORR, *a.g.e.*, s. 26.

Yunanistan'ın Enosis Çabaları ve I.Dünya Savaşı Yıllarında Kıbrıs Meselesi

Dr. Ali KAŞIYUĞUN
Öğretmen / Burdur

Günümüzde Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini belirleyen temel unsurlardan bir tanesi Kıbrıs meselesidir. Ülkemizin güneyinde yer alan Kıbrıs adası, Ortadoğu'ya yakınlığı ve Doğu Akdeniz hâkimiyeti açısından tarih boyunca ilgi çeken noktalardan birisi olmuştur. Kıbrıs'ı bu kadar önemli kılan kuşkusuz Kıbrıs adasının Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortasında kilit bir jeopolitik ve jeostratejik noktada oluşudur.

Kıbrıs adası, 1571 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş ve 1878 yılına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. 1878 yılında İngiltere ile imzalanan antlaşma ile adanın yönetimi 1914 yılına kadar İngiltere'ye bırakılmıştır.

1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsızlığına kavuşan Yunanistan, Megalo-İdea doğrultusunda adanın Yunanistan'a bağlanması (ENOSİS) için çalışmalara başlayacaktır. Yunanistan, Kıbrıs'ın 1878'de İngiltere'ye devrinden sonra ENOSİS'i gerçekleştirmek için çabalarını arttıracaktır. I.Dünya savaşına kadar adanın Yunanistan'a bağlanması açısından üç önemli kırılma noktası yaşanacaktır. Birincisi, 1878'de İngiltere ile imzalanan antlaşma; İkincisi, 1907 yılında Churchill'in adayı ziyareti ve üçüncüsü ise 1914 yılında İngiltere'nin adayı ilhak etmesidir. Yunanistan bu gelişmelerden sonra ENOSİS'i gerçekleştirmek adına iyice umutlanmıştır. Özellikle adada yaşayan Rumlar ve kilise adamları adayı Yunanistan'a bağlamak adına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Propagandaları sayesinde adadaki Türkler ve Rumlar kışkırtılarak şikâyetlerin oluşmasına zemin hazırlamak suretiyle büyük devletlerin yardımını almaya çalışmışlardır. Adanın ilhaktan sonra İngiltere'nin savaşa girmesi karşılığında adayı Yunanistan'a verme vaadi ada Rumlarını iyice umutlandıracaktır. Ancak bu umut uzun sürmeyecek ve İngilizler adayı Yunanistan'a vermeyeceklerdir.

Mevcut çalışma ile genelde 1878'den itibaren özelde ise I.Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan'ın ENOSİS'i gerçekleştirmek için sergilediği çabalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler:İngiltere, Enosis, Yunanistan, Osmanlı Devleti, Kıbrıs

Enosis Efforts of Greece and Cyprus Issue in the World War I

Cyprus issue is one of the key factor which defines here relation between Turkey and Greece. It is located in the south of Turkey. In terms of the close proximity to the Middle East and the dominance of the Eastern Mediterranean Sea, it has always been an important island in the Mediterranean Sea. What makes it so important is that it is a key location between Europe, Asia and Africa in geopolitical and geostrategic position.

Cyprus island came under the domination of the Ottoman State in 1571 and it had been under the authority of the Ottoman State until 1878. The authority of the island turned over the management to England until 1914 with a treaty in 1878.

Greece gained its independence with the Edirne Treaty in 1829. Greece would try to do everything to dominate the island towards the Megali Idea. Greece would struggle to achieve ENOSIS after the turnover of Cyprus to England in 1878. There would be three breaking points with regard to the turnover of the island to Greece until WWI.

The first one is the treaty with England in 1878. These conditions include the visit of the island by Churchill in 1907 and the third one is the annexation of the island by England in 1914. After these developments, Greece began to hope to achieve ENOSIS. Especially, the Greek people who lived in the island and the church staff were engaged in the turnover of the island to Greece. They tried to get support

from the great powers. They made propagandas by provoking Turkis hand Greek in theisland, so they would triggercomplaints here. The Greek who lived in the island to Greece if England went to war after the annex of the island. How ever, their expectation wouldn't take a long time and England wouldn't give the island to Greece.

In this study, the effects of the Greece to achieve ENOSIS generally since 1878, specifically during WWI will be evaluated.

Keywords: England, Enosis, Greece, Ottoman State, Cyprus

GİRİŞ

Ülkemizin güneyinde yer alan Kıbrıs¹ adası, Ortadoğu'ya yakınlığı ve Doğu Akdeniz hâkimiyeti açısından tarih boyunca ilgi çeken noktalardan birisi olmuştur. Kıbrıs'ı bu kadar önemli kılan kuşkusuz Kıbrıs adasının Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortasında kilit bir jeopolitik ve jeostratejik noktada oluşudur. Coğrafi konumu, dünya politikasını belirleyen ya da bu politikada önemli roller üstlenmiş olan devletlerin gözünden kaçmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz hâkimiyeti açısından önemli bir yerde bulunan Kıbrıs adası, 1571 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş ve 1878 yılına kadar bizzat Osmanlı idaresinde kalmıştır.

19. yy'da Osmanlı Devletinin yaşadığı hızlı gerileme dönemi, askeribaşarısızlıkları da beraberinde getirmiş ve bunun bir sonucu olarak, 1877yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşında, Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiş ve ardından Ayestafanos ve Berlin Antlaşmalarını imzalamıştır.²

İngiltere, 19.yy başından itibaren Akdeniz'de daha etkin olabilmek amacıyla bir deniz üssü elde etme çabasına girmiştir. Çarlık Rusya'sının Ayestafanosatağı karşısında daha önceden planladığı iki senaryodan birini uygulamak için harekete geçecektir. Bunlardan ilki Çanakkale'nin, diğeri de Kıbrıs'ın ele geçirilmesidir. İngiltere, ikincisini tercih edecektir. Çünkü İngiltere'nin Akdeniz'de Malta'nın doğusunda askeri bir üsse ihtiyacı vardır.³Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra zor duruma düşen Osmanlı Devleti ise, 4 Haziran 1878'de İngiltere'yle yaptığı gizli savunma antlaşmasıyla (Kıbrıs Antlaşması)⁴ Rus tehlikesine karşı, geçici olarak Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye devretmiştir. Ancak ada, hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam etmiştir.

¹ Kıbrıs ile ilgili çalışmalardan bazıları şunlardır. Nazım Güvenç, *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye*, Çağdaş Politika Yayınları, Kıbrıs, 1984; Bener Hakkı Hakeri, Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1993; Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 1997; Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952): Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), İstanbul, 1996; Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması: Adanın İngiltere'ye Devri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978; Gazioğlu, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)- Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, İstanbul, 1996; Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992; GürhanYellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis talepleri ve İngiltere'nin yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, (2012/Bahar), İzmir, ss.13-26; Göktürk, Turgay Bülent, "Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi Ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), İzmir, s.s. 335-363

²Vatansever, Müge, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S.2010, (Basım Yılı 2012), ss.1494**. Bu antlaşma; adadaki Müslüman halkın çıkarlarını, devlete ait taşınır ve taşınmaz malların geleceğini, adanın ne şekilde yönetileceğini ve İngiliz yönetim süresinin ne kadar olacağını düzenleyen hükümler içermediğinden 1 Temmuz 1878'de, 4 Haziran Antlaşmasına "Ek" olarak yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Bu gizli ek antlaşmaya göre, yıllık 92 bin altın karşılığı İngiltere'ye kiralanana ada; Rusların Kars, Ardahan ve Batum'dan çekilmesi durumunda, Osmanlı Devleti'ne geri verilecektir. Bak.a.g.m.

³ Küçüköğlü, Bayram, "Kıbrıs sorununda liderlik olgusu, (1954-1974)",Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s.18-19. Aslında İngiltere Ortadoğu'ya Malta'dan daha yakın bir üsse ihtiyaç duymaktadır. İngiltere Hükümeti, uzun değerlendirmelerden sonra bu üssün Kıbrıs olması gerektiğine karar verecektir. Bak.Irkıçatal, Eftal, **İngiltere'nin Kıbrıs Politikası (1945-1960)**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2012, s.10

⁴ 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan ve iki maddeden oluşan Kıbrıs Muahedesinin maddeleri şöyledir:

Aslında Osmanlı Devleti, bu antlaşmayı imzalamaya biraz da mecbur kalmıştır denilebilir. Şöyle ki İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury, özellikle 30 Mayıs tarihli telgrafında, İstanbul'daki elçisi Layard'dan antlaşmanın bir an önce imzalanmasını istemekteydi. Böyle bir antlaşma imzalayarak Doğu Anadolu'da "reform" yapmayı ve Kıbrıs'ı İngiliz yönetimine bırakmayı Osmanlı Devleti kabul etmediği takdirde, İngiltere'nin Ayestafanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için Rusya'ya karşı mücadele etmeyeceğinin, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakacağıın Osmanlı yöneticilerine açıkça bildirilmesini istemişti. Bu durum Osmanlı Devleti'ne daha önce ultimatome vermemiş olan büyükelçi Layard'ın daha sert bir tutum takınmasına neden olmuştu. Antlaşma önerisini bir mazbata hâline getirip imzalaması için Saffet Paşa'ya iletildiğinde ve Saffet Paşa da buna itiraz ettiğinde İngiliz elçisi, "Eğer Osmanlı hükümeti bu antlaşmayı kabul etmezse kongrede barış şartlarını değiştirmeye İngiliz murahhasları çalışmayacak olduktan başka İngiliz Devleti donanması kuvvetiyle cebren Kıbrıs'ı istilâ edecektir" demiştir.⁵

İngilizler adaya İngiliz kraliçesi tarafından atanan SirGarnetWolseley komutasında bir kuvvetle 22 Temmuz 1878'de Larnaka'dan çıkacaklardır. Böylece Kıbrıs'ta 308 yıl süren Türk egemenliği fiili olarak sona ermiştir. Wolseley, Adadaki Türk valisinden görevi devraldıktan sonra altı idarî bölgedeki Türk kaymakamların yerine İngiliz memurlar tayin ederek mahkemelerde ve idarî işlerde İngilizcenin yanı sıra Türkçe ve Rumca'yı da resmî dil olarak kabul edecektir.⁶ Adanın ilk İngiliz Yüksek Komiseri GarnetWolseley'i karşılayan Larnaka Piskoposu Sofroniyosadanın Yunanistan'a bırakılması dileklerini; "Biz Ada'nın idaresinin değişmesini kabul ediyoruz, çünkü İyon-Yunan Adaları'nın olduğu gibi, Kıbrıs'ın da milli bakımdan bağlı bulunduğu Yunanistan'a ilhak edilmesine İngiliz Hükümeti'nin yardım edeceğine inanıyoruz" diyerek Enosis fikrini açıkça beyan edecektir. Elbette Kıbrıslı Türkler de tabii olarak Rum taleplerine karşı çıkmakta gecikmeyecektir. İngiltere'nin adayı terk etmeyi düşündüğü zaman adanın yasal sahibi olan Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerektiği yönündeki taleplerini İngiliz yöneticilere iletceklerdir. Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki, Kıbrıslı Türklerin istek ve görüşlerini; "Yüce İngiliz Hükümetinin gerekli olması durumunda adayı terk etmesi icap ederse, adanın bizim sanı yüce hâkimimiz, yüce Halifemiz ve Hükümdarımız ebet müddet Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi için adalet namına dua ediyor ve istiyoruz" şeklinde dile getirecektir.⁷

"İlhak" anlamına gelen Enosis, ilk Megali İdea haritasının çizildiği 1791-1796 yıllarından beri gündemde olan bir konudur. Bir anlamda Kıbrıs sorununun da bu tarihten itibaren var olduğu söylenebilir. Teselya, Epir, İyonya adaları ve Girit'in peşpeşe Osmanlı Devleti'nden koparılıp Yunanistan'a bırakılmasıyla, Eski Bizans topraklarını "esaretten kurtarma" ve "Büyük Yunanistan'ı bu topraklarda kurma" emeline dayalı Megali İdea'nın oldukça kısa bir sürede gerçekleşmekte olduğunu

¹ 1. Madde: Rusya Devleti Batum, Ardahan, Kars veya adı geçen yerlerden birini işgali altında tutup da, ilerde her ne zaman olursa olsun, kesin Barış Antlaşması ile saptanan Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarından bir kısmını daha almaya kalkışacak olursa, İngiltere Devleti, bu toprakları silahla korumak ve savunmak üzere Osmanlı Devleti ile birleşme yükümlülüğü altına girer. Buna karşılık Padişah Hazretleri de, ülkesinde bulunan Hristiyan ve öteki uyrukların iyi yönetim ve korunması ile ilgili ilerde iki devlet arasında kararlaştırılacak olan gerekli reformları yapacağını İngiltere Devleti'ne vaat eder; ve İngiltere'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli bir önlem olmak üzere, Padişah Hazretleri ayrıca, Kıbrıs adasının İngiltere tarafından işgaledilip yönetilmesi için tahsisine de muvafakat eder.

² 2. Madde: İşbu antlaşma onaylanacak ve onaylanmış kopyaları bir ay içinde veya mümkünse daha önce değiştirilecektir. İki tarafın temsilcileri onaylarını belirtmek üzere bu Antlaşmayı imzalamış ve mühürlemişlerdir." Bilgi için Bak. Olgun, Kenan, Balıkcıoğlu, Emrah "The Times Gazetesi'ne göre İngiliz dönemindeki Kıbrıs'ta idari ıslahat", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C:9, Sayı:1, 2012, s.820-821

⁵ Olgun, Kenan, Balıkcıoğlu, Emrah, a.g.m, s.818-819

⁶ Sarımay, Yusuf, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* (Nüfusu-arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no: 43, Ankara 2000, s.63; Küçüköğlü, a.g.t, s.18

⁷ İrkıçatal, a.g.t, s.32; Ayrıca Bak.Yellice, Gürhan, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis talepleri ve İngiltere'nin yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (ÇTTAD), XII/24, (2012/Bahar), İzmir, s.16. Ayrıca Bak. Özkan, Ali, "Enosis, Kanlı Noel Olayı Ve Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs Sorununda Türkiye'ye Arnavutluk Desteği", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, C:6, S:2, Şubat 2013, s.770

gören Kıbrıs Rum Kilisesi ve liderleri, Kıbrıs'ın da aynı yöntemle mutlaka birgün Yunanistan'a ilhak edileceği inancı ve hayaline kapılacaklardır. Zaten kiliselerde, okullarda Rum çocukları ve gençleri hep bu ideal, bu emel doğrultusunda yetiştirilmekte, milli düşüncelerini ve Helenizm ülkülerini bu inanç içerisinde şekillendireceklerdir.⁸

Adanın İngilizlere devredilmesi ile adadaki Enosis faaliyetleri daha fazla hız kazanmaya başlayacaktır. Bunun bir nedeni de İngilizlerin Yunan dostluğu ve bağımsızlığına sempati ile bakması olmuştur. Adanın İngilizlere kiralanmasının, "enosis" yolunda önemli bir aşama olduğunu düşünen Rumlar, Yunanistan'ın da yoğun tahrikleriyle ilhak faaliyetlerini hızlandırmaya başlamışlardır. Nitekim İngiliz yüksek komiseri daha adaya adımını atar atmaz, kendisini karşılayan başpiskopos başkanlığındaki Rumlar, yönetim değişikliğini sevinçle karşıladıklarını, çünkü İngiltere'nin Ege adaları gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a vereceğine inandıklarını belirtmişlerdir.⁹ Bu anlamda 1878 tarihi Enosis konusunda Kıbrıslı Rumlar açısından ilk önemli dönüm noktasını teşkil etmektedir. Fakat Rumların beklentisinin aksine İngiltere'nin Kıbrıs'ın Yunanistan'a devredilmesine yönelik bir planı bulunmamaktadır.¹⁰

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard, 1 Ağustos 1878 tarihinde Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e gönderdiği bir raporda "Rumlar Türkleri her şeyden yoksun bırakmak ve adadan kovmak gayesiyle büyük çaba harcayacaklardır. Bütün Kıbrıs topraklarını elde etmek için her türlü sahtekârlığı yapacaklar ve böylece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyeceklerdir" şeklinde görüşlerini yazacaktır.¹¹ Benzer ifadeler İngiliz Liberal Partisi Başkanı Gladstone'un İskoçya'da yaptığı bir seçim konuşmasında da yer almaktadır. Gladstone, konuşmasında Rumları kastederek Kıbrıslıların İngiliz yönetimini beğenmediklerini ve soydaşlarıyla birleşecekleri günü beklediklerini ifade etmektedir. İngiltere'nin İyonya adalarını Yunanistan'a verilmesinde yardımcı olduğunu belirterek Kıbrıslıların birleşme arzularını ileride önleyemeyeceğini açıkça ifade etmektedir.¹²

I. Dünya Savaşı öncesi "Enosis" Çabaları

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye süreli olarak devretmesinden sonra Kıbrıs Türk ve Rum halklarının ilişkilerini belirleyen en önemli faktör, Kıbrıs Rumlarının "Enosis" hayali olmuştur. İngiliz yönetimi ile birlikte adanın Yunanistan'a ilhakı çalışmaları artmıştır ve Yunanistan bu amacını gerçekleştirmek için komiteler kurmuştur. Rumlar, adayı ziyaret eden İngiliz yetkililerine ve devlet adamlarına Enosis taleplerini bıkmadan, usanmadan tekrarlayıp, onları baskı altına almaya çalışmışlardır.¹³ Bu durumu Rauf Denктаş; "Rum-Yunan ikilisinin yüzyılı aşkın vizyonu, politikası ve eylemi şaşmaz bir şekilde Kıbrıs'ı bir Yunan adası yapmak ve Girit misali Kıbrıs Türkleri'ni adadan, zaman içinde yok etmek olarak özetlenebilir" şeklinde özetlemektedir.¹⁴

Adada yaşayan Rumlar Enosis amaçlarına ulaşabilmek amacıyla basın yayın yoluyla da örgütlenme yoluna gideceklerdir. Bu konuda çok sayıda İngilizce ve Rumca gazete çıkaracaklardır. İlk çıkan gazete ise 1879 yılında Rumca çıkarılan NeosKition Gazetesi olacaktır. Bunu Hellenic Times, Kipros, Ümit gibi gazeteler takip edecektir. Rumlar, enosis konusunda dost edinebilmek amacıyla basın

⁸ Göktürk, a.g.m, s 336

⁹ Sarınay, a.g.e, s.62; Çeliktaş, Yıldız, <http://politikaakademisi.org/turkiye-yunanistan-iliskilerinde-kibris-sorunu/>
Alıntı Tarihi: 14/09/2015

¹⁰ Yellice, a.g.m, s.15

¹¹ Sarınay, a.g.e, s.62-63

¹² Göktürk, T.Bülent, **Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları**, Okman Printing Ltd, Lefkoşa KKTC 2016, s.38

¹³ Vatansever, a.g.m. ss.1496

¹⁴ Göktürk, Turgay Bülent, "Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi Ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, ÇTTAD, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz)*, İzmir, ss. 336

organlarını İngiltere, Fransa, Rusya, ABD, İsviçre gibi ülkelere dağıtacaklardır. Adada yaşayan Türk aydınları Rum gazetelerinin amaçlarını fark edince basın alanında faaliyet göstermeye başlayacaklardır. Ayrıca Rumların örgütlenmeye başladıkları yerlerden birisi olan Rum Kıraathanesi'ne (KipriyakosSilligos) karşı Osmanlı Kıraathanesi'ni kurmaya başlayacaklardır.¹⁵

Rum çabalarına karşın Türk (Müslüman) kesiminin belirli bir örgütlenme içerisinde olduğunu söyleyebilmek güçtür. Genç Türkler 1890'larda Kıbrıs'ta da örgütlenmeye başlayacaklardır. Daha önce Mısır kolunun başkanlığını yapan Hoca Muhiddin'in Kıbrıs'a gelmesi ile birlikte adada cemiyetin faaliyetlerinde bir canlanma olmuş ve Hoca Muhiddin 1897 yılında yaklaşık iki yüz kişinin katıldığı toplantılar yapmıştır. Özellikle genç öğrencilerin katıldığı bu toplantılarda Jön Türklerin propagandası yapılmış ve Sultan'ın rejimi eleştirilmiştir. Fakat bu örgütlenme Genç Türklerin adadaki faaliyetleri padişaha bağlı olan Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfkı Efendi'yi rahatsız ederek, Bab-ı Aliye Hoca Muhiddin'in faaliyetleri konusunda bilgi vermiş ve onun adaya İngilizlerin teşviki ile geldiğini ve cahil on ya da yirmi insanı toplayarak mitingler yaptığını bildirmiştir. Müftü, ayrıca Lefkoşa'daki Ayasofya Camisi önünde kendisinin bir konuşma yaparak, Müslüman cemaate Genç Türkçüleri dinlememeleri tavsiyesinde bulunduğunu yazmıştır.¹⁶

Ne bir gazete, ne de bir örgüt mevcuttur. Ancak toplumun bir liderlik etrafında toparlanmasının gerekliliği her geçen gün kendini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Nihayet Tüccarbaşı Hacı Derviş Efendi'nin öncülüğü ile Enosis'e karşı çıkacak bir yayın organını çıkarılmaya başlanacaktır. Zaman Gazetesi bu anlamda en eski Türkçe gazete olarak kabul edilebilir ve 25 Aralık 1891 yılında yayın hayatına böylece başlamış olacaktır.¹⁷ Dönemin Padişahı olan II.Abdülhamit de kendi politikalarına uygun hareket eden gazete sahip ve yazarlarını bir yandan para ile diğer yandan da rütbe ve nişanlarla desteklemeye çalışmıştır.¹⁸

Avrupa tarafından, Girit'in 1898 yılında Osmanlı denetiminden çıkarılması ise Kıbrıs'ta Enosis yanlıları için büyük bir umut olmuştur. Hayalleri bir gün Kıbrıs'ın da bu yöntemle Yunanistan'a bağlanmasıdır. Temmuz 1903'te, Yasama (Kavanin) Meclisinin Türklerin bulunmadıkları bir toplantısında Rumlar, Enosis lehinde karar çıkarmışlardır. Ertesi gün ise Türkler, bu kararı protesto etmiş ve "Kıbrıs Adası'nın yönetimi İngiltere tarafından bırakıldığında ada, Osmanlı Devleti'ne geri verilecektir" şeklinde bir karşı karar çıkarmışlardır. Ancak aynı gece Rumlar, Limasol'da ateşler yakıp, gösteriler yaparak Türklere bir dehşet gecesi yaşatmışlardır.¹⁹

Kıbrıs'ta Rumların Enosis talepleri konusunda ikinci önemli dönüm noktası 1907 yılında yaşanmıştır. 5 Ekim 1907'de Sömürgeler Bakanlığı Sekreteri göreviyle Winston Churchill, adayı ziyaret etmiş ve burada yapmış olduğu konuşma Kıbrıslı Rumları yeniden Enosis konusunda umutlandırmıştır. Churchill, konuşmasında: "Yunan kökenli Kıbrıslılar için anavatanları olarak gördükleri Yunanistanla coşku, gayret ve samimiyetle birlikte hareket etme ideali doğal karşılanmalıdır. Bu tür duygular Yunan milletine özgü asil ve vatansever bağlılık gösteren duygulardır...Şunu ifade edebilirim ki tarafıma iletilen düşünceler İngiliz hükümetinin saygıyla karşılamakta tereddüt etmeyeceği türdendir." Enosis taraftarları için bir vaat olarak değerlendirilebilecek bu konuşmada aynı zamanda Churchill, adada iki

¹⁵ Mert, Özcan, "Osmanlı Belgelerine Göre Bir Kıbrıs Gazetesi: Zaman", s.62-63 <http://ataturkilcileri.istanbul.edu.tr/wp-content/diplomasi/2013/03/ydta-04-mert.pdf> (E.T: 08.09.2015)

¹⁶ Akgün Sibel, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçiş Sürecinde Kıbrıs Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile Olan İlişkileri (1865-1918)", **HistoryStudies Dergisi**, C.3, S.3, Ankara 2011, s.7

¹⁷ Küçüköğlü, a.g.t, s.20

¹⁸ Mert, a.g.m., s.65

¹⁹ Yüksel, Dilek Yiğit, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi 1914-1958", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), İzmir, s.163

farklı etnisitenin yaşadığına dikkat çekmiş ve adanın statüsünde yapılacak bir değişikliğin bu iki toplum için de kötü sonuçlara neden olabileceğini vurgulamıştır.²⁰

Churchill, Adaya yaptığı ziyaret esnasında Rumların Enosis taleplerini reddetmiş ve Limasol'dan ayrılacağı gün ise: "*Burada Türk ve Rum olmak üzere iki cemaat bulunduğundan emelinize kavuşmanız imkânsızdır. Memleketin yükselmesini arzu ediyorsanız, diğer unsur ile kardeş gibi geçinerek ittifakla çalışınız ki hükümet de size yardım edebilsin*" demiştir.²¹

Aslında Churchill, İngiltere'nin Kıbrıs politikasının farkında olup bu durumu eleştirmektedir. İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşerek hem İstanbul'u hem de Mısır'ı kontrol altında tutmayı hedeflediğini ancak Kıbrıslıların düşünülmediğini açıkça itiraf etmektedir. Churchill, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredilirken Osmanlı Devleti'ne yıllık 22.000 kese altın (92.800 Sterlin) verilmesinin kararlaştırıldığını belirtmektedir. Fakat bu verginin Osmanlı borçlarına sayılmasının İngiltere açısından olumlu olsa da bunun dürüst ve ahlaki bir hareket olup olmadığı sorusunu da beraberinde sormaktadır. Ayrıca adanın Türklere verilmesine de karşı olan Churchill, isteseler de veremeyeceklerini zira Avrupalı devletlerin buna müsaade etmeyeceklerini belirtmektedir. Churchill, adada gerekli harcamaların yapılması durumunda hem İngiltere'nin adada izlediği yanlış politikanın İngiltere'yi temize çıkaracağını hem de adadaki Yunanistan ile birleşme iddialarının son bulacağını itiraf etmektedir.²²

I.Dünya Savaşı Yıllarında “Enosis” Çabaları

1914- 1918 yılları arasında yaşanan gelişmeler Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman Türk toplumu için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına girmesi nedeni ile adanın İngilizler tarafından ilhakı (işgali) ve bu ilhak sonrası Müslüman Türk toplumu arasında yaşanan aidiyet ve kimlik bunalımıdır. Gelişmeler Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşına girmeden önce, donanmasını güçlendirmek için İngiltere'de inşa edilen Reşadiye ve Sultan Osman²³ adı verilen iki savaş gemisine İngilizlerin el koyması ile başlamıştır. Bu iki geminin İngilizler tarafından Osmanlı borçlarına karşı hibe verildiği gerekçesi ile el konulması Kıbrıs Müslüman Türk toplumu ileri gelenleri arasında da tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler karşısında Yüksek Komiser Sir Hamilton Adams, Kıbrıs Türk toplumunun hükümet nezdinde en etkili ve kıdemli temsilcisi olan Evkaf Murahhası Musa İrfan Efendi'ye bir mektup göndererek, gemilere el koyma gerekçelerini açıklamıştır. Adams, 27 Ağustos 1914'te İrfan Bey'e gönderdiği mektupta, Osmanlı donanmasına ait iki gemiye hükümetinin el koyması olayının, Kıbrıs'ta Müslüman ahali ile İngiliz yönetimi arasında var olan dostça duygularla anlayışın, bu olaydan dolayı zedelenmesinin esef verici olacağını vurgulamıştır.²⁴

I. Dünya Savaşı'nın başlamasını müteakip 5 Kasım 1914 günü, İngiltere Bakanlar Kurulu, hem Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilanı hem de Kıbrıs'ı ilhak kararı almıştır. Kabine toplantısında alınan kararda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında başlayan savaş nedeniyle 1878 Antlaşmasının geçerliliği kalmadığı belirtilmekte ve şöyle denilmektedir: "*Yukarıda belirtilen tarihten itibaren Kıbrıs adası ilhak edilecek ve Majestelerinin mülkünün bir parçası haline gelecektir. Bu kararname, 1914 Kabinesinin*

²⁰Yellice, a.g.m, s.17-18; Özkan, a.g.m, s.770

²¹ Küçüköglü, a.g.t, s.21 (62 numaralı dipnot)

²² Satan, Ali, "Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi", <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-06-satan.pdf> s.58-63

²³ İngilizlerin bu gemilere el koyacağına ilişkin söylentilerin dolaştığı Atina Sefaretinden alınan 2 Ağustos 1914 tarihli telgrafta belirtilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2401, Gömlek No: 30 (BOA, HR.SYS, D:2401, G:30). Osmanlı Devleti açısından gerek Yunanistan'a gerekse Rusya'ya karşı denizlerde üstünlük sağlamak amacıyla son derece önemli olan bu gemilere el konulması Osmanlı Devleti'nde son derece büyük üzüntülere ve şiddetli tepkilere sebep olmuştur. Gemilere el konulması olayı ve tepkileri için Bak. Kaşyüğun, Ali, Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na Girişi, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s.338 vd.

²⁴ Akgün, a.g.m, ss.11-12

*Kıbrıs'ı ilhak kararı adını taşıyacaktır.*²⁵ İlhak kararı İngiltere'nin Avrupa'daki elçilerine de tebliğ edilecektir.²⁶ Oysa 1878 tarihli Kıbrıs Mukavelenamesi'ne göre İngiltere'nin böyle bir hakkı bulunmamakta ve ada tamamen hazreti Padişahın malı sayılmakta idi.²⁷

İlhaktan hemen 3 gün sonra 8 Kasım'da Başpiskopos, Yüksek Komiser Hamilton Goold Adams'a, İngiltere'nin kararını son derece olumlu bulduklarını belirterek memnurluğunu dile getirmiş ve Enosis isteklerini bildirmiştir. Hatta coşku ile Türkleri taciz edici hareketlerde bulunmuşlardır. Buna karşın adadaki Türk halkı yaşananlardan oldukça fazla endişe duymuşlardır. Bu endişe nedeniyle Kadı Efendi, Müftü Efendi, Evkaf Murahhası İrfan Bey, Kavanin Meclisi üyesi Mehmet Şevki Bey Türk halkı adına endişelerini bildiren ve Enosis'e karşı güvence talep eden bir mektup ile İngiliz Yüksek Komiserine başvurmuşlardır. Mektupta adanın Yunanistan'a bağlanmasının nasıl bir felakete yol açacağını anlatılmıştır.²⁸

Yunanistan başbakanı Venizelos da, Eleftheria Gazetesine 14 Kasım'da verdiği bir demeçte *"Bu Yunan adasının anavatana katılması için son aşama olarak değerlendirilebilir. Kıbrıs'ın anavatanla birleşmesi çok yakın gelecekte gerçekleşecektir"* demiştir.²⁹ Rumlar artık Enosis karşısındaki önemli engelin yok edildiğini düşünmektedirler.

İlhak kararının açıklanmasının ardından 20 Kasım 1914'te Başkadı Ali Rıfat, Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendi, Evkaf Murahhası İrfan Bey ve Yasama Meclisi Türk üyesi Mehmet Şevket Beyden oluşan toplum ileri gelenleri Yüksek Komiseri ziyaret etmişler ve onun aracılığı ile Sömürgeler Bakanı Lewis Harcourt'a bir mektup göndererek, istek ve görüşlerini iletmışlerdir. Bu mektupta toplum ileri gelenleri, İngiltere'nin ilhak kararı sonrası derin bir esefle ada Rumlarının Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi isteklerini öğrendiklerini ve böyle bir durumunun gerçekleşmesi halinde İngiliz Hükümetine karşı derin bir sadakat göstermiş olan 60 bin Müslüman'ın felaketi olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Adanın İngiliz İmparatorluğu'na ilhakını sevinçle karşıladıklarını ve aydın bir yönetimden yararlanmaya devam edecekleri için memnun olduklarını belirten toplum ileri gelenleri, adanın yönetiminin İngiliz idaresinde kalması için duacı olduklarını ve 1878'den beri İngiliz İmparatorluğu'na gösterilen sadakat dikkate alındığında, bu güvencenin kendilerine verilmesini istemişlerdir.³⁰

Kıbrıs'ta Enosis'e ulaşma konusunda belki de en önemli kırılma noktalarından birisi 1915 yılında yaşanacaktır. Önce İngiltere 1878 yılında kiraladığı Kıbrıs'ı I. Dünya Savaşının hemen başında 5 Kasım 1914'te karşı cephede savaştığı Osmanlı Devletinden ilhak ettiğini açıklamıştır. Bu durum aynı zamanda İngiltere'nin *"Kıbrıs Osmanlı Devletine aittir, o nedenle Yunanistan'a bağlanamaz"* tezinin de son bulması anlamına gelmektedir. Öyle ki bu durumu fırsat bilen Kilise, adanın Yunanistan'a bağlanması yönündeki baskılarını artırmaya başlayacaktır. Öyle ki İngiliz Yüksek Komiser Goold-Adams Sömürge Yönetimi sekreterliğine, yazdığı bir mektupta Rumların Enosis konusundaki tavırlarının sertleşebileceği uyarısında bulunmuş ve Adams *"kendisiyle görüşmeye gelen Kadı'nın İngilizlerden adanın Yunanistan'a verilmeyeceğini yönünde güvence talep ettiklerini"* belirtmiştir.³¹ Buradan Enosis

²⁵ Güler, Yavuz, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", *G.Ü. Kırsehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Ankara, 2004, s.103-104.

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2393, Gömlek No: 5 (BOA, HR.SYS, D:2393, G:5)

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Hukuk Müşavirliği, İstişare Odası: HR.HMŞ.İŞO, Dosya No:106, Gömlek No: 6, (BOA, HR.HMŞ.İŞO, D:106, G:6)

²⁸ Çeliktaş, Yıldız, <http://politikaakademisi.org/turkiye-yunanistan-iliskilerinde-kibris-sorunu/> Alıntı Tarihi: 14/09/2015; Gazioğlu, a.g.e, s.134-136

²⁹ Gazioğlu, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952): Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), İstanbul, 1996, s.134; Hocanın, Yusuf Ziya, Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs 1914-1918", *4. Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, ATASE Yayınları, Ankara 1989, s.427; Yüksel, a.g.m, s.164

³⁰ Akgün, a.g.m, ss.14

³¹ Yellice, a.g.m, s.19-20

konusunda Rumların baskısı artarken Türklerin gelecekleri konusunda daha da endişeli bir hal aldıkları açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kıbrıslı Türkleri üzecek, Rumların sevindirecek beklenen gelişme ise çok geçmeden yaşanacaktır. İngiltere, yanlarında savaşmaları karşılığında Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi teklif edecektir. Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumların beklentisi, "hayali" neredeyse gerçek olmak üzeredir. Ancak Kıbrıslı Rumların beklentisi gerçekleşmeyecektir. İngiltere'nin sunmuş olduğu önerilerin kendileri açısından ağır yükümlülükler getirdiğini düşünen Yunan Kralı Konstantin öneriyi kabul etmeyecektir. Yoğun baskı üzerine teklifi kabul etmek zorunda kaldığında ise artık çok geçtir. Enosis taraftarları için bu durum büyük bir düş kırıklığı yaratacaktır.³²

İngiltere, Sırbistan'a yardım etmesi karşılığında Avlonya hariç olmak üzere Arnavutluk'un güney kesimlerini Yunanistan'ı kendi tarafına çekebilmek için teklif edecektir. Fakat Romanya'nın durumu güç olduğundan Yunanistan bu teklifi ret edecektir.³³ Bu karar kabine üyelerinden birçoğunun bilgisi dışında alınan bir karar olduğu gibi müttefikleri olan Fransa ve Rusya'nın da bilgisi dışında alınmış bir karardır.³⁴ İngiltere Dışişleri Bakanı Grey, "*Bulgaristan tarafından saldırıya uğrayan Sırbistan'a yardım etmesi halinde, Kıbrıs Yunanistan'a verilecektir*" önerisini 16 Ekim 1915'de Atina Büyükelçisi Elliot'a bildirmiştir. Bu düşünce, Türkler arasında İngiltere'ye olan güveni sarsmıştır. Türklerin önündeki Girit örneği, onların haksız olmadığını önemli bir kanıttır. Görüldüğü gibi Kıbrıs Türkleri bir taraftan Enosis'e karşı direnirken, bir taraftan da İngiliz sömürge yönetiminin baskılarına karşı direnmek zorunda kalmıştır.³⁵

Yunan Kralı ve Zaimis hükümeti hatta yüksek rütbeli komutanlar savaş için hazırlıklı olunmadığı gerekçesi ile tarafsız kalmayı tercih edeceklerdir. Venizelos ise savaş yanlısı bir tutum sergilediğinden savaş yıllarında iki defa başbakanlıktan çekilmek zorunda kalacaktır.³⁶ Kaldı ki Yunan efkâr-ı umumiyesinin büyük bir çoğunluğu bu sıralarda Yunanistan'ın tarafsız kalmasından yanadır.³⁷ Yunanistan'ın tarafsız kalacağı Atina'da çıkan "Nea İmera" gazetesinde de belirtilmekte ancak bu tarafsızlığın ne kadar süreceği konusunda bir belirsizlik olduğu da eklenmektedir. Bunun yanında Yunanistan'ın her an tarafsızlığından dönebileceği de göz ardı edilmemeli bilgisine yer verilmektedir.³⁸

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 1919 Paris Barış Konferansı sırasında "*Kıbrıs'ın Geleceği*" başlığını taşıyan muhtırasında dönemin Başbakanı Asquith'in Yunanistan'ın savaşa girmesi karşılığında adanın kendilerine teklif edildiğini ve bundan kabine üyelerinin haberdar olmadığını ifade ederek "*çok şükür ki Yunanistan'daki Zaimis hükümeti bunu reddettive parlamentoya teklifin durdurulduğu bildirildi*" demektedir. Zira Yunan Kralı ve üst düzey komutanlar savaşa girmeye karşıydılar. Zaten Curzon da Yunanistan'ın hiçbir zaman adaya sahip olamamış tek Akdeniz devleti olduğunu açıkça belirtmektedir.³⁹

Rumlar, Ada'yla ilgili veya ilgisiz her siyasi olayı amaçlarına ulaşmak için bir basamak, bir gerekçe olarak kullanacaklardır. Bu kapsamda, 5 Kasım 1914'de, 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı

³²Yellice, a.g.m, s.20

³³Kaşıyuğun, a.g.e, s.200

³⁴ Hocanın, a.g.m, s.428

³⁵ Yüksel, a.g.m, s.164

³⁶ Hocanın, a.g.m, s.428; Gazioğlu, a.g.e. s.136

³⁷ İkdam, "Yunan Bitaraf Kalacakmış", 5 Kasım 1914, numru:6361, s.1. Aslında Yunanistan, bir anlamda kendisini Bulgaristan'a endekslemiş görünmektedir. Atina sefaretinden alınan 2 Ağustos 1914 tarihli telgrafta Almanya'nın Fransa ve Rusya'ya savaş ilan etmiş olmasının Yunanistan'ın hattı hareket tarzını değiştirmede ancak Bulgaristan'ın seferberlik ilan etmesi durumunda Yunanlıların da harekete geçeceği bilgisine yer verilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2401, Gömlek No:30 (BOA, HR.SYS, D: 2401, G: 30).

³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Kalem-i Umumi, Dosya No:17, Gömlek No:2 (BOA, DH.EUM.KLU, D:17, G: 2).

³⁹ Satan, a.g.m, s.63-64

şekilde, İngilizlerin Adayı tek yanlı bir kararla ilhak etmelerinin açıklanması, Rumlar tarafından “Enosis’e giden yoldaki son engelin kalktığı” şeklinde yorumlanarak sevinçle karşılanacaktır. Bunun sonucu, Kıbrıs’ın İngiltere’ye ilhakından itibaren Rumların Ada’nın Yunanistan’a bağlanması yolundaki çalışmaları ve entrikaları hız kazanacaktır. Ardından, Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında İngiltere, bir hafta içinde kendi yanında savaşa katılması ve Bulgaristan’a hücum etmesi koşuluyla, Kıbrıs’ı Yunanistan’a vermeyi kabul ettiğini Yunan hükümetine bildirecek ancak, Yunan hükümeti, savaşa girmeyi kabul etmeyerek teklifi reddedecektir. İngilizlerin, koşullu olarak Kıbrıs’ı Yunanistan’a verme önerisi, bu koşulun belirlenen kısa süre içerisinde yerine getirilmemesi nedeniyle geri çekilmiş ve bir daha da yinelenmeyecek şekilde ortadan kalkmıştır. 1926-1932 yıllarında, adada valilik yapan Sir Ronald Storrs, anılarında İngiliz teklifi ile ilgili şunları yazmaktadır

“1915 Kasımında (Balkanlarda) kritik bir durum ortaya çıkar. Asquith hükümeti o zaman Avusturya işgali tehlikesiyle başbaşa olan Sırbistan’ın imdadına yetişmek için Kral Konstantin yönetimindeki Yunanistan’ı ikna etmeye çalışmaktadır. ... Bu esnada Kings College müdürü olup, ateşli bir filhelen ve Venizelos’un da yakın bir dostu olan Ronald Burrows tarafından Yunan halkının ilgisini uyandırmak amacıyla, ilginç bir teklif yapılır. Yüksek Komisere talimat verilerek adadaki başpiskopos ve Kavanin Meclisi Rum üyelerine Yunanistan’ın bizim yanımızda derhal savaşa katılması koşuluyla Kıbrıs’ı onlara devretmeye hazır olduğumuzu bildirecekti. Daha sonra başpiskopos ve birkaç ünlü Kıbrıslı bir İngiliz destroyerine bindirilip Atina’ya getirilecek ve bu duyuruyu bizzat başpiskopos yapacaktı. Buradan bir heyecan kasırgasıyla meclise gidilecek, ya hükümet bu coşkuyla teklifi kabul edecek veya Venizelos’un başa geçmesi sağlanacaktı. İngiliz dışişleri öneriyi kabul etmiş, ancak bir opera gibi sunulmasını benimsememişti. Oysa belki de başarı ancak bu yolla sağlanabilirdi. Bunun yerine Atina’da bulunan İngiliz Bakan tarafından öneri Yunan hükümetine sunulmuş, Fakat Kayzerin tehdit veya vaadleriyle inatçı bir tutum içinde olan Yunan Başbakanı M Zaimis tarafından rededilmişti. Öneri daha sonra geri alındı. Bir daha da konu edilmedi.”

Ancak Kıbrıslı Rumlar, İngiltere tarafından böyle bir önerinin yapılmış olmasını, kendi emellerinin meşruluğunun resmen tanınması şeklinde değerlendirerek propagandalarına devam edeceklerdir.⁴⁰

Avrupa gazetelerinde çıkan haberler de Kıbrıs’ın Yunanistan’a verileceğine ilişkin haberlerin yer aldığı görülmektedir. Örneğin Frankfurter Zeitung gazetesinde neşrolunan Yunan Başvekili Venizelos’un siyasi faaliyetleri ile Paris’te yayınlanan New York Herald gazetesinin Yunanistan’ın itilaf devletlerine sadık kaldığı takdirde kendisine Kıbrıs’ın verileceği vaat edildiği yazılmaktadır.⁴¹

Benzer ifadeler o dönemin yayın organlarından birisi olan Servet-i Fünun Dergisi’nde de yer almakta ve şiddetle eleştirilmektedir. Dergide, Avam kamarasında İngiliz Hariciye Nazırı Edward Grey’in Kıbrıs adasını Yunanistan’ı kandırmak için peşkeş çekildiğini ifade ettiği, mağrur ve mütekabir İngiltere’nin ne derecede müşkülata hedef olarak endişe ve telaş içinde cihan hâkimiyeti iddiasında iken Yunanistan’a karşı nasıl zelil ve sefil, boynu bükük bir niyazmend haline girmiş bulunduğunu gösterdiği ifade edilmiştir. 93 Harbine kadar Rusların Akdeniz’e inmesinden, şarkın slav istilasına uğramasından pek korkan, Rusya’ya ve slav istilasına karşı Devlet-i Osmaniye’yi set ve siper makamında kullanmak istediği zannolunan İngiltere, riyakâr ve yalnız şahsi menfaatini düşünen bir devlet olup fırsattan itside ile Kıbrıs adasına yerleşmişti. Kıbrıs’ın her ne olursa olsun Bahr-i Sefid’dehakimiyet-i bahriyesini idame etmek isteyen ve bunu bir meseley-i hayatiye bilen İngiltere gibi bir hükümet için vaziyet-i coğrafyası

⁴⁰ Göktürk, a.g.m, s.337

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2390, Gömlek No: 53 (BOA, HR.SYS, D:2390, G:53)

ne derecede haiz-i ehemmiyet bulunduğunu izaha lüzum yoktur. Devamında ise “...*Gerek İngiliz hükümet hazırasının Yunanistan'ı celb edebilmekten başka hiçbir çare kalmadığını görerek Yunanistan'a Kıbrıs'ı teklif etmesi gerek cevab-ı red aldıktan sonra bir İngiliz hariciye nazırının avam kamerasında itirafatta bulunması kadar İngiltere'nin acz ve müskünatı, zillet ve sefaletini gösterecek bir hadise ihtimal bugüne kadar İngiltere tarihine yazılmamıştır*” denilmektedir.⁴²

İngiltere, yalnızca Kıbrıs adasını vermekle kalmıyor ayrıca Midilli ve Sakız adalarının Yunanistan'a verilmesi ve Bükreş Antlaşmasının Yunanistan aleyhine hükümler içermemesi konusunda yardımcı olacağı noktasında söz vermekte olduğu görülmektedir.⁴³

Kıbrıs'ta Rumların gönüllü hareket ederek propagandalar yaptıkları, Aya Nikola Kilisesi'nde silahların saklandığı ve Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlara baskı yapılarak bunların şikayet etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle Yunanistan'daki Venizelos taraftarları bu olayı propagandaya dönüştürerek adanın Yunanistan'a bağlanması hususunda fırsat kollayacaklardır. Elbette adada yaşayan Türkler de buna fırsat verilmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını isteyeceklerdir.⁴⁴

Dahiliye Nezareti'nden Halep Vilayetine yazılan 12 Kasım 1916 tarihli bir yazıda da İngilizler tarafından Kıbrıs'ta bir propaganda okulu tesis edildiği ve özellikle din unsurunun kullanılarak buradaki yüzlerce öğrencinin Osmanlı Devleti aleyhinde isyan çıkarmak maksadıyla yetiştirildikleri ifade edilmektedir. Anadolu ve Suriye'de isyan çıkarması planlanan bu olaya karşı gerekli tedbirlerin alınması ifade edilmiştir.⁴⁵

Kıbrıs Rumları ise savaştan sonra dünyanın yeniden şekillendirilmesini amaçlayan Paris Barış Konferansı'nda, Enosis kararı aldırılmak için Aralık 1918'de bir heyetle Londra'ya giderek kulis çalışmalarına başlamışlardır. Bu gelişme karşısında ve bu kadar olumsuz koşullar, büyük baskılar altında olan Kıbrıs Türkleri, ulusal bir kongre toplamaya karar vermişlerdir. Bu kongrenin hazırlayıcıları Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi ile Başöğretmen, sonradan Söz Gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Okan'dır.⁴⁶

İngiliz idaresinin Rum yanlısı tutumunun tahrik ettiği, Rumların "enosis" emellerini gerçekleştirme çalışmalarını önlemek için teşkilatlanma ihtiyacı duyan Kıbrıs Türkleri 10 Aralık 1918'de Kıbrıs Müftüsü Hacı Hafız Ziyâî Efendi başkanlığında "*Meclis-i Milli*" adını verdikleri bir meclis toplayarak "*Adanın yeniden Osmanlı Devleti'ne verilmesi gerektiği*"ni açıklamışlardır. Bu toplantıda "Türk haklarının korunması" için, Paris'te yapılacak olan Barış Konferansı'na gönderilmesi kararlaştırılan Hacı Hafız Ziyâî Efendi'nin Kıbrıs'tan ayrılmasına İngiliz idaresi izin vermeyecektir.⁴⁷

I. Dünya Savaşı sonrası toplanan Paris Barış konferansında Yunanistan Başbakanı Venizelos'un toprak talepleri arasında Batı Anadolu ile birlikte Kıbrıs'ta yer almaktadır. Batı Anadolu'yu işgal etmesine izin verilmiş ancak Kıbrıs İngiltere hâkimiyetinde olduğundan bu teklifi kabul edilmemiştir. Yine de Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumların zihinlerinde İzmir'le başlayan Batı Anadolu işgalinin ardından İngiltere'nin Kıbrıs'ı da Yunanistan'a verebileceği yönünde bir beklenti oluşmuştur.⁴⁸

⁴² “Naçar ve Zelil İngiltere (Kıbrıs Meselesi - İngiltere Hükümetinin Zelilane Hareketi)”, *Servet-i Fünun*, C.49, S.1273, Alem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekası İstanbul, 29 Teşrin-i evvel 1331, s.389

⁴³ <http://www.osmanligazeteleri.com/haber/ingiltere-hukümetinin-atinaya-vaatleri/314/#sthash.0gESR782.dpuf> Alıntı Tarihi: 15.01.2016

⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2421, Gömlek No: 66 (BOA, HR.SYS, D:2421, G:66)

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 5.Şube, Dosya No:81, Gömlek No: 30 (BOA, DH.EUM.5.Şb, D:81, G:30)

⁴⁶ Yüksel, a.g.m, s.165

⁴⁷ Sarımay, a.g.e, s.64

⁴⁸ Yellice, a.g.m, s.20

Sonuç

Yunanistan'ın ada üzerindeki yayılmacı politikaları, Enosisfikri çerçevesinde adayı kendi topraklarına katmak istemesi adadaki Rumları tahrik ve kışkırtma çalışmaları Türkiye ile ilişkilerini şekillendirmiştir. Denilebilir ki etkileri günümüzde de devam eden Kıbrıs sorununun temel nedenlerinden birisi Enosis çabasıdır.

Enosis fikri çerçevesinde 1878'den 1918 yılına kadarki süreçte üç önemli kırılma noktası yaşanmıştır. Bunlardan birincisi; Kıbrıs Antlaşması ile adanın İngiltere yönetimine bırakılması, ikincisi 1907 yılında Churchill'in adayı ziyaret etmesi ve bu ziyaretin ada Rumlarında Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı ümidinin uyanması, üçüncü ve son önemli kırılma noktası ise Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi ile birlikte adanın İngiltere tarafından resmen ilhak edilmesidir. Bu gelişmeler ada Rumlarını oldukça heyecanlandırmış ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı ümidini uyandırmıştır.

İngiliz yönetimi ile birlikte adanın Yunanistan'a ilhakı çalışmaları artmıştır. Rumlar, adayı ziyaret eden İngiliz yetkilileri ve devlet adamlarına Enosis taleplerini bıkmadan, usanmadan tekrarlayıp, onları baskı altına almaya çalışmışlardır. Türkler, adanın Yunanistan'a verileceği endişesi ile İngiliz idaresine destek oldukları hâlde, İngilizler “yeniden yapılanma” adı altında iş başındaki Türkleri emekliye sevk edip, yerlerine Rum memurları tayin etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi, İngiltere'ye Kıbrıs Adasını ilhak fırsatını vermiştir. İngiltere'nin bu kararı Yunanistan için enosisi gerçekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirilirken adada yaşayan Türkler için bir yıkım ve göç vesilesi olmuştur.

Yunanistan, Megali İdea hedefleri içinde yer alan Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için bütün fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır. Kıbrıs'ı adeta bir “Helen toprağı” olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda Yunanistan, Kıbrıs'taki Rumları tahrik etmekten geri durmamıştır.

İngiltere bir taraftan stratejik olarak kendisi açısından Mısır hâkimiyetinden sonra çok önem arz etmese de adayı hâkimiyet altında bulundurma politikası izlemiş, diğer taraftan Kıbrıslı Rumlar tarafından dillendirilen Enosis taleplerine karşı, önce “ada Osmanlı Devletine ait olduğu için Enosis'e izin veremeyiz politikasını” sonrasında ise “adada iki toplum yaşadığı için Enosis'e izin veremeyiz” politikasını benimsemiştir. Zaten hiçbir zaman Kıbrıs Yunanistan'ın olmamıştır ve olmayacaktır.

KAYNAKÇA

A) Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2390, Gömlek No: 53 (BOA, HR.SYS, D:2390, G:53)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2421, Gömlek No: 66 (BOA, HR.SYS, D:2421, G:66)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2401, Gömlek No:30 (BOA, HR.SYS, D: 2401, G: 30).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi, Dosya No:2393, Gömlek No: 5 (BOA, HR.SYS, D:2393, G:5)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Hukuk Müşavirliği, İstişare Odası: HR.HMŞ.İŞO, Dosya No:106, Gömlek No: 6, (BOA, HR.HMŞ.İŞO, D:106, G:6)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 5.Şube, Dosya No:81, Gömlek No: 30 (BOA, DH.EUM.5.Şb, D:81, G:30)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Kalem-i Umumi, Dosya No:17, Gömlek No:2 (BOA, DH.EUM.KLU, D:17, G: 2).

B) Gazete ve Dergiler

“Naçar ve Zelil İngiltere (Kıbrıs Meselesi - İngiltere Hükümetinin Zelilane Hareketi)”, *Servet-i Fünun*, C.49, S.1273, Alem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekası İstanbul, 29 Teşrin-i evvel 1331, ss.389-389

İkdam, “Yunan Bitaraf Kalacakmış”, 5 Kasım 1914, numru:6361, s.1

C) Kitap ve Makaleler

AKGÜN Sibel, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Geçiş Sürecinde Kıbrıs Türk Aydınları ve Jön Türk Hareketi ile Olan İlişkileri (1865- 1918)”, *HistoryStudies Dergisi*, C.3, S.3, Ankara 2011, ss-1-22

GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952): Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), İstanbul, 1996

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, “Rumlar’ın Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi Ve Sonrası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), İzmir, s.s. 335-363

Göktürk, T.Bülent, *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları*, Okman Printing Ltd, Lefkoşa-KKTC 2016

GÜLER, Yavuz, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Ankara, 2004, ss.101-112

HOCANIN, Yusuf Ziya, Birinci Dünya Savaşı’nda Kıbrıs 1914-1918”, *4.Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, ATASE Yayınları, Ankara 1989, ss.425-436

IRKIÇATAL, Eftal, *İngiltere’nin Kıbrıs Politikası (1945-1960)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2012

KAŞIYUĞUN, Ali, Osmanlı Devleti’nin I.Dünya Savaşı’na Girişi, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015

KÜÇÜKOĞLU, Bayram, “Kıbrıs sorununda liderlik olgusu, (1954-1974)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012

OLGUN, Kenan, Balıkcıoğlu, Emrah, “The Times Gazetesi’ne göre İngiliz dönemindeki Kıbrıs’ta idari ıslahat”, *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, C:9, Sayı:1, 2012, ss.816-844

ÖZKAN, Ali, “Enosis, Kanlı Noel Olayı Ve Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs Sorununda Türkiye’ye Arnavutluk Desteği”, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, C:6, S:2, Şubat 2013, ss.765-796

SARINAY, Yusuf, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* (Nüfusu-arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no: 43, Ankara 2000

VATANSEVER, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S.2010, (Basım Yılı 2012), ss.1487-1530*

YELLİCE, Gürhan, “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis taleplerine İngiltere’nin yaklaşımı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, (2012/Bahar), İzmir, ss.13-26

YÜKSEL, Dilek Yiğit, “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi 1914-1958”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), İzmir, ss.161-184

D) İnternet siteleri

MERT, Özcan, “Osmanlı Belgelerine Göre Bir Kıbrıs Gazetesi: Zaman”, <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/diplomasi/2013/03/ydta-04-mert.pdf> (Alıntı Tarihi: 08.09.2015)

ÇELİKTAŞ, Yıldız, <http://politikaakademisi.org/turkiye-yunanistan-iliskilerinde-kibris-sorunu/> Alıntı Tarihi: 14/09/2015

SATAN, Ali, “Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi”, <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-06-satan.pdf> Alıntı Tarihi: 08/09/2015

<http://www.osmanligazeteleri.com/haber/ingiltere-hukümetinin-atinaya-vaatleri/314/#sthash.0gESR782.dpuf> Alıntı Tarihi: 15.01.2016

Lozan Konferansı'nda Kıbrıs ve Kıbrıs Türk Basınındaki Yansımalar

Dr. Turgay Bülent GÖKTÜRK
Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagusa / KKTC

4 Haziran 1878'de, II. Abdülhamit'in onayıyla imzalanan ve Kıbrıs'ın yönetiminin İngilizlere devredilmesini öngören Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu, Kıbrıs tarihinin önemli kilometre taşlarından birini oluşturur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Ruslar karşısında zor duruma düşen Osmanlı'yı sözde koruma amacıyla devreye giren İngiltere, aslında artık terketmiş olduğu Osmanlı'yı koruma politikası yerine¹, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirdiği "Doğu Politikası"na² hizmet edecek ortamı şekillendiriyordu³. Hindistan'a giden su yollarının denetimi ve Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Akdeniz'in güvenliği için Kıbrıs'ın elde tutulması, İngiltere için yaşamsal bir önem taşıyordu.⁴

İmza edilen antlaşma ile İngiltere Osmanlı Devleti'ne yardım ederek Asya'daki topraklarının geleceğini güven altına alacak, Osmanlı Devleti de Kıbrıs Adasının idaresini geçici olarak İngiltere'ye bırakacaktır. 1 Temmuz 1878'de imzalanan Ek-1 sözleşme ile de Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye geçici olarak bırakıldığı, İngiliz yönetimi altında bile Kıbrıs'ın egemenlik hakkının Osmanlı'ya ait olduğu açıkça belirtilmiştir⁵. Ayrıca Anlaşmaya göre, Rusya işgal ettiği Batum, Kars ve Ardahan vilayetlerini Osmanlı'ya geri verdiğinde İngiltere de Kıbrıs'tan çekilecekti. Ancak Rusya'nın işgal ettiği topraklardan çekilmesine karşın, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne verdiği bu söz hiçbir zaman gerçekleşmedi⁶. Dolayısıyla sebep her ne olursa olsun, Kıbrıs 1878'de Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye verilmiş oluyordu.

I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye karşı Almanya'nın yanında harbe girmiş olmasını gerekçe gösteren İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihli beyanname ile Kıbrıs'ı ilhak ediyordu. Aynı beyanname Kıbrıs'ın İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olduğunu ve 1878 Antlaşması'nın hükümsüz olduğunu da ilân etmekte idi⁷. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, ada üzerinde kısıtlı olan haklarını da yitirdi.

İngiltere I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti ile savaş halinde olduğundan, Kıbrıs Türklerine kuşkuyla bakmış ve bu durum toplumda korkuya neden olmuştu. Buna karşın Kurtuluş Savaşı'na aralarında para toplayarak yardımda bulundular⁸. Hatta, çok sayıda Kıbrıslı Türk savaşa katıldı ve üst

¹ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, İstanbul, 1996, s.11.

² Kemal Arı, "**1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği**", Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.193.

³ İngiliz Başbakanı, 5 Mayıs 1878'de Kraliçe Victoria'ya gönderdiği yazıda şöyle diyordu: "*Eğer Kıbrıs, Bab-ı Ali tarafından Majestenteze verilirse ve aynı zamanda, İngiltere, Türkiye ile Asya'daki Türk topraklarının Ruslardan korunmasını garanti eden bir savunma anlaşması imzalarsa, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücü kesinlikle artacak ve Majestelerinizin Hint İmparatorluğu son derece kuvvetlenecektir.*" Gazioğlu, **a.g.e.**; s.11-12.

⁴ Arı, **a.g.m.**,s.194.

⁵ Gazioğlu (II), **a.g.e.**; s.17.

⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995, s. 72-76.; Arı, **a.g.m.**, s. 194.

⁷ Niyazi Kızılyürek, **Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler**, Işık Kitabevi Yay., 2. B. Lefkoşa 2001, s. 33,37

⁸ Hikmet Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatan'a Göçleri", **Tarih ve Toplum**, C. 31, S. 187, Temmuz 1999, s. 36.

düzey görevlerde bulundu⁹. Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan başarı Kıbrıs Türklerinde sevinçle karşılanmasına karşın, bu sevinç adanın Türk yönetimine devredileceği umuduyla bütünleşemedi¹⁰.

LOZAN KONFERANSI HAZIRLIKLARI

1922 yılında Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine, 6 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine davet edildi.

İsviçre'nin Lozan kentinde yapılan konferansa TBMM Hükümeti'ni temsilen İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Bey'ler katılmışlardır. Konferansa gidecek olan delegelerin bazı önemli vasıflara sahip olması gerekiyordu. Her şeyden önce Türk heyetinde bulunacak kişilerin, Osmanlı İmparatorluğunu yabancı devletlere verilen tavizlerle yaşatmaya çalışan bir zihniyet içinde yetişmiş ve bu sistemi benimsemiş diplomatlar arasından seçilmemesi gerekiyordu¹¹. Bu nedenle Mustafa Kemal, Türkiye'yi temsilen Lozan Konferansı'na gidecek olan heyetin başkanını bizzat seçmeyi uygun bulmuştur. Heyet başkanlığına, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in istifa etmesiyle yerine geçen İsmet Paşa getirilmiştir¹². İsmet Paşa'yı da yeterli yabancı dili olmamasına karşın, özellikle kendisine çok yakın bir kişi olduğu ve sözünü dinleyerek görüşlerini savunacağını bildiği için tercih etmiştir¹³. Dolayısıyla İsmet Paşa'nın Lozan'daki savunduğu görüşler, Mustafa Kemal'in yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından konumuzla özellikle ilgilidir.

LOZAN KONFERANSI

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başladı. Görüşülen konular, bir imparatorluğun tasfiyesini ve yeni bir ulusal devletin kurulmasını kapsadığından taraflar arasında çok çetin mücadeleler oldu. Konferans'ta İtilaf Devletleri'nin temsilcileri masaya Sevri'nin bir başka versiyonunu getirmeye ve Türk tarafına dayatmaya çalıştılar. İsmet Paşa liderliğindeki TBMM Heyeti ise, “*Misak-ı Milli*”yi, yani 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yapıldığı zaman mevcut olan sınırların korunmasını savunan bir görüşle müzakerelere başladılar.

TBMM tarafından Konferans öncesinde Türk Heyetine verilen 14 maddelik yönergede belirtilen iki kırmızı çizgiden birini oluşturan “Kapitülasyonlar” konusundaki görüş ayrılığı nedeniyle görüşmeler çıkmaza girince, 4 Şubat'ta konferans kesintiye uğradı. 23 Nisan 1923'te görüşmeler tekrar başladı ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, “*Misak-ı Milli*” sınırları içerisindeki yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını tanıyordu. Lozan'daki zorlu müzakereler sırasında yeni Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını bile tanımak istemeyen devletlere karşı Kıbrıs gibi Misak-ı Milli sınırları dışında kalan topraklar için fazla bir şey yapılamadı ve TBMM Hükümeti'nin imzaladığı

⁹ Sabahattin İsmail; Birinci, Ergin; **Atatürk Dönemi'nde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. B., Lefkoşa 1989, s. 42-47

¹⁰ Öksüz, a. g. e, s. 36

¹¹ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1987, s. 48.

¹² Veysi Akın, “Lozan Barış Antlaşması, Türkler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, 2002, s. 308.

¹³ İlber Ortaylı ve İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.75

Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereği, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliği hukuken de kabul edilmiş oldu¹⁴.

Burada özellikle belirtilmesi gereken bir konu; bazı kesimler tarafından zaman zaman gündeme getirilen, “*Yeni Türk Devleti'nin Lozan'da Kıbrıs'ı İngilizlere verdiği*” şeklindeki haksız, yanlış ve önyargılı ifadelerin varlığıdır. Yeni Türk Devleti Kıbrıs'ı almamıştır ki, İngilizlere versin. Kıbrıs, zaten İngilizlere Osmanlı Devleti tarafından 1878'de verilmiştir. Alınmayan bir varlığın verilmesi de herhalde olası değildir. Yeni Türk Devleti, Lozan'daki zorlu müzakereler sonucunda Misak-ı Milli'de yer alan Musul, Kerkük gibi yerleri bile geri almayı maalesef başaramadı. Ancak, aşağıda da belirtileceği gibi, Kıbrıs konusunda özellikle 16. maddede yaptırmayı başardığı değişiklikle Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASININ KIBRIS İLE İLGİLİ MADDELERİ

Kıbrıs'ın geleceğini tayin eden maddeler, antlaşmanın 16. 20. ve 21. maddeleridir. Bu maddeler Lozan Tutanakları'nın Birinci Bölümü'nü oluşturan Siyasi Hükümler kısmının, Birinci Kesimi'nde Ülkeye İlişkin Hükümler başlığında yer almaktadır.

“16. madde – Türkiye işbu Andlaşmada belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup gene bu Andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda-ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz¹⁵.”

16. madde, Yunanlılar tarafından, Türkiye'nin artık Kıbrıs'la hiçbir ilgisi kalmadığı, ada üzerinde hiçbir hakkı olmadığı konusunda bir delil olarak çeşitli zamanlarda ortaya atılmıştır. Oysa Türkiye, Lozan görüşmelerinde, kendisine dikte ettirilmeye çalışılan ve adı geçen bölgelerde söz sahibi olmasını engelleyecek ifadeler bulunan 16. maddenin ilk şekli olan “*Türkiye işbu Andlaşmada açıkça belirtilen sınırlar dışında bulunan ve işbu Andlaşma ile üzerlerinde egemenliği tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerinde veyahut her ne şekilde olursa olsun bunlarla ilgili bütün hukuk ve iddialarından feragat ettiğini beyan eder. Bu arazi ve adalar üzerinde ilhak, istiklal veya herhangi bir diğer idare şekli hakkında ittihaz edilen veya edilecek olan bütün kararları kabul ve tasdik eder¹⁶*” ifadesine itiraz ederek, bu arazi ve adalar hakkında ileride alınacak kararları peşinen kabulleneceğine dair bir taahhüde giremeyeceğini söyleyip, karşı madde tasarısı sunmuştur. Zorlu tartışmalar sonunda ilgili maddeye, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir*” ibaresi eklenmiştir. Böylece ilgili taraf olarak Türkiye bu yerlerin geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir¹⁷. Eğer 16. madde ilk şekli ile kalmış olsaydı, Kıbrıs sorununun tarihsel akışı değişmiş olacak, Ada büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlara ya da Yunanistan'a verilmiş olacaktı¹⁸.

¹⁴ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960., s. 30-31.; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, C.1., TTK., Ankara, 2000, s. 99; **Ayin tarihi**, Sayı: 267, (Şubat 1957), s.230-31.

¹⁵ Ahmet Yılmaz, “**Barış Andlaşması (Traile de Paix), Lozan, 24 Temmuz 1923**”, http://kisi.deu.edu.tr//yilmaz_ahmet/ikinci_donem_makale/01_lozandan_cumhuriyete/03.pdf, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016), s. 6.

¹⁶ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskişiyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, s. 6.

¹⁷ Gazioğlu, **a.g.e.**, 1960, s. 32-33.

¹⁸ Bener Hakeri, **1878'de 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs, 15 Mayıs 2009.

Türkiye'nin, 1955 yılındaki Londra Konferansı'na İngilizler tarafından çağırılması ve 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'te Garantör Devlet olma hakkı da bu maddeye dayandırılmaktadır.

“20. madde – Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir¹⁹.” Böylece Türkiye'nin ilhakı tanınması ile 1950'li yıllarda Kıbrıslı Rumlar örgütlenip İngiliz yönetimine karşı şiddet eylemlerine başlayınca ve Yunanistan'la birleşmek isteyinceye kadar, Türk iç ve dış siyasetinde Kıbrıs diye bir sorun var olmadı²⁰. 20. maddede yer alan hüküm, ilk olarak 19. maddede belirtildi, ancak sonrasında oluşturulan 9 sayılı tutanağın Ek A kısmında bu hükmün ayrı bir maddede incelenmesi gerektiği eklendi.

“21. madde – 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, yerel kanun uyarınca, İngiliz uyrukluğuna geçecekler ve bu yüzden Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir; bu durumda, seçme hakkının (drit d'option) kullanılmasını izleyen on iki ay içinde, Kıbrıs Adasından ayrılmaları gerekecektir.

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunan ve yerel kanunun öngördüğü şartlar içinde yapılmış başvurma üzerine, İngiliz uyrukluğuna geçecek ya da geçmek üzere bulunacak Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin rızası olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa geçmiş olan kimselere, İngiltere uyrukluğunu vermeyi reddedebilecekler²¹.”

LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN KIBRIS TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Kıbrıslı Türkler, konferans süresince gelişmeleri yakından takip etti. Özellikle Musul, adalar, mübadele gibi konular daha çok dikkat çekti. Yapılan antlaşma, Türkiye adına sevinçle karşılanmasına karşın, Kıbrıs Türk halkı açısından durum farklıydı. Lozan'ın Kıbrıs hakkındaki kararı halk tarafından değişik şekillerde yorumlandı.

Kıbrıs Türk basınında, konuyla ilgili 7 Nisan 1923'te çıkan haberde, 8 Mart 1923 tarihli Türk tekliflerine dair bilgi verilmektedir. Burada, Türkiye'nin barış isteğini herkese ispat ettiği, Avrupa'nın da aynı çabayı göstermesi gerektiği belirtilerek, Avrupa devletlerinin, Ankara'nın gereğinden fazla gösterdiği itilafperverlik sayesinde daha fazla kazanç elde etmeye çalışabileceği üzerinde duruluyor. Teklifte, Kıbrıs'la ilgili maddenin, halkın isteklerinden uzak olduğu vurgulanarak yaşanan üzüntü dile getiriliyordu:

“...Dünyanın en büyük zaferlerini kazanacak derecede harikalar göstermiş olan Heyet-i Vekilemiz tarafından ahiren verilen bu ümide verdiğimiz teklifat maalesef misak-ı millimizin manasını hakkıyla tevaffuk etmemiş olduğundan emel-i millimiz de bi-hak tatmin edilmemiş oluyor!”²² Kıbrıslı Türkler tarafından kapılan bu ümitsizliğin nedeni, Türkiye'ye olan güvenleri ve Türkiye'nin kendilerine

¹⁹ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 6.

²⁰ Mehmet Barlas, **“Lozan'da Verdik Londra-Zürih'te Garantör Olduk”**, *Sabah*, 6 Ocak 2010, http://www.sabah.com.tr/yasam/2010/01/06/lozanda_verdik_londrazurihte_garantor_olduk?fihojsiaynkskbjj, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016).

²¹ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı- Konferansdaki Görüşmelerin Tutanakları ve Belgeler (23 Nisan-24 Temmuz 1923)**, Paris Devlet Basımevi, 1923, Takım 2, Cilt 1, Kitap 1, s. 128.

²² **Ankebut**, 7 Nisan 1923, No: 131

daha eşit yaşam koşulları sunacağına olan inancı olmalıdır. Kurtuluş Savaşı'ndaki yardımları düşünülürse halkın bu isteği gayet normal karşılanmalıdır.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN KIBRIS TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması Kıbrıs'ta büyük sevinçle karşılandı. Antlaşmanın imzalandığını bildiren telgrafın ardından, adanın çeşitli yerlerinde kutlamalar yapıldı. Larnaka'da yapılan kutlamada büyük coşku vardı:

“...Şerefli bayrağımız dalgalanıyor ve halaskar kumandanlarımızın fotoğrafları çiçekler arasında kulüplerin balkonlarını süslüyor. Memlekette bulunan üç kulübün müdavimleri birleşerek alkışlar arasında büyük kıraathaneye gittiler.”

Mağusa'daki kutlamaları İslam müesseseleri, Türk ve esnaf kulüpleri düzenledi. Kışla meydanında yapılan kutlamada, Dava Vekili Mithat Bey bir konuşma yaparak, Türkiye'deki milli hareketin safhalarını anlattı. Türklerin çok önemli ve şerefli bir barış antlaşması imzalamalarına rağmen, Kıbrıs'taki İslam ahalisinin mağdur edildiği üzerinde durdu. Bu mağduriyetin doğal olduğuna da değinerek, Kıbrıslı Türklerin görevlerinin varlıklarını korumak olduğunu belirtti. Mağusa'daki etkinlikler ertesi gün de sürdü ve Mağusa Naib ve Katibi İbrahim Hakkı Efendi'nin duasıyla kurbanlar kesildi²³.

Kıbrıs Türk halkı, Türkiye adına antlaşmanın yapılmasını sevinçle karşılamasına rağmen kendi ihtiyaçlarını tatminden uzak olduğunu düşünüyordu: *“Senelerden beri çektiğimiz sıkıntıları, akıttığımız gözyaşlarını kesinlikle değiştirmede. Büyük ümitlerle sulhü bekleyenlerin yüzlerinde ümitsizlik ve yas görülüyor.”*

Buna rağmen Türkiye'nin elinden geleni yaptığı söylenerek anavatana olan güven ve bağlılık ifade ediliyordu: *“Bizi esaretten kurtarmak için canlarını esirgememiş dindaş ve kardeşlerimiz her türlü ihtimali hesaba katarken Kıbrıs Müslümanlarını da hesaba dahil ettiklerini biliyoruz. Ancak umduklarımız çıkmadı ve kurtuluş gününü göremedik. Bizim derdimize çare bulunamadı. Ancak elde ettiğimiz zaferlerden dolayı iftihar etmemek mümkün değil. Milletimizin meydana getirdiği bağımsız hükümet çok önemlidir. Lozan'da yapılan antlaşma hükümetimize doğrudan ulaşabilmek için önümüzdeki engelleri kaldırmamışsa da anavatanla aramızdaki istibdat zincirlerini koparabilmek için önemli bir durumdur. Milletimizin bu zaferi bize de buradaki dertlerimizin tedavisi için çalışmaya başlamak imkanını verdi. Kıbrıs ile Anadolu arasındaki din ve millet bağları koparılamaz. Bu bağlarımızı daha da kuvvetlendirmeliyiz²⁴”* ifadeleriyle, Türkiye'nin elinden geleni yaptığı söylenerek anavatana olan güven ve bağlılık dile getiriliyordu.

Kıbrıslı Türklerin de geleceğini belirleyen Lozan Antlaşması, İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 yılında tanındı ve bu tarihten iki yıl sonra 21. maddenin son bulacağı sık sık basın yoluyla halka hatırlatıldı. Bu tarihten sonra gelen başvuruların kabul edilmeyeceği belirtildi. Lozan, ada Türklerinin seçme hakkını kullanarak göç edebileceklerini öngördüğünden antlaşmanın onaylanmasından sonra Türkiye'ye yoğun göç faaliyetleri başlamıştı.

Bir kısım gazeteler, adadaki yaşamın Türkler için bittiğini belirterek Türkiye'ye göç edilmesini savunurken, bir kısmı ise Türkiye'ye ancak, adadaki Türk varlığını koruyarak ve güçlendirerek yardımcı

²³ **Hakikat**, 4 Ağustos 1923, No: 146, “Mağusa'da Sulh Şenlikleri”

²⁴ **Hakikat**, 6 Ekim 1923, No: 154, “Sulh ve Biz”

olunabileceğini düşünmekteydi. Hakikat ve Doğru Yol gazetesi, adada kalacak olanları aşağılayıcı, kötü bir durumun beklediğini belirterek göç edilmesini savunmaktaydılar. Birlik gazetesi, Anadolu'ya göç edilmesine karşı olmakla birlikte, Kıbrıs Türk halkının bir birlik oluşturarak ve çok çalışarak adada tutunması gerektiğini savunuyordu.

Hakikat'te 25 Ağustos'ta yer alan haberde son hafta içerisinde Mağusa limanından 42 kişilik bir kafilenin göç ederek Mersin'e gittiği bildiriliyordu²⁵.

1924 yılında göç eden Türklerin bir kısmı Konya'ya gitmişlerdi. Ancak sözleşme ve kanundaki durum, zor durumda kalmalarına neden olmuştu. Bu konuyla ilgili olarak Hakikat gazetesinde 29 Eylül 1924 tarihinde çıkan haberde; İstanbul'dan geri dönen İskele Müderrisi Hulusi Efendi'nin izlenimlerine yer verilmişti. İskele'de Büyük Camii'de yaptığı konuşmada Hulusi Efendi'nin, buradan gidenlerin durumunun perişanlığundan bahs ederek cemaat üzerinde kötü etki yaptığı belirtilmiş, halkta “mili hükümet” hakkında kötü bir izlenim uyandırıldığı ileri sürülmüştü:** “...Gönül arzu ederdi ki müderris fenalığından bahsederken köylü kardeşlerimizin ekonomik durumlarını ve iç siyasetimizi idare eden şahsiyetlerin takip eylemekte oldukları siyaset programının hakkımızda hayırlı olup olmadığından da bahs ederek, anavatana geçinmek için gerekli olanı temine koşan kardeşlerimizin gitmekte haklı olup olmadıklarını izah eylesin...”

Gazete, halkın kötü yaşayışları hakkındaki şikayetleri dinlenmeden “Şimdi gidilmemeli, zamanı değildir. Bilahare gitmek daha hayırlıdır.” demenin rehberlik olmadığını belirtiyor ve

Hulusi Efendi'yi halkı yanlış yollara sürüklemekle suçluyordu²⁶.

Birlik gazetesinin 14 Ağustos 1925 tarihli nüshasında “muhaceret vaziyeti” namıyla yazılmış bir makalede, Anadolu'nun sıtmalı olduğu işitilmekte olduğundan bahsederek Kıbrıs'tan hicret edecek Türklerin uyanık bulunmalarını tavsiye etmektedir. Bu haberi veren Hakikat, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Kıbrıs'tan hicret edecek olan Türklere Anadolu'da sıtmalı mıntıklar tahsis etmediği gibi sıtmalı gideceklerin tedaviyatı için acil tedbirler alınacağını belirtmektedir²⁷.

Türkiye Konsolosluğu, “Lozan Muahedesi gereğince hakk-ı hıyarını kullanarak Türkiye'ye hicret etmek üzere mürur tezkeresi alanlardan 12 ay ya da daha az müddet Kıbrıs'ta kalmayı arzu edenlerle Kıbrıs'ta ikamet eden ve muntazam pasaporta sahip olan bütün Türkiye tebaasının şebenderliğe müracaatla tabiiyet alem ve haberi almaları lüzumu” verdiği gazete ilanıyla duyurmuştu²⁸.

13 Şubat 1926 tarihli Söz gazetesinin haberine göre; Türkiye Hükümeti, Anadolu'ya göç edecek olan Kıbrıslılara yardım etme kararını Kıbrıs'taki konsolosluğa bildirdi. Bakanlar kurulunun verdiği karara göre fakir olan göçmenlere devlet arazisinden tarla ve ev tahsis edilecekti. Söz, seçme hakkının sona ermek üzere olduğu bir dönemde “ana hükümetin” Kıbrıslılara gösterdiği şefkat ve ilgiye teşekkür ediyordu²⁹.

²⁵ **Hakikat**, 25 Ağustos 1924, No:198

²⁶ **Hakikat**, 29 Eylül 1924, No: 203

²⁷ **Hakikat**, 24 Ağustos 1925, No: 248

²⁸ **Hakikat**, 23 Teşrin-i Sani 1925, No: 257

²⁹ **Söz**, 13 Şubat 1926, No: 227, “Heyet-i Vekilenin Kıbrıslılar Hakkındaki Mühim Bir Kararı”

Söz gazetesinin 15 Mayıs 1926 tarihli haberinde; Türkiye'ye göç edenlerden gelen haberlere göre, hükümetin ilgili davrandığı, halkın rahatı için uğraşıldığını gösteriyordu. Göç, başlangıçtaki gibi gelişigüzel değil artık düzenli ve planlı yapılıyordu³⁰.

Türklerin, Lozan'ın yürürlüğe girişinden itibaren, iki yıllık süre içinde seçme hakkını kullanmaları gerekiyordu. Gazetelerde bu sürenin bitiş tarihine dair hatırlatıcı nitelikte haberler çıkmıştı.

Söz, 31 Temmuz 1926 "*Lozan'ın Türk Cemaatine verdiği hakk-ı hıyar müddeti bir hafta sonra bitecektir.*" diye ilan vererek Türkiye konsolosluğu ve mahalli hükümet bunu halka hatırlatmıştır³¹.

Doğru yol, 21 Haziran 1926 tarihli haberde; "*Lefkoşa Komiserliği tarafından 16 Haziran 1926'da yayınlanan bir bildiride halka, seçme süresinin son bulacağı tarih hatırlatılıyordu. Buna göre; 5 Kasım 1915'de Kıbrıs'ta yerleşik olarak İngiliz tabiiyetini kazanmış olan Türk tebaaları Lozan Antlaşması kararı gereğince 6 Ağustos 1926 gününe kadar seçme haklarını kullanmaları gerekiyordu*"³².

Hakikat, 20 Haziran 1926; "*Lozan Muahedenamesinin 21. maddesi gereğince bütün Kıbrıs Türklerine bahş edilen hakk-ı hıyar müddeti 6 Ağustos 1926 tarihinde son bulacağını ve Türkiye tebaası olmak için hakk-ı hıyarını kullanarak şebenderlikten mürur tezkeresi alacakların mürur tezkerelerinin verilmiş tarihinden itibaren 12 ay daha Kıbrıs'ta kalabilecekleri cihetle Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetini seçeceklerin 6 Ağustos tarihine kadar şebenderliğe müracaatla mürur tezkeresi almaları ve bu tarihten sonra olacak müracaatların dikkate alınmayacağı ilan olunur*"³³.

Söz'de 31 Temmuz 1926'daki habere göre; 31 Temmuz 1926'ya kadar seçme hakkını kullananların miktarı, aileleri de dahil olmak üzere 15 bine ulaşmıştı³⁴.

Adadan göç etmek için başvuruların sayısına dair Birlik'te 14 Ağustos 1926'da çıkan haberde, 6-7 bin kişilik bir miktardan bahsedilmekte ve adada kalacak Türklerin 55 bin kişi civarında olduğu iddia edilmektedir: "... Sürenin bitiminden 2-3 gün evveline dair yapılan incelemeye göre, bu süreye kadar şebenderlikten çıkarılan mürur tezkerelerinin adedi 3 bine bile ulaşmadı. Bu miktarın önemli bir kısmı aile için çıkarıldığından adada Türkiye şebenderliği kurulduğu tarihten itibaren en fazla 6-7 bin kişinin Türk tabiiyeti için hakk-ı hıyarını kullandığı görülür. Bu miktar adanın Türk kitlesini sarsacak bir derecede değildir. Yani bu kişiler bir sene içinde Kıbrıs'ı terk etseler de adada 55 bin kişilik Türk kitlesi kalacaktır." Birlik, göç etmek için müracaat edecekler arasında şimdiden bile pişmanlık baş gösterdiğini, çünkü bazı öğretmenlerin halkı kandırarak göç etmeye teşvik ettiği ileri sürülüyor: "...Çünkü bazı köylerde köy muallimlerinin şaşırtmasına kapılarak belge dolduran köylüler, aldatıldıklarını anlar anlamaz yaptıkları hareketten pişman oldular. Bundan dolayı hakk-ı hıyarını kullananların bir kısmının 12 ay zarfında adayı terk etmeyecekleri anlaşılıyor..." Lozan'a göre seçme hakkını kullananlar 12 ay içinde adayı terk edecekti. Birlik'e göre bu sürede bu şartı yerine getirmeyenler adada kalabileceklerdi:

Adada kalma taraftarı olan Birlik, Lozan'ın imza ve onaylanmasından sonra 63 bin kişilik Kıbrıs Türkü'nün maddi ve manevi büyük zarara uğrayarak bir kısmının adayı terk ettiğini, kalanların ise gidenler kadar yaşam mücadelesi vermek zorunda olduğu üzerinde duruyordu.

³⁰ Söz, 15 Mayıs 1926, No: 239

³¹ Söz, 31 Temmuz 1926, No: 249

³² Doğru yol, 21 Haziran 1926, No: 310, "Muhaceret Hakkında Hükümet İlanı"

³³ Hakikat, 23 Haziran 1926, No: 284; Türkiye Şebenderliğinin verdiği bu ilan birkaç defa gazetede yayınlanmıştı.

³⁴ Söz, 31 Temmuz 1926, No: 249

Doğru yol'da, 26 Ağustos 1926 tarihinde yayınlanan bir makalede; “Seçme hakkını kullanacaklar, 12 ay içinde adayı terk etmek zorundadırlar.” Bazı sabit fikirli insanlar bu açık ifadeyi değiştirmeye çalışıyorlar. “Halk, dolambaçlı fikirlerle, mugalatalarla hakikatten uzaklaştırılmak isteniyor.” denilerek memleketin sefalet ve felakete sürüklenmesinden, halkı yanlış yönlendiren Birlik gazetesi sorumlu tutuluyordu³⁵.”

Doğru Yol, aynı tarihte yayınlanan bir başka makalede; “6 Ağustos’tan sonra gideceklerin sayısının kesinleşmiş olması Türk hükümetinin planlı nakil işine girişmesini sağladı. Türk tabiiyetini kabul ederek Türkiye’ye göç edecekler, “cumhuriyet hükümeti” tarafından bir vapur kiralananarak Kıbrıs’a gönderildiği müjdelenmektedir. Karpaz’dan hareket edecek olan bu vapur, çok kalabalık olan ilk muhaceret kafilesini nakledecekti. Bu kafiye, Silifke’ye götürülerek orada iskân edilecekti. Gazetenin araştırmalarına göre, göç edecekler birleşerek kafiye oluştururlarsa eşyalarıyla birlikte ücretsiz olarak nakilleri yapılacaktı. “Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti’ne minnettarız.” deniliyordu³⁶.

11 Eylül 1926 tarihli Söz gazetesinde Mehmet Remzi “Emr-i Vaki Karşısında” adlı makalesinde Lozan’ın imzalanmasında sonra Türklerin içinde buldukları durumu anlatıyordu. “Türkler, antlaşmadan sonra oluşan yeni durum karşısında alacakları vaziyeti kararlaştırmak için cemaat olarak birlikte hareket etmeli ve gerekli çalışmaları yapmalıdırlar. Üç yıl önce söylenen bu düşünceler şimdi cemaatin karşısında bir sorun olarak duruyor. Geçmiş bilmeyenler, geleceği de göremezler”. Mehmet Remzi, Türk Cemaatinin süslü kelimelerle, yanlış ifadelerle kandırıldığı ve gerçeği görmesinin engellendiği üzerinde duruyordu.

Mehmet Remzi makalesini, “Kıbrıs Türklerinin köksüz bir ağaç gibi yaşayabileceğine inananların ve bunun için bizi ikna etmeye çalışanların, doğa kanunlarına aykırı olan bu görüşlerini kabul edecek kadar saf değiliz³⁷” sözleriyle bitiriyordu.

SONUÇ

Yüzyıllık sorunların çözüm merkezi olan bu konferans, yeni Türk Devleti’nin bağımsızlığının onayı olmakla birlikte, Kıbrıs Türkü’nün geleceği üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir.

Burada özellikle bir kez daha ifade etmemiz gereken husus; TBMM Heyetinin Lozan’da Kıbrıs’ı verdikleri şeklinde önyargılı bir ifadenin yanlışlığına vurgu yapılması gereğidir. Misak-ı Milli dışında kaldığı için alınamayan ve 20. madde ile İngilizlere ait olduğu hukuken kabul edilen Kıbrıs konusunda, 16. maddede yapılan değişiklik ile gelecekte alınacak kararlarda üzerinde hak iddia edilmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda Türkiye, 1955 Londra Konferansı’na taraf olmuş ve akabinde 1960 Cumhuriyeti’nde de Garantör Devlet olma hakkını elde etmiş, dolayısıyla Adanın büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlara ya da Yunanistan’a verilmesinin önüne geçilmiştir. Bir başka ifadeyle bugün burada var olmamızın dayanağı Lozan’dır.

Yeni kurulan bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bir devlet oluşturma yolunda Türk nüfusunu bir araya toplama çabası içerisinde olup Lozan’ın 21. maddesi gereği Kıbrıslı Türklerin göçünü teşvik etmişti. Bu dönemde pek çok kişi Kıbrıs’tan Türkiye’ye göç etti. Mustafa Kemal, göç edenlerin fazla olduğunu, adadaki Türklerin, kısa sürede orayı boşaltacaklarını görünce, geçici bir süre için göçün

³⁵ *Doğru Yol*, 26 Ağustos 1926, No: 315, “Lozan Muahedesi’nin 21. maddesi”

³⁶ *Doğru Yol*, 26 Ağustos 1926, No: 315, “Bir Tebşir”

³⁷ *Söz*, 11 Eylül 1926, 6

durdurulmasını sağlamıştı³⁸. Lozan sonrası başlayan göç devam etmiş ve adadaki Türk nüfusu ile Rum nüfusu arasındaki fark da gittikçe, Rumların lehine değişmişti.

Türkiye, büyük mücadeleler verilerek kurulmuş yeni bir devlettir. Lozan sonrasında, kuruluşunu tamamlamaya çalışırken dikkatini kendi iç gelişmelerine yoğunlaştırmış ve 1955 Londra Konferansı öncesine kadar Kıbrıs'ı kendisi için bir konu görmemişti.

KAYNAKLAR

I. SÜRELİ YAYINLAR

Ankebut
Aydın Tarihi
Doğru Yol
Hakikat
Söz

II. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A. KİTAPLAR

- Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960.
Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.
Göktürk, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014.
Gönlübol, Mehmet, Cem Sar ve arkadaşları, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974.
Hakeri, Bener, **1878'de 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs, 15 Mayıs 2009.
İsmail, Sabahattin; Birinci, Ergin; **Atatürk Dönemi'nde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989.
Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995.
Kızılyürek, Niyazi; **Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler**, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 2001.
Meray, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı- Konferansdaki Görüşmelerin Tutanakları ve Belgeler (23 Nisan-24 Temmuz 1923)**, Paris Devlet Basımevi, 1923,
Ortaylı, İlber, İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
Sarıca, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.
Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, C.1., TTK., Ankara, 2000.

B. MAKALELER

- Akın, Veysi, "Lozan Barış Antlaşması, Türkler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, 2002.
Arı, Kemal, **"1974 Kıbrıs Barış Harekati'nde Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği"**, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009.

C. İNTERNET

- Yılmaz, Ahmet, "Barış Andlaşması (Traile de Paix), Lozan, 24 Temmuz 1923", http://kisi.deu.edu.tr/yilmaz.ahmet/ikinci_donem_makale/01_lozandan_cumhuriyete_/03.pdf, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016), s. 6.
Barlas, Mehmet, "Lozan'da Verdik Londra-Zürih'te Garantör Olduk", *Sabah*, 6 Ocak 2010, http://www.sabah.com.tr/yasam/2010/01/06/lozanda_verdik_londrazurihte_garantor_olduk?fihojsiaynkskbj, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016).

³⁸ YURDAKUL, Şevket; "Atatürk Kıbrıslıları ve Kıbrıs'ı Çok Severdi", Kıbrıs Dün-Bugün Yarın,

Eleftherios Venizelos ve Kıbrıs Sorunu: “Megali İdea”dan Yeni Bir Politik Dönemece

Yrd. Doç. Dr. Esra ÖZSÜER
İstanbul Üniversitesi – İstanbul

Giriş

1815 Viyana Kongresi’nde Avrupa’daki statükoyu korumak amacıyla ortaya konulan Metternich Sistemi her ne kadar ulusçuluk hareketlerinin bastırılması yönünde alınmış bir karar olsa da Yunanistan’ın 1821 yılında Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttüğü isyan hareketinde ağır bir darbe aldı. Aslında bu sistemin Osmanlı Devleti’ni desteklemesi gerekirken, tamamen aksi yönde bir sonuçla, ulus-devlet olma gayesiyle ayaklanan Yunanistan’ın lehine işletilmesi, Avrupa’nın o dönem tarafgir bir politika ile hareket ettiğinin de net kanıtıydı. Britanya, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunamaması halinde devletin tamamen parçalanması yerine bağımsızlık isteyen toplumların özerk devletler oluşturması yönünde bir siyaset izliyordu.¹ 1821 Mora İsyânında Osmanlı Devleti’ne karşı geliştirilen bu aleyhte tutumun altında dönemin Britanya Başbakanı Stratford Canning’in ifade ettiği üzere *“bağımsızlığını kazanacağı muhakkak olan Yunanistan’ın Rusya’ya borçlu olması yerine Akdeniz’de kendilerine dost bir devlet olan İngiltere’ye borçlanmasının daha doğru olacağı”*² düşüncesi bulunmaktaydı. Nitekim Rusya’nın Balkanlar üzerindeki etkinliği Britanya’nın Hindistan sömürgelerine giden Doğu Akdeniz’deki menfaatlerine ters düşen bir durum yaratacağından, Yunanistan ile Rusya’nın olası yakınlaşmasını engellemek gayesiyle isyan, İngiliz siyasetinde desteklenmesi gereken bir bağımsızlık hareketi olarak görüldü. Bununla birlikte XIX. yüzyılın genel karakteristik özelliğinde önemli bir unsur sayılan milliyetçilik akımının yükselişe geçmesi Osmanlı sınırları içinde bulunan Hristiyan halkların teker teker bağımsızlıklarını alarak Osmanlı Devleti’nden kopmalarına vesile oldu. Avrupa, “Şark Meselesi” olarak tanımladığı Osmanlı Devletini parçalama projesini bu minvalde fırsata dönüştürmüştü. XIX. yüzyıl başlarında Balkan coğrafyası üzerinde çözümler başlamış ve zincirin ilk halkasını oluşturan Yunanistan’dan sonra Sırbistan, Romanya, Karadağ, Bulgaristan ve Arnavutluk bağımsızlıklarını kazanmışlardı.³

1821 Mora İsyânı sonunda bağımsız bir Yunan Devleti’nin kuruluşu Osmanlı Devleti’nin dağılmasında bir başlangıç noktası olmuş ve içinde yer alan farklı türden milletlere de örnek teşkil etmişti. Özellikle Mora’da Yunan İsyânının başlaması, Ada’daki huzurun bozulmasına yol açmış ve Mora İsyânı sırasında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi “Megali İdea” (Büyük Düş) ülküsünü gerçekleştirmek amacıyla Adada yaşayan Rumları Osmanlı Devleti’ne karşı silahsız bir ayaklanmaya kışkırtmıştı. Ancak adanın Mora Yarımadasına uzak olması ve Osmanlı toprağına yakın bulunması⁴ sebebiyle bu ayaklanma kısa sürede bastırılmış ve isyanın elebaşları olan Başpiskopos ile üç metropolitin ele geçirilmesi sonucunda olay yatıştırılmıştı.⁵ Fakat Mora İsyânı sonrasında Peleponnez, Epir, Kiklad Adalarının bağımsızlaşması ve ileriki süreçte Girit’in Yunanistan’a ilhak edilmesi, Kıbrıs Rumları açısından Adanın aynı yöntemle mutlaka bir gün Yunanistan’a bağlanacağı umudunun da kaynağı oldu. 1844 yılından

¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2011, s. 227.

² İsmet Binark, Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 2005, s. 24.

³ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 178-179.

⁴ Kıbrıs, Yunanistan’ın 1100 km doğusunda, Türkiye’nin yalnız 74 km güneyindedir. (Nasim Zia, Kıbrıs’ın İngiltere’ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1975, s.1).

⁵ Adada 1821’den başka yine 1833 yılında Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı için bir papaz Hristiyan halkı kışkırtmış ve ufak çapta bir isyan hareketi gerçekleştirmişse de bu ayaklanma da başarısız bir deneme olarak kısa sürede bastırılmıştı. (Rıfat Uçarol, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, s. 15-16).

beri varlık gösteren “Megali İdea” ülküsü içinde “*kurtarılmayı bekleyen kardeşler ve kurtarılmayı bekleyen topraklar*”⁶ olarak Kıbrıs'ın da bir gün Yunanistan'a dâhil edilmesi umudu Ada Rumları için her dönem ulusal bir hayal olarak canlılığını korudu.⁷ Diğer taraftan Kıbrıs halkının çoğunluğunu Rum nüfusun oluşturması⁸ tüm tarihi dönemlerde Adanın ana kara olarak görülen Yunanistan'a bağlanması (Enosis) hususunda kuvvetli bir hissiyat da yaratmaktaydı. Bu hissiyatın temel destekçisi olan Kıbrıs Rum Kilisesi⁹ de özellikle milliyetçilik mücadelesinin ateşli savunucu olarak her zaman Enosis hareketi içinde etkin bir rol üstlendi.¹⁰ Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşme düşüncesi pek çok kez Rum politikacıların resmi beyanatlarının dışında kalmış siyasi bir söylem olarak varlığını sürdürdü. Enosis talebi gerek basında çıkan köşe yazılarında gerek milli bayramlarda ifade edilen konuşmalarda¹¹ gerekse politik ve ekonomik konuların tartışıldığı Britanya Koloni Bakanlığı'ndaki toplantılarda laf arasına sıkıştırılmış cümlelerle sıklıkla dile getirilmekteydi. Kısacası Enosis ruhu içsel bir arzu biçiminde Yunan siyasetinde varlığını her daim koruyan bir Yunan düşüydü.¹²

Osmanlı Devleti İdaresinde Kıbrıs

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, jeopolitik ve jeostratejik konumu ile ilintili olarak Doğu Akdeniz'deki ticari ve askeri deniz trafiğini kontrolü altında tutması sebebiyle tarihin her

⁶ Konstantinos Svolooulos, Anafores Ston Eleftherio Venizelo [Eleftherios Venizelos Hakkında], Ekdosis Kastanioti, Atina 2014, s. 75.

⁷ Enosis arzusunun kökeninde Yunan Megali İdeası bulunduğu bilinmektedir. Rum sosyolog Markides, Megali İdea için Yunanların Bizans'ın yeniden canlandırılacağı ve tüm Yunan topraklarının bir kez daha Büyük Yunanistan bayrağı altında birleşeceği hayali olarak tanımlar. Bu panhellenik ideoloji Girit ve Ege adalarında ifadesini bulmuş bir ülkü olarak yabancı yönetimi altındaki Yunan dünyasının her bölgesinde gerçekleştirilmek istenen bir Yunan düşüdü. Kıbrıslı Rumlar da kültürel ve tarihsel olarak Yunan olduklarını düşündüklerinden Enosis fikri her zaman Ada Rumlarının ayaklanmaları için önemli bir tetikleyici unsur olmuştur. (Vamık Volkan, Kıbrıs: Savaş ve Uyum. Çatışan iki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi, Everest yayınları, İstanbul 2008, s. 27).

⁸ Yunanların Kıbrıs'ta ilk defa görünmeleri MÖ. VI. yüzyıl civarındadır. O tarihlerde Dorların istilasına uğrayan Yunanistan'dan Kıbrıs'a doğru bir takım göçler olduğu bilinmektedir. Ancak Adada Rum nüfusun fazla olması 1184 yılına kadar Kıbrıs'ın hâkimiyetini elinde tutan Bizanslıların Yunancayı resmi dil kabul etmesi ile ilintilidir. Çünkü Yunanca konuşmaya başlayan Kıbrıslılar Rum olmadıkları halde zamanla hakiki mahiyetlerini unutarak kendilerini Rum adanmışlar ve bugünkü Kıbrıs Rumlarını vucuda getirmişlerdir. (Zia, a.g.e., s. 2-3). Ancak belirtilmesi gereken önemli bir husus tarih boyunca farklı devletlerin egemenlikleri altına girmiş Kıbrıs'ın değişik bölgesel göçlerden toplumsal yapısının heterojen olmasıdır. Ada her ne kadar Yunan soyundan gelen bazı krallıklar tarafından ele geçirilmişse de hiçbir zaman Yunanistan'ın egemenliği altında bulunmamış hatta eski çağlarda Yunanistan için Kıbrıs yabancı bir halk olarak tanımlanmıştır. Kıbrıslı Rumların kendilerini Yunan saymasındaki temel neden işte bu dil ve din birliğinin sağladığı ortak paydadır. “*Bir Kıbrıslı Rum kanı nedeniyle her şey olabilir, ancak Ortodoks olduğu için kendisini Yunan sayar.*” (Sevin Toluner, Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, İstanbul 1977, s. 10-11).

⁹ Enosis fikrinin gelişmesine en büyük desteği Kilise vermişti. Ortodoks Kiliselerinin en küçüğü olan Kıbrıs Kilisesi her zaman Kıbrıs milliyetçiliğinin etkisi altındaydı. Kıbrıs Kilisesi'nin temel kriterleri arasında seçilecek başpiskoposun bile en milliyetçi kanadı temsil etmesi gerekliliği gözetilmekteydi. 1900 yılında Başpiskopos III. Sofronios'un ölümünden sonra 1909 yılında Kilisenin başına geçen Başpiskopos II. Kirillos'un oldukça radikal bir Kıbrıs milliyetçisi olması da Kilisenin milliyetçilik üzerinden seçim ve hedeflerini belirlediğini gösteriyordu. (Thanos Veremis (edit), Ethniki taftotita ke Ethnikismos sti Neoteri Ellada [Ulusal Kimlik ve Yakın dönem Yunanistan'ında Milliyetçilik], Pashalis Kitromilidis, “Noeres kinotites ke oi aparhes tu ethniku zitimatosis sta Valkania” [Yeni Topluluklar ve Balkanlardaki etnik meselenin başlangıcı], Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Atina 2012, s. 116).

¹⁰ Her ne kadar bu fikir Yunan-Bizans uygarlığını canlandırmak isteyen entelektüeller tarafından ortaya çıkmış olsa da merkezi ve güçlü kurumların başında gelen Kilise, Enosis fikrine sahip çıkmış ve yön vermiş etkin bir kurum olarak varlık göstermiştir. (Kiriakos C. Markides, The Rise and Fall of the Cyprus Republic, Yale University Press, New Haven and London 1977, s.10-11).

¹¹ Milli bir dava olarak görülen Enosis ruhunun en fazla hissedildiği yerler kiliseler ve okullardı. Özellikle Rum gençleri, okullarda Hellenizm ülküsü etrafında düşüncelerini şekillendiren bir eğitim sistemi içerisinde yetiştiriliyordu. Resmi törenlerde öğrenciler tarafından atılan “*Yaşasın Enosis*” çığlıkları da Rum okullarındaki bu Helen düşüncesini yayma çabasının en net kanıtıydı. (Menter Şahinler, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti, Yeni Karar Matbaası, 1979, s. 110-111.)

¹² Yorgos Kazamias-Petros Papapoliviu (edit), O Eleftherios Venizelos ke i Kipros [Eleftherios Venizelos ve Kıbrıs], Ekdosis Kastanioti, Atina 2008, s. 132.

döneminde bölgede hâkimiyet kurmak isteyen devletler¹³ için ele geçirilmesi zorunlu bir yerd. Kıbrıs'ı elinde bulunduran bir devlet, deniz ulaşım yollarını egemenliği altına alacağından Doğu Akdeniz ülkelerinden herhangi birine karşı girişilecek askeri bir harekâta stratejik bir üstünlük sağlayabilecek ve dolayısıyla Akdeniz ve Ortadoğu'yu da kontrolü altında tutabilecekti.¹⁴ 1517'de I. Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle birlikte o dönem Venediklilerin egemenliği altında bulunan Kıbrıs'ın alınması Türklerin Doğu Akdeniz'deki askeri ve ticari menfaatleri açısından zaruriydi. Çünkü Venedikli korsanların Mısır'a giden Türk hacı ve tüccar gemilerine saldırımları Osmanlı Devleti'ne maddi-manevi büyük zararlar vermekteydi. Diğer taraftan XVI. yüzyılın ilk yarısı Osmanlı Devleti'nin güney memleketlerine çok büyük önem verdiği bir devirdi. Kıbrıs'ın etrafını çeviren bütün ülkeler Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştı. Anadolu, Suriye, İran ve Mısır topraklarına sahip olan Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'de kurulmuş olan Türk egemenliğini siyasi ve askeri yönden tamamlaması için merkezi bir üs durumundaki Kıbrıs Adasına sahip olması gerekiyordu. Nitekim Osmanlı Devleti, büyük bir savaşa girdiği takdirde Venedikliler, Kıbrıs Adası'ndan askeri üsler verebilir ve Ada'dan kalkacak bir donanma Osmanlı kıyılarına kolayca baskın yapabiliirdi. Kıbrıs Adası, Venediklilerin elinde kaldığı sürece Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki egemenliğine gölge düşecekti.¹⁵ Kanuni döneminde Akdeniz'in Türk gölü haline gelmesi aslında Kıbrıs'ın mukadderatını tayin edecek bir amildi. Çünkü tarih boyunca Akdeniz'de deniz hakimiyetini tesis eden devlet Kıbrıs'a da hakim olmuştu.¹⁶ Bu sebeple Osmanlı Devleti için Kıbrıs'ın alınması hem siyasi hem iktisadi açıdan zaruriydi.

Tüm bu jeopolitik ve stratejik nedenlerden ötürü Padişah II. Selim döneminde Kıbrıs, 1570 yılında Lefkoşa şehrinin alınmasıyla fethedildi. 1571 yılında Magosa'nın da ele geçirilmesiyle Ada'nın tamamı Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girdi. Kıbrıs'ta Türk egemenliği sağlandıktan hemen sonra 9 Eylül 1570 tarihinde padişah fermanıyla Beylerbeylik kurulmuş ve Ada doğrudan merkeze bağlanmıştı.¹⁷ Kıbrıs Adası 1878 yılına kadar 308 yıl fiilen ve hukuken Türk egemenliği altında sosyal, dini ve ekonomik açıdan adil bir yönetim anlayışıyla idare edildi.

Kıbrıs'ın Britanya İdaresine Verilmesi

XVII. yüzyıl itibariyle Akdeniz'de ticari faaliyetlerine başlayan Britanya, XVIII. yüzyıl başlarında Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan Cebelitarık Boğazına yerleşmiş (1713) ve bu tarihten itibaren Akdeniz'e kesin yerleşme çabası içine girmişti. XVIII. yüzyıl sonlarında büyük bir sömürge imparatorluğu kuran Britanya, Asya siyasetinin ağırlık merkezi olan Hindistan'la arasında oluşturmak istediği zincir halkasında Akdeniz oldukça önemli bir mevkide bulunmaktaydı. Nitekim 1878 yılında Adanın İngiliz idaresine devredilmesi sırasında dönemin Britanya Başbakanı Benjamin Disraeli'nin "*Kıbrıs'ı almamızdaki temel amaç, Akdeniz değildir, Hindistan'dır*"¹⁸ sözleri aslında Britanya'nın Doğu Akdeniz'de sağlamlaştırmak istediği hâkimiyetinin asıl amacının Güney Asya'daki çıkarlarını korumak

¹³ Kıbrıs Adası, tarih safhalarına göre sırasıyla Mısırlılar (MÖ. 1450-1320), Hititler (MÖ. 1320-1265), Mısırlılar (MÖ. 1265-1000), Fenikeliler (MÖ. 1000-709), Asurlular (MÖ. 709-669), Bağımsız Krallıklar (MÖ. 669-588. Bu krallıkların üçü Fenikeli, diğer altısı da Grek idi), Mısırlılar (MÖ. 588-525), Persler (MÖ. 525-333), Makedonlar (MÖ. 333-301), Mısırlılar (MÖ. 301-59. Ptoleme Devri), Romalılar (MÖ. 59-MS. 395), Bizanslılar (MS. 395-1191), Haçlı Şövalyeleri (1191-1192), Lüsignanlar (1192-1489), Venedikliler (1489-1570), Osmanlı Devleti (1570-1878) yönetimi altında pek çok defa el değiştirmiştir. (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571), Kültür ve Turizm bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 1, Halil Fikret Alasya, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977, s. 15-40).

¹⁴ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, a.g.e., s. 27.

¹⁵ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, a.g.e., s. 13-14.

¹⁶ Alasya, a.g.e., s. 44.

¹⁷ Uçarol, a.g.e., s. 12-13.

¹⁸ Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt : XII, Sayı: 24, İzmir 2012 (Bahar), s. 15.

olduğunu göstermekteydi.¹⁹ Disraeli'nin 1847 yılında kaleme aldığı "Tancred" adlı eserinde de "İngiltere'nin Kıbrıs'a ihtiyacı vardır ve burasını alacaktır"²⁰ ifadesi de Kıbrıs'ın Britanya'nın çok uzun zaman önce Adayı elinde bulundurma hedefine sahip olduğunu ortaya koyuyordu.

1798 yılında Napolyon ordularının Mısır'a yerleşmesi Britanya'nın bölgedeki güvenliğini tehlikeye düşüren bir sonuç yaratmış ve akabinde de bu tehdide karşı 1815 yılında Yedi Adalar ve Malta'yı, 1839 yılında Süveyş Kanalının açılması halinde bir kapısı olacak Yemen'i hâkimiyeti altına almıştı. Böylelikle XIX. yüzyılın ortalarında Britanya artık Akdeniz'de güçlü bir ülke konumundaydı. Ancak 1869 yılında Akdeniz'i kapalı bir deniz olmaktan çıkartan Süveyş Kanalının açılması, Britanya'nın Akdeniz politikalarını zorunlu olarak değiştirmesine sebebiyet verdi. Akdeniz'in iki çıkış kapısı olan Cebelitarık ve Süveyş Kanalı için elinde tuttuğu Yemen artık Britanya'nın Akdeniz politikasında kesin hâkimiyetini sağlayamıyordu. Bu nedenle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Britanya, sömürge imparatorluğunun yollarını emniyete almak amacıyla Akdeniz'de geçici üsler oluşturmaya karar verdi. Britanya için bu minvalde en uygun geçici üs Anadolu, Suriye, Mısır ve Süveyş kanalına yakın olan ve Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil eden Kıbrıs Adasıydı. Çünkü Kıbrıs, Britanya'nın Doğu Akdeniz, Ön Asya ve Hindistan politikasında önemli bir dayanak olmanın yanında Süveyş Kanalının açılmasıyla birlikte İngiliz çıkar yollarının düğümlendiği Mısır'ı da kontrol edebilecek stratejik nokta üzerinde bulunuyordu.²¹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rusya'nın Asya kıtasında topraklarını genişletme politikası Britanya'nın Asya'daki hakimiyeti için yeni bir tehdit oluşturmaktaydı. Plevne'nin düşmesinden sonra Rusya'nın İstanbul'a ve Boğazlara hâkim olabileceği ihtimali Britanya'nın Akdeniz'deki menfaatleri açısından tehlikeli bir durum yaratmaktaydı. Öte yandan Osmanlı-Rus Savaşından büyük bir yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Ayastefanos Antlaşmasının uygulanması halinde Rusya, Osmanlı Devletini istediği gibi parçalayacak ve Balkanlara da yerleşmiş olacaktı. Osmanlının mahvı demek olan bu antlaşma o dönem tarafsız kalmayı tercih eden başta Britanya ve Avrupa Devletlerini yeniden harekete geçirdi. Rusya'nın Balkanlar'da kurduğu hakimiyet Deli Petro zamanından (1689-1725) beri izlediği "Sıcak Denizlere" inme politikasını gerçekleştirmek için bir fırsat oluşturacaktı. Rus nüfuzunun Britanya'nın can damarı sayılan Akdeniz, Süveyş ve Kızıldeniz hattında bir tehdit oluşturma kanaati Britanya'nın o döneme kadar Avrupa'da izlediği "baskül siyasetini"²² değiştirmesine neden oldu. Rusların bu bölgedeki gücünü kırarak tek yol da Doğu Akdeniz bölgesine hâkim bulunan Osmanlılara yaklaşmaktı.

Britanya'nın Rusya tehdidi karşısında Osmanlı Devleti'ne vereceği destek Batı Asya'nın anahtarı²³ olarak gördüğü Kıbrıs'ın İngilizlere terki ile mümkündü. Kıbrıs'ın Britanya'ya terki karşılığında Rusya'nın Anadolu'da ilerlemesine mani olunacak ve şayet Rusya, Anadolu'da askeri bir harekât gerçekleştirirse, Britanya Kıbrıs'ı üs kullanıp Osmanlı Devleti'ne askeri kuvvet gönderecekti. Rusya, Batum, Kars ve Ardahan'ı Osmanlı Devleti'ne terk ettiğinde de Britanya da Kıbrıs'ı geri verecekti.²⁴ Osmanlı Devleti Kıbrıs'ın İngilizlere geçici terki karşılığında kendisine Rus tehdidine karşı müttefik olacak Britanya'nın bu teklifini kabul etmek zorunda kaldı. İngiliz Büyük Elçisi Henry Austin

¹⁹ Daha 1814 yılında Kaptan J. M. Kinneir Kıbrıs'ın Britanya açısından önemini şu sözlerle dile getirmişti: "Kıbrıs'ın İngiltere'nin eline geçmesi Britanya'yı adeta Akdeniz'in hâkimi şekline sokacaktır... Suriye ve Mısır çok geçmeden İngiltere'nin eyaletleri haline gelecek, Babıali'nin her zaman kontrol edilmesi mümkün olacak; Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğundaki kazançlarının önü alınmazsa bile, bu yayılışın geciktirilmesi sağlanacaktır." (Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layar'ın İstanbul Elçiliği, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s.76).

²⁰ Uçarol, a.g.e., s. 37-38.

²¹ A.g.e., s. 33, 36.

²² Uçarol, a.g.e., s. 24.

²³ Kurat, a.g.e., s. 82.

²⁴ Alasya, a.g.e., s. 110.

Layard ve Bab-ı Ali arasında yapılan 4 Haziran 1878 tarihli gizli anlaşmanın sonunda Kıbrıs Adasının yönetimini Britanya'ya devreden *ferman-ı ali*, 7 Temmuz 1878 günü Padişah II. Abdülhamid ve Kabine Üyeleri tarafından imzalanarak Ada aynı gün İngilizlere teslim edildi.²⁵

Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi ve Rumların canlanan Enosis Umutları

Adanın Britanya idaresine verilmesinden beş gün sonra, 12 Temmuz 1878'de İngiliz askerleri Kıbrıs'a çıkmış ve Adanın yönetimi İngiliz idaresine devredilmişti. Bu durum Kıbrıs Rumlarının Enosis taleplerini güçlendiren bir algıyla sevinçle karşılandı. Özellikle 1821 Mora İsyanı sırasında Britanya'nın Yunanlara Filhelenizm sayesinde verdiği destek aynı şekilde Kıbrıs'ın da bir gün Yunanistan'a bırakılacağı umudunu kuvvetlendiriyordu. Nitekim 22 Temmuz 1878'de Adaya gelen İngiliz General Wolseley'i karşılamaya gelenler arasında Kıbrıs Başpiskoposu III. Sofronios'un (1826-1900) "*Biz Kıbrıs Rumları sakın ve uysal insanlarız. Bizler hiçbir zaman kökenimizi reddetmedik. Bizler her zaman gerçeğin yolunda ilerlemek, vazifemizin bilincinde olmak ve özgürlüğümüze erişmek özlemindedir. Haşmetlim, bizler bu yeni siyasi değişimden oldukça memnunuz. Ancak bilmenizi isteriz ki bizler Yunan soyundan gelmekteyiz ve Kıbrıs'ın Yunanistan'ın bir parçası olmasını arzu etmekteyiz. Kıbrıs'ta Osmanlı'dan devrolunan Britanya yönetimini kabul ediyoruz. Büyük Britanya'nın ana vatan sayılan Yunanistan'a bağlanmasına yardım edeceğinden hiçbir şüphe duymamaktayız ki bunu daha önce Yedi Adalar konusunda da bizlere ispatlamıştı*"²⁶ sözleri resmi düzeyde ilk defa Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi talebiydi. Sofronios'un bu beyanatındaki asıl amacı, 1864 yılında İngiliz Başbakanı William Edwart Gladstone'un Yedi Adaları Yunanistan'a bırakması²⁷ örneğindeki tarihi tekerrür ile Kıbrıs'ın da bir gün Yunanlara bırakılma ihtimaliydi. Üstelik Osmanlı'daki millet sistemine göre Adadaki Ortodoksların başı sayılan Sofronios'un bu beyanati, Kilisenin halk üzerindeki otoritesini kullanarak bizzat Enosis hareketi içinde olduğunu göstermekteydi. Kilise için Kıbrıs Rumlarının kökleri ana vatan olarak görülen Yunanistan'a aitti ve er geç bu birleşimin olması da gerekliydi. Ancak böylesi bir talep Britanya'nın "*sizin Enosis umutlarınıza saygı duyuyoruz fakat sadece hâkimiyetimiz altında bulunan bir adayı Yunanistan'a verme gücümüzün olmadığını da belirtmek isteriz. Neticede Ada hala Osmanlı Devleti'ne ait bir toprak parçasıdır*"²⁸ sözleriyle o dönem çok da fazla dikkate alınmadı. Öte yandan Kıbrıs'ın geçici İngiliz hâkimiyeti tüm Rumlar için olumlu bir gelişme olarak algılanmadı. Örneğin Kıbrıs Evagoras Gazetesinden Nikolaos Katalanos'a göre Türkler, boyunduruğu altında bulunan Yunan bölgelerindeki hâkimiyetlerini korudukları takdirde Yunan ulusu bağımsızlık yolunda en güvenilir teminata sahip olacaktı. Katalanos'un *Evagoras* Gazetesindeki 30.03.1901 tarihli köşe yazısında da belirttiği üzere "*Yunan bölgelerindeki doğrudan ya da dolaylı Türk hâkimiyeti, eskiden olduğu gibi gelecekte de Yunan ulus ittifakını güçlendiren bir unsur olacaktı.*"²⁹ Çünkü Katalanos'a göre Ada Britanya'nın elinde olduğu sürece hiçbir zaman Yunanistan ile birleşme ihtimaline sahip olamayacaktı. Nitekim bu görüşünü *Kipriakos Filaks (Kıbrıs Bekçisi)* gazetesinde kaleme aldığı 21.07.1912 tarihli yazısında da şu sözlerle ifade etmekteydi: "*Eğer Kıbrıs, Britanya'nın dominyonu olursa o zaman*

²⁵ Uçarol, a.g.e., s. 81.

²⁶ Filios Zannetos, *İstoria tis nisu Kipru. Apo tis Angilikis katohis mehri simeron* [Kıbrıs Tarihi. İngiliz Hakimiyetinden Günümüze], Cilt 2, Larnaka 1911, s. 43-49.

Giannis P. Pikros, *O Venizelos ke To Kipriako* [Venizelos ve Kıbrıs], Filippotis, Atina 1980, s. 130.

²⁷ Gladstone'nun, "*Kıbrıs Adası Yunanistan'a verilmelidir. Kıbrıslılar, Adanın anavatanlarına bağlanmasını istemekle hürdürler*" sözleri Enosis taleplerini destekleyen bir tutumdur. (Uçarol, a.g.e., s. 99).

²⁸ Pikros, a.g.e., s. 130.

²⁹ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 45.

Hellenizm kati suretle Kıbrıs'ı kaybetmiş olur. Çünkü Kıbrıs Britanya'nın dominyonu olduğu takdirde Hellenizm İngilizlerin kıvrık Aslan pençelerinden asla kurtulamaz."³⁰

Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nden Britanya'ya geçici devri Yunanlara Enosis konusunda bir umut ve güven oluşturdu. Her ne kadar Adanın kendilerinin fikrine danışılmadan Britanya'ya devredilmesi Atina kulislerinde homurtulara yol açsa da benzer gizli anlaşmanın Osmanlı ve Britanya arasında Girit için de yapılabileceği endişesiyle Yunan Hükümetince sessizlikle karşılandı. 1878'den sonra toprak erozyonlarına uğrayan Osmanlı Devleti için bir başka önemli sorun olan Girit o dönem Britanya'nın Berlin Antlaşması sırasında Kıbrıs gibi Girit'e el koymamasından ötürü zaten bir pişmanlık kaynağıydı.³¹ Yunanistan, Britanya'nın bu pişmanlıkla Girit'i de kendi topraklarına katacağı endişesine sahipti. Bu nedenle Akdeniz sularında yer alan Girit'in Yunanistan'a ilhakı Kıbrıs'tan çok daha önemli görülüyor ve bu nedenle Yunan siyaseti üzerinde Kıbrıs, Girit ile kıyaslandığında, başlarda çok önemli bir yer tutmuyordu.

Yunanistan'da Venizelos Dönemi ve Kıbrıs Sorunu

Yunan siyasetindeki tıkanıklığı gidermek amacıyla 1909 yılında Gudi darbesiyle Yunanistan'a getirilen Eleftherios Venizelos her ne kadar Yunan siyasetinde yeni bir isim gibi görünse de aslında Girit'in Yunanistan'a ilhakı konusunda geçmişte verdiği mücadele ile bilinen bir politikacıydı. Venizelos, 1897 yılında Osmanlı'dan özerklik alan Girit'in Yunanistan'a bağlanması hususunda dönemin Girit valisi Prens Georgios ile yaptığı tartışmayla adını duyurmuştu. Yunan Kralı I. Georgios'un ikinci oğlu olan Prens II. Georgios Girit'in hiç vakit kaybetmeden Yunanistan'a bağlanması gerekliliğini savunurken; o dönem Girit'te aktif bir politikacı olan Venizelos ise tam aksine Girit'in Garantör Güçlerden kesin bağımsızlığını aldıktan sonra "aşama aşama" Yunanistan'a bağlanma fikrini destekliyordu.³² 1901 yılında Venizelos ile Prens II. Georgios arasında Girit'in Yunanistan'a ilhakı konusunda ilk kavga başladığında *Evagoras, Foni tis Kipru (Kıbrıs'ın Sesi)* gibi Kıbrıs'ın önde gelen gazeteleri Venizelos'a karşı ağır bir söylem geliştirmiş ve bu konuda Prens II. Georgios'u desteklemişlerdi. Çünkü Kıbrıslı Rumlar "kurtarılmayı bekleyen kardeşler" olarak Yunan Krallığını her zaman Helenizm'in başı olarak görmekteydiler. Bu sebeple bu kuruma yapılan herhangi bir karşıt eylem Helenizm'e yapılmış bir hakaret olarak düşünülmekteydi.³³ Venizelos'un desteklediği Girit'in aşamalı Yunanistan'a bağlanma fikri Yunan dünyasında "*Enosis karşıtı politikacı*"³⁴ yorumlarıyla karşılık buldu.

Ancak Venizelos'un başta reddedilen fakat sonrasında kabul gören Girit'in "aşama aşama" Yunanistan'a bağlanma düşüncesi Yunanlar tarafından haklı bulunarak desteklenmeye başlandı. Bunun en önemli nedeni 1901 yılından 1912 Girit'in Yunanistan'a ilhakına kadarki süreçte Venizelos'un Enosis karşıtı bir politikaya sahip olmadığı ve ülke menfaatlerine yönelik bir siyaset izlediği kanaatine varılmasıydı. Girit'te elde edilen bu politik başarı Kıbrıs'ta da Venizelos'la ilgili düşünceleri olumlu yönde değiştirdi. 1909 yılında Girit'ten Yunanistan'a getirilen Venizelos, Kıbrıs'ta da bu "*Yunanistan'daki gelişim rüzgarının*"³⁵ önemli temsilcisi olarak görülmesini sağladı. 1910 yılında Yunanistan'ın Başbakanı olarak Hükümetin başına geçen Venizelos, iç ve dış siyasette üç önemli adımı gerçekleştirmek amacıyla siyasi programını oluşturdu. Bu programda Yunanistan'ı Batı eşiti modern bir

³⁰ A.g.e., s. 57.

³¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 544.

³² Thanos Veremēs, Megali Ellines, Eleftherios Venizelos [Önemli Yunanlar, Eleftherios Venizelos], Cilt 8, Skai, Atina 2009, s. 34.

³³ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 43.

³⁴ A.g.e., s. 43.

³⁵ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 56.

ülke haline getirmek, Yunanistan'ın ekonomik ve siyasi restorasyonunu sağlamak ve dış politikada "Megali İdea"³⁶ ülküsünü gerçekleştirmek hedefi vardı.³⁷ Venizelos'un dünyasında "Megali İdea" Helenizm'in olduğu tüm toprakların tek bir ulus çatısı altında toplanması anlamına geliyordu. Venizelos için Helenizm'in temel kıstası ise Yunan bilincine sahip olmaktı. Nitekim bu düşüncesini 1919-1920 yılları arasında Paris Barış Konferansında şu sözlerle ifade edecekti: "Bir kimsenin etnik kimliği ulus bilinci dışındaki amillere göre belirlenemez. Ben Yunanım. Ancak damarlarımda ne kadar Yunan kanı dolaştığını bilmiyorum. Zaten bu beni neredeyse hiç ilgilendirmiyor. Çünkü sahip olduğum ulus bilinci Yunan'a aittir."³⁸

Yunanistan için Kıbrıs, "Megali İdea" ulus ülküsünde, Yunan nüfusunun bulunduğu diğer bölgelerle kıyaslandığında özel bir konumda algılanmaktaydı. Kıbrıs, 1878'den sonra *de facto*; 1914'den sonra ise *de jure*³⁹ olarak Britanya'nın toprağı olmuştu. Yunanistan, "Megali İdea" düşününde, Kıbrıs'ı Britanya gibi dönemin etkin gücünden Yunan toprağına kolayca katamayacağını çok iyi biliyordu. Venizelos için "Megali İdea" düşünüyü gerçekleştirmenin tek yolu ise Yunanistan'ın her zaman Britanya yanında *junior partner* olarak yer almasıydı.⁴⁰ Üstelik 1910-1920 yılları arasında İngilizlerin Emperyalist politikası da Yunanistan'ın ulus çıkarlarıyla birebir örtüşmekteydi. Bu nedenle Britanya ve Yunanistan arasında sağlanacak siyasi işbirliği her iki tarafın menfaatleri açısından gerekli bir durumdu.⁴¹ Öte yandan XX. yüzyıl başlarında Büyük Güçler tarafından benimsenen öz belirtilim (self determinasyon) politik görüşü ulus-devletleri destekleyen bir tutumdur. O halde Kıbrıs'ta da, ulusların kendi kaderini tayin hakkı doğrultusunda, Enosis'in gerçekleştirilebilmesi mümkün olabilirdi.

XX. yüzyıl başlarında dünya konjonktüründe de yeni bir siyasi dönem algısı oluşmuştu. Bismarck Almanya'sının siyasi birliğini tamamlamasından sonra elde ettiği büyük güç, başlangıçta en çok Fransa'yı rahatsız etmiş fakat sonradan Fransa'nın yanına, Almanya'nın 1880'lerden sonra başlayacağı sömürge edinme politikasıyla birlikte girdiği deniz silahlanmasından kuşku duyacak İngiltere de katılmıştı.⁴² Almanya'nın deniz gücünün kuvvetlenmesi sonucunda Britanya, coğrafi açıdan Almanya'ya yakın bir mevkide olan Kuzey Denizi'nde daha fazla savaş gemisi bulundurma tedbirini almaya başladı. O zamana kadar Akdeniz'de varlık gösteren Britanya'nın tüm deniz gücü artık Almanya'ya karşı alınacak tedbir gereği Kuzey Denizine kaydırılacağından Britanya'nın Akdeniz

³⁶ XX. yüzyılda "Megali İdea" ulus ülküsünün anlamı 1844 yılında Kolletis'in ifade ettiği Bizans'ı yeniden canlandırma fikri ile aynı değildi. Bu dönemde "Megali İdea" Yunanistan'ın irredantizm politikasıyla eş güdümlü olarak topraklarını genişletme politikasına dönüşmüştü. Tüm Yunanların tek bir ulus çatısı altında bulundurulmasını hedefleyen bu ülkünün temel kıstası dil ve etnik kimlikten bağımsız Yunan bilincine sahip olan herkesi içine almasıydı. Yunan'ın olduğu tüm topraklar Yunanistan anakarasında tek bir ulusu oluşturacaktı. Venizelos'a göre de "Megali İdea" ülküsü Yunanların yaşadığı bölgelerin Yunanistan'a dahil edilmesi ilkesini içinde barındırıyordu. Yunan etnolojik temeli olmayan yerlerin toprak genişletmek amaçlı alınması söz konusu bile değildi. (Aleksandros Kotzias, O Ethnikos Dihasmos [Ulusal Bölünme], Ta Nea-Ekdoseis Fitraki, Atina 2011, s. 57).

³⁷ Thanasis Diamantopoulos, "To Politiko ke Kinoniko Minima tu Venizelismu tis Anorthosis" [Restorasyon sürecinde Venizelos'un politik ve toplumsal mesajı], *Simposio gia ton Eleftherio Venizelo, Praktika [Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı]*, ELIA ke Musio Benaki, Atina 1988, s. 28.

³⁸ Evanthis Chatzivasiliiu, O Eleftherios Venizelos. İ Ellinoturkiki Prosengisi ke to Provlima tis Asfalias sta Valkania 1928-1931 [Eleftherios Venizelos. Türk-Yunan Yakınlaşması ve Balkanlardaki Güvenlik Sorunu 1928-1931], IMXA, Selanik 1999, s. 27.

³⁹ I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya safında İngiliz blokuna karşı savaşa katılması üzerine 5 Kasım 1914 tarihinde Britanya tek taraflı olarak 1878 Berlin Antlaşmasını hükümsüz sayarak Kıbrıs'ı ilhak etti. Adanın Britanya'ya ilhakını Osmanlı Devleti 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı Sevr Antlaşmasınının 115. maddesinde yer alan hükmüne göre resmen tanıdı. Ancak Sevr antlaşmasının hükümsüz olması nedeniyle 24 Temmuz 1923 yılında imzalan Lozan Barış Antlaşmasınının 16 ve 20. maddelerince Türkiye Kıbrıs'taki tüm hukuki haklarından feragat etti ve İngiltere'ye ilhakını resmen tanıdı. 1 Mayıs 1925 tarihinde Kıbrıs, İngiliz tacına bağlı bir sömürge oldu. (Alasya, a.g.e., s.138, 116)

⁴⁰ Christos A. Theodoulou, I Ellada kai i Antant [Yunanistan ve Antant], Ekdoseis Pataki, Hanya 2011, s. 76.

⁴¹ Kostis Giourgos-Haris Drakopoulos, Ellines Politikoï [Yunan Siyasetçileri], Kathimerini Gazetesi Özel Eki, Atina 1996, s. 170.

⁴² A. Haluk Ülman, I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 143.

sularındaki üstün hâkimiyeti diğer büyük devletlerle eşit dengede olacaktı. Öte yandan İtalya, Trablusgarp Savaşından sonra 1912 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı Uşi Antlaşması gereği On İki Adaları geçici işgal altına almış⁴³ ve Akdeniz'de varlık gösteren bir başka deniz gücü olmaya başlamıştı. Britanya'nın Akdeniz'de deniz gücü olarak İtalya ve Almanya ile eşit güç konumuna gelmesi bölgede kendisine destek sağlayacak bir başka deniz gücüne ihtiyacı doğurdu. Dönemin İngiliz Bahriye Nazırı Winston Churchill, Britanya gibi deniz ülkesi olan Yunanistan'ın coğrafi konum açısından kritik bir önemi olduğunu düşünüyordu. Yunanistan'ın Ege Adalarını ve Çanakkale Boğazını denetim altında tutması Rus donanmalarına karşı bir güvenlik çemberi de oluşturuyordu. Öte yandan Yunanistan'ın kuzey bölgesinin İyonya Denizine bakması Adriyatik'i Yanya Denizine bağlayan Otranto Boğazını da kontrolü altında tutması demekti. Bu da Avusturya Macaristan'ın deniz üssünün bulunduğu Pula limanındaki askeri donanmanın denetimini sağlamaktı. Churchill'in amacı Yunanistan'ı, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı donanmasının hatta gelecekte kendisine tehdit unsuru olabilecek Rusya'nın, Akdeniz'e inmesini engellemede tıkaç göreviyle kullanmaktı. Britanya Yunanistan'ı Akdeniz'de gücünü sabit tutacak ve kolayca denetleyebileceği bir ülke olarak düşünmekteydi. Bu noktada da Kıbrıs, Britanya'nın Akdeniz'deki emellerini gerçekleştirebilmek için Yunanistan'a yem olarak sunulabilirdi.

İngiliz Hükümeti Akdeniz'deki statükonun devamlılığı için Yunanistan ile işbirliği içerisine girmenin doğru yolda atılacak ilk adım olduğu kanısıyla Ekim 1912 tarihinden itibaren Yunanistan'la diplomatik görüşmeler başlattı. Churchill, İngiliz Hükümetine Yunanistan'ın Kıbrıs karşılığında deniz üssü olarak Korfu Adasını bırakması önerisini sundu. Churchill tarafından sunulan bu öneri dönemin Britanya Başbakanı Herbert Henry Asquith ve Dışişleri Bakanı Edward Grey tarafından da olumlu karşılanmıştı. Korfu Adası konum itibarıyla Otranto Boğazına yakın olması sebebiyle önemli bir mevkide bulunuyordu. Çünkü Avusturya-Macaristan'ın Pula limanından Akdeniz'e inmesi için mutlaka Otranto Boğazını kullanması gerekmekteydi. Eğer Korfu Adası Britanya tarafından deniz üssü olarak kullanılırsa Avusturya-Macaristan'ın Otranto Boğazı'ndan Akdeniz'e inmesi de engellenebilirdi. Öte yandan Otranto Boğazı'ndan geçişine izin verilse bile Malta ve Akdeniz'de hâkim güç olan Britanya, Avusturya Macaristan'ı kısaç altına alarak Pula limanına geri dönüşünü engelleyebilirdi. Britanya'nın Yunanistan ile ilgili bir diğer düşüncesi de İngiliz donanmasının tamamlayıcı gücü olarak Ege Denizi'ndeki Yunan donanması ile birlik oluşturmaktı. Britanya, Yunan donanmasının askeri açıdan gelişmesini sağlamak konusunda her tür desteği vermeye hazırdı. Britanya'nın amacı Yunan donanmasına ait gemileri büyük taarruz gemilerinden ziyade daha ufak çaplı savunma gemileri şeklinde kullanmaktı. Bu noktada Yunanistan, Britanya'nın Akdeniz üzerindeki koşulsuz hâkimiyetinde oldukça büyük önem arz ediyordu.

Britanya ve Yunanistan arasında Kıbrıs konusu ilk olarak 10 Kasım 1912 tarihinde dönemin Britanya Ekonomi Bakanı David Lloyd George ve Britanya'nın Yunan Konsolosu Sir İoannis Stavridis arasında bir yemek sohbetinde gerçekleşti. Konunun Yunanistan Konsolosu Stavridis tarafından da olumlu karşılanması bu ön görüşmenin 18 Kasım 1912 tarihinde resmi düzeye taşınmasına vesile oldu.⁴⁴ Lloyd George, Konsolos Stavridis'e Churchill'in Adriyatik Denizi'nde bir liman istediğini ve bu limanın Korfu Adası olarak düşünüldüğünü belirtti. Yunanistan'ın Korfu Adasını İngilizlere vermesi karşılığında da Kıbrıs Yunanlara verilecekti. Konsolos Stavridis Yunan Hükümeti ile Britanya arasında arabuluculuk görevini üstlenecek ve Yunan Hükümetinin teklifi olumlu değerlendirmesi halinde de Stavridis konuyla ilgili Churchill ile görüşme sağlayacaktı.

⁴³ Ülman, a.g.e., s. 280.

⁴⁴ Eleni Gardika Katsiadaki "Venizelos ke Churchill. Í vasis tis Angloellinikis Sinennoisis (1912-1913)" [*Venizelos ve Churchill. İngiltere ve Yunanistan Anlaşmasının Esasları (1912-1913)*], Thanos Veremis-Odisseas Dimitrakopoulos, Meletimata giro apo ton Venizelo ke tin epohi tu [Venizelos ve dönemi ile ilgili denemeler], Filippoti, Atina 1980, s. 91.

Teklifin yapıldığı günün öğleden sonrasında Stavridis ve Churchill, Kıbrıs konusunda bir anlaşma sağlayabilmek amacıyla bir araya geldi. Konsolos Stavridis, Yunanistan'ın Korfu'da asker tahkim edemeyeceği yönünde bağlayıcı bir antlaşması olduğunu belirtince⁴⁵ Churchill Korfu'nun hemen aşağısında bulunan Kefalonya Adasındaki Argostoli şehrine Britanya'nın askeri üs kurma teklifini sundu: *“Beni iyi dinleyiniz Bay Stavridis. Ben size Adanın ne ilhaki ne de kiralanması teklifini sunuyorum. Kefalonya'da ikamet eden hiç kimse, tek bir insan bile, İngiliz uyruğuna geçmeyecektir. Benim sizden talebim Adanın Britanya tarafından kullanılma hakkına sahip olmasıdır. Kullanma hakkından başka hiçbir talep söz konusu değildir. Britanya Hükümeti Adaya ne zaman ihtiyaç duyarsa, ister savaş ister barış döneminde, Argostoli şehri deniz üssü olarak kullanılacaktır. Britanya'nın adayı kullanım hakkı kendi menfaati doğrultusunda olacak ve hükümet gerekli görürse Adada askeri bir yapılanmaya da gidilecektir. Elbette bu karar Yunan Hükümetinin de onayı doğrultusunda olacaktır. Böyle bir askeri yapılanmayı ya biz İngilizler ya da maddi destek sağladığımız Yunanlar gerçekleştirecektir. Eğer askeri yapılanma Yunanlar tarafından gerçekleştirilirse Britanya kendi plan ve gözetimi altında konuya vakıf olacaktır. Bu anlaşma karşılığında Kıbrıs Yunanlara verilecektir. Bu konu da bizim öngördüğümüz ya gizli ya da aleni bir antlaşma metniyle gerçekleştirilecektir.”*⁴⁶

Churchill'in Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmakta sakınca görmemesinin başlıca sebebi Britanya Kraliyet Donanması'nın Kıbrıs'ı askeri açıdan artık stratejik bir değerde görmemesiydi. 1882 yılında Mısır'ı ele geçiren Britanya, Kıbrıs olmadan da Akdeniz'de kendini idame ettiren bir güç olarak varlığını sürdürebilirdi. Stavridis, Britanya'nın bu teklifini hiç vakit kaybetmeden Başbakan Venizelos'a iletmek istediğini belirtse de, Churchill, Stavridis ve Venizelos arasında gerçekleşecek bu iletişimin şüphe oluşturabileceğini düşünüp güvenlik endişesiyle reddetti. Bu hususta en güvenilir yol Britanya Hükümeti tarafından tayin edilecek bir kişinin Venizelos ile görüşme sağlamasıydı. Bu görev Lloyd George ve Churchill tarafından Eğriboz adasında büyük toprak sahibi olan çiftlik ağası Baker'ın kızı İrene Noel'e verildi. Noel ve Venizelos arasında 23 Kasım 1912 tarihinde geçen gizli görüşmede, Başbakan Venizelos Britanya ile kurulacak temastan memnuniyet duyacağını belirtmiş ve Britanya'nın görüşme talebini de kabul etmişti.⁴⁷

Özellikle Venizelos için Britanya Hükümeti ile yapacağı görüşme çok büyük önem arz ediyordu. Venizelos, bu görüşmede Britanya Hükümeti ile sadece Kıbrıs konusunda müzakerelerde bulunmak niyetinde değildi. Bir başka önemli husus da I. Balkan Savaşı'nın sonuna doğru yaklaşılacak bu süreçteki öngörülerde Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı üstün geleceği yönündeydi. Venizelos işte bu temasta I. Balkan Savaşı'nın sonunda Osmanlı ile sağlanacak Londra'daki barış görüşmesinde Britanya'nın desteğini talep edecekti. 12 Aralık 1912 tarihinde Londra'ya ulaşan Başbakan Venizelos'un, Lloyd George, Churchill ve Britanya Koloni Bakanı Lewis Vernon Harcourt ile yaptığı

⁴⁵ 5 Kasım 1863 Londra Antlaşması ile Yunanistan'ın 3 garantör Devleti olan Britanya, Fransa ve Rusya, Yunan Kralı Bavyalı Otto yerine Glücksburg Hanedanından I. Georgios'un cülusu karşılığında Yedi Adaların Yunanistan'a bırakılmasına karar verdi. Bu antlaşma metninden kısa bir süre sonra 14 Kasım 1863 tarihinde Yunanistan ve Garantör Güçler arasında ikinci bir antlaşma metni daha imzalandı. Bu antlaşma metnine göre Yedi Adalardaki tüm adalar ve deniz sularında tarafsızlık ilkesine bağlı olarak hiçbir şekilde silahlı askeri kuvvet ve donanma bulundurulmayacaktı. Sadece adalardaki halkın güvenliğinin sağlanması ve vergilerin toplanması sırasında emniyetli bir ortam yaratılabilmesi için adalarda sivil gücün yanı sıra askeri bir gücün de bulunmasına izin verildi. Antlaşma içindeki silahsızlanma maddesi o dönem Yunan Hükümeti tarafından adalardaki hakimiyetin sınırlandırıcı hükmü olarak görüldüğünden hoş karşılanmamış ve protesto edilmişti. Bu sebepten ötürü üç Garantör Güç 14 Kasım 1863 tarihinde imzalanan antlaşmayı yeniden gözden geçirerek antlaşma metni üzerinde ufak değişimler yapmış ve 25 Ocak 1864 tarihinde ek bir protokol imzalamıştı. 29 Mart 1864 tarihinde üç Garantör Güç ve Yunanistan arasında Yedi Adalar ile ilgili nihai antlaşma metni imzalandı. Bu antlaşma metnine dönemin etkin güçlerinden sayılan Prusya ve Avusturya-Macaristan da muvafakat vermiş ve alınan karar doğrultusunda Korfu ve Paksi Adaları hariç diğer adalarda silah bulundurulabileceğine dair hüküm verilmişti. (Tasos Vurnas, *Ιστορία της Νεότερης και Σιγχρονής Ελλάδας [Çağdaş Yunan Tarihi]*, Cilt I, Pataki, Atina 2011, s. 431-432).

⁴⁶ Gardika Katsiadaki, a.g.m., s. 91-92.

⁴⁷A.g.m., s. 93.

görüşmede Kıbrıs ve Kefalonya Adalarının değiş tokuş edilmesinin yanı sıra I. Balkan Savaşı sonunda Yunanistan ve Osmanlı arasında gerçekleşecek barış antlaşmasında Britanya'nın Yunanistan'a vereceği destek kararı alındı. Bu görüşmeden çok kısa bir süre sonra Yunanistan'a yakınlığı ile bilinen ve kendisini de bir Yunanperver (Filhelen) olarak addeden Lloyd George⁴⁸ ile Venizelos 16 Aralık 1912 tarihinde yeniden ikili bir görüşmede bulundu. Venizelos ve Lloyd George, Doğu Akdeniz'de İngiliz-Yunan müttefikliğinin iki önemli temsilcileriydi. Öyle ki Lloyd George, Venizelos siyasetinin Britanya'daki mümessili olarak biliniyordu.⁴⁹ Bu nedenle her iki taraf da Yunanistan ve Britanya'nın müttefikliği hususunda karşılıklı çaba içerisine girmişti.

Söz konusu ikili görüşmeden tam bir gün sonra Churchill'in de aralarında bulunduğu üçüncü görüşme gerçekleşti. Bu görüşmede Kıbrıs ve Kefalonya Adaları ile ilgili imzalanacak antlaşmanın gizli olup olmayacağı hususu tartışıldı. Venizelos böyle bir gizli antlaşmayı Yunanistan açısından riskli görmekteydi çünkü anlaşmanın gizli kalması halinde ileride çıkabilecek olası bir savaşta bu bölge Britanya tarafından askeri savunmada kullanılacak ve böyle bir durum da Yunanistan'a karşı askeri taarruz tehlikesini doğuracaktı. Oysa anlaşmanın açık olması halinde Yunanistan kendisini güvenlik konusunda garanti altına alabilecekti. Venizelos, daha sonraki süreçlerde (5/7 Ocak 1913) hem Lloyd George hem de Churchill ile iki farklı görüşmede daha bulundu.⁵⁰ Her iki görüşmede de Britanya'nın Kıbrıs konusuyla ilgili Yunanistan'a verdiği vadin geçerli olduğu ancak bu anlaşmanın I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı ve Balkan Devletleri arasında imzalanacak anlaşmanın sonucunda gerçekleşebileceği hükmüne varıldı. Aslında Britanya, Osmanlı Devleti ve Balkan Devletleri arasında yaşanan sorunun kısa vadede çözümlenmeyeceğini ön gördüğünden Kıbrıs konusunu bir müddet askıya almıştı. Churchill de Venizelos ile yaptığı görüşmelerde Kıbrıs ile ilgili teklifinde ısrarcı olmayı bırakmış ve anlaşma metninin gizli olmayacağı mutabakatına vardıkları için aceleci davranılmaması gerektiğini belirtmişti. Neticede Britanya I. Balkan Savaşı sonunda imzalanacak antlaşmanın hemen akabinde Yunanistan ile Kıbrıs konusunda masaya oturma kararını zaten almıştı.⁵¹

29 Ocak 1913 tarihinde Venizelos'un Churchill ile yaptığı görüşmede de Kıbrıs ve Kefalonya Adalarının değiş tokuş edilmesi hususunun hala geçerli olduğu konuşulmuş ancak hâlihazırda Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında herhangi bir mutabakatın olmamasından ötürü bu kararın ileri bir tarihe ertelenmesine karar verilmişti.⁵² Kıbrıs konusunun bu dönemde askıya alınmasının en önemli nedeni Britanya'nın Kıbrıs ile ilgili hususta Osmanlı Devleti ile arasını politik açıdan bozmak istememesiydi. Balkan Savaşlarından sonra tüm Avrupa'yı içine alan büyük bir savaşın çıkma ihtimalini gören Britanya, bu müttefiklikte Osmanlı Devleti'ni kaybetmek istemediğinden diplomatik açıdan arasının açılabilceği Kıbrıs meselesinde ısrarcı bir politika izlemedi. Özellikle Osmanlı Devleti'ni Almanya tarafından uzak tutmaya çalışan Britanya ileride olası bir savaşta Osmanlı'nın kendi taraflarında yer almasa bile en azından tarafsız kalmasını istiyordu. Bu yüzden Kıbrıs meselesiyle Osmanlı Devletini Almanya ile yapacağı bir ittifaka sürüklemek istemiyordu.⁵³

⁴⁸ 1916-1922 yılları arasında Britanya Başbakanı olarak da görev yapan dönemin Ekonomi Bakanı Lloyd George tam bir Yunan hayranıydı. Eski Britanya Başbakanı Gladstone gibi Lloyd George da Türk düşmanlığı ile bilinen bir politik yüzdü. Doğu Sorunu olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'ni parçalama meselesinde Yunanistan'ı Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'deki en uygun mirasçısı olarak görmekteydi. Bu nedenle Venizelos ve Lloyd George arasındaki ilişki sadece politik düzeyde değil aynı zamanda belli bir dostluk çerçevesinde sürmekteydi. Her iki tarafın liberal siyaset anlayışı Britanya-Yunanistan arasındaki işbirliğinin de temelini oluşturuyordu. (Ioannis Mazarakis Enian, "O Eleftherios Venizelos ke o i Ethnikes mas Diekdikisis sti Sindiaskepsi İrinis A Eksamino 1919" [Eleftherios Venizelos ve 1919 Barış Görüşmelerinin İlk Döneminde Ulusal Taleplerimiz], *Simposio gia ton Eleftherio Venizelo, Praktika [Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı]*, s.246.

⁴⁹ Kazamias-Papapoliviou (edit), a.g.e., s. 58-59.

⁵⁰ Pikros, a.g.e., s. 7.

⁵¹ Gardika Katsiadaki, a.g.m., s. 96.

⁵² Giorgos Th. Mavrogordatos, 1915. O Ethnikos dihasmos [1915. Ulusal Bölünme], Ekdotis Pataki, Atina 2015, s. 36.

⁵³ Pikros, a.g.e., s. 8.

Venizelos Britanya’da bulunduğu süre zarfında gerek Kıbrıs, gerekse I. Balkan Savaşı sonunda Yunanistan’ın talepleri hakkında pek çok görüşmelerde bulunmuş ancak net bir sonuç elde edemese de umut dolu vaatlerle 1 Şubat 1913 tarihinde Yunanistan’a dönmüştü.⁵⁴ Her ne kadar Yunanistan I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya varamamış olsa da bu sonuç Venizelos için merkeze alınması gereken bir sorun olarak görülmedi. Çünkü Venizelos’un asıl ulus hedefinde Britanya ile iş birliği içine girmiş Büyük Yunanistan hayali vardı. Stavridis, kendi anılarında Venizelos’un İngiltere’de bulunduğu sırada gerçekleştirmiş olduğu görüşmelerden ne kadar umutlu olduğunu şu sözlerle açıklamaktaydı: *“Venizelos Britanya’da yaptığı görüşmelerden umutlu bir şekilde ayrıldı. Çünkü Venizelos, bu görüşmelerin sonunda Yunanistan’ın Britanya ile büyük ve önemli bir antlaşmaya imza atma fırsatı yakaladığını hatta ileriki süreçte Fransa ile de önemli bir antlaşma yapabilme şansının olacağını düşünüyordu. Böylesi bir durum da Yunanistan’ın geçmişe nazaran çok daha farklı bir geleceğinin olabileceği ihtimalini kuvvetlendiriyordu. Geçmişte Yunanistan hiç kimsenin desteğine sahip olmayan tek ve yalnız bir ülke iken, şimdi güçlü donanması ve demiryolları ile Fransa ve Britanya’nın dostluğunu kazanmış bir ülke konumuna gelmişti. Yunanistan, Doğu’da artık kimsenin reddetmeyeceği bir güç olacaktı.”*⁵⁵

Britanya ve Kıbrıs arasında önemli bir müzakere konusu olan Kıbrıs, Balkan Savaşlarından sonra Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin seyri doğrultusunda bir sonuca ulaşamadı. Özellikle Britanya, Yunanistan ile sıkı ilişkiler içerisine girmenin Osmanlı Devleti’ni karşısına alabilecek bir durum yaratacağını düşünerek her iki tarafa eşit mesafede bir politika izlemeye çalışmaktaydı. Nitekim Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında çıkabilecek herhangi bir sorunda Britanya mutlaka bir tarafın yanında yer alacak böylesi bir durum da diğer tarafı kaybetmesine sebebiyet verecekti. Bu da Britanya’nın baskül politikasına uymayan bir durumdu. Britanya’nın Yunanistan ile ilgili mevzuda Kıbrıs konusunu aceleye getirmemesinin tek nedeni Osmanlı Devleti ile yaşanabilecek olası bir gerginlik değildi. Şubat 1913 tarihinde Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın ekonomik nedenlerden ötürü savunma giderlerinde kısıtlamaya gitmesi Britanya’nın askeri güvenliği açısından ciddi bir tehdit unsuru olmaktan çıkıp rahat bir nefes almasına olanak sağladı. Bu sonuç doğrultusunda da İngiliz Deniz Donanmasının Yunanistan’a eskiye oranla ihtiyacı azalmıştı. Öte yandan başından beri bloklaşmanın hangi tarafında yer alacağı konusunda stabil bir denge içinde olmayan İtalya, artık yavaş yavaş Antant güçleri yanında yer alabileceğinin sinyallerini vermeye başlamıştı. Bu durumda Britanya’nın Ege Adalarını ve Çanakkale Boğazını denetim altında tutması bu bölgede güvenlik çemberi oluşturması için gerekli değildi. Britanya’nın deniz gücünü Akdeniz’den İyonya Denizine kaydırmasına gerek duymayacağından Kefalonya Adasına da ihtiyaç kalmayacaktı.⁵⁶

⁵⁴ Venizelos, Britanya’da sürdürdüğü bu gizli görüşmelerden Yunan Kralı I. Georgios’un da haberdar edilmesini talep etmekteydi. Ancak Churchill, bu görüşmelerin hiçbir şekilde Saray’ın bilgisi dâhilinde olmaması gerektiğini ifade etmişti. Bunun sebebi de Velihaht Konstantinos’un, Alman Kayseri II. Wilhelm’in kız kardeşi Sofia ile evliliği ve Venizelos’un İngiliz politikasının aksine Almanya’yı desteklemesiydi. Bu da Britanya ile yapılan bu gizli görüşmelerin Saray içinden dışarı sızdırılacağı endişesini doğurmaktaydı. Böylesi bir sonuç da Britanya ve Yunanistan arasındaki görüşmelerin tamamen kesintiye uğramasına sebep verecekti. Venizelos, Churchill’e konunun hiçbir şekilde velihaht Konstantinos’un bilgisine sunulmayacağına ve Kral I. Georgios’un bu türden bir gizli bilgiyi kimseyle paylaşmayacağından emin olduğuna dair garanti verdi. Churchill bu garanti üzerine, Venizelos’a tüm detayların anlatılmaması yönünde uyarıda bulunarak görüşmelerden Kral I. Georgios’un da haberdar edilebileceğini belirtti. Venizelos bu konuyla ilgili Saray’a Balkan Savaşları sonunda Britanya ve Yunanistan arasında olası bir anlaşma ihtimalinin olduğu, konu üzerinde görüşmelerin hali hazırda devam ettiği, bu görüşmelerin sadece Venizelos ve Churchill arasında değil Dışişleri Bakanı Edward Grey ve Britanya Başbakanı Herbert Henry Asquith’in de bilgisin bulunduğu doğrultusunda bilgi verecekti. (Basilis Panagiotopoulos, Eleftherios Venizelos. Apo tin turkokratumeni Kriti ston Ethniko Dihasmo. [Eleftherios Venizelos. Türk Hakimiyetindeki Girit’ten Ulusal Bölünmeye], Cilt I, Ta Nea, Atina 2011, s. 147).

⁵⁵ Gardika Katsiadaki, a.g.m., s. 98.

⁵⁶ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 94-95.

1912-1913 yılları arasında Britanya ve Yunanistan arasında geçen Kıbrıs ile ilgili gizli görüşmeler Yunanistan arşiv kayıtlarında bulunmamaktadır. Bu döneme ait hiçbir resmi kaydın olmaması Kıbrıs müzakerelerinin yapılıp yapılmadığı kuşkusunu da doğurmaktadır. Kıbrıs'ın Argostoli limanı karşılığında Yunanistan'a bırakılması ile ilgili kayıtlar sadece o dönemin politik yüzlerinin bizzat kendilerince kaleme aldıkları günlük ya da hatıratlarda geçmektedir. Örneğin o dönem Britanya'nın Yunan Konsolosu John Stavridis'in bugün Oxford'daki St. Antony College'da bulunan "Günlükler"⁵⁷ adlı kitabında konudan şu cümlelerle bahsedilmektedir: "*Winston Churchill İngiliz donanmasının Akdeniz'deki durumunu ve Fransız donanmasıyla birlikte nasıl iş göreceğini anlattı... İngiltere'nin Adriyatik Denizine yakın bir üssü olursa bu denizi kapamak kolaylaşacaktı. Bütün elverişli yerler arasında Deniz Bakanlığının yeğleyeceği tek yer Kefalonya Adasındaki Argostoli'ydi.*"⁵⁸ Venizelos'un o dönem askeri müşaviri olan İoannis Metaksas'ın günlüklerinde de Britanya'nın Kıbrıs teklifinden bahsedilmektedir. "... (Venizelos) birdenbire bana bir soru yöneltti: sayın Metaksa, Kefalonya adasını deniz üssü olarak İngilizlere bırakmamız fikrine siz ne diyorsunuz? Ona cevabım şöyle oldu: Sayın Başbakanım Adanın tamamını Britanya'ya vermeyi ifade ettiğinizi sanmıyorum. Böyle bir şey zaten çok korkunç olurdu. Sanırım sizin demek istediğiniz şey Britanya'ya Kefalonya'da deniz üssü kurma hakkını verme isteğimizdir. Bunun üzerine Venizelos hemen cevabı verdi: Tabii ki Adayı vermekten bahsetmiyorum. Gerçi Britanya Kefalonya'ya karşı Kıbrıs'ı vermeyi teklif etse de... Venizelos bu sözleri söylerken gözlerimin içine kurnazca bir tebessümle bakmıştı. Bense içimde kaynayan öfkeyi dizginlemeye çalışıyordum. O'na şöyle cevap verdim: Bedeli ne olursa olsun herhangi bir Yunan adasının verilmesi mümkün olamaz. Britanya'nın Adayı deniz üssü yapmasına izin vermenizi bile anlamam olanaksız. Eğer biz Britanya ile bir işbirliği içine girersek elbette müttefikimiz olarak Yunanistan'daki limanların hepsini deniz üssü olarak kullanma hakkına sahiptir. Şayet İngilizler Kefalonya'da deniz üssü olmasını istiyorsa o zaman bize maddi olarak destek versinler. Biz kendimiz bu maddi destekle burada bir deniz üssü kuralım. Bu deniz üssü bize ait olarak Britanya'nın kullanımına verilebilir. Bu cevap üzerine Venizelos bana bunun iyi bir çözüm olacağını ifade etti. Fakat ben Venizelos'un bana karşı olan samimiyetinden emin değildim. Ve hatta hala kafasından Kefalonya'ya Britanya'ya bırakma konusundaki düşünceleri kovmamıştı..."⁵⁹

1912-1913 yılları arasında Britanya ve Yunanistan arasında Kıbrıs ile ilgili müzakere kayıtlarına Britanya Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde de rastlanmamaktadır. Öyle ki 6 Kasım 1931 tarihinde Kıbrıs ile ilgili sorunun devam ettiği sırada dönemin Başbakanı Venizelos ile İngiliz Büyükelçisi Patrick Ramsay arasında geçen görüşmede 1912-1913 yılları arasında Yunanistan ile Britanya arasında gizli görüşmelerin olduğu ve bu görüşmelerin kayıtlarının Venizelos'un kendi tuttuğu notlarda belirtildiğinden bahsedilir. Ancak konuyu öğrenmek için Britanya Hükümetinden bilgi talep eden Ramsay'a İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivinin 28 Temmuz 1931 tarihli dilekçesiyle verdiği cevap şöyledir: "*İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivinde Kıbrıs'ın Argostoli limanının kullanılması karşılığında Yunanistan'a verilmesi hususunda hiçbir kanıt ulaşılmamıştır. Nitekim Britanya deniz donanması ihtiyacı olduğu zaman zaten Yunan Hükümetinden izin almaksızın Adayı kullanmıştır.*"⁶⁰ Oysa Venizelos'un kendi tuttuğu notlarda da bu gizli görüşmelerin yapıldığı ve Britanya'nın Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakma talebi ifade edilmektedir: "*Britanya savaş olduğu takdirde Yunanistan'a Kıbrıs'ın verilmesi karşılığında Kefalonya Adasındaki Argostali limanını savaş gemileri için deniz üssü olarak kullanmak istiyordu. İlk etapta ben bu teklife olumlu yaklaştım. Onlara bu istek karşılığında verdiğim cevap şöyleydi: Eğer tüm Avrupa'nın dahil olacağı bir savaş çıkarsa ve ben de o zaman Yunan*

⁵⁷ Gardika Katsiadaki, a.g.m., s. 99.

⁵⁸ Michael Llewellyn Smith, Yunan Düşü, Ayraç yayınevi, Ankara 2002, s. 31-32.

⁵⁹ Pikros, a.g.e., s. 10.

⁶⁰ A.g.e., s.10.

Hükümetinin başında olursam, Yunanistan'ın yeri Büyük Britanya'nın yanı olacaktır. Fakat o dönem Hükümetin başında başkası olursa ve tarafsızlık isterse, o vakit bir ülkenin tarafsız olmasına rağmen limanlarının kullanılıp kullanılmayacağını araştırmam için bana biraz zaman verin."⁶¹

Görüldüğü üzere 1912-1913 yılları arasında Kıbrıs'ın Yunanistan'a herhangi bir bedel karşılığında devri resmi belgelerin hiçbirinde yer almamaktadır. Ancak gizli olarak kapalı kapılar ardında konuşulan böylesi bir konunun olaya bizzat şahit olan politik yüzlerin beyanatında farklı geçtiği görülmektedir. Britanya'nın kendi dış politikasında Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'de güvenliği tehlikeye düştüğü her an Yunanistan'a bir koz olarak sunması aslında bu yıllarda da olası görüşmelerin yapıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir.

Büyük Savaş Yıllarında Kıbrıs Sorunu

1914 Haziranında yaşanan Saraybosna Suikastı, XX. yüzyılın en yıkıcı savaşlarından biri sayılan I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşlemiş ve dört sene boyunca tüm dünyayı içine alan kanlı bir dönemin de başlamasına sebep olmuştu. XIX. yüzyıl başlarında Karl Marx'ın ütopyası sayılan *proletarya diktatörlüğü*⁶² her ne kadar liberal parlamenter sistemin bir alternatifi olarak düşünülmüşse de dönemin hakim anlayışı liberalizm, gerek ekonomik gerekse siyasi yönden daha fazla güç kazanmış ve XX. yüzyıldaki militarizm ve bloklaşma hareketinin oluşumunu desteklemişti. 1870 Prusya ve Fransa Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleri arasında başlayan bloklaşma hareketi, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile iki keskin kutba dönüşmüş ve dünya üzerinde Merkez Güçler (İttifak) ve Antant (İtilaf) adıyla iki düşman blok oluşturmuştu.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da oluşan bu ittifakta Merkez Güçler tarafında savaşa katılması Britanya'nın 5 Kasım 1914 tarihinde "*order in council*" kararıyla Kıbrıs'ı ilhak etmesine sebep olmuş ve *Act of Annexation* kararını tüm İngiliz siyasi birimlerine gönderdiği nota ile şu sözlerle duyurmuştu: "*Antant gücü olarak Türkiye ile savaşa girmiş olmamızdan ötürü Majestelerinin kararı gereği Britanya'nın Kıbrıs'ı ilhak etmesine (Act of Annexation) karar verilmiştir. Majestelerinin tüm gemilerine verilen emir doğrultusunda Kıbrıs vatandaşlarına ait tüm gemiler bundan böyle Britanya'nın tasarrufuna geçmiş bulunmaktadır. Şu ana kadar Osmanlı bayrağı taşıyan bu gemiler bundan sonra Britanya bayrağı takacaktır. Bu bilginin Fransız Hükümetinin bilgisine sunulmasını ve emrin Fransız Deniz Kuvvetleri Amiraline bildirilmesini arz ederim.*"⁶³

Britanya'nın 1914 yılında Kıbrıs'ı tek taraflı ilhak ettiğini açıklaması Kıbrıslı Rumlar arasında sevinç yaratmış ve bu durumun ileride Enosis hayallerini gerçekleştirecek ilk adım olarak görülmesini sağlamıştı. 8 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıslı Rum politikacılar ve dönemin Kıbrıs Başpiskoposu II. Kirilos'un Britanya Koloni Bakanlığı'na yazdığı mektupta Kıbrıslı Rumların Adayı ilhak kararından duydukları memnuniyeti şu sözlerle belirtmekteydi: "*Vatanımızın Türk hakimiyetinden tamamıyla kurtulmasından duyduğumuz memnuniyeti belirtmek isteriz. Bu gelişmeyi özgür Yunan Krallığıyla vatanımızın birleşmesindeki son ve geçici durak olarak gördüğümüzü ifade ederiz.*"⁶⁴ Britanya'nın Adayı ilhakı sadece Kıbrıslı Rumlar arasında coşkuyla karşılanmamış aynı zamanda Yunanistan'da da büyük bir yankı uyandırmıştı. Dönemin Yunanistan Başbakanı Venizelos da 14 Kasım 1914 tarihinde *Eleftheria (Özgürlük)* gazetesine verdiği beyanatta Adanın Britanya tarafından ilhakından duyduğu memnuniyeti şöyle ifade etmekteydi: "*Kıbrıs'ın Britanya tarafından ilhakı bu büyük Yunan adasının*

⁶¹ Mouseio Benaki, Archeio Eleftheriou Venizelou, Fekelos 284, Sinomilia meta tou K. Ramsey, 7 Kasım 1931.

⁶² Ülman, a.g.e., s. 29.

⁶³ Theodulu, a.g.e., s. 118-119.

⁶⁴ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 131.

milli itibarını iade edilmesinde son aşama olarak değerlendirilmelidir. Yunan Hükümetinin sahip olduğu gizli bilgiler ışığında Kıbrıs'ın anavatan Yunanistan'a katılması en kısa zamanda gerçekleşecektir."⁶⁵

I. Dünya Savaşı'nın ikinci senesinde Merkez Güçler Balkan Coğrafyası üzerinde kazanımlarını arttırmış ve savaşın yönü Merkez Güçler'in lehine dönmüştü. Antant Güçleri açısından aleyhte ilerlemeye başlayan bu süreçte Balkan coğrafyasında iki ülke jeopolitik açıdan oldukça büyük önem arz ediyordu. Savaşın başladığı tarihten beri Antant, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında köprü görevi gören ve "Balkanların kalbi"⁶⁶ olarak nitelendirilen Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmek çabası içindeydi. 1915'den sonraki Büyük Savaş döneminde Britanya, Balkan coğrafyası üzerindeki kilit yerin aslında Bulgaristan olduğunu anladı. Ancak Bulgaristan'ın Almanya ile birlikte savaşması Britanya'nın Bulgaristan üzerindeki emellerinin gerçekleşmesini engelleyen bir durumdu. Eğer Bulgaristan Antant tarafına çekilmeye ikna edilebilirse o zaman savaş Antant kuvvetlerinin kazanması ihtimali artacaktı. İngilizler ilk adım olarak Almanya'nın tarafında yer alan Kral Ferdinand'ın muhalifleriyle temaslarda bulunmaya başladı. Kurulan bu temaslarda gündeme getirilen başlıca konu Balkan coğrafyası için önemli sayılan Makedonya toprakları üzerindeki vaatlerdi. Bulgaristan'a Antant tarafında yer alması karşılığında Balkan Savaşlarından sonra Yunanistan'a geçen Kavala, Serez, Drama ve Selanik topraklarının verilmesi teklif edilecekti.⁶⁷ Britanya'nın temel hedefi her iki ülkeyi kaybetmeden kendi tarafına çekmektir. Bu hususta Kıbrıs yeniden Yunanistan'a Makedonya topraklarının Bulgaristan'a verilmesi hususunda koz olarak düşünüldü. Yunan toprağı olan Kavala liman şehri Bulgaristan'ın direkt Akdeniz'e açılan kapısı olarak büyük önem arz ediyordu. Bulgaristan'a Kavala'nın verilmesi halinde Yunanistan'a da Kıbrıs'ın verilmesi teklifi ilk defa Ocak 1915 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığının Balkanlar masasında görevli memuru Lancelot Oliphant tarafından öneri olarak dile getirildi. "*Birkaç hafta önce Yunanistan'dan Kavala'yı almak için İzmir ve Kıbrıs'ı yem olarak kullanabileceğimizi düşündüm. Sadece bu şekilde Yunanistan'ın Kavala'yı bırakması mümkün olabilir. Yunanistan için bunun bedeli Balkan toprakları dışında verilebilecek bir yerle ödenebilir. Bu durumda Kıbrıs en doğru tercih olacaktır.*"⁶⁸ Bu sebeple 1915 tarihinde Britanya Hükümeti Yunanistan'ı kendi yanlarına çekebilmek için Kıbrıs'ı yeniden koz olarak kullanmaya karar verdi. Ancak Bulgaristan'ın Merkez Güçler yanında savaşa girmesi bu teklifin sadece konuşma düzeyinde kalmasına neden olmuştu. Şubat 1915 tarihinde Yunanistan'ın Çanakkale Cephesinde kendi tarafında yer almasını isteyen Antant, yeniden Kıbrıs'ı koz olarak kullanmış ancak bu teklif de o dönem Kral Konstantinos tarafından reddedildiği için sonuca ulaşamamış ve Saray'ın Antant'ın teklifini reddetmesi sonucunda da Venizelos hükümetten istifa etmişti.

Ekim 1915 tarihinde Antant müttefiki Sırbistan, kuzeyden Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın; doğudan Bulgaristan'ın saldırılarına maruz kaldığı için acil yardıma ihtiyaç duymaktaydı. Antant, Yunanistan'ın Sırbistan'a yardım etmesi karşılığında yeniden Kıbrıs'ı bir teklif olarak sunmayı düşündü. Britanya ilk olarak durumu dönemin Yunanistan Başbakanı Aleksandros Zaimis'den önce Yunanistan'ın İngiliz Büyükelçisi Sir Francis Elliot aracılığıyla Venizelos'a iletmişti. Üstelik Britanya ilk defa Kıbrıs'ı hiç vakit kaybetmeksizin ve ön koşulsuz, ister savaşa katılsın ister katılmasın, Yunanistan'a bırakacağını ifade etmekteydi. Venizelos, böyle bir somut teklifin daha önceki vaat içeren tekliflerden farklı olarak Yunan kamuoyunda çok büyük bir etki yaratacağını düşünüyordu. Çünkü "Megali İdea" gibi güçlü bir ulus ülküsünün zinciri sayılan Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması Saray ve Yunan politikacıları tarafından reddedildiği takdirde halkın büyük tepkisiyle karşılaşacaktı. Konunun reddedilmez

⁶⁵ Pikros, a.g.e., s. 13.

⁶⁶ Basilis Panagiotopoulos, Eleftherios Venizelos. Apo tin turkokratumeni Kriti ston Ethniko Dihasmo. [Eleftherios Venizelos. Türk Hâkimiyetindeki Girit'ten Ulusal Bölünmeye], Cilt II, Ta Nea, Atina 2011, s. 193.

⁶⁷ Theodoulou, a.g.e., s. 143.

⁶⁸ A.g.e., s. 143.

ehemmiyetinin olduğunun bilincinde olan Britanya Hükümeti 16 Ekim 1915 tarihinde Britanya Dışişleri Bakanı Edward Grey tarafından Yunan Hükümetine iletilmesi için Sir Elliot'a bir telgraf gönderdi. Söz konusu telgrafta Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması teklif edilmekteydi: *“Majestelerinin Hükümeti Yunanistan'ın Sırbistan'ı desteklemesini istemektedir. Britanya, Yunanistan'ın Sırbistan'ın felaketini önlemesini kendi menfaatlerine görmektedir. Eğer Sırbistan Bulgaristan tarafından işgal edilirse ve Yunanistan da Sırbistan'ı desteklerse o zaman Majestelerinin Hükümeti Kıbrıs'ı Yunanistan'a hemen devretmeye hazır olacaktır. Yunanistan, şayet Antant yanında yer alırsa, bu işbirliği karşılığında savaşın sonunda mükafatını fazlasıyla alacaktır. Bu teklif, Kıbrıs önerisinin dışında bir tekliftir. Kıbrıs teklifi Antant tarafından sunulan bir teklif olmayıp Majestelerinin Hükümetinin bizzat kendi tasarrufunda verilmiş bir karardır. Yunanistan'ın Sırbistan'a yardım etmesi halinde Kıbrıs derhal ve hükme bağlı kalınsızın doğrudan Yunanistan'a verilecektir.”*⁶⁹ Kıbrıs'ın Yunanistan'a koz olarak sunulmasının tek nedeni sadece Yunan dış siyaseti ile ilgili bir karar değişikliği değildi. Kıbrıs, Yunan iç siyasetinde de bazı dengelerin değişmesine olanak sağlayabilecek ufak bir hesap için de kullanılabilirdi. O dönem Yunan Hükümeti'nin başında Kral Konstantinos'a yakınlığı ile bilinen Başbakan Zaimis bulunuyordu. Britanya Kıbrıs konusunu Yunan siyaset gündemine sunduğu takdirde hükümet içerisinde “evet-hayır” gibi keskin sınırları olan muhalif gruplar oluşturabilirdi.⁷⁰ Yunan hükümeti içindeki bu iki keskin ucun Kıbrıs gibi önemli sayılan bir meselede uzlaşa sağlayamaması mevcut hükümetin düşmesine sebebiyet verebilirdi. Bu durum da Britanya'nın kendi adamı olarak gördüğü Venizelos'un yeniden hükümeti kurma görevini üstlenmesi olasılığını arttırmaktaydı. Bir başka ifadeyle Britanya Yunanistan'a Kıbrıs'ı Yunan Hükümeti içinde yaşanması muhtemel bir çatışma ya da çatlak unsuru olarak sunuyordu.⁷¹

Sir Elliot Britanya Hükümeti tarafından kendisine iletilen bu telgrafi 17 Ekim 1915 tarihinde dönemin Başbakanı Zaimis'e *“Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması savaş sonucuyla bağlantılı bir karar değildir”*⁷² sözleriyle teslim etti. Bu telgrafın akabinde Başbakan Zaimis 20 Ekim 1915 tarihinde Elliot'ı görüşme talebiyle meclise davet etti. Yapılan bu görüşmede Başbakan Zaimis, Antant'a karşı olumsuz niyetler beslemediklerini ancak Yunanistan'ın tarafsızlık ilkesini bozmak istemediğini, bu doğrultuda da Yunanistan'ın Büyük Savaşta yer almayacağını ve yapılan hiçbir teklifin de Yunanistan'ın kararını değiştirmeyeceğini şu sözlerle ifade ediyordu: *“Yunanistan elbette Sırbistan'ın kurtulmasını istemektedir. Ancak asıl üzerinde durduğu mevzu Yunanistan'ın geleceğinin zarar görmemesidir. Yunanistan'ın askeri açıdan tarafsızlığı ülkenin geleceğinin muhafazasında tek çıkar yoldur. Böylece Yunan orduları bir bütün olarak Yunan topraklarının güvenliğini sağlayabilecek konumda kalacaktır. Yunan Hükümeti Kıbrıs gibi naif bir teklifi sunmasından ötürü Britanya Hükümetine şükranlarını sunar. Bu teklif tüm Yunanlar için oldukça güzel bir jest olarak Yunanların kalplerini sevinçle doldurmuştur. Yunanistan'ın bu milli davasında bize umut ışığı olmuştur. Ancak bu teklif ne kadar cazip olursa olsun bunu kabul etmemiz şu an için olanaksızdır.”*⁷³

Britanya'nın Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakması konusundaki teklifi her ne kadar dönemin Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmese de, Yunanlar böyle bir teklifi ileride gerçeğe dönüşebilecek bir ihtimal olarak algıladı. Britanya eninde sonunda Kıbrıs'ı tıpkı Yedi Adalar gibi hiçbir karşılık beklemezsin Yunanistan'a bırakabilirdi. Böylesi bir umut hem Venizelos hem de Saray için Enosis hayallerinin gerçeğe dönüşebilecek bir ihtimal olarak görülmesini de sağlamıştı.⁷⁴ Britanya'nın bu

⁶⁹ Theodulu, a.g.e., s. 263.

⁷⁰ Pikros, a.g.e., s.18.

⁷¹ Kıbrıs'ın Yunan Hükümetine karşı koz olarak kullanılması ve hükümet içinde olası bir çatışma ortamının hazırlanması Londra King's College'daki Korais kürsüsünde profesör olan Ronald Burrows tarafından ortaya atılan bir fikirdi. (Kazamias-Papapoliviu, a.g.e., s. 69).

⁷² Theodulu, a.g.e., s. 264.

⁷³ Theodulu a.g.e., s. 266-267.

⁷⁴ A.g.e., s. 267.

tutumunu Kıbrıs Rumlarına da adanın geleceği ve Enosis konusunda güven sağlıyordu. Nitekim Britanya'nın Kıbrıs'ı iki kere (1913/1915) Yunanlara bırakma talebi ileriki süreçte üçüncü bir ihtimalin varlığını da destekler nitelikteydi. Üstelik böyle bir antlaşma Osmanlı Devleti'nin dışında sadece Britanya ve Yunanistan arasında olacağı için çok daha mümkün görünüyordu.⁷⁵

Ancak Kıbrıs konusunun İngilizler tarafından durum algısı daha farklı düzeydeydi. 1913 ve 1915 yıllarında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusu ne Helenizm'in geleceği ne de İngiliz-Yunan dostluğunun pekişmesi için gündeme getirilmemişti. Açık kapı bırakılmayan Kıbrıs meselesi Britanya'nın Yunan "Megali İdea"sında desteklediği bir konu da değildi. Britanya, Büyük Savaş'ın ilk yıllarında Yunanların askeri gücüne ve donanmasına acil ihtiyaç duymuş ve Kıbrıs'ı da bu aciliyet içerisinde çözüme ve hedefe odaklı bir teklif olarak düşünmüştü. Britanya'nın Kıbrıs teklifi oldukça açıktı: "ya şimdi ya hiçbir zaman".⁷⁶ Dönemin Dışişleri Bakanı Edward Grey'in de ifade ettiği üzere Kıbrıs "bir defaya mahsus bir teklif"⁷⁷ idi. Yunan Hükümetinin ve Başbakan Zaimis'in teklifi reddetmesini dönemin Kıbrıs Valisi Clauson şu sözlerle değerlendirmişti: "Madem Yunanlar yapılan teklifi reddetti, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusu Britanya için sonsuza dek kapanmıştır. Şimdi olmadıysa hiçbir zaman da olmayacaktır."⁷⁸

11 Kasım 1918 yılında sona eren Büyük Savaş'ın galibinin Antant olması yine Kıbrıs konusunun kâğıt üzerinde bir taslak metin olarak kalmasına neden oldu. Kıbrıs, Yunanistan'a 1913 ve 1918 yılları arasında sürekli bir koz olarak sunulsa da Britanya'nın değişen politik menfaatleri ekseninde hiçbir zaman nihai sonuca ulaşmadı.

Paris Barış Konferansında Kıbrıs Sorununun Değerlendirilmesi

1917 Haziranında Antant güçleri tarafında Büyük Savaş'a dâhil olan Yunanistan, savaşın galibi olarak Paris Barış Konferansına davet edildi. Büyük Savaş'ı sona erdiren uluslararası antlaşmaların hazırlandığı Paris Barış Konferansında Yunanistan Başbakanı Venizelos da kendi ulus taleplerini dile getirmek için hazır bulunacaktı. Konferansta Yunanistan'ın talepleri arasında Kıbrıs da baş gündem maddesi olarak yerini aldı. Venizelos, 30 Aralık 1918 tarihinde "La grece devant le Congres de Paris" başlığıyla hazırladığı dosyada, "Megali İdea" ülküsünü hayata geçirmek amacıyla, tüm Yunanların yaşadığı yerlerdeki nüfusu gösteren bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda Yunan Krallığı dışındaki Kuzey Epir, Arnavutluk, Trakya, İstanbul vilayeti ve çevresi, Bulgaristan, Anadolu (Küçük Asya), On iki Adalar, Mısır, Afrika, Amerika, Rusya ve Kıbrıs'ta %45 oranında Yunan yaşadığını iddia etmekteydi.⁷⁹ 1911 yılında Britanya tarafından yapılan sayıma göre Ada nüfusunun tamamı 273.964 idi. Bu verilere göre Kıbrıs'ta yaşayan Rum nüfus, 216.310 civarındaydı⁸⁰ ve adanın %78'i Rum-Ortodoks; %20.6'sı Müslüman (55.213), %0.3 Latin, %0.2 Ermeni ve %0.4 Süryani gruptan oluşuyordu.⁸¹ Bu veriler ışığında hazırlanan raporda Kıbrıs'ta Yunan unsuru sadece önemli bir nüfus olarak gösterilmemiş aynı zamanda baskın kimliği de oluşturduğu ispat edilmeye çalışılmıştı. Yunanistan'ın desteklediği görüş etnolojik unsurlara göre Kıbrıs'ın Yunan ulus bilincine sahip, Yunanca konuşan Ortodoks Hristiyanlar olduğu yönündeydi. Bu durum da Venizelos'un "Megali İdea" ülküsüne tamamıyla uyan bir sonuç

⁷⁵ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 136.

⁷⁶ A.g.e., s. 136.

⁷⁷ Pikros, a.g.e., s. 17.

⁷⁸ Theodulu, a.g.e., s. 267.

⁷⁹ Ioannis Mazarakis Enian, a.g.m., s. 247-248.

⁸⁰ Venizelos'un 30 Aralık 1918 tarihinde "La grece devant le Congres de Paris" başlığıyla hazırladığı dosyada Rumların Adada fazla olduğunu göstermek amacıyla Rum nüfus 235.000 olarak beyan edilmiştir. Ioannis Mazarakis Enian, a.g.m., s.248.

⁸¹ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 134.

çıkarmaktaydı.⁸² Paris Barış Konferansı sırasında Venizelos, Anadolu ve İzmir’de olduğu gibi Kıbrıs’ta da Yunan nüfusunun çoğunlukta olduğu tezini ispatlama gayretiyle Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakını talep etmekteydi.⁸³ Venizelos, Kıbrıs’ın Enosis talepleri ile ilgili olarak Adanın önde gelen bazı Rumlarından da Konferansta kendisine destek vermesini istedi. Kıbrıs Sefareti adı verilen ve aralarında Kıbrıs Başpiskoposu III. Kirilos ve Kıbrıs Meclisinden sekiz Yunan milletvekilinin bulunduğu bu grup, Venizelos’un Kıbrıs meselesini gündeme getirdiğinde, Kıbrıslı Rumların temsilcileri olarak Enosis’e destek verecekti. Nitekim Venizelos da Kıbrıs Sefareti ile yaptığı görüşmelerde Kıbrıs meselesinin en geç bir ay içinde kendi lehlerine çözüleceği yönünde umut taşıdığını belirtmişti.⁸⁴

Venizelos özellikle Paris Barış Konferansı süresince Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhak olacağı konusunda büyük bir umut taşıyordu. Bunun en önemli gerekçesi olarak da Kıbrıs ile ilgili olarak hazırladığı raporlardaki verilerin taleplerine destek verir nitelikte olmasıydı. Raporda yer alan verilere göre Adadaki nüfusun yarısından fazlası Yunanca konuşan Ortodoks Rumlardan oluşuyordu. Bu durumda Adanın Yunanistan’a verilmesi kaçınılmaz bir durumdu. Öte yandan 1913 ve 1915 yıllarında Ada Britanya Hükümeti tarafından iki kez Yunanistan’a teklif edilmişti. Venizelos bu tarihi perspektiften bakıldığında Adanın yeniden hiçbir karşılık beklenmeden Yunanistan’a verileceğine inanıyordu. Büyük Savaş’ta Merkez Güçler yanında yer almış Osmanlı Devleti, galip olan taraf olarak, dağılma sürecine girmişti. Üstelik 1815 Viyana Kongresinden beri siyasi bir paylaşım projesi olan “Doğu Sorunu” artık nihai bir sonuca ulaşmış ve bu paylaşım projesi içinde yer alan Kıbrıs Sorunu da böylelikle yeni bir döneme girmişti. Kıbrıs her ne kadar “order in council” kararıyla Britanya’ya ilhak olmuş olsa da Ada halkı hala birer Osmanlı vatandaşıydı. Venizelos’un Kıbrıs konusunda güvendiği bir diğer husus da Britanya’nın Yunanistan ile köprü göreviyle kurduğu diplomatik ilişkilerdi. Dönemin Britanya Başbakanı Lloyd George ile Yunanistan Başbakanı Venizelos arasında yakın bir siyasi ilişki bulunuyordu. Öyle ki Osmanlı Devleti yerine geçecek, Avrupa ve Asya’da geniş topraklara sahip, İngiliz nüfuzu altında bulunacak bir Yunan Devleti projesi Başbakan Lloyd George’a ait bir projeydi. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Londra’da bulunan Yunan Elçisi Stavridis’e: “*Gladstone’un ismini İyon adalarına bağladığı gibi ben de adımları Kıbrıs’a bağlamak istiyorum*”⁸⁵ sözleriyle Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı konusunda muhalif bir tutum içinde olmadığını da belirtmişti. Üstelik Amerika Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde Amerikan Kongresinde yaptığı konuşmada ilk defa Wilson İlkelerini açıklamış ve bu ilkeler içinde yer alan 12 ile 14. maddeler Venizelos için bir dayanak oluşturmuştu.⁸⁶

Ancak Britanya’nın Kıbrıs ile ilgili politikasında iki farklı cephe oluşmuştu. Britanya Başbakanı Lloyd George gibi Wilson Prensiplerini destekleyen grup Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesini savunurken, Britanya’nın Ortadoğu ve Akdeniz’den sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı Lord Curzon tarafında yer alan muhalif grup da Adanın Yunanistan’a bırakılmasını kesinlikle istemiyordu. Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı konusunda fanatik düzeyde muhaliflik yapan Lord Curzon’un: “*Benim için Adanın Yunanistan’a verilmesinde bir sakınca yok. Ancak asıl endişem güçsüz bir orduyla Yunanistan’ın bu bölgeyi elinde tutması mümkün değil*”⁸⁷ sözleri özellikle İtalya’nın On iki Adalar ve Mersin’de bulunduğu sürece İngilizlerin Kıbrıs’tan ayrılmaması gerekliliği üzerinedir. Nitekim 1919 tarihine gelindiğinde Kıbrıs’ın ilhakı konusunda muhalif olan grubun etkisinde kalan Lloyd George da baştaki tutum ve politikasını değiştirmişti. Başbakan Venizelos’un Adanın Yunanistan’a bırakılmasını dile

⁸² Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 134.

⁸³ Şükrü Torun, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs’ın Politik Durumu, Doktora Tezi, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Paris 1954, s. 96.

⁸⁴ Theodulu, a.g.e., s. 136.

⁸⁵ Torun, a.g.e., s. 96.

⁸⁶ Basilis Panagiotopoulos, Eleftherios Venizelos. Apo tin turkokratumeni Kriti ston Ethniko Dihasmo. [Eleftherios Venizelos. Türk Hakimiyetindeki Girit’ten Ulusal Bölünmeye], Cilt I, s. 274.

⁸⁷ Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 79.

getirdiğinde, Lloyd George Kıbrıs'ın ancak İtalyanların Rodos'u Yunanistan'a bırakması akabinde verilebileceği cevabını verdi.⁸⁸ Aslında Britanya'nın bu dönem Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki konusunda bazı şüpheleri oluşmuştu. Mısır'ın işgalinden sonra Britanya için çok fazla önem arz etmeyen Kıbrıs, Büyük Savaş sonrasında yeniden kritik öneme sahip bir Ada konumuna gelmişti. 16 Mayıs 1916 tarihinde Fransa ve Britanya arasında imzalanan ve Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının paylaşılmasını öngören Sykes-Picot gizli antlaşması ile Fransa, Suriye, Antakya ve İskenderun limanlarına sahip olacaktı.⁸⁹ Bu durumda Kıbrıs özellikle Bağdat'a ve Hindistan'a açılan bir kapı olan İskenderiye limanının kontrolü açısından yeniden stratejik önem arz ediyordu. Sykes-Picot antlaşmasıyla Britanya'ya verilen Musul ve güney Mezopotamya topraklarının herhangi bir askeri ihtiyacında Kıbrıs, askeri yardımı sağlayacak bir durak olarak düşünülüyordu. Üstelik Curzon'un da ifade ettiği üzere Yunanistan Kıbrıs'ı elinde tutacak güce sahip olmadığından bu Ada daha sonra Fransa'nın eline geçebilirdi. Bununla birlikte İngiliz Başbakanı Lloyd George ile Fransız Başbakanı Georges Benjamin Clemenceau arasında geçen konuşmada “*Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi konusunda Britanya Sykes-Picot anlaşması gereği Fransa'ya danışmaksızın Adayı başka bir ülkeye bırakamaz*” hususunda mutabakat sağlanmıştı.⁹⁰ Tüm bu nedenlerden ötürü Britanya, Ortadoğu'ya hâkim olmak ve burada neler olup bittiği hususunda gözlem yapabilmek için Kıbrıs'ı stratejik açıdan yeniden önemli görmeye başlamıştı. Kısacası Britanya Kıbrıs politikasını yeniden değiştirmişti.

Britanya'nın Kıbrıs politikasını değiştirmesi ile birlikte Venizelos da Kıbrıs ile ilgili hedeflerini değiştirdi. Venizelos'un Kıbrıs Sefaretine, Kıbrıs konusunu gündeme getirerek Britanya'nın Yunanistan'a verdiği desteği tehlikeye atmayacağını söylemesi aslında dış politikasındaki değişimi net olarak ortaya koymaktaydı. Üstelik Yunanistan, dış işleri politikasında Kıbrıs'ı merkez konumda görmüyordu. Bunun en önemli nedenlerinden biri Venizelos'un Britanya gibi büyük bir gücü karşısına almak istememesiydi. Çünkü Venizelos'a göre “*Yunanistan bugünkü şartlar göz önünde bulundurulduğunda deniz gücüne sahip ülkeleri karşısına aldığı anda bırakın büyümeyi varlık bile gösteremez*”⁹¹ idi. Diğer taraftan Venizelos, Yunanistan'ın “Megali İdea” ülküsünde Küçük Asya topraklarını ve İzmir'i Kıbrıs'a göre daha merkez konumda düşünmekteydi. Kıbrıs konusunu gündeme alarak bu iki bölgenin Yunanistan'a bırakılması konusunu tehlikeye atamazdı. Ancak Venizelos Paris Barış Konferansı sırasında Kıbrıs ve Enosis ile ilgili ısrarcı bir tavır ortaya koymasa da Kıbrıs Sefareti ile yaptığı görüşmelerde tamamen umutsuz olmadığını, gelecekte yeniden Enosis ile ilgili olumlu gelişmenin olabileceğini ifade etmişti. Çünkü 14 Kasım 1919 tarihinde Lloyd George'un özel kalemi J.T. Davies aracılığıyla Venizelos'a verilen mektuptaki ifadeler şu an olmasa da gelecekte Kıbrıs ile ilgili müzakerelerin yeniden başlatılabileceği yönündeydi: “*Kıbrıs vatandaşlarının Enosis talebi Majestelerinin Hükümeti tarafından dikkatli ve iyi niyet çerçevesinde yapılacak görüşmelerde değerlendirilecektir. Ancak şu dönem Ortadoğu'daki belirsizlik nedeniyle hükümetimiz Kıbrıs Sefaretinin talebine olumlu cevap verememektedir. Bu talebiniz bizim için şimdi değil ama hiçbir zaman da değil düzeyindedir.*”⁹²

1931 “Ekim Olayları” ve Venizelos'un Değişen Kıbrıs Politikası

1923 yılında imzalan Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin her tür hukuksal haktan feragat ettiği Kıbrıs, 1925 yılında İngiliz tacına bağlı bir İngiliz sömürgesi olarak Britanya yönetimi altına girdi.

⁸⁸ Torun, a.g.e., s. 96.

⁸⁹ Georgios V. Leondaritis, İ Ellada ston Proto Pankosmio Polemo, 1917-1918, MİET, Atina 2000, s. 440.

⁹⁰ A.g.e., s. 441.

⁹¹ İoannis Balaskas, Gia tin amina ke tin anagennisi tu ellinismu, [Hellenizmin yeniden doğuşu ve savunulması], Aetos, Atina 1950, s. 217.

⁹² Kazamias-Papapoliviu (edit), a.g.e., s. 74.

Bu dönemde Yunanistan da Lozan Antlaşması sonunda dış politikasında değişime gitmiş özellikle 1922 Küçük Asya Bozgunu sonrasında “Büyük Yunanistan” düşünü gerçekleştirecek “Megali İdea” fikrinden tamamen uzaklaşmıştı. Artık Helenizm’in olduğu toprakları kendi bünyesine katma düşüncesi dış politikasında hedeflediği ilke olmaktan çıkmıştı. Zira Küçük Asya Bozgunundan ve akabinde Nüfus Mübadelesinden sonra Yunanların yaşadığı 12 Adalar, Kıbrıs ve Kuzey Epir, “Megali İdea” politik hamlesinin sürdürülebilmesi için yeterli nüfusa sahip değildi. Üstelik Britanya ve İtalya’nın elinde olan bu bölgelerin Yunanistan topraklarına katılması artık imkansızdı.⁹³ Diğer taraftan Yunanistan’ın Megali İdea’yı gerçekleştirebilecek ne uygun koşulları ne gücü ne de bununla ilgili bir amacı vardı. Savaşlardan yorgun düşmüş Yunan halkı yeni bir savaşı da göze alamazdı.⁹⁴

Venizelos 1928-1933 yılları arasında Yunanistan’ın Başbakanı olarak tamamen yeni bir siyasi döngüye girmiş ve Yunanistan’ın öncelikle toprak bütünlüğünü koruması gerekliliği fikrini ülkenin dış politikasında uygulamaya başlamıştı. Venizelos 1928 yılında yeniden Başbakan olduğu dönemde “Megali İdea” fikrinin dışında daha içe dönük, savaşlardan uzak, büyümekten ziyade kendi sınırlarını koruyan bir Yunanistan düşüne sahipti. Özellikle Lozan Antlaşmasına göre belirlenen statükoyu korumak tarafında bir politika izlemekteydi. Venizelos için bu dönemde güçlü Yunanistan imgesi toprak genişleterek değil ülkede modernleşmeyi sağlayarak gerçekleştirilebilirdi.⁹⁵ Venizelos’a göre Yunanistan artık dış politikasında kimseye bağlı olmadan, özgür bir iradeyle ve istikrarla hareket etmek zorundaydı. Nitekim Şubat 1929 tarihinde Fileleftheron Gençlik Kollarında yaptığı konuşma Venizelos’un “Megali İdea” fikrini tamamen değiştirdiği yönündeki en önemli kanıtı: *“Bana göre Yunanistan Lozan Antlaşmasını kendi içinde artık içtenlikle kabul etmelidir. Büyük Savaşı bitiren bu antlaşmayı Yunanistan’ın sonuna kadar kabul etmesi gerekir. Çünkü bu antlaşmalar Yunanistan’ın “Megali İdea” düşüyle uyum göstermemektedir. Bunlar insana has bir durumdur ve hayatta hiç kimse hayal ettiği her şeyi elde edemez. İnsan her zaman hayatının önünde büyük bir idealizm barındırmalıdır ve her gün bu idealizme ulaşabildiği ölçüde yoluna devam etmelidir. Bu ifadelerim siz gençlere bu antlaşmaları bir sıçrama tahtası olarak görüp yeni bir savaşa sürüklenmeniz sonucunu çıkartmasın. Sizden ricam uzun yıllar süren bu savaşları biraz düşünmenizdir. Yunanistan on beş sene önce Meluna bölgesine kadar ulaştı. O zamandan beri Yunanistan büyümeye devam etti, Epir’i, Güney Makedonya’yı, Batı Trakya’yı, Girit’i ve Ege’nin büyük adalarını da kendi topraklarına kattı. 15 sene önce Yunanistan sınırı Meluna’ya kadarken şimdi Meriç’e kadar uzanmaktadır. Hiçbir zaman Yunan ulusu bu ölçüde büyük bir devlet olmamıştı. Fazlasına gerek yok.”*⁹⁶ Nitekim Venizelos, 18 Mayıs 1930 tarihinde Aynaroz’a yaptığı gezide de buna benzer ifadeler kullanmıştı: *“Bildiğiniz üzere tüm Yunan ulusunun itibarını kazanması yönünde elimden gelen her şeyi yaptım. Tanrı yardımcımız oldu ve bir an için de olsa bunu başardık. Fakat sonra bu durum ters tepti ve kendi kendimizin gözünü çıkardık. Ama çok şükür ki hepsini değil. Çünkü gerçekte Yunan Devleti için Meriç Nehri’ne kadar uzanan sınır yeter de artar. Bize artık savaş gerekmez.”*⁹⁷

Öte yandan 1930’lu yıllarda Yunanistan’da yok olan “Megali İdea” fikri yavaş yavaş Kıbrıs’ta yeniden canlanmaya başladı. Bu dönemde İngiltere’nin Kıbrıs’ta vergi konusunda uyguladığı sert yaptırımlar Ada’da huzursuzlukların çıkmasına ve yeniden Enosis taleplerinin yüksek sesle dile getirilmesine sebebiyet verdi. Özellikle Kıbrıs Kilisesi’nin Kitio Metropoliti Nikodimos ve Kıbrıs’ta

⁹³ Evanthis Chatzivasiliiu, O Eleftherios Venizelos. İ Ellinoturkiki Prosengisi ke to Provlima tis Asfalias sta Valkania 1928-1931 [Eleftherios Venizelos. Türk-Yunan Yakınlaşması ve Balkanlardaki Güvenlik Sorunu 1928-1931], s. 29-30.

⁹⁴ Konstantinos P. Kalligas, “İ Eksoteriki Politiki tu Eleftheriu Venizelu meta ti synthiki tis Lozanis [Lozan Antlaşmasından sonra Eleftherios Venizelos’un Dış politikası], *Simposio gia ton Eleftherio Venizelo, Praktika [Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı]*, s.298.

⁹⁵ Svolopulos, a.g.e., s. 155.

⁹⁶ Svolopulos, a.g.e., s. 167.

⁹⁷ Kostis Giourgos-Haris Drakopoulos, a.g.e., s. 172.

görevli Yunan Konsolos'u Aleksis Kiru fanatik düzeyde Megali İdea görüşünü desteklemekteydi. Nikodimos ve Kiru, Ekim 1931 tarihinde Enosis talebiyle halkı galeyana getirip İngilizlerle silahlı bir çatışmanın yaşanmasına sebebiyet verdiler.⁹⁸ İngilizler ile Kıbrıslı Rumların karşı karşıya geldiği "Ekim Olayları" (Oktavriana) Yunanistan'da da Enosis destekçileri tarafından protestolarla karşılanmış ve Atina'da Enosis'e destek gösterileri baş göstermişti. Yunan halkının İngilizlere karşı düzenledikleri tepki gösterileri ise Venizelos'un polise verdiği emirle bastırılmıştı. Venizelos Kıbrıs'ta vuku bulan bu olayın cinayet olduğunu dile getirmiş ve bu zaman kadar sağladığı tüm diplomatik çabanın yok edildiğini ifade etmişti.⁹⁹ Venizelos "Ekim Olayları" ile İngiltere'nin bundan sonra Adayı hiçbir suretle Yunanistan'a bırakmayacağını çünkü dünyanın gözü önünde Kıbrıslıların kaba kuvvetiyle Adayı bıraktıkları imajını çizmeyeceklerini dile getirmişti.¹⁰⁰ Diğer taraftan Venizelos artık Kıbrıs Sorununu Yunan Hükümeti ile İngiltere arasında bir sorun olarak tanımlamamaktaydı. Bu sorun Kıbrıslılar ile İngiliz Hükümeti arasında çözümlenmesi gereken bir konu olduğundan Yunan Hükümetinin bu davada yer almasına da gerek yoktu. Üstelik Venizelos, Kıbrıs için İngiltere'yi kesinlikle karşısına almak istemiyordu. Venizelos'un Kıbrıs ile ilgili uyguladığı dış politikası 1932 tarihinde seçimleri kaybetmesine ve bir daha başbakanlık koltuğuna oturmamasına yol açsa da Nisan 1934 yılında *Elefthoron Vima (Özgür Kürsü)* gazetesine yazdığı makalesinde Yunanistan'ın dış siyasette izlemesi gereken yolu şu sözlerle değerlendirmişti: "İnanıyorum ki Yunanistan dış politikasında uyuma dönük bir yol izlemek zorundadır. Herkesle dost kimseyle düşman olmadan izlediği bu politikasında Büyük Güçleri karşısına alacak hiçbir adım da atmamalıdır."¹⁰¹

SONUÇ

Tarih boyunca farklı toplumların jeopolitik ve stratejik önem attığı Kıbrıs Adası özellikle Yunanistan'ın "Megali İdea" ulus ülküsünde önemli bir yer konumundaydı. Yunanlar için Adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi "kurtarılmayı bekleyen topraklar ve kurtarılmayı bekleyen kardeşler" ülküsünün bir parçası olarak aynı zamanda kutsal bir görev biçiminde de algılanıyordu. Bu nedenle Kıbrıs Rumları da Enosis taleplerini ana vatan saydıkları Yunanistan kadar önemsemekteydi.

Balkan Savaşları'ndan sonra iki kat nüfus ve iki kat toprak kazanımıyla "Büyük Yunanistan" hayali kuran ve bu hayali de XIX. yüzyılın ortalarından beri "Megali İdea" düşüne bağlayan Yunanlar, Kıbrıs'ın Osmanlı İdaresinden sonra İngiliz İdaresine geçmesini de bu ülkünün gerçekleşmesinde ilk adım olarak görmüştü. Özellikle Avrupa'da XIX. yüzyılda yayılan Filhelenizm duygularının Yunanistan'ı politik ve sosyal manada desteklemesi Yunanlar için Büyük Güçlerin desteğiyle ulus ideallerini gerçekleştirme kolaylığı sağlıyordu. Nitekim İngiliz Başbakanı Gladstone'un Yedi Adaları Yunanistan'a bırakması Kıbrıs'ın mutlaka bir gün İngilizler tarafından Yunanlara verileceği umudunu da destekler nitelikteydi.

1909 yılında Yunanistan'ın modernleşme hareketinin başlangıç noktasını oluşturan Gudi Darbesi sonrasında Başbakanlık görevini üstlenen Eleftherios Venizelos ilk defa "Megali İdea" ülküsünü siyasi bir program haline getirdi. Bu zamana kadar mitik bir söylemin dışına çıkmayan bu ulus ülküsü Venizelos ile birlikte yayılcı milliyetçiliğe bürünmüş ve XX. yüzyılın irredantizm politikası içinde kendine önemli bir yer edinmişti. Bu dönemde Britanya'nın kendi çıkarları doğrultusunda Kıbrıs

⁹⁸ Konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz: Turgay Bülent Göktürk, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt : VII, Sayı: 16-17, İzmir 2008 (Bahar-Güz), s. 335-363.

⁹⁹ Vurnas, a.g.e., s. 344.

¹⁰⁰ Pikros, a.g.e., s. 111-112.

¹⁰¹ Konstantinos P. Kalligas, a.g.m., s. 315.

meselesini ele alması Yunan siyasetinde belli dalgalanmaların yaşanmasına vesile olmuş ancak Enosis ile ilgili umutların da pekişmesini sağlamıştı. Britanya için Kıbrıs konusu her zaman Yunanistan'a sunulan bir koz olarak iki ülkenin menfaat ilişkilerinde önemli bir görev üstlendi.

Venizelos'un 1923 Lozan Antlaşmasına kadar izlediği Yunan dış politikasında ana unsur "Megali İdea" ülküsünün gerçekleşmesi ve Yunanistan'ın Hellenizm unsurlarını içine alan büyük genişlemeye sahip olmasıydı. Ancak Küçük Asya Bozgunundan sonra değişen ve sosyolojik açıdan bir hayal kırıklığı olarak da adlandırılabilen 1922 sonrası Yunanistan'ın ulus kaderinde olduğu gibi Venizelos siyasetinde de bir kırılma noktası oluşturmuştu. Venizelos artık daha içe dönük, büyüme hedefinden ziyade topraklarını koruma talebine sahip bir politik yörünge belirlemişti. Bu nedenle her tür politik hamleyi dikkatli adımlar eşliğinde değerlendiren bir siyasetçi konumundaydı. Nitekim bu tarihten sonra verdiği her beyanatta Yunanistan'ın artık "Megali İdea" ülküsünden uzak, komşularıyla daha barışçıl bir politika izlemesi gerekliliğini vurguluyordu. Ne Balkan Savaşları'nda ne de Büyük Savaş yıllarında edindiği politik hedefleri mevcut değildi. Ancak her iki dönemde de özellikle Yunanistan'ın "hiçbir zaman tek başına" politik sloganıyla yalnız kalmamasını vurguluyor ve daima Büyük Güçlerin yanında bir siyaset izlemesi gerekliliğini savunuyordu.

Nitekim Kıbrıs konusunda da baştaki görüşünün aksine 1930'lu yıllarda farklı bir politika izlemiş ve 1931 Ekim Olaylarında Yunanistan'ın Kıbrıs Rumlarına hiçbir desteği vermemesi gerektiğini dile getirmişti. 1922 yılında biten "Megali İdea" ülküsü Venizelos dünyasında yıllar önce Yunanistan'da Ulusal Bölünmeye yol açan Kral Konstantinos ile yaşadığı kavganın sözlerine yerini bırakmıştı: "küçük ama saygın bir Yunanistan."

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları (Yunanistan)

Mouseio Benaki, Archeio Eleftheriou Venizelou, Fakelos 284, Sinomilia meta tou K. Ramsey, 7 Kasım 1931.

II. Kitaplar

ALASYA, Halil Fikret, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

BALASKAS, İoannis, Gia tin amina ke tin anagennisi tu ellinismu, [Hellenizmin yeniden doğuşu ve savunulması], Aetos, Atina 1950.

BİNARK, İsmet, Asılsız Ermeni iddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 2005.

CHATZİVASİLİU, Evanthis, O Eleftherios Venizelos. İ Ellinoturkiki Prosengisi ke to Provlima tis Asfalias sta Valkania 1928-1931 [Eleftherios Venizelos. Türk-Yunan Yakınlaşması ve Balkanlardaki Güvenlik Sorunu 1928-1931], İMXXA, Selanik 1999.

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571), Kültür ve Turizm bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

GİOURGOS, Kostis – DRAKOPOULOS, Haris, Ellines Politikoi [Yunan Siyasetçileri], Kathimerini Gazetesi Özel Eki, Atina 1996.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt V, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

KAZAMİAS, Yorgos – PAPAPOLİVİU, Petros (edit), O Eleftherios Venizelos ke i Kipros [Eleftherios Venizelos ve Kıbrıs], Ekdosis Kastanioti, Atina 2008.

KOTZİAS, Aleksandros, O Ethnikos Dihasmos [Ulusal Bölünme], Ta Nea-Ekdoseis Fitraki, Atina 2011.

LEONDARİTİS, Georgios V., İ Ellada ston Proto Pankosmio Polemo, 1917-1918, MİET, Atina 2000.

MARKİDES, Kiriakos C., The Rise and Fall of the Cyprus Republic, Yale University Press, New Haven and London 1977.

MAVROGORDATOS, Giorgos Th., 1915. O Ethnikos dihasmos [1915. Ulusal Bölünme], Ekdosis Pataki, Atina 2015.

PANAGİOTOPULOS, Basilis Eleftherios, Venizelos. Apo tin turkokratumeni Kriti ston Ethniko Dihasmo. [Eleftherios Venizelos. Türk Hakimiyetindeki Girit'ten Ulusal Bölünmeye], Cilt I, Ta Nea, Atina 2011.

PANAGİOTOPULOS, Basilis, Eleftherios Venizelos. Apo tin turkokratumeni Kriti ston Ethniko Dihasmo. [Eleftherios Venizelos. Türk Hakimiyetindeki Girit'ten Ulusal Bölünmeye], Cilt II, Ta Nea, Atina 2011.

PİKROS, Giannis P. O Venizelos ke To Kipriako [Venizelos ve Kıbrıs], Filippotis, Atina 1980.

SVOLOPULOS, Konstantinos, Anafores Ston Eleftherio Venizelo [Eleftherios Venizelos Hakkında], Ekdosis Kastanioti, Atina 2014.

ŞAHİNLER, Menter, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti, Yeni Karar Matbaası, 1979.

SMİTH, Michael Llewellyn, Yunan Düşü, Ayraç yayınevi, Ankara 2002.

THEODOULOU, Christos A. I Ellada kai i Antant [Yunanistan ve Antant], Ekdoseis Pataki, Hanya 2011.

TOLUNER, Sevin, Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, İstanbul 1977

- TORUN, Şükrü, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu, Doktora Tezi, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Paris 1954.
- UÇAROL, Rıfat, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978.
- ÜLMAN, A. Haluk, I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- VEREMİS, Thanos (edit), Ethniki taftotita ke Ethnikismos sti Neoteri Ellada [Ulusal Kimlik ve Yakın dönem Yunanistan'ında Milliyetçilik], Pashalis Kitromilidis, "Noeres kinotites ke oi aparhes tu ethniku zitimatos sta Valkania" [Yeni Topuluklar ve Balkanlardaki etnik meselenin başlangıcı], Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Atina 2012.
- VEREMİS, Thanos, Megaloi Ellines, Eleftherios Venizelos [Önemli Yunanlar, Eleftherios Venizelos], Cilt 8, Skai, Atina 2009.
- VOLKAN, Vamık. Kıbrıs: Savaş ve Uyum. Çatışan iki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi, Everest Yayınları, İstanbul 2008.
- VURNAS, Tasos, Istoría tis Neoteris kai Sinhronis Elladas [Çağdaş Yunan Tarihi], Cilt I, Pataki, Atina 2011.
- ZANNETOS, Filios, İstoria tis nisu Kipru. Apo tis Angilikis katohis mehri simeron [Kıbrıs Tarihi. İngiliz Hakimiyetinden Günümüze], Cilt 2, Larnaka 1911.

III. Makaleler

- DIAMANTOPULOS, Thanasis "To Politiko ke Kinoniko Minima tu Venizelismu tis Anorthosis" [Restorasyon sürecinde Venizelos'un politik ve toplumsal mesajı], *Simposio gia ton Eleftherio Venizelo, Praktika [Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı]*, ELIA ke Musio Benaki, Atina 1988, s. 23-32.
- ENIAN, Ioannis Mazarakis, "O Eleftherios Venizelos ke oi Ethnikes mas Diekdikisis sti Sindiaskepsi İrinis A Eksamino 1919" [Eleftherios Venizelos ve 1919 Barış Görüşmelerinin İlk Döneminde Ulusal Taleplerimiz], *Simposio gia ton Eleftherio Venizelo, Praktika [Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı]*, ELIA ke Musio Benaki, Atina 1988, s. 245-264.
- GÖKTÜRK, Turgay Bülent, "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt : VII, Sayı: 16-17, İzmir 2008 (Bahar-Güz), s. 335-363.
- KALLİGAS, Konstantinos P., "İ Eksoteriki Politiki tu Eleftheriu Venizelu meta ti synthiki tis Lozanis [Lozan Antlaşmasından sonra Eleftherios Venizelos'un Dış politikası], *Simposio gia ton Eleftherio Venizelo, Praktika [Eleftherios Venizelos Sempozyum Bildiri Kitabı]*, ELIA ke Musio Benaki, Atina 1988, s. 297-319.
- KATSİADAKİ, Eleni Gardika, "Venizelos ke Churchill. İ vasis tis Angloellinikis Sinennoisis (1912-1913)" [Venizelos ve Churchill. İngiltere ve Yunanistan Anlaşmasının Esasları (1912-1913)], Veremis Thanos – Dimitrakopoulos, Odisseas, Meletimata giro apo ton Venizelo ke tin epohi tu [Venizelos ve dönemi ile ilgili denemeler], Filippoti, Atina 1980, s. 87-100.
- YELLİCE, Gürhan, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt : XII, Sayı: 24, İzmir 2012 (Bahar), s. 13-26.

The Times Gazetesine Göre 1955 Olayları ve Kıbrıs Sorunu

Ceyda TUNA BOZDOĞAN
Gümüşhane Üniversitesi / Gümüşhane

Giriş

Avrupa, Asya ve Afrika'ya hemen hemen eşit uzaklıkta bulunması açısından merkezi bir konuma sahip olan Kıbrıs, Girit ile birlikte su geçiş yollarının da kesiştiği bir hat üzerindedir. Asya ve Avrupa'yı ayıran boğazlar ile Asya ve Avrupa'yı ayıran Süveyş Kanalı arasında yer alan Kıbrıs, aynı zamanda Avrasya- Afrika bağlantısının en önemli su havzaları olan Körfez ve Hazar havzaları ile Aden ve Hürmüz su yollarının nabzını tutacak sabit bir üs konumundadır.¹ İngilizlerin Kıbrıs'ta bir üs bulundurmaya devam etmelerinin ve adanın Soğuk Savaş sürecinde en sıcak bunalım alanlarından birisi olmasının geri planında bu stratejik konumunun etkisi göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Kıbrıs'ı ihmal eden bir ülkenin küresel ve bölgesel politikalarda etkin olması mümkün değildir.²

1878 yılında İngiliz yönetimine giren ve Doğu Akdeniz'de son derece önemli bir stratejik konuma sahip bulunan Kıbrıs, bir uluslar arası sorun ve Türkiye'nin gündemine bir konu olarak ellili yılların başında girmiş ve zaman içinde Demokrat Parti iktidarının en önemli uluslar arası sorunlarından birine dönüşmüştür. Bu çalışmada tarihi süreç içerisinde Kıbrıs meselesinin uluslararası bir sorun haline gelmesi ve özellikle 1955 yılına kadar Kıbrıs'taki gelişmeler ve Kıbrıs sorunu karşısında Türkiye'nin takındığı tavır ile 1955 olayları ve bu olaylar karşısında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin tutumları The Times gazetesine yansıyan konu ile ilgili haberler esas alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

1. 1955 Yılı Öncesinde Kıbrıs'taki Gelişmeler ve Türkiye, İngiltere ve Yunanistan

1950'lerin başında Kıbrıs sorunu Türkiye tarafından daha çok İngiltere'nin bir iç işi olarak görülürken, sonraları özellikle 1954 yılından itibaren, Türkiye bu bakış açısını değiştirerek "Kıbrıs Türk'tür" sloganı üzerinden soruna bakmaya başlamıştır.³ II. Dünya Savaşı sonrasında Rumların Enosis çabalarının giderek yoğunlaşması Kıbrıs Türk topluluğunda endişe doğurmuş, bu yıllardan itibaren Türk tarafı Rumların bu girişimlerine karşı giderek daha sert ve daha örgütlü bir mücadele içerisine girmişse de Türkiye, Yunanistan'ın aksine adaya ilişkin gelişmelerle pek fazla ilgilenmemiştir. Türkiye'nin bu tavrında konuyu Lozan statükosu ile ilgili görme ve Soğuk Savaş ortamında müttefik İngiltere'nin içişlerine karışır bir konuma girme endişesi etkili olmuştur.⁴ Bununla birlikte 1948 yılından itibaren Türk kamuoyunun konu ile yakında ilgilenmeye başladığını görmekteyiz. Kamuoyunun ilgisine karşılık hükümetin konu ile ilgili yaklaşımlarında temkinli davrandığı da bir gerçektir. 17 Aralık 1949 yılında Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, konu ile ilgili yaptığı açıklamada, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesinin söz konusu olmadığı, Yunan Hükümeti'nin de resmen sorunu ele almadığı ve dolayısıyla endişeye gerek duyulmadığını söylüyordu. Yine Sadak, 23 Ocak 1950 tarihinde bir gazetecinin konuya ilişkin sorusunu cevaplarken "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hâkimiyet ve idaresi altındadır." İfadelerini kullanıyordu.⁵ Bu cümleleri yeni Dışişleri Bakanı Fuat

¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu*, Küre yayınları, İstanbul 2001, s. 175.

² Davutoğlu, a.g.e., s.176.

³³ Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda "Dış" Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 115.

⁴ Faruk Sönmezoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'ten Günümüze), *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Cilt: 2, Editör: Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2008, s.262.

⁵ Sönmezoğlu, a.g.m, s.263.

Köprülü de 20 Haziran 1950'de tekrarlayacaktır. Hükümetin bu resmi söylemine rağmen Türkiye Milli Talebe Federasyonu “Kıbrıs anavatanın bölünmez bir parçasıdır” diyerek reddedecektir.⁶

Türkiye'nin bazı uluslar arası gerekçelerden dolayı ada ile ilgili çekişen tavrına karşılık özellikle II. Dünya Savaşı'nın başlarından beri adadaki gelişmeler hiçte önemsenmeyecek gibi değildi. 1941 yılından beri adadaki bazı Rumlar Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin aleyhinde olarak bazı örgütlenmeler içine girmiş, adadaki Rum ve Türkler arasında ciddi sıkıntılar yaşanmaya başlamıştı. 1941 yılında İngiliz yönetimin adada siyasal faaliyetlere izin vermesi üzerine adada siyasal örgütlenmeler hız kazandı. Bu çerçevede, aynı yıl, daha sonra bölgenin en güçlü komünist partilerinden biri haline gelecek olan Çalışan Halkın İlerici Partisi (AKEL) kuruldu. Akel'in etkinliğini arttırması, tarihsel olarak adanın Rum halkının temsilcisi konumundaki Kilise'yi harekete geçirdi ve Kilise'nin desteğiyle Kıbrıs Ulusal Partisi (KEK) kuruldu.⁷ Adadaki Rum siyasal örgütlenmesinin artması Türkleri de harekete geçirmiştir. Bir süredir değişik sebeplerden dolayı bir bölünmüşlük içinde buluna Kıbrıs Türkleri, adada giderek artan Enosis taleplerinin verdiği endişeyle bir araya gelerek 18 Nisan 1943'te Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK)'nu kurdular. Ancak KATAK içindeki birliktelik çok uzun sürmedi. İngiliz yönetimine ve Enosis isteklerine karşı daha sert bir politika yürütülmesi gerektiğini ileri süren bir grup, Fazıl Küçük'ün liderliğinde 23 Nisan 1944'te Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi'ni kurdu. Söz konusu oluşum, Küçük'ün Kıbrıs Türk toplumu içindeki gücünün artması sonucunda 1949 yılında KATAK ve KMTHP birleşecek ve 1955'te de Enosis karşıtlığını vurgulamak için Kıbrıs Türktür Partisi (KTP) adını alacaktır.⁸

II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda Enosis taleplerinin savunuculuğunu Yunanistan'da Yunan Komünist Partisi yaparken, Kıbrıs Rum kesimi içinde de Enosis taleplerinin savunuculuğunu adadaki sol kesimi temsil eden Akel ile Kilise yapmıştır. 1948 yılı ortalarından itibaren Yunan kralı II. Paulos, Amerikalı gazeteci Cyrus Sulsberger'e yaptığı bir açıklamada, adanın Yunanistan'a bırakılması halinde buradaki İngiliz üslerinde bir değişiklik olmayacağını, hatta bu durumda Yunanistan'ın İngiltere ve ABD'ye anavatan toprakları üzerinde başka üsler sağlamaya da hazır olduklarını açıklamıştır.⁹ Öte yandan adadaki Rumlar arasındaki Enosis çabalarında inisiyatifi ele almaya çalışan Kilise, Kitium Piskoposu Michael Mouskos (daha sonraları Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olacak olan III. Makarios) başkanlığında toplanan Patrikhane Konseyi'nin kararı ile Ocak 1950'de ada Rum halkının Enosis isteyip istemediğinin saptanmasına yönelik bir plebisit düzenlemiştir. Sonuçta oylamaya katılanların % 96'sının Enosis istediği açıklanmış ve ardından bu amaca yönelik çabalar yoğunlaşmıştır. 1950 yılında Başpiskopos olan Makarios da Yunanistan'daki bu süreci hızlandırmaya çalışmaktaydı. Bu arada Yunanistan giderek artan bir şekilde ABD desteği almaya yönelmiş, İngiltere'ye olan bağımlılığı da azalmaya başlamıştı.¹⁰ 19 Kasım 1952'de Yunanistan'da yapılan seçimlerde Papagos'un iktidara gelmesi Enosis konusundaki umutları daha da arttırdı. Çünkü Papagos, Kıbrıs ile en fazla ilgilenen Yunan politikacısıydı ve iktidara gelirse Sorunu Birleşmiş Milletlere götüreceğine dair tek söz veren kişiydi. Papagos, ilk aşamada İngiltere ile doğrudan görüşmelerle sorunun halledilmesini tercih ettiğini belirtti. 1953'te İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ile Kıbrıs konusunda bazı görüşmeler yapan Papagos bu görüşmelerden umduğu sonucu alamadı. Hatta bu görüşmelerde Eden'in tavrı oldukça sert olmuştur. Kıbrıs ile ilgili İngiliz görüşlerini soran Papagos'a Eden, gerek bugün gerekse gelecekte Kıbrıs diye bir sorunu olmadığını ve bu konuyu tartışmak istemediğini söylemekle kalmadı, oldukça alaycı bir üslupla

⁶ Özcan, *a.g.m.*, s.117.

⁷ Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt: I, Editör: Baskın Oran, İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 595.

⁸ Fırat, *a.g.m.*, s. 595.

⁹ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yay, İstanbul 2006, s.136.

¹⁰ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.136.

Papagos'a neden Kıbrıs'tan daha fazla Rum nüfusa sahip olan New York'u ya da İskenderiye'yi istemediklerini sormuştur.¹¹

28 Temmuz 1954'te İngiliz Koloniler Bakan Yardımcısı Henry Hopkinson'un Avam Kamerasında yaptığı açıklama Yunanistan için bardağı taşıran son damla oldu. Hopkinson'un "İngiliz Uluslar Topluluğu içinde öyle topraklar vardır ki, özel koşulları yüzünden hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız olmayı bekleyemezler." Derken Kıbrıs'ı kastettiği açıktı. Aynı dönemde Mısırda yaptığı Süveyş antlaşması sonucunda İngiltere'nin bu ülkedeki askeri varlığını çekeceği kesinleşmişti. ABD baskısı neticesinde bu antlaşmayı imzalamak zorunda kalan İngiltere'nin elinde sadece Kıbrıs kalmıştı ve bu konuda ABD'den destek aldığı düşünülüyordu. Hopkinson'un söz konusu demeci bu desteğe güvenerek verdiği anlaşılmaktadır. Yunan hükümeti artık ikili görüşmelerde konuyu ele alma politikasını terk ederek Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırma politikasına geçecektir. Yunanistan'ın politika değiştirme kararına etki eden faktörlerden biri de Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Kıbrıs sorunu ile ilgili takındığı tavır olmuştur.¹² Bu arada diplomatik görüşmelerin sürdüğü ortamda diğer yandan da sorunu diplomatik yoldan çözemeyeceğini anlayan Yunanistan, Kıbrıs Rum topluluğu bünyesinde adada İngilizlere karşı başlatılacak silahlı mücadele için bazı hazırlıklar yürütmekteydi.¹³ Bu hazırlıklar 1955 yılında adada silahlı örgütlenme içine giren Rumlar tarafından terör olayları olarak kendini göstermiştir.

2. 1955 Olayları ve The Times Gazetesi

Kıbrıs sorununun uluslararası bir boyut kazanmasında 1955 yılında adada gelişen olaylar önemli etkide bulunmuştur. Kıbrıs'ta yaşayan ve Enosis taraftarı olan Rumlar silahlı örgütleri aracılığıyla Şubat 1955'ten itibaren adada başta bombalı saldırı eylemleri olmak üzere kısa sürede ciddi boyutlara ulaşan terör faaliyetlerine giriştiler. Adadaki gelişmeler Türkiye ve Yunanistan basınının da olduğu kadar batı basınında da önemli yer buldu. İngilizlerin önemli yayın organlarından The Times gazetesi de bu çerçevede Kıbrıs sorunu ve Kıbrıs'ta meydana gelen olaylarla yakından ilgilenmiştir. Başta ada ile ilgili değişik çevrelerin yürüttükleri diplomatik temaslar başta olmak üzere adada meydana gelen silahlı eylemler Times gazetesinde geniş yer bulmuştur. Şubat 1955'te Dünya Kiliseler Konseyi'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili diplomatik temasları Times gazetesinde "Kiliselerin Kıbrıs Misyonu" başlığı altında verilmiştir. Haberde Dünya Kiliseler Konseyi'nin Kıbrıs meselesi başta olmak üzere bazı uluslar arası gelişmeleri değerlendirmek üzere Genova'da toplandıkları ve Kennet Grubb ve Dr. Frederick Nolde adlarıyla biri İngiliz diğeri Amerikalı iki kişiyi Enosis ve buna bağlı olarak Kıbrıs'taki gelişmelerle ilgili görüşmelerde bulunmak üzere görevlendirildikleri belirtiliyordu.¹⁴ Gazetede, adı geçen kişilerin Kıbrıs'ta yapmış oldukları temaslar geniş yer bulmuştur. Dünya Kiliseler Konseyi'nin Dış İlişkiler Yetkilisi olarak Kıbrıs'a ziyarette bulunan Kennet Grubb ve Dr Frederick Nolde, adadaki temaslarından sonra yaptıkları açıklamada, Kıbrıs sorununun uluslar arası bir meseleye dönüştüğüne vurgu yapmışlar ve sorunun çözümü için İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın bir araya gelmeleri gereğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Kıbrıs ziyaretleri esnasında adadaki Rumlar ile Yunanistan arasındaki ilişkileri de incelediklerini, self-determinasyon taleplerinin mantıklı gerekçelere dayandırıldığı takdirde değerlendirilebileceği ve bunun için anayasal çalışmaların yapılması gerektiği, Kıbrıs halkının seçim

¹¹ Fırat, a.g.m., s. 597.

¹² Fırat, a.g.m., s.597.

¹³ Sönmezoğlu, a.g.e, s.138.

¹⁴ *The Times*, February 12, 1955, Issue: 53164, page. 5.

özgürlüğünün tam olarak sağlanmasının sorunun çözümünde önemli rol oynayacağı hususlarını da dile getirmişlerdir.¹⁵

Bu arada adadaki silahlı Rumlar eylem hazırlıkları içindeydiler. Rumların adada gerçekleştirecekleri eylemler için Yunanistan önemli destek veriyordu. Ocak 1955'te Yunan tekneleri tarafından gizli yollardan adaya çok sayıda patlayıcı madde gönderilmeye çalışıldığı gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ta Rumların yaşadığı Cholarakes bölgesine patlayıcı madde sokarken yakalanan St. George adlı Yunan teknesinden 10 bin adet dinamit ele geçirilmiştir.¹⁶ Silahlı Rumlar ilk ciddi eylemlerini Nisan 1955'te Lefkoşe'de gerçekleştirdiler. Lefkoşe ve Limasol'da sekiz ayrı yerde patlamalar oldu. Bu patlamalardan biri Kıbrıs Valisi Robert Armitage'in akşam yemeği için gittiği Ledra otelin önünde Vali'nin otelden çıkışı esnasında gerçekleşmiştir. Patlamaların bir diğeri ise İngiliz Ordu subaylarının lojmanları önünde olmuştur. Kıbrıs'ta yaşanan olaylar The Times gazetesinde geniş yer buldu.¹⁷ Adada bombalı saldırı eylemlerinin sonraki günlerde de devam ettiği görülmektedir. Kıbrıs'ta Nisan ayı içinde 4 ayrı şehirde toplam 16 bombalı saldırı eyleminin gerçekleştiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Bombalı eylemler The Times'ın 21 Nisan 1955 tarihli sayısında "Bu sabah 1931'den beri tohumları ekilen terörün en kötü yüzü görüldü. Günün ilk saatlerinde Kıbrıs'ın dört büyük şehrinde 16 patlama yaşandı" cümleleriyle anlatılıyordu.¹⁸ Aynı haberde Lefkoşe'nin iki mil uzağında bulunan Kıbrıs Radyosunun en ağır hasar gören yer olduğu, ve Lefkoşe'nin antik dış duvarlarının da bu patlamalardan ağır hasar gördüğü yazılıyordu.¹⁹ Bu arada The Times gazetesinde Yunan hükümetinin Kıbrıs ile ilgili düşünceleri de önemli yer almıştır. 8 Şubat 1955 tarihli The Times'ta Marshall Papagos'un Kıbrıs ile ilgili olarak İngiliz Elçi A. Eden ile yapmış olduğu görüşmelerin detayları yer almıştır. Haberde İngiliz elçi Eden'in Papagos'a "şu an ve gelecekte İngiliz Hükümeti için Kıbrıs meselesi yoktur" tarzındaki cümleleri dikkat çekmektedir.²⁰ Ayrıca aynı haberde Yunan Başbakanı Papagos'un self-determinasyon taleplerini sık sık dile getirmekte olduğunu ve bunu gerçekleştirebilmek için İngiliz desteğini aradığına da yer verilmiştir.²¹ İngiltere'nin özellikle Yunanistan hükümetinin adaya yönelik tutumlarında dikkatli davrandığı, temkinli hareket ettiği gazeteye yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Örneğin Mayıs 1955'te Kore'den Lefkoşe'ye gelen 5 Yunanlı hava subayının şehri ziyaretlerine İngiliz hükümeti tarafından izin verilmemiştir.²² İngiltere, Kıbrıs konusunda özellikle iki müttefikini, Türkiye ve Yunanistan'ı, kaybetmeme üzerine politikasını kurmaya çalışmıştır. 16 Haziran 1955'te Avam Kamerasında Francis Noel Baker, İngiltere'nin Kıbrıs ile ilgi tavrını dile getirirken, sorunun çözümlenmesinin özellikle Doğu Akdeniz'de düşünülen savunma planları ve Türkiye ve Yunanistan gibi iki dost müttefik açısından önem arz ettiğine dikkat çekerek, Kıbrıs konusunda daha resmi bir dil kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.²³

Adada, haziran ayı içinde de bombalı saldırıların devam ettiği görülmektedir. Lefkoşe, Mağusa, Larnaka ve Limasol'da meydana gelen bombalı saldırılarda özellikle polis hedef alınmıştır. Ayrıca saldırılarda 14 Türk hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Türk Birliği mensupları İngiltere, Türkiye ve Kıbrıs Valisine çektikleri telgraflarla olayları protesto etmişler ve Kıbrıs Türklerinin sözcüsü

¹⁵ *The Times*, February 19, 1955, Issue: 53170, page. 5.

¹⁶ *The Times*, Jun 29, 1955, Issue: 53152, page.6.

¹⁷ *The Times*, April 04, 1955, Issue: 53200H, page. 4.

¹⁸ *The Times*, April 21,1955, Issue: 53200, page.iv.

¹⁹ *The Times*, April 21,1955, Issue: 53200, page.iv.

²⁰ *The Times*, February 08, 1955, Issue: 53160, page.6.

²¹ *The Times*, February 08, 1955, Issue: 53160, page.6.

²² *The Times*, May 25, 1955, Issue: 53229, page.8.

²³ *The Times*, Jun 18, 1955, Issue: 53250, page.7.

Dr Fazıl Küçük, olaylar ile ilgili verdiği mesajda, olayların sorumlusu olarak hükümeti göstermiş, hükümetin toleransı ve ihmalleri sonucunda Enosis taraftarı Rumların bu durumdan cesaret alarak masum Türklere yönelik saldırılarda bulduklarını ifade etmiştir.²⁴ Türk tarafının tepkilerine rağmen Rumlar adadaki terör faaliyetlerinden vazgeçemediler. Rumların saldırıları sadece Türklere yönelik değildi. Aynı zamanda adadaki hükümet de Rum saldırılarının hedefindeydi. Hükümete yönelik saldırılara karışanların yakalanarak yargı önüne çıkarılması ada Rumları tarafından bazı protesto gösterilerine neden olmuştur. Silah zoruyla hükümeti devirme planı hazırlığı içindeyken yakalanan 5 Yunanlının Kıbrıs Mahkemesi'nde yargılandığı gün, mahkeme önüne toplanan bir kısım Rum, hakim kararını okuduğu bir esnada, “çok yaşa Enosis, çok yaşa eoka” sloganıyla kararı protesto etmişlerdir.²⁵ Kıbrıs'ta giderek artan terör olaylarının Türk halkının tepkisine neden olduğu The Times gazetesi tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. Kıbrıs Türklerinin adadaki sözcüsü Dr. Fazıl Küçük tarafından terör hadiselerini protesto etmek amacıyla Birleşmiş Milletlere gönderilen telgraf gazetede geniş yer bulmuştur. Dr. Fazıl Küçük telgrafta, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin yaşanan terör hadiselerinden çok rahatsız olduklarını, Kıbrıs'ta yaşayan halkın İngiliz demokrasisi sayesinde bir refaha kavuştuğunu, aşırı Yunan fanatiklerinin dışında hiç kimsenin Yunanistan ile birleşme isteği içinde olmadıklarını, Yunanistan ile birleşme isteğinin Ortadoğu'da savaşa sebebiyet vereceği ve hatta adanın Yunanistan'la birleşmesinin komünizmin bir zaferi olacağını dile getirmiştir.²⁶

Öte yandan The Times gazetesinin 30 Haziran tarihli sayısında, 'Kıbrıs' başlığı altında verilen bir haberde İngiltere ve İngiliz kamuoyunun Kıbrıs sorununa bakışı şu şekildeydi: 'Kıbrıs'ta ilişkiler her geçen gün kötüleşiyor. Yunanistan ile birleşme yani Enosis fikrini savunucuları şunu çok iyi bilmelidirler ki; atılan bombalar ya da sıkılan her kurşun uzlaşmacı tavır ya da iyimser tutum sergilemeyi isteyen Londra halkının hükümetine olan baskıyı azaltıyor. Bombalar patlatılmadan önce bile Enosis savunucuları plebisit için çok uğraştılar. Yunan Hükümeti Atina'da yayın yapan basına yaptığı açıklamalarda kışkırtıcı ifadeler kullanarak halkı galeyana getirmeye çalışması da oldukça şaşırtıcı bir durum.

İngiliz Hükümeti ise; sorunun çözümü adına aylardır herhangi bir şey yapmamış ve çıkan birçok fırsattan yararlanamamıştır. Gerçekte İngiliz halkı da Kıbrıs sorunu hakkında Yunan Hükümeti ile muhatap olmayı istememektedir. Çünkü İngiliz kamuoyunda Kıbrıs asla Atina'nın konusu olamaz tarzındaki bakış açısı yerleşik bir kanaattir.

Adada plebisit istekleri halen devam etmektedir. Kilise yetkilileri halkı bu yönde teşvik etmektedirler. Ancak İngiltere, hem kendi iyiliği hem Yunanistan hem de tüm batılı müttefiklerinin iyiliği için Kıbrıs'ta kalmak zorunda ve adada yaşayan birçok Kıbrıslıda İngilizlerin adada kalmasını istiyor. Diğer yandan ada nüfusunun 5te birini teşkil eden Türkler, Enosise karşı ve adada yönetsel bir değişiklik istememektedirler.²⁷

Bu arada İngiltere'nin Kıbrıs sorunu çözümü ile ilgili olarak ortaya attığı üçlü görüşme teklifi de özellikle Türkiye tarafından Kıbrıs ve Doğu Akdeniz ile ilgili sorunların çözümü anlamında memnuniyetle karşılanmıştır.²⁸ Bu çerçevede; 1878 yılında İngilizlerin Kıbrıs'ı işgalinden beri ilk kez Koloni Devletler Genel Sekreteri adayı ziyaret etmiş ve 1931 isyanından sonra ilk kez Kıbrıs Hükümeti

²⁴ The Times, Jun 22, 1955, Issue: 53253, page.10.

²⁵ The Times, Jun 24, 1955, Issue: 53255, page.10.

²⁶ The Times, Jun 25, 1955, Issue: 53256, page.6.

²⁷ The Times, Jun 30, 1955, Issue: 53260, page.11.

²⁸ The Times, July 04, 1955, Issue: 53263, page.8.

ve Kıbrıs Piskoposu ile görüşmeler yapmıştır. Söz konusu görüşmelerde Kıbrıs meselesi hakkında İngiltere tarafından görevlendirilen resmi yetkili sıfatıyla Lennox Boyd, John Martin ve Vali Robert Armitage görev almışlardır. Bu görüşmelerin devam ettiği sıralarda Lefkoşa ve diğer bazı kentlerde Kıbrıs için self determinasyon isteğini bildiren gösteriler düzenlenmiştir. Ayrıca EOKA tarafından birçok yerde patlamalar gerçekleştirilmiştir. Heyet görüşmelerin ardından Kıbrıs Türktür partisinin 21 delegesi ve Kıbrıs Müftüsü ile de görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelerde Türk tarafı adanın; Yunanistan'a bağlanmasına kesinlikle karşı olduklarını ve böyle bir durumda sonucun bir sivil savaşa dönüşeceği endişesi içerisinde olduklarını belirttiler.²⁹

Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak, İngilizler tarafından yürütülen bu görüşmelerle ilgili The Times gazetesi tarafından şu yorum yapılmıştır. Boyd'un ziyaretleri ve şahsi görüşmeleri siyasi bir görüşme havası içerisinde geçmiştir. Ancak yakın bir gelecekte self determinasyonun gerçekleşme ihtimalinin belirtisinin bulunmadığı açıkça ifade edilmiştir.³⁰

Bu arada Ada'daki İngiliz yönetimi; giderek tırmanmakta olan ve Enosis taraftarı Rumlar tarafından gerçekleştirilen terör faaliyetlerinin önüne geçebilmek için yeni bir yasa çıkararak hükümete, teröristleri tutuklama yönünde geniş haklar vermiştir. İlgili yasa ile hükümet terörist olarak şüphelendiği kişileri tutuklama hakkına sahip olmuştur.³¹

The Times gazetesi; ağustos ayında İngiltere Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşmesi planlanan Londra görüşmeleri ve bu çerçevede yürütülen hazırlıklara da geniş yer vermiştir. Bu çerçevede özellikle görüşmeler öncesinde Başpiskopos Makarios'un Londra görüşmeleri öncesi Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili görüşlerini ve isteklerini bir an önce Birleşmiş Milletlere iletmesi hususunda yapmış olduğu baskılar gazetede fazlaca yer almıştır. Burada özellikle Başpiskopos Makarios ile Yunan Hükümeti arasında ortaya çıkan bazı fikir ayrılıkları dikkat çekmektedir.³²Başpiskoposa göre; Yunan Hükümeti görüşmelerde Doğu Akdeniz'in güvenlik meselelerini dile getirmeden önce Kıbrıslıların self determinasyon taleplerini önkoşul olarak ileri sürmeleri öncelikli bir durumdu. Bunun yanı sıra yine Makarios'a göre Londra'da yapılacak görüşmelerde self determinasyon konusunda bir başarı sağlanamaması ihtimalinin göz önüne alınarak Yunanistan'ın, ek gündem maddesine alınabilmesi için Birleşmiş Milletlere başvuru yapması gerekiyordu. Bu iki husus, Yunan Hükümeti ile Makarios arasında temel ayrılık konularını teşkil etmiştir.³³Ancak; yaşanan bu baskılara ve planlanan Londra Görüşmelerinin ertelenebileceği hususunda çıkan haberler neticesinde Yunan Hükümeti Birleşmiş Milletlere 'Kıbrıs Halkına Self determinasyon hakkı verilmesi' hususunda başvuru yapmıştır.³⁴

İngiltere'nin Kıbrıs meselesi ile ilgili tutumunu yansıtması bakımından 25 Temmuz tarihli The Times gazetesinde yapılmış olan şu yorum oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu yorumda, Kıbrıs meselesinin çözümsüz kılan temel yaklaşımın Enosis fikridir. Bu³⁵ nedenle Kıbrıs meselesi göz ardı edilmektedir. Oysa Kıbrıs İngiltere'nin Orta Doğuya havadan karadan ve denizden ulaşımı açısından oldukça kilit bir noktadadır. İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesi demek tüm bu avantajları kaybetmesi demektir. The Times gazetesi Londra görüşmesi öncesi Kıbrıs Türktür Derneği Başkanı Hikmet Bil'in

²⁹ *The Times*, July 11, 1955, Issue: 53269, page.10.

³⁰ *The Times*, July 11, 1955, Issue: 53269, page.10.

³¹ *The Times*, July 16, 1955, Issue: 53274, page.6.

³² *The Times*, July 13, 1955, Issue: 53271, page.8.

³³ *The Times*, July 18, 1955, Issue: 53275, page.6.

³⁴ *The Times*, July 22, 1955, Issue: 53279, page.7.

³⁵ *The Times*, July 25, 1955, Issue: 53281, page.7.

konu ile ilgili Londra basınına yapmış olduğu açıklamalara da geniş yer vermiştir. Hikmet Bil açıklamalarında ' Türk milleti, İngiltere'nin Kıbrıs'ı er ya da geç onun eski ve en çok hak eden sahibi olan millete, Türklere vereceğine inanıyor. Türk halkı Kıbrıs'ın hem İngilizlerin hem de Türklerin güvenliği ve savunması için çok önemli bir yer olduğunu bilmektedir. Bu yüzden halkımız İngilizlerin belli bir süre boyunca adada kalmalarını istemekte ve buna gönül rızası ile izin vermektedirler' ifadelerini kullanmıştır.³⁶Bu arada Londra görüşmeleri öncesinde, İngiliz yönetiminin Kıbrıs meselesinde adadaki Rumların taleplerini dikkate alınmasını sağlamak amacıyla adada 24 saatlik bir grev başlatılmıştır. Grevi planlayanlar gerekçe olarak da; Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin gözaltına alma yasasında yapmış olduğu bazı değişiklikleri öne sürmüşlerdir. Grev komitesi bu eylemle adayı 'ölü bir ada' görünümüne sokmayı hedefliyorlardı.³⁷

Londra görüşmeleri öncesinde Kıbrıs meselesi konusunda ileri sürülen karşılıklı fikirler de The Times' ta geniş yer bulmuştur. Kıbrıs Eternasi delegesi Zennon Rossides'in Kıbrıs meselesine dair düşüncelerini içeren kısa mektubu gazetenin 4 ağustos tarihli sayısında yayınlanmıştır. Söz konusu mektupta Rossides, yapılması planlanan Londra Konferansında birçok sorunların çıkacağı kesin olmakla beraber bu görüşmeler münasebetiyle bir araya gelecek ülkelerin dünya barış ruhunu koruma noktasında hassasiyet göstermeleri gerektiği, çözümün de ancak bu şekilde sağlanabileceği huşularını dile getiriyordu. Rossides mektubunda ayrıca Londra görüşmelerinde self determinasyon konusunun gündeme gelmesi dikkat çekiyordu.³⁸ Söz konusu mektupta bahsedilen görüşler Türk tarafının tepkisini çekmiştir. Rossides'in mektubuna cevaben; Nevvar Hikmet Bey'de kaleme aldığı cevabı yazısında adada yaşanmakta olan terör olaylarının arkasında Enosisin öncüsü Makarios'un olduğunun Türklerce iyi bilindiğinin, Rossides'in mektubunda dikkat çektiği self determinasyon konusunun esasında Enosis fikrinin bir parçası olduğunu, bunun Yunanistan'a ilhak anlamına geldiğini, bunlardan dolayı da Türklerin durumun farkında olduğunu ifade ederek Türklerin Kıbrıs meselesi ile ilgili düşüncelerinin şu ifadelerle belirtmiştir: 'Kıbrıs'ta yaşayan Türkler adada olan statükodan gayet mutlu. Adanın bağımsızlığı konusunda herhangi bir değişiklik yapılması durumunda Uluslararası açıdan Lozan esas alınmalıdır. Kıbrıs tarihi, stratejik ve coğrafi açıdan asla Yunanistan'a verilemez.'³⁹

Nihayet yaklaşan Londra Görüşmeleri öncesinde tarafların Kıbrıs meselesi ile ilgili düşünceleri ve tutumları The Times gazetesinin 23 Ağustos tarihli yazısında geniş yer bulmuştur. Haberde Kıbrıs görüşmeleri öncesinde İngiltere'nin yoğun hazırlıklar içerisinde olduğu, bununla birlikte görüşmeler öncesinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın bakış açılarında herhangi bir değişikliğin bulunmadığı hususlarına dikkat çekilmiştir. Haberde, son zamanlarda Yunan basınında Londra görüşmeleri ve İngilizlere yönelik olarak sergilenen düşmanca tavırlara da yer verilmiş ve görüşmelerde Yunanistan'dan dostane bir tavır sergilemeleri ve herhangi bir propaganda da bulunmamalarının beklendiği ifade edilmiştir. İngiltere'nin görüşmelerde ne tavır sergileyeceğinin henüz belli olmadığı vurgulanan haber ayrıca Yunanlıların asılsız suçlamaları ve ifade karşılığında görüşmelerde Türklerin gergin olacağı belirtilerek şu ilginç yorum yapıyordu: '*Olası bir İngiliz Yunan anlaşmasından Türklerin düşmanlığı kazanılmış olur. Ancak, Türkiye şuanda stratejik olarak büyük bir önem arz ediyor*'.⁴⁰ Görüşmeler öncesinde The Times gazetesinin Kıbrıs meselesine dair haberlerine yönelik daha geniş yer verdiği dikkat çekmektedir. Hatta görüşmeler öncesi Kıbrıs'ta artan olaylar ve bu olaylar karşısında Türk

³⁶ The Times, July 30, 1955, Issue: 53286, page.6.

³⁷ The Times, August 2, 1955, Issue: 53288, page.6.

³⁸ The Times, August 4, 1955, Issue: 53290, page.6.

³⁹ The Times, August 8, 1955, Issue: 53293, page.7.

⁴⁰ The Times, August 23, 1955, Issue: 53306, page.6.

tarafının endişelerini dile getiren Türk basınının konuya olan yoğun ilgisi de The Times'ta ayrıca vurgulanmıştır.⁴¹Bu arada görüşmeler öncesinde Makarios'un ılımlı bir tavır sergilemekle birlikte self determinasyon konusundaki kararlılığını sürdürdüğüne de dikkat çekilmiştir. Haberde; Makarios'un tutum ve düşünceleri şu cümlelerle ifade edilmiştir: 'başpiskoposun konuşması önkilerden daha ılımlıydı. Her ne kadar 'ya özgürlük ya ölüm ' diye haykırsa da daha ılımlı olmayı ve daha sakin olmayı öneriyor. Bununla birlikte self determinasyonsuz hiçbir şeyin kabul edilemez olduğunu da yinelemiştir.'⁴²Aynı haberde Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun görüşmeler öncesi ulusal basına yaptığı açıklamalara da değinilmiş ve Türkiye'nin adanın statükosunda herhangi bir değişikliğe gidilmemesi yönündeki kararlı tavrına da dikkat çekilmiştir.⁴³

29 Ağustosta başlayan Londra Konferansı ve Konferans boyunca yaşanan tartışmalar The Times gazetesinde geniş yer bulmuştur. Konferansın ilk gününde tarafların uzlaşmacı bir tavır içerisinde olduklarına gazetenin 30 ağustos tarihli sayısında yer verilmiştir.⁴⁴ Konferansta; İngiliz görüşünü Macmillan dile getirmiştir. Macmillan; Soğuk savaş sürecinin hassasiyetinden bahisle Kıbrıs meselesinin bu açıdan ele almış, Doğu Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun Komünizm tehdidi ve olası bir nükleer savaş için Kıbrıs'ın büyük bir önem arz etmiş olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, İngiltere'nin Yunanistan'ın talebi olan yakın bir tarih için self determinasyon konusuna uzak durduğu hissini vermiştir.⁴⁵ Konferansta Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopoulos, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı tamamıyla sınırları içerisine katmak gibi bir niyet içinde olmadığı, ancak halkın kendi kendini idare etmesi anlayışı çerçevesinde self determinasyon hakkının verilmesinin uygun olacağını söylemiştir. Bu Yunanistan görüşüne karşılık İngiltere ise, halkın kendini yönetme esasına dayalı özyönetim anlayışının doğru olmakla birlikte bu anlayışın tam anlamıyla bir self determinasyon anlamına gelmediğini de ileri sürmüştür.⁴⁶ Konferansta Yunan tarafının self determinasyon konusundaki ısrarlarının önünü almak isteyen İngiltere; özerklik için geniş önlemleri içeren bir teklif sunmuştur. Ancak bu teklif de Yunanlılar tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁴⁷ Çünkü Yunanistan her türlü çözüm önerisinin ön şartı olarak self determinasyonu öne sürüyordu.

Kıbrıs adasının komünist bir yönetimin eline geçme tehlikesine dair olan endişe İngiltere'de olduğu kadar Türkiye için de bir gerçektir. The Times gazetesinin 1 Eylül tarihli sayısında Vatan gazetesi yazarlarından Ahmet Emin Yalman'ın Kıbrıs ve komünizm tehlikesi ile ilgili sözleri şu şekilde yer almıştır: "*Günden güne derinleşen Kıbrıs meselesi için en önemli çözüm ortak bir güvenlik önergesiyle olabilecektir. Bu şekilde sağlanabilecek bir uzlaşma Moskova'ya karşı büyük bir zafer işareti anlamına gelecektir. Halihazırda Asya'da Yunanlılar tarafından blokaj altına alınmış olan ada, Türkiye'nin güneydeki tek nefes alacağı yerdir. Kıbrıs kilisesinin altında komünistlerin yönetimi vardır. Bu şekilde olan dört büyük şehrin komünist belediyesi hiçbir şekilde Nato'yu ve İngiltere'yi istemediklerini açıkça söylemektedirler. Kıbrıs'ın 700 mil ötedeki istikrarsız bir hükümetin eline geçmesi demek oranın kolaylıkla komünist bir yönetimin kontrolü altına girmesi demektir. Radikal tek çözüm, güneydoğu Akdeniz'in güvenliği için self determinasyona karşı gelinmelidir. Ortodoks kilisesinin sadece ruhani*

⁴¹ The Times, August 24, 1955, Issue: 53307, page.7.

⁴² The Times, August 27, 1955, Issue: 53310, page.5.

⁴³ The Times, August 27, 1955, Issue: 53310, page.5.

⁴⁴ The Times, August 30, 1955, Issue: 53312, page.8.

⁴⁵ The Times, August 31, 1955, Issue: 53313, page.8.

⁴⁶ The Times, sep.1, 1955, Issue: 53314, page.7.

⁴⁷ The Times, sep.7, 1955, Issue: 53319, page.8.

işlerle ilgilenmesi gerektiği ve siyasi bir rol üstlenmemesi lüzumu önemle vurgulanmalıdır. Bölgenin güvenliği için Kıbrıs'ta komünist faaliyetler yasaklanmalıdır."⁴⁸

Türkiye'nin Kıbrıs sorununu komünist tehlikeyle ilintilendirmesi ve self determinasyonla ilgili aleyhte tavrı The Times'ta her vesile ile dile getirilmiştir. The Times'ın 2 Eylül tarihli sayında yer alan haberde Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra Konferansında yapmış olduğu konuşmasına değinilerek, Türkiye'nin Kıbrıs'ı Akdeniz'in güvenliği açısından önemli gördüğü, Adanın yönetiminde mutlaka bir değişim söz konusu olacaksa; İngilizler ada yönetiminden çekilecekse adanın yönetimin mutlaka Türkiye'ye bırakılması gerektiği, Türk Yunan dostluğunun ancak bu sayede devam ettirilebileceği şeklindeki düşüncelere yer verilmiştir.⁴⁹

Kıbrıs sorunun ile ilgili olarak toplanan Londra Konferansı daha sonuçlanmadan ve sorun ile ilgili tartışmaların devam ettiği sıralarda The Times gazetesi 2 Eylül tarihli sayında Mağusa Belediye Başkanı A. Poyouros ile Larnaka Belediye Başkanı G. Chrisosoulides'in birlikte kaleme aldıkları ve self determinasyonu talep eden bir mektubu yayınladı. *Sayın Yetkili* ile başlayan mektup şöyleydi: "*Hemen hemen bütün İngiliz basınında Kıbrıs meselesine dair olası bir anlaşmazlıkta hakemlik rolü üstlenileceği yazmaktadır. Benzer bir açıklama Türkiye'den de yapılmıştır. Türkiye basını da olası bir statü değişiminde Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde hak iddia edeceğini vurgulamaktadır. Şu anda var olan asıl fark koloni yönetiminde güçlü olan İngiltere ile Kıbrıs ve Yunanlıların talebi olan self determinasyon isteği karşı karşıyadır. Bu talebin acilen uygulanmaya geçmesi gerekmektedir. Kısacası, başka bir durum kabul edilemez. Ancak bu sayede tüm ülkelerin istekleri yerine getirilebilir. Umudumuz bu yöndedir. Ancak, Kıbrıs'ta hiç kimse self determinasyonun bu konferanstan çıkabileceği hayalini görmemektedir. Bazı kesimler adada yaşayan azınlık Türkler ile Yunanlıların ilişkilerinin bozulacağını ve savaşa dair asılsız haberlere yer vermektedir. Asılsızdır bu haberler çünkü adada Türkler ve Yunanlılar birlikte çalışırlar ve hiç bir şey bu uyumu bozamaz. Aslında Türkler self determinasyon olduğu takdirde hiçbir şey kaybetmeyeceklerini iyi bilirler. Aksine Yunan vatandaşlarıyla birlikte koloni rejiminden kurtulmuş, eşit siyasi haklara sahip olmakla beraber ekonomik ve kültürel olarak gelişmiş duruma geleceklerdir*".⁵⁰

Londra Konferansı'nda İngiltere yeni bir teklif hazırlayarak taraflara iletmiştir. Söz konusu teklif adada seçilmiş ve geniş yetkili bir yönetimi içeriyordu Ancak özellikle Yunanistan İngilizlerin yeni teklifinin self determinasyon hedefine ulaşmada belirgin bir şey ortaya koymamasından dolayı teklife yanaşmadılar.⁵¹ Yunan hükümeti Londra'da sunulan teklifi çok geçmeden reddettiğini bildirmiştir. Hatta Konferans'a katılan Yunan temsilcileri durumu "*Londra'ya iyi niyetlerle gittik ancak aynı anlayışla ne yazık ki karşılaşmadık*" şeklinde yorumlamışlardır.⁵² Londra Konferansı'nda self determinasyon konusunda herhangi bir somut sonuç alamayan Yunanistan Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulamamasında İngiltere'nin sorumlu olduğunu ileri sürmüş özellikle Konferans'tan sonra Yunan basınında İngiltere ağır bir dille eleştirilmiştir. Eleştirilere The Times geniş yer vermiştir. Yunan basını, İngilizlerin Konferans'taki olumsuz tutumunun Birleşmiş Milletlere olan güveni azalttığı gibi dünya barışını da tehlikeye attığını ileri sürmüştür.⁵³ Yunanistan'dan başka Kıbrıs'ta da Rumlar İngiltere karşıtı tavır içine girdiler. Kıbrıs'ta Başpiskopos Makarios, kilisede yaptığı konuşmasında İngiltere'nin

⁴⁸ The Times, sep.1 1955, Issue: 53314, page.9.

⁴⁹ The Times, sep.2, 1955, Issue: 53315, page.7.

⁵⁰ The Times, sep.2, 1955, Issue: 53315, page.9.

⁵¹ The Times, sep.6, 1955, Issue: 53318, page.8.

⁵² The Times, sep.12, 1955, Issue: 53323, page.7.

⁵³ The Times, sep.14, 1955, Issue: 53325, page.8.

Londra Konferansı sürecinde takındığı tutumu sert bir dille eleştirmiş ve İngilizlerin adada her geçen gün daha zorba ve baskıcı bir tutum takındığını iddia etmiştir.⁵⁴

Kıbrıs meselesi ile ilgili tartışmalar 1955 yılının hemen hemen sonlarına kadar devam etmiştir. İngiltere Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın talebi olan self determinasyona soğuk bakmış ve adadaki Enosis hareketlerinin arkasında kilisenin, onun da arkasında komünizmin olduğunu varsaymıştır.⁵⁵ Sadece İngiltere değil aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri de Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili hedeflerine çok sıcak bakmamıştır. Londra Konferansından sonuç alamayan Yunanistan'ın, sorunun kendi istekleri doğrultusunda çözümü amacıyla Birleşmiş Milletlere ekim ayı içinde yapmış olduğu başvuru ve bu başvurunun reddedilmesini Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal girişimlerinin bir sonucu olduğunu iddia eden Yunanistan'da bir anda ABD karşıtı gösteriler ve protestolar kendini göstermiştir. 26 Eylül'de Selanik'te ABD elçiliğinin önünde toplanan 600 kadar Yunanlı öğrenci "kahrolsun ABD" sloganıyla ABD'yi protesto etmişlerdir. ABD, Yunanistan'ın bu tavrını saçmalık ve provokasyon olarak değerlendirmiştir.⁵⁶

Adada giderek artan olaylar karşısında İngiltere Eylül sonlarında adaya yeni vali olarak tecrübeli bir ismi John Harding'i görevlendirmiştir.⁵⁷ Bununla birlikte adadaki Enosis taraftarı olaylar son bulmamıştır. İngiltere Yeni vali döneminde de adanın Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun güvenliği açısından önemli bir stratejik konuma sahip olduğuna vurgu yaparak Yunanistan'ın self determinasyon taleplerine sıcak bakmamıştır.

Sonuç

Kıbrıs Sorununda önemli bir yeri olan 1955 olayları ve Kıbrıs Sorunu, İngiliz kamuoyunun önde gelen yayın organlarından biri olan 'The Times' gazetesinde etraflıca ele alınmıştır. Adada, Şubat 1955'te başlayan Enosis taraftarı eylemler, özellikle Kilisenin Kıbrıs sorunundaki yeri ve tavrı gazete haberlerinde geniş yer bulmuştur. Ayrıca, Adadaki gelişmeler yakından takip edilerek İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bağlamında söz konusu ülkelerin Kıbrıs Sorunu karşısındaki bakış açıları, tavırları bölgenin stratejik önemi çerçevesinde ciddi bir biçimde analize tabi tutulmuştur. Özellikle İngiltere'nin, Soğuk Savaşın hassasiyetinin dikkate alarak takip ettiği Kıbrıs politikası ile ilgili yorumlar gazetede önemli bir şekilde yer almıştır. İngiltere'nin, Yunanistan'ın self determinasyon ile ilgili her defasında ortaya koyduğu katı tavır karşısında ince bir diplomasi izlemeye çalışması yazılarda açıkça vurgulanmaya çalışılmıştır. Gazetede yer alan haberler dikkate alındığında İngiltere'nin 1955 yılı itibarıyla Adada self determinasyona sıcak bakmadığı, Adanın stratejik açıdan farkında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca gazetede yorumlardan anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin Yunanistan'ın Self Determinasyon talebine karşı sert tavır takındığı ve bu nedenle Kıbrıs Politikasında İngiltere'nin müttefiklerini küstürmemek için oldukça dikkatli hareket ettiğinin de altı çizilmiştir.

⁵⁴ *The Times*, sep.15, 1955, Issue: 53326, page.10.

⁵⁵ *The Times*, sep.22, 1955, Issue: 53332, page.6.

⁵⁶ *The Times*, sep.27, 1955, Issue: 53336, page.8.

⁵⁷ *The Times*, sep.27, 1955, Issue: 53336, page.8.

KAYNAKÇA

1.Kitap ve Makaleler

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslar arası Konumu*, Küre yayınları, İstanbul 2001.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt: I, Editör: Baskın Oran, İletişim yay., İstanbul, 2002, s. 595.

Özcan, Gencer, “Ellili Yıllarda “Dış” Politika”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* , Haz: Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 115.

Sönmezoğlu, Faruk, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'ten Günümüze), *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Cilt: 2, Editör: Mustafa Bıyıklı, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2008, s.262.

Sönmezoğlu, Faruk, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yay, İstanbul 2006.

2. Yabancı Dilde Gazeteler

The Times, February 12, 1955, Issue: 53164.

The Times, February 19, 1955, Issue: 53170,

The Times, Jun 29, 1955, Issue: 53152.

The Times, April 04, 1955, Issue: 53200H.

The Times, April 21,1955, Issue: 53200.

The Times, April 21,1955, Issue: 53200.

The Times, February 08, 1955, Issue: 53160.

The Times, February 08, 1955, Issue: 53160.

The Times, May 25, 1955, Issue: 53229.

The Times, Jun 18, 1955, Issue: 53250.

The Times, Jun 22, 1955, Issue: 53253.

The Times, Jun 24, 1955, Issue: 53255.

The Times, Jun 25, 1955, Issue: 53256.

The Times, Jun 30, 1955, Issue: 53260.

The Times, July 04, 1955, Issue: 53263.

The Times, July 11, 1955, Issue: 53269.

The Times, July 16, 1955, Issue: 53274.

The Times, July 13, 1955, Issue: 53271.

The Times, July 18, 1955, Issue: 53275.

The Times, July 22, 1955, Issue: 53279.

The Times, July 25, 1955, Issue: 53281.

The Times, July 30, 1955, Issue: 53286.

The Times, August 2 , 1955, Issue: 53288.

The Times, August 4, 1955, Issue: 53290.

The Times, August 8, 1955, Issue: 53293.

- The Times*, August 23, 1955, Issue: 53306.
The Times, August 24, 1955, Issue: 53307.
The Times, August 27, 1955, Issue: 53310.
The Times, August 30, 1955, Issue: 53312.
The Times, August 31, 1955, Issue: 53313.
The Times, sep.1, 1955, Issue: 53314.
The Times, sep.7, 1955, Issue: 53319.
The Times, sep.1 1955, Issue: 53314.
The Times, sep.2, 1955, Issue: 53315.
The Times, sep.6, 1955, Issue: 53318.
The Times, sep.12, 1955, Issue: 53323.
The Times, sep.14, 1955, Issue: 53325.

Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkması

Prof. Dr. Kemal ÇELİK

Gümüşhane Üniversitesi / Gümüşhane

Giriş

Türkiye'ye 40 mil, Yunanistan'a 600 mil uzaklıktaki Kıbrıs Adası, Osmanlı-Venedik mücadelesinde, Venedik ve muhtemel bir Haçlı Seferi için askerî üs olabilecek konumdaydı. 1569'da, Osmanlı Devleti Mısır Defterdarı'nın bulunduğu geminin yağmalanması olayı ve Osmanlı Ticaret gemileri ile Hacı gemilerinin soyulması gibi gelişmelere; Kıbrıs'ı ellerinde tutan Venedikliler'in, vergileri ağırlaştırma ve halkı Katolikleştirme girişimleri eklenmiştir. Kıbrıs halkının başvurusu üzerine, Osmanlı Devleti'nin başlattığı harekâtle, 1 Ağustos 1571'de, fethedilen Kıbrıs'a Anadolu'dan, özellikle Konya'dan getirilen Türkler yerleştirilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yenilerek, Rusya'nın, Anadolu ve Kıbrıs'a göz dikmesinden çekinen Osmanlı Devleti, 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Kıbrıs'ı elinde tutmak ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak isteyen İngiltere'ye, egemenlik hakkı Osmanlı'da kalmak üzere Kıbrıs'ı geçici olarak (yıllık 92 bin altın lira karşılığında) kiralamıştır. Kıbrıs, 1914'de Birinci Dünya Savaşı başlayınca kadar Osmanlı Devleti'nin bir adası olarak kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri tarafında katılmasını fırsat bilen İngiltere, 5 Kasım 1914'de, Kıbrıs'ı kendi topraklarına kattığını açıklamıştır. İngiltere'nin adaya yerleşmesi, Rumlar tarafından amaçlarına ulaşmak yönünde bir fırsat olarak görülmüştür. Kıbrıs Rum toplumu ve Ortodoks Kilisesi'nin amaçlarına ulaşmak için yalnız girişimlerde bulunmakla yetinmeyip, 1821 Mora Ayaklanması'nı örnek almaları, Kıbrıs'ın sorun haline gelmesinde büyük rol oynamıştır. İngiltere Valisi'nin, 22 Temmuz 1878'de, Kıbrıs'a gelmesi nedeniyle düzenlenen karşılama töreninde de Kition Piskoposu: "*Büyük Britanya'nın tıpkı İyonya adalarında olduğu gibi, Kıbrıs'ı da doğal bağları olan anavatan Yunanistan'la birleştirmek için kolaylık göstereceğine güvenimiz vardır*", sözleri ile asıl amacı olan adayı Yunanistan'a bağlamak **enosis**¹ 'ilhak etmek' düşüncesini açıklamıştır. Müttefikleri ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda yenilince, Türkiye 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması'nın 20'nci maddesi gereği Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını kabul etmek zorunda kalmış, Kıbrıs'ın egemenliğini İngiltere'ye bırakmakla birlikte; gelecekte Kıbrıs'la ilgili yeni bir gelişme konusunda müdahale hakkını saklı tutarak antlaşma maddelerine geçirilmesini sağlamıştır. Ayrıca; Kıbrıs'ı, Yunanistan veya Kıbrıs Rumları yararına değil, İngiltere yararına bırakmıştır. 1925 yılında Kıbrıs, İngiltere'nin bir kolonisi haline getirilmiştir. Yunanistan ve Kıbrıs Rumları'nın **enosis** isteği ilk zamanlar, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında sorunlara yol açtığı gibi; sadece Kıbrıs Türkleri ve Rumları karşı karşıya getirmekle kalmamış Kıbrıs'ı, Türkiye ve Yunanistan için de günümüze kadar süren bir sorun haline getirmiştir²

¹ **Enosis** terimi, ilhak etmek, yani bir devletin kendisine ait olmayan bir toprak parçası veya bir bölgeyi kendi topraklarına katması veya bağlaması anlamındadır. **Enosis**, Kıbrıs Rumları ve Yunanistan tarafından 1930 yılı ve belki biraz daha öncesinden beri Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması anlamında kullanılmaktadır. Bu terimle ilgili daha geniş açıklamalar için bakınız: GÜVENÇ, Nazım, **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye**, Birinci Baskı, Çağdaş Politika Yayınları:2, İstanbul 1984, s. 55-59.

² ZİA, Nasim, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan Türk İdaresi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 44, Ankara 1975, s. 1-92; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 32-35, 95-102, 121; UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, Üçüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 559, 560;

1800'lü yıllara doğru Kıbrıs'ta 60.000 Türk'e karşı, 20.000 kadar Rumca konuşan nüfus yaşamakta iken, sonraki yıllarda çok sayıda Kıbrıslı Türk'ün, Türkiye ve İngiltere başta olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. Türk nüfusun azalmasını fırsat bilen Kıbrıs Rumları ve Yunanistan; Kıbrıs'ın, Yunanistan'a bağlanması anlamında *enosis* düşüncesini her fırsatta dile getirmişler, Batılı ülkeler kamuoyunu da kendi taraflarına çekmek için Rum Ortodoks din adamlarını ileri sürmüşlerdir. Bunlar arasında Başpiskopos **Makarios** ön plana çıkmıştır. 20 Ekim 1931'de, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin kışkırtması sonucu başlayan isyan, İngiliz yönetimi tarafından kısa sürede bastırılmıştır. 1931 ayaklanması sonrasında, Kıbrıs'ta siyasî faaliyetleri yasaklamış olan İngiltere'nin, 1941'de yerel yönetimler için seçim kararı alarak siyasî faaliyetlere izin vermesi, Kıbrıs siyasetinde ılımlı bir ortam yaratmıştır. Aynı yıl içinde Kıbrıs'ta, siyasî örgütlenmelerin hız kazanması sonucu komünist **Çalışan Halkın İlerici Partisi** (AKEL, *Anorthotikon Komma tu Ergazumenu Lau*) kurulmuştur. AKEL'in etkinliği artınca, Rum toplumunun temsilcisi durumundaki kilisenin desteğiyle **Kıbrıs Ulusal Partisi** (KEK) faaliyete geçirilmiştir. 1943'de yapılan belediye seçimlerinde Kıbrıslı Rumlar arasında ideolojik bölünme yaşanırken; Kıbrıslı Türkler'in, **Necati Özkan** ve Dr. **Fazıl Küçük**'ten birini tercihinden doğan kişisel bölünme, Dr. Fazıl Küçük'ün seçimleri kazanması ile sonuçlanmıştır. AKEL ve Rum Kilisesi'nin sıkça dile getirdiği *enosis* isteklerinin, Türk toplumunda yarattığı endişeyle, 18 Nisan 1943'de, Necati Özkan ve Dr. Fazıl Küçük birlikte **Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu** (KATAK)'nu kurmuşlardır. Fakat, KATAK uzun sürmemiştir. İngiliz yönetimi ve *enosis* isteklerine karşı daha sert bir karşılık verilmesi gerekçesiyle Dr. Fazıl Küçük liderliğinde KATAK'dan ayrılan bir grup, 23 Nisan 1944'de, **Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi** (KMTHP)'ni kurmuştur. Kıbrıs Türk toplumunun Dr. Küçük'e verdiği destek artınca; 6 Kasım 1949'da, KATAK ve KMTHP birleşmişlerdir. 1955'de ise; *enosis* karşıtı tutumlarını ortaya koymak için **Kıbrıs Türktür Partisi** (KTP) adıyla faaliyete devam etmişlerdir. Necati Özkan da, 21 Haziran 1949'da, **Kıbrıs Türk İstiklâl Partisi**'ni kurmuştur. Kıbrıs, Türkiye ile Yunanistan arasında sorun haline dönüşünce; iktidara gelen **Demokrat Parti** (DP)'nin, **Cumhuriyet Halk Partisi** (CHP)'ne yakın Özkan'a karşı, verdiği destekle Dr. **F. Küçük**, Kıbrıs Türkleri'nin tek lideri konumuna gelmiştir³.

İkinci Dünya Savaşı bitince, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan, *enosis* isteklerini yeniden gündeme taşımışlardır. Kıbrıslı Türkler'in varlığını dile getiren ve *enosis* de karşı çıkmalarını fırsat bilen İngiltere, 23 Ekim 1946'da, Kıbrıs'ta siyasî ve ekonomik reformlar gerçekleştireceğini duyurunca, yukarıda sözü edilen Rum siyasî örgütlerinin faaliyetleri hızlanmış, Yunanistan, Kıbrısla daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Yunanistan'da komünist Markos taraftarları ile Kıbrıs'taki komünist Rumlar'ın çıkardığı iç savaş sırasında *enosis* çabaları arttırılmıştır. Bu komünist faaliyetlerin nedeni, İngiltere'nin elinde ve stratejik bir konumda olan Kıbrıs'tan İngiltere'yi çıkarmak, Batılı ülkeleri Doğu Akdeniz'de zayıflatmak, Kıbrıs'ı bir komünist üssü haline getirmektir. 1945-1952 yılları arasında Türkiye; **Sovyetler Birliği** (SSCB)'nin, kendi topraklarını da hedef alan yayılcı ve baskıcı politikası nedeniyle

ALASYA H. Fikret, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Ankara Yayını, Ulus Ofset Lefkoşe 1988, s. 10-126; ÇAY, Abdulhalûk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 93, Ankara 1989, s. 7-23; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı**, Birinci Baskı, TÜRKAR Araştırma Dizisi, Ankara 2001, s. 31-35; EMİRCAN, Mehmet S., **Kıbrıs Türk Toprağıdır**, İkinci Cilt, TÜRKAR Araştırma Dizisi, Ankara 2000, s. 19; ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti** (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 424.

³ ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 145-172; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 41-43; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 25-35; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 31-35; FIRAT, Melek, "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde Dostluk", **Türk Dış Politikası** 1919-1980, (Editör: Baskın Oran), 9. Baskı, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 594, 595; ALBAYRAK, M., **Türk Siyasî Tarihinde ...**, s. 425; EMİRCAN, S. Mehmet, **Kıbrıs Türk ...**, s. 19-21.

güvenliğini ön planda tutmuştur. 1947 yılında Yunan kamuoyunda Kıbrıs'a ilgi ve *enosis* istekleri artınca; İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktidara gelen İngiliz İşçi Partisi, *enosis* isteklerine tamamen karşı çıkamamıştır. Yükselen Arap milliyetçiliği nedeniyle Mısır'da uzun süre kalamayacağı düşüncesindeki İngiltere, Akdeniz'de askerî varlığını devam ettirebilmek için, stratejik yönden Kıbrıs'a daha çok önem vermeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı yenilgi ile bitiren İtalya'nın, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni yendikten sonra geçici olarak el koymuş olduğu Oniki Ada'yı, 10 Şubat 1947'de, Yunanistan'a bırakması nedeniyle, Yunan *Megalo İdeası* harekete geçirilmiş ve Yunan kamuoyu gözlerini Kıbrıs'a çevirmiştir. Türkiye, 1948 yılına kadar, Kıbrıs Türk toplumuyla kültürel anlamda ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1948'den itibaren Türkiye'de okuyan Kıbrıslı Türk öğrencilerle Türkiye'ye yerleşmiş olan Kıbrıslı Türkler'in kurduğu *Kıbrıs Türk Kültür Dernekleri*'nin girişimleriyle, Türk basını ve kamuoyunun Kıbrıs'taki gelişmelere artan ilgisi, Türk hükümetinin dikkatini çekmeye başlamıştır. Yunanistan, 1951'de Kıbrıs'ı, İngiltere'den resmen isterken; Türk Dışişleri, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de bir statü değişikliği olmayacağını açıklamıştır. İngiltere'nin, Yunan isteğini reddetmesi ve Kıbrıs'ta statüko değişikliği yapmayacağını bildirmesi de, Türkiye'yi Kıbrıs ile ilgili karşı bir girişim yapmaktan alıkoymuştur⁴.

Kıbrıs Sorunu'nun Ciddi Bir Boyuta Ulaşması, Gelişmeler ve Olaylar

O dönemde İngiltere ve Yunanistan'la ilişkilerin bozulmasını istemeyen Türkiye, soruna temkinli bir yaklaşım takip etmiştir. Kıbrıs'ta *enosisi* Rumlar isterken, Yunan hükümeti ise; açıkça arkasında durmadığı bu isteği farklı anlamlara gelecek şekilde yalanlamayı tercih etmiştir. Bu nedenle; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dönemi Dışişleri Bakanı **Necmettin Sadak**, 17 Aralık 1949'da verdiği bir demeçte: "*Kıbrıs konusunda koparılan yaygaraya karşı Yunan devlet adamlarının akılcı tutumu yerindedir. İngiltere'nin, Kıbrıs'ı başka bir devlete vermek istediği hakkında bir emare bulunmadığı, Kıbrıs'ı isteyenlerin en hafif deyimle İngiltere'nin dostluğuna aykırı hareket ettikleri. Yunan halkının kuşkusuz bu gerçeği bildiğini*", açıklarken; Türkiye'nin de Kıbrıs'a sessiz ve ilgisiz kalmayacağını ifade etmiştir. Ocak 1950 yılı başında Yunanistan'ın çeşitli yerleri ve Atina Üniversitesi'nde yapılan mitinglerde dünya kamuoyunun dikkati Kıbrıs'a çekilmiştir. Bu mitinglere; 4 Ocak 1950'de, Türkiye'de üniversite gençliğinin sesi durumundaki *Millî Türk Talebe Birliği* (MTTB)'nin, 16 Ocak 1950'de İstanbul'da, 17 Ocak 1950'de Ankara'da gerçekleştirdiği *Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır* mitingleri ile cevap verilmiştir. **Necmettin Sadak**, 23 Ocak 1950'de: "*Türkiye'nin Kıbrıs diye bir sorunu olmadığını, İngiltere'nin Kıbrıs'ı bir başka devlete terk etmeyeceğini, gençlerin heyecana kapılmaması gerektiğini*" açıklayarak, Türk kamuoyunu sükûnete davet etmiştir. Mart 1950'de de, Kıbrıs Türkleri'ne her çeşit destek ve yardımın yapılacağını bildirmiştir. 14 Mayıs 1950'de seçimleri kazanarak iktidara gelen *Demokrat Parti* (DP)'nin Dışişleri Bakanı **Fuat Köprülü**, bakanlığının ilk sıralarında uçakla Atina'dan transit geçerken bir soru üzerine Yunanlı gazetecilere: "*Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur*" dediği için çok eleştirilmiştir. Kıbrıs Sorunu ile ciddi şekilde ilgilenmek niyeti de taşımadığından, 20 Haziran 1950'de, Demokrat Parti Meclis Grubu'ndaki konuşmasında: "*Türkiye'nin gündeminde Kıbrıs diye bir sorun olmadığını, Yunan hükümeti Kıbrıs sorunuyla ilgilenmediği gibi, Türk Dışişlerinin de böyle bir sorunun varlığı konusunda resmen bilgiye sahip olmadığını*" bildirmiştir. Bu

⁴ ARMAOĞLU, Fahir H., *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: No. 156-138, Sevinç Matbaası, Ankara 1963, s. 19-21; ARMAOĞLU, H. F., *Siyasî Tarih 1789-1960*, İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 362, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 814, 815; ARMAOĞLU, H. F., *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara 1983, s. 529; GÜVENÇ, N., *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...*, s. 41-45; ÇAY, A., *Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...*, s. 35, 36; ALBAYRAK, M., *Türk Siyasî Tarihinde ...*, s. 425; Fırat, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 596, 597.

açıklama, Kıbrıs Sorunu'nun uluslararası alanda henüz Türkiye'nin karşısına getirilmediği anlamını taşımaktadır. Ancak; basında Kıbrıs konusunda İngiltere ile görüşmeler yapacağı haberleri çıkan Yunan Başbakanı **Sofokles Venizelos**, 16 Şubat 1951'de, Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada: “*Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının Yunan milletinin en kutsal isteği olduğunu ilân etmiş, İngiltere Kıbrıs'ı kendilerine verdiği takdirde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye üsler ve ayrıcalıklar verilebileceğini*” açıklamıştır. **Fuat Köprülü** ise; 20 Nisan 1951'de **Venizelos**'un bu açıklamasından sekiz gün sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada: “*İki dost ülke Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğu bozmak isteyenlerin; bu iki devleti yönetenlerin iyi niyetine olumsuz etki etmeyeceğini*” ifade etmiştir. Bu açıklama barışçı olmakla birlikte, Kıbrıs konusunda Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye kamuoyunun taşıdığı endişeyi yeterince ifade etmemiş, Yunanistan'ın girişimlerine gereken önleyici bir etki yaratmamıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılma çabaları, 22 Ekim 1951'de, olumlu sonuçlanmıştır. NATO'ya kabul edilen bu iki ülkenin hükümetleri birbiri ile politik yakınlaşma içine girmişlerdir. Yunan ve Türk devlet adamları arasında karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Ocak 1952'de Yunan Dışişleri Bakanı'nın ziyareti, Başbakan **Adnan Menderes** ve Dışişleri **Fuat Köprülü** tarafından karşılık bulmuştur. 8-16 Haziran 1952'de, Yunan Kral ve Kraliçesi'nin ziyaretine; 27 Kasım-2 Aralık 1952 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı **Celal Bayar** tarafından karşılık verilmiştir. Türk tarafı bu karşılıklı iyi niyet gösterisinden memnun iken; Yunan Kralı ülkesine döndükten sonra, Kıbrıs'taki **Kıbrıs'ı Yunanistan'a İlhak Cemiyeti**'nin onursal başkanlığını kabul etmekten çekinmediği gibi; Yunan hükümeti de 1952 yılı Temmuz ayı ortalarında Atina'da 50 bin kişinin **enosıs** isteğiyle düzenlediği miting için devlet dairelerini tatil ederek memurların katılımlarını sağlamıştır. Türk-Yunan ilişkileri bu şekilde gelişirken; Türkiye 1952 yılında da Kıbrıs Sorunu'na yeterli ölçüde ilgi göstermemiştir. Buna karşılık; Türk gençliği ve basını, bir taraftan Türk dostluğundan bahsederken, diğer yandan kışkırtıcı davranışlarını sürdürmesi nedeniyle Yunanistan'ı eleştirmiştir. Yunanistan ise, Kıbrıs konusunda ilgisini devam ettirmiştir. Yunan Dışişleri Bakanı **Jean Politis**, Kıbrıs davasından hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerini söylerken; Yunan hükümeti de **enosıs** çabası ve girişimlerini gizlemeye gerek görmemiş, Yunan kamuoyunu kışkırtmaktan kaçınmamıştır. **Fuat Köprülü**: “*Yunan Başbakanı Papagos ve hükümetinin Atatürk ve Venizelos tarafından kurulan Türk-Yunan dostluğunu zedeleyeceğini, Kıbrıs'ta sorun çıkardıkları takdirde bütün Türkiye'yi tek vücut halinde karşılarında bulacaklarını ve bunun da Türk-Yunan dostluğunun sonu olacağını*”, ifade etmiştir. **Politis** ise: “*Kıbrıs'ın bütün Yunanlılar'ın kalbinde yattığı, bu sorun istedikleri gibi halledilirse artık Türk-Yunan dostluğunu hiçbir şeyin gölgelemeyeceği*”, cevabını vermiştir. Türkiye'nin Yunanistanla ilişkilerini iyi tutmaya çalışmasının önemli bir nedeni, üye olduğu **Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü** (NATO, *North Atlantic Treaty Organization*)'nde 1952-1954 yılları arasında güvenliğinin genişletilmesi ve güçlendirilmesi yönündeki çalışmasından kaynaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye; Yunanistan ve Yugoslavya ile kurmayı düşündüğü **Balkan İttifakı** ‘*Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*’ni oluşturmaya daha çok önem vermiştir. Ancak; 9 Ağustos 1954'de, imzalanan Balkan İttifakından bir hafta sonra, 16 Ağustos 1954'de, Yunanistan yine harekete geçmiş bu kez Kıbrıs halkının kendi geleceğini kendilerinin belirlemesi **self-determination** isteğiyle İngiltere'yi, **Birleşmiş Milletler** (BM)'e şikâyet etmiştir. Bu başvuru, Kıbrıs Sorunu'nu uluslararası bir konuma getirmiştir. Eylül 1954'de, durumu görüşen Birleşmiş Milletler; İngiltere'nin Yunan isteğine karşı çıkmasının etkisiyle; 17 Aralık 1954'de, Yunanistan'ın beklediği kararı almayarak isteğini reddetmiştir. Yunanistan bu girişimiyle, Kıbrıs Rumları'na, Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma yetkisi verilmesini isterken; Kıbrıs Sorunu'nu, Yunanistan ve İngiltere ile ilişkilerinin bozulmaması yönünden değerlendiren Türkiye, konuyu Birleşmiş Milletler'e taşıyan Yunanistan'ı uyarmış, Birleşmiş Milletler'in görüşmeyi ertelemesini memnuniyetle karşılamıştır. Bu karardan bir gün sonra, 18 Aralık 1954'de, Başbakan **Adnan Menderes**; “*artık Yunanistan ile Türkiye arasındaki dostluğun gölgelenmemesi için dikkat ve özen gösterme zamanının*

geldiğine” dikkati çekmiştir. Birleşmiş Milletler’de yapılan müzakerelerde soruna müdahil olmakla birlikte Türkiye, Kıbrıs üzerinde kendi haklarını belirtmek ve savunmak yerine sorunun büyümemesi ve bir an önce kapanması, mevcut statükonun devamı yönünde çaba göstermiştir. 16 Ağustos 1954’de, Birleşmiş Milletler’e yukarıda belirtilen başvuruyu yapmaktan ve Türkiye ile bir ittifak kurarken; öte yandan çatışmaya yol açacak bir sorun çıkarmaktan kaçınmayan Yunanistan’ın bu girişimleri, Kıbrıs konusunda Türkiye’yi de harekete geçirmiştir. Türkiye-Yunanistan ilişkileriyle birlikte, Kıbrıs Sorunu, Türk dış politikasının en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Türkiye, tarihi bağları olan ve Anadolu’nun kırk mil kadar yakınındaki Kıbrıs Adası ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgide, Ege Adalarını elinde tutan Yunanistan’ın, Doğu Akdeniz’deki Kıbrıs’a kadar uzanarak, Türkiye’nin önünde bir set oluşturmasına engel olmak, giderek tehdit altına alınan Kıbrıs Türkleri’nin güvenliğini sağlamak düşüncesi yatmaktaydı. Yine de, Türk Hükümeti hemen aktif bir politika izlememiştir. Başbakan **Adnan Menderes**, Yunan Başbakanı **Karamanlis** ile dostluğuna güvenerek, Yunanistan ile sorunu barış içinde çözeceği inancını taşımıştır⁵.

24 Eylül 1954’de toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun, 17 Aralık 1954 tarihli açıklaması ile isteği reddedilen Yunanistan, Kıbrıslı bir Rum olup Digenis takma adıyla anılan ve Başpiskopos **Makarios** ile birlikte çalışmaya başlayan albay rütbesinden emekli **Grivas** (Yeoryios, George) ile Kıbrıslı Rumlar’ın kurduğu, **Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü** (EOKA, *Etniki Organosi Kipriaku Agonos*)’nü faaliyete geçirmiştir. Mart 1955’de, Türkiye’nin girişimiyle Ankara’da Türk, Yunan ve Yugoslav Dışişleri Bakanları, bu üç ülkenin dostluk ve işbirliğini geliştirmek amacıyla bir ‘*Danışma Kurulu*’ oluşturulması kararı almışlardır. Bu kararın alınmasından bir kaç gün sonra EOKA ve Kıbrıslı Rumlar tarafından, 1 Nisan 1955’de, ‘*dost ve bağlaşık görünen*’ Yunanistan’ın talimatıyla sabotaj eylemleri başlatılmıştır. **Makarios** ise, Kıbrıs Sorunu’nu Birleşmiş Milletler’e taşıyarak uluslararası hale getirirken; bu yoldan başarı elde edemeyeceği düşüncesiyle, İngiltere’yi de isteklerini kabule zorlamıştır. Makarios, kendi liderliğine alternatif hale gelmemesi, denetiminden çıkarması için de **Grivas**’ın, emrindeki silâhlı Rum eylemlerini sabotajlarla sınırlı tutmasını istemiştir. EOKA’nın, önce üç ay kadar İngilizler’e ve daha sonra 21 Haziran 1955’den itibaren Kıbrıs Türk toplumuna karşı da giriştiği baskı, şiddet hareketleri ve terör olayları giderek artarken; Yunanistan da, yardım ve kışkırtmalarıyla Kıbrıs Rum toplumuna destek vermekten geri kalmamıştır. Olaylar bunalım haline dönüşünce; Kıbrıs Sorunu’nun çözümünde yalnız kalmak istemeyen İngiltere; Yunanistan’a karşı Türkiye’yi yanına almak istemiş, Başbakan **Anthony Eden**’in çağrısıyla Birinci Londra Konferansı’nda, Türkiye ve Yunanistan’ın katılacağı üçlü bir konferans düzenlenmiştir. 30 Haziran 1955’de açıklanan bu kararlar, Türkiye resmen sorunun bir tarafı haline gelmiştir. O güne kadar; İngiltere ile arasının açılacağı ve Yunanistanla dostluğun bozulacağı endişesi içindeki Türkiye, gerçekleri ve haklılığını dünya kamuoyuna duyurmaktan kaçınan politikasını değiştirmiştir. Kıbrıs Sorunu’ndan Türkiye’yi uzak tutmak ve İngiltere ile kendi emellerine uygun bir çözüm şekli bulmak çabasındaki Yunanistan ise bu

⁵ “*Kıbrıs Meselesi*”, **Ayın Tarihi**, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Aralık 1954, Sayı: 249, s. 110-123’te Türkiye Delegesi Selim Sarper’in Birleşmiş Milletler’de yaptığı konuşmada Yunanistan’ın **enosis** ve **self-determination** isteklerine karşı çıkması. Ayrıca, **DP** dönemi **TBMM**, **basın**, **DP Grubu** ve **muhalefetin** Kıbrıs ve 6-7 Eylül olayları hakkında görüş ve beyanları ile özellikle gazete ve dergilerde çıkan haberler konusunda daha geniş bilgi için bkz. 1950-1960 arası **Ayın Tarihi** sayıları; TANSU, İsmail, **Ashında Hiç Kimse Uyumuyordu**, - -, s. 24, 25; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 24-36; ARMAOĞLU, **Siyasi Tarih**, s. 814,815; ARMAOĞLU, **20. Y. Yıl Siyasi ...**, s. 530; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 43-48, 115-117; GÜNVER, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 47; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 560, 561; ÇAY, A., **Kıbrıs’ta Kanlı Noel ...**, s. 37, 38; BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, 2. Baskı, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.-METU Press Yayınları, Ankara 2001, s. 103-108, 132; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu**, s. 40; ALBAYRAK, M., **Türk Siyasî Tarihinde ...**, s. 425, 426; FIRAT, M., “Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...”, s. 593-598.

gelişmeden tedirgin olmuştur. 1954 yılına gelindiğinde; Dışişleri Bakanı **Fuat Köprülü**'nün Kıbrıs Sorunu'na bakış açısı değişmemiş, umursamaz ve ihtiyatlı tutumunu sürdürmüştür. Hükümet ve Başbakan **Adnan Menderes** ise; Kıbrıs Sorunu'nun ciddiyetini ve Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki haklarını hatırlamış ve daha iyi kavramıştır. O dönemde, Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı olarak iktisadi işleri yürüten **Fatin Rüştü Zorlu**'ya, Kıbrıs Sorunu'nu bütün yönleri ile ele alması görevi de verilmiştir. **Zorlu**, ilk iş olarak Kıbrıs Sorunu'nu çeşitli yönleri ile inceleyecek; Türkiye'nin görüşünü ve hükümetin tutumunu belirleyecek bir komisyon kuran **Zorlu**, şu iki ana ilkeyi: “*1-Kıbrıs'ta, Türkiye'nin en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğunu belgeleri ile kanıtlamak ve dünya kamuoyuna duyurmak. 2-Sorun çözülene kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini arttırmak.*” Ayrıca; Kıbrıs Sorunu ile ilgili Türk görüşünü içeren bir **Beyaz Kitap** hazırlanması ve dış temsilciliklerimiz tarafından dünyaya duyurulmasını istemiş, hazırlanan Beyaz Kitap, İngilizce ve Fransızcaya çevrilerek; Türkiye'nin dış temsilciliklerine dağıtılmıştır. **Fatin Rüştü Zorlu**, hükümetinin görüşlerini: “*İngiltere, Kıbrıs üzerindeki hükümranlık haklarından feragat edecekse bunu ancak Türkiye lehine yapabilir*”, diyerek açıklarken; Kıbrıs'ta, Türk dış politikasının değişeceği vurgusunu yapmıştır. Başbakan **Adnan Menderes**, İstanbul Rum Ortodoks Patriği Eftim ile görüşmesinde: “*Patrikhane'yi, Millî Mücadele'de olduğu gibi, Yunanistan ile işbirliği yapmakla*” suçlamıştır. Kıbrıs Türk Toplum lideri Dr. **Fazıl Küçük**: “*Kıbrıs'ın ikinci bir Girit ya da Rodos olmamasını*” dilemiştir. Türk dış politikasındaki önemli ikinci değişim ise; Başbakan **Adnan Menderes**'in, 24 Ağustos 1955'de İstanbul'da yaptığı açıklamada: “*Geride kalan dönemde Türk hükümetinin yeterli derecede soğukkanlı ve ihtiyatlı hareket ettiği, hükümeti ve milletiyle Kıbrıs Sorunu'nda Türk-Yunan dostluğuna verdiği önemi belirtmeye gerek görmediğini*” ifade ettikten sonra sözlerine devamla: “*... Bir yurt, terzinin önündeki kumaş parçası gibi neresinden istenirse kesilebilir bir nesne değildir... Coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri bir bütün oluşturması bakımından değişik etkenlerin etkisi altında tarihî olayların gösterdiği yönde çizilen bir coğrafya parçasıdır. Şurasının herkesçe açık olarak bilinmesi gerekir ki; Türkiye kıyılarının büyük bir bölümü başka bir devlete ait olan gözetleme ve gözdağı prangalarıyla sarmalanmış bulunuyor. Bir tek Kıbrıs, Anadolu'nun bir devamından ibarettir ve onun güvenliğinin temel noktalarından birisidir...*”, diyerek, Kıbrıs'ın Türkiye'ye bırakılması gerektiğini söylemesidir. 28 Ağustos'ta Kıbrıslı Türkler'e karşı Rumlar tarafından bir katliama girişileceği haberlerine de değinen Başbakan **Menderes**: “*Kıbrıs Türkleri'nin savunmasız bırakılmayacağını, Anadolu'nun bir devamı olan Kıbrıs'ın statükosunda bir değişikliğe tahammül edilemeyeceğini*”, ifade etmiş ve ‘*Taksim düşüncesine*’ de karşı çıkmıştır. Bu dönemde, Türkiye'de basın ve muhalefet iktidara tam destek vermişlerdir. İngiltere ise, yönetmekte olduğu Kıbrıs'ta zorlandığını, Kıbrıs'ı uzun süre elde tutamayacağını anlamıştır. Fakat, zaman kazanmak ve bazı ödünler koparmak bakımından, Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmek istemiştir. Türkiye, bu konferansa çağrılmakla, Kıbrıs Sorunu'nda söz sahibi taraflardan biri olmak hakkını kazanmıştır. Konferans davetini İngiltere Dışişleri Bakanı **Harold Mc Millan** yapmıştır. 29 Ağustos-7 Eylül 1955'de, Türkiye-İngiltere ve Yunanistan'ın katıldığı **Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferans**'ta görünürde Akdenizle ilgili sorunlar görüşülecekti. Asıl konunun Kıbrıs olacağını düşünen Türkiye, Kıbrıs Komisyonu çalışmalarını hızlandırmış, Kıbrıs Türk toplumu ile bağlantı kurularak onların görüş ve istekleri hakkında bilgi alınmıştır. Türk heyeti başkanı Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan vekili **Fatin Rüştü Zorlu** idi. Konferansta; Türkiye'nin karşısında gerçek niyeti bilinmeyen İngiltere ve onun sömürge yönetimine karşı ayaklanmış Rum halkını savunduğu için dünya kamuoyunun sempatik bulduğu Yunanistan vardır. Kimi devletler Kıbrıs Sorunu'nu biliyor, kimileri ise bilmiyorlardı. Türkiye, birdenbire Kıbrıs ile ilgilenmeye, hak iddia etmeye başlamıştır. Sorun Kıbrıs'taki Türk azınlığın haklarını korumak ise; Türk azınlığın doğal hakları garanti altına alınabilecektir. İşte, Türkiye bu Yunan oyununu bozmak için Londra'ya gitmiş, konferansa katılmıştır. Konferans Başkanı da olan **Mc Millan**'ın sözü

Türk heyetine vermesi üzerine; **Zorlu**, okuduğu 28 sayfalık Türk tezinin özetinde: “*Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereği Türkiye, Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklar üzerinde hak iddiasında bulunmamayı kabul etmiştir. Ancak, Lozan Antlaşması'nın 30. ve 31. maddeleri 16. maddeden ayrı olarak Kıbrıs Adası'na özel bir statü tanımıştır. 30. madde ile Kıbrıs'ın egemenlik hakkının yalnız İngiltere'ye devredildiği belirtilmiştir. 31. madde ile de Kıbrıs'ta yaşayan halklara antlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde Türk ya da İngiliz uyrukluğu arasında tercih hakkı tanınmıştır*”, kaydını belirtmiş ve “*Türkiye'nin Kıbrıs'ta tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik hakları olduğu, İngiltere'nin, Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devredemeyeceği, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye ile muhatap bile olamayacağını*” dile getirmiştir. Katılımcı devletler konferansta çok farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İngiltere Dışişleri Bakanı **Mc Millan**, Türk ve Yunan heyetlerine, Kıbrıs'ın İngiltere için stratejik önem taşıdığını, Türkler ve Yunanlıların taşıdıkları emeller ne olursa olsun, İngiltere'nin Kıbrıs'taki kara, deniz ve hava üslerinin tartışma konusu yapılmasına izin vermeyeceğini söylemiştir. İngiltere, Kıbrıs'ı bırakmak niyetinde olmadığını, Yunanistan'a ödün olarak Kıbrıs'a **özerklik** vermek düşüncesini belirtirken; Türkiye, yönetiminde değişiklik olacaksa, adanın sahibi olarak kendisine geri verilmesini, yoksa mevcut statükonun devam etmesini istemiştir. Yunanistan ise; adanın kendisine katılmasını sağlayacak **self-determination** isteğini tekrarlamıştır. Türkiye'nin görüşüne zıt bu girişim, Türk halkında heyecanlı ve olumsuz bir tavırla karşılanırken; Türk basınında da Yunanistan'a karşı olumsuz ve etkili bir kampanya başlatılmıştır. Kıbrıs Türkleri'nin öldürüleceği söylentileri ve bunları doğrular nitelikteki girişimler, Türk kamuoyunda büyük ölçüde tepkilere ve gerginliğe yol açmıştır. EOKA'nın, Türklere karşı şiddet eylemlerini arttırması nedeniyle; Türkiye'nin artan desteğiyle güçlenen Kıbrıs Türk toplumu da faaliyetlerine hız vermiştir. Dr. **Fazıl Küçük** liderliğindeki **Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi** (KMTHP), **Kıbrıs Türktür Partisi** (KTP) adını almıştır. Kıbrıs'ta kurulan ilk Türk direniş örgütü **Volkan**, halka dağıttığı bildirilerde; şayet EOKA Türk polisi ve görevlilere saldırıda bulunursa, derhal karşılık vereceğini duyurmuştur. İngiltere, 1955 yılının sonlarında Kıbrıs'a **özerklik** vermek üzere çalışma başlatmıştır. Türkiye, 1956 yılı başlarında statükonun devamında ısrarlı olduysa da, İngiltere'nin özerkliği uygulama kararlılığı karşısında, Kıbrıs Türkleri'nin özgürlük ve yaşama haklarını garantiye almak üzere, İngiltere'ye, kendi özerklik önerilerini bildirmiştir⁶.

6-7 Eylül 1955 Olayları

Türk heyeti açısından başarılı geçen Londra Konferansı'nın bitmesine az bir zaman kala, 6-7 Eylül 1955 gecesi İstanbul'da ve biraz da İzmir'de cereyan eden olaylar Kıbrıs Sorunu ve Türkiye açısından sıkıntı yaratan, üzüntü verici yönler taşımaktadır.

6-7 Eylül olaylarının çıkmasına yol açan gelişmeler⁷:

⁶ **Ayın Tarihi**, Şubat 1955, Sayı: 255, s. 150-154, Mart 1955, Sayı: 256, s. 1-3, Nisan 1955, Sayı: 257, s. 73-79, 165-169, 240, 241, Mayıs 1955, Sayı: 258, s. 50, 131-134, Ağustos 1955, Sayı: 261, s. 170-173 ; TANSU, İ., **Ashnda Hiç Kimse ...**, s. 24-26; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 102-154, 175-187; ARMAOĞLU, H. F., **Siyasi Tarih**, s. 816; ARMAOĞLU, H. F., **20. Y. Yıl ...**, s. 531; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 49-53, 111; GÜNVER, S., **F. Rüştü Zorlu ...**, s. 48-50, 63-68; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 562; ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 162-172; DENKTAŞ, Rauf R., **Hatıralar**, Birinci Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000, s. 147-149; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 107-113; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 41; ALBAYRAK, M., **Türk Siyasî Tarihinde ...**, s. 430, 431; FIRAT, M., “Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...”, s. 598-603.

⁷ Dönemin **TBMM**, **basın**, **iktidar** ve **muhalefetinin** Kıbrıs ve 6-7 Eylül olayları hakkında görüş ve beyanları ile özellikle gazete ve dergilerde çıkan haberler konusunda daha geniş bilgi için bkz. **Ayın Tarihi**, Eylül 1955, Sayı: 262, s. 13-17, 42-44, 68-81, 164-174, Ekim 1955, Sayı: 263, s. 101-104, Kasım 1955, Sayı: 263, s. 48-50, 66, 84, 85,

“a)Kıbrıslı Rumlar ile Yunan hükümeti, basını ve halkının Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye'ye karşı yıllardır takip ettiği tahrik edici politikaya gösterilen bir tepki.

b)Bu nedenle, Londra Konferansı'nın ilk gününden itibaren, özellikle İstanbul'da öfke ve gerginliğin artması

*c)Bu olayların çıkmasına yakın zamana kadar, Yunanistan'ı gücendirmemek için barışçı ılımlı bir politika güden Türk hükümetinin, 24 Ağustos 1955'den itibaren, **Rum- Yunan** tahrikleri ve uyuşmazlığına karşı, sertlik politikası takip etmesi.*

*d)4 Eylül 1955'de, **Kıbrıs Türktür Cemiyeti** Londra şubesinin düzenlediği miting ve bu cemiyetin Türkiye'deki şubelerinin kamuoyu ve özellikle gençler üzerinde yarattığı etki, tepkiler.*

e)5 Eylül'de, Heybeliada'da bir gazinonun Rumca el ilânları dağıtmasına tepki gösteren gençlerle gazino sahibi arasındaki şiddetli tartışmalar. Teşvikiye'de bir duvar üzerine çizilmiş olan Kıbrıs haritası ve Kıbrıs Türktür yazısının, bir Rum tarafından silinmesi üzerine yaşanan gerginlik. O günlerde, polis kordonu altına alınmış olan Fener Rum Patrikhanesi duvarına, polisin engellemesine rağmen gençler tarafından Kıbrıs Türktür yazılı bir pankart asılması ve İstanbul'un bazı yerlerinde Türklerle Rumlar arasında tartışmalar yaşanması.

*f)En önemlisi; Selânik'te, **Atatürk**'ün doğduğu eve ve Türk Konsoloslugu'na bomba atıldığı haberi İstanbul'a ulaşır ulaşmaz uyandırdığı heyecan, tahrik ve galeyan. **İstanbul Ekspres** gazetesinin ikinci baskısını yaparak bombalama olayını büyük manşetlerle vermesi, cadde ve sokaklarda sattırması sonucu sinirlerin gerilmesi.*

g)Bu olayların komünist ajanlar tarafından kışkırtıldığı, tahrik ve tertip edildiği ve hatta Kıbrıs'taki Rum komünistler ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile irtibatlı oldukları, NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan'ı zor durumda bırakmayı ve olayları komünistlerin gayesine hizmet etmek için çıkardıkları konusunda tahmin ve bilgiler de öne sürülmektedir”.

Olayların ilk başladığı yer olan İstanbul İstiklâl Caddesi'nde, akşam saat 18.30'a doğru sayıları giderek artan göstericilerin, protesto hareketini genişletip amacı dışına çıkarmaları, taşkınlık, yağma, çapul ve tahriplere girişmeleri sonucunu vermiştir. Tahrip hareketlerinde en çok zararı Beyoğlu semti görmüştür. Hükümet, olayların meydana geldiği İstanbul, Ankara ve İzmir'de olağanüstü hal ilân etmiştir. Hükümet bildirisinde: “Olaylar büyük bir felâket olarak nitelenmiş, Kıbrıs Sorunu hakkında kamuoyunda oluşan heyecanın büyüklüğü yanında Selânik'te **Atatürk**'ün evine ve konsoloslugumuza düzenlenen suikast üzerine tahrikçilerin etkisiyle büyük toplulukların protesto hareketlerine yol açan olayların gece geç saatlere kadar devam ettiği, İstanbul ve Türkiye'nin esas itibarile bir komünist tertip ve tahrik sonucu ağır bir darbe aldığı” görüşüne yer verilmiştir. 6-7 Eylül olaylarında 862 mağaza ve dükkânın tahrip edildiği belirlenmiştir. Tahrip edilen mal ve eşyanın kesin değeri tespit edilememiş, milyonları bulduğu ifade edilmiştir. Türk Hükümeti, olaylar nedeniyle oluşan maddî ve manevî zararları gidermeye çalışmıştır. 6-7 Eylül olayları sadece Kıbrıs Sorunu açısından değil, Türkiye'nin uluslararası prestiji yönünden de maddî ve manevî tahribat yapmış, dünya basınının bir kısmı Türkiye'ye ağır eleştirilerde bulunmuştur. Hükümet, Kıbrıs konusundaki görüşünde değişiklik yapmamakla birlikte;

Aralık 1955, Sayı: 264, s. 46, 47 ve ayrıca; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 155-174; GÜNVER, S., F. **Rüştü Zorlu ...**, s. 68-71; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 113-115.

Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisiyle, Türk-Yunan ilişkilerini düzeltmek için Yunanistan'a karşı daha ılımlı ve yakın bir politika takip etmiştir⁸.

1956 Yılında Kıbrıs'ta Şiddet, Terör, Özerklik ve Taksim Tartışmaları

Öte yandan, Kıbrıs'ta 1956 yılı başlarında, EOKA'nın ve Rumlar'ın şiddet hareketleri giderek artış göstermiştir. Kıbrıslı Rumlar'ın amacı, olayları uluslararası bir sorun haline getirmek, kamuoyunu etkileyerek İngiliz Hükümeti'ne *enosisi* kabul ettirmek, İngiliz güvenlik kuvvetlerinde Türkler'in görev almasını önlemek, Türk toplumunu sindirip, yıldırarak; Girit Adası'nda olduğu gibi Kıbrıs'ı terke zorlamak olmuştur. Bu amaçla, köylerine saldırdıkları Türkler'i öldürmeye başlamışlardır. Rumlar'ın bu davranışlarının Yunanistan tarafından desteklenmesi, Kıbrıs'taki iç savaş görüntüsü ve şiddet hareketleri, İngiltere'yi, *özerkliği* kısa zamanda uygulamaya zorlarken, Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmiştir. Bu gelişmeler Kıbrıs'ta, yeni bir takım politik girişimlere yol açmıştır. İngiltere, Kıbrıs Türk ve Rum toplum liderleri, Türkiye ve Yunanistan ile görüşmeler başlatmış ise de, olumlu sonuç alınmamıştır. Rum toplumu lideri **Makarios**'un, Kıbrıs'a vereceği özerkliği engellediğini ve Rum tedhiş örgütü EOKA'nın bir yöneticisi olduğunu öğrenen İngiltere'nin Kıbrıs'a vali olarak atadığı Mareşal **John Harding**, yaptığı çeşitli çözüm önerilerini de kabul etmeyen **Makarios**'u tutuklatıp, 9 Mart 1956'da, *Seysel (Seychelles)* Adaları'na sürmüştür. Makarios'un sürgüne gönderilmesini takiben EOKA'nın şiddet eylemleri artış göstermiştir. İngiltere Başbakanı **Anthony Eden**, 14 Mart 1956'da, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada: *"Kıbrıs Sorunu'nun, Türkiye'nin rızası olmadan Yunanistan ile çözüme kavuşamayacağını. Türkiye'nin savunması için Kıbrıs'ın büyük stratejik önem taşıdığını"* söylemiştir. Fakat, İngiltere'de **A. Eden**'in yerine Başbakanlığa **Harold Mc Millan**'ın gelmesi ve **J. Harding** yerine Kıbrıs'a vali atadığı **Hugh Foot**'un, 5 ila 7 yıllık bir çözüm planı hazırlayarak, **Makarios**'un Kıbrıs'a dönmesine izin vermesi Türk basınında Kıbrıs'ta Yunan temsilcisinin **Makarios** olacağı ve adanın Yunanistan'a bağlanacağı şeklinde yorumlanmıştır. İngiltere, Kıbrıs'a özerklik verilmesi yönünde çalışmalarına devam ederken; dönemin Türk Dışişleri Bakanı **Fuat Köprülü** de, aynı günlerde: *"Kıbrıs'ta iki toplum arasında var olan ve her gün daha da tırmanan düşmanlık duyguları karşısında, özerklikten önce adada şiddete son verilmesini, özerklik ilânının *enosis* için kullanılmak istendiğini ve ivedi olarak alınması gereken kararın Kıbrıs'ın taksim edilmesi kararı olması gerektiğini"* açıklamıştır. Türkiye, statükonun sürmesini istediği halde, İngiltere'nin kararı kesinleşince, İngiltere'ye, Kıbrıs'ta Türk toplumunun yaşam ve özgürlük haklarını güvenceye kavuşturacak kendi şartlarını bildirerek, *özerklik* önerisini kabul etmiştir. 1956 yılında, Yunanistan'ın desteği ve kışkırtmasıyla, Rumlar şiddet hareketlerini arttırmışlardır. Bu nedenle, özerklik çalışmalarını hızlandıran İngiltere Hükümeti, Temmuz 1956'da Lord **Radcliffe**'e, Kıbrıs için bir anayasa hazırlama görevi vermiştir. Kıbrıs'a giderek incelemelerde bulunan **Radcliffe**'in, hazırlamış olduğu anayasa taslağı, 12 Kasım 1956'da, İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na sunulmuştur. İngiltere Hükümeti'nin aynen kabul

⁸ **Ayın Tarihi**, Şubat 1956, Sayı: 267, s. 83-85, 145-206, Temmuz 1956, ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 158-168; EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 294, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s. 123-128; GÜNVER, S., **F. Rüştü Zorlu ...**, s. 69-71; ÇAVDAR, Tefvik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 195-1955**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 52-57; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 113-115.

⁹ **Ayın Tarihi**, Ocak 1956, Sayı: 266, s. 63, 64, Mart 1956, Sayı: 268, s. 27, 28, 54-56, 167, 168, Haziran 1956, Sayı: 271, s. 84, 85, 184-188, Temmuz 1956, Sayı: 272, s. 200-202, 208, 209, Ağustos 1956, Sayı: 273, s. 154-165, Eylül 1956, Sayı: 274, s. 248-252, Ekim 1956, Sayı: 275, s. 292, Kasım 1956, Sayı: 276, s. 62, 63, Aralık 1956, Sayı: 277, s. 325-352; ARMAOĞLU, H. F., **Siyasi Tarih**, s. 816; ARMAOĞLU, H. F., **20. Y. Yıl ...**, s. 531, 532; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 562; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 41; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 603, 604; ÖNAL, Tekin, "Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 8, Sayı: 15, Ankara (Kış) 2014, s. 173, 174.

ettiği bu tasarı, 19 Aralık 1956'da, resmen açıklanmıştır. Buna göre; Kıbrıs'a özerklik verilecek, ancak; bu özerklik Kıbrıs'taki olağanüstü şiddet olaylarının durması, kargaşanın sona ermesi halinde uygulanacaktır. Yine, 19 Aralık'ta, İngiltere Sömürgeler Bakanı, Kıbrıs halkının sadece Rumlar'dan oluşmadığını, **self-determination** hakkının uygulanabilmesi için çözüm yolları arasına Kıbrıs'ın taksimi konusunun da katılması gerektiğini ifade etmiştir. İngiltere hükümetinin de, Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde, taksime gidilebileceği düşüncesini belirtmiştir. Bu açıklama, İngiltere'nin, Türkiye'nin itirazına rağmen kabul ettiği özerkliği, geçici bir süre için düşünüyor gibi görünse de, kesin amacının özerkliği devam ettirmek, ayrıca; Kıbrıs'ta iki toplumun var olduğunu, ikisi için **self-determination** hakkının tanınacağını, başka bir ifadeyle, Kıbrıs'ta bir çözüm yolu olarak **taksim** tezini ortaya attığını göstermiştir. Bunu takiben, Türk Hükümeti, önce savunduğu statükonun devamı düşüncesinden vazgeçerek, Kıbrıs'ta sorunu kısa sürede çözümlemenin bir yolu olarak gördüğü **taksim** tezini benimsemiştir. O dönemde Türk kamuoyu; statükonun devamı, bu olmazsa Kıbrıs'ın eski sahibi Türkiye'ye verilmesi düşüncesindedir. Türk Hükümeti ise; **taksim** tezini kendisinden sonra kamuoyuna benimsetmek yanında, İngiltere ve Yunanistan'a da kabul ettirmek için çaba göstermeye başlamıştır¹⁰.

Kıbrıs'ta 1957 Yılı Gelişmeleri ve Türkiye'nin Taksim Tezi

1957 yılına girildiğinde Kıbrıs Sorunu tekrar uluslararası bir uyuşmazlığa dönüşmüş, İngiltere'nin uygulamak istemediği **self-determination** ilkesine Türkiye'nin itirazları ve Kıbrıs Türkleri'nin Rumlar'a karşı direnişi de devam etmiştir. Yunanistan, Şubat 1957'de Birleşmiş Milletler'e başvurusu üzerine, Kıbrıs Sorunu, 18 Şubat 1957'de, tartışılmaya başlanmıştır. Başbakan **Adnan Menderes**, bir röportajda Kıbrıs Sorunu nasıl halledilebilir?; sorusuna verdiği cevapta: "*Yunanistan'ın silâh vererek, şiddet ve terörü tahrik ettiğini, Kıbrıslı Türklere yönelik bu hunharca hareketlerin Türk kamuoyu üzerinde olumsuz etki yarattığını, bu durumun devamının Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin iyileşmesini imkânsızlaştırdığını. Kıbrıs Sorunu'nun Türkiye'nin güvenliği ve Kıbrıs Türkleri'nin haklarının korunması yönünden önem taşıdığını*", belirtmiştir. Bu demeçte, Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddet ve terör faaliyetlerinde Yunanistan'ın katkı ve sorumluluğu üzerinde durması, **Menderes** ve hükümetinin soruna bakış açısında yeni bir gelişme oluşturmaktadır. Bu tutumda, 12 Ekim 1956'da, İngiltere'nin, Birleşmiş Milletler'e başvurarak, Yunanistan'ı Kıbrıs'ta şiddet ve terör olaylarını tertip ve tahrik ettiği için yaptığı şikâyeti gündeme aldırmasının da etkisi vardır. Türk hükümetinin, Birleşmiş Milletler'deki tartışmalar için Newyork'taki delegasyonunu kuvvetlendirmek üzere Newyork'a gönderdiği yeni delegeler arasındaki eski Dışişleri Bakanı **Fatin Rüştü Zorlu**, düzenlenen bir basın toplantısında Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin savunacağı görüşleri: "*... Türkiye'nin Kıbrıs'ta mevcut durumun devamını tercih etmekle birlikte Türk toplumuna tatmin edici bir statü verilmesi şartı ile taksimi de kabul edebileceğini ... Eğer bir plebisit yapılacaksa Kıbrıs'taki Türk ve Rum topluluklarının buldukları bölgelerde ayrı ayrı yapılması ... Türkiye'nin güvenliği konusunun hiçbir zaman akıldan çıkarılmaması gerektiğini ... Kıbrıs'ın, Türkiye'den sadece 40 mil uzaklıkta bulunduğu ve bu nedenle onu koruyabilecek bir devlet tarafından elde tutulması gerektiğini ... Bununla birlikte; Birleşmiş Milletler'in plebisite karar vermemesini talep edeceklerini*", belirtmiştir. Bu görüşlerine, "*mevcut anlaşma ve taahhütler yönünden Kıbrıs'ın sadece Türkiye ile İngiltere'yi ilgilendirdiği, eğer İngiltere Kıbrıs'tan çekilecek olursa, Türkiye, Lozan Antlaşması'nda bu ülkeye terk etmiş olduğu haklarının iadesini isteyecektir. Yunanistan bir talepte bulunursa, antlaşmadaki dengeyi bozacaktır. Bir antlaşmanın yüzlerce maddesi arasında yalnız birinin değiştirilmesi istenemez*" sözlerini eklemiştir.

¹⁰**Aydın Tarihi**, Şubat 1956, Sayı: 267, s. 83-85, 145-206; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 188-290; ARMAOĞLU, H. F., **Siyasi Tarih**, s. 816-818; ARMAOĞLU, H. F., **20. Y. Yıl ...**, s. 532, 533; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 562-564; ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 172-175, 183-185; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 41-43; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 116-120; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 603, 604.

Birleşmiş Milletler Komisyonu, 18 Şubat 1957’de, görüşmelere başlayınca, aynı gün İngiltere, Yunanistan’ın Kıbrıs’taki şiddet ve terörü nasıl düzenleyip idare ettiğini gösteren belgeleri Birleşmiş Milletler Birinci Komisyonu üyelerine dağıtmak üzere, Genel Sekreterliğe vermiştir. Bu belgeler arasında terörün lideri Albay **Grivas**’ın anıları, Yunanistan’ın yardımlarını belirten, şiddet ve terörü yapanlara Yunanistan tarafından yapılan maddî para yardımı, Atina Üniversitesi öğrencilerinin şiddet ve terör için nasıl yetiştirildikleri ve Atina radyosunun bunları ve terörü destekleyen yayınları ilgi çekmektedir. 22 Şubat’a kadar beş gün süren Birinci Komisyon müzakerelerinin ilk konuşmacısı Birleşmiş Milletler’e başvuruyu yapmış olan Yunan Dışişleri Bakanı **Averof**: “*Kıbrıs halkına self-determination hakkının tanınması isteğini bir kez daha tekrarlamış, bu hakkı her iki ayrı ayrı cemaat için değil, tüm Kıbrıs halkı için istemiştir. Ayrıca; Kıbrıs halkına, İngiltere’nin sömürgesi olarak kalmak mı, yoksa bağımsız bir devlet kurmak mı? İstediklerini belirten bir plebisit düzenlenmesini içeren yeni bir teklif getirmiştir. İngiltere’nin, Kıbrıs’ı bir saldırganlık üssü haline getirdiğini, bu nedenle adadan çekilerek buradaki üslerini NATO’ya devretmesini istemiş, Türkiye’nin, Lozan Antlaşması ile Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçtiğini*” ileri sürmüştür. Şubat ayı görüşmelerinde Yunanistan, Kıbrıs’ta **self-determination** isteğini tekrarlamıştır. İngiltere ise; Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın üye devletlerden birine diğer bir devletin bir parçası için bağımsızlık isteme hakkı vermediğini, ayrıca Yunanistan’ın Kıbrıs Rum toplumunun şiddet hareketlerine destek vermekten vazgeçmesini istemiştir. Kıbrıs’ın en başta kendisini ilgilendirdiğini belirten Türkiye; **self-determination** isteyen Yunanistan’ın, Kıbrıs’ı ilhak amacı taşıdığını. Bunu gerçekleştirmek için adada şiddet olaylarını çıkaran Rum toplumuna destek verdiğini, Türkiye aleyhine giriştiği haksız ve yanıltıcı propagandadan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Türkiye, Kıbrıs’ta soruna barışçı yoldan çözüm istediğini belirtmiştir. Hindistan’ın önerisini kabul eden Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu’nun, ilgili tarafların sorunu görüşmeler yoluyla çözümü için aldığı tavsiye kararı, Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İngiltere delegesi **Allan Noble** ise: “*Yunanistan’ın, Lozan Antlaşması’nı imzalamasından sonra, Kıbrıs’ın İngiltere egemenliğine geçtiğini, Yunanistan’ın Oniki ada için rezerv koymasına karşılık, Kıbrıs için bir kayıt koymadığını, Kıbrıs Sorunu’nun İngiltere’nin bir iç sorunu olduğunu, Birleşmiş Milletler’in müdahil olamayacağını, Yunanistan’ın adada şiddet ve terörü tahrik ettiğini, bu nedenle İngiltere’nin barış ve düzeni sağlamak konusundaki çabalarının sonuçsuz kaldığını, Türkiye’nin Radcliffe tasarısına gereken ilgiyi gösterdiğini, Yunanistan’ın ise; tasarının kendisine bildirilmesinden 24 saat bile geçmeden incelemeksizin reddettiğini ve Atina radyosunun yaptığı yayınlarda Kıbrıs Rumları’na sürekli olarak hazırlanan anayasayı reddetmeleri yönünde yayın yaptığını, İngiltere’nin özerklik çalışmasına devam edeceği, özerkliğin bir süre verimli işlemeden sonra, adadaki her iki cemaate ayrı ayrı kendi kaderlerini belirleme hakkı tanınacağını, Birleşmiş Milletler’in artık Yunanistan’ı şiddet ve terörü durdurmaya davet etmesi gerektiğini*” bildirmiştir. Son olarak söz alan Türkiye delegesi **Selim Sarper**: “*Türkiye’nin Kıbrıs ile ilgisi üzerinde durduktan sonra, self-determination ilkesi Yunanistan’ın istediği şekilde uygulanırsa Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı amacını taşıdığını ... Yunanistan’ın Kıbrıs Türkleri’ne garanti sözünün samimi olmadığı, Türk düşmanlığı güden Yunanistan basın, radyo ve okullarında Türk Milleti’ne ve Kıbrıs Türkleri’ne karşı yürütülen nefret ve iftira kampanyası ile basının tamamı ve bazı Yunan Bakanların sahibi olduğu gazetelerin Türkiye’ye ağır kelimelerle meydan okuyan ve savaşla tehdit eden cümleler okumuştur. ... Yunanistan’ın, self-determination ilkesini suistimal ettiği, enosis gerçekleştirilmek istedikçe adada özerkliğin uygulanamayacağı üzerinde durmuş, İngiltere’nin önerisini desteklediğini, adalet ve eşitlik açısından olduğu kadar, Kıbrıs’taki durum yönünden de Birleşmiş Milletler Anayasasına da uygun olduğunu*” ifade etmiştir. Bu arada devreye giren NATO Genel Sekreteri **Lord Ismay**, NATO Bakanlar Konseyi’nin üye ülkelerin kendi aralarındaki sorunları NATO çerçevesi içinde çözmeleri konusundaki kararını hatırlatarak, Kıbrıs Sorunu’nda NATO’nun aracılığını teklif etmiştir. Türkiye ve İngiltere bu

teklifi kabul ederken, Yunanistan reddetmiştir. Yunanistan'ın baskısını ve uzlaşmaz tutumunu hafifletmek isteyen İngiltere, EOKA'nın, serbest bırakılması halinde şiddeti durduracağını bildiren Makarios'un; kendisi de şiddetin durdurulması hakkında açıklamada bulunduğu ve Kıbrıs'a dönmemesi şartını kabul ettiği takdirde Seyşel (Seychelles) Adaları'ndaki zorunlu ikametine son verip serbest bırakacağını açıklamıştır. **Makarios** da: "... İngiltere mevcut olağanüstü önlemlere son verdiği takdirde, EOKA'dan her türlü harekâtı durdurmasını" talep etmekte idi. Böylece **Makarios** serbest bırakılmıştır. Bu gelişme Türkiye'de kamuoyu ve resmî çevrelerde hiddet ve tepkiyle karşılanmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı: "*Makarios'un serbest bırakılmasını takiben, şiddetin kesin şekilde duracağı gözüyle bakılmaması gerektiğini*" açıklamıştır¹¹.

Makarios'u serbest bırakması, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü yolunda İngiltere'yi değişikliğe sevk etmiş, Birleşmiş Milletler kararında belirtilen üçlü görüşmeler yerine, Makarios ile anlaşarak Kıbrıs'ta **Radcliffe** tasarısını uygulamayı düşünmüştür. Bu şekilde İngiltere, Kıbrıs'ın uluslararası kesin statüsü belirlenmeden önce **özerklik** rejimini uygulamak istemiştir. Türk tarafının Rumlar karşısındaki durumunu zayıflatacağını anlayan ve Makarios serbest bırakıldığı zaman üçlü görüşmelerin devam edeceği düşüncesindeki Türk hükümeti ise; bu yeni gelişmeye karşı çıkmış ve 1957 yılı Nisan ayı başına kadar devam eden görüşmeler sonunda isteğini İngiltere'ye kabul ettirmeyi başarmıştır. Ayrıca, bu duruma tepki olarak Türkiye; **taksim** tezi üzerinde daha çok durmaya, **özerklik** yerine taksime gidilmesini istemeye başlamıştır. Bu gelişmeler nedeniyle, Nisan 1957'de, Türkiye-İngiltere ilişkileri epeyce sarsıntı geçirmiştir. O sıralarda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan yerine, sadece Kıbrıs'taki cemaat liderleri ile görüşmek düşüncesindedir. Türkiye, bu çeşit görüşmeden duyduğu rahatsızlığı dile getirirken; bir taraftan da Birleşik Amerika yanında diğer dost ve müttefik ülkelerle görüşmeler yapıldığını, Kıbrıs'ın taksiminden başka bir çözüm yolunu kabul etmeyeceğini açıklamıştır. 13 Nisan 1957'de, **Fatin Rüştü Zorlu**, bu açıklamayı doğrulayan bir demeç vermiştir. Türkiye, **taksim** isteği konusunda daha sert ve kararlı bir tutum sergilemeye başlamıştır. Nisan ayında Ankara'da yapılan Türk-İngiliz görüşmeleri hakkında resmî bir açıklama yapılmamış olması da Türkiye'de kamuoyu ve muhalefet kanadında tepkilere ve hükümete sert eleştirilere yol açmıştır. 1957 yılı 27 Ekim ayındaki erken seçime kadar Türkiye için Kıbrıs Sorunu kısmî bir durgunluk dönemi geçirmiştir. Yunanistan, Temmuz 1957'de, tekrar Birleşmiş Milletler'e başvurmuştur. Aralık 1957 görüşmelerinde; Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda, **self-determination** ilkesinin Kıbrıs halkına uygulanması için yapılan oylamada üçte iki çoğunluk sağlanamamış ve Yunanistan'ın önerisi kabul edilmemiştir. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile görüşmeleri başlatma görevini üstlenen NATO Genel Sekreterliği, 20 Mart 1957'de, Paris'te resmi bir açıklama yapmıştır. NATO Genel Sekreteri'nin arabuluculuk önerisi Türkiye ve İngiltere tarafından olumlu karşılanırken; Yunanistan kesin bir cevap vermemiştir. NATO'nun yeni Genel Sekreteri **Paul-Henry Spaak**'ın ısrarıyla, Aralık 1957'de, Paris'te bir araya gelen Türk ve Yunan Başbakanları ile İngiltere Dışişleri Bakanı'nın Kıbrıs konusundaki görüşmeleri de sonuçsuz kalmıştır. 1957 yılı sonlarında, İngiliz Hükümeti, Kıbrıs'a askerî vali yerine, sivil vali atayarak, **özerklik** konusunda Türk ve Rum toplum liderleriyle ayrı ayrı görüşmeler başlatmıştır¹².

¹¹ **Ayn Tarihi**, Ocak 1957, Sayı: 278, s. 96, 97, 130-134, 219, 220, 257, Şubat 1957, Sayı: 279, s. 78-86, 342-344, 359-375, Mart 1957, Sayı: 280, s. 72, 89-94, 219-225, 230, 231, Nisan 1957, Sayı: 108, 180, 181; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 291-351; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 95-97; GÜNVER, S., **F. Rüştü Zorlu ...**, s.85-88; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 41-43; DENKTAŞ, R. R., **Hatıralar**, s. 147-149; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 118-120.

¹² **Ayn Tarihi**, Mayıs 1957, Sayı: 282, s. 9, 267, 268, Haziran 1957, Sayı: s. 218-223, Temmuz 1957, Sayı: 284, s. 166-171; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 352- ; ARMAOĞLU, H. F., **Siyasi Tarih**, s. 818; UÇAROL,

1957 yılı biterken Ankara'ya gelen Kıbrıs Türk Toplum Lideri Dr. **Fazıl Küçük** ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı **Rauf R. Denктаş**, Dışişleri Bakanı **Fatin Rüştü Zorlu** ile yaptıkları görüşmede; Kıbrıs Türk toplumuna yönelik şiddet ve terörün oluşturduğu tehlikeleri anlatmışlardır. Eksikliği hissedilen sivil ve askerî liderle teşkilâtın kurulması gerektiğini dile getirerek, Kıbrıs Türkleri'nin can güvenliğini sağlayabilmek için kendilerine silâh yardımında bulunulmasını istemişlerdir. **F. Rüştü Zorlu** ile Başbakan **Adnan Menderes** görüşmesinde, böyle bir örgüt kurulmasının uygun olacağı değerlendirilmiş, konu hakkında görüşü sorulan Genelkurmay Başkanlığı'ndan da olumlu cevap alınmıştır. Teşkilâtı organize etmekle görevlendirilen Genelkurmay Başkanlığı İkinci Başkanı Orgeneral **Salih Coşkun**, Özel Harp Dairesi Başkanı General **Daniş Karabelen**, emrindeki Binbaşı **İsmail Tansu**'nun da görüşünü aldıktan sonra olumlu cevap vermiştir. Başbakan **Adnan Menderes** ve Dışişleri Bakanı **F. Rüştü Zorlu**'ya gerekli bilgiler ulaştırılmış ve hareket emri beklenmiştir. Başbakan **A. Menderes**'in *örgütü kurun* talimatını üstlerinden alan ve taslağı hazırlayan Binbaşı **İsmail Tansu**'nun örgüte verdiği ilk isim *Kıbrıs'ı İstirdat Projesi* (KİP)'dir¹³.

1958'de, Türkiye'de *Ya Taksim, Ya Ölüm* tezi ön plana çıkmıştır. Ülkenin çeşitli yerlerinde bu amaçla yapılan mitinglere kamuoyu büyük bir heyecan ve destekle katılım sağlamıştır. 1 Ağustos 1958'de, **KİP** adı, *Türk Mukavemet Teşkilâtı* (TMT) olarak değiştirilmiştir. 1958'de, Kıbrıs'ta şiddet olayları büyük artış göstermiş ve durum epeyce kötüleşmiştir. Bu nedenle Kıbrıs, bir Türk-Yunan sorunu haline gelmiştir. Buna paralel olarak Türk-Yunan ve İngiliz-Yunan ilişkileri gerginleştiği gibi, Türkiye-İngiltere ilişkileri de olumsuz etkilenmiştir. 14 Ocak 1958'de, **Makarios**'un, Türkiye'yi ziyaret etmek isteğiyle başvurusu, Türkiye'yi sürekli eleştiren demeçleri ile şiddet ve teröre verdiği destek yüzünden reddedilmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs Valisi **Hugh Foot**'un, Kıbrıs'taki havayı yumuşatmak düşüncesiyle EOKA'cı bazı tedhişçileri serbest bırakması, Türk basını ve kamuoyunun İngiltere'ye karşı sert bir tutum göstermesinde etkili olmuştur. 26 Ocak 1958'de, İngiltere Dışişleri Bakanı **Selwyn Lloyd**'un daveti ile Ankara'ya gelen **H. Foot**, Rumlara ve EOKA'lı teröristlere yumuşak tutumu nedeniyle eleştirilmiştir. 28-30 Ocak 1958'de, Ankara'da yapılan ve İngiltere'nin de üye olduğu Bağdat Paketi Konseyi toplantısı arifesinde Türkiye-İngiltere temsilcilerinin Kıbrıs konusunda da görüşmeleri kaçınılmaz iken; bu görüşmeleri olumsuz etkilemek için olsa gerek, 28 Ocak'ta Lefkoşa, Larnaka, Limasol ve Magosa gibi yoğun yaşadıkları şehirlerde Türklerin *taksim* isteğiyle yaptığı gösterilerde, İngiliz güvenlik kuvvetleri, özellikle Lefkoşa'da zırhlı otomobillerle kadın, çocuk ve erkek göstericileri ezmışler, Türklerden 8 kişinin ölümüne, 70 kişinin yaralanmasına sebep olmuşlardır. Başbakan **A. Menderes**, 28 Ocak akşamı; *"bu tutum ve acı kayıplardan duyduğu üzüntüyü belirtmiş, ayrıca Türk cemaatinin hak ve çıkarlarının korunması konusunda büyük dikkat ve hassasiyetle durulduğunu"* ifade etmiştir. Türkiye-İngiltere görüşmelerinde Türk yetkililer, özellikle son olaylardan sonra Kıbrıs'ta taksimin zorunlu hale geldiğini savunurken; İngiltere Dışişleri Bakanı, her şeye rağmen iki cemaatin birlikte yaşayabileceğini, esasları üçlü görüşmelerle belirlenecek bir *özerklik* uygulanabileceğini, taksime yol açacak bir *self-determination* zamanının henüz gelmediğini ileri sürmüştür. Ankara'daki Türkiye-İngiltere görüşmeleri sonrasında, **S. Lloyd** 10 Şubat 1958'de, İngiltere-Yunanistan görüşmeleri için Atina'ya gitmiştir. Kıbrıs Valisi **H. Foot** da bu görüşmeler için Atina'ya gelmiş, **Makarios** ile de görüşmüştür. Görüşmeler 13 Şubat'ta sona ermiş, **S. Lloyd** 18 Şubat'ta Avam Kamarası oturumunda Kıbrıs Sorunu konusunda Türkiye ve Yunanistan'ı tatmin edecek bir çözüm yolu bulunabileceği ve

R., *Siyasi Tarih*, s. 563-565; ÇAY, A., *Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...*, s. 42; BAĞCI, H., *Türk Dış Politikasında ...*, s. 120-122; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 603, 604; ÖNAL, T., "F. R. Zorlu'nun ...", s. 174, 175.

¹³ TANSU, İ., *Aslında Hiç Kimse ...*, s. 32-53; ARMAOĞLU, H. F., *Kıbrıs Meselesi ...*, s. 369-399; ARMAOĞLU, F., *Siyasi Tarih*, s. 818; ARMAOĞLU, F., *20. Y. Yıl ...*, s. 533; UÇAROL, R., *Siyasi Tarih*, s. 565; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 603-608.

müzakerelere devam edilmesi görüşünde olduğunu belirtmiştir. EOKA, 1 Nisan 1958'de, **Dighenis (Grivas)** imzalı bildirisinde: “*Kıbrıs'ın hürriyete kavuşması için topyekün savaş ilân ettiği*” açıklamasını yapmıştır. Yunanistan seçimlerinin 11 Mayıs'ta sonuçlanmasını takiben, İngiltere yeni Kıbrıs planını hazırlama çalışmalarına başlamıştır. 10 Mayıs'ta Başbakan **H. Mc Millan**, Dışişleri Bakanı **S. Lloyd**, Sömürgeler Bakanı **Lennox Boyd** ve Kıbrıs Valisi **H. Foot**'un başlattığı çalışmaya 13 Mayıs'tan itibaren İngiltere'nin Ankara ve Atina Büyükelçileri de katılmışlardır. Türk Dışişleri Bakanı **F. R. Zorlu**, 18 Mayıs'ta verdiği bir demeçte: “*Türk hükümeti ve halkının İngiltere ile ilişkilerini esas aldığı ve Kıbrıs Sorunu konusunda bir emrivaki ile karşılaşılmayacağından emin olduğunu*” belirtmiştir. 6-7 Haziran 1958'den itibaren, Kıbrıs'ta EOKA ve Rumlar'ın şiddet ve terör olaylarını arttırdığı görülmüş, Lefkoşa, Larnaka ve köylerinde çok sayıda Türk öldürülmüş, yaralanmış, Türk mahalleleri ateşe verilmiş, evleri, köyleri ve çiftlikleri yakılmıştır. İngiltere'ye bu olayları Türkler'in çıkardığı şeklinde yansıtılan bilgiler üzerine, Türk hükümeti İngiltere'nin dikkatini çekmiş ve gerçekleri anlatarak gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Türkiye, NATO ve Birleşmiş Milletlerdeki daimi temsilciliklerine verdiği talimatta, gerekli girişimlerde bulunulmasını istemiştir. 13 Haziran 1958'de, önce Yunanistan, Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin Rumları Türk saldırganlığından koruyamadığını, bu saldırganlığın Türk hükümeti tarafından kışkırtıldığını BM Güvenlik Konseyi'ne bir mektupla bildirmiştir. Türkiye de aynı gün BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu bir mektupla Yunanistan'ın, Kıbrıs'taki şiddet ve terör hareketlerini ne şekilde kışkırttığını ve idare ettiğini anlatmıştır. 16 ve 24 Haziran'da Türk hükümeti, 19 Haziran'da Yunan hükümeti BM Güvenlik Konseyi'ne benzer mektuplar göndermişlerdir. 19 Haziran 1958'de, İngiltere Başbakanı **Mc Millan**; Türk ve Rum toplumları arasında, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye işbirliğiyle üçlü bir yönetim planı ortaya atmıştır. **Mc Millan**, 9 Ağustos 1958 akşamı geldiği Ankara'da, gece vakti hemen görüşmelere başlamış ve 10 Ağustos'ta yayınlanan ortak bildiri **Mc Millan**'ın 19 Haziran planının içeriğini ve amacını anlatmasına karşılık; Başbakan **A. Menderes** Türkiye'nin plan hakkındaki görüşlerini bildirmiştir. Ankara'dan Kıbrıs'a geçen **Mc Millan**: “*Esas olanın Kıbrıs'ta barış ve düzenin kurulması olduğunu, bu konuda Türk ve Yunan hükümetlerinin kendisi ile aynı görüşü paylaştıklarını*” belirtmiş, “ *tarafları tatmin için 7 yıllık bir mütareke ilân edilmesinin faydalı olacağını*” eklemiştir. Dışişleri Bakanı **F. R. Zorlu** ise: “*Kıbrıs'ın uluslararası siyasi statüsü bir an önce belirlenmezse, her girişimi başarısız kılacak yeni yeni mücadelelerin başlamasına yol açacağı ...*” uyarısında bulunmuştur. 1 Ağustos 1958'de, EOKA saldırılarına karşı Kıbrıs Türk toplumunun direniş örgütü olarak Kıbrıs Türkleri'ne, Türkiye'den sağlanan askerî ve ekonomik destekle kurulan **Türk Mukavemet Teşkilâtı**'nın bir diğer amacı, **taksim** çözümünü kabul ettirmek, Kıbrıs'ta Türklerle Rumlar'ın bir arada yaşayamayacağını göstermek olmuştur. 15 Ağustos 1958'de, Türk ve Yunan hükümetleri ile görüşmeler sonrasında 19 Haziran planında bazı değişiklikler yaptığını duyuran bir bildiri yayımlayan İngiltere hükümeti: “*Bu 15 Ağustos planını Kıbrıs'ta 1 Ekim 1958'den itibaren uygulama kararı aldığı*” açıklamıştır. 15 Ağustos planı Türkiye için kayıplar içerdiği halde, Türkiye 19 Aralık 1956'da, Sömürgeler Bakanı **Lennox Boyd**'un **self-determination** uygulanması halinde Türklerle Rumlara eşit haklar verileceği ve bu takdirde **taksim** tezinin gerçekleştirilebileceği hakkındaki açıklamasının, İngiltere tarafından **teyid** edilmesi nedeniyle, bu planda İngiltere ile işbirliği yapmayı kabul etmiştir. Bunu takiben, Türk hükümeti, **Burhan Işın**'ı Kıbrıs'a Türkiye temsilcisi olarak atamıştır. 6 Ekim 1958'den itibaren Kıbrıs'ın bazı şehirlerinde ayrı ayrı Türk ve Rum belediyeler kurulması çalışmaları başlatılmıştır. 19 Ağustos'ta ileri sürdüğü değişiklik önerileri İngiltere tarafından kabul edilmeyen Yunanistan ise, bu planı da reddetmiş, Kıbrıs'ta EOKA tarafından yeni şiddet ve terör hareketleri başlatmış ve planı geçersiz kılmak için Makarios'un Kıbrıs'a **bağımsızlık** verilmesi fikrini desteklemiştir. Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi fikri Türk hükümeti, basın ve kamuoyu tarafından Yunanistan'ın bir manevrası olarak değerlendirilmiş, iyi karşılanmamıştır. Rum EOKA örgütü Kıbrıs'ta Türkler'e karşı terör ve şiddet estirmeye başlamıştır. Olumsuz yöndeki bu gelişmeler nedeniyle Türk-

Yunan, İngiliz-Yunan ilişkileri daha da sertleşmiş, Doğu Akdeniz sağ kanadındaki uyuşmazlık NATO'da endişe yaratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve NATO baskı kurup, aracılık yaparak Türkiye ve Yunanistan'ı ikili görüşmelere zorlamışlardır. Bununla yetinmeyen Yunanistan, NATO'ya başvurarak; İngiltere ortaklık planında ısrar ederse, NATO'ya tutumunu değiştireceği Sovyetler Birliği'ne yakınlaşacağı tehdidinde bulunmuştur. Bu tehdit üzerine, NATO Genel Sekreteri **Paul H. Spaak**, 23 Eylül 1958'de, Atina'ya giderek Yunan hükümeti ile görüşmüştür. 24 Eylül'de Paris'e dönen **P. H. Spaak**, aynı gün sorunu NATO Konseyi Toplantısı'na taşımak zorunda kalmıştır. **P. H. Spaak**, bu toplantıda en fazla yedi yıl sürecek bir geçici statü önermiştir. Bu öneriler İngiltere'nin 15 Ağustos teklifini Türkiye aleyhine değiştirmiştir. **F. R. Zorlu**, Türk hükümetinin, İngiliz planının göz önünde tutulması ve kendisinin çözüm konusundaki tâdil ve teklif haklarını mahfuz (saklı) tutmuş, bunu NATO Konseyi ile İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirmiştir. Yunanistan'ın, üçlü konferansın NATO Genel Sekreteri **Spaak** başkanlığında Amerika ve Norveç'in gözlemci sıfatı ile katılmaları isteği de kabul edilmiştir. İngiltere ise; Konsey'in 22 Ekim 1958 günlü toplantısında müzakerelerin ilerlemesi hakkında **Spaak**'ın gerektiğinde Konsey'e bilgi vermesi yolundaki önerisi, Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Fakat, NATO'nun arabuluculuk girişimleri başarı ile sonuçlanacağı sırada, 29 Ekim'deki Konsey toplantısında Yunan hükümeti, İngiltere'nin bu önerisini kabul edemeyeceğini ve konferansa katılmayacağını bildirmiştir. Yunanistan'ı kendi taktiğinin kurbanı haline getiren bu tutumu, NATO kanadında kendisi için olumsuz bir sonuç oluşturmuştur. Türkiye ise, üçlü görüşmelerin devamı konusunda Birleşmiş Milletler'de destek kazanmıştır. 1958 yılı sonlarında Yunanistan'ın, sorunu yeniden taşıdığı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 5 Aralık 1958'de, uyuşmazlığın görüşmelerle çözülmesini tavsiye kararı ve diğer gelişmeler, Yunanistan'ın görüşmelere katılmasını sağlamıştır. 18 Aralık 1958'de, NATO Toplantısı için Paris'te bulunan Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, görüşmeler sonunda Zürih'te bir toplantı yapmak kararı almışlardır. 16-18 Aralık 1958'de, toplanan NATO Bakanlar Konseyi anlaşma konusunda önemli kararlar almıştır. Kıbrıs Sorunu konusunda, hem Türk-Yunan Dışişleri Bakanları ile İngiltere Dışişleri Bakanı arasında üçlü ve Türk-Yunan Dışişleri bakanları arasında ikili görüşmeler yapılmıştır. Dışişleri Bakanı **F. R. Zorlu**, 20 Aralık'ta, "*anlaşma konusunda ılımlı bir hava olduğunu*" açıklamıştır. Aynı gün, Paris'te bir demeç veren Yunan Dışişleri Bakanı **Averof**: "*Türkiye-Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmelerde Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusunu ele aldıklarını, Türkiye'nin taksim, Yunanistan'ın da enosis fikrinden vazgeçtiğini*" açıklamıştır. **Taksim** fikrinden vazgeçileceği bilgisinin Türk kamuoyunda yarattığı endişe, 24 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı'nın: "*Çeşitli kaynaklardan verilen haberler nedeniyle endişeye gerek olmadığı, Kıbrıs'ta hakların korunması hususunda Türk hükümetinin çalışmalarını hassasiyetle yürüttüğü*" yolundaki bildirisi ile giderilmeye çalışılmıştır. Kıbrıs'a bağımsızlık verileceği haberleri ve Türk hükümetinin bu haberleri resmen yalanlamaması, Demokrat Partili ve muhalefet milletvekilleri arasında da tereddüt uyandırmış, çeşitli yorumlara yol açmıştır¹⁴.

Zürih Anlaşması (11 Şubat 1959)

1959 yılı Ocak ayı ortalarından itibaren, Türk-Yunan görüşmeleri yeniden başlamış, 15 Ocak 1959'da, Dışişleri Bakanı **F. R. Zorlu**, Paris'e giderek Yunan Dışişleri Bakanı **Averof** ile görüşmüştür. Bu dönemde Demokrat Parti hükümeti; muhalefet, basın ve kamuoyuna Kıbrıs ile ilgili gelişmeler ve Yunanistan ile yapılan görüşmeler hakkında fazla bilgi vermemiş, 11 Şubat 1959'da imzalanan **Zürih Anlaşması**'na kadar bir çeşit gizlilik politikası izlemiştir. **Zorlu** ile **Averof** arasında Paris'te yapılan son

¹⁴ TANSU, İ., *Aslında Hiç Kimse ...*, s. 32-53; ARMAOĞLU, H. F., *Kıbrıs Meselesi ...*, s. 400-516; ARMAOĞLU, F., *Siyasi Tarih*, s. 818; ARMAOĞLU, F., *20. Y. Yıl ...*, s. 533; UÇAROL, R., *Siyasi Tarih*, s. 565; BAĞCI, H., *Türk Dış Politikasında ...*, s. 124, 125; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 603-608.

görüşmelerin olumlu geçmesi üzerine; Türk-Yunan Başbakanları'nın **Zürich**'te buluşması ve Kıbrıs Sorunu'na Türk-Yunan dostluğu ve işbirliği çerçevesinde kalıcı bir çözüm bulunacağı haberleri üzerine, 5 Şubat'ta Başbakan **A. Menderes**, Zürich'e gitmiştir. 5 Şubat 1959'da, Zürich'te bir araya gelen Türk-Yunan Başbakanları ile Dışişleri Bakanlarının, görüşmeler sonunda, 11 Şubat 1959'da, Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyet kurulması, Türk ve Rum toplumlarının bu devlet içindeki haklarını belirlemek konularında anlaşmaları açıklanmıştır. **Zürich Anlaşması**, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ta yeni bir statü kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, soruna taraf olan İngiltere'ye de kararlarını bildirmek ve onay almak üzere Londra'ya gitmişlerdir. Bu anlaşmadan memnun kalan Türkiye, *taksim* tezinden vazgeçerek, **Kıbrıs'ın bağımsızlığı tezini** kabul etmiştir. Yunanistan'a gelince; diğer devletlerin baskısı karşısında zaman kazanmak amacıyla *bağımsızlık* tezini kabul etmiş görünmekle birlikte; EOKA Lideri **Grivas**'ın rütbesini albaylıktan generalliğe yükseltmiş ve kısa süre sonra eylemlerini arttırmasını sağlamıştır. İngiltere ise; asıl amacı olan Kıbrıs'taki Dikelya ve Akrotiri üslerini elde tutmak konusunda Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin onayını almıştır. Öte yandan, 17 Şubat'ta, Başbakan **A. Menderes** ile Türk heyetini Londra'ya götürmekte olan uçak kötü hava şartları nedeniyle Londra havaalanı yakınına düşmüş, Türk Hava Yolları ve Dışişleri Bakanlığı bu kazada yetiştirmiş 14 elemanını kaybetmiştir¹⁵.

Londra Anlaşması (19 Şubat 1959) ve Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasını sağlayan ve Kıbrıs Sorunu'nu çözüme kavuşturan anlaşma, İngiltere'nin de katılımı ile Londra'da imzalanmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı'na Zürich Anlaşması hakkında bilgi veren Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, hep birlikte Türk ve Rum toplum liderlerinin de katılımıyla bir konferans düzenlemek kararı almışlardır. Türk, İngiliz, Yunan Başbakanları ile Kıbrıs'taki iki toplum liderinin katılımıyla toplanan Londra Konferansı görüşmelerinde, 19 Şubat 1959'da, **Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti** kurulmuştur. 23 Şubat 1959'da, bu üç devletin açıkladığı **Londra Anlaşması**'na göre¹⁶:

"1-İngiltere'nin, Kıbrıs'taki egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devri hakkında kuruluş anlaşması.

2-Kıbrıs'ın bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve anayasa düzenini güvenlik altına alan garanti anlaşması.

3-Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askerî ittifak anlaşması.

4-Kıbrıs'a yeni statü hazırlanması konusunda anlaşma sağlanan önlemler" üzerinde mutabakat sağlanmıştır.

¹⁵ TANSU, İ., **Aslında Hiç Kimse ...**, s. 25, 26; ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 516-524; ARMAOĞLU, F., **Siyasi Tarih**, s. 818; ARMAOĞLU, F., **20. Y. Yıl ...**, s. 533; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 123, 124; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 565, 566; ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 193-195; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 43, 44; GAZİOĞLU Ahmet C., **Direnış Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum (1958-1960)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara 2000, s. 14-16; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 125; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 41, 42; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 608-610; ÖNAL, T., "F. R. Zorlu'nun ...", s. 175.

¹⁶ ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 524-537; ARMAOĞLU, F., **Siyasi Tarih**, s. 818; ARMAOĞLU, F., **20. Y. Yıl ...**, s. 532; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 124-130; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 566; ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 195; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 43, 44; BAĞCI, H., **Türk Dış Pol. ...**, s. 125, 126; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 41, 42; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun ...", s. 610-614; ÖNAL, T., "F. R. Zorlu'nun ...", s. 176.

Bu şartlarla, Kıbrıs'ta statünün değişmesi, yönetimin bağımsız bir cumhuriyet haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin, her kesim için başarı olarak tanımladığı, çözümü sağlayacak bu anlaşma maddeleri ile ilgili üç devletle iki toplumun hak ve çıkarlarının bağdaştırılması amaç edinilmiştir. Kısacası; Türkiye'nin *taksim*, Yunanistan'ın *enosis* tezi kabul edilmemiş, iki toplumlu, Türkiye ile Yunanistan'ın sıkı işbirliği yapacağı, bir çeşit federal ve bağımsız bir cumhuriyet kurulmuştur. Türk ve Rum toplumlari işlerini **Toplum Meclisleri** ile **Başkanlık Sistemi**'ne dayanan yürütme organı aracılığı ile yürüteceklerdir. Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve üçü Türk, on kişilik bir Bakanlar Kurulu oluşacaktır. Ayrıca; elli üyelik **Temsilciler Meclisi**'ne yüzde otuz Türk üye katılacaktır. Türk ve Rumlar arasındaki davalara karma mahkemeler bakacak, **Anayasa Mahkemesi** kurulacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, anayasa düzeninin devamını Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garanti edeceklerdir. Kıbrıs'ın savunması bu devletler tarafından **Askerî İttifak Anlaşması** çerçevesinde kurulacak ortak bir kuvvetle sağlanacaktır. Kıbrıs, bir başka devletle birleşemeyecek, taksim edilemeyecektir. İngiltere, önemli gördüğü Kıbrıs'taki üslerini ve egemenlik haklarını koruyacaktır¹⁷. **Kıbrıs Anayasası** ve **İttifak Anlaşması** gereği, Kıbrıs'ta Türkiye 650, Yunanistan 950 kişilik askerî kuvvet bulundurabilecektir. Ayrıca; ilgili üç devlet **Garanti Anlaşması** ile Kıbrıs'ta anayasal düzeni korumak üzere birlikte, bu olmazsa tek başına müdahale hakkına sahip olacaktır. Türkler'in kültür, din ve özlük işleri Kıbrıs Türk Toplum Meclisi'nin hazırlayacağı yasalara göre, Türk toplumu makamları tarafından görülecektir. Türkler evlerine, kurumlarına Türk bayrağı çekebilecek, ulusal bayramlarını resmen kutlayabileceklerdir. Kıbrıs'ta iki resmi dilden biri Türkçe olacaktır. Türkler orduya %40, ortak güvenlik kuvvetlerine %30 oranında katılacaklardır. Bunlar, Türk toplumunu Rumlar'ın egemenliği altına girmekten kurtarmak için alınmış önlemler olarak görülmektedir. Bu anlaşma şartlarıyla Yunanistan da, Türkiye ile aynı haklara sahip olmuştur. Kıbrıs Rum toplumuna gelince; kendi işlerini yürütmek, Türkler'in haklarına saygı göstermek şartıyla, adayı yönetme hakkını elde etmiştir. Zürih ve Londra Anlaşmaları imzalandıktan sonra, ne Yunanistan ve İngiltere, ne de Türkiye'de kanun haline getirilmemiştir. Dışişleri Bakanı **Zorlu**, 23 Şubat'ta verdiği bir demeçte; Zürih ve Londra Anlaşmalarının taraflar için başarı olduğu açıklamasını yapmıştır. 1 Mart 1959'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kıbrıs Anlaşması'nı tartışmaya başlamıştır. 4 Mart 1959'da yapılan oylamada, 347 evet oyuna karşılık 138 red oyu verilmiş ve anlaşma **Türkiye Büyük Millet Meclisi**'nin, 4 Mart 1959 tarih ve 2120 sayılı kararıyla uygun bulunmuştur¹⁸.

Kıbrıs'ta Cumhuriyet'in İlânı

Zürih ve Londra Anlaşmaları uyarınca, Mart 1959 sonlarında Kıbrıs'ta geçici bir hükümet oluşturulmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı gereği, yönetimin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devri, Londra Konferansı'nda alınan kararların uygulanması için, son anlaşmaları düzenlemek üzere Londra ve Lefkoşa'da komisyonlar kurulmuştur. Komisyonların bir yıldan fazla süren çalışmaları sırasında, aralarında çeşitli görüş ayrılıkları yaşanmıştır. İngiltere'ye bırakılacak üslerle, Kıbrıs'ın uluslararası statüsünü hazırlayan Londra'daki komisyon ile Türklere tanınan hakları çok bulan Rumlar, Lefkoşa'daki

¹⁷ ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 532-536; ARMAOĞLU, F., **20. Y. Yıl ...**, s. 533; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 124-130; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 566, 567; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 126, 127; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 41-43; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 610-612.

¹⁸ ARMAOĞLU, H. F., **Kıbrıs Meselesi ...**, s. 539, 540; ARMAOĞLU, F., **Siyasi Tarih**, s. 818; ARMAOĞLU, F., **20. Y. Yıl ...**, s. 533, 534; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 567; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 43-45; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 127; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 42, 43; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 612-614; ÖZHUN, Rauf, **Minik Adacığın Direnççileri**, Birinci Basım, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını: 2, Ankara 2006, s. 44.

Anayasa Komisyonu'nda buna karşı çıkmışlardır. Bu görüş ayrılıkları 1960 yılı Temmuz ayına girildiğinde çözümlenmiş ve anayasa taslağına son şekli verilmiştir. Kıbrıs'ın bağımsızlığını belirleyen anlaşma 7 Temmuz 1960'da Lefkoşa'da imzalanmıştır. Bu gelişmeler sonucu; İngiliz Parlamentosu'nun, 21 Temmuz 1960'ta, kabul ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti Kanun Tasarısı, 29 Temmuz 1960'ta, İngiltere Kraliçesi tarafından onaylanmıştır. **1960 Kıbrıs Kanunu** adlı metne dayanan Kraliçe'nin, 3 Ağustos 1960'da çıkardığı **1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi** gereği; **Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası**, 15 Ağustos'ta İngiltere'nin Kıbrıs'taki son valisi **Hugh Foot**'un, İngiltere Kraliçesi'nin bağımsızlık bildirisini okuması ve ilânını takiben dünyaya duyurulmuş, 16 Ağustos 1960'da, yürürlüğe girmiştir. Aynı gün, Kıbrıs ile ilgili anlaşma metinleri Lefkoşa'da, Türkiye Başkonsolosu, Yunanistan temsilcisi, İngiltere'nin Kıbrıs Valisi, Türk Toplum Lideri Dr. **Fazıl Küçük** ve Rum Toplum Lideri **Makarios** tarafından imzalanmıştır. Böylece **Kıbrıs Devleti Anayasası** yürürlüğe girmiş ve **Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti** ilân edilmiştir. Türk ve Yunan kuvvetleri İttifak Anlaşması uyarınca Kıbrıs'a çıkarken; İngiliz kuvvetleri üslerine çekilmişlerdir. Ama, çok geçmeden Kıbrıs, yeni olaylar, gelişmeler ve bunalımlarla karşılaşacaktır¹⁹.

Kıbrıs Sorunu'na Ait Anlaşmaların Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler

Kıbrıs Sorunu'nun çözümünü ve Kıbrıs Bağımsız Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan anlaşmalar, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilânı ve anayasanın yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra, Kıbrıs Rum Toplum liderleri ve **Makarios**, ne olursa olsun **enosisi** gerçekleştirmekten vazgeçmeyeceklerini ifade etmeye, anayasayı hiçe sayarak Türkler'in haklarını çiğnemeye başlamışlardır. 1960 tarihli Kıbrıs Anayasası'na göre; Lefkoşa, Limasol, Magusa, Baf ve Larnaka'da Türkler ve Rumlar, ayrı belediyeler kurmaları gerekirken; bu belediyelerin sınırları ve teşkilatları belirlenememiştir. Rumlar, ayrı Türk belediyeleri kurulması, Türkler'in devlet görevlerine % 30 oranında alınması, Cumhurbaşkanı'nın Türk yardımcısına veto hakkının tanınması ve Kıbrıs Ordusu kurulması gibi konularda anlaşmazlık çıkarmışlardır. Bu tutumları, Türkleri baskı altına almak, Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak düşüncesi taşıdıklarını göstermiştir. Ayrı belediyeler, Kıbrıs'ta, Rum şiddet hareketleri sırasında belediye hizmetleri görülmeyen Türkler'in bu hizmetleri kendileri görmek amacıyla, 1958'de Lefkoşa başta olmak üzere kurdukları belediyelerdi. Mart 1962'de, Makarios'un, yukarıda adı verilen beş şehirde tek belediye kurmak önerisi, Türk toplumu tarafından kabul edilmemiştir. Kıbrıs Anayasası'nda yer alan bu kuruluşlar, çoğunluktaki Rum Bakanların kararıyla kaldırılarak, anayasa çiğnenmiştir. Türk toplumunun başvurusunu haklı bulan Anayasa Mahkemesi Kararı, Rum toplum liderleri tarafından uygulanmayınca, Anayasa Mahkemesi'nin tarafsız Başkanı Alman Profesör **Fasthoof**, 1963'de, istifa etmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs konusundaki olumsuz gelişmeler NATO çerçevesi içinde bağımsız bir ittifak olması gereken; Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin, Amerika'nın, Kıbrıs Sorunu'nda haklı olan Türkiye'ye ağırlık vermesi yerine, Türkiye ve Yunanistan'a eşit ağırlık vermesi ve iki devlet arasında denge gütmeye çalışan politikası nedeniyle, inişli çıkışlı bir hale gelmesi sonucunu vermiştir. Türk toplumuna verilmesi gereken haklar uygulamada çıkarılan güçlükler nedeniyle yerine getirilmemiştir²⁰.

¹⁹ UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 567, 568; ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 1-203-212; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 44-50; GÜVENÇ, N., **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve ...**, s. 125, 126; ÇAY, A., **Kıbrıs'ta Kanlı Noel ...**, s. 44, 45; BAĞCI, H., **Türk Dış Politikasında ...**, s. 127, 128; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 42; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 610-614; ÖZHUN, Rauf, **Minik Adacığın ...**, s. 45.

²⁰ ARMAOĞLU, F., **20. Y. Yıl ...**, s. 785; UÇAROL, R., **Siyasi Tarih**, s. 568, 569; ALASYA, H. F., **Tarihte Kıbrıs**, s. 212-217; DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu ...**, s. 43, 44; FIRAT, M., "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde ...", s. 720-722.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri tarafında girince, İngiltere, 5 Kasım 1914'de, Kıbrıs'ı kendi topraklarına katmıştır. Türkiye, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması'nın 20'nci maddesi ile Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını kabul etmiş, Kıbrıs ile ilgili gelişmeler konusunda söz hakkını saklı tutarak antlaşma maddelerine geçirilmesini sağlamıştır. Çok sayıda Kıbrıslı Türk'ün, Türkiye ve İngiltere ile çeşitli ülkelere göç etmesini ve Türk nüfusun azalmasını fırsat bilen Kıbrıs Rumları ve Yunanistan, *enosis* 'ilhak' düşüncesini dile getirmiş, Başpiskopos **Makarios** ve din adamlarını ileri sürmüşlerdir. İngiliz yönetiminin, 1941'de yerel yönetimler için siyasî faaliyetlere izin vermesiyle önce Kıbrıs Rumları sonra da Türkler çeşitli siyasî partiler kurmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı bitince, Yunan **Megalo İdeası** yeniden harekete geçirilmiş, Rumlar ve Yunanistan, *enosis* çabalarını arttırmışlardır. 1948'de, **Kıbrıs Türk Kültür Dernekleri**'nin girişimleri artmıştır. 1949 ve 1950'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dışişleri Bakanı **Necmettin Sadak**, İngiltere'nin Kıbrıs'tan ayrılmak niyetinde olmadığını açıklamıştır. Türk basını ve kamuoyunun Kıbrıs'taki gelişmelere artan ilgisi, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti hükümetinin dikkatini çekmiştir. Bu dönemde Dr. **Fazıl Küçük**, Kıbrıs Türkleri'nin tek lideri haline gelmiştir.

Yunanistan, 1951'de Kıbrıs'ı, İngiltere'den resmen istemiş, Türk Dışişleri, Kıbrıs'ta bir *statü* değişikliğine karşı çıkmıştır. İngiltere de statüko değişikliği yapmayacağını bildirmiştir. 16 Ağustos 1954'de, Yunanistan, Kıbrıs için *self-determination* istemiş, İngiltere'yi şikâyet ettiği **Birleşmiş Milletler**, Yunan isteğini reddetmiştir. Yunan girişimleri, Türkiye'yi de harekete geçirmiş, Kıbrıs, Türk dış politikasının en önemli sorunu haline gelmiştir. Yunanistan, **Makarios**, **Grivas** ve Kıbrıslı Rumlar'ın kurduğu, faaliyete geçirdiği EOKA, 1 Nisan 1955'de, Yunanistan'ın talimatıyla önce İngilizler'e, 21 Haziran 1955'den itibaren Kıbrıs Türk toplumuna karşı baskı ve şiddet hareketlerini arttırmıştır. Kıbrıs Sorunu'nun ciddiyetini kavrayan ve politikasını değiştiren Demokrat Parti hükümeti ve Başbakan **Adnan Menderes**, Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı olan **Fatin Rüştü Zorlu**'ya, Kıbrıs Sorunu ile ilgilenmesi görevini vermiştir. **Zorlu**'nun, kurduğu bir komisyona hazırlattığı, İngilizce ve Fransızca'ya çevrilen **Beyaz Kitap**, Türkiye'nin dış temsilciliklerine dağıtılmıştır. **A. Menderes**, Kıbrıs'ın sahibi Türkiye'ye bırakılmasını veya *statükonun* devamını istemiş, Yunanistan *self-determination* isteğini tekrarlamıştır.

1956'da, *enosisi* kabul ettirmek isteyen Kıbrıslı Rumlar, Türkler'i katlederek, İngiltere'yi *özerklik* ilânına zorlamışlardır. İngiltere'nin Kıbrıs Valisi **John Harding**, **Makarios**'u, 9 Mart 1956'da, **Seyşel (Seyshelles)** Adaları'na sürmüştür. İngiltere Sömürgeler Bakanı **L. Boyd**, iki toplum için ayrı ayrı *self-determination* hakkı tanınacağını ve *taksim* tezini ortaya atınca; *statükonun* devamı düşüncesinden vazgeçen Türk hükümeti de, Kıbrıs'ta *taksim* tezini benimsemiştir.

1957'de, Yunanistan, Birleşmiş Milletler'e yeniden başvurmuştur. Buna karşılık; İngiltere'nin, Kıbrıs'ta Yunanistan'ın Türklerle yönelik şiddet ve terör faaliyetlerine katkısını gösteren belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne vermesi **A. Menderes** ve hükümetinin soruna bakışında değişime yol açmıştır. Yunan Dışişleri Bakanı **Averof**, *self-determination* isteğini tekrarlamıştır. İngiltere, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın üye devletlerden birine diğer bir devletin bir parçası için bağımsızlık isteme hakkı vermediğini, Yunanistan'ın, Kıbrıs Rum toplumunun şiddet hareketlerine destek vermekten vazgeçmesini istemiştir. Türkiye, Kıbrıs'ın en çok kendisini ilgilendirdiğini; *self-determination* isteyen Yunanistan'ın aday *ilhak* etmek istediğini dile getirmiştir. NATO Genel Sekreteri **Lord Ismay**'ın, Kıbrıs Sorunu'nda NATO'nun aracılık teklifini Türkiye ve İngiltere kabul,

Yunanistan ise reddetmiştir. 1957 yılı biterken Kıbrıs Türk Toplum Liderleri Dr. **Fazıl Küçük** ve **Rauf R. Denктаş**'ın, Kıbrıs Türk toplumuna sivil ve askerî bir teşkilâtın kurulmasını istediğini, **F. R. Zorlu** ile **A. Menderes** uygun bulmuş, Genelkurmay Başkanlığı'nın olumlu cevabı ve **A. Menderes**'in *örgütün kurulması* talimatı ile, taslağı hazırlayan Binbaşı **İsmail Tansu**'nun, *Kıbrıs'ı İstirdat Projesi* verdiği örgütün adı, 1 Ağustos 1958'de, *Türk Mukavemet Teşkilâtı* olarak değiştirilmiştir.

1958'de, Türkiye'de *Ya Taksim, Ya Ölüm* tezi ön plana çıkmıştır. Kıbrıs'ta şiddet olayları büyük artış göstermiş, Türklerin *taksim* istediği gösterilerde İngiliz güvenlik kuvvetleri, 28 Ocak 1958'de 8 Türk'ü öldürmüş, 70 kişiyi yaralamışlardır. Kayıplar nedeniyle üzüntüsünü belirten Başbakan **A. Menderes**, Türk cemaatinin hak ve çıkarlarının korunacağını söylemiştir. Türk-İngiliz görüşmelerinde, Türk yetkililer, Kıbrıs'ta *taksim*in zorunlu hale geldiğini savunurken; İngiltere, *özerklik* uygulayacağı, *taksime* yol açacak bir *self-determination* için zamanın erken olduğunu ileri sürmüştür. İngiltere Dışişleri Bakanı **S. Lloyd** ve Kıbrıs Valisi **H. Foot**, 10 Şubat 1958'de, Atina'ya gelmiş, serbest bırakılan **Makarios** ile görüşmüşlerdir. İngiltere Başbakanı **Mc Millan**; Türk ve Rum toplumları arasında, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye işbirliğiyle üçlü bir yönetim planı ortaya atmıştır. 19 Aralık 1956'da, Sömürgeler Bakanı **Lennox Boyd**'un, *self-determination* uygulamasında Türklerle Rumlara eşit haklar verileceği ve *taksim* tezinin gerçekleştirilebileceği açıklaması İngiltere tarafından yeniden *teyid* edilmiştir. Bu planı reddeden Yunanistan, Makarios'un Kıbrıs'a *bağımsızlık* verilmesi fikrini desteklemiş, NATO'ya karşı, Sovyetler Birliği'ne yakınlaşacağı tehdidinde bulunmuştur. NATO Genel Sekreteri **Paul H. Spaak**, sorunu NATO Konseyi Toplantısı'na taşımıştır. Dışişleri Bakanı **F. R. Zorlu**, Türk hükümetinin, çözüm konusundaki tâdil ve teklif haklarını mahfuz tutmuş, NATO Konseyi ile İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirmiştir. NATO'nun arabuluculuk girişimlerine karşı, konferansa katılmayacağını bildiren Yunanistan NATO'da güç durumda kalırken; Türkiye, üçlü görüşmelerin devamı konusunda Birleşmiş Milletler'de destek kazanmıştır. 18 Aralık 1958'de, Paris'te bulunan Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, **Zürich**'te kendi aralarında ikili, İngiltere Dışişleri Bakanı ile üçlü görüşmeler yapmışlardır. **Averof**, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin, Kıbrıs'ın *bağımsızlığı* konusunu ele aldığını, Türkiye'nin *taksim*, Yunanistan'ın *enosis* fikrinden vazgeçtiğini açıklamıştır.

1959 yılı Ocak ayı ortalarında, Türk-Yunan görüşmeleri yeniden başlamış, 15 Ocak 1959'da, Dışişleri Bakanı **F. R. Zorlu'nun**, Paris'te Yunan Dışişleri Bakanı **Averof** ile görüşmesi üzerine; 5 Şubat'ta Başbakan **Adnan Menderes**, **Zürich**'e gitmiştir. Türk-Yunan Başbakanları ile Dışişleri Bakanları, görüşmeler sonunda, 11 Şubat 1959'da, **Zürich**'te Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyet kurulması ile Türk ve Rum toplumlarının haklarını belirlemek konularında anlaşmışlardır. İngiltere, Kıbrıs'taki Dikelya ve Akrotiri üslerini elde tutmak konusunda Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin onayını almıştır. 23 Şubat 1959 tarihli **Londra Anlaşması** ile *statü* değiştirilmiş, Türkiye'nin *taksim*, Yunanistan'ın *enosis* tezi kabul edilmemiş, iki toplumlu, federal ve bağımsız bir cumhuriyet kurulmuştur. **Türkiye Büyük Millet Meclisi** 347 evet, 138 red oyu ve 4 Mart 1959 tarih ve 2120 sayılı kararla anlaşmayı onaylamıştır.

Zürich ve **Londra Anlaşmaları** uyarınca, Mart 1959 sonlarında Kıbrıs'ta geçici bir hükümet oluşturulmuştur. **Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı** gereği, alınan kararların uygulanması için Londra ve Lefkoşa'da komisyonlar kurulmuştur. Kıbrıs'ın bağımsızlığını belirleyen anlaşma 7 Temmuz 1960'da Lefkoşa'da imzalanmıştır. İngiliz Parlamentosu'nun kabul ettiği **Kıbrıs Cumhuriyeti Kanun Tasarısı**, 29 Temmuz 1960'ta, İngiltere Kraliçesi tarafından onaylanmıştır. **Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası**, 15 Ağustos'ta İngiltere'nin Kıbrıs **Hugh Foot**'un, İngiltere Kraliçesi'nin bağımsızlık bildirisini ilânını takiben dünyaya duyurulmuş, 16 Ağustos 1960'da, yürürlüğe girmiştir. Kıbrıs ile ilgili anlaşma metinleri Lefkoşa'da, Türkiye Başkonsolosu, Yunanistan temsilcisi, İngiltere'nin Kıbrıs Valisi,

Türk Toplum Lideri Dr. **Fazıl Küçük** ve Rum Toplum Lideri **Makarios** tarafından imzalanmıştır. Böylece **Kıbrıs Devleti Anayasası** yürürlüğe girmiş ve **Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti** ilân edilmiştir.

Türk ve Rum toplumları işlerini **Toplum Meclisleri** ile **Başkanlık Sistemi**'ne dayanan yürütme organı aracılığı ile yürüteceklerdir. Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve üçü Türk, on kişilik bir Bakanlar Kurulu oluşacaktır. Ayrıca; elli üyelik **Temsilciler Meclisi**'ne yüzde otuz oranında Türk üye katılacaktır. Türk ve Rumlar arasındaki davalara karma mahkemeler bakacak, **Anayasa Mahkemesi** kurulacaktır. Kıbrıs'ın savunması **Askerî İttifak Anlaşması** çerçevesinde bu devletlerin kuracağı ortak bir kuvvet sağlayacaktır. Kıbrıs, bir başka devletle birleşmeyecek, taksim edilemeyecektir. Kıbrıs'ta Türkiye 650, Yunanistan 950 kişilik askerî kuvvet bulundurabilecektir. Ayrıca; ilgili üç devlet **Garanti Anlaşması** ile Kıbrıs'ta anayasal düzeni korumak üzere birlikte veya tek başına müdahale hakkına sahip olacaktır. Türkler'in kültür, din ve özlük işleri Türk toplumu makamları tarafından görülecektir. Türkler ev ve kurumlarına Türk bayrağı asmak, ulusal bayramlarını resmen kutlamak, orduya %40, ortak güvenlik kuvvetlerine %30 oranında katılmak hakkına sahip olmuşlardır. Kıbrıs'ta iki resmi dilden biri Türkçe olacaktır. Kıbrıs Rum toplumu ise; Türkler'in haklarına saygı göstermek şartıyla, Kıbrıs'ı yönetme hakkını elde etmiştir.

Fakat, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı ve anayasanın yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra, **Makarios** ve Kıbrıs Rum Toplum liderleri *enosisten* vazgeçmemiş, Türkler'in haklarını çiğnemeye başlamışlardır. Kıbrıs Anayasası'na göre; Türk ve Rumlar'ın ayrı belediyeler kurmaları ile ilgili sınırlar ve teşkilatları belirlenememiş, Rumlar ayrı Türk belediyeleri kurulması, Türkler'in devlet görevlerine % 30 oranında alınması, Türk Cumhurbaşkanı yardımcısına veto hakkının tanınması ve Kıbrıs Ordusu kurulması konularında anlaşmazlık çıkarmışlardır. Bu kuruluşlar, çoğunluktaki Rum Bakanların kararıyla kaldırılarak, anayasa çiğnenmiş, Anayasa Mahkemesi'nin tarafsız Başkanı Alman Profesör **Fasthoof**, 1963'de, istifa etmek zorunda kalmıştır. Türkiye-Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerde, Amerika'nın, Kıbrıs Sorunu'nda haklı olan Türkiye'ye ağırlık vermek yerine, iki devlet arasında denge politikası gütmesi nedeniyle, inişli çıkışlı bir hale gelmiştir. Kıbrıs'ta yeni gelişmeler ve bunalımların sürmesi kaçınılmaz olmuştur.

Kaynaklar

- ALASYA H. Fikret, **Tarihte Kıbrıs**, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Ankara Yay., Ulus Ofset, Lefkoşa 1988.
- ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.
- ARMAOĞLU, Fahir H., **Kıbrıs Meselesi 1954-1959**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: No. 156-138, Sevinç Matbaası, Ankara 1963.
- Siyasî Tarih 1789-1960**, İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 362, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara 1983.
- ÇAVDAR, Tefvik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 195-1955**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- ÇAY, Abdulhalûk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 93, Ankara 1989.
- DENKER, M. Sami, **Kıbrıs Sorunu Bir Millet ve Devletin Yaşama Hakkı**, Birinci Baskı, TÜRKAR Araştırma Dizisi, Ankara 2001.
- DENKTAŞ, R. R., **Hatıralar**, Birinci Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000, s. 147-149.
- EMİRCAN, Mehmet S., **Kıbrıs Türk Toprağıdır**, İkinci Cilt, TÜRKAR Araştırma Dizisi, Ankara 2000.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 294, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.
- FIRAT, Melek, "Kıbrıs Sorununun Gölgesinde Dostluk", **Türk Dış Politikası 1919-1980**, (Editör: Baskın Oran), 9. Baskı, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 593-614, 720-749.
- GAZİOĞLU Ahmet C., **Direnış Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum (1958-1960)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara 2000.
- GÜNVER, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.
- GÜVENÇ, Nazım, **Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye**, Birinci Baskı, Çağdaş Politika Yayınları: 2, İstanbul 1984, s. 33.
- ÖNAL, Tekin, "Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 8, Sayı: 15, Ankara (K1ş) 2014, s. 161-188.
- ÖZHUN, Rauf, **Minik Adacığın Direnşçileri**, Birinci Basım, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını: 2, Ankara 2006.
- TANSU, İsmail, **Ashnda Hiç Kimse Uyumuyordu**, - -.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, Üçüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.
- ZİA, Nasim, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan Türk İdaresi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 44, Ankara 1975.
- Ayn Tarihi**, Basım-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Ankara.
Aralık 1954, Sayı: 253;
Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, 1955, Sayı: 255, 256, 257, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık, Sayı: 261, 262, 264, 264, 265;
Ocak, Şubat, Mart 1956, Sayı: 266, 267, 268, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1956, Sayı: 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277;
Ocak-Temmuz 1957, Sayı: 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284,

Kıbrıs Krizlerinde ABD'nin Tutumu ve Etkileri

Okut. Betül BUZBAY AKDEMİR
Kemerburgaz Üniversitesi / İstanbul

1. Kıbrıs Sorununa Giriş:

Kıbrıs adası; Doğu Akdeniz'de 34.33 ve 35.41 kuzey enlemleriyle, 37.17 ve 34.35 doğu boylamları arasında yer alan Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Kıbrıs'ın önemi, Doğu Akdeniz'e ve Doğu Akdeniz'den geçen ticaret yollarına hâkim olması sebebiyle coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs, tarihi boyunca ada dışındaki uygarlıklar tarafından kontrol altına alınmak istenen stratejik öneme sahip olan bir ülke olmuştur. Hemen hemen her dönemde Kıbrıs'ın geleceği, bu ada dışındaki uygarlıklarca belirlenmiştir.

Kıbrıs sorunu tarih boyunca, günümüze kadar da devam eden, sürekli politik yönü ağır basan ve güncelliğini asla yitirmeyen bir uluslararası mesele olmuştur. Hala çözümlenemeyen bu sorunun ana nedeni de adanın stratejik olarak önemli bir coğrafyada olmasıdır. Ada'nın stratejik önemi; Ortadoğu petrolünün ulaşım yollarına egemen olması, Ortadoğu'dan Afrika'ya uzanan eksenin kontrol etmesi, Anadolu-Ortadoğu-Süveyş Kanalı hattına hâkim olması, Süveyş Kanalı'ndan Hint ve Pasifik Okyanusuna uzanan deniz yolunun kontrol noktalarından biri olması ve Ortadoğu'da petrol merkezli muhtemel bir savaşta üs bölgesi görevini üstlenebilecek olması gibi sebeplere dayanmaktadır.¹

Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Süveyş Kanalı ve Karadeniz arasındaki deniz ticaretini denetleyen çok önemli bir coğrafyayı temsil etmekle birlikte, ayrıca gelecekte Orta Doğu'nun güvenliğinin parametrelerinden biri olan su kaynakları ve yollarını kolayca kontrol edebilen bir konumdadır. Kıbrıs Doğu Akdeniz'i çevreleyen istikrarsız ülkeler, terörist grup faaliyetleri ve göçü kontrol etmek için bir üs teşkil etmektedir.²

Kıbrıs Adasının tarihi incelendiğinde 10 bin yıllık bir geçmişi olduğu görülür. 10 bin yılın 7'bini tarih öncesi çağlara ait olup Akdeniz kültürüyle yakından ilgilidir. 1930'lu yılların başlarında Neolitik çağın keşfi Kıbrıs'ın ilk çağlardaki tarihinin ortaya çıkmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Elde edilen bu bilgiler, Kıbrıs'ı Akdeniz Kültür tarihinin ön sıralarına yerleştirmek isteyen devletler için vazgeçilmez stratejik ve ticari bir üs olarak görülmüştür. Adayı elinde bulunduran devlet, her zaman Türkiye'den Mısır'a, Lübnan'dan İran'a kadar olan coğrafyayı kontrol edebilmektedir.³

Kıbrıs meselesindeki aktörlerin sayısının çok olması, çözüm sağlanamamasının en büyük nedenlerinden biridir. Ada Türkleri ve Rumları dışında, Yunanistan, Türkiye, ABD, İngiltere ve AB ülkeleri de bu sorunun tarafı konumundadır. Hatta son yıllarda, İsrail gibi Akdeniz'in güneyindeki kalan ülkeler de, Kıbrıs meselesine müdahil durumdadır.

¹ VATANSEVER Müge, 'Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi', Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir, 2012, 12, s.1487-1530.

² YILMAZ Sait, 'Büyük Güçler ve Kıbrıs', Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi, Yıl:8, Sayı:71, Aralık, 2009, s.44-48.

³ DEMİR Nesrin, 'Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, Elazığ, 2005, s.347-367.

Türkiye-ABD ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olumlu bir seyir takip etmiştir; bunun nedenlerinden biri İngiltere'nin dünyadaki stratejik konumunu ABD'ye bırakması ve artık ABD'nin dünyanın hâkim gücü olmasıdır. Bu olumlu seyri Kıbrıs meselesi biraz sarsmıştır.

Türkiye-ABD ilişkilerindeki dönüm noktalarından biri Kıbrıs Meselesi'dir. ABD'nin desteğiyle Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ardından olumlu bir dönemi yaşamış, ancak 1964'te Kıbrıs konusunda alınan Johnson mektubuyla buruklaşmış, hatta devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye "Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünya da yerini alır" dedirtmiştir. 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs harekâtından sonra başlayan ABD ambargosu ile müttefiklik uzun süre kâğıt üzerinde kalmıştır.⁴

Bu çalışmada; Türkiye'nin Kıbrıs Krizlerinde ABD'nin etkisi ve tutumu incelenmiş ve kronolojik olarak krizler değerlendirilmiştir. Krizler boyunca ABD'nin tutumunun Türk Dış Politikasında nasıl yorumlandığı ortaya konmuştur. Ayrıca Kıbrıs meselesinin uluslararası ilişkilerdeki yeri ortaya konulup, bu meseledeki aktörler ve adımları incelenmiştir. Adanın jeostratejik konumu neticesinde oluşan önemi daha uzun müddet devam edeceği öngörülmektedir.

2. Osmanlı Devleti Egemenliği Altında Kıbrıs:

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetmesiyle birlikte 1571'den itibaren ada üzerinde Türk egemenliği hukuken kurulmuş olmaktadır. Kıbrıs, bütün tarih boyunca kesintisiz en uzun süre 307 yıl Türklerin hâkimiyeti altında kalmıştır.

1821'de Osmanlı'daki Yunan isyanına paralel olarak Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin Megola İdea⁵'nin bir kısmını gerçekleştirmek üzere adadaki Rumları devlet aleyhinde kışkırtmasıyla başlamıştır. Bu isyan, Kıbrıs'ta Osmanlı yönetimini sarsan en önemli isyan olmuştur. Ayrıca Osmanlı yönetimi, Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra, 1831 yılında Kıbrıs'taki Hristiyanlara Yunan uyruğuna geçme hakkı tanımıştır. Bu hakla birlikte başta kilise olmak üzere adanın güçlü Hristiyan unsurları kendilerini Osmanlı topraklarında büyüme amacından başka bir dış politika hedefi bulunmayan bir Yunanistan'la özdeşleştirmeye başlamışlardır. Bu karar ve sonuçları, Kıbrıs'ın geleceği bakımından çok önemli bir gelişme olmuştur.⁶

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs toplumunun çoğunluğunu oluşturan Rumlar ile Türkler arasında dil, din ve etnik kökenlerine dayalı her hangi bir gerginlik yaşandığına şahit olunmamıştır. Tam tersine iki toplum ve diğer unsurlar Maruniler, Ermeniler ve az sayıda Museviler barış düzeni içerisinde gündelik hayatlarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı Millet sisteminin adada tatbik edilmesi neticesinde genel anlamıyla Osmanlı barışının adada yaşadığı görülmüştür.⁷

1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiştir. Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878'de İngiltere ile yaptığı gizli savunma antlaşmasıyla (Kıbrıs Antlaşması) Rus

⁴ KIRDAR Serdar, 'Türkiye-ABD İlişkilerinde Politika Farklılıkları Derinleşirken', TEPAV Yayınları, Aralık, 2012.

⁵ **Megola İdea (Megali İdea)**: Megali İdea; Yunanca "Büyük Fikir", "Büyük Ülkü" anlamına gelmektedir. Yunan hedefleri olarak belirlenen Megali İdea, aslında; 1798'den itibaren bu ideal peşinde koşan Yunanlıların emperyalist politikalarının amacıdır. Detaylı bilgi için bakınız:

KALELİOĞLU Oğuz, 'Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea', Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 41, Mayıs, 2008, s. 105-123.

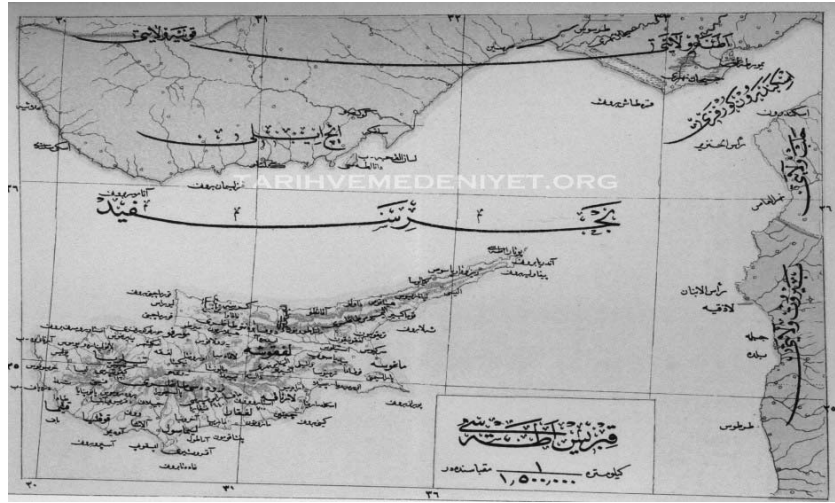
⁶ VATANSEVER Müge, a.g.e.

⁷ ERDÖNMEZ Celik, 'Şeriyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)', Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2004.

tehlikesine karşı, geçici olarak Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye devretmiştir. Ancak ada, hukuken Osmanlı Devletine bağlı kalmaya devam etmiştir.⁸

1 Temmuz 1878'de imzalanan gizli ek antlaşmaya göre, yıllık 92 bin altın karşılığı İngiltere'ye kiralanan ada; Rusların Kars, Ardahan ve Batum'dan çekilmesi durumunda Osmanlı Devletine geri verilecektir. Fakat bu anlaşma, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması bahane edilerek iptal olmuştur.⁹

29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti savaşa katılınca, İngiltere bunu fırsat sayarak, 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı İmparatorluğu'na kattığını açıklamıştır. İngiltere'nin bu tek yanlı ilhaki 1923'e kadar sürmüş ve bu durum Türkiye tarafından Lozan Anlaşması ile kabul edilmiştir. Böylece Kıbrıs'ta İngiltere egemenliği başlamıştır.¹⁰

Harita 1: Osmanlı Dönemi Kıbrıs Haritası¹¹

3. İngiliz Egemenliği Altındaki Kıbrıs

İngiltere, 1700'lü yıllarında başlayan koloni kurma yarışı içinde olmuştur. Akdeniz'deki stratejik yerlere sahip olmak temel politikası olmuştur; böylelikle ticari ve ekonomik üstünlüğü elde etmek ve önemli pazarlara hâkim olabilmek için ilgi alanını Kıbrıs üzerinde yoğunlaştırmıştır.

⁸1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda imzalanan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması'yla, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarının ciddi manada Rus tehdidi altına girmesi karşısında İngiltere harekete geçerek, Kıbrıs'ın geçici olarak kendisine üs olarak verilmesini ve buna karşılık, yeni bir Rus saldırısı karşısında Osmanlı İngiliz ittifakı yapılmasını teklif etmiştir. İngiltere'nin bu teklifinin altında yatan neden, İngiltere ve Çarlık Rusya'sının Ortadoğu'da ve Akdeniz'de çatışan çıkarları ve Rusya'nın güneye sarkması durumunda başta Hindistan olmak üzere İngiltere'nin Asya'daki sömürgelerinin tehlikeye girecek olmasıydı. Bu nedenle, İngiltere 1791'den beri sürdürmekte olduğu "Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı koruma politikası" nın artık işe yaramadığını görerek, yıkılması mukadder olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı stratejik noktalarına yerleşmek suretiyle İngiliz çıkarlarını ve "İmparatorluk Yolu" nu (Mısır-Süveyş Kanalı, Akdeniz-Cebelitarık Boğazı) garanti altına almayı hedefliyordu. İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki bu teklifi, 4 Haziran 1878'de İstanbul'da imzalanan bir antlaşmayla hukuki boyut kazanmış ve hükümler hakları Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak koşuluyla Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltere'ye devredilmesi hükmüne bağlanmıştır.

(ŞENER Bülent, '1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması', Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 205, Ağustos, 2013.)

⁹ VATANSEVER Müge, a.g.e.

¹⁰ UÇAROL Rifat, 'Siyasi Tarih', Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.1040.

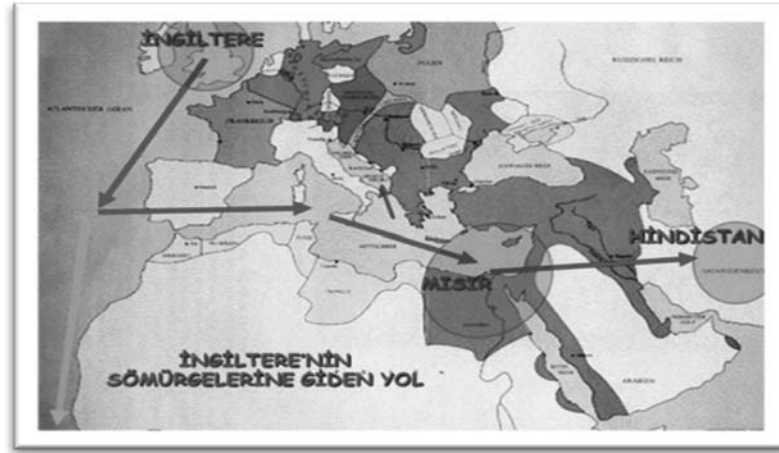
¹¹ <http://tarihvedenedeniyet.org/2009/10/kibris-adasi.html>

Kıbrıs, Hindistan'a giden ve kestirme olan deniz yolunun üzerinde Cebelitarık ve Malta'dan sonra en önemli iskele ve üs konumunda olması Kıbrıs'ın önemi İngiltere açısından kaçınılmaz olmasına neden olmuştur.

İngiltere, Mart 1878'den itibaren Akdeniz ve genel olarak Doğu çıkarlarının tehlikeye düştüğünü görünce, bölgede artan Rus gelişme ve baskına aktif olarak karşı çıkmak üzere harekete geçmiştir. Bunun sonucu olarak Kıbrıs'a yerleşmek istemiştir. Bunu da güç kullanarak değil, diplomasi yoluyla gerçekleştirmiştir.¹²

3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Rusya, Kars- Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devletine geri verdiği zaman Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında imzalanan 1 Temmuz 1878 tarihli ek anlaşmanın 6.maddesi uyarınca İngiltere'nin Kıbrıs'ı Türkiye'ye geri vermesi gerekirdi. Ancak, 5 Kasım 1914'te İngiltere, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasını gerekçe göstererek, Kıbrıs'ı ilhak etti ve bu ilhak Türkiye tarafından dönemin şartları gereğince 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nda¹³ kabul edildi. Kıbrıs'ın resmen İngiltere'nin idaresi altına girmesinden sonra 10 Mart 1925te İngiltere Kralı V.George, Kıbrıs'ın statüsünü İngiliz Taç kolonisine çevirdi. 1925- 1959 tarihleri arasında Kıbrıs, İngiliz Tacına bağlı bir sömürge olarak yönetilmiştir.¹⁴

1878-1930 döneminde "Ada eski ve asıl sahibine verilmelidir" denilirken, sonraları 1930'lu yıllarda ada artık hukuken de bir İngiliz toprağı olduktan sonra, Enosis tehlikesine karşı İngiliz yönetiminin devamı, ancak Türk halkının haklarının korunması savunulmuştur.¹⁵

Harita 2: İngiltere'nin Sömürgelerine Giden Yol ve Kıbrıs'ın Önemi¹⁶

¹² UÇAROL Rifat, a.g.e., s.413.

¹³ Lozan Antlaşmasını 16.maddesinde, Türkiye'nin Kıbrıs ve diğer adalar üzerindeki her türlü hakkından ve sıfatından vazgeçeceği ve adaların geleceğinin ilgililerce düzenleneceği belirtilmiştir. Böylece Türkiye, adayla ilgili hiçbir söz hakkına sahip olamayacaktı. Bu nedenden ötürü, Türk delegesi 16.maddenin bu kısmına itiraz etti ve bu kısmın madde metninden çıkarılmasını sağladı. Böylece, Türkiye Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra, 16.maddede sözü edilen ilgililerden biri olarak Kıbrıs'ın geleceği konusunda söz sahibi olacağını saklı tutmuş oldu.

¹⁴ VATANSEVER Müge, a.g.e.

¹⁵ DEMİR Nesrin, a.g.e.

¹⁶ <http://slideplayer.biz.tr/slide/2598019/>

İngilizler Kıbrıs'ta söz sahibi olduktan sonra ada yönetiminde sürekli Rum tarafını desteklemişler ve adanın Türk idaresindeki durumundan uzaklaştırılmasına gayret göstermişlerdir. İngiliz yönetimi döneminde Türkler ekonomik, siyasal ve kültürel olarak ezilen taraf olmuştur. .

Yunan parlamentosu 28 Şubat 1947'de oybirliğiyle, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı yönünde bir karar almıştır. Yunan hükümeti, adanın kendilerine verilmesi karşılığında Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İngiltere'ye adada üs verebileceğini açıklamıştır. 21 Kasım 1949 tarihinde Rumlar Birleşmiş Milletler'e Enosis doğrultusunda başvuruda bulunmuşlardır. Bu başvurunun ardından Rumlar, adanın Yunanistan'a ilhakı konusunda plebisit çalışmalarına girişmişlerdir.

İngilizler, Kıbrıs'taki 30.yıllarında adayı geri iade etmeyi düşündüler fakat Avrupa'dan çekindikleri için Türklere veremediler. Yunanistan'a da vermek niyetinde olmadıkları gibi şiddetle karşı çıkmışlardır. Churchill, adayı Yunanistan'a vermeleri durumunda adadaki Müslümanların çok sorunlar yaşayacağını dile getirmiştir.¹⁷

1948 yılında İngilizler ile Kıbrıslı Rumlar arasında önemli sorunlar baş göstermiştir. Rumlarla sürekli sorun yaşayan İngilizler, buradaki polis gücünün önemli bir kısmını azınlık durumunda olan Türklere oluşturmuşlardır. İngilizlerle Rumlar arasında baş gösteren sorunlar Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama düşüncesi ile daha da gerilmiştir. Rumların oluşturduğu tepki Kıbrıs polis gücüne ve dolayısı ile Türklere karşı dönmüştür. Yunanistan ise 1954 yılında BM'ye başvurarak Kıbrıs'ın kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu duruma İngiltere ve Türkiye birlikte karşı çıkmıştır.¹⁸

İkinci Dünya Savaşından sonra İngiltere, Kıbrıs'taki sıkıyönetim politikasından vazgeçerek ada için özerk bir yapıyı düşünmüş ve bunu için planlar oluşturmaya başlamıştır. Bu amaçla arka arkaya; 1947 Lord Winster Planı, 1948 Jackson Planı, 1955 I. MacMillan Planı, 1955 I. Ve II. Harding planları, 1956 Radcliff Planı, 1958 II. MacMillan Planı ve 1958 Spaak planını hazırlanmıştır. Bu planların ortak yanı, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğinin devam ettirilmesi amacıyla hazırlanmış olmalarıydı. Bu planların hepsi, Enosis idealini yansıtmadığı gerekçesiyle Rumlar tarafından reddedildi.

Rumlar Enosis peşindeydiler; Türkiye Enosis düşüncesini kabul etmemiştir, edemezdi; İngiltere ise adadaki stratejik çıkarlarını korumak istiyordu. Böylelikle, üç ülke arasında uzlaşmaya varmak adına ilk konferans 1955'te Londra'da yapıldı. Türkiye, her iki halkın ayrı ayrı self-determinasyonunu savunurken Yunanistan, bütün ada için ortak bir self-determinasyon görüşünde ısrarlıydılar. Yunan tezi, Rum çoğunluğu dolayısıyla Enosis'e açılan bir kapı olduğu için Londra'da bir sonuç alınamadı.¹⁹

İngiltere, Kıbrıs'la ilgili politikalarını belirlerken ve bunları uygulamaya koyarken hükümlerlik, stratejik dengeleme, bölünmüşlüğün araçsallaştırılması ve 'üçüncü yol' dönemlerinde bu dengeyi ve dönüşümleri göz önünde bulundurarak hareket etmiş, gerek üslubunu gerekse dış politika amaç ve araçlarını bu çerçevede yeniden değerlendirerek uygulamaya koymaya çalışmıştır. Ancak, prensipsel, üslupsal ve araçsal farklılıkları ne olursa olsun Kıbrıs'taki İngiliz varlığının sürdürülmesi tüm İngiliz hükümetlerinin temel dış politika parametresini oluşturmuştur.²⁰

¹⁷ SATAN Ali, 'Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi', Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt 12, Sayı 23, 2013.

¹⁸ İLHAN Metin, 'Kıbrıs Sorununun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması', Türkiyat Mecmuası, C.25/Güz, 2015, s.255-280.

¹⁹ VATANSEVER Müge, a.g.e.

²⁰ TÜZÜKAN Murat, KOLDAŞ Umut, 'Hükümlerlikten Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere Dış Politikasında Kıbrıs: 1878-2004', KKTC Akademik ORTA DOĞU, Cilt 8, Sayı 1, 2013.

Türk dış politikasında Kıbrıs meselesi 1950'lerden sonra tekrar yerini almaya başlamıştır. Bu doğrultuda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin oluşumunda zemin hazırlayan faktörler doğrudan Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Özellikle 6-7 Eylül 1955 olayları Kıbrıs konusunda adeta yeniden keşfedilen Kıbrıs meselesinin 'milli dava' haline dönüşmesinde büyük rol oynamıştır.²¹

4. Kıbrıs Cumhuriyeti (1960)

1955 olayları sonrasında iki ülke arasında yaşanan gerilimin NATO'ya zarar vereceğini düşünen ABD ağırlığını koyunca Türkiye ve Yunanistan NATO çıkarlarıyla özdeşleştirdikleri ulusal çıkarlarını göz önüne alarak ortak bir çözümde anlaşma yoluna gittiler. Dolayısıyla Kıbrıs sorununun ilk evresi Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde 1960'ta bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²²

1958 yılında adadaki Türk-Rum çatışmasının yaygınlaşması sonucunda girişimlerde bulunmuş ve taraflar bir araya getirilerek 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bağımsızlık, iki toplumun ortaklığı ve anlaşmaya varılan yapının Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti edilmesi ilkelerine dayanan uzlaşma ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir.

11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalandı. Türkiye ve Yunanistan Başbakanları ile Dışişleri Bakanları Zürih'te bir araya gelerek Kıbrıs meselesini çözmek üzere görüşmeye başladı. Bu suretle Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Zürih Anlaşması ile Kıbrıs'ın yeni statüsü kurulması kararlaştırılmış oldu. Taraflar Londra'da üç devler (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumları liderlerinin katılacağı bir konferans yapılması kararı aldı. Yapılan görüşmeler sonucunda Zürih Anlaşması esas almak üzere bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetini ortaya çıkaran anlaşmalar 19 Şubat 1959'da imzalandı.²³ 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuş oldu.

İmzalanan Garanti Antlaşmasının dördüncü maddesi Türkiye için önemlidir, çünkü bu maddeye göre: "Üç garantör devlet öncelikle antlaşma hükümlerine uyulması amacıyla gereken teşebbüs ve tedbirlere ilişkin birbirleriyle istişare etmek yükümlüdedirler. Ortak veya anlaşarak hareket etme imkânı yoksa garanti veren her üç devletten her biri bu antlaşmayla kurulan düzeni tekrar kurmak amacıyla harekete geçmek hakkını saklı tutar."²⁴

İttifak Antlaşması imzalanmasının sebebi ise Türkiye'nin üs ve federasyon istemi ve endişelerini gidermek içindi ve Yunanistan tarafından önerilmişti. Bu Antlaşma, 6 maddeden oluşmakta, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye'nin ortak savunmaları için birbirleriyle işbirliği yapmalarını ve aralarındaki barış ve güvenliği korumak amacını öngörülmekteydi.²⁵

²¹ BAĞCI Hüseyin, 'Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası', *Türk Dış Politikası I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Nisan, 2013, s.149.

²² FIRAT Melek, 'Yunanistan'la İlişkiler', *Türk Dış Politikası Cilt I*, Ed. ORAN Baskın, İletişim Yayınları, 12.Baskı, İstanbul, 2006, s.593.

²³ UÇAROL Rifat, *a.g.e.*, s.1050.

²⁴ Türkiye, 1974 Barış Harekâtını işte bu antlaşmanın 4.maddesinin kendisine verdiği hakka dayanarak yapmıştır. Bu nedendir ki; 1974 Barış Harekâtı uluslararası bir antlaşmadan doğan bir hakkın kullanılarak o antlaşmanın yüklediği sorumluluğun yerine getirilmesidir.

²⁵ Türkiye Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, İttifak Anlaşması, http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-zurich_11-subat-1959.tr.mfa (Erişim Tarihi: 29.03.2016)

Garanti ve İttifak (Londra) Anlaşmaları gereğince 1959 yılında geçici bir hükümet kuruldu ve bir yıl süren çalışmaların ardından 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti ve bağımsızlığı ilan edildi.²⁶

Kıbrıs Rumları, 1 Ocak 1964'te 1960'ta imzalanan kurucu antlaşmalarını, tek yanlı olarak feshederek Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmışlardır. Kıbrıs adası fiili olarak Rumların hâkimiyetine girmiştir. Türkler ise küçük bölgelere sıkışıp kalmış, Türkiye ile irtibatları kesilmiş, Kıbrıs'ta kendi kendini yöneten, özgür, eşit ve egemen bir halk olarak yaşamak için ölüm kalım mücadelesine girişmek zorunda kalmışlardır. Uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını kullanarak kendi yönetimlerini kurmaya çalışmışlardır.²⁷

5. 1963-1964 Kıbrıs Krizi ve Türkiye-ABD İlişkisi

1960 Antlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyetinde kurucu halklar olan Türkler ve Rumların arasındaki görüş ayrılıkları 1963 yılında doruğa tırmanmıştır. 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarının kabulünden sonra oluşturulan statü, tarafların temel beklentilerini karşılamakta yeterli ve etkili olamamıştır.

1963-1964 Kıbrıs Krizi'nin ortaya çıkış süreci, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un, Kıbrıs'ta 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları çerçevesinde 1960 Lefkoşa Antlaşmalarıyla kurulmuş bulunan anayasal düzeni değiştirmek yönündeki isteklerinin, Türkiye ve Kıbrıs Türkleri tarafından kabul edilemez bulunmasından kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddet hareketleriyle başlamıştır.²⁸

Enosis hayalini içeren Akritas Planı²⁹, 21 Aralık 1963 günü başlayan yerel çatışmalarla uygulamaya safhasına geçerken, tarihe "1963 Kanlı Noel Olayları" olarak geçecek silahlı şiddet eylemleri de 1963-1964 Kıbrıs Krizinin başlangıcını oluşturmuştur. Bu çatışmalar aynı zamanda, yoğunlukları farklı da olsa aralıklarla adada 11 yıl sürecek olan şiddet sarmalının da başlangıcını teşkil etmektedir.³⁰ Türkiye, kendisi gibi garantör devlet olan Yunanistan ve İngiltere'den saldırıların durdurulması için bütün imkânların kullanılmasını istemiştir.

ABD de konuya müdahil olmakla birlikte, 23 Aralık 1963'te Dışişleri bakanı Dean Rusk, Ankara, Lefkoşa ve Atina'daki ABD büyükelçiliklerine her üç hükümete ve Kıbrıs'taki toplumlara maksimum düzeyde tedbirli davranmak konusunda tavsiyede bulunmalarını istemiştir. ABD, Kıbrıs'taki çatışmaların ana devletler olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa dönüşmesi olasılığının ciddi biçimde kaygı duyarak hareket etmiştir. Bu kaygılıdır ki, başlangıçta Kıbrıs konusunda insiyatif üstlenmekte çekingen davranırken giderek daha etkin rol üstlenmeye başlamıştır.³¹

²⁶ UÇAROL Rifat, **a.g.e.**, s.1053.

²⁷ AÇIKSES Erdal, CANKUT Ayhan, '**Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri**', Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring, 2014, p.1241-1259.

²⁸ ŞENER Bülent, **a.g.e.**

²⁹ **Akritas Planı**: Adını Yunan mitolojisinden alan ve adada yaşayan bütün Kıbrıs Türklerini topyekün katletmek ve adayı komple Yunanistan'a bağlamak konusunu içeren planıdır.

(KESER Ulvi, '**Kanlı Noel ve Akritas Planı**', 21.12.2009 tarihli konferans; <http://kurumsal.data.atilim.edu.tr/pdfs/091221.pdf> (Erişim Tarihi: 27.04.2016))

³⁰ ŞENER Bülent, **a.g.e.**

³¹ AKSU Fuat, '**Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**', Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.85-86.

16 Mart 1964 tarihinde TBMM, 93 sayılı kararı ile hükümete anayasasının 66.maddesine uygun olarak silahlı kuvvetleri kullanma izni verilmiştir. Türkiye'nin Nisan ve Mayıs 1964'te yeniden çatışmaların şiddetinin artmasına koşut olarak aldığı adaya askeri müdahale kararı, ABD tarafından sert bir üslup ile engellenmiştir ve ardından yeni bir diplomatik müzakere sürecine adıma atılmak istenmiştir. Bu sert üslup Johnson Mektubu olarak tarihe geçmiştir.³²

ABD eski Dışişleri Bakanı D.Ancheson'un aracılığıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere temsilcileri arasında 9 Temmuz 1964'te Cenevre'de görüşmeler yapılmaya başlandı. Burada Ancheson Planı denilen bir çözüm ortaya atıldı.³³ ABD'nin arabuluculuk çalışmalarından olan Ancheson Planına göre; Karpaz yarımadasında bir üs, elli yıllığına Türkiye'ye kiralanacak, ada Türklerine azınlık hakları verilecek, ada Yunanistan'a bağlanacaktı ve Türk halkları da ABD garantisinde olacaktı. Bu plan Enosis'i içermediği için Yunanistan tarafından kabul edilmemiştir ve Türkiye tarafından da reddedilmiştir.³⁴

Johnson Mektubu

Johnson Mektubu, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye başbakanı İsmet İnönü' ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla ve kaba bir üslupla yazılmış mektuptur.³⁵ 1963-64 Krizinin ikinci evresinde yer alan Johnson Mektubu olayı, Türk Dış Politikasındaki dönüm noktalarından biridir.

63-64 Krizi üzerine 2 Haziran 1964 tarihinde Türkiye hükümeti Kıbrıs'a çıkarma yapma kararını açıkladı ve gerekli hazırlıklara başladı. Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de askeri hareketlilik artmaya başlamıştı. Yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan ABD, bölgede çıkacak bir savaşı kendi stratejik çıkarlarına aykırı bulmaktaydı. Bu nedenle ABD tarafı devreye girme ihtiyacı duydu. "Johnson mektubu" olarak tarihe geçen ünlü mektup 5 Haziran 1964'te Türkiye başbakanı İnönü'ye iletildi.

Mektupta, Türkiye'nin adaya tek taraflı müdahalesinin Türk ve Yunan tarafları arasında savaşa yol açabileceği ve NATO üyesi olan bu iki ülkenin savaşmasının kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin müdahale kararı almadan önce müttefiklerine danışması gerektiği anımsatılıp; bu savaşın Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'ye müdahale ihtimalini doğuracağı ve NATO'nun böyle bir durumda Türkiye'yi savunma konusunda isteksiz olacağı ima edilmiştir. Mektupta, Türkiye'nin askeri müdahaleyi düşündüğü Kıbrıs'ta, ülkesinin vermiş olduğu silahların kullanılmayacağını belirtmiştir. Bu durumun etkisiyle müdahalenin gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Türkiye, yaşanan bu durumda büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır.³⁶

³² TBMM'nin Anayasası'nın 66.Maddesi gereğince almış olduğu bu karar Meclis'in gizli oturumunda alınmış olduğundan açıklanmamıştır. Söz konusu karar, "16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa'da Türkiye, Yunanistan, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmalar uyarınca Kıbrıs'ta Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesini" içermektedir. "Meclise Gelen 18.Tezkere Olacak" <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/02/351513.asp>. (AKSU Fuat, a.g.e., s.87.)

³³ UÇAROL Rifat, a.g.e., s.1063.

³⁴ MORDOĞAN Cavidan, 'Türk-Amerikan İlişkilerinde Kriz Diplomasisi', Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara, 2010.

³⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Johnson_Mektubu (Erişim Tarihi: 15.02.2016)

³⁶ İLHAN Metin, a.g.e.

ABD ziyaretinin yol açmış olduğu diplomasi sürecinde BM arabulucusu Sakari Severi Tuomioja ve ABD eski Dışişleri Bakanı Dean arabuluculuk misyonu oluşturulmuş ve dolaylı olarak yürütülen görüşmelerle taraflar arasında bir uzlaşma zemini yaratılmaya çalışılmıştır.³⁷

Johnson Mektubu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ilişkilerinde duygusallık temelli politikalardan rasyonel politikalara geçişinde bir köprü görevi üstlenmiştir. Öncesi itibarıyla dış politikada ABD'den başka müttefik NATO'dan başka ittifak bilmeyen Türk dışişleri, reel politığın zorlamasıyla yeni açılımlara yelken açma mecburiyetinde kalmıştır. Ankara'nın güçlü müttefikinden yediği bu darbe onun uluslararası ilişkilerdeki uyanışına vasıta olmuştur.³⁸

Kıbrıs sorunu Johnson Mektubuyla birleşerek Türk dış politikasını etkilemiştir. Özellikle mektup anti-Amerikan düşüncelere ivme kazandırarak ABD'nin Türkiye'nin adaya müdahalesini engellemesi yönünden belki de emperyalist karşıtı ideolojileri de beraberinde çıkış gibi büyütürken tepki bulmuştur. Günümüze etkileri hala Kıbrıs meselesinin var olmasıyla çok rahat bir şekilde açıklanabilen Johnson Mektubu Türkiye'nin savunma sanayisini de gelişmesine olanak sağlamıştır.³⁹

6. 1967 Kıbrıs Krizi Ve Türkiye-ABD İlişkisi

1967 Krizi, Aralık 1963 tarihinde başlayan saldırıların devamı sayılabilmektedir. 1964-1967 arası dönemde toplumlar arasında derin uçurumların yaratıldığı bir ayrışma, kutuplaşma ve dışlanma dönemi yaşanmıştır. Ada'nın değişik bölgelerine dağılmış bulunan Türk toplumu üzerinde yaratılan baskı ve ablukalar toplumun göç etmesine ve ekonomik abluka ve ambargolar ile gündelik yaşamlarını sürdürmeye çalışmasına neden olmaktadır.

Şekil 1: Kıbrıslı Türklerin durumunu sergileyen fotoğraf⁴⁰

21 Nisan 1967'de Yunanistan'da askerlerin bir darbe sonucunda iktidara el koymaları yansımalarını Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkilerinde gösterecek süreci açmıştır. Türkiye, Makarios yönetimi ve Yunanistan'dan isteklerinin aşağıdaki noktalarda toplandığı görülmektedir:

³⁷ Türkiye Dışişleri Bakanlığı resmi web sayfası

<http://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa> (Erişim Tarihi: Mayıs 2016)

³⁸ ŞİMŞEK Halil, 'Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi',

<http://www.demokratcanakkale.com/yazar/233/johnson-mektubu-ve-turk-amerikan-iliskilerine-etkisi-ii>

Yayın tarihi: 05.09.2013 (Erişim Tarihi: 06.02.2016)

³⁹ ÖNKİBAR Emre, 'Kıbrıs Sorunu ile Johnson Mektubu'nun Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'ye Yansımaları',

https://www.academia.edu/9915558/TURKISH_FOREIGN_POLICY_JOHNSON_MEKTUBU (Erişim Tarihi: Mayıs 2016)

⁴⁰ <http://www.adabasini.com/haber/akcakibris-turku-mucadeleyi-en-iyi-anlayan-toplum-22890.html> (Erişim Tarihi: 15.02.2016)

- İttifak Antlaşmasına aykırı olarak adaya gizlice sokulan Yunan askerlerinin adadan geri çekilmesi,
- General Grivas'ın bir daha Kıbrıs'a dönmek üzere Atina'ya geri çağırılması
- Boğaziçi ve Geçitkale'de yaşayan Türklerin Rum saldırısından dolayı uğradıkları zararlarının tazmin edilmesi
- Kıbrıslı Türklere uygulanan ablukanın kaldırılması
- Çatışmaların tekrarlanmaması için Kıbrıs'taki BM barışı koruma gücünün asker sayısının ve vuruş gücünün artırılması
- Sayıları 20000'e ulaşan Rum Milli Muhafız Ordusunun dağıtılması.⁴¹

Ardından ikinci olay meydana gelmiştir; 15 Kasım 1967'de Güney Kıbrıs'taki iki Türk köyüne yapılan saldırı sonucu, 17 Kasım 1967'de Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümete yeniden müdahale yetkisi vermiş ve Yunanistan'a sert bir nota göndermiştir. Talepleri yerine gelmezse adaya müdahalede bulunacağı belirtilmiştir.⁴²

28 Aralık 1967'de 'Geçici Türk Yönetimi'ni kurduklarını açıklayan Kıbrıs Türk tarafı, bunun için de bir yürütme kurulu meydana getirdiler. Kıbrıs Anayasası hükümleri saklı kalmıştır. Türk toplumu böylece kendi toplum işleriyle yakından ilgilenecek ve kendi kendisini yönetecek bir kuruluş meydana getirmiş oldu.⁴³

Uluslararası destek açısından da Türkiye'nin 1964 krizinden görece olarak daha iyi bir durumda olduğundan söz edilebilmektedir. Bu dönemde ABD, 1964 Johnson mektubunun iki ülke arasındaki ilişkilerde yaratmış olduğu etkiyi dikkate alarak daha yumuşak bir tavır takınmıştır. 1967 krizinde ABD, Türkiye'nin istemine daha anlayışlı yaklaşmış ve krizin diplomasi aracılığıyla atlatılmasında Türkiye'ye olumlu destek vermiştir.

Johnson mektubunun ardından ABD ile ilişkilerini gözden geçirmek durumunda kalan Türkiye, bu sefer SSCB'yle ilişkilerini olumlu tutma havasına girmiştir. Bu amaçla Türk Dışişleri Bakanı Moskova'ya ziyarette bulunmuştur. SSCB, iki ülke arasındaki görüşmelerden sonra bir bildiri yayımlayarak Kıbrıs'ta iki milli cemaatin varlığını kabul ederek Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki düşüncelerini benimsediğini açıklamıştır.⁴⁴

7. 1974 Çıkarması ve TR-ABD İlişkisi

Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Rum temsilcileri ve BM temsilcisinin katılımıyla 8 Haziran 1972 tarihinde Lefkoşa'da '*Beşli Görüşmeler-Genişletilmiş Görüşmeler*' adlı toplantı yapılmıştı. Bu görüşmeler Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşamaması sonucu kesilmiştir. Yunanistan ve Rum tarafı arasındaki anlaşmazlıklar sonucu 15 Temmuz 1974 gününde Makarios devrilerek Kıbrıs Elen Cumhuriyeti ilan edildi. Bunun sonucunda ilk başta Türkiye, sonrasında İngiltere, ABD, ve SSCB de bu durumu kabul etmediklerini açıklamıştır.⁴⁵

⁴¹ AKSU Fuat, a.g.e., s.127.

⁴² BAĞCI Hüseyin, '*1960-1970 Dönemi Türk Dış Politikası*', *Türk Dış Politikası I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Nisan, 2013, s.169.

⁴³ UÇAROL Rifat, a.g.e.,s.1068.

⁴⁴ MORDOĞAN Cavidan, a.g.e.

⁴⁵ UÇAROL Rifat, a.g.e., s.1070.

Türkiye, 17 Temmuz 1974 günü İngiltere'ye gidip İngiltere Başbakanından 'ortak müdahale' isteyip garantör devlet haklarını kullanmak istediğini belirtmiştir. İngiltere ile görüşmeden sonuç alınamayınca Türkiye 20 Temmuz 1974 günü, Kıbrıs'ta barışı ve anayasa düzenini yeniden sağlamak amacıyla "Barış Harekatı"na başladı.⁴⁶

Türkiye'nin çıkarma yapmak için iki ana gerekçesi, Türkiye'nin güvenliği, Kıbrıs Türklerinin güvenliği ve Ada'daki ortaklık esasına dayalı yapının yeniden canlandırılmasıydı. 1974 hadiseleri sonrasında Türkiye açısından bu beklentiler gerçekleşmiştir. 1967 Krizi ABD baskısı ile yapılan görüşmelere rağmen 1974 çıkarma kararı mevcut yapının değişimine bir tepkiydi. Türkiye'nin 1964 ve 1967 Krizlerinde NATO'nun marjinal etkisi olmasına rağmen; 1974 Kıbrıs kararında etkisi çok düşüktür.⁴⁷

BM Genel Kurulunun 1 Kasım 1974 tarihinde aldığı 3212 sayılı karar, Türkiye'nin görüşünü hemen, hemen hiç kaale almadan, tüm devletleri Kıbrıs Cumhuriyetinin egemenliğine saygı göstermeye, bu devlete karşı eylem ve müdahaleden kaçınmaya davet ederek, adadaki tüm yabancı kuvvetlerin geri çekilmesi, askeri müdahalelerin durdurulması, bütün göçmenlerin güvenlik içinde evlerine dönmeleri çağrısında bulundu.⁴⁸

Türkiye-ABD ilişkileri 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında bir yönüyle kopmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu kararı alması ile kızışmıştır. İlişkilerin tahminleri aşan ölçüde derinlikli olması tamirat sürecini hızlandırmış, iyileşme anlamında zamanla önemli bir eşik yakalanmış ve 1980 Askeri Müdahalesi ile de ilişkiler tekrar rayına oturmuştur.⁴⁹

Kıbrıs Türk halkı 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsızlığını ilan ederek Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. KKTC'yi Türkiye haricinde hiçbir devlet tanımamaktadır. Uluslararası sistemde de Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bağlı, *de jure* değil ama *de facto* devlet olarak geçmektedir.

KKTC devletinin ilanından sonra BM Genel Sekreteri önderliğinde taraflar arasında yeniden arabuluculuk başlamış ve çözüm yolları aranmış olmasına rağmen sonuç için yeterli olmamıştır. 1990 yılına gelindiğinde Rum ve Yunan tarafı yeni bir politika gütmüş ve Rum tarafı Kıbrıs adına AB üyelik başvurusunda bulunmuştur. Rum tarafı bu sayede Kıbrıs meselesini uluslararası arenaya taşıyarak kendi çıkarları doğrultusunda bir sonuç elde etmek istemiştir.⁵⁰ Kıbrıs'ın AB'ye (AT'ye) başvurmasına itiraz eden Kıbrıs Türk tarafının gerekçeleri şuydu: Siyasal nedenler, Hukuksal nedenler.⁵¹ (Kıbrıs'ın AB başvurusu konusuna bu çalışmada değinilmemiştir.)

8. 1997-1998 S-300 Füze Krizi ve TR-ABD İlişkisi

Kıbrıs'ta Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi arasında Ortak Savunma Doktrini çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılan iki önemli projeden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki adada Yunan

⁴⁶ UÇAROL Rifat, a.g.e., s.1071.

⁴⁷ Cihat Göktepe, 'Kıbrıs Meselesi'nde Kriz Süreci Ve Türkiye (1964-1974)'

<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%C3%96KTEPE-Cihat-KIBRIS-MESELES%C4%B0%E2%80%99NDE-KR%C4%B0Z-S%C3%96CREC%C4%B0-VE-T%C3%96CRK%C4%B0YE-1964-1974.pdf> (Erişim tarihi: 04.02.2016)

⁴⁸ ARIK Umut, 'Kıbrıs Krizi', EUL Journal of Social Sciences (2:1) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, 2011.

⁴⁹ İLHAN Metin, a.g.e.

⁵⁰ ERDOĞAN Murat, '1980-1990 Dönemi Türk Dış Politikası', *Türk Dış Politikası I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Nisan, 2013, s.217.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz:

FIRAT Melek, 'Yunanistan'la İlişkiler', *Türk Dış Politikası Cilt II*, Ed. ORAN Baskın, İletişim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul, 2006, s.454.

hava kuvvetlerinin kullanacağı bir hava üssü kurmak, diğer bir gelişme ise Rusya'dan satın alınarak adada konuşlandırılması planlanan S-300PMU-1 TMD füze sistemleri olmuştur. 1997 Ocak ayında basında Kıbrıs Rum Yönetiminin (KRY) Rusya'dan söz konusu füzeleri satın almak için iç anlaşma yaptığına dair haberlere yer verilince Dışişleri Bakanlığı tarafından 6 Ocak 1997 tarihinde yapılan açıklamada KRY'nin girişmiş olduğu silahlanmanın Kıbrıs'taki barış ve çözüm sürecini sekteye uğratabileceğine dikkat çekildi. Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini, toprak bütünlüğünü, askeri kapasitesini tehdit edecek ve Doğu Akdeniz'de Türk – Yunan dengesini bozacak gelişmelere Türkiye'nin tolerans göstermeyeceği vurgulanmıştır.⁵²

ABD'nin müdahalesi ve KRY üzerindeki baskısı sonucunda önce füzelerin 16 aydan önce adaya gelmeyeceğine dair açıklamalar yapılmış, sorunun geçici olarak dondurulduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin istemi, genel olarak, söz konusu füzelerin Ada'ya konuşlandırılmalarından vazgeçilmesidir. Bunun için zorlayıcı diplomasi Kıbrıs Rum Yönetimi üzerinde uygulanırken bu amaç doğrultusunda Rusya Federasyonu, Yunanistan, ABD ve NATO ülkeleri nezdinde girişimler başlatılmıştır.⁵³ Füzelerin Kıbrıs'a yerleştirilmesinin salt Türkiye için değil aynı zamanda Ada'da stratejik öneme sahip askeri tesisleri bulunan ABD ve İngiltere'den başka, İsrail ve bir bütün olarak Orta Doğu'da çıkarı bulunan Batı ülkeleri için tehdit yaratacağını vurgulamıştır. Füzelerin bölgedeki askeri stratejik dengeye, ne ölçüde tehdit edeceği anlaşıldığı zaman ise Türkiye'nin yanı sıra ABD, İngiltere, NATO da bölgeyi Rusya'ya açacak böylesi bir girişime karşı çıkmış ve Türkiye'nin tepkisini temkinli bir yaklaşımda desteklenmiştir.

KRY'nin krizi tırmandırma siyasetinin bir parçası olarak füzelerin 16 aydan önce Adaya getirilmeyeceğine ilişkin açıklamasının ardından ilgili taraflar arasında arabulucu olarak görevlendirilen ABD Dışişleri Bakanlığı Güney Avrupa Dairesi Müdürü Carey Cavanaugh'un sorunun şimdilik dondurulmuş olduğunu açıklaması, Türkiye'de memnuniyetle karşılanmadığı gibi yapılan açıklamalarda ABD'nin konuyla ilgilenmediği ve isteksiz tavırlarda bulunduğu⁵⁴ sonucuna varılmıştır.

Menzili 150-160 kilometre olan ve çevre ülkeleri de tehdit eden Rumların talep ettiği bu tür silahlar, savunma silahı gibi gösterilmesi pek uygun değildir. Kaldı ki GKRY sözcüsü, bu silahları Türkiye ve KKTC'ye karşı kullanacaklarını itiraf etmesinden dolayı, durum daha da gerginleşmiştir. Aslında Rum tarafının almak istediği S-300 füzeleri, dozu sistematik olarak artırılan Rum tahriklerinin ve aşırı silahlanmanın son merhalesidir. Bu durum, Türkiye'nin güvenlik ve stratejik çıkarları açısından kabul edilecek bir şey değildir.⁵⁵

Türk kamuoyunun Kıbrıs konusundaki hassasiyeti ve fikir birliği içinde olması Türk liderlerin ABD'ye rağmen işi müdahaleye kadar vardırmasını sağlarken, Amerikalıların da hareket kabiliyetini sınırlayan bir etki doğurdu. Türk halkının Amerika'ya karşı dostça duygular taşıdığı 1950'lerde ABD, Türkiye'ye daha fazla etkide bulunabilirken, Kıbrıs konusundaki tutumuyla Türk halkının kızgınlığını çektiği 1960'larda eski etki gücünü yitirdi.⁵⁶

⁵² AKSU Fuat, a.g.e., s.222.

⁵³ AKSU Fuat, a.g.e., s.232.

⁵⁴ AKSU Fuat, a.g.e., s.241.

⁵⁵ TAMÇELİK Soyalp, 'Kıbrıslı Rumların Bölge Barışını Tehdit Eden Silahlanma Çabaları', Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer, 2011, p.391-424.

⁵⁶ USLU Nasuh, '1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi', Avrasya Dosyası, s.203-232.

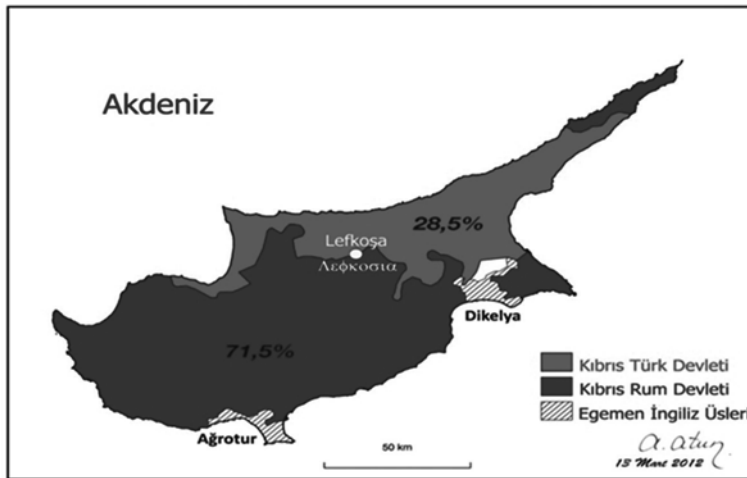
Sonuç olarak; ABD, İngiltere ve NATO'nun KRY üzerinde oluşturduğu baskı ve ikna çabaları S-300'lerin Kıbrıs'a yerleştirilmesinden vazgeçilmesinde etkili olmakla birlikte, adanın jeopolitik ve jeostratejik önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

9. Annan Planı - ABD'nin Rolü

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ABD, Kıbrıs gündeminde kendini ikinci plana çekerek BM'yi tamamen ön plana çıkardı. ABD, BM'deki etkin rolü sebebiyle adadaki mevcut sorunların çözümü için BM Genel Sekreterlerini çözümün barışçıl yollarla sağlanması için görevlendiriyor, onlara planlar hazırlatıyor ancak BM Genel Sekreter tarafından hazırlanan planlar nihai sonuca varamadan iptal olmuştur.

Resmi adı 'Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli' olan bu BM belgesi, sorunla ilgili birtakım uluslararası anlaşmaları, protokolleri ve yeni devletin anayasasını ve birtakım haritaları içermektedir. Plan ana hatlarıyla; içerisinde iki parça devletin (component state) yer alacağı, federal yapıya sahip bir Ortak Devlet (common state) kurulmasını öngörmektedir. AB üyesi olacak bu devlette, her bir parça devlet tarafından yönetilecek iki ayrı bölge olacaktır. Bu yeni durumda, 1960 Kıbrıs Anlaşmaları (Garanti, İttifak ve Kuruluş) yürürlükte kalmaya devam edecek, ama bunlar değişen şartlar çerçevesinde ortaya çıkan 'yeni durum' uygulanacaktır.⁵⁷

Rum yönetimi ile AB arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1 Mayıs 2004 tarihindeki genişlemede Kıbrıs'ın AB'ye katılımı kararı alındı. Ancak AB'nin ısrarla atladığı nokta: Adanın yaklaşık yarısının sadece TR tarafından KKTC'nin egemenliği altında olduğuydu. AB'nin bu bölgeyi Türkiye'nin işgal ettiği bölge olarak adlandırması ise durumu içinden çıkılmaz bir hale sürüklüyordu. Bu durum üzerine ABD, BM'yi harekete geçirdi ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ı görevlendirdi. Annan ve De Sato kendi kurmaylarıyla hazırladıkları ve BM Genel Sekreteri Annan'ın adını verdikleri, Annan Planını taraflara sundular. KKTC'deki genç ve işsiz kesimin AB'ye girince ekonomilerinin bir anda düzeleceğini sanması ve Türkiye'nin medya üzerinden Annan Planı için yaptığı olumlu reklamlar, planın KKTC'de %64.9 kabul oyuyla onaylanmasını sağladı. Ancak AB'ye girmesi kesinleşen Rumların üzerinde aynı baskı ve propagandaların yapılamaması Rum tarafından %74.8 ret oyunun çıkmasına sebep olmuştu.⁵⁸

Harita 3: Annan Planına göre Kıbrıs⁵⁹

⁵⁷ ÖZERSAY Kudret, 'Kıbrıs Konusu', Ed. ORAN Baskın, Türk Dış Politikası Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.638.

⁵⁸ 'Türkiye - ABD İlişkilerinde KKTC'nin Rolü ve Annan Planı' TASAM, Yayın Tarihi: 20.04.2004 (Erişim Tarihi: 01.02.2016)

⁵⁹ <http://www.ataatun.org/annan-planı-kabul-edilseydi-23.html> (Erişim tarihi: 20.04.2016)

Annan Planı'na göre; yeni kurulacak devletin, iki kurucu devlete ve tek bir uluslararası kişiliğe ve egemenliğe sahip olacağı belirtilmiştir. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın, ancak federal parlamentonun kabul etmesi ve Kıbrıs Rum Devleti ile Kıbrıs Türk Devleti seçmenlerinin çoğunluğunun ayrı referandumlar aracılığıyla onayı üzerine değiştirilebileceği belirtilen planda, anayasanın iki temel maddesinin dışında konsensüs ile değişebileceği belirtilmiştir.⁶⁰ Plan, mülkiyet, güvenlik ve vatandaşlıkla ilgili çok olumlu içeriğe sahipti; fakat Rum tarafının reddi nedeniyle hayata geçirilememiştir.

10. Şubat Deklarasyonu – ABD'nin Rolü

11 Şubat 2014 tarihinde BM Genel Sekreterinin İyi Niyet Misyonu'nun himayesinde iki tarafın liderleri ilk görüşmelerini yapmışlardır. Müzakereler 11 Şubat 2014'de ara bölgede, iki liderin katılımı ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Lisa Buttenheim'in ortak metni okumasıyla başlamıştır. Görüşme neticesinde iki lider kısa haliyle şu hususlarda mutabık kalmışlardır:

- Mevcut durum kabul edilemez ve sürdürülmesinin Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar için olumsuz sonuçları olacaktır.
- Müzakereler sonuç odaklı olacak şekilde yeniden başlatılmalıdır.
- Çözüm ilgili Güvenlik Konseyi ve Doruk Anlaşmalarında⁶¹ belirlendiği üzere, iki toplumlu ve iki kesimli siyasi eşitliğe dayalı bir federasyon zemininde olacaktır.
- Birleşik Kıbrıs federasyonu çözüm ve bu çözümün ayrı ancak eş zamanlı referandumlarda onaylanmasının neticesinde ortaya çıkacaktır.
- Müzakereler her şey üzerinde anlaşılmadan hiçbir şey üzerinde anlaşılmamış olacağı ilkesine dayalıdır.
- İki toplumun liderleri gereken sıklıkta bir araya geleceklerdir; nihai karar alma yetkisini uhdelelerinde tutacaktır.
- Taraflar görüşmeleri güvence altına almak için olumlu bir ortam yaratmayı amaçlayacaklardır.⁶²

Buradaki önemli noktalardan biri, ABD'nin yine BM nezdinde duruma müdahil olması ve Kıbrıs'taki mevcut durumdan duyulan rahatsızlık ve bu rahatsızlığın giderilmesidir. Adadaki Türkler ve Rumlar, bu deklarasyonla birlikte yeni bir sürece girmek durumunda olduğu ve çözümsüzlüğün çözüm olduğu Kıbrıs meselesinde yeni bir dönemece girildiği aşikârdır.

Kıbrıs Müzakerelerinin başlamasında belirleyici unsur, doğal gaz ve hidrokarbon kaynaklarının değerlendirilmesi konusunda ABD'nin kaygıları ve arayışları olarak gösterilebilir. Deklarasyonun içeriği hususunda uzlaşma sağlanması noktasında ABD'nin aktif rol oynaması da bu tezi güçlendirici niteliğe sahip. Kıbrıs meselesi çözüme kavuşturulamadığı için Doğu Akdeniz'deki dış aktörlerin (İngiltere, Türkiye, Yunanistan İsrail ve Mısır) ve iç aktörlerin (Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Rumların)

⁶⁰ Detaylı Bilgi için bkz:

TAMÇELİK Soyalp, 'Kıbrıs'ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali Ve Annan Planlarının Temel Özellikleri', The Journal of Academic Social Science Studies, Number 32, Kış, 2015, s.63-83.

⁶¹ **Doruk Anlaşmaları:** İlki 1977 ve ikincisi 1979 yılında yapılan Doruk Anlaşmaları, BM Genel Sekreteri gözetiminde yapılmıştır. İlki 4 maddeden ve ikincisi 10 maddeden oluşmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz:

http://akaum.atilim.edu.tr/pdfs/KibrisTarihiveKibrisSorunu_III.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2016)

⁶² <http://www.kktcb.org/upload/pdf/11subat.pdf> (Erişim tarihi: 11.03.2016)

çıkarlarının bir siyasi uzlaşmayla yakınlaştırılması ve enerji güvenliğinin tesis edilmesi ABD'nin gündemini meşgul etmektedir.⁶³ Yeni kimlik, enerji temelli ortaklık olarak ortaya çıkmaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir; KKTC'nin ve Türkiye'nin âdil ve yaşayabilir bir çözüm için bu vakte kadar vazgeçilmez olarak niteledikleri çözüm parametrelerinin bazıları 11 Şubat 2014 tarihli Ortak Bildiri'de yer alamamış; bazıları da Türk tarafının bu parametrelere yüklediği anlamlarda kullanılmamıştır. Türk tarafının sık sık dile getirdiği "Ada'daki geçeklere göre çözüm" anlayışı ise bu Ortak Bildiri'ye hiç yansımış değildir.⁶⁴

11. Joe Biden'ın Kıbrıs Ziyareti (Mayıs 2014)

ABD, Doğu Akdeniz havzasına hâkim olduğu konulardan en önemlisi enerji kaynaklarıdır. Bu bölgede; uluslararası şirketler aracılığıyla bölgedeki politikasındaki yön değişikliğini ifade etmektedir. Ortadoğu'yu yöneten üs konumunun yanı sıra enerji konusunda da Kıbrıs, ABD'nin ilgi alanında yer almıştır ve bitirilmesi gerektiğini düşündükleri Kıbrıs sorununun da içinde yer aldığı büyük resim budur. ABD, Kıbrıs ile alakalı enerji projelerinin ilerlemesini istemektedir.

1962'den beri ilk kez, ABD'nin başkan yardımcısı gibi yüksek düzeyde bir ziyaretin Kıbrıs'a yapılması, başlı başına Kıbrıs'ta bir çözüm isteğinin işareti olarak kabul edilmektedir. Kıbrıs müzakerelerini ABD Dışişleri Bakanlığının Avrupa ve Avrasya işlerinden sorumlu Bakan yardımcısı Victoria Nuland koordine ediyor. Nuland, adaya Şubat ayının başında gelip gelmiş ve Kıbrıs Cumhurbaşkanı Nicos Anastasiades ve Kuzey Kıbrıs lideri Derviş Eroğlu ile görüşmüştü.⁶⁵ ABD Başkan yardımcısının adadaki her iki toplum liderleriyle görüşmüş olması, ABD'nin Kıbrıs müzakerelerinin sonuçlanması adına olumlu bir adım olarak nitelendirilmiştir.

Kıbrıs müzakereleri ABD için çok önemli bir yere sahiptir, çünkü Kıbrıs meselesi, donmuş anlaşmazlık olarak anılan bölgelerden biri olarak (çözumsuzlüğün en büyük çözüm olduğu), ABD'nin Orta Doğu, Avrasya politikalarının da kilit merkezlerinden biri olma durumundadır.

Kıbrıs'ın kıta sahanlığında bulunan enerji kaynakları, adanın birleştirilmesi ve bu enerji kaynaklarının Türkiye üzerinde Avrupa'ya taşınması adına itici bir güç olduğu sıkça dile getiriliyor. Biden'ın Kıbrıs ziyaretinde, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda enerji işlerine bakan diplomatların da katılmış olması bu açıdan ziyaretin enerji ayağının önemini hatırlatmakla birlikte Nobel Energy gibi petrol şirketlerinin bölgedeki varlığının da nedenlerini bize açıklayan parametrelerdendir.

İlişkilerdeki enerji ayağına baktığımızda ise Türkiye açısından olumsuz hava mevcuttur. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) 2001 yılından itibaren Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Kıbrıs Adası etrafında Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etmiş; Mısır, Lübnan ve İsrail ile MEB Sınırlandırma Antlaşmaları imzalamıştır. Bu süreçte GKRY'nin kıta sahanlığı ilan etmesi ve MEB hazırlıkları yapması taraflar arasındaki uyuşmazlığı ortaya çıkarmıştır. GKRY Türkiye'nin uyarılarına rağmen Mısır ile MEB Sınırlandırma Anlaşması imzalamış ve bu anlaşmayı 2004 yılında BM'ye onaylatmıştır.⁶⁶

⁶³ HASGÜLER Mehmet, 'Doğu Akdeniz'de Enerji-Temelli Bir Çözüm mü?', Analist Dergisi, Nisan, 2014.

⁶⁴ <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1060-eroglu-anastasiadis-ortak-bildirisi-hakkinda-degerlendirme>

⁶⁵ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140521_biden_kibris (Erişim Tarihi: 26.01.2016))

⁶⁶ KAFDAĞLI Tuğçe, 'Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Krizi', Kasım, 2015, <http://www.tfpcrisis.org/ana-sayfa-2003-dogu-akdeniz-meb-krizi> (Erişim tarihi: 14.03.2016)

Gerek BM Örgütü tarafından alınan kararlarda, gerekse de örgütün Genel Sekreterleri tarafından sunulan çözüm önerilerine ilişkin belgelerde, Rum tarafının haklarının, Türk tarafına göre daha çok gözetildiği gözlemlenmektedir.⁶⁷ Bu durum; ABD ve BM'in Türkiye'nin ikazlarına rağmen Kıbrıslı Rumlara sergilenen fazla hoşgörünün imgelerinden birkaçını oluşturmaktadır.

Ekim 2015 tarihinde Yunanistan Başbakan Çıpras, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Yunan-Türk ilişkilerinin tam anlamıyla normalleşmesinin Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasına bağlı olduğunu savunan Çıpras, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'den Kıbrıs'ta çözüm için Türkiye'ye baskı yapmasını istemiştir.⁶⁸

12. Sonuç

Günümüz süper gücü konumunda olan ABD, Yunanistan ile sorunlarını çözüme kavuşturmuş, Kıbrıs sorunundan soyutlanmış bir Türkiye'nin taraflar arasındaki görüş ayrılıklarının giderilip, Kıbrıs'taki Türklerin de AB'ye dahil edilmesini istemektedir. Bu durumda Ege ve Doğu Akdeniz Bölgesinde istediği istikrarı sağlamış olacaktır. ABD'ye göre, dört taraf (Türkiye- Yunanistan- KKTC- KRY) arasında uzun yıllar süren gerginlik ortamının AB çatısı altında son bulacak ve bu çatışmaların son bulmasıyla da Kıbrıs'taki üssünden Orta Doğu'yu daha rahat kontrol edebilecektir.

ABD'nin adadaki mevcut duruma yönelik çözüm planı şöyledir: öncelikle sorun huzursuzluğa ve kaosa dönüşmemelidir; çünkü böyle olabilecek bir durum yeni yeni düzelmekte olan Türk-Yunan ilişkilerini fazlasıyla zedeleyebilir. Ancak mevcut statüko kabul edilemezdir. Sorun BM nezdinde çözülmelidir. Annan Planının dediği gibi, iki kesimli iki toplumlu bir federasyon kurulmalı ve böylelikle Türk tarafının da AB'ye girmesi sağlanmış olmalıdır. Böylelikle Rusya'nın da bölgeye girme çabaları tamamen son bulacaktır.

ABD, Kıbrıs konusundaki çözüm girişimlerini BM nezdinde yürütmekte ve böylece doğabilecek daha büyük problemler karşısında, ne Türkiye'den ne Yunanistan'dan ne de adadaki halktan kendisine tepki gelmeyecektir. ABD'nin kurduğu Orta Doğu'daki düzeni kontrol edebileceği en iyi bölge burasıdır. Ancak ABD, KKTC sınırlarında yürütmeyi düşündüğü işlerini KKTC'yi uluslararası arenada tanımadığı için kendisine muhatap olarak Türkiye'yi alır. Onun için, ABD'nin Kıbrıs 'a yönelik tüm planları ve uygulamaları TR-ABD ilişkilerine girer.

İngiltere, Kıbrıs'taki görevini BM'ye yani aslında ABD'ye devretmiş gibi gözükmektedir. İngiltere'nin bölgedeki hâkimiyeti azalırken ABD'nin bölgenin İngiltere'nin ardıl jandarması konumuna geçmesi söz konusudur.

ABD'nin amacı, Soğuk savaş döneminde iki müttefikin yani Türkiye ve Yunanistan'ın savaşmasını önlemektir, bu dönemde ABD kendi nezdinde girişimleri mevcut olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ABD, Kıbrıs gündeminde kendini ikinci plana çekerek, taraflar arasında anti-amerikan düşünce yaratmamak için BM'yi tamamen ön plana çıkarmıştır.

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfi ile Kıbrıs'ın gündeme farklı boyutta gelmesi söz konusu olmuştur. İsrail ortaklı ABD şirketlerinin bölgede arama yapması (Noble Energy), Kıbrıs'ın öneminin yinelenmesine neden olmuştur. ABD, Ortadoğu'yu ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarını

⁶⁷ CANKARA Yavuz, 'Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti', https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/47/18-35.pdf (Erişim tarihi: 13.01.2016)

⁶⁸ HACI Hasan, 'Çıpras: Türkiye ile İlişkilerin Normalleşmesi Kıbrıs'a Bağlı', Cihan Haber Ajansı, Ekim, Atina, 2015.

kontrol ve bölge ülkelerine yakınlık nedeniyle uzun süre sonra Ada'ya üst düzeyde ziyarette bulunmuştur.

KKTC'nin fiili statüsü olup (de facto), hukuki statüsü (de jure) yoktur. Böylelikle ABD'nin Kıbrıs meselesindeki muhataplarından biri KKTC değil Türkiye olmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs Krizlerinde ABD'nin müdahil olması küresel tek güç olmasından ileri gelmektedir.

ABD, Türk Yunan ilişkileri ve Kıbrıs meselesine güvenlik penceresinden bakmaktadır ve bölgede istikrar istemektedir. Bunun için adanın bir bütün olarak düşünülüp AB'ye girmesini istemektedir. ABD perde arkası ve Sessiz diplomasi ile ilişkileri sürdürmektedir. Mevcut statüko, BM nezdinde yürütülmektedir böylece ne Yunanistan'dan ne Türkiye'den ne de Ada halklarından tepki gelmeyeceği düşünülmektedir.

Soğuk Savaş dönemi koşullarında Kıbrıs sorununa yönelik ülkelerin politikaları global kaygıları yansıtmış ve Sovyetler Birliği'nin bölgede etkinliğini sağlamaması ve Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek olan bir çatışmanın NATO'nun Güney kanadına zarar vermemesi NATO üyesi ülkelerin Kıbrıs sorununa yönelik politikasında belirleyici olmuştur.⁶⁹

Türkiye-ABD ilişkilerinin dönüm noktalarından olan Johnson Mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerinde ve Türk dış politikasında bazı önemli değişikliklerin habercisi olmuştur. O dönemde Batı bloğu içerisinde yer alan Türkiye, bu mektup sayesinde kendi ulusal çıkarlarının Batı bloğunun, özellikle de blok lideri ABD'nin çıkarlarıyla çeliştiği noktada bağımsız politikalar geliştirme konusunda sıkıntılar yaşanabileceğini görmüş, ABD'nin kendisini yalnız bırakabilme ihtimalinin olduğunu anlamıştır.

Türkiye'nin askeri güç kullanma seçeneğini dışlamayan ancak özünde diplomasiyi kullanmayı hedefleyen stratejisinde dönemin uluslararası sisteminden yararlanmışır. Özellikle ABD'nin Akdeniz'de, ABD-Batı ve NATO'yu bir krize sürükleyecek blok içi bir çatışmaya izin vermesi beklenemezdi. Bu bakımdan giderek bir Türk-Yunan uzlaşmazlığına dönüşecek olan Kıbrıs olayları sırasında Türkiye'nin adaya askeri müdahalesinin önlenmesi ABD açısından öncelikli bir hal almıştır.

Türkiye-ABD ilişkilerine baktığımızda; ABD açısından ikili ilişkilerde esas gaye, orta ve uzun vadede uzak Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan bir coğrafyada, stratejik yerlerin ve petrol havzalarının kontrolünü elinde bulundurarak, tarihin büyük aktörlerinden biri olma fırsatının değerlendirilmesinden başka bir anlam ifade etmiyordu. Bunun doğal sonucu olarak; Türkiye-ABD ilişkilerinde oyun kurucu her zaman ABD olmuş, Türkiye ise çoğu olaylar karşısında seyirci konumunda kalmıştır.⁷⁰ Fakat Türkiye 'Yavru Vatan' olarak nitelendirdiği Kıbrıs ile ilgili krizlerde ABD'ye karşı sessiz kalmamış ve diplomasinin tüm zorlayıcı ayaklarını uygulamaya koymuştur.

Türkiye'nin gerektiğinde savaşacağını belirten yaklaşımı sonrasında aynı bölgede Türk donanmasının daha fazla seyir halinde olacağını açıklaması ve Türkiye-KKTC arasında bölgede arama yapmaya yönelik olarak ABD'de atılan imzalar da tansiyonu düşürmek yerine artırmıştır.⁷¹

⁶⁹ KASIM Kamer, 'Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu', Gazi Akademik Bakış 57, Cilt 1, Sayı 1, 2007.

⁷⁰ BAĞLAN Ayhan, '1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri', Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2014.

⁷¹ KESER Ulvi, 'Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Kıbrıs Adasının Stratejik Pozisyonu', Atılım Sosyal Bilimler Dergisi 2 (1), s.57-80.

Kıbrıs ile ilgili çeşitli senaryolar mevcuttur. Bunun da nedeni adanın jeostratejik önemidir. Tablo 1'de Kıbrıs ile ilgili senaryolar yer almaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Kıbrıs Krizlerinde ABD'nin tutumunu ve etkilerini ortaya koymuştur. ABD'nin dünyanın tek hâkim süper gücü olmasının neticesi, Kıbrıs meselesine de yansımıştır. Adanın jeostratejik önemi doğrultusunda sadece ABD değil, AB ve diğer küresel güçlerin ilgi odağında olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Senaryo	Sonuçları	Kazananlar	Bulank	Kaybedenler
AB İçinde Birleşik Kıbrıs (Asimilasyon Oyunu)	<ul style="list-style-type: none"> * Kısa dönemde Kıbrıs Rum asimilasyonu * Uzun dönemde adanın iki kesiminin AB' de asimilasyonu * AB güç politikası vasıtası (Avrupalılaştırma) * Türklerin hiç kazancı yok 	AB	<ul style="list-style-type: none"> *Kıbrıs Rum Tarafı *Yunanistan *ABD 	<ul style="list-style-type: none"> * Kıbrıs Türk Tarafı * Türkiye * Rusya
ABD Garantörlüğünde Konfederal Kıbrıs (Erime Potası)	<ul style="list-style-type: none"> * Amerikan denetiminde hükümetler * Amerikan bağımlılığı ve adanın hedef haline gelmesi * ABD güç politikaları vasıtası (Amerikalılaştırma) * NATO varlığı da dahil yoğun askeri yığınak 	ABD	<ul style="list-style-type: none"> *Kıbrıs Rum Tarafı *Yunanistan * Kıbrıs Türk Tarafı * Türkiye 	<ul style="list-style-type: none"> * AB * Rusya

Tablo 1: Olası Kıbrıs Senaryoları⁷²

⁷² YILMAZ Sait, a.g.e.

KAYNAKÇA

- UÇAROL Rıfat, 'Siyasi Tarih', Der Yayınları, İstanbul, 2005.
- VATANSEVER Müge, 'Kıbrıs Sorunun Tarihi Gelişimi', Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir, 2012.
- YILMAZ Sait, 'Büyük Güçler ve Kıbrıs', Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi, Yıl:8, Sayı:71, Aralık, 2009.
- DEMİR Nesrin, 'Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, Elazığ, 2005.
- KIRDAR Serdar, 'Türkiye-ABD İlişkilerinde Politika Farklılıkları Derinleşirken', TEPAV Yayınları, Aralık, 2012.
- AKSU Fuat, "Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi", Vol. 210. Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.
- USLU Nasuh, '1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi', Avrasya Dosyası.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, 'Türk Dış Politikasının Analizi', Der Yayınları, İstanbul, 2004.
- TOSUN Ramazan, 'Kıbrıs Meselesi', Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi.
- DAVUTOĞLU Ahmet. "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu" Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- KALELİOĞLU Oğuz, 'Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea', Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 41, Mayıs, 2008.
- ERDÖNMEZ Çelik, 'Şeriyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)', Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2004.
- ŞENER Bülent, '1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması', Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 205, Ağustos, 2013.
- SATAN Ali, 'Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi', Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt 12, Sayı 23, 2013.
- İLHAN Metin, 'Kıbrıs Sorununun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması', Türkiyat Mecmuası, C.25/Güz, 2015.
- TÜZÜKAN Murat, KOLDAŞ Umut, 'Hükümranlıktan Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere Dış Politikasında Kıbrıs: 1878-2004', KKTC Akademik ORTA DOĞU, Cilt 8, Sayı 1, 2013.
- AÇIKSES Erdal, CANKUT Ayhan, 'Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri', Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring, 2014.
- MORDOĞAN Cavidan, 'Türk-Amerikan İlişkilerinde Kriz Diplomasisi', Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara, 2010.
- ARIK Umut, 'Kıbrıs Krizi', EUL Journal of Social Sciences (2:1) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, 2011.
- TAMÇELİK Soyalp, 'Kıbrıslı Rumların Bölge Barışını Tehdit Eden Silahlanma Çabaları', Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer, 2011.
- TAMÇELİK Soyalp, 'Kıbrıs'ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali Ve Annan Planlarının Temel Özellikleri', The Journal of Academic Social Science Studies, Number 32, Kış, 2015.
- ÖZERSAY Kudret, 'Kıbrıs Konusu', Ed. ORAN Baskın, Türk Dış Politikası Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- ERDOĞAN Murat, '1980-1990 Dönemi Türk Dış Politikası', Türk Dış Politikası I, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Nisan, 2013.
- FIRAT Melek, 'Yunanistan'la İlişkiler', Türk Dış Politikası *Cilt II*, Ed. ORAN Baskın, İletişim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul, 2006.
- FIRAT Melek, 'Yunanistan'la İlişkiler', Türk Dış Politikası *Cilt I*, Ed. ORAN Baskın, İletişim Yayınları, 12.Baskı, İstanbul, 2006.
- 'Türkiye - ABD İlişkilerinde KKTC'nin Rolü ve Annan Planı' TASAM, Yayın Tarihi: 20.04.2004.

- HASGÜLER Mehmet, 'Doğu Akdeniz'de Enerji-Temelli Bir Çözüm mü?', *Analist Dergisi*, Nisan, 2014.
- BAĞCI Hüseyin, 'Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası', *Türk Dış Politikası I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Nisan, 2013.
- BAĞCI Hüseyin, '1960-1970 Dönemi Türk Dış Politikası', *Türk Dış Politikası I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Nisan, 2013
- KASIM Kamer, 'Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu', *Gazi Akademik Bakış* 57, Cilt 1, Sayı 1, 2007.
- BAĞLAN Ayhan, '1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri', Yüksek Lisans Tezi, Ufuk üniversitesi, Ankara, 2014.
- KESER Ulvi, 'Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Kıbrıs Adasının Stratejik Pozisyonu', *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (1).
- KAFDAĞLI Tuğçe, 'Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Krizi', Kasım, 2015, <http://www.tfpcrises.org/ana-sayfa-2003-dogu-akdeniz-meb-krizi>
- CANKARA Yavuz, 'Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti', https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/47/18-35.pdf
- HACI Hasan, 'Çıpras: Türkiye ile İlişkilerin Normalleşmesi Kıbrıs'a Bağlı', Cihan Haber Ajansı, Ekim, Atina, 2015.
- KESER Ulvi, 'Kanlı Noel ve Akritas Planı', 21.12.2009 Tarihli Konferans; <http://kurumsal.data.atilim.edu.tr/pdfs/091221.pdf>
- Avrupa Birliği ve BM Kararları
- Türkiye Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi
- GÖKTEPE Cihat, 'Kıbrıs Meselesi'nde Kriz Süreci Ve Türkiye (1964-1974)', <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%C3%96KTEPE-Cihat-KIBRIS-MESELES%C4%B0%E2%80%99NDE-KR%C4%B0Z-S%C3%9CREC%C4%B0-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE-1964-1974.pdf>
- ÖNKİBAR Emre, 'Kıbrıs Sorunu ile Johnson Mektubu'nun Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'ye Yansımaları', https://www.academia.edu/9915558/TURKISH_FOREIGN_POLICY_JOHNSON_MEKTUBU
- ŞİMŞEK Halil, 'Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi', <http://www.demokratcanakkale.com/yazar/233/johnson-mektubu-ve-turk-amerikan-iliskilerine-etkisi-ii>
- <http://www.ataatun.org/annan-plani-kabul-edilseydi-23.html>
- http://akaum.atilim.edu.tr/pdfs/KibrisTarihiveKibrisSorunu_III.pdf
- <http://www.kktcb.org/upload/pdf/11subat.pdf>
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140521_biden_kibris
- <http://tarihvedenediyet.org/2009/10/kibris-adasi.html>
- <http://slideplayer.biz.tr/slide/2598019/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Johnson_Mektubu
- <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/10/02/351513.asp>
- <http://www.adabasini.com/haber/akcakibris-turku-mucadeleyi-en-iyi-anlayan-toplum-22890.html>
- <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1060-eroglu-anastasiadis-ortak-bildirisi-hakkinda-degerlendirme>

Arşiv Belgeleri ve Dönemin Basını Işığında Kıbrıs Meselesi (1954-1955)

Araş. Gör. Eyüp Nurettin BOZDOĞAN
İstanbul Üniversitesi / İstanbul

Giriş

Kıbrıs meselesine dair 1954-1955 yıllarında zincirleme gelişen olaylar, Yunanistan'ın girişimiyle başlamıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs'ta self determinasyon isteğiyle Birleşmiş Milletler'e (BM) başvuruda bulunması, başvurunun kabulüyle, Kıbrıs meselesini ilk kez resmen uluslararası bir *sorun* haline getirmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu başvuru hakkında karar almayı uygunsuz görünce, Yunanistan Kıbrıs'ta teröre başvurmuştur. Kıbrıs'ta 1931 olaylarından sonra ilk kez örgütlü bir şekilde Yunanistan'ın desteğiyle EOKA (Ethniki Organosis kibriyon Agoniston) saldırıları gerçekleşmiştir. Saldırıların büyümesi Ada yönetimini elden bırakmak istemeyen İngiltere'yi tutum belirleme zorunluluğuna itmiştir. İngiltere, konuyu ilk kez Türkiye ve Yunanistan'la Londra Konferansı'nda görüşme ihtiyacı hissetmiştir. Türkiye, Yunanistan'la birlikte konferansa katılmakla, yaklaşık 32 yıldır taraf olmaktan kaçındığı Kıbrıs meselesine resmen taraf olmuştur. Türkiye'de en yetkili ağızlardan konuya dair ilk kez yapılan açıklamalar, halkta büyük heyecan uyandırmıştır. Ancak heyecanın kontrol edilememesi Türkiye'de 6/7 Eylül olayları olarak bilinen taşkınlıkların yaşanmasına, Rumların ev ve işyerlerinin tahrip edilmesine neden olmuştur. Nihayetinde 1954-1955 yıllarında zincirleme gelişen olaylar, Kıbrıs meselesine yeni bir safhanın başladığını ortaya koymuştur.

Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs meselesi II. Dünya savaşı sonrası, sömürgelerin self determinasyon ilkesine dayanarak bağımsızlık kazanmaya başlamaları ile gün yüzüne çıktı.¹ Ada'daki İngiltere yönetimine tepkili olan Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesi, self determinasyona dayanarak 15 Ocak 1950'de, Yunanistan'a bağlanma isteğiyle gayri resmi plebisit düzenledi. İngiltere yönetiminin tanımadığı ve Kıbrıs Türklerinin katılmadığı plebisit, % 96 oranında Yunanistan'a bağlanma isteğiyle sonuçlandı.² Böylece Kıbrıs; Ada'daki İngiltere yönetimi, Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları arasında kesin bir *mesele* halini aldı.

Plebisitin etkinliği 20 Ekim 1950'de Michael Mouskos'un Başpiskopos seçilmesi ve Makarios III unvanı ile Kıbrıs Başpiskoposluğuna atanmasıyla daha da arttı.³ Makarios plebisitin duyurulması için heyetler hazırladı, Yunanistan'la yoğun işbirliği içerisinde bulundu. Yunan kamuoyu da ulusçu yaklaşımlarla Kıbrıs'ın alınması gerektiğini ifade etmeye başladı.⁴

¹ Self determinasyon ilkesi ile sömürü düzeninde yaşayan toplumlara geleceğini tayin etme hakkı tanınmıştır. Self determinasyon ilkesi 26 Haziran 1945'te San Fransisko'da yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 73. maddesine dayanmaktadır. Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)*, C: 19, B: 90, O:1, 15.8.1945, s. Ekler 1-18.

² 1950 Plebisiti ve sonuçları hakkında bkz ; Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s.65-69. Vergi Bedevi, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi*, 2.bs., Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayınları, Lefkoşa, 1966, s.176. Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, İstanbul, 1996, s.457-464. Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İl belirtilmemiş, 1992, s.11.

³ Fikret Kürşat, Mustafa H. Altan, Sabahaddin Egeli, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1978, s.117-120.

⁴ Yunanistan iç savaşının ardından Kıbrıs sorunu, ulusçu yaklaşımlar sergileyen kamuoyunun yönetim üzerinde baskı oluşturmasını sağlamıştır. Bu dönemde görevde kalmak isteyen istikrarsız hükümetler halkın desteğini sağlamak için Kıbrıs sorununu iç politikada dile getirmekten kaçınmamıştır. Türkiye ile Yunanistan'ın dostane ilişkiler sürdürdüğü bir dönemde; 11 Şubat 1951'de Yunanistan Başbakanı E. Venizelos'un oğlu Venizelos Yunanistan Parlamentosunda Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. Nihat Erim, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, t.y., s.6. 28 Şubat 1953'te de Yunanistan Dışişleri

Kamuoyu baskısı ve Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'la birleşme isteği, Yunan hükümetlerini Kıbrıs konusunda aktif bir politikaya yönlendirebilirdi. Ancak 1950'li yılların başında uluslararası koşullar buna müsait değildi.

Uluslararası Ortam

1950'lerin ilk yarısı II. Dünya savaşı sonrası, savaş tehlikesinin devam ettiği yıllar oldu. Savaştan iki büyük güç olarak çıkan ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ile SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) arasındaki çıkar çatışmaları, yeni bir savaş ihtimalini güçlendirdi. Bu nedenle diğer ülkeler ABD veya SSCB'ye yakınlaşma politikası izleyerek güvenliklerini sağlamaya çalıştı.⁵

Kıbrıs meselesine taraf ülkelerden; İngiltere, Türkiye ve Yunanistan kendi konumlarını bu iki kutuplu duruma göre şekillendirdi. 1878'den beri Kıbrıs yönetimini elinde bulunduran İngiltere, ABD ile birlikte hareket eden *Batı Bloğu* içerisindeydi. Türkiye, savaş sonrası ekonomik kalkınma isteği ve SSCB tehdidi nedeniyle ABD'ye yakınlaşmayı tercih etti. Yunanistan, 1946'dan 1949'a dek süren Yunan iç savaşının ABD müdahalesiyle sona erdirilmesi ve ülkedeki komünistlerin tasfiye edilmesiyle ulusal çıkarlarını ABD'yle özdeşleştirdi.⁶

ABD; Türkiye ve Yunanistan'ın yakınlaşma politikalarına askeri ve ekonomik yardımda bulunarak cevap verdi. SSCB tehlikesine karşı iki ülkeye; *Truman Doktrini*⁷ ile askeri, *Marshall Planı*⁸ ile ekonomik yardım başlattı. Ardından Türkiye ve Yunanistan 1952'de NATO'ya üye kabul edildi. Böylece ülkelerin Batı Bloğu içerisindeki konumunu kesinleştirdi.⁹

İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın aynı ittifak grubu içerisinde yer alması, Kıbrıs meselesini görünürde *Batı'nın meselesi* haline getirdi. Ancak Batı'nın Kıbrıs'ta söz sahibi olabilmesi, Türkiye ile Yunanistan'ın dost geçinmesiyle sağlanabilirdi. Türkiye ile Yunanistan'ın dost geçinmesi NATO'nun güneydoğu kanadının güvenliğini oluşturuyor, SSCB tehlikesini Kıbrıs gibi yerlerden uzaklaştırıyordu. Bu nedenle ABD, iki ülkenin dost geçinmesine, başta Kıbrıs sorunu olmak üzere anlaşmazlığa sebep olabilecek konulardan uzak durmasına önem verdi.

ABD'den alınan ekonomik yardımların devamlılığı ABD isteklerinin dikkate alınmasını gerektiriyordu. Bu nedenle Türkiye ile Yunanistan, karşılıklı üst düzey ziyaretlerle dostluk ilişkilerini geliştirdi.¹⁰ İki ülke Kıbrıs konusunda karşı karşıya gelmemeye özen gösterdi. Yunanistan, Kıbrıs'ta self determinasyona sıcak bakmasına rağmen 1954'e kadar bu gerekçeyle Kıbrıs meselesini anlaşmazlığa dönüştürmedi. Ancak ülkelerde yaşanan siyasi değişiklikler, Yunanistan'ın Kıbrıs politikasını değiştirdi.

Bakanı Stefanopoulos Yunanistan kamuoyuna Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması gerektiğini söylemiştir. Bkz. Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878-1981)*, Eğitim Kültür ve Gençlik Bakanlığı, Lefkoşa, 1982, s.16-17.

⁵ Baskın Oran "Uluslararası Ortam ve Dinamikler 1945-1960", Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1 1919-1980*, 13. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.480-486.

⁶ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler 1945-1960", Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1 1919-1980*, 13. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 576-585.

⁷ "Truman'ın tarihi nutku Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapılacak", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1947, s.1. "Amerikan yardımı anlaşması imzalandı", *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1947, s.1.

⁸ "Türk Amerikan iktisadi anlaşması dün imzalandı", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1948, s.1. Barış Ertem, "Türkiye-ABD ilişkilerinde Marshall Planı ve Truman Doktrini", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 12, S:21, 2009, s.377-397.

⁹ NATO, 4 Nisan 1949'da ABD'nin de aralarında bulunduğu ülkeler tarafından imzalanmış uluslararası askeri ittifaktır. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü olarak adlandırılmaktadır. "Atlantik Paketi dün vaşington'da imzalandı", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1949, s.1. Türkiye, NATO Konseyi'nin daveti üzerine 18 Şubat 1952 tarihli TBMM kararıyla Yunanistan'la birlikte NATO üyesi olmuştur. *TBMMTD*, C: 13, B: 41, O:1, 18.2.1952, s.313-340

¹⁰ "Yunan Dışişleri Bakanı S.Venizelos dün geldi", *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1952, s.1. "Menderes, dün Pire ve Atina'da muhteşem törenle karşılandı", *Milliyet*, 27 Nisan 1952, s.1. "Cumhurbaşkanı Yunanistan'da yürekte sevgi ile karşılandı", *Vakit*, 28 Kasım 1952, s.1. "Misafirler dün hararetle karşılandı", *Ulus*, 10 Haziran 1952, s.1.

Siyasal Ortam

1950'li yılların ilk yarısında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'da yaşanan siyasi gelişmeler ülkelerin Kıbrıs politikasını etkiledi.

İngiltere'de 1951 yılında yapılan seçim sonucunda yönetimi Muhafazakâr Parti iktidarı ele aldı.¹¹ İşçi Partisinin ardından yönetime gelen Muhafazakâr Parti, 1964 yılına kadar 13 yıl ülkeyi idare etti.¹² 7 Nisan 1955'e kadar Winston Churchill Başbakan olurken, bu tarihten 1957'ye kadar Anthony Eden Başbakanlık görevini yürüttü.¹³

Muhafazakâr parti, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına kesin bir tutumla karşı çıktı. Muhafazakâr parti iktidarının bu tutumu Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye taşımasında etkili oldu.

Yunanistan'da ülkeyi ikiye bölen iç savaş sonrası sol partilerin yeniden güçlenmesinden endişelenen ABD'nin etkisiyle, 1952 seçimi öncesi seçim sistemi değiştirildi. Seçimlerde Merkez sağın üzerinde uzlaşabileceği Mareşal Alexandros Papagos öne çıkarıldı. 1952'de yapılan seçim sonucunda; Papagos liderliğinde Yunan Diriliş Partisi iktidara geldi ve ülkeyi 3 yıl idare etti.¹⁴

Papagos Kıbrıs'la en fazla ilgilenen kişi olması, iktidara gelirse Kıbrıs meselesini BM'ye götüreceğine söz veren tek Yunan politikacısı olması yönüyle dikkat çekmekteydi.¹⁵

Buna rağmen 1952'de iktidara gelen Papagos 1954'e kadar Kıbrıs meselesini BM'ye taşımadı. Bunda uluslararası koşulların müsait olmaması etkiliydi. Ardından Papagos, 1954 yılında yaşanan gelişmeler sonucunda ABD'ye rağmen BM'ye başvuruda bulundu.

Türkiye'de ise 1950 seçimi sonucunda Adnan Menderes Genel Başkanlığındaki Demokrat Parti (DP) iktidara geldi. 1960 yılına kadar DP iktidarıyla yönetilen Türkiye'de Başbakanlık görevini 10 yıl süreyle Menderes yürüttü.¹⁶

Türkiye, Menderes liderliğinde 1954 yılına kadar Kıbrıs meselesine taraf olmaktan kaçındı. Bu süreye kadar Türkiye'nin Kıbrıs politikası, Kıbrıs'ta İngiltere yönetiminin devamını savunmak, Kıbrıs sorunu diye bir sorunun varlığını kabullenmemek şeklindeydi.¹⁷ Bunda ABD'nin Kıbrıs konusunda anlaşmazlıktan yana olmaması, ABD'den alınan yardımların devamlılığı, Yunanistan'la NATO üyeliği ve Balkan Antantı¹⁸ nedeniyle sürdürülen iyi ilişkilerin devam ettirilmek istenmesi etkili oldu. Ancak Yunanistan'ın BM'ye başvurarak Kıbrıs meselesini soruna dönüştürmesi, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını değiştirdi. Menderes hükümeti 1955'te İngiltere'nin Londra Konferansına davetiyle Kıbrıs sorununa resmen taraf oldu.

Yunanistan'ın Kıbrıs Meselesini Soruna Dönüştürmesi

Papagos hükümetinin Kıbrıs meselesinde tutum değiştirmesinde İngiltere'deki Muhafazakâr Parti iktidarının yaklaşımı etkili oldu. İngiltere Sömürgeler Bakanlığına bağlı Devlet Bakanı Henry

¹¹ "İngiltere genel seçimlerinin kati neticesi dün gece belli oldu: Seçimi Muhafazakârlar kazandı", *Milliyet*, 27 Ekim 1951, s.1.

¹² "İşçiler seçimi az farkla kazandılar", *Milliyet*, 17 Ekim 1964, s.1.

¹³ "Eden ilk kabine toplantısını yaptı", *Milliyet*, 8 Nisan 1955, s.1.

¹⁴ Melek Fırat, *a.g.e.*, s. 586.

¹⁵ *A.g.e.*, 597.

¹⁶ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html

¹⁷ *TBMMTD*, C:23, B:33, O:1, 23.1.1950, s. 288. "Böyle bir mesele yoktur gençlik beyhude heyecana kapılıyor", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1950, s.1.

¹⁸ Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan dostluk anlaşmasıdır. "Üçlü Balkan Askeri ittifakı bugün Bled'te imzalanıyor", *Milliyet*, 9 Ağustos 1954, s.1. Ayrıca Bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, 7.bs., C:1 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s.441-442.

Hopkinson 28 Temmuz 1954'te Avam kamarasında yaptığı açıklamada Kıbrıs'ı kastederek; “*Daima anlaşılmiş ve kabul edilmiştir ki, özel koşulları nedeniyle tamamıyla bağımsız olması asla beklenemeyecek bazı Commonwealth ülkeleri de vardır*” dedi. Sömürgeler Bakanı Oliver Lyttelton daha da ileri giderek “*Kıbrıs'ın kendi yararı ve Akdeniz'in güvenliği bakımından şimdilik Yunanistan'la birleşmesi düşünülemez*” açıklamasında bulundu.¹⁹

Açıklamalardaki kesin hüküm, Kıbrıs meselesini BM'ye taşıyacağına söz veren Papagos'u harekete geçirdi. Papagos önce BM'deki Yunan delegesine ilk toplantıda self determinasyon için başvuru talimatı gönderdi.²⁰ Ardından Londra Büyükelçiliği aracılığıyla İngiltere'ye protesto notası verdi. Yunanistan'da üniversiteli öğrenciler ve kamuoyunun geniş bir kesimi de Papagos'u destekledi.²¹

Papagos hükümeti ilk kez resmen 16 Ağustos 1954'te büyük bir propaganda eşliğinde Kıbrıs'ta self determinasyon isteğiyle BM'ye başvurdu.²² Atina'nın en büyük meydanında toplanan yaklaşık 100.000 kişi düzenlediği mitingle Papagos'a destek oldu. Mitinde sağ ve sol partiler, dini temsilciler, kamuoyunun çeşitli kuruluşları ittifak halinde yer aldı. Kıbrıs'tan da Başpiskopos Makarios Papagos'a destek verdi.²³ BM başvurusuyla Yunanistan'ın 1950'lerden bu yana sürdürdüğü söylem politikası yerini aktif bir politikaya bıraktı.

Yunanistan'ın BM'ye başvurma girişimleri karşısında Türkiye hükümeti gelişmelere tepkisiz kaldı. Türkiye hükümetinin tepkisiz kalmasında öne çıkan iki neden vardı. Bunlardan ilki İngiltere'nin self determinasyona karşı olduğunun bilinmesiydi. Diğerisi ise Türkiye'nin gündeminde ABD etkisiyle, SSCB tehlikesine karşı Balkan İttifakını sağlama çalışmalarının yer almasıydı. Türkiye bu ittifakı Yugoslavya ve Yunanistan'la işbirliği yaparak gerçekleştirmeye çalışılıyordu.²⁴ Bu nedenle Yunanistan'la dost geçiniyor, Yunanistan'ın girişimlerine tepkisiz kalıyordu. Ancak Kıbrıs Türkleri, Türk Basını ve Üniversite gençliği gelişen olaylara tepki gösterdi.

Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etme girişimi Kıbrıs Türklerince protesto edildi. Kıbrıs Türkleri seslerini Türkiye'ye duyurabilmek amacıyla Lefkoşa'da büyük bir miting gerçekleştirdi. Mitingde Fazıl Küçük'ün de aralarında yer aldığı konuşmacılar Anavatan Türkiye'nin bu kritik günlerde Kıbrıs'ı yalnız bırakmayacağına inandığını ifade ettiler. Türk basınından Hürriyet gazetesi de gelişmeleri manşetten verdi.²⁵

İstanbul'daki gazete sahipleri ve başyazarları hükümet yetkililerini öğle yemeğine davet ederek gelişen olaylara dikkat çekmek istedi. Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü katıldıkları yemekte; hadisenin son günlerde nezaket kesp ettiğini, Kıbrıs olaylarının hükümetçe yakından takip edildiğini ifade etmekten öte geçmedi.²⁶ Hükümetin bu yaklaşımında yaklaşık bir hafta önce 9 Ağustos

¹⁹ Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 1998, s. 24.

²⁰ “Yunanistan Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere sunuyor”, *Hürriyet*, 19 Ağustos 1954, s.1,7.

²¹ “Atina'da 6000 üniversiteli Kıbrıs için nümayiş yaptı”, *Hürriyet*, 16 Ağustos 1954, s.1.

²² Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (Cilt-I)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960, s.83. Kürşat-Altan-Egeli, *a.g.e.*, s.128

²³ “Atina'da 6000 üniversiteli Kıbrıs için nümayiş yaptı”, *Hürriyet*, 16 Ağustos 1954, s.1. “Kıbrıs'ın ilhaki için Yunanistan'da yapılacak büyük mitinge muhalifler de katılıyor”, *Hürriyet*, 18 Ağustos 1954, s.3,7. “Yunanistan'da ilhak için yapılan son nümayişler üzerine hükümetimiz Kıbrıs işini yakından takip ediyor”, *Hürriyet*, 22 Ağustos 1954, s.1,7.

²⁴ “Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ittifakını akdetmek üzere Bled Konferansı dün açıldı”, *Zafer*, 7 Ağustos 1954, s.1,7. ; Mümtaz Faik Fenik, “Bled ittifakı bir barış sigortasıdır”, *Zafer*, 13 Ağustos 1954, s.1,7. “Üçlü ittifak sevinçle karşılandı”, *Halkçı*, 13 Ağustos 1954, s.1,5.

²⁵ “30.000 Kıbrıs Türkü dün büyük bir miting yaptı”, *Hürriyet*, 2 Ağustos 1954, s.1,7.

²⁶ “Kıbrıs meselesine dair hükümetimizin görüşü”, *Zafer*, 22 Ağustos 1954, s.1,5. ; “Kıbrıs hakkında Türkiye'nin sesi”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1954, s.1.

1954'te Yunanistan ve Yugoslavya ile Balkan ittifakının sağlanmış olması, dolayısıyla Yunanistan'la dostluk ilişkilerini sürdürme eğilimi etkili oldu.²⁷

Hükümetin pasif tutumunun devam etmesi Kıbrıs sorununu sıklıkla dile getiren iki kesimi; Türk basını ve Üniversite gençliğini harekete geçirdi.²⁸ Ayrıca Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu da 100 bin Kıbrıs Türkünü temsilen Başbakan Menderes'e muhtıra gönderdi. Muhtıra oldukça ilgi çekiciydi. Açıkça Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye ilhak olmak istediği ifade ediliyor, Anavatanın statükonun muhafazası tezi nedeniyle bu istekten vazgeçildiği belirtiliyordu. Bu durumda Ada'da oluşabilecek tehlikelere karşı öneriler dile getiriliyordu.²⁹

Oluşan kamuoyu baskısı, hükümet yetkililerinin yaklaşık 15 gündür randevu vermediği Kıbrıs Türk heyetini 14 Eylül 1954'te kabul etmesini sağlasa da görüşme sonrası kamuoyuna bir açıklama yapılmadı, Kıbrıs meselesinde kesin bir tutum ortaya konmadı.³⁰

Birleşmiş Milletler Yunanistan'ın başvurusunu 23 Eylül 1954'te gündeme almayı kabul etti.³¹ Böylece Kıbrıs meselesi tarafların gündeme almak zorunda kaldığı uluslararası bir *soruna* dönüştü. BM kararı Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarında sevinçle karşılandı.³² Makarios da lehte destek sağlayabilmek üzere ABD'ye hareket etti.³³ BM konuyu gündeme almasına rağmen Türkiye de hükümet yetkilileri, "Kıbrıs'la çok yakından alakadarız" gibi açıklama yapmaktan başka tepki göstermedi.³⁴

Kıbrıs meselesini gündeme alan BM Genel Kurulu, 15 Aralık 1954'te kararını duyurdu. Kıbrıs hakkında karar almanın şimdilik uygun olmayacağı açıklandı.³⁵ Açıklamayla Kıbrıs sorunu uluslararası gündemden düşmüş gibi görüldü. Türkiye, konunun tamamen kapandığını, Türk Yunan dostluğunun sağlanması gerektiğini savundu.³⁶ Yunanistan ise aktif politikayı terk ederek Kıbrıs'ta teröre başvurdu. Böylece Kıbrıs sorununun boyutu büyüdü. Kıbrıs'ta yeni bir safha başladı.

Kıbrıs meselesinde yeni bir safhaya geçmeden önce bu zamana kadar yaşanan gelişmelerin iki önemli sonucunu vurgulamak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki yukarıda da belirtildiği gibi Yunanistan'ın BM başvurusu ile Kıbrıs meselesinin uluslararası bir sorun haline geldiğidir. Diğeri ise başvurudan sonuç alınamasa da BM kapılarının resmen Yunanistan'a açılmış olduğudur. Bundan sonra Kıbrıs sorunu artık ABD liderliğinde Batı bloğu içerisinde değil, SSCB'nin de dâhil olduğu BM çatısı altında çözülmek istenecektir.

Kıbrıs'ta EOKA Saldırılarının Başlaması

BM'nin başvurusu sonuçsuz bırakmasından yaklaşık bir ay sonra 13 Ocak 1955'te Kıbrıs Baf limanında Yunanistan tarafından Ada'ya gönderilen silahlar ele geçirildi.³⁷ Yunanistan 1954 başından beri Kıbrıs'a silah ve mühimmat yollamasına rağmen ilk kez yakalanıyordu. Türk basınında endişe hâkimdi. Türkiye hükümetinde ise Türk-Yunan dostluğunu sürdürme eğilimi devam ediyordu. Dışişleri

²⁷ Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan dostluk anlaşmasıdır. "Üçlü Balkan Askeri ittifakı bugün Bled'te imzalanıyor", *Milliyet*, 9 Ağustos 1954, s.1.

²⁸ "Kıbrıs davasında gençlik ve Türk basını el ele verdi", *Hürriyet*, 25 Ağustos 1954, s.1.

²⁹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA)*, 030 01 123 785 2. Konu: Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nun Başbakan Menderes'e gönderdiği muhtıra hakkındadır.

³⁰ "Başvekil dün Kıbrıs heyetini kabul etti", *Hürriyet*, 15 Eylül 1954, s.1,7.

³¹ "Kıbrıs meselesi Genel Kurul gündemine alındı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1954, s.1.

³² "Birleşmiş Milletler sevk komisyonunun Kıbrıs meselesini gündeme almağa kararlaştrması üzerine Kıbrıs'taki ilhakçı Rumlar çılgına döndüler", *Hürriyet*, 25 Eylül 1954, s.1,7.

³³ "Kıbrıs Başpiskoposu Amerika'ya gidiyor", *Halkçı*, 29 Eylül 1954, s.1.

³⁴ "Kıbrıs'la çok yakından alakadarız", *Zafer*, 30 Eylül 1954, s.1,7.

³⁵ "Kıbrıs davasında Yunan Hezimetini", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1954, s.1. "Yunan teklifi hezimeteye uğradı", *Zafer*, 16 Aralık 1954, s.1.

³⁶ "Başvekil Menderes'in dün verdiği beyanat", *Zafer*, 19 Aralık 1954, s.1.

³⁷ Gaziöglü, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)*, s. 68.

Bakanı Fuat Köprülü hadiseden yaklaşık bir ay sonra 10 Şubat 1955'te, Kıbrıs hakkındaki sorulardan birine verdiği cevapta, olaylar Yunan hükümeti çevrelerinin kanaati dâhilinde değildir şeklinde açıklamada bulundu.³⁸ Bunda Türkiye'nin gündeminde ABD etkisiyle Ortadoğu'nun güvenliğini sağlamaya dönük çalışmaların yer alması etkiliydi. Zira 24 Şubat 1955'te Irak ile Bağdat Paketi imzalanmıştı.³⁹

Ardından 1 Nisan 1955'te Kıbrıs'ta Yunanistan destekli ilk EOKA (Ethniki Organosis kibriyon Agoniston)⁴⁰ saldırısı gerçekleşti.⁴¹ Saldırıları başlangıçta İngiltere yönetimini hedef aldı, yaklaşık üç ay sonra önceden planlandığı gibi Kıbrıs Türklerine yöneldi.⁴² Lefkoşa'da İngiliz Kara Kuvvetleri Karargâhı ve Valilik binasına bombalı saldırı düzenlendi, radyoevi yakıldı.⁴³ 21 Haziran 1955'ten itibaren Kıbrıs Türklerine yönelen saldırılar 14 Türk'ün yaralanmasına neden oldu.⁴⁴ Hadise üzerine Türkiye'deki öğrenciler Fazıl Küçük'e bir telgraf gönderdi. Telgrafta, patlayan bomba sadece 14 Türk'ü değil, 24 milyon Türk'ü yaralamıştır ifadeleri yer aldı.⁴⁵

Sonuçta yaklaşık üç ay devam eden EOKA saldırıları Ada yönetimini elinde bulunduran İngiltere'yi tutum belirleme zorunluluğuna itti. İngiltere Kıbrıs meselesini Türkiye ve Yunanistan'la birlikte görüşmeye karar verdi. Bunun yanında Ada'da 1931 olaylarından sonra ilk kez örgütlü bir şekilde beliren EOKA saldırıları, sonraki süreçte toplumsal çatışmaya zemin hazırladı.

İngiltere'nin Kıbrıs Politikası ve Türkiye'nin Resmen Kıbrıs Sorununa Taraf Olması

EOKA saldırıları Kıbrıs'ta sorunun büyüdüğünü gösteriyordu. Saldırıları Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak isteyen İngiltere'yi tutum belirleme zorunluluğuna itti. İngiltere Kıbrıs Türklerine yönelik saldırılardan yaklaşık bir hafta sonra ilk kez resmen 30 Haziran 1955'te Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'da Konferans yapmaya davet etti.⁴⁶ Davet teklifini Türkiye 2 gün sonra kabul ederken, Yunanistan kamuoyu baskısı ve Makarios'un etkisiyle 6 gün sonra teklife olumlu cevap verdi.⁴⁷

Türkiye hükümeti, Kıbrıs sorununa taraf olacağı anlaşılınca, belirgin bir şekilde Kıbrıs meselesine eğildi. Bu doğrultuda Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, daha aktif bir dış politika izleneceği düşüncesiyle, Dışişleri Bakanlığında yetkilendirildi. Zorlu, Londra Konferansında Dışişleri Bakanı vekili olarak Türkiye'yi temsil etti.⁴⁸

29 Ağustos 1955 tarihli Londra konferansından 5 gün önce Başbakan Menderes, İstanbul Liman lokantasında önde gelen gazetecilerle akşam yemeğinde bir araya geldi. Menderes'in buluşmasında, basında Kıbrıs Türklerine karşı katliama girişileceğine dair haberlerin yer alması etkili oldu. Menderes uzunca konuşmasında; Yunanistan'ın faaliyetlerini dünyanın başında bu kadar dert varken şüursuzlukla niteledi. Nüfus esasına göre sınır saptanması tezinin dünyada hükmü olmadığını dolayısıyla

³⁸ Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.104-106.

³⁹ Melih Esenbel, *Ayağa Kalkan Adam*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.21.

⁴⁰ EOKA hakkında bkz. Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Tarih belirtilmemiş, s.165-172.

⁴¹ Abdulhaluk Çay, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel 1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s.39.

⁴² Rum saldırı planını EOKA lideri Grivas; ilk önce İngilizlerle mücadele edip onları adadan kovacağız bundan sonra Türkleri imha edeceğiz, hedefimiz ilhaktır şeklinde açıkça ortaya koyuyordu. Bkz. H. Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1992, s.43-44.

⁴³ Çay, *a.g.e.*, s.39.

⁴⁴ Bedevi, *a.g.e.*, s.182.

⁴⁵ Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)*, s. 76.

⁴⁶ "İngiltere bizi ve Yunanistan'ı bir konferans akdetmeye çağırdı", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1955, s.1.

⁴⁷ "Hükümet İngiltere'nin Kıbrıs'a dair toplantı teklifini müsbet karşıladı", *Hürriyet*, 2 Temmuz 1955, s.1. "Yunanistan'da üçlü konferansa iştirak ediyor", *Zafer*, 6 Temmuz 1955, s.1.

⁴⁸ *BCA*, 030 18 01 02 140 80 3. Konu: Başbakan yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra Konferansı'nda Dışişleri Bakanı Vekili olarak Türkiye'yi temsil etmek ve beraberindeki heyete riyaset etmekle görevlendirilmesi hakkında kararname.

Yunanistan'ın self determinasyon uğraşının hükümsüz olduğunu belirtti. Sözlerine “*Kıbrıs'ın statükosunda memleket aleyhinde değişikliğe asla tahammül yoktur*” şeklinde açıklık getirdi.⁴⁹

Türkiye’de ilk kez bir hükümet yetkilisi Kıbrıs meselesi konusunda böyle kararlı açıklamalarda bulunuyordu. Dolayısıyla açıklamalar Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’de gündem oldu.

Menderes’in konuşması ertesi gün Türk basınında manşet oldu. Hükümet ile muhalefetin konu hakkında birleşmesi dikkat çekti. Zira bu sırada Demokrat Parti (DP) ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında gazete kapatmaya ve tutuklamaya varan olaylar yaşanıyor. Buna rağmen ana muhalefet lideri İsmet İnönü milli dava olarak gördükleri Kıbrıs’ta hükümetin politikasını destekleyeceklerini ifade etti.⁵⁰

Türk basının yanı sıra Arşiv kayıtlarındaki 200’ün üzerinde telgrafta Kıbrıs konusundaki duyarlılığı görmek mümkündür. Çeşitli kuruluşlar, Esnaf, İşçiler, Gençler Başbakanlığa destek telgrafları göndermişti.⁵¹

Menderes’in açıklamaları Yunan basınında da gündem oldu. Türkiye’nin Atina Büyükelçiliği 27 Ağustos 1955’te Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda, Menderes’in Kıbrıs meselesi hakkında yapmış olduğu açıklamaların bütün Atina gazetelerinde gündem olduğunu bildiriyor, ilgili haberleri ekte sunuyordu.⁵²

Türkiye’nin Londra Büyükelçiliği de 28 Ağustos 1955’te gönderdiği yazıda, İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan ile gerçekleşen görüşmede Türkiye’deki statükonun devamı yönündeki açıklamaların İngiltere tarafından olumlu karşıladığını bildiriyordu.⁵³

Bunun yanında kamuoyunda meydana gelen heyecan hükümetin Kıbrıs politikasını etkiledi. Başbakan Menderes Dışişleri Bakanı Zorlu’ya gönderdiği telgrafta “*memlekette hâkim olan heyecan ve yaptığım beyanatın, bütün memleketçe tam bir tasvipte karşılanması, Kıbrıs’ta statükonun muhafazasına dâima bir politika gütmemizi mümkün kılmıyor*” diyordu.⁵⁴

Londra konferansı bu atmosferde 29 Ağustos 1955’te başladı. Konferans iki aşamada gerçekleşti. Konferansın ilk aşaması 29 Ağustos-2 Eylül 1955 tarihleri arasında meydana geldi.⁵⁵ Konferansın ikinci aşaması ise 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde gerçekleşti.⁵⁶

Konferansın ikinci aşamasından önce yaklaşık 5.000 Türk Londra meydanında destek mitingi düzenledi.⁵⁷ Türk heyeti bu güçle konferansa girdi. Konferansta Türkiye statükonun devamını savundu. Yunanistan self determinasyonda ısrarcı oldu. İngiltere ise muhtariyete dönük tekliflerde bulundu.⁵⁸

⁴⁹ “Kıbrıs Bizimdir”, *İstanbul Ekspres*, 25 Ağustos 1955, s.1,2. “Menderes’in Kıbrıs’a dair sert ve kati beyanatı”, *Hürriyet*, 25 Ağustos 1955, s.1,5. “Başvekil Menderes’in Yunanlılara karşı sert ve kati ihtarı”, *Zafer*, 25 Ağustos 1955, s.1,7. “Menderes Yunanlılara çoktandır hak ettikleri cevabı verdi: Kıbrıs Türktür”, *Milliyet*, 25 Ağustos 1955, s.1.

⁵⁰ “İnönü’nün Kıbrıs’a dair demeci: Hükümetle Beraberiz”, *Ulus*, 26 Ağustos 1955, s.1.

⁵¹ *BCA*, 030 01 36 218 2-1. *BCA*, 030 01 36 218 2-6. *BCA*, 030 01 36 218 2-16. Konu: Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğüne çeşitli kişi ve kurumlardan gelen tebrik mesajları hakkındadır.

⁵² *BCA*, 030 01 36 219 2. Konu: Menderes’in Kıbrıs beyanatı üzerine, Türkiye’nin Atina Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği olduğu bilgilendirme yazısıdır.

⁵³ *BCA*, 010 09 109 341 4. Konu: Türkiye’nin Londra Büyükelçiliğinin Başvekil arzi ricasıyla Dışişleri Bakanlığına gönderdiği şifreli telgrafta, İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan’la yapılan görüşme anlatılmıştır.

⁵⁴ *BCA*, 030 01 01 8 19 1. Konu: Başbakan Menderes’in Fatin Rüştü Zorlu’ya gönderdiği cevabi telgraf hakkındadır.

⁵⁵ “Londra Konferansı dün saat 4 de işe başladı”, *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1955,s.1. “Kıbrıs konferansına ara verildi”, *Ulus*, 3 Eylül 1955, s.1,7.

⁵⁶ “Londra Konferansının ikinci safhası yarın başlayacak”, *Zafer*, 5 Eylül 1955, s.1. “Kıbrıs Konferansı dün akşam sona erdi”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1955, s.1.

⁵⁷ “5.000 Türk Londra’da Kıbrıs için miting yaptı”, *Hürriyet*, 5 Eylül 1955, s.1. “Londra’da dün 5 bin Türk miting yaptı”, *Ulus*, 5 Eylül 1955, s.1.

⁵⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2001*, 7.bs. , Der Yayınları, İstanbul, 2008, s.957.

Ancak tarafların tezlerini dile getirdiği konferans 7 Eylül 1955'te bir sonuç alınmadan dağıldı. Konferansın sonlanmasında Türkiye'de 6/7 olayları olarak bilinen taşkınlıkların yaşanması etkili oldu.

Londra Konferansı sonuçsuz kalsa da konferansın toplanması Kıbrıs sorunu açısından oldukça önemli sonuçlar doğurdu. İngiltere Kıbrıs'ta sorun olduğunu kabullendi, bu bağlamda sorunu ilk defa Türkiye ve Yunanistan'la görüştü. İngiltere'nin girişimiyle konferansa katılan Türkiye, Kıbrıs sorununa ilk kez resmen taraf oldu. Yunanistan ise self determinasyon ısrarını bir kez daha güçlü bir sesle dile getirme fırsatı buldu. Ayrıca Konferansın toplanması Kıbrıs Rumları açısından terör saldırılarının başarısı oldu.

Kıbrıs Sorununun Türkiye'ye Yansıması

Londra Konferansı devam ederken Türk basınında, Yunanistan'ın Selanik şehrinde Atatürk'ün evine bombalı saldırı düzenlendiği haberi yer aldı.⁵⁹ Bu haberle Türkiye'de kontrol edilemeyen taşkınlıklar yaşandı. İzmir Yunan konsolosluğunun yakılması, Rumlara ait ev ve işyerlerinin tahrip edilmesi gibi istenmeyen olaylar meydana geldi.⁶⁰

Türkiye hükümeti, olayları önleyebilmek için 7 Eylül 1955'te derhal sıkıyönetim ilan etti.⁶¹ Ardından 10 Eylül 1955'te İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etti.⁶² Hükümete ABD'den uyarı mektubu geldi. Olaylar Kıbrıs sorununa ilk kez resmen taraf olan Türkiye'yi uluslararası arenada oldukça güç durumda bırakırken Yunanistan'ın elini güçlendirdi.

Bunun üzerine hükümet yetkilileri Kıbrıs meselesini gündemden düşürmeye yöneldi. Ajans Türk haber servisi yetkilisi Necdet Evliyagil'in 22 Eylül 1955'te Başbakan Menderes'e gönderdiği yazıda bunu görmek mümkündür. Evliyagil Başbakan Menderes'e gönderdiği yazıda, "*Her vakit olduğu gibi Kıbrıs'tan alaka çekici haberler almaya devam ediyoruz ancak şifahende arz ettiğim vecihle bunlara bültenimizde yer vermiyoruz*" diyordu.⁶³

6/7 Eylül olayları sonrası Türkiye hükümeti Kıbrıs sorununu gündemden düşürmek istese de hükümetin Kıbrıs politikasındaki tutumu değişmedi. Ayrıca istenmeyen 6/7 Eylül olayları kamuoyunun Kıbrıs konusundaki duyarlılığını arttırdı. Kamuoyu baskısı sonraki süreçte hükümet yetkililerinin Kıbrıs sorunuyla yakından ilgilenmesini sağladı.

Sonuç

Sonuçta 1954-1955 yıllarında zincirleme gelişen olaylar Kıbrıs meselesinde yeni bir safhanın başladığını gösterdi. Yunanistan'ın ilk kez resmen çaldığı BM kapısı bir daha kapanmadı. BM'ye yapılan başvurular sonraki dönemde gelenek halinde devam etti. Yunanistan'ın EOKA saldırılarıyla ettiği terör tohumları Kıbrıs Barış Harekâtına kadar yaklaşık 20 yıl daha can aldı. Terörü sonlandırmak üzere İngiltere'nin davetiyle konuya ilk kez resmen taraf olan Türkiye, Kıbrıs'a dair yaklaşık 32 yıldır sürdürdüğü tarafsızlık politikasını terk ederek aktif bir politikaya yöneldi. Kıbrıs sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla İngiltere öncülüğünde ilk kez yapılan ülkeler arası görüşmeler, sonraki süreçte değişik platformlarda çeşitlenerek devam etti. Türkiye açısından istenmeyen sonuçlar doğuran 6/7 Eylül olayları, kamuoyunun Kıbrıs konusundaki duyarlılığını arttırdı. Türkiye'deki hükümetlerin Kıbrıs

⁵⁹ "Atamızın evi bomba ile hasara uğradı", *İstanbul Ekspres*, İkinci Baskı, 6 Eylül 1955, s.1.

⁶⁰ "Yunan konsolosluğu ve pavyonu ateşe verildi", *Hürriyet*, 7 Eylül 1955, s.1. "Hükümet zararı ödeyecek", *İstanbul Ekspres*, 7 Eylül 1955, s.1.

⁶¹ *BCA*, 030 18 01 02 140 82 2. Konu: Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi 4/5843 sayılı kararnameye göre, Selanik'te vuku bulan hadise karşısında asayişi sağlamak amacıyla, İstanbul, İzmir ve Ankara'da örfi idarenin ilan edilmesi hakkındadır.

⁶² "Dâhiliye Vekili Dr. Namık Gedik istifa etti", *Hürriyet*, 11 Eylül 1955, s.1.

⁶³ *BCA*, 030 01 129 839 1. Konu: Ajans Türk yetkilisi Necdet Evliyagil tarafından 22 Eylül 1955'te Kıbrıs hakkında Başbakan Menderes'e gönderilen yazıdır.

politikası belirlemesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla 1954-1955 yıllarında Kıbrıs meselesine dair gelişen olaylar, hem Kıbrıs meselesinde yeni bir başlangıç oluşturdu hem de sonraki süreçte belirleyici rol oynadı.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları ve Meclis Tutanakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030 01 123 785 2. Konu: Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nun Başbakan Menderes'e gönderdiği muhtıra hakkındadır.

BCA, 030 18 01 02 140 80 3. Konu: Başbakan yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra Konferansı'nda Dışişleri Bakanı Vekili olarak Türkiye'yi temsil etmek ve beraberindeki heyete riyaset etmekle görevlendirilmesi hakkındaki kararnamedir.

BCA, 030 01 129 839 1. Konu: Ajans Türk yetkilisi Necdet Evliyagil tarafından 22 Eylül 1955'te Kıbrıs hakkında Başbakan Menderes'e gönderilen yazıdır.

BCA, 030 18 01 02 140 82 2. Konu: Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi 4/5843 sayılı kararnameye göre, Selanik'te vuku bulan hadise karşısında asayişi sağlamak amacıyla, İstanbul, İzmir ve Ankara'da örfi idarenin ilan edilmesi hakkındadır.

BCA, 030 01 36 218 2-1. ; **BCA**, 030 01 36 218 2-6. ; **BCA**, 030 01 36 218 2-16. Konu: Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğüne çeşitli kişi ve kurumlardan gelen tebrik mesajları hakkındadır.

BCA, 030 01 36 219 2. Konu: Başbakan Menderes'in Kıbrıs beyanatu üzerine, Türkiye'nin Atina Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu bilgilendirme yazısıdır.

BCA, 030 01 01 8 19 1. Konu: Başbakan Menderes'in Fatin Rüştü Zorlu'ya gönderdiği cevabi telgraf hakkındadır.

BCA, 010 09 109 341 4. Konu: Başbakan Menderes'in Kıbrıs beyanatu üzerine, Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğinin Başvekile arzı ricasıyla Dışişleri Bakanlığına gönderdiği şifreli telgraftır. Telgrafta, İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan'la yapılan görüşme anlatılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), C: 19, B: 90, O:1, 15.8.1945, s. Ekler 1-18.

TBMMTD, C:13, B:41, O:1, 18.2.1952, s.313-340

TBMMTD, C:23, B:33, O:1, 23.1.1950, s. 288.

Gazeteler

Cumhuriyet

Halkçı

Hürriyet

İstanbul Ekspres

Milliyet

Ulus

Vakit

Zafer

Kitap, Tez ve Makaleler

ALASYA, H. Fikret, *Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1992.

ARMAOĞLU, Fahir, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, 7.bs., C:1 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.

BEDEVİ, Vergi, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi*, 2.bs., Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayınları, Lefkoşa, 1966.

ÇAY, Abdulhaluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel 1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.

ERİM, Nihat, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, t.y.

ERTEM, Barış, "Türkiye-ABD ilişkilerinde Marshall Planı ve Truman Doktrini", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 12, S:21, 2009.

ESENBEL Melih, *Ayağa Kalkan Adam*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

FIRAT, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler 1945-1960", Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1 1919-1980*, 13. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (Cilt-I)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960.

GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, İstanbul, 1996.

GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 1998.

GÜREL, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.

İSMAİL, Sabahattin, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İl belirtilmemiş, 1992.

KESER, Ulvi, *Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, t.y..

KÜRŞAT-ALTAN-EGELİ, Fikret-Mustafa H.-Sabahaddin, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1978.

ORAN Baskın, "Uluslararası Ortam ve Dinamikler 1945-1960", Ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1 1919-1980*, 13. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

SERTER, Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878-1981)*, Eğitim Kültür ve Gençlik Bakanlığı, Lefkoşa, 1982.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2001*, 7.bs. , Der Yayınları, İstanbul, 2008.

İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html

Girit ve Kıbrıs Meseleleri : Mukayeseli Tahlil

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL
Pamukkale Üniversitesi / Denizli

Kıbrıs ve Girit, Doğu Akdeniz ve Adalar de iki büyük ada olup (Kıbrıs 9.251, Girit 8.261 km²) tarihi boyunca Doğu Akdeniz havzasında hâkimiyet kuran devletlerin ilgisini çekmiştir. Doğu-batı ticaret yollarının geçtiği yerde bulunmasından dolayı stratejik konumu itibarıyla bu iki ada tarih öncesi devirlerden itibaren istilalara maruz kalmış, birçok kavme ev sahipliği yapmıştır. Anadolu ile olan coğrafi yakınlığı ve aynı zamanda Anadolu ve Yunan sahillerini kontrol edecek mevkide bulunmaları sebebiyle Anadolu'da kurulan devletlerin ilgisini çekmiştir.

823 yılında Araplar tarafından feth edilen Girit 960 yılında Bizans tarafından geri alınmıştır. 1200 yılında bir ara Latinlerin eline geçen Girit 1204 yılında Venedikliler tarafından satın alınmıştır.

Akdeniz'in çok stratejik bir noktasında bulunan bu adayı feth etmekte Osmanlılar bir hayli geç kalmışlardır. Buna imparatorluğun başka yerlerle meşguliyeti sebep olmuş olabilir. Sultan IV. Murad'ın saltanatı sırasında Girit'in fethi gündeme gelmiş ve bu iş için donanma hazırlıklara başlamışsa da adaya sahip olan Venedikliler epeyce para sarf ederek sulhü satın almışlardı. Sultan İbrahim zamanında Mısır'a gitmekte olan mazul dârüssaade ağasının gemisinin Venedikli korsanlar tarafından ele geçirilmesi Girit'in fethini zaruret haline getirdi.

1645 yılında Kaptan-ı derya Yusuf Paşa komutasındaki donanma önce Hanya kalesini aldı. Bunu Resmo ve diğer kalelerin fethi takip etti. Fakat Kandiye kalesini bir türlü alamadı. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi, yerine çocuk yaştaki IV. Mehmed'in geçirilmesi hadiseleri başkentte bir dizi ihtilale ve idarî istikrarsızlığa yol açtı. Girit'le ilgilenilemedi. Sonunda Köprülü Fazıl Ahmed Paşa bizzat gidip Kandiye kalesini feth etmeye muvaffak oldu (1669). Kandiye kalesinin uzun süren direnmesinin bir sebebi de bu savaşın bir Müslüman-Hıristiyan çatışması haline gelmesi ve Avrupa'nın asker, malzeme ve para desteği sağlamasıdır. Bunların en başta geleni o sırada Avrupqa'nın en güçlü devleti olan Fransa'ydı. Kandiye kalesinin düşeceğini anlayan Venedikliler bir antlaşmayla kaleyi teslim razı oldular. Antlaşmaya göre Suda, Spinalunga ve Granbusa limanları Venedik'te kalacaktı. Bu limanlar 1715 yılında Osmanlı hâkimiyetine katılacaktır. Ancak 1669'dan itibaren Girit'te Osmanlı idaresi kurulmuş ve Kandiye merkez olmak üzere Girit eyaleti teşkil edilmiştir¹.

Girit'in yerli halkı Ortodoks mezhebine mensuptu. Adayı 1200 yılında ele geçiren Venedikliler ise Katolikti. Bu sebeple ada halkına aynı Kıbrıs'ta olduğu gibi çok sert muamele etmişler, ağır vergiler ve angaryalarla halkı ezmişlerdir. Osmanlı idaresinin daha âdil bir vergi sistemi uygulaması ve angaryaları kaldırması ada halkı üzerinde etkisini göstermiş ve daha adanın fethi tamamlanmadan önemli bir kısmı İslamiyeti kabul etmiştir. Venediklilere karşı kaleleri müdafaa için İstanbul'dan asker takviyesi yapılamayınca *yerli kulları* denilen bu Müslüman olmuş halk kaleleri beklemiştir. Osmanlılar Kıbrıs'a Anadolu'dan nüfus muhacereti yapmadılar. Müteferrik bazı göçler olmuş olabilir.

¹ Girit Adasının Osmanlı idaresine geçişi ve meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi için bkz. Hüseyin Kami Hanyavî, *Girit Tarihi*, İstanbul 1288, s. 204-304; Cemal Tukin, "Girit", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, c. IV, s. 794 vd; ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, Ankara 1973, s. 328-342, 414-421.

Venedikliler zamanında 250 bin olduğu ifade edilen Girit'in nüfusu 19. yüzyıla kadar pek değişmemiştir. Bu nüfusun yarısı Müslüman yarısı ise Grekçe konuşan Giritlilerdi. Fakat 1821'deki Yunan isyan sırasında adanın nüfusu 130 bine düşmüş ise de 1865'te 210 bine yükselmiştir.

19. yüzyıla kadar Girit'te dikkate değer bir olay yoktur. Bu yüzyılda Fransız ihtilâliyle ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri Osmanlı imparatorluğunu da etkilemekte gecikmeyecektir. 1821 yılında çıkan Yunan isyanı adadaki Rumlar arasında bir hareketlenmeye sebep olduğu anlaşılmaktadır. Giritlileri isyana tahrik eden başta Ruslar ve Fransa'dır. Rus tahriklerinin kökeni Çar I. Petro'ya kadar gider. İşte bu dönemde, Rumları örgütleyerek isyana hazırlayan kuruluş Filiki Eteryaya² Cemiyeti oldu. 1814 yılında Odesa'da kurulan bu cemiyetinin amacı, görünüşte Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Hıristiyan unsurların eğitim ve öğretimini geliştirmektir. Gerçekte ise Bizans İmparatorluğunu ihya etmektir. Cemiyetin başkanı ise Eflak-Buğdan voyvodası Fenerli Konstantin İpsilanti'nin oğlu Aleksandr İpsilanti idi. Bu cemiyet, el altından Rus çarlığı tarafından destekleniyordu. Filiki Eteryaya Cemiyeti kurulduktan bir müddet sonra Mora yarımadasında ve Adalar Denizinde yoğun bir faaliyete geçti³.

Girit Rumlarının ilk isyanı Tepedelenli Ali Paşa isyanı sırasında meydana geldi. Osmanlı ordularının isyanla uğraştığı bir sırada, Etniki Eteryaya Cemiyetinin kışkırtmaları sonucu, Girit Rumları Osmanlı idaresine karşı ayaklandı. İsyân 1821 yılı Temmuz ayı başında İsfakya ve Hanya sancağının dağlık köylerinde başladı. Osmanlı hükûmeti, Mora ve Girit'te patlak veren bu isyan üzerine Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Mehmet Ali Paşa, isyanı bastırma karşılığında Mora ve Girit valiliklerini istedi. Osmanlı hükûmetinin bu talepleri kabul etmekten başka çaresi yoktu. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasında Girit'e çıkan kuvvet isyanı bastırdı. İbrahim Paşa kuvvetleri peşinden Mora yarımadasındaki isyanı da bastıracaktı⁴. Fakat 1827-1828 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordularının mağlup olması sonucu imzalanan Edirne antlaşmasıyla Yunanistan bağımsız bir devlet haline geldi.

Osmanlı imparatorluğunun Hıristiyan tebası arasında yayılan milliyetçilik fikirleri sebebiyle Balkanlarda isyan hareketleri durmayacaktır. Bu isyanlarda Ruslar baş tahrikçi durumunda idiler.

Girit'te çıkan 1858, 1866, 1878, 1897 tarihli isyanların temel sebebi Girit Rumlarının Yunanistan'a bağlanmak istemeleridir. Osmanlı ordusu bu isyanları her seferinde bir şekilde bastırmayı başardı. Hatta 1866'da başlayan isyanda bizzat Sadrazam Âli Paşa Girit'e gitti ve uzun bir süre kalarak reformlar yaptı; halka birçok imtiyazlar verildi, vergiler azaltıldı. Fakat bütün bunlar Rusya ve Fransa başta olmak üzere Avrupa devletlerinin Rumları tahrikini ve Rumların her fırsatta ayaklanmalarını önleyemedi.

Yunanistan tarafından silahlandırılan Rumlar adadaki Müslümanları göçe zorlamak için teröre başladı. Osmanlı devletinin 19. yüzyılda yaşadığı Doksanüç bozgunu gibi büyük badireler ve Avrupa devletlerinin Yunanistan'ı desteklemeleri sebebiyle adadaki Müslümanlar büyük acılar yaşadılar. 1897'deki askerî mağlubiyete rağmen Yunanistan Girit'te muvaffak oldu; Düvel-i muazzama denilen Avrupa devletlerinin baskısıyla Girit'e muhtariyet verildi. Girit'e Yunan hanedanından bir vali tayin

² 1894 yılından itibaren cemiyet Etniki Eteryaya cemiyeti adını alacaktır. Bkz. M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s. 7-8.

³ Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944, s. 108-110.

⁴ Zekeriya Türkmen, *Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyânını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)*, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), (2001) Sayı: 12, s. 219-244.

edildi. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle başlayan istikrarsız ortamında Yunanistan Girit'i ilhak ettiğini ilan etti. İttihatçıların “*Girit bizim canımız, feda olsun kanımız*” sloganlı mitinglerinin pratikte bir sonucu olmadı. 1912’de Balkan savaşından ağır bir mağlubiyetle çıkılınca Girit’in Yunanistan’a ait olduğu yapılan 30 Mayıs 1913 tarihinde yapılan Londra antlaşmayla hukuken kabul edilmiş oldu⁵. Kısacası askeri ve siyasi olarak büyük güç kaybetmiş olan Osmanlı devleti Girit’i kaybetti.

Kıbrıs’a gelince; Anadolu, Mısır ve Suriye toprakları Osmanlı sınırlarına dâhil edilince Kıbrıs tam da bu bölgelerin ortasında, Venedik hâkimiyetinde bir Hıristiyan kalesi görünümü almıştır. İşte bu sebeple gerek siyasi ve stratejik gerekse ekonomik ve nihayet dini sebeplerle Kıbrıs’ın Osmanlı topraklarına katılması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Doğu Akdenizde sık sık karşı karşıya gelen Venedik ile Osmanlı devletinin menfaatleri çatışıyor; Venedik Osmanlılar için Doğu Akdeniz ve Adalar denizindeki seyr ü sefer için engel teşkil ediyordu.

Kıbrıs Avrupa-Asya arasındaki ticaret yolu üzerinde yer alıyordu. Akdeniz’de faaliyet gösteren Hıristiyan korsanlar Kıbrıs’ı üs olarak kullanıyorlardı⁶. İstanbul-İskenderiye arasındaki ulaşım korsan faaliyetleri yüzünden sekteye uğramakta, Osmanlılar bundan çok zarar görmekteydiler. İşte Osmanlıların Kıbrıs’ın fethine girişmelerinin esas sebebi budur⁷.

Ayrıca, Müslüman Araplar tarafından adaya yapılan seferler sırasında Hz. Muhammed’in halası Ümmü Haram’ın burada şehid düşmesi ve kabrinin burada bulunmasından dolayı ada Osmanlılar nazarında dinî bir cazibe merkezi idi⁸. Mısır Memluk devleti Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılınca, bunların önceden Mekke ve Medine halkına bağışladıkları yıllık Kıbrıs haracının yerine ulaştırılması işi de Osmanlılara kalmıştı.

Kıbrıs fethi için serdar tayin edilen Lala Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması üç filo halinde ve farklı zamanlarda İstanbul’dan ayrıldı. 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol Kalesi’nin alınmasıyla başlayan harekât, 1 Ağustos 1571’de Magosa Kalesi’nin teslim alınmasıyla tamamlandı.

Kıbrıs adasının fethi tamamlandıktan sonra ada Kıbrıs Beylerbeyliği adı altında Osmanlı idari taksimatına katılmıştır. İdari taksimatın ardından askerî, malî ve hukukî müesseseler oluşturulmuştur⁹. Klasik Osmanlı fetih siyaseti Kıbrıs adasında da tatbik edilmiştir. Bunun ilk adımı olan arazi, nüfus ve emlak tahriri yapılmıştır¹⁰. Kıbrıs Eyaleti’nin idari statüsü zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. Bunda Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’de Venediklilerle devam eden mücadeleleri sebebiyle ticaretin durması, çekirge salgını ve diğer doğal afetler sebebiyle hayatın zorlaşması ve adadan göçler gibi faktörlerin etkisi olmuştur. Nüfusu azalan ada beylerbeylik salyânesini veremeyecek duruma

⁵ Emin Ünsal, *Girit’in Osmanlı Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009, s. 87-98, 108-110.

⁶ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III’ncü c., 3 ncü Kısım Eki Kıbrıs Seferi (1570-1571)*, Ankara 1971, s.11.

⁷ Halil İnalçık, *aynı eser*, s.21.

⁸ 638 yılında gerçekleşen fetih hareketinde Kıbrıs’ta şehit düşen Ümmüharam bint-i Milhan Ensari’nin şehid olduğu yere, sonradan Türkler tarafından bir cami ve türbe yapıp ziyaretgâh haline dönüştürülmüştür. Kendisinin Hz. Muhammed’in halası olduğu rivayetleri bu cami ve türbenin adada yaşayan Türkler nazarında mukaddes görülmesinde etkili olmuştur, bkz., Alasya, *aynı eser*, s.11.

⁹ Nuri Çevikel, “1570-1571 Türk Fethi İle Kıbrıs’ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi”, *Journal for Cyprus Studies*, 3/4, Gazi Magosa 1997, s.357-398.

¹⁰ Halil İnalçık, “Ottoman Policy and Administration In Cyprus After The Conquest”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliği*, Ankara 1971, s. 64.

geldiğinden 1670 yılında beylerbeyilik çıkarılıp kaptan paşalığa ilhak edilmiştir. Bu da fazla sürmemiş ada önce veziriazam hassı sonra da Divan-ı hümâyûna bağlı *muhassıllık* haline getirilmiştir¹¹.

Kıbrıs Adası 1703 yılına kadar Kaptan Paşa tarafından tayin edilen mütesellimler tarafından idare edilmiştir. 1703 yılı itibarı ile III. Ahmet ada idaresini Kaptan Paşa'dan alarak sadrazamlara has olarak vermiştir¹². 1785 yılından itibaren Kıbrıs'ın yönetimi sadarettten alınarak doğrudan Divân-ı hümâyûna bağlı bir muhassıllık haline getirilmiştir. Kıbrıs'ta kurulan muhassıllık idaresi 1839 yılına kadar devam etmiştir. 1839-1861 yılları arasında ise ada Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti'ne bağlı bir sancak haline getirilerek idaresine kaymakam tayin edilmiştir¹³.

Kıbrıs adası fethedildikten sonra buranın şenlendirilmesi çalışmalarına başlanmış ve Anadolu'nun muhtelif eyaletlerinden Türk nüfus adaya nakledilerek iskâna tabi tutulmuştur¹⁴. 1571 yılında başlayan adaya nüfus gönderme faaliyeti yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve adaya yaklaşık 40.000 kişi yerleştirilmiştir. İlk iskân teşebbüslerinin ardından adaya nüfus transferi 17. ve 18. yüzyıllarda da devam etmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti Kıbrıs'ta yaşayan yerli Ortodoks Rumlar lehinde de yeni düzenlemeler getirmiştir. Öncelikle adada Venedik devrinden beri uygulanmakta olan ağır vergi uygulamaları kaldırılarak nisbeten daha hafif olan Osmanlı vergi sistemi yürürlüğe konmuştur¹⁶. Ardından Venedik idaresi devrinde kaçan yerli halkın geri dönmesi de sağlanmıştır. Ortodoks Başpiskoposluğu'nun Venedik tarafından gasb edilen hakları iade edilmiş, adada yaşayan Ortodoks Rumların temsilcisi durumuna getirilmiştir¹⁷.

Osmanlı fethinden sonra adadaki gayrimüslimlerin bir kısmının ihtida ederek İslamlaştığı bilinmektedir. Bunda Müslümanların hukuken daha üstün bir statüde bulunmaları ile Osmanlı idaresinin Venedik hâkimiyetindeki birçok uygulamayı ve ağır vergileri zulüm sayarak kaldırmasının etkili olduğu muhakkaktır. Balkanlardaki İslamlaşmanın da benzeri faktörlerin tesiriyle meydana geldiği malumdur. Bu minvalde adada kurulan Osmanlı idaresinin adil idaresinin aynı Girit'te olduğu gibi Rumların İslamiyeti tercihlerinde temel faktör olduğu söylenebilir.

19. yüzyıla kadar Kıbrıs'ta da dikkate değer bir olay yoktur. Aynı şekilde bu yüzyılda Fransız ihtilâliyle ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri Kıbrıs Rumları arasında hareketlenmeye sebep olmuştur.

¹¹ Recep Dünder, *aynı eser*, s. 90.

¹² Ali Efdal Özkul, *aynı eser*, s. 15.

¹³ TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.20.

¹⁴ Kıbrıs'ın fethinden sonra adada meydana gelen toplumsal değişim hakkında bkz. Nuri Çevikel, "1570-1571 Türk Fethi İle Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Journal for Cyprus Studies*, 3/1, Gazi Magosa 1997, s. 39-68; Mehmet Demiryürek, "Belgeler Ve Sözlü Tarih Çalışmaları Işığında Fetihden Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, Sayı 103, İstanbul 2002, s. 44-49.

¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi Ve ilk İskân Teşebbüsü (1570-1571), *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Gazi Magosa 1991, s. 60-61.

¹⁶ Alasya, *aynı eser*, s.20.

¹⁷ Alasya, "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971, s. 131-133.

1839 tarihi ile başlayan yeni dönem Kıbrıs idaresinde de değişiklikleri gündeme getirmiş, yapılan reformlar adada da uygulanmaya çalışılmıştır¹⁸. Tanzimat fermanı imparatorluğun bütün eyaletlerine duyurulmuştu¹⁹. Ancak burada Tanzimat hükümlerinin yürürlüğe girmesi bir yıl gecikmiştir. Bunun sebebi Kıbrıs Valisi Talat Paşa ve ada ileri gelenlerinin Lefkoşa Eyalet Meclisinin teşekkülü sırasında meclis azalıklarına kendilerine yakın adamları seçtirmeleridir.

Tanzimat devrinde ülke yönetimi Eyalet-Sancak-Kaza olarak üç ana birime ayrılmıştır. Sancak, Tanzimat öncesinde olduğu gibi asıl birim olmakla birlikte, kazalara birer müdür tayin edilmesi sonucunda, eyaletin bir alt birimi olmanın yanı sıra en küçük idari birim olma niteliğini yitirmiştir. Muhassıllığın kaldırılması ile birlikte yapılan düzenleme sonucu 1842 yılı başlarından itibaren yeni idari bölünme, Tanzimatın uygulandığı yörelerde yürürlüğe girmiştir. Eyalet merkezlerinde vali veya mutasarrıfın başkanlık ettiği meclisler oluşturulmuştur. Bu meclislere gayrimüslim cemaat temsilcileri de üye olmuşlardır.

Kıbrıs, tarihi boyunca pek çok kavmin gelip yerleştiği bir yer olduğundan dolayı ada zamanla dinler ve kavimler mozaiği haline gelmiştir. Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlardan oluşan hâkim iki etnik unsur vardır. Bunların dışında, tarihi mirasın birer parçası olarak, az sayıda Ermeni, Marunî, Yahudi, Linobambaki vs. de bulunmaktaydı.

Klasik Osmanlı toplum düzeninin çekirdeği aynen adaya taşınmış ve burada da Türk toplum yapısı tesis edilmiştir. Müslüman Türk toplumu Kıbrıs sahil şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Magosa ve Lefkoşa surları içinde yalnızca Türk ailelerin yaşamasına izin verilmiştir. Bunun yanında iç bölgelerde kalan kaza merkezleri ve köylere de Türk nüfus yerleştirilmiştir.

Adaya yerleşen Türkler burada gündelik hayatlarını devletin iktisadi yapısı içerisinde devam ettirmişler, mal sahibi olmuşlar, miras bırakmışlar, vakıf kurmuşlar, evlenip boşanmışlar, bahçelerini işlemişler, ticaret yapmışlar, vergi yükümlülüklerini yerine getirmişler, birbirleri ve diğer etnik unsurlarla her türlü sosyal ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

Kıbrıs toplumunu oluşturan en önemli gayrimüslim unsur Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı bulunan Rumlardır. Ada nüfusu içerisinde, Türk topluma nispetle daima nüfus fazlalığına sahip olmuşlardır. Belgelerde genellikle Rumlardan zimmî olarak söz edilmektedir. Kıbrıs Türklerinin Türkiye ile olan etnik bağlarının aksine ada Rumlarının bugünkü Yunanistan ve Yunan toplumu ile doğrudan bir etnik bağları yoktur. Bunlar adanın Roma İmparatorluğu idaresi devrinde Hıristiyanlaştırılan ve daha sonra da Bizans İmparatorluğu döneminde Yunan kültür dairesinin etkisi altında kalarak asli kimlikleri yerine Yunan kimliğine sahip olmaya başlayan eski halkların devamıdır²⁰.

Kıbrıs'ın nüfusuna gelince; ada olması sebebiyle Kıbrıs nüfusunun sürekli dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. Türk fethini takiben yapılan ilk tahrir ait defterlerden elde edilen sayı yıllara göre inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Rakamlardaki farklılık ada nüfusu hakkında Osmanlı resmi vesikalarının kesin sayılar vermemesi ve özellikle de 1831 nüfus sayımına kadar sayımların yapılaş felsefesinden kaynaklanmıştır.

¹⁸ Tanzimatın Kıbrıs'ta uygulanmasına dair bkz. Haydar Çoruh, "1833 Kıbrıs İsyanı, İsyanda Yabancı Konsolosların Rolü ve Adada Tanzimatın Uygulanması", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, I, Gazi Magosa 2000, s. 295-306.

¹⁹ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa Ve Tanzimat*, Ankara 1991.

²⁰ Erdönmez, *Aynı Tez*, s. 36 vd..

düşerdi. Hem ayrıca adada İngiliz üsleri vardı. Şayet Kıbrıs tek bir devletin eline geçerse bir süre sonra İngiltere üslerini kaldırmak zorunda kalırdı. Ama Türkiye ve Yunanistan arasında antlaşmazlık sürüp giderse adadaki üslere kimse bir şey diyemezdi. Bu sebeple Türkiye'yi devreye sokmaya karar verdi. O sıralarda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olan değerli tarihçi Fuat Köprülü “*Bizim Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur*” diye demeç veriyordu. Köprülü haklıydı çünkü Türkiye Lozan'da Kıbrıs'ın İngiltere'nin bir sömürgesi oluşunu tasdik etmişti. Ancak adada oldukça mühim miktarda Türk vardı ve İngiliz hâkimiyetinin sona ermek üzere olduğu 1950'li yıllarda bunlar katliam ve sürgün tehdidi altında idiler. Türkiye'de meseleye önce basın sahip çıktı. Türk milleti basının ön ayak olmasıyla derhal harekete geçti. Adanın Türkiye ile Yunanistan arasında taksimi gündeme geldi ve “*Ya Taksim Ya Ölüm Mitingleri*” başladı. Sonunda Menderes hükümeti de Türk milletinin hassasiyetini göz ardı edemedi. Ayrıca Kıbrıs'ın Yunanistan'ın kontrolüne geçmesi halinde stratejik açıdan Türkiye için teşkil edeceği tehlike fark edilince meselenin bir devlet politikası olarak benimsenmesine yol açtı. Bu arada Yunanistan Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için birçok teşebbüslerde bulunuyordu. Adaya gizlice askeri birlikler gönderiliyor, Türkler göçe zorlanıyordu. Demokrat Parti hükümeti diplomatik gayretler sonucu 1959 Londra ve 1960 Zürih antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmalarla Kıbrıs, nüfus oranları kıstas alınarak Rumların yedi ve Türklerin üç nisbetinde temsil edileceği bir müstakil devlet haline getirildi ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantör devlet oldular. Bu antlaşmalarla adaya küçük de olsa bir Türk askeri birliği de yerleştirildi.

Londra ve Zürih antlaşmaları ile Türkiye'nin garantör devlet haline gelmesi adadaki Türkler için çok önemli bir güvence idi. Çünkü tamamen Rumların ve İngilizlerin insafına terk edilmiş bulunan Kıbrıs Türklerine hukuken Türkiye'nin yardım imkânı ortaya çıkmıştı.

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Rumlar çoğunluğu teşkil etmeleri sebebiyle idarî bakımdan avantajlı durumda idiler. Ancak Rumlar ve Yunanistan bundan memnun değillerdi. Onların niyeti Kıbrıs'ı tamamen Yunanistan'a bağlamak, yani Enosis'ti. Bu sebeple bir iki yıl geçmeden 1963 yılında Türklere karşı saldırılar başlatıldı. Haliyle Türkiye buna tepki gösterdi. 1964 yılında uçaklarını Kıbrıs üzerinde uçurdu. Birleşmiş Milletler araya girdi. Bıktırıcı diplomasi yine devredeydi. Türkiye adaya müdahale için hazırlıklar yaparken ABD Devlet başkanı Johnson Türkiye Cumhuriyeti Başbakanına iki mektup gönderdi. Diplomatik nezaketten uzak, kaba bir üslupla kaleme alınmış olan bu mektuplarda Türkiye'ye Kıbrıs'a müdahale edemeyeceği, Türkiye'nin elindeki silahların ABD malı olduğu ve ABD menfaatleri aleyhinde kullanılamayacağı belirtiliyor ve NATO ittifakının işlemez hale geleceğine vurgu yapılarak Sovyetler karşısında Türkiye'nin yalnız bırakılacağı ihsas olunuyordu.

ABD'nin Türkiye karşıtı tavrı ve Türkiye'nin bazı teknik eksiklikleri sebebiyle Kıbrıs'a çıkartma yapmak mümkün olmadı. 1974 yılına kadar ihtilaf çözümlenmeden devam etti. Bu tarihte askerî bir cunta tarafından yönetilen Yunanistan'dan gönderilen subayların kontrolündeki Rum Muhafız Birliği ayaklanarak Enosis'i gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Papaz Makarios kaçtı. Darbenin lideri Nikos Sampson Cumhurbaşkanı ilan edildi. Türkiye garantörlük hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974'te adaya çıkarma yaptı ve adanın yaklaşık yüzde otuzunu ele geçirdi. Avrupa ve Amerika bunu bir türlü kabullenmedi ve Türkiye'yi bu konuda asla affetmedi. ABD müttefikimiz olduğu halde 1974 yılından itibaren askeri ambargoya başladı. Türkiye siyasi ve ekonomik alanda tam bir baskı altına alındı.

Türkiye'nin 1974'ten sonra Kıbrıs Türklerinin haklarını hukuken garanti altına almaya matuf çözüm teklifleri Rumlar ve Yunanistan tarafından kabul görmedi. ABD ve Avrupa devletleri Kıbrıs konusunda Türkiye'ye açıkça baskı yapılmasını ve adanın statüsünün 1974'ten önceye çevrilmesini istemekteydi. 1983 yılında Kıbrıs'ta yaşayan Türkler Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adı altında

bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak ABD, Avrupa devletleri ve Rusya bu devleti kabul etmediler. Aslında bu devlet ilanı Rumları kalıcı barışa ikna için yapılmış bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili ana tezi adadaki Türklerin hayatının güvence altına alındığı, uluslar arası antlaşmalarla Türkiye'nin garantör devlet olarak kabul edildiği iki toplumlu bir yönetim tarzıdır.

Ancak bugünün Düvel-i muazzama'sı Kıbrıs'ı hala Rumların devleti olarak görmektedir. 2004 yılında Güney Kıbrıs bütün Kıbrıs'ı temsil ettiği iddia edilerek Avrupa Birliği'ne alınmıştır.

Kıbrıs'ın statüsünün 1974 öncesine döndürülmeye çalışılması aslında Türkiye'yi geri adım attırarak milletimizin gururunu kırmak ve moral açısından zayıflatmak amacını taşımaktadır.

Bugün Türkiye'de, etkileri az da olsa, bir grup, başımıza gelen bütün belaların Kıbrıs yüzünden olduğunu, Kıbrıs'ı verip bu belalardan kurtulmamız gerektiğini düşünmektedirler. Hâlbuki Batı'nın temsil ettiği maddi güç karşısında kendine güven duygusunu kaybetmiş, moral değerler açısından yıpranmış, eziklik içerisindeki bu insanların unuttuğu bir husus vardır: Kıbrıs'ı değil, ülkemizin yarısını şuna buna bağışlasak bile Batı, Türkiye'yi yine de rahat bırakmayacaktır.

16. yüzyılda Osmanlı Devleti Anadolu, Balkanlar, Kafkasya ve bugün Ortadoğu denilen coğrafyanın tamamına hâkimdi. Bugün gerek Orta-doğu, gerek Balkanlar ve gerekse Kafkaslar siyasi ve sosyal karışıklıkların hüküm sürdüğü dünyanın en problemlili bölgeleridir.

Sadece Türkiye'de değil, Avrupa ve Amerika'daki Osmanlı tarihi araştırmacılarının da temas ettiği üzere bütün bu problemlili coğrafyada 400 yıl boyunca bir Osmanlı barışı (Pax Ottomana) hüküm sürmüştür. Farklı ırklara mensup, farklı dilleri konuşan ve farklı inançlara sahip yüzlerce toplumun yaşadığı bu bölgelerde son yüz yıl içerisindeki olaylar dikkate alınırca Osmanlı idaresinin başarısını takdir etmemek mümkün değildir.

1860'lı yıllarda Fuad Paşa sayesinde Lübnan'da kurulan idari düzenlemenin 1975'lere kadar bu ülkede barışı sağladığını belirtmek Osmanlı idare anlayışı konusunda bir fikir verebilir. Bu idari düzen Fransa tarafından Maruniler'i diğer dini ve sosyal gruplardan üstün kılmak politikası yüzünden bozulmuş ve Lübnan'da yıllarca kan gövdeyi götürmüştür²⁶. Keza bugün Filistin'le İsrail arasında 80 yılı aşkın bir süredir bitmek tükenmek bilmeyen bir savaş yaşanmaktadır.

Balkanlar'da Osmanlı barışı XIX. yüzyılın başlarından itibaren bozulmaya başlamıştır. Hıristiyan teb'a arasında yayılan milliyetçilik fikirleri, güçlenen Avrupa devletleri ve Rusya'nın desteği ile gelişmiş ve sonuçta Balkanlarda Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan gibi devletler ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın Balkanlarda takip ettiği siyaset ana hatlarıyla üç aşamalı olmuştur.

1-Hıristiyan etnik grupların Osmanlı idaresi aleyhine tahrik etmek, silahlandırmak ve isyan ettirmek. Osmanlı devleti bu isyanları bastırmaya girişince onu katliam yapmakla suçlamak. Rumlar, Sırp, Bulgarlar ve Ermeniler için bunlar harfiyen tatbik edildi. Şimdi Kürtler için yapıyor.

2-Siyasi ve askeri baskılarla Hıristiyan etnik gruplar lehinde reform yapmaya zorlamak. Reform demek, isyan eden etnik grubun serbestçe teşkilatlanmasını ve bir devlet kurmasını sağlamak için hazırlık yapmasını sağlayacak şartların hazırlanması demektir.

3-Osmanlı idaresinin sıkıntıda olduğu bir zamanda Hıristiyan etnik grubun müstakil bir devlet kurmasını sağlamak.

²⁶ Bu konuda bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı ve Dünya*, Ufuk kitapları, İstanbul 2000, s.12 vd.

Reformun gayesi, desteklenen Hıristiyan toplumun ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan güçlenmesi ve imtiyazlı hale gelmesidir. Bu şekilde güçlenen etnik grup tekrar ayaklandığında bu defa muhtariyet talepleri gelir. Ondan sonra da Osmanlı Devleti'nin bir gaile ile meşgul olduğu bir anda da bağımsızlık ilanı gelecektir. Bu seyir aşağı yukarı Balkan kavimlerinin bağımsızlığı sürecinde hepsi için geçerli olmuştur.

Bu iki ada 19. ve 20. yüzyılda Türkiye'nin en önemli diplomatik meselelerini teşkil etti. Diplomatik alanda Düvel-i muazzamanın Girit için uyguladığı politikalar 20. yüzyılda Kıbrıs için de geçerli oldu. Bu politikanın iki ana eksenini vardı: *Bıktırıcı diplomasi* ve bunun tabii sonucu olan *ver kurtul* politikaları.

Ancak unutmamalım ki, Girit'in elden çıkmasının temel sebebi Türkiye'nin Batı'nın tatbik ettiği bu politikalar değil, Osmanlı hükûmetlerinin karşı karşıya kaldığı büyük askerî mağlubiyetler ve ekonomik sıkıntılardır. Düyûn-ı Umumiye kısılcasına girmiş ve Doksanüç harbinden mağlup çıkmış Türkiye'nin Düvel-i muazzama karşısında askerî ve teknolojik rekabete girmesi beklenmezdi.

Kıbrıs konusunda ise Türkiye daha kararlı bir politika takip etmiş, bilhassa 1974 harekâtından sonra maruz kaldığı uluslararası ambargo ve baskılara rağmen dik durmayı başarmış ve Batı'nın bıktırıcı diplomasisine boyun eğmemiştir.

Bugün Türkiye'nin Kıbrıs politikası konusundaki temel avantajı, gelişmeye açık, ekonomik kalkınmayı arzu eden, milli konularda hassas, dinamik bir toplum yapısına sahip olmasıdır. 2003'ten itibaren takip edilen isabetli, gerçekçi ve rasyonel politikalar sayesinde Türkiye Kıbrıs konusunda diplomatik alanda uluslararası baskılardan kurtulmuştur. Sonuç olarak Kıbrıs adasının akıbetinin Girit gibi olmayacağı açıktır. Ancak Girit konusunda Avrupa ve Yunanistan'ın takip ettiği politikaların hatırdan uzak tutulmaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR:

- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Ankara, 2000.
- AKTEPE, M. Münir, *Vak'anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi*, Cilt. XI, Ankara, 1989.
- ANDERSON, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil ESER, İstanbul, 2000.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- ARMAOĞLU, Fahir; *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara, 1963.
- ARSAVA, A. Fusun; "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan, No: 1-4, Ankara-1996, s. 43-51.
- BANOĞLU, Niyazi, *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, İstanbul, 1991.
- CENGİZ, Hasan Ali, *Girit İsyancıları (1866-1908)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1999.
- ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti 1750-1800*, Gazimagosa 2000.
- DEMİR, Nesrin; "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, Elazığ-2005, s. 347-367.
- EFEĞİL, Ertan, *BM'nin Kıbrıs'ta Son Diplomatik Girişimi K. Annan Planının Analizi*, İstanbul 2003.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Lefkoşa 2009.
- FIRAT, Melek M., *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, İstanbul 1999.
- Girit Oyunu ve Kıbrıs*, İstanbul 2000.
- GÜNDOĞAN, Eren, *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, İstanbul 2002.
- HAKERİ, Bener Hakkı; *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara 1993.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Greek Policy and Ottoman State (1885-1918)", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara, 1977.
- HATİPOĞLU, M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara, 1988.
- İSMAİL, Sabahattin, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, 1998.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi –İslahat Fermanı Devri (1861-1876)-*, Cilt:VII, Ankara, 1977.
- KAYMAK, Faiz; *Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?*, İstanbul, 1968.
- KESER, Ulvi; "Kıbrıs'ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 12, İzmir, 2006, s. 103-128.
- Kıbrıslı zade Binbaşı Osman Bey'in Hatıraları ya da 19. Yy.'da Doğu'da İngilizler*, hzr. İlhan Pınar, İzmir 1996.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "The Cretan Question", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara, 1977.

- Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara 1971.
- ÖBERLİNG, Pierre, *Kıbrıs Faciası*, çev. Fahir Armaoğlu, Ankara 1990.
- OLCAY, Ayşe Mine, *Kıbrıs'ta Çözüm Arayışları, Tarafların Hukuksal Tezlerine Genel Bakış, 1964'ten 2014'e kadar*, İstanbul 2014.
- ORHONLU, Cengiz, "The Grek Kingdom Confronting the Otoman State (1866-1885)", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara, 1977.
- ÖKSÜZOĞLU, Oktay, *Kıbrıs'ta Özgürlüğün Bedeli*, tarihsiz,
- ÖZARSLAN, Bahadır Bümin; *Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı*, İstanbul 2007.
- ÖZERSAY, Kudret; *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, 2. Baskı, Ankara, 2002.
- ÖZKUL, Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul 2010.
- PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu –Son Üçyüz Yıl- Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, İstanbul, 1994.
- SALAHİ, Mehmed, *Girit İsyanı (1866-1889)*, hzr. Münir AKTEPE, İstanbul, 1967.
- SARICA, Murat/Teziç Erdoğan/Eskiyurt Özer; *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, 1975.
- SİVRİDAĞ, Abdullah, *Girit İhtilali Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- T.S.K. Tarihi III. C. 3. *Kısım Kıbrıs Seferi (1570-1571)*, Genelkurmay başkanlığı yayınları. Ankara 1971.
- TAHMİSCİZADE Mehmed Macid, *Girit Hatıraları*, Yayına Hazırlayanlar: İsmet MİROĞLU, İlhan ŞAHİN, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- TAMKOÇ, Metin; "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Devletler Hukuku Yönünden Statüsü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 4; Ankara 1985, s. 55-67.
- TARKAN, M. Tefik, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Ankara 1975.
- TOLUNER, Sevin, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul 1977.
- TURHAN, Turgut; "Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2008, C. 57, S. 2, s. 253-286.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye III. Cilt*, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı BAYKAL, Ankara, 1987.
- TÜRSAN, Nurettin, *Yunan Sorunu*, 3. Baskı, Ankara, 1987.
- UÇAROL Rifat; *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, İstanbul 1978.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Uzer Uğur/ Cengiz Mehmet; *Kıbrıs Sorunu*, 2. Baskı, Ankara 2002
- ZIA, Nasim, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara 1975.

20.Yüzyıl Uluslararası Siyasal Denkleminde Kıbrısta İki Tarz-ı Siyaset ve Dekolonyalist Çabalar: Çözüme Doğru İlk Adım

Yrd. Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN
Mustafa Kemal Üniversitesi / Hatay

Giriş

Kolonyalizm, tarihsel süreçte siyasallaşarak saf kurucu bir sömürgeciliğe dönüşmüştür. Eski çağlardan yakın çağlara değin olaylar ve örneklemeler değişmiş olsa da olgu her tarihsel dönem için benzer neden ve sonuçları ortaya koymuştur. Nedenler genellikle hammadde, Pazar, büyüme ve zenginleşme arayışı iken sonuçlar ise ekonomik ve siyasal büyüme olmuştur. Bu kolonyal girişimlerin dünyanın savunmasız ve siyasal riske maruz kalmış yaşam kaynağı bölgelerini daha çok etkisi altına aldığını görmekteyiz. Söz konusu bu geniş coğrafyalarda etkin olan siyasetin, bir Doğu Akdeniz medeniyeti olan Kıbrıs üzerinde yaratmış olduğu benzer etki ve sonuçlar çalışmamızın temel problemiğidir. Bu sorunsal Kıbrıs örneklemini ile ortaya konulacak bulguların değerlendirilmesini hedeflemektedir.

Dünya siyasi tarihinin şekillendirici unsurlarından olan sömürgecilik yıllarca ve bu gün bile siyasal dengenin hangi büyük güçten yana olacağına cevap aramıştır. İşte bu siyasal denge kimi zaman eski çağlarda Fenikeliler, Asurlar gibi ilkçağ medeniyetlerinin lehine yeni ve yakınçağlarda ise İngiltere ve Fransa gibi kimi Avrupa ülkelerinin lehine dönmüştür. Tüm bu örneklerde dönem adına siyasal sömürgecilikte üslupta farklılıklar görülse de çoğunlukla sonuçlar benzerlikler arz etmiştir. Bu şekliyle çeşitli medeniyetlerde değişmeyen sonuçları ve etkileri olan Kolonyalizmin saf kurucu bir siyasallaşma sonucu önce sömürgecilik ve kısa sürede emperyalizme dönüşmesi ancak her süreçte de etkisi altına aldığı toplumlar ve coğrafyalar üzerinde benzer etkiler ve sonuçlar bırakması, Kıbrıs örneklemini üzerinden değerlendirilecektir. Bu hareket noktası araştırmanın çıkışı noktası olarak değerlendirilmiştir.

Sömürgecilik Tarihinin başvuru kaynaklarından birinin, yazarı olan Raimondo Luraghi'nin kitabının ön sözünde paylaşmış olduğu bir anektoda dikkat çekerek konuya giriş yapmak isteriz. Buna göre; *“Beyazlar Afrika'ya geldiklerinde bizim topraklarımız, onların İncilleri vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Uyandıığımızda gördük ki onların toprakları bizim İncillerimiz vardı”*.¹ Aynı şekilde özellikle 19.yüzyıl sömürge çabalarına açıklık getirmesi açısından çarpıcı bir başka yaklaşım dönemin bilinen hükümdarları tarafından ortaya konulmuştur. Zira 19. Yüzyılın ikinci yarısında Avrupa sömürgeciliğinin hızlı gelişmesinde başlıca rol oynayanlar, Belçika Kralı Leopold, Fransa Başbakanı Jules Ferry ve Alman Şansölyesi Bismarck'tır. Bismarck, Jules Ferry ve Leopold için şöyle demişti; *“Onlar Tanrının eteğinden tutunmasını bildiler”*. Jules Ferry'ye göre de, sömürgecilik politikası sanayi politikasının doğurduğu bir çocuktur. Yine Jules Ferry 1881'de şöyle diyordu; *“yarın İstikbal değil lakin 50 yıl sonraki, 100 yıl sonraki ve hatta vatanımızın istikbali, çocuklarımızın mirasının ve işçilerimizin ekmeğinin istikbali söz konusu olmaktadır”*. Belçika Kralı Leopold ise sömürgecilik konusundaki fikirlerini şöyle ifade etmekteydi; *“Mademki tarih bize,*

¹ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, E yayınları, İstanbul 2000, Giriş Kapağından.

sömürgelerin, esas itibarıyla devletlerin kudretinin ve refahının mühim bir unsuru olduğunu öğretiyor, o halde bizim de kendimize bir sömürge sağlamaya çalışmamız gerekir".²

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi 19.yüzyıl ve sonrası da büyük sömürge mücadelelerine sahne olmuştur. Bu süreçte özellikle İngiltere ve söz konusu mücadelede rakibi Fransa arasında zoraki anlaşma dönemi çerçevesinde güç yarışı ve var olma mücadelesi dikkat çekmektedir. Bu iki kutuplu mücadelenin kesişme noktaları birbirlerine iktisadi ve siyasi açılardan güç potansiyeli olabilecek coğrafyalar oluşturmuştur. İngiltere açısından Kıbrıs Adası bu türden bir mücadele için önemli bir jeopolitik ve jeostratejik değerdir. Konuya 19.yüzyıl'ın sonrası sürecine kısaca değinerek, esas olarak 20.yüzyıl'da belirgin bir biçimde şekillenen dekolonyal çabalara açıklık getirmeyi amaçlamaktayız.

19.yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa büyük devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşmek yönünde gizli planlar hazırlamaktaydılar. Rusya, Almanya, İngiltere arasında bu yönde yoğun diplomatik temaslar, yazışmalar, tartışmalar yer alıyordu. Balkanlar, Avrupa devletlerinin, özellikle Çarlık Rusya'nın sürekli kışkırtmalarıyla karışmış, isyanlar, ayaklanmalar birbirini izliyordu. İngilizler, 1869'da açılan Süveyş Kanalı'nı ve oradan da Ortadoğu ile Hindistan'a ulaşan ticaret yollarını kendi denetimleri altına almak istiyorlardı. Bu nedenle Mısır'a el koymayı planlamışlardı. Hedefleri bir an önce Süveyş'i ele geçirmektir. 1878'de İngiliz Hükümeti, Mısır Hidvi'nin Süveyş kanalına ait hisse senetlerini satın aldı. Diğer taraftan Rusya'nın, İstanbul ve Boğazlara inmek istemesi İngiltere'yi rahatsız ediyordu.³

19.yüzyıl'da değişen siyasal dengeler Osmanlı Devleti'nin 1570 yılında fethettiği Kıbrıs Adası'nın özellikle 1878 yılı ve sonrasında uluslararası ilişkilerde çok yönlü olay ve gelişmelerin merkez noktası haline gelmesine ortam yaratmıştır. Kıbrıs Osmanlı dış siyasetinin önemli sorunları arasına katılmıştır. Bu gelişmelerde ise yakın olarak ve özellikle 19.yüzyılın ortalarından itibaren sömürgeci büyük devletlerin Doğu Akdeniz ile çevresinde, daha geniş anlamıyla Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarları ile bunları korumak ve geliştirmek çabaları, aynı zamanda amaçlarına ulaşmak için kendi aralarındaki çekişmeler önemli olmuştur.⁴

Söz konusu süreçte meydana gelen Kırım Savaşı (1853-1856) ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonuçları dünya güçler dengesinde büyük değişim yaratmış ve bu durum Kıbrıs Adası'nın siyasi statüsünde önemli gelişmelere yol açmıştır. Kıbrıs Adası üzerindeki Türk egemenliğini azaltan buna karşılık İngiltere'nin adaya fiilen yerleşmesine yol açan temel anlaşma 4 Haziran 1878'de İstanbul'da imzalanmıştır. Bu anlaşma Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye iki önemli taviz tanıyordu. İngiltere bir taraftan Kıbrıs'a fiilen yerleşiyor, diğer taraftan da Doğu Anadolu'da bir çeşit koruyuculuk hakkına sahip oluyordu. Daha geniş açıdan bakılacak olursa, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bütünü üzerinde üstün bir himaye kurma ve nüfuz hakkına kavuşuyordu.⁵ Dolayısıyla

² Henri Hauser, *Historie Diplomatique de l'Europe*, pp.209-211'den aktaran Fahir Armaoğlu, *20.yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt 1, Ankara 1989, s.80. Ayrıca detaylı bilgi için bkz.

³ Ahmet C.Gazioğlu, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 1997, s.1. Kıbrıs'ın fethi ve Osmanlı idaresi dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Kıbrıs'ın Fethi 1570-1571*, Hazırlayan: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

⁴ Rıfat Uçarol, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye Devri", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Editör: Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, İstanbul 2001, s.121.

⁵ Uçarol, "agm", s.136. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gazioğlu, *Yavru Vatan Kıbrıs*, Hür Fikir Yayınları, Lefkoşa 1960.

İngiltere'nin Rus tehdidine karşı Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakma tehdidini siyaseten kullandığını ve bunun sonucunda 1878 anlaşmasını elde ettiğini görmekteyiz.

Osmanlı Devleti, İngiltere ile 4 Haziran 1878'de imzaladığı anlaşmaya istekleri doğrultusunda yeni hükümler ekleterek açıklık getirmiştir. Bu "Ek" anlaşma hükümleriyle, daha önce imzalanan anlaşmaya Kıbrıs'ın yönetimini İngiltere'ye devretmeyi kabul etmiş olmakla beraber, Ada'da kurulacak statünün esasta Osmanlı egemenliğinin sürekliliği üzerine oluşturulacağını ve İngiliz yönetimi ile bu yönetimin süresinin belli koşullara bağlı yani sınırlı olacağını, İngiltere'ye kabul ettirmiştir. 1 Temmuz 1878 tarihli bu "Ek" anlaşmada 6.made ile açıklık ve yenilik getirilmiştir. Buna göre Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği topraklar tekrar Anavatan'a katıldığı anda, 4 Haziran 1878 anlaşmasının hükümsüz kalması ve ortadan kalkması sağlanmış, İngiltere'nin Kıbrıs'ı derhal boşaltarak Türkiye'ye iade etmesi güvencesi elde edilmiştir.⁶

1 Temmuz 1878 tarihli "Ek" anlaşma, İngiltere'nin anlaşmanın Osmanlı Devleti tarafından resmen imzalanması yönünde arttırmış olduğu siyasi baskılar sonucunda II.Abdülhamid anlaşmayı onaylaması, 13 Temmuz 1878 günü devletin ileri gelenlerinden oluşan yirmi iki kişilik Meclis-i Mahsus'da kabul edilmiştir. Padişah II.Abdülhamid'in anlaşmanın başına "Hukuk-ı Şahaneme helal gelmemek şartıyla tasdik ederim" ifadesini ekleyerek anlaşmayı imzalaması üzerine İngiltere, onayı bu şekilde kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu şekilde Kıbrıs Adası'nın yönetimini İngiltere'ye devreden ve aynı zamanda Rusya'ya karşı bir savunma ittifakı olan 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma ile 1 Temmuz 1878 tarihli "Ek" i, 15 Temmuz 1878 tarihinde bütün formaliteleri tamamlanarak yürürlüğe girmiştir. Çok gecikmeden Kıbrıs sularında bulunan İngiliz filosunun komutanı Lord John Hay, 12 Temmuz 1878 günü elli kadar askerden oluşan bir İngiliz birliğini zaten Mağusa'ya çıkarmıştır.⁷ Ancak 4 Temmuz 1878'de ise İngiliz donanması Larnaka limanına demir atmıştır. Durumu tebliğ etmek üzere görevlendirilen Sami Paşa ise Kıbrıs'a ancak 10 Temmuz'da ulaşabilmiştir. Bu şekilde 307 yıllık Osmanlı yönetimi fiilen sona ermiştir. Kıbrıs'ın son Osmanlı yöneticisi Besim Paşa, makamını İngiliz amiraline devretmiş, Lefkoşa'nın Baf Kapısı'ndaki kışlada Osmanlı bayrağı indirilmiş yerine İngiliz bayrağı çekilmiştir.⁸

Ada'da yeni bir idari yapı tesis edilirken İngilizler, yönetsel yapıya dokunmadan Lefkoşa'ya bir Yüksek Komiser (Vali) ve her kazaya bir komiser atamışlardır. Bu sistem İngiliz yönetiminin sonuna kadar sürdürülmüştür. 5 Kasım 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine İngiltere, aday tek taraflı olarak ilhak ettiğini ilan eder.⁹

İngiltere, 5 Kasım 1914'te Birinci Dünya Savaşı sürecinde Kıbrıs Türkleri üzerinde yoğun bir baskı uygulamıştır. Önce Kıbrıs Türkleri'ne göç izni vermişler, ancak göç etmek isteyenlerin adadaki emlak ve arazilerinden vazgeçtiklerine dair imzalı belge vermelerini şart koşmuşlardır. Bu zorluklar göç etmek isteyenler üzerinde caydırıcı bir etki yapmıştır. İngilizler, bu durumu şikâyet etmek üzere

⁶ Uçarol, "agm", s.142; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Nazım Beratlı, *Kıbrıslı Türklerin Tarihi*, C.1, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 1995; H.Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınlar, Ankara 1987.

⁷ Uçarol, "agm", s.151. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. *Cyprus The Need For New Perspectives*, Edit.:Clement H.Dodd, The Eothen Press, England 1999.

⁸ İsmail Bozkurt, *Kıbrıs Türk Halkının Siyaset Kurumu Üzerine Deneme*, Zeytin Yayınları, Lefkoşa 2015, s.19. Kıbrıs'ın başlangıcından 1878'e kadar genel siyasal yapısı ve yönetsel durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kıbrıs 1993.

⁹ Bozkurt, *age*, s.19. Bu konuda özellikle Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde Kıbrıs'ın statüsü meselesine ayrıntılı bilgi için bkz. Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık v.d., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt II, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s.483.

yerel hükümete başvuran sekiz kişiden oluşan bir heyeti tutuklayarak Malta Adası'na sevk etmişlerdir. Kısa sürede Ada'da Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılacağı propagandaları da duyulmaya başlamıştır. Öyle ki bu vesileyle İngilizler, Lefkoşe'de Kıbrıs Rumlarından asker kaydı almaya başlamıştır.¹⁰

Türkiye Milli Mücadeleden sonra Lozan Antlaşması'nın yirminci maddesi ile Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğini kabul etmek durumunda kalmıştır. Buna göre Türkiye İngiltere'nin elinde bulunan Mısır, Irak, Sudan ve Kıbrıs adası üzerindeki hâkimiyet haklarından, İngiltere lehine vazgeçecektir.¹¹

Lozan Antlaşmasının doğrudan doğruya Kıbrıs ile ilgili üç maddesi vardı. Bunlar 16, 20 ve 21. maddelerdir. 16.madde ile Türkiye, Lozan Antlaşmasıyla belirlenen sınırlar dışındaki tüm toprakları üzerindeki haklarından vazgeçmektedir. 20. madde de, Türkiye Hükümeti Kıbrıs'ın Britanya hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan edilen ilhakını tanıdığını beyan eder. 21.maddede Kıbrıs'ta Türk tabiiyetindeki insanların İngiliz vatandaşlarına geçişlerini bazı koşullar içerisinde hükme bağlamaktadır. Buna göre, Türk vatandaşı olarak kalmak ya da İngiliz uyruğuna geçmek için Kıbrıslılara iki yıllık bir süre tanınmıştı.¹² İlgili maddelere genel olarak bakıldığında 20. Madde ile Ada'nın İngiltere'ye ilhakını kabul eden Türkiye'nin 16.maddeye göre Kıbrıs'ın geleceğinin yeniden değerlendirilmesi durumunda söz konusu konu ile ilgili doğrudan ilgili taraf olma hakkını korumuş olduğu anlaşılmaktadır.

16.madde “Türkiye, iş bu anlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ve egemenliği işbu anlaşmada tanınmış adalardan başka, bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğunu bildirir. Bu toprakların ve adaların geleceği ilgililerce düzenlenmiştir ya da düzenlenecektir.” Maddenin bu şekliyle kabul edilmesi, ENOSİS girişimlerinin başlamasıyla birlikte, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda ilgili taraf olma hakkının hukuki dayanağını oluşturdu. Yunan hükümeti de Lozan Antlaşması'nın 16, 20 ve 21. maddelerine göre adanın İngiltere egemenliğini tanıdı ancak Yunan halkı *Enosis* için çalışmıştır.¹³

I. Kıbrıs Adası'nda Yeni Bir Yapılanma “Crown Colony” Dönem

Lozan Antlaşmasından sonra adanın yönetimi, bundan sonra bir Yüksek Komiserle değil yeni bir vali'nin göre getirilmesi ile oluşturulacaktı. 1925 yılında Kıbrıs'ın bir Taç Kolonisi yani “Crown Colony” olarak ilanına karar verilmiştir. Lozan Antlaşması 6 Ağustos 1924'te İngilizler tarafından onaylanmıştı. 10 Mart 1925'de İngiliz Kararı V.George Kıbrıs'ın statüsünü İngiliz Taç Kolonisine çevirmesini ve adaya koloni adının verilmesini sağlayan bir ihtira beratını (Letters Patent) imzalayarak Birleşik Krallığın mührü ile tasdik etmiştir. Bu berat ile Yüksek Komiserlik kaldırılmış yerine valilik

¹⁰ Selahattin Özel, “Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları İle Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Editör: Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, İstanbul 2001, s.161. Ayrıca bkz. Ercüment Kuran, “Turkish-Greek Relations in Connection With The Cyprus Question (1923-1939)”, *Cyprus International Symposium On Her Past And Present*, Gazi Mağusa, October 29-November 1 1991, Ankara 1994.

¹¹ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık v.d., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s.382. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.279.

¹² Ahmet C.Gazioğlu, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*,s.59. Ayrıca Lozan Antlaşmasının ilgili maddeleri için ayrıntılı olarak bkz.

¹³ Zafer (Yalçınkaya) Cerrahoğlu, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.6

makamı kurulmuştur. 31 Temmuz 1920 yılından itibaren ada Yüksek Komiseri olan Sir Malcolm Stevenson, 1 Mayıs 1925 tarihinden sonra valiliğe atanarak Kıbrıs'ın ilk İngiliz valisi olmuştur.¹⁴

1930 yılı ve sonrasında adanın Crown Colony statüsüyle sonsuza dek kalamayacağı ve gelecek açısından tartışmalı hale geleceği anlaşılmıştı. Atatürk döneminde Türkiye açısından Kıbrıs'ın statüsünü değiştirecek bir ortam bulunmuyordu. Zira Türkiye ve İngiltere için Akdeniz bir çatışma alanı değil, ortak bir zemin haline gelmişti. Bu dönem On İki Adayı elinde bulunduran İtalya, Orta ve Yakın Doğu'ya yayılmayı hedefleyen dış politikasıyla, Türkiye ve İngiltere'yi yakınlaştırmıştı. Konjektürü doğru değerlendiren Türkiye, Hatay davasını gündeme getirmek suretiyle, Akdeniz'de reel bir politika izledi. Yanı sıra Lozan Antlaşmasının verdiği haktan yararlanarak Türkiye'ye göç eden Türkler iskân edilirken, Kıbrıs'ta kalmaya devam eden Türklerin milli kültürlerinin korunması ve geliştirilmesi için çaba sarf edildi. Ayrıca Kıbrıs ile ticari ilişkiler geliştirildi.¹⁵

1925-1959 yılları arasında Rumlar, adanın statüsünü değiştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 1928 yılında Yunanistan, İngiltere, Rusya ve Fransa'ya bir nota vererek ilk kez resmen *Enosis* fikrini ortaya atmış ve adanın kendisine bağlanmasını istemiştir. İngiltere'nin Ortadoğu politikasını değiştirmesinin bir sonucu olarak, o zamana kadar izlediği Rum yanlısı politikalardan vaz geçmesi sonucunda Rumlar, vergi kanununu bahane ederek 1931 yılında ayaklanmışlar, İngiliz Kıbrıs Valisi'nin konağını yakmışlardır. Bu isyan, İngiliz yönetimine karşı Rumların ilk isyanıdır.¹⁶ Esasında 1931 yılında İngiltere'nin şartlı olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a verebileceği teklifi üzerine, Kıbrıs Rumlarını bu amaç doğrultusunda harekete geçiren Yunanistan, isyana ortam hazırlamıştır. Kilisenin öncülüğünde *Enosis* isteği ile isyan eden Rumlar, Vali Konağının yanı sıra Kaymakamlığı (Komiserlik) da ateşe vermişlerdir. Kıbrıs Türk halkı, *Enosis*'e karşı olduğu için 1931 isyanında İngiliz hükümetinin yanında yer almıştır. İsyana başarılı olmamıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs konsolosu Kyrou, İngiliz topraklarında görev almamak üzere Kıbrıs'tan ihraç edilmiştir. İsyanı yöneten kilise, 234.345. Sterlin para cezasına çarptırılmıştır. İsyanı sürükleyen papazlar da adadan sürülmüştür. Ardından adada sıkıyönetim ilan edilmiş, milli bayrakların çekilmesi yasaklanmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Türk halkı da cezalandırılmış, Türk bayraklarının göndere çekilmesi engellenmiştir.¹⁷

1931 İsyanı sonrası İngiliz yönetimi, Rum ayaklanmasını gerekçe göstererek Kavanin (Yasama) Meclisi'ni dağıtmıştır. Belediye ve diğer seçimleri iptal etmiştir. Sıkıyönetimin ardından sansür uygulamıştır. İdari yapıyı baskı ile desteklemiştir. Hatta Türkiye ve Yunanistan'dan kitap getirilmesini yasaklamıştır. Böylece 1930 Kavanin Meclisi seçimlerinde Kemalistler ve İngilizcilerin

¹⁴Abdulhaluk Çay, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s.23-24. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyetinin Doğuşu ve Çöküşü*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kıbrıs 1992.

¹⁵Atilla Ata Yiğit, "Atatürk Dönemi Kıbrıs Politikası(1923-1938)", *2.Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Hazırlayan: Doç.Dr. Ulvi Keser, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara 2011, s.157. Özellikle Kıbrıs'tan Türkiye'ye yapılan göçler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fahriye Emgili, "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basımına Yansımaları (1923-1938)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39, Sayfa Aralığı 111-136, Güz 2013.

¹⁶Müge Vatansver, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Özel Sayı, Sayfa Aralığı 1487-1530, İzmir, 2012, s.1497. Ayrıca *Enosis* ve Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz Siyasal Sistemi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kibaroglu, "Ege-Doğu Akdeniz Denkleminde Kıbrıs'ın Stratejik Konumu ve Annan Planı", *Mülkiye Dergisi*, Sayı 242, Mart 2004.

¹⁷H.Fikret Alasya, *age*, s.20. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vehbi Z. Serter, *Kıbrıs Tarihi*, Eğitim Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Teftiş Dairesi Yayınları, Kıbrıs, 1971; Vergi Bedevi, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayınları, Lefkoşa 1966. Özellikle Kıbrıs'ın İngiliz yönetimi dönemi idari taksimat konusu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Olgun, Emrah Balıkcıoğlu, "The Times Gazetesi'ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs 'da İdari İslahat", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2012.

arasındaki rekabette seçimi kazanan Kemalist gruptan Necati Özkan'ın da etkisizleştirildiği ve Milli Meclis'in seçtiği merkez heyetinin de işlevsellik kazanmasının önünün kapatıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸

Ada'da Rumlar, teşkilatlı bir biçimde Enosis ve Eoka amaçlarını gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Esasında ana konu Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlama çabasında toplanmaktaydı. Bu "Megalo" amacının yanı sıra Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak organize edilip edilmemesi de uzun zaman, İkinci Dünya Savaşı'na kadar asıl programın bir bölümü olarak, bir "mikro" amaç olarak değerlendirilmiştir.¹⁹ Söz konusu süreç, Rumları 1931 isyanına kadar götüren aşamaların ilk nüveleri olarak da değerlendirilebilir.

II. Kıbrıs Adası'nda Bir Türk Şehbenderi "Asaf Bey"

Özellikle 1930'lu yıllardan sonra Kıbrıs Türk kesiminde eş zamanlı Enosis'in yüksek sesle okunması üzerinden ve İngiliz otoritelerinin bu yöndeki destekleyici tutumu ve tek taraflı uyguladığı idari ve siyasal yönetim anlayışı adada genel anlamda bir hareketliliğe ortam hazırlamıştır. Bu hareketlilik iki tarz-ı siyasetin çevresinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti İle İngiltere yelpazesi ekseninde Ada'da kendini ortaya koymaya başlayacaktır. Bu durum yaşamın birçok alanında kendini ilk zamanlarda daha yavaş ve belirsiz anca daha sonraki dönemlerde daha sesli ve hızını arttırarak devam edecek bir entelektüel hareket olarak değerlendirilebilir. Zira yaşamın çeşitli alanlarında eğitim, öğretim, kültür, sanat ve basın-yayın, dernek ve cemiyet faaliyetleri gibi çalışmaların başlaması ile özellikle Türkiye ile ada arasında önemli bir kültür koridoru oluşturulmak istenmiştir. Zira bu kültür koridorunun varlığı ve yaşam alanı bulmasıyla aradaki sosyo-kültürel, siyasi-iktisadi birlikteliğin devamlı canlı tutulmasının adanın geleceği konusunda istenilen sonuca ulaşılmasında etkili olacağına inanılmıştır. Bu gerekçeyle aynı dönemde özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin girişimi ile adada konsolosluğun açılması ve bu yolla da yürütülecek çalışmaların daha etkin ve uzun vadede sonuç getirmesi yönünde önemli bir girişimde bulunulmuştur. Dolayısıyla Konsolosluk Türkiye ile ada arasında sosyal, kültürel ve siyasal bağların devamlılığı ve hatta güçlendirilmesinde önemli bir motor güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu amaçla 1925 yılında Asaf Bey Türkiye Şehbenderi (Konsolosu) olarak Kıbrıs'a atanmıştır. Lefkoşa'da bir Türk konsolosluğunun açılması Kıbrıs Türklerini son derece sevindirmiştir. Asaf Bey ilk iş olarak gazete sahiplerini toplayarak sorunlarıyla ilgilenmiş ve onlara Türkiye Cumhuriyeti tarafından maddi yardım yapılacağı haberini vermiştir. Yapılan toplantıda Doğru Yol gazetesi sahibi Ahmed Raşid ve Söz gazetesi sahibi Mehmed Remzi ayda 5'er Kıbrıs liralık yardımın yeterli olduğunu kabul ederlerse de Birlik gazetesi sahibi Hacıbulgurzade Ahmet Hulusi Efendi, bütün gazetelerin ortaklaşa kullanacakları bir matbaa kurulmasını isteyerek para yardımını reddeder. Türkiye Cumhuriyeti tarafından gazeteler için başlatılan bu para yardımı ileriki yıllarda daha da arttırılarak devam etmiştir.²⁰ Ancak gazetecilere yine de nakdi yardımın yapıldığı belirtilmiştir.²¹

¹⁸ İsmail Bozkurt, "Kıbrıs Türk Halkının Var Oluş Savaşımı ve Devletleşme Süreci", *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti "Fırsatlar ve Tehditler"*, Editör: Doç.Dr. Soyalp Tamçelik, Ekoavrasya Yayınları, Ankara 2012, s.31.

¹⁹ İsmet İnönü, Ahmet Şükrü Esmer v.d., *Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar*, Hazırlayan: Nevzat Karagil, Anıl Matbaası, İstanbul 1964, s.15.

²⁰ Ali Nesim, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt V, Sayı 14, Ankara 1989, s.324.

²¹ Yücel Özkaya, "Türk Ulusal Savaşında Kıbrıs ve Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs'a Yansıması", *Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu*, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, No:2, Lefkoşa 2000, s.66

Asaf Bey'in sıklıkla halk arasında görüşmeler yaptığı onlarla yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Basına yansıyan yazı ve haberlere bakıldığında konsolos Asaf Bey'in Türkiye'deki inkılap çalışmalarının Ada'da uygulanması ve yaşam bulması yönünde önemli çalışmalar yürüttüğü anlaşılmaktadır. Öyle ki bu inkılap çabalarının bir kısmını bizatihi kendisinin de uygulamasıyla halk arasında önemli bir örnek teşkil ettiği de görülmüştür. Asaf Bey, örneğin Şapka inkılabı sürecinde Şapkasını giymiş bir biçimde Adanın ileri gelenlerinden Mustafa Fadıl Nekip-zade Bey ile birlikte halk arasında dolaşmıştır. Halk arasında bulunduğu zamanlarda, Türkiye'de Atatürk'ün önderliğinde başlatılan ve uygulanan inkılapları konuştuğu ve halka bu konularda bilgiler verdiği belirtilmiştir. Asaf Bey'in önderliğinde uygulanan inkılap çabalarına diğer Kıbrıs Türklerinin de uyduğu bilinmektedir. Ancak şapka bulmanın zorluğu üzerine yakın ülkelere şapka siparişi verildiği de belirtilmiştir. Bir süre sonra Kıbrıslı Türkler şapka imalatına da başlamıştır. Şapka inkılabının yanı sıra kadınlar arasında kılık kıyafet kanunu da etkisini göstermiştir. İngiltere'nin söz konusu inkılaplara karşı Kıbrıs Türk halkının yakınlığı ve kabulü üzerine göstermiş olduğu tepki süreci engellemiştir. Özellikle Şapka giyenlere karşı tepkiler gösterilmiştir.²²

Dönemin milli davaya taraf basın kolları Atatürk inkılaplarını metheden yazılar vererek halkın bunları kabul etmesi ve uygulaması yönünde bilinç yaratmaya çalışmışlardır. Özellikle 15 Haziran 1934 tarihli Söz gazetesi, polislerin fes yerine şapka giymelerini övüyor ve haberi Türk halkına duyuruyordu. Şapka konusunda Türkiye'den sınır dışı edilen 150'liklerden olan Sait Molla'nın Romanya üzerinden Kıbrıs'a geldiği buraya yerleşerek burada Şapka giymenin "küfür" olduğunu çevreye yayarak engelleyici çabalar içerisine girdiği bilinmektedir. Söz gazetesinin bu konu ile ilgili yayınlamış olduğu bir makale üzerine gazetenin İngiliz hükümeti tarafından kapatıldığı ve yazıyı kaleme alan Mehmet Remzi'nin ise iki ay hapse mahkûm edildiği belirtilmiştir. Gazete aile ve dostlarının yardımı ile matbaa satılmaktan kurtarılmış ve bir müddet sonra yayını sürdürübilmiştir. Sait Molla ile Şapka inkılabı arasındaki çekişmelerin sürdüğü dönemde Türkiye konsolosunun dolaylı da olsa konuya karışmış olmasının daha sonra da değineceğimiz konsoloslüğün kapatılması üzerinde etkili olduğu düşünülmüştür.²³

Söz gazetesi 23 Ağustos 1928 tarihli sayısında "Dil Heyeti karar verdi" başlıklı yazısıyla Kıbrıs halkına harf inkılabını da duyurmuştur. Yeni alfabenin öğrenilmesi ve harf inkılabının adada Kıbrıs Türk halkı arasında öğrenilmesinin sağlanması yönünde konsolos Asaf Bey'in katkı ve destekleri olmuştur.²⁴ Söz gazetesinin 30 Ağustos 1928 tarihli bir yazısı Asaf Bey'in bu konuda Türkiye'den getirilecek öğretmenler konusunda ilgili girişimleri hakkında bilgiler vermektedir.²⁵ Ses gazetesi, Türkiye'de kadın haklarının kabul edilmesiyle birlikte Ulviye Hanım'ın *U* imzasıyla yayınladığı haberinde evlenme, boşanma, miras, nafaka gibi konularda kadınların yeni haklarını duyurmuş artık Kıbrıs'ta kadına yeni eşitlik statüsünün kazandırılacağını bildirmiştir.²⁶ Ayrıca kadın hakları konusunda ve kadınların seçme ve seçilme özgürlüğü konularında da basına önemli haberler ve yazılar yansımıştır.²⁷ Ses gazetesinin bu defa 20 Şubat 1936 tarihli sayısında "*İnkılap Dersleri*" başlıklı bir

²² Yücel Özkaya, "agm", s.66.

²³ *Söz Gazetesi*, 15 Haziran 1934, Ali Nesim, "agm", s.326.

²⁴ *Söz Gazetesi*, 23 Ağustos 1928.

²⁵ *Söz Gazetesi*, 30 Ağustos 1928, Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, s.237.

²⁶ Özkaya, "agm", s.68-69.

²⁷ *Ses Gazetesi*, 29 Nisan 1935.

yazı serisine başlandığı görülüyor. Yazıda İnkılap teriminin neyi içerdiği, dünyada inkılaplar, Türk inkılabının anlamı ve madde madde açıklanması yer alıyor. Kemalizm'in diğer ideolojilerle karşılaştırması bilimsel bir biçimde ele alınıyor.²⁸ Aynı gazetenin 23 Nisan'ın 16. Yıldönümünde çıkarılan 44. Sayısında baskısının kırmızı mürekkeple yapıldığı dikkat çekmektedir.²⁹ Bu gibi örnekler dönemin Kıbrıs yerel basınından Söz, Vakıf ve Ses gibi süreli yayın örnekleri üzerinden arttırılabilmektedir. Söz konusu gazeteler ele aldıkları konular ve yazı içerikleri dikkate alındığında Türkiye ve Kıbrıs Türk halkı arasında her konuda ancak özellikle Atatürk inkılapları noktasında önemli bir ara köprü oluşturarak milli, kültürel ve sosyal bağların devamlılığı, canlılığını sağlamıştır denilebilir. Dolayısıyla Kıbrıs Türk basınının, Türkiye ile Kıbrıs Türk halkı arasında Atatürk inkılaplarının taşıyıcı ve yürütücü kuvveti olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

Ada'da Türk kültürünü koruma ve canlı tutma amacı ile başlatılan kültür faaliyetleri konsolosluğun özellikle Asaf Bey'in öncülüğünde de başlatılan girişimlerle geliştirilmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs Türk halkı bu yönde geliştirdiği kültür faaliyetlerinde Türkiye Cumhuriyeti ve konsolosluğunun varlığı ve yakınlığını adada da hissettirmek için Türkiye'de başlayan inkılapların kabulü ve uygulanmasına destek vermiştir. Zira konsolosluk, Kıbrıs Türklerinin Atatürk'ün inkılap çabalarının takip edilebilmesi faaliyetlerinin, adada Türk kültürünü geliştirecek ve canlı tutacak girişimlerin yürütücü gücü olduğu anlaşılmaktadır. Gerek cemiyet ve dernek faaliyetlerinde gerekse dil, kültür ve basın yayın faaliyetlerinde Türk konsolosluğu Türkiye Cumhuriyeti ve Kıbrıs Türkleri arasında bir ara köprü görevini yürütmüştür.

Kıbrıs Türkleri arasında daha 1896'da Kıraathane-i Osmani ile başlayan kalem mücadelesi İngiliz sömürge idaresine karşı mücadeleyi savunan bir grup fikir insanının bir arada çalışmasına ortam hazırlayan bir halk mektebi ortamı sunmuştur. Buraya aynı amaçlar doğrultusunda çalışacak ve siyasal mücadelenin ya da varlık mücadelesinin taşıyıcı güçleri olmuşlardır. Halk kendi içerisinde zamanla teşkilatlanarak Kıbrıs Türk Cemaat-ı İslamiyesi, Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK), Milli Parti gibi cemiyet ve faaliyetleriyle entelektüel ve siyasal mücadeleyi güçlendirmiştir.³¹

1927 yılı başlarında Türkiye konsolosluğunun bir müddet kapatılışı Kıbrıs Türklerini yasa boğmuştur. 1927 yılı Cumhuriyet Bayramı aynı coşku fakat büyük bir burukluk içinde kutlanmıştır. Kıbrıs Türklerinin ısrarı üzerine 1928 yılında Asaf Bey yeniden Kıbrıs konsolosluğuna atanmıştır. Konsolosluğun bu defa bir sahil kasabası olan Larnaka'da açılmış olması Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye bağlılıklarını daha da arttırmış ve konsolos Asaf Bey'i " Yaşasın Cumhuriyet! Yaşasın Kemal Paşa" sözleri ile yoğun bir kalabalık ile karşılamışlardır.³²

Asaf Bey dönemi ve bu dönemi takip eden yıllarda ada Türkiye'de yapılan inkılapların takipçisi olmuş, Kıbrıs Türkleri Atatürk'ün tüm inkılap çabalarını desteklemiş ve bunlara büyük bir katılım sağlamışlardır. Ayrıca Türkiye'de kutlanan tüm bayramlar ada'da da kutlanmaya başlanmıştır.

²⁸ *Ses Gazetesi*, 20 Şubat 1936.

²⁹ *Ses Gazetesi*, 23 Nisan 1936, Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)*, s.109.

³⁰ Kıbrıs Türk basını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I" (Osmanlı Dönemi)(1878-1910), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 25-26, Mayıs-Kasım 2000, Sayfa Aralığı 119-134.

³¹ İsmail Bozkurt, *age*, s.29.

³² Ali Nesim, "agm", s.324. Kıbrıs'ta uygulanan Atatürk inkılapları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan A.Binatlı, "Kıbrıs'ta Kıyafet İnkılabı, Kadın Hakları", *İkinci Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Cilt I, Ankara 1996.

İngiliz manda idaresinin dönem dönem uyguladığı yasaklamalara rağmen konsolos Asaf Bey'in de girişimleriyle özellikle 1925 yılından itibaren bayram kutlamalarına büyük önem verilmiştir. Konsolosluk tarafından gizlice temin edilen Türk bayraklarıyla bütün cadde ve sokaklar süslenir bayramlar kutlanırdı. Lefkoşa'daki Birlik Ocağı, Türk ocağı, Türk Dar'ülelhanı, Türk Esnaf Kulübü ve Türk Derneği ve spor kulüpleri başta olmak üzere Tüm kurum ve kuruluşları, ayrıca Kıbrıslı Türkler de evlerini ve dükkanlarını Atatürk resimleri ve Türk bayraklarıyla donatırlardı. Bu arada konsolosluk tarafından verilen resepsiyona katılan yabancı misyon şeflerinin de Cumhuriyet bayramı ve Türk bayrağına saygı göstererek bayrak asmaları ayrı bir gurur kaynağı olmuştur.³³

Asaf Bey'in konsolosluk döneminde Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri yeniden örgütlenmiş ve güç ekonomik koşullarına rağmen Kıbrıs Türkleri bu gibi kurumlara cömertçe yardımda bulunmayı sürdürmüşlerdir. Daha sonra Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı ve Kırklareli Milletvekili Dr.Fuat Umay Bey Mısır dönüşü Kıbrıs'a da uğramış ve burada kaldığı yaklaşık iki ay boyunca pek çok Türk köyünü gezerek halkı bilinçlenmeleri konusunda desteklemiş ve cemiyetin kollarını kurarak Kıbrıs Türklerinin yardımını sağlamıştır. Fuat Bey'e bu gezilerinde başta Asaf Bey ve yanı sıra lise müdürü Kazım Nami Bey de katılmıştır. Kazım Bey'e göre Kıbrıs Türklerinden toplanan yardım miktarı yaklaşık 3000 Kıbrıs Lirası civarını bulmuştur.³⁴

Konsolos Asaf Bey'in Kıbrıs Türk halkı için ortaya koyduğu çalışmaları hakkında Kıbrıs Türklerinin çıkardığı pek çok gazetede satır arası yazılarda bilgiler verilmiştir. Bunlardan 22 Ağustos 1929 tarihli Söz gazetesinde "Pederane Bir Hikâye" başlıklı bir habere geniş yer verilmiştir.³⁵Buna göre,

"Muhterem Türkiye Şehbenderi Asaf Bey'in teşebbüsleri üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Muallim Mektebi'ne beş Kıbrıslı talebenin meccanen kabul edileceğini "duyuruyor. Söz konusu gazete bu olaydan duyduğu sevinci ise şu satırlara taşıdığı görülüyor;

"Kıbrıs Türk gençlerinin muamele dolayısıyla Hükümet-i Cumhuriyemize ne suretle teşekkür edeceğimizi şaşırıyoruz. Anavatanımızda yapılan ve yapılacak olan bir çok ilmi ve terbiyevi işler arasında, kimsesiz kalan Kıbrıs gençlerine de dost himaye ve merhametini uzatmayı unutmayan Türkiye Maarif Vekil-i muhteremini bu sütunlarda hürmetle, takdirle yad ederken, Kıbrıs Türklerinin saadet halini bir mefkure addederek her suretle yardımını esirgemeyen güzide konsolosumuz Ali Asaf Bey Efendi'ye de arz-ı şükran eylemeyi bir vecibe tanırız."

İlgili haberin müteakibinde Konsolos Asaf Bey'in Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluğu görevi ile 6 Şubat 1930 tarihli Söz gazetesinde konu ile ilgili ilanı çıkmıştır. İlanda Lefkoşa Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin (Çocuk Esirgeme Kurumu) yeniden teşkil edildiği ve Cemiyet heyeti idaresine seçilenler belirtilmiştir.³⁶

³³ Ulvi Keser, "Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları", 2.Uluslararası LAU Tarih Kongresi, 27-30 Nisan 2015, Lefkoşa-Kıbrıs 2015, s.237.

³⁴ Keser, "agm", s.325. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Ziya Hocanın, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Atatürkçülük", Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Cilt 1, Ankara 1998.

³⁵ Söz Gazetesi, 22 Ağustos 1929. Ayrıca Asaf Bey'in faaliyetleri ile ilgili bir başka haber gene Söz gazetesinde yer almaktadır. Söz Gazetesi, 6 Kasım 1930.

³⁶Söz Gazetesi, 6 Şubat 1930, Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, age, s.144. Kıbrıs'ta basın yayın faaliyetleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Cemalettin Ünlü, Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981), Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Kaynağın orijinalinde basım yeri ve basım yılı belirtilmemiştir, s.43.

III. Sona doğru İlk Adım

İngiliz idaresinin tek taraflı uygulamaları çerçevesinde Kıbrıs Türkleri arasında başlayan hoşnutsuzluk üzerine adalı Türkler Türkiye'ye yönelik büyük bir özlem ve istek duyuyorlardı. İngiliz yönetimi özellikle 1931 isyanı sonrası sert kararlar almıştır. Okullara, camilere Türk bayrağı çekilmesini, milli marş öğretilmesi ve Atatürk resimleri asılmasını, 19 Mayıs, 29 Ekim'in törenlerle kutlanmasını yasaklamıştır. Türkiye'den kitap gelmesi yasaklanmış, var olanlarında içlerindeki milli konuları ve resimleri içeren sayfalar sökülüp atılmıştır. Türkiye'den gelen Türkiye haritalarının üzerindeki bayrak ve Atatürk resimlerinin üzeri yapııştırılarak kapatılmıştır. Okullarda Türk tarihinin okutulması yasaklanmış, pek çok öğretmen istifaya ve göçe zorlanmıştır. Bu süreçte Türk konsolosu Asaf Bey'in Türkiye'ye göçü teşvik ettiği de belirtilmiştir.³⁷ Ayrıca Kıbrıs Türk Konsoloslugu Kemalist hareketlerin daima merkezi olmuştur. 17.05.1935 tarihli İngiliz arşiv belgesi "Türk konsolosunun adanın Türk halkını Kemalizm'e hazırladığı ve Kıbrıs'tan ayırmaya teşvik ettiği" çabasında olduğu da kaydedilmiştir. Zira konsolosluğun bu gibi hareketlerden dolayı 1935 yılında Larnaka'dan Lefkoşa'ya taşınmak istemesini de İngiliz yönetimi kuşkuyla karşılamıştır.³⁸

1932-34 yılları arasında Lefkoşa Türk Lisesi'nde müdürlük yapmış olan İsmail Hikmet Ertaylan Beyi gösterebiliriz. Kıbrıs Türk eğitiminde önemli katkılar sunmuş olan İsmail Hikmet Bey, lisede pozitivist bir eğitim sistemine geçişi sağlamış, labratuvarların yapılmasına ortam hazırlamış, dersler arasına uygulamalı ve el becerisi dersleri koyarak öğrencilerini çağdaş yöntem ve bilgilerle yetiştirmeye çalışmıştır. Öğrencilerin kendi kendilerini yönetebilmeleri için Talebe Cemiyeti kurmuş böylece Kıbrıs Türkünün kalkınıp ilerlemesinde temel oluşturacak önemli adımlar atmıştır. Ancak 1931 isyanını Rumların çıkarmasına karşın İngilizler Türk halkının da özgürlüklerini kısıtlama yoluna gitmişler, okullara ayırdıkları bütçeyi kıstamışlar ve okul komisyonlarını seçimle değil atama ile oluşturmaya başlamışlardır. Bu nedenle 1944 yılına kadar Kıbrıs Türk eğitiminde büyük atılım sağlanamamış, lisenin başına 1936 yılında müdür olarak atanan Mr. Harold Wood 1950 yılına kadar bu görevde kalmıştır.³⁹

Tek taraflı bir adalet sistemine bağlanmış İngiliz yönetimine rağmen adada basın yayın faaliyetleri, konsolosluğun da teşviğiyle Kıbrıs Türk halkında Türk kültürünün neredeyse pek çok unsurunu canlı tutmak ve devamlılığını sağlamak amacıyla halkı bilgilendirmek, bilinçlendirmeye çalışıldığı görülmüştür. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrası kararlı ve planlı bir biçimde yürüttüğü inkılapların Kıbrıs'ta takipçisi olarak faaliyetlerin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca gene bu dönemde sanat ve spor faaliyetleri, tiyatro temsilleri, opera, Darülbeydi sanatçılarının konser ve gösterileri, çeşitli spor kulüplerinin Kıbrıs Türk halkını ziyaretleri gibi etkinliklere de hız verildiği tespit edilmiştir. Yanı sıra Türk dilinin yeni alfabe ile öğrenilmesi, yeni alfabeğe yönelik dil kursları, adaya okuma-yazma çalışmaları için Türkiye'den öğretmen ve eğitimcilerin getirilmesi, şapka ve kılık kıyafet inkılabının uygulanabilirliği, medeni kanunu konusunda halkın aydınlatılması, çeşitli dernek ve cemiyet faaliyetleriyle desteklenmiştir. Bu konuda adanın Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğu, Türkiye Cumhuriyetinin uyguladığı inkılap ve yeniliklerin Kıbrıs Türk halkı için de geçerli olduğu algısı üzerinden kuvvetlendirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu durumun, adeta söz

³⁷ Ali Nesim, "agm", s.332.

³⁸ Şükrü S.Gürel, *Kıbrıs Tarihi*, in'den aktaran Ali Nesim, "agm", s.332.

³⁹ Ali Nesim, "agm", s.312. Özellikle 20.yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs Türk halkının teşkilatlanma ve siyasal mücadelesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir H. Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi (1954-1959) Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 156-138, Ankara 1963.

konusu tarihsel dönemde bölgede etkin olabilecek tüm dinamikler sayesinde dekolonyal çabalara giden yolun önünü açmış olduğu ya da bu yönde söz konusu sürece güçlü bir dayanak hazırlamış olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kıbrıs'ın İngiltere'nin ilhakına geçmesiyle başlayan yılların, adada ilk dönemlerde yavaş ve kısmi başlayan dekolonyal istek ve faaliyetlerdeki tutumun zamanla daha hızlı ve genele yayılarak sistematik bir mücadeleye dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu süreçte gerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Atatürk'ün bu yönde adaya yönelik geliştirdiği politikalar gerek se adadaki Türkiye Cumhuriyeti Devleti konsoloslğunun kuruluşu ile yürütülen çabaların etkin ve kollektif bir entelektüel mücadele biçiminde açıkça ortaya çıkmış olduğu tespit edilmiştir. Bu şekilde bir taraftan konsolosluğun takibi ve desteği ile özellikle basın yayın yoluyla adanın ileri gelen aydınları, milli cephede faaliyet yürüten kimi gazete ve mecmualarda yer edinmiş ve bu yolla önemli bir kalem mücadelesi başlatmıştır. Başta Söz, Ses, Vatan ve Hakikat gibi tümünün adını burada veremediğimiz milli cephede yayın yapan basın organları kimi zaman Kıbrıs Türk halkının vicdanı kimi zaman ise yaşanan olayların aynada görülmeyen öteki yüzünü gözler önüne sermiştir. Söz konusu gazete ve mecmualar dönemin en kritik haber ve konularını kimi zaman hiciv kimi zaman ise eleştirel bir üslupla sürmanşete taşımaktan geri kalmamıştır. Bu basın yayın organları, Kıbrıs Türk halkı arasında İngiliz manda yönetiminin tek taraflı karar ve uygulamalarına karşı halkı doğru haberler konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme amacı çerçevesinde birleşmişlerdir.

Çalışmamızda altını çizmek istediğimiz ilk ana nokta, Kıbrıs Türk halkı arasında ilk ve uzun vadede sonuç getirecek olan söz konusu kültürel ve siyasal faaliyetlerin özellikle Konsolos Asaf Bey dönemi ile daha belirgin bir biçimde etkinliğinin arttığı ve hız kazandığıdır. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile koordineli yürütülen bu mücadelede, yerel ve Türkiye merkezli desteklerle her koldan (basın-yayın, cemiyet ve dernek faaliyetleri, sosyal faaliyetlerin her alanda yapılmasının sağlanması, Türkiye'deki İnkılap hamlelerinin kabulü ve uygulanabilirliğini sağlama) başlatılan mücadelenin *Entelektüel bir kadro hareketi* olarak da düşünülebileceği tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile ada arasında eskiden getirilen ve gerçekte var olan tarihi ve kültürel bağların devam ettirilme ve canlı tutulmasının ancak Türkiye Devleti'nin Atatürk öncülüğünde başlattığı İnkılap girişimlerini Kıbrıs Türk halkı arasında da var etmekle daha mümkün olabileceğine inanılmıştı. Bu inanç çerçevesinde başlatılan tüm çabalar adadaki Türk halkının inkılaplara sahip çıkması ve hatta uygulamaya başlaması yönünde göstermiş oldukları istek ve ilgi ile desteklenmiştir. Türkiye ile Kıbrıs Türk halkı arasında söz konusu olan bu *Kültür Koridoru* daha sonra ki yıllarda İngiliz idaresine karşı devam ettirilecek olan bağımsızlık mücadeleleri için ilk kolonyal karşı duruş ve sonuca doğru giden ilk adım olarak değerlendirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I.Sürelî Yayınlar

Söz Gazetesi, 23 Ağustos 1928.

Söz Gazetesi, 30 Ağustos 1928.

Söz Gazetesi, 22 Ağustos 1929.

Söz Gazetesi, 6 Şubat 1930.

Söz Gazetesi, 6 Kasım 1930.

Söz Gazetesi, 15 Haziran 1934.

Ses Gazetesi, 29 Nisan 1935.

Ses Gazetesi, 20 Şubat 1936.

Ses Gazetesi, 23 Nisan 1936.

II.Telif Eserler

A.Binatlı, Hasan, “Kıbrıs'ta Kıyafet İnkılabı, Kadın Hakları”, *İkinci Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Cilt I, Ankara 1996.

Alasya, H.Fikret, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınlar, Ankara 1987.

Armaoğlu, H.Fahir, *Kıbrıs Meselesi (1954-1959) Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 156-138, Ankara 1963.

Armaoğlu, Fahir, *20.yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt 1, Ankara 1989.

Bedevi, Vergi, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yayınları, Lefkoşa 1966.

Beratlı, Nazım, *Kıbrıslı Türklerin Tarihi*, C.1, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 1995.

Bozkurt, İsmail, “Kıbrıs Türk Halkının Var Oluş Savaşımı ve Devletleşme Süreci”, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti “Fırsatlar ve Tehditler”*, Editör: Doç.Dr. Soyalp Tamçelik, Ekoavasya Yayınları, Ankara 2012.

Bozkurt, İsmail, *Kıbrıs Türk Halkının Siyaset Kurumu Üzerine Deneme*, Zeytin Yayınları, Lefkoşa 2015.

Cerrahoğlu, Zafer (Yalçınkaya), *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Çaycı, Abdurrahman, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Çay, Abdulhaluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.

Demiryürek, Mehmet, “Kıbrıs Türk Basını ve Türkiye Hükümetleri I” (Osmanlı Dönemi)(1878-1910), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 25-26, Mayıs-Kasım 2000, Sayfa Aralığı 119-134, Ankara 2000.

Emgili, Fahriye, “Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39, Sayfa Aralığı 111-136, Güz 2013.

Gazioğlu, Ahmet C., *Yavru Vatan Kıbrıs*, Hür Fikir Yayınları, Lefkoşa 1960.

Gazioğlu, Ahmet C., *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1997.

Hakeri, Bener Hakkı, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kıbrıs 1993.

Hocanın, Yusuf Ziya, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Atatürkçülük”, *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Cilt I, Ankara 1998.

İsmail, Sabahattin, *Kıbrıs Cumhuriyetinin Doğuşu ve Çöküşü*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Kıbrıs 1992.

İsmail, Sabahattin - Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa.

İnönü, İsmet - Ahmet Şükrü Esmer v.d., *Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar*, Hazırlayan:Nevzat Karagil, Anıl Matbaası, İstanbul 1964.

Keser, Ulvi, “Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları”, *2.Uluslararası LAU Tarih Kongresi*, 27-30 Nisan Lefkoşa-Kıbrıs 2015.

Kıbaroğlu, Mustafa, “Ege Doğu Akdeniz Denklemine Kıbrıs'ın Stratejik Konumu ve Annan Planı”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı 242, Mart 2004.

Kuran, Ercüment, “Turkish-Greek Relations in Connection With The Cyprus Question (1923-1939)”, *Cyprus International Symposium On Her Past And Present*, Gazi Mağusa, October 29-November 1 1991, Sayfa Aralığı 223-227, Ankara 1994.

Luraghi, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, E yayınları, İstanbul 2000, Giriş Kapağından.

Nesim, Ali, “Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt V, Sayı 14, Ankara 1989.

Olgun, Kenan - Emrah Balıkcıoğlu, “The Times Gazetesi'ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs'ta İdari İslahat”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2012.

Özel, Selahattin, “Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları İle Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Editör: Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, İstanbul 2001.

Özkaya, Yücel, “Türk Ulusal Savaşında Kıbrıs ve Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs’a Yansıması”, *Kıbrıs’ta Türk Varlığı Sempozyumu*, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, No:2, Lefkoşa 2000. Serter, Vehbi Z., *Kıbrıs Tarihi*, Eğitim Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Teftiş Dairesi Yayınları, Kıbrıs 1971.

Uçarol, Rıfat, “Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs’ı İngiltere’ye Devri”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, Editör: Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu, Tarih ve Tabiat Vakfı yayınları, İstanbul 2001.

Ünlü, Cemalettin, *Kıbrıs’ta Basın Olayı (1878-1981)*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Kaynağın orijinalinde basım yeri ve basım yılı belirtilmemiştir.

Vatansever, Müge, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Özel Sayı, Sayfa Aralığı 1487-1530, İzmir 2012.

Yalçın, Durmuş -Yaşar Akbıyık v.d., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt II, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

Yalçın, Durmuş - Yaşar Akbıyık v.d., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

Yiğit, Atilla Ata, “Atatürk Dönemi Kıbrıs Politikası(1923-1938)”, *2.Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Hazırlayan: Doç. Dr. Ulvi Keser, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara 2011.

Kıbrıs’ın Fethi 1570-1571, Hazırlayan: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

Cyprus The Need For New Perspectives, Edit.:Clement H.Dodd, The Eothen Press, England, 1999.

1955 Londra Konferansı ve Sonrasında TBMM'deki Kıbrıs Tartışmaları

Öğr. Gör. Süheyla GÖKTÜRK

Doğu Akdeniz Üniversitesi Lefkoşe / KKTC

GENEL

Prof. Dr. Derviş Manizade'nin anlatımına göre; “Akdeniz’de yapılan bir askeri tatbikatı izleyen Atatürk etrafında bulunan subaylara: -Türkiye’nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede direndiğini düşünelim, ikmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir? sorusunu sorar. Subaylar birçok görüş ve düşünce ileri sürerler. Atatürk hepsini sabırla dinler, sonra elini haritaya uzatır: - Arkadaşlar, Kıbrıs düşmanın elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs’a dikkat ediniz, bu Ada bizim için önemlidir, der”¹. Atatürk’ün 1930’lu yıllarda stratejik değerine özel vurgu yapmasına karşın Türkiye siyasetinde Kıbrıs’ın adını, ciddi olarak ilk kez 1949’da İnönü Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak’ın, “Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur” sözleriyle duymaya başlıyoruz.

O dönemde Yunanistan’da Enosis amaçlı her tür gösteriye uygun ortam sağlanmasının ve Türkiye’de de halkın Kıbrıs Türkü’nü destekleyen tepkilerinin yanında, Türk-Yunan dostluğuna değer veren Türk hükümetleri, Kıbrıs amaçlı gösteri ve mitinglere bile çoğu kez izin vermiyordu. TC Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 30 Aralık 1949’da TBMM’de kendisine konuyla ilgili yöneltilen bir soruya verdiği yanıtta; “Kıbrıs hakkında İngiliz Büyükelçisiyle temas edilmiş ve Ada terk edilecekse evvela bizimle görüşülmesi gerektiği kendilerine söylenmiştir. Ada’nın terki söz konusu değildir” ifadelerini kullanıyor², 31 Aralık 1949’da İstanbul’da *Son Saat* Gazetesi muhabirinin Kıbrıs’la ilgili sorusuna, “Biz Kıbrıs meselesi diye bir şey bilmiyoruz” yanıtı veriyordu³. TBMM’de Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı’nın hükümete verdiği bir soru önermesine, Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak 23 Ocak 1950’de verdiği yanıtta, Türk Hükümeti’nin Kıbrıs konusundaki resmi görüşünü de ilk kez resmi bir ortamda aksettirmiş oluyordu⁴. Sadak; “...Kıbrıs diye bir mesele yoktur, Çünkü Kıbrıs İngiltere’nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere’nin bu Ada’yı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz” sözleriyle İngiltere’nin kendi egemenliğindeki Kıbrıs’ı başka bir devlete devretme niyetinde olmadığı için Türkiye açısından da Kıbrıs diye bir konu bulunmadığını belirtiyor ve gerek Kıbrıs’ta gerek Türkiye’de, Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesine karşı çıkan, verilecekse de gerçek sahibi olan Türkiye’ye verilmesi maksadıyla miting yapan gençlerin boş yere heyecana kapıldıklarını, bu mitinglerin fayda sağlamayacağı gibi devlete zararının bile olabileceğini belirtiyordu.

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı devralan Demokrat Parti’nin Dışişleri Bakanlığı görevine getirdiği Prof. Dr. Fuad Köprülü de, 20 Haziran 1950 tarihinde yapılan DP Grup toplantısında söylediği; “Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin

¹ Tahsin Öztin, *Mustafa Kemal’den Atatürk’e*, İstanbul, 1981, s. 156-157.

² Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler*, Lefkoşa, 1996, s. 452. ³ Halkın Sesi, “Necmeddin Sadak’ın *Son Saat* Gazetesine Beyanâtı”, 1 Ocak 1950.

⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 33. Birleşim, 23-1-1950, s. 288.

*mevcudiyetinden resmen haberdar değildir*⁵ ifadeleriyle Ankara'daki iktidar değişikliğinin Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapmadığını ortaya koyuyordu.

Kıbrıs, yeni hükümetin başlangıçta kendisinden önceki iktidarın söylemiyle yola devam ederken kamuoyunun yoğun baskısı altında, 28 Ağustos 1954'de, Menderes'in "*Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır*"⁶ şeklindeki ifadesiyle aktif şekilde üzerinde çalışmak durumunda kaldığı bir konu oluyor ve Türkiye'nin bundan sonraki dış politikasında da özel bir konum elde ediyordu. Derviş Manizade bu gelişmeyi, "*Nihayet Milliyetçi Türk Gençliği ve Türk basınının uyarma ve baskısı altında, Türk Hükümeti de Kıbrıs davasıyla ilgilenmek zorunda kaldı*" şeklinde yorumluyordu⁷.

KONFERANS ÖNCESİ

İngiltere'ye göre, Kıbrıs'ta Rumların II. Dünya Savaşı sonrası geliştirdikleri self-determinasyon heyecanı, İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi haline dönmekteydi. Konunun BM'e taşınması ve bölgedeki komünizm tehlikesi gerekçesiyle Amerika'nın da Kıbrıs'taki Rum milliyetçileri ve Kilise'yi desteklemesi, dolayısıyla self determinasyona destek vermiş olması, İngiltere'nin başını ağrıtan konulardı. Ortadoğu'daki güvenlik endişeleri ve Ada'da komünizmin yayılmaması için Amerika ile işbirliğine devam etmek durumunda olan İngiltere, bugüne kadar Rumlara karşı Ada'daki Türk Toplumunu'nu denge unsuru olarak kullanmıştı. Ancak şimdi durum daha farklıydı. İşin içine Yunanistan da girmişti ve Eylül 1955'te Yunanistan self determinasyon konusunu yeniden BM gündemine getirmeyi planlıyordu. Ada'da başlayan terörü sonlandırmak, komünizmi denetim altında tutabilmek ve Yunanistan'ı engelleyebilmek için yeni denge unsuru olarak Türkiye devreye sokulmalıydı. Bunun için İngiltere, Kıbrıs'taki olayların sadece ülkesini değil, Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak yeni bir plan geliştirdi.

Bu plan gereği İngiltere Başbakanı Anthony Eden, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunun görüşüleceği "*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*" konulu seminer için Londra'ya davet etti⁸. Dışişleri Bakanı Harold Mac Millan da aynı gün Avam kamarasında Londra'da bir konferans toplanacağını açıklıyordu⁹. Türkiye derhal, Yunanistan ise Türkiye'nin de konuya dahil edilmesi nedeniyle bir çekincenin ardından davete olumlu yanıt verdiler.

Türkiye'nin olumlu yaklaşımı sürerken, Türk basınında, Rumların Kıbrıs'ta 28 Ağustos'ta toplu kıyım yapmaya hazırlandıkları yolunda haberler çıktı. Bu haberler üzerine bir değerlendirmede bulunan Başbakan Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı sert açıklamada; "*Kıbrıs Türklerini savunmasız bırakmayacaklarını ve Ada'nın statüsünde bir değişiklik yapılması halinde, Kıbrıs'ın, Türkiye'ye geri verilmesini*" isteyerek, Ada'nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu ifade etti¹⁰. Ana Muhalefet Partisi lideri İsmet İnönü de, hükümetin Kıbrıs konusunda izlediği politikayı desteklediklerini belirtti¹¹. Bu şekilde Türkiye, kendi iradesi dışında çekilmekte olduğu Kıbrıs konusunda artık uygun politikalar geliştirmesi gerekliliğini anlıyor gibi görünüyordu¹². Yunanistan ve Rumların Enosis

⁵ **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, Dönem: IX, Cilt:3, 20 Haziran 1950, s.34.

⁶ Mehmet Yaşın, **Kıbrıstürk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994, s.721-722.

⁷ Nevzat Karagil, **Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar**, İstanbul, 1964, s.12.

⁸ **Zafer**, 3 Temmuz 1955.

⁹ "Conference on Cyprus", **Financial Times**, 4 July 1955, s.3.

¹⁰ **Ayn Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s.170-173.

¹¹ **Ulus**, 26 Ağustos 1955.

¹² Turgay Bülent Göktürk, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014, s. 48.

yaklaşımları karşısında Türkiye’de de hava oldukça gerginleşmişti. *Hürriyet* Gazetesi’nin başlattığı “*Kıbrıs Türk’tür, Türk Kalacaktır*” kampanyası büyük ses getirmiş ve aynı sloganı kullanarak 1954’de kurulan ve başkanlığını *Hürriyet* Gazetesi yazarı Hikmet Bil’in yaptığı Kıbrıs Türktür Derneği de etkinliğini artırmış ve kamuoyu oluşturma gayretlerini genişletmişti¹³.

1955 LONDRA KONFERANSI

29 Ağustos 1955 tarihlerinde dışişleri bakanları düzeyinde Lancaster House’da başlayan Londra Konferansı’nda 30 Ağustos’ta İngiltere’nin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Mac Millan, Doğu Akdeniz’in savunması için Kıbrıs’ın önemine ve bu maksatla üç ülkeye düşen sorumluluklara değiniyor ve Londra görüşmeleri öncesinde Yunanistan Başbakanı Papagos’un, “*self determinasyona karşılık İngilizlere Ada’da mutlaka bir üs veririz*” ifadelerine yanıt olarak, İngiltere’nin bölgedeki sorumluluklarını yerine getirmesi için bir üssün yeterli olamayacağını söylüyor, ayrıca self-government’e yönelik anayasa çalışmalarının da devam edebileceğini vurgulayarak, aslında başlangıçta Yunanistan’ın tezi olan self determinasyona kapıları kapatıyordu¹⁴.

31 Ağustos’ta Yunanistan’ın görüşlerini açıklayan Yunan Dışişleri Bakanı Stephanopoulos ise, Kıbrıs halkına self determinasyon hakkı tanınması üzerinde ısrarcı oluyordu.

Türkiye’nin, “*Ada’nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada’nın Türkiye’ye devredilmesi*” ana fikri çerçevesindeki görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise, 1878’de imzalanan antlaşma gerekçesiyle, Ada’nın geleceği konusunda sadece Türkiye ve İngiltere’nin söz sahibi olabileceğini belirterek, Kıbrıs’ın statüsünde yapılacak en küçük bir değişikliğin Lozan Antlaşması’nın yeniden değerlendirilmesi anlamına geleceğini ifade ediyor ve Kıbrıs’ın sadece Anadolu’ya yakın bir konumda değil, aynı zamanda Anadolu’nun bir parçası olduğunu, dolayısıyla Ada’nın coğrafi olarak Türkiye’ye ait olduğunu vurguluyordu. Zorlu’nun konuşmasındaki, “*Self determinasyon, ancak birbirleriyle iyi geçinen ve birbirlerine muhasım olmayan cemaatler ve topluluklar için mevzubahis olabilir. Şu halde Kıbrıs halkı için self determinasyondan evvel müstekar bir huzur ve sükun devresine ihtiyaç vardır. Şiddet hareketlerinin önlenmesine ve Kilise’nin siyasete karışmasına mani olunmasına lüzum vardır. Aksi takdirde, bugünkünden daha vahim vaziyetler hasıl olabilir*” ifadesi¹⁵, Kıbrıs’ta Kilise ve din adamlarının politika ve politikacılar üzerinde etkili olduklarının ilk kez bir Türkiye Cumhuriyeti devlet adamı tarafından ve resmi ağızdan, uluslararası bir platformda vurgulanması bakımından önemlidir¹⁶.

Konferans’ın 6 Eylül’de başlayan ikinci bölümünde İngiltere, daha önce de gündeme getirdiği Ada’ya muhtariyet verilmesi teklifini ortaya attı. Bu teklif de ilgili taraflarca kabul görmedi. Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere’nin önerdiği “dahili muhtariyet” planına sıcak bakmakla birlikte, bu çözümün dışında bir yola gidilecekse, Ada’nın Türkiye’ye geri verilmesi gerektiği yolundaki görüşlerini bir defa daha yineledi¹⁷. İngiltere Dışişleri Bakanı Mac Millan’ın self-determination önerisine oldukça soğuk baktığı ortaya çıktı¹⁸. Bir başka ifadeyle, bu Konferans’ta İngiltere’nin, Orta-Doğu ve Doğu Akdeniz’deki güvenliğini tehlikeye düşüreceği endişesiyle, Kıbrıs’tan çekilmek niyetinde olmadığı, ancak Ada’ya

¹³ *Milliyet*, 25 Ağustos 1955.

¹⁴ “Cyprus Meeting Opened”, *The Times*, 30 August 1955, s.8.

¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959, s. 28; **Aynı Tarihi**, Sayı: 262, (Eylül 1955), s.164-171; *Hürriyet*, 2 Eylül 1955.

¹⁶ Göktürk, **a.g.e.**, s.49.

¹⁷ **Aynı Tarihi**, Sayı: 262, (Eylül 1955), s.174.

¹⁸ **A.g.e.**, s.171.

self-government verilmesi yolundaki görüşü kabule yatkın olduğu anlaşılmaktadır¹⁹. Büyük umutlarla toplanan Konferans, Konferans'ın devam ettiği sırada, İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan 7 Eylül'de dağılıyordu.

Ancak burada belirtmemiz gereken bir önemli konu da, Londra Konferansı'nda Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin ve Yunanistan'ın tüm girişimlerine karşın, İngilizlerin Rumlara karşı Türkiye kozunu oynamasıdır. Bununla birlikte İngiltere'nin bu Konferans'a Türkiye'yi de davet etmesinin hukuki temelinde 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 16. maddesine yeni Türk Devleti'nin ısrarları sonucu koyulan, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir*” ibaresinin etkili olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. Dolayısıyla bu tarihten itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu. Bu açıdan Londra Konferansı Kıbrıs için önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmelidir.

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

Londra Konferansı devam ederken İstanbul ve İzmir'de başta Rumlar olmak üzere gayrimüslim vatandaşlara karşı icra edilen ve “6-7 Eylül olayları” olarak bilinen olayların nedeni bir iddiaya göre, Londra Konferansı'nın sonuna doğru Demokrat Parti Hükümeti'nin Zorlu'nun talebi üzerine görüşmelerin seyrini etkileyebileceği düşüncesiyle Türkiye'de azınlıkları hedef alan bir tehdit gösterisi düzenleme kararı almış olmasıdır. Aynı iddiada, konferansın sonuna doğru Zorlu'nun Türkiye'ye bir telgraf çekerek “*buradaki durumumuzu kolaylaştırmak için bir şeyler yapılmalı*” ifadeleriyle söz konusu olayların hedeflendiği söylenmektedir²⁰.

Olayın başlangıcı, önce radyoda ve ardından DP İstanbul Milletvekili Mithat Perin'in sahibi olduğu *İstanbul Express* Gazetesi yoluyla yayınlanan “*Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı*” iddiasını konu eden bir haberdir²¹. Gazete'de ayrıca Kıbrıs Türktür Derneği'nin “*mukaddesata el uzatanlara bunu pahalı ödeteceğiz*” şeklindeki bildirisi yayımlanmıştı. Haberin ardından Kıbrıs Türktür Derneği'nin örgütlediği ve “*Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır*” sloganlarıyla başlayan eylemler kısa bir süre içinde kitlesel gösterilere dönüştü. Gösteriler kısa bir süre içinde kontrolden çıkarak azınlıklara yönelik baskı, şiddet ve yağmaya dönüştü. Evler, dükkanlar ve kiliseler tahrip ve yağma edildi. İstanbul'da başlayan gösteriler daha sonra İzmir'e de sıçradı. İzmir'de kiliselerle birlikte Yunan konsolosluğu da tahrip edildi²². Gelişen olaylar nedeniyle İstanbul, İzmir ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmesi için hükümet tarafından, Başbakan Adnan Menderes imzalı bir tezkere²³, 12 Eylül 1955

¹⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Londra Konferansı”, *Ulus*, 31 Ağustos 1955; Mehmet Gönübol, Cem Sar ve arkadaşları, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara, 1974. s.367.

²⁰ Hikmet Bil, Başbakan Adnan Menderes'le 5 Eylül'de yapmış olduğu özel görüşmede “Fatin Rüştü Zorlu'nun kendisine bir mesaj göndererek “*buradaki sıkışıklığımızı giderecek bir gelişmeye ihtiyaç vardır*” dediğini doğrular. Hikmet Bil, Selanik'te başlayan olayların ve sonrasındaki tüm gelişmelerin Menderes, İstanbul Valisi, Fuad Köprülü arasında 5 Eylül akşamı yapılan toplantıda kararlaştırılmış olabileceğini iddia eder. Hikmet Bil'e göre amaç Selanik'te Atatürk'ün evinin bahçesinde bir bomba patlatmak ve daha sonra buradan hareketle İstanbul'da organize bazı küçük çaplı gösteriler düzenlemektir. Böylece Fatin Rüştü Zorlu Londra Konferansı'nda “*Bakın Atatürk'ün evini dahi bombalıyorlar*” propagandası yapabilecekti. Bu iddialar Yassıda yargılamalarında da konu edildi. Ancak Menderes ve Zorlu bu iddiayı hiçbir zaman kabul etmedi. 27 Mayıs 1960'dan bir hafta sonra Fuad Köprülü yaptığı açıklamada “*6-7 Eylül olaylarının Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Namık Gedik tarafından tertiplendiğini*” iddia edecekti. Bkz. Can Dündar, *6-7 Eylül Olayları Belgeseli*, Hikmet Bil Konuşması.

²¹ “Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı”, *İstanbul Express*, 6 Eylül 1955.

²² *Aynı Tarihi*, 6 Eylül 1955.

²³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955, s. 668.

tarihinde TBMM'nin onayına sunuldu. Tezkerenin Meclis'te görüşülmesi sırasında hükümet ve muhalefet arasında yoğun tartışmaların olduğunu görüyoruz. Bu tartışmalarda da Kıbrıs konusu değişik şekillerde gündeme geliyordu.

Adalet Partisi Burdur Milletvekili Mehmet Özbey konuşmasında; "...*Bu felâketin asıl müsebbibi ve tahrikçileri daha ziyade Yunan devlet adamları, Yunan halkı, gençliği, radyoları ve gazeteleri olmuştur. Bizim asilane, efendice sükut ve sabır ve itidalimize rağmen; onlar iki senedir durmadan ve mütemadiyen artan bir ihtirasla Kıbrıs hakkında mitingler, nümayişler tertibederek adeta ruhlarımızda derin bir hiddet ve asabiyet yaratmışlar.... Yıllardır sinsi sinsi nöbet bekleyen komünistler bunu fırsat bilerek planlı çalışmalarıyla araya çapulcu ve yağmacıları da karıştırarak bu büyük felâketi meydana getirmişlerdir*" şeklinde bir yaklaşım sergiliyor ve komünistlerin Türk-Yunan dostluğunu bozmak için Kıbrıs işini aşıladıklarını ve alevlendirdiklerini, gerçekte bu olayın Kıbrıs davası ile bir ilgisinin olmadığını söylüyordu²⁴. İstanbul Milletvekili Ali Fuat Cebesoy ve Antalya Milletvekili Burhanettin Onat ise tahrik olaylarının bir nedeninin Kıbrıs olduğunu iddia ediyorlardı²⁵.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü de yaptığı konuşmada, 6-7 Eylül olaylarını açıklarken, "*Hadise Kıbrıs hadisesinden dolayı bilhassa gençler ve umumiyetle vatanperver insanlar tarafından takibedilen vatani bir hadise olarak meydana çıktı, fazla galeyanlı bir kısım gençlik bu mevzuda çok fazla hassas davranıyorlardı. Diğer taraftan matbuat da bu hassasiyeti mütemadiyen tahrik etmekte idi*" ifadeleriyle Kıbrıs konusunun tahrik olayları içinde yer aldığını ve basın da bu hassasiyeti tahrik ettiğini vurguluyordu²⁶.

Başbakan Adnan Menderes aynı gün TBMM'de; "*Karşılıklı olarak iki memlekette, Türkiye'de ve Yunanistan'da efkar elden geldiği kadar tahrik olunmuş, sanki hamiyet, Kıbrıs meselesinde en yüksek konuşanmış gibi, bir nevi hamiyet müzayedesi hem bu memlekette, hem Yunanistan'da almış yürümüşdür. Bu hareket dünyanın her tarafında görülen nezahet dairesindeki bir gençlik nümayişi nikabı altında vukubuldu. Efkar o derece hazırlanmıştı ki; adeta bir psikoz bütün memleketi, ruhları ve vicdanları istila etmişti. 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta bir katliam vukua geleceği şayiaları ve haberleri bütün vicdanları tehyiç eylemişti....*"

Bu, düpedüz bir düşman hareketi olsa idi, ortada bir Kıbrıs meselesi mevcut bulunmasa ve iki taraf arasında bu derecede ihtilatlî vaziyette gösterilmemiş olsa idi ve Kıbrıs her iki memlekette adeta kudsi bir mevzu olarak vicdanlara telkin edilmemiş olsa idi, zabıta vazifesini görmek ve vicdani kuvvet ve kanaatiyle silâhının ve kanunun verdiği kuvveti birleştirmek suretiyle hareketi ilk anda önlemek imkanını bulurdu" şeklinde konuşarak Kıbrıs konusunun gerek Yunanistan'da, gerek Türkiye'de milli bir konu olarak değerlendirildiğini ve 6-7 Eylül olaylarının meydana gelmesinde, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Türklere karşı bir katliam yapılacağı söylentisinin önemli bir yeri olduğunu belirtiyordu²⁷.

LONDRA KONFERANSI SONRASI MC MİLLAN PLANI

Bu arada İngiliz hükümeti, başarısızlıkla sonuçlanan Londra Konferansı'ndan sonra, Kıbrıs Valisi Sir Robert Armitage'nin yerine, Mareşal Sir John Harding'i görevlendirdi. Londra Konferansı'nda Rumları Türkiye'nin varlığıyla korkutan İngiltere, bu kez Kıbrıs'ta Vali Harding aracılığıyla, Türkleri tamamen dışarıda bırakarak Başpiskopos'la uzlaşma arayışına girdi. 3 Ekim

²⁴ A.g.e., Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955, s. 671-672.

²⁵ A.g.e., s.673,678.

²⁶ A.g.e., s.684.

²⁷ A.g.e., s.689.

1955'de Ada'ya gelen Harding, hemen ertesi günü, 4 Ekim saat 1700'de Başpiskopos'la Ledra Palas'ta bir toplantı yaptı. Toplantı sonrası yapılan resmi bildiri, "*Harding ve Makarios'un Kıbrıs'ın geleceği üzerinde fikir alışverişinde buldukları ve görüşmelere daha sonra da devam etme konusunda anlaşmaya vardıkları*" bildiriliyordu. Bu toplantının bir önemi de, 1931 yılındaki isyandan bu yana ilk kez bir vali ile Başpiskopos'un bir araya geliyor olması idi²⁸.

Vali Harding, Başpiskopos ile görüştüğü günün bir gün sonrasında da, üç grup halinde Türk liderlerle görüştü. Türk liderler ile yapılan toplantılar genel konuların görüşüldüğü sıradan görüşmeler şeklinde gerçekleşirken, Vali Harding, Makarios ile 7 ve 11 Ekim tarihlerinde birer görüşme daha gerçekleştirdi. Bu görüşmelerin temel amacı, Türk Toplumunu görmezden gelinerek, sanki Ada'nın tek söz sahibi Başpiskopos Makarios'muş gibi özerklik konusunda Başpiskopos'u ikna etme çabalarıydı. Londra Konferansı'nın ikinci bölümünde "*Mac Millan Planı*" olarak gündeme gelen ve Ada'nın özerkliğini öne çıkaran planın Başpiskopos tarafından kabul edilmesi için Harding yoğun çaba harcıyor, Makarios ise self-determinasyon'dan asla taviz vermiyordu. Harding-Makarios görüşmelerinin her aşamasında yeni "tavizler" koparan Makarios, planda self determinasyon için kesin garanti verilmediği gerekçesiyle Harding'in önerilerini kabul etmedi ve Harding-Makarios görüşmelerinin birinci bölümü başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Başlangıçta İngilizlerin Kıbrıs Türk Toplumunu görmezden gelip Makarios'la görüşme yapmasından rahatsız olan Türkiye, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının akabinde Kıbrıs Türklerine bu görüşmeler esnasında verilmesi planlanan azınlık haklarına karşı olduğunu belirtiyor ve gerek Kıbrıs Türkleri, gerekse Türkiye için kesin garantiler talep ettiğini açıklıyordu²⁹.

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin yayın organı durumunda olan ve kilise matbaasında İngilizce olarak basılan *Times of Cyprus* Gazetesi'nin 30 Kasım 1955 tarihli sayısında, Atina'da çıkan haberlerden alıntı yapıldığı bildirilen bir habere göre, Londra'yı ziyarete giden Vali Harding, dönüşte 21 Kasım'da Makarios'la gizli bir görüşme yaptı ve Makarios'a özerklik ve Anayasa ile ilgili bazı yeni tekliflerde bulundu. Makarios, adı geçen gazeteye verdiği röportajda, böyle bir görüşmenin gerçekleştiğini ve teklifleri reddettiğini belirtiyordu³⁰.

TBMM'DE KIBRIS KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Bu arada, 14 Aralık 1955'de Başbakan Adnan Menderes TBMM'de; "*Dış siyasetimizden bahsederken milletimizin üzerinde büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs meselesinden bahsetmemeye imkan yoktur, bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu her hangi bir yanlışlığa mahal bırakmamak üzere, burada açıkça ifade etmek isteriz*" şeklinde konuşarak Ankara'nın Kıbrıs görüşünü bir kez daha yineliyor ve politikalarında bir değişiklik olmadığını belirtiyordu³¹.

16 Aralık'ta CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü ise, hükümetin Kıbrıs konusundaki politikalarını eleştirerek, "*6/7 Eylül'den sonra Yunanistan bu vukuatı aleyhimize haksız ve mübalağalı bir surette istismar etmiştir. Yunanistan Kıbrıs davası sebebiyle, Türkler aleyhinde son derece kışkırtıcı bir tehdit ve tahrik siyaseti takip etmiştir*" şeklinde konuşmaya başlamış³² ve devamında, milletçe Kıbrıs

²⁸ Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 196, s. 102.

²⁹ Robert Stephens, "Cyprus Decision", **Observer**, 30 October 1955, s.8.

³⁰ **Times of Cyprus**, 30 Kasım 1955, s.1.

³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem X, Cilt 8, İçtima 2, 14. İnikat, 14-12-1955, s.254.

³² **A.g.e.**, s.267.

Türklerinin kaderinden ve NATO üyesi olarak da Ortadoğu'daki güvenlik konusundan ciddi bir endişe içinde olduklarını, Londra'daki Kıbrıs Konferansı'nda 6/7 Eylül olaylarının Yunanistan için özel bir fırsat oluşturduğunu, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta katliam hikayeleri ile itibarı sarsılmış olan Yunanistan'ın, ülkesinde bütün vukuatı örtbas edecek tedbirler aldığını ve Türk Hükümeti'ni 6/7 Eylül vukuatının yükü altında bıraktığını, Avrupa Konseyi toplantısında da Yunanistan'ın kendi tahrik ve tehditlerinin ve Kıbrıs'taki terörist girişimlerinin etkisini unutturmaya çalışarak, Türkiye hakkında ağır ithamlarda bulunduğunu, Yunanistan'ın NATO Konseyinde de Türkiye aleyhinde çalıştığını ve bununla birlikte Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı üç talep ileriye sürdüğünü söyleyerek, bu talepleri; "1. 6/7 Eylül hâdiselerinden dolayı manevi tamir; 2. Bundan sonra maddi tazminat; 3. Bunlar yapıldıktan sonra münasebet tesisi. Kendiliğinden bekledikleri netice de, Kıbrıs meselesinde hayati alaka ve menfaatlerimizin feda edilmesi" şeklinde sıralamıştır ve konuyla ilgili yeterli bilgi alamadıklarını, İngiltere ve Yunanistan'ın aktif politikalarına karşın hükümetin 6-7 Eylül olayları altında ezildiğini belirterek hükümetin bu konudaki politikaları karşısındaki endişelerini dile getirmiştir³³.

Meclis'te aynı gün Başbakan Adnan Menderes özellikle İsmet İnönü tarafından yapılan eleştirileri hedef alarak verdiği yanıtta; Kıbrıs'ın bugünkü durumuyla ilgili olarak tarihsel süreç içinde 12 Ada'yla ilişki kuruyor ve İsmet İnönü'yü suçlayan ve sorumlu tutan bir konuşma yapıyordu³⁴.

Bununla birlikte Ankara'da hükümet ve muhalefet halen 6-7 Eylül olaylarını ve ardındaki gelişmeleri tartışıyor ve bu tartışmalardaki en önemli bölümü Kıbrıs konusu oluşturuyordu. 13 Ocak 1956 günü TBMM'de yapılan görüşmelerde CHP adına konuşan Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, adı geçen olaylara karışmak suçlamasıyla bazı dernek yöneticileriyle birlikte bu Cemiyet'in de yöneticisinin tutuklanmasını gündeme getirerek, "Kıbrıs Türktür Cemiyeti"nin Başbakan'ın ihamı, teşviki ve maddi yardımıyla kurulduğunun gazetelerden öğrenildiğini belirtiyordu³⁵.

Başbakan Adnan Menderes eleştirilere yanıt olarak yaptığı konuşmada; 6-7 Eylül olaylarının, Makarios'un Kıbrıs'taki tahrik edici hareketlerinden, propagandalarından, mitinglerinden ve Yunan Hükümeti'nin, Makarios'un propaganda ve tahrikleriyle sonuç alınabileceğine inanmış olması nedeniyle bu gibi hareketlere müsamaha göstermiş olmasından başladığını, tartışmanın asıl nedeninin de yaklaşık bir yıldır Yunan basınının tahrik içeren yayınlarına Türk basınının da aynı tarzda mukabele etmesinden kaynaklandığını yineliyor, "Kıbrıs Türktür Cemiyeti"nin de bu süreçte CHP tarafından kurulduğunu belirterek, hükümet tarafından kurulduğu iddialarını yalanlıyordu. CHP tarafından bu Cemiyet'in kurulma gerekçesini de; "Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni kurmakla, türlü mitingler tertip etmekle ve bu mitinglerde ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti vasıtasıyla mütemadiyen memleketin yüksek menfaatlerini bu iktidar müdafaa ve korumaya kadir değildir, diyerek ve bu propagandayı memlekete yaymak suretiyle iktidarı itibarsız düşürmeye gayret etmek de elbette onların takibedeceği yoldur, elbette onların menfaatlerine daha uygundur" sözleriyle açıklıyordu³⁶. Bu ifadelerle Başbakan Menderes, CHP'yi Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni iktidarı başarısız göstermek amacıyla kurmak ve kullanmakla suçluyordu.

Suçlamalar karşısında tekrar söz alan Nüvit Yetkin, başlangıçtaki görüşlerindeki ısrarı sürdürüyordu³⁷.

³³ A.g.e., s. 268.

³⁴ A.g.e., s. 299-301.

³⁵ A.g.e., Dönem X, Cilt 9, İçtima 2, 23. İnikat, 13-1-1956, s.76-77.

³⁶ A.g.e., s.80-81.

³⁷ A.g.e., s.86.

Bugünlerde TBMM'deki 1956 yılı bütçe görüşmelerinde Kıbrıs ile ilgili tartışmalar değişik gerekçelerle devam ediyordu. Rize Milletvekili Kemal Balta'nın, Yunanistan'ın Balkan Paketi'ne katılmak için Yunanistan Başbakanı tarafından Türk Hükümeti'nden istediği teminat hakkında gazetelerde çıkan açıklaması konusunda Dışişleri Bakanı'na yönelttiği soru ile ilgili olarak 13 Şubat 1956'da TBMM'de yapılan görüşmelerde de oldukça ateşli konuşmalar yapılıyordu. Kemal Balta, Kıbrıs'ın Türklere verilmesi gerektiğini, Ada'nın asıl sahibinin Türkler olduğunu, hiçbir zaman ve asla Kıbrıs'ın Yunanlıların malı olmadığını, eğer İngilizler Kıbrıs'ı Yunanlılara verirlerse; bunu Türkiye'de onaylayacak bir hükümetin iktidarda yaşayamayacağını, 150 bin vatandaşı hiçbir zaman zulüm ve gaddarlık yapan bir idareye terk edemeyeceklerini belirten heyecanlı ve sert bir konuşma yaparak Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunuyordu.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da yaklaşık aynı doğrultudaki görüşleri savunan ve milletin bu konudaki kararlılığını vurgulayan konuşmasında, İngiltere'nin Kurtuluş Savaşı'nda uyguladığı taktiği uygulayarak, Yunanlıları şimdi de Kıbrıs konusunda Türklere karşı kışkırttığını belirtiyor, ancak 12 Adalar konusunda aldatılan Türkiye'nin Kıbrıs konusunda aldatılmayacağını söyleyerek, *“Bütün millet kararını vermiştir. Neye mal olursa olsun hatta denizden yürüyerek Kıbrıs'a gitmek kararındadırlar. Millet ‘icabederse hayatımızı da bu uğurda feda edeceğiz’ diyor bu vaziyet karşısında Türk Hükümeti Yunanlılara ve İngilizlere lazım gelen sert cevabı vermelidir...”* diyordu³⁸.

TBMM'nde 25 Şubat 1956'daki görüşmelerde ise, özellikle hükümetin Kıbrıs politikaları ve Londra'daki görüşmeler muhalefet tarafından eleştiriliyordu. O güne kadar parti olarak dış siyasette hükümetle aynı görüşleri paylaştıklarını belirten Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, parti grubu adına yaptığı konuşmada, hükümetin Londra Konferansı'na katılmayı kayıtsız şartsız kabul etmesini doğru bulmadıklarını belirterek, konferans daveti geldiği zaman İngiliz Hükümeti'ne, Kıbrıs'ın statüsü üzerinde İngiltere Hükümeti'nin bir değişiklik yapıp yapmayacağını sorulması gerektiğini, eğer bir değişiklik yapılmayacaksa böyle bir konferansa gerek olmadığını, statüde değişiklik yapılacaksa o zaman konferansın, bu konu için Kıbrıs'ın eski sahibi Türkiye ile İngiltere arasında olması gerektiğini ifade ediyordu. Tarihin şimdiye kadar hiçbir devrinde Kıbrıs üzerinde Yunan egemenliğinin bulunmadığını ve orası için hiçbir hak iddia edemeyecekleri için Yunanlıları bir taraf kabul edip o konferansta bir masada oturmanın yanlış olduğunu belirten Bilgin, bu konuda hükümetin politikasının hatalı olduğunu vurguluyordu³⁹.

Manisa Milletvekili Hikmet Baydur ise farklı bir yaklaşımda bulunuyor ve “Taksim” olarak ifade edebileceğimiz Ada'nın iki taraf arasında paylaşılması tezini öne sürüyordu⁴⁰.

Muğla Milletvekili Zeyyat Mandalıncı ise konuşmasında; Kıbrıs konusunun sadece bir ada konusu değil, Türk Milleti'nin hayatı ile ilgili, Türk Milleti'nin savunmasında bölünmez bir parça teşkil eden hayati bir konu olduğunu vurguluyor ve Ada'nın Yunanistan'a ilhakına karşı olduğunu açıklıyordu⁴¹.

Aynı gün kürsüye gelen Hürriyet Partisi Konya Milletvekili Ziyad Ebüzziya'nın partisi adına yaptığı konuşma, Türk hükümetlerinin Yunanistan ve Kıbrıs politikalarına, tarihsel süreç içindeki gelişmeleri de göz önüne alarak eleştirel yaklaşımı göstermesi bakımından önemli görülmektedir. Öncelikle hükümetin Londra Konferansı'na ani bir kararla ve hazırlıksız katılmış olduğunu belirten

³⁸ A.g.e., s.178.

³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Cilt 10, İçtima 2, 44. İnikat, 25-2-1956, s.719-720.

⁴⁰ A.g.e., s.720.

⁴¹ A.g.e., s.728.

Ebüzziya, bundan dolayı da Konferans'ın Türkiye açısından başarısızlıkla sonuçlandığını ve hatta Fransız gazetesi *Le Monde*'un "*Türkiye'nin bu konferanstaki yegâne muvaffakiyeti mümessillerinin kılık ve kıyafetlerinin garplılar gibi olduğunu fiilen göstermekten ibaret kalmıştır*" ifadeleriyle Türk delegelerle alay ettiğini, aynı şekilde Amerika ve Avrupa basınının da Türk delegesinin müdahalelerini "*Asabi, isterik, sert, lüzumsuz yerde kırıcı konuşmalar*" şeklinde vasıflandırdıklarını, bundan dolayı Konferans sonrası bu tarz konuşmaların olumsuz etkisi nedeniyle Türk dostu olarak bilinen Hindistan'ın lideri Nehru'nun Konferans sonrasında Kıbrıs davasında Yunan tezini desteklemeye karar verdiğini resmen ilan ettiğini anlatıyordu. Ziyad Ebüzziya konuşmasının devamında, hükümetin "*Kıbrıs'ın el değiştirdiği takdirde, Ada'nın, ancak ve ancak asıl sahibi olan Türkiye'ye geri dönmesi icabettiği*" şeklindeki politikasını tamamıyla desteklediklerini, ancak, bu konunun ele alınma ve yürütülmesi hususlarının gereğince yapılamamış olduğuna inandıklarını belirtiyordu. 1955 Ağustosunda İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ı Londra Konferansı'na davet etmesi üzerine hükümetin birdenbire harekete geçtiğini ve Başbakan'ın fazlasıyla gecikmiş şiddetli bir nutkuyla hükümetin Kıbrıs davasında cephe aldığını gördüklerini, ancak dünya kamuoyunu elde etmiş bulunan Yunanistan'ın kazandığı puanları tek bir nutukla silip atmanın kolay olamayacağını, o ana kadar Kıbrıs diye sesini çıkaramamış bulunan Türk kamuoyunun sessizliğini Türk halkının böyle bir davayı benimsemediği şeklinde karşılayan dünya kamuoyunun ani çıkan bu sesin anlamını çözemediğini, tam bu sırada meydana gelen 6 - 7 Eylül olaylarının da, o anda gerçekleşmekte olan Londra Konferansı'nda ileri sürülen fikirlerin mesnetlerine olduğu kadar, siyasi itibar ve Kıbrıs davası için de ağır bir darbe indirdiğini anlatan Ebüzziya, bu olaydan istifade eden Yunan basınının bütün dünya gazetelerini Türkiye aleyhinde yazılara, makalelere, resimlere, protestolara boğarak Kıbrıs hakkında kendi tezlerine göre geniş bir propaganda faaliyetine geçerken, Türkiye'nin bu konuda çok sessiz kaldığını, üstelik çok yanlış bir kararla, gazetelere, Kıbrıs kelimesine temas ettikleri takdirde kapatılacakları şeklinde Sıkıyönetim Komutanlığı'nca tebligat yapıldığını, Yunanlıların kendi tezlerini bu şekilde rahatlıkla anlatmaları, Türkiye'nin ise sessiz ve duyarsız kalması sonucu dünya kamuoyunun Yunanlılar lehine bir pozisyon aldıklarını örnekleriyle açıklıyordu.⁴²

SONUÇ

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, 25 Şubat 1956'da TBMM'de söz konusu eleştirilere uzun bir yanıt veriyor ve aslında bu konuşmasıyla hükümetinin Kıbrıs politikasının detaylarını anlatıyordu. Bütün partilerin Kıbrıs meselesini bir azınlık sorunu olarak değil, Türkiye'nin sorunu olarak gördüğünden emin olduğunu, Kıbrıs meselesinin 24 milyon Türkün meselesi olduğunu söyleyerek konuşmasına başlayan Köprülü, Mac Millan'ın "*Biz, bu Ada'yı Türkiye'den muayyen şartlarla aldık. Bu şartlar devam ediyor ve bu şartlar devam ettiği müddetçe burada kalacağız*" açıklamasını da hatırlatarak, İngilizlerin Ada'yı terk ettikleri anda Ada'nın Türklere ait olduğunu, Kıbrıs'ın İngiltere ve Türkiye'yi ilgilendirdiğini, Türkiye'nin bütün maneviyatı, gönlü ile ve milli duygusu ile İngiltere'nin de hukuken Ada ile ilgilerinin olduğunu, Yunanistan'ın ise bu iki devletin karşısında mütecaviz bir üçüncü ülke konumunda bulunduğunu, Londra Konferansı'na da bunun için gittiklerini belirtiyor ve "*Şimdi bu vaziyette yüzbeyüz konuşmak elbette daha iyi. Yunanistan'a 'sen bu Ada'dan vazgeç, bu, dostluk ile kabili telif değildir' demek en salim yoldur. Bu, İngiltere bu Ada'dan çıkacaksa ben orayı alacağım, eğer sen bu Ada'yı istemekte devam ettiğin takdirde önünde beni bulacaksın, demektir. İşte siyasetimiz budur*" diyordu⁴³.

⁴² A.g.e., s.730-733

⁴³ A.g.e., s.739.

Köprülü konuşmasında, Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki tezini altı başlık altında topluyordu. Birinci madde olarak belirtilen konu, Kıbrıs'ın uluslararası statüsünün Lozan Antlaşması'yla tespit edilmiş olmasıydı. Bu statüyü değiştirmek demek, Lozan Antlaşması'nı değiştirmek demek olacağına göre bunu yapmak isteyenlerin o antlaşmanın içerdiği diğer bazı hükümlerin tadili durumuyla karşılaşabileceklerini de iyice düşünmeleri gerekirdi. Bu maddeye göre Türkiye, Kıbrıs'ta mevcut statükonun korunmasından yana tavrını devam ettiriyordu. İkinci maddede ise, Ada'nın uluslararası statüsü değiştiği takdirde en doğal şekilde eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Üçüncü maddeye göre, Yunan tezinin hakiki çehresi Ada'nın Yunanistan'a ilhakından ibarettir. Yunanlılar, milletlerin kendi geleceklerini kendileri tayin etmeleri prensibini, Ada'da halihazırda hakim olan karışık durum sayesinde ilhakı mümkün kılacağı ve bu prensibin Yunan iddialarına sempatik bir eda vereceği ümidiyle ileri sürmektedirler. Dördüncü maddeye göre de, aslında milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin tayini prensibi, yani self-determination prensibi bugünkü hukuk kurallarına göre yeterli derecede gelişmiş ve her yerde uygulaması olan bir prensip değildir ve Kıbrıs'ta uygulanması da, Ada'nın, tarihi, coğrafi, siyasi ve stratejik durumu ve kendine has diğer özellikleri bakımlarından asla mümkün değildir. Köprülü'nün açıkladığı Türk tezinin beşinci maddesine göre de, her durumda Yunanistan'ın Ada'yı talep etmek için her ne bakımdan olursa olsun en ufak bir hakkı yoktur ve olamaz. Altıncı ve son maddeye göre de, suni şekilde icat ve tahrik edilmiş olan Kıbrıs meselesinin alevlendirilmesi, önceden kestirilemeyecek kadar vahim sonuçlar doğuracak mahiyettedir. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezini esas noktalarıyla bu şekilde açıklayan Köprülü, konuşmasının devamında Londra Konferansı'nın ayrıntılarından ve son gelişmelerden söz ediyordu. Konferans'ta, self-determination konusunda her hangi bir anlaşmaya olanak olmadığını gören İngiliz Hükümeti'nin Ada'ya dahili idari muhtariyet verilmesi hususunda çalışmaya başlanması şeklinde bir öneri getirdiğini, İngiliz Hükümeti'nin dahili idari muhtariyet ile kastettiğinin, Ada'nın dış politikasına, savunmasına ve iç güvenliğine ait işlerin Ada'nın sahibi olmakta devam edecek olan İngiliz hükümeti tarafından yönetileceği, yani doğrudan doğruya Ada'daki valiye bağlı bulunacağı, diğer konularda ise Ada'nın yönetimin inada halkına devredileceği şeklinde anlaşılması gerektiğini söyleyen Dışişleri Bakanı Köprülü, bu idarenin, İngiliz valinin otoritesini saklı tutan bazı koşullar içerisinde çoğunluğu seçim yoluyla gelmiş Ada halkı temsilcilerinden oluşan bir asamble ve bir yerel hükümet tarafından yürütüleceğini, aynı zamanda Londra'da, İngiliz, Türk ve Yunan temsilcilerinden oluşan istişari bir komisyon kurulacağını ve bu komisyonun Ada'nın dahili muhtariyetini temin edecek anayasa ve onun uygulama usulleri hakkında İngiliz Hükümeti'nce yapılacak teklifleri inceleyeceğini, telkinlerde bulunacağını ve anayasanın uygulamasına geçilince buna dair kendisine verilecek raporlar üzerinde yorumlarını bildireceğini anlatıyordu. Köprülü'nün belirttiğine göre, bu teklifler hem Türkiye, hem de bilahare Yunanlılar tarafından daha o zaman reddedilmiş idi. Yunanlılar bu teklifin kendileri için asıl konuyu oluşturan self-determinasyon işinin uyutulmasına yönelik bulunduğunu ve Londra'da kurulacak üçlü komisyonun faaliyetinin gerçekte mahalli idare usulünü dahi sözden ibaret bırakacağını iddia ederek reddetmişlerdi. Türkiye'nin reddinin gerekçesi ise; Yunanlılar Ada'yı ilhak için self-determinasyon'dan vazgeçmedikçe ve sonuçta Kıbrıs'taki tedhişçilik havası ile cemaatlar arasındaki huzursuzluk yok olmadıkça, dahili muhtariyet rejimi, gerçekte ihtilafların devamıyla gerek Ada'da gerek uluslararası sahada işlerin daha fazla kötüleşmesinden başka bir sonuç veremezdi ve aslında idari muhtariyetin uygulamasını mümkün kılacak şekilde koşullar düzelse dahi, idari muhtariyet ancak Ada'daki Türk Cemaati'ne, diğer cemaatle, konfederal idarelerde olduğu gibi, Ada'nın işlerine tam eşit hak ve imkanlar dairesinde katılmalarının sağlanmasıyla uygulanabilirdi. Köprülü, bu sebeplerden dolayı İngiliz teklifini Londra'da reddettiklerini ve şimdi de aynen böyle düşündüklerini belirtiyordu.

Dışişleri Bakanı Köprülü'nün ifadelerine göre, Londra Konferansı'nın bu şekilde sonuçlanmasından sonra İngiltere, Kıbrıs'ın kendisine ait bulunması nedeniyle, idari muhtariyet rejimini kendi sorumluluğu çerçevesinde uygulamak için çalışmalara başlamıştı ve Makarios ile Kıbrıs Valisi arasında bir süreden beri gerçekleşen müzakereler ile Kıbrıs Türk Cemaati temsilcileriyle Vali'nin yaptığı temaslar da bu konuya yönelik faaliyetlerdi. Köprülü, bu gizli görüşmelerin bir hayli uzun sürmesi ve ortaya ileri geri yorumlar ile Türkiye'de haklı endişelerin çıkması nedeniyle, 24 Ocak'ta Anadolu Ajansı'na, Kıbrıs'taki gelişmelerden bilgileri olduğunu ve görüşlerinde bir değişiklik olmadığını açıkladığını belirtiyor, akabinde Kıbrıs'taki Türk Cemaati'nin liderlerinin Ankara'ya geldiğini, kendileriyle görüş ve endişelerinde tamamen mutabık bulduklarını, bu liderlerin Ankara'da ve Kıbrıs'a döndükleri gün orada yaptıkları açıklamalarla; *“Eğer dahili muhtar idare, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını hazırlamaya matuf bir manevra şeklinde tecelli edecekse bunu reddediyoruz ve bugünkü idare vaziyetinin devamına razıyız”* görüşünü ortaya koyduklarını açıklıyordu.

Köprülü, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda dikkatli davranması gerektiği uyarısını yapıyor ve sözlerini; *“Çünkü Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı menfaatlerin iktiza ettirdiği ve milletlerarası vecibe ve mesuliyetlerin bugün bir kat daha lüzumlu hale girdiği dostluk, ittifak ve iş birliği her iki memleket için son derece mühim ve hayati mahiyettedir”* ifadeleriyle tamamlıyordu⁴⁴.

Sonuç olarak bu konuşma, dönemin hükümetinin Kıbrıs'ta öncelikle mevcut statükonun devamını öngördüğünü, ancak İngiltere Ada'yı devredecekse, Kıbrıs'ın gerçek sahibi olan Türkiye'ye devredilmesi gerektiği düşüncesini açıklıkla ortaya koyuyor, bir başka ifadeyle Ada'nın Türkiye'ye ilhakını öngören bir politikanın Ankara'da ön plana çıktığını anlatıyordu.

⁴⁴ A.g.e., s.752-754.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları
TBMM Arşivi

II. SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi	Halkın Sesi
Hürriyet	İstanbul Express
Financial Times	Milliyet
October	TBMM Tutanak Dergisi
The Times	Times of Cyprus
Ulus	Zafer

III. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A. KİTAPLAR

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Göktürk, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014.

Gönlübol, Mehmet, Cem Sar ve arkadaşları, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974.

Karagil, Nevzat, **Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar**, İstanbul, 1964.

Öztin, Tahsin, **Mustafa Kemal'den Atatürk'e**, İstanbul, 1981.

Yaşın, Mehmet, **Kıbrıslı Türk şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994.

B. MAKALELER

Robert Stephens, "Cyprus Decision", 30 October 1955.

C. BELGESEL

Can Dünder, **6-7 Eylül Olayları Belgeseli**.

3 - Sosyal ve Siyasi Hayat

Konsolosluk Raporlarına Göre 1930'lu Yıllarda Kıbrıs Türklerinin Durumu

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU
Gümüşhane Üniversitesi / Gümüşhane

Giriş

Sicilya ve Sardinya adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs'ta Türk hakimiyeti 2 Temmuz 1570'te Limasol'un alınmasıyla başlamış ardından 3 Temmuz'da Tuzla, 9 Temmuz'da Girne, 9 Eylül 1570 yılında Lefkoşe ve nihayet Ağustos 1571'de Magosa'nın iltihakıyla adanın fethi tamamlanmıştır.¹ Adanın hukuken Osmanlı hakimiyetine girmesi ise 7 Mart 1573 tarihinde imzalanan Osmanlı-Venedik antlaşmasıyla mümkün olmuştur.² Lefkoşe'nin fethinden sonra adada Türk hakimiyetini tesisi etmek üzere bazı düzenlemeler gidilmiş ve bu çerçevede Lefkoşe merkez bir Kıbrıs Beylerbeyliği teşkil edilmiştir. Adanın fethinden hemen sonra 1572 yılında yapılan tahrirde bir eyalet merkezi için adanın yeterli nüfusa ve gelir düzeyine sahip olmadığı görülmüştür. Nitekim söz konusu tahrirde göre adada şehirlerde toplam 1915 hane, köy ve mezralarda ise 32.032 hane olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiler dikkate alındığında adada toplam nüfusun tahminen 170-175.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun çoğunluğunu Ortodoks Rumlar oluşturuyordu. Ermeni, Maruni ve Yahudiler önemsenmeyecek kadar azdı. Bunlar arasında sadece altı hanelik Magosa Yahudileri ayrı bir dini cemaat olarak tahrirde kayıt edilmişti. Adada müslüman sakinleri ise muhtemelen isimleri kıptıyan tائفesi olarak geçen on üç nefer veya haneden ibaretti. Bu nüfus yapısının adanın savunması ve iktisadi kalkınması için yetersiz olduğu görülünce Anadolu'nun muhtelif sancak ve kazalarından gerek sürgün gerekse teşvik yoluyla ilk aşamada 5720 hanenin adaya nakline karar verildi.³ Nihayet kısa sürede adanın müslüman nüfusunun giderek artmaya başladığı görülmektedir. Buna karşılık değişik sebeplerden dolayı adanın Rum nüfusunda önemli bir gerilemenin olduğu anlaşılmaktadır. Nihayet 1841 yılında yapılan nüfus sayımına göre adada 30 bin Türk, 70 bin Rum ve kalanı da Ermeni, Maruni ve Katolik olmak üzere toplam 110 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Sonraki yıllarda da nüfus artışı devam etmiştir. 1858 tarihli bir İngiliz konsolosluk raporuna göre adanın toplam nüfusu 180 bin olmuştur. Söz konusu rapora göre adada meskun köy sayısı 605 olup, bunların 118'i Türk, 248'i Rum ve geri kalanı ise karma idi. Adanın İngilizlere devrinden sonra yapılan ilk nüfus sayımına göre ise adada, toplam 185.630 kişi yaşamaktaydı.⁴ Doğu Akdeniz'de Mısır ve Hindistan yolunda önemli bir stratejik mevki olan Kıbrıs, 19. Yüzyıldan itibaren Batılı devletlerin ilgi odağı olmaya başlamıştır. Özellikle Hindistan yolunu güvenlik altına almak isteyen İngiltere Kıbrıs'ı hakimiyeti altına almak istemiştir. Nitekim 1877-78 Osmanlı –Rus harbi neticesinde Osmanlı Devleti'nin Rus ilerleyişi karşısında zayıfladığı gerekçesiyle İngiltere Kıbrıs'ı askeri üs olarak talep etmiş ve temmuz 1878'den itibaren fiilen adaya yerleşmeye başlamıştır.⁵ Adanın fiilen İngilizler tarafından işgaline zemin hazırlayan anlaşma 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanmış ve hemen ardından 1 temmuz'da Sadrazam Saffet Paşa ile İngiliz Elçisi Henry Layard arasında bir ek anlaşma daha yapılarak Kıbrıs'ın idaresi ve asker yerleştirilmesiyle ilgili şartlar açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre şer'i mahkemeler müslüman halkın hukuki işlerine bakmayı

¹ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580), *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s.91.

² Kemal Çiçek, "Kıbrıs- Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi TDVİA*, Cilt.25, s.374.,

³ Çiçek, "Kıbrıs.....", s.376

⁴ Çiçek, "Kıbrıs...", s. 377.

⁵ Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs, İngiliz İşgali ve İdaresi", *TDVİA*, Cilt.25, s. 380.

sürdürecektir, dini vakıflara ait mallar İngiltere ve Osmanlı hükümetlerince tayin edilecek memur vasıtasıyla ortaklaşa yönetilecek, İngiltere idari masraflar çıktıktan sonra gelir fazlasını her yıl Osmanlı hükümetine ödeyecek, bu rakam 22.936 kese üzerinden hesaplanacak, Osmanlı hükümeti Kıbrıs'ta bulunan devlet ve padişaha ait malları serbestçe işletebilecektir, bundan sağlanan gelirler ada gelirinden hariç sayılacaktır. Böylece Kıbrıs'taki statü, Osmanlı egemenliğinin sürekliliği esasına dayanıyor mali hak ve çıkarlarıyla Türk halkının hukuki düzeninin korunması güvence altına alınıyordu.⁶ Bununla birlikte anlaşmadan hemen sonra İngiltere adadaki yönetimini güçlendirmek için faaliyete geçip altı idari bölgedeki Türk kaymakamlarının yerine İngilizleri tayin etti. İngilizce, Türkçe ve Rumca, idarede ve mahkemelerde resmi dil olarak ilan edildi. Böylece hukuki alanda İngiliz hükümeti, yetki sahibi oluyor, adada ticari tekeli ele geçirme imkanına kavuşmuş bulunuyordu. İngilizler adım adım anlaşmalara aykırı olarak Osmanlı hukukunu sınırlandırma yoluna gittiler. Türklerin tapu haklarına, taşınmaz mallara, vakıflara, padişahın şahsi mallarına ve devlet malına el uzatmaya başladılar. Adadaki Rum ahali de İngiliz yönetiminin desteğiyle eskiden işçi ve kirazı olarak çalıştığı vakıf ve devlet arazilerine el koyup kendi tasarrufuna geçiriyordu.⁷ Bundan sonra adada İngiliz hakimiyeti ve etkisi daha da arttı. Nihayet I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Kasım 1914'de savaşa dahil olmasıyla birlikte İngiltere savaşı gerekçe göstererek 5 Kasım 1914'te adayı resmen ilhak etti. Savaş boyunca da Kıbrıslı Türklere ağır baskılar uygulandı. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 20. Maddesi uyarınca Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakı kabul edilmiştir.⁸ Bir süredir adanın Yunanistan'a ilhakını isteyen İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar, bu andan itibaren Yunanistan'a ilhak için ellerinden geleni yapmaya başladılar. Bu çerçevede 1931 Ekiminde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için isyan çıktı. Bu isyanda vali konağı ve kaymakamlıklar yakıldı. İsyanı başlatan başpiskopos ve metropolitler adadan sürüldü. İsyanı organize eden, Yunanistan'ın Lefkoşe başpiskoposu Kyrou Kıbrıs'tan çıkarıldı.⁹ İngiltere söz konusu yıllarda artan olaylar karşısında bazı yeni idari düzenlemeler yapmak zorunda kaldı. 1930 yıllardan itibaren adadaki Rumlar ile Türkler arasında ciddi boyutlara varan çatışma ortamının da temelleri atıldı. Bu çalışmada 1930 'lu yıllarda adadan gerek Türk Konsolosluğu gerekse Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti tarafından Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı'na gönderilen değişik raporlar ışığında adada yaşayan Türk halkının genel durumu ve bilhassa adada çekilen sıkıntılar ele alınmaya çalışılacaktır.

1.Nüfus Durumu

1930'lu yıllarda Kıbrıs'ta Türk nüfusu azınlık durumundaydı. Nitekim 1936 tarihinde Kıbrıs Birinci İntihap Dairesi mebuslarından Necati Özkan'ın Kıbrıs adası Türkleri ile ilgili olarak vermiş olduğu izahatlara dayalı ve Başbakanlık müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekaleti'ne gönderilen bir raporda, Kıbrıs Türklerinin nüfusu, 65. bin olarak belirtilmiştir. Buna karşılık Rum nüfusun ise 300 bin olduğu ve adada bunların dışında 4 bin ermeni olduğu da ifade edilmiştir.¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs Konsolosluğu tarafından hazırlanıp gönderilen Mayıs 1937 tarihli bir diğer raporda ise Kıbrıs Türklerinin nüfusu 65 bin olarak belirtilirken Rum nüfusun 365 bin olduğu belirtilmiştir. Raporda, İngiliz müstemleke idaresinin Kıbrıs halkını, milliyetlerini dikkate almaksızın dini esas olarak tefrik etmiş olduğundan bahisle Türkleri de bu çerçevede İslam cemaati olarak tanımladığına dikkat çekilerek İslam cemaati olarak tanımlanan nüfusun tamamının Türk olduğuna vurgu yapılmıştır.

⁶ Alasya, "İngiliz işgali....",s.380.

⁷ Alasya, "İngiliz işgali....",s.380.

⁸ Alasya, "İngiliz işgali....",s.380.

⁹ Alasya, "İngiliz işgali....",s.380.

¹⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30.10.00./ 124.886.14, sayfa no.1.

Raporda Kıbrıs Türklerinin adanın hemen her tarafında dağınık bir şekilde yaşamakta oldukları, yalnız mühim bir nahiye merkezi olan Lefke kasabasında ve birkaç köyde çoğunluğa sahip oldukları, diğer köy ve kasabalarda Rumlarla muhtelit olarak yaşadıkları, ve bazı köylerde miktarlarının sadece birkaç aileden ibaret oldukları da belirtilmiştir. Aynı raporda Türklerin bu şekilde dağınık yaşamalarının temelinde eğitim meselesinin olduğunun da altı çizilmiştir.¹¹ Bu nüfus bilgileri çerçevesinde adada yaşayan Türklerin Kıbrıs meclisinde 3 aza ile temsil edildikleri buna karşılık ise Rumların 12, İngilizlerin ise 9 aza ile temsil edildikleri de raporlarda yer almıştır.¹²

2.Eğitim Durumu

Kıbrıs'tan gönderilen raporlarda adadaki Türklerin eğitim durumları geniş yer tutmuştur. Kıbrıs'ta eğitim cemaatlerin kendi okulları tarafından yapılmaktaydı. Bu çerçevede adada yaşayan Türklerin, Rumların, Ermenilerin ve Marunilerin kendilerine ait okulları bulunuyordu. Söz konusu cemaatlere ait okulların masrafları emlak vergisine ilave olarak konulan maarif vergisinden elde edilen kazançtan karşılanıyordu. Maarif vergisi adı altında toplanan vergi geliri nüfusları nispetinde her cemaatin okullarında görev yapan muaallimlere maaş olarak veriliyor ve aynı zamanda bu vergi gelirleriyle okulların birtakım tamir ve inşaat işlerinde sarf ediliyordu. Okulların bu8nların dışındaki masrafları için ise okulun bulunduğu kasaba ve köydeki Rum veya Türk cemaatinden ayrıca bir para toplanırdı.¹³ Adadaki ilkokulların yönetimi görünürde cemaatlere ait olmakla beraber gerçekte bu okullar hükümetin sıkı kontrol ve idaresi altında bulunuyorlardı. 1933 yılında çıkarılan bir kanunla ilkokulların idaresi vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Maarif Encümeni ile her kaza merkezinde ve bazı nahiye merkezlerinde bir Maarif Komitesi teşkil edilmiştir. Buna göre Türk Maarif Encümeni Maarif Müdürünün başkanlığı altında Maarif Müdür Muavini, Türk Evkaf Murahhası veya vekilinin tayin edeceği altı Türk azadan, Maarif Komiteleri ise Evkaf Murahhası veya vekilinin başkanlığı altında İngiliz Evkaf Murahhası, Maarif Müdür Muavini ve Vali tarafından tayin edilecek üç Türk azadan oluşmaktaydı.¹⁴ Bu şekilde Maarif Encümen ve Komiteleri gerçekte tamamıyla hükümet tarafından tayin ediliyor ve cemaatin gerçek temsilcilerini ihtiva etmiyordu.

Bundan başka Türkiye'den gönderilen kitapların okutulmasına da engel olmak amacıyla kitapsız eğitim usulü kabul edilmişti. Ayrıca buradaki Türk çocuklarının Türkiye ile olan manevi alakalarını kesmek için her vasıtaya müracaat ediliyordu. 1935 yılında yayınlanan bir istatistiğe göre adada 263 adet Türk cemaatine ait ilkokul bulunuyordu. Bu okullarda 4788'i erkek ve 3174'ü kız olmak üzere toplam 7962 Türk çocuğu öğrenim görmekteydi.¹⁵ 1930'lu yılların başında bu okulların sayısı daha fazla olmakla beraber daha sonraki yıllarda yüzden fazla ilkokulun kapatılmasıyla bu sayının önemli ölçüde azaldığı raporlarda önemle vurgulanmıştır.¹⁶ Adadaki hükümet Türk okullarının kapatılmasına gerekçe olarak adadaki Türk nüfusunun adanın genel nüfusunun beşte birini teşkil etmesine karşılık Türk okullarına ayrılan miktarın beşte birden daha fazla olmasını göstermiştir. Bu durumun Rumların itirazlarına neden olduğu ve unsurlar arasında eşitliğin ortadan kalktığı ileri sürülmüştür. Ayrıca Türklerin adada dağınık halde yaşadıkları bazı köylerde miktarlarının oldukça az olduğu ve bundan dolayı kapatılan okulların daha çok bu bölgelerde bulunduğu hükümet tarafından iddia edilmiştir. Okulların kapatıldığı köylerde bulunan Türk çocukları ise diğer köylerde bulunan okulların uzak olması

¹¹ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.1.

¹² BCA, 30.10.00./ 124.886.14, s..1.

¹³ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.6.

¹⁴ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.6.

¹⁵ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.7.

¹⁶ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.7.

nedeniyle eğitimden mahrum kalmak gibi bir durumla karşılaşmışlardır.¹⁷ Bu durum ise Türklerin en önemli şikayet konularından birini teşkil etmiştir.¹⁸ Adada ilkokulların dışında biri erkeklere ve diğeri kızlara mahsus olmak üzere Lefkoşe'de iki adet lise bulunmaktaydı. Erkek lisesinde 252 ve kız lisesinde 99 Türk öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu okullar özel okullar statüsünde olup masrafları talebeden alınan ücretler ile evkaf tarafından verilen 932 lira ve hükümetin verdiği 1880 liradan karşılanıyordu. 1930'lu yılların başlarına kadar Türk liseleri Türkiye'deki liseler ile aynı programı takip ediyorlar ve hatta müdürleri ve bazı muaallimleri Türkiye'den gönderiliyorlardı. Fakat son zamanlarda bu okullarda hükümetin müdahalesi ve yeni çıkarılan bir kanunla muaallimlerin İngiliz taabiyetinde bulunmaları şartı getirilmiş ve bu suretle Türkiye'den muallim getirmenin önüne geçilmiştir. Türk liselerinin başına İngiliz müdürler tayin edilmiştir.¹⁹ Bu durum adada yaşayan Türkler tarafından şikayet konusu olmuştur ve raporlarda ayrıca vurgulanmıştır.²⁰ Ayrıca ders programları da Türkiye'dekinden farklı olarak yeniden belirlenmiştir. Bu programların hazırlanmasında Türk aleyhtarlığıyla tanınmış olan İngiliz asıllı Maarif Müdür Mr. Cullen önemli rol oynamıştır.²¹

3.İktisadi Durum

Kıbrıs'tan gönderilen raporlara göre Kıbrıs Türk halkının iktisadi durumu adada yaşayan Rum halkına göre oldukça geri bir vaziyetteydi. İngiliz işgalinden evvel ada emlakının hemen büyük bir kısmı Türklerin elindeydi ve Lefkoşe çarşısında esnafın çoğunluğunu Türkler teşkil ediyordu. Bununla birlikte 1930'lu yıllar itibariyle bu durum Türkler aleyhinde olarak değişmiştir. Ada emlakının büyük bir kısmı Rumların eline geçmiştir. Ticaret ve sanayi de Rumlara intikal ederek ticaretle uğraşan Türk sayısı oldukça azalmıştır. Söz konusu yıllar itibariyle ada emlakının sadece dörtte biri Türklerin elinde bulunmaktaydı. Emlak sahibi Türklerin çoğunluğunun borç içinde olduğu raporlarda altı en çok çizilen hususlardan biridir.²² Türk cemaatinden diğerlerine nazaran daha rahat durumda olalar daha çok hükümet memurlarıydı. İngiliz işgalinden sonra uzun bir süre Türk memurlar, özellikle gümrük, tapu ve polis gibi devlet kurumlarında çoğunluğu teşkil etmişlerdir. Bununla birlikte son zamanlarda Rumların itirazlarını dikkate alan hükümet Türk memurlarının sayılarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede Rum memurlardan başka Türk memurların yerine Türkçe, Rumca ve İngilizceye vakıf olan Ermenileri memur olarak istihdam etmeye başlamıştır.²³ Adadaki Türk halkının iktisadi vaziyeti kötü olmasından dolayı doktor ve avukat gibi bazı serbest meslek sahiplerinin bulunmasında ciddi sıkıntılar çekildiği de raporlarda belirtilmiştir. Özellikle Türkiye'deki üniversiteler eğitim amacıyla giden birçok Kıbrıs gencinin adadaki iktisadi durumdan dolayı geriye dönemedikleri ve Türkiye'de çalışmayı tercih ettikleri de vurgulanmıştır.²⁴ Ada Türklerinin içinde buldukları kötü iktisadi durumdan kurtulmaları için bazı tedbirlerin alınmasına yönelik olarak birtakım taleplerde buldukları da söz konusu raporlardan anlaşılmaktadır. Mesela 1936 yılına ait bir raporda adadaki Türk halkının iktisadi vaziyetinin kuvvetlendirilmesi için bazı tedbirlerin alınması gerekliliğinden bahsediliyordu. Söz konusu tedbirler şunlardı:²⁵

¹⁷ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.6.

¹⁸ BCA, 30.10.00/124.886.14, s.1.

¹⁹ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.7.

²⁰ BCA, 30.10.00/124.886.14, s.1.

²¹ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.8.

²² BCA, 30.10.00/124.886.18, s.9.

²³ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.10.

²⁴ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.10.

²⁵ BCA, 30.10.00/124.886.14, s.3.

-Kıbrıs'ta Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti'nin Mısır'da olduğu gibi bir sigara fabrikası kurması. Nitekim açılacak bir sigara fabrikası sayesinde yıllık 100 bin kilo Türk tütününü işlenebilecekti. Böylece tütün ile uğraşan Türk çiftçisinin iktisadi durumu güçlenecekti.

-Kıbrıs'ta İş Bankası'nın bir şubesinin açılması

-Sümerbank'ın Kıbrıs'ta bir yerli mallar pazarı kurması.

Söz konusu tedbirler alınmak suretiyle birçok Türk ailesinin iş bulacağı ve iktisadi sıkıntılarının önemli bir derecede azaltılacağına raporda dikkat çekilmiştir.²⁶

4.Kıbrıs Türklerinin Yeni Türkiye ve Türk İnkılabına Bakışları

Kıbrıs'tan gönderilen raporlarda dikkati çeken önemli husulardan biri de Kıbrıs Türklerinin yeni Türkiye ve özellikle de Atatürk döneminde Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan inkılaplara yönelik tutumları hakkındaki bilgilerdir. Raporlara göre Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Türk inkılabının prensiplerine sıkı sıkıya bağlı ve idari vaziyetin elverdiği ölçülerde inkılap prensiplerini sosyal yaşamlarında da tatbik etmektedirler.²⁷ Türk inkılabının en önemli adımlarından biri olan latin harflerinin kullanımı konusunda Kıbrıs Türkleri oldukça dikkatli davranmış ve bu çerçevede özellikle çıkardıkları gazete ve Türk okullarında eğitim alanında yaygın bir şekilde kabul edip yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Bununla birlikte sayıları önemli miktarda olmamakla birlikte raporlarda yer alan ifadeyle birkaç “*geri kafalı*” Türk inkılabının prensiplerine aykırı davranışlarda bulunmaktan kaçınmamışlardır. Bunların dışında ekseriyetin Türk inkılabına ayak uydurdukları ve özellikle şapka giymekten çekinmedikleri raporlarda önemli vurgulanmıştır.²⁸ Raporlara göre Kıbrıslı Türkler Türkiye'de cereyan eden olaylara her zaman ilgi göstermişler ve Türkiye Cumhuriyeti devletini ilgilendiren uluslararası gelişmelerde Türkiye'nin yanında tavır sergilemişlerdir. Nitekim Möntrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay meselesi gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin başarı kazandığı uluslararası gelişmeler Kıbrıs Türk halkı üzerinde büyük sevinç yaratmıştır. Hatta adadaki idari baskılara rağmen bu gelişmeleri sevgi gösterileri düzenlemek suretiyle göstermekten de çekinmemişlerdir.²⁹ Türk inkılabını ve prensiplerini benimsemeyen çok az sayıdaki Kıbrıs Türkü ile ada Türkleri arasında zaman zaman sorunlar da yaşanmıştır. Mesela Latin alfabelerini kullanmakta itirazı bulunan Evkaf Dairesi levhalarında Arap harflerini kullanmaya devam ettiği gibi Evkaf Murahhası da fes giymeye devam etmiş bu tavırlar ise ada Türkleri arasında bazı ayrılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁰ Bununla birlikte genel olarak Kıbrıs Türklerinin Yeni Türkiye'ye bakışları bağlılıkları oldukça olumlu olmuş ve bunlar adaya ait raporlarda da açıkça vurgulanmıştır. Kıbrıs Türklerinin Türkiye Cumhuriyeti Devletine ve onun yeni prensiplerine bağlılıkları 1937 tarihli ve Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyet-i Merkeziyesi tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen bir raporda şu cümlelerle açıkça dile getirilmiştir: “*Kıbrısta İngiltere Hükümetinin idaresinde bulunuyoruz. Bu vaziyet tahtında idareten İngiltere Hükümetine tabi olmamız zaruridir. Şüphe edilmez ki, bizim için bu yolda bir vaziyet ihdas eden ve bundan mesul olan biz değiliz. Çektiğimiz şey eski Hilafet idaresindeki seyyiatın cezasıdır. O vaktin hükümeti kendi selameti için bizi kurban vermiş ve bizi başka ellere teslim eylemiştir. Bununla beraber cezirede kısıлып kalan Türkler kendi Türklük seciyelerini bozmamışlar kanlarına ecnebi kanı*

²⁶ BCA, 30.10.00/124.886.14, s.3.

²⁷ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.2.

²⁸ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.2-3.

²⁹ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.3.

³⁰ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.3.

*karıştırmamışlardır. Bunun içindirki Anavatan muhabbetini unutmadık ve unutturmayacağız, zaten Anadolu'nun kucağındayız ve yalnız idare noktasından ayrılmış isek de hissiyat ve maneviyat cihetinden aramızda hiçbir ayrılık kabul etmiyoruz. Bizim idari vaziyetimiz her ne olursa olsun, herhalde cemi zamanda hissiyat ve maneviyatımızın milli hayat ve varlığımızın evvela menbaı saniyen kiblesi Türkiyedir. Binaenaleyh idari hususatta İngiltere hükümetine müracaat ediyor isekte buradaki hayat ve mevcudiyetimize taalluk eden mesailde size müracaat eylememiz lazımdır ve bu babda hiçbir yanlısımız yoktur kanaatindeyiz.”*³¹ Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Kıbrıs Türklerinin ekseriyeti Türkiye Cumhuriyeti ve yeni inkılap prensiplerine her vesile ile bağlılıkları dile getirmişler ve bunu yaşamlarında da açıkça göstermekten çekinmemişlerdir.

5. Kıbrıs Türklerin Karşılaştıkları Bazı Siyasi ve İdari Sorunlar

1930'lu yıllara ait raporlarda Kıbrıs Türklerinin durumları ile ilgili tespitlerden bir diğeri de burada yaşamakta olan Türklerin özellikle siyasi ve idari açıdan karşılaştıkları sorunlardır. Adadaki Türkler herhangi bir cemaat teşkilatına sahip olmadıklarından dolayı zaman zaman bazı sıkıntılar yaşamak mecburiyetinde kalmışlardır. Bir cemaat teşkil edemeyen ada Türkleri özellikle ada idaresini elinde bulunduran İngiliz hükümeti nezdinde sözünü dinletebilecek bir yapıdan mahrum kalmışlar ciddi bir temsiliyet sorunu yaşamak zorunda kalmışlardır.³² Adada Evkaf Murahhası sıfatıyla ada Türklerinin temsilcisi gibi hareket eden Münir Bey adlı zat ada Türkleri tarafından fazla itibar görmemiş ve adadaki İngiliz hükümetine yakınlığından dolayı kendisine şüphe ile yaklaşmıştır. Evkaf Murahhası Münir Bey'in başta Türkiye Cumhuriyeti ve inkılaplarına yönelik tavırları olmak üzere özellikle İngilizlere olan yakınlığı ada Türkleri ile her zaman aralarında sorunlar yaşanmasında etin olmuştur. Bu sorunun yaşanmasında Adanın İngiliz idaresine geçtikten sonra yapılan bazı idari tasarruf değişikliklerinin de etkisi olmuştur. Çünkü Kıbrıs adası Osmanlı hakimiyetindeyken Kıbrıs Müftü ve Kadısı ile Evkaf Müdürü İstanbul Hükümeti tarafından tayin ediliyor ve maaşları Kıbrıs bütçesinden karşılanıyordu. Ancak Adanın İngiliz idaresine geçmesinden sonra 1927 yılında Kıbrıs valisi olan ve meşhur casusu Lawrance ile birlikte Arabistan'da Türklere karşı ve Türk düşmanı olduğu bilinen Stores adındaki şahıs kadı ve müftülükleri ilga etmişti. Bundan iki yıl önce de İstanbul'dan tayin edilen Evkaf Müdürünün vefat etmesi ve yerine İngiliz hükümeti tarafından murahhas tayin edilmesi ada Türklerinin idari ve siyasi açıdan ciddi sorunlar yaşamasında önemli rol oynamıştır. Kadı ve Müftülükleri ilga eden Kıbrıs valisi Stores, buna gerekçe olarak da adada yaşayan Rumların ruhani liderlerine hükümet tarafından herhangi bir maaş ödenmemesini göstermiştir. Bu uygulamanın adada iki toplum arasında eşitsizliğe neden olduğunu da ileri sürmüştür.³³

Kıbrıs Türklerinin ada yönetiminden tamamen dışlanmasına sebebiyet veren bir diğer uygulama da Belediye azalarının halk tarafından seçilmesi usulüne son verilmesi olmuştur. 1931 yılında Rumların Adanın Yunanistan'a ilhakını talep ederek isyana kalkması ve bu esnada Lefkoşe'de vali konağını yakmaları üzerine ada hükümeti idari yapıda değişikliğe giderek Kavanin Meclisini ilga etmiş ve Belediye azasının halk tarafından intihap edilmeyerek hükümetçe tayin edilmesi usulünü getirmiştir. Bu değişiklik ise adadaki Türklerin intihap ettikleri temsilcilerinden mahrum kalmalarına ve sonuçta ada yönetiminde layıkıyla temsil edilememelerine neden olmuştur.

³¹ BCA, 30.10.00/124.886.19, s.1.

³² BCA, 30.10.00/124.886.18, s.3.

³³ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.4.

1931 Mayıs'ında Lefkoşe'de ada Türkleri tarafından toplanan Milli Kongre'de maaşı Türkler tarafından verilmek şartıyla avukatlık yapan ve yenilikçi ve hür fikirleriyle ada Türklerinin itimadını kazanmış bulunan Hoca Said Bey müftü olarak seçilmişse de hükümet bunu kabul etmemiş ve Hoca Said Beyin bu sıfatla hareket ettiği takdirde hükümet emirlerine karşı gelmekten yargılanacağı uyarısında bulunmuştur. Yapılan bu uyarılardan sonra müftü seçiminden vazgeçmek zorunda kalan Ada Türkleri daha sonraki yıllarda Rum isyanlarının daha da artması nedeniyle diğer birçok siyasi ve idari haklarında mahrum kalarak ada yönetiminden tamamen uzaklaştırılmışlardır.³⁴

Sonuç

Kıbrıs sorunun ortaya çıkmasında ve özellikle Adadaki Türklerin ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalmalarında 1930'lu yıllar bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Raporlarda bu açıdan yer alan bilgiler özellikle Kıbrıs sorununu ortaya çıkaran gerçek nedenler ile ilgili olarak kıymetli bilgiler içermektedir. Başta nüfus olmak üzere ada Türklerinin içinde bulunduğu sosyo ekonomik olumsuzluklar ve özellikle 1930 yılından itibaren giderek aratan Rum isyan faaliyetlerinin olumsuz sonuçları ve giderek ada yönetiminden Tür kesiminin uzaklaştırılması gibi gelişmeler raporlarda en fazla üzerinde durulan hususlar olmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.00./ 124.886.14.
- BCA, 30.10.00/124.886.18.
- BCA, 30.10.00/124.886.19.

2. Araştırma Eserler

- Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580), *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.
- Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs, İngiliz İşgali ve İdaresi", *TDVİA*, Cilt.25.
- Kemal Çiçek, "Kıbrıs- Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi TDVİA*, Cilt.25, s.37.

³⁴ BCA, 30.10.00/124.886.18, s.5.

Konstantinos Karamanlis and The Cyprus Issue, 1955-1959

Dimitri MICHALOPOULOS

Historical Institute for studies on Eleutherios Venizelos and his Era,
Athens / Greece

Being historian means, first and above all, to pave the way for the Truth¹; and this very paving the way is what I am going to do now.

Regarding Cyprus, the main question that comes out is the one concerning the 1974 tragedy. Tragedy for both sides, namely the Greek Cypriots and the Turkish Cypriots. Many people from both communities were then compelled to leave their homes and become refugees literally in their own country. Thus, the historian is entitled to ask first his colleagues and then and above all himself: Was it feasible to avoid such a catastrophe?

As for me, my answer is positive. Yes, it was. And in the framework of the present very important Congress, I am going to tell you the story of an outstanding political personality of Greece, who not only tried to prevent the 1974 disaster but also to pave the way for a sincere and cordial Greco-Turkish entente. That personality was Konstantinos Karamanlis (1907-1998), many times Prime Minister of Greece and twice (1980-1985, 1990-1995) President of the Hellenic Republic.

For two years (1980-1982) I was a member of his Office, in the Presidency of the Republic. It was his first term as Head of the State, and he needed a young- historian to take care of his archives. At the time, I was doing my military service in the Navy. It was me that the General Staff of the Navy suggested and so I was transferred from the Naval Headquarters to the Presidency of the Republic (the former royal palace), in the centre of Athens.

It was in October 1980. My opinion about Konstantinos Karamanlis was, more or less, conflicting. If truth be told, my Father disliked him; yet my Mother commended his ideology and political positions. Whatever the facts, the point is that he held a fascination for me. Unlike Greek politicians, Karamanlis was taciturn; he had an aversion to grandiloquence and pomposity; he abhorred scandals and corruption and detested incompetence. When Greece was occupied by the Axis Powers (1941-1944), he maintained a sympathetic posture vis-à-vis the Occupation authorities²; and, naturally enough, such an attitude gave rise to some problems as far as his political career was concerned. It was his honesty and, above all, his efficiency that saved him³. As a matter of fact, during his first term of premiership, he had a good road-network constructed, the first one in Greece after the War of Independence (1821-1829). Furthermore, he was in favour of the industrial development of the country

¹ Lucian of Samosata, *The way to write History*, 41.

² It was the famous Merten affair. See, among others, Hannah Arendt, *Eichmann en Jerusalén*. Translated into Spanish by Carlos Ribalta (Barcelona: Delbos!llo, 1999), pp.275-277.

³ PRO, FO 476/8-248315, Sir Charles Peake, British ambassador in Athens, to Sir Anthony Eden, No 198 (confidential), Athens, January 14, 1954.

he was governing, and the prosperity of Greece during the 1960s and the 1970s was mainly and above all the result of his efforts.

In voluntary exile from 1963 to 1974, he tried to have Greece integrated into the European Union. Still, he considered the prevention of a Greco-Turkish war in the mid-1970s to be the major achievement of his life. Why so? Because Konstantinos Karamanlis was a *Karamanlı*, that is a person of Turkish origin but Christian Orthodox by religion. As far as we are able to know today, both the *Karamanlılar* and the Gagauzes⁴ were the first ones among the Turkic peoples to settle in the Byzantine territory. The Gagauzes were pushed to the western coastline of the Black Sea, whilst the Karamanlis settled in the central regions of Anatolia, namely *Karamania/ Karaman Eyalet*⁵. Both Gagauzes and Karamanlis were, so to speak, absorbed by the Byzantine Christian Orthodox culture. Still, after the Ottomans captured Constantinople in 1453, they preferred to live with the Muslim Turks and by no means among the Christian Orthodox people⁶. Moreover, they christened their children with Muslim names; they spoke Turkish, though, under the influence of their Church, they used to write with Greek characters⁷. And if they decided to emigrate into Christian countries, especially Greece, they used to be surnamed after the land of their origin: *Karamanlı/Karamanli* (in Greek Karamanlis (written as *Karamanlēs*)⁸.

As far as I know, the father of Konstantinos Karamanlis, in the village of Küpköy (= the village of the jars)⁹, in southern Macedonia, near Serres, was a teacher of the Turkish language¹⁰. His son too, the future Prime Minister of Greece and President of the Hellenic Republic, was fluent in Turkish. Therefore, as one would expect, he was anxious to solve the Cyprus problem and to give a substantial impetus to the Greco-Turkish entente and, further on, a solid alliance between the two countries. Yet, his main foe proved to be Makarios, Archbishop of Cyprus and President of the island's Republic.

* * *

The case of Cyprus is parallel to that of Crete. Still, there is an outstanding difference. A lot of the Turkish-Cretans in fact were of "Christian" stock. For their mothers were of Christian religion¹¹. Needless to say that these very Muslims regarded themselves as autochthonous people; and they were such a people, indeed. Their compulsory emigration was a tragedy and there was no need to have a similar tragedy in Cyprus.

⁴ Zeki Kuneralp, *Just a Diplomat*. Translated into English by Geoffrey Lewis (Istanbul: Isis, 1992), pp. 23-24.

⁵ AYE, 1939-1940, A/7/7, Kōnstantinos Mōraitakēs to the Patriarch of Constantinople, Bucharest, October 12, 1939; Evangelia Balta, *Miscellaneous Studies on the Karamanlidika Literary Tradition* (Istanbul : Isis, 2013), p. 19.

⁶ Evangelia Balta, *Miscellaneous Studies...*, p. 89.

⁷ *Ibidem*, pp. 27-28.

⁸ Charles Woods, *The Danger Zone of Europe. Changes and Problems in the Near East* (London-Leipscic: T. Fisher Unwin, 1911), p. 151.

⁹ C. M. Woodhouse, *Karamanlis. The Restorer of Greek Democracy* (Oxford: Clarendon Press, 1982), p. 3.

¹⁰ Testimony of Konstantinos Karamanlis registered by the author of these lines (August 24, 1981).

¹¹ Victor Bérard, *Les affaires de Crète*. Translated to Greek by G. Moraglēs (Athens : Trochalia, n.d.), pp. 79, 84.

If truth be told (and, of course, as far as I know), Cyprus more or less prospered under the British rule¹². The EOKA struggle, that began on April 1st, 1955, had been fuelled by the 1950 plebiscite¹³. Strangely enough, that plebiscite, although announced by the Church of Cyprus, regarded as the main “right wing”/Greek nationalist force on the island, was backed even by the so called “Progressive Party of Working People” (AKEL), i.e. the Communist Party of Cyprus¹⁴. The consequences were the expected ones, namely:

- A. Two delegations, one from the Church and one from AKEL, were sent to Greece, Britain, the United Nations headquarters in New York, and to the Iron Curtain countries as well, in order to “trumpet” the plebiscite results in favour of *Enosis*, i.e. union of Cyprus with the Kingdom of Greece¹⁵. Needless to say that the AKEL’s attitude is, still today, a mystery, since the Communist Party was by then banned in Greece and, consequently, if *Enosis* were accomplished, the Cypriot Communists would be sent to prison. Nevertheless, a plausible explanation would be that the Cypriot Communists were blamed for “being in favour of the British rule”¹⁶, and wished that “such a smear to be removed”.
- B. According to the census taken on 10th November, 1946, the population of Cyprus comprised two major communities, namely Greeks and Turks, and minorities such as Armenians, Maronites¹⁷ and others¹⁸. The Greeks numbered 361,199 people, i.e. 80.2% of the total population, the Turks 80,548 (17.9%), and the minorities merely 8,367 (1.9%)¹⁹. In November, 1959, nonetheless, the “civilian population” of Cyprus was estimated to be 561,000, representing an increase of 110,000 persons (ca. 25%) since the 1946 census²⁰. Whatever the facts of the matter, the Turks, scattered all over the island²¹, used to live since then on good terms with the Greek Cypriots²². Nonetheless, the prospect of Cyprus being annexed to Greece was not a rosy one for them. In fact, Cyprus, annexed to the British Crown in 1914, when the Ottoman Empire entered the First World War on the side of Germany and Austria-Hungary, became a Crown Colony in 1925²³;

¹² Colonial Reports, *Cyprus 1959* (London: Her Majesty’s Stationery Office), p. 97. During the late 1950s, for instance, the birth rate was “moderately high” (26.10 per thousand), whilst the death one low (6.30 per thousand). There was also a “striking decrease” in the infant mortality: 80 per thousand live births in 1945 to less than 27 per thousand in 1959. (*Ibidem*, p. 16.)

¹³ See mainly *The Cyprus Question. The Cyprus Plebiscite and the Greek Parliament. An Appeal of the Greek Chamber of Deputies to the British Parliament*, London, 1950.

¹⁴ PRO, CO 67/370/3, The Governor of Cyprus to the Colonial Office, No. S.144/44, Nicosia, January 9, 1950.

¹⁵ NA, RG 59, DF 50-54, 747C.00/6-2150, Robert B. Memminger, first secretary of the U.S. Embassy in Athens, to the Department of State, No. 976, Athens, June 21, 1950.

¹⁶ NA, RG 59, DF 45-49, 849C.00/5-2048, W. Stratton-Anderson, second secretary of the U.S. Embassy in London, to the Secretary of State, No. 1179, London, May 20, 1948.

¹⁷ As for the Maronites, see mainly Anna Pouradier Duteil-Loizidou, *Études sur Chypre à l’époque ottomane* (Istanbul: Isis, 2014), pp. 80-92.

¹⁸ Colonial Reports, *Cyprus 1952* (Nicosia: Cyprus Government Printing Office, 1953), p. 10.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Colonial Reports, *Cyprus 1959*, p. 16. Still, according to the Turkish Cypriot census of 1973, the population of the island consisted of 24.6% Turkish Cypriots and 74.7% of Greek Cypriots. (R. R. Denktash, *The Cyprus Triangle* [Nicosia-London-Boston-Sydney: K. Rustem & Bro., George Allen & Unwin, 1982], p. 17.)

²¹ Department of State. Office of Intelligence Research, *Intelligence Report No. 7560* (August 9, 1957).

²² United Nations. General Assembly, Document A/908/Add.1 (25 July 1949). *Information from Non-Self Governing Territories: Summary and analysis of information transmitted under article 73 of the Chapter. Report of the Secretary-General. Summary of information transmitted by the Government of the United Kingdom*, p. 40.

²³ Colonial Reports, *Cyprus 1953* (Nicosia: Cyprus Government Printing Office, 1954), p. 124.

and the sovereign of the United Kingdom protected both communities of the island. On the other hand, Greece was devastated by then, thanks to foreign occupation (1941-1944) and Civil War (1944-1945, 1946-1946). What would their fate in such a poor, literally ruined country where deeply rooted hatreds were prevalent be? It was quite natural, therefore, that as soon as March, 1950 addressed to the U.N. Security Council and the General Assembly a “Protest” (written in English) against *Enosis*²⁴.

And the bloody upheaval reached a climax... Cyprus had been without a constitution since 1931 because of the revolt of the Greek Cypriots against the British rule²⁵. In 1947, the British Government invited twenty-eight Cypriots to be members of a Consultative Assembly in order to make constitutional recommendations. Yet the whole project came to nothing thanks to the pro-Enosis stance of the Greek Church²⁶. The critical moment in Cyprus history, nonetheless, was the period from June 28, 1950, when the Archbishop Makarios II passed away, to October 20 of that same year, date of election of his successor. The latter was Makarios III, since then Metropolitan of Kitium. Given that even during the British rule, the Ottoman *millet* system was not abolished in practice²⁷, the Greek Cypriots saw their *Ethnarch* (= *milletbaşı*)²⁸ in the Archbishop of the island i.e., not only their religious leader but also the political one of their community²⁹. What is more, the Cyprus Church is an autocephalous one³⁰; and that means that it is not subject to any Christian Patriarch. That is why the Cyprus Archbishop is entitled to sign official documents with “red ink”, a perquisite of the Byzantine Emperors, and to hold not a pastoral staff but an imperial sceptre. Makarios was serious about these very “prerogatives”, although they mean practically nothing in our contemporary era. In short, he aspired to be the spiritual and, at the same time, the political leader of his Orthodox Christian fellow countrymen. In other words, “he wanted to play a greater role than his small country permitted”³¹; and this very ambition soon proved to be a disaster for his native island.

What came next is well known; let us, nevertheless, summarize it.

- I. The armed campaign waged by EOKA against the British rule embittered the situation dramatically³².
- II. Makarios used to talk about Cypriots’ “self-determination”. The hard core of his flock interpreted this as Enosis; yet, what the Archbishop meant was “independence”. Moreover, he disclosed, his ambition during an interview he gave to Barbara Anne Castle, the high-profile politician of the British Labour Party³³ in September, 1958.

²⁴ *Turks of Cyprus protest against the desire for union with Greece*, Nicosia, 1950.

²⁵ NA, RG 59, DF 45-49, 849C.00/5-2048, W. Stratton-Anderson, second secretary of the U.S. Embassy in London, to the Secretary of State, No. 1179, London, May 20, 1948.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Colonial Reports, *Cyprus 1959*, p. 96.

²⁸ R. R. Denktash, *The Cyprus Triangle*, p. 13; Pierre Oberling, *The Road to Bellapais. The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus* (New York: Atlantic Studies, 1982), p. 18.

²⁹ Charalampos K. Papastathēs, *Peri tēn dioikētikēn organōsin tēs Ekklēsias tēs Kyprou* (= The administrative organisation of the Church of Cyprus), Salonika, 1981, p. 27ff.

³⁰ *Ibidem*, pp. 21-22; P. Oberling, *The Road to Bellapais...*, p. 18.

³¹ C. M. Woodhouse, *Karamanlis...*, p. 63.

³² Colonial Reports, *Cyprus 1959*, p. 97.

³³ C. M. Woodhouse, *Karamanlis...*, p. 80.

- III. Konstantinos Karamanlis got the message and with the explicit agreement of Adnan Menderes, his personal friend, took the initiative for the Zurich-London agreements, thanks to which an independent Republic was founded in Cyprus³⁴. Makarios made-believe that he did not approve these agreements, but finally pretended to accept them in letter and spirit. K. Karamanlis recommended him to “favour openly” the Cypriot Turks, in order to render Cyprus a “bridge of friendship between Greece and Turkey”³⁵. Yet, Makarios refused to do so and began persecuting the Turkish element of the island. In reply K. Karamanlis declined any invitation to visit Cyprus; but in May, 1959, along with Euangelos Averoff-Tossizza, paid an official visit to Turkey where they were welcomed enthusiastically by Adnan Menderes, Fatın Rüştü Zorlu and the Turkish People³⁶. As Zorlu pointed out by then “the implementation of the Zurich-London agreements was a purely political matter, depending solely on the Greco-Turkish relations”³⁷. He proved to be right...
- IV. After A. Menderes and F. R. Zorlu were put to death, İsmet İnönü followed the same policy his predecessor and Karamanlis had³⁸. In other words, he regarded the Republic of Cyprus, whose flag was designed by a Turkish-Cypriot schoolteacher, as a cultural, intellectual and, above all, political bridge between Turkey and Greece. The Bloody Christmas (*Kanlı Noel*) of 1963 was Makarios’ answer³⁹.
- V. The 1964 Acheson Plan provided one more opportunity to solve the Cyprus Issue. This plan called for the union of Cyprus with Greece, subject nevertheless to the following conditions: Turkey would receive the Greek island of Kastellorizon, two Turkish cantons would be established in Cyprus and a military base would be ceded to Turkey⁴⁰. It was aborted, because of Makarios once more, who complied with the instructions given to him by Michalis Raptis (surnamed Pablo), the Trotskyist leader in Greece⁴¹. Those instructions were transmitted to the Archbishop by Vasos Lyssaridis, his personal physician; and Makarios’ stance was fully adopted by Andreas Papandreou⁴².
- VI. From then onwards the Turkish-Cypriots were relegated to second class citizens. Makarios’ ambition was an independent Cyprus but “without Turks”, so that he himself

³⁴ The official documents: Colonial Reports, *Cyprus 1959*, p. 106ff.

³⁵ Testimony of Konstantinos Karamanlis, registered by the author of these lines (August 24, 1981).

³⁶ *Episkepsis prōthypourgou Kōnstantinou Karamanlēs eis Tourkian* (= The visit paid by the Prime Minister [of Greece], Kōnstantinos Karamanlēs, to Turkey), Athens: Ministry of the Presidency of Government, 1959.

³⁷ *Episēma Praktika tōn synedriaseōn tēs Voulēs* (= Official Records of the Parliamentary Debates), Athens: Printing Office of the Greek Government, 1976, sitting of Monday, February 23, 1959, pp. 87-88.

³⁸ Interview of İsmet İnönü published in the Greek newspaper *To Vēma* (Athens), September 19, 1971, p. 11.

³⁹ Necati Ertekün, *The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus* (Nicosia: K. Rustem & Brother, 1984²), pp. 10-11.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 19-21; Christopher Hitchens, *Cyprus* (London-Melbourne-New York: Quartet Books, 1084), p. 57.

⁴¹ See the book written by Panagiōtēs Papagaryphallou and Spyros Dēmētriou, *Dēmētrios Vezanēs (1904-1968). Skepsis kai martyries* (= Dēmētrios Vezanēs [1904-1968]. Thoughts and testimonies), Athens: Pelasgos, 2013; cf. Andreas Papandreou, *Democracy at Gunpoint. The Greek Front* (London: Pelican Books, 1973²), p. 136ff.

⁴² Ch. Hitchens, *Cyprus*, p. 62.

could be the “ideal leader of the Pan-Hellenes”⁴³. The sending to Cyprus of 20,000 Greek troops during the years 1964-1967⁴⁴ was regarded by Konstantinos Karamanlis as an ignominious act, a true *sözünde durmamak*⁴⁵. That is why he considered the Turkish 1974 campaign to be justified in letter and spirit. As for the letter, because Turkey was one of the three Guarantor Powers and had the right to intervene, even unilaterally, in Cyprus, if the “Constitutional Order” was perturbed⁴⁶. As for the spirit, because the Turkish-Cypriots were not by then a constituent community of Cyprus’ population but a persecuted minority. Makarios, pursuing his dream of a bizarrely (: “without Turks”) independent Cyprus, had alienated both the Greek and the Turkish side...

What do we, historians, have to do now? Merely explain things and facts objectively and eventually suggest a solution free of prejudices.

ABBREVIATIONS

AYE	Historical Archives of the Greek ministry of Foreign Affairs (Athens)
CO	Colonial Office
DF	Decimal File
FO	Foreign Office
NA	National Archives (Washington, D.C., U.S.A.)
PRO	Public Record Office (Kew, London, U.K.)
RG	Record Group

⁴³ Testimony of Konstantinos Karamanlis, registered by the author of these lines (August 24, 1981).

⁴⁴ N. Ertekün, *The Cyprus Dispute...*, p. 15; R. R. Denktash, *The Cyprus Triangle*, p. 51.

⁴⁵ Testimony of Konstantinos Karamanlis, registered by the author of these lines (August 24, 1981).

⁴⁶ Article 3 of the “Treaty of Guarantee”. (Colonial Reports, *Cyprus 1959*, p. 115.)

Kıbrıs Türk Basını'nda Ulusal (Türk) Kimliğinin Gazete Logo ve Resimlerine Yansıması

Öğr. Görv. Emin ONUŞ
Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagusa / KKTC

Giriş

Kıbrıs'ta basın kültürünün oluşmasının en önemli etkenlerden biri, Rumların Adanın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen, Enosis istekleridir. Bu bağlamda Kıbrıs'ta Türk ve Rum basınının doğuşunu ideolojik bir gaye olarak yorumlamak yanlış olmaz. Kıbrıs'ta Rumlar Enosis amaçlarını gerçekleştirmek adına çeşitli gazeteler çıkarırken, Kıbrıs Türkleri de adadaki Türk kimliğini korumak, millî varlığını yaşatmak için onlara karşı mücadele verir ve gazeteciliğe adım atarlar.¹ Kıbrıs Türklerinin bir mücadelesi de İngiliz yönetimine karşıdır. Osmanlı Devleti, 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen I. Dünya Savaşı'nda müttefik devletlere karşı savaşa girince, İngiltere Kıbrıs'ta baskı rejimi uygular ve 1915-1918 yılları arasında Kıbrıs'ta gazete yayınlanmaz.² Ada'nın İngiltere'ye kiralanmasına rağmen Anadolu ile bağlarını koparmayan Kıbrıs Türkleri, Kurtuluş Savaşı yıllarında yeniden gazete yayınlarına başlar ve 8 Eylül 1919 yılında haftalık neşredilen *Doğruyol* gazetesini çıkarırlar. Ancak *Doğruyol* gazetesi birkaç ay çıktıktan sonra İngilizler tarafından sansüre tabi tutulur ve kapanır.³ Savaş zamanı kısıtlamalarından kurtulamayan Kıbrıs'ta, bu baskılar özellikle Türklere karşı uygulanıyordu. Kıbrıs Türkleri İngiliz baskısına rağmen gazete yayınlarına devam eder ve Kurtuluş Savaşı yıllarında *Söz*, *İrşad*, *Ankebut*, *Davul* gibi gazeteleri yayınlarlar. Kıbrıs Türk aydınlarının, bu gazetelerde halkı bilgilendirmek için yayımladıkları makaleler de dikkat çekicidir. Millî birliği, beraberliği sağlamak için örgütlenme gerektiğini, iktisadî anlamda çöküntü yaşadıklarını savunan yazarlar, bir nevi Kıbrıs Türk halkını uyandırmak anlamında büyük uğraş verirler.⁴ Bu bağlamda diyebiliriz ki Kıbrıs Türkleri, İngiliz idaresi altına girdiğinden itibaren bir yandan Rum basınına, Enosis isteklerine karşı durmuş, bir yandan da İngiltere sömürgeciliğine, baskısına, ayrımcılığına karşı durmak zorunda kalmıştır.

Kıbrıs'ta 1890'lardan itibaren başlayan gazetecilikle birlikte özellikle Jöntürk yanlısı birçok aydının, adada uyandırdığı "hürriyet fikri, direnme ve Türklük" duygularının önemli bir yeri olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Onların yaktığı bu ateşle Kıbrıs Türkleri sonraları, Kurtuluş Savaşı'nı maddî ve manevî desteklemiş, Atatürk'ün devrimlerini kabullenmiş, 1955'lerde başlayan EOKA saldırılarından, 1974 Barış Harekâtına kadar yaklaşık yirmi yıl adada varlığını korumak, Türklüğü yaşatmak için direnmiştir. Hülâsa Kıbrıs Türk Basını bir mücadele basını olarak doğar ve öyle gelişir.

Kaynaklarda adı geçen ancak bugüne kadar hiçbir nüshasına rastlanamayan Saadet (1889) gazetesini saymazsak Kıbrıs Türk Basınının ilk gazetesi 1891 yılında Hacı Derviş Tüccarbaşı'nın çıkardığı *Zaman* gazetesi kabul edilir. *Zaman* gazetesi ilk başta padişah yanlısı gözükse de, sonraları Jöntürk yanlısı kalemlerin etkisinde kaldığı görülür. *Zaman* gazetesinin kuruluş amacı ve başlıca ilkeleri

¹ Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1984, s.13.

² Nizamettin Balaban, 1915-1918 yılları arasında Kıbrıs'ta gazete yayınlanmamasını şu sebeplerle açıklar: "Kıbrıs Türklerinin gazete okuma merakının yaygın olmaması, İngilizlerin I. Dünya savaşı esnasında uyguladığı baskı, Kıbrıs Türkünün ekonomik zayıflığı, Kıbrıs Türklerinin gazete çıkarmasına mani olmuştur." Bkz: Nizamettin Balaban, *Kıbrıs Türk Basınında Anadolu Kurtuluş Savaşı*, Lefkoşa, 2008, s.74.

³ Doğruyol gazetesi kapanmadan Mehmet Remzi, kendi adına *Söz* adında bir gazetenin daha imtiyazını alır ve arada bir bu gazeteyi de yayınlar. Bkz: Nizamettin Balaban, *a.g.e.*, s.79-80.

⁴ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Nizamettin Balaban, *a.g.e.*, s.76-92.

arasında; Rum basını, Enosis ve İngiliz sömürgeciliğine karşı durmak, millî şuuru uyanık tutarak Anavatan'a bağlılığı sürdürmek ve Türklüğü yükseltmekti.⁵

Kıbrıs'ta Rum basınına karşı çıkan bir başka gazete de, ancak 28 sayı yayınlanabilen *Yeni Zaman* adlı gazetedir. Rum gazetesi *Fonitis Kipru*'nun başlattığı Enosis kampanyalarına karşı duruşuyla Osmanlı Devleti'ne karşı olan bağlılığını gösterir.⁶

Rum basını ve Enosis'e karşı savaşıyan, Türk kültürünün yayılmasına ve Jöntürklerin amaçlarına uygun yayınlar yapan bir başka gazete de 6 Mart 1893 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve 318 sayı çıkan *Kıbrıs* gazetesidir.⁷

Kıbrıs'ın ilk mizah gazeteleri olarak kabul edilen ve koyu bir Jöntürk taraftarı olarak bilinen Ahmed Tevfik Efendi'nin çıkardığı *Kokonoz* ve *Akbaba* gazetelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı olan bağlılığı hissederiz. Tevfik Efendi, 1896-1897 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Yunan Savaşı ile yakından ilgilenmiş ve savaşla ilgili askerlerin, ordunun kahramanlıklarını anlatan şiirler kaleme almıştır. Tevfik Efendi bu gazetelerde, düşman askerlerini, Avrupa devletlerini ve özellikle de Rum ve Yunanlıları eleştiren hicivler de kaleme alır.⁸ Tevfik Efendi'nin *Kokonoz* gazetesi 22, *Akbaba* gazetesi de 23 sayı sürer. Her iki gazete de Osmanlı yönetimine karşı yaptığı eleştirilerden dolayı kapatılır.⁹ Tevfik Efendi'nin bundan sonra çıkardığı *Mir'ât-ı Zaman* gazetesi de haftalık bir Jöntürk gazetesi olarak bilinir. Gazetede özellikle II. Meşrutiyet'in ilânı ile ilgili yazdığı yazı ve şiirleri dikkat çekicidir. Kimi şiirlerde Enver ve Talat Paşalara övgüler yağdırırken, kimi şiirlerde de istibdad rejiminden dolayı Abdülhamid'e olan nefretini dile getirmiştir.¹⁰ Tevfik Efendi'nin bu gazetede, Girit meselesi hakkında yazdığı yazılar da dikkat çekicidir. Tevfik Efendi, Girit meselesi ile yakından ilgilenmiş, kimi yazılarında da Girit olaylarının Kıbrıs'ta da yaşanabileceği yönünde uyarılar yapmıştır.¹¹ Kıbrıs'ta hakiki bir Jöntürk gazetesi olarak çıkan, ancak sadece dört sayı yayımlanabilen *Feryâd* gazetesini de unutmamak gerekir.¹²

Yayımları altı yıl sürdüren, ilk başlarda padişah yanlısı olan, ancak II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle İttihat ve Terakki yanlısı bir görüntü çizen *Sünûhat* gazetesi de Kıbrıs'ta Türk kimliğini savunan gazeteler arasında yerini alır. *Sünûhat* gazetesi de Enosis'e karşı yoğun bir mücadele vermiştir.¹³

⁵ Bkz: Harid Fedai ve Ahmet An, *Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi I*, TipografArt Basım Yayın LTD, Lefkoşa, 2012, s.7-8.

⁶ Ömer Pirlpel, *Türk İstiklâl Savaşı Sürecinde Kıbrıs*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Edirne, 2009, s.34-35.

⁷ Bkz: Harid Fedai ve Ahmet An, *a.g.e.*, s.9; Ayrıca günümüz Türkçesiyle gazeteden örnekler için bkz: (Harid Fedai, Eski Basımımızdan, *Kıbrıs Gazetesi*, 11 Temmuz 1989- 6 Ekim 1989 arası)

⁸ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Emin Onuş, *Ahmed Tevfik Efendi'nin Tesalya Savaşı ile İlgili Yazıları ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2012.

⁹ Ahmed Tevfik Efendi'nin *Kokonoz* ve *Akbaba* gazeteleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Harid Fedai, *Kıbrıs Türk Kültürü Bildiriler I*, Özyurt Matbaası, Ankara, 2002.

¹⁰ Ahmed Tevfik Efendi'nin II. Meşrutiyetin ilânı ile ilgili şiirler için bkz: Emin Onuş, "Kıbrıs'ta Bir Jöntürk: Ahmed Tevfik Efendi ve Şiirlerinde II. Meşrutiyet", *Turkish Studies*, 2015, s.1723-1742.

¹¹ Ahmed Tevfik Efendi, *Mir'ât-ı Zaman* gazetesindeki "Girit Ceziresi" başlıklı bir makalesinde Girit ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâk edilme meselesine şöyle temas eder: *Bugün Rumlar Girit'in, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâkını istiyorlar! Müslümanları mahv etmedikçe bu memaliklerin de Yunanistan'a ilhâkı kabul olmayacağı pekâla bildiklerinden bilâ-ittifak-ı Memâlik-i Osmaniye'yi kâmilan taksime ve bu suretle oralarda bulunan Müslümanları zencir-i esarete rabt ile mahvetmek için gece ve gündüz çalışıyorlar.* "Bkz: Ahmed Tevfik Efendi, "Girit Ceziresi", *Mir'ât-ı Zaman*, S.262, 10 Zilkade 1325 / 16 Kanun evvel 1907, s.4.

¹² Bkz: Harid Fedai ve Ahmet An, *a.g.e.*, s.24-25.

¹³ Ömer Pirlpel, *Sünûhat*'ın Enosis'e karşı verdiği mücadelenin bir örneğini, Churchill'in Kıbrıs'ı ziyareti sırasında altı Rum meclis üyesine karşı tepkisiyle gösterdiğini belirtir. Bkz: Ömer Pirlpel, *a.g.e.*, s.34-35.

Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti'ne karşı bağlılığını gösteren bir başka gazete de Doktor Hafız Cemal (Lokman Hekim)'in¹⁴ 18 Nisan 1907'de yayımlamaya başladığı *İslâm* gazetesidir. 95 sayı yayımlanan bu gazete, Kıbrıs Türklerinin birlik ve beraberliğini İslâm dayanışması düşüncesiyle yayınlanır.¹⁵

Kıbrıs'ta Türk milletinin birliğini, bütünlüğünü ve kültürel yapısını koruma yönünde yazılar çıkaran bir başka gazete de 26 Nisan 1911'de yayımlanmaya başlayan ve 48 sayı çıkan Bodamyalızade Şevket Bey'in çıkardığı *Vatan* gazetesidir.¹⁶

Kıbrıs'ta İngiliz yönetimine aldırmadan ulusal konuları işleyen bir başka gazete de, 2 Mart 1912'de yayın hayatına atılan, Bodamyalızade Mehmet Münir'in imtiyaz sahibi olduğu *Seyf* gazetesidir. Gazetenin ilk sayfasının sağ üst bölümünde ise iletişim ve basım yeri ibaresi olarak; "Kıbrıs'ta Lefkoşa'da mahkeme-i şer'iyeye pişgâhında Hürriyet ve Terakki kulübü ittisalinde daire-i mahsûsa" cümlesiyle kayıtlıdır. *Seyf* gazetesinde yer alan bir yazıdan ise; Kıbrıs Jöntürklerin, Lefkoşa'daki Hürriyet ve Terakki Kulübü'nde, Osmanlı donanmasının yararına ve Balkanlarda Türklerin yaşadıklarını anlatan *Balkanda Alkan* adlı bir oyun sahnelendiğini öğreniyoruz. Bu gazetede yine İttihat ve Terakki yöneticilerine ait haber, bilgi ve resimlere de yer verilmektedir.¹⁷

2 Nisan 1913 tarihinde Mehmet Derviş Efendi tarafından, Adada yaşayan Kıbrıs Türklerinin millî menfaatlerini müdafaa ve muhafaza etmek maksadı ile kurulan bir başka gazete de ikinci kez yayımlanan *Kıbrıs*'tır. *Kıbrıs* gazetesinde milliyete ve Türklüğe yönelik yazılar yer almaktadır.

Doğruyol,¹⁸ *Söz*,¹⁹ *Davul*²⁰ ve *Ankebut*²¹ ikinci kez yayımlanan *Vatan* ve *Hakikat* gazetelerine ayrı bir parantez açmak gerekir. Bu gazeteler Kıbrıs'ta Kurtuluş Savaşı yıllarında çıkar. Bu gazeteler, yaptıkları yayımlarla Anadolu Kurtuluş Savaşını destekler, çeşitli yardım kampanyaları düzenler ve topladıkları yardımları Anadolu'ya gönderirler.²²

¹⁴ Lokman Hekim Kıbrıs'ta önemli bir Jöntürk sempatisini-taraftarı olarak bilinmektedir. Lokman Hekim ve Jöntürlüğü hakkında önemli bir bilgi için bkz: Oğuz Karakartal, "İttihat ve Terakki'nin Kıbrıs'a Yansıması: Çok Yönlü Bir Jöntürk-Dr. Hafız Cemal (Lokman Hekim)", *Birinci Dünya Savaşı'nın Yüzüncü Yılında Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatan Savunması*, Mattek Matbaacılık. (Yay. Haz: Koleksiyoncular Derneği), Ankara, 2015, s.84-91.

¹⁵ Ömer Pirlepeli, *a.g.e.*, s.38.

¹⁶ *Vatan* Gazetesi hakkında bkz: Harid Fedai ve Ahmet An, *a.g.e.*, s.32-36, 51-52; Cemalettin Ünlü, *a.g.e.*, s.41-42; Beria Remzi Özorun, "Kıbrıs'ta Türk Gazeteciliği, İngiliz "Geçici" İdaresi Devrinde", *Türk Kültürü*, Cilt No IV, Sayı 41, Ankara 1966.

¹⁷ *Seyf* gazetesini hakkında önemli bir çalışma için bkz: Oğuz Karakartal, "1912-1913 Balkan Savaşları Tanığı Bir Kıbrıs Türk Gazetesi: *Seyf*", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) -İhtilafı Duruşlar*, (Yay. Haz: Mustafa Türkes), C.II, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.771-782.

¹⁸ Kıbrıs'ta dört yıllık basında verilen aradan sonra çıkan ilk gazetedir. Avukat Ahmed Raşid Bey ve Mehmet Remzi Okan tarafından 8 Eylül 1919 tarihinden itibaren çıkarılan gazete Enosis'e karşı mücadele eder. Gazetede Kıbrıs Türklerinin eğitim düzeyi, kültürel benliklerini korumaları ve ekonomik anlamda gelişmeleri yönünde öğretici makalelere yer verilir. Anadolu Kurtuluş Savaşı'na halkın destek olması yönünde yazılar kaleme alınır. Bkz: Ömer Pirlepeli, *a.g.e.*, s.46-47.

¹⁹ Başyazarı Mehmet Remzi Bey olan *Söz* gazetesinin ilk sayısı 15 Şubat 1921'dir. Kurtuluş Savaşı yıllarında yayımlanmaya başlayan *Söz* gazetesi Enosis'i destekleyen yayımlara karşı cevap verir ve Millî Mücadele'yi destekler. Bu gazetede yazılan yazılarla, Anadolu'ya maddî yardımlar gönderilmesi sağlandı. Bu yardımların gönderilmesi için gazetede yazılan bazı makaleler ile örgütlenme oluşturulmuştur. Bkz: Ömer Pirlepeli, *a.g.e.*, s.49.

²⁰ *Davul* gazetesi, Kıbrıs'ta Kurtuluş Savaşı yıllarında çıkmaya başlar ve yayımını 18 Haziran 1922'den 24 Haziran 1923'e kadar sürdürür. Gazete Kıbrıs'ta ilk resimli mizah gazetesi olma özelliğini taşır.²⁰ *Davul* aynı zamanda, üç Rum mizah gazetesinin Türklere karşı yaptığı alaylara şiddetle karşılık veren bir gazetedir. Kurtuluş Savaşı ile yakından ilgilenen bu gazetenin, her sayısının ön kısmında, Kurtuluş Savaşı ile ilgili karikatürler yer almaktadır. Dört sayfa olarak neşredilen *Davul*'un son sayfasında da çoğu zaman Kurtuluş Savaşı ile ilgili karikatürler yer alır. *Davul*, Rum mizah gazetelerine karşılık olarak çıkmıştır. *Davul* gazetesi hakkında detaylı bilgi için bkz: Harid Fedai, *Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi I (1891-1963)*, TipografArt Basım Yayın Ltd, Lefkoşa, 2012, s.46-48; Harid Fedai, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs Türk Basımından Bir Gazete: *Davul*", *Kıbrıs Türk Kültürü Makaleler I*, Samtay Vakfı Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.1-4.

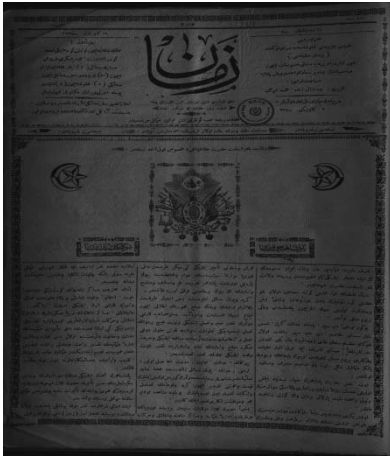
²¹ *Ankebut* gazetesi hakkında bir çalışma için bkz: Meral Demiryürek, "Ankebut ve Millî Mücadele", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 2013, s.37-52.

²² Harid Fedai ve Ahmet An, *a.g.e.*, s.40-52.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen ilânından sonra kurulan önemli bir gazetede de *Birlik*'tir. *Birlik* gazetesi 4 Ocak 1924'te Avukat Fadıl Niyazi Korkut tarafından yayım hayatına başlar. Gazetenin başlığının altında "Müstakillü'l-efkâr Haftalık Türk gazetesidir" yazısı yer almaktadır. Gazetenin amacı Türk toplumunu kalkındırmaktır. Eğitime oldukça önem veren gazete, ilgili makamlara da öneriler vermektedir. Gazete fakir öğrencilere katkı sağlamak amacıyla sosyal geceler de düzenler. Gazete Rum basınına da yakından takip etmektedir. Gazetenin Kıbrıs Türk toplumuna önemli bir faydası da; Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânının ardından Lozan Antlaşması'nın verdiği haklardan yararlanan Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye göç etmemeleri, mallarını Rumlara satmamaları yönünde halkı bilinçlendirici yazılar ele almasıdır.

Cumhuriyet'in ilânından sonra yayımlanan bir başka gazete de Avukat Cengizzade Mehmet Rifat Efendi'nin namı diğer Con Rifat'ın çıkardığı *Masum Millet* gazetesidir. Con Rifat, 11 Nisan 1931 yılında çıkardığı *Masum Millet* gazetesiyle Kıbrıs'ta İngiliz yönetimine karşı başkaldıran ilk isim olarak bilinir. Con Rifat üç yıl çıkardığı *Masum Millet* gazetesinde Kıbrıs Türk toplumunun sorunlarını omuzlar ve İngiliz yönetimine karşı amansız bir mücadele verir, halkını aydınlatmayı amaçlar.²³

Hülasa Kıbrıs Türk Basını Adada Rum Basınına karşı bir tepki olarak doğmuş, Hemen her gazetede Osmanlı-Türk Devleti, İslâm taraftarlığı yapılmıştır. İşte kimi gazetelerde de bazı resim ve logolarda ulusal Türk-İslâm kimliğinin Kıbrıs Türk Basınına yansımaları görmekteyiz. Şimdi Kıbrıs Türk Basınında bazı gazetelerin ulusal Türk kimliğini yansıtan resim ve logoları ele alalım.

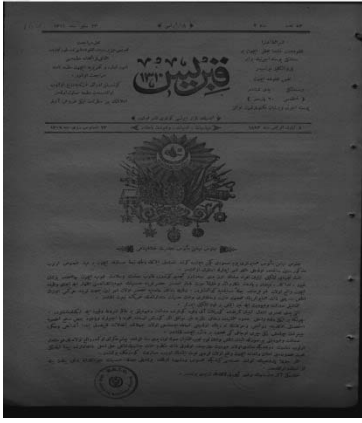
1-Zaman: *Zaman* gazetesinin 293. Sayısında parantez şeklinde iki ay yıldızlı logo ve parantezin içerisinde de Osmanlı Devlet armasına yer verilmiştir:

2-Yeniz Zaman: *Yeni Zaman* gazetesi de 3. sayısının ilk sayfasında Osmanlı Devlet arması logosunu kullanır:

3-Kıbrıs:

²³Harid Fedai, Con Rifat'ın sömürge yönetimine karşı ilk defa başkaldıran olduğunu ve çıkardığı gazeteyle halkının haklarını aradığını şöyle ifade eder: "Con Rifat, toplumu adına sömürge yönetimine ilk kez başkaldırma yürekliliğini göstermiş, belleklerde masallaşmış, özverili, gerçek anlamda bir Türk aydınıdır. Haksızlığa uğramış bir toplumun savunmasını yüklenmiş ve düşüncelerini duyurmak için kurduğu gazeteye, bu kendi yazgısıyla başbaşa bırakılmış toplumun adına uygun olarak "Masum Millet" demeyi yeğlemiştir. Gazeteyi çıkarırken iki ereği vardı Con Rifat'ın. Birincisi o Türk toplumunu uyutma, yozlaştırma siyaseti güden İngiliz'e, topraklarında güneşin batmadığı bu imparatorluğun uygar yöneticilerine, yaptıklarının doğru olmadığını anlatmak; ikincisi ise bireyleri aydınlatıp bilinçlendirmek." Bkz: Harid Fedai, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, s.10.

Kıbrıs Türklerinin milli çıkarlarını korumayı, Türklüğe ve milliyete hizmet etmeyi ilke edinen *Kıbrıs* gazetesini, 54. sayısında Osmanlı'nın Devlet arması logosunu kullanır:

4-Sünûhât:

Sünûhât gazetesinin 2. sayısında Osmanlı Devlet nişanı logosu ve altında da Padişah II. Abdülhamid'in fotoğrafı yer almaktadır:

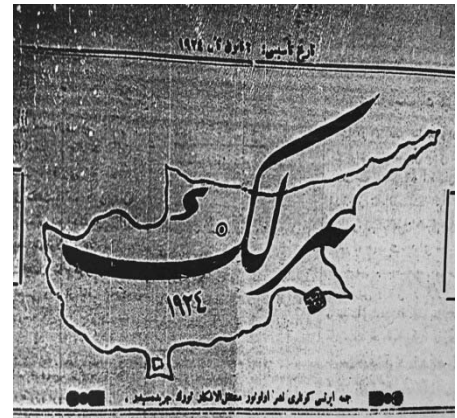
5-Seyf:

Jöntürklerin dünya görüşüne en yakın yayın organı olan *Seyf* gazetesinin, başlık-logosu da "millî"dir. *Seyf* gazetesini logosunda, Osmanlıca eski yazı harflerle *Seyf* sözcüğünün Türkçe anlamı olan kılıcı, kılıç biçiminde kurgulmuş, kılıcın ucuna da bir ay-yıldız yerleştirmiştir. *Seyf* gazetesinin yukarıda bahsettiğimiz logosu:

6-Birlik Gazetesini:

Birlik gazetesinin 221. sayısında dikkat çekici bir başlık yer almaktadır. Gazetenin diğer sayılarındaki başlığında sadece Osmanlıca Birlik şeklinde iken, bu sayıdaki başlık Kıbrıs haritasını içerisinde Osmanlıca Birlik yazısı şeklinde verilmektedir:

Gazetenin 90. sayısındaki ön sayfasında yer alan “Yeni Hukuk Zihniyetimiz” başlıklı yazının altında Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün resmine yer verilmektedir.

7-Söz:

Söz gazetesinin 18 Temmuz 1929 tarihli 396. Sayısında, Türk kimliğini yansıtan tayyare ve üzerinde ay yıldız bulunan bir logo:

Söz gazetesinin 31 Teşrin Evvel 1929 tarihli 411. sayısında ise gazetenin hem eski yazı, hem de yeni yazı kaleme alındığını görmekte beraber Atatürk ve İsmet İnönü’nün fotoğraflarına yer verilmektedir:

8-Ankebut:

1920-1923 yılları arasında Larnaka’da neşredilen bu gazete 138 sayı yayımlanmıştır. Gazetede Millî Mücadeleyi destekleyen yazıların yanında, ulusal Türk kimliğinin yansımalarını bazı resimlerle de görürüz.

Gazetenin 2 Eylül 1922 tarihli sayısında, tıpkı *Birlik* gazetesindeki gibi Kıbrıs haritası içinde Osmanlıca, eski harflerle gazetenin ismi olan *Ankebut* yazısı yer almaktadır. *Birlik* gazetesinde Kıbrıs haritasının içinde Birlik yazısı yer alırken, *Ankebut* gazetesinde de Kıbrıs haritasının içinde *Ankebut* yazılıdır.

Ankebut'un 12. Sayısında İslâmiyet'in sembolü olan hilalin parantez şeklinde kullanıldığını görmekteyiz:

Ankebut'un bir başka sayısında da Ay yıldızlı logo ve altında İstiklâl marşından iki kıta yer almaktadır:

Ankebut gazetesinde kullanılan bir karikatürde, Yunan palikaryasının ayakları altında bulunan millî sembolümüz olan Türk bayrağına hakaret işlenmektedir:

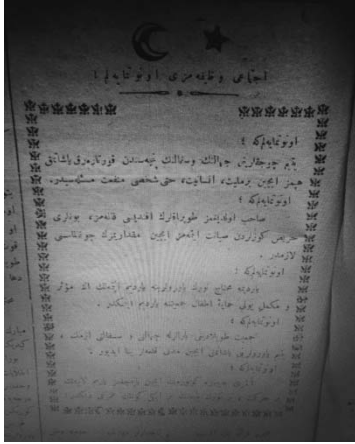
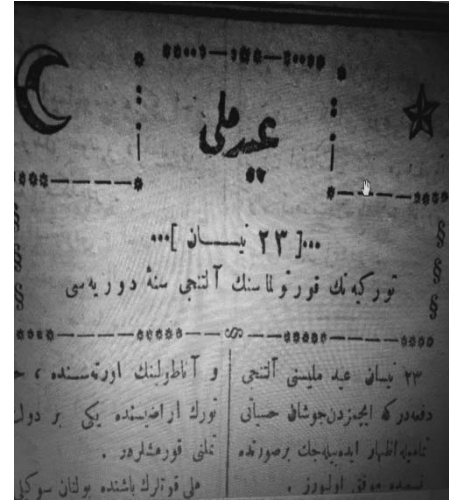
Ankebut'un 127. sayısında da Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün resmi yer almaktadır:

9-Hakikat:

Hakikat gazetesinin 282. sayısında “Reis-i Cumhuriyetlerinin Beyanâtı” başlıklı bir yazı kaleme alınır ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafına yer verilir.

Hakikat'ın 275. sayısında ise Ay Yıldızlı logonun içerisinde 23 Nisan başlıklı bir yazı görmekteyiz.

Hakikat'ın 252. Sayısında da Ay yıldızlı logo yer alır. “İçtimai Vazifemizi Unutmayalım” başlıklı yazıda yetim çocuklara yardım çağrısı yapılmaktadır.

Hakikat'ın 270. sayısında ise Ramazan ayının geliş hakkında bir yazı kaleme alınır ve bir cami logosuna yer verilir:

Sonuç

Kıbrıs Türkleri Adanın 1878'de İngiltere'ye kiralanmasından 1974 Mutlu Barış Harekâtına kadar, yaklaşık bir asır boyunca var-olma, yok olmama mücadelesi vermiştir. Osmanlı'nın son dönemde girdiği savaşları yakından takip eden Kıbrıs Türkleri, 1896-1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları ve 1919-1922 Kurtuluş Savaşlarını maddi-manevi desteklemeleri, kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak gördüklerinin ve millî kimliklerini kaybetmediklerinin bir göstergesidir.

1890'lı yılların başında Kıbrıs Rum Basınına ve özellikle de Rumların başlattığı Enosis kampanyalarına karşı doğan ve adadaki Türk-İslâm kimliğini korumak adına mücadele veren Kıbrıs Türk Basını, I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren İngiliz sansürüne karşı da mücadele etmek durumunda kalır. Ancak Kıbrıs Türk aydınları her baskıya göğüs germiş, yayımladıkları yazılarla adadaki Türk-İslâm varlığını Dünya kamuoyuna göstermiştir. Her türlü sansür ve baskıya rağmen, adadaki ulusal Türk-İslâm kimliğinin yansımaları, bazı gazetelerin kullandığı resim ve logolarda görmek de mümkündür.

Millî ve dinî sembollerin belli sayıda bulunmasının sebeplerini ise şöyle sıralayabiliriz:

1-Adanın sıkı bir İngiliz yönetim ve kontrolü altında olması.

2-Matbaa, kâğıt başta olmak üzere teknik sıkıntı sebebiyle, çıkan gazetelerin sayılı ve çoğunun kısa süreli olması.

3-Millî uyanışın, Türklük duygusunun 1908'lerden sonra belirginleşmesi.

KAYNAKÇA

BALABAN, Nizamettin. *Kıbrıs Türk Basınında Anadolu Kurtuluş Savaşı*, Lefkoşa, 2008.

DEMİRYÜREK, Meral. “Ankebut ve Millî Mücadele”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 2013.

FEDAİ H. ve AN, A. *Örnekleriyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi I*, TipografArt Basım Yayın LTD, Lefkoşa, 2012.

FEDAİ, Harid. *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986.

FEDAİ, Harid. *Kıbrıs Türk Kültürü Bildiriler I*, Özyurt Matbaası, Ankara, 2002.

FEDAİ, Harid. *Kıbrıs Türk Kültürü Makaleler-1*, Samtay Vakfı Yayınları: 13, Lefkoşa, 2005.

KARAKARTAL, Oğuz. “İttihat ve Terakki'nin Kıbrıs'a Yansıması: Çok Yönlü Bir Jöntürk-Dr. Hafız Cemal (Lokman Hekim)”, *Birinci Dünya Savaşı'nın Yüzüncü Yılında Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatan Savunması*, Mattek Matbaacılık. (Yay. Haz: Koleksiyoncular Derneği), Ankara, 2015.

KARAKARTAL, Oğuz. “1912-1913 Balkan Savaşları Tanığı Bir Kıbrıs Türk Gazetesi: Seyf”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) -İhtilaflı Duruşlar*, (Yay. Haz: Mustafa Türkeş), C.II, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

ONUŞ, Emin. *Ahmed Tefvik Efendi'nin Tesalya Savaşı ile İlgili Yazıları ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2012.

ONUŞ, Emin. “Kıbrıs'ta Bir Jöntürk: Ahmed Tefvik Efendi ve Şiirlerinde II. Meşrutiyet”, **Turkish Studies**, 2015, s.1723-1742.

ÖZORAN, Beria Remzi. “Kıbrıs'ta Türk Gazeteciliği, İngiliz “Geçici” İdaresi Devrinde”, *Türk Kültürü*, Cilt No IV, Sayı 41, Ankara 1966.

PİRLEPELİ, Ömer. *Türk İstiklâl Savaşı Sürecinde Kıbrıs*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Edirne, 2009.

ÜNLÜ, Cemalettin. *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1984.

TEVFİK, Ahmet. “Girit Cezaresi”, *Mîrât-ı Zaman*, S.262, 10 Zilkade 1325 / 16 Kanun evvel 1907, s.4.

Türk Sinemasında Kıbrıs Konulu Filmler

Yrd. Doç. Dr. Ersoy SOYDAN
Kastamonu Üniversitesi / Kastamonu

GİRİŞ

Günümüze herhangi bir kopyası ulaşmış olmasa da Fuat Uzkınay'ın 1914 yılında çektiği "Ayastefanos Abidesinin Yıkılışı" ile başlayan Türk Sinemasında tarihi boyunca pek çok türde ve konuyu içeren filmler çekilmiştir. Yakın tarihimizin en önemli siyasi sorunlarından biri olan ve 1955 yılında EOKA'nın terör eylemleriyle tırmanmaya başlayan Kıbrıs Sorunu Türk Sinemasının da ilgisini çekmekte gecikmemiştir. 1959 yılından günümüze dek Kıbrıs'ın ya da Kıbrıs Türklerinin tümüyle konu edildiği ya da öykü içinde yan temaları oluşturduğu çok sayıda sinema filmi yapılmıştır.

Türk Sinemasındaki Kıbrıs filmlerini ayrı bir kategoride incelemek gerekmektedir. Zira sinema yazarı Agâh Özgüç "Türlerle Türk Sineması" adlı eserinde Kıbrıs Sinemasını da Türk sinemasından türlerden biri olarak değerlendirmiş ve ayrı bir bölümde anlatmıştır.¹

Bu çalışmanın konusu Türk Sinemasında Kıbrıs Konulu Filmler'dir. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Türk Sinemasında Kıbrıs'ın konu edildiği filmler saptanarak, bu filmlerin içerikleri incelenmiş, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın amacı, Türk Sinemasında Kıbrıs konusunun nasıl işlendiği sorusuna cevap vermektir.

1.KIBRIS SORUNU

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Kıbrıs, Osmanlılar tarafından 1571 yılında fethedilmiştir. Fetihden sonra adaya Türkler yerleştirilmiş ve adadaki Türk varlığı başlamıştır. Osmanlılar 1878 yılında adayı İngilizlere kiralamış, 1914'te İngiltere kira antlaşmasını feshederek Kıbrıs'ı topraklarına kattığını açıklamıştır. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş ve adadaki İngiliz egemenliği fiilen bitmiştir. Ancak gündelik yaşamdaki İngiliz etkisi (alışverişte sterlin kullanımı, trafiğin soldan akması gibi İngiliz döneminden kalma uygulamalar) devam etmektedir. Öte yandan 1960 yılında imzalanan anlaşmayla İngilizlere Güney Kıbrıs'ta iki üs bırakıldığı gibi, Kuzey'de ve Güney'de 40 bin civarında İngiliz yaşamaktadır. Kıbrıs'ta sorun, Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan EOKA'nın 1 Nisan 1955 günü İngilizlere karşı başlattığı terör eylemleriyle dünya gündemine taşınmıştır. Adayı Yunanistan'a bağlama (Enosis) amacıyla başlatılan bu eylemler bir süre sonra Türklere de yönelince Türk toplumu da kendini korumak zorunda kalmıştır. Yaşanan çatışmalar sonucunda Kıbrıs'ın statüsü ve bağımsız bir devlet olması tartışılmaya başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda Kıbrıs, 16 Ağustos 1960 günü; Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin *Kuruluş, İttifak ve Garanti* adındaki üç anlaşmayı imzalamasıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere devletinin garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti çok uzun ömürlü olmamıştır. 1963 yılında iki kesim arasında tekrar patlak veren ve Kıbrıs Türklerinin ada yönetiminden çekilmesine yol açan çatışmalar on bir yıl boyunca sürmüştür.²

Kıbrıs Türklerinin toplu imhası olarak kabul edilen *Akritas Planı*'nın 21 Aralık 1963 gecesi uygulanmaya başlanmasından sonra Kıbrıs Türkleri yaşadıkları 103 köyden silah zoruyla çıkarılmış ve

¹ Agâh Özgüç, *Türlerle Türk Sineması*, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005, s.181-183.

(*) Yrd.Doç.Dr. Ersoy Soydan, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi RTS Bölümü, ersoy.soydan@gmail.com.

² Mehmet Demiryürek, *Fetihden Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı*, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 103, Temmuz 2002, s.47.

çoğunluğu Kızılhaç tarafından sağlanan çadırlarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Bu saldırılar sonucunda ciddi kayıplar da vermişlerdir.³

15 Temmuz 1974 günü Yunanistan'daki Albaylar Cuntasının da desteğini alan EOKA lideri Nikos Sampson Makarios hükümetini devirmiştir. Beş gün sonrada Türk ordusu denizden ve havadan harekâta başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi ateşkes isteyince harekât durmuş, Türk ordusu Girne'den Lefkoşa'ya kadar uzanan bölgeye sıkışmıştır. 15 Ağustos 1974 günü ikinci harekât başlamış, Mağusa, Erenköy, Karpaz çevresi Türk denetimine girmiştir. Ancak ikinci harekât uluslararası kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmış, Türkiye'nin sınır çizmesi de, Kıbrıslı Türklerin kurdukları bağımsız devlet de, hiçbir zaman kabul edilmemiştir. 1974'te ikiye bölünen adada çözüm sağlamak için iki taraf arasındaki görüşmeler yıllardır sürdürülmektedir. KKTC, adanın yüzde 36,04'ünü, Rum kesimi ise 61,2'sini elinde tutmaktadır.⁴

2.TÜRK SİNEMASINDA KIBRIS KONULU FİMLER

Kıbrıs Sorununun ortaya çıkmasından hemen sonra Türk Sinemasında tarihten gelen dil ve kültür bağlarının da etkisiyle Kıbrıs'ın konu edildiği filmler yapılmaya başlanmıştır. Türk Sinemasında Kıbrıs filmleri dönemi 1959 yılında Kıbrıs'ta Londra Antlaşması'ndan sonra bombaların patladığı, Magosa'da Rum saldırılarının yeniden başladığı günlerde çekilen ve gösterime giremeyen *Kıbrıs'ın Belası Kızıl* EOKA filmiyle başlamıştır. İkinci çekilen film olan *Kıbrıs Şehitleri* ise gösterime girebilmiştir.⁵ Üçüncü film ise Kıbrıs sorunuyla ilgisi olmayan *Hancının Kızı*'dır. Bu üç filmden sonra Türk sinemasının Kıbrıs'a karşı ilgisi Rum saldırılarının yeniden başladığı 1964 yılına kadar kesilmiştir.

1960'lı yıllarda yapılan Kıbrıs konulu filmler daha çok Kıbrıs Türklerinin yaşadığı sorunları dile getirmek amacıyla yapılmıştır. Bu dönemde Kıbrıs'la ilgili yapılmış ilk film, 1964 yapımı, yönetmenliğini Tunç Başaran'ın yaptığı *On Korkusuz Adam*'dır. 1964 ve 1965 sezonunun en çok iş yapan filmlerinden biri olan *On Korkusuz Adam* dönemin atmosferi ve milli duyguların da etkisiyle gişede büyük bir başarı kazanmıştır. Bu dönemde yapılmış diğer filmler ise sırasıyla şunlardır; *Kıbrıs Volkanı* (1965), *Kartalların Öcü/Severek Ölenler* (1965), *Dişi Düşman* (1966), *Fırtına Beşler* (1966), *Fedailer* (1966), *Göklerdeki Sevgili* (1966), *Severek Dövüşenler* (1966), *Fedai Komandolar Kıbrıs'ta* (1968), *Komandolar Geliyor* (1968). Komandolar Geliyor filmiyle Türk sinemasında Kıbrıs temalı yapılmış olan filmlerde Kıbrıs Harekâtı öncesi dönem sona ermiştir. 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtıyla birlikte Türk sinemasında Kıbrıs'a olan ilgi tekrar artmış ve "ikinci milli film akımı" başlamıştır. Önce *Vatan* (1974), *Kartal Yuvası* (1974), *Zindan* (1974), *Sezercik Küçük Mücahit* (1974), *Kıbrıs Fedailer* (1974), *Göç (Kıbrıs Ufuklarında)* (1974), *Şehitler* (1974), *Türk Aslanları* (1974), *Zafer Kartalları* (1975). Bu dönemin asıl ilginç olayı ise Ayhan Işık, Türkân Şoray, Hülya Koçyiğit, Kadir İnanır, Ekrem Bora, Hakan Balamir, Filiz Akın, Murat Soydan, Meral Orhonsay gibi Yeşilçam ünlülerinin Kıbrıs'ta savaşmak için gönüllü olarak başvurmasıdır. 1974'ü izleyen yıllarda Kıbrıs'ı konu alan filmleri arada bir çekilse de eski hızını yitirmiştir. Birbirinin tekrarı olmaktan öteye geçemeyen Kıbrıs filmleri furyası, Osman Fahir Seden'in 1977 yapımı *Silah Arkadaşları*'yla kapanmıştır.⁶

Bülent-Bilgi Fevzioğlu'na göre Kıbrıs Türklerinin direniş yıllarında yani 1959-1975 yılları arasında çekilen film sayısı 23'tir. Bu filmlerden 9 tanesi 1974 yılında, 1 tanesi de 1975 yılının ilk

³ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *Sinema, Plak ve Bildirilerde Kıbrıs Türklerinin Direniş Yılları* (1), TMT 50.Yıl Anısı, Lefkoşa, 2009, s.83.

⁴ Ersoy Soydan, *Nereye Gidelim*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2011, s.140-141.

⁵ Ağâh Özgüç, *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990, s.119.

⁶ Ahmet Erdengiz, "Türk Sinemasında Kıbrıs Filmleri (1959-1974)", <http://sinematikyesilcam.com/2013/01/turk-sinemasinda-kibris-filmleri-1959-1974-2/> erişim tarihi: 07.03.2016

aylarında çekilmiştir. ⁷ Rakamlardan da anlaşılacağı gibi Kıbrıs konulu filmlerin büyük bölümü Barış Harekâtı sürecinde yapılmıştır.

Ahmet Erdengiz'e göre Ergün Nuri'nin *Hancının Kızı* adlı melodramı ve Ömer Lütfi Akad'ın bir aşk öyküsüne dayanan *Esir Hayat* hariç Türk sinemasında 1959-1974 yılları arasında Kıbrıs olayları ile ilgili yapılan filmlerin çoğu Kıbrıs gerçeklerini ve Kıbrıs Türk insanını yansıtmaktan uzak, sanat açısından vasat, hatta çoğu vasatın altında yapımlardır. Ancak Kıbrıs'ta yaşanan olayları Türk kamuoyuna aktarmayı başarmışlardır. ⁸

Türk sinemasında 1980 ve 1990'larda Kıbrıs temalı filmler yapılmamıştır. 2000'li yıllarda yapılan filmler ise; aslen Kıbrıslı olan Derviş Zaim'in Kıbrıs meselesine farklı bir bakış açısını getirmeyi amaçlayarak yaptığı *Çamur* (2003), *Gölgeler ve Suretler* (2010) dir. Böylece Kıbrıs konulu filmlerde birinci dönemde yapılmış olan filmlerde çatışmacı anlayış egemen iken, ikinci dönem filmlerinde uzlaşmacı anlayışa doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. ⁹

Son yıllarda da dolaylı ya da dolaysız olarak Kıbrıs Sorunundan söz eden, ya da mekân olarak Kıbrıs'ın kullanıldığı başka filmler de çekilmiştir.

Türk Sinemasındaki Kıbrıs Konulu filmler, künyeleri ve ana temalarıyla birlikte kronolojik olarak şöyle sıralanmaktadır:

2.1 Kıbrıs'ın Belası Kızıl EOKA: Magosa'da tuzağa düşülerek katliama uğrayan bir Türk taburunun öyküsünün anlatıldığı ve yönetmenliğini Nişan Hançer'in yaptığı filmin başrollerinde Sezer Sezin, Kenan Artun ve Kemal Edige oynamıştır. Ancak Kıbrıs'ı konu edinen bu ilk film Türkiye ile Yunanistan arasında yürütülen diplomatik temaslar ve bu süreçte sağlanan dostluk ortamının bozulmasının istenmemesi nedeniyle gösterime girmeden yasaklanmıştır. ¹⁰ Filmin kaldırıldığı bir depoda kaybolduğu ve hiçbir zaman gösterilmediği bilinmektedir. ¹¹

2.2 Kıbrıs Şehitleri: 1959 yılında Kıbrıs konulu bir film daha çekilmiş ve gösterime girebilmiştir. Behlül Dal'ın yazıp, yönettiği *Kıbrıs Şehitleri* adlı filmde Mine Coşkun, Öztürk Serengil, Teoman Atalay ve Behlül Dal'ın küçük kızı Zühal Dal başrolleri paylaşmıştır. ¹²

Bu filmde, Rum çetelerine karşı mücadele eden Kıbrıslı Türk Ömer'in öyküsü anlatılmaktadır. ¹³

2.3 Hancının Kızı: 1963 yılındaki Rum saldırılarının başlamasından önce Kıbrıs'a gelen bir Türk film ekibi yönetmenliğini Ergün Nuri'nin yaptığı *Hancının Kızı* filmini çekmiştir. Kıbrıs sorunuyla ilgisi olmamakla birlikte adada çekilmiş ilk Türk sinema filmi olarak kayıtlara geçmiştir. 1964 yılında vizyona giren filmin başrollerinde Eşref Kolçak ve Evrim Fer oynamıştır. Filmde sınırlı sayıda Kıbrıslı Türk'ü de rol almıştır. ¹⁴

2.4 On Korkusuz Adam: Amerikalı yönetmen *John Sturges*'in *Yedi Silahşörler* adlı western filminden uyarlanan *On Korkusuz Adam*, çok tutulmuş ve gişe rekorları kırarak 1964-65 sezonunun en

⁷ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.XIV.

⁸ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

⁹ Murat Şahin, (2015). *Türk Sinemasında Kıbrıs Temalı Filimlerde Ötekinin Temsilindeki Dönüşüm*. *Akademia*, 4/2, 6-13

¹⁰ Agâh Özgüç, *Türlerle Türk Sineması*, s.181.

¹¹ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.83.

¹² Fikret Hakan, *Türk Sinema Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2012, s.209.

¹³ <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/6020/kibris-sehitleri>

¹⁴ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

çok iş yapan yedi filmi arasına girmiştir.¹⁵ Recep Ekicigil'in senaryosunu yazdığı 1964 yapımı filmin yönetmeni Tunç Başaran'dır. Filmin başrollerinde Tamer Yiğit, Sevda Ferdağ, Selma Güneri, Yılmaz Güney, Devlet Devrim, Erol Taş ve Tunç Oral oynamıştır.¹⁶

Film, 1963 yılında yaşanan gerçek bir katliamın dehşet verici görüntüleriyle başlamaktadır. Jenerik öncesi yer alan bu fotoğraflar, Kıbrıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görevli doktor Nihat İlhan'ın EOKA çetelerince banyoda vahşice öldürülen eşi ve çocuklarına aittir.¹⁷

Filmin konusu özetle şöyledir: Rum çeteleri Kıbrıs'ta bir Türk köyüne saldırırlar. Türk kadınlarının ırzına geçip, masum çocukları da acımasızca öldürürler. Bu vahşet sürüp giderken, gönüllü kahramanlar aranır. Rum çetecilerine karşı Türkleri savunmak için Antalya'da on genç biraraya gelir. İçlerinde Halil (Tamer Yiğit), Konyakçı (Yılmaz Güney) ve Kürt Mahmut (Erol Taş) adlarıyla anılan korkusuz gençlerin bulunduğu on Türk genci Antalya'dan yola çıkar. Kıbrıs'taki Türk köyüne vardıklarında büyük bir çatışma başlar. On mücahit Rum çetelerine karşı kahramanca mücadele ederken köy halkı da toplu direnişe geçer. Mücahitler köy halkını Rum çetelerinin zulmünden kurtarırlar.¹⁸

2.5 Kıbrıs Volkanı: Yönetmenliğini Ural Ozon'un yaptığı, senaryosunu Berkhan İlhan'ın yazdığı 1965 yapımı *Kıbrıs Volkanı* adlı film alt başlığından da anlaşılacağı üzere *Şahlanan Mücahitlerin Destanı*'ni anlatmaktadır. Çocukları Rumlar tarafından kaçırılan bir babanın öyküsünün anlatıldığı filmin başrollerinde Alev Tolga, Muhterem Gencer, Ahmet Ural ve Ayşe Ay oynamıştır.¹⁹

2.6 Severek Ölenler (Kartalların Öcü): Osman Fahir Seden'in yazıp-yönettiği 1965 yapımı *Severek Ölenler*'de aynı kadına âşık olan iki arkadaşın, Kemal ile Samim'in öyküsü anlatılmaktadır. Filmin bir diğer adı *Kartalların Öcü*'dür, başrollerinde Fatma Girik, İzzet Günay ve Süleyman Turan oynamıştır.²⁰

2.7 Dişi Düşman: Nejat Saydam'ın yazıp-yönettiği 1966 yapımı filmin başrollerinde Türk sinemasının starları Hülya Koçyiğit, Cüneyt Arkın ve Ajda Pekkan oynamıştır. Türk sinemasının tanınmış simalarından Reha Yurdakul, Hüseyin Baradan, Baki Tamer ve Atıf Kaptan da bu filmde rol almıştır Ahmet Erdengiz'e göre *Dişi Düşman* filmi gerek başrol oyuncularını, gerekse senaryo ve yönetmen kalitesi açısından o güne kadar çekilmiş Kıbrıs filmlerinin arasında en özenilerek yapılmış olanıdır.²¹

Dişi Düşman filminin konusu Kıbrıs sorunuyla ilgili olsa da, o dönemde çekilen pek çok Kıbrıs filmi gibi İstanbul'da çekilmiştir. Filmde Bizans hazinesinin peşinde olan Şemsi Bey ve adamlarıyla, Rum ajanı İrene'nin maceraları anlatılmaktadır.²²

2.8 Fırtına Beşler: 1966 yapımı *Fırtına Beşler* filminin senaryosunu Erdoğan Tünaş yazmış ve Aram Gülyüz yönetmiştir. Kıbrıs'ta kahramanlık savaşı veren beş arkadaşın yıllar sonra buluşmalarının anlatıldığı filmin başrollerinde Tamer Yiğit, Selda Alkor, Naci Erhun, Engin İnal ve Süleyman Turan oynamıştır.²³

¹⁵ Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998, s.303.

¹⁶ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.87.

¹⁷ Agâh Özgüç, *Türlerle Türk Sineması*, s.181-182

¹⁸ Agâh Özgüç, *Bütün Filmleriyle Yılmaz Güney*, Afa Yayınları, İstanbul, 1988, s.25-26

¹⁹ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

²⁰ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.89.

²¹ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

²² <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/6930/disi-dusman>

²³ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.93.

2.9 Fedailer: 1966 yapımı *Fedailer* adlı filmi Kayahan Arıkan yazıp, yönetmiştir. Bu filmin başrollerinde Salih Güney, Serap Olguner, Sevinç Pekin ve Hayati Hamzaoglu oynamıştır.²⁴

2.10 Göklerdeki Sevgili: 1966 yılında çekilmiş bir diğer Kıbrıs filmi, Remzi Jöntürk'ün yazıp, yönettiği *Göklerdeki Sevgili* adlı filmidir. Filmin senaryosu ünlü yönetmen *Mervyn LeRoy*'un *Waterloo Köprüsü* filminden uyarlanmıştır.²⁵ Kıbrıs'ta uçağı düşen bir pilot Timur ve sevgilisi Yıldız'ın başından geçenlerin anlatıldığı filmin başrollerinde Cüneyt Arkın ve Selda Alkor oynamıştır.²⁶

2.11 Severek Döğüşenler: Bir başka 1966 yapımı film, senaryosu Göklerdeki Sevgili filmi gibi Amerikan filmlerinden uyarlanan ve Kıbrıslı mücahitlerin öyküsünün anlatıldığı *Severek Döğüşenler* adlı filmidir. *Rouben Mamoulian*'ın yönettiği 1940 yapımı *Maskeli Kahraman Zorro* filminden uyarlanan filmin yönetmenliğini Adnan Saner yapmış ve senaryosunu da Suavi Sualp yazmıştır. Filmin başrollerinde Ediz Hun, Sevda Ferdağ ve Suzan Avcı oynamıştır.²⁷

2.12-13 Fedai Komandolar ve Komandolar Geliyor: Rum çetecilerin 1967 yılında Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırarak pekçok Kıbrıslı Türk'ünü öldürmesi üzerine Türk sineması bir kez daha Kıbrıs'ı konu edinen filmler yapmaya başlamıştır. Bu süreçte Rum çeteleri tarafından kaçırılan bir Türk Albayının öyküsünü anlatıldığı *Fedai Komandolar Kıbrıs'ta* ve onun devamı olan *Komandolar Geliyor* adlı iki filmlik bir seri film çekilmiştir. Serinin ilk filminin senaristliğini Nejat Okçugil, ikincisini Temel Tezol yapmıştır. 1968 yapımı her iki filmde de Yılmaz Gündüz ve Nil Kutval başrolleri paylaşmış ve yönetmenliği de Nejat Okçugil yapmıştır.²⁸

Kıbrıs'ı tümüyle konu alan ya da öykü içinde Kıbrıs'ın yan temaları oluşturduğu filmlerin çekimi, 1968 yılına dek sürmüştür. Komandolar Geliyor filmiyle, Kıbrıs olaylarının yansıtıldığı birinci milli filmler dönemi sona ermiştir.²⁹

2.14 Esir Hayat: Esir Hayat, yönetmen Ömer Lütfi Akad'ın 1974 yılında Barış Harekâtının hemen öncesinde Kıbrıs'ta çektiği, ancak Kıbrıs olayları ile bağlantısı olmayan bir filmidir. Kıbrıs'ın daha çok bir aşk öyküsüne dekor olarak kullanıldığı Tarık Akan ve Perihan Savaş'ın başrollerini paylaştığı bu filmde yine de yer yer Kıbrıs'ta yaşanan olaylara göndermeler yapılmaktadır.³⁰

2.15 Önce Vatan: Türk Sinemasında Kıbrıs konulu filmlerde *ikinci milli film akımı* 1974 yapımı *Önce Vatan* filmiyle başlamıştır. Duygu Sağıroğlu'nun yazıp yönettiği, Cüneyt Arkın ve Fatma Girik'in başrollerini paylaştığı filmde, Barış Harekâtı ve bu harekât sırasında Teğmen Yavuz ve Kıbrıslı Zeynep arasındaki aşk öyküsü anlatılmaktadır. Önce Vatan iki bölümden oluşmaktadır. Filmin başında Kıbrıs'taki Türklere yapılan katliamların belgesel görüntüleri yer almaktadır. Filmin ilk bölümünde 1963 yılında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Teğmen Yavuz (Cüneyt Arkın) ve bölüğü, Rumlar'ın Kıbrıs'ta Türklere yaptıkları baskı ve cinayetleri engellemek, Kıbrıs Türklerini örgütlemek ve Türk

²⁴ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

²⁵ Agâh Özgüç, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon International Yayınları, İstanbul, 2012, s.221.

²⁶ <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/7014/goklerdeki-sevgili>

²⁷ Agâh Özgüç, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, s.230.

²⁸ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

²⁹ Agah Özgüç, *Türlerle Türk Sineması*, s.182.

³⁰ Ömer Lütfi Akad, *Işıkla Karanlık Arasında*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s.563-565

köylerini kurtarmakla görevlendirilmişlerdir. Filmin ikinci bölümünde ise Kıbrıs Harekâtı öncesi ve harekât konu edilmektedir.³¹

2.16 Kartal Yuvası: 1974 yılında çekilen filmlerinden bir diğeri de ünlü oyuncu Yıldız Kenter'in başrolü oynadığı *Kartal Yuvası*'dır. Barış Harekâtı'nın hemen öncesinde Rum baskı ve saldırılarının anlatıldığı filmin senaryosunu Tarık Dursun Kakıncı yazmış ve Natuk Baytan yönetmiştir. Diğer önemli rollerde Ceyda Karahan, Cemil Şahbaz, Yılmaz Gruda ve Şükran Güngör oynamıştır.³²

Filmde, Kıbrıs adasındaki Rumlar ile Türkler arasında yaşanan çatışmalar anlatılmaktadır. Murat, İngiltere'deki tıp tahsilini tamamlar. Nişanlısı Mery ile beraber ülkesi Kıbrıs'a döner. Ne var ki döndüğü esnada ülkedeki Türkler ve Rumlar arasında çatışmalar başlamıştır. Rumlar Mery'nin Murat'la nişanlı olmasına tahammül edemez ve olaylar gelişir.³³

2.17 Zindan: Remzi Jöntürk'ün yazıp-yönettiği 1974 yapımı filmin başrollerinde Tamer Yiğit, Yıldırım Önal, Bilal İnci, Turgut Özatay ve Türk sinemasına giren ilk Kıbrıslı sanatçı olan Feri Cansel oynamıştır. Bu filmde Türk genci Polat'la, Rum kızı Maria arasında EOKA'nın baskısına rağmen yaşanan aşk öyküsü anlatılmaktadır.³⁴

2.18 Sezercik Küçük Mücahit: 1974 yapımı *Sezercik Küçük Mücahit* filmi Kıbrıs Harekâtı'ndan kısa bir süre sonra Kıbrıs'ta çekilmiştir. Belgesel görüntülere de yer verilen filmin senaryosunu Erdoğan Tunaş yazmış ve Ertem Gönenç yönetmiştir. Yapımcı Berker İnanoğlu'nun oğlu Sezer İnanoğlu'nun yanı sıra Perihan Savaş ve Orçun Sonat'ın da rol aldığı filmde Sezercik'in kahramanlıkları ve Barış Harekâtıyla Kıbrıs Türklerinin kurtuluşu anlatılmaktadır.³⁵ Filmde, sancılı günlerin yaşandığı Kıbrıs'ta, Sezercik ve çevresindekilerin başından geçenler anlatılmaktadır.³⁶

2.19 Kıbrıslı Fedailer: 1974 yapımı *Kıbrıslı Fedailer* filminin yönetmenliğini Müjdat Saylav yapmıştır. Bu filmde İstanbul'da öğrenim gören Kıbrıslı üniversite öğrencisi İlhan'ın ailesinin Rumlar tarafından öldürüldüğünü öğrenince, arkadaşlarıyla birlikte Kıbrıs'a giderek Rumlara karşı savaşmaya başlaması anlatılmaktadır. Barış Harekâtı'nın öncesinin ve sonrasının belgesel tarzda anlatıldığı bu filmde Salih Güney, Sevda Karaca, Hayati Hamzaoğlu ve Nesrin Kaptan başrolleri paylaşmıştır.³⁷

2.20 Göç (Kıbrıs Ufuklarında): 1966 yılında da bir Kıbrıs filmi çeken Remzi Jöntürk, 1974 yılında da *Göç (Kıbrıs Ufuklarında)* filmini yönetmiştir. Kıbrıs'taki çatışmalar öncesi yaşanan olayların konu edildiği filmin başrollerinde Fikret Hakan, Tanju Korel, Tugay Toksöz ve Salih Güney yer almıştır.³⁸

2.21 Şehitler: 1974 yılında çekilen bir diğer Kıbrıs filmi ise yönetmenliğini Çetin İnanç'ın yaptığı ve senaryosunu Tamer Yiğit'in yazdığı *Şehitler*'dir. Filmin başrollerinde Tamer Yiğit, Eşref Kolçak, Fatma Belgen, Kuzey Vargın ve Orçun Sonat oynamıştır. Filmde, özel bir görevle Kıbrıs Barış

³¹ Agâh Özgüç, *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, s.435.

³² Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

³³ <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/4004/kartal-yuvasi>

³⁴ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.96.

³⁵ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

³⁶ <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/3967/sezercik-kucuk-mucahit>

³⁷ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.101.

³⁸ Ahmet Erdengiz, *a.g.e.*

Harekâtı'na katılan Üsteğmen Kemal'in ve hapishaneye düşen dört mücahit arkadaşının öyküsü anlatılmaktadır.³⁹

2.22 Türk Aslanları: 1974 yılında Barış Harekâtı sonrasında Kıbrıs ile ilgili çekilmiş bir diğer Türk filmi de yönetmen Kayahan Arıkan'ın, Tanzer Akın takma adıyla yazıp yönettiği *Türk Aslanları*'dir. Filmin başrollerinde Hayati Hamzaoğlu, Yıldırım Gencer, Gülgün Erdem ve Bilal İnci oynamıştır. Bu filmin farklı bir versiyonu 1977 yılında Osman Fahir Seden tarafından *Silah Arkadaşları* adıyla yeniden çekilmiştir.⁴⁰

2.23 Zafer Kartalları: 1974 yapımı *Zafer Kartalları*'nı Seyfi Havaeri yönetmiş ve filmin başrollerinde de Perihan Savaş, Ünsal Emre, Diler Saraç, Müşerref Çapın ve Ferit Bozkurt oynamıştır. Filmde uçuş sırasında kör olan arkadaşına gözlerini veren bir jet pilotunun öyküsü anlatılmaktadır.⁴¹

2.24 Silah Arkadaşları: Barış Harekâtını izleyen yıllarda Kıbrıs'ı konu alan filmler yapılsa da giderek eski hızını yitirmiştir. Genelde birbirinin tekrarı olmaktan öteye geçemeyen Kıbrıs filmleri furyası Osman Fahir Seden'in yönettiği ve senaryosunu Erdoğan Tünaş'ın yazdığı 1977 yapımı *Silah Arkadaşları*'yla sona ermiştir. Filmde, Kıbrıs'ta savaşmış dört yakın asker arkadaşı arasındaki dostluk konu edilmektedir. Gazeteci Murat haber peşinde koşarken asker arkadaşı Başkomiser Kemal'le yolları tekrar kesişmiştir. Filmin başrollerinde Kadir İnanır, Perihan Savaş ve Beyk İmamverdi oynamıştır.⁴²

2.25 Vizontele: Uzun yıllar boyunca Türk Sinemasında Kıbrıs konulu film yapılmamıştır. 2000 yılında Yılmaz Erdoğan-Ömer Faruk Sorak ikilisinin çektiği *Vizontele* filminde ana tema Kıbrıs olmasa da, filmin sonunda Kıbrıs'a gönderme yapılmaktadır. Belediye Başkanın oğlu, Kıbrıs Harekâtı sırasında şehit düşmektedir. Ve aile bu acı haberi hayatlarına yeni giren televizyondan öğrenmektedir. Filmin başrollerini Yılmaz Erdoğan, Demet Akbağ, Altan Erkekli, Cem Yılmaz ve Cezmi Baskın paylaşmıştır.⁴³

2.26 O Şimdi Asker: Mustafa Altıoklar'ın yönettiği ve senaryosunu Levent Kazak'la birlikte yazdığı *O Şimdi Asker* filmi 2003 yapımıdır. Filmin başrollerinde Özcan Deniz, Ali Poyrazoğlu ve Mehmet Günsür yer almıştır. Filmin konusu bedelli askerlik yapan farklı karakter ve toplumsal kesimlerden bir grup erkeğin askerlik maceralarıdır. Bu filmde Kıbrıs, ana öykü içinde bir yan tema olarak işlenmektedir.⁴⁴

2.27 Çamur: 2003 yapımı filmin senaristi ve yönetmeni Derviş Zaim'dir. Başrollerinde Mustafa Uğurlu, Yelda Reynaud, Taner Birsnel ve Emin Yarar yer almıştır. Filmin karakterleri Ali, kız kardeşi Ayşe, Ayşe'nin sevgilisi Halil ve yakın arkadaşları Temel, zorlu geçmişlerinin takibi altındadırlar. Hepsinin kendilerine ait bir hastalıkları vardır ve ondan kurtulmaya, iyileşmeye çalışırlar. Ali, Kıbrıs'taki askerliğinin son haftalarında gizemli bir hastalığa yakalandığı için konuşamamaktadır. Ayşe kardeşinin modern tıp yoluyla tedavi edilmesini önerirken Ali şifalı olduğuna inandığı tuz gölünden medet ummaktadır. Çamur gerçekten de Ali'nin hastalığı üzerinde olumlu etkide bulunur. Ali zamanla

³⁹ <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/3958/sehitler>

⁴⁰ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.100.

⁴¹ Bülent Fevzioğlu-Bilgi Fevzioğlu, *a.g.e.*, s.100.

⁴² <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/5058/silah-arkadaslari>

⁴³ Agah Özgüç, "Türk sinemasında Kıbrıs filmleri" http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=3260

⁴⁴ Agah Özgüç, "Türk sinemasında Kıbrıs filmleri" *a.g.e.*

çamura karşı tutku geliştirmeye başlar. Sonunda çamura gizlenmiş eski çağlardan kalma bir bereket tanrıçası figürü bulur. Ama Ali'nin bu keşfi, hem kendi hem de yakınları için felaketler getirecektir.⁴⁵

Çamur filmi, Kıbrıs konusunda ilk defa farklı şeyler söyleyen ve yaşananları sorgulayan bir filmidir. Filmde Kıbrıs sorununa insani ve uzlaşmacı bir dille yaklaşarak geçmişle yüzleşmesi amaçlanmaktadır.⁴⁶

2.28 Maskeli Beşler Kıbrıs: 2008 yapımı filmin çekimleri Kıbrıs ve Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Başrollerinde Mehmet Ali Erbil, Şafak Sezer, Peker Açıkalin, Deniz Akkaya, Seray Sever, Hakan Ural, Melih Ekener, Cengiz Küçükayvaz ve Atilla Saruhan'ın oynadığı filmin yönetmeni ve senaristi Murat Aslan'dır. Film, Kıbrıs'ta geçmektedir, ancak Kıbrıs sorunuyla doğrudan bir ilgisi yoktur. Maskeli Beşler'in Kıbrıs'ta soymayı planladıkları bir kumarhane etrafında gelişen olaylar anlatılmaktadır.

2.29 Gölge ve Suretler: 2011 yapımı *Gölge ve Suretler* filminin yönetmenliğini ve senaristliğini Derviş Zaim yapmıştır. Filmin başrollerini Hazar Ergüçlü, Osman Alkaş, Settar Tanrıöğen, Popi Avraam, Erol Refikoğlu, Buğra Gülsoy ve Constantinos Gavriel paylaşmıştır. Filmin öyküsü, 1963 yılında Kıbrıs'ın bir köyünde yaşayan Rum ve Türk iki ailenin yaşadığı olayların üzerine kurulmuştur. Filmde aynı köyde bir arada yaşayan Rumlarla ve Türklerin birbirlerine nasıl düşman hale geldikleri tarafsız bir gözle anlatılmaya çalışılmaktadır.⁴⁷

Kıbrıs konulu filmler arasında en farklı bakış açısına sahip filmler, hiç kuşkusuz Derviş Zaim'in çektiği filmlerdir. Bu filmler birçok açıdan farklıdır. Örneğin *Gölge ve Suretler* ve *Çamur* filmlerindeki Rum karakterler diğer Kıbrıs konulu filmlerin aksine aralarında Rumca konuşmaktadır. Türk ve Rum karakterler arasında geçen diyaloglarda, Türkler'in Rumca ve Rumlar'ın Türkçe kelimeler kullandıkları görülmektedir. Kıbrıslı Türk karakterlerin konuşmaları aynı şekilde Türkiye Türkçesi olmayıp Kıbrıs aksanını taşıyan Kıbrıs Türkçesidir.⁴⁸

2.30 Kod Adı Venüs: 2011 yapımı *Kod Adı Venüs*'ün yönetmenliğini, senaristliğini ve yapımcılığını Tamer Garip üstlenmiştir. Başrollerinde Cengiz Bozkurt, Serhat Harman ve Johnny Lee Kamp'in oynadığı filme Yakındoğu Üniversitesi de destek olmuş ve KKTC yapımı bu film ilk defa 2012 Cannes film festivalinde izleyiciyle buluşmuştur. Kod Adı Venüs'te Kıbrıs'ta yaşanan trajik olaylar, gerçek öykülerden yola çıkılarak anlatılmaktadır.⁴⁹

2.31 Seni Seviyorum Adamım: Yönetmenliğini Biray Dalkıran'ın yaptığı romantik komedi türündeki 2014 yapımı filmde başrolleri Gizem Karaca, Barış Kılıç, Asuman Dabak, Ayşen Gruda ve Serhat Özcan paylaşmıştır. Filmde müzik yapımcısı Berk Ataman'ın Kıbrıs'a yerleşmesinden sonra gelişen olaylar anlatılmaktadır.⁵⁰

2.32 Halam Geldi: 2014 yapımı filmin yönetmenliği Erhan Kozan yapmış, senaryosunu Evrim Kanpolat yazmıştır. Kıbrıs'ın bir köyünde geçen filmde Diyarbakırlı 13 yaşında bir kız çocuğunun

⁴⁵ <http://www.derviszaim.com/2003-camur-98/>

⁴⁶ Murat Şahin, (2015). *Türk Sinemasında Kıbrıs Temalı Filimlerde Ötekinin Temsilindeki Dönüşüm*. *Akademia*, 4/2, s.10-12.

⁴⁷ <http://www.derviszaim.com/2011-golgeler-ve-suretler-116/>

⁴⁸ Murat Şahin, (2015). *Türk Sinemasında Kıbrıs Temalı Filimlerde Ötekinin Temsilindeki Dönüşüm*. *Akademia*, 4/2, 2-16. s.12-13.

⁴⁹ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-213670/>

⁵⁰ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-230908/>

yaşadıkları akraba evliliği ve çocuk gelinler dramlarından yola çıkılarak anlatılmıştır. Filmde Türk oyuncuların yanı sıra, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan oyuncular da yer almıştır.⁵¹

SONUÇ

Türk Sinemasında Kıbrıs konusu 1959 yılından beri işlenmekte ve Kıbrıs konulu filmler Türk Sinemasında ayrı bir tür olarak değerlendirilmektedir. Kıbrıs konulu filmler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Kıbrıslı Türklerin yaşadıkları sıkıntıları anlamasını sağlamış ve bu konuda Türk kamuoyunda duyarlılık yaratmıştır. Anavatan-yavruvatan birlikteliğinin oluşmasında da bu filmlerin büyük rol oynadığı söylenebilir.

Bu çalışmada Kıbrıs'la bir şekilde ilintili olan 32 film saptanmıştır. Kıbrıs, Türk Sinemasında kimi zaman dekor olarak yani mekân olarak kullanılmış, kimi zaman da direkt olarak olayların örgüsü içinde ele alınmıştır. Kıbrıs'la ilgili filmleri iki ana grupta değerlendirmek olanaklıdır.

İlk grupta yer alan ve 1955'te başlayan olaylar sonrasında çekilmeye başlanan filmlerin asıl amacının Kıbrıs Türklerinin direnişini yansıtmak olduğu anlaşılmaktadır. Kıbrıs konulu filmlerin büyük çoğunluğu ilk grupta değerlendirilebilecek filmlerdir. İkinci grupta ise ana temanın Kıbrıs olmadığı mekân olarak Kıbrıs'ın kullanıldığı bir kaç film yer almaktadır. Örneğin Kıbrıs'ta çekilen ilk Türk filmi olan "Hancının Kızı"nın konusu Kıbrıs sorunuyla ilgili değildir.

Türk Sinemasında 1959-1977 arasında yapılmış Kıbrıs konulu filmlerde dönemin ruhuna uygun olarak milliyetçi bir anlatı ağır basmaktadır. Filmlerde çoğunlukla Rum çetelerinin Türklere karşı yaptıkları katliam ve baskılar işlenmekte, buna karşılık Türklerin gösterdikleri kahramanlıklar anlatılmaktadır. 1955-1974 arası çekilen filmler izleyiciyi sinemaya çekmeyi de başararak Kıbrıs Türklerinin mücadelesini Türk kamuoyuna mal etmiştir.

Türk Sinemasında Kıbrıs filmleri dönemi 1959 yılında Kıbrıs'ta Londra Antlaşması'ndan sonra bombaların patladığı, Magosa'da Rum saldırılarının yeniden başladığı günlerde çekilen "Kıbrıs'ın Belası Kızıl EOKA" filmiyle başlamıştır. Kıbrıs Türklerinin direniş yıllarında yani 1959-1975 yılları arasında çekilen film sayısı 23'tir. Bu filmlerden 9 tanesi 1974 yılında, 1 tanesi de 1975 yılının ilk aylarında çekilmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi filmlerin büyük bölümü Barış Harekâtı sürecinde yapılmıştır. Bu süreçte çekilen On Korkusuz Adam, Severek Döğüşenler ve Göklerdeki Sevgili gibi bazı filmlerin senaryoları yabancı filmlerden uyarlanmıştır.

Türk sinemasında 1980 ve 1990'larda Kıbrıs konulu filmler yapılmamıştır. 2000 yapımı Vizontele adlı filmde dolaylı da olsa Kıbrıs sorununa değinmiş, aynı şekilde 2003 yapımı O Şimdi Asker filminde de ana tema Kıbrıs olmasa da Kıbrıs konusundan söz edilmiştir.

2000'li yıllarda aslen Kıbrıslı olan Derviş Zaim Kıbrıs meselesine farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan Çamur (2003) ve Gölgele ve Suretler (2010) filmlerini çekmiştir. Kıbrıs konulu filmlerde birinci dönemde yapılmış olan filmlerde çatışmacı anlayış hâkim iken, ikinci dönem filmlerinde ve özellikle de Derviş Zaim'in yaptığı filmlerde uzlaşmacı anlayışa doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Kod Adı Venüs ve Halam Geldi filmlerini, Zaim'in filmleriyle aynı bakış açısıyla yapılmış filmler olarak değerlendirmek olanaklıdır.

Son yıllarda Kıbrıs'ta geçen ama Kıbrıs sorunuyla hiçbir ilgisi olmayan filmlerde çekilmiştir. Maskeli Beşler Kıbrıs ve Seni Seviyorum Adamım ise mekân olarak Kıbrıs'ın kullanıldığı son dönem filmleri arasındadır.

⁵¹ <http://www.beyazperde.com/filmler/film-225609/>

KAYNAKÇA

- Akad, Ömer Lütfi. *Işıkla Karanlık Arasında*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Erdengiz, Ahmet. "Türk Sinemasında Kıbrıs Filmleri (1959-1974)", <http://sinematikyesilcam.com/2013/01/turk-sinemasinda-kibris-filmleri-1959-1974-2/> (erişim tarihi: 07.03.2016)
- Demiryürek, Mehmet. *Fetihten Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı*, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 103, Temmuz 2002.
- Fevzioğlu-Bülent- Bilgi Fevzioğlu. *Sinema, Plak ve Bildirilerde Kıbrıs Türklerinin Direniş Yılları (1)*, TMT 50.Yıl Anısı, Lefkoşa, 2009.
- Hakan, Fikret *Türk Sinema Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Özgüç, Agâh. *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990.
- Özgüç, Agâh. *Türlerle Türk Sineması*, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005.
- Özgüç, Agâh. *Bütün Filmleriyle Yılmaz Güney*, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.
- Özgüç, Agâh. *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü*, Horizon International Yayınları, İstanbul, 2012.
- Özgüç, Agâh. *Türk sinemasında Kıbrıs filmleri"* http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=3260 (erişim tarihi: 11.03.2016)
- Scognamillo, Giovanni. *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Soydan, Ersoy. *Nereye Gidelim*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2011.
- Şahin, Murat. (2015). *Türk Sinemasında Kıbrıs Temalı Filimlerde Ötekinin Temsilindeki Dönüşüm*. Akademia, 4/2, 6-13
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/4004/kartal-yuvasi> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/6020/kibris-sehitleri> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/6930/disi-dusman> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/7014/goklerdeki-sevgili> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/3967/sezercik-kucuk-mucahit> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/3958/sehitler> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.tsa.org.tr/film/filmgoster/5058/silah-arkadaslari> (erişim tarihi: 17.02.2016)
- <http://www.derviszaim.com/2003-camur-98/> (erişim tarihi: 11.03.2016)
- <http://www.derviszaim.com/2011-golgeler-ve-suretler-116/> (erişim tarihi: 11.03.2016)
- <http://www.beyazperde.com/filmler/film-213670/> (erişim tarihi: 11.03.2016)
- <http://www.beyazperde.com/filmler/film-230908/> (erişim tarihi: 11.03.2016)
- <http://www.beyazperde.com/filmler/film-225609/> (erişim tarihi: 11.03.2016)

1920'lerin Başı İtibariyle Kıbrıs Türkleri Üzerine Bazı Tespitler

Doç. Dr. Önder DUMAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Samsun

Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, 9.200 kùsur kilometrelik bir yüz ölçüme sahip olup, yaklaşık olarak Türkiye sahillerinden 70, Suriye'den 110, Mısır'dan 400 ve Yunanistan'dan 900 km. uzaklıktadır¹. Kıbrıs, Çukurova ve Hatay arasında kalan bir ada olması itibariyle, Anadolu ile coğrafi bir bütünlük oluşturmakta, Anadolu'nun adı geçen güney kıyılarını kontrol etmektedir. Dolayısıyla coğrafi konum ve jeopolitik açısından Kıbrıs, Anadolu için hayati önemi haizdir. Kıbrıs konumu itibariyle sadece Anadolu açısından değil, Avrupa, Asya ve Afrika kıta hakimiyetleri ve dünyanın önemli ticaret yollarını kontrol açısından da oldukça önemlidir. Dolayısıyla ilkçağlardan itibaren Ortadoğu ve Anadolu'ya hakim olan neredeyse tüm güçler bu adaya hakim olmak ve adanın jeopolitik öneminden istifade etmek istemişlerdir². M.Ö. 1500'lerden itibaren alınacak olursa Kıbrıs'ta sırasıyla Mısır, Hitit, Helen, Fenike, Asur, Pers, Makedonya, Roma, Bizans Haçlı ve Venedik hakimiyet dönemleri yaşanmış³, tüm bu güçler Kıbrıs'ı Akdeniz havzasındaki konumlarını korumak için kilit bir yer olarak düşünmüşlerdir.

İşte Kıbrıs'ın tarihten beri gelen bu kilit konumunu çok iyi bilen Osmanlı Devleti Mısır'ın fethinden sonra Girir'le beraber burayı da nihai hedefi olarak belirledi. Osmanlı Devleti Kıbrıs'ı ele geçirmeden Doğu Akdeniz hakimiyetinden söz edilemeyeceğini çok iyi biliyordu. Gerek Anadolu, Suriye ve Mısır'a yönelik bir saldırıda adanın üs olarak kullanılma durumu ve gerekse de adadaki korsanların deniz ticaret gemilerine ve hac yolcu gemilerine saldırmaları karşısında Osmanlı Devleti, II. Selim döneminde fetih hazırlıklarını tamamladı. Temmuz 1570'de ilk Osmanlı kuvvetleri adaya çıkarıldı. O yıl eylül ayına kadar Magosa kalesi hariç tüm ada Osmanlı hakimiyetine geçti. Ertesi yıl Ağustos 1571'de Magosa da alınarak fetih hareketi tamamlandı⁴.

Osmanlı Devleti öncelikle burada beylerbeylik statüsünde bir idari yapı tesis etti ve Alaiye, Tarsus, İçel (İçil), Zulkadriye ve Sis sancaklarını buraya bağladı. Bir yandan adada tahrir çalışmalarına başlanırken, bir yandan da Türk-Müslüman nüfusu arttırmaya yönelik cebri bir takım uygulamalar hayata geçirildi. 21 Eylül 1572'de çıkarılan sürgün hükmü doğrultusunda Anadolu, Karaman, Rum ve Zulkadriye eyaletlerinde yaşayan her on haneden bir hanenin adaya göçürülmesi buyruğu verildi ve bu kapsamda gelen göçmenlerle adanın Türk nüfusu arttırılmaya çalışıldı⁵.

¹ Cevat Gürsoy, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1971, s. 41-42.

² Afif Erzen, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1971, s. 79-83.

³ Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 40-135.

⁴ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Yönetiminin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1971, s. 91.

⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası", *Kıbrıs'ın Dünü- Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Gazi Magusa 28 Ekim-2 Kasım 1991)*, Ankara 1993, s. 57-59.; . Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü 81570-1571)", *Kıbrıs'ın Dünü- Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Gazi Magusa 28 Ekim-2 Kasım 1991)*, Ankara 1993, s. 47-48.; Salim Cöhçe, "İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a göçürülen Aileler", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000)*, 1999, s. 260.

Ada üç asrı geçen bir süre zarfında Türk hakimiyetinde kaldıktan sonra, Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında bir kira sözleşmesi ile Kıbrıs'ı İngiltere'ye devretti. Bu haliyle Kıbrıs hukuken Osmanlı toprağı olmasına rağmen, askeri üs olarak İngiltere'ye terk edildi. Ada yönetimi 12 Temmuz 1878'de Osmanlı valisinden İngiliz komutana devredildi⁶. Hukuken olmasa bile fiili biçimde başlayan Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi, Cihan Harbinin ilk günlerinde ilhaka dönüştü. Adadaki İngilizler, 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etti ve Osmanlı Devleti bunu sadece protesto etmekle yetindi. Türkiye adadaki bu fiili İngiliz yönetimini 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile hukuken de kabul ederek, adanın İngiliz mülkü olduğunu tescil etti. Mevcut bildiri işte tam bu dönemde, adadaki Türklerin genel durumunu Ayın Tarihi Mecmuasında yayınlanan "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti Hazırası" başlıklı rapor üzerinden tespit etmek amacına yöneliktir.

Söz konusu rapor Ayın Tarihinin Aralık 1925 tarihli nüshasında yayınlanmıştır. İçerik itibariyle verilen geniş malumat ile beraber Ayın Tarihi Mecmuasının Başvekâlete bağlı Matbuat İstihbarat Umum Müdürlüğü'nce neşr edildiği hususu dikkate alınırca, raporun adı geçen müdürlüğün talebi doğrultusunda Kıbrıs'ta özel misyonla bulunan kişi ya da kişilerce derlenip, metne dönüştürüldüğü kuvvetle muhtemeldir⁷.

Raporda öncelikle giriş mahiyetinde adadaki Türk nüfusu ve bu nüfusun dağılımı hususunda bazı bilgiler verilmekteydi⁸. Adadaki İngiliz yönetimince yapılan nüfus sayımı istatistiklerine dayandırılarak verilen malumata göre, Kıbrıs'taki Türk nüfusu 60.000 civarında olup, bu nüfus son zamanlarda köylerden şehirlere doğru bir göç hareketi içerisindeydi. Nitekim bundan ötürü kırsaldaki Türk nüfus azalmaktaydı. Toplam nüfus içinde 1/5'den biraz daha noksan olan Türk nüfus, çoğunlukla dağınık bir biçimde yerleşmiş durumdaydı. Pek çok köyde bahsedilen göç hareketinin de etkisiyle Türkler Rum çoğunluğun arasında kaybolmuş haldeydi. Az da olsa sadece Türklerden oluşan köyler mevcut ise de, bunlar etraftaki Rum köylerinin "muhasarası" altında olup, tüm bu hususlar Türk nüfusunu mevcudiyetinden daha zayıf göstermekteydi.

Söz konusu rapora göre adadaki Türkler için ifade edilebilecek belki de tek olumlu durum, onların "hissiyat-ı milliyeleri" ile ilgiliydi. Nitekim belirtildiğine göre adadaki Türk ahali yarım asırlık İngiliz yönetiminde neredeyse her şeyini kaybetmiş olmakla beraber, "*milliyetine, Türklüğüne, ... genç ve dinç Türkiye Cumhuriyetine*" bağlı ve sadık bir durumdaydı. Bunun sonucu olarak Türkler milli meselelere ciddi alaka göstermekte olup, şayan-ı takdir bir biçimde bu bilinç gençler arasında çok daha belirgin bir biçimde üst düzeydeydi. Halk Gazi Mustafa Kemal'e ve genç Cumhuriyet'e büyük bir sevgi ve saygı ile bağlı olup, en fakir bir Türk köylüsünün evinde bile Mustafa Kemal resmi vardı. Cumhuriyetin akabinde Türkiye'de girişilen yenilik hareketleri adada ilgiyle izlenmekte ve desteklenmekte, bu noktada yine gençler çok daha ön plana çıkmaktaydı. Adadaki Türkler arasında hilafet ve saltanat taraftarı olan kişilere rastlanmakla beraber, bunların toplumu yönlendirme güç ve kuvveti yoktu. Bunların "umumi efkârı" yönlendirme kabiliyetleri gençlerin etkinliği ile ciddi biçimde zayıflamıştı⁹.

Kıbrıs Türkleri açısından "hissiyat-ı milliye"nin muhafazası olumlu bir durum olmakla beraber, aynı olumlu tablo eğitim sahasında müşahade edilememekteydi. Nitekim raporda maarifle alakalı

⁶ Haydar Çoruh, "Kıbrıs'taki Osmanlı Emlâkı (Emlâk-ı Hümayun)", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)*, 1999, s. 260.

⁷ Bu raporun Türkiye ile çok yakın bir ilişki içinde bulunan Söz gazetesi sahibi Ahmet Remzi Okan tarafından kaleme alınmış olma ihtimali hayli yüksektir.

⁸ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti Hazırası", *Ayın Tarihi*, nr: 21 (Kanun-ı Evvel 1341) c: 7, s. 801.

⁹ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 803-804.

tespitlere bakıldığında, Türklerin Rumlara oranla hiç de iç açıcı durumda olmadığı ortaya çıkıyordu. Büyük köylerde birer ilkokul bulunmakla beraber, köylerdeki Türk ahali eğitim konusunda pek de istekli değildi. Pek çok köy okulunda 3-5 öğrencinin mevcudiyeti bunun önemli bir göstergesiydi. Bunun dışında adada biri erkek, diğeri kız iki lise mevcut olup, bunlar da bin bir zorlukla hayatiyetlerinin devam ettirme gayreti içerisindeydi. Söz konusu iki okul gerek bina ve gerekse eğitim araç ve gereci açısından ciddi sıkıntı yaşamaktaydı. Halktan maarif adına toplanan vergilerin %10'u bu iki liseye veriliyorsa da, bu meblağ okulların ihtiyacının karşılayacak nicelikte değildi¹⁰. Kıbrıs'ta okulların yönetimi 1920 senesinde yayınlanan Türk Maarif Kanununun gereğince "Encümen-i Maarif" adıyla vücuda getirilen bir heyete bırakılmış ise de, söz konusu heyetin salahiyeti yok gibiydi. Encümenin aldığı bütün kararların uygulanabilmesi İngiliz valinin onayına gereksinim duyulmakta, okulların esas idaresi başmüfettiş unvanlı bir İngiliz'in başında bulunduğu valilik bünyesindeki bir dairenin elindeydi¹¹.

Okullardaki öğretmen ve müfettişlerin ciddi bir nitelik sorunu mevcuttu. Kız lisesindeki öğretmenlerin tümü rüştiye mezunu iken, erkek lisesi öğretmenlerinin daha çok idadi mezunları arasından seçildiği görülüyordu. Müfettişler de aynı şekilde idadi mezunlarından oluşmaktaydı. Okullarda kütüphane imkânı ise neredeyse yok gibiydi¹².

Kıbrıs Türklüğünün maarif sahasındaki bu olumsuz koşulları doğal olarak halkın geneline de sirayet etmiş durumdaydı. Nitekim söz konusu rapora göre yukarıda belirtilenlerin sonucu olarak genel olarak Türk halkının okur-yazarlık oranı %10'u bile bulamamaktaydı. Bilenlerin içinde ilkokul eğitimini tamamlama oranı ise oldukça düşüktü¹³.

Söz konusu raporda ayrıca Kıbrıs Türklerinin iktisadi sahadaki durumuna da temas ediliyordu. Buna göre adadaki Türkler eğitim alanında olduğu gibi bu alanda da Rumların oldukça gerisinde kalmış durumdaydı. Adanın neredeyse tüm ticari ve mali faaliyetleri Rumlar tarafından kontrol ediliyordu. Ufak hacimli ticari faaliyetler yürüten Türkler var ise de bunlar Rumların simsarları vaziyetindeydi. Rumlarla ilişkisi olmaksızın doğrudan doğruya dışarı ile ticaret ilişkisi bulunan Türk tüccara rastlamak mümkün değildi. Vaktiyle Türk tüccar ve sanayi erbabına yardımcı olmak üzere Larnaka ve Baf' da kurulmuş olan "İslam İddihar Bankası" hali hazırda faaliyetlerine devam ediyor olsa da, iktisadi sahada söz konusu bankanın bir etkinliği mevcut değildi. Yine ayrıca adada şer'i mahkemenin idaresinde bulunan ve bir mali müessese olarak zikir edilebilecek "eytam sandıkları" mevcut ise de, bunun tıpkı banka gibi iktisadi sahada etkinliği olmadığı için Türk tüccar ve sanayi erbabına da bir faydası yoktu¹⁴.

Türk ahali genellikle rençberlikle geçimini temin etmeye çalışıyordu. Çiftçi Türkler son yıllarda "gaflet ve delalet ve himayesizlik" nedeniyle arazilerini Rum murabahacılara kaptırmış olup, çalışkanlıklarıyla ters orantılı olarak merhamet dilenecek bir duruma gelmişlerdi. Kırsalda rençberlik dışında Türkler arasında meyvecilik ve sebzeçilik faaliyetleri de göze çarpmakla beraber, sermayesizlik nedeniyle bu alandaki tecrübeler ciddi bir iktisadi hacme ulaşmamaktaydı. Dolayısıyla rençberler gibi bunlar da sefalet ve yoksulluk içindeydi¹⁵.

¹⁰ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 801.

¹¹ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 801.

¹² "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 802.

¹³ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 803.

¹⁴ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 802.

¹⁵ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 802.

Kasaba ve şehirlerde oturan Türkler ise terziilik, kunduracılık ve marangozluk gibi iş kollarında faaliyet göstermekteydiler. Küçük dükkânlarda yürütülen bu faaliyetler, sermayesizlik ve teşebbüs kabiliyetinin gelişmemesi nedeniyle bir sanayi faaliyetine dönüşmemişti¹⁶.

Tüm bu sayılan iş kollarında faaliyet yürüten Türk ahalinin en büyük sıkıntısı sermaye yokluğu iken, sermaye sahibi az sayıdaki Türkün belirtilen iş kollarına yatırım yapmak yerine, paralarını bina yaptırmaya ve bu binalardan kira geliri temin etmeye yöneldikleri görülmüyordu. Dolayısıyla adada Türklere ait bina ve dükkânlara tesadüf ediliyorsa da, bunların sadece dükkân ve bina sahibine faydası mevcuttu¹⁷.

Söz konusu raporda son olarak Kıbrıs'taki Müslüman vakıflara ait emlak temas ediliyordu. Rapora göre bu vakıfların ellerindeki emlakın senelik geliri 18.000 İngiliz lirası olup, bu meblağ esasında yukarıda belirtilen eğitim, ticaret ve sanayi alanında yaşanan tüm olumsuzları bertaraf edebilirdi. Ancak vakıflar asıl görevleri olmasına rağmen maalesef halkın dini ve milli ihtiyacıyla pek fazla ilgilenmemekteydi. Vakıf müessesesi içinde bulunanların İngiliz nüfuzu altındaki kişilerden oluşması böyle bir sonucu doğurmuştu. Vakıflar İngilizlerin tayin ettiği bir Türk, bir İngiliz ve iki evkaf murahasının idaresi altında olup, genellikle murahasların keyfiyetlerine göre icraat yapmaktaydı. Söz konusu keyfiyet İngiliz nüfuzu altında şekillendiğinden, vakıfların gelirleri Türk ve Müslüman ahalinin yerine çoğunlukla yabancı unsurların istifadesine sunuluyordu.

1920'lerin başı itibariyle Kıbrıs Türklüğünün içinde bulunduğu durumu bu şekilde betimleyen rapor bir bütün olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

1. İngiliz idaresi altına girdikten sonra yaklaşık yarım asırlık bir süre sonunda Kıbrıs'ta hemen her alanda Rumlar lehine gelişmeler yaşanırken, Türkler her sahada geriye doğru gitmişler, yaşam koşulları sürekli olarak Türkler aleyhinde değişmiştir.

2. 1920'lerin başı itibariyle Türkler başta maarif, ticaret ve sanayi sahalarında pek çok olumsuzlukla karşı karşıya olup, bunların giderilmesi noktasında olumlu bir emare de mevcut değildir.

3. Adadaki Türkler açısından ifadeye değer tek olumlu nokta ise hiç şüphesiz "hissiyat-ı milliye"nin muhafazasıdır ki, bu da, adadaki Türk varlığının devamı noktasında belki de en önemli değerdi. Bilhassa gençler arasında bu bilincin varlığı, buna dair umudun en önemli delili olma özelliği göstermekteydi.

¹⁶ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 802.

¹⁷ "Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti...", s. 803.

Türkiye'deki Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Kıbrıslı Türklerle İlgili Raporların Analizi ve Sosyal Hayata İlişkin Değerlendirmesi (1936-1941)

Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Gazi Üniversitesi / Ankara

Giriş

Kıbrıs'ta olduğu gibi toplumsal düzen, mutlaka uyulması gereken *bükülmez* bir bileşen midir; yoksa insan eliyle bozulup yapılabilecek *bükülgen* bir bileşen midir? Aslında bu hipotetik olarak çok ciddi bir sorudur. Hatta bu soruyu daha farklı bir biçimde de gündeme getirebilmek mümkündür. Örneğin birey ve toplum olarak Kıbrıs Türk insanı olayların akışına kendini kaptırmış bir kazazede midir? Yoksa olaylara yön veren sosyal bir varlık mıdır?

Aslında bu tür sorulara verilecek cevaplar oldukça zordur. Zira Kıbrıs'ta toplumsal insanın ne olduğu veya ne olmadığı, bu sorulara verilecek cevaplarla tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs'taki *toplumsal insanın* tanımı, bu soruların karşılığını vermek açısından önemlidir.

Her şeyden önce bu sorulardan hareketle Kıbrıs'taki siyasal insanla ilgili iki görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Kıbrıs'taki insan, ya kurumların (müesseselerin) *yarattığı* bir unsurdur, ya da ikincisi bu kurumları *yaratan* bir varlıktır. Gerçek şu ki Kıbrıs'ta bu iki görüşü savunanların olduğu bilinse de bu görüşün mutlak galip geldiği herhangi bir durum söz konusu değildir.

Aslında bütün bunlar, aşağıda tartışılması düşünülen konulara temel teşkil etmesi açısından önemli kavramlardır. Kaldı ki insanın; toplumsal çevreyle,¹ fizikî çevre ilişkileri birbirine benzememektedir. Özellikle fizik gibi tabii ilimlerde *deterministik* (gerekircilik) bir ilişkiden söz etmek mümkünken, sosyal bilimlerde böyle bir şeyden söz etmek doğru değildir. Zira fizik bilimi, istisnası olmayan bazı evrensel kavramları içine alsa da siyaset ya da politika ilmi, az ya da çok, ama hep istisnaları içine alan *genellemelerle* yetinmek zorunda kalmaktadır.²

Özellikle siyasal bilim sözlüğünde '*kaçınılmaz*', '*çözülmez*', '*hiç*', '*tamamen*' ya da '*olanaksız*' gibi sözcüklerin yeri yoktur. Ayrıca siyasette hiç bir şey insan gücünün ötesinde, önceden belirlenmemiştir. Bunun gibi meselelerde doğuştan edinilen ya da şimdi yapılmakta olan herhangi bir şeyi değiştirip değiştirmemek, insan gücünün veya kudretinin dışında değildir. Esasında toplumsal davranışların,³ teşkilâtların ve kurumların hemen hepsi, insanoğlunun gelmiş geçmiş çabalarının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla insan ürünü olan her şeye '*boyun eğmek*' ya da '*söz geçirememek*' diye bir şey söz konusu değildir. Demek ki bütün bunlar, insan iradesiyle değiştirilebilecek konulardır.

Bu noktadan hareketle denilebilir ki, Kıbrıs'ta Türk insanının hâlihazırda başına gelen bütün kötülüklerden veya sıkıntılardan, yine insan sorumlu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Örneğin birey olarak Kıbrıs Türklerin yaşadığı işsizlik, düzensizlik, yetkisizlik, ilgisizlik, nemelazımcılık ve kayıtsızlık vb. hususlar, genellikle Kıbrıs Türk insanını bıktıran, yıldırان, karamsarlığa düşüren, mutsuz eden, sıkıntıya düşüren bir konu olarak adeta öç almaktadır. Esasında ikinci sırada yazılan *tepkisel kavramlar* bizzat Kıbrıs Türk insanı tarafından meydana getirilmiş değildir. Ancak birinci sıradaki

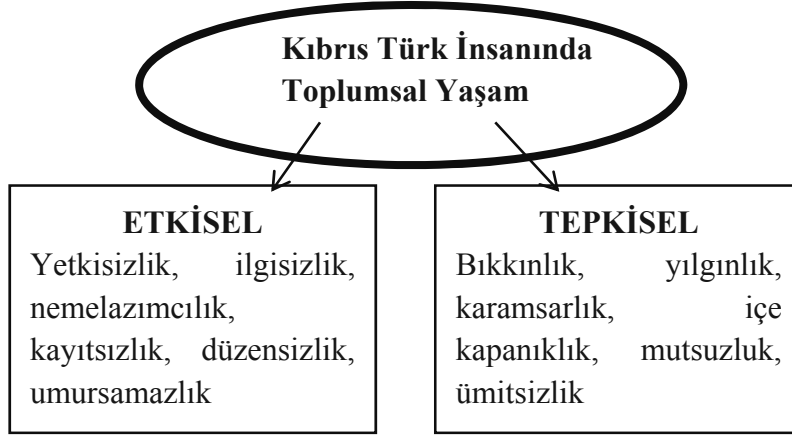
¹ Toplumsal çevreyle ilgili bkz... Kapani, 1988:149-150.

² Lipson, 1978:4.

³ Toplumsal davranışlar, daha çok *davranışçı* yöntemle incelenmektedir. Özellikle insanların ve toplumların eylemlerini, bütün ayrıntılarıyla belirlemeye ve bunların nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Bunun için bkz... Dahl, 1966:121; Lipson, 1978:23; Kapani, 1988:26.

etkisel kavramlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Pek tabî ki bunların büyük bir kısmı, Kıbrıs Türk insanı tarafından durdurulabilir veya gerekli önlemler alınarak engellenebilir. Öyle ise birey ve toplum olarak Kıbrıs Türk insanı, bugün yaşanan sıkıntıların çözümünü, daha çok ilgili olayların kaynağında aramak gerekecektir.

Şekil 1: Kıbrıs Türk İnsanında Toplumsal Yaşamın Etki-Tepki İlişkisi

Bundan hareketle Batı medeniyetinin gelişme dinamiklerinden hareketle günümüz toplumları değerlendirildiği zaman, gerek dünyada gerekse Kıbrıs'taki halkların anlayışının değiştiği görülmüştür. Özellikle bilginin gelişmesine ve paylaşımın artmasına bağlı olarak oluşan yeni toplum tipinin, *sınıflara* ayrılmış şekliyle değil, daha çok *kültürel kimliğiyle* tanımlandığı bir süreç yaşanmaya başlanmıştır. Aslında bu süreç; geleceğin, geçmişin birikimi üzerine inşa edileceği gerçeğini yadsımaması açısından önemlidir. Bu yaklaşım her ne kadar doğru olsa da bir yönüyle hep eksik kalmıştır. Çünkü bu eksiklik, bütün toplumları ve medeniyetleri kuran insanın, *madde* ve *mana* (somut-soyut) bütünleşmesinin karmaşık ilişkisini, bunlar arasındaki pozitif korelasyonu, değişimdeki veya gelişimdeki etkilerini,⁴ kısacası bu ilişkinin birçok yönünü gözden kaçırmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle Kıbrıslı Türklerin örnek almak için çaba harcadığı Batı medeniyeti, gündelik hayatın temeline daha çok *madde merkezliliği* (ekonomiyi) alan, ona göre düşünen, ona göre yaşayan, bir başka deyişle *madde* merkezli bir medeniyet olduğu bir gerçektir. Maddeyi ve daha çok ekonomiyi *özne* kılan bu görüşe göre insana, aileye, topluma veya halka bakarken, manevî değerleri soyutlayarak değerlendirme yapmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Kıbrıs Türk insanında sosyal ilişkilerin gelişmesinde, insanın değer yargılarında, zihniyetinde ve yaşama tarzında '*birincil*' rolü, hep *madde* veya *maddî değerler*⁵ taşınmasına neden olmuştur.

Özellikle Batı dünyasında XVIII. yüzyılda başlayan düşünce yapısındaki değişim, Batı medeniyetinin taşıyıcı rolündeki insanı, *insan-madde* veya *insan-insan* etkileşimini *rasyonalist* ve *mekanistik*⁶ bir çerçeve içinde değerlendirmiştir. Bu zihinsel değişim, hiç kuşku yok ki bireyi; iktisat, siyasal, kültürel ve sosyal yönden *bencil* ve *menfaat* merkezli bir zihniyetine dönüştürmüştür. Bu değişim, ticaretin özgürleşmesine, insanın bireyselleşmesine, ticaret ve sanayinin her şeyin üzerinde değerinin artmasına ve *tekelci iktisat ahlâkının* yerleşmesi için yeni bir ivme kazanmasına yol açmıştır.⁷

⁴ Toplumsal değişimin ve gelişimin, toplumsal gerçekliğe kazandırdığı niteliği anlamadan, ideal düzen kurmak mümkün değildir. Bunun için bkz... Duverger, 1973:9-14.

⁵ Bir sosyal yapının varlığının, işleyişinin ve devamının sebebi olarak kabul edilen, tasvip ve teşvik gören, korunmaya çalışılan her türlü inanca '*değer*' adı verilmektedir. Toplumdaki değerler bazen *iman*, bazen *kanaat*, bazen *inanç*, bazen de *bilgi* şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunun için bkz... Tural, 1988:15.

⁶ İnsan davranışlarını ve sosyal eylemleri mekanik bir bakış açısıyla yorumlayan görüştür. Bunun için bkz... Sorokin, 1994/I:14; Mardin, 1997:125.

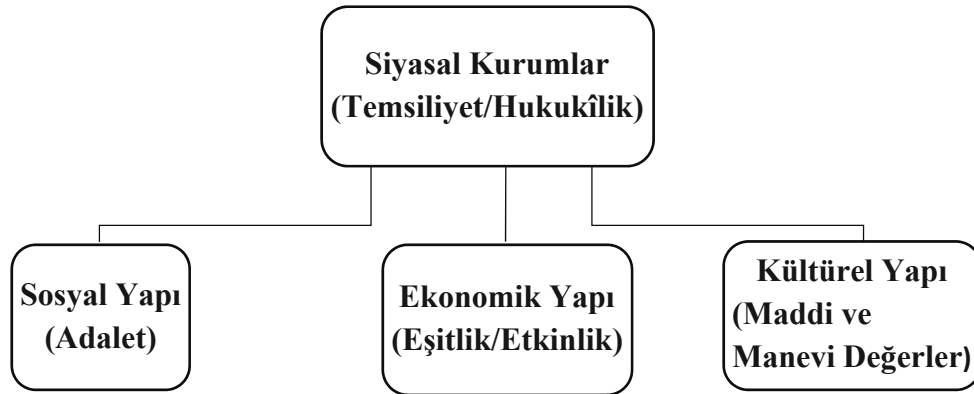
⁷ Girgin ve Biren, 2002:82.

Hâl böyle olunca değişimin meşru kriterleri, Batılı toplumlarda *zihniyet algılamasının* ve *modernliğin*⁸ biricik yolu olarak görülmesine neden olmuştur. Özellikle ekonominin tabiat kanunlarına göre kurgulanması gerektiği görüşü gelişmiştir. Buna göre birey, *yalnızlığa* ve *aşırı maddeleşmeye* itilmiş,⁹ insan *iradesi ve ahlâkı* hiçe sayılmıştır. Oysa ahlâk kuralları, gerek bireysel, gerekse toplumsal alanda görülen haksızlıklara, adaletsizliklere¹⁰ ve çifte standarda karşı mücadele edilmesini gerektirmektedir. Bu yüzden bireysel çıkarların, toplumun sosyal düzenini koruyacağını veya sağlayacağını ifade eden bu görüş, hem *hatalı* hem de *yetersiz* olduğu artık kabul edilmektedir.

Bu zihniyet, Kıbrıs ölçeğinde değerlendirildiği zaman şu gerçeğe karşılaşılmaktadır. Buna göre *teknelci iktisat zihniyeti*, özünde Kıbrıs Türk insanı, genelinde ise Kıbrıs Türk halkı arasında, ayırıcı bir *sınıf ilişkisinin* yaşanmasına yol açmıştır. Aslında bu durumun Kıbrıs'taki sonuçları çarpıcı olmuştur. Özellikle KKTC'de bugün itibarıyla yaşanan anomi, yabancılaşma, egosantrizm ve sermaye düşmanlığı gibi sosyo-patolojik durumlarının ortaya çıkması ve buna bağlı olarak '*çatışma kültürünün*' ve '*toplumsal dengesizliğin*' yaşanmasına neden olmaktadır.

Özellikle Kıbrıs'ta, bu konuyla ilgili uygulamalar fazlasıyla dikkati çekmektedir. Aslında Kıbrıs Türk insanında bu düzen, bireyler arasındaki eşitsizliği artırmakta ve toplumsal dengeleri daha da bozmaktadır. Hâl bu merkezdeyken KKTC üzerinde uluslararası ambargoların devam ediyor olması, bireyin üretim konusundaki isteksizliği daha da artırmakta, yanlış yönlendirilen kamu maliyesiyle birlikte sorunlar daha da ağırlaşmaktadır.

Şekil 2: Kıbrıs Türk Halkında Kurumlararası İlişkiler

Aslında bütün bunların kaynağı, *ekonomik politikalar*dan kaynaklanmaktadır. Örneğin liberalizm; demokrasi kavramını, kendi girişimcisinin egosantrik kâr maksimizasyonunu¹¹ gerçekleştirmek için kullanmış ve bunun sonucunda liberal girişimci tipini, ticareti ve kârını artırmaya hizmet eden bir siyasal yönetim anlayışı haline dönüştürmüştür.¹² Oysa gerçek demokraside, bir sınıfın egemenlik haklarını başka bir sınıf üzerinde meşrulaştırdığı bir durum söz konusu değildir. Özellikle bu durumda *kamu yararı* esas alındığından, liberal demokratik anlayışa da karşı bir muhteva taşımaktadır.

⁸ *Modernleşme* gibi kavramlar, sanayileşmiş Batılı ülkelerin geliştirdiği ve bu ülkelerin kendi ideolojik çerçevesine bağlı olarak '*anlam*' yüklediği kavramlardır (Erdoğan, 2000:135). Özellikle günümüzde '*modern*' olmak isteyen her toplum için, *pazar ekonomisinden* ve *demokratik siyasal sistemden* (Easton, 1965:278-310; Kapani, 1988:93-94) başka bir alternatif olmadığı belirtilmektedir. Ancak bu konuyla ilgili olarak Çin'de ve Hindistan'da yaşananlar pek uygun düşmemektedir. Özellikle Hindistan'dan farklı olarak Çin, otoriterliğe dayanan bir politik sistemle bunu yapıyor olması, bu hipotezi yanlışlamaktadır. Bunun için bkz... http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=2411 (Erişim Tarihi: 22.4.2011).

⁹ Braudel, 1996:13.

¹⁰ Toplumda sosyal adaletsizlik için bkz... Galtung, 1969:81-117; Spengler, 1973:36-39; Özel, 1978:53-56; Kongar, 1979:169-174; Güngör, 1984:93-98.

¹¹ Bu görüş, *Marjinal Fayda Teorisi*'ne uygun bir yaklaşımdır. Bunun için bkz... Köklü, 1972:38-39.

¹² Stalin, 2005:85.

Ancak Batı'nın girişimci önderleri; kazanma, rekabet etme ve maddî güce sahip olma adına sömürmeyi bir '*ahlâk prensibi*' olarak kabul etmiştir. Böylece Batı zihniyetinin inşası ve buna dayalı insan tipinin oluşturulması sağlanmıştır. Özellikle bu akımın etkisiyle Batılı girişimci tipi, iktisadî anlamda kârını artırmak ve siyasal anlamda dünyayı sömürerek yönetme zihniyetine dönüşmüştür.¹³ Bu girişimci tipinin öncelikle eşyaya, daha sonra kendi dışındaki bütün insanlara tavır alarak, '*iktisadî hegemonyasını*' geliştirmek istemiş ve dünyayı '*ırkî*' bir ayırıma tâbi tutarak '*ekonomik seleksiyona*' neden olmuştur.

İşte böylesi bir felsefeden hareketle insanı merkeze almış *antroposentrik* düşünce, kendisini Tanrı yerine koyan Batılı bir girişimciyle,¹⁴ insanın insan olmasından kaynaklanan manevî değerlerini hiçe saymış ve dünyaya sadece *ekonomik sömürü*¹⁵ gözlüğünden bakan, maddeci ve materyalist bir bakış açısı geliştirmiştir. Pek tabii ki bu durum, belli bir süre sonra dünyada ahlâk krizinin yaşanmasına neden olmuştur.

Hâl böyle olunca Kıbrıs'ta halklar da başta olmak üzere dünyadaki tüm toplumlar, şöyle ya da böyle Batılı iktisat sisteminden veya onun felsefi kökeninden, yani pozitivist anlayıştan etkilendiği söylenebilir.

Bu gerçekten hareketle söz konusu çalışmada, Kıbrıs Türk halkının sürdürülebilir bir kalkınma modeli içinde neler yapabildiği tartışılmaktadır. Disiplinler arası bir bakışla ele alınan bu incelemede; Batı toplumlarının ürettiği kültür, medeniyet ve ahlâk kavramlarını, onun toplumsal tarihini, kültürel unsurlarını ve sosyal kurumlarını¹⁶ göz önünde bulundurarak, liberalist/kapitalist maddeci insan tipinin ve onun zihniyetinin ekonomi, eğitim, kültür ve toplum hayatındaki etkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle Kıbrıs'ta Türk halkının toplumsal *mana* özellikleri, toplumun *maddî dünya* üzerindeki etkileriyle birlikte değerlendirilmiştir.

Aslında bu çalışmayla hedeflenen şey, günümüz dünyasında, dolayısıyla da Kıbrıs'ta liberalist/kapitalist Batı medeniyetinin ve bu medeniyeti taşıyan egosantrik ve antroposentrik girişimci insan unsurunun ekonomi, kültür ve toplum ilişkilerini ve bunun ortaya koyduğu zihniyetin toplumsal ve kültürel özellikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Böylece Batı medeniyetinin toplumsal kültürü ve zihniyet özellikleri, Kıbrıslı Türklerinkiyle mukayese edilerek, Batı medeniyetinin liberalist-kapitalist sisteminin maddeci insan ilişkisine, eleştirel bir yaklaşım getirilmiştir. Aslında bu yöntemin kullanılmasındaki başlıca amaç, liberalist-kapitalist Batı medeniyetinin insan, toplum, kültür ve madde ilişkisini eleştirirken, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin *sosyo-kültürel sisteminde*¹⁷ bulunan insan, toplum, kültür ve madde etkileşimine dikkat çekmek içindir.

Bu araştırmada uygulanan yöntem konusuna gelince, konu esas itibarıyla *süreç analizine* dair bir yöntem uygulanmıştır. Dolayısıyla geleneksel hadise naklinin yerine, daha çok analitik tarih ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle, Kıbrıs'ta sürdürülebilir bir *kalkınma modeli*¹⁸ önerilmiş ve bunun

¹³ Mardin, 1994:190.

¹⁴ Abadan, 1939:545; Ritzer, 1988:12.

¹⁵ Kapitalizm, gelişmiş toplumların genel olarak kalkınmakta olan toplumlar üzerinde siyasî, ekonomik ve kültürel nüfuz kazanma etkisi sağlamaktadır. Bundan hareketle gelişen ve gelişmekte olan toplumlar arasında, bağımlılığa yol açabilen bir etkisi de bulunmaktadır. Aslında bu olguya, günümüz koşullarında *modern emperyalizm* (Dobb, 1999:38) de denmektedir. Özellikle bu tür emperyalizm, sadece bir toplumun bir başka toplum üzerindeki tahakkümü olarak değil, aynı zamanda o toplum yapısını '*tamamen dönüştürmek*' (Gellner, 1998:203) olarak da tanımlanabilir.

¹⁶ Fichter, 2004:144.

¹⁷ Eğitim, ekonomi, inanç, aile ve siyaset vb. kurumların veya yaşanan olayların yürütme biçimi, kültürden kültüre değişiklikler göstermektedir (Fichter, 2004:114). Söz konusu bu kurumlar, çeşitli toplumların sosyo-kültürel yapısında farklı zihniyet taşıdıklarından farklı *insan-toplumsal eylem* (Mucchielli, 1991:18) ilişkisini geliştirmişlerdir. Zaten olgular, sosyal davranışları kurumsallaştırdıklarından, her toplumda değişken sosyal gereksinimlerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Gerçi bütün bunlar, Kıbrıs Türk halkı için son derece önemlidir. Çünkü bunlar olmaksızın, herhangi bir sosyal yaşamdan söz etmek mümkün değildir.

¹⁸ Kıbrıs için öngörülen *kalkınma*, ekonomik olduğu kadar *sosyal* ve *siyasal* konuları içine alan genel boyutlu bir yapısal değişimi ifade etmektedir. Buna göre iktisat bilimi açısından KKTC ekonomisinin *kalkınması*, bazı '*yapısal*' değişikliklerin

birçok alanda uygulanarak *madde-mana bütünleşmesi* içinde bireyin ve toplumun durumu incelenmiştir. Özellikle Kıbrıs Türk halkının üretken ve refah içinde yaşayabilmesi için mevcut sistemin sorgulanmasına da dikkat edilmiştir.

1. Kıbrıs Türk Halkının Sosyo-Politik Yapısı ve Sorunları

Günümüzde yaşanan *anlamlar evreninin* etkisiz kalması, dünya insanını yeniden ahlâk arayışına, somut ve soyut değerlerin yeniden yorumlanmasına, toplumsal hayatın önemli unsurları olan ekonomi, siyaset, aile, eğitim, din gibi temel kurumlara yeniden ilgi duyulmasına ve bununla ilgili düşüncelerin merkeze alınmasına neden olmuştur.¹⁹ Özellikle bu durumun bir zorunluluk halini aldığını söyleyenler de vardır. Zira ileri sanayileşme hamlesi, insanlığın ruhunu zedelemiş, toplumları aşırı derecede iktisadî kaynak mücadelesine yöneltmiş, savaşları artırmış, sivil ölümleri çoğaltmış ve son olarak da çevre istismarını had safhasına çıkararak canlıların yaşam alanını daraltmıştır. Dolayısıyla dünya, bu anlayışa göre yaşanamaz bir duruma yöneltilmiştir.

Ancak gelişmiş veya gelişmekte olan toplumların, dünyanın lideri konumundaki Batı medeniyetinin toplum düşüncesini veya ortaya çıkardığı ahlâk krizini giderecek herhangi bir donanımına sahip olmadığı da ortadadır. Bir başka deyişle bu toplumların, bu türden bir anlayışı inşa edecek güçte veya yapıda olmadıkları da bir gerçektir. Zira bu toplumların pek çoğu aynı kültür dairesi içinde bulunmakta ve aynı öğretinin temel çerçevesi ile bireye ve eşyaya bakmaktadırlar.

Günümüzde bilim adamları, *gerçeği* kavramaya çalışırken *kuantum mekaniği* ile *kuantum fiziğinin* yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle XIX. yüzyılda yeni icat edilen makinelerle birlikte seri üretime geçen fabrikalar,²⁰ Batı toplumundaki geleneksel iş hayatını aşındırmış ve üretici/girişimci olan Batı tipi insanın ‘ben’ (ego) düşüncesini bulanıklaştırmıştır.

Zamanımızda ise fiziğin yeni kavramları, *geleneksel gerçeklik anlayışını*²¹ ve ona bağlı olan inancı, temelden sarsmıştır. Özellikle çağdaş bilim insanları, maddenin görüldüğü gibi olmadığını, *gerçeklik* olarak algılanan şeyin aslında görünüş itibarıyla katı formların dalga parçacıkları ile enerji alanları arasında farklı bir ilişkinin olduğunu belirterek, bu durumun ‘*yeniden yorumlamaya*’²² ihtiyaç olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Hatta bazı bilim insanları, insanoğlunun bugüne kadar kullandığı *gerçeklik* kavrayışını, yeniden gözden geçirmesi gerektiğini dile getirecek kadar ileri gitmişlerdir.²³ Böylece mekanik dünyanın *gerçeklik alanı* ile bu alanın yeniden yorumlanma ihtiyacının yarattığı etki,²⁴ sosyal alana da yansımış ve bu alanda, modern Batı medeniyetindeki ‘*insan-madde*’ ve ‘*insan-mana*’ merkezli yeni bir sosyal paradigmanın doğmasına neden olmuştur. Tahmin edilebileceği gibi Kıbrıs’taki sosyal, siyasal ve ekonomik sistemin temel eksikliği de işte bu paradigmanın olmamasına dayanmaktadır.

Bundan hareketle Kıbrıs’ta Türk halkının madde ve mana bütünleşmesi içinde yeni bir düşünce merkezi oluşturması gerektiği üzerine çeşitli görüşler vardır. Bu düşünce sistemine göre Kıbrıs’ta

ortaya çıkmasıyla doğru orantılıdır. Aslında KKTC’deki *kalkınma* konusu; kişi başına düşen millî gelirin artması, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin millî gelir ve ihracat içindeki payının yükselmesi türünden yapısal değişiklikleri içermektedir. Bunun dışında KKTC’deki kalkınmanın, ekonominin yanı sıra *sosyal, kültürel ve politik* içerikli bir yönü de bulunmaktadır (Manisalı, 1978:2). Gerçi KKTC’deki kalkınmanın sadece ekonomik bir olgu olmadığı, aynı zamanda *nicel değişikliklerin* (Parsons ve Smelser, 1984:292) de olmasının gerekliliği ve bunun, kurumsal yapı içindeki olgularla birlikte ele alınmasının şart olduğu açıktır.

¹⁹ Dâver, 1972:61.

²⁰ Mardin, 1994:189.

²¹ Stalin, 2005:60-61.

²² Tamçelik, 2009:1858.

²³ Frankl, 2003:230.

²⁴ Nutini, 1965:716, 723.

yaşanmakta olan ahlâkî, siyasî, iktisadî vb. krizlerin kendine özgü esaslar içinde çözümlenmesi gerektiği dile getirilmektedir.

Günümüzde KKTC'deki sosyal sistemi inşa eden ve en önemli faktör olan '*insana*', sosyal sistemin *somut* (madde, nicel) ve *soyut* (mana, nitel) özelliklerine ve bunların ürettiği toplumsal olaylara ya da faaliyetlere, aynı anda *bakan* ve aynı anda *değerlendiren*²⁵ bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu yaklaşım sayesinde Kıbrıs'ta yaşanan olaylara daha derinlikli bakılmasına ve sosyal gerçeğin daha iyi anlaşılmasına neden olacaktır.

Ünlü düşünür ve sosyolog Sorokin'in kültürün *beş türünden*²⁶ söz ettiği bilindiği halde kültürü üç ana grupta sınıflandırmaktadır. Bunlar sırasıyla '*maneviyatçı kültürler*', '*maddeci kültürler*' ve '*karma kültürlerdir*'.

Bu kültür gruplarından birincisi '*epikür*' zihniyetli kültürdür. Bu kültür tipime göre ihtiyaçların bastırılıp kontrol edilmesi yerine, onu daha da artıran, dünyevî isteklerin gerçekleştirilmesi için maddî dünyanın zenginleştirilmesi gerektiğini söyleyen ve '*değerlerini*'²⁷ buna göre biçimlendiren kültür olarak belirmektedir. Özellikle bu kültür tipinin, Kıbrıs Türk halkı arasında 1983'ten sonra ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Zira ezilmişliğin, dışlanmışlığın, hatta yok sayılmışlığın etkisindeki Kıbrıslı Türk halkının, bu duygudan kurtulmak veya geçersiz kılmak için yoğun bir şekilde dünyevî isteklere yöneldiği görülmüştür. Aslında bu yönüyle Kıbrıs Türk insanı; çekilen yoklukların, sefaletin veya göçmenliğin acısını bununla gidermeye çalıştığı söylenebilir.

İkincisi ise *maddî dünyanın zenginleştirilmesine* yönelik kültür tipidir. Aslında maddî dünyanın zenginleştirilmesi için yapılması gereken başlıca şey, *toplumsal* ve *ahlâkî düşüncelerin* tamamen geri plâna itildiği bir yapının kurulmasıdır. Özellikle *madde* ve *mana* arasında bütünselliği bozan ve onlar arasında farklılığı meydana çıkartan bu tür kültür tipinde, *maddeye bağlı dünya değerlerinin*, hiçbir ahlâkî kurala bağlı kalmaksızın tamamen *mana dünyasının isteklerine* uydurulmasıdır. Örneğin aşırı sanayileşme yüzünden yüksek gelir elde edildiği bir ortamda, buna bağlı olarak ortaya çıkan kirlenme ve çevre tahribatı, bir başka ülkenin ya da toplumun çevresel kaynaklarını tahrip edebilmesidir. Hatta sanayileşmiş ülkeler, yaptıkları tahribata binaen ortaya çıkan zarardan dolayı hiçbir rahatsızlık duymamaktadırlar. Ancak Kıbrıs Türk halkının ağır sanayi hamlesi yapacak düzeyde olmaması, küçük bir ekonomiye sahip olması ve uluslararası ambargoların devam etmesi gibi nedenlerle bu türden sakıncaların veya sıkıntıların yaşandığını söylemek mümkün değildir. Ancak Kuzey Kıbrıs'ta çevrenin kirletildiği ve doğanın tahrip edildiği de göz ardı edilmemelidir.

Bu kültür tipine ait '*değerlerin*', emperyalist isteklere karşı her zaman için açık olduğu görülmektedir. Örneğin '*iş, iştir*' mantığının (değerinin) ortaya çıkmasına başlıca amilin bu olduğu söylenmektedir. Bu görüşteki kültürler, kendine yakın diğer kültürleri dahi emperyalist baskıya ve sömürüye tâbi tutabilmektedirler.²⁸ İşte bu tür bir '*insan*' tipinin gelişmesi, üçüncü bir tür olan *maddeci kültür* grubunun gelişmesine yol açmıştır.

Hâl bu merkezde olunca, bireyi mümkün olduğunca maddî zevklerden uzak tutmanın ne kadar önemli bir şey olduğu ortaya çıkmaktadır. Aslında yeni olan bu algıya göre bireyler üzerinde *ahlâkî bir idealizmin* gerekli olduğu ve buna sahip olmanın zarurî bir hâl aldığı belirtilmektedir. Ancak bu türe girdiği ifade edilen insan tipleri, tavsiyelerini daha çok başkalarına yapmaktadırlar. Özellikle bu tür insan grupları, bu değerlere uygun bireysel davranışlar sergilemektedirler. Aslında bütün bunlar, söylenenlerin

²⁵ Özakpınar, 2003:14-15.

²⁶ Sorokin, 1994/II:83-84.

²⁷ *Değerler*, insan davranışlarını belirleyen başlıca etkenlerdir. Dolayısıyla bu konu, sosyal bilimlerin başlıca inceleme konusudur. Kaldı ki birçok bilim insanı, bilimin değerlerle kaçınılmaz bir biçimde temas halinde olduğunu kabul etmektedir. Bunun için bkz... Goode ve Hatt, 1973:34.

²⁸ Braudel, 1996:95-96; Stalin, 2003:36.

ifade edildiği şekliyle yaşanmadığı ‘*nasihatçi kültürlerde*’ görünmektedirler. Denebilir ki bir yönüyle bu tür insanlar, *maddeci kültür* özelliklerini aynen devam ettirmektedirler.²⁹ İşte KKTC’nin kurumsal yapısı, bir başka deyişle ekonomik, sosyal, toplumsal, siyasal vb. kurumlarının mekanik özelliği, daha çok *maddeleşmeye* ve *maddeye değer verme* prensibine göre inşa edildiği görülmüştür. Bu nedenle Kıbrıs Türk toplumdaki mutsuzluk ve umutsuzluk, ancak maddeye veya maddî değerlere sahip olma *düşkünlüğü* ile aşılmaya çalışıldığı değerlendirilmiştir.

Toplumların zihniyet dünyasını oluşturmadaki etkisi dikkate alındığında *kültür* ve *medeniyet* kavramlarının, medeniyet oluşturu toplamların, tarihsel, toplumsal ve kültürel derinliğine bakılmadan anlaşılabilir. Özellikle medeniyet oluşturu toplamların, ne tür bir zihniyet oluşturdıklarını bilmeden veya kendi toplumlarda *madde-mana* bütünlüğünü nasıl başardığını anlamadan, toplumsal zihniyet algısı tarif edilmesi mümkün değildir.

Aslında zihniyet algılaması, toplumsal yapıdaki bütün kesimlerin sahip olduğu değer yargılarını, tercihlerini ve eğilimlerini, belli bir bakış açısıyla açıklayan bütünlükçü bir yaklaşımdır.³⁰ Bu itibarla zihniyet tanımlaması, insan eylemlerinin ve bu nevi fenomenlerinin, şu ya da bu şekilde bir tutum ve tavır içinde bulunmasıdır.³¹ Dolayısıyla Kıbrıs Türk toplumunda *ortak zihniyet değerlerinin* kazandırılmasına ilişkin erken dönem kimlik çalışmalarının olduğu gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Kıbrıslı Türkler arasında oluşan yeni kimlik değerlerinin ortak zihniyet değerlerine dönüşmesi sonucunda Kıbrıs Türk bireyinin; toplumsal duyarlılığı, üretim kültüründeki değişikliği ve sosyal ilişkilerin çeşitliliği gibi hususlarda gözle görülür bir değişikliğin yaşanması gündeme gelmiştir. Bu durum Kıbrıs Türk insanının, siyasal davranışlarıyla, toplumsal yaşayışıyla ve toplumun diğer birimleriyle yakından ilişki kurmasına ve etkinlik derecesini artırmasına neden olmuştur.

Örneğin Kıbrıslı Türklerin her bir bireyin mesleğinin, yaptığı işin, hayatını kazanma şeklinin, elde ettiği gelirin veya kazancının etkisi oldukça belirgindir. Kıbrıslı Türkler arasında belirgin olan bu durum öğretmenin, çiftçinin, serbest çalışanın, sendikacının, iş adamının ve memurun ekonomik sorunlar karşısındaki görüşleri aynı olması doğru değildir. Zira bu kimselerin üretim biçimleri, tüketim kültürleri, aldıkları hizmetler, karşıladıkları sorunlar veya aldıkları ödenekler birbirinden çok farklıdır. Bundan dolayı Kıbrıs Türk insanının ekonomik hayatında *pluralizmin* etkisi pek yoktur.

Aslında insan kitlelerinin ‘*dünya tasavvuru*’ olarak taşıyıcısı grevini gören zihniyet kavramı, gerçeğin bilimsel olarak açıklanmasının en esaslı yollarından birisi şeklinde görülmektedir. Zihniyetin ‘*kendine*’ göre anlama ve bilme ihtiyacına cevap verdiğinden, bir toplumun zihniyetini anlayabilmek için öncelikle onu, sıradan ve dogmatik düşüncelerden ayırtmak gerekmektedir. Bunun için de en geçerli yol, toplumun *iktisat ahlâkî* ile *iktisat zihniyetini* ayrı ayrı anlamlarla ele alarak, sosyolojik çözümlenmelere bulunmak esastır.³²

Bundan hareketle Ülgener; *iktisat ahlâkını*, toplumda uyulması istenen normların toplam ifadesi ve *iktisat zihniyetini* ise ferdin gerçek davranışında ortaya koyduğu değer ve inançların toplamı olarak ifade etmektedir.³³ *İktisat zihniyeti* açısından ferdin değer ve inançları, sadece içe dönük ve ideal özleyiş biçiminde kalmayıp, aynı zamanda bunun belli bir yaşayış ve davranış biçimine dönüşerek, gerçeklik kazanması olarak değerlendirilmektedir.³⁴

Kıbrıs Türk toplumunda da olduğu gibi söz konusu toplumsal yapı içinde ayrı toplumsal grupların, zümrelerin ve sınıfların farklı yaşama tarzlarından dolayı oluşan bu tipler dikkate alınmadıkça,

²⁹ Bilgiseven, 1992:12-13.

³⁰ Ülgener, 1983:19.

³¹ Küçük, 1974:310.

³² Ülgener, 1991:44.

³³ Ülgener, 1991:21.

³⁴ Ülgener, 2006a:28-29.

toplumsal yapının ve ona bağlı zihniyetinin tam olarak ortaya çıkması mümkün değildir. Bundan dolayı Kıbrıs'taki toplumsal grup, zümre ve sınıfların, toplumsal yapılarındaki zihniyetleri tam olarak anlayabilmek veya yorumlayabilmek için öncelikle bunların birbirlerine göre '*farklılıkları*' ve bu farklılıkların dağılım tarzlarını ortaya koymak gerekmektedir. Bundan sonraki ikinci aşamada ise bu grup, zümre veya sınıfların ya da sosyo-kültürel yapıların farklılıklarına rağmen '*ortak olan yönlerini*' de dikkate almak gerekecektir. Böylece Kıbrıs'taki toplumsal grup, zümre veya sınıfların ya da sosyo-kültürel yapıların *farklı* ve *ortak* vasıflarını dikkate alarak yapılan analizler, yaşanan çağın hayat ve toplum anlayışını *bütünsel* bir bakış içinde anlaşılacaktır.

Bu çerçevede Ülgener'in *iktisat ahlâkî* ve *iktisat zihniyeti* ele alındığında, özellikle toplumun kültür yapısı içinde ikili bir tabakalaşmanın neden olduğu görülmektedir.³⁵ Yani bir başka deyişle *iktisat ahlâkî*; ferden hareket kurallarının *takipçisi* veya bazen *emredicisi* olarak davranışının yanında olabilmekte ya da karşısında durabilmektedir.³⁶ Örneğin Kıbrıslı Türklerde *iktisat ahlâkî*, 1950'li yılların sonuna kadar inanç-ekonomi paradigması çerçevesinde belirlendiği gözlemlenmiştir. Zira bu paradigma, üretim-tüketim ilişkisini belirlemekle kalmamış, aynı zamanda orijinal kültür anlayışını da şekillendirmiştir. Buna göre Kıbrıs Türk insanının *iktisat ahlâkî*; üretimde '*itidali*', tüketimde '*kanaati*' öne çıkartan, hatta gündelik geçimi sağlamaya yönelik bir ticaret hayatını teşvik ettiği görülmüştür. Oysa aynı zaman dilimi içinde Kıbrıs Rum elitlerinin kendi insanına uyguladığı şey; kâr etmeye, kazanmaya, güce sahip olmaya ve yönetmek için sermaye sahibine '*cehenneme varıncaya kadar ticaret*'³⁷ yapmaya yönelik bir iktisat ahlâkının belirdiği görülmüştür.

Aslında konu, *iktisat zihniyetine* göre incelendiği zaman bir ölçüde '*bütün*' olarak bireyin bilinç ve bilinçaltına yerleşmiş olan dünya görüşünün ekonomik faaliyetlerine ve kurumlarına bakan yüzü şeklinde belirdiği görülmüştür.³⁸ Dolayısıyla Kıbrıslı Türklerde *iktisat zihniyeti*; '*mal*', '*çevre*' ve '*zaman*' bağlamında ve dünyaya bakış açısına bağlı olarak veya kültürün bir parçası olarak değerlendirilmektedir.³⁹

Buna göre Kıbrıs Türk toplumunda '*ak akçe kara gün içindir*', '*altın anahtar her kapıyı açar*', '*aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz*', '*bir avuç altının olacağına bir avuç toprağın olsun*', '*bol bol yiyen bel bel bakar*'⁴⁰ gibi sözler, iktisat zihniyetini ortaya koyan değerler manzumesi olarak görülmektedir.

Aslında bu durum, Kıbrıs Türk toplumunda *insan-insan* ve *insan-madde* ilişkisini mümkün olan en geniş ve gerçekçi bir biçimde anlayabilmesine ve '*iktisat ahlâkından*', bir başka deyişle '*zihniyetinden*' söz etmek gerekecektir. Bu yolla Kıbrıs Türk toplumunda, liberalleşmiş kapitalizmin ve onun tesis ettiği zihniyetin *insana*, *topluma*, *kültüre* ve *maddeye* olan bakışı ile gerçekleştirmek istediği *dünya tasarımı* bir ölçüde anlaşılacaktır.

2. Kıbrıslı Türklerin Toplumsal Kültüründe İnsan Unsuru, Kimlik ve Varlık Mücadelesi

Medeniyetler, oluşturdukları '*insan*' tipleri ile kendilerini çağlar boyunca aktarma fırsatı elde etmektedirler. Kuşkusuz bundaki başarı, medeniyetlerin *insan-toplum* bileşimindeki etkileşiminden kaynaklanmaktadır.⁴¹ Özellikle toplumlar, oluşturduğu kurumlarla (müesseselerle) kendi varlığını sürdürürlerken, sosyal davranışlarını da bu kurumlarla kurumsallaştırdıkları görülmüştür.

³⁵ Ülgener, 1991:21.

³⁶ Ülgener, 1983:21.

³⁷ Braudel, 1993:498.

³⁸ Ülgener, 2006b:19-21.

³⁹ Ülgener, 1991:20.

⁴⁰ Par, 1991:51, 72, 94, 113, 126.

⁴¹ Sarıbay, 1994:64.

Aslında toplumlarda temel kurumlar; aile, eğitim, inanç (din), ekonomi, siyaset ve sanat olarak vücut bulmaktadırlar. Bu kurumlar, kültür için de son derece önemlidirler. Özellikle bunlar olmaksızın herhangi bir sosyal yaşamdan söz edilmesi de mümkün değildir. Ancak eğitim, ekonomi ve siyaset kurumlarının şekli, kültürden kültüre değişmektedirler.⁴² Dolayısıyla bu kurumlar, her toplumda bulunmakla beraber, toplumdan topluma farklılık göstermektedirler. Hâl böyle olunca bu kurumların birbirleri ile etkileşimleri, tabiatı gereği birbirinden farklıdır. Bundan etkilenen insanın, *tutum*, *tavır* ve *davranışlarının*⁴³ birbirinden farklı olması doğal karşılanması gerektiği gibi, insan tipolojisinde de farklılık olması gayet normaldir.

Ancak toplumsal yapı analizlerinde, belirleyici olan ana husus, ‘benzerliklerden’ çok ‘farklılıklara’⁴⁴ önem verildiği bilinmektedir. Çünkü farklılıklar, bir topluma ait kültürün, bir başka kültüre karşı özgünlüğünü ortaya koyması açısından önemlidir. Dolayısıyla bir toplumsal yapıdaki inanç, ekonomi, siyaset, aile, eğitim gibi kurumlar, aynı isimlerle bir başka toplumda var olsa da özünde birbirlerinden farklı olması gayet doğaldır. Ancak toplumların özgünlüğünü ortaya çıkaran söz konusu kurumların, tüm toplumlarda ‘aynı etkiyi’⁴⁵ gösterdiği de söylenemez. Zira bir toplumun özgün tarihsel, toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişimi, bir başka toplumdaki gelişiminden çok farklı olabilmektedir. Bu da kurum isimlerinin aynı olmasına rağmen, içeriğinin toplumsal zihniyete etkisi nedeniyle birbirinden ayrı gelişebilmektedir. Aslında bu durum, söz konusu toplumların *toplum-insan*, *toplum-toplumsal grup* ve *toplumsal grup-insan* etkileşiminin farklı zihniyet yapılarında gelişmesine neden olmuştur.⁴⁶ Bunun doğal sonucu olarak da Kıbrıs Türk toplumunun gelişme dinamiklerini oluşturan toplumsal yapı kurumlarının, bir başka toplumda aynı etkiyi gösterebileceğini iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir.

Bu gerçek göz önünde bulundurulduğu takdirde 1974 yılına kadar Kıbrıs Türk insanında oluşan şahsiyet tipi,⁴⁷ genel olarak *maddeyle manayı*⁴⁸ birlikte düşünebilen, cömert, dayanışmacı, egoist olmayan, ‘biz’ ciliği taşıyan bir halde olduğu değerlendirilmektedir. Aynı kurumların, 1974 sonrasında *maddeci kültür* ile aşırı etkileşimi sonucu, kendi insanının şahsiyet tipi değişmiş ve maddenin içine sıkıştırılmış egosantrik bir hale dönüşmüştür. Özellikle ‘ben’ merkezli bir kişilik kazanan Kıbrıs Türk insanı, dayanışmacı olmaktan hoşlanmayan, kendisine ve toplumuna yabancılaşan, manevî değerleri tahkir gören, eylemden çok söze önem veren, devamlı şikâyet eden, değişim isteyen ama değişim için bedel ödemekten çekinen, mutsuz ve umutsuz bir insan tipine dönüştüğü görülmüştür. Dolayısıyla Kıbrıs Türk toplumunun bir kesimi, 1974 sonrası yaşanan bütün travmaların sebebinin mevcut rejime dayandırmakta ve bunun başlıca aktörü olarak manevî değerleri savunun sağ ve merkez sağ partilerin ve onların himayesi altındaki Türkiye’yi suçlayıcı bir algıya dönüştürmüştür. Özellikle bu algı, siyasal kimliğe dönüşünce, Kıbrıs’ta savunulan manevî değerlerin hepsi ve bu değerleri savunanlar tamamı, ‘beğenilmeyen’ unsurlar olarak görülmüştür.

Hiç kuşku yok ki dünyanın her yerinde olduğu gibi toplumsal kurumlar, Kıbrıs’ta da olduğu gibi içinde bulunduğu toplumların kendi tarihsel ve kültürel kökenlerinde beslenmektedirler. Bu durumda, ‘Kıbrıs Türk insanı’ ele alınırken, onun maddeye karşı tutumunun ve diğer medeniyet oluşturucu

⁴² Fichter, 2004:114.

⁴³ Sarıbay, 1994:64-65.

⁴⁴ Ülgener, 1991:30.

⁴⁵ Şimşek 2004:2.

⁴⁶ Ülgener, 1983:20.

⁴⁷ Genle olarak insan, yaşamış olduğu toplumun kültür ve zihniyet dünyasındaki felsefî, ahlâkî, hukukî ve estetik kavramları olarak bireysel ve toplumsal kimliğini ona göre geliştirmektedir. Bunun için bkz... Bilgiseven, 1995:333.

⁴⁸ Hilmi Ziya Ülken *madde* ve *manayı* bir bütün olarak değerlendirmektedir. Bununla ilgili olarak *beden* ve *ruh* ayrılmaz bir bütündür. Bunun için bkz... Ülken, 1971:24.

yönlerinin ortaya çıkartılmasında, Türk veya Batı kültürünün toplumsal yapısı içindeki gelişiminin dikkatlice incelenmesine ihtiyaç vardır.

Hâl bu merkezde olunca KKTC'de son zamanlarda yaşanan kargaşanın ve sıkıntıların çözülmesinde, Kıbrıs Türk insanının, beklenenden az çaba gösteriyor olması, birçok nedene bağlanabilir. Birincisi Kıbrıs Türk insandaki genel *edilgenlik*⁴⁹ halinden kaynaklanan yoğun karamsarlık duygusudur. Onun içindir ki Kıbrıs Türk insanı, çoğu kez önceden kestirilemeyen değişiklikleri göze alamamaktadır. Bu yüzden de kendini, kötü gidişin eline bırakmaktadır. İkincisi, Kıbrıs Türk insanı, genel olarak geçmişe bağlıdır. Bu yüzden her bir bireyin fikri veya davranışı, *geçmiş yaşanmışlıklardan* çok etkilenmektedir. Özellikle Kıbrıs Türk toplumunda geçmişe dokunulmaması veya el sürmeye cesaret edilememesi, toplumsal gelişme ve ekonomik kalkınma yönündeki birçok eylemin gerçekleşmesini geciktirmiş ya da ötelemiştir. Bu durum, yeniliğe ve ilerlemeye karşı engelleyici bir etki yapmaktadır. Kaldı ki bu durum, Kıbrıslı Türklerin her bireyine, ailelerin yetişme tarzına, okul öğrenimindeki haline ve yurttaşlık bilincine kadar toplumsal düzenin neredeyse tamamına damgasını vurmuştur. Özellikle bu durum, Kıbrıs Türk insanına geçmişten kalan müesseselerin, usullerin veya düşüncelerin üzerine de tesirini bırakmıştır. Dolayısıyla geçmişin içinde yoğrulan bu yapıyı, bir başka kuşağın gelip yıkması veya yeniden biçime sokması, pek de kolay bir iş değildir.

Aslında Kıbrıs Türk insanında *alışkanlıktan* ya da *çekingenlikten* ileri gelen irade tutukluğu, ilerlemeyi köstekleyen tek engel de değildir. Akıl tutulması da bu durumu tetiklemektedir. Özellikle Kıbrıs'ta herhangi bir eyleme geçmeden önce, ne yapılacağı veya nasıl yapılması gerektiği pek tartışılmamaktadır. Örneğin Kıbrıs Türk insanının her birinde veya her toplumsal kurumunda demokrasi, özgürlük, adalet ve refah gibi derin birçok amaca bağlanması esastır. Ancak bu kavramların tanımları üzerinde, hemen hemen hiç bir kimse anlaşmamaktadır. Çünkü bu kavramların her biri, farklı çağrışımları yapmaktadır. Bu yüzden Kıbrıs'ta her şey tartışma konusu olmakta ve eyleme geçme dürtüsü bir türlü hayata geçememektedir.

Genel olarak KKTC'deki insanlar; bunalımlardan, kaotik ortamlardan, gergin durumlardan veya çatışma düzleminden pek hoşlanmamaktadırlar. Ancak bu insanlar, gerginliğe veya kaosa neden olan olayları önlemek veya durdurmak gibi bir eyleme de girmemektedirler. Kaldı ki sosyal yapıları geri, gerginliğin başlama nedeniyle de pek ilgili değildir.

Dolayısıyla KKTC'de yaşanan bu sürecin, bireyler açısından herhangi bir yararı olmayacağı açıktır. Çünkü bu şekildeki bir sosyo-kültürel ve ekonomik yapının, Ada'daki refahın devamlılığını sağlaması veya toplumsal barışın temin edilmesi mümkün olmayacaktır. Nitekim KKTC'de birbirine güvenmeyen sosyal tabakaların kuşku sarmalının içine girmesine, kararsızlık yaşamasına, durağanlığın belirli bir hâl almasına ve uygulanması gereken kararların gecikmesine yol açmıştır.

Özellikle bu gecikme, Kıbrıs'ta yaşanması gereken *değişimi* ivme olarak yavaşlatmaktadır. Aslında Kıbrıs Türk insanında *değişim*, bazen anlaşılmaz, bazen şaşırtıcı, bazen de ürkütücü olabilmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs Türk insanında yapısal değişimin biçimi, kullandığı araçlar, yöneldiği istikamet, bunun nedenleri veya sonuçları açısından dikkate alınmadan değerlendirmeler yapmak büyük bir hatadır.

Kuzey Kıbrıs'ta yapılması gereken yapısal değişiklikler, zaman içerisinde birçok yapısal dönüşümüne de imkân verecektir. Bu olmaz ise Kıbrıs Türk insanı olarak toplumsal kararsızlığa, zihinsel çatışmaya, eski ahlâk değerlerinden kuşku duymaya veya reformlara karşı toplumsal direnç göstermeye başlayacaktır. Zaten Kıbrıs Türk insanı, hayatının uzun bir bölümünü, bu türden bir gerginliğe veya kargaşaya yenik düşerek yaşadığı bilinmektedir.

⁴⁹ İnatçı, 2003:110.

1980'lerden sonra bu durum, KKTC'de *medeniyet-insan* bileşenini kendi kültürüne uygun bir şekilde yorumlayamayan, çağın gereği yaşadığı topluma yenilik getirme özelliğini kaybeden, heyecansız olan, hazırdan ganimet mallarını yiyen ve kendini üstün görme duygusuna düşen bir insan tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu durum, Kıbrıs Türk toplumunda manevî alanda gerilemeye, arkasından da taklit yolu⁵⁰ ile özentî kültürünün yaşanmasına, bağımlılık⁵¹ düşüncesinin güçlenmesine ve kimlik kaybının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle farklı siyasal görüşte veya ideolojide olanları yok sayma gibi davranışlarda bulunun Kuzey Kıbrıs'ın siyasal elitleri, genelde Kıbrıs Türk halkının tamamını kucaklamaktan çok uzaktır. 2004 Annan Plânı'ndan sonra yaşanan birtakım değişiklikler, yapı itibarıyla herhangi bir farklılık ortaya koymuş değildir. Bu yüzden yaşanan değişikliklerin, daha çok satıhta kaldığı söylenebilir. Özellikle Kıbrıs Türk halkı arasında yaşanan *çatışmacı akıma* göre '*orta yolun*' bulunması mümkün olmamıştır. Özellikle Ada'da yaşanan sorunların hemen hepsi, ya *siyah*; ya da *beyaz*.⁵² O yüzden Kıbrıs'taki taraflar hiçbir şekilde uzlaşmamaktadırlar. Kaldı ki devlet aygıtını elinde bulunduran siyasal elitler, kamu yararına çalışması gerekirken, farklı görüşteki insanları sindirmek için elinden geleni yaptığı, direnç gösteren muhalif kadrolar ise hemen her şeye grev ve yürüyüşle cevap verdiği kısır bir döngüye girmişlerdir. Dolayısıyla bu durumun Kıbrıs'ta sürdürülebilmesi pek mümkün gibi görünmemektedir. Aksi takdirde Kıbrıs'ta yaşanacak toplumsal çözülme⁵³ ve çatışma, istenmeyen süreçlerin doğmasına neden olabilecektir.

Bu yönüyle değerlendirildiği takdirde kalkınma kavramı, toplumsal kültür kavramı ile birlikte ele alınıp, değerlendirilmesi gerekmektedir. Hâl bu merkezde olunca bu kavramın sosyolojik içeriğinin, iktisadî içeriğinden daha kapsamlı ve daha geniş olduğu görülmektedir. Özellikle Kuzey Kıbrıs'ın kalkınması için bu konuya verilen değer, sadece iktisadî yönden değerlendirilecek olursa, kalkınma ile ilgili analizler, uygulama basamakları ve projeksiyonlar bilimsel yönden sorunlu hale gelecektir. Zira bu konuya dikkat etmeyen toplumların, genel olarak *beşerî kalkınmayı* gerçekleştiremedikleri, dolaylı olarak da *ekonomik kalkınmayı* gerçekleştirmekte yetersizlik kaldıkları görülmüştür.

Bu durumda KKTC'deki kalkınma plânları, toplumsal kültür nosyonu ile ilişkilendirilmesi esastır. Ancak bu şekilde olursa, KKTC'deki eylem plânları başarıya ulaşabilmesi mümkündür. Ne var ki bu konuda iki sorunla karşılaşmaktadır. Bunlardan birincisi, Kıbrıs'ta sosyal çözümlenmeye yönelik kalkınmadan söz edilirken, toplumsal kültürle olan ilişkisinden dem vurulmaması gibi bir durumla karşılaşmaktadır. İkinci olarak da Kıbrıs'ta ortaya çıkması beklenen kalkınma-kültür-sosyoloji etkileşiminin, toplumsal izafilik⁵⁴ taşıyan bir özellik taşıyacağı beklentisinin olmasıdır.

⁵⁰ Ülken, kültürde taklit konusunu şöyle tanımlamaktadır: "*Modernleşme sorunu, ancak modern kültür seviyesine ulaşılarak ve bu faaliyete katılarak çözülebilir. Modernleşme Batının yaratıcı-üretici faaliyet seviyesine ulaşmaktadır. Modernleşme hiçbir zaman yaratıcı milletlerin eserlerini almak, kültürün ürünlerini benimsemekle olmamaktadır*" (Ülken, 1979:21). Ülken'e göre Batılaşmada temel sorun, dünya görüşü ve zihniyettir. Değerlerde yaratıcı olmayan bir milletin, milletlerarası piyasadan sanat örneklerini, hukuk şekillerini, felsefe eserlerini almasından bir sonuç çıkmayacaktır. Özellikle bunların son tekniklerinin veya ürünlerinin alınmasında hiçbir anlam yoktur. Çünkü "*onları yapan, o üstün kültürün yaratıcılığı ve üreticiliğini sağlayan dünya görüşü ve zihniyettir. Toptan bir dünya görüşü seviyesine varmadıkça, bu zihniyeti almadıkça, çağdaş kültüre girmek mümkün değildir*" (Ülken, 1979:21).

⁵¹ *Bağımlılık* kavramı, Batılı yaşamın bir ürünüdür. Batılı toplumlar, kendi toplumsal ve siyasal modellerini kendi dışındaki toplumlara kabul ettirip yaygınlaştırma çabası içindedirler. Özellikle Batılı olmayan toplumları *Batılılaştırdıkça*, bu toplumları kendisine bağlı kılma duygusunu empoze etmişlerdir. Bu politik anlayışa göre Batı'nın, Batı dışı toplumlara kabul ettirdiği söz konusu '*bağımlılık ilişkisi*' (Bilgin, 2005:10), kapitalist ilişkilerin ekonomik ve toplumsal işleyiş mekanizmasına göre şekillenmektedir.

⁵² Uzlaşmazlığın sebebi üzerine kuramsal olarak sosyolojik veya toplum psikolojisi tespitler için bkz... Güngör, 2002:7-8.

⁵³ Toplumsal çözülme için bkz... Güvenç, 1976; Kongar, 1979; Elbruz, 1982; Tezcan, 1984; Erkal, 1984; Türkdöğen, 1988.

⁵⁴ Genel olarak kültürler arasında ilerleme ya da gelişme konuları arasında bir mukayese yapılmak istendiğinde '*kültürel*' veya '*toplumsal izafilik*' kavramı kullanılmaktadır. Oswald Spengler'in de belirttiği gibi her kültür, kendisine ait özgün bir ruhu, fikri, ihtirasi, sanatı, felsefesi, matematiği vardır ve bunların hepsi bir de bütündür. Bunun için bkz... Kessler, 1985:101.

Örneğin bu durumun *izafilik* taşınması, Kıbrıs'ta olduğu gibi gelişmekte olan bütün toplumların kalkınması için 'aynı gelişme yöntemlerinin'⁵⁵ kullanılması anlayışını geçersiz kılmaktadır. Hele bunun farklı kültür sistemleri ve farklı iktisadî gelişme kategorisine sahip toplumlar için düşünüldüğünde,⁵⁶ sorun daha da büyüyecektir. Bu durumda, Kıbrıs'ta yaşananlar gibi, ortaya ya bilim dışı yaklaşımlar, ya da ideolojik boyutta söylemler veyahut tutarsız eylemler çıkacaktır.

Toplumsal zihniyet gerek toplumun manevî değerlerini, gerekse bireyin dış dünyadaki (madde alanında) davranış ve tutumlarını şekillendiren bu unsur olarak Kıbrıs Türk insanı için önemlidir. Örneğin Kıbrıslı Türklerin sosyo-kültürel sisteminin üretmiş olduğu iç değerler manzumesinin 'cömert olma' ve 'ikram etme' özelliği, hem ekonomik, hem toplumsal, hem de kültürel yönüyle insanlara önerilip teşvik edilmektedir. Bu özelliğin hayata geçirilmesiyle birlikte Kıbrıs'ta dayanışmacı insan özelliği, büyük bir toplumsal saygınlık⁵⁷ elde etmiş ve aynı zamanda cömert olma gibi 'iktisadî ahlâkın' ve 'dayanışmacı insan zihniyetinin' belirlenmesinde etkin rol oynamıştır.

Ne var ki Batı medeniyetinin sosyo-kültürel sistemi, maddeye bağımlı değerler sistemi ürettiğinden, 'cömertlik' ve 'ikram etme' zihniyeti, ekonomik bir sömürü olarak görülmüştür. Örneğin Adam Smith, 'hayırseverlik duygusunun'⁵⁸ boş, yararsız ve anlamsız bir şey olduğunu belirtmektedir.⁵⁹ Bu durumda Batılı insan tipi, *bencilleşerek* ve *yalnızlaşarak*, bir nevi '*egosantrik insan tipine*' dönüşmüştür. Böylece her şeyiyle örnek alınan Batıda, madde merkezli bir *sosyal ahlâkın* ve egosantrik bir *zihniyetin* gelişimi sağlanmıştır. Aslında aydınlanma, sekülerleşme ve pozitivist felsefesinin genel taşıyıcısı olan liberal-kapitalist sanayileşme akımı, Batı ulus-devlet milliyetçiliğini ve '*insan-güç-ekonomi*' ilişkisine göre '*homo-economicus*'⁶⁰ merkezli egosantrik bir bireyi inşa ettiğini söylemek mümkündür.

Egosantrik düşüncenin bu noktada *insan-toplum*, *insan-eğitim*, *insan-kültür*, *insan-ekonomi*, *insan-çalışma hayatı* vb. üzerinde belirleyici etkisi vardır. Özellikle Batılı insanın *materyalist*, *rasyonalist* ve *mekanistik* anlayıştan beslenen '*güce sahip*' olma tutkusu, hem iç hem de dış dünyada biricik '*değer*' seviyesine geldiğinden toplum, '*tek*' boyutlu bir noktaya nasıl dönüştürülmüştür.⁶¹

Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle *egosantrizm* ve *antroposentrizm* kavramlarının açıklanmasına ihtiyaç vardır. Zira bu yöntemle, Kıbrıs'ta bireyin iç dünyasını şekillendiren toplumsal ve kurumsal yapı dahi iyi görülmüş olacak ve toplumun kültürel davranışı daha iyi anlaşılacaktır.

Egosantrik düşünce, insanın zihninde geçen şeylerle, toplumsal gerçeklikte olanların birbirinden ayırt edilememesinden kaynaklanan bir düşünce biçimidir. Egosantrik düşünce tipinde, yani bireyin kendi dünya görüşü ile yaşadığı *toplumsal gerçeklik*⁶² arasındaki uzlaşmazlığın kaynağında, objektif nedenler aramaktan çok, ortada bir '*fesadın*' döndüğü veya başkalarının '*yanlış*' yaptığı şeklinde sübjektif düşünceler vardır. Onun için de dünya, düzeltilmesi gereken *insanlardan* veya bertaraf edilmesi gereken *fesatçılardan* oluşmaktadır. Dolayısıyla kişi, hep kendi '*haklılığına*' vurgu yapmaktadır.⁶³ Bu görüşe göre fesadı ortadan kaldırarak ve insanları kendince '*doğru yola*' getirerek, işlerin düzeleceğine inanmaktadır.⁶⁴

⁵⁵ Erdoğan, 2000:157-160.

⁵⁶ Hoselitz, 1960:38.

⁵⁷ Toplumsal saygınlık için bkz... Kapani, 1988:103.

⁵⁸ A.D. Lindsay, 1947:103-105.

⁵⁹ Lipson, 1978:34.

⁶⁰ Berktaş, 2007:110.

⁶¹ Sorokin, 1994/I:14.

⁶² Şimşek, 2004:59.

⁶³ Tamçelik, 2009:1859.

⁶⁴ Güngör, 1992:47-48.

'*İnsan merkezliği*' anlamına gelen *antroposentrizm* ise dünyanın, insanoğlu tarafından kullanılmak için var edildiğine inanılan bir görüştür. Buna görüşe göre insanın, doğaya ve insan olmayan diğer canlılara karşı saygı göstermek gibi bir sorumluluğu yoktur. Tek tanrılı dinlerdeki yaradılış hikâyesi ve buna dayalı varlıklar hiyerarşisinde insan olmayan *doğanın*, bu hiyerarşinin en alt sırasında yer alması,⁶⁵ insanın doğaya hükmetmesini meşru kıldığı gibi, kendisini *Tanrı* yerine koymasına da neden olmuştur. Bir başka deyişle insanın, kendini *Tanrılaştırılması* ve bu özelliğini, tüm hayatına hasretmesi önemli bir konudur.⁶⁶

Bütün bunlardan hareketle ve sonuç olarak denebilir ki, Kıbrıslı Türkler, 1974 yılından sonra *madde merkezli kültür tipine* uygun insan yetiştirmişler ve bu kültür siteminin etkisinde kalmışlardır. Özellikle Kıbrıs Türk insanının girişimci bireyi, toplumsal ahlâkı öteleyerek her şeyi mubah gören egosantrik bir toplumsal ahlâk anlayışına önem vermiş ve bununla da *toplumsal dengesizliği*⁶⁷ artırarak, kendi güç zihniyetini hegemonik çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Aslında Kıbrıs'ta siyasal erkin içine düştüğü bu girdap, bireysel menfaatlerin sosyal düzeni sağlayacağı düşüncesinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur.

Medeniyet tarihi açısından bakıldığı zaman medeniyetlerin çözülme süreci üç unsurla ifade edilmektedir. Bunlar sırasıyla o medeniyetin yetiştirdiği insan kalitesinin niteliksizleşmesi, '*kibir ve kendini beğenmişliğin*' adeta narsisliğe dönüşmesi ve üçüncü olarak da '*taklit*' kültürünün gelişmesidir. Görüleceği gibi bunların hepsi Kıbrıs Türk insanının tipolojisinde bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda eğitimin kalitesizleştirilmesi, siyasetin her türlü kuruma sirayet etmesi, sendikaların amaç dışı çalışmalarda kullanılması, bireyin enaniyete kapılıp adeta dünyanın kendi etrafında döndüğüne inanması, bu durumun adeta narsis bir halle dönüşmesi, son olarak da özgün üretim olmadığı için taklit ve tüketim kültürünün gelişmesi dikkat çekicidir. Bu dönemde Kıbrıs Türk insanının sosyal statüsü, '*ne tükettiğiyle*' veya '*ne kadar çok harcadığıyla*' ilgilidir. Zira Kıbrıs'taki birtakım insanlar, işgal ettikleri sosyal statülerini kullandıkları markalarla yükseltmeye çalışmışlardır. Nitekim birtakım insanlar, kullandıkları markalarla toplumdaki sosyal saygınlığının arttığını düşünmektedirler. Bu süreçten en çok etkilenen gruplar, maalesef *çocuklar* ve *gençler* olmuşlardır. Toplumsal kişilikleri henüz gelişmekte olan bu grupların zihin dünyalarını işgal eden bu markalar, bu gruptaki bireylerin birbirini kıskanabilecekleri hiç düşünülmemiş veya onların birbirini *rakip* veya *düşman* görebilecekleri hiç akla getirilmemiştir. Nitekim son zamanlarda gençler arasındaki çatışma, eski dönemlere göre daha şiddetli olduğu ortadadır. Ne var ki bu davranış tipi, tüketimin kültürel ideolojisine uygun olduğu da bir gerçektir.

Özellikle KKTC'de eğitilmiş bireyin kalitesi, çağın gerektiği bilgiyle donatılmadığı için toplumun refah düzeyi, girişimcilik isteği, katma değer üretimi gibi benzeri şeyleri layıkıyla geliştirememiştir. Bundan hareketle KKTC'de sarsılan sosyal yapının, insanı özgün bir kültür arayışına itmekte veya bu çabaya girmesine neden olmaktadır. Aslında Kıbrıs Türk halkının ürettiği maddî bilgi, özgün değerler ve toplumsal ahlâk bilinci süratle ele alınması ve yeni parametrelerle yeniden değerlendirmesi gereken bir konudur. Bununla ilgili olarak Türkiye'nin Ada'daki konsolosluğu ve temsilcileri aracılığıyla hazırlattığı durum inceleme veya Ada'daki siyasal elitlerin Ankara'ya gönderdiği değerlendirme raporları dikkate değerdir.

Daha sonraki yıllarda özellikle bu konuyla ilgili olarak iki husus önem çıkmaktadır. Biri 1974'ten, diğeri de 1983'ten sonra güçlenen sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapı, belirli bir süreden sonra, zirvede kalmanın vermiş olduğu rahatlıktan dolayı, *lüks*, *sefahat*, *israf* ve *aşırı tüketim* isteğine dönüştüğü görülmüştür. *Ekonomizm* deyimiyile ifade edilecek bu durum, KKTC'deki toplum ve

⁶⁵ Güvenç, 1985:112-113.

⁶⁶ Abadan, 1939:546.

⁶⁷ Genç, 2000:72-75.

bireylerin 'cüzdan' (consumismo) ihtiyacını dikkate almayan 'tüketim için tüketime tapma'⁶⁸ düşüncesini meşrulaştıran bir davranışa dönüşmüştür. Dolayısıyla bu durum, KKTC'de devletin ve bireyin ekonomisini felç ettiği gibi toplumsal travmaların ve bunalımların da yaşanmasına, hatta ve hatta dışa bağımlı olmasına neden olmaktadır.

Özellikle zaman içinde ortaya çıkan bu durum, Kuzey Kıbrıs'ta yeni tüketim zihniyetinin gelişmesine de neden olmuştur. Aslında bu çökertici zihniyet, Kıbrıs Türk insanını ileriye taşıyıcı yüksek sentez gücüne sahip bireylerin yetişmesini engellemiş ve toplum olarak artık üretemez bir noktaya getirmiştir. Bundan dolayı KKTC'de birçok alanda baş gösteren çözümler sonucu, kendine mahsus özgünlüğünü kaybeden Kıbrıs Türk insanı; insan-medeniyet, insan-insan, insan-toplum, insan-aile, insan-ekonomi, insan-din, insan-kültür, insan-eğitim, insan-ahlâk vb. hususlarda dengesi bozularak, hızla sarsıntı dönemine girmiştir. Aslında bu durum, İbn-i Haldun'un *organizmacı görüşüne*⁶⁹ göre çok uygun bir tavrıdır.

Günümüzde bu zihniyetin gerçekliğini yitirmesi veya bunların 'sosyal sır'⁷⁰ olmaktan çıkması, Kıbrıs Türk insanında kalkınmanın sürdürülemediğini göstermiştir. Zaten Batı medeniyeti dışındaki insan gruplarının bunu algılaması, yine bu medeniyetin geliştirdiği 'yüksek iletişim ağıyla' mümkün olabilmiştir. Böylece Batı medeniyetinin şekillendirdiği insan tipi, sadece *madde-insan* ilişkisine indirgendiğinden, toplumsal ve kültürel travmalar yaşanmaya başlamış ve toplumsal sarsıntılar hissedilir olmaya başlamıştır. Hâlbuki insanın iki boyutlu halini hiçlemesi, sadece insanın *madde* yönüne ağırlık veren bir zihniyetle kendi insanını antroposentrik hale dönüştürmesi ve bu yüzden onu kaybederek, medeniyetini çözülmeye sevk etmesi ortada dururken, KKTC'nin ve Kıbrıs Türk insanının bundan etkilenmemesi mümkün değildir.

3. Dışişleri Belgelerine Göre Kıbrıslı Türklerin Türkiye'yle Olan İlişkileri ve Toplumsal Kalkınmanın Esaslarına Yönelik Beklentileri

Kıbrıs Türk insanında bireysel ve toplumsal olarak potansiyel enerjinin ve huzurun korunması için refahın adil bir şekilde bölüşülmesi, kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması, bireysel ve toplumsal arzuların gözden geçirilmesi gibi *frenleyici* veya *sınırlandırıcı* eğilimlerin her birinin belli bir program içinde ele alınabileceğini göstermektedir. Bir başka deyişle Kıbrıslı Türklerin kalkınması için yapılacak plânlama, tercihlerin netice verici olmasıyla doğrusal orantısı vardır.

Bu ilkeden hareketle Türkiye'nin Kıbrıs konsolosluluğuna ait belgelere göre Kıbrıs Türk insanının kalkınabilmesi için plânlamanın önemine, seçilen ve uygulanan hususların neler olabileceğine, buna dair ilke ve stratejilerin çok iyi şekilde belirlenmesine olan ihtiyaca dikkat çekildiği görülmüştür. Ne var ki konsolosluk belgelerine göre 'kalkınma plânı' veya 'kalkınma plânlanması' gibi kavramlar ele alındığı zaman birtakım unsurlara yoğunlaşıldığı görülmektedir. Örneğin Ankara hükümetinin Kıbrıs Türk toplumunun tercihlerini yönlendirme manasında yerel unsurlara ve merkezi hükümet olarak Ankara'nın neler yapabileceğine ilişkin görüşler dile getirilmiştir.

Aslında Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre Kıbrıslı Türklerin kalkınmasına ilişkin planlama düşüncesi, 'ana' ve 'ara hedef' olarak kavramlaştırdığı görülmüştür. Dışişleri Bakanlığına ilişkin raporları kaleme alanların bu kavramlar dile getirilirken, 'tercihler', 'imkânlar', 'ihtiyaçlar' ve 'zamanlama' kavramlarını da beraberinde değerlendirdiği ortadadır. Bu açıdan değerlendirildiği zaman Kıbrıslı Türklerin sosyal yapısına ilişkin olarak bireyin fonksiyonlarına, müdahaleci ruhuna, yönlendirici tarzda yaklaşımlarına ve toplumsal ihtiyaçlarına bakılmış ve plânlamanın *şekli*, *boyutu* veya

⁶⁸ Amin, 1991:28

⁶⁹ İbn-i Haldun, 1996:289.

⁷⁰ Tamçelik, 2009:1859.

kapsamı değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Değerlendirmeye tâbi tutulan bu görüş, özellikle David McClelland'ın toplumların sosyal ve ekonomik gelişmesinde, farklılıkların olabileceği görüşüne oldukça uygundur.⁷¹

Bundan hareketle Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Kıbrıs Türk toplumuna yönelik yapmaya çalıştığı planlama, toplumsal yapıya uygun eğilimleri Kıbrıs Türk bireyinin iradesine göre yönlendirmek, müdahalenin gerekli olduğu yerlerde müdahale etmek, müdahale edebilecek kuvvete sahip olmak veya toplumsal iradenin varlığını kabul etmek esaslarına dayandığı düşünülmektedir. Özellikle Ada'daki azınlık iradesi, toplumun yararına planlama yapmak isteyeceğinden, yapılan tek yanlı planlamanın başarısızlığa neden olacağı açıktır. Esasında bu görüşün sahibi Karl Mannheim, planlama konusunda 'tek yol'cu ve 'tepeden inme'ci' bir yaklaşımdan çok, "sosyal sistemde mevcut temayüller uygun bir şekilde yönlendirildiği takdirde, düşüncede ve iradede istenilen değişiklikler sağlanabileceği"⁷² görüşüne yakındır.

Hâl bu merkezde olunca Dışişleri belgelerine göre Kıbrıs Türk insanında yapılması gereken genel 'planlamanın', üç saç ayağının olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bunlardan birincisi ekonomik, ikincisi sosyal, üçüncüsü de kültürel planlama şeklinde konumlandırılmıştır. Ancak Ada Türklerine yönelik sosyal ve kültürel planlamalar tasarlanırken, geliştirilmiş ve bütünleştirilmiş bir 'sosyal hayat' anlayışına daha çok dikkat edildiği görülmüştür.

Dışişleri belgelerine göre yapılacak bu tür planlamaların, Kıbrıs'taki tüm toplumunun toplumsal ve kültürel yapısına rahatsızlık verecek nitelikte olmamasına da hassasiyet gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Zira Ankara'daki devlet deneyimine sahip bürokratik akıl, Kıbrıs'ta Türk insanının mevcut sıkıntılarını gidermeyen bir planlamanın yapılmasının yarardan çok zarar getireceğini bilmektedir. Dolayısıyla Ankara hükümeti, Kıbrıs Türk insanının kalkınması için yapılacak planlarda; ilkelerin, stratejilerin ve tercihlerin iyi belirlenmesine veya toplumsal ihtiyaçların gerçekçi bir şekilde karşılanmasına dikkat edilmesine dikkat edilmiştir.

Örneğin Ankara yönetimine göre bu yönden yapılacak bir sosyal planlamanın, Kıbrıs Türk insanının toplumsal yaşamındaki değerlerini, dengelerini, kabullerini, davranışlarını, arzularını, beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılayabileceğine inanmaktadır. Aslında bunu gerçekleştirebilmek için Kıbrıs Türk insanında '*var olanların*' iyi bilinmesine ihtiyaç vardır. Çünkü bu türden planlamalar, hiçbir toplumda veya sosyal bünyede, irade ile oluşamazlar. Özellikle bu durumu belirleyen çeşitli unsurlar vardır. Kaldı ki bu unsurlardan büyük bir kısmının ölçülebilir nitelikte olmaması, problemin çözümünü daha da zorlaştırmaktadır.

Aslında Kıbrıslı Türkler için yukarıda ifade edilen mantıksal değerler, *soyut hipotezler dizisi* olmaktan çok uzaktır. Buna göre Türk hükümetinin, Kıbrıslı Türklere yönelik hazırlamaya çalıştığı kalkınma planları, belirlenen hedefe ulaşmak için vazgeçilmez bir belge midir; yoksa Kıbrıs Türk halkının huzur ve refahı için bir vasıta niteliğini taşımakta mıdır; veyahut Kıbrıs Türk insanının veya halkının '*kaderini çizmeye*' çalışması veya muhatap alınan *sosyal yapının* ne durumda olacağının hesaplanması gerekli olan bir husus mudur?

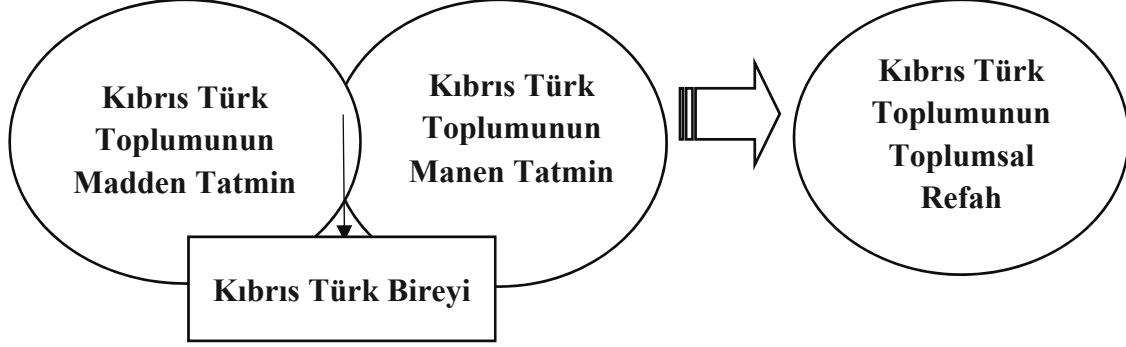
Gerçek şu ki, bu tür soruları soranların kaygısı, belli bir noktada toplandığını söylemek doğru değildir. Hâlbuki bu görüşü savunanların, şunu iyi bilmesini gerektiren bir durum vardır. Buna göre Kıbrıs'ta uygulanmaya çalışılan eylem planlarının vazgeçilmez bir unsur olmadığı, bilakis ulaşılmak istenen hedef için bir vasıta olabileceği bir gerçektir. Aslında bu durum bir başka şekilde ifade edilecek olursa, asıl olan şeyin eylem planları veya bunun uygulama kriterleri değildir. Esas olan şey, bütünlüklü

⁷¹ McClelland, 1974:174.

⁷² Elbruz, 1982:146.

bir yaklaşım içerisinde Kıbrıs Türk insanının madden ve manen tatmin edilmesi ve toplumsal refahının sağlanmasıdır.

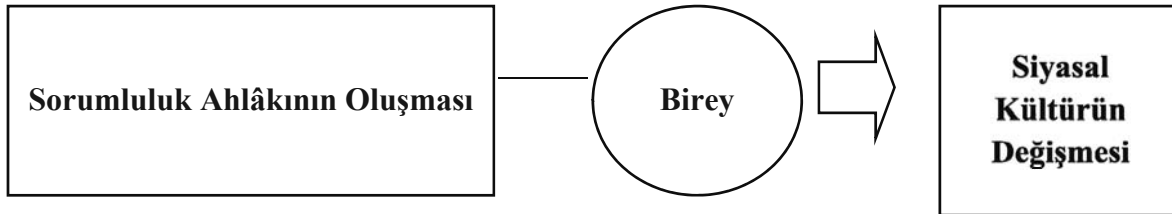
Şekil 3: Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin Sosyal Kalkınmasına Yönelik Bütünlükçü Yaklaşımları

Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin kültürel kimliğinin ve varlığını korunması için yapmaya çalıştığı planlamaların *kültür* konusundaki uygulamaları dikkat çekicidir. Zira Ankara yönetimine göre Kıbrıs'ta Türk varlığının ve kimliğinin korunması her şeyin üzerinde bir değerdir. Buna göre Ankara yönetimi, Kıbrıslı Türklerin kültür konusundaki ihtiyaçlarını belirlemek, bunları öncelik sırasına göre düzenlemek ve sınırlı kaynakları ona göre harcamak, bir başka deyişle *kültür planlaması* yapmak, temel ihtiyaç olarak görmüştür.

Her şeyden önce Ada'da sömürge yöntemince uygulanan politikalar, Kıbrıslı Türkleri ekonomik, sosyal ve kültürel olarak sarsmakta, ekonomik çarpıklıklar, siyasal açmazlar ve Ada'nın Yunanistan'a bağlanması gibi gelecek endişesi tedirgin etmektedir. Bu dönemde Ada'da yaşanan hızlı değişim, hem Ada'daki Kıbrıs Türk elitlerini hem de Ankara hükümetinin yurtdışındaki Türk soydaşlarına yönelik politikalarını tehdit etmektedir. Aslında bu süreç, Ada'daki Türk toplumunun siyasal kültür olarak *kanaatkâr ahlâkını* bir tarafa bırakarak, *sorumluluk ahlâkına*⁷³ yöneldiği yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Kıbrıs Türk elitleri, Ankara hükümeti ile birlikte çalışarak içinde özgün kültür değerlerinin var olduğu kapsamlı bir kültür politikasını uyguladıklarını söylemek mümkündür.

Şekil 4: Kıbrıslı Türklerde Sorumluluk Ahlâkının Geliştirilmesi ve Sonuçları

Özellikle bu yönden bakıldığı zaman, Kıbrıslı Türkler için yapılan planlama, doğrudan doğruya *kültürle* değil, *kültürün yayılmasını ve paylaşılmasını* sağlayan vasıtalar ile ilgili olduğu görülmektedir. Zira Ankara hükümeti, Ada'daki Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik ve sosyal kalkınmasının *kemiyetiyle*

⁷³ Mavratsas, 2003:169.

olduğu kadar, *keyfiyetiyle*⁷⁴ de ilgilenmek mecburiyetindedir. Belgelerden anlaşıldığına göre Ankara hükümeti, aşağıda ifade edilen şu üç şartın yerine getirmeye çalışmıştır. Buna göre:

1. Kıbrıs'ta Türk toplumuyla ilgili yeterli seviyede araştırma yapmak ve merkeze rapor yazmak,
2. Kıbrıs'ta Türk toplumuna yönelik eylem planlarını hazırlayanların, her şeyden önce kendisini, o sosyal yapının tabî bir elemanı gibi görmeye çalışmak,
3. Ada'da Türklerin ekonomik olarak kalkınması sağlanırken, bunun sosyal ve kültürel kalkınmayla da desteklenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Aslında Kıbrıs Türk insanının sosyal yapısında bulunan *gelenekler, adetler, değerler, algılar* gibi kültürel parametreler, kalkınmanın 'süratine' ve 'yönüne' etki eden başlıca faktörlerdir. Bundan hareketle Kıbrıslı Türklerin kalkınma plânlamalarına bakıldığı zaman, onun yalnızca maddî kriterlere göre değerlendirilmesi doğru değildir. Aslında Kıbrıs Türk insanının kalkınma konusundaki sorunlarını çözümlenebilmek için toplumun maddî kriterlerine ilâveten, toplumda bulunan tüketici davranışlarını, tasarruf eğilimlerini, girişimcilerin teşebbüs gücünü ve 'insanın ruh' yapısını da dikkate almak gerekmektedir. Özellikle bu olgular, Kıbrıs Türk halkının toplumsal yapısını etkilediğinden, sosyal ve ekonomik hayatını buna göre şekillendirdiğinden veya toplumsal algısını bu yönde geliştirdiğinden, bütün bunların etkisini küçümsemek pek doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla Ankara hükümetinin ve Kıbrıs Türk elitlerinin bütün bunların ihmal ettiği bir *kalkınma plânının* başarıya ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Aslında bütün bunlar göstermektedir ki, Kıbrıs'ta yaşan Türklerin soyut ve somut gerçekliklerin, toplumun maddî ve manevî kültür özellikleriyle bütünleşeceği bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir.

Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre tarih edilen büyüme kavramı, Kıbrıs Türk halkının sadece ekonomik yapısındaki değişimi ifade etmemektedir. Aslında belgelerde ifade edilen değişim, Kıbrıs Türk halkının topyekûn gelişimidir. Ne var ki bu değişim, Kıbrıs Türk halkının, düşünce ve fikir dünyasında, rasyonalizme yönelmesine yol açmıştır. Özellikle bu değişim ile birlikte gelen *büyüme*; daha çok fikir dünyasının, maddeyle olan ilişkinin ve hissi yapının değişmesine veya maddî kültürün gelişmesine konu olacak niteliktedir. Ancak Ada'daki Türkler için büyüme kavramının, sadece *maddî* unsurlarla ilgili olması nedeniyle, bunun sosyolojik açıdan yeterli ve somut bir kavram olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle bütüncül yaklaşıma⁷⁵ dayalı sosyolojik analize göre Kıbrıs Türk toplumunun büyüme olgusu, kapsayıcı ve geçerli çözüm özelliğinden yoksundur.

Aslında Kıbrıslı Türklerin kalkınmasına ekonomik planlamanın kapsamı, sosyal yapısı belli olan, zaman dilimi sınırlandırılan, ölçülebilir yönleri yeterince incelenen; ancak ölçülemeyen yönleri bilinen imkânlar ile birtakım hedeflere ulaşmak için alternatifler arasından tercihler yapmak şeklinde olması esas olmak zorundadır. Kıbrıs'taki Türk toplumunun kültür planlaması ise Türk kültürünün paylaşılmasındaki eşitsizliği, temsil edici olan ve kimlik kazandıran unsurlardaki zayıflığı, ilgisizliği, duyarsızlığı, idraksizliği ve şuursuzluğu önleyen bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekmektedir.

Esasında o günkü koşullarda Türkiye'nin Kıbrıs Türk toplumuna yönelik yapacağı her türlü yatırım, cari durum ve gelecek için büyük bir fırsat verecek niteliktedir. Aksi takdirde Ada Türklerinin yaşayacağı sıkıntıyı tahayyül etmek zor değildir. Belgelerden de anlaşıldığına göre Ankara hükümeti, yaptığı yardımları belli bir planlama çerçevesinde yapılandırmıştır. Özellikle konsolosların inceleme raporları veya Ada'dan gönderilen değerlendirme raporlarından anlaşılmaktadır ki, Ankara hükümetinin

⁷⁴ Kalkınmanın *keyfiyetinden* kastedilmek istenen şey, Kıbrıs'taki sosyal yapının yıkılmasına veya temelden sarsılmasına yönelik tercihlerin veya uygulamaların önlenmesine yöneliktir.

⁷⁵ Bilgiseven, 1995:328.

yapacağı yardımlar Kıbrıs Türk insanı için artık elzem ve zaruri bir hal almıştır. Özellikle Kıbrıs'taki Türkler ve gelecek nesiller için planlama kavramının ekonomik ve sosyal boyutları ile rasyonel bir biçimde modelleştirilip metinleştirilmesi ve bunun uygulama sahasına geçirilmesi, adeta zaruret haline gelmiştir. Özellikle Ada Türklerinin ulusal ve toplumsal kimliğinin korunması, yaşatılması ve aktarılması yönünde yapılacak Ankara'nın yapmasını istediği çalışmaların, Kıbrıslı Türkler tarafından da istendiği bu yönde yazılan raporlardan da anlaşılmaktadır.

Ancak Türkiye'nin Ada'daki Türklere yönelik yardım çalışmalarının, Kıbrıs'ta mevcut düzen içinde doğru bir şekilde anlatılması ve anlaşılması pek de kolay bir iş değildir. Bu konuda, pek tabii ki başka olumsuzluklar da vardır. Örneğin Türkiye'de Kıbrıs'a yönelik saha çalışmalarına bağlı olarak kültür envanterlerinin olmaması, Kıbrıslı Türklerin zihniyet dünyasını tam olarak bilmemesi, Ada Türklerinin toplumsal bilince yönelik veriye vakıf olmaması, Kıbrıs Türk halkının kültürünü koruyacak, yaşatacak veya gelecek nesillere aktaracak özel kuruluş ve vakıfların yeterince etkili olmaması, İngiliz sömürge yönetiminde Türklere uygulanan baskının yüksek olması, öğretmen yetiştiren kurumların , eğitim ve öğretim sisteminin millî kültürle senkronizasyonunun yeterince yapılamaması, özellikle Ada'da Türklerle Rumların siyasî ve iktisadî birliği sağlayacak *kültür entegrasyonunun* olmaması gibi hususlar, Kıbrıs Türk halkı için kalkınma programlarının uygulanmasının ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Bu olumsuzluklar karşısında, zamanında gerekli tedbirleri almayan veya uygulamalarında ciddi eksiliği olan Ada'nın sömürge yönetimi ve onunla eşgüdümde çalışan Kıbrıslı Türk elitlerin aymazlığı da işin içine katılırsa, Kıbrıs Türk gençliğinde ciddi bir belleksizleşmeye, şursuzlaşmaya ve kimliksizleşme yönelik tabii sonuçlar doğurmasından korkulmuştur. Dolayısıyla bu durum, Ankara'nın ve Ada'daki ulusalcı kimliği yüksek olan Kemalist aydınların Kıbrıs'taki Türk varlığının korunması ve devamı için kültür ve toplumsal planlama yapılmasını mecbur görmüşlerdir.

Aslında Türkiye'nin kültür, ekonomik ve eğitim içerikli yardımlarının en önemli özelliği, Türk kültürünün korunması ve toplumun devamlılığının sağlanması içindir. Böylece Kıbrıs Türk kimliğinin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik çalışmalar, geçmişten günümüze kadar gelen bir ivme ile devam etmektedir.

Bundan hareketle 1936-1941 yılları arasındaki belgelere göre Kıbrıslı Türklerde ortaya çıkan sorunların tasnifi ve çözüm önerileri ise şu şekildedir:

3.1. Eğitim-Öğretim Sahasında Yaşanan Sıkıntılar:

Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekâleti'ne yollanan bir belgede Kıbrıs Birinci İntihab dairesi mebuslarından (Kavanin Meclisi) Necati Özkan'ın Kıbrıs Adası Türkleri hakkında verdiği birtakım önemli izahatta bulunmaktadır.

Dönemin şartları ve Ada'da yaşanan gerçekler ile ilgili olarak ele alınan notta Rumların her sene okullarını çoğalttığı ifade edilirken Türk okullarının giderek azaltıldığı dile getirilmiştir. Konuyla ilgili olarak 1935 yılında 42, 1936 yılında ise 39 Türk okulunun kapatıldığı ifade edilmiştir. İngiliz sömürge yönetiminin Rumların okullarına pek de müdahale etmediği tespit edilmişken, Ada'daki tek Türk lisesi olan okula aşırı derece müdahale edildiği belirtilmiştir. İngiliz müdahalesinin içeriğinden söz eden belge, 1937 yılı itibarıyla Ada'daki tek Türk lisesini, kolej statüsüne sokarak başına İngiliz uyruklu bir Müdür atanacağından söz etmektedir.⁷⁶

1935 yılında basılan bir istatistiğe göre Ada'da Türklere ait 263 adet ilkokul mevcuttur. Bu okullarda 4.788'i erkek ve 3.174'ü kız olmak üzere 7962 çocuk okumaktadır. Evvelce bu okulların adedi daha fazla idi. 1931 yılından sonra 100 adetten fazla okul kapatılmış ve öğretmenler açığa alınmıştır. 1937 yılına gelindiğinde tedricen kapatılan Türk okullarının sayısı 121'e, işine son verilen öğretmenlerin

⁷⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 1.

sayısı ise 119'a ulaşmıştır.⁷⁷ Sömürge yönetimi; kapanan Türk okullarını kanıt göstererek, Türk nüfusunun Ada'daki genel nüfusun beşte birini teşkil ettiği gerekçesiyle maarif vergisinden Türk okullarına ayrılan miktarın beşte birinden fazla olmasının Rumların itirazını celbettiğini⁷⁸ ve Kıbrıs'ta bulunan etnik unsurlar arasında "müsavi muamele yapılmadığı"⁷⁹ gerekçesiyle şiddetli protestoya maruz kaldığını iddia etmiştir.

Hâlbuki Türkler, Ada nüfusunun beşte birine tekabül etse de genel emlâkin dörtte birine sahiptirler.⁸⁰ Maarif vergisi ise emlâk üzerinden tahsil edildiğinden miktarın kendi nüfuslarına göre fazla olduğunu belirten Türkler, Rumların itirazlarına karşı çıkmışlardır.

Bundan başka Türkler, Ada'da dağınık olduğundan bazı köylerde miktarları pek az olduğundan birçok köy okulu kapatılmıştır. Kapatılan köylerin çocukları, civar köyler uzak olduğundan, başka okullara gidemeyerek tahsilden tamamen mahrum kalmışlardır. Esasen kapatılan okulların bütün masrafları bir kaç bin İngiliz lirasını bulmadığından bu paranın İngiliz sömürge yönetimince karşılanabileceği halde karşılanamaması veya Türklerden tahsil olunan maarif vergisine biraz zam yapılarak okulların idamesinin mümkün olabileceği halde olmaması garip bir durum olarak karşılanmıştır. Bu noktadan hareketle İngiliz sömürge yönetiminin Türk okullarını kapamak için ileri sürdüğü gerekçeler, Ada Türkleri için samimi ve tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu durum Kıbrıslı Türklerin şikâyetine maruz kalsa da istenilen sonuca ulaşamamıştır.⁸¹

Belgede, 1931 isyanına bizzat iştirak eden Rum öğretmenlerin bile mahkeme kararıyla işlerinden çıkarıldığından, milliyetçi Türk öğretmenlerin ise sudan sebeplerle ve idarî kararlarla görevlerinden uzaklaştırıldığından söz edilmektedir. Bu konu hakkında öğretmenlikten sebepsiz yere atılan "Taği"⁸² adlı birisinin Sümer Bank'ta çalışmakta olduğu belirtilmiştir.⁸³

Rum okulları için Yunanistan'dan getirilen kitaplar okutulurken, Türk okulları için Türkiye'den gönderilecek kitapların okutulması engellenmiştir. Özellikle Türkiye'den Maarif Vekâleti'nin tavsiyesi üzerine Ada'ya gönderilen ve Ada'daki tek Türk lisesinin Müdürlüğünü yapacak olan öğretmen, Ada'daki Türklerin milli şuur ve kimliği için özen gösterirken, Ada'daki İngiliz sömürge hükûmetinin teşviki ve himayesi ile Türk okullarında ancak kendisi tarafından telif edilen, milli duyguları arındıran ve Kıbrıslı Türklerin ulusal bilinci uyandıran bir tek yazıyı bile ihtiva etmeyen kitapların okutturulmasına önem verilmiştir.⁸⁴

Bunun üzerine Ada'daki Türklerin ileri gelenleri, Ankara ile temasa geçerek, Türk kültürünün geliştirilmesi için öğretmen kadrosunun tam olduğu bir lisenin açılmasını istemişlerdir. Bu lisenin

⁷⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 3.

⁷⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2.

⁷⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 7.

⁸⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 7.

⁸¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 7.

⁸² Bu adın Tegi olması kuvvetle mümkündür.

⁸³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 1.

⁸⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 1.

açılması için Ankara'dan gelecek yardıma ilave olarak Ada Türklerinden de 1500 İngiliz lirası toplanabileceği belirtilmiştir.⁸⁵

Kıbrıs'taki ilkokullar, Türk ve Rum toplumlarının kendi bünyesinde olan okullardır. Bu yüzden Rumların, Türklerin ve Ada'da miktarları az olan Ermeni ve Maronilerin ayrı ayrı okulları bulunmaktadır. Toplum bünyesinde bulunan ilkokulların masrafları ise ilgili toplumlarca karşılanmaktadır. Buna göre her toplum, sahip olduğu mülklerin emlak vergisine munzam olarak toplanan ve maarif vergisi adıyla tahsil edilen kalemden harcanmaktadır. Toplanan bu vergi, nüfusları oranında her toplumun okullarındaki öğretmenlerin maaşlarına, mekteplerin inşasına veya tamiratına tahsis edilmektedir. Okulların günlük ve büyük olmayan idame masrafı da o okulun bağlı bulunduğu kasaba veya köydeki Rum veya Türk toplumlarınca karşılanmaktadır. Bunun için de ahalden ayrıca bir para toplanmaktadır.

Aslında ilkokulların idaresi toplumlara ait olsa da gerçekte sömürge yönetiminin sıkı kontrolü ve idaresi altında olduğu bilinmektedir. Özellikle 1933 yılında yayımlanan bir kanunla ilkokulların idaresi Maarif Encümeni adıyla kurulan yeni bir kuruma devredilmiştir. Maarif Encümeni'nin altında ise her kaza merkezinde ve bazı önemli köy merkezlerinde bir Maarif Komitesi teşkil edilmiştir.

Türk Maarif Encümeni, Maarif Müdürü'nün başkanlığı altında Maarif Müdür Muavini, Türk Evkaf Murahhası ve Sömürge Valisi'nin tayin ettiği altı Türk üyeden, Maarif Komiteleri ise Evkaf Murahhası veya vekilinin başkanlığı altında İngiliz Evkaf Murahhası, Maarif Müdür Muavini ve keza Sömürge Valisi tarafından tayin edilen üç Türk üyeden oluşmaktadır.⁸⁶

Bu suretle Maarif Encümeni ve Komiteleri, İngiliz sömürge yönetimince tayin edildiğinden ilgili toplumların milli ve yerel kurumlarıymış gibi davranmamışlardır. Bundan İngiliz kontrolünde olan Türk Maarif Encümeni ve Komitesi, Türkiye'den gelen kitapların okutulmasını engellemek için "kitapsız tedrisat usulünü"⁸⁷ kabul etmiş ve Ada'daki Türk çocuklarının Türkiye ile olan ilgisini kesmek için her yola başvurmuştur.

Lefkoşa'da 1897'de açılan Türk lisesine haricinde, genel ihtiyaç üzerine bir de Kız Lisesi açılmıştır. Bu yüzden Lefkoşa'da sadece biri erkeklere, diğeri de kızlara mahsus olan iki Türk Lisesi mevcuttur. 1937 verilerine göre Erkek Lisesi'nde 252, Kız Lisesi'nde ise 99 öğrenci okumaktadır. Bu okullar, özel durumu dolayısıyla özel okullar gibi değerlendirilmektedirler. Zira bu iki okulun masrafı, okuyan öğrencilerden alınan ücretlerle (duhuliyeye) Evkaf tarafından verilen 932 lira ve İngiliz sömürge yönetimince tahsis edilen 1880 lira ile karşılanmaktadır.⁸⁸

Ada'daki Türk liseleri, 1937 yılına kadar Türkiye'deki liselerle aynı programı takip etmekte ve müdürleriyle bazı öğretmenleri Türkiye'den getirilmektedir. Ancak İngiliz sömürge yönetimi, 1935'ten itibaren bu okullara müdahale etmeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak çıkarılan bir kanunla öğretmenlerin İngiliz tabiiyetinde bulunmaları mecburiyeti getirildiğinden Türkiye'den öğretmen getirmeye imkân kalmamıştır. Ardından İngiliz sömürge yönetimi, liselerin başına İngiliz müdürler

⁸⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 3.

⁸⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 6.

⁸⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 6; T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 3; T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124.887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 3-4.

⁸⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 7-8.

atamaya başlamışlardır. Sömürge yönetimi, İngiliz müdürler aracılığıyla Türkiye'deki liselerle aynı olan ders programını değiştirerek, tamamen ayrı bir müfredat takip etmeye çalışmıştır. Müfredat programlarında, özellikle “Türklüğe karşı yapılan bütün bu hareketlerde Türk düşmanlığı ile maruf olan Maarif Müdürü Mr. Cullen”⁸⁹ bilhassa çaba harcadığı ifade edilmiştir.

Lisenin kendi iç nizamnamesinde ifade edildiği gibi Cumhuriyet Bayramı olarak kutlanılan 29 Ekim (Teşrîn-i evvel) tarihi, resmi tatil günü olarak kabul edilmiş olduğundan öğrenciler okula gitmemektedirler. Ancak 1936 yılında İngiliz müdür, bu Bayram'ın kutlanmasını ve resmi tatil olmasını istemediğinden Bayram'dan bir gün önce öğrencilere duyuru yaparak “...ertesini gün (29 Ekim 1936) mektebin açık olduğunu bildirerek mektebe gelmelerini tembih eylemiş ise de evvelce daima o gün tatil yapmağa alışmış olan talebeden büyük bir ekseriyet mektebe gitmemiş ve mektep idaresi de talebeden dördünü müşevvik addederek bir daha diğer bir mektebe kabul edilmemek üzere tart eylediği gibi bu fırsattan istifade olunarak Türk Lisesi ismi İslâm Lisesi'ne tahvil edilmiş(tir)”⁹⁰ Böylece 1897 yılından beri adı Türk Lisesi olan okul “İslâm Lisesi” olarak değişmiş ve okulda Türk ismini taşıyan levha ve alâmetler tamamen ortadan kaldırılmıştır.⁹¹

Kavanin Meclisi'nin Türk üyeleri ile toplumun ileri gelenleri, eğitim konusundaki isteklerini Ada'daki sömürge yönetiminden doğrudan, Ankara yönetiminden de dolaylı olarak iletmışlerdir. Buna göre eğitim konusunda yapılan istekler genel olarak şu şekildedir:

1. Kapatılan ilkokulların tekrardan açılması ve öğretmenlerinin tayininin yapılarak göreve başlanması,
2. İlkokullarda, Türkiye olduğu gibi ilkokul eğitim programlarının takip edilmesi ve kitapların Türkiye'den getirilmesi,
3. Kitapsız tedrisatın bir sonucu olarak şifahi tedrisat usulüne son verilmesi,
4. Türk Lisesi'nin başına daha öncesinde olduğu gibi Türkiye'den gelen bir Türk Müdür atanması ve bununla beraber Lise yönetiminin Türk toplumunu bünyesinde olması,
5. Lise'deki ders programının, Türkiye'deki Lise programlarıyla aynı olması ve Türk Lise mezunlarının Türkiye'deki darülfünunlarına kabul edilecekleri tarzda bir program takip edilmesidir.⁹²

Kıbrıs Türk toplumunun en müstesna kurumlarından biri olan Türk Lisesi'nin ismi değişerek, İslâm Lisesi'ne tahvil edilmesi, başına öğretmenlikten mesleğiyle hiç bir ilgisi olmayan bir İngiliz müdürün getirilmesi, milliyetçi öğretmenlerin meslekten men edilmesi, işten çıkarılması suretiyle sönük bir meslek haline getirilmesi, öğrenci kontenjanların sınırlandırılması, yeni kolej sınıfları açılması gibi tedbirlerle her gün bünyesi tahrip edilmeye çalışılmıştır.⁹³

İngiliz sömürge yönetimi, Lise'den çıkan öğrencilerin Türkiye'de yükseköğretime gitmesi ve ondan sonra orada iş bularak bir daha Kıbrıs'a dönmemesi nedeniyle Lise mezunlarından Ada Türklerine bir faydası olmadığını belirtmekte ve bu müessesesinin lüzumsuz olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak

⁸⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsoloslugu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 8.

⁹⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsoloslugu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 9.

⁹¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsoloslugu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 9.

⁹² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 6.

⁹³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs'taki Türkler Hakkında”, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 3-4.

İngiliz yönetimi Lise'den mezun olanlara iş bulabilmesi için hiçbir kolaylık gösterilmemekle birlikte Türkiye'de yüksek tahsil görenlerin Ada'ya geldiklerinde çalışabilmelerine de fırsat vermemektedir. Örneğin İngiliz sömürge yönetimi neşrettiği kanunlarla avukatlık ve doktorluk gibi serbest mesleklerin ifası İngiliz üniversiteleri mezunlarına bahşedilmiştir.⁹⁴

Bu nedenle Kıbrıslı Türklerin ileri gelenleri Türkiye'ye başvurarak bu durumun önemine işaret etmiş ve Türkiye'den yükseköğretimde okumakta olan Kıbrıslı gençlerden bir kısmının eski korunmasını istemiştir. Böylece Türkiye'de tahsillerini bitirdikten sonra İngiliz sömürge yönetimi hesabına İngiltere'ye gönderilen öğrencilerin Kıbrıs'a geri gelmeleri sağlanmış ve bu suretle Kıbrıs Türk mevcudiyetinde ihtiyacı olduğu münevver zümreye sahip olacağı düşünülmüştür.⁹⁵

3.2. Evkaf İşleri ve Müftülük Meselesi:

Ada'daki Türk toplumuna malî sahada kuvvetli destek olabilecek yegane müessese Evkaflardır. Lozan Antlaşması ahkâmı hilâfına ve Kıbrıs Evkaf murahhası Münir'in delaletiyle İngiltere Kırallığına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki İngiliz yönetimi, Rum toplumunda Türklerin evkafına benzer bir müessese olmasa da kilise yönetimine ve mallarına karşı herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.

Rum kilisenin malları Rum halk tarafından belirlenen heyetle idare ettiği halde Türk evkafını İngiliz sömürge yönetimi tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare ettiği bilinmektedir.⁹⁶

Hâlbuki Kıbrıs Adası hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde bulunduğu zamanlarda Kıbrıs Müftü ve Kadısı ile Evkaf Müdürü, İstanbul Hükûmeti tarafından tayin edilmekte ve maaşları Kıbrıs bütçesinden verilmektedir. 1927 senesinde Kıbrıs Valisi bulunan ve meşhur casus Lawrence ile birlikte Arabistan'da Türklere karşı çalıştığı ve Türk düşmanı olduğu rivayet edilen John Storess isimindeki bir zat Kadı ve Müftülüğü ilga ettirmiştir. İngiliz sömürge hükûmeti, bu durumdan iki yıl önce de İstanbul'dan mansup son Evkaf Müdürü vefat eylemiş olduğundan yerine Evkaf Murahhasını tayin etmiştir. Storess, bu hareketlerinin gerekçesini Rumların ruhanî reislerine hükûmetçe maaş verilmediği halde Türk müftü ve Kadı'ya Kıbrıs bütçesinden tahsisat verilmesini hükûmetin iki topluma karşı eşit muamele yapması esasına muhalif olduğuna dayandırmıştır.⁹⁷

Müftülüğün ilgasını yalnız malî durumdan mütevellit olduğunun hükûmetçe beyan edilmesi ve bu arada Kavanin azasından Necati Özkan'a resmi makamlarca, Türklerin maaşı kendi aralarından verilmek şartıyla bir Müftü intihabında serbest olduklarının ifade edildiği şayi olması üzerine 1931 yılının Mayıs'ında, Ada Türkleri Lefkoşa'da bir Millî Kongre düzenlemiş ve avukatlıkla iştigal eden ve teceddüde taraftar ve özgür fikirli bir zat olarak tanınmış olan Hoca Said'i Müftülüğe intihap eylemişlerdir. Fakat İngiliz hükûmeti bu kararı tanımadığı gibi Müftülüğe intihap olunan Hoca Said bu sıfatla hareket ettiği takdirde hükûmet emirlerine muhalefet eylemiş addolunarak hakkında o suretle muamele yapılacağını ilan etmiştir.⁹⁸

Ancak Rumların 1931 isyanından sonra vaki olarak Ada'daki birçok hürriyet sınırlandırılmış ve bu sınırlandırma Ada Türklerini de etkilemiştir. Müftülüğün ilgasından önce Müftü bulunan zat yeniden

⁹⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 4.

⁹⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 6-7.

⁹⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 2.

⁹⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 3-4.

⁹⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 4.

ihdas olunan ve maaşı Evkaf varidatından verilmekte olan Fetva Emaneti'ne tayin edilmiştir. Fakat muayyen bir vazifesi ve prestiji olmayan bu memuriyet göstermelikten başka bir şey değildir.⁹⁹

O dönemde Kıbrıs'ta üç adet Şer'i Mahkeme vardır. Hakimler, Evkaf tarafından tayin edilmekte ve maaşları Evkaf'tan verilmektedir. Vazifeleri nikâh, talâk ve veraset gibi işlere müteallik davaları fıkıh ahkâmı dairesinde ruiyet etmektedir. Bu mahkemelerin kararlarının İstinaf Mahkemesi'nce nakız edilebilmesi lüzumsuzluklarını göstermektedir. Türklerin aile hukuku mesailinin Türk Kanunu Medenisi'ne mümasil bir kanunla tespit edilmesi için vaki müracaatları da semeresiz kalmıştır.¹⁰⁰

İngiliz hükümeti, Türk hukukunu müdafaa eden Kıbrıs Müftüsü namıyla Başkadı ve kazalarda bulunan üç kadı ile üç naib aleyhine mütemadiyen hücum etmiştir. Müftü ile Başkadı ve üç kaza kadısı varidatı genel bütçeden maaş almaktadırlar. Rum ise genel bütçeden bu maaşların verilmemesi için senelerce uğraşmışlardır. Kıbrıs valileri ise o gibi uğraşlara karşı daima mukavemet etmişlerdir. Ancak daha soranları bu baskılara dayanamayan İngiliz valiliği Müftülüğü ve Başkadılık ile üç kaza naiblerini lağvetmiştir. Müftülük makamını Kıbrıs Evkaf murahhaslığının emrinde ve maiyetinde olmak ve maaşı evkaf sandığından verilmek üzere Fetva Eminliği'ne tahvil etmiştir.¹⁰¹

Şeriye Hakimleri aynı zamanda kazalarının evkaf vekili sıfatıyla amil olduklarından bunlar dahi evkaf murahhaslarının maiyet memuru oldular. Hâlbuki mühim vakalar zuhurundan Türkler o gibi makamların himayesine iltica etmekte ve himaye görmektedirler. Özellikle Kıbrıs Müftüsü; lüzum gördükçe ilannameler neşretmekte, davetnameler göndermekte ve Ada'nın ileri gelenlerini toplamakta, meşveret yapmakta ve neticede İngiliz hükümetine müracaat ederek keyfiyeti anlatmaktadır.¹⁰² Bu gibi haller Kıbrıslı Türklerin bir nevi cemaat teşkilatından ibaret olup Türkler için epeyi bir mevcudiyet idi. Müftülük makamı lağvedilince bütün bu gibi haller ve hareketler dahi hep birlikte ortadan kalmıştır.

Ada Türkleri, İngiliz sömürge yönetiminin yaptığı birçok işleri kendi hayat ve mevcudiyeti için büyük bir zayıat olarak telakki etmişlerdir. Bu nedenle Kavanin Meclisi üyesi Mehmet Necati Özkan, İngiliz sömürge yönetimine şikâyette bulunarak müftülük makamının tekrardan ihyasını istemiştir. Dönemin sömürge Müsteşarı, cevap olarak Türkler istedikleri müftüyü kendileri seçip atayabileceğini belirtmiş ve müftü intihabına sömürge yönetimin muhalif olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda Müsteşar, Lozan Muahednamesi mucibince Türklerin müessesatı diniyesine müdahale etmek niyetinde olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine bütün Ada köylerinden ve kasabalarından azalar seçilmiş ve Lefkoşa'da 1 Mayıs 1931 tarihinde büyük bir Kongre akdedilmiştir. Kongreye katılan üyeler, istedikleri müftüyü seçmişlerdir.¹⁰³ Kongrenin bu muamelesi Ada'da müftü tayini usulüne, ananesine ve İslâm şeriatına uygundur.

⁹⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 5.

¹⁰⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 5.

¹⁰¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2.

¹⁰² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2-4.

¹⁰³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 4.

Aslında İngiliz sömürge yönetimi, Kıbrıs müftüsünü resen ve doğrudan doğruya hiç bir zaman tayin etmemiştir. Münhal vukuunda ileri gelenlerin ve çağrılan kimselerin imzaları alınarak İstanbul'a gönderilmiş ve orada dönemin Şeyhülislamı, Müftü'yü tayin etmiştir. Atanan bu Müftüyü, yeren İngiliz sömürge idare tanımakta ve anlaşmalara uygun olarak genel bütçeden maaş verir da vermektedir.¹⁰⁴

Ada'daki Müftülerden, serbest olması ve İngiliz sömürge yönetimine karşı İslâm toplumunu himaye etmesi istenmektedir. Bu yüzden Müftülük makamı, İngiliz sömürge yönetiminin himayesi altında değildir. Hâlbuki Kıbrıs Valisi, Kıbrıs'ın son müftüsünü doğrudan ve kimseye sormaksızın kendi tayin etmiş ve bir müddet sonra da o makamı Fetva Eminliği'ne tahvil eylemiştir. Bu durumda, Ada'daki Müftülük müessesesi, Ada'daki Türk toplumu için hayırlara vesile olmamıştır. Zira İngiliz sömürge yönetiminin bir memuru olan Müftülük makamı, ister istemez sömürge yönetiminin nüfuzu altında girmiştir. Bunun içindir ki Umumî Millî Kongre (1931), kendi aralarından emin bildikleri, namus ve iktidarına itimat ettikleri bir kimseyi müftü seçmişlerdir. Müftü olarak seçtikleri kimse, "...öteden beri marufları olub, Kıbrıs'ın Meclis-i Kavanin azalığında hizmeti sebkeken hür ve genç fikirli ve aynı zamanda hususatı diniyede teceddüt isteyen ve müteceddidane makaleleri ile ...daima tenvir eyleyen ve halihazırda Lefkoşa'da dava vekâleti ile iştilal eylemekte bulunan Hoca Said'i ittifakı ara ile intihab ettiler... İntihab ettikleri mumailiyh müftinin riyaseti altında bir de cemaati İslâmiye teşkili yabdılar ve kararlarını hukûmete yazdılar. Vali bu yoldaki harekâtı tanımadı ve tanımadıktan başka intihabedilen müfti hakkına da, eger o gibi bir sıfatla amil olduğu takdirde takıbatı kanuniyede bulunacağını ilan etti. Bu suretle müfti intihabı ile cemaati İslâmiye teşkilatımız akim kaldı ve resmî bir şekil alamadı".¹⁰⁵

Bu gelişmelerden sonra Kıbrıs Türklerinin ileri gelenleri, Ankara Hükümetine müracaat ederek, 1 Mayıs 1931 tarihinde içtima eden Umumî Millî Kongre'nin Müftülük makamı hakkında ittifakla karar verdiği hususları İngiliz sömürge yönetimince tanınması, Kongre'nin seçtiği Hoca Said'in müftü olarak kabul edilmesi, maaşının Kıbrıs Evfak-ı İslâmiye Sandığı'ndan verilmesi ve Müftü'nün riyaseti altındaki azaları serbest kimselerden olmak üzere Ada'da dokuz azadan müteşekkil bir cemaat-i İslâmiye teşkiline müsaade edilmesi, bu müessesenin tanınması, Cemaat-i İslâmiye azasını seneden seneye tensip edeceği altı aza tarafından Kıbrıs Evfak-ı İslâmiye bütçesinin senede bir defa tetkik ve tasdik edilmesi ve mevcut şer'i mahkemelerde meriyülicra olacak ve muhit ile ihtiyaçlarımıza tetabuk edecek ahkâmın yeniden tedvin edilmesi ve bu yolda bir kanunu medenî tanzim olunması için yardımcı olmasını istemiştir.¹⁰⁶

Aslında Kıbrıs Türkler için bundan başka meseleler daha vardır. Fakat Kıbrıslı Türklerin ileri gelenleri daha çok en mühim ve en hayati meseleleri dile getirmişlerdir. Buna göre Kıbrıs Türklerin kanaat önderleri, esasen dile getirmeye çalıştıkları şey Ada'daki Türk varlığının temel taşı olarak gördükleri konuları gün yüzüne çıkarmaktır. Bilhassa Kongre'de seçtikleri Müftü ile birlikte bir Cemaat-

¹⁰⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 4.

¹⁰⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 4-5.

¹⁰⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 5-6.

i İslâmiye teşkili edilecek olursa Ada Türkleri için yeni bir hayat devresi açılmış olarak görmektedirler.¹⁰⁷

İşin ilginç yanı Ada Türklerinin ileri gelenleri, Ada'da müftü bulundurulmasını talep etmesinin nedenini, Türklerin "...hususatı diniyesini kuvvetleştirmek maksadına mebni değildir. Cezirede Türkler, kâfi derecede tenevvür etmiş ve dini taassublardan kurtulmuş laik bir cemaat halindedirler. Bu halde bir Müftü bulundurulmasını istediğimiz, münhasıran cemaat işleri ile uğraşacak ve fena cereyanlara karşı kanun dairesinde cemaati müdafaa edecek bir teşekkül bulundurmaktır"¹⁰⁸.

Bunun yanı sıra Türklerin bu yoldaki müracaatı, "...milli ve hayati ve aynı zamanda hususatı diniyede teceddüt isteyen ve Türkiye'nin dini inkılablarına hürmet eden bir teşekkül gayretinden ileri gelmektedir. Hatta dinen mutaassıb yahut müteredit olan ve din meselelerini akıl ve hikmete tevfikân kabul etmeyen ve tevfik eylemek kudretinde olmayan ve aynı zamanda Türk cemaatının bugünkü ihtiyaçlarını takdir etmeyen ve asrın teceddütlerine hürmeti olmayan bir müftiye hiçbir zaman tarafta olamaz"¹⁰⁹ diyerek konuyu dikkat çektiği görülmüştür.

3.3. Siyasî Gelişmeler:

1936 yılında Türkiye'ye gönderilen bir belgede o dönemde Kıbrıs'ta Kavanin Meclisi'nde 12 Rum, 3 Türk (Necati Özkan, Zekâ, Doktor Eyüp) ve 9 İngiliz (Meclis'deki İngiliz azalar müntahap olmayıp mahalli Hükûmet tarafından tayin olunurlar) üyeden oluştuğu görülmüştür.¹¹⁰ Ancak 1931 ihtilâlinde beri Kavanin Meclis toplantıya davet edilmemiştir.

Ada Türklerinin önemli müesseselerinden olan Müftülük makamı, 1928 tarihinden beri mülğadır. Bu suretle Türk cemaatini temsil edecek ve İngiliz sömürge yönetimi nezdinde Türklerin haklarını ve iddialarını müdafaa edecek bir kimse ve müessese yoktur.¹¹¹

1936 tarihli belgede ise Kıbrıs Türk halkının mutaassıp olmadığını belirterek, toplumun isteklerini sömürge yönetimine ulaştırabilmek için Avukat Said Bey'i müftü seçtikleri belirtilmiştir. Ancak bu seçimi, İngiliz sömürge yönetiminin kabul etmediği ifade edilmiştir.¹¹²

Ada'daki durum tespitine devam eden belgede, merkezi sömürge yönetimince genel bütçesinden maaş alan Türk cemaati mamurlarının maaşları kesildiğinden söz edilmiş ve buna Mahakim-i Şeriye memurlarının da dahil olduğuna işaret edilmiştir.¹¹³

Belge, Kıbrıslı Türklerin ezilmemesini ve haklarının korunmasını temin için Necati Özkan ve arkadaşlarının yerel sömürge yönetimi nezdinde semere vermeyen teşebbüslerde bulunduğu da belirtilmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 6.

¹⁰⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 6-7.

¹⁰⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 6-7.

¹¹⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 1.

¹¹¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 2.

¹¹² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 2.

¹¹³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 2.

¹¹⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 2.

Bu manada Ankara hükümetinin siyasi sahada İngiltere ile inkişaf etmekte olan dostluğundan istifade ederek, yapacağı dostane bir teşebbüsle Ada'daki Türk toplumuna yerel yönetimce hüsnü teveccühünü göstermesi istenmektedir.¹¹⁵

İngiliz sömürge idaresi, Kıbrıs ahalisini genel olarak milliyetlerini nazarı itibara almaksızın dinlerine göre tefrik etmekte olduğundan Türkleri de resmen İslâm cemaati olarak tanımaktadır. Fakat İslâm denilen bu halk çok büyük bir çoğunluğu Türk'tür. Bazı kenar köylerde Rumca konuşan Müslümanlar varsa da Rum ekseriyeti arasında kalmaları ve kimsenin kendileriyle ilgilenmemesi yüzünden dillerini unutan bu kişilerin bir kısmı tekrar Türkçe öğrenmeye başlamış ve diğerlerinin de yakın zamanda tamamıyla Türklüğe avdet edecekleri memul bulunmuştur.¹¹⁶

Kıbrıslı Türkler, genel olarak Türkiye'de cereyan eden hadiselerle ilgi göstermektedirler. Örneğin Montrö Konferansı'nda ve Hatay meselesinde Ankara hükümetinin başarısı Kıbrıslı Türkleri sevindirmiş ve tâbi oldukları baskıcı rejime rağmen sevinç hislerini daima göstermişlerdir.¹¹⁷

1937 tarihli belgede, Kıbrıs Türklerinin cemaat teşkilatının olmadığından söz edilmektedir. Bu sebeple Türk cemaati adına yerel sömürge yönetimiyle temas edebilecek ve bu sıfatla sözünü dinletebilecek hiçbir makam mevcut değildir. Mevcut tarihlerde Evkaf Murahhası makamını işgal eden Münir Bey, kendisine cemaat reisi süsünü vermekte ve hükümetin de desteğiyle ve hareketiyle kendisini o sıfatla tanıtır olmuştur.¹¹⁸ Ancak Murahhas Münir'in yerel sömürge hükümeti tarafından tayin edilmesi ve şahsen Türklerin itimadına mazhar bir şahsiyet olmaması nedeniyle böyle bir iddianın yerinde olmadığını göstermektedir.¹¹⁹

1931 yılında Rumların Ada'nın Yunanistan'a ilhakını talep ederek isyankâr tutumda bulunması ve bu arada Lefkoşa'daki Vali konağını yakmaları üzerine yerel sömürge hükümeti Ada'nın idare şeklini değiştirerek, devam eden Kavanin Meclisi'ni ilga etmiş ve Belediye azasının halk tarafından seçilmeyerek bizzat merkezi hükümetçe tayini usulünü geçilmiştir. Bu durum, Türklerin seçtikleri üyelerden mahrum olmasını sebebiyet vermiştir.¹²⁰

Kıbrıslı Türkler bu zorlu koşullarda yaşamaya çalışırken, geçmişte ve gelecekte hissiyat ve maneviyatının kaynağını gördüğü yegâne unsur Türkiye Cumhuriyet Devleti ve Hükümeti olduğu belirtilmiştir.¹²¹ Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Hükümeti'nin Kıbrıslı Türklere yardım ve destek çıkabilmesi, dış politika fırsatı açısından pek de müsait olmadığı görülmektedir. Bu sebeple Ada'daki Türklerin meseleleri, bir devlet umuru dahiliyesine müdahale suretiyle değil, bilhassa dostane tavassut suretiyle halledileceği kanaati uyanmıştır.¹²² Özellikle Türkiye ile İngiltere arasında ananevî

¹¹⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 3-4.

¹¹⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 2.

¹¹⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 3.

¹¹⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 3.

¹¹⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 3.

¹²⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 4.

¹²¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 5

¹²² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne

dostluk bağları geliştikçe Türk Hükümeti'nin Ada'daki Türkleri himaye edebileceği, idaresi altında olunan İngiltere Hükümeti'nin Ada'daki Türkleri dost nazarı ile göreceği ve Rumların hücumlarına karşı önceki durumlarda gibi Türkleri müdafaa edeceği ve bugüne kadar Kıbrıslı Türklerin ziyanına olarak yaptığı hataları tashih eyleyeceği yargısına varılmıştır.¹²³

Buna göre Kıbrıslı Türkler, Ada'daki varlığını ve mevcudiyetini sürdürebilmek için "...millî hissiyatımıza hükümet tarafından hürmet edilip rencide edilmemesi ve bu cezirede hayat ve mevcudiyetimizi haleldar eden ve tehlikeye düşüren şeylerin tashihi ile cezirede Türk cemaatinin, Rum cemaatine nisbeten daha ağır ve farklı muamelelere tâbi tutulmaması"¹²⁴ şeklinde tanımlamışlardır.

Ancak 1931 tarihinde Rum halkının çıkardığı isyan neticesinde Kıbrıs Türklerinin kimlik ve varlık mücadelesi ciddi bir şekilde akamete uğramıştır. Bu dönemde Ada'daki Türk toplumunun ana siyasası Anavatan olarak görülen Türkiye'ye, onun ideallerine ve duygusuna sarsılmaz bir irade ile bağlılığında görmektedir.¹²⁵

Bütün bu olumsuz koşullara altında yaşayan Kıbrıslı Türklerin, arzu edildiği gibi şuurlu ve milliyetlerine bağlı bir kitle olarak yaşamalarının temin edecek birtakım tedbirlerin alınması gerektiğine işaret eden belgelerde şu konulara işaret edilmektedir.

1. Kıbrıs Türklerinin milliyetlerinin mevcut sömürge yönetimince tanınmasını ve onların millî kültürlerini geliştirerek yaşatılmasını,
2. Bu gerçekleştirebilmek için de İngiltere Hükümeti ile istişare kanallarının açık tutulmasını,
3. Ada'da tatbik edilen siyasetin İngiltere merkezi hükümetinin bir prensip haline getirmenin şart olduğunun belirtilmesi,
4. İngiltere'nin Afrika sömürgelerinden gönderdiği memurlar, Ada'daki Türkleri "...Afrika zencileri ile kıyas eyleyen dar kafalı müstemlekât memurları..."¹²⁶ davranmasının yanlış olduğu,
5. Türkiye ile İngiltere hükümetlerinin, dönemin koşulları itibarıyla dostluklarının geliştiği bir sırada Türk Hükümeti'nin Ada'daki Türk soydaşları ile alakadar olduğu munasip bir şekilde ifade edilirse, tatbik edilen siyasetin tadil edilmesi mümkün olabileceği belirtilmiştir.¹²⁷

Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 5.

¹²³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 5.

¹²⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 5.

¹²⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 5.

¹²⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 6.

¹²⁷ Daha geniş bilgi için bkz. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 6.

3.4. İktisadî Meseleler:

Kıbrıs'taki Türk toplumu iktisaden, bilhassa Rum toplumuna göre çok geri bir vaziyette bulunmaktadır. İngiliz işgalinden evvel Ada emlâkinin genel durumu Türklerin elinde bulunduğu bilinmektedir. Ada'daki Türk konsolosun yaptığı araştırmaya göre geçmişte Lefkoşa çarşısındaki esnafın ekseriyetini Türklerin oluşturduğuna işaret etmektedir. Fakat raporun tanzim edildiği 1937 yılında ise bu vaziyetin tamamen değiştiğini ve emlâkin ekseriyeti Rumların eline geçtiğini, ticaret ve sanayinin Rumlara intikal ederek bir kaç esnaftan başka ticaretle meşgul olan Türk kalmadığına vurgu yapmaktadır.¹²⁸

Aynı zamanda raporda, Türklerin elinde bulunan emlâkin, şehir ve köylerde genel emlâkin dörtte birini teşkil ettiğine ilişkin değerlendirme de yapılmaktadır. Fakat bu emlâkin sahiplerinin ekseriyetle de borçludurlar. Şunu ilâve etmek lazımdır ki emlâk sahiplerinin borçlu olması yalnız Türklerde görülen bir şey değildir. O dönemin şartlarında Kıbrıs'ta yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Rum emlâk ve arazi sahipleri de aynı vaziyette bulunmaktadırlar. Yalnızca para ikraz eden sermayedarlar hemen hemen tamamı Rum olduklarından Rumlara ait olan arazi yine Rumlara geçerek toplumun genel servetinin eksilmemesi mukabil, Türk emlâki de yine Rumlar eline geçmekte ve Türk emlâki miktarı azalmaktadır. Hükûmet, Ada'da mühim bir sosyal mesele halini almış olan bu köy borçları meselesini tetkik ve halle uğraşmakta ise de şimdiye kadar bir çare bulunamadığından söz eden belge, Kıbrıslı Türklerin aleyhine bir durum geliştiğine işaret etmektedir.¹²⁹

Kıbrıs Türk toplumunda iktisaden düşük vaziyette olması doktor, avukat gibi serbest meslek erbabının miktarının azalmasına da saik olmaktadır. O günkü şartlarda Türk üniversitelerinde ve yüksekokullarında okuyan birçok Kıbrıslı Türk genç, tahsillerini ikmal ettikten sonra Ada'ya dönmeyerek Türkiye'de bir görev almakta veya serbest çalışmayı tercih etmektedir. Bunların bu hareketlerinde millî bir idare altında serbest ve müstakil yaşamak arzusunun da müessir olması tabii görünmekle beraber, Kıbrıs'ta fakirleşen Türk toplumunun kendisini besleyememesinin başlıca amillerinden birisi olmuştur.¹³⁰

Kıbrıs'taki Türk toplumu birçok cihetten zayıflamakla beraber bugüne kadar milliyetini ve hüviyetini muhafaza etmiş, Ada'da ihmal edilmez bir kuvvet olarak kalmıştır. Ancak Kıbrıs Türkler 1930 yıllarda iktisaden çok düşmeye başlamıştır.¹³¹ Kıbrıs'ta Türklerin şuurlu bir kitle olarak idamesi arzu edildiği takdirde iktisaden gelişimini temin edecek tedbirlerin alınması gerektiğine işaret eden Ada'daki Türk Konsolosu, yabancı bir idarede kahir ve mutaassıp bir ekseriyet içinde ekalliyette kalan Türk toplumunun canlı bir halde devam etmesi için iktisaden kuvvetli bulunmasına ve bunun gerçekleşmesi için de Türkiye'deki İşbankası'nın Lefkoşa'da bir şube açmasına himmet ve delâlet edilmesi ve başta İşbankası olmak üzere diğer ticarî faaliyetlere değer verilmesine ve bu suretle Kıbrıs'ın Türkiye ile olan ticarî muamelâtının azamî nisbette inkişaf ettirilmesine dikkat çekmiştir.¹³²

¹²⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 9.

¹²⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 10.

¹³⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 10.

¹³¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 11.

¹³² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 6.

Kıbrıs Türklerin iktisadi vasiyeti hakkında geçen raporda, Türk toplumunun iktisaden geri kalmasının sebebini ikiye dayandırmaktadır.

1. Ada'nın genel iktisadî vasiyeti iyi değildir.
2. Ada'daki bütün ticaret sektörleri Rumların eline geçmiştir.¹³³

Ayrıca rapora göre Rumlara ait ticaret evlerinde, bankalarında ve saire gibi diğer müesseselerinde Türk çalışanlarının hemen hemen bulunmadığından söz etmekte ve bu nedenle Türklerin bu sahalarda iş bulma imkânının bulunmadığına işaret etmektedir.¹³⁴

Ada'daki Türklerin iktisadî vaziyetinin ıslahı içinde millî Türk bankalarından birinin burada bir şube açması, iktisadi teşebbüslere girişecek Türklere az bir faizle ikrazda bulunması pek faydalı olacağı tespiti yapılmıştır. Bu suretle birçok Ada Türk'ünün ticarî hayata atılmasını temin etme ve kurulacak yeni müesseselerde birçok Türk gencine iş bulma mümkün olacaktır.¹³⁵

Ada'daki Türk konsolosun tespit ve önerilerine göre İskenderun'a sefer yapan Türk vapurlarının Kıbrıs limanlarından birine uğraması da Kıbrıs ile Türkiye arasında münasebeti daha normal bir hale getirerek önemli bir yarar sağlayacağını ifade etmektedir.

Özellikle yaz aylarında Adana ve Mersin gibi bazı vilâyetlerde, önemli miktarda zirai ameleye ihtiyaç olduğu bilindiğinden, Kıbrıs'ta işsiz kalan ve yaşamak için pek cüzi yevmiyelerle iktifa mecburiyetinde bulunan Kıbrıslı Türklerin hususi visa (vize) şartları altında bir kaç ay çalışmalarına izin verilmesi istenmektedir.¹³⁶ Böylece halkın refahına yardım edebileceği düşünülmektedir.

Ancak bu hususta Ada Konsolosu'nun önerisi önemlidir. Zira Ada'da yapılabileceklerle ilgili olarak bunların teferruatının tespiti ancak Ankara Hükümeti'nin Kıbrıslı Türklerin muavenet hususunu bir prensip olarak kabul etmesinden sonra mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Bu hususla ilgili olarak Ada Konsolosu, bu muavenet arzu edildiği takdirde bir an evvel karar altına alınarak tatbikine geçilmesinin şart olduğuna da dikkat çekmektedir.¹³⁷

Aynı zamanda ciddi bir uyarı da yapan Konsolos, bir kaç yıl geç kalınması halinde Kıbrıs Türkleri her yönden geri vaziyete düşeceği ve Ankara Hükümeti'nin arzu ettiği gibi şuurunu ve milliyetini müdrük bir kitle olarak idamesi imkânsız bulunacağına ilişkin değerlendirmesini sunmuştur.¹³⁸

Bu hususa dikkat çeken Mehmet Necati Özkan da birtakım önerilerde bulunmuş ve bununla ilgili raporunu Ankara Hükümeti'ne sunmuştur. Buna göre Özkan:

¹³³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 5.

¹³⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 5.

¹³⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 7.

¹³⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 7.

¹³⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 7.

¹³⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 7.

1. Kıbrıs'ta Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin Mısır'da olduğu gibi bir sigara fabrikası tesis edilmesini,¹³⁹

2. Kıbrıs'ta İşbankası'nın bir şubesinin açılmasını,

3. Sümer Bank'ın yerli mallar pazarının açılmasını teklif etmiştir.¹⁴⁰

Mehmet Necati Özkan'a göre bunlar yapılması suretiyle "birçok Türk aileleri iş bulacak ve sıkıntıdan kurtulacaktır"¹⁴¹ diyerek, kendisinin de bu vadede ilk adımı attığını ve bir fabrika ve iki ticarethane açtığını ifade etmiştir.

3.5. Kıbrıslı Türklerin Göç Etmesi:

1936 yılı belgesine göre Kıbrıs'ta mevcut muhtelif anasının nüfusu şu şekildedir. 300.000 Rum: 65.000 Türk ve 4.000 Ermeni nüfusu vardır.¹⁴²

Ada'da yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılar Kıbrıslı Türklerin hicret etme duygusunu giderek perçinlemiştir. Özellikle Lozan Antlaşması'ndan sonra yaşanan gelişmeler bu durumu daha da yoğunlaştırmıştır. Ancak bu halkın mümessili ve 65 bin Türk'ten 63 bininin kendi partisine mensup olduğunu söyleyen Mehmet Necati Özkan ve diğer arkadaşları İngiliz sömürge yönetiminin bu husustaki noktayı nazarını öğrenmeden Ada'yı boşaltma mesuliyetini üzerlerine almak istemediklerini belirten bir raporu Ankara'ya iletiği görülmüştür.¹⁴³

Ne var ki Ada'da Türklerin kalması isteniyorsa yapılması gerekenleri ifade eden Özkan, şu konulara dikkat çekmektedir:

1. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin iktisaden kuvvetlendirmesi gerektiği,

2. Eğer Türk halkının Ada'dan hicreti kurtuluş olarak görülüyorsa biran evvel ana yurda naklinin mümkün olup olmadığının sorgulanmasını ve Anayurt'a dönülecek ise pek çoklarının Ankara Hükümeti'ne ağırlık vermeden yaşayacak kadar servetleri olduğu,

3. Ancak Lefkoşa Komiseri'nin Türkiye'ye hicret eden Türklerin bir daha geri dönemeyeceği şeklinde vaki tehdidinin belirdiği görülmüştür.¹⁴⁴

Bu sebepten ötürü Kıbrıs'taki Türk yetkililer Anavatan'a hicret etmek konusunu gündeme getirmiş ve Ankara'nın bu konuda alacağı vaziyet hakkında direktif almak istemektedirler.¹⁴⁵

Türkiye'nin Hariciye Vekâleti ve Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi ise Kıbrıs'taki Türk azınlık hakkında Larnaka Konsolosluğu'ndan alınan yazıya göre Kıbrıs Türkleri Ada ahalisinin beşte birine yakın bir kısmını teşkil ettiği, 1935 senesinde neşredilen resmi bir istatistiklere göre 365.000 tahmin olunan genel nüfustan 65,000'nin Türk olduğu beyan edilmektedir.¹⁴⁶

Aslında Kıbrıs'taki İngiliz sömürge yönetimi Türk toplumuna uyguladığı baskı ve iktisadî vasiyetlerinin zor olması Türklerin büyük bir kısmında hicret arzusunu uyandırmıştır. Cumhuriyet Hükümeti'ni ahiren ittihaz eylediği karar üzerine Kıbrıs'tan gelecek muhacirlerin kati surette kabul edilmemekte olduğundan Konsoloslukça bu konuyla ilgili olarak müracaat kabul edilmediğini ve

¹³⁹ Bu dönemde Rumların Ada'da beş sigara fabrikası vardır. Yapılan incelemeye göre açılacak bir Türk fabrikasının senevî 100 bin kilo Türk tütününü işleyebileceği ifade edilmiştir. Bunun için bkz... T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 3.

¹⁴⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 3.

¹⁴¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 3.

¹⁴² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 1.

¹⁴³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 2.

¹⁴⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 4.

¹⁴⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 4.

¹⁴⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsoloslukça-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 2.

pasaport verilmediğini belirten bir rapor Ankara'ya gönderilmiştir.¹⁴⁷ Bu vasiyet karşısında 1937 yılında birçok Kıbrıslı Türk kayıklarla ve vesikasız olarak Anadolu'nun güney limanlarına gitmişlerdir.¹⁴⁸ Bu hadise, hicret arzusunun ne dereceye kadar kuvvetli olduğunu ispat etmesi açısından önemlidir. Gerçi izinsiz olarak kayıklarla Türkiye'ye gidenlerin bilahare iade edilmeleri, bu hadiselerle nihayet vermiştir. Fakat bu hususta yapılacak küçük bir müsamaha binlerce kişinin Türkiye'ye hicretini imtina edeceğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Yalnız diğer bir kısmı muhacirler vardır ki bunların hicretleri devam etmektedirler. Bunlar da tahsillerini ikmal için Türkiye'ye gidenlerdir ki hemen bilaistisna Türkiye'de kalmakta ve yavaş yavaş Kıbrıs'la alakalarını kesmektedirler.

Pek tabii ki Kıbrıslı Türkler okuyup aydın bir kişi olarak yetişmeleri gerek kendileri gerekse Kıbrıs için çok faydalı olacaktır. Fakat neticede Kıbrıs'ta aydın zümresinden kimse kalmamış gibidir. Zira bu zümre Türkiye'de kalmayı tercih ettiğinden, Kıbrıslı Türklerin yalnızca esnaf ve köylüden ibaret bir kitle olarak kalmasına neden olacağına ilişkin bilgi verilmektedir.¹⁴⁹

Kısacası Kıbrıslı Türklerin Ada'da barınmasına engel olacak mahiyetteki hadiseleri, yerel sömürge yönetiminin baskısı, Ada'nı iktisadî vaziyetinin darlığı ve bunlardan mütevellit olan hicret sayısı olarak üç maddede toplamak mümkündür.¹⁵⁰

3.6. Kıbrıslı Türklerin Atatürk İlkelerine Bağlılık:

Kıbrıs'ta sakin Türkler genellik itibarıyla Türk inkılabını ve prensiplerini kabul etmişlerdir. Türkler, Ada'nın idarî vaziyetinin bahsettiği imkânlar nisbetinde Türkiye'de yaşanan inkılapları ve yenilikleri tatbik etmeye çalışmışlardır. Örneğin Türk harfleri gazetelerde ve okullarda kabul edilmiş, bütün Türkler, birkaç ihtiyar ve adedi sınırlı "eski kafalı"¹⁵¹ müstesna olmak üzere hemen kâmil şapka giymişlerdir.

1937 tarihli belgeye göre Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye ve Türk inkılabına merbutiyetleri o derece kuvvetlidir ki, içlerinden taraftar olmayanlar bile zahiren taraftarmış gibi görünmeğe lüzum hissetmişlerdir. Bu vaziyet karşısında yalnız Evkaf Dairesi'nde levhaların Arap harfleriyle yazılı olması ve Evkaf Murahhası olan Mehmet Münir Bey'in fes giymekte ısrar etmesi, bu idare ile Ada Türkleri efkârı umumiyesi arasındaki ayrılığı artırmaktan başka bir işe yaramadığı tespit edilmiştir.¹⁵²

Bu sırada Kıbrıs'taki Türklerin ileri gelenleri, İngiltere hükümetinin idaresinde bulduklarına ve bu vaziyette İngiltere hükümetine tâbi olmaları gerektiğine işaret etmişler, ancak bundan kendilerinin mesul olmadıklarını belirtmişlerdir. Ada Türklerinin mevcut koşullarda çektikleri bütün sıkıntıların sebebini eski hilafet idaresindeki çabaların bir sonucu ve cezası olduğuna vurgu yapmışlardır.¹⁵³

¹⁴⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 5.

¹⁴⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 5.

¹⁴⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 5-6.

¹⁵⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs'taki Türkler Hakkında", Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 2.

¹⁵¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 3.

¹⁵² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 3.

¹⁵³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne

Özellikle 1878 yılında Osmanlı Hükümeti'nin kendi selameti için Kıbrıslı Türkleri kurban vermiş ve "bizi başka ellere teslim eylemiş(lerdir)"¹⁵⁴ görüşü ağırlık kazanmıştır. Bununla beraber Ada'da kısıp kalan Türkler, kendi "Türklük seciyelerini bozmamışlar, kanlarına ecnebi kanı karıştırmamışlardır. Bunun içindir ki Anavatan muhabbetini unutmadık ve unutmayacağız, zaten Anadolu'nun kucağında ve yalnız idare noktasından ayrılmış isek de hissiyat ve maneviyat cihetinden aramızda hiçbir ayrılık kabul etmiyoruz. Bizim idarî vaziyetimiz her ne olursa olsun, herhalde ve cemi zamanda hissiyat ve maneviyatımızın, millî hayat ve varlığımızın evvela memba, saniyen kiblesi Türkiye'dir. Binaenaleyh idarî hususta İngiltere Hükümeti'ne müracaat ediyor isek de buradaki hayat ve mevcudiyetimize taalluk eden mesailde size müracaat eylememiz lazımdır ve bu babda hiçbir yanlımız yoktur kanaatindeyiz. İşte bu lüzum ve kanaat eseri olmak üzere huzuru devletlerine bir arıza takdimine cesaretyab oluyor ve sair mühim meselelerinize birlikte bu arıza münderecatının da Kıbrıs Türk cemaatinin dilekleri olmak hasebiyle mühim addedilmesi ricasında bulunuyoruz"¹⁵⁵ diyerek durum değerlendirmesi yapılmıştır.

Görülüyor ki Kıbrıslı Türklerin ileri gelenleri, Türkiye'nin büyük ve önemli birçok işlerine ilâveten Ada Türkleri'yle de ilgilenmesini istemişlerdir. Zira Ada Türkleri kimsesiz kaldığını ve bununla beraber bir taraftan yerel sömürge hükümetinin, diğer taraftan da Rumların baskı altında sıkışıp kaldığını ifade ederek, Ankara'dan yardım talebinde bulunmasını mazur görülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu suretle "...cihan durdukça durmasını, azamet ve ikbalin en yüksek derecelerine kadar çıkmasını samimi kalbimizden arzu ve dua eylediğimiz Türkiye Cumhuriyet Hükümeti'nin sırası geldikçe mazharı lütuf ve inayetleri olmamızı ve her nasılsa Anavatan'dan ayrılmış ve ecnebi ellere düşmüş olan şu bir avuç Türk evladının da unutulmamasını ister ve bekleriz"¹⁵⁶ diyerek konuya dikkat çekmişlerdir.

Ardından 1939 tarihli belgede Kıbrıslı Türk için büyük bir tedirginlik istediklerini belirttikten sonra Kıbrıs'ta Türklüğün vasiyeti daha mühim bir safhaya girdiğini ve Ada'da "...ekalliyette yaşamak mecburiyetinde kalıpta milli harsımızı ve milli kültürümüzü idame ettirebilmek için İngiliz Türk dostluğundan istifade etmek zamanının hulûl ettiği bu sıralarda çalışacak olan bir gazeteye şiddetle ihtiyacımız vardır"¹⁵⁷ diyerek toplumsal bilinç için gazete çıkarmak niyetinde olduklarını ifade etmişlerdir.

1938 tarihli belgede ise Kıbrıslı Türklerin vaziyeti Ankara'ya arz edilmiş ve bunların birçok müşkülâtlarla karşılaşmakla beraber henüz mevcudiyetlerini muhafaza edebildikleri ve kendilerini bazı yönlerden muavenet edilmek imkânı bulunursa şuurlu bir kitle kalmasını sağlamak ve Kıbrıs'ta Türklerin yaşamasını temin etmek niyetinde olduğu ifade edilmektedir.

Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 1.

¹⁵⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 1.

¹⁵⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 1.

¹⁵⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup", K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 1.

¹⁵⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan Tarafından C.H.P. Umumi Kâtipliğine Yazılan Mektup", Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği-Ankara, Dosya No: 030.10.36.218.1, Numara: 8/12109, Tarih: 19 Şubat 1939, s. 2-3.

Özellikle Ada'da İngiliz sömürge yönetimin uyguladığı İslamcılık siyasetinin birtakım gülünç sahnelerin yaşandığına dikkat çeken raporda, Kıbrıs'ta bazı ihtiyarlarla Evkaf Murahhasından başka birinin fes giymediğine dikkat çekilmiştir. Bu durum raporda ifade edilirken, “müstemleke memurlarının hoşuna gitmiş olarak ki birkaç ay evvel istinaf mahkemesi azasından Fuad ile Lefke Türk Belediye Reisine merasim esnasında fes geymeleri emredilmiş ve o sırada bu kararın yavaş yavaş diğer Türklere de tescil edileceği rivayetleri şayi olmuştu. Fakat kendisine aynı tebligat yapılan Lefkoşa Hakimi Raif'in bu hareketten kat'î surette imtina üzerine bu tasavvur şimdilik gevşemiş gibidir”¹⁵⁸ diyerek şapka devrimini benimsendiği, buna karşın fesin reddedildiği ifade edilmiştir.

3.7. Ada'da Türklerle Rumların Çekişmesi:

Bilindiği üzere Ada'daki Türkler, Rum unsurun beşte biri nisbetinde ve ekalliyettedirler. Bu unsurun ise kendine göre ihtirası, kendine göre hayat ve mevcudiyet şartları ve o yolda icraat ve hareket tarzları vardır.

1937 tarihli belgede “...umuru adiyede olduğu gibi umuru resmiyede de Türk menafî mevzu bahis olduğu zaman daima aykırı ve daima muarız görünürler ve kendi hayat ve menfaatlerini Türklerin ziyanına olarak kazanmak siyasetini takip ederler”¹⁵⁹ şeklindeki yorumlaması dikkat çekicidir.

Ardından aynı belgede “ihtirasları ile millî taassuplarına nihayet olmayan bu hayalperest cemaat, vakit vakit cezirenin Yunan'a ilhakı, muhtariyet ve tevsii mezuniyet gibi fikir ve tekliflerde bulunurlar ve kendi kanaatlerine göre amali milliyelerine nail olmak hususunda en büyük engel ceziredeki Türk mevcudiyetidir. Bunun içindir ki Türkleri manen ve maddeten zayıf düşürmek ve perişan etmek minelkadim siyaset meslekleridir. Despotları, muharrirleri ve bazı siyasi adamları hatta Yunanistan'da bulunan bazı insanları onları mütemadiyen Türklerin ziyanına olarak tahrik eylemekte ve senelerden beri bu yolda işlemektedirler”¹⁶⁰ diyerek Türk ve Rum toplumlarının çekişmesinin tarihi temellerine ışık tuttuğu görülmüştür.

Bu yolda görülen birçok hadiseden ve tecrübeden anlaşılmaktadır ki Ada'nın siyasî, hatta ve hatta “...bazı idarî cihetlerinde Rumlar ile arkadaşlık ve teşriki mesai etmek imkânı yoktur. Bu sebeplerdir ki Türkler senelerden beri Hükümet tarafına ağırlaşmak siyasetini takip ettiler. Ciddi ve gayri kanunî bahusus nezaketten ari hiçbir muhalefette bulunmadılar. Kıbrıs'ın Kavanin ve sair Meşveret Meclislerinde Rumlar, Hükümet'in hukuk, kuvvet ve nüfuzuna, Kıbrıs'taki mevcudiyet ve menafine hücum ettikçe Türkler daima Hükümet tarafına iltizam ve müdafaa ettiler, hatta Rumları hükümete karşı vakit vakit aldıkları isyan vaziyetlerinde de Türkler, Hükümet'e bilfiil müzaheret edecek hareketlerde bulundular. Türkler o gibi ahvalde başka türlü hareket edemezlerdi. Yani malûm bir tabirle iki şerrin ehvenini tercih ederek hareket ettiler”¹⁶¹ diyerek Kıbrıslı Türklerin iki kötünün arasında sıkışıp kaldığını ve bunun kötünün iyisini seçerek İngiliz sömürge yönetiminin yanında yer aldığını belirtmiştir.

¹⁵⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs'taki Türkler Hakkında”, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 4-5.

¹⁵⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 1.

¹⁶⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2.

¹⁶¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne

Rumların, Türk hukuk ve menafine muarız olmaları hasebiyle Ada'da Türk varlığını gösteren ve Türklerin istinat noktalarını teşkil eden şeylere daima hücum ettiğine dikkat çeken raporda, Rumların öteden beri bunu meslek ittihaz ettiklerine dikkat çekmiştir. Bu cümleden hareketle Rumlar, her vesile ile Türk maarifine karşı itirazlarda bulunarak “Türk okullarına maarif parasından beşte bir nisbetinden ziyade para veriliyor”¹⁶² diye senelerce uğraşmışlar ve ısrarları neticesinde bunda başarıları olarak İngiliz sömürge yönetimini ikna etmişlerdir. Türk hukukunu müdafaa eden Kıbrıs Müftüsü ile Başkadı ve kazalarda bulunan üç kadı ile üç naib aleyhine mütemadiyen hücum eden Rumlar, Müftü ile Başkadı ve üç kaza kadısı genel bütçeden maaş almalarını engellemişlerdir.

Kıbrıs valileri ise Rumların bu gibi uğraşları sebebiyle karşı koyamamış ve “... müessesatı diniye mesailinde cevap olarak o gibi makamları muhafaza etmek ve onlara maaş vermek lazımdır; onları lağvetmek elimizden gelmez diyorlar idi. Hal bu merkezde iken 1925'te Cezire'ye sergüzeşt arayan bir vali geldi. Bu vali Rumların o yoldaki metalibatına karşı mukavemet edemedi ve daha doğrusu kendisi de onların fikrine mütamayıl göründü. 1878¹⁶³ muahedesi de zaten feshedilmiş bir halde bulunuyor idi. Valinin bu yolda bir vaziyet alması yüzünden 1925'ten beri hükümetin harekâtında bir tahavvül hissedildi. Hükümet eski zamanlarda ara sıra Türkleri himaye ettiğine bedel bu def'a Türklerin ziyanına olarak Rumlar tarafına temayül etti”¹⁶⁴ diyerek Türk-Rum çekişmesinde İngiliz sömürge yönetimin aldığı pozisyon dile getirilmiştir.

3.8. Kıbrıslı Türklerin Ada'daki Sosyal Hayatı:

Kıbrıslı Türkler Ada'nın hemen her yerinde dağınık bir halde bulunmaktadır. Yalnız mühim bir nahiyeye merkezi olan Lefke kasabasında ve bir kaç köyde ekseriyete haizdirler.¹⁶⁵ Diğer köy ve kasabalarda Rumlarla muhtelit olarak yaşamakta ve bazı köylerde miktarları bir kaç aileyi geçmemektedirler. Türklerin böyle dağınık bulunmaları aşağıda izah edileceği gibi özellikle de maarif işlerinde zararlarına mucip olmaktadır.

Kıbrıs'ın merkezi olan Lefkoşa ve diğer mühim bir kaç kasabada Türk kulüpleri vardır. Fakat maalesef burada toplananlar Türkiye'den gelen bir kaç gazeteyi okumak ve aralarında kâğıt oyunları oymaktan başka bir şeyle iştigal etmemekte olduğundan bu kulüplerden kültür sahasında bir fayda istihsal olunamamıştır. 1937 tarihinde yazılan rapora göre, bu kulüplerin Türkiye'deki Halk Evlerine muadil bir müessese haline getirilmesi mümkün olabilse Ada Türkleri için çok faydalı olacağı belirtilmiştir.¹⁶⁶

Yine 1937 tarihli rapora göre Lefkoşa'da “Söz” isminde haftada iki defa ve “Ses” isminde haftada bir defa çıkan iki Türkçe gazete bulunmaktadır. Yalnız Lefkoşa'da Rumca dört günlük gazete çıktığı halde Türklerin bir tek günlük gazeteleri olmaması çok acınacak bir haldir. Adı geçen iki gazete Türk

Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2-3.

¹⁶² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2-3.

¹⁶³ Mevcut raporda 1978 olarak yazılmıştır. Ancak bunun yazım hatası olduğu raporun yazıldığı tarihin 1937 olmasından anlaşılmaktadır.

¹⁶⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü'ne Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey'eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 2-3.

¹⁶⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 2.

¹⁶⁶ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 5-6.

inkılabına taraftar ve milliyetçi olmakla beraber imkânsızlıklar ve Ada Türklerini muhtelif mesail hakkında irşat edecek tahrir heyetlerine malik olmamaları yüzünden kendilerinden beklenen hizmetleri yapacak bir halde değildirler.¹⁶⁷

Ada'daki Türk toplumunun nisbeten müreffeh kısmını teşkil edenler, hükümet memurlarıdır. İngiliz işgalinden sonra uzun müddet Türk memurlar bilhassa gümrük, tapu, polis gibi dairelerde ekseriyeti teşkil etmekte idiler. 1937 koşullarına göre Türk memurlarının adedi, nüfuslarına nisbeten fazladır. Fakat bu sahada da Türkler tefevvüklerini kaybetmek üzeredirler. Rumların mütemadi itirazları üzerine İngiliz sömürge hükümet münhal vukuunda yapılan tayinlerde nüfus nisbetine göz önünde tutmakta olduğu gibi İngilizce, Türkçe ve Rumca'ya aşina olmaları dolayısıyla Ermeni memur tayinini de tercih etmeye başladığı görülmüştür.¹⁶⁸

Bunun için toplumsal aydınlanmayı yeniden başlatabilmek için Kıbrıslı Türk liderliğinden Mehmet Necati Özkan, Ada sathından neşriyatta bulunmak mecburiyetinde olduğunu belirten bir mektubu Ankara'ya göndermiştir.

1939 yılında C.H.P Umum Katipliği'ne yazılan mektuba göre "1930 tarihindeki mücadelemizde firmamıza hizmeti sebkat eden ve mükâfatını hükûmeti cumhuriyetimizden gören ve elan görmekte olan "Söz" gazetesi halkın naşiri efkârı mesabesinde tanınmıştı; fakat son zamanlarda "Hükümetçiler" "Evkafçılar" burada kendilerine ait bir "Vakit" gazetesi çıkarmaya başladıkları gibi bizim makalelerimizi ve fikirlerimizi vaktiyle neşreden ve şimdi ise tetkik buyrulursa hiç bir efkârımızı ve makalatımızı neşretmeyen "Söz" gazetesini dahi elde etmeğe muvaffak oldular. Şöyle ki "Söz" gazetesi sahibi Remzi'nin kızına bir vazife verecekleri gibi masrafi Kıbrıs hükûmeti tarafından ödenmek üzere Londra'ya da gönderttiler. Önümüzdeki sene mevcut gazetelerin "Söz" ve "Vakit" her ikisi de hiç şüphe yoktur ki, "Hükümetçiler" ve "Evkafçılar" lehine neşriyatta bulunacaklardır?"¹⁶⁹ diyerek Ada'da Türk toplumu içinde yaşanan sosyal ve siyasal çekişmeye işaret etmiş ve bu uğurda yapılabilecekler dikkat çekilmiştir.

Bunun üzerine Özkan, Ankara'ya mektup yazarak, Ada genelinde gazete çıkartmak istediğini belirtmiştir. Ancak bu konuyla ilgili olarak 1936 yılında Ankara'ya yaptığı bir ziyaretinden beri Ada'nın sömürge yönetiminin kendisinin pasaportumu alıp halen iade etmediğini belirtmiş ve konuya ilişkin olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine bildirdiğini de dile getirmiştir.¹⁷⁰

Özkan, mektubunda belirttiğine göre "iki sene evvel Ankara'ya seyahatimin semerelerinden biri olan Cumhuriyet Hükümetimizin yardımı ile ve sırf Kıbrıs'ta Türk tütünlerini işlemek ve sarf etmek ve buradaki işsizlere iş temin etmek için açmasına muvaffak olduğum Türk sigaret fabrikasının faaliyete başladığı bu sırada bir de matbaa küşat etmek için lâzım olan hurufat ve makineyi tedarik hususunda vaziyeti maliyem gayri müsaittir"¹⁷¹ diyerek Ada'da kurulması için yeni bir matbaanın olması gerektiğini ancak bütçesinin buna elvermediğinden söz etmektedir.

¹⁶⁷ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 5-6.

¹⁶⁸ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.18, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 10.

¹⁶⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan Tarafından C.H.P. Umumi Kâtipliğine Yazılan Mektup", Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği-Ankara, Dosya No: 030.10.36.218.1, Numara: 8/12109, Tarih: 19 Şubat 1939, s. 2.

¹⁷⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan Tarafından C.H.P. Umumi Kâtipliğine Yazılan Mektup", Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği-Ankara, Dosya No: 030.10.36.218.1, Numara: 8/12109, Tarih: 19 Şubat 1939, s. 3.

¹⁷¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, "Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan Tarafından C.H.P. Umumi Kâtipliğine Yazılan Mektup", Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği-Ankara, Dosya No: 030.10.36.218.1, Numara: 8/12109, Tarih: 19 Şubat 1939, s. 3.

Buna göre Özkan, “şimdiye kadar olduğu gibi bu hususta da yardım edilecekse hükûmeti mahalliyeye müracaat ederek bir gazete neşretmek imtiyazını talep edeceğim. Ve mahallû kanunlar mucibince tediyesi icap eden 251 İngiliz lirası depozitoyu mahalli hükûmet sandığına yatırarak imtiyazı elde edip burada fırkamızın ve hakkımızın naşiri efkârı olacak bir gazete çıkaracağımı tarafınıza arz eyler ve hurufat ve tabı makinesinin, C.H.P.’nin Anavatan’dan ayrı bir düşen bir diyarda yaşayan Türk kardeşlerine vermekten esirgemeyeceklerini kaviiyyen ümit eyler”¹⁷² diyerek konuyu noktalamıştır.

1938 tarihli belgeye göre ise Hamidiye Okul Gemi’sinin Kıbrıs’ı ziyareti dikkat çekicidir. Altmış senedir Türk bayrağını taşıyan bir gemi görmemiş olan Ada Türkleri, her taraftan Mağusa’ya koşmuş ve gemiyi sevinç gözyaşları ile izlemişlerdir. Gemi subay ve talebeleri de Lefkoşa’ya geldikleri zaman aynı hararetle tezahürlerle karşılaşmışlardır. Hamidiye’nin buraya gelmesinin böyle büyük bir heyecan tevhit edeceğini tahmin eden İngiliz sömürge yönetimi, bu heyecanı bir dereceye kadar teskin için geminin gelişinden bir müddet evvel Türkçe gazetelere sansür vaz ederek bu siyaset hakkında yazılar yazılmasını men etmiştir. Bir memleketin asayişinden mesul olan idarenin umumi icrasını ihlal edebilecek mahiyette hadiselerin önünü almaya çalışması tabii bir hakkı olduğu muhakkaktır. Fakat “...sansürün konulmasını icap ettiren zaruretle mahdut olması iktiza ederdi. Hâlbuki fiiliyatta böyle olmamış ve sansürden istifade edilerek Kıbrıslılar hakkındaki Türk kelimeleri İslam’a ve ‘bay’ tabiri de ‘bey’ ve ‘efendiye”¹⁷³ tahvil ettirilmiştir.

Bundan başka o günlerde Türkiye hakkında bilhassa Hatay meselesinde müteallik olarak gelen haberlerin neşrine sansür devam ettirilmiştir.¹⁷⁴ Hamidiye zırhlısı, Ada’dan ayrılalı bir buçuk ay olduğu halde sansür hâlâ kaldırılmamış ve bu suretle Türk toplumu, yedi yıl önce İngiliz idaresine karşı isyan eden Rum toplumundan daha zor bir vasiyette bırakılmıştır.

Sonuç:

Kıbrıslı Türklerin sahip olduğu sosyo-kültürel yapı, eskiden gelen bir anlayışla iki boyutlu olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu yapıyı, *madde* ve *mana* bütünleşmesi içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Kıbrıs Türk toplum liderlerinin çok güçlü olmaması, çağın koşullarını takip edememesi veya inisiyatif alamaması gibi sebepler, toplumdaki ahengi bozmakta, işbirliğini aksatmakta ve gelişmeyi yavaşlatmaktadır. Aslında dünyanın her yerinde olduğu gibi Kıbrıs’ta da Türk toplumunu yönetin kişilerin, her zaman için *akla* dayanan bir tutum takınmasını beklemek doğru değildir. Bu kişilerin her biri entellüktüel olmadığı, ihtiraslarının ve duygularının etkisinde kalarak hareket ettikleri bilinmektedir. Hâl böyle olunca İngiliz sömürge yönetimi boyunca Kıbrıs Türk toplumunun *irrasyonel* bir tavra yönetildiğini söylemek mümkündür. Ancak bütün bu yaşananlar, Ada’da politika ile gerçek arasındaki bağlantıyı koparmamaktadır. Bu yönüyle Ada’daki Türk liderliğinin bilgiye, bilime, akla, adalete ve hukuka dayanmak zorunda olduğu gerçeğini bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır.

Ancak Kıbrıslı Türkler, uzun bir süredir Batı medeniyetinin *madde merkezli* anlayışından etkilenerek, bütün kurumlarını neredeyse bu minvalde tesis etmiş ve insanını buna göre yönlendirmiştir.

¹⁷² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan Tarafından C.H.P. Umumi Kâtipliğine Yazılan Mektup”, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği-Ankara, Dosya No: 030.10.36.218.1, Numara: 8/12109, Tarih: 19 Şubat 1939, s. 3.

¹⁷³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs’taki Türkler Hakkında”, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 4.

¹⁷⁴ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs’taki Türkler Hakkında”, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 4.

Bu yüzden Kıbrıslı Türkler arasında *insan-madde* ilişkisi, neredeyse tek boyuta indirgenmiştir. Hâl böyle olunca, Kıbrıslı Türkler arasında yaşanan sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik hadiselerin bir sonucu olarak sıkıntılar, çalkantılar, tatminsizlikler, travmalar, tepkiler, kültürel erozyon ve benzerlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Burada esas olan sorun, kurgulanan ve hedeflenen insan profilinin yetersiz, bireyci, tüketime alışmış, heyecansız ve memur zihniyetli olmasından kaynaklanmaktadır. Esas mesele, bu profilin tekrar dönüştürülebilmesi için yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duyulmasıdır. Ancak bunun yapılabilmesi için her şeyden önce toplumsal *talep* ve siyasal *irade* gerekmektedir. Çünkü reçetesi zor ve acılı bir süreç olan bu değişimin, Kıbrıs Türk insanına anlatılması ve kendince kabul edilip talep edilmesi gerekeceği açıktır. Aksi takdirde Kıbrıs Türk insanında değişimin olması mümkün değildir. Ancak ortaya çıkan arşiv belgelerinden de anlaşılmaktadır ki, Ada Türklerinin talep ettiği değişim, yeni Türkiye'nin elde ettiği başarı ile doğru orantılıdır. Bu yüzden çeşitli verililerle Ankara ile temasa geçen Kıbrıslı Türk liderler aydınlanmacı Türk ideasını somutlaştığı ile Atatürk ilke ve devrimlerinin bir benzerini Ada'da kendi toplumlarında olmasını istemekte ve bununla ilgili olarak değerlendirme raporlarını yazarak Ankara'dan talepte bulunmaktadır.

Bu konuya kayıtsız kalmayan Ankara hükümeti, Kıbrıs'taki konsoloslugu aracılığıyla çeşitli yazışmalar yaparak konuya ışık tutmaya ve yapacağı yardımların içeriğini ve şeklini belirlemeye çalışmıştır. Buna göre Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Türk toplulukları ile olan münasebetini kestiği veya hiçbir şekilde ilgilenmediği genel yargısının doğru olmadığı görülmüştür. Ankara hükümeti, özellikle yeni Türkiye'nin sınırları dışında kalan Türkçe konuşan topluluklarla Türk soydaşlarıyla yakından ilgilenmiştir. Ancak yeni Türkiye'nin bu ilgilisi, irredantist bir politikanın bir sonucu olarak değil, Türk varlığının ve bekasının korunması içindir. Özellikle Ankara hükümetinin Kıbrıs Türkleriyle ilgilenmesini yeterli görmeyenler var olsa da dönemin şartları ve Türkiye'nin gücü nispetinde ilgilendiği söylemek yanlış olmayacaktır. Konuyla ilgili olarak bütünlükçü bir bakış açısıyla bakıldığı zaman içte ve dışta yaşadığı birçok hadiseye rağmen Ankara hükümetinin Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan, Irak, İran, Suriye, Mısır, Tunus, Afganistan başta olmak üzere birçok Türk topluluğuyla ilgilenmiş, ancak devrin koşulları gereği bu toplulukların her isteği karşılanamamıştır. Dolayısıyla Ankara hükümetinin, Türk topluluklarının her ihtiyacı karşılanmadığı gerekçesiyle ilgilenmediği manasına gelmemektedir. Bu durum II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar sürse de savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye içe kapanarak savunma pozisyonuna geçtiği için Türk topluluklarıyla istenilen temasa geçememiştir.

Buna karşın Ankara hükümetinin mevcut şartları gereği en çok yardım ettiği ve siyaseten gözetmeye çalıştığı topluluk ise İngiliz sömürge yönetiminde bulunan Kıbrıs ve orada yaşayan Kıbrıslı Türkler olmuştur. Bu nedenle Ankara, erken Cumhuriyet döneminin başından itibaren Kıbrıslı Türklerin ihtiyaçlarının belirlenmesine, bekasının korunmasına, kalkınmasına destek vermesine, kültürel kimliğinin korunmasına, eğitim sisteminin değişmesine, medeni kanunun geliştirilmesine, okullaşma sürecinin artmasına, öğretmen ihtiyacının karşılanmasına, yeni Türkçe harflerle matbaanın açılmasına ve gazetelerin basılmasına olan yardımları azımsanacak nitelikte değildir. Özellikle Ada dışına yapılması muhtemel Türk göçlerinden tedirgin olan Ankara yönetimi, Ada'daki Türk varlığını korunmasına verdiği önemi belgelerden görmek mümkündür.

Buna göre Dışişleri Bakanlığı belgelerinden hareketle Ada'daki mevcut durumla ilgili yapılan tespitleri altı başlık altında toplamak mümkündür:

1. İngiliz sömürge hükümetinin Ada Türklüğünün Türk olmadığına ilişkin tazyik yapması ve bunun yerine *İslamcılık siyaseti* yaparak, Türk kimliğini tanımak istememesi,
2. Bu nedenle Kıbrıs Türk halkı, sömürge yönetiminin baskılarıyla oluşan *İslamcılık siyaseti* ile kendi içinde gelişen *Türkçülük* arasında sıkışıp kalması,

3. Türk çocuklarının Türkiye ile olan manevî bağlarının zayıflatılmak istenmesine duyulan tepkinin artması,

4. Kıbrıslı Türklerin iktisadî vaziyetinin son derece kötü olması ve çıkış yolu bulamaması,

5. Bu neviden olumsuzluklardan dolayı Kıbrıslı Türklerde gelişen hicret etme duygusunun, “kurtuluş” algısı olarak gelişmesi,

6. Kıbrıslı Rumların, Türklerin menfaatine uygun olan her şeye hücum etmesine yönelik görüşlerin gelişmesidir.

Buna göre Kıbrıslı Türklerin Ankara hükümetinden istediklerini ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkiye'nin, yabancı ellere düşmüş bir avuç Türk evlâdının unutulmamasını,

2. Kıbrıslı Rumlar, Ada'daki İngiliz hükûmetinin mevcudiyetine hücum ettikçe, Türkler olarak iki şerrin ehvenini tercih ederek hareket zorunda kaldıklarını

3. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyet Hükümeti'nden Kıbrıslı Türkleri himaye etmesini,

4. Lefkoşa'daki Türk Lisesi'nden mezun Kıbrıslı Türklerin, Türkiye'de daimi olarak ikamet etmemesi için çift tabiiyetin kabul edilmesini,

5. İş bulabilmek amacıyla Kıbrıslı Türklerin Anadolu'da mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmasını istemektedirler.

Ancak Ankara'daki çeşitli makamlar ile Kıbrıs Konsolosluğu arasında yapılan resmi yazışmalara göre Türkiye'nin Ada'daki Türklerin ihtiyaçlarını belirleme ve bu ihtiyaçlarını karşılama gerekçesini iki temele dayandırmak mümkündür. Buna göre:

1. Türk hükümetinin Ada'daki Türk varlığının korumasını için ivedilikle “prensip kararı” olarak uygulamaya geçmesi gerektiği,

2. Ada'da Kıbrıslı Türklerin şuurlu bir kitle olarak idamesi arzu edildiği takdirde iktisaden geliştirmek ve Türklük hislerini idame ettirecek çareler aramak lazım geldiği belirtilmiştir.

Özellikle 1936-1941 yılları arasındaki belgelerden anlaşılacağı üzere Kıbrıs Türk halkının İngiliz döneminde şekillenen *sosyo-kültürel değerleri* daha sonraki zamanlarda siyasal kimliğe dönüştüğü ve bu uğurda birtakım yeni müesseselerin kurulduğu tespit edilmiştir. Yeni eğitim kurumlarının açılması, spor kulüplerinin tesis edilmesi, milli kimliğe önem veren ve sosyal hayatta Türkiye'yi örnek alan bir toplumsal yapının gelişmesi, Kıbrıs Türk halkının kültürel kimliğini yeniden yapılandırmış ve değişime olan ihtiyacı belirlemiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri:

- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs Türkleri Mümessili M. Necati Özkan Tarafından C.H.P. Umumi Kâtipliğine Yazılan Mektup”, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği-Ankara, Dosya No: 030.10.36.218.1, Numara: 8/12109, Tarih: 19 Şubat 1939, s. 1-3.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Kıbrıs’taki Türkler Hakkında”, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk ve Muhtelif Hukuk Dairesi Kıbrıs Konsolosu-Ankara, Dosya No: 030.10.124. 887.3, Numara: 7025, Tarih: 14 Eylül 1938, s. 1-7.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, “Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Azası ve Sabık Kavanin Azası M. Necati Özkan, Kıbrıs Türk Millî Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi ve Sabık Kavanin Azası Dava Vekili Ahmet Said ve Kongre Heyeti ve Azasından Söz Gazetesi Sahibi M. Remzi Okan’ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın İsmet İnönü’ne Yazılan Mektup”, K.T. Millî Kongre Hey’eti Merkeziyesi-Lefkoşa, Dosya No: 030.10.124.886.19, Numara: 222671, Tarih: 22 Temmuz 1937, s. 1-7.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.10.124.886.14, Tarih: 4-5 Teşrin-i Sani 1936, s. 1-4.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kıbrıs Konsolosluğu-Larnaka, Dosya No: 030.10.124.886.18, Numara: 222671, Tarih: 14 Mayıs 1937, s. 1-11.

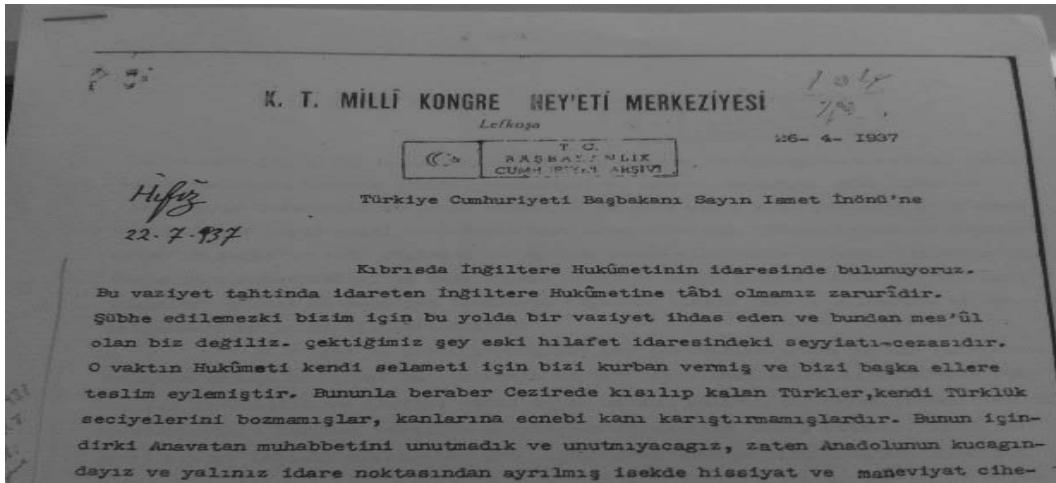
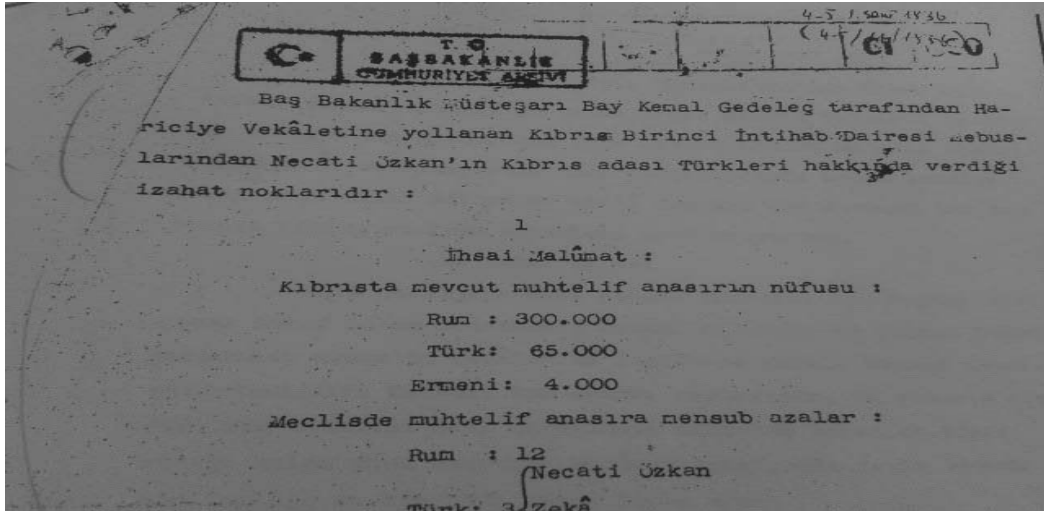
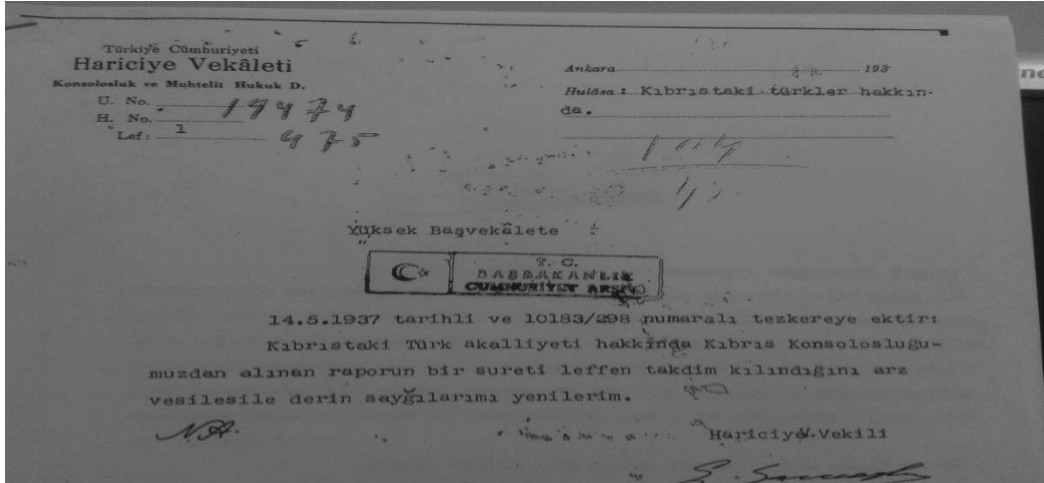
2. Basılı Eserler:

- ABADAN, Yavuz. *Giotius ve Tabii Hukuk*, İstanbul, 1939.
- BERKTAY, Fatmagül. *Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Der. H. Birsen Örs, İstanbul, 2007.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurktan. *Genel Sosyoloji*, 5. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurktan. *Sosyolojik Açından İslamiyet ve İslâmî Kavramlar*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992.
- BRAUDEL, Fernand. *Maddî Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm - 15-18. Yüzyıl*, Cilt: 2, Çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993.
- BRAUDEL, Fernand. *Medeniyet ve Kapitalizm*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- DAHL, R.A. “The Behavioral Approach in Political Science”, *Contemporary Political Thought*, Ed. J.A. Gould – V. Thorsby, New York, 1966.
- DÂVER, Bülent. *Siyaset Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- DOBB, Maurice. *Kapitalizm Dünü ve Bugünü*, Çev. Feyza Kantur, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- DUVERGER, M. *Sosyal Bilimlere Giriş*, Çev. Ü. Oskay, İstanbul, 1973.
- EASTON, David. *A Systems Analysis of Political Life*, John Wiley, 1965.
- ELBRUZ, Leyla. *Karl Mannheim ve Planlı Değişme*, DPT Yayını, Ankara, 1982.
- ERDOĞAN, İrfan ve Salia, D.Victoria. *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim, Sömürünün Paketlenişi*, Erk Yayıncılık, Ankara, 2000.
- ERKAL, Mustafa. *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişim*, Ankara, 1984.
- FİCHTER, Joseph. *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, 7. Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2004.
- FRANKL, G. *Batı Uygarlığı, Ütopya ve Trajedi*, Çev. Yusuf Kaplan. Açılım Kitap, İstanbul, 2003.
- GALTUNG, Johan. “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, USA, 1969.
- GELLNER, Ernest. *Milliyetçiliğe Bakmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

- GENÇ, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.
- GİRGİN, Kemal. Işık BİREN, 21. *Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti*, 2. Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2002.
- GOODE, William J. ve Hatt, Paul K. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları*, Çev. Ruşen Keleş, TODAİE Yayınları, Ankara, 1973.
- GÜNGÖR, Çağla. *Kıbrıslı Türk Gençleri Konuşuyor*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- GÜNGÖR, Erol. *Dünden Bugünden*, 2. Baskı, Ankara, 1984.
- GÜNGÖR, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992.
- GÜVENÇ, Bozkurt. *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, Remzi Kitapevi, Ankara, 1985.
- GÜVENÇ, Bozkurt. *Sosyal-Kültürel Değişme*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976.
- HOSELITZ, Bert F. *Sociological Aspect of Economic Growth, Current Thought Series*, Private Ltd., Bombay, 1960.
- http://www.yakindoguhaber.com/haber_detay.php?haber_id=2411 (Erişim Tarihi: 22.4.2011).
- İBN-İ HALDUN. *Mukaddime-2*, Çev. Zakir K. Ugan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- İNATÇI, Ümit. "Kıbrıslı Türklerin Kuşatılmışlık Hali", *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.
- KAPANİ, Münci. *Politika İlimine Girişi*, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.
- KESSLER, Gerhard. *Sosyolojiye Başlangıç*, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.
- KONGAR, Emre. *Toplumsal Değişme Kavramları ve Türkiye Gerçeği*, 2. Baskı, Ankara, 1979.
- KÖKLÜ, Aziz. *İktisat İlimine Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- KÜÇÜK, H. *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefesinde Sistemik Problemler*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1974.
- LİNDSEY, A.D. *The Modern Democratic State*, Oxford University Press, Oxford, 1947.
- LİPSON, Leslie. *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Seninç Matbaası, Ankara, 1978.
- MANİSALI, Erol. *Gelişme Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1978.
- MARDİN, Şerif. *Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler-1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- MARDİN, Şerif. *Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler-2*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- MAVRATSAS, Caesar V. "Kıbrıs Rum Kimliği ve Kıbrıs Sorunu Hakkında İhtilaflar", *Kıbrıs'ın Turuncusu*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.
- MCCLELLAND, David. "Ulusal Özellik ve Türkiye ve İran'da Ekonomik Gelişme", *Amme İdare Dergisi*, VII (1974) 3, ss. 171-186.
- MUCCHİELLİ, Alex. *Zihniyetler*, Çev. A.Kotil, Cep Üniversitesi İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- NUTINI, H. "Some Considerations on the nature of Social Structure and Model Building: A Critique of Claude Levi-Strauss and Edmund Leach", *American Anthropologist*, (1965) 67, ss. 707-731.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz. *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖZEL, İsmet. *Üç Mesele: Teknik, Medeniyet, Yabancılaşma*, Ankara, 1978.
- PAR, A.H. "Ata Sözlere", *Örnek Açıklamalı*, 4. Baskı, Serhat Yayın, İstanbul, 1991.
- PARSONS, Talcott and Smelser, Neil. *Economy and Society*, Routledge, Kegan Paul, Boston, Melbourne, Hesley, London-England, 1984.
- RITZER, George. *Contemporary Sociological Theory*, Second Edition, Borzoi Book, New York, 1988.
- SARIBAY, Ali Yaşar. *Siyasal Sosyoloji*, 2. Baskı, Der Yayınevi, İstanbul, 1994.
- SOROKİN, Pitirm Alexandrovitch. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Cilt I-II, 7. Baskı, Çeviren: M. Münir Raşit Öymen, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

- SPENGLER, Oswald. *İnsan ve Teknik*, Çev. Kâmil Turan, Ankara, 1973.
- STALİN, J. *Anarşizm Mi? Sosyalizm Mi?*, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003.
- STALİN, J. *Son Yazılar 1950-1953*, 3. Baskı, Eriş Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞİMŞEK, Osman. *Türk Kobi'lerinde Sermaye Birikiminin Kültür Temelleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- TAMÇELİK, Soyalp, “Batı Toplumlarında Kültür, Medeniyet ve Tarih Algılamalarının Eğitim Sürecine Olumsuz Etkileri ve Kıbrıs Türk Eğitim Sistemine Yansımaları”, *Proceedings of International Conference on Education Science – ICES’08 - 23-25 June 2008, (Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi-2008)*, Vol. III, Prepared by Bekir Özer, Hüseyin Yaratan, Hamit Caner, Department of Educational Sciences Faculty of Education, Famagusta, North Cyprus, 2009, ss. 1855-1861.
- TEZCAN, Mahmut. *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara, 1984.
- TURAL, Sadık K. *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- TÜRKDOĞAN, Orhan. *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme*, İstanbul, 1988.
- ÜLGENER, Sabri F. “İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası”, *Toplu Eserler-2*, Derin Yayınları, İstanbul, 2006a.
- ÜLGENER, Sabri F. “Zihniyet ve Din, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı”, *Toplu Eserler-3*, Derin Yayınları, İstanbul, 2006b.
- ÜLGENER, Sabri F. *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul, 1991.
- ÜLGENER, Sabri F. *Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler (Denemeler ve Araştırmalar)*, Mayaş Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Aşk Ahlâkı*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1971.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

Ekler:

195.1482

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Konsolosluk ve Muhtelif Hakuk Dairesi

U. No. 10183
H. No. 298
Lef: _____

104
112

Antara: 14 Şubat 1939
Başlığı: Kıbrıslı Türkler h.

BASKI VE YAYIN
CUMHURİYET BAŞLIĞI

Yüksek Başvekâlete

Kıbrıstaki Türk akalliyeti hakkında işbu Konsolosluğumuzdan
alınan yazı bitişik olarak sunuldu .

Hariciye Vekili
vekil

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
MÜHÜRÜ

8
12105

Antara: 19 Şubat 1939

Başlığı: *2*

Sayın Dr. Refik Saydam
Başvekil ve C.H.P. Genel Başkan Vekili

M. Necati Üçken imzasıyla Kıbrızdan ve orası bir Türkten
gelen gayanı dikkat mektubun bir örneğini bağlı olarak sunuyorum.
Bu vesile ile de serin selamlarımı arz ederim.

C.H.P. Genel Sekreteri
Erzurum Şaylavı
S. A. Çakır

Kıbrıs'ta Siyasi Dayanışma Örneği Olarak Kıbrıs Türk Kurumları

Federasyonu ve Katak

Prof. Dr. Ulvi KESER
Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Girne / KKTC

Asporça Melis KESER
Bilkent Üniversitesi / Ankara

GİRİŞ

İngiltere'nin ve İngiliz yönetiminin adada yaşayan Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumları nasıl bir bakış açısıyla gördüğü konusunda bir örnek de doğrudan adada yaşanmaktadır ve İngilizler bir yandan bu insanları askere yazılmaya teşvik ve ikna etmeye çalışırken bazı İngiliz yetkililer ise ada sakinleriyle ilgili olarak tereddütakar ve olumsuz yaklaşımlarda bulunur. Bu sıkıntılı dönemde İngilizlerin Türk ve Rum gazetelerine verdikleri ilanlar adada yaşayanlar için başlangıçta en azından ekonomik anlamda tam bir kurtarıcı gibi gelir.¹ Ortaya çıkan bu karanlık tablo sonrasında Kıbrıslı Türklerin ise askere yazılmaktan başka bir seçenekleri kalmamıştır.² Özellikle 1939 yılında savaşın patlak verdiği dönem içerisinde Kıbrıs'ta yaşayan insanların genellikle tarıma dayalı bir ekonomik güce bağlı kaldıkları, tarım alanında ön plana çıkan ürünlerin ise bağıcılık ve buna bağlı olarak üzümculük ve şarapçılık olduğu, ayrıca zeytincilik yapıldığı da görülür.³ Buna göre senelik 30 liraya kadar maaş alan memurlara 12 lira, 30 liradan yukarı ve 60 liraya kadar maaş alanlara 18 lira, 60 liradan yukarı ve 180 liraya kadar maaş alanlara 24 lira, 180 liradan 204 liraya kadar maaş alanlara da maaşlarını 204 liraya tamamlayacak oranda ikramiye verilecektir.⁴ Adaya 1957 yılında Kıbrıs Valisi olarak gelen ve daha önce de İkinci Dünya Savaşı sürecinde aynı şekilde adada görev yapan Sir Hugh Foot ise özellikle 1943-1945 döneminde adanın durumunu "...Yunanistan hala Alman işgalinde ve Türkiye de tarafsız pozisyonunu korurken Kıbrıs'taki Türklerle Rumlar nefes alabilecek bir durumdaydılar. Bizimle çalışmaktan ve savaşın neden olduğu yokluklara karşı birlikte mücadele etmekten ve günlük koşuşturmaların içinde pratik tedbirler almaktan memnundular..."⁵ diyerek ifade eder. Sir Hugh Foot'un adada bulunduğu dönem Yunanistan dışında Girit ve Rodos'un da Alman işgalinde olduğu ve sıranın artık Kıbrıs adasına geldiği yönünde düşüncelerin yoğun yaşandığı bir süreçtir ve adada sınırlar gerilmiş durumdadır. İnsanların normal şartlarda herhangi bir işyeri açması, bürokratik yazışmaların fazlalığı, devlete ödenecek vergiler, maliyeye ilgili çeşitli cezalar da göz önüne alınınca karaborsa kurtarıcı bir can simidi gibi gelir; ancak yine de bu şartlarda insanların ekonomik olarak rahatlayabilmek amacıyla asker yazılmaktan başka seçenekleri de kalmamaktadır.⁶

¹ Örneğin Yakup Yücel o dönem askere gidişini "...17-18 yaşlarına kadar babamın yanında reçbercilik yaptım ama oğadar bir bıktım usandıydım ki ya intihar edecektim ya da kaçacaktım. Ben da bıraktım işi gücü Alaman harbına gittim. Orda 3 sene savaştıktan sonra geri gelip polis yazıldım..." sözleriyle ifade eder. 1924 Baf/Kukladoğumlu Yakup Yücel'den aktaran Ali Atamer, Bir Yastıkta 50 Yıl, Mete Adanır Vakfı Yay., Lefkoşa, Ekim 2010, s.109. Ayrıca Bkz. Ahmet Varoğlu (Ahmet Mulla Salih)'dan aktaran Mehmet Barışsever "Son Aytumalılar-8", Ortam, 17 Kasım 2012. Ayrıca bkz. <http://www.ortamgazetesi.com/index/php/cat/col/114/art/4377>

² Mehmet Ali İzmen'le 12 Ekim 2006 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

³ Bu dönemde Kıbrıs'ta sanayi bağlamında neredeyse hiçbir ciddi yatırım söz konusu değildir. Buna karşılık karşılaşılan görüntü yokluk, hayat pahalılığı, karaborsa, işsizlik ve karamsarlıktır.³ İnsanlar karaborsadan bıkip usanmış durumdadır; ancak adada faaliyet gösteren İngiliz gizli ajanlarına göre karaborsayı normal ve düzenli iş olarak görenlerin sayısı da bir hayli fazladır.³ İngiliz yönetimi ise savaş nedeniyle ortaya çıkan ekonomideki olumsuz tablo, hayat pahalılığı ve karaborsa nedeniyle memurlara yönelik bir iyileştirme programını yürürlüğe koyar.

⁴ Halkın Sesi, 25 Mart 1942.

⁵ Hugh Foot, A Start in Freedom, Hodder and Stoughton, Londra, 1964, s. 143-144

⁶ Hasan Yücelen, Akıncılar (Luricina) Türklerinin Yüz Yıllık Varoluş Mücadelesi, Lefkoşa, Mart 2006, s. 80-82. Dr. Ayten Berkalp'le 17 Mart 2011 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı süreç Kıbrıs adasında özellikle AKEL taraftarlarının siyasi ve askeri hazırlıkları tedirginlik yaratmaktadır. Özellikle bir yandan Enosis hedefine yürümeye çalışan, diğer yandan kendi içinde taht kavgasına tutuşan Rumlar adada huzurun kaçmasına da neden olurlar. Örneğin Kıbrıs Valisi Sir Charles Woolley, 19 Nisan 1945 tarihinde Sömürgeler Bakanlığına gönderdiği bir yazıyla Kıbrıs Gönüllüler Karargâhından çalınan silahlarla ilgili bilgi verir.⁷ AKEL taraftarlarının silahlı eyleme girişme konusunda hazırlık içinde olmasının yanında savaş döneminde oluşturulan Kıbrıs Gönüllüler Birliği'nin halâ göreve devam etmesi ve en azından karargâhının faaliyette bulunması kayda değer bir durumdur. Kıbrıs Türk tarafında ise Niyazi Dağlı başkanlığında 12 Türk marangoz tarafından kurulan Türk Amele Birliği ilk akla gelendir. 1944 yılında Yapıcı ve Amele Birliği adını alan bu teşkilattan sonra Hasan Şaşmaz tarafından kurulan Güneş Türk İşçi Birliği ortaya çıkar. Bu iki işçi örgütü daha sonra birleşerek Lefkoşa Türk İşçiler Birliği adını alır. Kıbrıslı Türklerin ilk ciddi organizasyonu ise 1943 yılında kurulan Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK) ve hemen ardından 1948 yılında kurulan Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF) olur. Resmi amacı “Kıbrıs Türklerinin siyaset dışındaki problem ve ihtiyaçlarını temin yolunda başta KATAK ve Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi olmak üzere bütün Türk kurumlarının işbirliği içinde çalışmasını sağlamak” olan KTKF, 8 Eylül 1949 tarihinde kurulur. Federasyonun kuruluş döneminde KTKD ile Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti'nin çok büyük katkıları söz konusudur.⁸ Ayrıca Mehmet Ali Pamir, Nevzat Karagil ve Derviş Manizade ise KTKD adına Kıbrıs'a gelerek faaliyetlere büyük destek verir. Ancak KTKF'nun resmen kuruluşu öncesinde de bütün Kıbrıslı Türkleri ve Türk kurum ve kuruluşlarını temsilen oluşturdukları Kıbrıs Türk Kurumları Mümessil Heyeti söz konusudur. Bu heyetle KTKD arasında Eylül 1949 öncesinde de Kıbrıs'taki sosyal ve kültürel problemlerin çözümü konusunda yazışmalar ve görüşmeler devam etmektedir. Kıbrıslı Türklerin ada dışındaki örgütlenmeleriyle ilgili olarak Dr. Kaya Bekiroğlu'nun da söyleyecekleri vardır;⁹

“... Biz 1946-47 yılında birinci sınıftaydık. ‘Komünistler geliyor.’ filan dediler, miting yapılmasını istediler. Beyazıt Meydanı'nda toplandık. Oradan çıktık Divan yolundan geldik, Bahçekapı, döndük Valikonağı'nın önünden geçtik Nuri Osmaniy'e'den Çağaloğlu'na indik tam orada Remzi Kitabevi var. Ondan evvel de Tan Matbaası köşede... Biz yürüyoruz yalnız yürürken biz polisler de duruyor ve onlar da bize eşlik ediyor. Yani çocuklar yavaş gidin filan diyorlar bize. Biz o Tan Matbaası'nın bütün camlarını kırdık. Ben hiç unutmam, karşıda köşkler vardı. Halil Lütfi Dördüncü bizi oradan seyrediyor. Matbaa sahibi o idi ve en büyük matbaa sahibi olarak kral gibiydi. Çok üzgün bir şekilde bizi seyrediyordu hiç unutmam. Oradan çıktık Taksim'e gittik ve maalesef o işin içinde olduk. Böyle bir şey oldu. Sonra 1950'de biz büyük Kıbrıs mitingini yaptık. O zaman Milli Türk Talebe Birliği var. Başkan da Suphi Baykan, Bedri Baykan'ın babası... Suphi Baykan da benim arkadaşım. Biz onlarla beraber bir miting düzenledik. “Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacaktır” Mitingi... O mitingde ben ve Burhan en öndeydik. Burhan bayrağı da tutardı. Bu arada Dr. Küçük de “Kıbrıs Türk'tür” Cemiyeti'ni kurduydum. Evvela 1948 yılında biz Kardeş Ocağı'nın orada toplanıp KATAK'ı kurduk. Ben vardım, Remzi Bey vardı, Fadıl Korkut, Hakim İzzet Bey, Necmi Avkıran, Tabak Hilmi ve Dr. Küçük... O zaman ‘Niye azınlık?’ diye hiç aklımdan geçirmemişim. Sonra bir toplantıda ne olduğunu hatırlamıyorum ama Dr. Küçük kızıp kaçtı ve bir daha politika yapmayacağını söylemişti. Ertesi gün partiyi kurdu ve başladı hücumla... İstanbul'a dönecek olursak o miting

⁷ CO 67/324-90215'ten aktaran Ahmet C. Gazioğlu, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II, Enosis Çemberinde Türkler, Cyrep Yay., Nisan 1996, Lefkoşa, s.361.

⁸ Rauf R. Denктаş, Karkot Deresi, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Lefkoşa, Aralık 1999, s.75-76.

⁹ Mete Tümerkan'dan aktaran Haber Kıbrıs, 19 Nisan 2012. <http://haberkibris.com/turkiyede-ilk-kibris-mitingini-biz-duzenledik-2012-04-19.html>

çok başarılı olmuştu. İstanbul'da yapılan mitinglerde ben hep baştayım. Komutan Fahrettin Altay geldi bize mitingde konuştu. Girit'i anlattı. Girit'in nasıl gittiğini anlattı. Öte yandan biz Nevzat Karagil'i Londra'ya gönderdik ve orada da cemiyetimizin şubesini kurduk. Kıbrıs Türk Cemiyeti o zaman kuruldu. Bu arada da Ankara'daki şubenin merkez olması önerildi. Biz büyük bir toplantı yaptık büyük kavgalar çıktı. Niçin gitsin Ankara'ya diye itiraz ettik. Burhan Nalbantoğlu bu toplantıda taraf tuttu ve Ankara'nın merkez olmasından yana tavır koydu. Böylece merkez Ankara oldu. Ankara'ya bunu vermek İstanbullular arasında büyük bir hadise oldu. Çoğu karşı çıktı. Ama Ankara merkez olduğu için sonra ikna olduk. Ben delege olarak Ankara'daki toplantılara gittim..."

KTKF'nun kurulduğu günden 1958 yılına kadar geçen süreçte başkanlığını Ahmet Faiz Kaymak yürütür ve içeride İngiliz idaresinin Kıbrıs Türk toplumu üzerindeki baskılarını gidermeye yönelik çalışmalarda bulunurken, dışarıda da Megali İdea doğrultusunda Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların Enosis hedefine ve adanın Yunanistan'a ilhakına yönelik faaliyetlerine karşı faaliyetlerde bulunur. Faiz Kaymak'ın bir Ankara ziyareti sırasında 1952 yılında belirttiği üzere "Kıbrıs meselesi Türkiye'nin yüksek menfaatlerine dokunacaksa, biz anavatanın zararını istemiyoruz. Biz Kıbrıs Türklerini de Türkiye'ye yerleştirin." ilkesi Kıbrıslı Türklerin her zaman ana ilkesi olmuştur. Bu dönemde Kıbrıslı Türk liderler yönetiminde adadaki Türklerin durumu konusunda devamlı olarak Türkiye'ye bilgi gönderilerek acilen yapılacak işler konusunda bilgi verilir.¹⁰ Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi Reisi A. Said ve Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi azası ve sabık Kavanin azası M. Necati Özkan tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye bu bağlamda 26 Nisan 1937 tarihinde bir rapor gönderilir.¹¹

KATAK'IN KURULUŞU

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Kıbrıs Türk toplumunda da Rumların Enosis talepleri karşısında etkili olacak lider sıkıntısı baş gösterir. Bu dönemde öne çıkan ilk kişi ise Bodamyalızade Necmi Sağıp Bey olur. 1941-1943 döneminde böylece Bodamyalızade Necmi Sağıp, Kıbrıslı Türklerin İngiltere karşısında gözü kulağı olur.¹² Öte yandan Dr. Fazıl Küçük'ün Mehmet Remzi Okan'a ait Söz gazetesinde yayımlanan bir makalesi Kıbrıs'taki İngiliz idaresinin tepkisini çeker. Lefkoşa Kaza Komiseri Montegü tarafından çok sert bir şekilde uyarılan Fazıl Küçük yine de çalışmalarına ve mücadelesine devam edecektir.¹³ Gazetenin yayımlanmaya başlamasından sonra Kıbrıslı Türklerin bir araya gelmeleri ve Kıbrıs Türk toplumunun haklarını korumaya yönelik mücadelede yer almaları da hız kazanır.¹⁴ Bu aşamada ilk bir araya gelenler Dr. Fazıl Küçük, Faiz Kaymak, Derviş Ahmet Raşit, Hakkı Süleyman, Halit Kazım, Avukat Fadıl Korkut, Dr. Niyazi Manyera, Avukat Ahmet Mithat Berberoğlu, Orhan Müderrisoğlu, Ali Dana olur. 1918 ve 1931 kongreleri sonrasında, Kıbrıs Türk siyasi hayatında farklı organizasyonlar söz konusu olsa da ilk ciddi, organize ve geniş katımlı siyasi oluşum olarak KATAK ortaya çıkar. KATAK'ın kuruluşu, 18 Nisan 1943 Pazar günü Lefkoşa Türk Belediyesi üyelerinin yaptığı çağrı üzerine Lefkoşa'daki Evkaf düğün salonunda yapılan toplantı sonrasında gerçekleşir;¹⁵

¹⁰ Ali Nesim, Batmayan Eğitim Güneşlerimiz, Lefkoşa, 1987, s. 128.

¹¹ BA.030.10.130.28.19.

¹² Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk'ünün Geçirdiği Acı Günler, Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, Ankara, s.7-8.

¹³ Söz gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Okan'ın 1942 yılındaki vefatı sonrasında Kıbrıs Türk toplumunun sesini duyuracak bir yayının olmaması üzerine Dr. Fazıl Küçük tarafından yeni bir gazete çıkarma konusunda girişimlerde bulunulur. İngiliz idaresinin özellikle 1931 Rum isyanından itibaren geçen dönemi çok ayrıntılı bir şekilde mercek altına alması sonrasında gazeteye müsaade çıkmaz. Yapılan ikinci müracaattan sonra uzun süren bir bekleyiş döneminden sonra 14 Mart 1942 tarihinde Halkın Sesi gazetesinin yayın hayatına başlamasına izin verilir. Fazıl Küçük, a. g. e., s. 10.

¹⁴ Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk'ünün Geçirdiği Acı Günler-II, Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 2, Mart-Nisan 2002, Ankara, s.5-7.

¹⁵ Necati Özkan'dan aktaran İstiklal, 6 Ocak 1951.

“... Bütün Kıbrıs halkının da bildiği gibi Türkiye’de yaşayan birçok değerli kimseler dahi pek iyi bilirler ve hatırlarlar ki bu memlekette cemaatimizin ihtiyacı olan bir cemiyet teşkil eylemek ve bütün Türkleri bir araya toplamak maksadıyla KATAK cemiyetini kurmak ihtiyacını hissederek ilk adımı ben atmıştım ve cemiyeti kurmak için toplantı ruhsatını tek başıma talep ettikten sonradır ki sabık Evkaf murahhası Sir Münir de Evkaf Dairesi’ne davet ettiği o zamanki Meşveret Meclisi azası sayın Dr. Rauf, Sayın İzzet Bey, Sayın Dr. Pertev Zühtü, Sayın Avukat Fadıl Niyazi Korkut ve diğer birkaç kişiye böyle bir cemiyete lüzum olmadığı kanaatini ileri sürmüştü. O vakit davetliler arasında bulunan Fadıl Niyazi Korkut Bey ve diğer arkadaşları böyle bir cemiyetin elzem olduğunu ileri sürmüşler ve Dr. Rauf Bey, Münir Bey tarafından gelerek tekrar Münir Bey’le bu hususta görüşmek üzere beni ve 1943’de belediye azası seçilen diğer arkadaşlarımı da davet etmiş bulunuyordu. Orada vuku bulan anlaşma üzerine Evkaf Dairesi’nde Lefkoşa’nın dört belediye azası davetçi olarak her sınıf halktan mümessiller çağırarak tespit olunan günde, yani bizzat komisere evvelce mezkûr cemiyet için takdim ettiğim istidaya verilen cevap üzerine 18 Nisan 1943 tarihindeki toplantı yapılmış ve KATAK cemiyetini kurarak ben de heyet-i faale seçilmişim. Bu heyet-i faale arasında Dr. Küçük de bulunmaktaydı. Cemiyeti bütün Kıbrıs’a teşmil etmek, her kasaba ve köyde nizamname gereğince şubeler açmak için mezkur heyet azası iki gruba ayrılmıştı. Grubun birisinde Avukat F. Niyazi Korkut, Dr. Pertev, ben ve merhum Necmi Avkıran bulunmaktaydı. Diğer grupta ise Dr. Fazıl Küçük, Eczacı Mehmet Münir Bey ve Şükrü Veysi bulunmaktaydılar. Bizim grubumuz faaliyet göstermiş, her kazada birçok öyleri ziyaret ederek birçok şubeler açmaya muvaffak olmuş ve birçok da ianeler toplayarak aza kaydetmiş, 6 ay zarfında cemiyet bütün Kıbrıs’a teşmil edilmişti. Bu 6 ay zarfında Dr. Fazıl Bey’in dahil olduğu grup yalnız üç Pazar faaliyet gösterebilmiş, o zamanki Söz ve Halkın Sesi gazetelerinde bu grubun faaliyeti ve toplanan ianeler ilan edilmişti. KATAK cemiyetinin etrafında bütün Kıbrıs Türklüğü el ele vererek, tek vücut olarak 6 ay zarfında toplanmış olduğunu ve bir birlik kurulduğunu bu suretle ispat etmiş bulunuyorum. Bu maksat için ilk müteşebbis olmaklığım hasebiyle yapmış olduğum gayret, fedakarlık herkes tarafından takdir olunmakla beraber ben yalnız deruhte ettiğim vazifeyi ifadan başka bir iş yapmadığımı söylemişim...”

Daha önce sözü edilen her iki kongrede de önemli toplumsal sorunlar görüşülmesine rağmen, hal çaresi bulma yolunda sıkıntılarla karşılaşılması ve dönemin kendine has sorunlarına çözüm bulunamaması sonrasında ilk ciddi toplantı KATAK’la ilgili olarak yapılandır. Avukat Fadıl Bey tarafından yönetilen toplantı sonrasında yeni tesis edilen kurumun isminin Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu olması karar altına alınır. Dr. Fazıl Küçük ise KATAK’ın kuruluş aşamasının pek de kolay geçmediği düşüncesindedir ve onun itirazı da daha başlangıçtan azınlık olmayı kabul edilmesinedir.¹⁶ Bu konuda aynı kanaati taşıyanlardan birisi de Abdullah Alpay’dır;¹⁷

“KATAK’la ilgili bir gerçek vardı ve bu gerçeği çok az insan biliyordu. KATAK’ın kurulmasını teşvik eden Münir Bey’dir. Adı hiç KATAK’da yer almadı. KATAK, Türklerin çok dağınık olmasından ve Rumların her geçen gün artan ENOSİS planlarının artması sonucunda düşünülmüştü. 1925’de evkaf murahhası İrfan Mustafa beydi. Evkaf murahhasının görevi yalnızca evkaf mallarının idaresi değil, o makamın siyasi yönünü de sürdürmektir. Rumların adayı Yunanistan’a bağlamak istemesinden dolayı, İngilizler Münir Bey’den adamın ilhakı için bir mücadele başlatmasını istediler. KATAK, bir taraftan İngiliz bir taraftan da Enosis eylemlerine karşı Türk halkını örgütlenme amacı gütmüştür. Kıbrıs Türk halkının haklarını

¹⁶ Fazıl Küçük, “Kıbrıs Türk’ünün Geçirdiği Acı Günler-III”, Kıbrıs Mektubu, No.3, Cilt 15, Ankara, Mayıs-Haziran 2002, s. 38-40.

¹⁷ Deniz Gürgöze’den aktaran Kıbrıs Postası, 9 Ekim 2010. <http://www.kibrispostasi.com/print.php?int=4856>

aramak amacıyla kurulan KATAK, Türklerin menfaatleri doğrultusunda hareket eden bir kuruluştur. KATAK'ta yönetime ilk olarak girenler hâkim İzzet Bey ve Niyazi Fadıl Korkut seçime gelmişti. KATAK adını oluştururken çok büyük bir yanlış düşmüşlerdi. Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK) adıyla Türklerin kendisini başından azınlık kabul etmesi ile hata yapmıştı. Seçim olduğunda bir tarafta Necati Özkan Bey diğer tarafta ise Münir Bey vardı. Seçim zamanı Necati Bey halk kahramanı olarak Münir Bey'de hükümet yanlısı olarak gösterilmişti. Bu yüzden Necati Bey seçimi kazanmıştı. Dr.Küçük, Fadıl Korkut ve Necmi Avkıran aynı tarafta yer almıştı. KATAK, Kıbrıs Türklerinin yaptıkları maddi bağışlarla güçlenen bir kurumdur. Daha fazla güçlenmeleri için ücre köylerde ziyaretlere başlamışlardı. Böylelikle adını duyurup örgütleniyordu. Hatta bir gün Dillirga'nın ücre bir köyüne gitmişlerdi. O köye araba gidemediği için eşeklerle köye ulaşmışlar ve kahvede konuşmaya başlamışlardı. Köyün en yaşlı adamı olan 85 yaşındaki bir Kıbrıslı, orada Rumca bağırarak 'Şimdiye kadar hiç Müftü ve aza görmedik' demiş. Bu köyün de ne kadar ihmal edilmiş bir köy olduğu böylelikle anlaşılıyordu. Köydeki konuşmayı yapan Fadıl Korkut'un konuştuğu Rumca'yı kimse anlamıyordu. Nazım ağa diye bir köylü Fadıl Bey'i ikaz ederek, kimse sizi anlamıyor dedi. Köyde konuşulan dil kaba Rumca'ydı, Fazıl Korkut daha düzgün Rumca kelimelerle konuşma yaptığı için anlaşılıyordu. Köyde kimse de Türkçe bilmiyordu. KATAK'ın yapılan ilk toplantısında davetli olmadığı halde Lefkoşalı Salim Bey toplantıya katılmıştı. Salim Bey'in maddi durumu çok iyi olup yardımseverdi. Hatta o gün yapılan toplantıda en yüksek bağışta bulunduğu KATAK'ta sözü geçen biriydi."

Faiz Kaymak bu yeni oluşumla ilgili olarak "Bu parti, hemen Enosis'e karşı cephe alarak, Türk haklarını korumak ve zorbalıkla alınmış olanları da kurtarmak için harekete geçti." der.¹⁸ Faiz Kaymak o dönem Kıbrıs'ta yaşananları tamamen haksızlık olarak nitelendirir ve İngiliz idaresine karşı her zaman sadık kalmış, problem çıkarmaktan sakınmış bir toplum olarak Kıbrıslı Türklerle haksızlık yapıldığını ileri sürer. Faiz Kaymak'a göre "...Hükümet, Türk toplumunun haklarını zorla ele geçirmiş ve onları sıkı bir baskı altında denetimine almıştı. Rum toplumunun kendi oyları ile seçilip başa geçirilen ve her gün Enosis diye haykırıp duran başpiskoposlarına karşı hiç ses etmeyen sömürge yönetimi, hükümet mekanizmasını iyi niyetle destekleyen Türklerin haklarına saygı göstereceği yerde, onları Türklerin elinden pervasızca almıştı. Örneğin müftü seçmek hakkı Türk toplumuna verilmişken, müftüyü kendi isteğince atamaya başlamış, kısa bir süre sonra da 'Dinsel Toplum Başkanlığı' diye anılan önemli bir makamı lağvederek 'Fetva Eminliği' adı altında ve Evkaf yönetimi buyruğunda bir güçsüz makam yaratmıştı..."¹⁹ Toplantıda tüccar Hasan Fehmi Uzman gibi bazı üyeler tarafından kurumun ismindeki "Azınlık" kelimesinin yanlış olduğu belirtilerek çıkartılması istenmişse de KATAK ismi oy çokluğuyla kabul edilir. Necati Özkan ise KATAK isminin açılımının esasında "Kemal Atatürk Türk Adası Kıbrıs" olduğunu ileri sürer. Necati Özkan'ın bir başka iddiası ise "Bütün Kıbrıs halkının da bildiği gibi Türkiye'de yaşayan birçok değerli kimseler dahi pek iyi bilirler ve hatırlarlar ki, bu memlekette cemaatimizin ihtiyacı olan bir cemiyet teşkil eylemek ve bütün Türkleri bir araya toplamak maksadıyla KATAK cemiyetini kurmak ihtiyacını hissederek ilk adımı ben atmıştım..."²⁰ diyerek KATAK'ın fikir babasının kendisi olduğunu belirtir.²¹ Öte yandan 37 küçük esnaf ve

¹⁸ Faiz Kaymak, Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?, Yayına Hazırlayan Müfide Zehra Erkin, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968, s. 10.

¹⁹ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 11.

²⁰ İstiklal, 6 Ocak 1951'den aktaran Ergin M. Birinci, M. Necati Özkan, I. Cilt, Necati Özkan Vakfı Yay., Mayıs 2001, Lefkoşa, s. 251.

²¹ Kurumun ismindeki "Azınlık" kelimesi daha sonraki süreçte de sıkıntı yaratacak ve başta Dr. Fazıl Küçük olmak üzere bazı toplum liderleri KATAK'ın kuruluş amaçlarından saptığını, siyaset sahnesinde Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyup kollamak yerine ekonomik işler ve kültürel faaliyetlerle uğraşmakta olduğunu belirterek kurumdan ayrılacak ve Kıbrıs Türkleri yeni bir siyasi oluşuma sahip olacaktır.

sanatkârla aralarında Faiz Kaymak'ın da bulunduğu 18 tüccar ve iş adamı, 4 memur veya emekli memur, 3 bankacı, 2 eczacı ve 1 doktorla 2 öğrenci, 1 avukat, 1 icraat meclisi üyesi, 4 Lefkoşa Belediye Meclisi üyesi ve 2 Meşveret Meclisi üyesi olmak üzere toplam 75 kişinin katıldığı bu ilk toplantı sonrasında KATAK faaliyete geçer.²² Varılan anlaşmayla da senede bir defa olmak üzere kongre düzenlenmesi, Girne'nin ise bu kararın dışında kalması karara bağlanır. Kurumun kuruluş gayesi ise “Kıbrıs Türklerinin bilimsel, toplumsal, ekonomik ve endüstriyel seviyelerini yükseltmek, Enosis'i engellemek ve Kıbrıs Türk toplumunun menfaatlerini korumak”²³ olarak belirlenmiştir. KATAK'la ilgili olarak yapılan ilk toplantıda kuruma üyelerin yardımda bulunması yönünde bir istek de söz konusu olur ve salonda ortalama 1-3 lira arasında yardım toplanmaya başlanır. Bu arada salonda bir anda “100 Lira”²⁴ şeklinde bir ses duyulur. Bu o günün şartlarında muazzam bir paradır ve Dellal Salim Aziz vermektedir. Salondakiler daha bunun şaşkınlığını atlatmadan “130 Lira” şeklinde bir ses duyulur. Bu yardım da M. Necati Özkan tarafından yapılmıştır ve Özkan kucağındaki küçük çocuğu kaldırarak “istikbalin fabrikatörlerinden (oğlu) Ahmet Necati Özkan'dan 130 Lira.”²⁵ diyerek konuşmasına devam eder. KATAK Yönetim Kurulu ise Dr. Rauf, Hakim M. İzzet, Avukat Fadıl Niyazi Korkut, Dr. Pertev Zühtü, Necmi Avkıran, M. Necati Özkan, Dr. Fazıl Küçük, Şükrü Veysi ve M. Münir olmak üzere toplam 9 üyeden oluşmaktadır. Böylece Faiz Kaymak da Kıbrıs Türk toplumu adına ilk defa böyle bir siyasi oluşum içerisine girerek mücadeleye başlar,²⁶ ancak daha başlangıçta kurulan teşkilata “Azınlık” isminin verilmesi tartışmalara neden olur ve KATAK da uzun süreli bir dönem geçiremez ve kuruluşundan sadece bir yıl, beş gün sonra, 23 Nisan 1944 tarihinde Dr. Fazıl Küçük, A. Pertev, Ahmet Faiz Kaymak, Siret Bahçeli ve M. Münir'den oluşan heyet tarafından Kıbrıs Türk Millî Halk Partisi kurulur.²⁷ Bu dönemden itibaren Dr. Fazıl Küçük ile Ahmet Faiz Kaymak aynı ideal etrafında birleşerek Kıbrıslı Türklerin geleceği konusunda güzel faaliyetlerin içerisine girerler.

Öte yandan partinin daha sonraki günlerde ada yanında örgütlenme çalışmaları devam ederken KATAK üyeleri ile sert tartışmalar çıkmaya başlar. KATAK üyeleri kurulan yeni partiyi “bölücülük ve bozgunculukla”²⁸ suçlarken KTMHP yetkilileri ise yeni partinin “birleştirici bir misyon üstlendiğini, Enosis tehlikesine ve sömürge yönetimine karşı daha etkili mücadele verebilmek amacıyla kurulduğunu”²⁹ belirtirler. Bununla beraber Faiz Kaymak, Fazıl Küçük, Niyazi Manyera gibi toplum liderlerinin ılımlı bir politika takip ederek kurulan teşkilatların gayesinin Enosis'e karşı mücadele etmek, İngiliz idaresine karşı Kıbrıs Türk toplumunun haklarını korumak olduğunu Kıbrıslı Türklerle anlatmaları sonucunda bu çekişmeler de son bulacaktır. Bunun sonucu olarak da pek çok faaliyette KATAK ve KMTHP ortak görev alır. Halkın Sesi gazetesinde Yavuz mahlasıyla yazılar yazmakta olan Mustafa Kazım Bedevi de KATAK'ın kuruluşuyla ilgili olarak “...Evkaf'la halk arasında meşhur Çin Seddi'ni andırarak şekilde daima aşılmaz bir mania bulunmuş ve yıllarca bu iki taraf birbirine zıt, yabancı birer düşman vaziyeti almıştır. İşte yıkılması imkansız gibi görünen bu korkunç maniyayı ve o menhus ayrılığı ortadan kaldırma şerefini kurumun (KATAK'ın) doğmasında görüyoruz...”³⁰ der. Öte

²² Yönetim Kurulu'na ise Meşveret Meclisi azası Dr. Rauf, Meşveret Meclisi azası Hakim M. İzzet, Avukat Fadıl Korkut, Dr. Pertev Zühtü, Belediye azası Necmi Avkıran, Belediye azası ve iş adamı M. Necati Özkan, Dr. Fazıl Küçük, Belediye azası tüccar Şükrü Veysi ile Eczacı M. Münir girerken müfettiş olarak da Lefkoşa İslam İddihar Bankası Müdürü İbrahim Orhan ve kitapçı Seyfi Akdeniz seçilirler. Ergin M. Birinci, a. g. e., s. 255.

²³ KATAK'ın 32 maddelik kuruluş anayasasında ise gayesi “Kıbrıs Türk azınlığının haklarını aramak ve korumak, ilmi, içtimai, iktisadi ve sınıai seviyelerini yükseltmek ve umumiyetle Kıbrıs Türklerinin menfaatlerini temine çalışmak” olarak verilmektedir. Kemal Tekakpınar ve Demiray Doğasal, Dr. Fazıl Küçük 1906-1984, Lefkoşa, 1991, s. 25 ve 26.

²⁴ Ergin M. Birinci, a. g. e., s. 256.

²⁵ Bütün bunlara rağmen o gün toplanan bağış ancak 750 lira civarındadır ve M. Necati Özkan daha sonraki süreçte eşi leman hanım adına KATAK'a arazi de bağışlayacaktır. Ergin M. Birinci, a. g. e., s. 256.

²⁶ Mehmet Cemal Cankat, “İçimizden Biri”, Kıbrıs Mektubu, No.1, Cilt 13, Ankara, Ocak 2000, s. 19-21.

²⁷ Fazıl Küçük, a. g. e., s. 39-40.

²⁸ Aydın Akkurt, Kutsal Kavğaların Korkusuz Neferi, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Kasım 2000, Lefkoşa, s. 18.

²⁹ Aydın Akkurt, a. g. e., s. 19.

³⁰ Halkın Sesi, 25 Nisan 1943.

yandan hemen hemen bütün Kıbrıslı Türkler söz konusu bu örgütlenme faaliyetlerine büyük destek verirler.³¹ Kurumun İngiliz yanlısı ve İngiliz yönetimince desteklendiği yönünde görüş bildirenler de söz konusudur,³²

“...KATAK’ın kuruluşunda İngiliz hükümeti’nin teşviki açtı: Kıbrıslı Türklerin cemaat olarak bir bütün olarak hareket edemediğini gören İngilizler, şimdi yeni koşulların dayatmasıyla ulusal kimlikleri ön plana çıkartmak istiyordu. Kıbrıslı Rumlara karşı denge unsuru olarak derli toplu tek bir Kıbrıslı Türk organizasyon istiyordu. Kısaca tek bir muhatap istiyordu. Bunun içinde en güvendiği isim olan Sir Mehmet Münür’ü görevlendirmiştir. Zira zaman daralıyor, Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri ciddi boyutlara ulaşıyordu. KATAK’ı kuran 76 kişi içerisinde kimler yoktu ki; Sir Mehmet Münür, 1930 Kavanin Meclisi seçimlerinin İngiliz yanlısı tefecilikle halkın kanını emen Delal Salim, siyasette Necati Bey’e karşı yeni zafer kazanmış genç ‘Bozkurt’ Dr. Fadıl Küçük, yine Ekselanslarına hizmete her zaman hazır Çoronik’in Ahmet. Bunun yanı sıra KATAK’da, yükselen Enosis ve muhtariyet söylemlerine karşı olan Kemalist aydınlar ve liderleri Necati Özkan da 76 kişilik kurucular kurulundaydı. KATAK kurulurken Sir Mehmet Münür Bey’in çok istekli olduğunu görüyoruz. Bir anda toplumsal bir sinerci oluşmuş, birlik havaları esmeğe başlamıştır. Bakın KATAK’ın kuruluşuna giderken Dr. Küçük’ün hükümet (İngiliz Sömürge Hükümeti) tarafından 3 aydır kapalı olan Halkın Sesi gazetesi yayın hayatına 90 gün aradan sonra başlıyor ve Dr. Küçük ilk yazılarını birlik üzerine yazıyordu. Particiliği ve toplumu bölen söylemleri yerden yere vuruyordu. 21 Nisan 1943 tarihli Halkın Sesi gazetesinde Dr. Küçük hem ekselanslarına hem de cemaate hitaben ‘Tekrar Başlarken’ başlıklı yazısında şöyle diyordu;

‘...Burada açık bir kalp, iyi bir niyetle bir kere daha tekrar edeceğim ki biz bazı kimselerin zannettiği gibi ne İngiliz aleyhtarlarıyız ne de bunu aklımızdan geçirmişizdir. Bizim düşman olduğumuz aksak hareketlerdir. Medeni her ferd için haksızlığa uğramak, yerinde olmıyan bir muameleye tabi tutulmak muhakkaktır ki ruhi bir isyan uyandırır. Demek oluyor ki bizim umdesiz öksüz bir cemaatin terakki ve tealisidir. Haykırışlarımız bu cemaatin arasından çıkan feryatların bir aksi sedasıdır. Hak ve adalet için çetin bir savaşa atılan ve bu mefkure uğrunda milyonlarca evladını seve seve veren demokrat bir hükümetten biz sadık tebaaları yalnız ve yalnız yanı başımızdaki unsurlara reva görülen aynı muamelenin bize de bahşedilmesini isteriz. Çünkü bizde Rum vatandaşlarımız kadar hassas, onlar kadar zeki ve bizim fazla olarak Türk olmak gibi büyük bir meziyetimiz vardır. Düşünülmelidir ki biz Kıbrıs Türk’ünün milli kâbesi olan Ankara bugün İngiltere’nin sadık ve ayrılmaz bir müttefiki bulunurken biz nasıl olur da başka bir siyaset, başka bir yol tutabiliriz? Bizim rehberimiz, yolumuz bize anavatanın gösterdiği meşaledir. Eğer biz onun siyasetinden aykırı bir siyaset, gittiği yoldan gitmeyüp de aksi bir yoldan gidecek olursak hem ona hem de onun müttefikine karşı en büyük nankörlük ve en büyük hıyaneti işlemiş bulunacağımızı da pek ala biliyoruz. Böyle bir aksi hareket ise Türk halkının hiçbir ferdinden beklenmez ve beklenmemelidir. Biz Kıbrıs Türk’ü de anavatan kadar açık bir kalp ve iyi bir niyetle çalışıyoruz ve çalışacağız. Anavatan nasıl ki her milletin müşkül anlarında sadık bir dost gibi hareket etmekten çekinmemiştir. Biz de aynı yolun yolcularıyız. Bulanık suda balık avlamak Türk’e yaraşmaz çirkin hareketlerden biridir. İngiliz idaresinin ilk kurulduğu günden bu ana kadar sadık bir tebaa olarak tanınan bizler, yarın da aynı sadakat ve itaati göstereceğiz. Hükümetin her emrine seve seve itaat eden Türk cemaatinin yegâne arzusu daha evvel de söylediğimiz gibi yalnız ve

³¹ Hami Özsaruhan, “Emektar üyelerimiz”, Kıbrıs Mektubu Dergisi, No.5, Kasım 1998, Ankara, s. 33-35.

³² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Naim Pınar’ın “Kavga Büyük Sebep Küçük III” yazısından aktaran <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/115/kavga-buyuk-sebep-kucuk-iii/84>

yalnız aynı mühif içinde yaşayan unsurların malik oldukları hakkı hayalden bizim de istifade etmemizdir. Bunun için sesimizi yükseltiyoruz. Şimdi artık ümid ederiz ki biz sadık bir tebaaya bunlar çok görülmeyecek ve demokrat hükümetimizin bize rehber olarak terakki ve teali yollarına ulaşmamıza yardım edecektir...”

Kurumun ortaya çıkmasının ardından en büyük beklentilerden birisi ise Rumların bitmek tükenmek bilmeyen Enosis çabalarına karşı koymak ve adanın Yunanlaşmasını engellemektir;³³

“...KATAK bu mühim vazifeyi icra ederken her şeyden evvel Türk halkını bir birlik kal’ası haline getirerek bize bir birimizi sevip koruma hislerini aşlamaya ve bunu yapmadığımız takdirde karşılaşacağımız tehlikeyi bize açıkça göstermeye çalışmalıdır. Gelecek bir tehlikeyi idrak etmek hiç şüphe yok ki geleceğin anayasasıdır...”

KATAK kuruluşundan itibaren Kıbrıs Türklerini derleyip toparlamaya ve hayatın her alanında onlara yardımcı olmaya çalışır. Böyle olmakla birlikte kurum içinde özellikle M. Necati Özkan’la Dr. Fazıl Küçük arasındaki çekişmeler ve asgari müştereklerde anlaşılabilmesi nedeniyle kurum gittikçe zayıflar, yara alır ve kuruluş amaçlarından uzaklaşmaya başlar;³⁴

“KATAK’ın idare heyeti üyelerinden fabrikatör M. Necati Özkan, Niyazi Korkut ve Necmi Avkıran Cuma günü sabah Lefkoşa’dan hareketle Luricina (Akıncılar)’ya gitmişler ve oradaki Türkler tarafından parlak bir surette istikbal edilmişlerdir. Türk Ocağı’nda 100’den fazla halkın iştirak ettiği bu toplantıda kurumun teşekkülündeki maksat ve gayeden konuşulmuş ve KATAK2ın burada da bir şubesinin açılmasına karar verilmiştir. Bundan sonra heyet Larnaka’ya gitmiş ve Larnaka Türk Kulübü’nde Larnaka ve Tuzla halkının iştirakıyla öğleden sonra saat 15.30’da içtima ettikten ve Avukat Fadıl Korkut tarafından KATAK’ın anayasası okunduktan sonra rey birliğiyle 7 kişilik bir heyet-i faale ve iki kişi müfettiş seçilmiştir. Seçimden sonra Bay Necati Özkan bir söylev vermiş ve Müderris Hulusi Efendi de Kuran’ı Kerim’den ‘birlik ve beraberliğin hayırlı olduğundan’ bahseden bir sure okumuştur. Bay Suphi Kenan da toplantıda herkese teşekkür etmiş ve bu cemiyetin uzun müddet yaşayabilmesini temin için her ferdin elden gelen yardımı esirgememesi lazım geldiğini bildirmiştir.... 19 Mayıs’ta Türk Spor Kulübü tarafından Türk Hava Kurumu menfaatine temsil edileceği bildirilen ‘Mucize’ piyesinin hasılatından bir kısmının da KATAK’a ayrılmasına karar verilmiştir...”

Bunun hemen ardından aynı gazetede KATAK faaliyetleriyle ilgili bir başka haber daha yayımlanır;³⁵

“1943 Nisan’ının 25. Pazar günü Mağusa halkı Mağusa’da toplanarak KATAK’ın bir şubesini kurmuşlardır. Aynı zamanda iane dercine başlanmış ve 192 lira 4 şilin toplanmıştır. Aynı gün Luricina (Akıncılar)’da da KATAK’ın bir şubesi kurulmuş ve 42 lira iane toplanmıştır. Aynı gün faal heyetimiz azasından Bay Necati Özkan ve Necmi Avkıran’ın ziyaret ettikleri Leymosun kazasına bağlı kandı, Piskobu ve Evdim köylerinde de KATAK’ın şubeleri kurulmuştur. Evdim’de 32 lira 4 şilin ve Piskobu’da 14 lira 15 şilin dercolunmuştur...”

Kurumla ilgili sert eleştirilerde bulunanlardan birisi de Kıbrıs yakın tarihinin tartışmalı isimlerinden birisi olan Dr. İhsan Ali’dir;³⁶

“...KATAK’ın Lefkoşa’da kaleme alınmış anayasasını gözden geçirdik. Her madde üzerinde dikkatlice durduk. İtiraf edelim ki bazı maddelerin anlaşılmasının biraz güç ve hatta muğlak olduğunu gördük. Mamafih bunların üzerinde duracak değiliz. Fakat şayan-ı tadil gördüğümüz bazı maddeleri efkar-ı umumiye karşısında tenkit etmeyi faydalı buluyoruz.

³³ Akın Yılmaz mahlasıyla yazılar yazan Rauf Denктаş’tan aktaran Halkın Sesi, 28 Nisan 1943.

³⁴ Söz, 25 Nisan 1943.

³⁵ Söz, 28 Nisan 1943.

³⁶ Halkın Sesi, 7 Mayıs 1943.

Anayasanın 4. Maddesine nazaran KATAK azası olabilmek için 20 yaşından fazla olmalı ve okuyup yazma bilmelidir. Öyle gençler vardır ki 18 yaşında iş gücü sahibidirler ve cemiyet içinde rol oynayabilecek vaziyettedirler. Neden 20 yaş yerine azami yaş haddi 18 olarak kabul edilmesin? Okuyup yazma meselesine gelince öyle vatandaşlar vardır ki belki de kendi kabahatleri neticesi olmayarak cahil kalmak talihsizliğine uğramışlardır ve fakat düşünceli, muhakemeli, aynı zamanda hamiyetlidirler. Bu vatandaşlar kurum azasından olmakla hem maddeten yardım etmek ve hem de Türk cemaatinin varlığına alaka göstermek itibarıyla maddi ve manevi bir zevk duyarlar. Bu zavallı vatandaşlar neden bundan mahrum edilsinler? KATAK'ın yapacağı iyi bir şey varsa o da adanın her tarafında gece mektepleri açılmasına ve herkese okuyup yazma öğretilmesine çalışmalıdır...”

Bu arada Dr. Fazıl Küçük ile M. Necati Özkan arasındaki soğukluk ve gerginlik devam etmektedir ve bazılarına göre Dr. Küçük kurulan bu cemiyetten pek de memnun değildir. Bununla birlikte kamuoyuna ortakta dolaşan dedikodularla ilgili olarak açıklamalarda bulunmaktanda geri kalmaz;³⁷

“... Henüz bir nüve halinde olan bu cemiyeti büyütme uğraşırken bazı çirkin ve küstahça şayialara hepinizin yüksek huzurunda cevap vermek mecburiyetini hissetmiş bulunuyorum. Deniliyor ki ‘Dr. Küçük KATAK’ın aleyhindedir.’ Bunu tamamıyla reddeder ve bu çirkin propagandayı yapanların suratlarına yine bu gayrı nezih sözlerini fırlatırım. Ben pekala biliyor ve takdir ediyorum ki bu bütün Kıbrıs Türklüğünün halas noktasıdır. Yine bu adamlara diyeceğim ki benim de bütün gaye ve maksadım mensup olmakla iftihar duyduğum Kıbrıs Türk cemaatine gücümün kuvvetimin yettiği kadar maddi ve manevi yardım yapmak ve onu bugünkü yüz kızartıcı vaziyetten çıkarmaktır. Bunu muhaliflerimin böyle bilmesini rica ederken şeref peşinde koşmadığımı, sandalye işgali için de uğraşmadığımı anlatmak isterim. Çünkü şeref ancak budalalar için bir meziyettir. KATAK eş ve dosta anlatacaktır ki Türk birleşebilir ve en büyük varlığı yaratabilir. Toplanalım, hepimiz el ele verelim ve diyelim ki KATAK bizindir, bizim malımızdır, istikbalimiz onun omuzlarına yüklenmiştir. Onun bütün bu azim işleri başarması da ona vereceğimiz kuvvetle kâindir. Her fedakârlığı yapmak ve her günkünden daha fazla çalışmak şehirli, kasabalı köylüye düşen bir memleket borcudur...”

Öte yandan 2 Mayıs 1943 tarihinde de Limasol’da 170 kişinin katılımıyla bir toplantı yapılarak kurumun Limasol şubesi hizmete sokulur. Bu toplantı sırasında ayrıca kuruma 124 lira 1 şilin yardım toplanmıştır. KATAK’ın Lefke ve Çamlıköy şubeleri de 16 Mayıs 1943 günü hizmete girmiştir. İlginç bir durum ise “adada ilk defa olarak hiçbir merkezi faal azanın ziyareti vuku bulunmaksızın”³⁸ Kserovuno köyünde de KATAK şubesi açılmasıdır. Öte yandan KATAK Yönetim Kurulu da gazeteye verdiği açık teşekkürle “Mayıs 1943 nihayetine kadar KATAK’ın bütün kaza merkezlerinde ve bazı köylerde kuruluşu münasebetiyle bütün otomobil kiralarını fabrikatör Bay Necati Özkan tediye eylediği ve KATAK için 200 adet defter teberrüde bulunduğu için...”³⁹ denilerek M. Necati Özkan’a teşekkür edilir. Öte yandan M. Necati Özkan ve kardeşi Osman Mısırlızade’nin birbirleri aleyhine para işleri ve suistimaller konusunda suçlayıcı ifadeler kullanması ve bunların zaman zaman yalanlanmasına rağmen KATAK üzerindeki soru işaretleri bir türlü ortadan kalkmaz. KATAK’ın genel merkezi Lefkoşa’dadır;⁴⁰

“...Lefkoşa’da postanenin arkasında o zaman KATAK diye bilinen Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu’nun merkez yazıhane olarak kullandığı küçük bir dükkân vardı. Ayda bir defa

³⁷ Halkın Sesi, 30 Nisan 1943.

³⁸ Söz, 26 Mayıs 1943.

³⁹ Söz, 17 Temmuz 1943.

⁴⁰ Ahmet C. Gazioğlu, Toplum Hizmetinde Bir Ömür; Fazıl Plümer, Cyrep Yay., Lefkoşa, 2001, s. 51.

bu dükkân açılıp idareciler burada toplantı yaparlardı. O devrede KATAK'ın başkanı avukat Fadıl Korkut idi. Ona müracaatla bu dükkânda (avukat) yazıhanemi açmama müsaade etmelerini, toplantı zamanlarında istedikleri zamanda ve diledikleri kadar kullanabileceklerini, anı zamanda dükkânın aylık kirasını da ödemeyi taahhüt edebileceğimi söyleyerek orada yazıhane açmama müsaade etmeleri ricasında bulundum. Kısa bir müddet için bu dükkâna sığınmış oldum... KATAK'ın küçük dükkânına sığınmam uzun sürmedi. Müşterilerim çoğaldıkça Fadıl Korkut biraz gocunmuş olacak ki bir gün hiç sebepsiz KATAK Sekreteri olan Dr. Ziver'den bir mektup aldım. Başkan ve İdare Meclisi'nin kararı ile bana muvakkaten verdikleri dükkânı boşaltarak kendilerine iadesi istenmekteydi. Benim bu dükkânı kullandığım 6 ay zarfında dükkân toplantıları için her zaman emirlerine hazır olduğu bilindiği halde tek bir defa olsun dükkânı kullanıp ne bir toplantı yapmışlar ve ne de başka herhangi bir hususta burayı kullanmışlardı... Türk cemaatinin haklarının korunması düşüncesiyle iyi niyetle KATAK kurulmuştu fakat başa seçilenler pasif durumda kalmışlar ve cemaatin dertlerine pek çare bulamamışlardı. İlk kuruluşta halk cömertçe bağışlarda bulunmuş, külliyetli miktarda paralar toplanmıştı. Bu paraların nerelere harcandığı konusunda halkın pek bir bilgisi yoktu. Bilinen bir gerçek varsa o da müteveffa Ahmet Zaim'in İngiltere'de avukatlık tahsili için 3 senelik masrafını karşılayarak burs verildiğidir. Asırlarca bu adanın sahibi olan cefakâr, vefakâr Kıbrıs ürk halkını azınlık olarak kabullenmek o devrede gerçi hüsnü niyetle yapılan bir hata idi fakat baştakilerin de mücadeleci kuvvet ve kabiliyetleri olmadığı açıkça belli oluyordu. Gerçi bu şahıslar o devrede Rumların atak hareketlerine, ikide bir Enosis yaygaralarıyla tüm dünya devletlerine telgraf çekerek adanın Yunanistan'a bağlanması için yapılan girişimlerine cevap vermekten geri kalmıyorlardı; ancak tesirli mukabele de gösteremiyorlardı. Esas olarak bu kuruluş tüm halkı, bilhassa dinamik olan gençliği o devrede bağrında toplayamamış, programını tam olarak yapamamıştı..."

Rauf Denктаş da kaleme aldığı bir yazıyla kurumdan beklentiler konusunda fikirlerini oraya koyar,⁴¹

"...İnkâr edilemez ki senelerden beridir ilk defa olarak parlak bir çığırın adımlarını atmış bulunmakla bahtiyar olmamız lazımdır. Henüz emekleme devresinde bulunan KATAK'tan bir hamlede her şeyi yapmasını beklemek bir sui niyet olur. Burada tebarüz ettirmeye çalıştığımız KATAK'ın en derin manasıyla her şey olmasıdır. KATAK'ın yolu bir yol değildir, hatta bin yol da değildir. KATAK'ın tuttuğu yol her Türk'ün kalbine ayrı ayrı giden 65.000 ümit yoludur. KATAK 65.000 yavrusu olan genç, kuvvetli ve görgülü bir annedir. Bir yavru, hem de çoktan babasız kalmış öksüz bir yavru genç, kuvvetli ve görgüsüne güvendiği bir anneden ne beklerse biz de KATAK'tan onu bekliyor ve Kıbrıs Türklüğünün her bakımdan hakları korunmuş, birbirine dayanarak yükselen bir varlık haline getirilmesini istiyoruz. İstiyoruz ki KATAK asırlara şamil olan Türk tarihinde artık ebedi bir kuvvet yaratarak hiç sönmeyecek kuvvetli bir meşale yaksın. Bu arzu için için yanan her Türk'ün dileğidir..."

Bu arada savaşın devam ettiği süreçte 14 Ağustos 1941 günü Limasol'da bulunan KEO alkollü içki fabrikasına yapılan hava saldırısında fabrika büyük zarar görür.⁴² Öte yandan özellikle Dr. Fazıl

⁴¹ Halkın Sesi, 12 Mayıs 1943.

⁴² Bu hava saldırısından etkilenen Kıbrıs Türkleri de vardır ve bunlardan birisi de Ahmet Hacı Mehmet'tir; "1941 senesinde Ağustos'un 14. günü Keo bombalandı ve 30-40 amele yaralandı. (Bomba) benim de burnumu kesti ve hastanede tedavi gördüm. Burada burun mütehassısı olmadığından tedavi olunamadım ve Lefkoşa'da burun mütehassısı bulunduğundan Lefkoşa'ya gelip tedavi olmak isterim. Tehir olunursa ölüme mahkûmum. Bombardımandan 2 ay sonra Amerika'da bulunan Hristiyan teşkilatı 600 lira iane gönderdi. Bu para her yaralıya yarasına göre taksim oldu. Arkadaşlarım beni Despot'un yanına gönderdi ve ben yardım istedim. Gelen mektupta yaralanan Hristiyanlara mahsus olduğunu söyledi. Şimdi Atay Cemiyeti'nden bana yardım olunmasını rica ederim. Eğer doktor hastaneye devam ederse oraya gelip hastaneye devam edeyim çünkü doktora bakılmaya vaktim yoktur. Hastaneye devam edersem fazla para gitmez. Yalnız otomobil kirası ve burada kalan iki küçük çocuğumun masrafı bana yardım edilecek budur. Size çok rica ederim bu işi tehir

Küçük ile M. Necati Özkan arasında yaşanan gerginlikler daha sonraki süreçte çeşitli spor kulüpleri, dernekler ve KATAK toplantılarında su yüzüne iyiden iyiye çıkar ve Dr. Küçük de kendisine gönderilen imzasız ve hakaret dolu ve “Ey eşek Dr. Fadıl Küçük. Be namussuz, kara cahil, küstah herif, sen ne adam oldun ki bizim kulübümüze Kardeş Ocağına aza olmak istedin. Senin yerin babanın ahırları ve Çetinkaya Kulübü olduğunu bilmiyor musun?..”⁴³ diye devam eden bir mektubu gazetesi Halkın Sesi’nde yayımlar. Kurum içinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle yönetimde pasif harekette bulunan KATAK yöneticilerinin faaliyetlerini benimsemeyen Dr. Fazıl Küçük ise 12 Ocak 1944 tarihinde istifa eder ve nedenlerini de şu sözlerle aktarır;⁴⁴

“...Bir gün bir teklifle karşılaşyoruz. ‘Bize geliniz ve bir parti kuralım ve bugüne kadar başsız kalan cemaat hangi yolu tutacağını öğrenmiş olsun.’ dediler. Biz bunu kabul ettik. Köylerden ve kazalardan çağrılan muhtar ve diğer köy azaları toplanarak bir parti kurmaya karar vermiştik. İsmi ne olacaktı? Muhtelif kişiler tarafından ortaya isimler atıldı. Belediye seçimlerinde muhalif parti olarak ortaya çıkanlar kolay okunabilecek bir isim bulduklarını ilan ediyorlardı. İsmi KATAK olacaktı. O saatten kavgalar başladı. Kendi kendimize Türk Azınlık Kurumu diyemezdik. Olurdu olmazdı, devam eden münakaşalar neticesinde reye müracaat edilmiş ve küçük bir çoğunluk teklifi kabul etmişler ve biz ise böyle bir ismi kabul edemeyeceğimizi anlatmıştık. İşin bozulmaması için ortaya çıkan bazı arabulucular ‘Bir müddet devam edelim ve görelim. İleride değiştirebiliriz.’ dediler. Gayenin ne olduğu sorulduğu zaman ‘Ekonomik ve kültürel işler olacak.’ dediler. ‘Siyasete karışmayalım, İngilizler kuvvetli bir millettir. Onlarla dost geçinelim ki biraz bir şeyler koparabilelim.’ dediler. Bunun üzerine bizim bu yerde daha fazla kalmamızın topluma faydalı olmayacağına inanarak istifa etmiş ve Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi adlı bir siyasi partiyi kurmuştuk...”

Kıbrıslı Türkler ve Türk Silahlı Kuvvetlerinde Görev Yapmaları Konusu

Savaşın sonlanmasına yakın bir süreçte karşılaşılan bir durum ise Kıbrıs yakın tarihi açısından son derece kayda değerdir. İkinci Dünya Savaşı’na girmeyerek tarafsızlık siyasetini büyük zorluklara ve savaştan her iki cephenin baskısına rağmen devam ettirmeyi başaran Türkiye bir yandan ülkede kaçınılmaz olarak bir savaş ekonomisi uygulamaya başlamış, muhtemel bir savaşa karşılık ekonomik ve askeri hazırlıklarını günün şartları ve imkânları ölçüsünde yürütmeye gayret göstermiştir. Türkiye bir yandan 15 Mayıs 1919 - 9 Eylül 1922 sürecinde Anadolu’da mücadele ettiği Yunanistan’a 1939 yılından itibaren başlayarak 1949’a kadar başta askeri yardım olmak üzere her türlü insani yardım faaliyetine tereddütsüz girişirken⁴⁵ öte yandan siciline kara bir leke olarak yazılacak Varlık Vergisi gibi bir olguyu da yaşamak zorunda kalmıştır. Bir yandan Batı ile yakın ilişkiler içerisinde olmak isteyen ve bu tavrını savaşın başında İngiltere⁴⁶ ve Fransa’ya da açıkça gösteren Türkiye savaş

etmeyin çünkü halim çok fenadır. Ben geçecek zannettim fakat gittik sonra arttı. Rica ederim bana tez bir cevap veriniz.” 10 Ekim 1943 tarihinde Ahmet Hacı Ahmet tarafından KATAK’a gönderilen yardım müracaatı. KATAK Arşivi KTY 04-1943-138-01

⁴³ Halkın Sesi, 18 Aralık 1943.

⁴⁴ Kemal Tekakpınar ve Demiray Doğasal, a.g.e., s. 37.

⁴⁵ Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Yunanistan’a yönelik yardım faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, Yardım Et Komşu; İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Yunanistan’a Yardım Faaliyetleri, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, Kasım 2005. Ayrıca Bkz. Ulvi Keser, Yunanistan’ın Büyük Açlık Dönemi (μεγάλος λιμός) ve Türkiye, IQ Yayınları, İstanbul, 2008. Ayrıca Bkz. Ulvi Keser, Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan’da Ölüm, Açlık, İşgal, 1939–1949, Türk Kızılay’ı Tarih Serisi, Kızılay Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010

⁴⁶ Örneğin bu dönemde İngiltere Genelkurmay Başkanlığı tarafından görevlendirilen bir askeri heyet Türkiye’ye gelerek muhtemel bir savaş durumunda Türkiye’de kullanılacak Çanakkale, Fethiye, İzmir başta olmak üzere acil havaalanı, pist ve liman yapımları hava meydanları, iniş yerleri, gece uçuşları için kolaylıklar, hava savunması, hava kuvvetlerinin idamesi, meteoroloji hizmeti, çeşitli çap ve ebatta silahlar ve cephanelikler, benzin ve mazot başta olmak üzere akaryakıtla ilgili depolar, İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri için kullanılacak gıda maddeleri, istihbarat, keşif ve savaş için kullanılacak çeşitli haritalar, ayrıca bunların nerelere konuşlandırılacağı konusunda altyapı çalışmalarına girişmiştir. Genelkurmay ATASE Arşivi. TC Genelkurmay Başkanlığı III. Şube 6/220-243 Sayılı Harekat 1939 tarihli ve “Mareşal (Fevzi Çakmak) Hazretlerinin İngiliz Suallerine Verdiği Cevap” başlıklı resmi rapor. Ayrıca Bkz. Genelkurmay ATASE Arşivi. TC Genelkurmay Başkanlığı Harekat Sayı 16, 6/255-275 Harekat, 21 Haziran 1939 Edirne tarihli ve

sonrasında özellikle Sovyetler Birliği tehdidi ile karşılaşmış ve yalnızlık politikasından kurtulmak için de çareler aramaya başlamıştır. Bu noktada Batı'ya yakınlaşmak ve destek aramak niyetindeki Türkiye bir yandan da Birleşmiş Milletlerin oluşturulacağı San Fransisco Konferansı'na katılabilmek amacıyla 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eder. Türkiye fiili olarak savaşa girmese de adı geçen konferans vasıtasıyla yalnızlık kısılcısından da bir ölçüde kurtulmayı başarır. İşte tam da bu aşamada Kıbrıs'ta bazı Kıbrıslı Türkler bu haberi sevinçle karşılayarak Türk üniforması içinde ve Türk Silahlı Kuvvetleri çatısı altında savaşa katılmak ister. Bu konudaki ilk talep Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi Genel Sekreteri Dr. Fazıl Küçük vasıtasıyla 25 Şubat 1944 tarihinde Kıbrıs Valiliğine yapılan bir müracaatla olur;⁴⁷

“Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği haberlerinin Kıbrıs Türk toplumunda büyük bir coşkuyla karşılandığını bildirmek istiyorum. Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi bu yüzden Kıbrıslı Türkler arasında Türk ordusunda görev yapmak isteyenlerin taleplerine gücü yettiğince yardımcı olabilmeyi bir görev kabul etmektedir. Eğer hükümet de bu durumu onaylarsa pek çok Kıbrıslı Türk askerlik hizmetine Türk ordusunda devam edecektir. Ben ayrıca Kızılay için de yardım toplamaya başladım ve hâlihazırda yaklaşık 100 Sterlin toplanmış durumdadır. Fona yardımlar da devam etmektedir...”

Bu talebin alınmasının hemen ardından bir durum değerlendirmesi yapan İngiliz Yüksek Komiserliği nasıl bir tavır takınacakları ve ne cevap verecekleri konusunda da görüşbirliğine varırlar; ve “Kıbrıslıların Türk ordusuna katılmalarını gerektirecek bir zeminin oluşmadığını”⁴⁸ bildirirler. Bu konuda İngiliz Yüksek Komiserliği Dr. Fazıl Küçük'e doğrudan bir cevap vermeye niyetlense de daha sonra bu cevabi yazının Lefkoşa Kaza Komiserliği imzasıyla gitmesinin daha uygun olacağına karar verilir.⁴⁹ Konuyla ilgili Dr. Fazıl Küçük'e İngiliz yönetimi (Lefkoşa Kaza Komiseri) tarafından ise böyle bir şeyin mümkün olmadığı ifade edilir.⁵⁰ Aynı konuyla ilgili olarak Lefkoşa Kaza Yüksek Komiserliğine ulaşan bir talep ise M. Salim isimli Kıbrıslı Türk tarafından yapılandır. ⁵¹ Hemen ardından Lefkoşa Kaza Komiserliği de konuyu İngiliz Yüksek Komiserliğine iletir. ⁵² İngiliz Yüksek Komiserliği de bu konuyla ilgili olarak Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi Genel Sekreteri Dr. Fazıl Küçük'e cevap verilmesi, adı geçen M. Salim isimli Kıbrıslı Türk yanında diğer Kıbrıslı Türklerin taleplerinin de karşılanmasının mümkün olmadığı ve Türk ordusunda görev yapmalarının söz konusu olamayacağına bildirilmesi istenir. Burada M. Salim olarak belirtilen kişi muhtemelen Salim Aziz Güneş olacaktır ve Hikmet Afif Mapolar da bu durumla ilgili olarak anılarında bazı bilgiler aktarmaktadır;⁵³

“...Salim Türkiye'yi bir ateş çemberi içinde görüyordu. ‘Türkiye'ye Kıbrıs'tan da asker yazmamız gerek.’ diyordu ve hemen faaliyete geçiyordu. Katipler, yardımcıları ve bir büro kurularak asker kaydı başlatılmıştı. 1 numaraya kendisi yazıldı. 2 numaralı asker Cengizzade Mehmet Rifat Bey'di. 3 numaralı asker ise Kani Kansu'ydu ve harıl harıl çalışıyordu asker kayıt bürosu. İki saatin içinde yazılmak isteyenler ve sıra bekleyenler 2.000'in çok üzerindediydi.

“İngiliz Hava Kuvvetleri ve Yardım Faaliyetleri ile Suallere Cevaplar” başlıklı ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak imzalı rapor.

⁴⁷ FCO 141/2348, 1911-1945 “Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus” başlıklı dosya.

⁴⁸ FCO 141/2348, 1911-1945 28 Şubat 1945 tarihli ve Y. E. İmzalı “KATAK (Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurulu)” başlıklı resmi yazı.

“Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus” başlıklı dosya.

⁴⁹ FCO 141/2348, 1911-1945 M. P. 826/1 sayılı ve 1 Mart 1945 tarihli yazı. “Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus” başlıklı dosya.

⁵⁰ FCO 141/2348, 1911-1945 “Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus” başlıklı dosya.

⁵¹ FCO 141/2348, 1911-1945 M. Salim tarafından Lefkoşa'dan gönderilen 23 Şubat 1945 tarihli yazı. “Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus” başlıklı dosya.

⁵² FCO 141/2348, 1911-1945 Lefkoşa Kaza Komiserliği tarafından yazılan 153/45 ve No 16 Sayı ve 28 Şubat 1945 tarihli yazı. “Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus” başlıklı dosya.

⁵³ Hikmet Afif Mapolar, a.g.e.,s. 120-122.

Anımsadığım kadarıyla bir günde 10.000'e yakın kişi asker yazılmıştı. Önce müstemleke müsteşarlığı müdahale etti. Salim polis merkezine çağrıldı. İhtar yapıldı kendisine. Yabancı bir ülkede yabancı bir başka ülke için asker yazılmayacağı, bu hareketin yasadışı olduğu, sürdürdüğü takdirde mahkemeye verileceğini ihtarla, tehditle söylediler kendisine. Aldırmadı Salim Aziz. 'Türkiye İngiltere'nin müttefikidir. Biz buradan İngiltere'nin müttefikleri olan Türkiye'ye yardımcı olmaya çalışıyoruz. Eğer Türkiye asker istemiyorsa, yardım istemiyorsa, durumu bize bildirsin, biz de faaliyeti durduralım. Yoksa İngilizler bizim işimize karışamaz.' diyordu. Havayı bulandırıyor, bulutları daha da karartarak çökertiyordu Salim'in bu hareketi. Herkeste bir başka türlü hava esitmeye başlamıştı Türkiye'ye asker yazmak çabası. Türkiye ha harbe giriyordu, ha girecekti. Herkeste korkulu bir bunalım var gibiydi. Herkes gerek Türkiye için, gerekse Kıbrıs ve dünya için gerçek bir barıştan yanaydı ve varlığıyla bu özlem içindeydi... Türk konsolosluğu müdahale etmek zorunda kaldı. Salim çağrıldı ve ikaz edildi. Hâlbuki birkaç hafta içinde on binleri aşan gönüllü asker yazılmıştı Türkiye için. Zorlandı Salim ve bu yüzden de askerlik kayıt bürosu dağıtıldı. Fakat durup dinlenmiyordu Salim... Türk Hava Kurumu'na Yardım Komitesi kurdu ve bunun başkanı da kendisi oldu. Miktarını pek anımsamayacağım ama ilk bağıışı, hem de önemli denecek miktardaki ilk bağıışı kendisi yaptı ve ardından da bağıışlar gelmeye başladı. Kurumun resmi kaydını da yaptırmıştı. Hesabı kitabı tamamı ve istendiği zaman herkes, her vatandaş bu hesapları kontrol etme hakkına sahipti. Kısa zaman içerisinde önemli diyebileceğimiz yardımlar geliyor ve bu yardımlar bir bankaya Türk Hava Kurumu adına yatırılıyordu. Tam bugünlerde Agrotur Hava üssü'ne Türk pilotlardan oluşan bir subaylar kafesi geldi. Bütün imkânlarını seferber eden Salim Türk pilotları Lefkoşa'ya getirmeyi başardı. İyi de olmuştu pilotlarımızın gelişi. Türk halkına manevi bir güç katmıştı ve Lefkoşa'nın Türk kesiminde bir bayram havası estirilmişti Türk pilotlarının gelişiyle. Öğleyn halkevi salonunda pilotlarımız onuruna mükellef bir ziyafet verdi Salim... Akşam yemeği için de Rum kesimindeki Şantekler Salonu kiralanmıştı. Burası o günlerin en büyük ve en müstesna dans salonu idi... Yemekten sonra Şantekler'in sorumlu müdürü olan bir Rum akşamki hesabın müstemleke müsteşarlığına ait olduğunu ve hesabın oraya gönderileceğini söylüyordu... Gece geç vakit üslerdeki yataklarına dönmeye hazırlanırken filo komutanı Salim'e ve bizlere teşekkür ediyordu. İngilizlerin varlığından bile habersizdiler. Filo komutanı ayrılırken 'Geldiğimiz zaman iki minareli bir cami görmüştük. Yarın son bir kez daha Kıbrıs halkını oradan selamlayacağız. Büyük bir ustalık gerekmez ama pilotlarımızın marifeti gerek.' diyordu... Uçaklar sabahın onuna doğru Lefkoşa'nın üzerinde göründüler... Filo komutanının da dediği gibi iki uçak birer kartal gibi süzöldüler Ayasofya Camii'nin üzerine ve ustalıkla alçaldıkça alçaldılar... Ayrılışın ardından gözyaşı dökener bile vardı. 'Ne zaman gelecekler?' diyorlardı, ne zaman gelecekler..."

Aynı günlerde İngiliz yönetimine gelen bir başka şikâyet ise devlet kademelerinde Türklere görev verilmemesi ve adaletli davranılmaması üzerinedir.⁵⁴ Şikâyetlerin artmasıyla konuyla ilgilenen İngiliz Yüksek Komiserliği de Türk işçi/görevli konusunda bölümleri zayıf olan sorumlularla görüşmelere başlayarak daha fazla Kıbrıslı Türk'ün istihdam edilebilmesi için ellerinden geleni yapmaları ve elde mevcut kadrolarda çeşitli sebeplerle açık olduğundan bunları Kıbrıslı Türk çalışanlarla takviye etmeleri, Kıbrıslı Türklere kesinlikle eşit davranılmayan alanlarda onlara sahip çıkılması, ayrıca Kıbrıslı Türklerin Türkçe olarak yaptıkları yazılı müracaatların da kabul edilebilmesi için direktif verir ve bundan sonra karşılaşılabilecek herhangi bir sorun olduğunda da bilgilendirilmesini ister. Bu dönemde KATAK faaliyetlerini en yakından takip eden ve destekleyen ise

⁵⁴ FCO 141/2348, Limasol Kaza Komiseri H. M. Foot imzasıyla Limasol'dan gönderilen 24 Şubat 1945 tarihli ve 470/41 sayılı yazı. "Enlistment as Volunteers in Ottoman Army of Persons from Cyprus" başlıklı dosya.

Mehmet Remzi Okan'ın Söz gazetesidir. İlk sayısını 15 Şubat 1921 tarihinde çıkartmış olan gazete özellikle 1940'lı yıllarda ekonomik sıkıntı içine girer ve 14 Ağustos 1946 günü son kez okuyucularıyla buluşuncaya kadar aynı sıkıntılarla hayatta kalmaya çalışır.⁵⁵ Yönetim daha sonra İngiliz idaresine konfederasyonun üzerinde çalışacağı hususları da maddeler halinde bildirir,⁵⁶

“1- İlhakı reddetmek

2- Tevsi-i salahiyyete muteriz değiliz⁵⁷ fakat memleketin yönetimini ekseriyetin eline verecek ve Türk azınlığın haklarını koruyamayacak olan herhangi bir idare şekline de taraftar değiliz.

3- Larnaka, Limasol ve Baf kazalarında birer ortaokul açılması ve bu okul mezunlarına da liseye girme hakkının tanınması.

4- Veraset kanununun bir an evvel geçirilmesini talep etmek

5- Miras vergisi kanununun eğer varsa vakıf mallara olan şümulünün izalesini talep etmek.

6- Kasaba ve köy komisyonları kanununun Rumlarınkinden ayrı olmasını talep etmek.

7- Aile kanunlarımızın asri bir surette ıslahı için hükümete arz olunmak üzere layiha hazırlamak. Bu layiha avukat Hakkı Süleyman, M. Dana ve avukat Fadıl M. Korkut tarafından hazırlanacaktır.

8- Ayrıca bu toplantıda köylerdeki KATAK işlerini takip etmek üzere Şubat 1944 içerisinde her kazadan seyyar bir heyet çıkmasına ve konfederasyonun bazı işlerinin muhabere ile görüşülmesi için KATAK anayasasının 29. maddesinde değişiklik yapılmasına karar verilmiştir.”

TÜRK İŞLERİ KOMİSYONU

Söz konusu bu komisyon, Kıbrıs Valisi Lord Winster'in talimatıyla 11 Haziran 1948 tarihinde kurulur ve “Kıbrıs Türk cemaatine ait işlerin, istikbalde daha iyi bir tarzda tedvir ve idare edilme usullerini tetkik edip rapor hazırlamakla” görevlendirilir. Komisyon başkanlığına ise Lord Winster tarafından emekli istinaf hâkimi Halit Bey getirilir. Daha sonra oluşturulan komisyonda ise Faiz Kaymak, M. Dana, D. N. Denizler, Suphi Kenan, Avukat Fadıl Korkut, A. Pertev ve Rauf R. Denктаş seçilirler. Esasında bu komisyonun kuruluş gayesi, Rumların devamlı olarak gündemde tuttukları Enosis istekleri karşısında hiçbir tepki vermeyen İngiliz idaresinin uygulamalarına karşı çıkmaktır. Çünkü 1931 yılında Rumların başlattığı isyan hareketi sonrasında Kavanin Meclisi'ni lağveden ve Kıbrıs Türk toplumunu giderek artan bir şiddetle baskı altına almaya başlayan İngiliz idaresine tepkiler giderek artmaktadır. Bu dönemde ortaokullar ve liseler başta olmak üzere bütün Kıbrıs Türk eğitim dünyası baskı altında tutulurken, bir yandan da Medeni Kanun uygulaması yerine eski şer'i mahkemelerin ve İslam aile haklarının kullanılması da tepki çekmektedir. Kuruluşun ardından komisyonun ilk toplantısı ise 24 Haziran 1948 tarihinde Viktorya Kız Lisesi toplantı salonunda gerçekleştirilir. Komisyonun bu ikinci toplantısında başta Kıbrıs Valisi Lord Winster olmak üzere başkan Zekâ Bey, Dana Efendi ve Faiz Kaymak da birer konuşma yaparlar.⁵⁸ Zeka Bey yaptığı

⁵⁵ 5 Şubat 1944 tarihinde KATAK açısından önemli bir dönüm noktasıdır ve kurum gerek kamuoyu önündeki yıpranmışlıklarını sonlandırmak ve gerekse kurum içindeki hizip ve muhalif yapıyı belli bir seviyede tutabilmek amacıyla konfederasyon olmaya karar verir. Alman kararlar yönetime girenler se Başkan M. İzzet, Asbaşkan Dr. M. Rauf, aza olarak da Larnaka'dan Suphi Kenan, M. Dana ve avukat Fadıl Niyazi Korkut olmuştur. TC Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından Başvekâlet Yüksek makamına gönderilen Beria Okan imzalı 11 Haziran 1944 tarihli ve 85/301 (4043) sayılı yazı. BCA. 030.10.85.561.15.

⁵⁶ Halkın Sesi, 5 Şubat 1944.

⁵⁷ Bu ifade daha sonraki süreçte başta Necmi Sagip Bodamyalızade olmak üzere dönemin pek çok aydını tarafından tenkit edilmiş ve bunun o günlerde İngiltere'nin vermeyi düşündüğü muhtariyete razı olunduğu şeklinde algılandığı belirtilmiştir.

⁵⁸ Fazıl Küçük, Evkaf'ın Kayıtsız Şartsız Topluma Devri-Teslimi 56 Yıl Süren Kavga, Yayına Hazırlayan Altay Sayıl, KKTC Vakıflar İdaresi Yay., Nisan 1999, Lefkoşa, s. 102-103.

konuşmada “...Adada çoğunluk teşkil eden Rum vatandaşlarımıza karşı vaziyetimiz hatalı değildir. Haklarına hürmetkârız. Adanın refah ve inkişafı için elbirliği yaparak hükümetimizin idaresi altında çalışmaya hazırız... Önümüzdeki meseleler Türk cemaatinin öz davalarıdır. Birkaç kişinin veya partinin, teşekkül veya ferdin davası değildir... Cemaatin hak ve menfaati herhangi bir fert veya zümrenin hak ve menfaatinden üstündür. Tam bir serbesti içinde Türk’e yaraşan, riya kabul etmez bir lisanla her meselede fikrimizi söylememek için bir sebep yoktur... Bir iş adamı kafasıyla vazifemizi başarmaya çalışmalıyız. Zaruret hâsıl olmadıkça herhangi bir şahsın tenkit maksadı ile ne adını anmalı ve ne de icraatından bahsetmeliyiz. Bu meselelerin hallinde nihai mesuliyet teşrii makam veya mecliste bulunmamakla beraber aldığımız mesuliyet küçümsenemez...”⁵⁹ diyerek Kıbrıs Türk toplumu açısından özellikle Rumlara karşı olumsuz duygular beslenmediğinin altını bir kere daha çizer.⁶⁰ Komisyonun ele alacağı bir diğer önemli konu ise okullardır. Buna göre ada sathında kaç tane ilkokul, ortaokul, lise ve öğretmen bulunduğu, bunların müfredat programları, okulların genel masrafları ve giderleriyle öğretmen maaşları, okullara giriş şartları, kaza merkezlerindeki okulların durumu, ücretsiz (meccani) olarak okutulan öğrencilerin durumu, başarı oranları, bu öğrencilerin yatılı kaldıkları okullar, koğuşlar ve müfredat programları, okullardaki mektep komisyonlarının çalışma tarzları, yetki ve sorumlulukları da masaya yatırılan konular arasındadır.⁶¹ Ayrıca üzerinde durulan ve çözüm bulunması istenen hususlardan bazıları da şöyle sıralanabilir;⁶²

“Her yıl 23 Nisan, 19 Mayıs ve 29 Ekim, Türk okulları için tatil günleri olmalıdır. Hâlihazırdaki kitapsız öğretime son verilmesi ve Türkiye’deki Türk okullarında kullanılan kitaplar, Kıbrıs Türk ilkokullarında ders kitabı olarak kabul edilmelidir. Üç dört deneyimli öğretmen, pedagoji öğrenimi görüp adaya döndüklerinde okul müfettişi olarak görev almaları için Türkiye veya İngiltere’deki yüksek öğretmen enstitülerine gönderilmelidir. Kasaba ve köy komisyonları seçim ile oluşturulmalıdır. Maarif encümeninin uygun gördüğü yerlerde ilköğrenim zorunlu olmalıdır. İlkokul öğretmenleri, tercihen Omorfo Öğretmen Kolejinde devam etmiş Türk Lisesi mezunlarından alınmalı, münhaller emekli öğretmenlerle doldurulmamalı ve bu yerler için Türk Lisesi mezunları tercih edilmelidir. Lefkoşa’da, eskiden olduğu gibi iki okul daha açılmalıdır. Birbirlerinden 1 milden daha fazla uzaklıkta olan köylerde iki veya daha fazla ilkokul bir grup halinde birleştirilmemelidir. Bu uzaklık, bir mil veya daha az olsa bile eğer bir okulda 12 veya daha fazla öğrenci varsa o okul başka okulla birleştirilmemelidir. Öğretmen evi olmayan köylerde öğretmenlere ev inşa etmek için özel bir sandık oluşturulmalıdır. Öğretmen evi sağlanması işi kesin ve nihai surette başarılmalıdır.”

Bütün bu özel konularla ilgili olarak komisyon tarafından Aile Kanunu, Maarif ve Evkaf konularında Nazif Denizer, Müftülük konusunda Fetva Emini Hulusi Efendi, Evkaf konusunda Evkaf murahhas vekili Kemal Bey, Şer’iyye Mahkemeleri konusunda Burhan Bey ve yine Evkaf konusunda Türk Bankası müdürü Orhan Bey aza olarak seçilirler. Daha sonraki günlerde ise 4 Aralık 1948 Limasol, 5 Aralık 1948 Baf, 11 Aralık 1948 Mağusa, 12 Aralık 1948 Larnaka ve 19 Aralık 1948

⁵⁹ Fazıl Küçük, a. g. e., s. 103.

⁶⁰ Komisyonun bundan sonraki toplantısı ise 25 Haziran 1948 tarihinde Ağır Ceza Mahkemesi salonunda gerçekleştirilir ve komisyonun çalışma şekliyle görüşülecek konular tespit edilir. Kıbrıs Türk toplumun sorunlarına çözüm bulmak üzere tesis edilen komisyon ilk etapta öncelik arz eden konularla ilgili bilgi toplanılmasına karar verir. Bu konular arasında Evkaf meselesi ilk sıradadır. Vakıfların gelir gider durumları, buradan maaş alanların sayısı ve genel masraf durumu, vakıflara ait camilerin sayısı ve genel masrafları, vakıf mallarının kiralanması ve buradan sağlanacak gelir öncelikle ele alınacak konuların başında gelir. Ayrıca müftülükle ilgili olarak genel durum, başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelerdeki müftülüklerin yetki ve salahiyetleriyle görevlerinin ne olduğu da etraflıca öğrenilecektir. Komisyonun bilgi istediği bir başka konu ise 1933 tarihli Aile Kanunu olur. Ayrıca Şer’iyye Mahkemeleri, bu mahkemelerin genel işleyiş tarzı, yetimler konusu, bunlarla ilgili gelir gider dağılımı, bir yıllık süreçte ele alınan hukuki iler ve sonuçlar, son beş yıl içinde mahkemelerin çalışma tarzları, evlenen ve boşananların sayısı da aciliyet gösteren konular arasındadır. Halkın Sesi, 26 Haziran 1948.

⁶¹ Halkın Sesi, 26 Haziran 1948.

⁶² Ahmet C. Gazioğlu, Direniş Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum 1958-1960, Cyrep Yay., Lefkoşa, Temmuz 2000, s. 97-98.

Lefkoşa toplantıları gerçekleştirilir. Komisyon, Lefkoşa'da yaptığı son toplantının hemen ardından hazırladığı raporu 20 Ocak 1949 tarihinde İngiliz idaresine teslim eder; ancak Lord Winster'ın adadaki görevinden istifa etmesiyle boşalan Valilik makamına getirilen Andrew B. Wright ise söz konusu komisyon raporunu geciktirmeyi tercih eder ve 7 Mart 1950 tarihli İcraat Meclisi toplantısında yaptığı konuşmada da raporu "1949 senesi yazında, Türk İşleri Komisyonu, raporunu hükümete sundu. Rapor bazı karışık ve şümul sahası geniş teklifleri ihtiva ediyor. Bunlar dikkatlice mütalaa edilmiş ve erken tatbiki kabil olan bazı kati tavsiyeler tasvip olunmuştur." der.⁶³ Neticede yapılan seçim sonrasında Niyazi Manyera 426, Ahmet Faiz Kaymak da 393 oy alarak seçimi kazanırlar.⁶⁴

20 Temmuz 1948-10 Ağustos 1948 tarihleri arasında Öğretmen Okullarını Bitirenler Cemiyeti tarafından öğretmenler için Çorum milletvekili Hasene Ilgaz ve Kadın gazetesi sahibi İffet Halim Oruz'un da katılımıyla Kıbrıs'a düzenlenen gezi sonrasında "ana prensip olarak bu adada yaşayan millettaşlarımıza anayurt Türklerinin acilen el uzatması gerektiği" istenerek Kıbrıs adasında yaşayan Türklerin kültürel, iktisadi ve sosyal durumlarıyla ilgili olarak ayrıntılı bir rapor hazırlanır ve devlet kademelerine iletilir.⁶⁵ Konuyla ilgili olarak KTKF Başkanlığına atfen yazılmış Mehmet Ali Pamir ve Nefi Korürek imzalı ve 16 Mayıs 1949 ile 17 Mayıs 1949 tarihli iki yazı aşağıya alınmıştır;⁶⁶

"26 Nisan 1949 tarihli mektubunuzu aldık, teşekkür ederiz. Kıbrıs Türklerinin kısa zamanda kalkınıp yükselmelerini hedef tutan müşterek davamızın tahakkuku uğrunda derneğimizle işbirliği yapmak için gösterdiğiniz iyi niyet ve gayretler Ankara'da büyük bir memnuniyetle karşılanmaktadır. Bütün Türk kurumlarının iştirakiyle derneğimizi temsil etmek üzere KTKF adı altında kurduğunuz yüksek heyeti en derin saygı ve sevgilerimizle selamlar, Kıbrıs Türk cemaatinin dört asırlık hayatında en önemli tarihi vazifeyi üzerine almış olan bu heyetin başarılı hizmetler görmesini ve Kıbrıs'ta Türk millî birliğinin sembolü olarak kalmasını temenni ederiz. Takdir buyurursunuz ki yapmaya deruhte ettiğimiz işler çoktur ve daha büyük bir süratle hareket etmeye ihtiyaç göstermektedir. Bu işlerin başarılmasında en büyük rolü oynayacak olan hiç şüphesiz yüksek heyetinizdir. Bizim Türkiye Cumhuriyeti merkezinde kurduğumuz ve gün geçtikçe daha da kuvvetlendirmeye çalıştığımız teşkilatın muvaffakiyeti sizlerin müspet faaliyetlerinize ve bütün cemaatin size ve dolayısıyla bize göstereceği müzaherete bağlı olacaktır. Derneğimizin Ankara'daki faaliyetini bir an önce programlaştırmamız gerekmektedir. Böyle bir programı hayali bir takım esaslara değil Kıbrıs'taki hakiki duruma ve cemaatin hakiki arzu ve ihtiyaçlarına istinat ettirmek istiyoruz. Bu itibarla 4 Nisan 1949 tarihli 48 sayılı mektubumuzla hazırlamanızı teklif ettiğimiz mufassal raporun bir an evvel tanzim edilip gönderilmesine intizar etmekteyiz.

Kıbrıs Türk cemaatinin kalkınma programı hazırlanıncaya kadar boş durmayacağız. Yönetim kurulumuz faal üyelerinden Nafiz Erus sizlere Ankara'daki faaliyetlerimiz hakkında izahat vermiş bulunmaktadır. 20 Kıbrıslı öğrencinin 1949-50 ders yılından itibaren Türkiye sanat ve yüksek okullarına kabul edilerek meccanen okutulacağı hakkında Millî Eğitim Bakanlığınca alınan karar sizce malumdur. Lefkoşa'da ikinci bir lise açılması işi Türk eğitim Derneği'nce tetkik edilmektedir. Kız ve erkek sanat okullarının açılması şimdiden ele alınmıştır. Bu hususta sorduğunuz suallere ayrı bir mektupla cevap verilecektir. Bütün bu işlerin

⁶³ Ancak Kıbrıs Türk toplumunun sorunlarının çözümü konusunda ciddi ve devamlılık gösteren adımlar atılacağına belli olması Kıbrıslı Rumları tedirgin eder. Bu arada Kıbrıs Türk toplumu açısından önemli bir olay ise 22 Mayıs 1949 tarihinde yapılan belediye seçimleridir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk defa Mart 1943 tarihinde yapılan seçimlerde İngiliz idaresi, nüfus oranlarına göre büyük şehirlerde belediye başkanlığı görevini Rumlara bırakırken, Türk adaylara ise sadece iki belediye meclisi üyeliği kontenjanı ayırmaktadır. Halkın Sesi, 9 Mart 1950.

⁶⁴ Aydın Akkurt, a. g. e., s. 80.

⁶⁵ BCA.490.01/599.75.7.

⁶⁶ Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, s.24-25.

başarılabilmesi için mahalden yapılacak teşkilatın ve temin edilecek mali kaynakların Türkiye hükümetinin yapacağı yardımlar kadar önemi haiz olduğu aşikârdır. Gerek kız ve gerekse erkek sanat okullarının açılabilmesi için mahalli evkaf ve maarif idareleriyle temas ederek bu idarelerin mali müzaharelerinin sağlanması ve ayrıca gerek kurumların, gerekse bütün cemaatin bu okulların açılmasına ne suretle yardımları olabileceğinin tetkik ve tespit edilmesi lazım gelmektedir. Şu noktayı bilhassa tebarüz ettirmek istiyoruz ki Türkiye hükümetinin ilk planda yapacağı yardımlar mahallen girişilecek teşebbüsleri takviye ve açılacak okulları en iyi öğretmen kadrolarıyla teçhiz etmek olacaktır. Fakat bunun için cemaatin her şeyden evvel bir hayatiyet ve teşkilatlanma kabiliyeti göstermesi şarttır. Bu hususları yüksek heyetinizin dikkat nazarına arz eder, bu vesile ile derin saygılarımızı sunarız.”

“Kıbrıs Türk Kurumları Mümessil Heyeti Başkanlığına, Lefkoşa,

26 Nisan 1949 tarihli mektubunuza karşılıktır: Lefkoşa’da açılması takarrür eden akşam kız sanat okulu hakkında sorulan suallerin cevapları aşağıda arz edilmiştir. Kıbrıs’ta şimdilik bir akşam kız sanat okulu açılacak ve bu okul bir tecrübe devresinden sonra kız sanat enstitüsü mahiyetini alacak şekilde tadil ve ıslah edilecektir. Akşam kız sanat okulunun öğreteceği sanatlar terzilik, nakış, erkek ve kadın çamaşırları, çiçek, şapka, ev idaresi, çocuk bakımı, yemek ve sairedir. Bu okula genç kızlar devam edebilecekleri gibi ev kadınları da iştirak edebileceklerdir. Okul için yaş haddi yoktur. Okulun ders saatleri çalışan bayanlarla evde oturanların boş saatlerine göre tanzim edilir. Okulun açılabilmesi için lazım olan en esash şeyler bina, dikiş makinesi, masa, sandalye, ütü ve mankenden ibarettir. Diğer lazım olan eşya gönderilecek öğretmenlerin tavsiyesi ile tedricen tedarik edilebilir. Okul için Türkiye’den en iyi bayan öğretmenlerin gönderilebilmesi Millî Eğitim Bakanlığı’nca karar altına alınmıştır. Maaşları bakanlıkça ödenecektir; ancak bu öğretmenlerin maaşlarına ilaveten lise öğretmenlerine verildiği gibi mahalli makamlarca muayyen aylık bir ücret ödenmesi lazım gelecektir. Türkiye erkek sanat okullarına olduğu gibi kız sanat enstitülerine de Kıbrıslı öğrencilerin kabul edilmesi için teşebbüste bulunulabilir. Bunu derneğimiz ayrıca tezekkür edecektir. Ancak takdir edersiniz ki birkaç kızın Türkiye’de Türkiye’deki enstitülere alınması büyük bir mana ifade etmez. Bu sebeptendir ki Türkiye hükümeti mahallinde okulların açılmasına yardım etmeyi terviç ve teşvik etmektedir. Kıbrıs’ta bir erkek sanat okulu açılması meselesine gelince: Bu hususta Millî Eğitim bakanlığı nezdinde teşebbüste bulunulmuş ve mütehasıs bir öğretmenin Ağustos ayı içinde Kıbrıs’ı ziyaret edecek olan heyet arasına katılması bakanlıkça karar altına alınmıştır. Mütehasıs öğretmen Kıbrıs’ta yapacağı tetkiklerle mahalli sanat ihtiyaçlarını tespit ederek bir raporla Millî Eğitim Bakanlığı’na bildirecek ve bakanlığın alacağı karar ve raporlara istinat edecektir. Bu okulun 1950 yılında açılacağı tahmin edilmektedir. Lefkoşa’da bir kız sanat okulu açılması gibi kolay olan bir işte göstereceğimiz muvaffakiyet Türkiye hükümetine gerek derneğimiz ve gerekse mahalli teşkilatınız hakkında itimat bahşederek ve gittikçe artan bir tempo ile müteakip yardımların temin edilmesinde büyük tesiri olacaktır. Bu işe layık olduğu ehemmiyeti vereceğinden şüphe etmiyoruz. Bu hususları yüksek heyetin dikkat nazarına arz etmenizi ve alınacak kararları acilen bildirmenizi rica eder, bu vesile ile en derin saygılarımızı sunarız.”

İlginç olan bir husus ise Kıbrıs Türk Kurumları Mümessil Heyeti adıyla ortaya çıkan bu oluşumun Kıbrıs’ta başta Necati Özkan ve Hikmet A. Mapolar tarafından yok sayılması ve şiddetle tepki gösterilmesidir. Konuyla ilgili olarak “Şahsi Kanaatler Belirtilen Beyannameye Cevabımız”

başlıklı bir bildiri yayımlayan Hikmet A. Mapolar böyle bir heyetin olmadığını ileri sürer.⁶⁷ Aynı dönem içerisinde federasyona üye kurum sayısı 38 olarak belirlenmişken, üye kurumların sayısı 1957 yılında 93 olur. Bu dönemde Türkiye’de de Kıbrıs Türk Talebe Birliği, Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti, KTKD, Kıbrıs’ı Koruma Cemiyeti faaliyetlerine aralıksız devam etmektedir. Kıbrıs’taki faaliyetlerin tek bir merkez ve tek bir çatı altında birleştirilmesi ve daha organize olmak şartıyla güçlü bir örgüt oluşturmak amacıyla girişimlere de başlanır. Bu konuyla ilgili olarak Yeşilada dergisinin sahibi Nevzat Karagil, Kıbrıs okullarından Yetişenler Cemiyeti Kıbrıs şubesi başkanı Dr. Ziya Hakkı ve Lefkoşa’da faaliyet gösteren Kardeş Ocağı sekreteri Dr. Ziver Kemal’le beraber bir toplantı düzenleyerek Kıbrıs’ta faaliyette bulunan bütün siyasi kurum ve kuruluşlarla teşkilatları 8 Eylül 1949 tarihinde Kardeş Ocağı binasında yapılacak olan toplantıya çağırır. Bu toplantıya Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti Başkanı Doç. Dr. Derviş Manizade de katılır. Yapılan toplantı sonrasında oybirliğiyle alınan kararlar kamuoyuna da açıklanır,⁶⁸

“1- Mevut siyasi partiler, kurumlar ve spor kulüpleri bir birlik ve cemiyet olarak teşkilat kurmayı kabul ederler.

2- Meslek birlikleri kendi varlıklarını korumakla birlikte bütün adayı kapsayan birliğe girmeyi kabul ederler.

3- Kurulacak olan birliğin program ve tüzüğünü hazırlamak üzere KATAK, Milli Parti ve Türk Çiftçiler Birliğinden ikişer, Lefkoşa Türk Spor Kulübü, Çetinkaya Spor Kulübü, Lise ve Viktorya Mezunlar Kurumundan birer temsilci olmak üzere toplam on kişi seçilip isimleri Kardeş Ocağı sekreterliğine bildirilecektir.”

Federasyonun oluşturulması sonrasında KMTHP ve KATAK teşkilatları da 23 Ekim 1949 günü tek çatı altında birleştirilir ve 6 Kasım 1949 tarihinde de Kıbrıs Millî Türk Birliği Partisi olarak yeniden bir araya gelirler. Söz konusu bu parti, özellikle 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren adayı kan gölüne çeviren EOKA’nın ve Kıbrıslı Rumların Enosis hedeflerine karşı, Türkiye’de faaliyet gösteren Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti ile işbirliği ve koordinasyon içinde çalışarak 15 Ağustos 1955 tarihinden itibaren Kıbrıs Türk’tür Partisi olarak faaliyetlerine devam eder. 23 Ekim 1949 tarihinde gerçekleşen birleşme sonrasında kongre kararları da kamuoyuyla paylaşılır,⁶⁹

“1- KATAK ve Milli Parti Lefkoşa ve kazalar teşkilatı mümessilleri 23 Ekim 1949 Pazar günü Kardeş Ocağı’nda yaptıkları müşterek toplantıda her iki partinin Kıbrıs Türk’tür Partisi adı altında birleştirilmesine karar vermişlerdir.

2- Hazırlanan parti anayasasını her iki partinin Lefkoşa ve kazalar teşkilatına göndermek ve 15 gün içinde her iki partinin üyelerinden müteşekkil merkez genel kurullarını müşterek toplantıya çağırarak üzere partiler genel sekreterlerine salahiyyet verilmiştir.

⁶⁷ Yarattılmaya çalışılan bu yapay gerginlik ortamına rağmen hiçbir siyasi oluşumla ilgisi olmayan, herhangi bir maddi menfaat, çıkar ve gelecek beklentisi içine girilmeden kendisine tek bir görev yükleyen KTKF böylece çiftçilerden esnafa kadar çok geniş bir yelpazede Kıbrıslı Türklerin sesi kulağı haline gelir. 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kuruluncaya kadar geçen süreçte Kıbrıslı Türkleri her anlamda destekleyen, her türlü sorunlarına ve sıkıntılarına koşan ve toplumun ayakta kalmasını sağlayarak bugüne ulaşmasını sağlayan federasyon Kıbrıs Türk tarihinde unutulmaz bir yer alır. Federasyonun ilk başkanlığını yapan Faiz Kaymak, bu görevde 1949 yılından itibaren kesintisiz olarak 1958 yılına kadar kalır ve daha sonra görevi 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan kongrede Rauf R. Denктаş’a bırakır. Başkanlığını Faiz Kaymak’ın yaptığı federasyonda Ümit Süleyman Federasyon Sekreteri ve Ayhan M. Hikmet de Yardımcı Sekreter olarak görev yapmaya başlar. KTKF’nun ilk aylık faaliyet raporu Haziran 1952 tarihinde yayımlanırken, bunun hemen ardından ikinci rapor ise Temmuz 1952 günü kamuoyuna duyurulur. Söz konusu bu aylık raporlar ve federasyonun bültenlerinde kuruluş tarihi 1949 olarak gösterilmektedir. Öte yandan 26 Ocak 1953 tarihli ve 8 numaralı bültende ise kuruluş tarihi KATAK’ın da kuruluş tarihi olan 1943 olarak belirtilmiştir. Aynı konuyla ilgili olarak bu bildirinin altına dip not düşen Ergin M. Birinci de “O günlerde Kıbrıs Türk Kurumları Mümessil Heyeti adı altında bir örgütün varlığı söz konusu değildir. Yani 17 Haziran 1949’da yayımlanan beyannamenin altındaki imza hayalidir.” der. Ergin M. Birinci, M. Necati Özkan (1899-1970), Cilt I, Necati Özkan Vakfı Yay., Mayıs 2001, Lefkoşa, s. 289.

⁶⁸ Yeşilada, 11 Eylül 1949.

⁶⁹ Halkın Sesi, 29 Ekim 1949.

3- Genel kurula sunulacak anayasanın kabul ve tasdikini müteakip KATAK ve Milli Parti'nin bütün mevduatı Kıbrıs Türk'tür Partisi'ne devredilecektir.”

Öte yandan KTKF da oluşturulan diğer kültür dernekleri de Türkiye tarafından resmi olarak tanınmamakta ve söz konusu federasyonun temsilcileri Başbakan tarafından Demokrat Parti merkezinde kabul edilmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin parasal desteği ise devam etmektedir. Özellikle Kıbrıs'tan gelen yardım taleplerine kayıtsız kalınmayarak başta eğitim alanındaki sorunlara ve ihtiyaçlara yönelik çözümler bulunmaya çalışılır. Örneğin 1949-1952 döneminde 13 Kıbrıslı öğrenci Türkiye'ye getirilerek öğretmen olarak yetiştirilmeleri amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsü'ne yerleştirilirler. Yunanistan'da plebisit fikrinin ortaya atılması sonrasında 21 Kasım 1949 tarihinde BM'ye müracaat eden Yunanlar “Anavatan Yunanistan'la birleşmek için self-determinasyon hakkının halkımıza tanınmasını istiyoruz.” derler.⁷⁰ Öte yandan Dr. Fazıl Küçük'ün “Çoğunluğun merhametine kaldığından her zaman ve her yerde uygulanabilecek bir şey değildir.”⁷¹ dediği self-determinasyonla ilgili olarak 15 Ocak 1950 tarihinde yapılması kararlaştırılan plebisite karşı Kıbrıslı Türkler tepkilerini göstermek üzere 28 Kasım 1948⁷² tarihli Ayasofya Mitingi'nden sonra ikinci Ayasofya Mitingi'ni 11 Aralık 1949 Pazar günü binlerce Kıbrıslı Türk'ün de iştirakiyle Lefkoşa'da yapar. Bu mitingde her zaman “Kıbrıs tarihi, coğrafi, stratejik sebepler nedeniyle hep Türk olmuştur.”⁷³ diyen Dr. Fazıl Küçük, Avukat Fadıl N. Korkut, Dr. Orhan Müderrisoğlu, Avukat Ali Dana, Dr. Nazif Denizer ve Faiz Kaymak birer konuşma yaparlar. Bu mitingde alınan kararların Türkiye, İngiltere, Kıbrıs ve BM'de gerekli birimlere verilmesi için Dr. Fazıl Küçük yetkili kılınır. Yaklaşık 15.000 Kıbrıslı Türk'ün katıldığı mitingle Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı çalışmaları protesto edilir. Konuyla ilgili olarak hazırlanan bir protesto mektubu da Kıbrıs Milli Türk Birliği Genel Sekreteri Fadıl N. Korkut, Lefkoşa Milli Türk Birliği Sekreteri M. Fazıl Plümer, Baf Milli Türk Birliği Sekreteri Dr. İhsan Ali, Limasol Milli Türk Birliği Sekreteri M. Kemal Berberoğlu, Larnaka Milli Türk Birliği Sekreteri Dr. Orhan, Mağusa Milli Türk Birliği Sekreteri A. Faiz Kaymak, Lefke Belediye Başkanı M. Fadıl, Lefkoşa belediye azaları Dr. Fazıl Küçük, Siret Bahçeli, H. Avkıran, Baf belediye azaları D. A. Raşit, İ. Necmi, B. Kalkan, Limasol belediye azaları N. Denizer, Z. Behçet, Larnaka belediye azaları Suphi Kenan, Sadi Hilmi, Mağusa belediye azaları A. Faiz Kaymak, Dr. Niyazi Manyera, Girne belediye azaları Şükrü Hacı Hüseyin, H. S. Tahir, Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği Başkanı M. Behçet Mirata imzasıyla BM'ye gönderilir.⁷⁴ İlginç bir gelişme ise yıllar sonra ortaya çıkar ve 8 Aralık 1961 tarihli Nacak gazetesi “Londra Türklerine Sesleniyoruz.” başlığını atar;⁷⁵

“Londra'da neşredilmeye başlanan Kıbrıs Türk Sesi'nin üçüncü sayısını da gördük. Yavru vatandan ayrı yaşayan kardeşlerimize bu gazetenin ne şekilde hizmete hazırlandığını kestirmek oldukça güç. Kıbrıs Türk Sesi bizden hesap soruyor. Baş makalesinde KATAK'ın, Milli Birlik'in, Gençlik Teşkilatı'nın ve Federasyon'un halka hesap vermediğinden bahsediyor ve ‘Hesap sormakta haklıyız.’ diyor. Bir teşekkülden hesap sormak yetkisine üyeleri sahiptir. Geriye gitmeye lüzum yok. Son teşekkülümüz Federasyon her sene hesaplarını tertip ettiği kongreye sunmuş ve kongrenin tasvibini almıştır. Feshinden evvel hiçbir dedikoduya mahal bırakmamak amacı ile Cemaat Meclisi'nin resmi murakıplarına vermiştir.

⁷⁰ Ahmet C. Gazioğlu, Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878 - 1960), Cyrep Yay., Lefkoşa, Eylül 1997, s. 115.

⁷¹ M. Fazıl Kouchouk, The Voice of Cyprus, Lefkoşa, Kasım 1956, s. 1.

⁷² 28 Kasım 1948 tarihli bu miting sonrasında Başbakan İsmet İnönü'ye bir telgraf gönderen Dr. Fazıl Küçük mitingle ilgili bilgi verir; “28 Kasım 1948 tarihinde Lefkoşa'da 15.000 Türkün yapmış olduğu Ayasofya mitinginde bir kere daha Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'a ilhak ve muhtariyet taleplerinin şiddetle reddedilmesi oy birliğiyle kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Türkleri ilhak ve muhtariyetin tamamıyla Türklüğün mahvına sebep olacağına ve adanın asayişini bozacağına inanıyorlar.” BCA.030.01.40.241.14.

⁷³ M. Fazıl Kouchouk, The Voice of Cyprus, Lefkoşa, Kasım 1956, s. 3.

⁷⁴ Söz konusu protesto mektubu daha sonra Mart 1950 tarihinde küçük bir broşür halinde de basılarak çoğaltılır. Kıbrıs Türkleri Yunanistan'a İltihak Emelini Protesto Ederler, Bozkurt Basımevi, Lefkoşa, 1950.

⁷⁵ Nacak, 8 Aralık 1961.

1951-1954 Dönemi ve Faaliyetler

Faiz Kaymak'ın federasyon başkanlığına gelmesiyle özellikle Kıbrıslı Türk köylüsünün sorunlarına yönelik tedbirler ve çözüm arayışları da hep gündemde olur. Ekonomik ve politik bağlamda köylülerin bilinçlenmesi için çok büyük çaba harcanırken oluşturulan ekiplerle Faiz Kaymak ve federasyon yetkilileri adanın dört bir yanına dağılarak bütün Türk köylerini ziyaret ederler. Öncelikle Evkaf idaresinde bulunan tapulu araziler ve çiftlik arazileri mercek altına alınır. Daha sonra köylünün daha ekonomik tarım yapabilmesi ve asgari verim alabilmesi için girişimlerde bulunulur. Bir yandan Kıbrıslı Türk köylüsü tarım ve ziraat konusunda eğitilip bilinçlendirilirken bir yandan da Kıbrıslı Rumların bitmek tükenmez Enosis taleplerine karşı bir direnç oluşturulur; ancak federasyon finansman bağlamında son derece kısıtlı bir bütçeye sahiptir. Bu yüzden köyleri içine alan inceleme gezileri federasyona yardım gezileri haline dönüşür. Haklarına sahip çıkan ve Kıbrıs Türk toplumunun sesini duyuran federasyona Kıbrıs Türk toplumu çok büyük destek verir ve maddi olarak yardımlarını da esirgemez.⁷⁶ Bu dönemde KTKF tarafından hazırlanan “Kıbrıs Türkleri Hakkında Rapor” da Türkiye ve Kıbrıs'ta ilgili bütün kurum ve kuruluşlara dağıtılır;⁷⁷

“Bugün Kıbrıs adasında 85.000 Türk’e mukabil, 350.000 Rum vardır. 1831 senesinde bire iki nispetinde olan durumumuz Yunanistan’dan Kıbrıs’a vaki olan Yunan akınına mukabil, Kıbrıs’tan Türkiye’ye vaki olan Türk nüfusu akını neticesinde bu nispet aleyhimize olarak bire beş nispetine düşmüştür. Bununla beraber 1922 senesinde 65.000’den ibaret olan Türk nüfusu Lozan muahedesi müteakip muhaceret yoluyla Türkiye’ye akın halinde takriben 20.000 nüfus aktarılmış olmasına rağmen 27 sene zarfında bu miktarı hayli aşarak 85.000’e yükselmiş bulunmaktadır. Bu rakam adadaki Türk nüfusunda yüksek bir artış nispetinin var olduğunu tebarüz ettirmektedir. Bu itibarla ileri senelerde bu nispetin lehte ilerlemeler kaydedeceğini sarahatle arz ederiz.

Türk nüfusunun Rumlar karşısındaki güç durumu sadece nüfus azlığından doğmamaktadır. Yunanistan hükümetinin yıllardan beri gerek maddi, gerekse manevi bakımdan gösterdiği alakaya munzam olarak iptidaları herhalde dini hislerin tesiriyle İngiltere hükümetinin de Rumları daha fazla korumuş olması adadaki Rumlar arasında kültürel, sosyal ve ekonomik bakımlardan Türklere nazaran daha ileri bir gelişme temin etmiş bulunmaktadır. Biz adadaki Türk halkı, milli benliğimize tamamen sahip anavatana, Türkiye’imize bütün kalbimizle bağlı, kahraman ecdadımızın torunları ve anavatandaki ırkdaşlarımızın kan kardeşleri olduğumuzu bilmekte ve bu nispetten dolayı da iftihar duymaktayız. Yıllardan beri ihmal edilmiş olmamıza ve aynı zamanda bin bir türlü rekabet ve tazyikler altında yaşamak zorunda bulunmamıza rağmen hayatîyet ve varlığımızı muhafaza edebilmemizin manası benliğimizi bilmiş olarak anavatandaki her teceddüt hareketini günü gününe takip etmiş olmamızda ve aşırı bir taassup ile yukarıdaki hislerimize bağlı olarak yaşamamızda bulmak doğru olur. Son zamanlarda gerek cumhuriyet hükümetimizin, gerekse İngiltere hükümetinin Kıbrıs Türklerinin adadan ayrılmalarını arzu etmeyişleri adadaki tarihi vazifemizin ne olduğunu da bize telkin etmektedir. Anadolu’muzun güney sahillerini kontrol eden ve aynı zamanda gerek denizden, gerekse havadan İngiliz münakale yollarının bir istasyonu olan bu adanın coğrafi, stratejik, iktisadi ve askeri ehemmiyetini de tamamıyla müdrik bulunuyoruz. Bütün bu duygu ve mülâhazalarımıza ilaveten bu toprakların üzerinde cedlerimiz canları ve kanları pahasına bize bırakılmış olan yüz binlerce ecdat mirası da bizi bu toprağa bağlamaktadır. Binaenaleyh hem bu toprak üzerinde yaşamak zorundayız, hem bu toprakta

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. KTMA, K.No.64.

⁷⁷ KTKD Genel Merkezi Arşivi.D.1.

yaşamak da istiyoruz. Ancak türlü rekabet, tesir ve tazyikler altında hayat hakkına sahip olarak yaşayabilmemizin sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmamıza bağlı bulunduğunu biliyoruz. Bu itibarla rakip ve bize nazaran daha müsait bir gelişme kaydetmiş olan Rum çoğunluğu karşısında ileri hamle yapabilmemiz için desteklenmemizin ve korunmamızın zaruri olduğunu arz eder ve bu maksat için kısa izahatlarla etkili olarak arz ettiğimiz dileklerimizden ehemmiyetle nazarı itibara alınmasını cumhuriyet hükümetimizden hassaten istirham ederiz.

KÜLTÜREL VE SOSYAL KALKINMA

Kıbrıs'ta şimdiki halde Türk cemaatine ait 208 ilkokul, 334 ilkokul öğretmeni, 5 ortaokul, bir erkek lisesi, bir erkek koleji ve ilk tahsilden sonra tahsil süresi altı yıl devam eden ve nev'i şahsına münhasır olan ortaokul derecesinde Viktorya Kız Mektebi isimli bir kız ortaokulu vardır. Buna mukabil Rum cemaatinin ilkokullarından maada 37 tali mektep, jimnasyo ve sanat mektepleri, aynı zamanda adada 5-6.000 nüfustan ibaret olan Ermeni cemaatinin de ilkokulları ve büyük bir sanat mektebi vardır. Türk'ten gayrı anasına ait olan tali mektepler gerek Yunanistan'dan, gerekse dini gayretkeşliklerin tesiriyle mahalli ve yabancı makam ve müessesat tarafından gördükleri fiili yardım tesiriyle Türk lisesine nazaran daha ziyade gelişmiş bulunmaktadırlar. Öğretmen kadrosu noksanlığı dolayısıyla lisemizin seviyesi düşük olduğu gibi, Kıbrıs'ta liseyi ihmal ettikten sonra öğretmen kurslarında yetiştirilerek öğretmenlerin idaresinde bulunan Viktorya Kız Mektebi'nin de ıslahı ve mahalli ihtiyaca göre teşkilatlandırılması zaruridir. Bu mektebin lise ve enstitü kısmını ihtiva eden iki kısımdan ibaret olmasını bilhassa sosyal kalkınmamız için çok lüzumlu bulmaktayız. Sanat mektebine gelince, birkaç bin ermeni kendi mektepleri sayesinde yetişerek Kıbrıs'ın en az yüzde elli nispetinde iktisadi varlığına sahip bulunmaktadırlar. Türkler ise ellerinde ve avuçlarında bulunan kendi ihtiyaçlarını temin maksadıyla Rum ve ermeni sanatkârlara yatırmaktadır. Türklerin öğrenmek istedikleri sanatlar için gerek Rumlar, gerekse Ermeniler yanlarına Rum çırağı almayı dahi reddetmektedirler. Bu itibarla mahalli ihtiyacın gerektirdiği sanat nevelerini bilhassa köy muhitleri için lüzumlu ve zaruri olan sanat sınıflarını ihtiva eden bir sanayi mektebine şiddetle muhtaç bulmaktayız. Kültürel, sosyal ve hatta bir dereceye kadar ekonomik kalkınmamızı sağlayacak olan gelişmemizin tahakkuku yolundaki ihtiyaçlarımızı ve cumhuriyetimizden yardım hususundaki dileklerimizi aşağıda arz ediyoruz.

Erkek Lisesi için: Şimdiki halde Kıbrıs Lisesi'nde bulunan üç öğretmene ilaveten üç öğretmen ve bir müdürün daha gönderilmesi.

Viktorya Kız Mektebi için: Bir müdür ile birlikte üçü enstitü kısmına ve dördü lise kısmına ait olmak üzere bir müdire ve yedi öğretmenin gönderilmesi.

Sanayi Mektebi: Bu hususta mütehassıs bir öğretmenin Kıbrıs'a gönderilerek gereken tetkikler yapıldıktan sonra bu konunun ayrıca incelenmesini.

Orta Mektepler: Cemaat işlerimiz meyanında yaptığımız bir programa nazaran orta mekteplerimizi on ikiye iblağ etmek kararındayız. Bu itibarla orta mekteplerimize öğretmen yetiştirebilmek üzere her sene üç öğrencimizin burslu olarak eğitim enstitülerine kabul edilmesini bilhassa rica etmekteyiz. Lisemizde çalışmak üzere şimdiki halde Kıbrıs'ta bulunan üç öğretmene Türkiye'de maaşları verilmekle beraber Kıbrıs Lisesi aidatından da her bir öğretmene 24'er Sterlin kadar bir ücret verilmektedir. Erkek Lisesi için ilaveten gönderilmesini rica ettiğimiz bir müdür ve üç öğretmen ile Kız Lisesi ve Kız Enstitüsü haline getirilmesini düşündüğümüz Viktorya Kız Mektebi için rica ettiğimiz bir müdür ve yedi öğretmene lisemizin aidatı müsait olmadığından Kıbrıs'ta ilave bir ücret verilmesi imkânından mahrum bulmaktayız. Bu itibarla bu öğretmenlerimize maaşlarıyla birlikte munzam olarak ödenmesi gereken aidatın cumhuriyet hükümetimizce yardım fonu gibi herhangi bir kaynaktan

sağlanmasını hassaten istirham edeceğiz. Ankara ve İstanbul üniversiteleri ile kız enstitüleri yüksek kısımlarına Kıbrıs'ta öğretmenlik yapmak üzere her sene 1-2 Kıbrıslı talebe alınarak yetiştirildikleri takdirde bunlar Kıbrıs'ta daha kanaatkarane yaşayabileceklerinden cumhuriyet hükümetimize tahmil teklifinde bulunduğumuz mükellefiyet de seneler ilerledikçe azalmış bulunacaktır. Bu maksatla gerek lise ve enstitülerimizde hocalık yapacak, gerekse sosyal ve ekonomik kalkınmamızda cemaatimizi desteklemek maksadıyla her sene aşağıda arz ettiğimiz öğrencilerin burslu ya da parasız yatılı olarak okutturulmalarının teminini bilhassa istirham edeceğiz. Her yıl Türkiye mekteplerinde okutturulmalarını dilediğimiz öğrencilerin sayı olarak listesi; Yüksek okul ve üniversitelere her sene 1, liseye öğretmen olmak üzere eğitim enstitülerine 4, üçü erkek, biri kız, sanat enstitülerine 10, erkek, üniversitelerin muhtelif fakültelerine 3, erkek veya kız, ebe ve hemşire okullarına 8 kız, ilahiyat fakültesine (şimdilik) 3. Kültürel ve sosyal kalkınmamızı sağlamak üzere aşağıdaki tamamlayıcı dileklerimiz de ehemmiyetle nazarı itibara alınmasını rica edeceğiz:

1. Kıbrıs'ta kurulmasını programımıza aldığımız Kıbrıs Türk kütüphanesine Devlet Devairi Müessesatı ile bilhassa halkevlerinin, halkodalarının ve Milli Eğitim yayınlarının muntazaman gönderilmesinin temini ve Türkiye'deki Milli Kütüphane'ye ulaştırılan, evvelce yayımlanmış olan eserlerin mükerrer nüshalarından gönderilmek suretiyle yardımda bulunulmasını, Kıbrıs'ta da Türkiye'de olduğu gibi olgunluk imtihanının iki defa yapılmasını, Türkiye'de tıp fakültesini bitirmiş olan Kıbrıslı İngiliz tabası Türkleri, öğrencilerin ihtisaslarını verinceye kadar asistan olarak çalışarak yetişmelerine ve imtihana iştirak ederek ihtisas diploması almalarına müsaade edilmesini, Kıbrıs'ta halkevlerine benzer kültür ocaklarının açılması için yardımda bulunulmasını, Kültür mübadelesi bakımından çok faydalı olacağını düşündüğümüz cihetle Kıbrıslı Türk öğretmenlerin Türkiye'deki öğretmen kafiye kamplarına katılmalarına müsaade edilmesini, Kıbrıslı öğretmen ve öğrencilerin seyahatlerini teşvik etmek üzere bunlar hakkında her sene sadece geliş ve gidişe münhasır olmak üzere Türkiye yüksek okul son sınıf öğrencilerine tatbik edilen %95 tenzilatlı tarifinin tatbik edilmesini,

2. Kıbrıs Türkleriyle anavatandaki kardeşlerimizin temaslarını kolaylaştırmak ve her iki kütledeki bağlılığı takviye etmek gayesiyle gerek Kıbrıs'tan Türkiye'ye, gerekse Türkiye'den Kıbrıs'a yapılacak toplu seyahatler için tenzilatlı bir tarifinin kabul ve tatbik edilmesini, kültür mübadelesi bakımından gazete, risale ve mevcut neşriyatın hava postalarından ucuz tarife ile nakil edilmelerini, mümkün görüldüğü ve Kıbrıs hükümetinin muvafakati temin edildiği takdirde Türkiye ve Kıbrıs ilkökul öğretmenleri arasında muvakkat devrelerle mübadele yapılmasını da lüzumlu görmekte ve bu konuda cumhuriyet hükümetimizin yardımlarını dilemekteyiz. Kıbrıs hükümeti, bir Türk sanayi mektebi kurulması için herhangi bir dernek kanalıyla Türkiye hükümeti tarafından yapılacak yardımı hoş göreceğini bildirmiştir.

BEDEN TERBİYESİ VE BEDEN EĞİTMENİ

Beden terbiyesi ve beden eğitmeni bakımından Kıbrıs'taki Türk kütlelerini yetiştirecek bir tek öğretmenimiz dahi yoktur. Bu konuda muhitimizde gördüklerimizin yarattığı intibalarla hareket ederek kavrayış ve kabiliyetimizle ne mümkün ise onu yapabilmekteyiz. Kıbrıs Türk gençliği bir yetiştiriciye çok muhtaç bulunmaktadır. Halen Etibank'ta çalışmakta olan eski Fenerbahçelilerden Şeref Karoğlu bir sene muvakkaten Kıbrıs'ta bulunduğu sıralarda kısa bir müddet Kıbrıs Türk futbol takımını çalıştırarak adadaki Rum, Ermeni ve diğer takımların gıptalarını celp edecek bir seviyeye yükseltmiş ve takımı başarıdan başarıya ulaştırmıştı. Şeref Karoğlu ayrıldıktan sonraki tabii takım da eski düşük seviyesine inmiştir. Tesadüfün önümüze koyduğu bu vaka beden eğitimi bakımından bir hocaya ne kadar muhtaç olduğumuzu açıkça göstermektedir. Bu itibarla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğümüzün de bir antrenör ile bizi

takiye etmesini bilhassa rica edeceğiz. Böyle bir öğretici yalnız kulüplerimiz için değil, aynı zamanda lise ve kolejimiz için de çok faydalı olabilecektir. Ancak kulüplerimiz fakir oldukları cihetle böyle bir antrenörün ücretini ödemek imkanından mahrum bulunmaktadırlar. Bu itibarla bu zatın maaş veya ücretinin de milletlerarası yardım fonu gibi herhangi bir kaynaktan temin edilmesini rica edeceğiz. Karşılıklı spor temasları temin etmek üzere Türkiye takımlarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs takımlarının Türkiye'ye gidip gelebilmelerinin kolaylaştırılmasını ve ucuzlatılmasını hassaten rica edeceğiz. Kıbrıs Türk gençleri için Türkiye mukaddes bir kabe ve tapınak telakki edilmekle beraber maddi varlık bakımından zayıf oldukları cihetle bu kabeyi ziyaret ve ağabeylerle karşılaşmak zevkinden mahrum bulunmaktadırlar. Bütün bir sen zarfında iki veya üç teması aşmayacak olan bu gibi seyahatler için yüksek okul son sınıf öğrencilerine tatbik edilen %95 nispetindeki azami tenzilatlı tarifenin bunlar ve hatta Türkiye'den Kıbrıs'a gidecek olan takımlar hakkında da tatbikini bilhassa istirham edeceğiz.

EKONOMİK KALKINMA

Kıbrıs'ta bulunan 85.000 Türk'ten takriben %20'si şehir ve kasabalarda, geri kalanı köylerde yerleşmiş bulunmaktadırlar. Türk köylüsü ziraat (hububat ekim ve ürünü, bağcılık ve bahçivanlık) ve hayvancılıkla meşgul olmaktadır. Şehir ve kasabadaki Türkler ise başlıca memuriyet, küçük esnaf ve ticaret amelelik, kısmen bahçivanlık gibi işlerle meşgul bulunmaktadırlar. Halkımızın öteden beri ticaret ve sanata heves etmemeleri ve bu yöndeki iş sahalarına ehemmiyet vermeyişleri büyük ticaret ve sanayi müesseselerinden mahrum kalmaları ve ekonomik gelişmelerinin muayyen bir seviyeyi aşmamasını intaç etmiş bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki çok çalışkan olan Türklerin meşakkatle didinerek elde ettikleri kazançları bu kanallarla daima yabancı anasının keselerine akmaktadır. Bu amillerin tesiri iledir ki son zamanlarda sınai gelişme bakımından bazı hareketlere girişilmiş ve adada evvela küçük mikyasta bir Türk tütün fabrikası kurulmuştur. Yine ticari kalkınmamızda faydalı olmak üzere 80.000 Sterline sermaye ile Lefkoşa Türk Bankası kurulmuştur. Bu bankanın yıllık cirosu şimdiki halde üç milyon sterlindir. Banka kazalarda şubeler açarak taazuv yolunda olduğu gibi ticaret hayatına atılan Türk gençlerini ne yardımlarından faydalandırmaya ve ticari hayatımızda faydalı olmaya çalışmaktadır. Bununla beraber uzun yılların ihmaliyle gelen boşluğu kolay kolay doldurmak mümkün değildir. Bu kalkınma hamlemizde programlı çalışmak ihtiyacında bulunduğumuza da katıyetle kani bulunuyoruz. Bu itibarla iktisadi kalkınmamız için cumhuriyet hükümetimizden aşağıda sıra ile arz ettiğimiz yardımların esirgenmemesini bilhassa istirham etmekteyiz;

1- Mahallin kabiliyet ve imkânlarını nazarı itibara almak suretiyle Kıbrıs'taki Türklerin iktisadi kalkınmalarını ayarlayacak bir program hazırlanmak üzere Ekonomi ve Ticaret, İnhisarlar, İşletmeler Bakanlıkları ile Sümerbank tarafından seçilecek mütehassıslara İstatistik genel Müdürlüğü tarafından seçilecek bir istatikçinin eklenmesi suretiyle bir heyetin bir iki ay tetkikte bulunmak üzere Kıbrıs'a gönderilmesini, Kıbrıs'ta kurulmasını düşündüğümüz alkol sanayii, tütün sanayii, dokuma sanayii, sabun sanayii ve diğer sanayii için lüzumlu elemanların yetiştirilmelerini temin maksadıyla Kıbrıs'tan gönderilecek Türk personelinin Türkiye fabrika ve müesseselerinde muayyen bir zaman içinde çalıştırılarak yetiştirilmeleri, ikinci maddede zikrettiğimiz vasıfta müesseseleri kurmak üzere Kıbrıs'taki bankanın da iştirakiyle da kurulacak olan Türk şirketlerine Türkiye'de imal edilen veya Türkiye için büyüklük bakımından kifayetsiz görülmesi itibarıyla iptal edilerek muattal duran tezgah, alet ve tesisatın uzun vadeli kredilerle, kurulacak olan Türk şirketlerine verilmesinin terviç edilmesini ve bu yolda kolaylık gösterilmesini,

2- Gerektiği takdirde Kıbrıs Türkleri tarafından kurulacak bu gibi müesseselerin ilk kuruluşlarında rehberlik etmek üzere Türkiye'deki bir kısım elemanların kısa bir zaman için Kıbrıs'ta çalışmalarına müsaade edilmesini, Kıbrıs Türkleri arasında mevcut olmayan veya mevcut olmakla beraber henüz tekamül etmemiş olan sanatları daha iyi öğrenerek Kıbrıs'a avdet etmek üzere her sene bir liste halinde sunulacak beş on çırağın muayyen müddetlerle Türkiye'deki sanatkarlar yanında çalıştırılarak yetiştirilmelerine müsaade edilmesini ve bunların bu müddet zarfında 2007 sayılı kanunun tahditlerinden müstesna tutulmalarını, bilhassa Türkiye ile Kıbrıs arasındaki ticari mübadelenin Türk tüccarları delaletiyle yapılmasını temin yolunda yardımda bulunulmasını,

3- Devlet Deniz Yolları, DDY, Devlet Hava Yolları gibi idarelerin acenteliklerinin Rumlardan alınarak Türklere veya Lefkoşa Türk Bankası'na verilmesini, birinci maddede rica ettiğimiz heyet Kıbrıs'a gönderildiği takdirde bu heyetin hazırlayacağı program çerçevesindeki çalışmalarımızda imkân nispetinde cumhuriyet hükümetimizin Kıbrıs Türklerini desteklemesini, döviz bakımından cumhuriyet hükümetimiz güç durumda bulunmadığı zamanlarda Türkiye'deki resmi veya gayri resmi bir kısım firma veya sermayedarların Kıbrıs'ta kurmayı düşündüğümüz şirketlere iştirak edebilmeleri için müsaade edilmesini, Kıbrıs'taki Türk çiftçisinin verimini arttırmak üzere yeni bulunan bazı usullerin veya ıslah edilmiş bazı tohum nevelerinin Türk çiftçisine ulaştırılmasına müsaade edilmesini ehemmiyetle rica edeceğiz. Şimdiki halde duyduğumuz ihtiyaçlarımızı arz etmiş bulunuyoruz. İleride hamlelerimizin temin edeceği inkişaflara ulaştıkça daha ileri adımlar atmak üzere yeni yeni dileklerimizi takdim edeceğimizi arz eder ve cumhuriyet hükümetimiz erkanı ile yaptığımız temaslarda gösterilen büyük sempati ve alakaya karşı sonsuz şükranlarımızı bildiririz.”

Bu arada, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı Megali İdea çerçevesinde Yunanistan'a ilhak taleplerinin yoğunlaşması üzerine başta KTKD ve KTKF olmak üzere Kıbrıs'la ilgili hemen bütün kurum ve kuruluşlar bu durumu protesto eder. KTKF Başkanı Faiz Kaymak da bu konuyla ilgili olarak kurum adına protesto gösterenler arasındadır ve tepkilerin yoğunlaşması yönünde çaba sarf eder.⁷⁸ Adada KTKF özellikle Evkaf konusundaki girişimlerini aralıksız olarak devam ettirirken, Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik durumunun hiç de iç açıcı olmadığı görülür. Özellikle ticaret hayatının son derece kısıtlı imkânlarla yapıyor olması ve mali sıkıntılar yaşanması hayatın her alanında kendisini gösterir. Bu bağlamda Türkiye'den adayı ziyaret edecek büyük gruplar konusunda Kıbrıs Türk toplumu imkânsızlıklar içindedir. KTKD tarafından 22 Şubat 1952 tarihinde KTKF'na yapılan bir müracaatla adaya 100-150 kişilik grupların gelmesi halinde bunların nasıl karşılanacağı ve ağırlanacağı konusunda bilgi istenir. Öte yandan KTKF tarafından verilen cevapta ise “...Türk otelleriyle Türk aşçıların kapasitesi bakımından 100-150 kişilik kabile üzerine hesap yürütmeye imkân olmadığı, azami 50 kişilik gruplar için böyle bir hesap yapılabileceği” bildirilir.⁷⁹ 1952 yılı Temmuz ayında KTKF'nun karşılaştığı problemlerden birisi ise İngiliz idaresinin Türk okullarına ve eğitim hayatına yönelik olarak hazırlayıp uygulamaya koymayı düşündüğü 16 Temmuz 1952 tarihli Tali Tedrisat Kanunu değişikliğidir. Türk okullarından milli kültürü tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan, Türkiye'den gelen eğitim programlarının uygulanmasına meydan vermeyen bu uygulamanın yürürlüğe konulması Kıbrıslı Türklerden çok büyük tepki çeker. Kıbrıslı Türklerin Türkiye'deki üniversitelerde okumasına imkân vermeyen, dolayısıyla Türkiye ile bağların gevşemesine neden olacak bu yasa hakkında Faiz Kaymak da “Müstemleke maarifçiliğine hız verdiriliyor.” diyerek sert açıklamalarda bulunur.⁸⁰ Yapılan toplantılar, mitingler ve görüşmeler

⁷⁸ KTKF Başkanı Faiz Kaymak'ın KTKD'ne gönderdiği 28 Haziran 1951 tarihli mektup. KTKD Genel Merkezi Arşivi. D.1.Dosya 1.

⁷⁹ KTKF tarafından yazılan 10 Mart 1952 tarihli cevap yazısı. KTKD Genel Merkezi Arşivi. D.1.

⁸⁰ Halkın Sesi, 1 Ağustos 1952.

sonrasında Faiz Kaymak imzasıyla İngiltere Müstemlekeler Bakanı ve Kıbrıs Valisine “Kıbrıs Türklerinin mümessilleri tarafından bugün yapılan mitingde şu kararlar alınmıştır: Tali Eğitim Kanunu’nu tadil eden 1952 tasarısının kanunlaşmasına şiddetle muarızız. Tali Okullar Komisyonu halkı temsil etmemektedir.”⁸¹ şeklinde bir protesto telgrafi gönderilir. Öte yandan İngiliz idaresinin gösterilen tepkilere ve yapılan uyarılara rağmen söz konusu tasarımı Resmi Gazete’de yayımlayarak yürürlüğe koyması üzerine KTKF Başkanı Faiz Kaymak da bütün Kıbrıs Türk toplumu adına Kıbrıs Müstemele Müsteşarına 9 Ağustos 1952 tarihinde uzun bir dilekçe göndererek bu tasarının mahzurları ve Kıbrıs Türk toplumunun kaygılarını dile getirir;⁸²

“Kıbrıs Cerideyi Resmîyesinin 3633 numaralı ve 16 Temmuz 1952 tarihli sayısında Tali Tedrisat Kanunu muadili namı ile çıkan kanun tasarısına işaret etmekle şeref kesbederim.

1. Müddeiumumî cenapları Layihaya merbur esbabı mucibinin 4. paragrafında bu layiha hakkında mülâhaza ve görüşler istemiş ve yapılacak bu gibi mütalaaların müsteşarlığa gönderilmesini talep etmiştir.

2. Layihanın medlulleri Türk cemaatinin kültürel ve terbiyevi menfaatlerini hayati bir surette alakadar ettiğinden temsili ile şeref yap olduğum tebliğ, kurumların görüş ve içtihatlarını hükümete tebliği maksadıyla vaki olan davetten istifade edilmiştir. O görüş ve içtihatlar ki Türk cemaatinin alakası nispetinde cemaatin her ferdinin hissiyatına tercüman olmaktadır. Bu görüş ve içtihatlar, 3 Ağustos 1952 Pazar günü toplanan Kıbrıs Türk Cemaati mümessillerinin yaptıkları toplantıda aldıkları karar ile tamamıyla teyit edilmiş ve bu karar telgrafiyen Müstemele Nezareti ile Ekselans Kıbrıs Valisine gönderilmiştir.

3. Layihanın meziyet ve kusurlarına girişmezden evvel Türk Tali Mekteplerinin umumi durumu hakkında geçmişe bakarak incelemelerde bulunmak yersiz değildir. Tadil edildikten sonra 1920 senesi 25 numaralı Tali Tedrisat Kanunu’na ithal edilen 1905/10 numaralı Tali Tedrisat Kanunu ahkâmı tahtinde Türk Tali Okullarına müteallik hususatın merci-i ruyeti Türk Tali Okulları İdare Heyeti idi ve o zamana göre tali okullardan maksat İdadi Mektebi ve Viktorya Kız Mektebi ve mezkûr kanun ahkâmı tahtinde açılacak mekteplerdi. Mezkûr İdare Heyeti temsili bir sıfatı haiz olup, a) Okullarda takip edilecek ders programları ile tedrisat tertibi ve mekteplere devam eden talebe tarafından verilecek duhuliyeler ve muallimlerin vazifeleri hakkında nizamlar vaz etmek, b) Mektep muallimlerini tayin ve azletmek, c) Onların maaşlarını tespit etmek, d) Beş seneyi tecavüz etmemek şartıyla hariçten getirilen öğretmenlerle akitler yapmak. İdare ve murakabesine ait şikâyetleri dinleyip kararlaştırmak salahiyetleri cümlesinden idi.

4. Türk cemaatinin iştirak etmediği igtışaşlar neticesinde meşruti idarenin tatili, Kadılık makamının da evvelce ilgası ve Müftülüğün Fetva Eminliği payesine indirilerek yabana atılması ile hükümet mezkûr kanunu tadilleri ile birlikte lağvetmiş ve diğer şeyler arasında 1935/25 numaralı Tali Tedrisat Kanunu namı ile bir kanun vaz etmişti ki bu kanun demokrasiye aykırı olmakla beraber yanlış istikamette atılmış bir adımdı. Bu suretle cemaat sebepsiz yere cezalandırılmış ve vaz-ı kanun, mezkur kanunun 24. maddesi ile cemaatin seçtiği idare heyetine ait hükmü bir kalem darbesiyle kaldırmış ve onun yerine Türk Evkaf Murahhası ile ikisi de vali tarafından tayin edilen (birisi Müslüman olmak şartıyla) üç kişilik idare heyeti kurmuştu. Bu kanun 1926 senesinde yeniden bazı tadillere uğramış ve şimdiki halde Kıbrıs düsturlarında da Tali Tedrisat Kanunu (fasıl 205) olmak üzere münderic bulunmaktadır. Yapılan bu değişikliklerle idare heyetinin örf ve adet ve kanuna dayanan ve İngiliz işgalinin ilk günlerinden

⁸¹ Halkın Sesi, 5 Ağustos 1953.

⁸² Halkın Sesi, 14 Ağustos 1952.

başlayan salahiyet ve iktidarları alınmış ve temsili sıfatı da kaldırılmıştır. Bu kanun tahtinde bütün iktidar ve salahiyet hemen hemen Maarif Müdürünün nefsinde toplanmıştır. İdare heyetinde müsamahateri ipka edilen şey mektep muallimlerini tayin ve azilden, maaşlarını tanzimden, verilecek duhuliyeleri tespitten, mektep ebniye ve müştemilatı ile teşizatını tedarik etmekten ve tedrisat programı ile kullanılan kitaplar hakkında cüz-i değişiklikler yapmaktan ibaret kalmıştır. Bütün bu müddet zarfında Türk cemaati barışsever vasıtalarla haklarının iadeten tesisi hakkında ısrarla durmaktan geri kalmamıştır. Nihayet hükümet, cemaatin kendisine ait olan şikâyetlerini inceleyip o hususta bir rapor maksadıyla müfrez bir komisyon tayin etmişti. Komisyon tavsiyelerini hazırlayıp hükümete sundu. Tavsiyenin maarife ait kısmı Türk maarifine mütedair hususta merci olmak üzere cemaat tarafından seçilecek bir idare heyetinin kurulması için yeni bir kanun geçirilmesi şeklinde idi. Filhakika bu tavsiye fevkalade ahval tahtinde gasp edilen ve zamanla muteber hakların iadeten tesisinden ibaretti. Bu tavsiye nazarı itibara alınmamış ve mevcut kanuna 1950/5 numaralı kanunla yapılan tadillerle hükümet bütün Türk tali okullarına vali tarafından tayin edilen 12 azadan müteşekkil bir idare heyeti kurmuştur. Türk cemaati zaptı nefis ederek haklarının iadeten teessüsünü beklerken, hükümet neşrettiği kanun layihası ile cemaat üzerinde sürpriz yapmıştır. Layiha, adadaki Türk hars ve irfan merkezlerine kökünden bir darbe indirebilecek mahiyet arz etmektedir. Cemaat bu son gelişmeye ciddi bir endişe ve korku ile bakmaktadır. Bu korku ve endişeler hakiki ve yerindedir. Bunun en bariz misalini Evkaf idaresinde görüyoruz. Atalarımızdan cemaate milli ve dini bir miras olarak devir ve intikal etmiş, özü ile ve harsı ile Türk ve Müslüman seciye ve ananesiyle, Türk ve Müslüman hayratıyla, Türk ve Müslüman idaresiyle, Türk ve Müslüman memurin ve mensubini ile Türk ve Müslüman olan bir Türk ve Müslüman müessesesi hayriyesine, Christmas ve Paskalya gibi Rum ve Ortodoks yortuları tutturulmakta ve hatta şeriat namına adalet tevzi eden sabık Mahakim-i İslamiye ve şeriat namına fetva çıkaran makam-ı ifta bile esirgenmemiş ve onlar hakkında bile bu yakışsız muamele reva görülmüştür. Bununla beraber şimdiki Tali Okullar İdare Heyeti'nin başkanlığını yapan mesul Evkaf makamı bu yakışsız muamelenin kaldırılması yolunda harekete geçmiyor.

5. Hükümet müdafii Müdde-i Umumi cenapları Layihaya merbut esbabı mucibede hükümet ianesine bağlı tali okullar ihdasına idare heyetlerinin uğradıkları mali müzayakayı mazeret olarak göstermektedir. İdare heyetlerine tali mekteplerin idamesini sağlayacak fazla mali yardımda bulunacağı yerde hükümetin fırsatı ganimet bilerek tali okulların tam ve fiili idaresini eline almak yoluna saptığı görülüyor. Hükümetin bu hususta gösterdiği temayül şiddetle reddedilir. Görünüşte idare heyeti, tali okulları vermekte muhayyerdir. Fakat esbabı mucibinin 3. paragrafının yazılış tarzına göre, yani şimdiki halde verilen iane atiyelerinin arttırılmayacağı ve iane atiyesi almayanlara da iane atiyesi verilmeyeceği kaydı vardır. Bu kaydına göre idare heyetine fazla mali yardımda bulunmamak ve onların mali sıkıntılarını arttırmak ve dolayısıyla da onların teslimini tacil edecek tazyik kullanılmak istenildiğinden şüpheye mahal kalmamaktadır. Yapılan bu beyanat teessüfle kaydedilmektedir. Böyle bir beyanat Tali Tedrisat Kanunu (fasıl 205) 33. maddesinin (k) fıkrasının hükmüne aykırı görülmektedir. Çünkü bu hükme göre bir tali okul idare heyetine ne gibi kayıt ve şart altında iane atiyeleri vermek hususunda nizamname yapmak valiyeye verilmiş bulunuyor.

6. Mutasavver tadile göre: Temsili bir sıfatı haiz bulunmayan şimdiki idare heyeti suni olarak desteklenmekte ve cemaatin malı olan adadaki ilim ve irfan merkezlerini tamamıyla hükümet murakabesine devir ve nakletmek için idare heyetine kanuni salahiyet verilmektedir. Tasarının bu hükmü cemaat haklarına fahiş bir tecavüzdür. İdare heyetinin salahiyet ve iktidarları bir daha kırılmış ve vazifeleri mektep binaları bekçiliği derekesine indirilmiştir.

Muallimleri tayin ve nakil hakkı valiye verilmiştir. Ve bu hükümlerle idare heyetinin elindeki mevcut hak alınmıştır. Türk Tali Okulları, adadaki Türk hars ve irfanının esas kaynağı olduğu halde Türk Tali Okullarının Türklük seciyesini ibka edecek sarahat yoktur. Tali okullar hükümete devredilirken yapılacak istidada gösterilen ders programları maarif müdürünün evvelce tahriri izni alınmadıkça değiştirilemiyor ve idare heyetinin şimdiki kanuna göre bu husustaki mahdut yetkileri bile alınıyor. Esbabı mucibinin ikinci paragrafının (f) bendinde yapılan iddia hilafına olarak tasarıdaki bu hüküm, bir müdahale şekli almaktadır. Ve ders programlarının istinafi hakkında bir nizamname yapılmadığı görülüyor. Öğretmenlerden matlup olan ehliyetler cemaatin milli seciye ve vasıflarını ve gayelerini hesaba katmamaktadır. Devredilecek mekteplere alınacak talebelerin azami adedini tayin etmek hakkı maarif müdürüne bahşedilmiş bulunmaktadır ki idare heyeti, cemaatin hakiki ihtiyaçlarını takdir etmek için daha elverişli bir durumda bulunmaktadır. Muallimlerin tekaüt ve atiyeleri hakkında tertibat alınıyor. Terfih arzuya şayandır; fakat cemaat haklarına nakisa vermemek şartıyla. İlk Tedrisat Kanunu'nun 30, 31 ve 33. maddeleri kıyas tarikiyle hükümet ianesine bağlı mekteplerdeki muallimler hakkında tatbik edilmekte ve bu suretle de idare heyetinin mevcut yetkileri alınmakta ve maarif müdürü cenaplarının rey ve takdiri ile herhangi bir muallim, bazı ahvalde tanınmış bir diğer okulda öğretmenlik edebilecek veya Majeste Kraliçenin kuvvetlerinde terbiye ve talim maksatları için muvakkaten işletilebilecektir.

7) Tasarının dikkati çeken esasları, kendisini cemaate kabul ettirecek meziyetleri hazi değildir. Tasarının yaldızlı ve parlak kelimelerle büyütmek istediği tekaüt ve atiyeye ait mali hükümleri arasında idare heyetinin mevcut yetkilerini almak teşebbüsünde bulunuyor. Tekaüt ve atiyeye tertip ve tedariki içtimai adalet çerçevesi içindedir. Hülasa tasarı şimdiki durumu demokratlaştıracak ıslahatı ihtiva etmemektedir. Tasarıya dayanan nizamnameyi incelemeye girişmek zayıttır. Çünkü aslın sükut ettiği yerde fer'i de sükut eder. Bu ahval tahtında tasarı şiddetle protesto edilir ve cemaatin menfaatlerine muzır olması itibarıyla tamamen reddedilir. Cemaatin ısrarla üzerinde durduğu şeyler şunlardır: 1905/10 numaralı mülga Tali Tedrisat Kanunu'nda mevcut olup da 1920/25 numaralı mülga Tali Tedrisat Kanunu'na ithal edilen haklarının iadeten tesisi, 1905/5 numaralı Tali Tedrisat Kanunu'nun ikinci maddesi ile tadil edilen esas kanununun 24. maddesinin feshi ve onun yerine cemaat tarafından seçilecek idare heyetinin teşkilini sağlayacak yeni bir maddenin konulması ve Tali Tedrisat Kanunu'nun (fasıl 205) mezkûr hakların iadeten tesisine mugayir veya münafi olan maddelerini fesheden yeni hükümler konulması. KTKF Başkanı Faiz Kaymak.”

Yapılan bütün müracaatlara, miting ve toplantılarla uyarılara rağmen İngiliz idaresinin bu konuda geri adım atmaya yanaşmaması üzerine 20 Ağustos 1952 tarihinde Faiz Kaymak tarafından Kıbrıs Müstemleke Müsteşarına ikinci bir dilekçe gönderilir.⁸³ Baf ve Mağusa Tali Okullar komisyonu haricinde adada diğer bütün merkezler bu uygulamayı kabul ettiklerini açıklar. Baf ve Mağusa ise İngiliz idaresinin yardım ve inayetini reddederek Kıbrıs Türk toplumun yardımlarına ve Türkiye'ye güvendiklerini açıklarlar.⁸⁴ Bu dönemde İngiliz idaresinin uygulamaya koyduğu yeni yasaya göre Baf ve Mağusa dışında amme yardımı almayı kabul eden okullar ise Lefkoşa Türk Lisesi, Lefkoşa ve Viktorya Ortaokulu, Lefke Türk Sanat Okulu, Limasol, Poli, Luricina ve Larnaka Ortaokulu olarak belirlenir. Bu arada Baf ve Mağusa Türk ortaokullarına ilk yardım Ankara'da bulunan KTKD vasıtasıyla gelir. 4.045 İngiliz Lirası karşılığı olarak 32.000 Türk Lirası tutarındaki yardım gönderilir.⁸⁵ Daha sonra KTKD tarafından yapılan bir başka açıklamayla da söz konusu bu iki Türk okuluna ikinci

⁸³ Halkın Sesi, 24 Ağustos 1952.

⁸⁴ Halkın Sesi, 19 Ekim 1952.

⁸⁵ Halkın Sesi, 19 Aralık 1952.

yardım paketi olarak en kısa sürede 12.642 İngiliz Lirası karşılığı 100.000 Türk Lirası gönderileceği de duyurulur.⁸⁶ Aynı günlerde Evkaf murahhaslığına gönderdiği bir mektupla Rum kiliselerinin Rum okullarına yaptığı yardımlara paralel olarak Evkaf'ın da Türk okullarına yardım yapması talep edilir.⁸⁷ Ancak yapılan bu yardım çağrısına Evkaf tarafından olumlu bir cevap gelmeyince Faiz Kaymak tarafından konuyla ilgili olarak sert bir yazı kaleme alınır.⁸⁸ 1952 yılı Eylül ayında Kıbrıs'la ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelen Kıbrıs heyetinin başkanlığını Faiz Kaymak yapmaktadır. Heyet, Ankara'ya geldikten hemen sonra Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere devletin en üst kurumlarına KTKF adına hazırlanmış 27 sayfalık bir rapor sunar;⁸⁹

“... Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakı için Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da devamlı tahrikât yapıldığı malumdur. Elen Kralı Majeste Paul'ün başkanlığı altında faaliyetlerine devam eden 'Kıbrıs İlhak Cemiyeti' bu tahrikatı had safhaya getirirken, Yunan hükümeti de meseleyi bir taraftan İngiltere ile Yunanistan arasında müzakere mevzuu yapmaya çalışmakta, diğer taraftan BM Asamblesine götürmek için gayretler sarf etmektedir. Türk gençliğinin, Türk basın ve umumi efkarının bu meseledeki hassasiyeti kaale alınmadan, Kıbrıs'ın tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik sebeplerle Küçük Asya'ya bağlı olduğu ve İngiltere'nin çekilmesi halinde adanın Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği hususundaki Türk görüşü hiç hesaba katılmadan Kıbrıs'ı ilhak kampanyasına aralıksız devam ediliyor...”

Buna göre “Kıbrıs'ta muhtariyet meselesi, Kıbrıs Türk kitesine gösterilmesi gereken yakın alaka, Kıbrıs Türklerine hükümetimizce direk yardımlar yapılması lüzumu, yapılmakta olan eğitim yardımlarının kifayetsizliği, Kıbrıs Türk ortaokullar meselesi, İngilizlerin yeni müdahale teşebbüsleri ve hükümetimizce daha geniş ölçüde yardımlar yapılması zarureti, Kıbrıs Türklerine yapılması gereken iktisadi yardımlar, milli bankaların Kıbrıs'ta şube açmaları, Türk sermayesinin Kıbrıs'a yerleşmesi lüzumu, Kıbrıs Türklerine Türkiye'de vatandaşlık haklarının tanınması, 2007 sayılı kanunla ecnebilerin seyahat ve ikametlerine ait kanunun ve diğer ilgili mevzuatın tatbikatından Kıbrıs Türklerinin istisna edilmeleri zarureti ve Kıbrıs Türklerinin teşkilatlanması, KTKF'nun ve adadaki milliyetçi Türk basınının desteklenmesi ve Kıbrıs'a yol gösterici heyetler gönderilmesi lüzumu” hususları bu raporda ayrıntılı olarak dile getirilir. 8 Ekim 1952 günü Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da kabul edilen heyet adına Faiz Kaymak bir soru üzerine burada yaptığı konuşmada “Kıbrıs meselesi Türkiye'nin yüksek menfaatlerine dokunacaksa, biz anavatanın zararını istemiyoruz. Biz Kıbrıs Türklerini de Türkiye'ye yerleştirin.” cevabını verir.⁹⁰ Bu görüşmenin ve ardından hazırlanan rapordan sonra, Başbakan ve Dışişleri Bakanının Londra'ya hareket edecek olmaları nedeniyle, 11 Ekim 1952 günü “Kıbrıs'ın statüsü ve Kıbrıs Türklerinin korunması mevzuunda Londra seyahatleri münasebetiyle” Türkiye Başbakanına ve Dışişleri Bakanına ayrıca bir muhtıra arz edilir.⁹¹

Öte yandan Kıbrıs Türk toplumunun eğitim seviyesini yükseltmeye yönelik olarak kendisine asli bir görev alan Evkaf idaresinin eğitim faaliyetlerine destek olabilmesi İngiliz idaresinin adadaki Türk okullarını da kendi idaresi altına almak için kanun çıkartmasıyla farklı bir mecraaya kayar. Bu dönemde Mağusa ve Baf Ortaokullarının maddi sıkıntıya girecek olmalarına rağmen İngiliz idaresinin ve hükümetin kontrolü altına girmeyi kabul etmemeleri yeni bir çatışma ve sıkıntı ortamı yaratır.

⁸⁶ Halkın Sesi, 17 Ocak 1953.

⁸⁷ Halkın Sesi, 24 Ocak 1953.

⁸⁸ A.g.g., 24 Ocak 1953.

⁸⁹ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 69-96.

⁹⁰ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 17.

⁹¹ Söz konusu bu muhtıra, Türkiye Milli Gençlik Teşekkülleri adına Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Ali İhsan Çelikkan, KTKD Başkan Vekili Mehmet Ali Pamir ve KTKF Başkanı Ahmet Faiz Kaymak tarafından kaleme alınır ve imzalanır. BCA.030.01/123.783.8.

Mağusa ve Baf ortaokullarına yönelik olarak İngiliz idaresinin giriştiği yeni baskı uygulamalarının temelinde Türkiye ile Kıbrıslı Türkler arasında KTKF vasıtasıyla başlatılan işbirliğini baltalama düşüncesi bulunmaktadır. Bu duruma en büyük tepkiyi gösteren kurum ise KTKF olur ve Başkan Faiz Kaymak, 29 Kasım 1952 tarihinde Evkaf'tan okullarla ilgili olarak maddi kaynak bulunmasını isteyen bir mektup gönderir.⁹² Bu müracaatın yapılmasının hemen ardından Dr. Fazıl Küçük de “Federasyonun Bir Mektubu” başlıklı azısında Evkaf idaresini çok sert bir şekilde eleştirir ve protesto eder.⁹³ Aynı günlerde Faiz Kaymak tarafından ele alınan ve kamuoyunun gündemine getirilen bir başka konu ise, Kıbrıs'taki vakıf mallarının kullanım hakkının Kıbrıs Türklerine verilmesiyle ilgilidir. İngiltere'nin bütün sömürgelerinde bu konuyla ilgili uygulamada vakıf malları o bölgedeki halklar tarafından kullanılmaktayken bu durum Kıbrıs'ta tam tersi bir görünüm vermektedir. Faiz Kaymak ise “Lozan Konferansında Vakıflar Meselesi” başlıklı bir makale hazırlayarak kamuoyunun ve İngiliz idaresinin dikkatini bu konuya çekmeye çalışır.⁹⁴ Vakıfların Kıbrıs Türk toplumu açısından ne kadar önemli olduğu da bu arada değişik fırsatlar yaratılmak suretiyle ön plana çıkartılır.⁹⁵ Federasyon gerek ada içindeki girişimleri, gerekse Türkiye ile başlatılan sıkı işbirliği sonrasında ilk etapta ekonomik sıkıntılara çözümler bulmaya çalışırken, Kıbrıs'taki İngiliz idaresinin bu durumdan pek de memnun olduğu söylenemez. KTKF'nun tepki gösterdiği hususlardan birisi de Lefkoşa'da bulunan tabakhanedir. Kıbrıs Türk debbağ esnafına ait olan bu tesisler önce bir şekilde Evkaf malı haline getirilir. Bunun ardından girişilen hamle ise söz konusu tabakhanenin çok ucuz bir fiyat karşılığında İngiliz idaresine satılmasıdır. KTKF Başkanı Faiz Kaymak da bu konuyla ilgili olarak “Türk Debbağhanesi ve Evkaf Dairesinin Gayretkeşliği” başlıklı çok sert bir yazı yayımlar.⁹⁶ Faiz Kaymak tarafından bunun hemen akabinde kaleme alınan “Afendrika Çiftliği ve Türk Debbağhanesi” başlıklı bir başka makale ise yine Afendrika Çiftliği ile ilgilidir.⁹⁷ Afendrika Çiftliği konusunda Faiz Kaymak'la beraber uğraşanlardan birisi de Dr. Fazıl Küçük'tür.⁹⁸ Faiz Kaymak ve Dr. Fazıl Küçük, çiftlik arazisine gittiklerinde bölgede kamyon, traktör gibi araçların geçebileceği yollar açıldığını, arazinin büyük bir kısmında tütün ekildiğini, bölgenin büyük bir kısmında yabancı zeytin ağaçlarının bulunduğunu, ayrıca kömür işlemek için arazideki ağaçların Rum köylüler tarafından kesildiğini, bazı yerlerde arpa ve buğday ekildiğini ve sürüler otlatıldığını görürler; ancak Rum köylüler bu arazileri kullanmasına ve tapularını da almalarına rağmen Evkaf'a hiçbir ödeme yapmamışlardır. Bunun hemen akabinde bildiriler hazırlamak ve Halkın Sesi gazetesinde yazılar yazmak suretiyle Kıbrıs Türk toplumunu bilgilendirirler. Bu dönemde KTKF'nun ilgilendiği hususlardan bir tanesi ise din adamlarına ödenen maaşlardır. Ortalama olarak 6-7 sterlin civarında maaş alan din görevlilerin içinde sadece Mağusa Camii imamı Ahmet Kâşif, 10 sterlin maaş almaktadır. Günün şartlarına göre son derece az ücret almakta olan din görevlileri 17 Aralık 1952 tarihinde KTKF'na bir yazıyla başvurarak işler acısı olarak nitelendirdikleri durumlarını yansıtır,⁹⁹

“...Bugün bir kilo ekmek 6 kuruş olduğu bir günde, aile sahibi bir din adamının günde azami 6, asgari 3 kuruşla çalıştırılması kadar yolsuz bir işe ancak Evkaf dairesinde rastlanabilir. Bizim bildiğimiz ve ortada duran bir hakikat vardır ki Mağusa'da Abdullah Paşa, Canpolat Paşa, Lala Mustafa Paşa, Cafer Paşa, Pertev Paşa gibi fevkalade zengin meşruta vakıflar, kanun ve Evkaf ahkâmına aykırı hareket edilerek mazbutaya çevrilmiş ve bu malların camiler ve

⁹² Halkın Sesi, 24 Ocak 1953.

⁹³ A. g. g, 24 Ocak 1953.

⁹⁴ Halkın Sesi, 24 Aralık 1952.

⁹⁵ Halkın Sesi, 10 Ocak 1953.

⁹⁶ Halkın Sesi, 25 Ocak 1953.

⁹⁷ Halkın Sesi, 27 Ocak 1953.

⁹⁸ Fazıl Küçük, Evkaf'ın Kayıtsız Şartsız Topluma Devri-Teslimi 56 Yıl Süren Kavga, Yayına Hazırlayan Altay Sayıl, KKTC Vakıflar İdaresi Yay., Nisan 1999, Lefkoşa, s. 93.

⁹⁹ Halkın Sesi, 28 Ocak 1953.

mektepler için harcanması lazım gelen varidatı Lefkoşa'ya getirilerek murahhasların 1.200 lira maaş almalarına medar olmuştur. Bundan hükümetin de Evkaf murahhasları kadar büyük bir mesuliyet payı olduğuna hiç şüphe yoktur. Bir defa Evkaf ahkâmına hürmet etmekle mükellef ve imzaları bulunanlar, o muahedeyi ne gibi hak ve esaslara dayanarak yırtıp atabilmişlerdir... Halka yeniden din vergisi diye bir vergi tarh edilsin nazariyesini hiçbir zaman tasvip edemeyiz. Bundan evvel yapılacak esaslı iş, Evkaf'ın idaresini tanzim etmek ve yoluna koymaktır. Bu yapıldığı takdirde halktan alınacak vergilerden çok daha fazlasını varidattan temin etmek imkan dâhiline girebilir... Evkaf, cemaate geçecek olursa onu idare edemeyeceğiz ve iflasa sürükleyeceğiz diyecek kadar ileri giden bazı sütü bozuk, kötü niyet sahibi yaygaracılar acaba bu vaziyet karşısında hala muhalefet olsun diye yazdıklarımızı cerh etmeye ve mabetlerimizin mamur bir halde, oraya devam eden memur ve müstahdeminin tok bir mide ile dolaştığını iddia edecekler midir? Temiz bir muhalefet hiç şüphe yoktur ki, her memleket, her cemaat için büyük faydalar sağlayabilir. Fakat körü körüne muhalefet yıkıcıdır ve cemaati daima sefaletle sürüklemiş olduğunu tarih birçok defalar ispat etmiş olduğundan biz bu zümreyi artık insafa davet ediyoruz. Kalkınma devresinde olduğumuz bir zamanda bu yolda girişilen mücadeleye katılmak bile istemiyorlarsa hiç olmazsa bizlere engel olmasınlar, paslı hançerlerini pusu kurarak cemaatin temiz bünyesine saplamaktan vicdanları ve elleri titresin."

Din adamlarının bu müracaatı üzerine KTKF Başkanlığı da Evkaf idaresine müracaat ederek hayat pahalılığı nedeniyle geçinemediklerini söyleyen bu kimselerin dertleriyle ilgilenilmesini talep eder. Bu arada, plebisiti yapan Makarios II'nin yerine 17 Nisan 1953 tarihinde göreve getirilen Başpiskopos Makarios III' ün Kıbrıs Valisi Sir Andrew Wright'e bir mektup göndererek 1950'de yapılan plebisitin resmen tanınması veya ikinci bir plebisit yapılmasını talep etmesi üzerine Kıbrıs Türkleri sert tepki göstermişler ve bunun kabul edilemez olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁰ Kıbrıs Valisi Sir Andrew Wright, 11 Mayıs 1953 tarihinde Başpiskopos'a cevaben yazdığı mektupta ise şöyle der:¹⁰¹

"Size bildirmek isterim ki tekliflerinizden hiçbirini, hiçbir surette kabul edemeyeceğim. Defalarca ilan edildiği üzere Majeste Kraliçeleri'nin Hükümeti, Kıbrıs'ta asla bir hükümet değişmesi kabul etmemektedir ve ortaya atmak istediğiniz meselenin kapanmış olduğu kanaatindedir. Majeste Kraliçeleri'nin hükümetinin tasvibinin bu yolda olduğunu söylemeğe yetkiliyim".

Bu dönemde Türkiye'de Kıbrıs problemini çok yakından takip eden başta Sedat Simavi ve gazetesi Hürriyet olmak üzere Cumhuriyet, Vatan, Yeni Sabah, Ulus ve Zafer gazeteleri plebisit konusuna çok büyük bir ehemmiyetle eğilerek kararın aleyhinde çok sert protesto ve tepki yazıları yazmışlardır. Öte yandan Dana Efendi'nin müftü seçilebilmesi için yapılan 27 Eylül 1953 tarihli miting İstanbul Sineması'nda gerçekleştirilir. Evkaf yöneticileri ve muhalif gazetelerin Mahmut Kamil Toker'i destekledikleri seçim öncesinde yapılan bu gösteriye adanın dört bir yanından gelen binlerce Kıbrıslı Türk katılır. Toplantıda konuşma yapanlar arasında Avukat Fadıl Korkut, Dr. Fazıl Küçük, Avukat Osman Örek ve Faiz Kaymak da bulunmaktadır. Faiz Kaymak burada yaptığı konuşmada bütün Kıbrıslı Türklerin haklarına sahip olabilmek amacıyla seferber olduklarını, köylerden ve kasabalardan kendilerine gelen müracaatlarda ve mektuplarda hemen herkesin federasyonun başarılı olabilmesi için omuz omuza çalışmaya hazır olduklarını belirttiklerini dile getirir ve "Bu çalışma sayesinde bu millet haklarına kavuşacaktır. Müftülük zaferi de zaferlerin ilki olacaktır. En önemli derdimiz olan Evkaf meselesini ele alacak hiçbir kuvvet olamaz; kuvvet ancak ve ancak cemaattedir..."¹⁰² der. KTKF tarafında aday gösterilen Dana Efendi'nin karşısına Şanlıurfa doğumlu

¹⁰⁰ Erol Mütercimler, Kıbrıs Harekatı'nın Bilinmeyen Yönleri, Uluslararası İlişkiler Ajansı Yay., İstanbul, 1990, s. 39.

¹⁰¹ Vehbi Zeki, a. g. e., s. 65.

¹⁰² Halkın Sesi, 29 Eylül 1953.

Mahmut Kamil Toker ile Lefkoşa doğumlu Ahmet Fehim Topukçu da aday olarak çıkar. Bu dönemde Dana Efendi'nin Müftülük makamına seçilmesini istemeyen çevreler tarafından Müftülük Seçim Kanununun ikinci maddesi gerekçe gösterilerek karşı tavır alınır ve bu yönde kampanyalar düzenlenir. Bu maddeye göre “Bir kimsenin Müftü seçilmeye hakkı olması için 40 yaşına vasil olması ve İstanbul, Ankara veya Elezher Üniversitesi'nden icazet alması veya ilahiyat diploması alması lazımdır. Bir müftü önceden çıkarılmadığı takdirde 70 yaşını tamamladığında emekliye çıkarılacaktır.”¹⁰³ Konuyla ilgili olarak durumun yargıya da intikal etmesiyle beraber yapılan araştırmada Dana Efendi'nin kanunun istediği şartlara sahip olduğu belirlenir ve bu durum kamuoyuna da açıklanır. Kıbrıs'ta İngiliz idaresine girmeyi reddeden Baf ve Mağusa ortaokullarıyla ilgili olarak KTKF ve KTKD başta olmak üzere yardım girişimleri başlatılmış olmasına rağmen Baf Ortaokulu ile ilgili beklenmedik ve sürpriz bir gelişme yaşanır. Baf Ortaokulu Komisyonu Başkanı Dr. İhsan Ali, kendisine KTKD ve KTKF tarafından yapılacak yardımlar konusunda bilgi verilmesine rağmen okulu İngiliz idaresine devredebilmek için faaliyetlerine devam eder. Bunun sonucu olarak komisyon üyesi Ali Ratip'le beş kişilik komisyonu toplamadan ve komisyon üyelerine haber vermeden 2 Ekim 1953 tarihinde okulu İngiliz idaresine devreder. Bu arada okulun İngilizlere devredildiğinden henüz haberi olmayan KTKD ise Faiz Kaymak'a bu okula 2.000 İngiliz Lirası yardım toplandığını bildiren bir telgraf gönderir.¹⁰⁴ Dr. İhsan Ali'nin okulu İngilizlere devretmesi, bu arada olup bitenlerden haberi olmayan Derviş Ahmet Raşit'in komisyondan istifa etmesi sonrasında Dr. İhsan Ali'nin suçlayıcı açıklamalarda bulunması üzerine Faiz Kaymak da “Dr. İhsan Ali Bey'e” başlıklı bir yazı kaleme alır.¹⁰⁵ 29 Ekim 1953 günü Faiz Kaymak tarafından KTKD Başkan Vekili Mehmet Ali Pamir'e gönderilen mektup ise “Cumhuriyet Bayramınızı candan kutlar, ailenizle mesut ve refah içinde yaşamınızı dilerim. Büyük Türk milleti ile onun yüksek idarecilerine de sonsuz refah, saadet ve başarılar dilerim...” ifadesinden sonra Ankara'ya gelecek Kıbrıs heyeti hakkında bilgi de verir.¹⁰⁶ Öte yandan müftü seçimi, Müftü Seçim Reisi Selahaddin Bey tarafından Baf'ta meydana gelen deprem ve müftü adayı Mahmut Kamil Toker'in henüz adaya gelmemiş olması sebep gösterilerek 11 Ekim 1953 tarihinden 13 Aralık 1953 tarihine ertelenir. Bu arada ortaya çıkan bir gelişme ise müftü adayı Mahmut Kamil Toker'in 10 Ekim 1953 tarihinde yaptığı bir açıklamayla adaylıktan çekilmesidir. Kıbrıs Evkaf Müdürü Kemal Bey ve istiklal gazetesi sahibi Necati Özkan tarafından aday olması istendiğini bildiren Toker böylece adaylıktan çekilir. Bu konuyla ilgili en ilginç husus ise müftü adayı olan iki kişiden birisinin adaylıktan çekilmiş olmasına rağmen İngiliz idaresinin seçimleri yapma konusunda ısrarcı davranması ve seçim harcamalarını da Evkaf bütçesinden ödetmek istemesidir. Konuyla ilgili olarak KTKF Başkanı Faiz Kaymak tarafından İngiltere Müstemlekeler Bakanlığına bir protesto telgrafi gönderilir.¹⁰⁷ 1 Aralık 1953 günü Mehmet Ali Pamir'e gönderilen bir başka mektup da Kıbrıs'ta yapılacak müftü seçimiyle ilgilidir;¹⁰⁸

“Bugün müftü seçim reisi, 15 Aralık'ta seçimin yapılacağını ve bugüne kadar Ahmet Kamil Toker'den istifa ettiğine dair hiçbir vesika gelmediğini ilan etmiştir. Biz köyleri dolaşarak propagandaya başlamış bulunuyoruz. Kıbrıs Valisi Sir Wright'ın geçen gün Atina yolu ile İstanbul ve Ankara'yı ziyaret edeceği ve bu ziyaretin müftülük meselesi ile alakalı olduğunu bazı Atina gazeteleri yazmışlar. Herhalde bundan sizin de haberdar olmanız ve icap eden faaliyeti göstermeniz tabiidir. Ziyaretin, bu mektubu aldığınız günler henüz son günleri olacağını tahmin ederim. Müftü seçimi için köyleri gezerken, halk her tarafta ‘Türkiye ne vakit banka açacak,

¹⁰³ Bülent Evre, Kıbrıslı Bir Portre: Müftü Mehmet Dana Efendi, Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, Ankara, s. 12.

¹⁰⁴ Halkın Sesi, 7 Ekim 1953.

¹⁰⁵ Halkın Sesi, 21 Ekim 1953.

¹⁰⁶ KTKF tarafından 29 Ekim 1953 günü gönderilen mektup. KTKD Genel Merkezi Arşivi. D.1.

¹⁰⁷ Halkın Sesi, 10 Aralık 1953.

¹⁰⁸ Faiz Kaymak'ın 1 Aralık 1953 tarihli mektubu. KTKD Genel Merkezi Arşivi.D.1.

yoksa açılmayacak mı?’ diye soruyor. Benim Federasyon Reisi olarak Evkaf’a muhalif cephe alışım debbağhane işinde Evkaf murahhaslarını tamamen aleyhime icraat almalarına sevk etmiştir. Binaenaleyh debbağhaneyi zorla yıktılar ve haklarımıza tecavüz ettiler. Bu hususta size ve İzzet Bey’e yazdığım mektupların cevaplarını sabırsızlıkla intizar etmekteyim. İcap ederse, bu meselenin Ankara’da yakından tatbikler yapmak üzere orya getirmek isterim. Baki selam ve saygılar.”

Faiz Kaymak tarafından KTKD başkanlığına gönderilen 11 Aralık 1953 tarihli mektup da aynı şekilde Kıbrıs’ta son dönemde olup bitenlerle ilgilidir;¹⁰⁹

“Kıbrıs hükümetinin Kıbrıs Türk cemaati aleyhine takip etmekte olduğu politika ve gerek cemaatimizin, gerekse Kıbrıs Türk cemaatinin biricik teşkilatlı mümessili olan federasyonumuzun maruz bulunduğu tehlikeler hakkında kafi derecede malumatınız bulunduğuna eminiz. Ancak mahalli hükümetin cemaatimiz aleyhine takip etmekte olduğu politikayı son zamanlarda şiddetlendirmesi, bilhassa müftülük hususunda nahoş tedbirlere tevessül etmesi bizi keyfiyeti bir kere daha ittilamıza arz etmeye sevk etmiş bulunmaktadır: Malum olduğu üzere, 11 Ekim’de yapılması gereken hususi vekiller seçimi hiçbir kanuni ve meşru mesnede dayanılmaksızın 13 Aralık 1953’e geri bırakılmıştı. Bu müddet zarfında evkafçılar ve evkafçıların maddece destekledikleri Mısırlıoğlu şebekesi bütün vasıta ve imkânlardan faydalanmak suretiyle efkarı umumiyei bulandırmaya çalıştılar. Menfi gayretlerini o kadar arttırdılar ki başta Sayın Konsolosumuz ve şahıslarında temsil edilen Konsolosluk makamı olmak üzere sıra ile KTKD ve Federasyonumuza karşı bir iftira ve teviz kampanyası açtılar. Kıbrıs Türk cemaatine hizmet etmiş ve etmekte olan dürüst, vatansever Türk tebaalarını mahalli hükümet nezdinde karalama yoluna gittiler. Bilhassa Sayın Mehmet Ali Pamir, Yavuz Konnolu, Zeki Peser ve Hasene Ilgaz ile İffet Halim Oruz Hanımlar şiddetli ve asılsız isnatlara maruz kaldılar. Evkafın ve Evkaf vasıtasıyla da mahalli hükümetin her bakımdan desteklediği bu iftira ve isnat kampanyası çok geçmeden Türk gençliğine ve sonunda bizzat Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türk genel efkârına yöneldi. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin dalalette olduğu iddia edildiği gibi, Türk efkârı umumiyesinin de dalalette sevk edilmiş olduğu iddia edildi. Bu istikametteki neşriyat gün geçtikçe şiddet kazanmaktadır. Bir taraftan mezkûr teşekkül ve şahsiyetleri türlü iftira ve isnatlarla mahalli hükümete ihbar suretiyle bu teşekkül ve şahsiyetler hakkında mahalli hükümetin kontrol ve tazyikini temin yolu tutulurken, öte taraftan da federasyonumuza ve mezkûr şahıslara yapılan bu asılsız isnat ve iftiraları, bilhassa Sayın Konsolosumuz ve Konsolosluğumuz aleyhine yapılan neşriyatı şiddetle protesto ve tel’in eden kulüpler, dernekler ve köylerimizi türlü şekilde kandırma, tehdit ve tazyik teşebbüslerine girişildi. Bu arada bilhassa, üyelerinin çoğunluğunu memurlar teşkil eden kulüplerimiz ve memurlarımız şiddetli tehditlere maruz kaldılar. Mahalli hükümetin açık kapalı ikaz ve tehditlerine boyun eğmeyen bazı memur ve öğretmenlerimiz tedirgin edildiler.

Mısırlıoğlu ve Evkaf’ın mahalli hükümetin müzaheret ve direktifiyle giriştikleri bu menfi faaliyetlere rağmen halkımız ümit ve cesaretinden bir şey kayıp etmemiştir. Bilakis her geçen gün halkımızın Türkiye’imize, Ankara KTKD’ne ve Federasyonumuza bağlılığını arttırmaktadır. İşte mahalli hükümet, bilhassa Evkaf’ın elebaşları vasıtasıyla bu iki müttefikten azami derecede faydalanmaktadır. Okullarımızın hükümete devri meselesinde olduğu kadar, Evkaf’ın istikbali ve müftülük hususunda halkın Federasyonu var gücüyle desteklediğini gören hükümet şimdi bütün imkanlardan faydalanarak Federasyonu ve naşiri efkarımız olan Halkın Sesi gazetesini bertaraf etmeye çalışmaktadır. Federasyon ileri gelenleriyle Halkın Sesi yazı ailesi

¹⁰⁹ KTKF adına Faiz Kaymak imzasıyla 11 Aralık 1953 günü gönderilen mektup. KTKD Genel Merkezi Arşivi.D.1.

sıkı bir tarassut altındadırlar. Müftülük mevzuundaki son gelişmeler pek kaygı vericidir. Mahmut Kamil Efendi'nin istifası tamamen keyfi bir şekilde reddedilmiştir ve Kıbrıs Türk cemaati, müstafi bir namzeti seçmeye mecbur tutulmuştur. Hükümet, halkımızın ve Federasyonumuzun protestolarını kaale almamakta, tamamen anti demokratik bir yol tutmaktadır. Mahmut Kamil Efendi'nin istifası reddedildikten sonra, şimdi de onu seçtirme çarelerini aramaktadırlar. Bütün Evkafçılar ve Mısırlıoğlu şebekesi seferber edilmiştir. Bilhassa önümüzdeki günlerde hususi vekillere tesir edilmeye çalışılacaktır. Güvenilir şahıslardan öğrendiğimize göre, sadece Evkaf bu husus için şimdiden yedi bin beş yüz Sterlin ayırmıştır. Müftü seçim reisliği de, türlü kombinezonlarla seçimi Dana Efendi aleyhine idareye çalışmaktadır. Seçim komisyonları sırf memurlardan teşkil edildiği gibi, güvendiği memurlarla yaptığı seçim faaliyetini izah konuşmasında 'seçimin sürprizli olacağını umduğunu' ifade etmiştir. Seçim reisi bir taraftan da fiili iştirak nispetini düşürmek için tedbirler almaktadır. Cemaat ve Federasyon olarak maruz kaldığımız bu sistemli baltalama, parçalama, oyalama ve uyuşturma politikası karşısında kuvvet kaynağımız Türkiye'mizin, değerli devlet adamlarımızın, sizin ve halkımızın maddi ve manevi müzaheretidir. Vehamet kesbetmekte olan müftü meselesinin lehimize neticelenmesi, mukabil maddi mücadelede bulunmayı gerektirmektedir. Hâlbuki Federasyonun mali durumu bunu mümkün kılmamaktadır. Bu itibarla maddi bakımdan acil yardımınıza muhtaç bulunmaktayız. Keyfiyeti arz eder, gerekli yardımın pek kısa bir zamanda ulaştırılmasını istirham eyeriz.”

Bütün bu olup bitenlerin ardından müftü seçimi 30 Aralık 1953 tarihinde gerçekleşir ve Dana Efendi, Kıbrıs Türk toplumunun yeni müftüsü olarak göreve başlar. Aynı gün gazetelere “Bugün hak, kuvvete; hayır, şerre; cemaat, düşmanlarına bir daha galip gelecek.” şeklinde bir başlık düşer.¹¹⁰ 19 Ocak 1954 tarihinde yeni görevine başlamak üzere Baf'tan hareket eden, büyük bir konvoy eşliğinde ve Kıbrıslı Türklerin coşkulu tezahüratları altında Pissuri-Limasol-İskarino-Lefkoşa güzergâhını takip ederek Lefkoşa'da Ayasofya (Selimiye) Meydanı'na gelen Müftü Dana Efendi için başta KTKF Başkanı Faiz Kaymak ve Dr. Fazıl Küçük olmak üzere toplum liderleri de birer konuşma yaparlar.

1954 yılında gündeme gelen bir başka konu ise yine Evkaf meselesinin tartışma ortamına getirilmesidir.¹¹¹ İngiliz idaresinin Türk İşleri Komisyonu tarafından hazırlanan raporun ciddiye almaması ve görmezden gelerek unutturmaya çalışması üzerine KTKF tarafından bir dizi faaliyet başlatılır. Bunların ilki 28 Mart 1954 tarihinde Lefkoşa Halk Sineması'nda düzenlenen toplantı ve miting olur. Söz konusu bu toplantı ve mitingin yapılma sebeplerinden birisi ise 21 Ocak 1954 tarihinde Evkaf murahhaslığı görevine son verilen Kemal Serdar'ın yerine Fuat Sami'nin getirilmesidir. Bu görevlendirmenin yapılması yerine, Evkaf idaresinin tekrar Türk toplumuna devredilmesini bekleyen Kıbrıslı Türkler bu duruma büyük tepki gösterirler.¹¹² Yaptığı konuşmada Evkaf dairesinin geçmiş safahatı hakkında bilgi veren ve Türk İşleri Komisyonu tarafından hazırlanan rapordan gerekli bazı bölümleri okuyan KTKF Başkanı Faiz Kaymak daha sonra o günkü duruma değinir;¹¹³

¹¹⁰ Halkın Sesi, 30 Aralık 1953.

¹¹¹ Ahmet C. Gazioğlu da Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik isimli kitabında bu toplantının tarihini 9 Şubat 1954 olarak belirtmektedir; ancak bizzat Faiz Kaymak tarafından imzalanan bu belgeden de anlaşılacağı üzere toplantının tarihi 17 Şubat 1954 olacaktır. KTKD/Ankara Arşivi

¹¹² Kıbrıslı Türklerin en önemli kurumu olan Evkaf idaresinin kayıtsız şartsız olarak yine Türk toplumuna devredilmesi yönünde yapılan bu toplantıya da Kıbrıslı Türkler kayıtsız kalmaz ve yaklaşık 20.000 kişi coşkuyla bu toplantıya katılır. Lefkoşa'da yapılan bu mitingde konuşma yapanlar arasında Kıbrıs Müftüsü Mehmet Dana Efendi, KTKF Başkanı A. Faiz Kaymak, Hürsöz gazetesinin sahibi Fevzi Ali Rıza, KTKF Başkan Vekili Avukat Ahmet Mithat Berberoğlu, Kıbrıs Milli Türk Birliği Genel Sekreteri Dr. Fazıl Küçük, Mağusalı Türkler adına Avukat Ahmet Zaim, Avukat Fadıl Korkut ve tüccar Derviş Ahmet Reşit de bulunmaktadır.

¹¹³ Halkın Sesi, 30 Mart 1954.

“...Hukuki bakımdan olduğu kadar, cemaat kanunları ve mezhebi hürriyet bakımından da Evkaf’ın hakiki sahibi olan cemaatin idaresine verilmesini istemek en tabii hakkımızdır. Bu hakkımızı elde edinceye kadar yılmadan mücadelemize devam edeceğiz. Valinin tayiniyle iş başına geçen murahhasların keyfi icraatı yüzünden bugün camisiz, hocasız kalmış bulunan birçok bağı yanık kardeşlerimizin haklı şikayetlerini dinleyecek bir vicdan bulamayacak mıyız? Bu uğurda icap ederse Ankara’da ve Londra’da en yüksek makamlar nezdinde bu haklı davamızı takip etmek üzere bir federasyon heyeti göndereceğiz. Bu kararımızı sizin yüksek tasvibinize sunuyoruz.”

KTKF, bir yandan Kıbrıs konusunu uluslararası platformlarda en iyi şekilde tartışmaya çalışırken, bir yandan da Federasyon Başkanı Faiz Kaymak imzalı bildirimlerle federasyon için maddi destek bulma gayretleri içindedir. Bu mitingin hemen arkasından 12 Mayıs 1954 tarihinde KTKF Başkanı Faiz Kaymak başkanlığında bir heyet Kıbrıs’ta yaşananları Türk hükümetine ve yetkililere anlatmak, yeni anayasa çerçevesinde Kıbrıslı Türklerin haklarının korunmasını sağlamak üzere görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya gider. Heyette ayrıca Kıbrıs Türk Kurumları Birliği Sekreteri Servet Küfi, Kıbrıs Milli Türk Birliği Lefkoşa Sekreteri Avukat Osman Örek, Hürsöz gazetesinin sahibi ve başyazarı Fevzi Ali Rıza, KTKF Kurul üyesi Avukat Ahmet Zaim, Hasan Öztürk ve Derviş Ahmet Raşit de yer almaktadır. Heyette kadın üye olarak Servet Küfi’nin bulunması, Kıbrıs Türk toplumunda kadının yerini göstermesi bağlamında önemli bir hareket olarak değerlendirilir. Ankara’ya varışlarında KTKD yetkilileri tarafından karşılanan heyet daha sonra TBMM’ye gider ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ve Dışişleri Bakanı Prof. Fuat Köprülü’yü de ziyaret ederler. Ankara’daki ziyaretlerini tamamlayan ve son derece faydalı görüşmelerde bulunan heyet daha sonra, 1 Haziran 1954 tarihinde tekrar adaya döner. Heyetin adaya dönmesinden sonra da faaliyetler artarak devam eder ve heyet, Kıbrıs Türk halkından aldığı destek ve onayla Türkiye ve İngiltere’de Kıbrıs davasını ve Evkaf sorununu anlatmak üzere yeni bir görev alır. Kıbrıs Türk heyetinin adaya dönmesinden sonra 29 Temmuz 1954 günü Faiz Kaymak imzasıyla Kıbrıs Valisine bir soru önergesi gönderilir.¹¹⁴ Bunun hemen ardından 8 Ağustos 1954 günü Kıbrıs Milli Türk Birliği tarafından yapılan toplantıda ise Kıbrıs Türk toplumunu temsilen yurtdışına çıkacak heyette kimlerin görev alacağı da tespit edilir. Türkiye ve İngiltere’de temaslarda bulunacak heyetin finansmanını sağlamak üzere Kıbrıslı Türkler tarafından yardım kampanyaları düzenlenir.¹¹⁵ Bu konuyla ilgili olarak yayımlanan bir bildirimde ise Kıbrıs Türk toplumuna hitaben “Senin haklarını, senin varlığını savunmak için Ankara ve Londra’ya gidecek heyete elinden gelen bağışi yapmak, bu adada şerefli bir varlık sürdürmen için en büyük vazifendir. Muhtariyetin kapılarımızı zorladığı bir zamanda hala hiçbir tehlike yoktur diye seni avutmak isteyenlere inanma.” denilir.¹¹⁶ Heyetin Ankara’ya hareketinden önce Faiz Kaymak tarafından KTKD Sekreteri Halil Fikret Alasya’ya gönderilen 9 Ağustos 1954 tarihli mektuptaki konu ise Kıbrıs anayasası ile ilgili yapılan çalışmalar.¹¹⁷ Bu arada Faiz Kaymak başkanlığındaki heyet, 24 Ağustos 1954 günü Trodos’a giderek Vali Sir Armitage ile yazlık konutunda bir görüşme yapar. Bu toplantıda hazırlanacak yeni anayasa konusunda Kıbrıslı Türklerin görüşleri ön plana çıkartılırken, Evkaf konusunda da endişeler dile getirilir ve Türklerin dilek ve temennilerinin olduğu bir dilekçe bu arada KTKF adına Vali Armitage’a verilir.¹¹⁸ Vali Armitage ise hemen bir gün sonra Faiz Kaymak, Ahmet Mithat Berberoğlu, Ahmet Zaim, Osman Örek, Fevzi Ali Rıza, M. Hilmi ve Dr. Fazıl Küçük’ü ayrı ayrı ziyaret etmek

¹¹⁴ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 109-112.

¹¹⁵ Aydın Akkurt, a. g. e., s. 28.

¹¹⁶ Ahmet C. Gazioğlu, Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik, Cyrep Yay., Nisan 1998, Lefkoşa, s. 276.

¹¹⁷ KTKD/Ankara Arşivi.D.1.

¹¹⁸ KTKD/Ankara Arşivi.D.1.

suretiyle konuyla ilgilendiğini göstermek ister. Faiz Kaymak başkanlığında Ahmet Mithat Berberoğlu ve Ahmet Zaim'den oluşan Kıbrıs Türk heyeti ise 31 Ağustos 1954 günü görüşmelerde bulunmak ve Kıbrıs davasını anlatmak üzere adadan ayrılır ve Londra ve Washington'u da içine alan gezinin ilk ayağı olan Ankara'ya gelir.¹¹⁹ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile görüşerek ona bir muhtıra sunan ve Kıbrıs Türk toplumunun ihtiyaçlarını dile getiren heyet, Evkaf'ın kayıtsız şartsız Türk toplumuna devredilmesi, orta dereceli okulların yönetimlerinin Kıbrıs Türk toplumu tarafından oluşturulacak komisyonlar tarafından idare edilmesi, adadaki bütün yasal faaliyetlerde Kıbrıslı Türklerin haklarının korunup kollanması, mahkemeler ve kamu hizmetlerinde nüfus oranına bağlı olarak Türk görevlilerin de bulunması, kaza mahkemelerinde birer Türk hâkimin de görev yapması gibi isteklerini yinelerler.¹²⁰

YUNANİSTAN'IN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'E MÜRACAATI

KTKF'nun ada içinde Kıbrıslı Türklerin acil ihtiyaçları konusunda elinden geleni yapan Türkiye, özellikle 1955 yılına kadar İngiltere ile dostluğu sıkıntıya sokabileceği gerekçesiyle son derece dikkatli davranmaktadır. Bu bağlamda Kıbrıs konusundaki politika “oldukça tutuk ve ölçülüdür.”¹²¹ Yunanistan'ın Kıbrıs konusunu BM'ye götürme taktiği Türkiye'de de çok farklı yorumlara yol açar. S. R. Emeç, Son Posta gazetesindeki yorumunda “Türkiye'nin Kıbrıs diye bir problemi yoktur.” der.¹²²

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlamak amacıyla Rumların başlattığı taşkın hareketlere karşı sert tedbirlerin alınacağını duyulması üzerine Rumlar ada sathında 12 Ağustos tarihinden itibaren protesto ve grevlere başlarlar.¹²³ Bütün bu gelişmeler olurken Süveyş Kanal bölgesinde bulunan İngiliz askeri gücüne mensup 500 asker Kıbrıs'a nakledilir. Bunun akabinde adada inşa edilmekte olan askeri kışlaya Süveyş Kanalı bölgesinden bir İngiliz tugayı nakledilecektir.¹²⁴ Aynı günlerde, Kıbrıs Türk heyeti de görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelir ve yetkililerle görüşmelerde bulunur. İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda Kıbrıs heyetiyle bir görüşme yapan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise “Siz haklıymışsınız. Kıbrıs sorunu, Birleşmiş Milletlere götürülüyor. Ben de devletin dışişleri memuruna gerekli duyuruda bulundum. Kıbrıs işlerini yakından izleyecekler.” der. Ortaya çıkan bu yeni durumu göstermek ve olanları protesto etmek amacıyla Kıbrıs Türkleri adına Başbakan Adnan Menderes'e, Ahmet Faiz Kaymak, Ahmet M. Berberoğlu ve Ahmet Zaim imzasıyla bir mektup gönderilir;¹²⁵

“1878 senesinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından idaresi muvakkaten İngiltere'ye devredilmiş olan Kıbrıs adasında sakin 100.000 Türk, her an Kıbrıs'ın anavatanımız Türkiye'ye ilhakını arzu etmekle beraber, dünya siyaseti muvacehesinde şimdilik Kıbrıs Türkleri bu hislerinden feragat ve fedakârlıkta bulunarak Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin siyasetine uymakta ve Kıbrıs'ta statükonun muhafazasını kabul etmektedir. Kıbrıs Türk cemaatinin takip etmekte olduğu siyasi hatt-ı hareket böyle iken, Kıbrıs'ta mukim, Rumca konuşan unsur öteden beri Rum Ortodoks kilisesinin tahrik ve teşvikleriyle adanın Yunanistan'a ilhakı için gayret sarf etmektedirler. Kıbrıs'ta Rum Ortodoks Kilisesi başpiskoposlarının hemen hepsi bugüne kadar bütün enerjilerini adanın Yunanistan'a ilhakı için sarf etmişler ve bu maksat için dahilde ve hariçte her nevi teşvik ve tahrik yollarına başvurmuşlardır. Kıbrıs Başpiskoposu Makarios; Yunanistan, İngiltere ve Amerika'yı sık sık ziyaret etmiş, oradaki Ortodoks kilise teşekkülleri

¹¹⁹ Ahmet C. Gazioglu, a. g. e., s. 276.

¹²⁰ KTKD/Ankara Arşivi.D.1.

¹²¹ Ali Nesim, a. g. e., s. 127.

¹²² Son Posta, 11 Temmuz 1954.

¹²³ BYGM, Olayların Takvimi, “Kıbrıs Meselesi”, Ankara, Ağustos 1954, No. 249, s. 181.

¹²⁴ BYGM, Olayların Takvimi, “Kıbrıs Meselesi”, Ankara, Eylül 1954, No. 250, s. 178..

¹²⁵ KTKF tarafından Lefkoşa'dan 10 Eylül 1954 tarihinde gönderilen mektup. Söz konusu bu mektup bilgilendirmek amacıyla Kıbrıs ve Türkiye'de ilgili başka merkezlere de gönderilmiştir.BA.030.01/123.785.2.

ve resmi makamat ile temasa gelerek onların yardımlarını sağlamış ve bu sayede geniş propaganda kampanyası açmış bulunmaktadır. Adayı Yunanistan'a ilhak için çalışmakta olan Makarios'un Kıbrıs Rumlarının yüzde atmış beşini teşkil eden komünistlerle el ele vererek bıkmadan usanmadan ardı arası kesilmeyen propagandası sayesinde İngiltere, Fransa, Amerika ve sair memleketlerde kendi arzu ve emellerine uygun bir hava yaratmaya muvaffak olduğunu ve nihayet Yunan hükümetinin bu meseleyi ele alarak resmen Birleşmiş Milletlere kadar götürmesini temin ettiğini Kıbrıs Türkleri esef ve endişe ile müşahede ve takip etmektedirler. Kilise tahrikçileri ile komünist bozguncularının bu hareket ve faaliyetlerine şiddetle muhalif bulunan Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Rumlarının bu taleplerine karşı zaman zaman mitingler tertip etmişler ve alakadar makamat nezdinde şiddetli red ve protesto ile mukabelede bulunmuşlardır. Yunan hükümetinin meseleyi Birleşmiş Milletlere götürmesi ve Büyük Britanya hükümetinin yakın bir atide adaya yeni, bir Teşkilat Kanunu tatbik edeceği hususunda 28 Temmuz 1954'de İngiliz parlamentosunda yapılmış olan beyanati karşısında Kıbrıs Türkleri de görüş ve taleplerini ve adanın mukadderatı ile yakın alakalarını hür dünyaya ve bilhassa Türkiye'miz ile İngiltere hükümetlerine bildirmeyi münasip görmüş ve karar altına almıştır. Bu maksat için Kıbrıs Türklerini temsilen selahiyattar bir heyet olarak bizi intihap ve tayin etmişlerdir. Büyük Britanya hükümeti tarafından adanın hükümranlığında herhangi bir değişikliğin yapılması düşünülmeyeceğine göre, Kıbrıs Türklerinin görüş ve talepleri şunlardır:

1-Kıbrıs Türkleri, adanın Yunanistan'a ilhakını veya ilhaka götürecek herhangi bir muhtariyet idaresini veya plebisit yapılmasını bir defa daha şiddetle red ve protesto eder.

2-Kıbrıs Türkleri, Büyük Britanya tarafından Kıbrıs adasının tabi olacağı yeni Teşkilat Kanununu ancak aşağıdaki şartlara bağlı olarak kabul ve tasvip edebilir.

Yukarıda adı geçen Teşkilat Kanunu yürürlüğe girmeden evvel bu kanuna ek bir protokol neşredilecek ve bu protokolle Kıbrıs Türklerinin aşağıda madde madde sıralanmış olan siyasi, içtimai, dini, kültürel ve ekonomik talepleri hükümet tarafından kabul ve ilan edilecektir.

a) Evkaf idaresi kayıtsız şartsız Türk cemaatine devredilecektir.

b) Türk ortaokul ve liselerinin tedrisatı ve idaresi Türk cemaatinin seçeceği komisyonlar tarafından idare edilecektir.

c) Adanın bilumum mevzuatında ve bilhassa belediye kanunlarında Türk hukuk ve menfaatlerini teminat altına alan hükümler ilan edilecektir.

d) Bilcümle daire ve mahkeme ve mesul makamlara memur tayininde nüfus nispetinde memur tayini yapılacaktır.

e) Adanın her kaza merkezinde, eskiden olduğu gibi, asgari bir Türk kaza hakimi bulundurulacaktır.”

Bunun hemen arkasından KTKF Başkanı Faiz Kaymak başkanlığındaki heyet 14 Eylül 1954 tarihinde Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ile İstanbul Florya Köşkü'nde bir görüşme yapar ve Başbakan Adnan Menderes'ten 'Korkmayınız. İlhak olmaz. Ben Amerika'ya başvurdum. Kıbrıs meselesini Yunanistan Birleşmiş Milletlere götürüyor amma... İşte Amerika bana yazdı. Enosis olmayacaktır.' cevabını alırlar.¹²⁶ Bunun üzerine Faiz Kaymak ise "Mutlaka olacaktır. Biz Kıbrıs'ta Rumların düşüncelerini kesinlikle biliyoruz." cevabını verir. Bu arada söz alan Ahmet Zaim de "Ben de başkanın sözlerine katılıyorum. Rumlar isyana hazırlanıyorlar. Avukat olmam dolayısıyla, Rum halkının silahlanmakta olduklarına ve polislin bazı silahlı kişileri yakalayarak mahkemeye verdiği"

¹²⁶ Avrupa, 3 Şubat 1998.

tanışım.” der.¹²⁷ Kıbrıs Türk heyeti Türkiye’deki temaslarını 16 Eylül 1954 günü tamamlayarak Londra’ya gelir. Bu görüşmelerde Kıbrıs Türk toplumunu temsilen KTKF Başkanı Faiz Kaymak, yardımcısı Ahmet Mithat Berberoğlu ve Ahmet Zaim hazır bulunmaktadır¹²⁸ ve ilk görüşme de İngiltere Sömürgeler Bakanı Henry Hopkinson ile 17 Eylül 1954 günü yapılır. Kıbrıs Türk heyetinin New York’a vardığı 24 Eylül 1954 günü toplanan ilk Genel Kurulda, İngiliz Büyükelçi Selwyn Llyod, Kıbrıs’ın tarihin hiçbir döneminde Yunanistan’a ait olmadığını,¹²⁹ Kıbrıs’ta Rumlardan başka 100.000 de Türk bulunduğunu, Türklerin self-determinasyon konusunda Rumları desteklemediğini, böyle bir self-determinasyon prensibinin hiçbir ülkenin sınırları için devamlılık arz edemeyeceğini ve Kıbrıs’taki huzursuzluğun artacağını belirtir. Türk temsilcisi Selim Sarper de yaptığı konuşmada Yunanistan’ın son derece endişe verici bir politika izlediğini söyler ve tarihi, coğrafi ve ekonomik yönlerden adanın hiçbir zaman Yunanistan’a ait olmadığını ifade eder. Selim Sarper’le Kıbrıs Türk heyetinin bir araya gelmesi de Faiz Kaymak’ın ifadesine göre son derece ilginç bir olay olur;¹³⁰

“...27 Eylül 1954 günü heyet olarak Türkiye’nin BM’deki sürekli temsilcisi ve delegasyon başkanı Selim Sarper’i görmeye gittik. Sayın Sarper’in BM’deki konuşmaları, Türk haklarını elde etmek ve savunmak yolunda görevini gereğince yerine getirebilmek için epey çaba harcadığı hemen seziliyordu. Çünkü Kıbrıs sorunu konusunda somut bilgiler edinip davranışa geçmek için süre çok sıkıştı. Söz arasında, Kıbrıs’la ilgili ilk bilgiyi şoförü Osman’ın verdiği gazetelerden edindiğini söyledi. Bu sözü hiç unutamıyorum. Daha sonra, bir başka ilişkimizde, BM’de konuşurken, şöylece açıklamıştı: ‘Büyük bir riske girdim. Talimat verilmediği halde, Kıbrıs’ı Türkiye’nin istediğini söyledim.’”

Öte yandan Selim Sarper’in New York’taki görüşmeler sırasında Faiz Kaymak’a söylediği çok daha ilginç şeyler de bulunmaktadır;¹³¹

“Kıbrıs, İngiltere’nin bir iç sorunudur. Siz de bir İngiliz kolonisinden geliyorsunuz. Onun için New York’taki İngiliz delegesi ile temasa geçerek faaliyetlerinizi o çerçevede yürütünüz.”

Aynı günlerde New York’ta bir açıklama yapan Enosis karşıtı Türk Birliği, “Kıbrıs adasının Anadolu’nun bir parçası olduğunu, Türkiye’den sadece 40 mil, Yunanistan’dan ise 575 mil uzakta olduğunu, adanın tarihi boyunca hiç bir zaman Yunan idaresine girmediğini ancak 307 yıl Türk idaresinde kaldığını, geçen 75 yıl içerisinde 300.000 Kıbrıslı Türk’ün Türkiye, İngiltere, Amerika ve başka ülkelere göç ettiklerini ancak pek çok akrabalarının hala adada yaşadığını, adanın tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik sebeplerle Anadolu’nun bir parçası olduğunu” belirtir.¹³² Bu arada Kıbrıs’ta da Halkın Sesi, Söz ve istiklal gibi gazeteler konuyla ilgili olarak Kıbrıs Türk toplumunun sesini yansıtmaya özen gösterirler. Neticede 17 Aralık 1954’te BM Genel Kurulu 8 çekimser oya karşılık 50 oyla Kıbrıs meselesinin şimdilik görüşülmemesi kararına varır.¹³³ BM Genel Kurulu’nda Yunanistan’ın ve Kıbrıslı Rumların isteklerinin aksine olumsuz bir sonucun çıkması Yunanistan’da ve Kıbrıs’ta olayların çıkmasına neden olur. Özellikle Kıbrıs’ta bütün ada sathına yayılan gösteriler zaman zaman ayaklanma şekline dönüşür.¹³⁴ Bu görüşmelerin bitmesinden hemen sonra Fadıl Korkut’a New York’tan Mahir Adataş imzasıyla gönderilen mektupta “Kıbrıs konusu tehlikeli ve yüklüdür. Çeşitli teşekküllerden protesto yağması gerek. Önümüzdeki hafta konuşulabilir.” ifadesi ve

¹²⁷ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 30.

¹²⁸ Avrupa, 2 Şubat 1998.

¹²⁹ BYGM, Olayların Takvimi, “Kıbrıs Meselesi”, Ankara, Ağustos 1954, No. 49, s. 179.

¹³⁰ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 35.

¹³¹ Ahmet C. Gazioğlu, a. g. e., s. 30.

¹³² Suat Bilge, a. g. e., s. 59.

¹³³ Kıbrıs’taki İngiliz idaresi tarafından basılan yıllık rapordan (Annual Report) istifade edilerek hazırlanmış 3 yıllık değerlendirme raporu. Government of Cyprus, Review of Events In Cyprus 1955-1957, Lefkoşa, 1958.

¹³⁴ Adı geçen rapor.

New York'tan gelen özel davet üzerine heyete Kıbrıs müftüsü Dana Efendi de dahil edilir ve heyet BM'de pek çok ülkenin delegasyonu ile görüşmeler yapar. Böylece son iki ay içinde heyet ikinci kez New York'a gider ve görüşmelere devam eder. Kıbrıs Müftüsü Dana Efendi de burada katıldığı toplantılarda Makarios'un cüppeli dini kıyafetlerinin tersine takım elbisesiyle ve kravatıyla modern bir insan olduğu mesajını herkese erir. BM'de Kıbrıs Türk heyeti tarafından üye ülkelerin temsilcilerine Kıbrıs'ın durumuyla ilgili olarak hazırlanmış Türkçe/İngilizce bir bildiri dağıtılır ve görüşmelere geliş nedenleri açıklanır.¹³⁵

“A. Faiz Kaymak, A. Mithat Berberoğlu ve Ahmet Zaim'den müteşekkil Kıbrıs Türk delegeleri şimdi New York'ta Kıbrıs Türk Uluslararası Parti ve Lefkoşa'daki KTKF'nun toplantısında tam ittifakla seçildiler ve Kıbrıs adasındaki 100.000 kuvvetli Kıbrıs Türk'ünün temsil ediyorlar. Delegelerin münasebet sebebi şudur;

a) Enosis hareketini protesto etmek ve tartışmak.

b) Kıbrıs Türk görüşünü, Türkiye hükümetini, Birleşmiş Krallığa ve saygıdeğer milletlerarası üyelerini göz önüne alarak öne sürmek.

c) 28 Temmuz 1945'te Britanya hükümetinin parlamentosu tarafından teklif edilen yeni teşekkülü sağlamak.

d) Genel olarak halkın Kıbrıs'taki Kıbrıs Türkleri hakkındaki fikirlerini aydınlatmak.”

Dağıtılan bildiride Kıbrıs tarihi, Kıbrıs'taki Türk nüfusu, Türklere ait tarihi ve kültürel değerlerle adada iki farklı toplumun yaşadığı gibi farklı konularda bilgiler sunulur. Ayrıca adanın 1571 yılından itibaren Osmanlı idaresi altındayken 1879 yılından itibaren İngiliz egemenliğine geçtiği ve adanın daha sonra İngiltere tarafından tek taraflı olarak ilhak edilmesiyle ilgili bilgiler de verilir. Bildiride ayrıca adadaki Kıbrıslı Rumların politik durumları ile ilgili bilgiler verilerek Rumların Kıbrıs Yunan Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu tarafından idare edilen Kıbrıs Yunan Milliyetçi Partisi ile 1942 sonrasında örgütlenmeye başlayan AKEL Partisi arasında ikiye ayrıldıkları konusunda da ayrıntılı bilgi verilir. Bildirinin son bölümünde ise “Yunanların BM'de Kıbrıs'ta demokrasi prensibini tatbik görüşleri olamaz.” denildikten sonra bunun sebepleri sıralanır.¹³⁶

“...a) Kıbrıs'taki halk karışık değildir. Nasıl ki Kıbrıslı Yunanlar Yunanistan'a ve Yunan Kilisesine bağlıdırlar, 100.000 kuvvetli Kıbrıs Türk'ü kendi dini inançlarına bağlı ve kültür bakımından Türkiye'ye bağlı olduklarını bilirler.

b) Yunanların görüşü olan Kıbrıs'a demokrasiyi getirme gayesine tavır takınmaları boşunadır. Elbette anlaşılır ki Yunanların esas gayesi Birleşmiş Milletleri müdahaleye karıştırmak ve böylece Kıbrıs'a egemenliğin Birleşmiş Krallık'tan transfer edilmesini sağlamaktır.

c) Kıbrıs'ta plebisit, komünistlerin etrafı altüst etmesine yardım edecek ve böylece plebisitin sonucu adaya ırki ve sosyal karışıklıklar, ideolojik sivil harp ve maddi çöküş getirecektir. Buna rağmen Kıbrıs'taki Türk toplumu, her ne kadar ada Türkiye tarafından elde edilmişse de son 76 sene içinde Britanya hükümetine sadık kalmış ve onlarla birlik kurmuştur. Adada bulunan Türkler bugünkü idareden memnundurlar ve egemenliğin değişmesini istememektedirler. Enosis hareketi başladığından beri Kıbrıs'taki Türk toplumu çeşitli yollardan onların taleplerini şiddetle protesto etmişlerdir. 1944'den beri Türk Milliyetçi Partisi'nin etrafında birleşmiş ve organize edilmiş olan Türk toplumu geniş çapta mitingler yaparak Enosis hareketini protesto etmiş ve bu gaye ile dışarı memleketlere delegeler göndermiş,

¹³⁵ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 115-122.

¹³⁶ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 120.

basın ile ve ellerinde bulunan imkânlarla çalışmışlardır. Adada yapılan gelişmeler ve İngiliz idarecilerinin getirdikleri zenginlikler Türk toplumu tarafından takdirde karşılanmıştır.”

Bildirinin son bölümünde ise Kıbrıslı Türklerin adada neden Enosis hareketine karşı oldukları ifade edilir;¹³⁷

“Adanın sakinliği için, adadaki sakinlerin korunması için ve Ortadoğu’nun genel olarak bütün dünyanın sulh içinde olabilmesi için Kıbrıs’ın İngiliz idaresinde kalması gereklidir. Enosis’in sonucu olarak Türk toplumunun hakları yok edilmekte ve ehemmiyet verilmemektedir. Kıbrıs’taki Türklerin geleceği Ege adalarındaki, Girit’teki ve Batı Trakya’daki Türklerinkinin aynıdır. Adaya maddi zarar, ırki ve sosyal kargaşalık ve hatta ideolojik sivil savaşı (Yunanistan’daki gibi) getirecektir. Bu ihtimaller için temel çok iyi hazırlanmış vaziyettedir. Enosis; anlaşılırsa eğer, Kıbrıs’ı komünist bloğunun saldırısı için bir yer yapacaktır. Kıbrıs Türkleri, Britanya hükümetinin imtiyazlarından mahrum edilecektir. Mecburi askerlik konulacak ve Kıbrıs, Yunan milletine yardım edecektir. Bundan başka, Kıbrıs kolonilerin gelişme sermayesinin faydalarından mahrum edilecektir.”

Bu görüşmelerin bitmesini müteakip Kıbrıs Milli Türk Birliği Genel Sekreteri Dr. Fazıl Küçük tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a aynı gün bir telgraf gönderilir;¹³⁸

“Şanlı ecdadımızın mukaddes yadigârı olan yeşil adamızda biz 100.000 Kıbrıs Türk’ünü sefalet ve esarete mahkum etmek Orta Şark’ta ve dünyada sulhu dinamitlemek ve böylece bizimle birlikte bugün hür dünyanın selamet ve saadetine kastetmek gayesiyle tamamen suni olarak yaratılmış ve Birleşmiş Milletlere getirilmiş olan ve sadece hürriyet ve sulh düşmanlarınca desteklenen Kıbrıs meselesi karşısında büyük milletimizin ve kudretli devletimizin mümtaz baş delegesinin biz Kıbrıs Türklerinin tarihi ve tabii haklarının korunması yolunda giriştiği imanlı ve azimli mücadele, biz 100.000 Kıbrıs Türk’üne sevinç yaşları döktürmüştür. Ezelden beri büyük milletimize, kudretli devletimize ve siz aziz büyüklerimize muti ve minnettar kalmış olan biz Kıbrıs Türkleri sonsuz minnet şükranlarımızı arz eder, hürmetle ellerinizden öperiz.”

Faiz Kaymak tarafından Mehmet Ali Pamir’e gönderilen 26 Kasım 1954 tarihli mektupta ise konu Kıbrıs’ta yapılacak müftü seçimiyle ilgilidir;¹³⁹

“Size dünkü ve bugünkü Hürsöz ile bugünkü Halkın Sesi gazetelerini postaladım. Okuduğunuz zaman karar vermek artık sizlerindir. Mateessüf Dana Efendi düşmanlarımızla birleşti. Necati Özkan, Mehmet Kamil’i getirmedi ama Dana Efendi’yi elde etti. Dün Necati kız kardeşinin kızını (mütekait Faik Bey’in kızı) Ali Dana’ya nişanladı. Ahbablık son derece. Güven Sigorta şirketinin vekili ve avukatı sıfatı ile Ali Dana, Necati ile o kadar dost oldu ki hiç tarif edemem. Biz yukarı yüzümüz, aşağısı sakalımız diyerek müteessir bir halde vaziyeti idare edelim diyoruz. Fakat müftünün İstiklalcilerle işbirliği yaparak bize cephe alması ve Hürsöz’ün mütemadi çirkin neşriyatı karşısında ne yapalım? Hiç yoktan Amerika seyahati çıkardılar. Mahir ile muhabere ederek muhalifler işi bu hale getirdiler. İş size kaldı. Müftüyü Amerika seyahati için teşvik edenlere karşı biz sizlere danışmasını tavsiye ettik. Eğer Dana Efendi, Amerika’ya giderse çok kötü neticeler beklenebilir. Müftünün İngilizlerle anlaştığı rivayetkardır. Din adamını seçtik yoksa İngiliz sefirinin evvelce ilan ettiği gibi siyasi lider mi? Ali Dana’nın emrinde bir alet olan müftüyü seçtiğimize bin kere pişman olduk. Hem müftüye ve hem de Hürsöz’e hadlerini bildirmenizi rica ederiz. Selamlar.”

¹³⁷ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 121.

¹³⁸ BYGM., ”Kıbrıs Meselesi”, Ankara, Aralık 1954, No.253, s. 108.

¹³⁹ KTKD/Ankara Arşivi.D.1.

Adada Rum tedhiş faaliyetlerinin artış göstermesiyle birlikte 19 Aralık 1954 tarihinden itibaren polis tarafından bazı ilave emniyet tedbirleri alınır. Umumi yerlerde beşten fazla insanın bir araya gelmesi yasaklanır. Bu şekilde toplananların polis gücüyle dağıtılacağı, her türlü silah, taş, sopa gibi maddelerin taşınmasının, bulundurulmasının yasaklandığı, aksine davrananların en az üç yıl hapis cezasına çarptırılacakları duyurulur.¹⁴⁰ Ancak özellikle Makarios'un adadaki kışkırtıcı tutumu hızlanarak devam etmektedir ve bu durum ada sathında büyük rahatsızlıklara yol açmaktadır.¹⁴¹

“...Yıl 1954'ün sonlarına geliyordu. Bir gün masamdaki dosyalar arasında Başpiskopos Makarios aleyhine ‘halkı isyana teşvik’ suçlarını içeren bir dosya buldum. Makarios'un halka yaptığı konuşma gerçekten kışkırtıcı, huzur bozucu, halkı isyana teşvik suçunu içeren bir konuşmaydı. Yasanın ilgili maddesi altında mahkemeye sevki için talimat verdim. Ertesi gün beni Başsavcı arattı. Hükümetin Makarios'u mahkemeye vererek onu kahraman yapmak istemediğini, konunun siyasi yönleri olduğunu ve Vali Hazretlerinin meselenin kapatılması emrini verdiğini söyleyerek dosyayı benden aldı...”

1955 Y I L I

Kıbrıs konusu, Yunanistan tarafından uluslararası bir sorun halinde dünya kamuoyunun önüne getirilirken, KTKF da altıncı yıllık kongresini 23 Ocak 1955 günü gerçekleştirir. Federasyon üyesi 53 kurumdan toplam 71 delegenin katıldığı kongre sonrasında Faiz Kaymak oybirliğiyle tekrar başkanlığa seçilir. Federasyonun kongre faaliyetleri devam ederken, Kıbrıs Valisi İngiltere Müstemlekeler Bakanına da birer telgraf gönderilerek Kıbrıs Türk toplumunun Evkaf'a yeniden ve şartsız olarak tekrar sahip olma hakkındaki istekleri de iletilir;¹⁴²

“Evkaf'ın kayıtsız şartsız cemaate devredilmesini talep ederiz. Cemaatimizin diğer cemaatler ile müsavi haklara sahip olması zımında halledilmesi lazım gelen bu değişiklik yapılmadan Türk cemaati adaya tatbik edilmesi mutasavver anayasanın kabulünü tezekkür edemez.”

Kongrenin tamamlanmasının ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve KTKD Başkanlığına da “...büyük milletimize olan sarsılmaz bağlılığımızı bir kere daha sunmakla...” denilerek birer telgraf gönderilir. İngiliz hükümeti bir yandan adada yeni bir anayasa uygulamasına geçmek isterken, bir yandan da Evkaf'ın Kıbrıs Türk toplumuna devredilmesi konusundaki haklı taleplerle karşılaşır. KTKF'nun Evkaf'ın devredilmemesi halinde yeni anayasayı desteklemeyecekleri yolundaki uyarılarına İngiliz idaresi daha fazla kayıtsız kalamaz. Bu arada 6 Şubat 1955 tarihinde Lefkoşa Selimiye Camii Meydanı'nda düzenlenen Evkaf mitingine binlerce Kıbrıslı Türk katılır ve Evkaf'ın devredilmesi yolundaki talepler bir kere daha yinelenir. Bu toplantıda bir konuşma yapan Dr. Fazıl Küçük de Evkaf'ın önemine değinerek “Evkaf ne demektir? Evkaf'ın manası cemaatin hayır işlerine sarf edilecek para demektir. Fakat senelerden beri bu servetlerden tek bir Türk istifade edememiştir. Rumların yükselmesine, kilise ve kilise malları sebep olmuştur. Bizimse aksine, Evkaf gerilememize sebep oldu. Gün geldi bu Evkaf işi cemaati ikiye ayırdı...” der. Daha sonra söz alan Federasyon Başkanı Faiz Kaymak da konuşmasında “Biz bu mücadeleden yılmayacak ve hakkımızı er geç alacağız. Hükümet, ‘Evkafçılar ve halk’ diye bu milleti ikiye böldü. Çünkü cemaatin yükselmesine engel, Evkaf'ın hükümetin elinde bulunmasıdır. Kıbrıs Türk halkı, Evkaf'ı yönetmeye ehil ve büyük Türk milletine mensup bir kitledir.”¹⁴³ der.¹⁴⁴ Bu mitingın ardından İngiliz idaresi 12 Mayıs 1955 günü bir toplantı düzenleyerek konuyla ilgili olarak Kıbrıs Türk toplumu liderleriyle Evkaf meselesini ele

¹⁴⁰ BYGM., “Kıbrıs Meselesi”, Ankara, Aralık 1954, No. 253, s. 105.

¹⁴¹ Rauf R. Denktaş, Hatıralar-Toplayış 10. Cilt, İstanbul, Aralık 2000, s. 109.

¹⁴² Halkın Sesi, 25 Ocak 1955.

¹⁴³ Ahmet C. Gazioğlu, Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik, Cyrep Yay., Nisan 1998, Lefkoşa, s. 278.

¹⁴⁴ Halkın Sesi, 8 Şubat 1955.

alır. Bu görüşmelerin sonrasında ise 22 Temmuz 1955 tarihli resmi gazetede yayımlanan ilanla “Yeni Evkaf Kanunu” yürürlüğe girer. İlk Evkaf seçimlerinin Lefke’de 22 Ocak 1956 Pazar günü yapılmasına karar verilir.¹⁴⁵ Lefkoşa’daki seçimler ise 29 Ocak 1956 tarihinde yapılacaktır. Kıbrıs Türk’tür Partisi ile KTKF’nun Lefkoşa cami komisyonları adayları ise A Blok¹⁴⁶ için Faiz Kaymak, Fevzi Ali Rıza, Nazım İleri, Macit Tevfik, B Blok¹⁴⁷ için Osman Örek, Dr. Tahsin Salih Gözmen, Ekrem Ferdi ve Timur Azmi, C Blok¹⁴⁸ için Dr. Fazıl Küçük, Mustafa Kazım Bedevi, Osman Şakir, Hasan Behaettin olarak belirlenir. Adayların belirlenmesi ve seçim atmosferine girilmesi sonrasında gazeteler vasıtasıyla Kıbrıs Türk’tür Partisi ve KTKF tarafından aday gösterilenlerin desteklemesi için seçim bildirimleri yayımlanmaya başlanır.¹⁴⁹ Bir başka bildiride ise “Rey avcılığına çıkanlar var. Parti ve federasyon namzetlerini sahadan uzaklaştırmak ve yine cemaati yetmiş senelik eski durumuna geri götürmeye çalışanlar var...” denilerek uyanık olunması istenir. Seçim atmosferine girilmesiyle beraber KTKF ve Kıbrıs Türk’tür Partisi ortak adaylar çıkarırken federasyonun sekreteri Avukat Ayhan Hikmet, yıllarca Dr. Fazıl Küçük’le beraber çalışan Şükrü Veysi, Türk Bankası Müdürü İbrahim Orhan gibi kişiler muhalif cephede yer alırlar. Seçim döneminde KTKF tarafından kullanılan bazı sloganlar ise şöyle sıralanmaktadır:¹⁵⁰

“Dava senin davandır. Evkaf, hükümette kalsın diyenlere oy verme. Evkaf’ın topluma geçmesi için yıllardır uğraş veren Federasyon ve Kıbrıs Türk’tür Partisi adaylarını destekle. İspat et ki Kıbrıs Türk’ü artık uyanmıştır; Kendi geleceğini kararlaştırabilecek bir duruma gelmiştir. Oylarınızı, geceyi gündüze katarak senin davan için çalışanlara veriniz. Bizler, kendimiz için değil, yarın bu topraklarda yaşayacak olanlara daha mutlu, daha refah günler bırakmak için çalışmaktayız. Oyunu aldıktan sonra yine kendi köşelerine çekilecek olanlara verirsen, bu topraklar seni hiçbir zaman affetmeyecektir. Bunlar hırs ve kinlerini tatmin için seni hiçbir zaman yanında bulamayacaklardır.”

Seçimlerle ilgili olarak KTKF adayları tarafından uygulanmak üzere ayrıca bir faaliyet programı da yayımlanır ve kamuoyuna sunulur;¹⁵¹

“1- İhmal yüzünden elden çıkan Evkaf mallarının tekrar Evkaf’a geri verilmesini sağlamak. Özellikle Karpaz’daki Afendrika Çiftliği’nin geri alınması için yasal yollara başvurmak.

2- Adanın her tarafındaki tüm Evkaf mallarının onarımı ve geliştirilmesi için çalışmak.

3- Evkaf arsa ve tarlalarının gelirini arttırıcı önlemler almak.

4- Evkaf mallarının düşük bir kira ile yapılan icar mukavelelerini gözden geçirip yenilemek.

5- İmam ve müezzinlere tatmin edici maaş vermek.

6- Vakfiye koşullarına uyulmayan vakıfların, gerçek amaçlarına uygun şekilde kullanılması için gerekli önlemleri almak. Örneğin zanaatkâr yetiştirmek, öğrenci okutmak, yetişen esnaf ve zanaatkarlara Evkaf bütçesinden yardımda bulunmak.

7- Bir Evkaf Bankası kurmak.”

¹⁴⁵ Lefke’deki seçimler sırasında hayli yaşlı iki Lefkeli de oy vermek üzere seçim sandıklarının başına gelirler. İbrahim Ağa ve Cin Halil isimli bu kişilere kimin sandığını aradıkları sorulduğunda “Dr. Küçük’ün sandığını arıyoruz.” cevabını verirler. Orada Dr. Küçük’ün sandığının olmadığı söylenince bu iki ihtiyar Lefkeliden “Onun arkadaşları da o demektir.” cevabını alırlar. Halkın Sesi, 24 Ocak 1956.

¹⁴⁶ Arap Ahmet paşa, Karamanzade, Nevbethane, Ay Andrea, Tabakhane, Faneromeni, Tripyotis, Ay Sava, Mahmut Paşa ve Balcielmasi Mahallesinden oluşmaktadır.

¹⁴⁷ Ay Sofya, Ömerge, Ay Antoni, Ay Yanni, Tahtelkala, Hrisalinyotissa, Haydar Paşa, Kafesli ve Yeni Cami Mahallesinden oluşmaktadır.

¹⁴⁸ İbrahim Paşa, Abdi Çavuş, Ayluka, Akkavuk, İplik Pazarı, Korkut Efendi mahallesinden oluşmaktadır.

¹⁴⁹ Halkın Sesi, 25 Ocak 1956.

¹⁵⁰ Ahmet C. Gazioğlu, Enosise Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik, Cyrep Yay., Nisan 1998, Lefkoşa, s. 282

¹⁵¹ Ahmet C. Gazioğlu, a. g. e., s. 282-283.

Yapılan seçimler sonucunda Lefkoşa cami komisyonu üyeliğine Faiz Kaymak, Dr. Fazıl Küçük, Fevzi Ali Rıza, Nazım İleri, Macit Tevfik, Dr. Tahsin S. Gözmen, Ekrem Ferdi Sarper, Osman Örek, Timur Azmi, Girne bölgesinde Ali Sami Çavuş, Ömer Kamil, Salih Kanat, Mehmet Mustafa Emin Ağa, Leymosun bölgesinde Ahmet Mithat Berberoğlu, Dr. Nazif Denizer, Osman Mustafa, Ali Vehbi, Baf bölgesinde de Derviş Ahmet Raşit, Hüseyin Eşref ve Behiç Kalkan seçilirler. Bu seçimlerin tamamlanmasının ardından 14 Nisan 1956 günü Lefkoşa Komiseri J.F.M. Clemens başkanlığında toplanan Evkaf Yüksek Konseyi; başkanlığa Dr. Fazıl Küçük, başkan yardımcılığına Av. Osman Örek, icra komitesi üyeliğine de Faiz Kaymak, Osman Örek'in seçildiğini açıklar. Hemen bir gün sonra Evkaf binasına Türk bayrağı çekilmesiyle ilgili olarak yapılan tören öncesinde Dr. Fazıl Küçük ve Faiz Kaymak tarafından birer konuşma yapılır.¹⁵² Yaptığı konuşmada Faiz Kaymak da “zamanla gün kadar temiz ve çelik kadar kuvvetli bir Evkaf'a malik olacağız.” diyerek Evkaf'ın kayıtsız şartsız tekrar Kıbrıs Türk toplumuna devredilmesi sürecinde yaşananları verilen mücadeleyi dile getirir. İngiliz idaresi altında bulunulan Evkaf'ın gereken performansı gösteremediğini ve Kıbrıs Türk toplumuna hiçbir şekilde faydalı olamadığını dile getiren Faiz Kaymak işlerin yoluna girebilmesi ve Evkaf faaliyetlerinden randıman alınabilmesi için zamana ihtiyaç olduğunu, Kıbrıslı Türklerin büyük desteğiyle sıkıntıların üstesinden gelineceğini belirtir. Faiz Kaymak'ın verdiği bilgiye göre bu işleri yoluna koymak üzere Türkiye'den bir uzman gelecektir. Öte yandan, Yunanistan hükümetinin ve Kıbrıs Rumlarının BM'de diplomatik yoldan bir sonuca varamaması şiddet ve terör yoluyla emellerine ulaşma gayretine dönüşür.¹⁵³ Kıbrıs Rum lideri Başpiskopos Makarios ve George Grivas Kıbrıs milliyetçisi değil Yunan milliyetçisi olduklarından, gayeleri iki toplumlu bağımsız bir devlet kurmak değil, Kıbrıs Türklerine hiç yer vermeyen Enosis ve adanın Yunanlaştırılmasıdır.¹⁵⁴ BM'de böylece istediği gibi siyasi bir sonuç alamayan Kıbrıslı Rumlar, Grivas ve Makarios'un önderliğinde şiddete yönelirler. Öte yandan EOKA terörünün Kıbrıs adasında can ve mal güvenliğini ortadan kaldırmaya başlaması ve adayı yaşanmaz hale getirmesinden hemen sonra KTKD Başkanı Mehmet Ertuğruloğlu, KMTB Genel Sekreteri Dr. Fazıl Küçük, KTKD Genel Başkan Vekili Mehmetali Pamir ve KTKF Başkanı Faiz Kaymak imzasıyla 20 Nisan 1955 tarihinde “Kıbrıs Türk halkının endişe ve dilekleri” Ankara'da dile getirilir;¹⁵⁵

“ABD ile İngiltere’de Elenizm propagandasının zaman içinde inkişaf ederek bu memleketlerdeki umumi efkarı, mevzubahis devletlerin dış politikalarını Kıbrıs’ın mukadderatı mevzuunda aleyhimize bir istikamet takibine sevk edeceklerine dair belirtir:

1-Amerika Birleşik Devletleri’nde:

a) Rum-Amerikan Birliği diye tercüme edebileceğimiz AHABA’nın yaydığı haberlere göre (Reuter Ajansı’ndan alınmıştır.) adı geçen cemiyet, Amerikan kongresi üyelerinden Kıbrıs’ın mukadderatını kendisinin tayin etmesi prensibini destekleyeceklerine dair söz almış bulunmaktadır. Bu prensibin bu şekilde muzaffer olmasının ise Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhaki demek olduğuna şüphe yoktur.

b) AHABA’nın bu yolda işaret ettiği haberlerin sıhhati bunların ciddi sayılan resmi ajanslara kadar akisler bulmasına rağmen şüphe ve tereddütle karşılanırsa bile son zamanlarda ABD Atina sefirinin Kıbrıs meselesi hakkında yabancı basın mensuplarına yaptığı beyanatta Elenizmin beynelmilel sahadaki gayretlerinin tesirini müşahede etmemek kabil değildir. Filhakika Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletlere aksettirilmesi münasebetiyle Amerikan resmi makamlarında müşahede edilen kuvvetli tepki, Yunan tezinin

¹⁵² Halkın Sesi, 17 Nisan 1956.

¹⁵³ Robert Stephens, a. g. e., s.140.

¹⁵⁴ Pierre Oberling, a. g. e., s. 4

¹⁵⁵ KTKD/Ankara Arşivi. D.1.

Birleşik Amerika'da katıyen makes bulamayacağı ve Amerikan Dışişleri Vekaletince BM'de katıyen desteklenmeyeceği, bin netice Yunanistan'ın bu yolda beyhude gayretler göstermesinin lüzumsuz bulunduğu merkezinde iken pek kısa bir zaman fasılasını müteakip Amerika Birleşik devletleri Atina Büyükelçisi Mr. Cavendish Cannon yabancı basına yaptığı beyanatta şöyle demektir: 'Amerika'nın milletlerin mukadderatına kendilerinin hakim olması prensibine muhalif olduğunu kimse iddia edemez. Münakaşa edilen nokta, müstaceliyet ve evveliyet meselesidir. Kıbrıs'taki şimdiki vaziyet esef vericidir. Amerika'nın vaziyeti, köyünün bütün malları ateş içinde bulunan bir köy muhtarının durumuna benzemektedir. Elindeki suyu, en yakın komşu ve akrabasının yangını söndürmek için bile kullanamaz. Amerika; Yunanistan ve İngiltere'nin en sarsılmaz müttefikidir. Bunlardan birini diğeri aleyhine desteklemesini beklemek doğru olmaz. Kıbrıs meselesinin esasını münakaşa etmiyoruz. Yalnız münakaşanın zemin ve zamanında ihtilafımız vardır.' Büyükelçinin Yunanistan'ın esasta haklı olduğu ve bunun her tür münakaşanın dışında kaldığı yolunda tefsirlere yol açabilecek olan bu beyanati endişemizin esasını teşkil etmektedir. Öyle ki zemin ve zaman buna müsaade eder etmez Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etmesini Amerika'nın adeta destekleyeceğini ifade eden bu beyanat, Türk tezini katıyen nazarı dikkate almamakta ve mürekkebi henüz kurumamış olan BM kararının alındığı zamandaki hava ile tam bir tezat halinde bulunmaktadır.

2- İngiltere'de:

a) Amele Partisinin müfrit zümresi, Yunan tezi lehine şimdiden kesin olarak taraf tutmuş bulunmaktadır. Her ne kadar Atlee'nin hâkim bulunduğu ekseriyetin Kıbrıs meselesinde henüz kesin bir karara varmadığı müşahede edilmekte ise de Amele Partisinin geçen Eylül ayındaki kongrede iktidara geçtikleri takdirde Kıbrıs'a kendi mukadderatını kendisinin tayin etmesine imkân verecek bir statü verilmesi karar altına alınmış bulunmaktadır. Muhafazakârların mahalli Rum halkı için daha fazla müsamahalı sayılacak bir idare şekli verilmesine şimdiden taraftar bulduklarına dair bazı emareler varsa da bu hususta Amele partisi kadar cezri hareket etmeyecekleri ümit edilmekle beraber önümüzdeki seçimlerin ne gibi sürprizler hazırlayacağını şimdiden tahmine imkân bulunmamaktadır.

b) Parlamento haricindeki vaziyete gelince:

Şu veya bu partiyi iltizam etmeyen Manchester Guardian, News Chronicle, Observer gibi bazı tarafsız gazetelerde müşahede olunan umumi temayül, Kıbrıs'ta ada halkının kendi mukadderatına kendisinin hâkim olması prensibine taraftar buldukları merkezindedir. Muhafazakâr gazeteler bile adada Yunanistan'a ilhak fikrini destekleyen tahrikçi mahiyetteki neşriyatın yapılmaması hususunda mahalli hükümetçe herhangi bir tedbir alınmasına taraftar değillerdir.

Yukarıdaki maruzatımızın bir neticesi olarak, biz asıl tehlikeyi daha ziyade İngiliz matbuatıyla onun nüfuzu altında bulunan partilerin temayüllerinde görüyoruz.

3- Yunanistan'da: Rumların Amerika ve İngiltere'de kuvvetli teşkilatları mevcuttur. Bundan başka, eski Yunan medeniyetine karşı duyulan hayranlık dolayısıyla Yunan muhibbi olanlar çoktur. Buna karşılık Kıbrıs Türklerinin ve hatta Türkiye'mizin dünya efkarını Kıbrıs meselesinde aydınlatma bakımından imkanları nispeten mahdut kalmaktadır. Atina Radyosu mütemediyen Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki lehindeki propagandalarına pervasızca devam etmekte ve mahalli Rum halkını tahrik etmektedir. Atina Radyosu, Kıbrıs'ta vazifesine bağlı kalan yerli Rum memurlarla kilisenin emirlerine boyun eğmeyen Rumları isim zikredilmek suretiyle vatan haini ilan edecek kadar bu hususta ileri gitmektedir. Bu yolda İngiliz Büyükelçiliğinin Yunanistan nezdinde yaptığı bütün teşebbüslerin bir semere vermediğini esefle müşahede etmiş bulunuyoruz. Yunanistan'da yapılan bu kadar tahrikâta karşı Ankara

Radyosu'nun sükutu halkımızın maneviyatını sarsmakta ve Yunan davası lehinde gerek Yunanistan'da, gerek Kıbrıs'ta kötü tefsirlere müsait bir hava yaratmaktadır.

Yunanistan'da basın ve radyolarla yapılan bu türlü tahrikçi neşriyatla da iktifa edilmeyerek Kıbrıs'ın bir fesat ve ateş ocağı haline getirilmesini teminen fiili hareketlere de başvurulduğu, son zamanlarda silah kaçakçısı Yunan korsan gemilerinin yakalanmasıyla da sabit olmuş bulunuyor. 1 Nisan'dan itibaren adanın muhtelif bölgelerinde patlayan bombalar Yunanistan'ın bu yolda giriştiği avantürü nerelere kadar ileri götürebileceğini açık surette ortaya koymaktadır. Gizli Yunan ajanlarının kundakçı Rum çeteleri mensuplarının Yunanistan'dan teşkilatlı bir şekilde adaya sokularak evvelce bu memlekette Kıbrıs'a yerleştirilen iktisadi teşekküllerde vazife alarak, baltalayıcı hareketlere iştirak ettikleri adada yaşayan herkesçe malum bir hakikattir.

4- Kıbrıs'ta: Kıbrıs'ta İngiliz idaresinde Yunan tahrikçilere karşı zayıf diye vasıflandırabileceğimiz anlaşılabilir bir kararsızlık ve müsamahanın hüküm sürdüğünü teessürle arz etmek isteriz. Türklerin küçük toplantıları bile büyük bir dikkat ve itina ile mahalli hükümetçe takip edilerek en küçük usulsüzlükler ve protesto hareketleri en şiddetli bir şekilde tenkil edilirken, diğer taraftan ekseriyet unsurunun her gün Türk varlığını tehdit eden taşkınca gösterilerine göz yumulmaktadır. İngiltere hükümet merkezindeki kararsızlık, adadaki hükümet otoritelerinin faaliyetini adeta felce uğratmaktadır. Adaya Türkleri de mümkün merteye tatmin edecek bir anayasa verilmesi hususunda zaman zaman teşebbüslere geçildiği bir hakikatse de yukarıda arz ettiğimiz baltalayıcı hareketleri önlemek ve Rum unsuruna haddini bildirmek hususunda mahalli hükümete hiçbir yetki verilmemektedir. Tahrikçilikten mahkum olan gazetelerin mahkeme kararı ile kapatılması önce mümkün iken son zamanlarda merkezden vaki işar üzerine bu hüküm artık tatbik edilememektedir. Valinin Kıbrıs'a verilecek anayasa münasebetiyle geçen Ağustos'ta neşrettiği beyannamede adadaki İngiliz hükümlerini aleyhine yapılacak tahriklere artık müsamaha edilemeyeceği bildirilmesi üzerine gazetelerde Yunanistan'da ilhaktan bahsedilemez olmuştu. Fakat İngiliz basınının bu beyanatı tutmaması neticesinde vali müşkül durumda kalmış ve eski vaziyet vaziyet avdet etmiştir. Matbuat hürriyetini suistimal serbestisine mazhar olan Kıbrıs Rum basını, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını haklı olarak bir gün meselesi şeklinde göstermekte ve Kıbrıs Rumlarının bu yoldaki ümitlerini ayakta tutmaktadırlar. İngilizler Kıbrıs'ta eğer kuvvetli bir idari rejim tatbik etmiş olsalardı Yunanistan'a ilhak fikrinin şimdiye kadar çoktan tarihe karışmış olacağı muhakkaktı. Fakat hakikatte Kıbrıs'ı idare edenler mahalli şartlara vakıf İngiliz memurları değil İngiliz basınının büyük ölçüde tesirine maruz bulunan Londra'daki merkezi otoriteleridir. Rumların İngiliz boyunduruğu altında inlediği yolundaki Yunan propagandasını zayıflatmak maksadıyla İngilizler öteden beri mahalli memuriyetlerde kilit noktası sayılacak birçok mevkilere Rumları getirdikleri için yukarıda arz ettiğimiz taşkınca hareketler bunlar tarafından müsamaha ile karşılanmakta ve bu suretle huzur ve emniyeti ihlal eden baltalayıcı hareketler teşvik görmektedir. Rum unsurlarına ait bulunan mekteplerde yapılan telkinlere karşı mahalli maarif idaresinin aczi bunun bir misalini teşkil eder. Filvaki mektepler kilise ile el ele vererek koyu bir şovenizm telkin etmekte, yeni Rum nesli ilhakçı olarak yetiştirilmekte ve zaman zaman yapılan nümayiş ve iğtişâşlarda faal bir rol oynamaktadır. Son tedhiş hareketlerinde dinamit ve el bombası kullananların çoğu öğrencidir. Maarif idaresinin bu gibi hareketleri önlemek ve Rum mekteplerini zapturapt altına almak yolundaki teşebbüsleri Londra tarafından desteklenmediğinden akamete mahkum kalmıştır. Kıbrıs Türklerinin ana vatan lehindeki hissiyatlarını izhara vesile olan zararsız nümayişler en sert tedbirlerle dağıtılırken Rum unsurunun asayişini ihlal eden hareketlerinin nazarı müsamaha ile karşılanması Türklerin

durumunu günden güne güçleştirmekte ve Türkiye'ye muhaceret akınına teşvik etmektedir. Cihanın nazik coğrafi bölgelerinden birine dâhil olan Kıbrıs'ta cumhuriyet hükümetimizin takip ettiği umumi politikaya uyarak huzuru ihlal etmemek endişesi ile Kıbrıs Türk halkı kanunları azami derecede riayet gösterdiği halde mahalli veya merkezi İngiliz hükümetlerinden hiçbir sempati veya müsamaha görmemekte, diğer unsurlarla katiben eşit haklara sahip bulunmamakta ve en tabii ve hatta Lozan muahedesiyle teminat altına alınmış hakları bile hükümetçe gasp edilmektedir. Bu şartlar altında adada bekamızın temini için ana vatana başvurmaktan başka çare görmemekteyiz. Alınacak müspet ve hayırlı tedbirleri ıstiyakla beklerken emir ve işaretlerine muntazır bulunduğumuzu da bilhassa belirtmek isteriz. Bugünkü duruma göre teklif ve temennilerimiz şöyle hülasa edilebilir:

1- Hükümetimizce İngiltere, ABD ve Yunanistan nezdinde teşebbüsler yapılarak, adanın Yunanistan'a ilhakına veya ilhaka müncer olabilecek muhtariyete veya ada, İngiliz imparatorluk camiası içinde kaldığı takdirde Türklerin imhasıyla neticelenecek bir idare şekline hiçbir suretle rıza gösterilmeyeceği, İngiltere'nin çekilmesi halinde tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik sebepler dolayısıyla Kıbrıs'ın Anadolu'ya bağlanması gerektiği veya hiç değilse ada üzerinde üçlü bir idareye (Condominium) ancak muvafakat edilebileceği hususundaki Türk görüşünün bir defa daha teyid edilmesi,

2- Türk umumi efkârını uyanık ve Kıbrıs Türk halkının maneviyatını yüksek tutmak ve dünya efkârı önünde Kıbrıs meselesindeki görüşümüzü izah etmek üzere, basın, radyo ve diğer bütün vasıtalarla geniş ölçüde propaganda faaliyetine girişilmesi, ilk iş olarak Ankara Radyosu'nda bir Kıbrıs saatinin ihdası ve bütün bu propaganda faaliyetlerini planlı ve sistemli bir şekilde idare edecek bir Kıbrıs bürosunun kurulması,

3- Kıbrıs Türk cemaatinin gasp edilen haklarının iadesi ve eşit muamelenin tatbiki, bilhassa okullara yapılmakta olan müdahalenin kaldırılması ve Evkaf idaresinin kayıtsız şartsız halk tarafından seçilecek bir meclise devri, mahalli idarelerde kilit noktalarına emniyeti sağlayacak şekil ve nispette Türklerin de tayini, belediye meclislerinde Türk halkının ekseriyetin pençesinden kurtarılması ve ekalliyet haklarının teminat altına alınması hususlarında İngiltere nezdinde gereken teşebbüslerin yapılması,

4- Kıbrıs Türk halkının içtimai, kültürel ve iktisadi bünyesini takviye maksadıyla yapılmakta olan yardımın arttırılması, İş Bankası Kıbrıs şubesinin yalnız ticari değil, aynı zamanda zirai kredi ve emlak kredisi verebilecek şekilde takviyesi için Ziraat ve Emlak Bankalarının vazifelendirilmesi, hükümetimizin yaptığı yardımlarla inşası mukarrer olan Türk okul binalarının bir an evvel inşası maksadıyla mevcut pürüzlerin dışışleri Vekaleti'nce acilen halli, İngiliz kültür heyetine benzer bir Türk kültür heyetinin kurulması ve derhal Kıbrıs'ta bir kültür merkezinin açılması, Kıbrıs'a çok miktarda kitap ve gazete gönderilmesi, Türkiye'den Kıbrıs'a nüfus akınına teşvik edecek tedbirlerin alınması."

Bu dönemle ilgili en önemli olaylardan bir tanesi de İngiltere'nin 29 Ağustos 1955 tarihinde¹⁵⁶ Londra'da düzenlediği Lancaster House Doğu Akdeniz Ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferansı'na Türkiye'yi de taraf olarak davet etmesi ve Türkiye'nin de fiilen Kıbrıs sorununun içine dâhil olmasıdır.¹⁵⁷ Geline bu yeni noktayı ve İngiltere'nin uyguladığı ince politikayı Faiz Kaymak şu sözlerle ifade eder;¹⁵⁸

"...Türk toplumunun Kıbrıs üstündeki menfaatlerini gözetmek bakımından görev alanların, çatışan iki kutup karşısında, daha güçsüz olan Türk toplumuna yardım etmesi elbette

¹⁵⁶ BYGM, Olayların Takvimi, "Kıbrıs Meselesi", Ankara, Ağustos 1955, No. 261, s. 181

¹⁵⁷ Special Committee On Cyprus Affairs, Cyprus; Past - Present- Future, Ankara, 1964, s. 20.

¹⁵⁸ Faiz Kaymak, a. g. e., s. 41-42.

ki çok zordu... Türkiye, Kıbrıs'ı Lozan Anlaşması'nda İngilizlere bırakmıştı. Zira o dönemde politik yönlü ortak çıkarları vardı ve Kıbrıs meselesinin ortaya atılması-Kıbrıs Türklerinin anavatana sığınmaları doğal bir istek olmakla birlikte- Türkiye için kritik bir sorundu. Türkiye, Yunanistan'la da dostluk ve işbirliğinde bulunmak taktiğine yöneliyordu. Yunanistan'sa Kıbrıs'ın Enosisçi Rumlarıyla Kıbrıs davasında hiç çekinmeden aktif rol almış bulunuyordu. Bu durumda Türkiye'nin güdeceği politika ve Kıbrıs Türk liderlerine göstereceği yol, İngiliz politikasına uyararak, Türk çıkarlarını sağlamaktı. Türk politikası işte bu açıdan yürütülmeye başlanmıştı. İngiliz İmparatorluğu, henüz Kıbrıs'ı bırakıp gitmeye yanaşmıyordu. Ulusal çıkarlarını korumak için adadaki hükümlerini sürdürmek yolunda kararlı olduğunu, gerek İngiliz parlamentosunda, gerekse dış politika ilişkilerinde belirtiyordu... İngiltere zorlu koşullar karşısında adaya yeni bir statüko vermek istediğini açığa vurduğunda yıllar ilerlemiş olsa bile eski politikasından caymayacağı açıktı. Muhtar yönetim taslağını benimsemiş görünürken adadaki hükümlerini harcamayacağı da kendiliğinden belirleniyordu. Rum tedhişi sürüp giderken, İngiliz valisinin göstermekte olduğu tek çaba, bu politikanın gereğince uygulanmasıydı. Sömürge valisinin çalışmalarını Londra da destekleyip perçinliyordu. Bu nedenle Kıbrıs Türk ve Rum topluluklarının dayandıkları anavatan devletleriyle ayrı ayrı ilişkiler kuruluyordu. Ankara ve Atina'daki elçilikleri aracılığıyla sağlanan temaslardan olumlu sonuç alınmadığını gören İngiliz diplomasisi, 1955 Eylül ayında Türk ve Yunan devletlerinin yetkili kişilerini çağırarak Kıbrıs sorununu görüşmek üzere üçlü bir toplantı düzenlemişti..."

Bu toplantının en önemli özelliği ise Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taraf olarak katıldığı ilk Kıbrıs toplantısı olmasıdır.¹⁵⁹ Yunanistan'ın açık açık Enosis'i istemediği, dünya kamuoyunu yanıltmak için self-determinasyon talebinde bulunduğu, Türkiye'nin ise "Eğer Kıbrıs'ta İngiltere egemenliğine son verilecekse, bu adanın 1878'e kadar hem yönetimini hem egemenliğini elinde tutan, 1923'e kadar da yalnız egemenliğini elinde tutan Türkiye'ye verilmesi gerektiğini talep ettiği" konferans İngiltere'nin arzu ettiği şekilde arabulucu rolüne soyunmasıyla sona erer.¹⁶⁰ Ancak İngiltere, Londra Konferansı'nda istediği sonucu alamamasına rağmen özerklik konusunda faaliyetlerine devam eder. İngiltere'den yetki alan Kıbrıs Yüksek Komiseri ve Valisi Sir Harding ise bir yandan Makarios'la bir yandan da Türk yetkililerle görüşmeye devam eder.¹⁶¹

1956 SONRASI FAALİYETLER

1956 yılı KTKF tarafından yıllar boyu devam eden bir mücadele sonrasında Evkaf idaresinin tekrar Kıbrıslı Türklerin kontrol ve yönetimine verilmesiyle başarılı bir yıl olarak tarihe geçer. Bütün bu çabaların ve başarının temelinde ise Faiz Kaymak ve ekibinin bıkmadan usanmadan verdikleri mücadele yatmaktadır. Aynı dönem içerisinde Başbakan Adnan Menderes ise Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili siyasi hedeflerini açıklar;¹⁶²

“1-Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz.

2-Eğer İngilizler çekilecekse Kıbrıs asli sahibi olan Türkiye'ye iade edilmelidir.

3-Bu olmadığı takdirde Yunanistan'la aramızda yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu takdirde İngiltere'ye arzu ettiği üsler ve bölge bırakılır.

4- İngiltere, ada halkına self- government hakkı tanımayı tercih eder görünüyor.Bu tahakkuk ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlamca korunmalıdır.

5-Hiç kabul edemeyeceğimiz şık, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir..."

¹⁵⁹ Special Committee On Cyprus Affairs, a. g. e. s. 166-169.

¹⁶⁰ Rifat Uçarol, a. g. e., s. 744.

¹⁶¹ Melih Esenbel, Ayağa Kalkan Adam (1) , Bilgi yay., Ankara, Nisan 1993, s. 44.

¹⁶²16 Kasım 1956 tarihinde Nihat Erim tarafından Başbakan Adnan Menderes'e sunulan rapor.BA. 030.01. 38.227.1.

Kıbrıslı Türklerin adada 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren yaşanmaya başlayan EOKA terörüne karşı kendilerini müdafaya yönelik gayretleri ada sathında dağınık bir şekilde de olsa devam ederken artan huzursuzluk ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta da kendisini gösterir. Özellikle Kıbrıs gibi küçük bir adada ortaya çıkan bu yeni duruma karşı tedbirler almak üzere başta KTKF olmak üzere Kıbrıslı Türklerin bir araya gelerek oluşturdukları kurumlar bu konuda aktif rol oynamaya başlarlar. 1949-1957 arasında Faiz Kaymak'ın başkanlık yaptığı KTKF da bu konuda üzerine düşen misyonu yerine getirmek üzere yeniden bir yapılanmaya gider ve Faiz Kaymak sonrasında başkanlığa Rauf R. Denктаş getirilir ve Londra-Zürich anlaşmaları da bu döneme rastlar;¹⁶³

“1957 yılında Kıbrıs Türk Kurumlar Federasyonu Başkanı olan Faiz Kaymak ile Doktor Küçük'ün kötü bir şekilde araları açıldı... Faiz Kaymak'ın iddiasına göre Halkın Sesi matbaasını Türkiye, Doktor Küçük'ün şahsına değil cemaate vermişti. İşte, Faiz Kaymak, Doktor'dan bunun hesabını sormaya kalktı. Esasında ikisi arasında bir liderlik kavgası idi bu ve Faiz Bey, ‘Lider ben olayım.’ noktasına gelmişti. Faiz Kaymak'ın bu davranışına Doktor çok sinirlendi, kızdı ve aralarına büyük bir kara kedi girmiş oldu. Ondan sonra artık bir türlü bir araya gelememişlerdi. Ben ikisi arasında arabulucu, ikisini uyuşturucu bir rol oynadım ve aralarındaki kavganın daha feci olmasını önledik. Yıllar sonra, her ne kadar da birbirlerini affetmişlerse de bir araya gelememişlerdi... Bu arada, ben İngiliz'den, Hong Kong'a nakil için teklif aldım. Bana Hong Kong için çifte maaş, çocukların tahsil masraflarının karşılanması vs. gibi cazip öneriler yapıyordu. Doktor ile konuşarak bu teklifi reddettim. Doktor Küçük bana ‘Bu artık böyle yürümez. Gel Federasyon'un Başkanlığına geç. Hem avukatlığını yap, hem de Federasyon'un işlerini yürüt. Bunun başka çaresi yok, cemaat dağılıyor.’ diyordu. Hükûmetten istifam ve EOKA'nın kuruluşunun hemen ardından Federasyon'a benim aday gösterilmem üzerine, Faiz Kaymak toplantıda lehime bir konuşma yaparak adaylıktan çekildi. Tabii, toplantının kendini tutmayacağını da anlamıştı ve olgunluk göstererek görevi bana devretti...”

Rauf R. Denктаş'ın 27 Ekim 1957 tarihinde Federasyon Başkanı olması oy çokluğuyla kabul edilir ve bu Kıbrıs Türk toplumunda büyük bir memnuniyete sebep olur.¹⁶⁴ Rauf R. Denктаş'ın KTKF başkanlığına seçilmesi konusu sadece kamuoyunda değil yerel basında da geniş yankı ve destek bulur;¹⁶⁵ ancak Rauf R. Denктаş'ın KTKF Başkanı seçilmesi sonrasında durumdan hoşnut olmayanlar da vardır ve özellikle Rum ve Yunan basınıyla beraber onlar da bir takım karalama faaliyetinin içine girerler.¹⁶⁶ Söz konusu seçimin yapıldığı saatlerde, Dr. Fazıl Küçük de boş durmamakta ve Kıbrıs Türk toplumunun moralini yükseltecek ve millî heyecanı ayakta tutacak faaliyetler içinde bulunmaktadır.¹⁶⁷

Seçimlerin yapıldığı gün öğleden sonra Luricina köyündeki Türklerin daveti üzerine bu köye giden Kıbrıs Türk'tür Partisi Genel Başkanı Dr. Fazıl Küçük burada ellerinde Türk bayraklarıyla kendisini bekleyen yüzlerce köylü tarafından karşılanır. Luricina'da yaşayan Türk köylüler adına Dr. Küçük'e hitaben bir konuşma yapan Hüseyin Kubilay, Kıbrıs Türklerinin “Taksim” talebini bir kere daha yineler.¹⁶⁸ Söz konusu bu dönem içinde KTKF'nun Kıbrıs Türk toplumunun meseleleri olarak öncelikli ele aldığı konular şu şekilde gösterilebilir;

“1- Evkaf idaresinin yeniden Kıbrıs Türk toplumuna iadesinin sağlanması ve Evkaf imkanlarının İngilizler tarafından siyasi istismar aracı olarak kullanılmasının önlenmesi. Ayrıca başta Afendrika Çiftliği olmak üzere vakıf arazilerinin tespiti ve korunması.Evkaf'a ait paranın

¹⁶³ Rauf R. Denктаş'tan aktaran Erten Kasımoğlu, a. g. e., s. 44.

¹⁶⁴ Halkın Sesi, 29 Ekim 1957.

¹⁶⁵ Halkın Sesi, 31 Ekim 1957.

¹⁶⁶ Rauf R. Denктаş'tan aktaran Aydın Akkurt, Türk Mukavemet Teşkilâtı 1957-1958 Mücadelesi, Akdeniz Haber Ajansı yay., Aralık 1999, İstanbul, s. 46.

¹⁶⁷ Halkın Sesi, 20 Aralık 1957.

¹⁶⁸ Halkın Sesi, 29 Ekim 1957.

bankalarda ölü yatırım olarak bankalarda tutulmasının ve Evkaf'a ait arsa ve taşınmazların uzun süreli kiralanmasının önüne geçilmesi. Evkaf murahhaslığı sisteminin lağvedilmesi yönünde faaliyetler ve Evkaf Yüksek Meclisi oluşturulması yönünde çaba sarf edilmesi. Evkaf idaresinin nitelikli kadrolar tarafından yönetilmesi yönünde gayretler. Evkaf'ın Türk toplumuna devredilmesi yönünde mitingler yapılması ve Türkiye ile her zaman yakın ilişkiler içerisinde bulunmak.

2- Türkiye'den eğitim, sanayi ve ziraat konularında parasal yardım ve personel temin etmek ve konuyla ilgili olarak oluşturulacak heyetle Türkiye'de görüşmelerde bulunmak ve Kıbrıs adasında ekonomik kalkınma hamlelerinin başlatılması. Özellikle ziraat ve çiftçilikle uğraşan köylüler ve esnafın sorunlarına çözüm bulunması.

3- Kıbrıslı öğrenciler için Türkiye'de eğitim imkanları yaratılmasına çalışmak. Yeni ilkokul, ortaokul ve liseler açılmasına yönelik faaliyette bulunmak.

4- Kıbrıs Türk toplumunun seçme-seçilme hakkıyla ilgili çalışmalarda bulunmak.

5- Tarım alanında verimin arttırılmasına yönelik eğitim verilmesi ve üreticilerin yetiştirilmesi.

6- Kıbrıs konusunu uluslararası sahada anlatmak ve kamuoyu oluşturmaya yönelik girişimler ve Kıbrıslı Türklerin Newyork ve Londra toplantılarında temsil edilmesi.

7- Rumların Enosis çabalarına karşı koymak.”

Nacak Gazetesinin Yayın Hayatına Başlaması

Bu dönemde Kıbrıs'ta en önemli dönüm noktası ise, Nacak gazetesinin yayın hayatına başlamasıdır. Nacak gazetesinden önce KTKF ve Kıbrıs Türklerinin faaliyetleri konusunda toplumu aydınlatmak ve haberdar etmek için kullanılan yol ise genellikle KTKF tarafından yayımlanan faaliyet raporları veya bilgi bültenleridir. Örneğin Nacak gazetesinin ilk sayısının çıkmasından hemen önce Nisan 1959 tarihinde yayımlanan aylık bültende Rauf R. Denктаş'ın 'Tutunmak ve Yükselmek Azmindeyiz.' başlıklı bir yazısı yer almaktadır¹⁶⁹ Söz konusu yazıda Rauf R. Denктаş tarafından Kıbrıs Türk toplumunun iktisadi alanda da söz sahibi olabilmesi, devamlı alıcı ve tüketici olmak yerine ürettiğini satan ve üreten bir toplum haline gelebilmesi, Zürih anlaşması sonrasında kazanılan haklarla perakendecilikten öteye gidemeyen ticaret hayatının kalkınması ve Türk'ün Türk'ü koruması gerektiği belirtilir.¹⁷⁰ İlginç bir nokta ise Nacak gazetesi yayın hayatına başlamadan hemen önce İngiltere'de yaşayan Kıbrıs Türklerinin de seslerini duyurabilmek amacıyla bir gazete çıkarma girişimine başlamalarıdır.¹⁷¹ Nacak gazetesinin sahibi kâğıt üzerinde KTKF, imtiyaz sahibi ise Rauf R. Denктаş olarak görülmektedir.¹⁷² Nacak gazetesi, Halkın Sesi Matbaası'nda basılır ve son sayısının yayımlandığı 22 Aralık 1963 gününe kadar haftalık olarak yayımlanır. Gazetenin fiyatı 15 Mils olarak belirlenmiştir. Gazetenin sahibi ise Nacak Gazete ve Matbaacılık İşletmesi Limited görülmektedir. Gazetenin idare merkezi ise Müftü Ziyai Efendi Sokak, No.2, Lefkoşa'dır. Gazetenin ilk sayfasında Nacak ifadesinin hemen yanında 'Haftalık Siyasî Gazetedir.' ibaresi yer almakta, bunun hemen yanında gazetenin abonelik şartları, gazetenin imtiyaz sahibi ve adresi gibi bilgiler bulunmaktadır. Gazetenin sol köşesinde ise Nacak üzerine bir başak amblemi bulunmaktadır. Aynı sütunun sağ köşesinde ise üzerinde 'Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır. Toprak eğer uğruna ölen varsa vatandır.' yazılı bayrak, asker, meşale ve sırmadan oluşan bir amblem bulunmaktadır. Gazete ilk sayısında ayrıca yayın ilkelerini 'Kıbrıs Türk köylüsünü topyekûn kalkındırma mücadelesine girişmek,

¹⁶⁹ KTMA, KTKF Aylık Bülteni, Nisan 1959.

¹⁷⁰ KTMA, KTKF Aylık Bülteni, Nisan 1959.

¹⁷¹ Türk Sesi gazetesinden A. Necati Sağer tarafından Rauf R. Denктаş'a gönderilen 1 Mayıs 1959 tarihli yazı.

¹⁷² Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

Türk işçisinin haklarını savunmak, millî davamıza set çekenlere karşı durmak, millî bilinci ayakta tutmak, ada Türklerini bu bilinçaltında toplamak ve Enosis'e karşı mücadele etmek' olarak açıklar. Gazetenin asıl amacı ulusal bilinç etrafında Kıbrıs Türklerinin toplanmalarını sağlamak ve Enosis'e karşı çıkmaktır.¹⁷³ Bu bağlamda gazete ilk sayısından son sayısına kadar Kıbrıs Rum basınıyla mücadele eder, EOKA'ya karşı Kıbrıs Türklerini bilinçlendirir, sağlık, spor, kültür, coğrafya, tarih, ulusal bilinç, Türkiye ile ilişkiler, tarım, ziraat ve köylerle ilgili son derece faydalı çalışmalar yapar ve Türk toplumunu ayakta tutan dinamikler üzerinde yoğunlaşır. Gazetenin bütün bu faaliyetleri esasında özellikle 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kuruluncaya kadar fiili olarak Kıbrıs Türklerine hizmet eden Federasyon'un bütün siyasi, kültürel, ekonomik faaliyetlerini yansıtmak, halkı özellikle iktisadi alanda bilinçlendirmek, kantonlara sıkışıp kalmış Türkleri ticari alanda geliştirip kalkındırmak ve ticari hayatı zenginleştirmektir. Gazetede ayrıca Rauf R. Denктаş, Esat Faik Müftüoğlu, "Haftanın Tuzu Biberi" köşesinde M. Şinasi Tekman, "Çiftçiye Öğütler" köşesinde tarımcı rumuzuyla yazan bir Kıbrıslı Türk, Fuat Veziroğlu, "Pencere" köşesinde İlder Veziroğlu, "Orda Bir Köy Var Uzakta" köşesinde H. Ç. Ertem Kutay, Cemal Üçyiğit, H. A. Mazlum, Aşkın, "Karşıdan" köşesinde Sedat Törel, "Bu Hafta" köşesinde H. Tacak, "Söz Aramızda" köşesinde Fırtına, "Akla Gelen" köşesinde Ahmet Gazioğlu, T. Bayraktaroğlu, Salih Çelebioğlu, H. Tacal, Orbay Mehmet, Ahmet Göksan, Necati Taşkın, H. M. İrkad, Erol N. Erduran, Orbay Deliceirmek, Cavit Ramadan, Mutallip Vudalı, M. Şükrü de yazılar yazmaktadır. Yazarlardan da anlaşılacağı üzere gazete her ne kadar TMT'nin sosyal alandaki yayın organı olarak bilirse de Federasyon adına yaptığı ziraattan tarıma, hayvan yetiştiriciliğinden süt üretimine, balcılıktan balıkçılığa kadar çok farklı alanlarda yol gösterici olmaktadır. Gazete ayrıca kooperatifçiliği geliştirmek suretiyle Kıbrıs Türklerinin işbirliği içerisinde varlıklarını korumalarını da amaçlamaktadır. Bütün bu faaliyetlerin arkasında ise Federasyon vardır. Gazetenin yayın hayatına başlamasıyla beraber Cuma günleri bütün ada sathında dağıtımı da üçü çocuk toplam dört kişi tarafından yapılmaya başlanır. Gazetenin özellikle Cuma günü yayımlanmasının nedeni ise adanın dört bir köşesinden Lefkoşa'ya otobüslerle gelen Kıbrıslı Türk köylülerdir. Gazetenin dağıtımı bağlamında böyle bir kolaylığın yaşanabilmesi ve adanın her tarafına gazetenin rahatça dağıtılabilmesi için Cuma günü özellikle seçilir. Bunun dışında Lefkoşa'ya gelemeyen diğer köyler ve Kıbrıs Türkleri için de özellikle haberleşme alanında istifade edilen Lozan otobüs Şirketi'ne ait otobüsler devreye girer. Gazetelerin otobüs şoförleri veya köylüler aracılığıyla gizlice götürülmesi de son derece tehlikeli ve riskli bir iş olarak ortaya çıkar. İngiliz idaresi yanında EOKA tarafından da özellikle köy yollarında yapılan denetleme ve kontrol gazetenin alıcılarına ulaştırılması için her zaman tehlike yaratır. Gazetelerin köylerde ilk ulaştırıldığı kimseler ise hep köy öğretmenleri olacaktır. Bu dönemde münferit ancak Kıbrıs Türk toplumu için zararlı faaliyetler de görülmeye başlayınca KTKF da bir açıklama yaparak Federasyonun isminin bazı kimseler tarafından kişisel çıkarlar için kullanıldığını duyurur;¹⁷⁴

"Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'ndan Halkımızın Dikkat Nazarına;

1- İmzasız gönderilen mektuplarla müracaatların nazarı itibara alınmayacağı.

2- 'Alparslan' rumuzu altında sağa sola 'Federasyon namına' gönderilen mektuplarla Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonunun hiçbir alakası olmadığı görülen lüzum üzerine açıklanır."

Aynı konuda daha sonra da olumsuz davranışlar görülmesi üzerine KTKF gazetelere aydınlatıcı ilanlar verir;¹⁷⁵

¹⁷³ Nacak, 18 Mart 1960.

¹⁷⁴ Halkın Sesi, 15 Şubat 1958

¹⁷⁵ Halkın Sesi, 20 Haziran 1958

“Son birkaç gün zarfında Lefkoşa'nın Türk kesiminde kalmış olan bazı ecnebilere imzasız mektuplar gönderilmekte veya kim olduğu belirsiz şahıslar gidip evlerini boşaltmalarını ihbar etmektedir. Bir kere daha bu gibi hareketlerin Türk şerefi ile mütenasip olmadığını ve Türklüğü ile övünen hiçbir kimsenin bu gibi hareketlerde bulunmayacağını ve bulunmaması lazım geldiğini hatırlatırız. Türk muhitinde bulunan ve Türk misafirperverliğine, Türk büyüklüğüne, Türk adaletine sığınan herkes rencide edilmemeli ve bu ecnebilere baskı yapanlar her Türk tarafından takbih edilmelidir. Bilmeliyiz ki bugünler bizim için en büyük bir imtihan günleridir. Şümsüz, ferdi ve şahsi menfaat için yapılan hareketler millî davamızı baltalamaktan ileriye gidemez. İçimizdeki ferdi ve menfaatperest kimselere dikkat edelim, onları doğru yola sevk edelim. Millî davamız bunu icap ettirir.”

Gazete yayın hayatına başladığı 29 Mayıs 1959 tarihinden itibaren 1963 yılına kadar geçen süreçte, Kıbrıs Türk toplumunu ‘Türk’ten Türk’e Kampanyası, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, Yerli Malı Kullan Kampanyası’ gibi kampanyalarla bilinçlendirmeye çalışırken, ayrıca tarımdan ziraata, sanayiden kültüre, tarihten ekonomiye kadar pek çok alanda da bilinçlendirip eğitmeye ve yetiştirmeye çalışır. Gazetenin yayın politikası ve kapanıncaya kadar devam ettirdiği siyasî çizgi böylece çok net olarak ortaya çıkar. İlk etapta toplumun bütün katmanlarını kucaklayarak Kıbrıs Türk halkını sadece ekonomik olarak değil, siyasî ve kültürel açıdan da geliştirecek ve Rumlara bağlı kısıtlayıcı unsurları ortadan kaldıracak tedbirleri anavatan Türkiye'nin de desteğiyle bunları gerçekleştirmek söz konusudur. Bütün bu faaliyetler Federasyon çatısı altında toplanan kurum ve kuruluşların desteği, yol göstericiliği ve rehberliğiyle gerçekleşmektedir. Gazete yayın hayatına devam ettiği süre içerisinde özellikle Lefkoşa'daki ticaret hayatı başta olmak üzere Türkçenin güzel ve doğru kullanımından kumar ve içki gibi zararlı alışkanlıklara, ayrıca işçi-işveren ilişkilerine ve sendikal haklara, tarım, ziraat ve çiftçilere tavsiye köşelerinden ormancılık, bağcılık, narenciye üretimine varıncaya kadar çok geniş bir yelpazede öğretici ve eğitici yayınlar yaptığı da görülür. Kıbrıs Türklerini “fert olarak değil de cemaat olarak bir vahdet yaratması için” Enosis'e karşı tek yumruk olmaya çağıran Nacak gazetesi, halka ayrılık ve bencillik değil, birlik ve beraberlik aşılmasını hedefler.¹⁷⁶ Daha sonra bütün ada sathına yayılacak olan Türk'ten Türk'e Kampanyası da bu dönemde hayata geçirilir. Nacak gazetesi böylece Kıbrıs Türklerini uyandırmak ve millî hislerine de tercüman olmak düşüncesindedir.¹⁷⁷

Bu dönemde esas görevlerinden bir tanesi de Türk kültürünü güçlendirmek olan Federasyon bu bağlamda halk oyunları, hikâyeler, masallar, müzik ve nameleriyle Anadolu'dan gelmiş olan Kıbrıs Türklerini benliklerine ve kimliklerine hâkim insanlar yapabilmek için bir yandan Nacak gazetesi vasıtasıyla Kıbrıs Türk toplumuna yönelik sosyal programlar hazırlarken, bir yandan da toplumu bir araya getirecek ve imece usulü çalışmayı ve yardımlaşmayı teşvik edecek girişimler söz konusudur. Gazetenin böyle bir görevi üstlenmesiyle pek çok köyün akmayan çeşmelerinden su akmaya, olmayan yolları yapılmaya, harabeye dönmüş okulları tamirden geçmeye başlar. Gazetenin özellikle “Orda Bir Köy Var Uzakta” köşesinde düzenli olarak yayımladığı yardıma muhtaç köyler ve buralardaki okul, köy odası, köprü, çeşme, hastane, öksüzler yurdu gibi yerlerle ilgili uyarıcı ve yön gösterici yazılar sonrasında adı geçen her yer Kıbrıs Türklerinin dayanışmasıyla yeniden inşa edilir, bakımdan geçer veya restore edilir. Gazete zaman zaman köşelerine Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Federasyonu Genel Sekreteri Necati Taşkın veya Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği yetkilileri gibi toplumun farklı noktalarından temsilciler çağırarak suretiyle de görevine devam eder. Öte yandan aynı günlerde Federasyon'un mercek altına aldığı ve ziyaretler gerçekleştirdiği ilk yerleşim merkezleri ise Lefkoşa-Poli yolu

¹⁷⁶ Nacak, 5 Haziran 1959.

¹⁷⁷ Nacak, 24 Temmuz 1959.

üzerindeki köylerdir. Akaça'da fakir öğrencilere ve fakir ailelere yapılan yardımdan sonra Gaziveren'e geçilir. Kserovunoy ve Limnidi'de köylülerle beraber onların dertlerini dinleyen KTKF Başkanı Rauf R. Denктаş, Dr. Burhan Nalbantoğlu ve beraberlerindeki heyet daha sonra tekrar Lefkoşa'ya dönerler.¹⁷⁸ Bu günlerde köylerde tespit edilen yaklaşık 1.000 fakir öğrencinin giydirilmesiyle ilgili duyurular da yapılır ve imece usulüyle başlatılan girişimlerle bu çocuklara yardım edilir.¹⁷⁹ Köy ziyaretleri sonrasında Kıbrıs Türk toplumunun Türkiye ile bağlarını sağlamlaştırmak ve dünya ile irtibatı sağlamak üzere Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu başta Yalya, Vreisa, Vitsada, Terazi, Tremetuşa, Sarama, Singrasi, Pitargu Petrofan, Pileri, Malya, Monyat, Mamunlu, Avgalida, Yukarı ve Aşağı Arodez, A.Irini, Afanya, Aytoma, Anafodia, Asproya, Klavya, Anglia olmak üzere ilk etapta Türklerin yaşadığı 34 köye Federasyon tarafından Türkçe gazete gönderilmesine başlar. Köy muhtarları veya köylerde bulunan spor kulüplerine gönderilen bu gazeteler Lefkoşa'daki Türk spor kulüplerinden veya Hazım Remzi Ticaretevi'nden alınmaktadır.¹⁸⁰ Daha sonra bütün ada sathına yayılacak olan Türk'ten Türk'e Kampanyası da bu dönemde hayata geçirilir. Bu kampanyayla Kıbrıs Türklerinde ulusal bilinç uyandırılmaya, birbirleriyle olan ilişkilerinde daha duyarlı olmaya ve birbirlerine her açıdan destek olmaya yönelik gayretler ön plana çıkartılmaya çalışılır. Böylece Federasyon'un Kıbrıs Türklerine desteği de bu bağlamda artarak devam eder (Denктаş, 8 Temmuz 2003). Faaliyetlerin daha somut ve olumlu yönde gelişebilmesini amaçlayan girişimler sonrasında Nacak gazetesi aracılığıyla 50 Kıbrıs Lirası mükâfatlı bir de anket yapılarak ada sathında Kıbrıs Türkleri arasındaki toplumsal dayanışmanın daha da geliştirilmesi amaçlanır.¹⁸¹ Buna göre 3 önemli konuyla ilgili sorulan 3 soruya verilecek cevaplar arasında en beğenilenler ödüle uygun görülecektir,¹⁸²

“1. Çarşımızın büyümesi, olgunlaşması için neler lazımdır? Ne yapılmalıdır?”

2. Kooperatif ithalat ve ihracat merkezleri, kooperatif bakkaliyeleri hayatı ucuzlatacak mı?

3. Cemaatimizin en erken bir zamanda yükselmesi için düşündüğünüz tedbirler nelerdir?”

Bu üç soruluk ankete yönelik olarak adanın dört bir tarafından katılım söz konusudur. Verilen cevaplar arasında Türk'ten Türk'e kampanyasının güçlendirilmesi, modern sanayinin geliştirilmesi, sanat okullarının açılması, çarşı esnafının Rumlarla rekabet edebilecek ekonomik güce sahip olması, tembellik yerine devamlı çalışmak gibi cevaplar yanında son derece bilimsel hazırlanmış cevaplar bulunmaktadır.¹⁸³ Anket çalışması sonrasında büyük ödül olan 12 sterlini İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nden Ekrem Ural Aratan kazanır.¹⁸⁴ Federasyon adanın dört bir köşesindeki Kıbrıs Türklerine yönelik faaliyetlerine aralıksız devam eder. Örneğin Haziran 1959 döneminde Baf'ın Dimi, Mandriya, Aksilu, Yoğurtçular, Dağaşan, Gökçebel, Soğucak, Boozalan köyleri ziyaret edilerek buralarda İşçi Birliği, Türk Çiftçiler Birliği ve Milli Türk Birliği kurulması için faaliyetlere girişilir. Köylerde ayrıca Kooperatif şirket ve bakkaliyesi açılması, ayrıca halk odaları tesis edilmesi de kararlaştırılır.¹⁸⁵ Böylece Federasyon iktisadi kalkınma kampanyası içinde yıllardır alıcı konumunda olan Kıbrıs Türk çiftçisini, esnafını ve köylüsünü satıcı ve üretici duruma getirmenin yollarını aramaya başlar. Federasyon'un bu faaliyetlerine en büyük destek her zaman Nacak gazetesinden gelir. Köylüyle

¹⁷⁸ Halkın Sesi, 7 Ocak 1958.

¹⁷⁹ KTMA, KTKF Arşivi, Tarihçe Dosyası.

¹⁸⁰ Halkın Sesi, 15 Ocak 1958.

¹⁸¹ KTMA, KTKF Arşivi, Pazar Dosyası.

¹⁸² Nacak, 18 Eylül 1959

¹⁸³ KTMA, KTKF Arşivi, Pazar Dosyası.

¹⁸⁴ KTMA, KTKF Arşivi, Pazar Dosyası.

¹⁸⁵ KTMA, KTKF Arşivi, Köyler Dosyası.

İç içe çalışmalara başlanmasının ardından insanların sosyal ve ekonomik sorunları daha net görülmeye başlanır ve Nacak gazetesi vasıtasıyla duyurulan bu sorunlara yönelik çözümler de ortaya çıkmaya başlar. Bu dönemde yapılan yardımların tutarı ise 20. 154.103 sterlin olarak ortaya çıkar. Bu faaliyetlerden birisi de yerli malı kullanma ve ulusal ekonomiyi canlandırma girişimleriyle ilgilidir;¹⁸⁶ **“Çarşımızı Boşaltmamalıyım. Geçenlerde bir arkadaşım mesleğine elzem küçük bir şey arıyordu. Türk çarşısını aradı taradı bulamadı. En nihayet komşu çarşıdan getirtti. Getirtti amma fiyatı azami 125 mili aşmayan bu eşya için iki mislini ödemeye mecbur kaldı. Komşu çarşıdaki tüccar o eşyanın Türk çarşısında bulunmadığını anlamış olacak ki, geçer fiyatı istemeyi aklından bile geçirmedi. Türk çarşısını genişletmek bu küçük misalden de görülüyor ki her Türk ferdi için daha elverişli olmaya mukadderdir. Belki bugün yeni kurulan ticarî müesseselerin başlangıç masraflarını karşılamak için birkaç kuruş daha fazla ödemeye mecbur kalıyoruz; fakat ilerisi için kendi kendimize bir yatırım yapmış oluyoruz. Kısacası ileride maruz kalabileceğimiz herhangi bir iktisadî bir baskıyı önlemiş oluyoruz. Türk çarşısında bulamadığımızı komşu çarşıdan fahiş fiyatla tedarik etmek mecburiyetini şimdi verdiğimiz ehemmiyetsiz fiyat farklarıyla bertaraf etmiş oluyoruz. Komşu çarşıdaki bazı çeşitlerin biraz ehven fiyatları hiç şüphesiz celp edicidir. Fakat bunun muvakkat olduğunu gözden kaçırmamalıyız. Ticarete muhasımı iflas ettirmek maksadıyla bir müddet için daha ucuz satıp ziyan katlanmak tarih kadar eski bir taktiktir. Muhasım bir defa ortadan kalktı mı fiyatlar hemen yükselir ve alıcılar o zaman geçmişleri de ödemiş olurlar. İşte çarşı monopolü bu şekilde yine bir ellerine geçerse o sözde ucuz fiyatlar ani olarak ortadan kalkacak ve yerine keyfi ve fahiş fiyatlar hüküm sürecektir. İktisaden en büyük garantimiz çarşımızın sönmemesine dikkat etmektir. Bu adada hür bir cemaat olarak yaşamak için iktisaden mümkün mertebe müstakil olmamız şarttır. İktisaden çürümüş bir varlık kölelik etmeye mahkûmdur. Bunu takdir edebilmemiz istikbale emniyetle bakmamızın en parlak delilidir.”**

İlginçtir ki buna benzer faaliyetlerin içerisine EOKA da girer ve Kıbrıslı Rumların kesinlikle İngiliz malı almamaları, Türklerle alışveriş yapmamaları konusunda Kıbrıslı Rumlar devamlı uyarılırlar. EOKA'nın bildirimlerindeki tek fark ise aksi davranışlarda bulunanların tehdit edilmeleri ve söz konusu bu kişilerin zaman zaman ölümle cezalandırılmalarıdır.¹⁸⁷ Aynı tarihli Nacak gazetesinde ayrıca KTKF tarafından bir duyuru da yayımlanır. Buna göre “Baf”ta son günlerde bir gizli teşkilat adına faaliyette bulunulduğu, üye kaydedildiği, bu maksat için fotoğraf istenip vesikalar imza ettirildiği ve bu arada da üyelerden para sızdırıldığı haber alınmıştır. Üzerlerinde hiçbir mesuliyet hissi olmayan bu menfaatperestlerin Kıbrıs Türklerinin lehine olan şimdiki durumu baltalamak için giriştikleri bu gayreti takbih ederiz. Kıbrıs'taki cemaatlerin müşterek bir hayat kurmak için uğraştıkları bu zamanda böyle menfî hareketlerle istikbalimizi kirletmeğe çalışanlara karşı uyanık davranılacağına eminiz.”¹⁸⁸ denilir. Gazetenin 23 Ekim 1959 tarihli sayısında Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Federasyonu Başkanı Necati Taşkın imzasıyla “Toplantılara İlgisizlik” başlıklı bir makale kaleme alınır ve Federasyon'un faaliyetlerinin halka aktarılacağı bu toplantıya insanların ilgisizliği ve kayıtsızlığı dile getirilir. Aynı sayıda yayımlanan bir başka yazı ise Esat Faik Muhtaroglu imzasıyla çıkan “Nefret Ettiğim İnsanlar” başlıklı yazıdır;¹⁸⁹

“Bütün insanları severim... Fakat sevmediğim, hem yalnız sevmemekle kalmayıp kendilerinden nefret ettiğim bazı insanlar da vardır. Bunlar sözleri başka, işleri başka, dışları

¹⁸⁶ Nacak, 10 Temmuz 1959

¹⁸⁷ KTMA, EOKA Bildirileri Dosyası No. 1318 ve 1319.

¹⁸⁸ Nacak, 18 Eylül 1959

¹⁸⁹ Nacak, 23 Ekim 1959

başka olan insanlardır. Bir insan ki ‘Türk malı kullanalım.’ der, Türk malı kullanmayanlara kızar, öfkelenir küfreder de kendisi Türk malı kullanmaz. Bir insan ki Türk’ten Türk’e Kampanyası’nın hararetle bir destekleyicisi görünür de kendisi yabancılara avuç dolusu para verir. Bir insan ki namazdan, oruçtan bahseder de kendisi ne namaz kılar, ne oruç tutar...”

Kalemtraş imzasıyla kaleme alınan yazının başlığı ise “Yabancı Malı Yutturanlara” şeklindedir ve dükkânlarına doldurdukları yabancı malları Türk malı diyerek Kıbrıs Türklerine satanları eleştirmektedir. Federasyon bir yandan köycülük, halk eğitimi, kültürel faaliyetler, kooperatifçilik ve belediyeler konusunda çalışırken bir yandan da toplumlararası çatışmalarda İngilizler tarafından gözaltına alınan veya EOKA tarafından öldürülen insanların ailelerine de yardım etmeye başlar. Federasyon’un faaliyetlerini ve kültürel gelişmeleri aktardığı ilk yayın organı ise Yarına Doğru dergisi olur. Aynı dönem içerisinde toplumlararası çatışmaların giderek artması ve bunun sonucu olarak ekonomik hayatın da durma noktasına gelmesi sonucu devreye yine Evkaf Dairesi ve Federasyon girerek sıkıntıları gidermeye çalışır.¹⁹⁰ Gazetede verilen bir başka haber ise Limasol ve Baf’ta üzüm yetiştiren üreticilerin dertleriyle ilgilidir. Kıbrıs hükümeti tarafından alınan bir kararla kuru üzüm ikiye ayrılır ve buna göre alım gerçekleştirilirken kuru üzümün SODAP ambarlarında alınacağı ve kabul edileceği de bildirilir. Tek bir gece bekçisinin Türk olduğu bu ambarlarda başlatılan üzüm alımı ise Kıbrıs Türklerinin doğal olarak tepkisini çeker. Gazetede 27 Kasım 1959’da verilen habere göre ise Milli Türk Birliği, KTKF ve Gençlik teşkilatı yöneticileri arasında yapılan görüşmeler neticesinde Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Muavinliği için tek aday olarak Dr. Fazıl Küçük’ün kabul edilmesi kararlaştırılır. Gazetenin verdiği bir başka haber ise Meriç (Mora) köyünde KTKF Halk Eğitimi öğretmenleri tarafından düzenlenen münazara olur. “Yükselmek için birbirimize yardım etmemiz şarttır.” tezini Meriçliler adına Erdoğan, Sinan ve Lisanî Bey savunurken karşı tezi ise halk eğitimi öğretmenleri savunurlar. Meriç muhtarı, Hasan Oktay ve bir gazetecinin jüri olduğu münazara sonrasında Meriçliler galip gelen taraf olurlar. Bu arada gazetede “Köylü” imzalı “Hey Lefkoşalı! Hey kasabalı! Uyan. Sen de yardıma koş. Bir Pazar olsun sinemayı bırak. Yeniden yapılan köylerde işe koş. Biz yaparken siz bakmayın.” şeklinde pankartların da resimleri yayımlanır. Bunlar Federasyon tarafından başlatılan Rumlarca yakılıp yıkılmış köylerle can güvenliği kalmadığı için terk edilen yerleşim yerlerinin tekrar imar edilmesiyle ilgili faaliyetlerdir. Gazetenin aynı tarihli sayısında yayımlanan bir başka makale ise namuslu ve dürüst tüccarlara karşılık Lefkoşa çarşısında halkı kandırmaya yönelik girişimlerde bulunan sahtekârlarla ilgili Ali Süha imzasıyla çıkan “Tüccarlarımız ve Biz” başlıklı makale olur. Bu sayıdan itibaren Federasyonu’nun organizasyonu çerçevesinde Gönüllü Ordusu olarak Muratağa’daki çalışmalara katılanların isimleri de Nacak gazetesinde yayımlanmaya başlar. Gazetede ayrıca KTİBF Genel Sekreteri Necati Taşkın imzasıyla Rum işverenlerin Rum işçileri korumaya yönelik girişimleri ve Türk işçilerin sahipsizliği üzerine “İşverenlerimiz Ne Âlemde?” başlıklı bir yazı da kaleme alınmıştır (Nacak, 27 Kasım 1959). Federasyon bir yandan Türk müstahsillerin, tüccarların, imalatçıların neler yetiştirdiklerini, neler imal ettiklerini, neler ihraç ve ithal ettiklerini tespit ederken bir yandan da Kooperatif Kredi ve Satış Şirketleri vasıtasıyla iş yapmaya çalışan insanları borçlarını ödemek suretiyle buralardan ayırmaya ve tamamen Türk kooperatifleri çatısı altında toplamaya gayret eder. Bütün bu faaliyetler Nacak vasıtasıyla her hafta düzenli olarak kamuoyuna aktarılır.¹⁹¹ Ticaret ve çarşı işlerinde de eksikliklerin neler olduğu yönünde çalışmalar başlatılır ve Türk çarşısında bulunan esnafın ihtiyaçlarının mümkün olduğunca Türk esnaflarından giderilmesi yönüne gidilir. Türk Tüccarlar Birliği ve Çarşı Murakabe Komisyonu bu faaliyetlerde en önemli görevi üstlenen birimler olur. Bu komisyon ve birliklerin

¹⁹⁰ Halkın Sesi, 10 Temmuz 1959

¹⁹¹ KTMA, KTKF Arşivi, Tarihçe Dosyası.

duyuruları ve faaliyetleri de Nacak tarafından muntazam olarak kamuoyuyla paylaşılır. 27 Kasım 1959 tarihli gazetede Düzova (Softalar) köyü ilkokul öğretmeni Tünay Mehmet Kemal imzasıyla Federasyon vasıtasıyla fakir öğrencilere sahip çıktığı, onların masraflarının karşılandığı belirtilen bir teşekkür mektubu yayımlanır. Gazetenin aynı tarihli sayısında yayımlanan bir başka duyuru ise KTKF'nun oluşturduğu bir heyet tarafından Türk köylerinin isimlerinin incelendiği ve köylerin yeniden isimlendirilmesinin kararlaştırıldığı belirtilir. Buna göre Lefkoşa'da Alevga (Alevkaya), Ambeliku (Bağlıköy), Amadyes (Günebakan), Angolem (Taşpınar), Çamlıköy, Küçük Kaymaklı, Matyat, Dizdarköy, Ayyanni Selemani (Süleymaniye), Elye (Doğancı), Koççina (Erenköy), Kseroğno (Kurutepe), Luricina (Akıncılar), Mansura (Mansur), Mora (Meriç), Vroişa (Yağmuralan), Şillura (Yılmazköy), Denya, Ayakebir (Dilekkaya), Aysezomeno (Arpalık), Beyköy, Abohor (Cihangir), Limnidi (Yeşilirmak), Gönyeli (Menderes), Magri (Küçükköy), Minareliköy, Bodamya (Dereliköy), Softalar (Düzova), Gaziveran, Karavostasi (Gemikonağı), Aymarina (Gürpınar), Girne'de ise Ağırda (Ağırdağ), Kambili (Hisarköy), Fota (Dağyolu), Arapköy, Lapta, Kömürçü, Mağusa'da Armadi (Kuzucuk), Artemi (Arıdamı), Aysimyo (Avtepe), Bladan (Çınarlı), Bahçalar, Çatoz (Serdarlı), Kurumanastır (Çukurova), Konedra (Gönendere), Galatya (Mehmetçik), Yenağra (Nergisli), Litrangomi (Boltaşlı), Livatya (Sazlıköy), Komikebir (Büyükkonuk), Krikyia (Kilitkaya), Görneç, Topçuköy, İpsillat (Sütlüce), Kaleburnu, Murata (Muratağa), Kukla (Köprü), Eftakomi (Yedikonak), Ayantroniko (Yeşilköy), Melunda (Mallıdağ), Singrasi (Sınırüstü), Stroncilo (Turunçlu), Avgalida (Ergazi), Ovgoroz (Kurtuluş), Pladanisyo (Balalan), Sandallar, Aystat (Zeybekköy), Larnaka kazasında ise Civisit (Cevizli), Alaminyo, arçoz, Pergama (Beyarmudu), Pirga (Çamlıbel), Köfünye (Geçitkale), Vuda, Dohni (Taşkent), Tatlısu, Terazi, Koşşi (Koçyatağı), Lefkara, Menu (Ötüken), Bahçalar, Anglisiya (Aksu), Ayana (Akhisar), Mormenekşe, Anafotyia (Akkor), Limasol kazasında ise Alehtora (Gökagaç), Armenehor (Bulgurlu), Asomado (Gözügüzel), Aytuma (Mersinli), Bladanisya (Çamlıca), Siliku (Silifke), Koloş (Yunus), Civides (Aslandık), Polemitya (Binatlı), Malya (Bağlarbaşı), Çerkez, Piskobu (Yalova), Evdim (Düzkaya), Gilan (Ceylan), paramal (Çayönü), Evdim Presyosu (Çelikleş), Yerovasa (yerovası), Kandu (Çanakkale), Muttayaka (Mutluyaka), Monyat (Elmalı), ayrıca Baf kazasında da Agurso (Akarsu), Anatyu (Görmeli), Sarama (Kuşluca), Antroligu (Gündoğdu), Arodes (Kalkanlı), Ayanni (Aydın), Aysideros (Demirci), Aynikola (Esentepe), Ayorgi (Kavaklı), Mamundali (Soğucak), Galatarga (Yoğurtçular), Asproya (Aktepe), Dimi (Ovalık), Yayla (Yayla), Ciyas (Ceyhan), Falya (Gökçebel), Finike, Lukrunu (Olukönü), Girit Tera, Vreçça (Dağaşan), Evretu (Dereboyu), Kukla, Hirsofu (Altıncık), Koloni (Yolüstü), Zaharga (Tatlıca), Ayvarvara (Engindere), Mandria (Yeşildere), Melatya (Malatya), Stavrokono (Aydoğan), Melandra (Beşikdere), Magunda (Yakacık), Prasyo (Yuvalı) ve Maruna da (Uluçam) olarak değiştirilir. Nacak gazetesinin 31 Temmuz 1959 tarihli sayısında ise 'Tarımcı' imzalı ve 'Köylümüzün Kalkınması Şarttır.' başlıklı bir haber yayımlanır. Buna göre Türk köylüsünün korunması için yapılması gerekenler, ilkokulların sayılarının artırılarak yeteri kadar öğretmen tahsis etmek, okulların kitap ihtiyaçlarını karşılamak, şehir hayatının imkânlarından köylülerin de istifade etmesini sağlamak, köy insanların teknik konulardaki sorunlarına yardımcı olacak birimler kurmak, köylerde birlik ve düzeni bozmaya çalışanlara karşı uyanık olmak ve bu şekilde davrananları cezalandırmak, Türk'ten Türk'e kampanyasını kötü niyetlerle kullanmaya çalışanlara karşı uyanık olmak ve çiftçi çocuklarını ziraat ve tarım konusunda yetiştirerek eğitmek başlıca görevler olarak gösterilir. Gazetede ayrıca işsizliğe çare bulunmasını isteyen Türk işsizler tarafından Lefkoşa'da yapılan yürüyüş aktarılır. Nacak gazetesinin 7 Ağustos 1959 tarihli sayısında ise manşette 'Gençlik Teşkilatı Merkez Binasının İnşasına Çarşamba Günü Başlanıyor.' haberi yer almaktadır. Buna göre Gençlik Teşkilatı inşaatında ücret almadan tamamen gönüllü olarak çalışmak isteyen birçok kurum ve kulüp temsilcisi ile köylüler, memurlar ve serbest meslek sahipleri müracaata başlamışlardır. Bütün bu faaliyetler ise Federasyon tarafından organize edilmektedir. Aynı tarihli

gazetede yayımlanan bir başka haber ise daha önce de aynı şekilde şikâyetçi olduğu üzere posta teşkilatının Nacak gazetesine köylere dağıtımında aksamalara neden olmasıdır. Cuma günleri basılan gazetenin posta görevlileri tarafından köylere bazen 4 günlük bir gecikmenin ardından ulaştırılması eleştirilere neden olur ve bu sorunun halledilmesi istenir. Nacak gazetesinin devamlı takip ettiği ve Federasyon'un büyük destek verdiği Türk'ten Türk'e seferberlikleriyle Kıbrıs Türkleri arasında ulusal dayanışmayı gerçekleştirme gayreti iyice artırılır;¹⁹²

“Türk'ten Türk'e Kampanyası ve Türk Çiftçisi,

Kıbrıs davası liderlerimizin ve Türkiye'mizin azimli çalışmaları sayesinde çok şükür lehimize halledildi. Dava kazanıldı, haklarımız teslim edildi. Halen cemaat olarak bir kalkınma davamız var. Bu güzel adada şerefli bir Türk varlığı halinde gelişmek kararındayız. Bunun için en kısa zamanda kalkınmak lâzım. Kalkınma paraya dayanır. Paranızı elden kaçırmamak, yabancıya vermemek lazımdır. Türk'ten Türk'e kampanyamızı bir niyetle başlattık ve yürütüyoruz. Cemaat olarak kalkınabilmemiz için Türk'ten Türk'e kampanyamızın yüzde yüz muvaffak olması lâzım. Türk'ten Türk'e açık bir paroladır. Her Türk bütün ihtiyacını Türk'ten temin edecek, yabancıya para vermeyecek. Parasız kalkınma ve gelişme olamayacağına göre bu çok yerinde. İhtiyacımızı Türk'ten alacağız dedik. Ya Türk'te olmazsa, bulunmazsa? O zaman ister istemez paramız yabancıya gidecek. Bu bizim cemaat olarak yapmak istediklerimizle taban tabana zıt. Bütün ihtiyacımız cevap verecek bir Türk çarşısı ve pazarı yaratmak mecburiyetindeyiz. Bu alanda epey ilerleme kaydetmiş bulunuyoruz. Ancak bütün ihtiyaçlarımızı kendimizin karşılayamadığı da meydandadır. Yiyecek davamızı ele alalım. Bu çok önemli ve acele halledilmesi gereken bir davadır. Çünkü yemeden yaşanmaz. Biz, yakın zamanlara kadar yiyeceklerimizin çoğunu Rum müstahsilden temin ediyorduk. Bu hal Türk sebzeçiliğini âdeta sömürmüş, durdurmuştu. Türk çiftçisi çarşıya sebze yetiştirmeyi ihmal etmiş, yalnız buğday, arpa ve patates, fasulye gibi sebze yetiştiriyordu. Sıkışık günlerde bunun cezasını hepimiz bol bol çektik. Yiyecek sıkıntısı, sebze eksikliği hepimizi kırdı geçirdi. Bu hal karşısında birçok çiftçimiz harekete geçerek yiyecek yetiştirmeye başladı. Halen pazara Türk sebzeleri gelmekte fakat ihtiyacımıza yetmiyor. Köylümüzün sebzeçiliğe daha fazla önem vermesini bekliyoruz. Sebzeçilik kolay bir iş değil. Bol emek ister, bol su ister, bol para ister. Her şeyden mühim olarak ustalık ister. Bundan başka, sebze yetiştiren Türk çiftçisinin göz önünde bulunduracağı bazı esaslar da var. Sebze her mevsimde devamlı ve çeşitli olarak, bol bol tüketilmek ister. Bizde turfandacılık yani ilk ve son turfanda sebze yetiştirmek tekniği eksiktir. İlk olarak yumuşak deniz sahillerindeki köylerimizin bu konuyu titizlikle halletmeleri gerekir... Çiftçi ve bahçıvanlarımızın bir başka noktayı hesaba katmaları lâzımdır. O da Rum sebzeçilerinin rekabeti. Artık Rum sebzeçi “Malımı Türk'e satmam.” demiyor. Hatta Türk sebzeçileri batırmak için daha ucuza dahi satıyor. Halka Türk karpuzu veya sebzesidir diye geçer fiyattan fazlasına satılamaz. Bütün bunları köylümüzün göz önünde bulundurarak işlerini ona göre ayarlaması icap eder. Türk'ten Türk'e kampanyasına uyarak çarşıya bol ve ucuz yiyecek yetiştirmek vazifesi köylünüdür, bahçecinindir. Parolamız devamlı bol ve ucuz yiyecek yetiştirmek olmalı.”

Böylece Türk'ten Türk'e Kampanyası çerçevesinde adada yaşayan yediden yetmiş yediye bütün Kıbrıs Türkleri de Türk malı kullanmaya davet edilir;¹⁹³

¹⁹² Nacak, 10 Temmuz 1959

¹⁹³ Nacak, 17 Temmuz 1959

“Muhterem aile reisleri, ev hanımları, genç kızlar; Elinize sepetinizi aldınız, çarşıya çıktınız. Eğer bu adada Türk toplumu olarak insan gibi yaşamamızı istiyorsanız gelişigüzel alışveriş yapmayın. Cebinizdeki sigara, ayağınızdaki ayakkabı, bakkalınızdan aldığımız peynir, evinizdeki ayakkabı boyası, buzdolabınızdaki ağır ve hafif içkiler Türk malı mıdır? Türkiye’den getirilen konserveleri tercih ediyor musunuz? Ve bilhassa satın aldığımız ithal mallarının yüzde yüz Türk acenteleri tarafından ithal edildiklerine dikkat ediyor musunuz? Şimdiye kadar etmemişseniz bugünden itibaren olsun dikkat ediniz. Yukarıdakileri göz önünde tutmak senin de menfaatin icabıdır. Türk kardeşlerimiz ellerinizi vicdanlarınıza koyunuz. Var olmanız için bu küçük kuralları tatbik ediniz.

Türk gençleri; Bu hafta bankanıza ne kadar para yatırdınız? Kooperatiflerinize ne kadar para teslim ettiniz? İstikbalin neler getireceği meçhuldür. Paranızı biriktirmezseniz bir gün pişman olacaksınız. Bankanızda daima bir miktar para bulundurunuz. Hem kendi kendinizi, hem cemaatinizi iktisaden kalkındırmış olursunuz. Birer birer kalkınırsak cemaatçe kalkınmış oluruz. Gençlerin parası cemaatin parası demektir. Gençlerin parası varsa cemaatin parası var demektir.”

Federasyonun bölge temsilcilerinin özverili çalışmaları neticesinde gerek Türk köylüsü gerekse Kıbrıs Türk gençliği, Federasyon’un faaliyetlerine gönülden destek olmaya başlar. Kıbrıs Türk gazetelerine ve özellikle hemen bütün Türk köylerine teker teker dağıtılan Nacak gazetesine verilen ilanlar vasıtasıyla da Federasyon’un faaliyetleri Türk toplumuna tanıtılmaya çalışılır;¹⁹⁴

“Federasyona damla damla verdiğiniz paralar cemaatimizin ihtiyaçları için kullanılıyor. Az veriniz, öz veriniz. 13.000 liraya alınan Süt Bar, işletmecilik hayatımızda yeni bir hamledir. Yeni bir talebe yurdunun Köşklüçiftlik’te inşaatına başlanmak üzeredir. Leymosun’da ortaokul için yurt binaları inşa ediliyor. Yağmuralan’da 3000 lirayı müteceviz bir okulun inşaatına başlanıyor. Siliku’da bir üzüm kurutma ambarı için 1000 lira verildi. Kooperatiflerimizin inkişafı için yapılan yatırımlar 10.000’i aştı. Fakir çocukların tahsili için sarf olunan para, genç sanatkârlara verilen sermaye, fakirlere yardım, izci teşkilatının kuvvetlenmesi için yardım, Gençlik Teşkilatı’nın kalkınmasına yardım... Bunlar için de muazzam bir meblağ sarf olunmuştur. Federasyonun kefaleti ile borçlanarak işini yürütenlerin sayısına bir bakınız. 6 kasabada belediyelerimizin yanındayız. Okullarımıza yapılan yardımlar, Türkiye’den gelen heyetlerin ağırlanması... Bütün bunları sizin adınıza, sizin verdiğiniz paralarla yaptık ve yapmaktayız. Daha büyük işler başarmak istiyoruz. Sizin yardımınızla başaracağız da. Damla damla göl olur. Akar gider sel olur. Damla damla, az veriniz. Her Türk senede 10 şilin verse, ne kadar toplayacağız, ne büyük işler yapacağız! Az veriniz, öz veriniz. Yardımlarınız devamlı olsun. Hemen yapılması icap eden işler bizi bekliyor, sizin yardımlarınızı bekliyor.”

Bu arada 22 Ağustos 1959 Cumartesi gecesi Yuvarlakköy’de sergilenen tiyatro gösterisi ve diğer faaliyetler köylüler tarafından hayranlık ve merakla takip edilir. Akşam yapılan faaliyette bağlama eşliğinde söylenen türkülerin ardından “Yüksel” isimli bir oyun ve hemen ardından da “Zoraki takip” isimli bir komedi sahnelenir.¹⁹⁵ Gazetenin 28 Ağustos 1959 tarihli sayısında KTKF tarafından desteklenen Süt Bar ile ilgili olarak Erol N. Erduran imzalı ayrıntılı bir haber yer alır. Gazetenin 4 Eylül 1959 tarihli sayısında da Kıbrıslı Türk çiftçilere yönelik bir köşe olan “Çiftçiye Öğütler” köşesinde Tarımcı imzasıyla “Bin Bilen Olsan Bir Bilenden Öğrenmelisin.” başlıklı yazı yayımlanır;

¹⁹⁴ Nacak, 4 Eylül 1959

¹⁹⁵ Nacak, 28 Ağustos 1959.

“Gök ağlamayınca yer gülmez. Bu ayın sonlarına doğru havalar değişir değişmez kışlık mahsul ekimi için arazinin hazırlanmasına başlanmalıdır. Tahıl ekilecek tarlaların 4-5 inçten daha derin sürülmemeleri lazımdır. Eğer herhangi bir sebeple derin sürme icap ederse saban veya pulluk yerine disk kullanınız. Tohumlarınızı daima Ziraat Dairesinin hastalıklara karşı dezenfekte edilmiş sertifeke stokundan temin etmeye çalışınız. Eğer bunu yapamamışsanız ve kendi tohumunuzu kullanacaksanız iyice temizledikten sonra piyasada mevcut preparatlardan alarak hastalıklara karşı dezenfekte ediniz. Yağmurlar düşmeden evvel toprak muhafaza teraslarınızı ve duvarlarınızı tamir ediniz. Eğer bunlar yoksa icap eden yerlerde hem toprağınızı korumak ve hem de yağmur sularını kontrol edebilmek için yenilerini yapınız.

‘İki çapa, bir su yerini tutar.’ Patates ekimi Eylül içerisinde bitmiş olacaktır. Erken ekilen patateslerin ise muntazam bir şekilde çapalanması ve yabancı otlarla mücadele edilmesi lazımdır.

Sonbahar mahsulü için fasulye ekimi bitmiş olmalıdır. Fasulye fiyatlarının iyi olması suyu olan bahçeciler için şayanı tavsiyedir. Fasulye nebatının arta kalan artıklarının çok iyi bir hayvan gıdası olduğu da unutulmamalıdır. ‘Çapa susuz sulamak, gübresiz gübrelemektir.’ Havaların serinlemeye başlayacağı bu zamanda kışlık sebze ekimine hemen başlanmalıdır. Erken mahsul için bezelye, bakla ile havuç, pancar, ıspanak, salatalık, marul, turp, maydanoz ve kollandro hiç vakit kaybetmeden hemen ekilmelidir. Eğer karnabahar, sarma lahanası, kereviz ve pırasa fideleri henüz dikilmemişse bu işi hemen bitirmek lazımdır. Yeşil soğan olarak satılmak için güverlerinizi şimdi ekiniz. ‘Sahibinin gözü, bahçesine gübredir.’ Sulamaya devam etmek lazımdır. Ancak havalar serinledikçe iki sulama arasını biraz azaltabilirsiniz. Kırmızı midye ve yumuşak böceklerle karşı daha önce anlattığımız şartlar göz önünde bulundurularak %1.5 nispetindeki beyaz yağ ile mücadele etmeye devam edebilirsiniz.

‘Zeytin dededen, incir babadan, bağı da kendin yap.’ Bağ bozumu zamanı başlamış vaziyettedir. Şaraphanelere satabildiğinizi satmalı, gerisi kuru üzüm veya somaya (zivaniya) tahvil edilmelidir. Kuru üzümün okkasının 68 mile çıkması yapılacak zahmeti bir dereceye kadar karşılayacaktır. ‘Kovanlar köylünün kendi kendine çalışan imalathaneleridir.’ Ağustos, Eylül ayı bağ devşirme ayıdır. Bazı arıcılar bu mevsimi uzatırlar. Bu hiçbir faydası olmayan ve bazı hallerde zararlar doğuran bir usuldür. Daima, kovan içerisinde arıları besleyebilecek bir miktar bal bırakmayı ihmal etmeyiniz. Bu mevsim zayıf kovanların birleştirilmesi için çok müsaittir. Yalnız çoğu zaman bu birleşmiş kovani besleyebilmek için suni yenileme icap eder. Bunu ihmal etmemek lazımdır. Yabancı arıların arılarına en fazla zarar verdikleri zamandayız. Bunun için birçok tuzaklarla beraber bunların yuvalarını bulup mahvetmek lazımdır.

‘Hayvansız ziraat, ziraatsız hayvan olmaz.’ Hayvanlarınızı mevsimin ilk zamanlarında yedirebilmek için hâsıllık ve geç devrelerde yedirebilmek için de karafig (vikos) veya diğer yem nebatları ekmek, her iyi çiftçinin takip edeceği en uygun yollardan biridir. Hayvanlardan sağlanan ürün ve bunların mamullerinin fiyatlarının yüksek oluşu hayvanlarınıza daha fazla ihtimam göstermeniz için sizi teşvik etmelidir. Hayvanlarınızı modern bir şekilde yedirmek yapılacak masrafı en iyi bir şekilde ödeyen yegâne yoldur. Bu mevsim davar sahiplerinin yiyecek bakımından en fazla müşkülât çektikleri devredir. Binaenaleyh, gebelik devresinde olan sürülerinizi ağılda, gerekli gıdaları ihtiva eden bazı yemlerle ve eğer mevcutsa yonca veya yeşil mısır ile besleyiniz. Bu hem davar ve hem de davar sahibi için birçok menfaatler sağlar. Dâhili parazitlere, hastalıklara karşı hayvanlarınızı çarşıda satılmakta olan hazır preparatlarla sulayınız. Harici parazitlere (kene, vs.) karşı ise hayvanlarınızı yıkayıp temiz tutmak en iyi çaredir. ‘Bin bilen olsan bir bilenden öğrenmelisin.’”

4 Eylül 1959 tarihli Nacak gazetesinde Türk işçilerinin KTİBF'na üye olmaları da istenirken ayrıca Süt Bar ile ilgili tanıtıcı bir yazı da yayımlanır. Gerek Nacak gazetesinin bu konudaki aktif rolü gerekse Federasyon'un girişimleriyle yapılan faaliyetler yavaş yavaş semeresini vermeye başlar. Kıbrıs Türkleri arasındaki dayanışma ve birlik ruhu gözle görülür bir ölçüde artış gösterir ve yediden yetmişe herkes elinden hangi iş gelirse onu yapabilmek için seferber olur. Bu bağlamda Türklerin yaşadıkları bölgelerde iyileştirme, kalkındırma, yenileme ve tamir çalışmaları da kendisini gösterir. Nacak tarafından Kıbrıs Türklerini eğitime ve ulusal bilinç kazandırma yönündeki gayretler bunlarla da sınırlı kalmayacaktır. Tarımla uğraşan çiftçilere her konuda destek olmak, onların tarımsal faaliyetlerden azamî verim sağlamalarını temin etmek üzere de girişimler yapılmaktadır;¹⁹⁶ Böylece Kıbrıs Türkleri arasında sıkıntıların giderilmesi yönündeki faaliyetler sosyal hayatın her alanında artarak devam eder; ancak 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber Türk'ten Türk'e kampanyası da yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlar ve kendiliğinden ortadan kalkar. Federasyonun hayata geçirdiği ve Nacak gazetesinin muazzam destek vererek bütün Kıbrıs Türklerini katılmaya davet ettiği kampanyalardan birisi de Vatandaş Türkçe Konuş kampanyasıdır. Bu kampanyayla hedeflenen ise özellikle karma köylerde veya Kıbrıs Türklerinin azınlıkta kaldıkları bölgelerde Türkçenin ve Türk kültürünün tekrar ayağa kaldırılmasıdır. Değişik sebeplere bağlı olarak zaman içerisinde bazı Türk köylerinde Rumcanın hâkim olması ve Türk köylülerin Türkçeyi bilmemeleri üzerine başlatılan bu kampanya daha sonra bütün adayı kapsayacak şekilde devam eder (Aygın, 20 Ağustos 2004). İnsanların kaynaşması, imece usulüyle birbirlerine destek olmaları, birbirlerinin dertlerine çare olmaya çalışmaları bu dönemde en üst seviyededir ancak daha alınacak çok yol vardır. Bu arada KTGT da faaliyetleriyle ve dağıttığı bildirimlerle bu kaynaşmayı ayakta tutmaya çalışır (KTMA, TMT Bildirileri Dosyası). KTGT'nın süratle ada sathında teşkilatlanması ve dertlere derman olmaya başlamasıyla Kıbrıs Türklerinin moralleri yükselir ve herkes elinden geldiğince bu faaliyetlere destek olmaya çalışır (Nacak, 24 Temmuz 1959). Hemen arkasından hemen bütün Türk köyleri dolaşılmak suretiyle Kıbrıs Türkleri arasındaki coşku ve ulusal bilinç canlandırılmaya çalışılır ve bunda da çok büyük adımlar atılır. Ancak bu büyük coşku ve Federasyon'un Kıbrıs Türk toplumu için yaptığı faydalı çalışmalara rağmen bazı köylerde Türkçe konusunda yaşanan sıkıntının düşünülenenden büyük olduğu da görülecektir. Nacak gazetesinin 31 Temmuz 1959 tarihli sayısında ise 'Tarımcı' imzalı ve 'Köylümüzün Kalkınması Şarttır.' başlıklı bir haber yayımlanır. Buna göre Türk köylüsünün korunması için yapılması gerekenler, ilkokulların sayılarının artırılarak yeteri kadar öğretmen tahsis etmek, okulların kitap ihtiyaçlarını karşılamak, şehir hayatının imkânlarından köylülerin de istifade etmesini sağlamak, köy insanların teknik konulardaki sorunlarına yardımcı olacak birimler kurmak, köylerde birlik ve düzeni bozmaya çalışanlara karşı uyanık olmak ve bu şekilde davrananları cezalandırmak, Türk'ten Türk'e kampanyasını kötü niyetlerle kullanmaya çalışanlara karşı uyanık olmak ve çiftçi çocuklarını ziraat ve tarım konusunda yetiştirerek eğitmek başlıca görevler olarak gösterilir. Gazetenin aynı tarihli sayısında verilen bir başka haber ise işsizliğe çare bulunmasını isteyen Türk işsizler tarafından Lefkoşa'da yapılan yürüyüş olur. Nacak gazetesinin 7 Ağustos 1959 tarihli sayısında ise manşette 'Gençlik Teşkilatı Merkez Binasının İnşasına Çarşamba Günü Başlanıyor.' haberi yer almaktadır. Buna göre Gençlik Teşkilatı inşaatında ücret almadan tamamen gönüllü olarak çalışmak isteyen birçok kurum ve kulüp temsilcisi ile köylüler, memurlar ve serbest meslek sahipleri müracaata başlamışlardır. Gazete neredeyse yayın hayatına başladığı günden itibaren şikâyetçi olduğu ve Kıbrıs Türklerinin haklı tepkilerine neden olan %70-30 uygulamasının pratikte Rumlar lehine bozulmasıyla ilgili örnekler vermeye de devam eder. Örneğin 30 Temmuz 1959 tarihli

¹⁹⁶ Nacak, 10 Temmuz 1959

4248 numaralı Resmi Gazete’de yayımlanan bir ilana göre İnşaat Dairesinde 10 kişi ustabaşı (epistat) olarak göreve başlatılır. Bu 10 kişinin içerisinde ise sadece bir tanesi Kıbrıslı Türk’tür. Gazete bu durumla ilgili olarak ince bir göndermede bulunur ve “İstikbaliniz bir defa daha garanti altına alınmıştır.” (Nacak, 4 Eylül 1959) der. Başta Cumhuriyet Bayramı olmak üzere milli bayramlar da Kıbrıs Türkleri tarafından coşkuyla kutlanmaktadır. Nacak gazetesi de adada yayımlanan diğer Türk gazeteleri gibi millî günlerle ilgili olarak da bilinçlendirme gayretlerine devam etmektedir (Nacak, 30 Ekim 1959). Gazete böylece KTKF çalışmalarını devamlı olarak Rauf R. Denктаş imzasıyla manşete taşıyarak okuyucularını bilgilendirir. Federasyon öncülüğünde başlatılan ve Nacak’la 4 Eylül 1959 günü duyurulan imce usulüyle köylerin kalkındırılması projesi kapsamında gönüllü olanların hafta sonunda Kuzucuk (Arnadi) köyüne gitmesi de istenir. Başta Lefkoşa olmak üzere adanın dört bir tarafından gelecek inşaat ustaları ve ameleler sayesinde Kuzucuk köyünün pek çok sıkıntısının da bu yolla halledilmesi beklenilmektedir. Aynı gazetede 11 Eylül 1959 günü “Tarımcı” köşesinde toplumun içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar dile getirilir ve tembellik yapanlar, çalışmayanlar ve ekonomik hayatı baltalayanlar konu edilerek “Çalışmak” başlıklı bir makale yayımlanır (Nacak, 11 Eylül 1959). Gazetede yayımlanan diğer bir haber ise KTGT’nin KTKF ile yaptığı toplantı sonrasında kaleme alınır ve “Sayın köylü kardeşlerimiz, köyünüzde kurulan KTGT şubesi köyünüzün ilerlemesi için her bakımdan köy büyükleri (muhtar, öğretmen, şirket kâtibi, Federasyon ve parti temsilcisi) ile teşriki mesai etmek ve onlara hürmet göstermekle mümkündür. Hızla kalkınma davasındayız. Bu davaya genç ihtiyar hepimiz dört elle sarıldığımız takdirde muvaffak olacağız. KTGT bu davayı yürütenlere ve bütün Türk halkına iyi ahlak, dürüstlük, nezaket, milli şuur ve vatanperverlik ile örnek olarak bu vazifeyi yapmağa çalışacaktır. Elbirliği ile parlak günlere gideceğiz.” denilir. Gazete ayrıca Federasyon tarafından ön plana çıkartılan “toplumlararası çarpışmalarda” ağır hasara uğrayan Türk köylerine yönelik yardım ve inşa faaliyetleriyle ilgili olarak söz konusu 33 Türk köyünden birisi olan Kuzucuk köyünde başlatılan çalışmaları da manşetten verir ve “Bu hızla devam ettiğimiz takdirde değil Kuzucuk ve 33 terk edilmiş harap köy, bütün Kıbrıs Türk’ü kalkınacaktır.” denilir. Kuzucuk köyünde başlatılan seferberlikle ilgili olarak KTKF Başkanı Rauf R. Denктаş ve Dr. Fazıl Küçük’ün de içinde bulunduğu yaklaşık 400 kişilik gönüllüler ordusu köyde çalışmalara hızla başlar ve ilk etapta yanmış yıkılmış 23 evin temelleri atılır ve bazılarının çatıları bile aynı gün yapılır. Gazete aynı sayıda Erol Nihad Erduran tarafından kaleme alınmış “Kuzucuk Cephesinde Neler Var” başlıklı bir yazıyla köyde yapılan işbirliği, dayanışma ve köyün tekrar ayağa kaldırılması faaliyetleri okuyucularla buluşturur. Gazetenin manşetten verdiği Kuzucuk konulu haberler üzerinde bir Kıbrıslı Türk köylü de “Kuzucuk Köyünün Düşündükleri” başlıklı bir yazı kaleme alır ve köyde yaşadıklarını ve köye nasıl yardımcı olduklarını anlatır.¹⁹⁷ Kuzucuk köyündeki faaliyetler iki hafta daha aynı tempo içerisinde ve sadece Pazar günleri oluşturulan gönüllü ordusu aracılığıyla devam eder ve seferberliğin son haftasında çalışmalar Kuzucuk yanında Muratağa köyüne de aktarılır. Muratağa köyündeki faaliyetlere ilk hafta katılacak olanlar Menderes, Akıncılar, Yeşilköy, Avtepe, Kopuzlu, Dali, Sandallar ve Piperisterona köyleri olurken Kuzucuk köyüne gidecek olanlar ise Sındırgı (Sinde), Serdarlı (Çatoz), Nergizli (Yeneğra), Sütluce (İpsillat) ve Meriç (Mora) köyleri olur (Nacak, 2 Ekim 1959). Gazete 4 Eylül 1959 günü birinci sayfasından verdiği “Rum’dan Rum’a Kampanyası” başlıklı bir yazıyla da Mağusa’dan Lefkoşa’ya gelmekte olan bir Kıbrıslı Türk’ün arabasına ‘Sen Türk’sün.’ diyerek binmeyen bir Rum’u manşete taşır. Gazetenin manşete taşıdığı bir başka haber ise “Hekimsiz Köy: Kıbrıs” başlığını taşır. Gazete bu haberinde Kıbrıs adasında bol miktarda hekim bulunmasına rağmen bu doktorların Türk köylerinde görev yapmadıklarından bahseder ve örnek olarak da Liso Rum köyüne hükümet doktoru tarafından düzenli olarak ziyaretler yapıldığını; ancak hemen civardaki

¹⁹⁷ Nacak, 25 Eylül 1959

Tabanlı, Kuşluca, Dereboyu, Uzunmeşe, Görmeli, Tatlıca ve Beşiktepe köylerine ise “sanki bu köylerde yaşayanlar insan değilmiş gibi” hiç doktor uğramadığını belirtir. Gazetenin verdiği bir başka haber ise Türklerin yaşadığı Kotçat ile Rumların yaşadıkları Varvara köyleri arasında yaşanan husumettir. Birbirine çok yakın olan ve arazileri iç içe geçmiş durumda bulunan bu köylerde Rum köylüleri Türklerin arazilerinde koyunlarını otlatmamalarını ihtar etmelerinin ardından bütün ovayı ve arazileri ilaç atmak suretiyle zehirlerler ve ilk etapta Mehmet Hilmi ile Hasan Cemal’e ait koyunların telef olmasına sebep olurlar. Gazete ayrıca KTKF tarafından verilen bir yazıyı da sayfalarına taşır;¹⁹⁸

“Sayın vatandaş, Şahsi servetinizi milli sermaye haline getirmek istiyorsanız, en küçük tasarrufunuzu bile sanayide işleterek gelir temin etmeği düşünüyorsanız, cemaatimiz iktisadi bütününde büyük işletmeler kurulmasını arzu ediyorsanız, cemiyete büyük işletmeler kurarak işçilerimize, elemanlarımıza yeni iş sahası açılmasında hemfikir iseniz, cemaatimizin topyekûn milli gelirini artırmakla iktisaden yükselme gayretlerinde payınız olmasına hevesli iseniz anayurdumuz Tekel Genel Müdürlüğünün iştiraki ve desteği ile kurulmakta olan Yüksel İspirtole İçkiler ve Şarap Fabrikası Limited Şirketi'nin hisselerinden almağı ihmal etmeyiniz.”

Federasyon'un Tekel Genel Müdürlüğü'nün de iştirakinin bulunduğu 200.000 sterlin sermayeli şirkete ortak olması, ayrıca 13.000 liraya satın alınan Süt Bar İşletmesi gibi ekonomik girdi sağlayacak yatırımları Nacak gazetesi tarafından desteklenen faaliyetler arasındadır. Gazetenin 18 Eylül 1959 günü manşete taşıdığı haberler arasında Limasol'un Mutluyaka köyünün su sorunu ile köylülerin sağlığa zararlı olmasına rağmen çaresizlikten mezarlıktaki kuyudan su sağlamaya çalışmaları, Kopuzlu köyünden İbrahim Hasan isimli köylünün silahlı dört Rum tarafından Lurşa Deresi yakınlarında tartaklanıp dövülmesi, ayrıca Kopuzlu köyüne her onbeş günde bir de olsa uğrayan Rum doktorun da artık köye hiç gelmemesi, Tayrıca Taşıt Vasıtaları ve Trafik Müdürlüğüne Rum polislerin atanmaları ve bu resmi dairede de tedrici olarak Türk personel sayısının azaltılması bulunmaktadır. Gazete aynı sayıda ayrıca Rauf R. Denктаş'ın “İlkokul Öğretmenleri Ümidimiz Sizedir.” başlıklı bir makalesini de yayımlar. Gazetenin 25 Eylül 1959 tarihli sayısında Fuat Veziroğlu imzasıyla Kıbrıs Valisi Sir Hugh Foot'a yönelik bir açık mektup yayımlanır ve Çayönü (Paramal) köyünde İngiliz askeri araçları tarafından köylülerin tarlalarının zarara uğratılması, tarlaların ortasından askerler tarafından yol açılması, bölgedeki başıboş köpeklerin buraya getirilmesi, Türk işçilerin üsler bölgesindeki işlerinden atılmaları dile getirilir. Gazetede ayrıca Kıbrıs hükümetine yönelik bir çağrı da yapılarak daha önce 28 Ağustos 1959 tarihli Nacak gazetesinde manşetten verilen ve %70–30 oranındaki personel uygulamasının hayata geçirilmesi istenir. Buna göre Yunanistan'dan gelen bir kişi Tarım Dairesi'nde göreve başlatılırken doktorsuzluktan perişan olan Türk köylerine yönelik hiçbir girişimde bulunulmaması, bu köylere doktor gönderilmemesi ve insanların başlarının çaresine bakmak zorunda kalmaları eleştirilerek Türkiye'den doktor getirilmesi konusunda müsaade ve anlayış istenir. Gazete ayrıca Lefkoşa merkez hapishanesinde son günlerde Türk mahkûmlara yönelik Rumlar tarafından artarak devam eden tacizler ve bu duruma idarecilerin kayırsız kalmaları konusunu da gündemine taşır (Nacak, 25 Eylül 1959). Gazetede Rauf R. Denктаş imzasıyla “Tatlısu'da Neler Oluyor?” başlıklı bir yorum da yayımlanır ve bu köyde sosyal, zirai ve ticari alanda başlatılan işbirliği ve dayanışma girişimlerini engellemeye yönelik davranışlara karşı uyanık olunması istenir. Nacak'ta yapılan bir başka duyuruyla da Lefkoşa Haydarpaşa Ticaret Enstitüsü, Lefkoşa Türk Yapı Enstitüsü ve Lefke Türk Sanat Enstitüsü için kayıtların devam etmekte olduğu, her üç okulun da yıllık ücretinin 6 lira olduğu, okula kaydedilecek her öğrenciye KTKF ve KTGT tarafından toplam 30 öğrenci için parasız okuma imkânı ve burs sağlanacağı belirtilir. Gazetenin “Günlerin Getirdiği” köşesinde Vefa Fırtına imzasıyla

¹⁹⁸ Nacak, 4 Eylül 1959

yayımlanan “Yeni Harman Please” başlıklı yazı ise Federasyon tarafından başlatılan toplumsal duyarlılıkla ilgilidir.¹⁹⁹ Gazete ayrıca Mayıs 1959 tarihinde kurulan Mustafa Kemal Derneği’nin ilk toplantısını Çarşamba günü yaptığını belirterek dernekle ilgili bilgi de verir. Dernek başkanlığını Dr. Fahri Dikengil, derneğin sekreterlik görevini de Dr. Hüsrev Dağseven’in yaptığı dernek ilk yayımladığı bildiriyle de kuruluş amaçlarını açıklar. Aynı sayıdaki bir başka habere göre ise Türk cemaati lideri Dr. Fazıl Küçük ve Maarif Müdürü Dr. Hüsnu Ferudun yeni ders yılı açılış töreni münasebetiyle Öğretmen Koleji’ni ziyaret ederler ve okulun genç müdiresi Akile Işın tarafından karşılandıktan sonra açılış törenine katılırlar. Bu arada KTKF tarafından yapılan bir duyuruyla da Köşklüçiftlik Tabakhane arsasında projesini Yüksek Mühendis Mimar Ayer Kâşif ve Hakkı M. Atun mimari bürosunun hazırladığı 120 kişilik fakir öğrencilere yönelik bir öğrenci yurdu ve kütüphane yapılması için ihale açıldığı bildirilir. Aynı sayıda ayrıca KTKF Başkanlığı tarafından 25 Ekim 1959 Pazar günü Lefkoşa’da Zafer Sineması’nda yıllık kongre ve seçimlerin yapılacağına dair bir duyuru da yayımlanır. Bu arada Yayla (Yalya) köyünde köy dışındaki hükümet işlerinde çalıştırılan mahdut sayıdaki Türk işçileriyle ilgili olarak buradaki Türk ustabaşının köyün işçi birliğini tanımadığı, bu davranışın pek de uygun olmadığı, arzu edilenin ustabaşının köydeki bütün işçileri nöbetleşe çalıştırması olduğu belirtilir. KTİB tarafından yayımlanan bildiri de “Ada çapında Türk işçisini bağrında toplamayı hedef güden federasyonumuz köylerinde henüz bir işçi birliği bulunmayan köylere işçi birliği açmak için programlı faaliyete geçmeyi tasarlamaktadır. Tanzim edilecek bir program tahtinde bu köyler gezilecek ve işçi birlikleri kurulacaktır. Köylerinde bir işçi birliği bulunmayıp da açmak isteyen köylerimiz KTKF temsilcileri vasıtasıyla Girne Caddesi, 94’deki adresimize yazılı müracaatları rica olunur. Köylerinde işçi birliği kurulmasını isteyen köylülerimizin en geç 15 Ekim’e kadar dilekçelerini sunmalarını bilhassa rica ederiz. Türk işçisi; Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Federasyonuna üye olmak vazifendir. Teşkilatsız işçi hakkını kaybetmeye, fakir düşmeğe mahkûmdur. Kuvvetli ve zengin bir işçi federasyonu işçinin haklarını daha emin bir şekilde müdafaa eder. Teşkilatsız işçi sözünü dinlemez. Kuvvet, birlikten doğar. İstikbale güvenle bakabilmek için işçi teşkilatlanmalıdır. Daima ve her zaman senin haklarını savunacak olan İşçi Birlikleri Federasyonuna üye ol. Türk işçisi; Sosyal Sigorta kartın var mı? Varsa her hafta pul yapıştırılıyor mu? Kartların bugünlerde değişmesi icap eder. Kartını değiştirdin mi?” denilir. Gazetenin 16 Ekim 1959 tarihli nüshasında gazetenin manşeti ise “Türk’ten Türk’e Kampanyası Devam Edecek. Bu Kampanyada Kimseye Husumet Yoktur.” şeklinde olur. Gazete ayrıca Atina’da devam etmekte olan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin tesis edilmesiyle ilgili görüşmelerde Türk ve Yunan askerlerinin nerelerde üslenecikleri konusunda bazı pürüzlerin giderildiğini ve Türk askerlerinin muhtemelen Girne’de konuşlanacaklarını da yazar. Gazetenin bir başka haberine göre ise Kıbrıs Türk Ticaret Odası da Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik sorunlarını ele aldığı bir toplantı yapar. Oda Başkanı Kemal Rüstem de yaptığı açıklamada adada yaşayan Türk iktisatçıların sık sık bir araya gelmek suretiyle sorunları yakından takip ettiklerini, Türk toplumunun sahip olduğu ekonomik ve ticari imkânların tespit edilmesi, doğal kaynakların durumu, iç ve dış ticaretle ilgili girdilerin tespit edilmesi, ayrıca kalkınma projelerinin tespiti ve uygulanabilmesi konularında ciddi tespitler yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtir²⁰⁰ Bu dönemde Celal Hordan tarafından TMT adına ancak TMT’nin haberi ve bilgisi haricinde gerçekleştirdiği bir başka faaliyet de çeşitli konser ve gösterilerde para toplamasıdır. Federasyon’un düzenlediği bu faaliyetlerin bazı kimselerce yanlış anlaşılması ve halka da yanlış aktarılması üzerine bu konuya da açıklık getirme zarureti doğar ve bu görevi bizzat Rauf R. Denктаş’ın kendisi yapar ve gazetelerde yayımlanan ‘Federasyon Yararına Büyük Konser’ başlıklı köşe yazısıyla Kıbrıs Türk

¹⁹⁹ Nacak, 2 Ekim 1959

²⁰⁰ Nacak, 16 Ekim 1959

toplumunun kafasında oluşabilecek sorulara da cevap verir.²⁰¹ Gazetenin 23 Ekim 1959 tarihli sayısında Rum gazetelerinin Londra ve Zürih anlaşmalarını bozmaya yönelik yazılarından da örnekler verilir. Gazete ayrıca özellikle Deniz (Elmas) isimli teknenin yakalanması sürecinde ortamın gerginleşmesinin ardından Dr. Fazıl Küçük'ün iki ayrı demecini de aynı sayıda yayımlar. Gazetenin aynı sayıda okuyucularıyla buluşturduğu bir başka konu ise Dereliköy (Bodamya)'de yaşayan Kıbrıs Türklerinin su kuyularının kapatılması konusunda yazdıkları şikâyet dilekçesidir. Türk çarşısına her türlü sebze ve meyve sevk eden, ayrıca Kiracıköy'e hem içme suyu hem de tarla sulamak için kaynak teşkil eden, ayrıca Piroyi, Dimbuya ve Lefkoşa ile civardaki Rum köylerine içme suyu sağlayan köydeki su kuyularının kapatılması girişimi sert tepkilerle karşılaşır. Gazetede özellikle ziraat ve tarımla uğraşanlar yanında sosyal hayatı düzenlemeye yönelik girişimlerde de bulunulurken zaman zaman milli duyguları coşturacak türden şiirler de yayımlanır. Gazetenin verdiği bir başka haber ise Kıbrıs Türklerinin iktisaden kalkınmalarıyla ilgilidir. Buna göre konuyla ilgili olarak “Cemaatler arası çarpışmalarda meydana gelen durum dolayısıyla Türk çarşısı tamamen müstakil bir şekilde faaliyete başlamıştır. Londra Konferansı'ndan döndükten sonra akdedilen genel kongrede Türk çarşısını her bakımdan desteklemek kararı ittifakla alınmış ve Türk'ten Türk'e Kampanyası doğmuştur. Kıbrıs'ta Rumların hiçbir suretle desteklemediği perakendeci bakkal ve tüccarlardan müteşekkil kısır ve verimsiz bir iktisadiyatı olan Türk cemaati bir sual karşısındadır. İlelebet Rum iktisadiyatının avucunda bir oyuncak ve ona muhtaç bir vaziyette mi kalalım, yoksa kendi bünyemiz dâhilinde yeni bir formül bularak iktisadi durumumuzu düzeltelim, ilerleyelim mi? Kıbrıs Türk cemaati birkaç nankör, menfaat düşkünü, çapulcu ve soyguncu, istismarcı, haris tüccar hariç bu sualin cevabını mertçe vermiştir. Karşımızda Rum ekonomisi, Rum ticareti, Rum iktisadiyatı yükselip gelişirken bu durumun sağladığı müreffeh hayat şartlarından Türklere hiçbir şey ayrılmıyorken biz bu hayatın uzaktan bakanları, Rumlara el açanlar durumunda kalamazdık...”²⁰² denilir. Gazete ayrıca toplumlararası çatışmalar sırasında Rumlar tarafından yağmalanan 33 Türk köyünün yeniden imarı konusuyla ilgili olarak oluşturulan gönüllüler ordusuna köylerde yaşayan Kıbrıs Türklerinin gösterdikleri ilgiyi ve yardımlarını ön plana çıkartırken aynı ilgi ve yakınlığın şehirlerde yaşayanlar tarafından da gösterilmesi gerektiği konusunda serzenişte bulunur ve “...Bu hususta Türk köylüsü üstüne düşen vazifeyi hakkı ile yapmakta, kardeşlerine yardım etmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmemektedir. Bunun için köylümüzü ne kadar övsek, onlara ne kadar teşekkür etsek azdır. Fakat bu uzun çalışma devresinde şehirlerden birkaç idareciden gayri hiçbir kimsenin ortalıkta görülmemesi köylümüzün dahi gözünden kaçmamaktadır. Hatta bu meyanda birçok konuşmalara da şahit oluyoruz. Köylü birbirine soruyor: Şehirli nerede?” diyerek tepkisini de ortaya koyar. Gazete 30 Ekim 1959 tarihli sayısında Federasyon tarafından desteklenen bir proje kapsamında Kutlu Adalı imzasıyla “Yıldan Yıla Nüfusu Azalan, Kuyuları Kuruyan Köy; Bahçeler” başlığıyla köy tanıtlarına da devam eder. Gazete ayrıca cumhuriyetin kuruluşu öncesinde Kıbrıs Türklerine yönelik de bir öz eleştiride bulunur ve “ Onlar ne kadar çalışmış, davayı benimsemiş, İngiliz'den şamar yemiş, ham hum bilmeyen ülkülü genç varsa hepsini köprübaşlarına yerleştirdiler. Biz nerede bir davayı benimsememiş İngiliz'in mutemet adamı, nerede bir menfaatçi varsa hepsine ihsanlarda bulunduk ya da koltuklarını sağlamlaştırdık. Özrümüz şü; Hele cumhuriyet kurulsun, her şey yola girecek. Oysa onlar cumhuriyet kurulmadan her şeyi yoluna koydular. Cumhuriyetin ilanının gecikmesi ya da geciktirilmesi elbette işlerine gelir. Bizler de cumhuriyet kurulsun galiba davayı benimsemiş bir iki idealisti yola getireceğiz.” der. Gazete ayrıca Kalemtraş imzasıyla “Kumar ve Polis” başlıklı bir fıkraya da yer verir.²⁰³ Gazete ayrıca “İşçi

²⁰¹ Halkın Sesi, 22 Şubat 1958

²⁰² Nacak, 30 Ekim 1959

²⁰³ Nacak, 12 Şubat 1960

Haberleri” isimli köşesinde muhtelif işçi haberlerine de yer verir. Bu haberler arasında İşçi federasyonu lokalinde toplanan Lefkoşalı ve Mağusalı müteahhitlerin işçi temsilcileriyle yapı işleri konusunda yaptıkları görüşmede tam bir mutabakata vardıkları, KTİB Federasyonu Genel Sekreteri tarafından Kıbrıs Maden Kumpanyası Müdürlüğüne yapılan ziyaret, Dikelya askeri üssündeki yangın ve itfaiye teşkilatının Nisan ayı başlangıcından itibaren tamamen sivil idareye geçeceği, KTİB Federasyonunun yılsonuna kadar olan gelir gider hesaplarının müfettişler tarafından kontrol edildiği ve yılsonuna kadar olan gelirin 1. 486.594 mil ve gider hesabının da 1.371.399 mil olduğu, ayrıca İnşaat Dairesi’nde marangozların işlerine son verilmesi üzerine yapılan müracaata Çalışma Vekâleti tarafından ‘para eksikliği yüzünden 280 kişinin durdurulduğu ve Maliye Vekâleti’nden alınan az bir tahsisatla işlerin yeniden kısa bir zamana kadar devam etmesinin mümkün kılındığı’ cevabının alındığı, Dr. Küçük ile Makarios’un 9 Nisan 1960 günü bir toplantı yaparak adada yaşanan işsizlik sorununa çözüm yolları üzerinde konuştukları açıklanır. Gazete ayrıca KTİBF Genel Sekreteri Necati Taşkın imzasıyla “İşçi İçin” köşesinde “Gönüllü Ordusu Yağmur Altında: Terk Edilmiş Cephe” başlıklı bir köşe yazısını da okuyucularıyla buluşturur. Gazetenin aynı tarihli sayısında ayrıca Gönüllü Ordusu olarak adlandırılan ve Rumlar tarafından yakılıp yıkılan Türk köylerini yeniden ayağa kaldırmak amacıyla Federasyon tarafından başlatılan kampanyada gönüllü olarak çalışan Kıbrıs Türklerinin bir araya gelmesinde en önemli rollerden birisini oynayan Mühendis Cavit Ramadan ile yapılan bir söyleşi de yer alır (Nacak, 12 Şubat 1960). Gazete ayrıca KTKF ve kısmen de Maarif Dairesi tarafından yapılan maddi desteklerle inşa edilmekte olan ve 30.000 Kıbrıs lirasına mal olması beklenen 220 kişilik öğrenci yurdunun 14 Aralık 1959 tarihinde eski mezarlık bölgesinde başlatılan inşaatının bitme aşamasında olduğunu ve Yüksek Mühendis ve Mimar Ayer Kâşif ve Hakkı Atun’un teknik denetimi altında olduğunu belirtir. Nacak gazetesi ayrıca KTG T tarafından Larnaka’da yayımlanan broşür, ayrıca Baf şubesi tarafından hazırlanan ve 15 günde bir yayımlanarak kültür, sanat ve değişik edebiyat konularına yer veren Ata Yolu isimli gazeteden ve Teşkilat tarafından yayımlanmakta olan Sönmeyen Meşale isimli gazeteden bahseder. Gazete ayrıca “Dağılan Ezilir, Ayrılan Yenilir. Birlikten Kuvvet Doğar.” başlıklı bir yazı yayımlar.²⁰⁴ Nacak gazetesinin hemen bir hafta sonra, 15 Nisan 1960 tarihinde yayımlanan sayısında ise Necmettin Halil Onan’ın “Bir Yolcuya” isimli şiiri de yayımlanır. Gazete ayrıca Gönüllü Ordusu tarafından Muratağa köyünde yapılan inşaat faaliyetlerine de yer verir ve bu çalışmalara katılan gönüllülerden bahseder. Gazetenin verdiği “Doktorluk Bu mudur?” başlıklı haberde ise Mehmetçik köyünden hastalanarak Mağusa’daki hastaneye giden bir genç Türk kızının Rumca bilmediğini belirtmesine rağmen Türkçe bilmediğini belirten bir doktor tarafından hastane evrakları yüzüne fırlatılarak kovulması, hemen ardından da aynı şekilde hamile bir Türk kadınının başına gelenler yansıtılır. Gazetenin verdiği ilginç bir haber ise “Ahmet Dayı” başlığını taşımaktadır. Gönendereli 60 yaşındaki Ahmet Dayı kendisine babasından miras kalan çok eski ve antika bir tabanca yüzünden polis tarafından evinden alınarak mahkemeye verilir. Mahkeme tarafından para cezası kesilen ve antika silahı elinden alınan Ahmet Dayı’ya bu ceza verilirken aynı gün Uzunyol’da ellerinde Sten makineli silahlarla EOKA günü düzenleyen Rum gençlerine ise polis tepkisiz kalmıştır. Gazete tarafından tepki gösterilen bir başka nokta ise Londra ve Zürih anlaşmalarına göre uygulanması gereken hükümet hizmetlerinde %70-30 nispetindeki oranın Rumlar lehine devamlı olarak bozulması ve anlaşmaların bu maddesinin göz ardı edilmesidir. Aynı konuyla ilgili olarak Nacak gazetesi 22 Nisan 1960 tarihli sayısında da manşetten bu haberi verir ve Türk memurların 23 Nisan 1960 Cumartesi günü %70-30 oranlarıyla ilgili olarak bir toplantı yapacaklarını da duyurur. Gazetenin birinci sayfasından verdiği bir başka haber ise “Hicrete Devam

²⁰⁴ Nacak, 8 Nisan 1960.

mı? Asla!” başlığını taşımaktadır.²⁰⁵ Gazetenin aynı sayfada verdiği diğer haberler arasında dört kişilik Türk Hekimler Birliği heyetinin 24 Nisan 1960 Pazar günü Kızılay Genel Başkanı ve Demokrat Parti Afyon milletvekili Rıza Çerçel'in davetlisi olarak Ankara, İstanbul ve İzmir'de incelemelerde bulunmak üzere 10 günlüğüne Türkiye'ye gidecekleri, ayrıca Kıbrıslı Rumların paskalya nedeniyle adanın dört bir yanında silahlarla sözde kutlamalarda bulunmaları, ayrıca Tuncay Apakgün ve Ali Yeşilada başkanlığında faaliyete geçen izcilik çalışmalarının Mezunlar Birliği kulübünde ilk toplantılarını yaparak adanın dört bir yanında ve özellikle de Girne ve köylerinde izci kaydetmeye başladıkları bildirilir. Gazete aynı sayısında ayrıca KTİB Federasyonu'na destek olmak üzere 22 Nisan ve 29 Nisan 1960 tarihli sayılarından elde edilecek gelirin bu federasyona bağışlanacağını bildirir ve “Türk haklarını koruyan ve koruyacak olan Nacak'tır. Her hakkın bir müdafii vardır. Nacak bütün haklarımızın müdafiidir.” der. Gazetenin bu sayısındaki ilginç bir ilan ise “Her gün bir Halkın Sesi gazetesi alınız.” şeklindeki bir ildir. Öte yandan gazetenin iç sayfalarında yer alan bir başka yazı ise İlder Veziroğlu imzalıdır ve “Bir Türk Sanatkârının Başarısı ve Yeşilada Teknik Atölyesi” başlığını taşımaktadır. Türk köylüsünün toprak sahibi olması ve elindeki toprağı en iyi şekilde değerlendirebilmesi için Federasyon'la Nacak gazetesi ortak duyurular yapar ve köylüyü bilinçlendirirken ekonomik sıkıntı yüzünden borçlarını ödeyebilmek için sahip oldukları Areyu'daki 6 dönüm araziye yabancılara satmak isteyen Hüseyin Yusuf ve Pervin Hüseyin ailesine Federasyon tarafından aynı bölgede yaşayan Türk alıcılar bulunur ve arazinin yabancılara satışı da engellenmiş olur.²⁰⁶ Aynı şekilde 800 sterlin borcunu ödeyebilmek için Girne'deki 3dönüm meyve bahçesini satmak isteyen Muştak Hakkı'nın bu bahçesi çok daha fazla etmesine rağmen sadece 1.000 sterlin verilmesi üzerine devreye Federasyon girer ve bahçenin gerçek fiyatından satılması sağlanır. Gazete ayrıca Federasyon tarafından desteklenen Kıbrıs Türk toplumunun aydınlanması ve bilinçlenmesi kapsamında Türk Halk Kütüphanesi idarecisi Hatice Hüseyin ile yapılan bir söyleşiyi de yayımlar (Nacak, 22 Nisan 1960). Öte yandan Nacak gazetesinin 8 Temmuz 1960 tarihli sayısı neredeyse tamamıyla Kıbrıs Türk köylüsüne ayrılmıştır ve Atatürk'ün tarım, köy ve köylüyle ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

Sonuç

Özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında bir yandan eğitim, kültür ve sosyal hayatta ayakta kalma mücadelesi veren Kıbrıs Türkleri bir yandan da siyasi örgütlenme çabalarına girişir ve Türk İşleri Komisyonu, KTKF, KATAK ve Türkiye'de Kıbrıs Türk Kültür Derneği ve Türkiye'den Mezun Kıbrıslı Türkler gibi farklı sivil toplum örgütleri vasıtasıyla örgütlenmelerini tamamlamaya çalışırlar. Esasında bütün bu kurum ve kuruluşlar Kıbrıs Türklerinin gizlive gayri resmi devlet mekanizması olarak çalışan sistemlerdir ve 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti sürecine kadar da bu şekilde bir misyon yüklenmişlerdir. Öte yandan 16 Ağustos 1960 tarihinde Londra ve Zürih anlaşmalarıyla ortaya çıkan Kıbrıs Cumhuriyeti, EOKA'nın 1 Nisan 1955 tarihinde başlattığı tedhiş eylemleri sonrasında uzun ömürlü olamaz ve 1955–1963 dönemi Kıbrıs adasının yakın tarihi açısından son derece zor, sıkıntılı ve kanlı bir dönem olarak hafızalarda yerini alır. 21 Aralık 1963 tarihi itibarıyla Kıbrıs Cumhuriyeti de fiilen ortadan kalkmış durumdadır. 1955-1963 dönemiyle ilgili olarak özellikle Nacak gazetesinin Kıbrıs Türk basınında yayın hayatına başladığı dönem son derece sarsıcı olaylara da sahne olur. Nacak gazetesi 29 Mayıs 1959 tarihinde yayın hayatına başlar ve 22 Aralık 1963 tarihine kadar haftalık olarak çıkmaya devam eder. Gazetenin yayın hayatına son verdiği tarih ise Kıbrıslı Rumların Enosis hedeflerine yönelik olarak Lefkoşa'nın Kumsal bölgesinde başlattıkları ve tarihe de Kumsal Faciası olarak geçen dönemdir. Böylece Nacak gazetesi 3 yıl, 6 ay, 24 gün yayın hayatına devam ederek

²⁰⁵ Nacak, 22 Nisan 1960

²⁰⁶ KTMA, KTKF Arşivi, Arazi ve Köyler Dosyası.

misyonunu tamamlar. Yetmişden fazla kurum, kuruluş, dernek, birlik, spor kulübü ve kooperatifin çatısı altında toplandığı Federasyon ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 16 Ağustos 1960 tarihinde ilan edilmesinin ardından esasında yavaş yavaş görevini tamamlamış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren söz sahibi olduğu sahadan çekilmeye başlamıştır. Bu bağlamda gerek federasyon içerisinde görev yapanlar, gerekse Türk toplumunun haklarını, eğitimden kültüre, sosyal hayattan ziraata, Enosis isteklerine karşı koymaktan İngiliz idaresinin tek yanlı ve haksız girişimlerine karşı koyan Faiz Kaymak başta olmak üzere bütün Kıbrıs Türk toplumu liderleri ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Kıbrıs Türk tarihinde kayda değer ve unutulmayacak hizmetlerde bulunmuşlardır.

Kaynakça

A- Arşiv Kaynakları

- 1- Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA)
- 2- KTMA Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Arşivi (KTKF)
- 3- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
- 4- Kıbrıs Türk Kültür Derneği (KTKD) Genel Merkezi Arşivi
- 5- KTMA EOKA Arşivi
- 6- KTMA TMT Arşivi
- 7- KATAK Arşivi
- 8- Genelkurmay ATASE Arşivi
- 9- İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi

B- Basılı Kaynaklar

AKKURT, Aydın, **Kutsal Kavgaların Korkusuz Neferi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Kasım 2000, Lefkoşa,
AKKURT, Aydın, **Türk Mukavemet Teşkilâtı 1957-1958 Mücadelesi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Aralık 1999,

İstanbul

ATAMER, Ali, **Bir Yastıkta 50 Yıl**, Mete Adanır Vakfı Yay., Lefkoşa, Ekim 2010

BİRİNCİ, Ergin M., **M. Necati Özkan, I. Cilt**, Necati Özkan Vakfı Yay., Mayıs 2001, Lefkoşa

DENKTAŞ, Rauf R., **Hatıralar-Toplayış 10. Cilt**, Aralık 2000, İstanbul, s. 126.

DENKTAŞ, Rauf R., **Karkot Deresi**, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Lefkoşa, Aralık 1999

ESENBEL, Melih, **Ayağa Kalkan Adam (1)**, Bilgi yay., Ankara, Nisan 1993

GAZİOĞLU, Ahmet C., **Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878 - 1960)**, Cyrep Yay., Lefkoşa, Eylül 1997

GAZİOĞLU, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II, Enosis Çemberinde Türkler**, Cyrep Yay., Nisan 1996,

Lefkoşa

GAZİOĞLU, Ahmet C., **Toplum Hizmetinde Bir Ömür; Fazıl Plümer**, Cyrep Yay., Lefkoşa, 2001

GAZİOĞLU, Ahmet C., **Direnış Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Durum 1958-1960**, Cyrep

Yay., Lefkoşa, Temmuz 2000

GAZİOĞLU, Ahmet C., **Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Cyrep Yay., Nisan 1998, Lefkoşa

FOOT, Hugh, **A Start in Freedom**, Hodder and Stoughton, Londra, 1964

KAYMAK, Faiz, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Yayına Hazırlayan Müfide Zehra Erkin, Alpay

Basımevi, İstanbul, 1968

KESER, Ulvi, **Yardım Et Komşu; İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardım Faaliyetleri**,

Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Ankara, Kasım 2005.

KESER, Ulvi, **Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi (μεγάλος λιμός) ve Türkiye**, IQ Yayınları, İstanbul, 2008.

KESER, Ulvi, **Kızılay Belgeleri Işığında Yunanistan'da Ölüm, Açlık, İşgal, 1939-1949**, Türk Kızılay'ı Tarih

Serisi, Kızılay Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010

KOUCHOUK, M. Fazıl, **The Voice of Cyprus**, Lefkoşa, Kasım 1956

KÜÇÜK, Fazıl, **Evkaf'ın Kayıtsız Şartsız Topluma Devri-Teslimi 56 Yıl Süren Kavga**, Yayına Hazırlayan

Altay Sayıl, KKTC Vakıflar İdaresi Yay., Nisan 1999, Lefkoşa,

MÜTERCİMLER, Erol, **Kıbrıs Harekatı'nın Bilinmeyen Yönleri**, Uluslararası İlişkiler Ajansı Yay., İstanbul,

1990

NESİM, Ali, **Batmayan Eğitim Güneşlerimiz**, Lefkoşa, 1987

SPECIAL COMMITTEE ON CYPRUS AFFAIRS, **Cyprus; Past - Present- Future**, Ankara, 1964

TEKAKPINAR, Kemal ve Demiray Doğasal, **Dr. Fazıl Küçük 1906-1984**, Lefkoşa, 1991

YÜCELEN, Hasan, **Akıncılar (Luricina) Türklerinin Yüz Yıllık Varoluş Mücadelesi**, Lefkoşa, Mart 2006

C- Makaleler

EVRE, Bülent, “Kıbrıslı Bir Portre: Müftü Mehmet Dana Efendi”, **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, Ankara, s. 12.

KÜÇÜK, Fazıl, “Kıbrıs Türk’ünün Geçirdiği Acı Günler”, **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, Sayı 1, Ocak-Şubat 2002, Ankara, s.7-8.

ÖZSARUHAN, Hami, “Emektar üyelerimiz”, **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, No.5, Kasım 1998, Ankara, s. 33-35.

D- Süreli Yayınlar

Halkın Sesi

Zafer

Nacak

Yeşilada

KTKF Aylık Bülteni

Ortam

Kıbrıs Mektubu

Söz

Son Posta

İstiklal

Ç- Sözlü Tarih Çalışması

1- Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme

2- 1955 sonrası Kıbrıs’ta Volkan mensubu Gülten Keser ile 15 Nisan 2007 tarihinde Anamur’da yapılan görüşme.

3- KKTC’nin ilk Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme

4- TMT Limasol Sancağı mensubu merhum Aydın Aygın ile 20 Ağustos 2004 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

5- Mehmet Ali İzmen’le 12 Ekim 2006 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

6- Dr. Ayten Berkalp’le 17 Mart 2011 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

E- Elektronik Kaynaklar

<http://www.ortamgazetesi.com/index/php/cat/col/114/art/4377>

<http://haberkibris.com/turkiyede-ilk-kibris-mitingini-biz-duzenledik-2012-04-19.html>

<http://www.kibrispostasi.com/print.php?int=4856>

<http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/115/kavga-buyuk-sebep-kucuk-iii/84>

F- Diğer Kaynaklar

BYGM, Olayların Takvimi

Kıbrıs’taki İngiliz idaresi tarafından basılan yıllık rapordan (Annual Report) istifade edilerek hazırlanmış 3 yıllık değerlendirme raporu. Government of Cyprus, Review of Events In Cyprus 1955-1957, Lefkoşa, 1958

4 - Siyasi ve Sosyal Olaylar

İngiliz İdaresi Döneminde Kıbrıs'ta Ermeni Faaliyetlerinin İlk Yıllarına Bir Bakış

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN
Karatekin Üniversitesi / Çankırı

Doç. Dr. Yıldız DEVECİ BOZKUŞ
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara

GİRİŞ

Bu bildiriye Kıbrıs adasının İngiliz idaresine geçişi sonrasında adadaki Ermeni örgütlerinin faaliyetleri üzerine odaklanırken, bu faaliyetlerin nasıl icra edildiğini Anadolu ve uluslararası bağlantılarını, coğrafyanın stratejik kullanımını konusundaki çabalarını, Osmanlı devletinin bu faaliyetler karşısındaki önlemlerini ve karşı faaliyetlerini arşiv belgelerine yansıdığı şekliyle açıklamak hedeflenmiştir. Adada bulunan Ermeniler üzerine Türkçe literatürde hem 19. yüzyıl öncesi hem de 19. yüzyılı kapsayacak yazılar bulunmaktadır. Yayımlanmış makale ve bildirilerden özellikle İngiliz idaresi döneminde Ermeni faaliyetleri konusunun ilgi çektiği görülmektedir. Ermeni faaliyetlerinin silahlı organizasyonu da içeren siyasal bir harekete dönüşmesi adadaki İngiliz idaresi ve İngilizlerin Anadolu'da sürdürdükleri genel Ermeni politikalarıyla ilişkilidir. Bu açıdan adanın İngiliz idaresine geçişinden hemen sonra Ermeni örgütlerinin faaliyetleri için üs bölgesi haline gelmesi tabiidir. Kıbrıs'taki Ermeni faaliyetleri konusunda yapılan çalışmalarda konu daha çok olay odaklı olarak ele alınmış ve olaylar kronolojik sırayla izah edilmiştir.¹ Osmanlı arşivlerine dayalı bu çalışmalar gibi bizim de bildirimizin esas kaynağını Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmuştur. Dolayısıyla aynı belge külliyyatının konu başlığımıza uygun olanlarının kullanılması söz konusudur. Bu bildiri de dâhil olmak üzere konuyu işleyen Türkçe araştırmalarda Ermeni kaynaklarının hemen hiç veya doğrudan Ermeni örgüt faaliyetlerini kaydeden diğer kaynakların mesela İngiliz kaynaklarının yeterince kullanılmaması bu konudaki bütün çalışmaların ortak eksikliğidir. Gerçi Ermeni faaliyetlerinin icrasındaki formülasyon hemen her yerde benzerlik göstermektedir. Bu açıdan farklı coğrafyalardaki Ermeni faaliyetleri ve Ermeni örgütlerinin organize olma biçimlerini açıklayabilecek bir metodolojinin olduğu söylenebilir. Bu metodoloji “komita, kilise, basın, aktif siyasi aktörler, yabancı güçler ve bunların nüfuz ettiği kitle” arasında kurulan bağ üzerinden inşa edilmiş bir yapıya sahiptir. Ayrıca bu yapı içerisindeki kitlenin bulunduğu coğrafyanın siyasal coğrafya açısından kapasitesi Ermenilerin organizasyon imkânlarını artırmıştır. Kıbrıs adası bu bakımdan önemi tartışılmaz bir coğrafyayı işaret

¹Aynı konuyu ele alan çalışmalar için bkz. Mehmet Demiryörük, “Ermeni Olayları ve Kıbrıs (1888–1912)”, *ERMENİ ARAŞTIRMALARI*, Sayı 20-21, Kış 2005-İlkbahar 2006; Necla Günay, “Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi”, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, s.115-126.; Songül Ulutaş, “Çukurova Bölgesi Ermeni Olaylarında Kıbrıs'ın Rolü”, *III. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu*, s.85-93. Yazarın bahsettiği fakat künyesi konusunda açıklama yapmadığı bildiri kitabının basılıp basılmadığını gösteren bir işarete ve kitabın künyesine ulaşılammıştır. Bildirisini paylaştığı www.academia.edu/.../ÇUKUROVA_BÖLGESİ_ERMENİ_OLAYLARINDA_KIBRIS...adlı internet adresine bakılabilir.)

eder. Bu bildiri de uzun uzadıya Ermeni olayları tarihinden bahsetmek gibi bir gayret görülmeyecektir. Esas vurgumuz istihbarat, tedbirler, coğrafyanın kullanılması üzerinedir. Kullanılan belgeler 1890'lı yıllara aittir ki Anadolu'da ki Ermeni faaliyetlerinin yükselişe geçmesine paralel bir hareketliliği göstermesi açısından önemlidir.

KIBRIS COĞRAFYASININ İMKÂN LARI

Belli bölgelerde yoğunlaşmış olsa da tebaasının önemli bir kısmı Ermenilerden oluşan Osmanlı Devleti'nin idaresindeki toprakların büyük bir kısmında küçük dağınık topluluklar halinde yaşayan Ermeniler bulunmaktaydı. Kıbrıs adası da buradaki varlıkları yüzyıllar öncesine dayanan küçük bir Ermeni nüfusu barındırıyordu.² Adada yerleşik Ermeniler coğrafyanın sunduğu tabii imkânlar ve Kıbrıs'ın fethinden sonra Osmanlı devletinin sağladığı güvenli ortam sayesinde Osmanlı ülkesinin diğer birçok yerinde olduğu gibi burada da ustalık gerektiren zanaatlar ve ticari faaliyetlerde öne çıktılar.³ Adanın genel tarihine bakıldığı zaman Osmanlı öncesi döneme göre dini örgütlenme ve ticari faaliyetleri organize etme konusunda nispi rahatlık yaşayan Ermenilerin Anadolu'da yüzyıllardır olduğu şekliyle birlikte yaşama konusundaki pratikleri 19. yüzyılın son çeyreğine kadar geleneksel kurumlar üzerinden devam etmişti. Bu yüzyılın ikinci yarısına kadar Ermenilerin Osmanlı devletiyle arasındaki münasebetin esası millet sisteminin bir parçası olarak reaya veya tebaa hukukunun kabulleri çerçevesinde olmuştu.⁴ Özellikle yüzyılın sonlarına doğru çatışmayla belirginleşen Osmanlı Devleti ve Ermeni tebaasıyla olan ilişkilerindeki kontrol edilemeyen çözümlenin siyasal boyutları Anadolu'da yaşananlara paralel bir şekilde Kıbrıs adasına da yansımıştır. Bu yansıma Kıbrıs'ın Anadolu'daki Ermeni faaliyetlerine lojistik ve siyasal yardımla destek sağlayabilecek stratejik bir harekât noktası şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir. Ermeni ve Müslüman tebaa arasında Anadolu'daki çatışma, mahalli unsurların arasındaki huzursuzluk ve basit asayiş olaylarıyla provoke edilip zaman zaman isyana varan boyutlara ulaşmıştır. Yaşanılan mahalli olaylar ve isyanlar artık ulusal kamuoyunda olduğu kadar uluslararası kamuoyunda da duygusal bir paylaşım alanı oluşturmuştur.⁵ Bunda Ermenilerin kilise gibi geleneksel kurumlarının dışında modern siyasal örgütler vasıtasıyla kurdukları ağın daha büyük etkisi olmuştur. Kıbrıs, Osmanlı idaresinden çıkıp İngiliz idaresine girdiği dönemde Ermeni örgütlerinin özellikle deniz vasıtasıyla bağlantı kurulabilen Anadolu'nun güneyine ve Suriye kıyılarına doğru hareket alanını genişletme çabalarında bir üs bölgesi rolü üstlenmiştir.⁶

²Alexander-Michael Hadjilyra, *The Armenians of Cyprus, Kalaydjian Foundation*, 2009, s.10–22; Noubar Maxoudian, *An Early Colony: History of the Armenians in Cyprus, ArmenianReview*, Vol. XI, No. 1, 1958, Watertown, Massachusetts, 1958, s.73–77.

³Eftal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ermeni Toplumunu ve Faaliyetleri", *Yeni Türkiye*, Sayı 60, 2014, s 523.

⁴ Osmanlı millet sistemi için bkz. M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul 2004.

⁵Ermeniler üzerine oldukça geniş bir literatür oluşmuştur., fakat bizim konumuzla ilgili olan daha çok Ermeni Meselesi ile ilgili literatürdür. Gerçi literatürün büyük kısmı mesele üzerinde durur . Kıbrıs Ermenilerinin siyasi faaliyetleri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Ermeni Meselesinin ortaya çıkışıyla ilgili bkz. Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878–1897)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

⁶Bkz. Songül Ulutaş, a.g.m.,

Bildirinin bu kısmının başlığında kullandığımız Kıbrıs coğrafyasının imkânları ifadesiyle Ermenilerin Kıbrıs'taki serbest örgütlenme imkânı ve bu örgütlenmenin Anadolu ile her türlü bağlantıya fırsat veren coğrafi yapısı kast edilmektedir. Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçmesiyle birlikte burada bulunan Ermeni topluluğun faaliyetleri ve bunların diğer bölgelerdeki Ermenilerle iletişimleri Osmanlı Devletinin doğrudan kontrolünden çıkmıştır. Ermeni meselesini özellikle Berlin anlaşması sonrasında himayesine almış gibi görünen İngiliz idaresinin buradan organize edilecek veya diğer merkezlerdeki organizasyonları buradaki bağlantısı konusunda müsamahakâr davranacağı açıktır. Konumuz doğrudan bu olmadığı için İngilizlerin bu anlamdaki katkıları üzerinde durulmayacaktır. Ancak meselenin İngiliz himayesine girişi ve İngiliz diplomasisinde özellikle Osmanlı Devleti üzerindeki müdahalelerin kaynağı olması bakımından dolaylı etkileri olduğu belirtilmelidir. Özellikle 1890'lı yıllar Osmanlı Devleti'nin Ermeni isyanlarıyla hem asayiş hem de diplomasi anlamında yoğun mücadelesiyle geçmiştir. Yabancı bir devletin idaresinde olmasına rağmen bölgesel iç ve bunu besleyen dış tehditlerin coğrafi, tarihi, kültürel, ekonomik bağların da referansıya daha güçlü uygulanabildiği üs bölgesi haline gelen Kıbrıs merkezli faaliyetlere karşı yürütülen mücadele oldukça sıkıntılı olmuştur. Adanın bu anlamdaki misyonu günümüze farklı şekilde yansıyan problemleriyle hala devam etmektedir.

Kıbrıs'ta daha önce belirtildiği gibi yüzyıllar öncesinden beri Ermeni yerleşimi bilinmektedir. Ermeni nüfusun adadaki varlığı altıncı yüzyıla kadar götürülür. Esir, Asker ve göçmen gibi unsurlarla adaya Ermeni nüfusu gelmiştir. 10. yüzyılda Ermeni Psikoposluğu'nun açılmasıyla Ermenilerin adadaki varlığına kutsal bir hava katılmıştır. Lefkoşa'da açılan bu psikoposluğu Magosa'daki takip etmiştir. 1080 yılında Klikya'da kurulan prenslikle Kıbrıs adasının ilişkileri belirgin düzeydedir. Özellikle Arap-İslam saldırıları nedeniyle olmak üzere Anadolu'dan kaçan Ermeniler için ada bir sığınak noktası olmuştur. Kıbrıs adasının Anadolu coğrafyasıyla sığınak olma noktasındaki tarihsel bağı sonraki süreçlerde de meşru veya gayri meşru geçiş ve kaçışlarla devam etmiştir. Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından alınmasının Ermeniler lehine sonuçlar doğuracağı yönünde bir beklenti olduğu fetih esnasında Osmanlı Ermeni ilişkilerindeki samimi bağları gösteren bazı örneklerden anlaşılmaktadır. Ermeniler, 1570'de Lefkoşa'nın alınmasında Baf kapısını açarak Osmanlılar lehine rol oynamışlar ve Osmanlıların adaya çıkışı Ermeniler arasında ilgiyle karşılanmıştır. Fetihle birlikte kendi isteğiyle gelenlerin dışında Osmanlı'nın iskân politikasının bir parçası olan şenlendirme usulüyle buraya göç ettirilenler olmuştur. Adadaki Ermenilerin bir kısmı demircilik, bakırcılık gibi ustalık gerektiren işlerle uğraşırken özellikle İran'dan gelenlerin tüccar kimliğiyle öne çıktığı bilinmektedir.⁷

VI. yüzyıldan itibaren çeşitli nedenlerle Ermeni nüfusun yerleştiği Kıbrıs'ta, Anadolu'da başlayan Ermeni olayları ve İngiliz idaresine girmeden önce Ermenilerle Müslümanlar arasında organize bir çatışma olduğunu gösteren herhangi bir kayıt görünmemektedir. Yüzyıllar boyunca dini, siyasi, ticari faaliyetleri nedeniyle yapılan göçler 19. yüzyılın son çeyreğinde siyasi içerik anlamında modern dünyanın ideolojik imkânlarından oldukça fazlasıyla istifade etmiş bir nüfus hareketliliğine dönüşmüştür. Osmanlı belgelerine yansıyan şekliyle bunlar şüpheli hareketlerdi. Her ne kadar idare İngilizlerin elinde olsa da Osmanlı Devleti istihbarî faaliyetler yoluyla bölgede olup bitenlere dair bilgi edinebiliyordu. Bilgi edinmiş olmanın İngiliz idaresindeki bir adaya müdahale anlamında pratikte ne gibi bir faydası olabilirdi? Tabii ki Kıbrıs adasından ziyade oradaki hareketliliğin Osmanlı

⁷Özkul, a.g.m, s. 523-524.; Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Ermeni Toplumuna Kesitsel Bir Bakış 1915-1963", *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak 2015, Sayı 2, s.52-59.

coğrafyasına ulaşan bağlarının tespiti ve bunlarla ilgili önlem alınması bu bilgidен geçiyordu. Aşağıda Osmanlı belgelerine yansıyan bu raporlar ve alınmak istenen önlemlere değinilecektir.

FAALİYETLER VE TEDBİRLER

Ermeni faaliyetleri Osmanlı ülkesinde Mersin'den Suriye'ye uzanan Kıbrıs'ın da kuzey sahillerindeki liman ve uygun çıkış noktalarını kapsayacak şekilde vapur ve kayıkların kullanımıyla gerçekleşmektedir. İnsan hareketliliği ve yasaklanmış malzeme nakliyle gündeme gelen bu faaliyetler Osmanlı Devleti tarafından hem içeriden alınan istihbarat hem de belirli tarassut noktalarından izlenmektedir.⁸ Ermeni sayısı nüfusun diğerlerine oranla oldukça az görünen Kıbrıs'ta İngiliz idaresiyle birlikte artış olmuştur ki bu artışla ancak beş altı yüz civarında bir sayıya ulaşılmıştır, fakat gelen istihbaratta bu sayıyla ilgili bini geçtiğine dair bilgi vardır.⁹ Muhtemelen bunlar yerleşik olandan ziyade dışarıdan gelip Anadolu'daki ayaklanma girişimleri için harekete geçmeye hazır olarak bekleyenlerdir.

Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçmesiyle Anadolu'daki Ermeni olaylarının yükselişi eş zamanlı olmuştur. Bu durumda Osmanlı Devleti istihbarı çalışmaları güçlendirmeye çalışmış ve bununla ilgili tedbirler almıştır. Belgelerde dikkat çekici olan özellikle farklı yerlerden gelen şüpheli şahısların hareketliliğinin izlenmesi neticesinde bunların özellikle Adana civarı olmak üzere Anadolu topraklarına dönük bir icraatta bulunacakları endişesi taşınmasıdır. Kıbrıs'ta izlenen şüpheli Ermeni hareketliliğiyle ilgili istihbaratın sağlamaştırılması için civardaki dil bilen görevlilerden yararlanılmak istenmiştir. Mesela Kıbrıs'taki şüpheli durumun yabancı dilleri bilen Kaymakam Esad Bey tarafından kılık değiştirerek araştırılması yönünde Adana Fevkalade Hal Kumandanlığına yazı gönderilmiştir. Esad Bey'in bu göreve atanmak istenmesinde Kıbrıs'ta bin kadar Ermeni eşkıyasının toplanmasıyla ilgili alınan bilgi etkili olmuştur.¹⁰ Bunların 1312(1896–97) yılının Mart, Mayıs ve Haziran sonlarında Süveydiye ile Karataş arasındaki sahilden Zeytun'a hücum etmeyi planladıkları yönünde istihbarat alınmıştır. Bu bilgi sonradan adadaki mevcudun iki bine çıkması durumunda bu planın gerçekleştirileceği yönünde alınan bilgiyle değişmiştir. Bu bilginin doğruluğunun araştırılması istenmiştir.¹¹

Ayrıca adada Ermeni komitesi teşkil edildiğine dair bilgi de bulunmaktadır. Troşak (Taşnaksutyun) adındaki bu komitanın Halep ve Adana Ermenileriyle ilişki içinde olduğu bildirilmiştir.¹² Kıbrıs'ta bu süreçte Troşak dışında Hınçak, Abday Habun ve Tacank adlı komitalar da

⁸ BOA., MKT. MHM., 537/11-1-2.

⁹ Ulutaş, a.g.m., s.6.

¹⁰ BOA., MKT.MHM., 537/11-2-1; BOA., MKT. MHM., 537/11-3-1 (5 Haziran 312-17 Haziran 1896);

¹¹ BOA., MKT. MHM, 537/11-4-1, 4 Haziran 312 (16 Haziran 1896)

¹² BOA., DH.TMIK.M., 5/48, 15/Z /1313 (9 Haziran 1895); BOA., MKT.MHM, 537/14-2-1- 23 Mayıs 312 (4 Haziran 1896); *Ermeni Komitalerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi* , Hazırlayan: Halil Erdoğan Cengiz , Ankara 1983, s.23.

bulunmaktadır.¹³Ermeni komitacılarının kendi aralarında haberleşmeyi vapur kahvecileri aracılığıyla yaptıkları bilgisi edinilince Zabtiye ve Bahriye nezaretlerinden ilgili yönetmelikleri gereği bu konuda dikkatli ve müdahil olmaları istenilmiştir.¹⁴Alınan istihbaratla Troşak komitasının haberleşme usulleri öğrenildiği gibi Adana civarına yapılacak harekât düşüncesi de ortaya çıkmıştı. Planlanan saldırı Anadolu sahillerinin muhafazasından dolayı riskli görünüyordu. Mevcut sayıyla bu saldırının yapılması güçtü. Bunun üzerine orada bulunan Ermenilerden bir kısmının Amerika'ya bir kısmının da memleketlerine dönmeyi kararlaştırdıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda araştırmaların devamı istenmektedir.¹⁵

Ermeni komitalarıyla ilişkisi olan bazı kişilerin ifadesinde komitanın en aktif olduğu yerlerden birinin Kıbrıs olduğuna dair bilgiyle birlikte, Suriye, Mersin sahilinden silah ve diğer malzemelerin geçirileceği yönünde bilgi edinilmişti. Bir takım yasadışı muzır şahsın kontrol edeceği faaliyette yelken kayıkları ve posta vapurları kullanılacaktı. Bu vasıtalarla gelen şahısların bir kısmı köylere, Lefkoşa civarındaki manastıra ve bir kısmı da yabancı ülkelere gitmeyi planlamışlardır. Dışarıdan gelenler manastıra kabul edilmemiş burada üç dört kişi, Tuzla'da ise yirmi otuz kadar yabancı Ermeni bulunduğu öğrenilmiştir. Bu şahıslar ve diğer firariler Saatçi Mardirus tarafından himaye edilmekte ve eski firarilerden Dava vekili Sivaslıyan'ın talimatlarıyla hareket etmekteydiler. İlgililerden elde edilen bu bilginin doğruluğunun teyidi istenmiştir.¹⁶

Kıbrıs naibinden 2 Teşrin-i evvel 1321 (15 Ekim 1905) tarihinde gönderilen bir yazı da, Ermeni komitası üyelerinden bazı kişilerin silah ve yasak maddelerin sevki için Suriye, Mersin, İskenderun sahilini kullandıkları yönünde yukarıdaki bilgiyi teyit etmektedir. Ayrıca naibin gönderdiği yazı yabancı ülkeler ve Kıbrıs'ın bazı mahallerinde yaşayan Ermenilerin Adana civarında yapılacak bir ihtilalin peşinde oldukları şeklinde daha önce elde edilen istihbaratı destekleyen bilgiyi doğrulamaktadır. Yazışmalarda mevcut hal hakkında bilgi verilirken alınması gereken tedbirler konusunda da teklifler sunulmaktadır. Teklif edilen tedbirler klasik tedbirlerdir. Beyrut'tan Mersin'e kadar olan tam olarak Kıbrıs adasının karşısındaki sahilin hem kara hem deniz yoluyla kontrol altına alınması, mevcut tedbirlerin güçlendirilmesi ve bölgenin sürekli gözlem altında tutulması istenmektedir. Beyrut vilayetinden gelen cevabi yazıda esas gözetimin deniz yoluyla yapılması, bu yapılmadığı takdirde sahilin kontrolünün zor olacağı belirtilmiştir, fakat yeni bir problem vardır bu kontrolü yapacak gemilerin kömürü olmadığı gibi talep edilen kömür parasının tamamı da alınamamıştır.¹⁷

¹³ Ulutaş, a.g.m. s.5.

¹⁴ BOA., MKT. MHM., 537/14-2-1- 23 Haziran 312 (4 Haziran 1896); BOA., MKT.MHM., 537/14-3-1- 23 Haziran 312 (5 Temmuz 1896)

¹⁵ BOA., MKT.MHM., 537/14-3-1, 23 Haziran 312 (5 Temmuz 1896)

¹⁶ BOA., MKT.MHM., 615/3-002-001.

¹⁷ BOA., MKT.MHMB. 541/30-6-1, 16 Kanun-ı evvel 313 (28 Aralık 1897)

Belgelerden Kıbrıs'ta toplanan Ermeni fesatçılarının hazırlıkları konusunda sürekli bilgi akışı olduğu anlaşılmaktadır. Sahilin denizden muhafazası için Mersin ve İskenderun'dan istimbot veya vapur hareket ettirilmesi istenilen Beyrut'taki Bahr-i Sefid Filosu Komutanlığının verdiği cevaptan, istimbotların tamir için Dersaadet'e gönderildiği, İskenderun ve Yumurtalık'ta bulunan vapurlarına kömürü olmadığı ve bunlara tahsis edilen paranın yetmediği anlaşılmaktadır.¹⁸ Ermeni komitacılarının Adana civarında çıkarılacak ayaklanmaya destek için kayıklarla sahile, oradan da civar köylerde saklanarak Zeytun'a ulaşmaları planlanmaktadır. Bu konuda bölgedeki askeri birim ve vilayet idareleri uyarılmıştır. Tedbirle ilgili teklifler birbiriyle benzer şekildedir; Sahil muhafaza altında olmalı ve düzenli gözlem yapılmalıdır. Ayrıca Süveydiye'den Mersin'e kadar Karakol vazifesi görecektir vapur tahsisi istenmiştir. Alınacak önlemlerden biri de İskenderun ve Mersin iskelelerinde olduğu gibi Lazkiye ve Silifke'nin Taşucu mevkiinde birer iskele heyeti ve tesisi kurulması gerekmektedir. Karaağaç'ta bulunan gözetleme kulesinin ise bir an önce bitirilmesi ve buraya atanacak iskele heyetindeki polis ve komiserlerin mahalli iyi tanıyan birilerinden olması istenmiştir. Mersin, İskenderun, Lazkiye, Taşucu mevkilerinin bir mıntika olması bunların her birinin idare ve nezareti iskele memurlarına ait olmak üzere Halep ve Adana Fevkalade Kumandanlığı vekâletince seçilip tayin edilmeleri düşünülmüştür. Sahilin gözlemlenmesini üstlenecek dirayetli bir müfettiş ve ihtiyaç duyulan heyet üyelerine dolgun maaş verilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁹

Yukarıda belgelere yansıyan örnekler bize bölgedeki sorumluların benzer tespit ve teklifler sunduğunu göstermektedir. Bu tespitlerin birçoğunun istihbarı bilgi olması sürekli teyide ihtiyaç duyulmasını gerektirmiştir. Alınan tedbirlerin ne derece başarılı olduğıysa ayrı bir konudur. Anlaşılabacağı üzere Kıbrıs Ermeni komitaları ve faaliyetlerinin iki cephesi bulunmaktadır. Birinci cephesi Anadolu'daki komita faaliyetlerine lojistik destek niteliğinde yardımı organize etmek ve coğrafyanın sunduğu imkânları değerlendirip burayı üs bölgesi olarak kullanmaktır. Bunun için vapur veya kayık gibi deniz ulaşımı vasıtalarıyla üs bölgesinin karadan keştiği hareket noktalarını çıkarma ve kaçak geçişler için sürekli kullanışlı hale getirmeye çalışmışlardır Anadolu kıyılarındaki keşişen kara noktaları aynı zamanda iç kısımlardaki Ermeni yerleşimlerine açılan kapı durumundaydılar Bu civarda yaşayanlar Adana havalisindeki askeri nitelikli isyanların planlanmasında tabii destekçi olarak gözetilmişler, özellikle eleman ve lojistik destek kaynağı olarak düşünülmüşlerdir.

Ada merkezli Ermeni faaliyetlerinin diğer cephesi ise buraya farklı amaçlarla gelip giden, diğer ülkelerden gelen veya ulaşmak isteyen Ermeniler için de rahat faaliyet yürütülebilen geçici üs bölgesi olmasıdır. Kıbrıs adasının kuzeyindeki ulaşım noktaları Anadolu coğrafyasının kritik noktalarıyla birbirini örter vaziyettedir. Bunun için aynı yerler ve hareket noktaları kullanılmıştır, fakat alınan her türlü tedbir girişimine rağmen gizli faaliyetler devam etmiştir. Coğrafyanın zor koşulları tedbirleri imkansızlıklarla test etmiştir. Osmanlı devleti olayları yakından takip ettiği ve buna göre mahalli ve merkezi düzeyde tedbirler almak istediği görülmektedir, fakat faaliyet alanını kontrol edebilecek imkânlar yeterli değildir. Her ne kadar teknik zafiyetler ve maddi problemler gibi görünse de iç güvenlikteki huzursuzluklar bölgenin kontrolünün sağlanmasını zorlaştırmıştır. Deniz yolu ulaşımının

¹⁸ BOA., MKT. MHM, 541/30-1-1.

¹⁹ BOA., MKT. MHM, 550/2-2-1.

kontrol edilmesi muhakkak gerekiyken bunu yapacak malzemenin teknik nedenler ve maddi imkânsızlıktan kaynaklı olarak istenildiği gibi kullanılamaz halde olduğu anlaşılmaktadır. En büyük sıkıntı vapurlara rağmen vapurları harekete geçirecek kömürün yokluğu ve buna göre ödeneğin olmaması veya eksik olmasıdır.²⁰

SONUÇ

Bildirinin girişinde belirttiğimiz gibi bu konuda yazılmış az sayıda-ki bunlar da makale türündendir- metnin referans kaynağı Osmanlı belgeleri olmuştur. Dolayısıyla konuya ilişkin metinlerin bir cephesi hep eksik kalmıştır. Tabii ki bu sadece Kıbrıs'taki Ermeni faaliyetleriyle ilişkili değildir, Anadolu'daki Ermeni faaliyetleri için de geçerli olan bir problemdir. Kullandığımız belgeler istihbarat ağırlıklı ve birbirini takip eden yazışmalardan ibarettir. Belgelerin bu niteliği sayısal çokluğa rağmen muhtevayı sınırlandırmaktadır. İstihbarattan gelen bilgilerin doğruluğu her zaman diğer bilgilerin desteğiyle teyide muhtaçtır, hele bu belgeler aradan geçen yüz sene sonra yeniden ele alındığında kullanımında daha dikkatli olunmalıdır. Ayrıca gelen bilgilere karşı alınması gereken tedbir ve tekliflerin icra edilip edilmediğinin tespiti de sağlam bir metin çıkması için gerekli olmasına rağmen konuya ilişkin mevcut metinlerde bunun örneklerine rastlanmamaktadır. Kısaca Kıbrıs'ta İngiliz idaresinin başlangıç yıllarındaki Ermeni faaliyetleri, Kıbrıs'ta örgütlenmiş Ermeni komitaları tarafından üretilmiş yazılı metinler başta olmak üzere Osmanlı arşivi dışındaki farklı kaynakların kullanımıyla konuyla ilgili tatmin edici metinleri ortaya çıkaracaktır. Bunun yanı sıra Ermeni komitacılarının faaliyetlerine karşı alınan önlemlerin bütünüyle ortaya konulması ortaya çıkan metinleri sadece karşılıklı tespit ve teklifi içeren yazışmaların çevirisi olmaktan kurtaracaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA., MKT. MHM., 537/11-1-2.

BOA., DH.TMIK.M., 5/48, 15/Z /1313 (28 Mayıs 1896)

BOA., MKT. MHM, 537/11-4-1, 4 Haziran 312 (16 Haziran 1896)

BOA., MKT. MHM, 541/30-1-1.

BOA., MKT. MHM., 537/11-3-1, 5 Haziran 312 (17 Haziran 1896)

BOA., MKT.MHM, 537/14-2-1- 23 Mayıs 312 (4 Haziran 1896)

BOA., MKT.MHM, 550/2-2-1.

BOA. MKT. MHM.,, 541/30-1-1.

BOA., MKT.MHM., 537/11-2-1.

BOA., MKT.MHM., 537/14-3-1, 23 Haziran 312 (5 Temmuz 1896).

BOA., MKT.MHM., 615/3-2-1.

BOA., MKT.MHMB. 541/30-6-1, 16 Kanun-ı evvel 313 (28 Aralık 1897)

Makale ve Kitaplar

Alexander-Michael Hadjilyra, *The Armenians of Cyprus, Kalaydjian Foundation*, 2009, s.10-22,

Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

Eftal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ermeni Toplumunu ve Faaliyetleri", *Yeni Türkiye, Sayı 60*, 2014, s 523.

Ermeni Komitalerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi, Hazırlayan: Halil Erdoğan Cengiz, Ankara 1983.

M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul 2004.

Mehmet Demiryürek, "Ermeni Olayları ve Kıbrıs (1888-1912)", *ERMENİ ARAŞTIRMALARI*, Sayı 20-21, Kış 2005-İlkbahar 2006.

Necla Günay, "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi", *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007, s.115-126.

Noubar Maxoudian, "An Early Colony: History of the Armenians in Cyprus", *Armenian Review*, Vol. XI, No. 1, 1958, Watertown, Massachusetts, 1958, s.73-77.

Songül Ulutaş, "Çukurova Bölgesi Ermeni Olaylarında Kıbrıs'ın Rolü", *III. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu*, s.85-93.

Ulvi Keser, "Kıbrıs'ta Ermeni Toplumuna Kesitsel Bir Bakış 1915-1963", *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak 2015, Sayı 2, s.52-59.

Balkan Savaşları Sırasında Yunanistan'ın Kıbrıs'tan Asker Toplama Faaliyetleri ve İngiltere'nin Tepkisi

Yard. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE
Dokuz Eylül Üniversitesi / İzmir

Osmanlı döneminde nüfus çoğunluğu Ortodoks Rumlardan oluşan Kıbrıs Adası 1878 yılında İngiltere'ye bırakıldı.¹ Bu durum 1830 yılında kurulan bağımsız Yunan krallığı için önemli bir paradoks idi. Yunanistan'ın kuruluş süreci olan 1821 ayaklanmalarında Kıbrıs'ta, Rumların çoğunlukta olduğu diğer coğrafyalarında olduğu kadar büyük bir ayaklanma olmadı. Öte yandan Kıbrıs Adası da kara Yunanistan'ına bir hayli uzaktı. Dolayısıyla yeni kurulan Yunan Krallığı için bazı topraklar ileride alınmak için rezerve edilmişti. Yunanistan'ın "büyük ülkü-megali idea" sı olan bu rezerve edilmiş topraklardan birisi de şüphesiz ki Kıbrıs Adası idi.

Kıbrıs'ın İngilizlere devredilmesinin Yunanistan için birinci önemi şu idi; yeni Yunanistan yönetiminin rezerve toprakları, Osmanlı mülkü idi. Bu durumda elinden toprak alınacak açık hedef de Osmanlı idi. Halbuki Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılması ile elinden toprak talep edilen ülke Osmanlı olmaktan çıkıp, İngiltere olmuştu. Bu durum Yunanistan için yeni bir pozisyon gerektiriyordu. Zira Osmanlı'ya karşı yürütülen yayılma siyaseti İngiltere'ye işlemezdi. İngiltere için de Kıbrıs, doğu Akdeniz politikası açısından önemli idi.

Paradoksun diğer tarafında, yeni Yunanistan için bu durum şöyle bir avantaj da sağlayabilirdi. İngiltere'nin önderliğindeki Avrupa devletleri Yunanistan'a yepyeni, daha önce olmayan bir krallığı ihya edip vermişlerdi dolayısıyla bir adayı da verebilirlerdi. 1878'den 1914 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ı resmen kendisine ilhak edişine² kadar bu ikilem Yunan Krallığının siyasi bir paradoksu olarak kalmıştır.

Büyük Yunanistan hayalinin sınırlarında kalan Kıbrıs Adası için İngiltere de geleneksel politikasını, yani her iki tarafı da rahatsız etmeme politikasını izlemiştir. Adanın Osmanlı mülkü olduğu ve böyle kalacağı her fırsatta hem Osmanlı yönetimine hem de adadaki Müslümanlara hatırlatılmış, Osmanlı hukukuna hiçbir şekilde hanel getirilmeyeceği 1914 yılına kadar hep söylenmiştir.³ Buna karşın hem Yunanistan, hem de adadaki Ortodoks Rumlar, adanın daha rahat yönetilmesi için küstürülmemiş, büyük ülkülerinin tezahürü olan "Enosis"⁴ kabul edilmemekle birlikte gündemden de düşürülmemiştir.

Yeni Yunanistan, megali ideası için diğer rezerve topraklarda olduğu gibi Kıbrıs'ta da enosis çerçevesinde kiliselerde ve okullarda önemli ölçüde propaganda faaliyetleri yürütüyordu. Bu çerçevede işlenen tema ada Rumlarının, kutsal Helen davasının neferleri olduklarının canlı tutulması idi. Bu amaçla adalı yerli Rum halkının Yunanistan'ın yayılmasında katkısı oluşturulmalı idi. Yunanistan'ın büyümesi için bütün Rumlar gibi Kıbrıslı Rumlar da gayret göstermeli idiler. Nitekim Yunanistan'ın bütün büyüme savaşlarında, amaca yönelik olarak adadan Helen ordusu için gönüllü askerler toplanmıştır. Böylece hem yeni savaşçılar temin edilmiş hem de adadaki megali idea-enosis fikri canlı tutulmuştur.

¹ Adanın İngilizler bırakılışı süreci için bkz: Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998. Adada İngiliz yönetimi için; Şükrü S. Güler, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, (Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika), c.1, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984.

² Kıbrıs'ın koloni ilanı için, Güler, age., s.65 vd.

³ Nuri Adıyeke, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ta Türk Toplumunu İle İdari İlişkisi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 7, (Şubat, 2006), s.1.

⁴ Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini hedefleyen ve Yunanistan'ın günümüze kadar gelen siyasal düşünce. Geniş bilgi için; Ayşe Nükhet Adıyeke, Nuri Adıyeke, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, SAEMK/TYYK. Yayını, Ankara, 2002, s. 107 vd.

Yunanistan yönetiminin adadan gönüllü asker ve yardım toplaması 1880 yılından itibaren hız kazanmış ve 1897 Osmanlı-Yunanistan savaşı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Adanın İngiliz yönetiminde olmasına rağmen bu savaş sırasında Yunanistan, adadan gönüllü askerler toplamış ve Yunanistan'a göndermiştir.⁵ Adadan gönüllü ve yardım toplanması faaliyetleri bu tarihten itibaren sürekli devam etmiştir. Bu çerçevede 1910 yılında adadan toplanan (hediye edilen) veya satın alınan çok sayıdaki katır da bir şekilde Yunanistan'a gönderilmiştir.⁶

Balkan Savaşı, diğer Balkan devletleri gibi Yunanistan için de büyük bir umut kapısı oldu. 1912 yılının Ekim ayı içinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sırasıyla Karadağ, Bulgaristan ve Sırbistan nihayet 19 Ekim'de Yunanistan savaş ilan etti. Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu savaşının başlamasından dört gün sonra İngiliz yönetimi Kıbrıs Adası'nda resmi bir beyanname yayınladı. Bu beyanname 23 Ekim 1912 tarihinde Türkçe, Rumca ve İngilizce olarak basılan, İngiliz yönetiminin resmi gazetesi olan, *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs* gazetesinin "fevkalade" nüshası olarak yayınlanmıştır.⁷

İngiliz valisi Hamilton Gold Adams'ın yayımladığı beyanname ne yazık ki Türkiye ile Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan arasında savaş çıktığı hatırlatılarak İngiliz kralının bu devletler ve onlara bağlı olan yerlerin halkı ile sulh ve barış içinde olduğu belirtiliyordu. İngiltere kraliçesi Viktorya'nın, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma ile Kıbrıs Adası'nın İngiltere idaresine bırakıldığı hatırlatılarak, Türkiye ile yukarıda zikredilen devletlerin savaşında, İngiliz yönetimi gibi Kıbrıs yerlilerinin ve Kıbrıs'ta ikamet eden kişilerin de tarafsız kalmaları gerektiği bildirilmiştir. Bütün Kıbrıs yerlilerinin ve adada bulunan herkesin ona göre hareket edip davranmaları, aksi takdirde sorumluluğun kendilerine ait olacağından, adı geçen savaşta ve onun devamı esnasında tarafsızlık kuralına kesinlikle uyulması isteniliyordu.

Beyanname, gerek Kıbrıs'ın kanun ve nizamlarına gerekse de uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranışlardan kaçınılması şiddetle tembih olunuyordu. Kıbrıs kamuoyuna duyurulan beyanname, Kraliçe Viktorya'nın 18 Mayıs 1881 tarihinde Vindsör Sarayı'nda toplanan komisyonca, *Kıbrıs Tarafsızlık Kanunu*'nun kabul ve ilan edildiği hatırlatılıyordu.

Adı geçen kanunun altıncı maddesi, "taşrada muharebe esnasında hilaf-ı kanun asker yazılmak" ile ilgili idi. Buna göre; Kıbrıs dahilinde Kıbrıs yerlisinden olan veya orada ikamet eden bir kimse kral ile barış içinde olan veya dost kabul edilen bir devlet ile muharip diğer bir devletin *hizmet-i askeriye veya bahriyesinde* kralın izni olmadan çalışamaz. Bir kimse bu şekilde veya özel bir şekilde bir memuriyet veya görev kabul eder veya bu hususta bir başka kimseyi iş bulmaya veya istihdam etmeye tahrik ve sevk ederse ilgili kanuna göre suç işlemiş kabul edilir. İşlediği suçtan dolayı da mahkemece yargılanarak hapis veya para cezasına çarptırılır.

Kıbrıs'ın ada olması sebebi ile gönüllü asker toplama işi sadece bir faaliyet olarak kalmıyordu. Bu olayın tamamlayıcı eylemi de toplanan asker ve gönüllülerin gemi ile adadan taşınması idi. Beyanname bu konu ile ilgili olarak da düzenleme yapılmıştı. İlgili kanunun yedinci maddesine göre; Kıbrıs'ta bulunan bir kimsenin bir başka kişiyi dost bir devlet ile savaşan bir devletin askeri hizmetinde kullanmak üzere adadan ayrılmak için herhangi bir gemiye bindirir veya aracı olur ise yargılanacağı ve

⁵ Adıyeke-Adıyeke, age., s.120; Engin Berber, "Kıbrıslı Rumların Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki Etkinlikleri", *Occasional Paper Series*, Vol. 2—No. 1, Center For Turkish Studies Portland State University, (February 2010), s.8.

⁶ Adıyeke-Adıyeke, age., s.120

⁷ "Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs (The Cyprus Gazette—Extraordinary) No: 1056 of the 23rd Oct. 1912. Nüsha-i fevkalade-Bi'l-mezunîye neşr olunmuştur. fi 23 Teşrinî evvel 1912 Çaharşenbih". Bu resmi yayın organını İngiliz yönetimi 1878'den itibaren sürekli olarak yayınlamıştır. Önceleri iki haftada bir daha sonra ise her hafta üç dilde basılmıştır. Pınar Gürçınar, "Kıbrıs Türk Tarihi İçerisinde Kıbrıs Türk Matbaacılığının Doğuşu, Geçirdiği Modernleşme Aşamaları ve Bu Aşamaların Kıbrıs Türk Toplumuna Etkileri Üzerine Bir Deneme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, sayı 31, (2014), s.340-341. Adadaki İngiliz yönetiminin resmi duyuruları, Lefkoşa'da hükümet matbaasında basılan, bu gazete aracılığı ile yaptığı anlaşılmaktadır.

cezalandırılacağı bildiriliyordu. Bu konuda gönüllülere yanlış bilgi verilmesi veya gerçeğin saklanması onların kandırılmış olması da bir mazeret değildi ve cezayı gerektiriyordu.

İngiliz yönetimi bu konuda gemi kaptan ve sahiplerini de ayrıca sorumlu tutmuştur. İster gönüllü olsun isterse de kandırılarak “hilaf-ı kanun asker yazılmış kimesneleri”, Kıbrıs’ın liman veya suları dahilinde kralın izni olmaksızın bilerek gemisine alır, almağa söz verir veya teknesinde bulundurur ise, adı geçen kanuna karşı gelmiş sayılacaktır. Bu çerçevede de hapis veya para cezasına çarptırılacak ve hilaf-ı kanun asker yazılmış olan kişiler suçun tespiti sonrasında sahile çıkarılarak gemiye binmelerine müsaade olunmayacaktır.

Savaşın ilk günlerinde yayınlanan bu beyannamede, İngiltere kralının dost olduğu bir ülkeye karşı savaşmak veya yardım etmek üzere gemi inşa ve teçhiz edilemeyeceği bildiriliyordu. Aksi şekilde davrananların cezalandırılacağı hatta gemilerinin İngiliz yönetimince müsadere edileceği ilan ediliyordu.

Beyannamede, adı geçen kanunun on dördüncü maddesinde; bu kanuna aykırı hareket eden veya bu yolda insanları tahrik veya teşvik eden her kim olursa olsun hepsinin birlikte cezalandırılacağı yazılıyordu. Mahalli görevlilere de bu çerçevede suçluları yakalama ve cezalandırma yetkisinin verildiği de bilhassa ilan ediliyordu. Bu çerçevede Kıbrıs yerlilerinden veya ikamet edenlerinden hiç kimsenin kanunlara karşı hareket etmemesi ve bu yüzden zarar görmemesi istenilmektedir. Aksi takdirde, kanunlara aykırı davranan hiçbir kimseye en ufak bir müsamahanın gösterilmeyeceği ve suç unsuru olan her türlü eylemin Kral adına en sert şekilde cezalandırılacağı ilan olunmuştur.

İngiliz Kralı’nın himayesindeki Kıbrıs yerlisi veya orada ikamet eden herkese Kralın barışta olduğu devletlerle tarafsız bir ilişkide bulunmaları, “işbu beyanname ile ihtar ve nasihat” olunmuştur. İngiliz Kralının dost olduğu yönetimlerin aleyhinde davranarak, Kralın tarafsızlığına zarar veren veya bu çerçevede; asker, silah, cephane, askeri malzeme veya satışı yasak olan savaş malzemesi tedarik eden ve bunları düşman tarafına taşıyan kişilerin şiddetle cezalandırılacağı açıklanıyordu.

Son olarak, Kıbrıs yerlisi ve burada ikamet edenler ile İngiliz Kralının himayesine nail olan kişilerden bu beyannameye aykırı davrananların bunun sonuçlarına katlanacakları ve hiçbir şekilde müsamaha edilip himaye görmeyecekleri, bilakis en sert şekilde cezalandırılacakları kral adına ilan ediliyordu.

İngiliz kralı adına ada yönetimince ilan edilen bu beyannamede kralın tarafsızlığı sürekli vurgulanıyor, ada halkının bu tarafsızlığa zarar verecek davranışlardan kaçınmaları emrediliyordu. İngiliz yönetiminin de gördüğü gibi bu konudaki en ciddi sorun, Yunanistan’ın Kıbrıs’tan asker ve malzeme toplaması ve bunları Yunanistan’a ulaştırması idi. Beyannamede açıkça isim verilmesi de Osmanlı ve Yunanistan kastediliyordu. Nitekim Yunanistan’ın, adadaki propagandistlerin ve yerli Rom Ortodoks halkın bu konudaki eski davranışları İngiliz yönetiminin bu konudaki öngörülerini haksız çıkarmamıştı. Savaşın başlamasından hemen birkaç gün sonra yayınlanan bu beyannamenin adada ne kadar etkili olduğu veya olamadığı zaman içinde ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs’tan Yunanistan’a asker geçirilmesi 1912 yılı sonlarından itibaren yaşanmaya başladı. Nitekim Kıbrıs Kadısı’nın, İstanbul’a gönderdiği 3 Ocak 1913 tarihli yazısında; gönüllü olarak Atina’ya Yunan “hizmet-i askeriyesine” giden Kıbrıs Rumlarının gerçek sayısı bilinmemekle birlikte rivayete göre binden fazla olduğu ve yarısından çoğunun Yanya’nın Bizani Muharebesi’nde yaralandığı veya öldüğü bildirilmektedir.⁸

⁸ BOA., BEO. A. MTZ. KB. no:1B, 1-10/2 ek:123.

Konstantinos Amandu da benzer şekilde Balkan savaşları sırasında binlerce Kıbrıslı Rumun Yunanistan'a giderek Türklere karşı savaştığını yazmaktadır. Bu çerçevede Leymasun belediye başkanı Hristoforos Sozos'un, 6 Aralık 1912'de Epir'deki İlyas Peygamber Tepesi'nde vurularak öldüğünü söylemektedir.⁹ Kıbrıs Kadısı'nın da yukarıda andığımız yazısında; Leymasun belediye reisi olup, aynı zamanda ada İcraat ve Kavanin Meclisleri üyeliğinde bulunan Avukat Sozos'un öldüğü ve diğer aza Evangeli Hacı Yovanni'nin de yaralandığı bildirilmektedir. Sozos'un ölmesine Yunanlılar ile beraber ada Rumlarının da çok üzüldükleri bildirilmektedir. Kıbrıs Kadısı'ndan İstanbul'a gelen bu bilgi yazısı hemen Harbiye Nezareti'ne de iletilmiştir.¹⁰

Kıbrıs kadısı Ali Rıfat Efendi'nin İstanbul'a ilk yazıdan birkaç hafta sonra gönderdiği bir başka yazıda, Yunan bandralı, Adamankoyos Lemhos adlı vapurun harnup (keçiboynuzu) yükünün yanı sıra ve 300 gönüllü ile Limason'dan "semt-i meçhule" doğru hareket ettiği ihbar ediliyordu.¹¹ Bu üç yüz kişilik heyetin başında anlaşıldığı kadarıyla adanın önemli politikacılarından Yoannis Kiriakidis ve Nikolaos Lanitis bulunuyordu.

1913 yılının Şubat ayında 2500 civarında Kıbrıslı Rum savaş meydanlarında, vatanı (Yunanistan) için savaşıyordu. Eğer Yunan hükümeti gönüllüleri kabul etmeyeceğini başlangıçta bildirmemiş olsaydı şüphesiz bu sayı çok daha yüksek olacaktı.¹²

Bütün bu belgelerden ve bilgilerden çıkan sonuç, 1912 yılı sonları ve 1913 yılı başlarında İngiltere'nin adadan Yunanistan adına savaşmak üzere asker gitmesini yasaklamasına, Yunanistan'ın gelenleri almayacağını bildirmesine rağmen, Balkan Savaşı sırasında Kıbrıs'tan Yunanistan'a, sayısı tam bilinmese de çok sayıda asker götürülmüştür. Bu kaçak asker toplanması ve adadan savaş meydanlarına aktarılması işi de bizzat adada organize edilmekte ve yerel Rum politikacılarca gönüllüler Yunan ordusuna teslim edilmektedir.

Adadaki İngiliz yönetiminin savaşın ilk günlerinde yayınladıkları beyanname ise genel politikalarına uygun bir şekilde hem uygulanmış hem uygulanmamıştır. Uygulanmıştır, Yunanistan'ın adadan gelen gönüllüleri kabul etmeyeceğine dair ilanı bu saikle alınmıştır. Uygulanmamıştır çünkü her halükarda adadan Yunanistan ordusu için savaşmak üzere 1300-2500 arası gönüllü derlenip savaş meydanlarına ulaştırılmıştır.

Bütün bu olaylar yaşanırken, işin Osmanlı yönetimi boyutu bir hayli ilginçtir. Öncelikle, Kıbrıs kadısının bu bilgileri Osmanlı yönetimine gönderirken, belki de Osmanlı idarecilerinin bir şeyler yapacağını umuyordu. Nitekim kadı efendinin gönderdiği yazıların her ikisi de "ol babda emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir" ifadesi ile bitmektedir. Ne var ki bu tarihlerde Osmanlı siyaseti Kıbrıs konusu ile uğraşabilecek bir durumda değildi.

Olayın bir başka boyutu da Kıbrıs kadısının Osmanlı yönetimine gönderdiği bu telgraflar İngiliz yönetimince bilinmesiydi. Nitekim bahsi edilen telgraflar, bu tarihte Osmanlı telgraf hattının bozuk olmasından dolayı,¹³ Astron Kablosu vasıtasıyla Aydın Vilayeti'ne oradan İstanbul'a gönderilmişti. Osmanlı bürokratlarının sorunu da bir lira beş şilin tutan telgraf ücretinin temin edilmesi¹⁴ ve Kıbrıs

⁹ Berber, agm., s.8.

¹⁰ BOA., BEO. A. MTZ. KB. no:1B, 1-10/2 ek:122.

¹¹ BOA., BEO. A. MTZ. KB. no:1B, 1-10/2 ek:140.

¹² Berber, agm., s.8.

¹³ Adıyeke-Adıyeke, age., s.129.

¹⁴ Bu konuda Dahiliye Nezareti ile maliye Nezareti arasındaki yazışmalar ve işlemler için; BOA., BEO. A. MTZ. KB. no:1B, 1-10/2 ek:143.

kadısına gönderilmesi olmuştur.¹⁵ 1913 yılı başlarında yaşanan iç politikadaki karışıklıklar, Balkan Savaşı'nın oluşturduğu hezimet, Osmanlı yönetimini daha etkili protestolar oluşturmaktan alıkoymuştur.

Adadaki Müslüman- Türk toplumu için Balkan savaşı ile ilgili olarak, adadan Yunanistan'a giden gönüllülerden daha önemli bir sorun vardı. O da Osmanlı telgraf hatlarının bozuk olmasından dolayı İstanbul'dan doğru dürüst haber gelmemesi idi. Rum basını ise Osmanlıların savaşta ağır bir yenilgi aldığını yazıyor bu da Müslümanlar arasında derin bir üzüntü oluştuyordu.¹⁶

Yunanistan ve Kıbrıslı Ortodoks-Rumlar içinse durum kendi politikalarına uygun ilerliyordu. Balkan savaşları sırasında Kıbrıs etkin bir şekilde yerini almış, çocuklarının dökülen kanlarıyla Yunanlılığı gerçek anlamda kanıtlamış ve anası Yunanistan ile arasındaki bağları daha da pekiştirmişti.¹⁷

İngiltere açısından olay ise geleneksel politikalarına uygun devam ediyordu. Tarafsızlık politikası, İngiltere'nin kendi politikasına uygun olduğu müddetçe kendince devam ediyordu.¹⁸ Savaşın başında ilan ettiği gibi yasadışı asker olarak Yunanistan'a giden, bu gidişe aracılık eden gemileri ile onları taşıyan kişilerin cezalandırılacağı ilanı ise akim kalmış gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

I-Temel Kaynaklar

BOA., BEO. A. MTZ. KB. no:1B, 1-10/2 ek:122; 123; 140; 143.

Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs (The Cyprus Gazette –Extraordinary) No: 1056 of the 23rd Oct. 1912. “Nüsha-i fevkalade bi'l-mezunîye neşr olunmuştur. Fi 23 Teşrîni evvel 1912 Çaharşenbih”.

II- Araştırma ve İnceleme Eserler:

ADIYEKE Ayşe Nükhet-ADIYEKE Nuri, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, SAEMK/TYYK. Yayını, Ankara, 2002.

ADIYEKE Nuri, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ta Türk Toplumunu İle İdari İlişkisi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 7, (Şubat, 2006), ss.1-5.

BERBER Engin, “Kıbrıslı Rumların Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki Etkinlikleri”, *Occasional Paper Series*, Vol. 2, No. 1, Center For Turkish Studies Portland State University, (February 2010), ss.2-23.

GÜLER Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi (1878-1960), (Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika)*, c.1, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984.

GÜRÇİNAR Pınar, “Kıbrıs Türk Tarihi İçerisinde Kıbrıs Türk Matbaacılığının Doğuşu, Geçirdiği Modernleşme Aşamaları ve Bu Aşamaların Kıbrıs Türk Toplumuna Etkileri Üzerine Bir Deneme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, sayı 31, (2014), s.340-341.

OKUR Mehmet, “The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 (Kış 2012), ss.183-197.

UÇAROL Rifat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

¹⁵ BOA., BEO. A. MTZ. KB. no:1B, 1-10/2 ek:140.

¹⁶ Adıyeke-Adıyeke, age., s.129.

¹⁷ Berber, agm., s.8-9.

¹⁸ Balkan Savaşlarında İngiliz kamuoyunun ve kısmen İngiltere'nin politikaları için; Mehmet Okur, “The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 (Kış 2012), ss.183-197.

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Akdeniz, Kıbrıs ve Askeri İstihbarat Faaliyetleri

Prof. Dr. Ulvi KESER

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Girne / KKTC

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sürecinde her ne kadar Kıbrıs adası savaşın dışındaymış gibi görünse de özellikle savaşın müttefiklerinden İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu eksenli menfaat hesaplaşması ve bu coğrafyaya yönelik stratejik hamleleri Doğu Akdeniz'i tam da savaşın merkezi haline getirir. İngiltere'nin psikolojik harp bağlamında Kıbrıs adasında yaşayan Kıbrıs Türklerine gözdağı vermek ve o güne kadar karşılaştığı bazı huzursuzlukları önlemek gibi amaçlar da dahil olmak üzere bir takım ince hesaplarla Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk savaş esirlerini Kıbrıs adasına getirmeye başlaması ve bu esirleri Mağusa şehri yakınlarındaki Caraolos (Karakol) bölgesinde inşa ettiği esir kampında neredeyse Milli Mücadele döneminin sonuna kadar burada tutmasının yanında Fransa'nın da İngiltere'nin siyasi, askeri ve lojistik desteğiyle aynı bölgede ve Monarga denilen noktada dünyanın dört bir yanından topladığı Ermenileri askeri eğitimden geçirmek üzere askeri bir kamp açması bölgedeki askeri hareketliliği hızlandırır. Özellikle Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki Ergani maden yatakları, Toros tünelleri, Çukurova'daki pamuk tarlaları gibi ileriye dönük ekonomik ve stratejik hedefleri gözeterek İskenderun'a yönelik bir askeri harekate girme çabaları Doğu Akdeniz'deki askeri faaliyetleri iyiden iyiye artırır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da devreye girerek bunlara yönelik -en azından-istihbarat ve keşif faaliyetleri başlatmasına neden olur. İngiltere'nin 1878 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı Kıbrıs adasını İskenderun-Cebelitarık hattında stratejik sınır bölgesi olarak kabul ederek Balkanlar, Karadeniz ve Kafkaslar hattındaki savunma çizgisini buraya çekmesi bugün de geçerliliğini korumaktadır. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti sonrasında dahi İngiltere'nin Kıbrıs adasında bulunan iki askeri üssünden vazgeçmemesi ve bu üslerin özerkliğini koruması İngiltere'nin Akdeniz ve Ortadoğu yanında Avrasya'ya yönelik stratejik planlamaları nedeniyledir. Aynı şekilde Fransa'nın savaşın devam ettiği süreçte tesis ettiği Ermeni Doğu Lejyonu (Legion d'Orient) vasıtasıyla bir yandan Doğu Akdeniz'de askeri güç bulundurmayı tercih etmiş, bir yandan Osmanlı'yı rahatsız edecek bir güç oluşturmuş, öte yandan bugün de devam ettirdiği Akdeniz'de askeri güç bulundurma politikasına hız vermiştir. Dünyanın uçak gemisine sahip birkaç ülkesi arasında gösterilen Fransa'nın Charles de Gaulle uçak gemisinin bakım çalışmaları dışında Güney Kıbrıs'ta Zigi (Terazi) köyü açıklarında demir atmış vaziyette olması hem Ortadoğu'ya yönelik ince planlamaların, hem de İngiltere'nin bölgedeki faaliyetlerinin kontrol ve denetlenmesi anlamında önemlidir. Bu şartlar altında Osmanlı İmparatorluğu da Akdeniz'deki deniz trafiği ve hareketliliği deniz gücüyle engelleyemese de keşif ve istihbarat faaliyetleriyle önlem alma çabası içindedir.

Akdeniz ve Stratejik Önemi

Tarihin neredeyse hemen hemen bütün dönemlerinde Akdeniz, özellikle de Doğu Akdeniz ilgi odağı olmuş ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu bölgede en stratejik nokta ise Kıbrıs adasıdır. Adanın her zaman dikkat çekici bir unsur olmasının temel kaynağı ise Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının tam ortasındaki stratejik konumudur. Özellikle Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil etmesi, Türkiye ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, bunlara ilaveten Ege Denizi'nin giriş çıkışına etkisiyle Mısır ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı göz önüne alındığında adanın stratejik önemi çok daha kolay anlaşılır. Coğrafi, kültürel ve demografik yapı itibarıyla¹ Anadolu yarımadasının bir parçası

¹ Sir George Hill, A History of Cyprus, Londra, 1952, s. 17.

olduğu² belirtilen Kıbrıs adasının en önemli stratejik özelliği ise coğrafi konumundan gelmektedir. Askeri strateji bağlamında tartışılmaz bir öneme sahip olan coğrafi konum, deniz gücü ile bir araya getirildiğinde tartışılmaz bir üstünlük sağlayacağı da kesindir. Deniz gücünün ve coğrafyanın azami şekilde kullanılması sadece askeri güvenlik konusuyla değil, ayrıca ekonomik ve politik menfaatlerle de ilgilidir. Kara Avrupa'sına karşı deniz gücünü kullanarak tarih boyunca gücüne güç katan İngiltere göz önüne alındığında bu durum daha iyi ortaya çıkar. Özellikle deniz taşımacılığının ve ticaretinin gelişmesi doğal olarak deniz ticaret yollarının, buralardaki pazarların ve kaynakların ve özellikle de bu bölgelerdeki hassas coğrafi noktaların korunması ve güvenlik çemberine alınmasını gündeme getirdiğinden Kıbrıs adası Akdeniz'de çok büyük önem arz etmektedir. Amerikalı deniz stratejisti Alfred Mahan'ın jeostratejik teorisine göre deniz hakimiyetinin dünya hakimiyeti anlamına geldiği, denizlere hakim olanın dünyaya hakim olacağı düşünülecek olursa adanın önemi bir kat daha artar. Elde mevcut güçlerin ve kaynakların zenginliğine ve avantajlarına rağmen denizde bu avantajları kullanamamak kontrol ve hakimiyetin karşı tarafa geçmesine neden olacaktır. Jeostratejinin değişen unsurları olarak politik, askeri, sosyal ve ekonomik güçler birer tehdit vasıtası olmasının yanında ilk ve ara tehdit hedefleridir.³ Öte yandan coğrafi güçler ise tehlide açık olan hedefler olarak ortaya çıkar. Bununla beraber coğrafi konum, coğrafi bütünlük ve stratejik kaynaklar bağlamında coğrafi özellikler tehdit için kullanılabilir özellikler olarak da düşünülebilir. Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Kıbrıs adası bu bağlamda ilk akla gelenlerdir. Bu bağlamda Anadolu coğrafyasının güney emniyeti açısından hayati önem taşıyan Kıbrıs, düşman eline geçtiği takdirde “vatanın karnına saplanmış bir hançer gibi”⁴ olacaktır. Denizaşırı ticaret yapılması, bunun gerçekleştirilebilmesi için de güçlü bir donanmaya sahip bulunulması ve güvenli ticaret için denizlerde kritik noktaların, adaların, adacıkların, dar geçitlerin, kritik sahil şeridinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Güçlü bir donanmaya sahip olmak, kritik coğrafi noktaları kontrol altında tutmak; denizlerin mutlak hakimi olmak anlamına gelmektedir. Kıbrıs adasının Akdeniz'de bu kadar hassas bir coğrafyada yer alması önemini bir kat daha arttırmaktadır ve Akdeniz Ortadoğu'dan Balkanlara ve Orta Asya'ya açılan kapı durumundadır.⁵ Bu coğrafyada hakim güç olmak isteyen bir ülkenin Akdeniz'de sabit bir üs konumundaki Kıbrıs adasını göz ardı etmesi de beklenemez. Böylece “Akdeniz'in medeni çevresinde her zaman sevilmiş, fakat hiç sevmemiş fettan bir kız olan”⁶, Ortadoğu'nun anahtarı, bir atlama taşı ve dünya ticaret, petrol ulaşımı ve Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayıran Boğazlar ile Asya ve Afrika'yı birbirinden ayıran Süveyş Kanalı bölgesinde Hazar, Aden ve Hürmüz su yollarının arasındaki konumuyla önemli bir üs olan Kıbrıs için eski İngiliz Başbakanlarından Disraeli de “Batı Asya'nın anahtarı” olarak bahseder.⁷ Kıbrıs'ta hakim olan bir askeri gücün Kafkaslardan Balkanlar'a, Basra Körfezi'nden Orta Asya'ya kadar çok geniş bir yelpazede stratejik askeri açılımlar gerçekleştirebileceği göz önüne alınacak olursa Kıbrıs'ın önemi bir kere daha ortaya çıkar. Özellikle Basra Körfezi-Hürmüz Boğazı-Babülmendep Boğazı-Kızıldeniz-Girit-Malta-Cebelitarık Boğazı petrol ulaşım hattının en hassas noktalarından birisinde yer alan Kıbrıs adası, bu konumuyla Avrupa'nın Ortadoğu ve Uzakdoğu ile ticaretini sağladığı hat üzerinde de yerini almaktadır.⁸ Söz konusu bu ticaret hattı küresel ve kıtasal jeostratejik açıdan dün İngiltere ve Fransa için ne kadar önemliyse bugün de aynı önemini korumaktadır. Bu noktada İngiltere ve Fransa da deniz gücünü Akdeniz'den açık denizlere kadar yayma ve deniz ulaşım güzergahlarını kontrol ve denetleme

² V. Frey, *Türkei Und Zygern, handbuch der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien*, Postdam, 1937, s. 86.

³ Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yay.*, Ankara, 1989, s. 47.

⁴ Hasan Ali Yücel, *Kıbrıs Mektupları, Türk Tarih Kurumu Yay.*, Ankara, 1957, s. 111.

⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, *Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri İle Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul, Mayıs 1994, s. 48.

⁶ Hasan Ali Yücel, a.g.e., s. 7.

⁷ Atilla Atan, “Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu-Kıbrıs”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 14, Ankara, Nisan 1986, s.57. Ayrıca bkz. Huriye Sevay Özncar, “Batırılmayan Ada Kıbrıs”, *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, Ankara, Kasım 1996, Cilt 9, No.7, s. 23.

⁸ Nejat Eslen, “Kıbrıs'ın Sratejik Önemi”, *Cumhuriyet Strateji*, 18 Nisan 2005, Sayı 42, İstanbul, s. 8.

altına alma telaşındadır. Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında, bu kıtaların hemen hemen hepsine aynı mesafede bulunan ada, Girit ile birlikte su geçiş yollarının da üzerindedir. Bu bağlamda bakıldığında Kıbrıs adasının coğrafi özelliği ve deniz gücü bağlamında Türkiye'nin ekonomik, politik ve askeri güvenlik açısından konumu Mahan'ın⁹ jeopolitik konseptinin hala geçerliliğini korumakta olduğunu göstermektedir. Stratejik açıdan Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil eden Kıbrıs adası, Anadolu ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, Ege Denizi'nin giriş ve çıkışına etkisi ve Mısır ile Süveyş Kanalı'na olan yakınlığıyla İngiltere için de önemli bir adadır. 'Bir düşmana ya da saldırı hedefine coğrafi olarak yakın olmanın avantajı'¹⁰ da göz önüne alınınca, Doğu Akdeniz ve çevresi, Ortadoğu ve Hindistan'daki çıkar ilişkileri ve politikası açısından stratejik öneme haiz bu adanın İngiltere açısından 1800'lü yıllarda tek kusuru ise Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmasıdır. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması sonrasında Rusların ilerlemesini önlemek amacıyla İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yardım talebinde bulunur.¹¹ Ayastefanos Antlaşması'nın Türklerin lehine ve çıkarlarına uygun hale getirilmesine çalışacağını belirterek¹² Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak kendisine devredilmesini ister. 4 Haziran 1878'de Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve İngiliz Elçisi Ostan Henry Layard arasında Yıldız Sarayı'nda iki maddelik nihai antlaşma imzalanır ve yıllık 92.986 Sterlin icar karşılığında¹³ Kıbrıs adası "mader-i aslisinden (öz anasından) ve ağuş-i şefkat ve merhametten (ana kucağından)"¹⁴ ayrılır ve İngiltere'ye verilir.¹⁵ Ancak İngilizler bu parayı da Kıbrıs'tan toplayıp öderler.¹⁶ 17 Temmuz 1878 tarihinde İngilizlere ait 400 kişilik bir Hint Bölüğü Malta'dan Larnaka Limanı'na getirilir. İngiliz Hükümeti'nin adanın idaresini ele almasıyla beraber pek çok Yunan, İngilizlerin adanın yönetimini kısa bir zaman içinde Yunanlara devredeceğini düşünür ve Rum Ortodoks Kilisesi İngiliz idaresine yazılı müracaatta bulunarak "Yunanistan'ı istiklaline kavuşturan İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak ettirmesini"¹⁷ talep ederler. Daha sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun da Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıklar. Lozan Anlaşması'nın hemen sonrasında ise anlaşma hükümleri İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edilir.¹⁸ O güne kadar Türk tebaası olarak görülen Kıbrıslı Türklerden İngiliz uyruğuna geçmek ve adada kalmak veya Türk tâbiyetine sahip olarak adayı terk etmek ve Türkiye'ye göç etmek isteyenlere tanınan bu haklarla yaklaşık pek çok Kıbrıslı Türk de kayıklar, tekneler veya vapurla Türkiye'ye göç eder.¹⁹ 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V.George'un emriyle de Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline gelir.

Neden Karakol ve Monarga Bölgesi

İngiltere ve Fransa'nın Kıbrıs adasında askeri güç konuşlandırmaya başlaması esasında rastgele seçilmiş bir karar sonucu değildir. 1818 yılından itibaren İngiltere'nin elinde olan Kıbrıs adasında İngiltere'nin Mağusa şehrini ve özellikle de Karakol bölgesini seçmesinin askeri anlamda pek çok sebebi bulunmaktadır. İngiltere Kıbrıs adasını ve özellikle de Karakol bölgesini Mısır ve Ortadoğu'da bulunan

⁹ ABD Deniz Akademisi mezunu olan Alfred Mahan (1840-1914) 1890 yılında yayımladığı "Deniz Kuvvetinin Tarihe Etkisi "1660-1783" isimli eseriyile tanınmaktadır.

¹⁰ Alfred Thayer Mahan, Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi, İstanbul, Eylül 2003, s. 52.

¹¹ Colin Thubron, Journey Into Cyprus, Middlesex, 1986, s.217.

¹² Mufassal Osmanlı Tarihi, 6.Cilt, İstanbul, 1963, s.3334

¹³ Halil Fikret Alasya, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Ankara, 1964, s.112.

¹⁴ Harid Fedai, Müsevvid-zade Avukat Osman Cemal, Adsız Kitap, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yay.-35, Lefkoşa, 1997, s.8. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt 1, Ankara, 1953, s. 401-402.

¹⁵ Esasında bu durum, İngiltere'nin Akdeniz'deki uzun vadeli stratejisinin bir parçası olarak, Mahan'ın da belirttiği üzere "barış zamanında, katı barış bir ülkeyi işgal ederek, ya satın alarak ya da anlaşmayla" sahil noktalarındaki bazı seçilmiş bölgelere yerleşerek yapılan işgal uygulamasına da uyar. Alfred Thayer Mahan, a.g.e., s. 44.

¹⁶ Salahi R.Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?", Belleten, Cilt XLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s.741.

¹⁷ Rauf R. Denктаş, Rauf Denктаş'ın Hatıraları, Cilt III, İstanbul, Mart 1997, s. 20.

¹⁸ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, Kıbrıs Sorunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., İstanbul, 1975, s. 7.

¹⁹ Haşmet Muzaffer Gürkan, Bir Zamanlar Kıbrıs'ta, Lefkoşa, 1996, s. 91.

askeri gücüne yönelik bir ikmal ve lojistik merkezi haline getirir. Burada bir askeri hastane açmak suretiyle askerlerinin tedavilerini yakın bir coğrafyada gerçekleştirir. Türk savaş esirlerini burada tutarak maliyet yanında Kıbrıs Türklerinin Anadolu heyecan ve heveslerini de kırmaya çabalar. Bölgeyi tam anlamıyla bir askeri üs haline dönüştürür. Kıbrıs adasını özellikle kereste ve su gibi lojistik malzemeler için üs olarak değerlendirir. Lefke-Gemikonağı hattından başlayarak Lefkoşa'ya gelen demiryolunun Mağusa'da sona ermesi ve Monarga ile Karakol bölgelerinin demiryolu taşımacılığı ve denizden sevkiyat için çok yakın ve uygun olması da gerek malzeme gerekse personel taşımacılığı açısından bu bölgeyi avantajlı kılmaktadır. Monarga'daki Fransız kampının yapım inşaat faaliyetlerinin İngiliz istihkam birliği tarafından yapılması ve imkanların paylaşılması, Mağusa ve Limasol limanlarını askeri üs haline getirir. Bugün de olduğu üzere Kıbrıs adasının en büyük limanının Mağusa olması ve deniz taşımacılığı açısından bu limanın stratejik pozisyonu Monarga ve Karakol açısından da son derece önemli bir avantajdır. Almanlara ait denizaltıların Karpaz bölgesindeki Türk köylerinden su ve yiyecek yapmasının önüne geçme planlarının bulunması belki de en önemli sebepler arasındadır. 22 Mayıs 1916 tarihine kadar Ay Theodros'da bulunan telgrafhane Osmanlı idaresindeyken bu tarihten sonra İngiltere'nin el koymasıyla haberleşme üstünlüğü el değiştirmiş ve askeri bölgeye çok yakın olan bu telgrafhane adanın dünyayla bağlantısını müttefikler adına yapar olmuştur.²⁰ Mağusa ve Karakol bölgesinin gözlerden uzak olması, Kıbrıs adasının Afrika'ya bakan tarafında bulunması, bölgenin doğal engel ve demografik yapısıyla özellikle denizden ve topçu ateşiyle gelecek tehlikelerden korunmuş olması, neredeyse tamamı bölgenin büyük bir kısmı tarım arazisi olmasına rağmen bir gecede kamulaştırılarak askeri üs haline getirilen Karakol bölgesine Rumların ve Türklerin girememesi nedeniyle istihbarata karşı koyma çabalarının en üst düzeyde olması, deniz savunmasının son derece güvenli ve kolay olması ve Anadolu'dan kalkacak Osmanlı hava gücünün bu noktaya kadar ulaşmasının o günün şartlarında son derece güç ve tehlikeli olması gibi sebepler Karakol bölgesini askeri lojistik üs olarak ortaya çıkartır. Bununla birlikte Osmanlı hava gücü özellikle 4. Uçak Bölüğü ve daha sonra teşkil edilen Deniz Uçak Bölüğü istihbarat ve keşif görevini en üst düzeyde yapmaya çalışacaktır.

İstihbarat Faaliyetleri ve Kıbrıs

Kıbrıs'ta ise İngiliz Yüksek Komiseri'nin görüşleri ve adanın doğal kaynaklarını çok iyi bilen bir yetkilinin tavsiyelerine uyarak Mağusa'nın 24 kilometre kuzeyinde deniz kıyısı olan,²¹ meskenin olmadığı²², devlete ait, suyu bol olan ve yeni su kuyuları açma imkânının bulunduğu yeri seçen Fransız Albay Louis Romieu da 15 Kasım 1916 tarihinde²³ Fransa Savunma Bakanlığı tarafından alınan kampların açılması kararına paralel olarak çalışmalarını hızlandırır. Neredeyse bütün hayatı doğuda geçen ve doğu insanını çok iyi tanıyan Romieu tecrübelerini hayata geçirme fırsatını Kıbrıs'ta bulacaktır. Böylece Cebel Musa'dan gelenlerin kaldıkları birinci kamp olan Souédié ile ikinci kamp olan Monarga'nın kuruluş çalışmaları hızlandırılır. Monarga'da ilk etapta 2 taburun bulunması düşünülmektedir. Üçüncü kamp ise Suriyelilerin konuşlandırılacağı Nouveau Puit (Yenikuyu) kampıdır. Öte yandan Kıbrıs'ta öncelikle 50 çadırın kurulduğu bu kamp alanlarına²⁴ daha sonra barakalar inşa edilir ve bunlara müteakip günlerde 52 çadır daha eklenir.²⁵ Bu kamp ayrıca bütün lejyonun su kaynaklarının da bulunduğu bölgededir. Ancak Suriyelilerin de savaş eğitimi olarak savaşı öğrenmeleri gerektiğinden bunlar da daha sonra Monarga'daki kampa nakledilirler.²⁶ Esasında bu

²⁰ Halil Aytakin, Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 61

²¹ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65

²² ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62

²³ Fransa Savunma Bakanlığı (Minister de la Guerre) tarafından hazırlanan 3 Ekim 1917 tarihli rapor. Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi, Carton 4448, Dossier 8, October 1919, Legion d'Orient Dosyası

²⁴ ATASE, K.2680, D.210, F.1-77

²⁵ ATASE, K.2680, D.210, F.1-6.

²⁶ www.imprescriptible.fr/documents/heure

Suriyelilerin kaldıkları kamp Monarga'daki Ermenilerin askeri eğitim yaptıkları bölgeye sadece 1.400 metre uzaktadır. Fransızlar böylece bütün lejyonun taburlarını mümkün olduğunca aynı bölgenin içinde toplayarak oluşabilecek muhtemel riskleri de asgariye indirmeye çalışır. Bu bölgede kurulacak Ermeni askerî kampının²⁷ Karakol bölgesindeki İngiliz esir kampına son derece yakın olması²⁸ ve iki kamp arasındaki bölgenin Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber askerî eğitim alanı olarak kullanılması Fransız ve İngilizlerin bu konuda da işbirliği içerisinde olduklarını göstermektedir. Fransa'ya Kıbrıs'taki askeri faaliyetlerle ilgili olarak bu konuda en büyük desteği ise Larnaka'daki Fransız konsolosu vermektedir.²⁹ Monarga ve Karakol bölgesinin adanın yüksek kıyı özelliğinin tersine alçak kıyı özelliklerine sahip olması ve kıyıya küçük tonajlı gemilerin çok rahat ve kolaylıkla yanaşıp demir atabilmeleri, Kıbrıs Meşesi olarak adlandırılan Quercus Alnifolia cinsi ağaçlarla kaplı Monarga bölgesinin Beşparmaklara kadar sık ağaçlıklı bulunması askeri kamuflaj açısından da önemli bir durum olarak değerlendirilebilir. Bölgenin daha önce İngiltere tarafından askeri amaçla kullanılıyor olması, savaşın başlamasıyla birlikte denizden gelecek tehlikelere karşı sahil toplarıyla teçhiz edilmiş olması, Fransa ve İngiltere'ye ait kampların birbirini adeta kamufler eder durumda bulunması³⁰ ve Fransa'nın Mondros Mütarekesi sonrasında Çukurova'ya göndereceği Fransız üniformalı Ermenilerle silahların deniz yoluyla Mağusa-Dörtyol güzergahından sevk edilecek olması³¹ bu bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Kampların açılması Kıbrıslı Türkler tarafından da yakından takip edilmektedir.³²

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Kıbrıs adası fiili olarak savaşın içinde olmamakla birlikte Doğu Akdeniz eksenli olarak ortaya çıkan özellikle istihbarat, istihbarata karşı koyma, espionaj faaliyetleri yanında Mağusa'da açılan savaş esir kampı ve hemen ardından Fransa tarafından açılan Ermenilere yönelik Ermeni Doğu Lejyonu Kampı ile tam da savaşın orta yerinde yer alır. Bu süreçte adanın savaşa yönelik en büyük lojistik desteği ise İngiltere ve müttefiklerine yönelik katır ve katırcı teminidir. Savaş döneminde İngiltere'nin temininde en çok zorlandığı şeyler arasında gelen katırlar ise başta Kıbrıs olmak üzere çeşitli farklı coğrafyalardan bulunabilmektedir. 1916 yılı itibarıyla Mağusa'da bu katırlar ve onları idare edecek katırcılarla ilgili olarak Kraliyet Ordu Hizmet Birliği (Royal Army Labour/Service Corps/ASC) tarafından Yunanistan'da savaşmakta olan İngiliz birliklerine katır bulabilmek amacıyla Makedonya Katırcı Birliği/Macedonia Mule Corps adıyla bir merkez de faaliyete geçer.³³

İngiltere her iki dünya savaşı sırasında da adadan askeri bağlamda en üst düzeyde istifade etmenin yollarını araştırmışlardır. Örneğin adada kurulan Çanakkale Savaş Esiri Kampı, Fransa için lojistik destek sağlanan Monarga bölgesindeki Ermeni Doğu Lejyonu (Legion d'Orient) Kampı, yaklaşık 49 ayrı noktada açılan istihbarat istasyonları, Kıbrıs merkezli olarak yürütülmekte olan istihbarat, keşif faaliyetleri, ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıslı Türklerin ve Rumların katırcı olarak askere yazılmaları, adanın lojistik ikmal üssü olarak kullanılması bunlar arasındadır. Bu dönemde İngiltere'nin Kıbrıs adasındaki önemli savaş bürosu ise Mağusa'daki Savoy Otel olacaktır. Çanakkale savaş esirlerinin adaya getirilmesinden ada içerisindeki çeşitli istihbarat çalışmalarına kadar pek çok faaliyet Savoy Otel üzerinden yürütülür. Aynı otel özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde de aşağı yukarı aynı işlevle faaliyetlerine devam eder. Ortaya çıkan bu yeni durumun ardından özellikle Lefke civarında bulunan madenlerde ve CMC (Cyprus Mining Cooperation/Kıbrıs Madencilik

²⁷ ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65

²⁸ ATASE, K.2680, D.210, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62

²⁹ Fransa'nın Ortadoğu Komutanlığı tarafından hazırlanan 8 Kasım 1919 tarihinde General Dufieux'ye gönderilen 302-A4/R sayılı rapor. Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi, Carton 442, Dossier 5, General Hamelin Ekim 1918-Kasım 1919 Dosyası.

³⁰ Halil Aytekin, a.g.e., s. 61.

³¹ ATASE, K.531, D.2075, F.4.

³² 1911 Kufeş (Çamlıca) doğumlu Mustafa Mulla Mehmet'ten aktaran Salın Aktuğ ve Kemal Yavuz. KTMA. TK.060.1949.

³³ Geri hizmette görev yapmak üzere planlanan bu birliklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John Starling ve Ivor Lee, No Labour No Battle; Military Labour during the First World War, Londra, The History Press, 2014

Kooperatifi)'de çalışan başta Avusturyalılar ve Almanlar olmak üzere yabancı çalışanlar işten ayrılmaya zorlanırlar.³⁴ Ardından Osmanlı uyruğunda olanlar da kaza komiserliğine giderek izinsiz olarak adadan ayrılmayacaklarına ve İngiltere'nin düşmanlarıyla herhangi bir "ihamet" anlaşmasına girmeyecekleri yönünde imza atarlar. Daha sonraki süreç ise İngiliz istihbarat örgütleriyle Kıbrıs Valisi arasında yaşanan gerginliklere sahne olacaktır. Sıkıyönetim uygulanması konusunda askeri idareyle ters düşen İngiliz Yüksek Komiseri Sir John Eugene Clauson'un özellikle Avusturya-Macaristan ve Alman İmparatorluğu vatandaşlarına karşı son derece "müşfik" davrandığı, bütün ikaz ve uyarılara rağmen bunları enterne etmediği ve adada serbestçe dolaşmalarına izin verdiği yönünde sert tepkiler söz konusudur. Bu gerginlik ve zıtlık neredeyse Clauson'un görev bitimine kadar devam eder. Örneğin Clauson adada görev yapan 760 zaptiyeden 420 kişilik bir kısmı Kıbrıslı Türklerden oluşurken onlara yönelik olarak son derece pembe bir tablo çizer, görevlerini büyük bir sadakat ve aşkla yerine getirdiklerini, çok fedakârca çalışmalarda bulduklarını, her rütbeden görevlinin gerek istihbarat, gerekse donanma ve İngiliz ordusu personeline elinden gelen her türlü desteği verdiğini, yaklaşık 5.000 Kıbrıslı Türk'ün katırcı olarak askere yazıldığını, telli telsiz haberleşme, devriye hizmetleri, ordu için katır ve eşek satın alınması gibi pek çok faaliyette çok önemli görevler üstlendiklerini belirtir. Oysa gerçek hiç de böyle değildir ve askeri yetkililer de Clauson gibi düşünmemektedirler. Osmanlı Devleti, 5 Kasım 1914 tarihli bu kararı kabul etmediğini 9 Kasım 1914 tarihinde verdiği sert bir notayla açıklamasına rağmen İngiliz Parlamentosu'nda alınan bir kararla İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan eder.³⁵

Kıbrıs adası her ne kadar savaşın dışındaymış gibi görünse de gelişen olaylar bu Akdeniz adasını bir anda savaşın tam da orta yerine getirecektir. Savaşın devam ettiği dönem boyunca Kıbrıs adası bir yanda ağırlıklı olarak İngiltere olmak üzere müttefikleri Fransa ve İtalya'yla Almanya ve Osmanlı Devleti arasında psikolojik savaş alanı haline gelecek, özellikle istihbarat ve istihbarata karşı koyma girişimleri en üst düzeyde ve soluksuz devam edecektir. Örneğin 26 Aralık 1915 günü bugün Güney Kıbrıs Rum İdaresi sınırları içinde kalan Larnaka'da belediyeye ait mezbahada görevli olan Mustafa Hacı İzzet isimli bir Türk sabahın erken saatlerinde mezbahanın kapısını açtığı anda karşısında uzun boylu, kocaman bıyıkları olan ve ellerinde de birer tabanca bulunan siyahlar giyinmiş 3 kişiyle karşılaşır.³⁶ Bu manzara aslında o tarihten sonra adadaki İngiliz yönetimi kadar Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında görevli İngiliz askeri yönetimini ve özellikle İngiliz istihbaratını harekete geçirecek ve konuya daha hassas yaklaşımlarını sağlayacak bir husus olur. Mezbahaya giren kişiler Mustafa Hacı İzzet'e buranın bir benzin istasyonu/deposu olup olmadığını sorarlar. Yaşanılan bu durum dönemin Kıbrıs Genel Valisi Sir John Eugene Clauson, adadaki polis teşkilatı ve Ortadoğu Genel Komutanı Amiral Sir R.H. Peirse arasında da tartışma konusu olur. Özellikle polis kumandanı Mustafa Hacı İzzet'in yaşadıklarına inanmak istemez ve bütün bunların hayal mahsulü şeyler olduğunu belirtir.³⁷ İngiliz Yüksek Komiseri Sir Clauson'un adaya Mısır'a paralel olarak sıkıyönetim uygulaması getirme konusunda gönülsüz davranması ortamı bir ölçüde germekle birlikte daha sonraki süreçte İngilizler açısından kaçınılmaz olarak askeri güvenlik tedbirlerinin artırılması söz konusu olacaktır.

³⁴ Esasında bu İngiltere tarafından farklı sebeplerle uygulamaya sokulan ve daha sonraki süreçte Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumları da zorlayacak olan bir tedbir anlayışıdır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sürecinde savaşın gittikçe şiddetlenmesiyle birlikte personel bulmakta zorlanan İngiltere adada yaşayan insanları savaşa zorlayabilmek ve onları "Katırcı" olarak asker yazabilmek için böyle bir ekonomik tedbire de başvurur ve CMC tesislerini savaş bahane ederek kapatır. Savaş ekonomisi, hayat pahalılığı ve ekonomik kriz altında bulunan insanların asker yazılmaktan başka artık bir seçenekleri böylece kalmamış olur. İngiliz ordusunda görev yapan katırcılarla ilgili olarak bkz. Ulvi Keser, İngiliz Ordusunda Katırcılar, IQ Yay., İstanbul, 2007. Andrekos Varnava, a.g.e., s. 355.

³⁵ Sevin Toluner, Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Uluslararası Hukuk, İstanbul, 1977, s. 55. Ayrıca Bkz. Ahmet C. Gazioglu, Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878), Lefkoşa, 1994, s. 246. Rustem K. And Brother, North Cyprus Almanack, Londra, 1987, s. 12.

³⁶ Andrekos Varnava, "British Military Intelligence in Cyprus during the Great War", War in History, 19 (3), Temmuz 2012, Cilt 19, Sayı 3, s.353-378.

³⁷ Andrekos Varnava, a.g.e., s.353

İngiltere'nin MI5 güvenlik örgütlenmesi yanında sadece Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelik olarak teşkil edilen Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu³⁸ ise Mısır kaynaklı olarak ortaya çıkan istihbarat zafiyeti, bilgi sızmaları ve istihbarat kaçağının Kıbrıs adası vasıtasıyla Almanlara ve Osmanlıya gittiği inancındadırlar.³⁹ İngilizlerin bu şekilde düşüncelerindeki en büyük etken ise bazı Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıs Türklerinin İngilizlere istenildiği ölçüde sadık davranmamasıdır. Bu durum İngiltere'nin savaş bitene kadar en çok başını ağrıttacak hususlar arasındadır. İngiliz istihbarat teşkilatı bu noktada Kıbrıs'taki yönetimi ihmalkârlık ve umursamazlıkla suçlamakta ve adanın Mısır gibi bir hale gelmesini talep etmektedir. İngiliz yönetiminde uygulamaya dönük bu çatlak her ne kadar sıkıyönetim uygulaması başlatılsa da neredeyse 1918 ortalarına kadar devam eder. Bununla birlikte bu konuda çok sert tedbirler alan, jurnalciler tahsis eden, insanları takip eden ve ettiren adadaki İngiliz yönetimi bunun sonucu olarak pek çok Kıbrıslı Türk'ü Anadolu'ya bilgi kaçırmak, bilgi sızdırmak, daha sonraki süreçte İngilizlerin elinde esir olarak tutulan Türk savaş esirlerini kurtarmaya çalışmak gibi sebeplerle pek çok Kıbrıs Türk'ünü Girne kalesinde zindanlara atar ve yıldırma politikası sürdürür.

İngilizlerin Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu tarafından Temmuz 1916 tarihinde hazırlanan bir rapora göre adada 32 düşman yanlısı bulunmaktadır ve İngiliz Yüksek Komiseri Sir Clauson da bunların düşmana yardım ve yataklık yaptıkları, ilgi gösterdikleri ve/veya sempatiyle yaklaştıkları konusunda geniş bir rapor hazırlamıştır.⁴⁰ İngilizler adada istihbarat çalışması yaparken öyle bir noktaya gelirler ki uçan kuştan nem kapmaya başlamışlardır. Balıkçılardan sıradan insanlara, fenerciden tarladaki köylüye kadar herkes potansiyel suçlu gibi görünmeye başlar İngilizlere. Almanlara ve Osmanlı istihbarat görevlilerine bilgi ulaştırılmasını engellemek, özellikle Mağusa-Karpaz hattında alınan bütün tedbirlere rağmen sahile çıkan gemilere yiyecek ve yakıt temin edilmesini önlemek için her türlü baskı ve tedbir alınır. Örneğin Sir Clauson yaptırdığı bir çalışmayla Almanların U adı verilen denizaltılarına yakıt temin edildiğini belirleyerek 25 Kasım 1915 günü yeni bir çalışma başlatır ve Ağustos'ta 1395 kasa/bidon, Eylül ayında 2203 ve Ekim ayında da 13.500 bidon yakıtın Mısır'dan Kıbrıs'a getirildiğini görür ve aradaki bu kadar büyük farkın şüphesiz nereye gittiğini de bilir.⁴¹ Gümrük yetkilileri her ne kadar bunların daha önceden verilen permi/müsaade ile yapıldığını, adada bu kadar yakıt kullanılmadığını belirtse de bu pek de inandırıcı olmaz ve hemen aynı gün 10 yabancı Mağusa yakınlarında bir denizaltıdan karaya çıktıkları, varilleri muhtemelen yakıtla doldurdukları ve daha sonra da geldikleri gibi gittikleri yönünde pek çok kişiden rapor alınca adadaki bütün yakıt istasyonları ve depolarını Mağusa, Larnaka ve Girne'de kıyıya çok yakın noktalara taşıtır ve böylece onları hem koruma ve hem de bu tür kaçakçılık faaliyetlerini engelleme düşüncesine kapılır.⁴² Örneğin İngiliz Yüksek Komiseri Clauson da bu konuyla yakından ilgilenmektedir ve Mısır'daki Vacuum Petrol Şirketi tarafından adaya sevk edilen petrolün bazen %40 gibi ciddi oranlarda eksik olarak gelmesinin sebebini de Akdeniz'deki Alman denizaltılarına akaryakıt desteği sağlamaları için Kıbrıslı gümrük

³⁸ Bu birim öncelikle Anadolu ve Suriye coğrafyasında düşmanla ilgili istihbarat toplamak ve özellikle düşman istihbarat unsurlarının Kıbrıs'a çıkmalarını önlemek, bunlara karşı espionaj ve istihbarata karşı koymak faaliyetlerini yönetmek üzere A ve B üniteleri olarak da görev yapmaktadır. A çalışması olarak nitelendirilenler Anadolu ve Suriye'de "düşman hakkında bilgi elde edilmesi", B çalışması olarak nitelendirilenler de "Kıbrıs'ın ajanlara karşı ve onların karaya çıkış yerlerinin korunulması" esasları olarak düzenlenmiş durumdadır. Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB). Antigone Heraclidou, a.g.m., s. 197. Ayrıca Bkz. Tabitha Morgan, Sweet and Bitter Island: A History of the British in Cyprus, I. B. Tauris Publications, New York, 2010, s. 132-133.

³⁹ Andrekos Varnava, a.g.e., s. 354.

⁴⁰ Bununla birlikte İngilizlerin özellikle savaş sürecinde adaya akın eden ve farklı diller bilen Levantenlerden jurnalci, ajan ve muhbir olarak faydalanma düşüncesi EMSIB Atina bürosuna gelen "...Mounichia mineralleri araştırılmaz çünkü yaban domuzu vücuda kaşıntı yapıyor. Komutanla buluşup konuştum. Bakire Meryem'e iltifat ediyorum..." gibi anlamsız mesajlar ve hayalperest yaklaşımlarla hüsrana uğrayacaktır. Tabitha Morgan, a.g.e., s. 133. Ayrıca Bkz. Andrekos Varnava, a.g.e., s. 362.

⁴¹ Ali Hüseyin Babaliki'nin kendisiyle aynı adı taşıyan ve halen Gazi Mağusa'da ticaretle uğraşan torunu Ali Babaliki ile 22 Mayıs 2002 tarihinde yapılan görüşme. Ayrıca bkz. Andrekos Varnava, a.g.e., s. 363-364. Erol Akcan, Ag Eirini'den Akdeniz'e Yolculuk, Ateş Matbaacılık AŞ, Lefkoşa, Temmuz 2012, s. 244-245. Tabitha Morgan, a.g.e., s. 137.

⁴² Andrekos Varnava, a.g.e., s. 363-364.

memurlarına rüşvet verilmesiyle mümkün olduğu inancındadır.⁴³ Oysa bu faaliyete katılanlar sadece Kıbrıs Türkleri değildir ve Suriyeli bazı Müslümanlar da istihbarat almak için uğraşmaktadırlar. Buraya hemen eklenmesi gereken bir başka önemli nokta ise Ali Babaliki'nin esir kampındaki Türk savaş esirlerine yardım ve yataklık etmeye çalışması yanında ayrıca Kıbrıs Türkleri arasında para toplayarak söz konusu gemiler için yakıt alması veya yakıt temin etmesi de söz konusudur ve bu yüzden Ali Babaliki kelimenin tam anlamıyla İngiliz idaresinin kara listesindedir.⁴⁴ Öte yandan Türk arşivlerinde Kıbrıs'ta esir düşerek şehit olduğu belirtilen tek bir kişiden söz edilmektedir. Bu kişi 1921 yılının Temmuz ayında şehit düştüğü belirtilen Yüzbaşı Sudi Efendi'dir.⁴⁵ Makineci olarak görev yaptığı söylenen Yüzbaşı Sudi Efendi'nin muhtemelen Deniz Kuvvetleri'nde görevli olduğu düşünülebilir. İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Deniz Müzesi'nden alınan bilgiye göre Yüzbaşı Sudi Efendi gizli bir görevle ilgili olarak Karadeniz'de tebdili kıyafet içerisinde kendisinden istenilen vazifeyi yerine getirmeye çalışırken bölgede faaliyette bulunan Rumlar ve Yunanlar tarafından tanınır ve derhal İngiliz askerî yetkililerine jurnallenir. İlginç olan nokta ise Karadeniz'de tutuklanan Sudi Efendinin hangi sebeple Kıbrıs adasına gönderildiğinin belli olmaması ve bu durumun bugüne kadar ortaya çıkartılmamış olmasıdır. Türk kayıtlarında yukarıda sözü edilen yüzbaşı dışında rütbeli hiç kimsenin ismine ayrıca rastlanmamıştır. Çoğunlukla Çanakkale olmak üzere çeşitli cephelerden getirilen Türk savaş esirlerinin yanı sıra bu kampta ayrıca 4. Ordu Komutanlığı'nca Kıbrıs adasında cereyan eden askerî faaliyetleri ve adanın son halini görüp bilgi toplamak üzere kayıklarla Taşucu'dan adaya gönderilen ve yakalanarak diğer esirlerin yanına konulan 3 asker de vardır.⁴⁶ Bu üç denizci askerin kimlikleri ise ne yazık ki bilinmemektedir. Bu 3 denizci Türk esirle ilgili olarak 4 Haziran 1917 tarihinde şifre mesajla Başkomutanlık Vekâlet'ine gönderilen mesajda “..Üç ay evvel gönderilen üç kişiden ibaret bulunan kayıkçılarımızın yakalanarak bugün adada esirler arasında buldukları ve elde edilen malumatın uçaklar vasıtasıyla icra kılınan ve evvelce makamı devletlerine bildirilmiş olan keşif faaliyetlerinin doğruluğu kesindir...”⁴⁷ denilmektedir.

Esir kampı komutanınca esirlere yardım ettiği düşüncesiyle mahkemeye verilip tutuklanan ve daha sonra hâkim önüne çıkartılan ve mahkemede kamp komutanı İngiliz subaya “Sen ahmak olduğun kadar gerçekten çok da budalası.” demek cesaretini gösteren ve bu cesareti hâkim tarafından ödüllendirilerek serbest bırakılan, kamp komutanının sürekli olarak görevden alınmasını ve o bölgeden uzaklaştırılmasını istediği Türk fenerci serbest bırakıldıktan sonra ölünceye kadar Mağusa'daki fenerde görevine devam eder. Esasında İngiliz ve Fransız askerî kampları açısından büyük tehdit oluşturan bu fenercinin faaliyetleri muhtemeldir ki Osmanlı istihbaratı tarafından yönlendirilmektedir. İngiliz ve Fransızlara ait kampların yakınlarında, kurulan dinleme ve keşif istasyonları civarında ateş ve lamba yakılması, denizden gelecek muhtemel gelişmelere karşı koymak üzere silah yerleştirilen bu bölgelerde Kıbrıslı Türk balıkçıların yasak olmasına rağmen denize açılmaları ve tam da istasyonların karşısında gezinmeleri şüphesiz rastlantı değildir.⁴⁸ Kamp yakınlarında dolaşmanın yasak olduğu, kamp civarında tekneyle gezmenin, tekneyle bu bölgede sahile çıkmanın yasaklandığı, fotoğraf çekmenin ve fotoğraf malzemesi bulundurmanın İngiliz askerleri dâhil herkes için sıkıyönetim uygulamaları arasında olduğu bölgede en hassas yasaklamalardan bir tanesi de içki satışı ve içki içilmesiyle ilgilidir.

Bir yandan istihbarat yaparken, öte yandan istihbarata karşı koyma ve tam anlamıyla bilgi kirliliği yaratma gayreti içindeki özellikle İngilizlerin bu durumu zaman zaman çılgınlık seviyesine kadar ulaşacaktır ve sonuçta sosyal hayatı da iyiden iyiye çekilmez hale getiren kısıtlamalar ve

⁴³ Tabitha Morgan, a.g.e., s. 137.

⁴⁴ Adı geçen görüşme. Ayrıca bkz. Andrekos Varnava, a.g.e., s. 363-364.

⁴⁵ Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Dodurga, Ankara

⁴⁶ Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Türk Havacılık Tarihi, II. Cilt, II. Kitap, Eskişehir, 1951, s. 185.

⁴⁷ Hava Kuvvetleri Komutanlığı, a.g.e., s. 185.

⁴⁸ Andrekos Varnava, a.g.e., s. 362.

yasaklamalar söz konusu olacaktır. Böylece örneğin “posta dışında herhangi bir şekilde mektup veya belge gönderilmesi veya alınması, özellikle askeri konuları ilgilendiren hususlarda bilgi toplanması, makul bir açıklaması olmadan askeri konularla ilgili herhangi bir kayıt, belge veya malzemeye sahip olunması, düşman ajanlarıyla, savaş esirleriyle müsaade edilen yollar haricinde irtibata geçilmesi, mesaj göndermeye veya almaya yarayacak herhangi bir donanımına sahip olunması, askeri personelin, askeri görevli ve yetkililerin savaşla ilgili çalışmalarını sekteye uğratabilecek şekilde onlara müdahalede bulunulması, makul bir sebep bulunmadan herhangi bir askeri tesis veya kuruluşu yakınlarında bulunulması, ayrıca yukarıda bahsedilen maddelerden herhangi birisiyle ilgili olarak bunları yapmaya çalışmak, bunlara iştirak etmek, buna yönelik hazırlık yapmak, bunlara yönelik eğilim sahibi olmak ve niyet etmek”⁴⁹ sıkıyönetim çerçevesinde suç olarak değerlendirilir. İngilizlerin adada tesis ettikleri Çanakkale savaş esirleri kampının faaliyete geçmesinin hemen ardından Osmanlı istihbarat servisleri tarafından Alman sefareti kanalıyla alınan bir bilgiye göre İngilizler bütün Akdeniz bölgesini kontrol altında tutabilmek amacıyla Kıbrıs adasında “bir propaganda mektebi” açma girişimlerine başlamış ve konuyla ilgili olarak adaya “yüzlerce talebe sevk etmiş” ve bunlara “esasat-ı diniye üzerine telkinde bulunduktan sonra hükümet-i Osmaniye aleyhinde isyan çıkartmak üzere Anadolu ve Suriye’ye gönderilecekleri”⁵⁰ öğrenilmiştir. 15 Kasım 1916 tarihinde Başbakan Briand’ın direktifleriyle⁵¹ daha önce Mısır’da kurulan⁵² Doğu Lejyonu bu sonuçla tesis edilir.⁵³ Oluşturulan bu hava gücünün Kıbrıs adasında karşılaştığı manzara ise çok farklı olacaktır çünkü özellikle Aralık 1915-Mart 1916 sürecinde Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adasıyla ilgili olarak istihbarat çalışmalarına hız veren, adada yaşayan Rumlardan da Kıbrıslı Türklerden de şüphelenmeye başlayan, onları potansiyel suçlu veya İngiltere düşmanlarına yardım ve yataklık edenler olarak değerlendirmeye başlayan İngiltere Fransa’nın da devreye girmesinin ardından istihbarat çalışmalarına İtalya’yı da dahil eder ve ada çevresindeki istihbarat, keşif ve kontrol çalışmalarını neredeyse bırakıp bütün sorumluluğu Fransa’ya yükler.⁵⁴ Bunda muhtemelen Fransa’nın adada Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu (Lergion D’Orient) için bir askeri üs ve eğitim kampı açmasının da büyük etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak İngiltere adanın keşif ve istihbarat eksiklerini Fransa’nın üstüne adeta yıkmış görünmektedir. Bu tarihten itibaren Fransız ve İngiliz istihbarat faaliyetleri birlikte ve gayet uyum içinde çalışmaya devam eder ve her iki ülke savaşın kendileri açısından başarılı ve zaferle sonuçlanacak bir şekilde devam edebilmesi için de gerek elektronik gerekse insan kaynaklarını kullanarak istihbarat yapmaya devam ederler.⁵⁵ Kıbrıs adası böylece tam anlamıyla bir istihbarat üssü haline gelir. Bununla birlikte İngiltere’nin pek de güvenmediği ve sadakatlerine kuşkuyla baktığı Kıbrıs Türkleri, Almanlara ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na bağlı “U-boat” denilen ve genellikle grup halinde dolaştıklarından “kurt sürüsü” olarak da adlandırılan denizaltılar ve keşif uçakları ve son olarak askeri makamlarla sıradan insanlar arasındaki iletişim kopuklukları gibi sorunlar nedeniyle istenilen düzeyde başarılı olunduğu ise söylenemez.

Bu arada Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu Komutanı General G.M.W. MacDonogh ise 6 Mart 1916 günü Kıbrıs Valisi Sir John Eugene Clauson’a gönderdiği telgrafla Kıbrıslı ajanların “işe yaramaz”⁵⁶ olduklarından şikayet eder. Fransızlarla işbirliği konusunda elinden geleni yapan ve

⁴⁹Andrekos Varnava, a.g.e., s. 373.

⁵⁰BOA. DH. EUM. S. Şb. 5.9.1335. D-81-30.

⁵¹Yahya Akyüz, a.g.e., s. 180

⁵²Sadi Koçuş, Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara, 1967, s. 237. Ayrıca Bkz. Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi, Ankara, 1996, s. 4

⁵³Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s. 46. Ayrıca Bkz. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi-I, İstanbul, 1991, s. 99.

⁵⁴Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358.

⁵⁵Andrekos Varnava, a.g.e., s. 355.

⁵⁶Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358.

Kıbrıs'ta bir istihbarat merkeziyle bir askeri kışla kurmalarına müsaade eden Kıbrıs Valisi olup bitenleri bilmekle birlikte fazla da bir şey yapamayacaktır. Aynı ay içinde Kıbrıs'la ilgili çok önemli bir gelişme ise Fransız ve İngiliz amiralleri yanında İtalyan temsilcileri ve her üç ülkenin istihbarat sorumlusu subayların güçlerini birleştirmek ve kuvvetlerini daha akıllıca ve tek elden yönetmek üzere müşterek bir organizasyona girmesi ve özellikle Doğu Akdeniz havzasında istihbarata karşı koyma konusunda müşterek hareket etme kararı alınmasıdır.⁵⁷ Bunun bir sonucu olarak da Doğu Akdeniz bölgesini tamamen kontrol altına alacak şekilde 1917 yılına kadar 15, 1918'e kadar da 40 haberleşme ve istihbarat merkezi devreye girer.⁵⁸ Hemen ardından Larnaka'da açılan 4 antenli dinleme ve keşif istasyonunun da devreye girmesiyle İngiliz ve Fransızlar yakaladıkları sinyalleri takip ederek hangi "düşman" uçağı veya gemisinin nerede ve hangi yönde seyir halinde olduğunu tespit edebilmektedir ki bu da savaş sürecinde onlara müthiş bir avantaj sağlamaktadır. Bu dönemde İngiliz donanmasının Ruad adası ve Mısır'daki askeri karargâhla haberleşmesini sağlayan Mağusa'da bir telgraf istasyonu, çok özel istihbarat çalışmaları için kullanılan Larnaka'da İngiliz ordusuna ait bir telgraf istasyonu ve Fransız donanmasına ait olmak üzere Limasol'da bir telgraf istasyonu bulunmaktadır.⁵⁹ Özellikle İngiltere bu konuda o kadar hassas ve ince düşünmektedir ki Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu temsilcisi Binbaşı Rhys Samson tarafından Mezopotamya arkeolojisi üzerine çalışan arkeolog Leonard Woolly⁶⁰ Fransızlarla işbirliği yapmak ve birlikte çalışmak üzere Kıbrıs adasına gönderilir. Böylece Woolly Fransız donanmasında görevli istihbaratçılarla birlikte özellikle Kilikya (Çukurova)-Kuzey Suriye hattında toplanacak istihbaratla yeni bir espionaj hattı oluşturacak ve İskenderiye-Kilikya hattında özellikle Alman denizaltılarına karşı bir istihbarat ağı geliştirecektir. Yanına Yüzbaşı Lewen Weldon'u alan Woolly kendisine ilk etapta tahsis edilen 5 römorkörle Kıbrıs açıklarını kontrol altına almak, böylece Filistin ve Güney Suriye hattını Port Said, Kuzey Suriye ve Kilikya hattını da Kıbrıs yoluyla kapatmak niyetindedir.

Bu durum savaşın devam ettiği süreçte esasında İskenderun Limanı'ndan çizilecek bir hatla Doğu Akdeniz'de tam da Kıbrıs adasından geçen ve Mağusa'yı ortlayan ve Akdeniz'in güneyinde Mısır'ın Port Said ve İskenderiye şehirlerine gelen stratejik hattı teşkil etmektedir ve savaşın sonuna kadar bu güzergah her türlü askeri faaliyete ev sahipliği yapmıştır. Port Said limanını dünyanın dört bir yanından topladığı Ermenileri kısa bir eğitimden geçirmek, sağlık kontrollerini yapmak ve Kıbrıs'a sevk etmek için kullanan Fransa⁶¹ yanında bu liman İngiltere açısından da son derece stratejik bir noktadır. Öte yandan İngiliz istihbarat birimi EMSIB tarafından Kıbrıs eksenli olarak yürütülen istihbarat ve istihbarata karşı koyma girişimleri sırasında Mağusa-Mısır hattında ticaret yapan ve 10'u Mısır'la ticaret yapma müsaadesi ve ruhsatına sahip tekne yanında Ruad adasında demir atmış 33 tekne de⁶² aynı şekilde yakından takip edilmektedir. İngilizler bir yandan bölgede ticari faaliyetlerin mümkün olduğunca kesintiye uğramadan devam etmesini isterken, öte yandan istihbarat konusunda da açık vermeme düşüncesindedirler.

⁵⁷Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358.

⁵⁸Andrekos Varnava, a.g.e., s.361.

⁵⁹Andrekos Varnava, a.g.e., s.361.

⁶⁰ İngiliz arkeolog Sir Charles Leonard Woolly (17 Nisan 1880-20 Şubat 1960) "Bronz Çağ Kıbrıs Testiciliği/The Cypriot Bronze Age Pottery" kitabının da yazarıdır. Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte savaşın orta yerinde ve bu kadar yoğun askeri faaliyetlerin yaşandığı adada büyük yetkilerle donatılmış ve kendi bilimsel çalışmaları yerine askeri istihbarat üzerine çalışması yönünde görevlendirilmiş bir arkeoloğun Kıbrıs tarihine yönelik nasıl çalışmalar yaptığı bu açıdan da irdelenmelidir. İlginçtir ki Woolly'nin Hitit uygarlığına ait 1912-1914 ve 1919 yıllarında Karkamış kenti kazıları sırasında en büyük yardımcısı ve işbirlikçisi Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen İngiliz casusu E. T. Lawrence'dır.

⁶¹Andrekos Varnava söz konusu bu Ermenilerin Kıbrıs'a getirilmeleri konusunda "SA 1/1068 1916, Sayfa 44, Francis Baxendale, District Commissioner of Famagusta to the Chief Secretary, 11 March 1917" belgesine dayalı olarak Fransız değil İngiliz gemilerinin kullanıldığını ve İngilizlerin sadece arazi tahsisi değil, ayrıca gemilerini de bu iş için seferber ettiğini belirtmektedir; "The British not only provided their territory for this Project (Ermeni Doğu Lejyonu), but they also shipped Armenians to the camp from Mesopotamia and Egypt." Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358.

⁶² Tabitha Morgan, a.g.e., s. 135.

Kıbrıs'ta Mağusa bölgesi ise İngiltere'nin askeri üssü, çoğunluğu Çanakkale olmak üzere çeşitli cephelerden getirilen Türk savaş esirlerinin tutulduğu Karakol bölgesindeki esir kampı ve Monarga (Dokuzevler)'da tesis edilen Ermeni Doğu Lejyonu'na ait askeri kampı burası tam anlamıyla bir cadı kazanına dönüşmüş durumdadır. İngilizler ve Fransızlar ne yaparlarsa yapsınlar gerek Alman denizaltıcılar ve gerekse Osmanlı istihbarat görevlileri bir şekilde adaya çıkmakta, Kıbrıs Türklerinin yardımlarıyla malzeme, lojistik ve bilgi ihtiyacını karşılamakta ve dönmektedirler. Burada ilginç bir nokta ise Osmanlı-Alman işbirliğinin Kıbrıs adasında farklı şekillerde istihbarat bilgisine ulaşma çabalarıdır. Örneğin Kıbrıs'ta Akdeniz (Ayia İrini) köyünde bulunan ve yıllarca "Severi'nin Tütün Ambarları" olarak anılan tesisler Nasir isimli bir Yahudi'ye aittir ve söz konusu bu kişi bölgede papaz kıyafetiyle dolaşmakta ve Ayios Çiftliği'nde rençber olarak çalışmaktadır.⁶³ Bu Yahudi papaza işlerinde ise Akdeniz köyünden bazı Rumlarla Türkler ve Koruçam (Kormacit) köyünden Maronitler yardımcı olmaktadır. Bu Kıbrıslı Türklerden birisi de Baratalı Kardeşler olarak bilinen aileden Beyit'in konuşma özürü oğlu Hasan'dır ve bu Yahudi'ye uzun yıllar hizmet etmiştir. İlginç olan nokta ise Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından Hasan'la birlikte Nasirisimli bu papazın da ortadan yok olması ve daha sonra her ikisinin de adaya özel görevle gönderilmiş Alman casusları olduklarının anlaşılmasıdır.⁶⁴ Ayios Çiftliği ile Sadrazam ailesine ait olan Kolya Çiftliği arasında kalan Şerissa Çiftliği'nde de bazı Yahudiler bulunmaktadır ve onlar da Alman istihbaratı için çalışan insanlardır ve savaşın bitmesiyle ortalıktan kaybolanlar arasında onlar da bulunmaktadır. Öte yandan adı geçen Hasan isimli Kıbrıslı Türk'ün akıbeti ise bugün itibarıyla bilinmemektedir ve örneğin Alman istihbaratı veya karşı istihbarat birimleri tarafından öldürülüp öldürülmediği konusunda da herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Her iki çiftlikte çalışan bu Yahudiler istihbarat çalışmaları yanında Kolya Çiftliği ve Sadrazam ailesi vasıtasıyla Çanakkale savaş esirlerinin kurtarılması, esir kampından kaçan Türk savaş esirlerinin saklanması ve salimen Anadolu'ya geçmelerinin sağlanması konusunda da yardımcı olmuşlar, gerekli bilgi ve istihbaratın sağlanması, bu bilgilerin Alman istihbaratı tarafından Osmanlı istihbarat servislerine aktarılması sonrasında çeşitli kurtarma girişimi söz konusu olmuştur.⁶⁵

1916 Ekim ayından itibaren adaya Türk savaş esirlerinin getirilmeye başlanmasının ardından bir yandan Türk savaş esirlerinin kaçma teşebbüsleri devam ederken, öte yandan Kıbrıs Türklerinin de bu esirleri kurtarma çalışmaları aralıksız devam etmektedir. 1917 Mayıs ayında adanın dört bir tarafını jurnalcilerle donatmış olan İngilizlerin Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu EMSIB karargâhına gelen bir ihbar mektubunda Lefkoşa'daki bazı Türklerin Mağusa'daki esir kampı etrafında kazdıkları bir çukura kaçma planlarıyla ilgili bazı belgeler ve brendi şişeleri yerleştirdikleri kaydedilir.⁶⁶ İngiliz istihbarat elemanlarının çalışmaları sonrasında bu faaliyetleri yürüten ve söz konusu mektupları yazanların Mağusalı 4 Kıbrıslı Türk olduğu belirlenir ve bunlar derhal askeri mahkemede yargılanmaya başlanır. Mahkemede bütün bu olup bitenlerle ilgili faaliyetleri yürüten İngiliz ajanının davranışlarının ve açıklamalarının yetersiz kalması nedeniyle bu Kıbrıslı Türkler "gelecekteki hal ve hareketleri konusunda daha ihtiyatlı davranmaları konusunda yemin ettirilerek"⁶⁷ serbest bırakılırlar. Bu karardan hiç hoşlanmayan kişi ise EMSIB Lefkoşa merkezinden sorumlu olan Yüzbaşı Scott olmuştur. Konuyla ilgili olarak EMSIB Mısır merkeze uzun bir rapor gönderen Yzb. Scott artık Kıbrıs adasında daha kapsamlı ve sıkı kuralların ve kontrollerin yapılması gerektiğini de vurgular. İngiliz Yüksek Komiseri

⁶³ Erol Akcan, Ag Eirini'den Akdeniz'e Yolculuk, Ateş Matbaacılık AŞ, Lefkoşa, Temmuz 2012, s. 244-245.

⁶⁴ Erol Akcan, a.g.e., s. 244.

⁶⁵ Erol Akcan, a.g.e., s. 245.

⁶⁶ Tabitha Morgan, a.g.e., s. 134.

⁶⁷ Tabitha Morgan, a.g.e., s. 135.

Clauson ise mahkemenin bu kararından hiç de hoşlanmamış ve karara muhalefet ederek söz konusu Kıbrıslı Türklerden ikisini Girne Kalesi'nde hapse attırmıştır.⁶⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği, İngiliz yöneticilerin istihbarat çalışmaları nedeniyle istim üzerinde bulunduğu ve jurnalcilerin kol gezdiği Kıbrıs adasında tam da bu dönemde İngiliz yetkililere ulaşan bir bilgiye göre Kenan Kardeşler bir kaçağa gizli bir mektup vermişlerdir.⁶⁹ Bu jurnalcilerin iddiasına göre mektupta Lübnan'ın Sur kentinden Kıbrıs'a gelen Hristiyan mültecilerin isim listesi bulunmaktadır. İddiaya göre bu isim listesi Lübnan Valisi'ne gönderilmektedir ve vali de bu listeye dayanarak Hristiyan ailelerin bölgede yaşayan yakınlarını tehcir edecektir. Buna göre 9 Ağustos 1916 tarihinde Larnaka Polis Müdürü tarafından Kıbrıs Valiliğine gönderilen yazıda Hacı Halil, Hasan Kenan, Raşit Kenan, Sait Kenan, Mehmet Hasan ve İsmail Sadavi isimli şahısların yaşadıkları evleri emniyet güçleri tarafından gece yarısı basılmış; ancak arama yapılan evlerde üç tabanca ve mermi dışında hiçbir şey bulunamadığı belirtilmektedir. Aynı yazıya göre Larnaka'daki emniyet güçleri Lefkoşa'da ikamet etmekte olan İstanbullu Ahmet Faik Bey isimli kişiyle birlikte Kenan Kardeşlerden Platres'de yazlığı bulunan Kamil Kenan da tutuklanacaklar arasındadır. Buna göre ertesi gün Kel Yusuf ve Hacı Tahir Hüseyin Tayfun isimli Mağusalı iki kaptan da tutuklanacaklar arasındadır.⁷⁰ Gece yarısı evleri basılan ve ite kaka İngiliz askerleri tarafından gözaltına alınan Kenan Ailesi mensubu 4 kardeş Lefkoşa'da devam edip Girne Kalesi'nde bitecek acı ve ıstırap dolu yeni bir döneme başlarlar.⁷¹

Daha sonra tamamı Lefkoşa'daki merkez hapisanesine getirilen yukarıda isimleri verilen şahıslar kendilerine isnat edilen hiçbir suç ve bununla ilgili bir kanıt da olmamasına rağmen avukatları N. Paschallis'in bütün ısrarlarına ve kefaletle serbest bırakılma taleplerine rağmen serbest bırakılmazlar. Konuyla ilgili olarak avukatın polis yetkililerine yönelttiği konuyla ilgili 5 soru da cevapsız bırakılacaktır. Dönemin en varlıklı Kıbrıslı ailelerinden birisi olan Kenan Ailesi'nden Hasan Kenan ise polis yetkililerine göre bu çetenin elebaşı durumundadır ve tutuklananların hepsi Lefkoşa'daki hapisanede özellikle "Cezalandırılacaklar/Suçlular" bölümüne yerleştirilmişler ve başlarına da 3 Rum zaptiye verilmiştir. Adadaki İngiliz yönetimi aynı dönem içerisinde başka varlıklı Kıbrıslı Türk tüccarlara da yaptığı üzere ekonomik ve psikolojik baskı uygulamak suretiyle bir sindirme hareketi yürütmektedir. Ahmet Faik Bey daha sonra polise verdiği ifadede kendisinin Jön Türklerden nefret ettiğini, İstanbul'dan kaçma nedeninin de bu olduğunu, ayrıca "O Enver Bey'in köpeği İstanbul'u Alman Yahudilerine 4.5 milyona sattı." şeklinde sert sözler sarf edecektir. Ahmet Faik Bey ayrıca Kıbrıs adasında ve İngiliz bayrağı altında barış ve huzur içinde yaşamak istediğini, bunun dışında da bir suçunu olmadığını belirtir. Ahmet Faik Bey daha sonra İngilizler tarafından serbest bırakılmasına rağmen bu durum Kenan Kardeşler için geçerli değildir ve onların tutukluluk halleri devam eder. Lefkoşa'dan Girne'ye sevk edilen Kenan Ailesi mensuplarının ardından aile de Girne'de bir ev kiralayarak Ağa Cafer Paşa Camii'nin hemen altında bir evde oturmaya başlarlar. Ayrıca Kenan kardeşler kendileri hapisanedeyken işlerin yürümesi için hal çaresi aramaya başlar ve sonunda yeğenlerinden Ahmet Bedevi Kenan'a da bütün işleri devrederler. Aile üyelerinin hapistekilerle görüşmeleri ilk dönemde özellikle ezan saatine yakın anlarda ve Baldöken Mezarlığı duvarının üstünde olur. 14 Eylül 1916 tarihinde Hükümet Savcılığı tarafından kaleme alınan yazıda ise Kenan kardeşler için somut bir suçlama ve bunları kanıtlayacak herhangi bir delil söz konusu olmadığı, Hacı Halil ve Kenan Kardeşlerin Girne

⁶⁸ Bu dönemde savaş esirlerine yardım ve yataklık ettikleri, onları kaçırmaya teşebbüste buldukları, İngiltere aleyhine casusluk girişimlerinde buldukları gibi suçlamalarla Girne Kalesi'nde zindana atılan Kıbrıslı Türklerin hemen hemen tamamı ismen belirlenmiş durumdadır; ancak 1917 Mayıs ayında gelişen bu olayda bahsedilen iki kişinin isimlerine ulaşılammıştır.

⁶⁹ FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüpheli Mahkumları", <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/242/kenan-kardesler-ve-makul-suphe-mahk-mlari/2362>

⁷⁰ FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüpheli Mahkumları", a.g.k.

⁷¹ Burcu Müniroğlu Karagöz ile 6 Eylül 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

Kalesi'nde gözetim altında tutulmalarının, iletişimin sadece polis vasıtasıyla yapılmasının ve bunun dışında kendilerine hiçbir kolaylık gösterilmemesinin yerinde olacağı belirtilir.⁷² Elde hiçbir kanıt olmamasına rağmen polisin Hasan Kenan'ın evinde 1.200 Pound değerinde altın bulması bu şekilde gözaltına alınmalarına ve Girne Kalesi'ndeki zindanlara kapatılmalarına neden olmuştur. Evde bulunan altınların Suriye'ye kaçacak olanlar için kullanılacağı şüphesiyle İngiliz yetkililer Kenan Kardeşleri bu zindanlarda 3 yıl tutar ve Avukat Paschallis'in bütün ısrar ve taleplerine rağmen bu suçlamayla ilgili olarak ne bir kanıt gösterebilir ve ne de bu kadar uzun süre zindanlarda tutulmalarının sebebini açıklayabilir. Sıkıyönetim uygulamaları nedeniyle zindandaki bu insanları serbest bırakma veya yeniden mahkeme karşısına çıkarma gibi yolları ise asla düşünmeyen İngilizler Avukat Paschallis'in bu yöndeki bütün taleplerine de olumsuz cevap verir. Zindandaki Kenan Kardeşlerin Cuma namazı isteklerine olumsuz cevap veren İngilizler bunun yerine kaleye gelen hoca vasıtasıyla dini vecibelerini yerine getirmelerine, ayrıca gramofon taleplerine, her gün kalenin dışında bir saatliğine denize girmelerine, dışarıdan parasını vermek şartıyla yemek getirtme isteklerine, kalede futbol oynama isteklerine ve 1917 Haziran döneminden itibaren yaz döneminde akşamları saat 22.00'ye kadar dışarıda kalmaları isteklerine olumlu cevap verir.⁷³ Kıbrıs Türk toplumu liderliğinin bu insanların serbest bırakılması yönünde çeşitli defalar yaptıkları yazılı ve sözlü müracaatlar ise İngilizler tarafından reddedilir. 1918 yılından itibaren Kenan Kardeşlerin haftada bir defa hamama gitmelerine de müsaade edilir.

Bu arada geçen süre ise bu ailenin de Ahmet Çavuş Osmanoğlu ve başka Kıbrıslı Türkler gibi ekonomik olarak dibe çökmesine, işlerin yürütülmesi için yetki verdikleri yeğenleri vasıtasıyla en az 10.000 Pound kaybetmelerine neden olur ve Girne Kalesi'nde geçirdikleri dönem onlar için neredeyse iflasın eşiğine geldikleri bir dönem olur. Bütün adayı ve Doğu Akdeniz bölgesini istihbarat ağlarıyla kuşatan, Fransa ve İtalya'nın da desteğiyle muazzam bir intelijans ağı kuran İngiltere bütün bunlara rağmen EMSIB vasıtasıyla başta Ali Babaliki olmak üzere Kenan Kardeşlerin de Osmanlı askeri gücüne ve Anadolu'ya yönelik istihbarat ve lojistik destek faaliyetleri engelleyememiş ve bu konuda eline somut bir delil de geçirememiştir. Örneğin adaya Mısır'dan gelmesi gereken ve listelenen yakıtla Mağusa limanında tahliye edilen yakıt miktarı arasında zaman zaman %30 gibi büyük bir fark olmaktadır ve bunun nedenini İngiliz yetkililer çok iyi bilmelerine rağmen Kıbrıslı Türklerin Osmanlıya yönelik bu yardımlarını bir türlü engelleyememektedirler. Durum böyle olunca da sudan bahanelerle ve özellikle ekonomik baskılar vasıtasıyla bu aileler cezalandırılmaya, sindirilmeye ve iflas ettirilmeye çalışılmaktadır.

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanması ve Osmanlı İmparatorluğunun fiilen ortadan kalkmasının ardından Kenan Ailesi mensupları da bir kere daha İngiliz yönetimine müracaat ederek üç yıldır zindanda tutulan yakınlarının serbest bırakılmasını, Osmanlı artık tarih sahnesinde olmadığına göre işbirliği suçlamasının artık geçersiz olduğunu belirtirler. Bu sürecin devamında da Kenan Kardeşler tam anlamıyla iflasın eşiğine geldikleri ve neredeyse bütün ekonomik güçlerini kaybettikleri bir dönemde İngilizler tarafından 6 Kasım 1918 tarihinde serbest kalacaktır. Bununla birlikte ailenin Anadolu'ya yönelik lojistik destek faaliyetleri daha sonra da devam edecek, Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte malzeme ve maddi yardım girişimleri aralıksız devam ettirilecektir. Kenan Ailesi cumhuriyetin kurulması ve Atatürk devrimlerinin uygulanmaya başlanması sürecinde de topluma örnek olmuş bir ailedir. Ailenin kadınları Kıbrıs'ta kara çarşafı ilk atan ve modern, çağdaş kıyafetler giymeye başlayan, modern kıyafetlerle

⁷² FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüphe Mahkumları", <http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/242/kenan-kardesler-ve-makul-suphe-mahk-mlari/2362>

⁷³ FCO 141/2369 ve FCO 141/2369/42-44'den aktaran Mete Hatay'ın "Kenan Kardeşler ve Makul Şüphe Mahkumları", a.g.k.

denize girerek topluma önderlik eden, geceleyin ayışığında bile denize girerek kafalardaki sınırları uygarlık bağlamında aşan çağdaş ve öncü kadınlardır.⁷⁴

Bu arada Zaida isimli askeri geminin kaybedilmesi, Mersin Körfezi yakınlarında Dana Adası civarında iki ajanın bölgeye getirilmesi sırasında işlerin ters gitmesi ise Woolly'nin bu coğrafyaya yönelik bütün planlarını da altüst eder. Bu süreçte Fransız mayınlarına çarpan gemi batarken Fransızların tepkisi de Woolly üzerinde yoğunlaşır. Bu dönem Fransa ve İngiltere açısından zamana karşı verilen bir sinir harbi şeklinde geçer ve önce Veresis gemisinin bulunması, ardından Port Said'den gelen Managem'in devreye girmesi, Amiral Rosslyn Wemyss'in muazzam kabiliyetleri olan Devaney'i bölgeye getirmesi ve ardından bu geminin Eylül 1918 tarihine kadar bölgede görev yapması hep bu devreye denk gelir. İngilizler bir yandan bu tip yardım faaliyetlerine engel olmaya çalışırken diğer yandan farklı sorunlarla da uğraşmaktadır. Örneğin Larnaka bölgesinde kurulan istihbarat ve keşif istasyonu özellikle kıyıya yanaşan düşman denizaltıları ve gemileri tarafından görünmemesi için geceleyin kesinlikle ışık yakılması yasaklanmasına rağmen iskeledeki ışıklar yanmaya devam eder. Aynı şekilde kaza komiseri tarafından balıkçıların geceleyin denize açılması yasaklanmasına rağmen bu emir de dinlenilmez ve balıkçılar özellikle istasyona yerleştirilen silahın karşısında avlanmaya başlarlar ve böylece kıyıya yanaşan herhangi bir gemiye yönelik olarak açılacak ateşi de daha başlamadan önlemiş olurlar.⁷⁵

Harold Wood isimli İngiliz Kıbrıs'ta görev yaptığı dönemde Türk düşmanlığıyla ön plana çıkar. Çanakkale Muharebeleri sırasında İngiliz ordusunda Binbaşı rütbesiyle görev yapan Wood daha sonra işgalci kuvvetlerle birlikte İstanbul'un işgaline de katılmış ve İstanbul'da İngiliz istihbarat servisinde görev yapmış bir kişidir.⁷⁶ Harold Wood'la birlikte İngiliz istihbaratı için çalışan diğer kişi ise karısı Angel Wood olmuştur;⁷⁷

“...Harold Wood bir numaralı Türk düşmanıydı. 1915'de Çanakkale'de binbaşı rütbesiyle Türklere karşı savaşmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal ordusu ile İstanbul'a gidip İngiliz İstihbarat Servisi'nde çalışmıştı. Kendisi gibi Türk düşmanı olan karısı Angel bir Ermeni'ydı. Angel da İstanbul'un işgalinde İngiliz İstihbarat Servisi'nde çalışıyordu... Lisede birlikte çalıştığımız öğretmenler arasında da Madam Angel ve Harold Wood'un ajanları vardı. En tehlikelisi müzik öğretmeni Mesut Kevakibizade idi. Okulda öğretmenlik değil, hafiyelik ve jurnalcilik yapıyordu. Bu zat Türkiye'den sürgün edilen yüz elliliklerden Sait Molla'nın kardeşiydi. İstanbul'daki İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucu üyesiydi.”

1917 yılına girilirken Kıbrıs adası ve Doğu Akdeniz eksenli olarak yaşanan son derece önemli ve kritik bir gelişme de devreye girer. Buna göre İngiliz General Pirie-Gordon tarafından İngiltere Sömürgeler Bakanlığına Makedonya'da yaşayan yaklaşık 20.000 Türk'ün Kıbrıs'a getirilmeleri ve Makedonya'da stratejik planlarına uygun olarak homojen bir yapının ortaya çıkartılması yönünde bir teklif gelir.⁷⁸ Bu konunun olabilirliği konusunda bir etüt çalışması yapması istenen Kıbrıs Yüksek Komiseri Sir John Clauson ise savaşın tam orta yerinde çeşitli sorunlarla boğuştuğundan bu teklife pek de sıcak bakmaz ve Sömürgeler Bakanlığından M. Fiddes'e gönderdiği 8 Nisan 1917 tarihli bir yazıda

⁷⁴ Burcu Müniroğlu Karagöz ile 6 Eylül 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

⁷⁵ Bu konuda da askeri yetkililerle Kıbrıs Valisi arasında uyumsuzluk ortaya çıkar ve uyarı için de olsa en azından bir sefer balıkçılara yönelik ateş açılması yönündeki teklif Kıbrıs Valisi tarafından kabul görmez ve reddedilir. Andrekos Varnava, a.g.e., s. 362.

⁷⁶ Özker Yaşın, Nevzat ve Ben, Cilt I, Yeşilada Yay., İstanbul, 1997, s. 46-47.

⁷⁷ Halil Fikret Alasya ayrıca daha savaş bitmeden ve Nisan 1945 içerisinde Lefkoşa'da Millet Bahçesi olarak bilinen yere yakın bir yerdeki Türkiye Cumhuriyeti Konsoloslukuna çağrıldığını, burada Konsolos Ömer Lütfi Miyman tarafından kendisine lisedeki faaliyetleri nedeniyle İngilizler tarafından tutuklanacağı bilgisinin verildiğini, normal vapur seferlerinin başlamadığı bir dönemde bütün tehlikeleri göze alarak küçük bir tekneyle Girne'den Mersin'e hareket ettiğini; ancak yıllar sonra olup bitenleri düşündüğünde kendisinden rahatsız olan İngilizlerin bizzat Türk Konsolosla işbirliği yaparak kendisini adadan uzaklaştırdıklarına inandığını da belirtir. Halil Fikret Alasya'dan aktaran Özker Yaşın, a.g.e., s. 47 ve 50.

⁷⁸ S. R. Sonyel, Settlers and Refugees in Cyprus, Cyprus Turkish Association Publications, Londra, 1991, s. 17.

söz konusu generalin biraz tuhaf bir kişilik olduğunu ve bu heyecan içinde hareket ettiğini belirtir. Clauson ayrıca söz konusu generalin M. Venizelos'la çok fazla sıkı fıkı olduğunu ve Venizelos'un da planladığı ve arzu ettiği gibi Türklerden temizlenmiş/arınmış bir Yunanistan istediğini ve bunun 1915 yılında Venizelos'un Kavala'da ortaya koyduğu mübadele planından çok daha ucuz ve masrafsız olduğunu da belirtir.⁷⁹ Sir John Clauson ayrıca Türklerin Makedonya'dan uzaklaştırılmalarının Atina'daki İngiliz askeri yetkililerinin de çok net olarak hoşlanacakları bir durum yaratacağını, belirtildiği üzere adaya yeni gelecek olanların Kıbrıslı Rumları sevmeyecekleri ve bu nedenle İngiliz idaresine daha yakın duracakları görüşüne rağmen bununla birlikte Türklerin İngilizlerle son derece yakın ve dost olduklarının da artık istihbarat raporları ve casusları vasıtasıyla teyit edildiğini de belirtir.

Sir Clauson ayrıca Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelik olarak teşkil edilen Mısır'ın İskenderiye kentindeki Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu⁸⁰ Direktörü ile yaptığı bir görüşmede Kıbrıs merkezli olarak İngiltere'nin Mısır'daki askeri menfaatlerine yönelik olarak görüştüğünü ve bu tehlikelerin başında “düşman istihbarat kaynaklarının adada son derece başarılı çalışmalar yapması” ve “Kıbrıs adasındaki kayda değer sayıdaki Müslüman nüfus” olduğu üzerinde görüş birliğine vardıklarını da belirtir. Böylece İngiltere Balkan coğrafyasında Yunanistan merkezli menfaatleriyle Akdeniz'de Kıbrıs merkezli menfaatleri arasında bir ikileme ve açmaz düşer. Sir Clauson ayrıca aynı günlerde üst düzey İngiliz komutanlarıyla da müthiş bir yazışma trafiğine girmiş durumdadır. Örneğin General Sir Archibald Murray ve Amiral Sir Rosslyn Wemyss de Kıbrıs Yüksek Komiseri Sir Clauson'a yazdıkları çeşitli şifre mesajlarda Kıbrıs vasıtasıyla Suriye'deki düşmanlarına sağlanacak her türlü askeri istihbaratla ve düşman denizaltılarına yönelik istihbarat ve her türlü lojistik destek konusunda ilgili her tedbirin alınması yönündeki endişelerini dile getirirler.⁸¹ Bütün bu başlıkların değerlendirilmesinin ardından Kıbrıs Yüksek Komiseri de adanın Doğu Akdeniz'deki stratejik pozisyonu, Ortadoğu coğrafyasına yönelik hassasiyeti ve her türlü askeri istihbarat bağlamında kesinlikle arzu edilmeyen 20.000 kişinin daha adaya getirilmesiyle İngiliz çıkarlarının zarar göreceği düşüncesiyle Makedonya'dan getirilmesi planlanan 20.000 Türk konusunda “Adada yaşayan ve Osmanlı uyruğunu kabul etmeyen Kıbrıslı Müslümanlar Makedonya'dan gelecek 20.000 kişilik Osmanlı uyruklu insanla birlikte karmaşık duygular içine girecek ve ellerindeki arazileri yavaş yavaş kapan Hristiyan Kıbrıslı (Rum) uyruklular karşısında kendilerini daha sıkıntılı bir durumda bulacaklardır.”⁸² diyerek olumsuz görüş bildirir. Bununla birlikte Clauson'un bu düşüncelerini paylaşmayanlar da vardır ve Sömürgeler Bakanlığı bu konuyla ilgili olarak “Sir John Clauson bu Türklerin Makedonya'dan getirilip Kıbrıs'a yerleştirilmeleri konusunu askeri nedenlere dayandırarak biraz abartmış görünüyor. Kıbrıs kanalıyla düşmana herhangi bilgi aktarımı Kıbrıs Türkleri vasıtasıyla olduğu kadar muhtemelen Kıbrıslı Rumlar tarafından da yapılabilir. Öte yandan bu yerleştirme faaliyetiyle ilgili teklif siyasi nedenlerle pek de uygulanabilir görünmemektedir. Bu durum muhtemelen Kıbrıslı Rumları öfkeden çıldırtacak, Türkleri de rahatsız edecek, ayrıca adada yaşayanların toprak satın almalarını da zora sokacaktır.”⁸³ yorumunu yapar.

Kıbrıs adasının nispeten daha güvenilir bir yeri olan Lefkoşa'da da asker yoktur ve Kıbrıs Genel Valisi yaz mevsimi olması itibarıyla Olimpos yaylasındaki yazlığında ikamet etmektedir. Halen Rum kesiminde bulunan bu yayla Trodos Dağları olarak bilinen ve Kıbrıs adasının en yüksek noktası olan dağ silsilesi üzerindedir. Özellikle İngiliz İdaresi döneminde Kıbrıs adasında yaz mevsiminin son derece sıcak ve kurak geçmesi sebebiyle devletin pek çok kurum ve kuruluşu resmi faaliyetlerini buradan idare

⁷⁹ S. R. Sonyel, a.g.e., s. 18.

⁸⁰ Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB)

⁸¹ S. R. Sonyel, a.g.e., s. 18.

⁸² S. R. Sonyel, a.g.e., s. 18.

⁸³ S. R. Sonyel, a.g.e., s. 18.

etmişlerdir. Yayılda ayrıca 400-500 civarında İngiliz askeri bulunmaktadır.⁸⁴ Bu rapora göre Filistin cephesinden gelen yaralı ve hasta İngiliz askerleri de bu yaylaya getirilmektedir. Ayrıca son dönemde adaya dikkati çekecek büyüklükte asker sevkiyatı yapılmamıştır; ancak Mağusa'ya ara sıra vapurlarla savaşamayacak durumdaki çürük askerler getirilerek bunların yerine mataracılık yapma üzere parayla çalıştırılacak toplam 2000 kişinin alınıp götürüldüğü belirtilmektedir. Son yıllarda adaya büyük harp gemileri gelmemekle beraber haftada bir defa olmak üzere Trablusşam cephesindeki Sargolu (Arvad adası olması kuvvetle muhtemeldir.) adasından 2 Fransız torpidosu gelip gitmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına gelindiği günlerde ise İngiliz askeri yetkilileri Kıbrıs adasının hava ikmal ve desteğiyle ilgili olarak son derece önemli bir atlama tahtası ve ikmal noktası olduğu düşüncesindedirler. Örneğin 29 Ekim 1918 tarihinde Ortadoğu Kraliyet Hava Gücü Komutanlığı tarafından Mısır'daki İngiliz genel karargahına gönderilen bir yazıda adanın Türklerin deniz merkezli olarak yürüttüğü hava hareketlerine karşı kullanılacağı ve Türk keşif ve istihbarat faaliyetlerine karşı tedbir alındığı belirtilir;⁸⁵

“...2 Bristol savaş uçağının bir F3 deniz uçağının (Flying Boat) eskortluğunda Kıbrıs adası üzerinde belli aralıklarla uçtuğu tespit edilen düşman uçağını bertaraf edebilmek amacıyla Kıbrıs'a yönelik seferi için aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır. Bu görev sırasında ayrıca düşman keşif ve istihbarat uçaklarının Silifke'nin doğusunda⁸⁶ olduğu tespit edilen üslerine yönelik de bir hava saldırısı veya gerekli hallerde hava saldırıları yapılması da öngörülmüştür. 26 Ekim 1918 tarihinde Mağusa'daki askeri karargâha gelen bir şifre telgrafta Yarbay Grant Dalton tarafından son Kıbrıs ziyareti esnasında tespit edilen noktaya geçici bir havaalanı ve uçaklarımız için geçici bir pist inşa edilmesi emredilmiştir. Söz konusu yarbay konuyla ilgili bütün belgeleri ve talimatları Suriye'den gelecek ekipmanların nasıl kullanılacağı ve pistin ne şekilde yapılacağı konusundaki bilgiyi karargahta bırakmıştır. Mağusa'daki askeri karargahtan ilgili bütün askeri merkezlere Mağusa'da yapılacak bu geçici pistin ne zaman kullanıma başlayacağı konusunda bilgi vermesi de istenmiştir. Bu arada bu konuyla ilgili olarak bir F3 deniz uçağının İskenderiye'den Suriye'de daha önce belirtilen noktaya gitmesi ve bunu yukarıda belirtilen 2 Bristol savaş uçağının hareketinden önce tamamlaması da talep edilmiştir. Söz konusu 2 Bristol savaş uçağının böyle bir operasyona başlayabilmesi Mağusa'daki pistin harekattan önce hazır olmasına ve deniz yoluyla Mağusa'ya gönderilecek mühimmat, çeşitli ekipman ve akaryakıt gibi malzemelerin belirtilen yerde ve belirtilen zamanda bulunmasına bağlıdır. Düşman deniz uçaklarının Mağusa üzerinde genellikle Perşembe günleri uçtuğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla düşman unsurlarında bir sürpriz etki yaratmak, bu konuda adadaki Türk istihbaratçıların bilgi sahibi olmasını engellemek ve bilgi sızmasını önlemek amacıyla düşmana yönelik belirlenen hareketin etkili sonuç verebilmesi amacıyla ekipmanın Çarşamba günü Mağusa'ya gelmesi gerekmektedir. Bizim malzemelerin mağusa limanına gelişinden itibaren 3 gün içerisinde Mağusa semalarında düşman unsurları eğer görülmeyecek olursa o zaman kararlaştırıldığı üzere Türk deniz uçaklarının konuşlandığı hava üssüne (Taşucu'daki hava üssü) bir saldırı gerçekleştirilebilir...”

İngiltere böylece savaş boyunca ilk defa olarak Taşucu'nda bulunan ve gerek Çanakkale Esir Kampı ve Ermeni Doğu Lejyonu ve gerekse Doğu Akdeniz bölgesinde özellikle kendilerine yönelik keşif ve istihbarat çalışmaları yapan 4. Teyyare Bölüğü'ne karşı bir hava operasyonu yapmak ve Taşucu'ndaki askeri üssü bombalamak yönünde bir karar alır; ancak 1 Kasım 1918 tarihinde Kraliyet

⁸⁴ ATASE, K.2680, D.210, F.1-24, 26 ve 27

⁸⁵ Klearchos A. Kyriakides, “Cyprus and the Projection of British Sea Power since 1878”, 2. Mediterranean Maritime History Network Conference, Messina/Sicilya, 4-7 Mayıs 2006, MMHN Working Paper, s. 1-13

⁸⁶ İngilizler 4. Teyyare Bölüğü ve hemen ardından 1917 itibarıyla Kıbrıs ve Doğu Akdeniz üzerinde keşif ve istihbarat çalışması yapan Denize Teyyare Bölüğü'ne ait hava üssünü tespit etmekle birlikte bunun Silifke'nin doğusunda olduğunu belirtmektedirler. Her ne kadar Silifke'ye çok yakın olsa da bu hava üssü Silifke'nin doğusunda değil, batısındaki Taşucu bölgesindedir.

Hava Kuvvetleri Ortadoğu karargahına gelen bir şifre telgrafla Kıbrıs merkezli böyle bir hava operasyonunun ertelendiği belirtilir. Bu hava hareketi bir daha gündeme gelmeyecek ve yapılmayacaktır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Kıbrıs adası tam anlamıyla bir savaş üssü haline gelmiş durumdadır ve özellikle 1914-1921 sürecinde Kıbrıs'ta değişik amaçlara hizmet edecek şekilde 10 farklı askeri üs tesis edilmiş durumdadır;

1- Trodos Dağları'nda özellikle yaralı ve hasta İngiliz askerleri için açılan bir nekahet merkezi bulunmaktadır ve buradaki İngiliz askerlerinin bir kısmı Çanakkale cephesinden getirilen hasta ve yaralıdır. Bölgenin özellikle psikolojik tedaviye muhtaç yaralı askerlere yönelik dingin bir atmosfer sağlaması ve bol ve sık bir çam örtüsüyle kaplı olması da bölgeyi tercih edilir hale getirmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere yaklaşık 500 askerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek türden bir rehabilitasyon merkezini böylece burada hizmete sokar.⁸⁷

2- Mağusa şehri yakınlarındaki Karakol bölgesinde Türk savaş esirleri için açılan esir kampı

3- Amiandos bölgesinde özellikle Alman ve Avusturya askerlerinin tutuldukları enterne kampı

4- Karakol bölgesindeki Türk savaş esirleri kampına çok yakın bir noktada bulunan Monarga'da Ermeniler için açılan Ermeni Doğu Lejyonu (Legion D'Orient) kampı

5- Karakol bölgesinde sadece istihbarat amaçlı olarak faaliyet gösteren İngiliz askeri üssü

6- Karakol bölgesinde Türk savaş esirlerinin esir değişimi sonrasında Anadolu'ya gönderilmeleri ve serbest bırakılmalarının ardından aynı askeri kampta tutulan ve Rusya'daki devrim sonrasında Beyaz Rus Ordusu'ndan kaçan subaylar ve diğer personelin kapatıldıkları bir Rus kampı

7- Yunanistan'ın Selanik kentinde konuşlanmış bulunan İngiliz askeri gücü için Kıbrıs'ta katırcı olarak nitelendirilen ve araçların çıkamadığı zorlu arazi şartlarında katırcılarla malzeme taşıyan, telefon operatörlüğü, terzilik, aşçılık gibi cephe gerisi görevler yapan ve kısaca Katırcılar olarak isimlendirilen personelin istihdamı ve bu birlikler için katır temin eden Mağusa'daki bir askeri karargâh.

8- Düşman telsiz ve radyo konuşmalarını dinleyen, istihbarat toplayan ve istihbarata karşı faaliyetleri yanında çeşitli espionaj faaliyetlerinde bulunan İngiltere, Fransa ve zaman zaman İtalya'nın da dâhil olmasıyla oluşturulan çok uluslu bir istihbarat ve dinleme merkezi olarak kullanılan adanın farklı noktalarındaki askeri tesisler.

9- Polemidya (Binatlı) köyünde bulunan ve İngiltere tarafından İkinci Dünya Savaşı sürecinde de kullanılan askeri karargâh ve üs.

10- Mağusa'da konuşlanmış bulunan İngiltere'ye ait ve İngiltere'nin müttefikleri tarafından da kullanılan donanmaya ait askeri tesisler.

11- Trodos Dağları'ndakine ek olarak Limasol'da Kyperounta köyünde açılan yaklaşık 1.500 asker kapasiteli rehabilitasyon kampı ve askeri bölgesi

Adada ayrıca her hafta Pazartesi günleri öğleden sonra bir askerî torpidonun refakatinde bir vapur posta işlemlerini yürütmektedir. Zaman zaman gelen yük gemilerine de torpidolar refakat etmektedir. İngilizler ayrıca istihbarat ağlarını genişletmek ve muhtemel bir Alman hücumunu vaktinde haber alabilmek düşüncesiyle adanın dört bir tarafına telefon hattı çekmişlerdir. Hacı Karayusufoğlu Hüseyin'in verdiği ifadeye göre Kıbrıs adasında İngilizlere ait uçak bulunmadığı, ayrıca ticaretle meşgul olan bu tip küçük gemilerin her zaman uçakla yakalanabileceği anlaşılır. Alınan bu ifadedeki en ilginç noktalardan bir tanesi ise Kıbrıs Türklerinin her zaman Türklerin muvaffakiyeti için duacı oldukları, fırsat buldukları anda Anadolu'ya geçmek istedikleri ancak sıkı bir asker ve istihbarat teşkilatı tarafından sarıldıkları için buna imkân bulamadıklarının bir kere daha anlaşılmasıdır. Hacı Karayusufoğlu Hüseyin ayrıca verdiği bu ifadede Kıbrıs adasında ekmeğin okkasının 4 kuruş olduğunu da belirtir.

⁸⁷ Antigone Heraclidou, a.g.m., s. 196

Yüzbaşı Frank Larken komutasındaki Henry Fastersine Louis isimli bu gemi özellikle Akdeniz hattının Mersin-Adana çizgisinde görev yapmakta, bu bölge dışında İskenderun-Toprakkale demiryolu hattında da Osmanlı askerini rahatsız etme görevi üstlenmektedir. Geminin üstlendiği ana görev ise Osmanlı birliklerinin Anadolu topraklarından çıkarak Mısır'a hareketlenmesi ve Süveyş Kanalı'na yönelik gerçekleştirebilecekleri muhtemel saldırıları engellemektir. Bu amaçla oluşturulan birliklerden birisi Mersin'in 3 kilometre kadar içlerinde görev yapacak, Mersin-Adana demiryoluna yönelik sabotaj girişimlerinde bulunacaktır. Sonuçta Doris gemisinden fırlatılan 6 inç çapındaki 70 top mermisiyle demiryolu ağır hasara uğratılır. Doris ayrıca İskenderun Körfezi ile Ayaş Körfezi arasında ve Trablus'un birkaç kilometre açığında bulunan Ruad (Arwad) isimli küçük adaya yönelik de saldırılar gerçekleştirir.⁸⁸ Özellikle Jeanne d'Arc ve Jauréguiberry gibi savaş gemileri İngiltere, Fransa ve İtalya arasında istihbarat paylaşımı yapıldıktan ve Doğu Akdeniz'de Osmanlı istihbaratı yanında Alman denizaltılarına karşı tedbir alınmaya çalışıldıktan sonra Ruad adasında olduğu üzere işgal hareketlerine de başlar. Bu adada yasayanların tahliye edilmesi ve ilk etapta Kıbrıs adasına getirilmeleri ise adanın zaten son derece karmaşık olan sosyal yapısına yeni bir darbe daha vurur. Bu arada Kıbrıs'ta Üsteğmen Albert Michel Antoine Trabaud komutasında Fransız istihbarat faaliyetleri de tesis edilen askeri kışla vasıtasıyla yürütülmektedir. 1895-1899 döneminde Toulouse'da inşa edilen Jeanne d'Arc savaş gemisinde 1914 yılında çalışmaya başlayan Trabaud böylece istihbarat faaliyetlerinden de sorumlu olur.

89

Sonuç

Birinci Dünya savaşı'nın başlamasının hemen ardından özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasında fazla bir askeri hareketlilik göze çarpmamakla birlikte savaşın şiddetlenmesinin ardından Kıbrıs adasının farklı amaçlarla kullanılmaya başlandığı ortaya çıkar. Bunun en basit göstergesi İngiltere tarafından çanakkale savaş esirleri için açılan esir kampı ve hemen ardından Fransa'nın açtığı Ermeni Doğu Lejyonu kampı olur. Ardından Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası Almanya-Osmanlı İmparatorluğu karşısında İngiltere-Fransa ve İtalya'nın oluşturduğu pakt karşısında müthiş bir psikolojik harekate ve sinir harbine sahne olacaktır. İngiltere bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'nın bölgedeki askeri faaliyetlerini öğrenmek, öte yandan bölgede uyguladığı sıkıyönetimle istihbarata karşı koyma çalışmalarını yoğunlaştırır. Kıbrıs adasında açılan nekahet hastanesi, psikolojik travma geçiren askerlere yönelik askeri kamplar, daha sonraki süreçte Beyaz Ruslar, Alman ve Polonyalı esirlerin kapatıldığı esir kampları, adanın muhtelif noktalarında açılan istihbarat istasyonları, Akdeniz'de seyir halinde olan istihbarat gemileriyle bölge tam anlamıyla bir cadı kazanına dönüşür.

⁸⁸ Andrekos Varnava, a.g.e., s. 357.

⁸⁹ Andrekos Varnava, a.g.e., s. 358. Ayrıca bkz. <http://ecole.nav.traditions.free.fr/jeannedarc.htm>

KAYNAKÇA**A- ARŞİV KAYNAKLARI**

- A- Genelkurmay ATASE Arşivi
 B- İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi
 C- Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay Arşivi
 Ç- Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA)
 D- Milli Savunma Bakanlığı Arşivi
 E- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
 F- Fransa Savunma Bakanlığı (Minister de la Guerre) Arşivi
 G- Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Dodurga, Ankara

B- BASILI KAYNAKLAR

- AKCAN, Erol, **Ag Eirini'den Akdeniz'e Yolculuk**, Ateş Matbaacılık AŞ, Lefkoşa, Temmuz 2012
 ALASYA, Halil Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1964.
 AYTEKİN, Halil, **Kıbrıs'ta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000
 DENKTAŞ, Rauf R., **Rauf Denktaş'ın Hatıraları, Cilt III**, İstanbul, Mart 1997
 ENER, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, Ankara, 1996
 ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt 1**, Ankara, 1953
 FEDAİ, Harid, **Müsevvid-zade Avukat Osman Cemal, Adsız Kitap**, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.-35, Lefkoşa, 1997
 FREY, V. Frey, **Turkei Und Zygeren, handbuch der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien**, Postdam, 1937.
 GAZİOĞLU, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)**, Lefkoşa, 1994
 GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Türk İstiklal Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi**, Ankara, 1966
 GÜRKAN, Haşmet Muzaffer, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996
 HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, **Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri İle Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, Mayıs 1994
 HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, **Türk Havacılık Tarihi, II. Cilt, II. Kitap**, Eskişehir, 1951
 HILL, Sir George, **A History of Cyprus**, Londra, 1952
 İLHAN, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989
 KESER, Ulvi, **İngiliz Ordusunda Katireciler**, IQ Yay., İstanbul, 2007.
 KOÇAŞ, Sadi, **Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara, 1967
 MAHAN, Alfred Thayer, **Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi**, İstanbul, Eylül 2003
 MORGAN, Tabitha, **Sweet and Bitter Island: A History of the British in Cyprus**, I. B. Tauris Publications, New York, 2010
 RUSTEM, K. And Brother, **North Cyprus Almanack**, Londra, 1987
 SARICA, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975
 SONYEL, Salahi R. **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, 1995.
 SONYEL, S. R., **Settlers and Refugees in Cyprus**, Cyprus Turkish Association Publications, Londra, 1991
 STARLING, John ve Ivor Lee, **No Labour No Battle; Military Labour during the First World War**, Londra, The History Press, 2014
 ONAR, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I**, Ankara, 1995

- THUBRON, Colin, **Journey Into Cyprus**, Middlesex, 1986.
TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, 1977.
TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi-I**, İstanbul, 1991
YAŞIN, Özker, **Nevzat ve Ben, Cilt I**, Yeşilada Yay., İstanbul, 1997
YÜCEL, Hasan Ali, **Kıbrıs Mektupları**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1957

C- MAKALELER

- ATAN, Atilla, "Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu-Kıbrıs", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTG)**, S. 14, Ankara, Nisan 1986, s.57.
ESLEN, Nejat, "Kıbrıs'ın Stratejik Önemi", **Cumhuriyet Strateji**, 18 Nisan 2005, Sayı 42, İstanbul, s.8.
KLEARCHOS, A. Kyriakides, "Cyprus and the Projection of British Sea Power since 1878", 2. **Mediterranean Maritime History Network Conference**, Messina/Sicilya, 4-7 Mayıs 2006, MMHN Working Paper, s. 1-13
ÖZNACAR, Huriye Sevay, "Batırılmayan Ada Kıbrıs", **Kıbrıs Mektubu Dergisi**, Ankara, Kasım 1996, Cilt 9, No.7, s. 23.
SONYEL, Salahi R., "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?", **Bellekten**, Cilt XLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s.741.
SONYEL, Salahi R., "Turco-Armenian Relations", **Bellekten**, Cilt VIII, Sayı 221, Ankara, Nisan 1994, s. 402.
SONYEL, Salahi R., "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri ", **Bellekten**, Cilt XXXVI, Sayı 141-144, Ankara, 1972, s.36.
VARNAVAS, Andrekos, "British Military Intelligence in Cyprus during the Great War", **War in History**, 19 (3), Temmuz 2012, Cilt 19, Sayı 3, s.353-378.

D- SÜRELİ YAYINLAR

- The Cyprus Gazette
Cumhuriyet Strateji
Bellekten
Kıbrıs Mektubu Dergisi
Yeni Kıbrıs Dergisi
War in History

E- SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

- 1- Ali Hüseyin Babaliki'nin torunu Ali Babaliki ile 18 Temmuz 2011 tarihinde Gazi Mağusa'da yapılan görüşme.
- 2- Burcu Müniroğlu Karagöz ile 6 Eylül 2015 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme.

F- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- www.imprescriptible.fr/documents/heure
www.Tallarmeniantale.com/exodus.htm
[www. http://ermen.org/turkce/vkayutyun.php](http://www.ermen.org/turkce/vkayutyun.php)
www.imprescriptible.fr/documents/heure
<http://ecole.nav.traditions.free.fr/jeannedarc.htm>
<http://www.havadiskibris.com/Ekler/poli/242/kenan-kardesler-ve-makul-suphe-mahk-mlari/2362>

5 - Eğitim, Edebiyat, Kültür ve Basın

Kıbrıs'ta Yeni Türk Alfabesinin Öğretimi

Yrd. Doç. Dr. Fahri KILIÇ
Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Bolu

Giriş

Kıbrıs Adası, 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiş, yaklaşık üç yüz yıllık Türk hâkimiyeti 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile sona ermiştir. Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni desteklemesi karşılığında egemenlik hakkı Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere Kıbrıs'ın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye bırakılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine İngiltere, Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıklamıştır.¹ Savaş sırasında İngilizler tarafından 1916 yılında Kıbrıs'ta bir esir kampı kurulmuştur. Magosa'daki bu kampa Çanakkale'de ve diğer cephelerde esir düşen Osmanlı askerleri getirilip tutsak edilmiştir.²

I.Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs Türkleri bir taraftan Enosis'e karşı direnirken, bir taraftan da İngiliz sömürge yönetiminin baskılarına maruz kalmış, siyasi, sosyal ve kültürel haklarından mahrum bırakılmıştır. Bu dönemde Ada'da 15 Rumca gazete yayınlanırken, Türkçe hiçbir gazetenin yayınlanmasına izin verilmemiştir.³ Bu baskılara rağmen, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından, Müftü Mehmet Ziyaeddin Efendinin öncülüğünde, 10 Aralık 1918'de Lefkoşa'da bir Meclis-i Millî toplanması sağlanmıştır. Adanın her yanından gelen yaklaşık 200 delegenin katılımı ile gerçekleşen ve üç gün süren Millî Meclis'te Kıbrıs Türkleri, Ada'da Enosis'in gerçekleştirilmek istenmesinden endişe duyduklarını, Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerektiğini, uluslararası alanda haklarını savunmak için Paris Barış Konferansı'na bir hukukçu ile birlikte Müftü Hacı Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin gönderilmesini kararlaştırmışlardır. Ancak İngiliz sömürge yönetimi bu karara karşı çıkarak Türk delegesinin Paris'e gitmesine izin vermemiştir.⁴

Millî Mücadele Döneminde Kıbrıs'tan Anadolu'ya Yapılan Yardımlar

Kıbrıs Türkü Anadolu Türkü'nün daima yanında yer almış daha Balkan Savaşları sırasında maddi-manevi yardımda bulunmuş, savaş yaralılarına harcanmak üzere toplanan paraları İstanbul'a göndermiştir. I. Dünya Savaşı sırasında da aynı heyecanla ellerinden geldiğince Anadolu Türkü'ne yardım etmişlerdir. Kıbrıs Türk toplumu I. Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde başlatılan Millî Mücadeleyi İngiliz Sömürge yönetiminin tüm baskı ve engellemelerine karşın, elindeki tüm imkânlarla destekleme kararı almış, Mondros Mütarekesi'ni takiben Anadolu'da başlayan işgaller üzerine anavatana yardıma koşmuştur.

Kıbrıs'ta I.Dünya savaşı boyunca yayımlanmasına izin verilmeyen Türk gazeteleri 1919 yılından itibaren İngiliz sömürge yönetimi tarafından verilen izinle çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dönemde basılmaya başlayan gazete ve dergilerden Doğru Yol, Söz, İrşad, Ankebut, Vatan, Hakikat ve Davul

¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 952.

² Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Millî Mücadelesi (1914-1958)", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VIII, S.18-19, Bahar- Güz Ankara 2009, s.165.

³ Bu dönemde Kıbrıs Türkleri dünyadaki gelişmeleri ve Anadolu'daki haberleri Mısır'daki İngiliz haber ajansı Royter (Reuters)'e üye olan Türk Ocağı Kulübü sayesinde takip etmeye çalışmışlardır. Bkz, İsmail Bozkurt, "Atatürk ve Kıbrıs Kültürü", *Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu*, <http://www.ekitap.kulturturizm.gov.tr> (ET: 12.02.2016)

⁴ Yusuf Ziya Hocanın, "Birinci Dünya Savaşında Kıbrıs 1914-1918", *Millîterarası Kıbrıs Sempozyumu*, Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 434.

yaptıkları yayınlarıyla Milli Mücadele lehine ciddi bir kamuoyu oluşturmuşlardır. Özellikle Söz Gazetesinden Mehmet Remzi ve İrşad Gazetesinden Nazım Bey'in yazıları, Kıbrıs Türkeri'nin Milli Mücadele hakkında duyarlılıklarını daha da arttırmıştır. Ayrıca adanın her yanında kurulan cemiyetler, kulüpler, dernekler kanalıyla da milli mücadele halka anlatılmış, bu kuruluşların sosyal etkinlikleri sayesinde Milli Mücadele'ye önemli miktarda maddi katkı sağlanmıştır.⁵

Kıbrıs Türkleri tarafından kurulan Neşr-i Maarif Cemiyeti, Muhacirin-i İslamiye'ye Yardım Cemiyeti, Maarifi Geliştirme Cemiyeti, Maarifi Himaye Cemiyeti, Himaye-i Mekatip gibi cemiyetler pek çok yardım faaliyeti düzenlemiştir. Muhacirin-i İslamiye'ye Muavenet ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, İngiliz sömürge yönetiminin engellemelerine rağmen yürüttükleri sosyal yardım faaliyetleri ile ön plana çıkmışlardır. Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya yardım amacıyla Lefkoşe, Baf, Limasol, Mağusa ve Lefke'de 20'nin üzerinde oyun sahnelenmiştir.⁶

Gazetelerin ve cemiyetlerin faaliyetlerinin yanı sıra Kıbrıs Türklerinden Ahmet Çavuş, gemileri ile Anadolu'ya katır ve eşek taşımış, Gireli Feriha Tuna Hanım, babasının gemisi yardım malzemeleri sevk etmiş, ayrıca kinin haplarını fesler içinde saklayarak Anadolu'ya geçirmiştir. İngilizlerin yasaklamasına rağmen kayıklarla pek çok genç Anadolu'ya geçmiş Milli Mücadeleye katılmıştır.⁷ Müsamere, sergi, film gösterimi gibi faaliyetler ve diğer sosyal toplantılar sırasında çeşitli açık artırmalar düzenlenerek toplanan yardımlar, Muhacirin-i İslamiye'ye Muavenet Cemiyeti aracılığıyla TBMM Başkanlığı'na gönderilmiştir. Anadolu'nun mali kaynakları neredeyse tükenme noktasına geldiği için gönderilen bu yardımlar, şükranla karşılanmış, Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Dr. Besim Ömer Bey tarafından Kıbrıs Evkaf Murahhası Musa İrfan Efendi'ye bir teşekkür berati gönderilmiştir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından gönderilen mektupta Kıbrıs basınına ve özellikle Söz Gazetesine vatanperverane yayınlarından dolayı teşekkürlerini ve şükranlarını iletmiştir.⁸

Kıbrıs Türkleri Anadolu'daki bağımsızlık savaşını kendi savaşları olarak gördüğü için gizli ve açık yollardan her türlü maddî manevî yardımı yapmaktan kaçınmamışlardır. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in kurtuluşu duyulur duyulmaz Lefkoşa'da bir miting düzenlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya kutlama mesajları göndermişlerdir.⁹

Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye Kıbrıs İlişkileri

Anadolu'daki Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması, Kıbrıs'ta Türk toplumunun gelecek endişesini gidermiş, moral ve güven duygusunun yükselmesine yol açmıştır.¹⁰ Ancak Türkiye ile Müttefik Devletleri arasında 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile Ada'nın egemenliği resmi olarak İngiltere'ye geçmiştir. Antlaşmanın 20 ve 21. maddelerine göre Türkiye'nin sınırları dışında bulunan topraklar ile adalar üzerindeki sıfatlarından, haklarından ve egemenliğinden vazgeçmiştir. Fakat antlaşmanın 16. maddesi ile Türkiye'nin özel komşuluk durumları yüzünden Kıbrıs'ın geleceği konusunda söz hakkına sahip olacağı belirtilmiş ve Ada'da yaşayan Türklere Hakk-ı

⁵ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.346; Beria Remzi Özoran, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs'ta Türk Basını", *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1973, s.921.

⁶ Sabahattin İsmail-Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri 1919-1938*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1989, s. 218-219.

⁷ Yücel Özkaya, "Türk Ulusal Kurtuluş Savaşında Kıbrıs Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs'a Yansıması", *Kıbrıs'ta Türk Varlığı Sempozyumu*, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000, s.68.

⁸ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1975, s.15-18.

⁹ Ulvi Keser, "Genç Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları", *ÇTTAD*, VI/14, (2007/Bahar), s.57.

¹⁰ İsmail-Birinci, *age*, s.48.

Hıyar (Seçim Hakkı) tanınarak, iki yıllık bir süre içinde uyruklukları konusunda seçim yapılabilme imkânı tanınmıştır.¹¹

Kıbrıs'ın Lozan Antlaşması ile hukuken Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında kaldığının kabul edilmesinden sonra Ada, 10 Mart 1925'te İngiltere tarafından İngiliz toprağı olduğu kabul edilerek Taç (Kraliyet) Kolonisi ilan edilmiştir.¹² İngilizler diğer sömürgelerinde olduğu gibi Ada'nın yönetimine de yüksek komiserler yerine valiler atamaya başlamıştır.¹³ Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Türkleri ile olan ilgi ve alakası Türk toplumunun hakları ve adanın stratejik öneminden dolayı devam ettirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından Lefkoşa'da 1925 yılında bir konsolosluk (şehbenderlik) açılmıştır. Kıbrıs'ın ilk Türkiye konsolosu olarak da Ali Asaf (Güvener) Bey göreve getirilmiştir. Ali Asaf Bey Kıbrıs'ta gazete sahiplerini toplayarak sorunları hakkında bilgiler almış ve onlara Türkiye Cumhuriyeti tarafından maddî yardım yapılacağını bildirmiştir. Yapılan toplantıda Doğru Yol gazetesi sahibi Ahmed Raşid Bey ve Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi Bey ayda 5'er Kıbrıs liralık yardımın yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Kıbrıs'taki gazetelere yapılan para yardımları ileriki yıllarda daha da artırılarak devam etmiştir.¹⁴

Konsolos Ali Asaf Bey'in dinamik kişiliğı ve çalışkanlığı sayesinde kısa sürede Lozan Antlaşması'nın 21. Maddesi uyarınca Türkiye'ye göç etme hakkını kullanan 7-8 bin civarındaki Türk'ün Anadolu'ya göçünün resmi işlemleri gerçekleştirmiştir. Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıs Türklerinin Anadolu'da iskan edilecekleri yerler ve onlara sağlanacak araziler hakkında Kıbrıs Konsolosluğunun ve Türk Hükümetinin ortak müzakereleri sonunda çalışmalar yapılmıştır.¹⁵ Ada'dan Anadolu'ya göç eden Kıbrıs Türkleri yoğun olarak Konya, Muğla, Adana ve Mersin havalisine yerleştirilmiştir.¹⁶ Bu arada Ali Asaf Bey'in konsolos olarak bulunduğu sırada Kıbrıs'ta Hilâl-i Ahmer ve Himaye-i Etfal cemiyetleri yeniden örgütlenmiştir. Bunda Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı ve Kırklareli Milletvekili Dr. Fuat Umay Bey'in 1925 yılında Mısır dönüşü Kıbrıs'a da uğraması ve burada kaldığı iki aya yakın süre içerisinde pek çok Türk köyünü ziyaret etmesi etkili olmuştur.¹⁷

Ancak 1927 yılı başlarında Türkiye konsolosluğu bilinmeyen nedenlerden dolayı kapatılmıştır. Kıbrıs Türklerinin ısrarı üzerine 1928 yılında Ali Asaf Bey yeniden Kıbrıs konsolosu olarak atanmıştır. Konsolosluğun bu defa bir sahil kasabası olan Larnaka'da açılmış olması ada halkı ile Türkiye arasındaki bağların daha da artmasına yol açmıştır. Konsolosluğun öncülüğünde, Ada'da 1925 yılından itibaren ilkokullarda, köylerde ve kasaba kulüplerinde Türkiye'de Cumhuriyet'in ilan tarihi olan 29 Ekim'in millî bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır. Lefkoşa'daki Birlik Ocağı, Türk Ocağı, Türk Dar'ülelhanı, Türk Esnaf Kulübü ve Türk Derneğı ve spor kulüpleri başta olmak üzere İngiliz sömürge yönetimin karşı çıkmasına rağmen Konsolosluğun sağladığı Türk bayrakları ile Kıbrıs Türkleri evlerini, dükkânlarını baştan aşağıya bayraklarla donatmış, her tarafa Atatürk'ün resimlerini asmış, gece kutlama törenleri ve fener alayları düzenlenmiştir. Bu kutlamalar çerçevesinde Leymosun Türk Ocağı tarafından

¹¹ Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, TII- CII, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1969, s. 7.

¹² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.99-100.

¹³ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984, s.113.

¹⁴ Görüşmede Birlik gazetesi sahibi Hacı Bulgurzade Ahmet Hulusi Efendi, bütün gazetelerin ortaklaşa kullanacakları bir matbaa kurulmasını isteyerek para yardımını reddetmiştir. Bkz. Ali Nesim, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları", *Atatürk Araştırma Dergisi*, S.14 Ankara 1989, s. 317.

¹⁵ BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), *Bakanlar Kurulu Karar Ekleri*, 30..18.1.197-85 /16.77..6, 07.12.1925.

¹⁶ Sibel Akgün, "Atatürk Dönemi Türkiye Ve Kıbrıs Türk Toplumları İlişkileri (1923-1938)" *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 1, p. 1-14, February 2012.

¹⁷ Nesim, agm, s.319.

1929 yılı Cumhuriyet Bayramında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir kutlama telgrafi gönderilmiştir.¹⁸

Kıbrıslı Türkler ve Türkiye Türkleri arasında ortak milli bayramların kutlanmasının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türkiye ile Kıbrıs Türk toplumu arasında çok sayıda kültürel, toplumsal ve sportif faaliyetler gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Türkiye'den tiyatro toplulukları, ses sanatçıları ve futbol takımları adayı ziyaret etmiştir. Kıbrıs Türk toplumu ile Türkiye arasındaki bağlar hiç kopmamış, uluslararası konjonktür gereği, bağlı olduğu ittifaklar ve dahil olduğu antlaşmalar gereği Türkiye, bu dönemde daha çok Ada'daki Türklerle ilişkisini kültürel düzeyle sınırlı tutmaya çalışmıştır.²⁰

Yeni Türk Alfabesinin Kıbrıs'ta Uygulanması

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle eğitim-öğretim, dil, kültür ve sosyal alanlarında gerçekleştirilen inkılaplar Kıbrıs Türkleri tarafından da kısa sürede benimsenip kabul edilmiştir. Bu inkılapların en önemlilerinden birisi olan Harf İnkılabı da Türkiye ile eş zamanlı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Türk Harflerinin Kabul Edilmesi Hakkındaki Kanun" 1 Kasım 1928 yılında yürürlüğe girdikten sonra Kıbrıs Türkleri de yeni Türk alfabesini hiçbir zorlama olmaksızın benimsemeye başlamışlardır.

Anadolu Türkü ile Kıbrıs Türkü arasındaki ortak duygu, düşünce birliğinin yaratılmasında en önemli faktörlerden birisi olan yeni Türk alfabesinin Kıbrıs'ta kabul edilmesi ve uygulanması için Kıbrıs Türk Basını tarafından büyük bir kampanya yürütülmüştür. Türkiye Konsolosu Ali Asaf Bey'in de gazeteleri teşvikiyle alfabe değişikliği hakkında haberler günü gününe halka aktarılmıştır. Türk Harflerinin Kabul Edilmesi Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmeden önce Dil Heyeti'nin yaptığı toplantılar, aldığı kararlar, yapılması düşünülen alfabe değişikliği ile ilgili bütün gelişmeler ayrıntılarıyla yansıtılmıştır. Örneğin 16 Ağustos 1928 tarihinde Söz Gazetesinde yer alan haberde; Latin Harfleri ile ilgili komisyonun görevini tamamlayıp, bu harfleri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya teslim ettiği ve kabul edilen şekli ile yasa olarak hazırlanıp meclise sunulacağı belirtilmiştir.²¹ Yine 23 Ağustos 1928 tarihli Söz Gazetesinde "Dil Heyeti kararı verdi ve ilk mekteplerin ilk sınıflarında Latin harflerle tedrisat yapılacaktır." haberi yer almıştır. Söz Gazetesinin dışında diğer Kıbrıs Türk gazeteleri de Türkiye ile birlikte yeni Türk alfabesinin kabul edilip uygulanması için yayınlar yapmaya devam etmişlerdir.²²

Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesinin benimsenmesi için Kıbrıs Türk Muallimin Cemiyeti de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir. Cemiyet, 15 Ağustos 1928 tarihinde gerçekleştirdiği yıllık kongresinde, Türkiye'de kabul edilen uluslararası rakamların ve yeni Türk alfabesinin Kıbrıs'ta da benimsenmesi fikrini görüşmüştür. Cemiyet başkanı Teki Bey'in, "Latin harfleri Türkiye'de kabul edildiği zaman, Kıbrıs'ta da aynen kabulü ve beynelmilel rakamların şimdiden mekteplerde tatbiki kabul edilmelidir." şeklinde verdiği önerge, oy birliği ile kabul edilmiştir. İngiliz sömürge yönetiminin Kıbrıs Maarif Müdürü Canon Newham, alınan bu karara karşı çıkmıştır. Yeni Türk alfabesini halka gönüllü olarak öğretmek isteyen cemiyet üyesi öğretmenler de Kıbrıs'ın uzak köylerine sürgüne gönderilmiştir.²³

¹⁸ Agm, s.318.

¹⁹Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878- 1952) Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırmaları ve Yayın Merkezi Yay., Ankara 1996, s. 226-227.

²⁰ Yüksel, agm, s.166.

²¹ *Söz Gazetesi*, "Yeni Harfler" 16 Ağustos 1928, s.1

²² Erdal Yurdakul, *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.87-88.

²³ Sibel Akgün "Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.22, Ankara 2006 s. 388.

Fakat Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesini uygulamak isteyen Kıbrıslı Türkler İngiliz Maarif Müdürünün bu kararına karşı çıkararak tepki göstermişlerdir. Kıbrıs Türklerinin gösterdiği yoğun tepki üzerine İngiliz sömürge yönetimi, yeni Türk alfabesini Kıbrıs'ta uygulamama kararından vaz geçmek zorunda kalmıştır. Türk temsilciler ve İngiliz yöneticiler arasında bir toplantı daha gerçekleştirilmiştir. Kıbrıs Türkleri adına Evkaf Dairesi'nde Okullar Komisyonu Üyesi Müftü Hürremzade Hakkı Efendi, Evkaf Murahhası Münir Bey, Milletvekili Eyüp Bey ve Maarif Müdürü Canon Newham arasında 11 Eylül 1928'de düzenlenen toplantı sonunda yeni Türk alfabesinin Türk okullarında okutulmasına karar verilmiştir.²⁴

Toplantıda alınan karar şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Yeni Türk harflerinin Türk mekteplerine tatbik ve teşmili na-kaabül-i içtinap bir lüzum ve zaruret olduğu hakkında Dr. Eyyüp Bey tarafından ileri sürülen teklif ittifak-ı ara ile tasvip edilmiş ve bilumum mektep müdürleri ile köy muallimlerinin de bu babda tamim yapılması karagir olmuştur.”

İngiliz Sömürge yönetiminin Maarif Müdürü Newham, 25 Eylül 1928'de yayınladığı bir bildiri ile 1928-29 eğitim öğretim yılından itibaren okullarda yeni Türk alfabesi ile öğrenim yapılacağını şu sözlerle duyurmuştur.:

“ilan

Gelecek sene-i tedrisiyede, Cezire-i mekatib-i İslamiyesinde tedris edilecek kitaplar Latin harufuyla, yani yeni Türk harfleriyle tab edileceğinden bilumum muallimin ve muallimatın sene-yi tedrisiye-i hazıra esnasında işbu yeni harflerle istinas hasıl eylemeye ve sakirdanide o yolda hazırlanmaya gayret eylemeleri ehemmiyetle ihzar olunur.

Kıbrıs Müstemlekesi Maarif Müdürü

C. Newham”²⁵

Alınan bu kararlardan sonra 3 Ocak 1929 yılında yapılacak Türkçe hükümet imtihanları için yeni Türk alfabesi ile basılan kıraat kitabının okutulacağı da belirtilmiştir.

Yeni Türk alfabesi ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmadan Türkler arasında kısa sürede uygulanmaya başlanmıştır. Uygulama yaklaşık bir buçuk yıl sürdükten sonra İngiliz sömürge yönetimi tarafından Türk toplumunun ileri gelenlerinden oluşturulan bir komisyona 1930 yılının Nisan ayında bir rapor hazırlatılmıştır. Hazırlanan raporda, yeni Türk alfabesinin Türk memurlar, köy muhtar ve azaları ile imamlar tarafından öğrenmeleri ve hükümete yapılacak her türlü müracaatların 1931'den itibaren yeni Türk alfabesi ile yapılmasının gerekli olduğu ve öğretmenlerin okullar kapandıktan sonra halka yeni alfabeği öğretmesinin yerinde olacağı belirtilmiştir.²⁶

Söz Gazetesi Ve Mehmet Remzi Bey'in Rolü

Gazeteler, yeni Türk alfabesinin Kıbrıs'ta uygulanmaya başlanmasının en önemli sacayağını oluşturmuş, yeni alfabeği daha yasal hale gelmeden kullanmaya, yazı başlıklarını ve rakamlarını yeni harfler ile yazmaya başlamışlardır. Ancak Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs'taki gazetelerin de teknolojik alt yapılarının yeni alfabeğe geçiş için yeterli olmadığı görülmüş, Latin esasına dayalı yeni Türk alfabesinin matbaa harfleri Avrupa'dan ithal edilerek gazetelerin ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de gazetelerin kısa sürede Arap harflerinden Latin harflerine geçişi için matbaalarında

²⁴ Bu karar 13 Eylül'de yayınlanan Söz Gazetesinde “Yeni Türk harflerini benimsemek vazifemizdir.” başlığıyla halka duyurulurken, Gazete'nin 20 Eylül'de çıkan nüshasında da yeni Türk alfabesinin kabul edileceği haberine yer verilmiştir.

²⁵ Nesim, agm, s.319.

²⁶ İsmail- Birinci, age, s. 218-219.

yapacakları alt yapı değişikliği için gerekli finansman ile bu gazetelerin ilk yıllardaki yaşadıkları tiraj kayıplarını hükümet merkezi bütçeden karşılamıştır.²⁷

Benzer bir uygulama Kıbrıs'ta Söz Gazetesi için de gerçekleştirilmiştir. Mehmet Remzi (Okan) Bey'in çıkardığı Söz Gazetesi; Milli Mücadele'ye destek vermiş, Türkiye'de yapılan yenilikleri Kıbrıs Türk toplumuna aktarmıştır.²⁸ Mehmet Remzi Bey'in bu çabası Türkiye Cumhuriyeti tarafından daima desteklenmiş, gazetesini düzenli olarak yayınlatabilmesi için para ve matbaa teçhizatı sağlanmıştır. Örneğin daha Harf İnkılabı yapılmadan 23 Şubat 1927 tarihinde Söz Gazetesi'ne İstanbul'dan matbaa harfleri gönderilmiş,²⁹ 8 Mart 1927 tarihinde Söz Gazetesi sahibi Mehmet Ramazan Bey'e gönderilen matbaa harfleri teslim edilmiştir.³⁰

Türkiye'de Harf İnkılabının yapılmasına karar verildikten sonra Söz Gazetesinin sahibi Mehmet Remzi Bey, Matbaası için Almanya'ya harf sipariş etmiştir. Bir rastlantı sonucu Söz Gazetesinin siparişte bulunduğu firmaya Türkiye'deki gazeteler de sipariş vermişlerdir. Alman Firması Türk Hükümeti'ne faturayı gönderirken yanlılıkla Söz Gazetesi'nin hesabını da eklemiştir. Bu konuda görevli olan Naşit Uluğ Bey durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirince, Mustafa Kemal Paşa da "Söz'ün siparişi tarafımızdan ödensin Kıbrıs'ta Türk sesi sönmesin" demiştir.³¹

Harf İnkılabı yapıldıktan hemen sonra 10 Kasım 1928 tarihinde Mehmet Remzi Bey'in ısrarla Türkiye'den yeni matbaa harfleri talep ettiği görülmektedir.³² Yeni matbaa harflerinin gönderilmesi üzerine Söz Gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Bey'in, 25 Ocak 1929 tarihinde, "Lütfen göndermiş olduğunuz bir sandık içerisinde 87 kiloluk yeni harfleri aldım. Katlandığımız külfet ve meşakkate teşekkür ederim. Yalnız harfler tertip edilirken başlık için büyük puntoluk harf konulmamıştır. Fırsat bulup da bu nevi harflerden bir miktar gönderirseniz bizi daha ziyade minnettar etmiş olursunuz. Hürmet ve minnettarlığımızı arz eder ve muvaffakiyetinizi temenni eylerim efendim" şeklinde, şükran sözlerini içeren bir mektup göndermiştir. Mehmet Remzi Bey'in yeni harflerle ilgili isteğine yönelik olarak da derhal İstanbul'la irtibata geçilmiş ve iki sandık harf satın alınarak Kıbrıs'a yollanmıştır.³³ Gazeteye aralıklarla matbaa harflerinin gönderilmesi yanında 1929'dan itibaren iki ayda bir belli miktarda para yardımı da bulunulmuştur.

Gazeteler teknik alt yapılarının tamamlanmasından ve kamuoyunun yeterince aydınlatılmasından sonra ağırlıklı olarak yeni Türk alfabesi ile çıkmaya başlamıştır. Örneğin 4 Ekim 1928 tarihli Söz Gazetesi, eski Türkçe olan başlığını değiştirerek, yeni Türk alfabesinden oluşan bir başlıkla yayınlanmaya başlanmıştır. Gazete Harf İnkılabının yürürlüğe girdiği 1 Kasım 1928'den itibaren de Kıbrıs'ta Latin alfabesine geçen ilk Türk gazetesi olmuştur Gazetenin haberleri bir süre hem Türkçe hem de Osmanlıca verilmiştir. Söz Gazetesinin 1 Ocak 1929 tarihinden sonra başlığının etrafındaki tüm yazılar değiştirilmiş, zaman içinde gazete tümüyle yeni Türk alfabesi ile yayınlanmaya başlamıştır. Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesiyle ilk basılan gazete olan Söz aralıklarla düzenlediği kampanyalarla yeni

²⁷ Fahri Kılıç, *Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve Öğretilmesinde Kullanılan Yöntemler-Araçlar*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012, s.220.

²⁸ Mehmet Remzi Okan, Türkiye'deki Milli Mücadele'ye verdiği destek ve Milli Meclisi toplama çabaları nedeniyle öğretmenlik görevinden alınmıştır. Çıkardığı Söz Gazetesi ile İngiliz sansürünün baskılarına rağmen çalışmalarını sürdürmüştür. Atatürk'ün emri ile gönderilen bir yazı ile Kurtuluş Savaşı'na yaptığı katkılardan dolayı kutlanmıştır. 1931 yılında Necati Özkan'ın önderliğinde toplanan Milli Kongre'nin örgütleyicilerinden biri olmuştur. 1931 isyanından sonra ise siyasi faaliyetler yasaklanıp basına sansür gelince Türkiye'ye göç etmiş ve 1942 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. <http://www.biyografi.net>. (ET: 12.03.2016)

²⁹ Gönderilen matbaa harfleri yanlılıkla Beyrut'a kadar gitse de 15 gün sonra Kıbrıs'a ulaşmıştır. Bkz. BCA, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*, 030.01.10.59.6.3, 24.03.1927.

³⁰ BCA, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 030.10.28.159.2, 08.03.1927.

³¹ Manizade, *age*, s. 18.

³² BCA, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 030.10.00.83.548.2.10.11.1928.

³³ BCA, *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*, 030.10.83.548.2, 26.02.1929.

Türk alfabesinin toplumda tanınmasını ve benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.³⁴ Kıbrıs'ta Söz Gazetesi'nin dışında Birlik gazetesi ve 1934 yılından itibaren Masum Millet Gazetesi yeni Türk alfabesi ile yayınlanmaya başlamıştır.³⁵

Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesinin halka öğretilmesinde gazetelerin yanı sıra kıraat kitapları da bir hayli etkili olmuştur. Türkiye'den gönderilen yeni Türk alfabesiyle ilgili kitaplar, Lefkoşa'da kitabevi işleten Lütfi ve Seyfi Bey'ler tarafından halka dağıtılmıştır. Kısa sürede Ada'da yeni Türk alfabesi ve Uluslararası Rakamlar Türkiye ile birlikte uygulanmaya başlanmış, 1928-29 eğitim öğretim döneminden itibaren yeni Türk alfabesi ile eğitim öğretim yapılmaya başlanmıştır. Okul çağını aşmış kişiler içinde Türkiye'de ki Millet Mektepleri örneğine uygun olarak Kıbrıs'ta da gece Mektepleri açılmış ve okuma yazma bilmeyen insanlarla yeni alfabeği öğrenmek isteyenlere burada eğitim verilmeye başlanılmıştır.³⁶

Yeni Türk Alfabesinin Okullarda Uygulanışı

Türkiye, Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesinin yaygınlaşmasının yanı sıra eğitim-öğretim ve kültür faaliyetleri için de katkı sağlamıştır. Gerek Türkiye'den gönderilen Kazım Nami Duru (1925), İsmail Hikmet Ertaylan (1933), Turgut Sarıca (1935) gibi öğretmenler ve gerekse Kıbrıs Türk toplumu içinden yetişen öğretmenler sayesinde yeni Türk alfabesi hızla uygulanmaya başlanmıştır. Örneğin 1925 yılında Viktorya Kız Lisesi'ne müdüre olarak atanan Suat Seyit Hanım, yeni Türk alfabesinin ilk defa bir okulda uygulanmasına öncülük etmiştir. Suat Seyit Hanım Kıbrıs Maarif Müdürlüğü'nün yeni Türk alfabesini daha uygulama kararı almadan önce lise son sınıf öğrencilerine öğretilmesini başlatmıştır. Kıbrıs'ın en köklü eğitim kurumlarından bir diğeri olan Kıbrıs Türk Lisesinde de 1929 yılında Maarif Müdürlüğü'nün kararı üzerine yeni Türk alfabesi ile eğitim-öğretime başlanılmıştır.³⁷ Okulun 1933-1934 yıllarında müdürlüğünü yürüten İsmail Hikmet (Ertaylan) Bey okulunda Türkçe dersleri verdiği gibi ilkokullar için "Kıbrıs Türk Alfabesi" adıyla bir okuma-yazma kitabı da yazmıştır.³⁸

Kıbrıs'ta 1931 isyanı sonrasında basına sansür koyan İngiliz yönetimi, eğitimi de çıkardığı maarif kanunu ile tamamen kendi kontrolü altına almıştır. Öncelikle Kıbrıs'taki Türk okullarına Türkiye'den kitap getirtilmesinin yasaklanmasına karar vermiştir. Bu kararlar alfabe kitaplarının dışında neredeyse bütün ders kitaplarının Türkiye'den getirildiği Kıbrıs'ta okullarda kitapsız eğitim-öğretim dönemi başlamıştır. Ancak fedakar Kıbrıslı öğretmenler eğitimin temel araç gereci olan kitaplar olmaksızın da yeni Türk alfabesi ile eğitim-öğretime sürdürmeye devam etmişlerdir.³⁹

Yeni Türk alfabesi okulların dışında çeşitli kültür kuruluşlarında düzenlenen kurslarla da halka öğretilmeye çalışılmıştır. Örneğin Lefkoşa'da Birlik Ocağında Kıbrıslı Türklerin yeni Türk alfabesini öğrenmesi için kurslar açılmıştır. Kıbrıs'ta 1918 yılında temeli atılan Kıbrıs Türk Muallimin Cemiyeti, Kıbrıs Türk eğitimi ile Türkiye eğitim sistemi arasında bir bağ oluşturulması için önemli bir çaba göstermiştir. Lefkoşa başta olmak üzere kaza ve köylerde Kıbrıs Türk Muallimin Cemiyeti üyesi olan

³⁴ Mehmet Remzi Bey'in Gazetesi, Kıbrıs'ta baş gösteren 1931 isyanından sonra kapatılmıştır. Ardından Mehmet Remzi Bey Türkiye'ye göç etmiş ve 1942 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kızı Vedia Okan tarafından gazete 1944 yılında Lefkoşa'da Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. Bkz. BCA, *Başbakanlık Muamalat Genel Müdürlüğü*, 30.10.0.0.85.561.17, 13.07.1944.

³⁵ İsmail- Birinci, *age*, s. 225.

³⁶ Fahriye Engili, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türkleri Ve Atatürk Devrimlerine Bakışları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 392.

³⁷ Viktorya İslam İnas Sanayi Mektebi, 1901-1902 yılında Lefkoşa'da kurulmuş olup, Kıbrıs Türkleri'nin o dönemdeki en önemli okullarından birisidir. Kıbrıslı Türk yardımseverlerinin para ve arsa bağışlarıyla açılan okulun adının "Viktorya" olmasını ufak para yardımına karşılık İngiliz Yönetimi şart koşmuştur. Kıbrıs Türk Lisesi, 1862 yılında rüştiye olarak kurulmuş, 1897 yılında idadiye dönüştürülmüş, 1925 yılında da Kıbrıs Türk Lisesi olarak öğretim yapmış olan okul yeni Türk alfabesini uygulayan Türk okullarının başında gelmektedir. Bkz. Ali Suha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1971, s.226.

³⁸ Ali Efdal Özkul-Yurdağül Akçansoy, "Yeni Türk Harflerinin Kıbrıs'ta Kullanılması Ve Yaşanan Problemler" *80.Yılında Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 417-420.

³⁹ Suha, *age*, s. 227.

öğretmenler tarafından kurslar düzenlenmiştir.⁴⁰ Yeni Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs'ta genç kuşakların eğitilmesine özel bir önem vermiş, idealist yönetici ve öğretmenleri Kıbrıs'taki Türk okullarına görev yapmak üzere görevlendirdiği gibi, Kıbrıslı Türk gençlerinin Türkiye'de yükseköğrenim görmelerine de imkân sağlamıştır.⁴¹

Sonuç

I. Dünya Savaşı sonunda Kıbrıs Türkleri Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlayan Milli Mücadeleye İngiliz sömürge yönetiminin bütün baskılarına rağmen maddi manevi katkıda bulunmuşlardır. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kıbrıs'ın İngiliz toprağı olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. İngilizler tarafından adada bir sömürge yönetimi kurulmuş olmasına rağmen Kıbrıs Türkleri tarihinin hiçbir döneminde Türkiye ile ilişkilerini kesmemişlerdir. Türkiye ile Kıbrıs Türkleri arasında sosyal, kültürel ve sportif temaslar karşılıklı olarak hemen hemen her devrede devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1925 yılında Kıbrıs'ta açtığı Konsolosluk, Kıbrıslı Türklerle Türkiye'nin siyasi ve kültürel ilişkilerin arttırılmasında etkili olmuştur.

Türkiye'de gerçekleştirilen alfabe değişikliğinin İngiliz yönetiminin bütün baskılarına rağmen Kıbrıs'ta kabul edilmesine karar verilmiştir. Yeni Türk alfabesinin Kıbrıs'ta tanıtılmasında, benimsenmesinde bazı Türk Gazeteleri başta Söz gazetesi olmak önemli rol oynamıştır. Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesinin öğretiminde Türkiye'de kullanılan yöntem ve araçlar kullanılmıştır. Öncelikle Türkiye'deki okul programlarına uygun Kıbrıs'ta da eğitim ve öğretim programları oluşturulmuştur. Okul çağını geçmiş halka ise yaygın eğitim araçları devreye sokularak kısa sürede yeni Türk alfabesi tanıtılıp, öğretilmiştir. Böylece yeni Türk alfabesi Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs adasında da 1929 yılından itibaren okullarda, devlet dairelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kıbrıs'ta yeni Türk alfabesine geçilmesi Anadolu Türkü arasında yüzyıllardır var olan kültürel bağların devam ettirilmesi açısından önemli bir faktör oluşturmuştur. Alfabe birliği Anadolu Türkü ile Kıbrıs Türkü arasındaki ortak duygu, düşünce birliğinin yaratılmasında katkı sağlamıştır. Türkiye'de Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen modernleşme hareketleri ile Atatürk İlke ve İnkılâplarının hepsi Kıbrıs Türkleri tarafından hiçbir zorlamaya tabi olmadan benimsenmiş, Atatürk'ün oluşturduğu modern Türkiye değerlerinin Kıbrıs'ta yaygınlaşıp kökleşmesinde yol açmıştır.

⁴⁰ Özkul-Akçansoy, agm, s.418.

⁴¹ Birinci, age, s. 88.

Kaynakça

AKGÜN, Sibel, “Atatürk İlke ve İnkılâplarının Kıbrıs’a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.22, Ankara 2006 s.

BCA: *Bakanlar Kurulu Karar Ekleri*.

BCA: *Başbakanlık zel Kalem Müdürlüğü*.

BCA: *Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü*.

BOZKURT, İsmail, “Atatürk ve Kıbrıs Kültürü”, *Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu*, <http://www.ekitap.kulturturizm.gov.tr>.(ET:12.02.2016)

EMGİLİ, Fahriye, “İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türkleri Ve Atatürk Devrimlerine Bakışları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık 2015, s.381-396.

Gazioğlu, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs (1878- 1952) Enosis emberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırmaları ve Yayın Merkezi Yay., Ankara 1996.

GÜREL, şükrü S., *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984.

HOCANIN, Yusuf Ziya, “Birinci Dünya Savaşında Kıbrıs 1914-1918”, *Milletlerarası Kıbrıs Sempozyumu*, Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 425.436.

<http://www.biyografi.net>. (ET: 12.03.2016)

İSMAİL, Sabahattin-Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri 1919-1938*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1989.

KESER, Ulvi, “Genç Türkiye Devleti’nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları”, *ÇTTAD*, VI/14, (2007/Bahar), s.s.41-83.

KILIÇ, Fahri, *Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve ğretilmesinde Kullanılan Yöntemler-Araçlar*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.

MANİZADE, Derviş, *Kıbrıs Dn Bugün Yarın*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1975.

MERAY, Seha, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, TII- CII, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1969.

NESİM, Ali, “Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, S.14 Ankara 1989, s. 309-341.

ÖZKAYA, Yücel, “Türk Ulusal Kurtuluş Savaşında Kıbrıs Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs’a Yansıması”, *Kıbrıs’ta Türk Varlığı Sempozyumu*, Emekli Subaylar Derneği Yayınları, Lefkoşa 2000, s.s.60-71.

zku, Ali Efdal –AKÇANSOY, Yurdağül, “Yeni Türk Harflerinin Kıbrıs’ta Kullanılması Ve Yaşanan Problemler” *80.Yılında Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 417-420.

ÖZORAN, Beria Remzi, “Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs’ta Türk Basımı”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1973, s.

Sibel Akgün, “Atatürk Dönemi Türkiye Ve Kıbrıs Türk Toplumunu İlişkileri (1923-1938)” *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5 Issue 1, p. 1-14, February 2012.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Söz Gazetesi, “Yeni Harfler” 16 Ağustos 1928.

SUHA, Ali, “Kıbrıs'ta Türk Maarifi”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1971, s.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

YALÇIN, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

YİĞİT YÜKSEL, Dilek, “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”, *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VIII, S.18-19, Bahar- Güz Ankara 2009, s.

YURDAKUL, Erdal, *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

1931 Kıbrıs İsyanı ve Ulusal Basında Yankıları

Yrd. Doç. Dr. Hacer GL
Bitlis Eren nmiversitesi / Bitlis

KIBRIS ADASININ STRATEJİK ve EKONOMİK ÖNEMİ

Afrodit'in denizinin kpklerinden doğduğu, II. Selim'in şarabı için fethettiği söylentileri arasında nlenen, Namık Kemal'in, Kırım Hanlarından Giray Han'ın sürgün edildiği yerlerden biri olarak bilinen Kıbrıs Adası tarih içerisinde birçok devlet tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Bunun da nedeni adanın stratejik konumudur. Kıbrıs, Jeopolitik incelemelere göre tarihi bir zamanda Anadolu'ya ait iken daha sonra kopan bir parçadır. Asya, Afrika ve Avrupa arasında dünyanın en büyük deniz ulaşım bölgesi ve koridoru üzerinde bulunur. Aynı zamanda da Boğazlar (Çanakkale ve İstanbul Boğazı), Süveyş Kanalı ve Cebelitarık gibi üç büyük deniz geçidini kontrol edebilecek coğrafı bir konuma sahiptir. Karadeniz'i İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla Akdeniz'e, Akdeniz'den Süveyş Kanalı yolu ile Kızıldeniz'e oradan Hint Okyanusuna, yine Akdeniz'den Fırat ve Dicle Nehirlerinin vadisini takip ederek Basra Körfezi'ne inen jeostratejik bir noktadadır. Bu nedenle burayı elde etmek isteyen gler için Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Asya'ya giden yollar ile Kafkasya'dan gelen yollar arasında önemli bir hava ve deniz üssüdür. Güney Anadolu ve Mezopotamya'ya geniş açıdan hakim olan Ada Ortadoğu'ya açılmak ve buraları kontrol altında tutmak için sadece askeri ve ticari açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan, buradaki enerji kaynaklarını kontrol etmek içinde elverişli ve vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Akdeniz'in beş büyük adasından biri olan Kıbrıs yaklaşık olarak Türkiye'den 40, Yunanistan'dan 570 , İngiltere'den ise 6500 mil uzaklıktadır.¹

Bakır madenleri açısından zengin olan Kıbrıs M..1550'den sonraki 300 yılda Mısır-Hitit emperyal atışması arasında, bakır ticaretinin yarattığı zenginlikle önemli bir krallığa dönüşmüştü.² Bakır, bronz yapımı için hayati bir öneme sahiptir. Ada'dan bolca elde edilen bu maden nedeniyledir ki, zamanın Kıbrıs hükümdarları kendilerini Mısır ve Hitit Kralı ile eşit bile gördü. Kıbrıs'dan gelen bakır külçeleri Ege'nin ve Güneybatı Asya'nın her yerinde standart para birimi olarak kullanıldı. Asya ve Ege'nin çeşitli devletleri ile imparatorluklarını birbirine bağlayan geniş ticaret ağının bir parçası olarak yükselen Kıbrıs, diğer madenleri, kumaşları, yağ, baharat ve güzel kokuları gibi nadir ürünlerin yanı sıra tahıl ve yn gibi ürünleriyle de önemli bir ticari merkezdi.³ Bu nedenle de zaman zaman yağmalara uğramıştı.⁴

Kıbrıs'ın bu önemli konumu ve zenginlikleri nedeniyle Osmanlı Devleti Ada'yı 1571'de fethederken, 1877 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Osmanlı'nın savaşta yenilmesi ve toprak kayıpları zerine İngiltere beliren Rus tehlikesine karşı sömürgelerini kontrol altında tutabileceği Ada'yı korumayı talep etti.⁵ Yine Soğuk Savaş Dönemi'nde Akdeniz'in Rus Denizi olması önünde en büyük engellerden biri de Kıbrıs Adası olmuştu.

¹ Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ankara 1984, s.1

² Clive Ponting, Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi, İstanbul 2013, s.139

³ Ponting, age, s.158

⁴ Pointing, age, s.166

⁵ Daha detaylı bilgi için bkz."İngilizler Kıbrıs'ı Nasıl İşgal Etiler?", Milliyet 11-12-13-14 Teşrinisani 1931, s.2

KIBRIS'IN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Kıbrıs'ın tarihine bakmak orada yaşanan halkların buraya nasıl geldikleri ve Ada tarihindeki rollerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Tarihler, Ada'da en eski yerleşim olarak M.Ö. 15. yy da Hititleri göstermektedir. Bu tarihten itibaren Fenikeliler (M.Ö 1000), Asurlular (M.Ö 722) Persler (M.Ö. 525) Makedonya Kralı Büyük İskender (M.Ö 333) ve Romalılar (M.Ö 62) Ada'yı eline geçirmişti. Ada, 395'de Roma'nın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesiyle 1184 yılına kadar Doğu Roma'nın egemenliğinde kaldı. Bu dönemde Anadolu'dan gelen yerli halkla, burayı işgal eden çeşitli halkların ve kavimlerin karışması sonucu tarih içinde Kıbrıs'da melez bir halk ortaya çıktı. Doğu Roma egemenliğinde iken Ada'da Ortodoks mezhebi yaygınlaştı ve Kıbrıs Ortodoks kilisesi kuruldu. Rumca resmi dil olarak kabul edildi. Ada halkının bir kısmı Yunanlılarla aynı din ve dil topluluğu içinde yer almaları nedeniyle, aslen Yunanlılıkla hiçbir ilişkileri olmasalar bile kendilerini Yunanlı saymaya başladılar. Adanın bugünkü Rum nüfusunun durumu buydu.⁶

Kıbrıs'a ilk İslam seferleri Halife Osman zamanında Şam Valisi Muaviye tarafından yapıldı ve Kıbrıs bu zamana kadar Doğu Roma'ya verdiği verginin aynısını Müslümanlara da verdi. 654 yılında yapılan ikinci seferle Ada'daki Müslüman sayısı çoğaldı. 689 yılında Halife Abdülmelik ve İmparator Justinianos arasında yapılan bir antlaşma ile Kıbrıs'dan alınan vergi iki devlet arasında paylaşıldı. III. Haçlı seferleri sırasında 1191'de Kıbrıs ilk kez İngilizlerin eline geçmiş ancak I. Richard, adayı Templier Şövalyelerine satmış, daha sonra da Kudüs Kralı'na vermişti. Bundan sonraki dönemde Kıbrıs; Mısır, Memluk, Ceneviz ve Venediklerin hâkimiyetine girdi. Ada'da bulunan korsanların İskenderiye ve İstanbul arasındaki ulaştırmayı güçleştirmeleri, buranın Doğu Akdeniz'de bir Hristiyan üssü olarak kullanılması tehdidi, Osmanlı egemenliğindeki Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapacağı lojistik hizmetlerde Ada'nın bir üs olarak kullanılmaya elverişli konumu, Venediklerin deniz ticaretini sekteye uğratmaları gibi birçok ekonomik, stratejik, dini ve siyasi neden Osmanlı'yı Ada'ya yöneltti. 1571'de Ada Osmanlı tarafından fethedildi.⁷

Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethi Ada tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Ada halkı arasında kargaşa ve karışıklıklar Osmanlı yönetimi ile son buldu. Osmanlı Devleti buradaki Ortodoksları hiçbir zaman düşmanı olarak görmedi ve buradaki "kitlelerin kalbini fethetmek için" elinden geleni yaptı.⁸ Daha önce kapatılan Ortodoks kilisesinin yeniden açılmasına izin verdi. Ada halkına da geniş özgürlükler verildi. Osmanlı Devleti, adayı korumak ve savunmak amacıyla Kıbrıs'ın fethine katılan askerlerden bir kısmını burada bırakırken, iskân politikasının gereği olarak Anadolu'dan getirdiği Türkleri de buraya yerleştirdi. Böylece bu dönemde Ada'da Türk- İslam nüfusu arttı.

Osmanlılarla İngilizlerin ticari münasebetleri daha XVI. yy sonlarında başlamıştı. İngiliz tüccarlar en çok Ankara ve Beypazarı'nda dokunan sof muhayyer ve tiftik ipliği alırken, kendileri de Londra çuhası pazarlamıştı. Daha bu dönemde Kıbrıs en önemli pazar yerleri arasındaydı ve hatta burada birde İngiliz Konsolosluğu mevcuttu.⁹

1877'de Osmanlı-Rus Harbi'nin Osmanlı aleyhine sonuçlanması, Osmanlı tarihinde olduğu kadar Kıbrıs tarihinde de önemlidir. Osmanlı Devleti, yapılan 3 Mart 1878 Yeşilköy (Ayastafanos)

⁶ Hüner Tuncer, Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm, Ankara 2005, s.47

⁷ Kıbrıs'ın tarihi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. "Kıbrısın Hikayesi" Milliyet 14 Teşrinisani 1931, s.5, Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571), Haz: Genelkurmay Akeri Tarih ve Etüt Başkanlığı, Ankara 1986, s.14-17

⁸ Halil İnalçık, Ottoman Policy and Administration In Cyprus After The Conquest, Ankara 1969, s.5

⁹ İngilizlerin diğer ticari Pazar yerleri arasında İstanbul, Selanik, İzmir, İskenderun, Trablusşam ve Halep de vardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, (XVI. Yy Ortalarından XVII. Yy Sonuna Kadar), c.III, II. Kısım, Ankara 2011, s.577

Antlaşması ile Balkanlar’da ve Doğu Anadolu’da büyük toprak kaybına uğradı. Ruslar boğazlar için ciddi tehlike oluşturmaya başlamıştı. Akdeniz ve Hindistan’a giden yolda Rus tehdidi belirince sömürgelerini korumak isteyen İngiltere harekete geçti. Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878’de bir savunma antlaşması imzalamıştı.¹⁰ Antlaşmaya göre, Kıbrıs hukuken Osmanlı Devleti’ne bağlı olmak kaydıyla, geçici süreyle İngiltere’ye verildi, İngilizler de Rus tehlikesine karşı Osmanlı’yı savunacaklarını bildirdi.¹¹

KIBRIS’I 1931’E GÖTÜREN SÜREÇ

Kıbrıs’ı 1931 İsyanlarına götüren süreç daha XVIII. yy sonlarında başladı. 1787’de Rusya ve Avusturya’nın Osmanlı Devleti’ne savaş açma sebebi altında Grek Projesi yatmaktaydı.¹² Bu projeye göre Slavlar ve Rumlar Osmanlı yönetiminden kurtarılacak ve Bizans diriltilecekti. Osmanlı’nın yerine kurulan devleti, Rus Çariçesi Katerina’nın oğlu Konstantin yönetecekti. Yine 1797-1800 yılları arasında Ege Adalarını elinde bulunduran Fransa, buradaki Rum Ortodoks dünyasına ulusal devrimci düşüncelerin girdiği yeni bir pencere açtı.¹³ Küçük Kaynarca Antlaşması’yla Rusların Osmanlı Devleti’nde yaşayan Rumlar üzerinde sürdürdüğü hamilik (koruyuculuk) politikası, Rumların Ortodoks kilisesine mensup oldukları için bu devletle dini bir bağ kurmaları,¹⁴ Yunanlıların Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden beri süregelen Megalo İdeaları ve bu yönde uyguladıkları politikalar, 1789 Fransız İhtilali’nin etkisiyle yayılan milliyetçilik akımı ve ticari amaçlarla başka yerlere giden Rum tüccarların bu akımdan ve hürriyet ve milliyetçi görüşlerden etkilenmeleri gibi birçok neden Rumların bağımsız bir devlet kurma fikirlerini kamçılıdı. Rusların da etkisiyle 1814 yılında Rumlar tarafından bağımsız bir Yunan Devleti kurmayı amaç edinen¹⁵ “Filiki Eteryacı Cemiyeti” kuruldu.¹⁶ Bu cemiyet daha 1818 yılından itibaren Kıbrıs’da faaliyetlerine başladı. Kıbrıs’daki Ortodoks kilisesini de yanına çekti. 1821’de Yunanlıların Mora’da başlayan isyanları devam ederken Ada’da ki faaliyetlerini artırdı ve halkı yönetime karşı isyana sevketti. Osmanlı Devleti her ne kadar isyanı bastırmak için tedbir yoluna gittiyse de Yunan isyanını destekleyen ve gönüllü olarak Moraya giden Kıbrıslı Rumlara engel olamadı. Daha da ötesi Rumlar tarafından “Özel Kıbrıslılar Alayı” adı verilen bir birlik bile oluşturuldu.¹⁷

Kıbrıs’ın 1878’de İngilizlere verilmesi aslında bir İngiliz düşünüyü de gerçekleştirdi.¹⁸ Başlangıçta bu durum Türk toplum üzerinde olumsuz bir etki yaratmadı. Çünkü Kıbrıs Türk halkı adanın, geçici

¹⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.IX, (II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı), Ankara 2011, s.213

¹¹ Resmi ismi “Kıbrıs Mukavelenamesi” olan bu antlaşmada dönemin Padişahı II. Abdülhamit Ada üzerindeki Osmanlı Devleti’nin egemenlik haklarından hiçbir şekilde feragat etmediğini vurgulamak istiyordu. Bu nedenle İngiliz elçisi Layard ve Hariciye Nazırı Saffet Paşa arasında imzalanan “Sened-i Resmi” ile İngiltere’ye bu onaylatılmıştı. Daha detaylı bilgi için bkz: Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara 1999, s.535-536

¹² Şükrü Gürel, Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993), Ankara 1993, s. 27

¹³ Gürel, age, s.26, Murat Hatipoğlu, Yunanistan’da ki Gelişmelerin Işığında Türk- Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), Ankara 1988, s.58-60

¹⁴ Rusların sıcak denizlere inme politikasını ve bu amaçla İstanbul’un önemini Dostoyovski 1877’de şu sözleriyle ifade etmiştir: “Evet, İstanbul bizim olacaktır. Bizim olmalıdır. Yalnız çok önemli bir liman olduğu için değil yalnız Rusya gibi dev bir devletin kapalı bulunduğu odadan çıkıp, açık denizlerin havasını teneffüs etmesi için değil, Doğu Hristiyanlığı’nın ve dünyadaki bütün Ortodoksluğun geleceği için, birliğini tamamlaması için bize lazımdır” diyerek Rus ülküsünü dile getirmiştir. Karal, age, c. IX, s. 360

¹⁵ Yakınçağ’ın Yunanlıları ile milattan önce yaşamış olan Yunanlılar arasında ırkı ve kültürel bir bağ kalmamıştı. Yunanlar slavlar başta olmak üzere birçok milletle karışmıştı. Fakat Yakınçağ Yunanlıları arasında yükselen Megala iddia fikri Batılılar tarafından kabul gördü. Özellikle Byron, Goethe, Victor Hugo gibi birçok yazarın etkisiyle Yunan bağımsızlık hareketi Türkler aleyhine desteklendi. Daha detaylı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, Ege sorunu, Ankara 1982, s. XXXIV-XXXVI

¹⁶ Turgay Bülent Göktürk, Enosis’in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi 1931 İsyanı, Gazimagusa 2009, s.7

¹⁷ Zafer Çakmak Kıbrıs’da isyan, Kıbrıs Rumlarının 1931 İsyanı ve Kıbrıs Türklerine etkisi, İstanbul 2009, s.23

¹⁸ 1814 yılında Kıbrıs’ı ziyarete gelen Doğu Hindistan Kumpanyası yetkilisi J.M. Kinnier Ada’nın İngilizlerin eline geçmesinin Britanya’yı Akdeniz hakimi yapacağını, Suriye ve Mısır’ın kendi eyaletleri haline geleceğini ve Osmanlı’nın

süreyle İngiliz yönetiminde kalacağını ve zamanı gelince de tekrar Osmanlı'ya devredileceğini düşünüyordu. Kıbrıslı Rumlar ise böyle düşünmedi. Onlar, İngiliz yönetiminin gelmesine sevindi. Çünkü bunu anavatan olarak kabul ettikleri Yunanistan'la birleşmek ve Helen Kültürü'nü diriltmek için bir fırsat olarak gördü. Daha sonraki yıllarda İngiliz Valisi Sir Roland Storrs, Alexis Rolland'dan Kıbrıs'ın bağımsızlığının imkansız olduğunu, çünkü buradaki insanlar arasında bir kimlik bilinci olmadığını, daha ziyade şehir odaklı kimliklerin hakim olduğunu, mesela Limasolluların, Ralphlilerin olduğunu söyler. Bağımsız bir Kıbrıs olamayacağını çünkü adanın hem Rum hem de Türk halkının kendini sürekli bir yerlere dayadıklarını ifade eder.¹⁹ Ancak durum bunun tam tersineydi çünkü Ada'da yükselen bir Rum milliyetçiliği vardı. Rumlar, daha işgalin ilk günlerinde daha bilinçli davranarak, Türkler üzerinde İngilizlere karşı kışkırtma ve sorun çıkartma politikası izledi. Lefkoşa'da Türk Bayrağı indirilip yerine İngiliz Bayrağı çekilirken bir Rum'un bir Türk Subayını tahrik ettiği görülmüştü.²⁰ Yine, Kıbrıs'da ki Ortodoks din adamları, Britanya'nın kendilerinin anavatan olarak gördükleri Yunanistan'la birleşmesinde kolaylık göstereceği beklentilerini zaman zaman yaptıkları konuşmalarda dile getiriyordu.²¹ Nitekim, 1 Ağustos 1878'de İstanbul'da ki İngiliz Büyükelçisi Henry Layard tarafından, Rumların Türkleri Ada'dan sürmek için ellerinden geleni yaptıklarına ve Yunanistan'la birleşmek isteyeceklerine dair verdiği rapor da bunu kanıtlıyordu.²² Rumların zaman zaman tekrar ettikleri Enosis istekleri karşısında 1881'de İngilizler, Ada'dan çekilmeyeceklerini söyledi. Bu Ada'da bir takım huzursuzluklara yol açtı. Yunanistan ise Kıbrıs Rumları ile birleşme isteğini İngiltere'ye karşı açıkça dile getirememişti.²³ Bu çerçevede Kıbrıslı Rumlar, 1895 yılında "Enosis Mitingleri" düzenledi. Ada'da ki savunmasız Türklere saldırdı. 1896 yılında Girit isyanını ve 1897'de ki Türk-Yunan savaşı sırasında Yunanlıları destekledi. Osmanlı'nın Yunanlılarla yaptığı bu savaş her ne kadar Yunanlıların yenilgisi ile sonuçlanmışsa da Ada'da Kıbrıs Rum milliyetçiliğinin yükselmesi önlenemedi. İngiltere'deki Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıs sempatanları toplantılar yaparak Yunanlılara destek vermişti. Tüm bu süreçte, Kıbrıs Türk toplumunu temsil eden din adamları ve toplumun ileri gelen kişileri tarafından İngiltere'ye telgraflar çekilerek protesto edildi. Eğer İngiltere Kıbrıs'ı herhangi bir şekilde terk ederse Ada'yı Osmanlı'ya geri vermeliydi.²⁴

Kıbrıs tarihinde "Kiliseler Krizi" olarak da anılan Girne ve Larnaka Piskoposlukları arasında meydana gelen yaklaşık 10 yıl süren bir gerilim olmuştu. 1901'de yapılan seçimi Larnaka Piskoposluğu kazanınca Rumların Enosis politikaları da güçlenmiş oldu.²⁵ 1901'de ki yasama konseyinin seçimleri sırasında da milliyetçi Rum adaylar Enosis isteklerini dile getirerek ada yönetiminin Girit'te ki gibi bir Rum prens bırakılmasını istemişti. Seçilen Rum üye Georgios Chalcallis tarafından konseyde ilk kez Enosis talepleri dile getirildi. Ayrıca Bir Rum'dan Rum'a kampanyası başlatılarak Türk dükkan ve mallarının boykot edilmesi ve Türkler'in ekonomik bakımdan çökertilmesi amacıyla Türk halkı üzerinde

kontrolünün daha kolay olacağını söylediği bilinmektedir. George Hill, A History Of Cyprus (1571-1948) London 1952, c.IV, s.274

¹⁹ Georghalliedes, G.S, Cyprus and The Goevernorship of Sir Roland Storrs: The Causes of 1931 Crises, Nicosia 1985, s.494

²⁰ Hill, age, s. 295-296

²¹ Hill, Age, s. 296

²² Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880, Ankara 1968, s. 102

²³ Sir George Hill, A History of Cyprus, c.VI The Ottoman Province The British Colony (1571-1948), Cambridge 1952,s.500-502

²⁴1897'de Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıs sempatanları St. James Hall'de organize olmuşlar ve Yunanistana destek vermişlerdi. 1898'de ise Girit'in Türk kontrolünden çıktığı ve Yunanlı bir Yüksek Komiserin denetimine verildiği gibi Kıbrıs'da büyük güçler adına (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya) Yunanlıların yönetimine verilmesini istiyorlardı. Hill age, s. 503-504

²⁵ Girne Piskoposluğunu büyük tüccarlar, faizciler, büyük işyeri sahipleri papazlar ve rahipler tarafından desteklenirken, Larnaka piskoposluğu genç-burjuvazi, milliyetçi aydınlar ve fakir halk kesimleri tarafından desteklenmiştir. N. Kızılyürek, Milliyetçilik Kışkırtıcılığı Kıbrıs, İstanbul 2002, s.80-81

dayanılmaz baskılar uygulandı.²⁶ Özellikle 1900-1910 yılları arasında Rum politikacıları, Ortodoks Kilisesi'nin desteği ve işbirliği ile hareket etti.²⁷ Ortodoks Kilisesi'nin başında bulunan başpiskoposlar planlı bir şekilde Kıbrıs Türk toplumunu sosyal kültürel ve ekonomik açıdan baskı altında tutmaya, asimilasyon hareketleriyle onları eritmeye, Rumlaştırmaya veya Hristiyanlaştırmaya çalışmışlardı. Bu asimilasyon çalışmaları karşısında Kıbrıs Türk halkı doğup büyüdüğü vatani terk etmiş ve çeşitli yerlere göç etmişti.²⁸ İngilizler ise Türklere karşı yapılanları görmezden ve duymazdan gelme" politikası izledi.²⁹ İşte bu nedenledir ki, Rumlar zaman zaman kanlı olaylar çıkardı.

İtalya ve Osmanlı Devleti arasındaki Trablusgarb Savaşı'nın Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanması Kıbrıslı Rumlar tarafından sevinçle karşılandı ve Limasoll'da Türklere saldırıldı. İngiliz asker ve polisi olaya müdahale etmek zorunda kaldı. Olaylar sırasında 5 kişi öldü ve 134 kişi yaralandı. İngiltere Mısır'dan takviye kuvvet getirterek bu isyanı bastırabildi³⁰. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin başına gelen her kötü akıbet Kıbrıslı Rumlar tarafından sevinçle karşılanmış ve kendi emellerine ulaşmak için bir adım olarak kullanılmıştı.

Kıbrıs Halkı'nın ırki ve kültürel durumu ne olursa olsun meselenin siyasi bir içyüzü daha vardı ki; o da menfaati ve vaziyeti gereği İngiltere'nin kendi coğrafi durumunu tehlikeye sokmayacağı gerçeğiydi.³¹ İngiltere, Kıbrıs'da sürekli yerleşmeyi hedeflemişti. Çünkü Rusların Ardahan, Batum ve Kars'ı terketmeyeceklerini düşünüyordu. Ada da geçici değil tam tersine sürekli bir idare sağlamak istiyordu.³² Bu nedenle de Sykes-Pycot anlaşmasına da Kıbrıs için hiçbir büyük gücü dahil etmedi.³³ Bilindiği üzere, 5 Kasım 1914'de İngilizler ve Fransızlar Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Aynı gün İngiltere tek taraflı olarak, Kıbrıs'ı ilhâk ettiğini ve Ada'da yaşayan halkın İngiliz uyruğuna geçtiğini açıkladı.³⁴ İngilizler, Türk idareci ve memurları görevlerinden uzaklaştırarak yerlerine Rumları atadı. Rumlar ise bu mevkileri, Türkleri usandırma politikası yapmak ve Ada'dan kovmak için kullandı. Rum çeteciler Türk mallarını ucuz paralara sattırarak Türk köylü ve esnafını ekonomik olarak çökertti. Kilise sürekli Rum halkını Türklere karşı, tahrik, teşvik ve telkin etti.³⁵

1918'de yapılan Brest-Litovsk Antlaşmasından sonra Ruslar, Batum, Ardahan ve Kars'ı geri vermişti. İngiltere'nin de Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmaya göre Kıbrıs'ı iade etmesi gerekirken bunu yapmadı. İngilizler Hindistan'da Hindu ve Müslümanlara, Filistin'de Arap ve Yahudilere uyguladıkları "böl ve yönet" politikasını Kıbrıs'da da Türk ve Rumları birbirine düşman ederek uyguladı. Osmanlı Devletini sömürge olmaya aday olarak gören, Çanakkale ve Kutülamare'de fena halde yenilgiye uğrayan İngilizler kendilerinin güçlü görünümünü bozan Osmanlı'yı cezalandırmak istiyorlardı.³⁶ Bu nedenle de Kıbrıs'da Rumların yaptıkları taşkınlıklara sessiz kaldılar. Rumlar, İngiliz

²⁶ Rasim Koç, Kıbrıs basınında Kıbrıs Olayları, İstanbul 2006, s.10

²⁷ İngiltere Parlamentosunda bütçe tartışmaları sırasında Kıbrıs'ın bir yük olduğu konusu gündeme gelince, Rumlar bunu heyecanla karşılamış ve Enosis taleplerini dile getirmişlerdi. Ancak Kıbrıs Türk kesimi bunu protesto etmiş, hatta Ada'daki Rumlar tarafından yapılan terör faaliyetlerine son verilmezse Türklerinde silahlanmak zorunda kalacağı belirtilmişti. Hill, age, s.508-510, ayrıca Ortodoks kilisesinin Kıbrıs'ta ki faaliyetleri için bkz: Turgay Bülent Göktürk, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları, Gazimagusa 2016

²⁸ Mustafa Haşim Altan, Kıbrısta Rumlaştırma Hareketleri, Girne 2000, s. 82

²⁹ Mehmet S. Emircan, Kıbrıs Türk Toprağıdır, Bütün Türklerin Vatanıdır, Ankara 2007, c.I,s.93

³⁰ Hill, age, s.518-519

³¹ Faik Reşit Unat, Kıbrıs İsyanı Meselesi ve Yunanistan, Ankara 1931,s.6

³² Kurat, age, s.106, Karal, age, c.IX, s.374

³³ Hill, age, s.524

³⁴ Önder Kocatürk, Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası, (1911-1914) Sorunları Çözme Çabaları ve İlişkilerin Kopması, İstanbul 2013, c.II, s.495

³⁵ Mustafa Haşim Altan, Kıbrısta Rumlaştırma Hareketleri, Girne 2000, s. 83

³⁶ Sina Akşin, "Siyasal Tarih 1908-1923" Yakınçağ Tarihi 1908-1980 Editör: Sina Akşin, Korkut Baratov, Bülent Tanör, c.I. İstanbul 2005, s. 67

idarecilerin bu zaafından faydalanarak, genel olarak 1911-1919 yıllarını kapsayan Balkan ve İstiklal Savaşlarında yer aldığı için ve Alman dostu olmakla suçlanan birçok Kıbrıslı Türk'e çeşitli iftiralarda bulundular ve İngiliz idarecilerini kandırarak Türk ileri gelenleri ile zengin iş adamlarını kalebent ettirdiler.³⁷ Ayrıca Ada'nın etnik yapısını bozmak amacıyla Yunanistan'dan pek çok kişinin Ada'ya gelip yerleşmesine de kolaylık sağlandı.³⁸ Görüldüğü üzere İngilizlerin yönetimi altında Kıbrıs Türklerinin durumu hiç de iyi değildi. Buna teşkilatsız olmaları, kendilerini savunmada sıkıntı çekmeleri ve ekonomik sıkıntılar da eklenince Kıbrıs Türkleri açısından durum çok vahim boyutlara ulaştı.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan antlaşmasınının 16., 20. ve 21. Maddeleri ile Kıbrıs'da İngiliz egemenliği resmileşmiş, Türkiye Ada üzerinde sahip olduğu haklardan vazgeçmek zorunda bırakılmıştı. İngiltere'nin Ada'yı ilhâkının Türkiye tarafından tanınması ile Ada'da bulunan Türkler bir seçim yapmaya zorlandı. Ada'da kalacak olanlar için bundan sonra İngiliz uyrukluğunu edinmelerine ve Türk vatandaşlıklarını yitirmelerine resmen karar verilmişti. Bu dönemden başlayarak tabiki Ada'daki birçok olayın da etkisiyle birçok Türk 1940'lara kadar Türkiye'ye göç etti. Böylece Ada'da ki nüfus dağılımı ve yoğunluğu da değişmiş oldu.

KIBRIS İSYANLARI SIRASINDA TÜRKİYE-İNGİLTERE VE YUNANİSTAN

Kıbrıs'da meydana gelen isyanları daha iyi değerlendirmek için dönemin içinde bulunduğu dünya politikasını ve İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin dış ve iç politika meselelerini de bilmek gerekir. Çünkü bu üç ülkenin içinde bulunduğu durum Kıbrıs İsyancıları'na bakışlarını da etkilemiştir. 1930'lu yıllar dünya politikasında Birinci Dünya Savaşı sonunda paylaşımından memnun olmayan Almanya ve İtalya'nın güçlenmeye ve kendi ekonomilerini kurtarmak için yeni bir dünya savaşı başlatacak karşıtlıklar oluşturmaya başladıkları bir dönemdi. Revizyonist olarak adlandırılan bu devletler stotükoyu değiştirmeye yönelik eylemlerini başlatarak dünyayı yeni bir savaşa ve bunalıma doğru sürüklüyorlardı.³⁹ Bu bunalım karşısında Yunanistan ve Türkiye, Akdeniz'de ki İtalyan tehlikesine karşı korunmak için birbirleriyle ve İngiltere ile ilişkilerinde daha yapıcı ve olumlu bir politika izledi. İşe kendi aralarındaki sorunları çözmekle başladılar. Bilindiği üzere Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Konferansından beri devam eden Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Rumların akibeti konusunda bir anlaşmazlık vardı. Türkiye ve Yunanistan, 10 Haziran 1930'da "Ahali Değişimi Antlaşması" yaparak bu duruma son verdi. Bu antlaşmaya göre doğum yerleri ve yerleşme tarihleri ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Türklerin hepsi "etabli" deyimi içine alındı ve bunların değişimine gidildi. Bu kişilerin malları konusunda da bir düzenleme yapıldı.⁴⁰ Bunu takiben 27-31 Ekim 1930'da Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Türkiye'ye ziyareti ile "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması" imzalandı.⁴¹ Ek olarak da Deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin protokol imzalandı. 1931 Ekim'inde Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlık ettiği Türk heyeti Yunanistan'a iade-i ziyarette bulundu.

1931 tarihli gazetelere baktığımızda bu yılın Türkiye ve Yunanistan açısından 20-26 Ekim tarihinde İstanbul'da toplanacak 2. Balkan Konferansı'na hazırlandıkları ve katıldıkları bir yıl olduğunu görüyoruz.⁴² Durumun gazetelere yansımaları, Türk ve Yunan dostluğundan bahseden yazılarda

³⁷ Mustafa Haşim Altan, Kıbrısta Rumlaştırma Hareketleri, Girne 2000, s. 82

³⁸ Age, s. 83

³⁹ Gürel, age, s.41

⁴⁰ Armaoğlu, age, s.326

⁴¹ İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, c.I (1920-1945), Ankara 1989, s.393-396

⁴² İlk Balkan Konferansı 1930 Ekim'inde Atina'da yapılmıştı. Bundan sonra da her yıl yapılarak balkan milletleri arasında bir işbirliği kurulması hedeflenmişti. Fahir Armaoğlu, 20. Yy Siyasi Tarihi (1914-1990), c.I, Ankara 1991, s.338,

görülmektedir. Ancak 1931 yılında gazete kprlerinde görülen iki devletin de birbirine vgl yaklaşmaları gerçekten de bütün sorunları çözmeye yetmedi. Yunanistan’da Kıbrıs’ın Yunanistan’a terk edileceğine inanmış olan bir grup halk, Kıbrıs’da meydana gelen bu kanlı isyanları destekledi. Hatta bu destek Kıbrıs olaylarının kanlı bir şekilde devam etmesini onaylayan milli bir harekete dönüşmüştü.⁴³ Yunan politikacıları İngiltere ile aralarının açılmasından korktukları için açık bir şekilde Kıbrıslı Rum isyancıları desteklemedi.

Lozan’dan sonra Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilere baktığımızda aslında iki devlet arasındaki ilişkilerinde iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Kıbrıs Meselesi, Musul Meselesi gibi çözümlenememiş konular dış siyasette bir çatışma haline gelmişti. Her ne kadar 1926’da Musul Meselesi zmlenmişse de aradaki gerginlik bitmedi. Ancak 1930’lu yıllarda İtalya ve Almanya’nın Ortadoğu’da siyasi ve ekonomik nüfuzlarını artırma gayretleri İngiltere- Türkiye ilişkilerini de etkisi altına aldı. Bu nedenle iki devlet arasında yakınlaşma politikası izlendi.⁴⁴ Bunun haricinde İngiltere için 1931 yılı yönetimde yeni bir yapılanmaya yani seçimlere gittiği bir yıldı. 1929’dan beri süregelen Dünya ekonomik krizinden de etkilenen ve ekonomisinde dalgalanmalar olan İngilizler açısından da Türklerle dostane bir politika izlemek kaçınılmaz oldu. Buna Hindistan gibi bazı kolonilerinde meydana gelen direniş hareketleri de eklenince, aslında Kıbrıs’da isyan çıkarmak için uygun ortam hazırlanmıştı. Türkiye’nin ise İstanbul’da Balkan Devletleri’ne ev sahipliği yaptığı bir toplantı sırasında⁴⁵ ortaya çıkan Kıbrıslı Rumların isyanı karşısındaki tutumu daha ziyade oluşturmak istediği barışçı dış politikasına zarar getirmemek yönünde oldu. Kıbrıs’daki olaylar İngiltere ve Kıbrıslı Rumlar arasındaydı ve Türkler açısında en az hasarla çözümlenmesi gerekirdi.

1931 KIBRIS İSYANI VE TÜRK BASININDA YANKILARI

İngilizler’in Kıbrıs’ı devraldıktan sonra Ada’da uyguladıkları politika Rumların Enosis isteklerini artırdı. Bu faaliyetler 1931 yılında doruk noktasına ulaştı ve İngiliz yönetimine karşı Rum İsyancıları şeklinde vücut buldu. Türkiye Cumhuriyeti ulusal basınında da bu isyanlara yer verildi. Gazete haberleri Kıbrıs’daki Rumların isyanını “kıyam, arbede, kargaşa” olarak da nitelendirmişti. Alınan haberlerin kaynağı Kahire, Londra, İstanbul, Atina, Selanik, gibi birçok farklı merkezdi.

23 ve 24 Teşrinievvel tarihli gazeteler Kıbrıs’da Rumların isyan çıkardıkları haberlerini verirlerken, olayları Kıbrıs Valisi’nin Nicosia’daki evinin yakılıp kl haline getirilmesi ile başlatır. Bu haberlerden aldığımız bilgilere göre; isyanlar nedeniyle Eastern Telgraf şirketi, Larnaca dışındaki diğer şehirlerde bürolarını kapatmak zorunda kalmıştı. Larnaca’daki telgraf merkezi de faaliyetlerini durdurmak zorunda kalabilirdi. Bu durumda Bahriye askerleri tarafından tesis edilecek bir telgraf istasyonu kuruluncaya kadar haberleşme kesintiye uğrayacaktı. Kıbrıs’daki İngiliz Hükümeti isyanı bastırmak için kruvazör bir tayyare ve İskenderiye’den bir miktar asker gönderilmesini istedi. İngilizler, Akdeniz filolarını Suda Limanı’nda toplamıştı. Filo kumandanı Kıbrıs’a ihtiyaç duyulan desteği sağlayacaktı. İki Kruvazr ile 1400 asker ve zabıt gönderecekti. Asker, tayyare ile nakledilecekti. Bu kuvvetlerin ertesi sabah Kıbrıs’da olması bekleniyordu. İlk zamanlarda ki haberler de Kıbrıs Rum ahalisinin büyük bir kısmının Yunanistan’la birleşmek istemesi isyanın gayri resmi sebebi olarak gösteriliyordu. Gazeteler Nicosia’da vaziyetin çok kötü olduğunu ve galeyanın ancak kara ve deniz

⁴³ Faik Reşit Unat, Kıbrıs İsyanı Meselesi ve Yunanistan, Ankara 1931, s.7

⁴⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar “1919-1939 Yılları Arasında Dış Politika”, Olaylarla Türk Dış Politikası, Komisyon, Ankara 1996, s.118

⁴⁵ Akşam, 20 Teşrinievvel 1931, s.1

kuvvetleri takviye olunduktan sonra bastırılabilceği belirtilmişti.⁴⁶ Nitekim, ertesi gün Nicosia'ya yedi İngiliz tayyaresi ile Mısır piyade ve tayyare kuvvetlerinden ayrılmış 150 asker getirildi. Kıbrıs'ın İngiliz Valisi yeni takviye kuvvete gerek olmadığını bildirdi. İsyanın çıktığı gece, Nicosia'daki Eastern Telgraf Şirketi'nin haberleşme işleri silahlı iki memur tarafından yapıldı. Ada'da başgösteren bu hareketin ele başları arasında İngilizler'in Kıbrıs'ı 1914 de ilhâk etmeleri üzerine İngiliz tâbiyetini kabul etmeyerek Larnaka'dan ayrılmış olan doktor Zannotis ile Kıbrıslıların davasını savunmak için İngiltere'ye giderek orada yerleşmiş olan Rossidis adlı şahısların olduğu bilgisine ulaşılmıştı. İngiliz makamlarınca asilerin silahlarının, mühimmat ve paralarının yeterli olmadığı ve hiçbir teşkilatlarının bulunmadığı, bu nedenle de isyanın endişe verici boyutta olmayacağı tahmin edilmekteydi. İngiltere'nin özellikle vergiler konusunda bazı kolaylıklar göstermesi için asilerin yeni bir teşebbüste daha bulunacakları tahmin ediliyordu. İngilizlerin Acunta Torpit ve muhribi Faphose'a ve Shrop Shire kruvazörlerinin de Kıbrıs'a gelmeleri beklenmekteydi.⁴⁷ Nitekim Kıbrıs'a İngiliz askerlerinin nakli ile asayiş sağlanmıştı. Birçok kişi tutuklanmıştı. Bunların arasında Larnaka Piskoposu da vardı. Larnaka'da bulunan Kontramiral, yeterli hapisane olmaması nedeniyle, mahkumları yabancı limanlardan birine gidecek bir vapur buluncaya kadar krüzörlerde alıkoymayı uygun gördü. Kıbrıs'taki Yunan konsolosu telgrafla geri çağırıldı.⁴⁸

Nitekim Larnaca'da gerginlik bütün gece devam etti. Limasol'da saldırgan bir tavır sergileyen halk isyanı bastırarak derecede kuvvetli olmayan polisler meydan okudu. Askere erzak götürün otomobilleri durdurdu, şöförleri indirdi ve otomobilleri terketmeye zorlandı. İngiltere'de ki Müstemlekat Nezareti'ne⁴⁹ Kıbrıs Valisi'nden gelen bir telgrafa göre bu isyanlar Kıbrıs Meclisi'ne seçilen 3 aza tarafından tertib ve idare edildi. Toplanan Göstericiler grubu Çarşamba akşamı Vali'nin Nikosya'da ki evinin önünde üç buçuk saat gösteri yaptı. İngiliz Bahriye Nezareti Kıbrıs'a iki kruvazörle, iki torpito muhribi gönderdiğini açıkladı.⁵⁰ Akşam Gazetesi "Kıbrıs Kıyımı" haberiyle durumu duyururken, Larnaka'da London kruvazörü efradından bir müfreze polisin yardımıyla göstericilerin ancak dağıtılabildiği bilgisini verir. Göstericiler polis ve bahriyelilere tüfeklerle ateş açmıştı. İngiliz bahriyelileri de karşılık vermişti. Ancak olaylar sırasında ölen olmamıştı.⁵¹ İngiliz İmparatorluğu'nun Akdeniz'de bir noktası olması dolayısıyla önem taşıyan Kıbrıs'da iki günden beri karışıklıklar devam ediyordu. Olaylar neticesinde Eastern Telgraf Şirketi bürolarını kapamak zorunda kaldı.⁵² İngiltere Müstemlekat İdaresi Kıbrıs olayları hakkında bir tebliğ yayınladı. Buna göre; isyan

⁴⁶ "Kıbrıs Adası'nda İhtilâl- Ahali İngiliz Valisi'nin Evini Yaktı, Mısır'dan Asker gönderiliyor-", Akşam, 23 Teşrinievvel 1931, s. 2, "Kıbrıs'ta İsyana Çıktı, Ahalinin Büyük Bir Kısmı Yunanistan'a İltihâk etmek istiyor", Vakit, 24 Teşrinievvel 1931, s.2, "Kıbrıs'ta Vaziyet Vahim!", Cumhuriyet, 24 Teşrinievvel 1931, s.1, "Kıbrıs Rumları İsyana Etiler", Hakimiyeti Milliye, 24 Teşrinievvel 1931 s. 1 ve 4, "Kıbrıs'da Rumlar İsyana mı Etiler?", Milliyet, 24 Teşrinievvel 1931, s.1

⁴⁷ Kıbrıs Hadiseleri-Tayyarelerle Kıbrıs'a Asker Gönderildi. Akşam 24 Teşrinievvel 1931 s.1, "Kıbrıs'ta ki Kargaşalıklar İngiliz Kuvvetleri Ada'ya Varınca Bastırıldı", Akşam, 25 Teşrinievvel 1931, s. 1

⁴⁸ "Kıbrıs'ta Kargaşalıklar İngiliz Kuvvetleri Ada'ya Varınca Bastırıldı", Akşam, 25 Teşrinievvel 1931 s. 1, "İngiliz Askerleri Kıbrıs İsyanını Şiddetle Bastırdılar", Son Posta 25 Teşrinievvel 1931 s. 5 "Kıbrıs'ta İlhak İlan Edildi" Hakimiyeti Milliye, 25 Teşrinievvel 1931 s. 1, Yunan Konsolosu 21 Ekim 1931'de İngiliz Valisi Storss'un çabaları sonucu ülkesine geri gönderilmiştir. İzzet Öztoprak, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, c.3, s.3, 1997, s.342.

⁴⁹ Müstemlekât kelimesi "müstemlek" kelimesinin çoğulu olmakla birlikte satın alınmış mülk anlamında kullanılır. Detaylı bilgi için bkz: Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Ankara 2010, s. 875. Bu kelime metinde İngiltere'nin Sömürgelerinden sorumlu bakanlığı anlatmak için kullanılmıştır.

⁵⁰ "Kıbrıs Adası'nda İhtilâl Devam Ediyor. Yeniden Birçok Hadiseler Oldu" ana manşeti altında- "Kıbrıs'ta Karışıklıklar Devam Elân Devam ediyor", Akşam, 24 teşrinievvel 1931 s. 1, "Kıbrıs'ta Sükûn...", Milliyet 1 Teşrinisani 1931, s. 2

⁵¹ "Kıbrıs Kıyımı-Yeniden Bir Takım Karışıklıklar Oldu" Akşam 27 Teşrinievvel 1931 s. 2

⁵² "Kıbrıs'taki İsyana Henüz Bastırılmadı", Son Posta, 24 Teşrinievvel 1931 s.1

hareketinin gittikçe yayıldığı, halkın artık isyanı idare edenlerin sözlerini dinlemeyip, bildiği gibi hareket ettiği açıklandı. Mısır'dan Kıbrıs'a tayyareler ile bir bölük asker gönderildiği doğrulandı. Olayların Şiddetlenmesi zerine Yunanistan Başbakanı M. Venezilos Kıbrıs'da yaptığı açıklama ile Ada'da meydana gelen isyanları tasvip etmediğini açıkladı. Yunan gazetecilerine de yazılarında ihtiyatlı bir lisan kullanmalarını tavsiye etti.⁵³ Görüldüğü zere Venizelos durumun uluslararası bir boyuta ulaŐıp, kötü bir hal almasından tedirgindi. Rum Ortodoks Kilisesi'nin tahriki, Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin teşvikiyle Kıbrıs'da Enosis fikrinin gün geçtikçe güçlenmesini sağlayan Yunanistan o yıllarda güçlü İngiltere'ye karşı Kıbrıs'la birleşme fikrini resmen ifade edemiyordu. Ada'daki bu meseleyi İngiltere'nin i mevzusuymuŐ gibi değerlendiriyor gözüküyordu.⁵⁴

Kıbrıs Rumlarını isyana sevkeden nedenlerden birisi de ekonomikti. İngiliz memurlarının maaşları çok fazlaydı ve bu Kıbrıs bütçesi üzerinde ağır bir yük oluşturuyordu. Hatta bütçenin yarıda fazlası bu memurların maaşlarına ayrılıyordu. Bu da halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Ancak isyanın asıl sebebi daha eskilere dayanmaktaydı. Her sene Kıbrıs Meclisi'nin açılışı sırasında Rum Mebuslar'ın Yunanistan'la birleşme arzusu dile getirilirdi. Bu her ne kadar nemsenmese de isyana asıl sebep buydu. İngiltere'deki vaziyetin karışık olması da Rumları cesaretlendirmiŐti.⁵⁵ Yunan yelkenlilerinin kaçak olarak Yunan Adaları'ndan Kıbrıs'a mitralyöz ve silahlar getirdikleri İngilizler tarafından resmen bildirilmişti. Yine elde edilen bilgilerden biri de 350000 kişilik adanın 75 bini Müslüman nüfusa sahipti ve sadece bu isyana 15 bin kişi iştirak etmişti.⁵⁶ Görüldüğü zere Yunanistan her ne kadar isyanı desteklemediğini söylese de KıbrıŐlı isyancılara yelkenlilerle mühimmat yardımında bulunmuştu. Ayrıca gazete haberlerinde ve İngiliz resmi kaynaklarında açıklandığı üzere, isyancılardan sayılarının az olduğu belirtilse de, bu kadar az bir topluluk karşısında bile İngilizler isyanı bastırmakta oldukça yetersiz kalmıştır.

Şehirlerden köylere sıçrayan isyan karşısında İngilizler tedbir almaya devam etmişlerdi. Malta'da bulunan Mısır'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin Başkumandanı General Stuart, Kıbrıs'daki vaziyet ve ileride alınacak tedbirleri Ada'nın Valisi Sir Storrs ile görüşmek üzere tayyare ile Kıbrıs'a gitti. İsyanların bastırılmasından sonra Ada'da 3 bölük İngiliz askeri bırakılmıştı. Tedbiren bunlara bir bölük daha ilave edilecekti. Böylece asayiş sağlanacaktı. Ancak asıl memurları endişeye düşüren Girit'ten ve Yunanistan'dan yapılması olası silah kaakılığıydı. Kıbrıs'da İngilizlere ait bir Sahil Muhafaza Teşkilatı yoktu. Bu nedenle Ada'nın ücra yerlerine silah çıkarmaya mani yoktu. Bu sorunu aşmak için birkaç muhribin Ada'nın etrafında karakol geçmesine lüzum görülüyordu.⁵⁷

İngilizlerler isyan sonrasında olaylarla ilgisi olduğunu düşündükleri kişileri tutuklamaya devam etti. Tutuklananların sayısı 25 iken daha sonra da 52 kişiyi bulmuŐtu. İngiliz Müstemlekat Nazırı M. Thomas, Kıbrıs kargaŐalıkları hakkında vaziyete hakim olduklarını ve endiŐelenecek bir durum olmadığını söylese de Kıbrıs Valisi'nden gelen bir telgraf ile Phares'de yeniden kargaşalıklar ve Limasol'da arbedeler çıktığı bildiriliyordu. Hatta burada ki Mahalli İdare Müdürü'nn (komiserin) ikametghı bile yakılmıştı. Herhangi bir l ya da yaralı olmamıştı. Sabah Acasta ve Shropshir Harp gemileri burada görülünce sükûnet sağlanmıştı. Bölgeye London Kruvazörü'nn de gelmesi beklenmekteydi. Vaziyetin kararsız olduğu ama genel olarak iyiye gittiği bildirilmişti. İsyanın sebebine

⁵³ "Kıbrıs Hadiseleri-Tayyarelerle KıbrıŐa Asker Gönderildi.", Akşam, 24 Teşrinievvel 1931 s.1

⁵⁴ Koç, age,s.10

⁵⁵ "Kıbrıs Kıyama Nasıl Bastırılabilir" Milliyet 25 Teşrinievvel 1931, s.1 ve 6

⁵⁶ Milliyet, agg, s. 1 ve 5

⁵⁷ "KıbrıŐta Vaziyet -Mısır İŞgal Kumandanı Kıbrıs'a Gitti", Akşam 18 Teşrinisani 1931, s. 5

vurgu yapılmış Yunanistan'la birleşmek isteyen bazı siyasi liderlerin tahriki ile çıktığı bildirilmişti. Meclis'deki bazı Rum azalar birkaç zamandan beri hükümete karşı davranışlarda (obstruction) bulunuyordu ve şimdi de halkın hükümetle işbirliği yapmasını engelleyen propoganda yapıyorlardı. Emellerini uygulamak için bazı kimseleri baştan çıkarmışlardı. Ancak tahrik edenler vaziyete hakim olamamıştı. Lorando'da bazı çatışmalar olmuş zabıta silah kullanmak zorunda kalmıştı. Olayların şiddetlenmesi üzerine posta, telgraf ve gazetelere sansür uygulanmıştı. Phos gazetesine göre İskenderiye'de oturan Kıbrıslılar Pazar günü bir miting düzenleyecekler ve durumu değerlendireceklerdi. Kıbrıslı Rumların istiklal hareketinde ne kadar direneceklerini belirleyeceklerdi.⁵⁸

Olaylar karşısında Yunan Hükümeti'nin yaptığı politik açıklamalara rağmen, Yunanistan halkı hiçte politik davranmadı. Ada'da İngilizlerin politikalarından rahatsızlık duyan Yunan halkı Kıbrıs'la birleşmek ve oradaki isyancıları desteklemek için sayısı gün geçtikçe artan mitingler yaptı⁵⁹ Kitiu Metropolitidi'nin ve bazı mebusların tutuklanıp, Divan-ı Harbe verilmesi nedeniyle Atina'da İngilizler aleyhine gösteriler yapıldı. Darülfünun öğrencisinin de katıldıkları miting de İngiliz elçiliğine yürünmek istendi. Yunan polisi buna engel oldu. Buna itiraz eden öğrenciler olunca aralarında çatışmalar çıktı. Bazı öğrenciler yaralandı. Bütün bu olaylar Venizelos'un Kıbrıs hadisesi hakkında Etnos Gazetesi Muhabirine bir beyanatta bulunmasına neden oldu. İngiltere ile Yunanistan arasında bir Kıbrıs meselesinin mevcut olmadığı⁶⁰ fakat İngiltere Hükümeti ile şimdiye kadar hukukunu talep için kanuni yollara müracaat etmiş bulunan Kıbrıslılar arasındaki ihtilâf dolayısıyla halkın son günlerde polis ve asker kuvvetlerine karşı silahlı hücum ve mukavemet hareketlerinde bulunmuş olduklarını söyleyen Venizelos, bu hareketlerin İngilizlerin hoşgörüsünü rencide ettiklerini, meydana gelen hadiselerden dolayı üzüntü duyduğunu belirtmişti. Hatta Ada'nın Rum matbuatı tarafından dinleneceğini bilmiş olsa ileri giden bu hareketin sonucundan bir netice çıkmayacağına dair tavsiyelerde bulunmak isteyeceğini de dile getirdi.⁶¹ İngiliz gazetesi Daily News'in M. Venizelos'a gönderdiği telgrafta, Kıbrıs meselesini değerlendirmesi isteği üzerine yine benzer bir açıklama yapan Venizelos, Kıbrıs'ın İngiltere'nin iç sorunu olduğu, Yunan hükümetinin bu meseleye karışmaktan kaçındığını ve İngiltere aleyhine meydana gelen Kıbrıs'daki hadiselerden üzüntü duyduğunu tekrarlamıştı. Yazılan yazılarda da dikkatli olunması gerektiğine dair sözleri İngilizler tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.⁶² Görüldüğü üzere Yunan halkı ve hükümeti arasında Kıbrıs isyanları konusunda bir çelişki vardı. Halk doğrudan isyanları haklı bulup desteklerken, Yunan hükümeti tedbiri elden bırakmamış ve dönemin büyük gücü İngiltere'yi kızdıracak herhangi bir beyanattan şiddetle sakınmıştı.

Vakit Gazetesi'nde Mehmet Asım Bey tarafından kaleme alınan bir yazıda Kıbrıs'da ki Rumların isyanları değerlendirilirken, İngiliz Hükümetinin Rumların isyanını bastırmak için vergilerin hafifletilmesi yoluna gideceği belirtilmişti. Kıbrıs hadiselerinin önemi ise İngiltere'yi meşgul eden önemli dertlerin sanki kar çığı gibi devamlı surette büyüyen birer etken olmasından kaynaklanmaktaydı. Durum hakkında ki genel kaygı ve merak ise; seçimler sırasında memleketinden yeni bir kuvvet almak isteyen İngiltere Hükümetinin, geleceği ile ilgili bütün bu meseleler karşısında nasıl vaziyet alacağı konusuydu.⁶³

⁵⁸ "Kıbrısta Kargaşalıklar Nasıl Bastırıldı", Akşam, 25 Teşrinievvel 1931, s.2

⁵⁹ "Kıbrıs İhtilâli", Hakimiyet-i Milliye, 27 Teşrinievvel 1931,s.2

⁶⁰ Aynı içerikli haber için bkz: "M. Venizelos ve Kıbrıs Hadisesi" Hakimiyeti Milliye, 26 Teşrinievvel 1931 s. 2

⁶¹ "Yunanistan ve Kıbrıs İsyanı", Son Posta, 25 Teşrinievvel 1931 S. 3, "Kıbrıs" Milliyet 26 Teşrinievvel 1931 s.2,

⁶² "Kıbrısta Yeni Tevkifat", Cumhuriyet, 26 Teşrinievvel 1931, s. 1 ve 5

⁶³ "Kıbrıs Hadiseleri", Vakit, 26 Teşrinievvel 1931 s. 4

Cumhuriyet Gazete'si Kıbrıslı Rumların isyanlarını ayrıntılı bir Şekilde anlatmıŐtı. Buna göre isyanlar sırasında İngiliz Umumi Valisi hayatını güçlükle kurtarmıştı. Kıbrıs'daki hadiseler gayet mühim ve vahimdi. Bu hadiseler Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşmek istemesinden dolayı meydana gelmişti. Hkmet konağının etrafında karanlık içinde birden bire ortaya çıkan 5000 kişilik bir kalabalık (Enosis) birleşme diye bađırmıŐ ve Yunan Milli MarŐı'nı söylemiŐlerdi. Bu kalabalık orman idaresinin deposunu yağma ederek burada buldukları sopalarla silahlanmıŐlardı. Bu adamlar hükümet konağının camlarını taŐlarla indirdikten sonra binayı beş yerden ateşe vermişlerdi. Halkın hücum eyleminden dolayı itfaiye yangına müdahale edememiŐti. Bina içindeki eŐyadan hiçbirŐey kurtarılamamıŐtı. Vali Sir Ronald Storrs ile maiyeti gbela kendilerini kurtarmıŐlardı. Vali'nin eşi İngiltere'de bulunuyordu. Bu sırada polis halk üzerine ateş açmıştı. Ağır yaralı azdı. Polis tekrar hücuma uğradığı halde soğukkanlılığını korumuŐtu. Vali ile Müstemlekat Nezareti Katibi Nickolson ve Polis Kumandanı kaymakam Gallagher'in otomobilleri ahali tarafından devrilmiŐ ve yakılmıştı. Kıbrıs'da Rum papazların talebeyi tahrik ettikleri haberleri gelmekteydi. Router ajansına göre isyanların sebebi 3 haftadan beri Kıbrıs meclisinde meydana gelen tartıŐmalardı. Gümrük kanununu ile ilgili İngilizlerin uygulayacağı yasa hakkında ki tartışmalar sonucunda azalardan pek çoğu istifaya karar vermişti. Cumhuriyet Gazetesi, Times'ın baŐmakalesinden de söz ederek Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini öteden beri tahrik eden adamların bugün emeline ulaştığını bu zaafiyetin İngiliz memurlarının msamahasından ileri geldiğini ve Harbi Umumi'ye kadar bu Ada'nın idaresinde gösterilen ihmlin neticesi olduğu vurgulanmıştı. 1915'te İngiltere Hükümeti, Kıbrıs Adası'nı Yunanistan'a Türkiye aleyhine hareket etmesi karşılığında mükafat olarak teklif etmiş ve bu ihtiyatsız hareketiyle Yunanistan'ı cesaretlendirmiŐti. Kral Konstantin'in tarafsız kalması üzerine bu karar suya dŐmŐtu. Dünya Savaşı'nın son senelerinde İngiltere Hükümeti, Fransızların Suriye sınırlarına yakın olan bu Ada'yı, Fransa Hükümeti ile iştişare etmeksizin başka bir ülkeye bırakmayacağını söylemişti. İngilizlere göre Yunan Hükümeti ise, Kıbrıs konusunda gerek tarihte gerekse Şu anda olan olaylar sırasında hilesiz, düz bir tutum sergilemiŐti. M. Venizelos, 12 Ada ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini siyasi bir mesele yapmadığını açıkça söylemişti. Kıbrıs'daki tahriklere milletlerarası bir sebep yoktu. İsyanın temel sebebi Ada'da ki Rum azaların İngiliz memurlarla birlikte çalışmak istememesinden kaynaklanmaktaydı. Pafos İhtilâli ise sahilde yelken gemilerine iltica eden binlerce kadın ve ocuğun Ada'dan uzaklaŐmasına İngiliz memurlarının müsaade etmemesi sebep olmuştu. Famagusta'ya Kolombo Kruvazörü gelmişti. Lefkoşe ve Larnaka'da karışıklıklar olmuştu. Larnaka'da İngiliz bahriyelileri ve polis üzerine ateş açılmıştı.⁶⁴

Milliyet Gazetesi çıkan bu isyanda Vali'nin bütün eŐyalarının, hatta kıymetli bir resim koleksiyonun da yandığını yazmıştı. Times Gazetesi'nin yazısına da yer veren gazete, Kıbrıs'daki

⁶⁴ "Kıbrıs'ta Kanlı Hadiseler Devam Ediyor! Dn Gelen İngiliz Gazetelerine Nazaran 'Ateş Bacayı SarmıŐtır'" Cumhuriyet 27 Teşrinievvel 1931 s.1, Kıbrıs'da gazetelere konan yayın yasağı kaldırıldı. 3 Teşrinisani'de yayın hayatına devam eden Kıbrıs'ta bir Türk Gazetesi olan Söz'de vardı. ıkan sayısında Kıbrıs'da meydana gelen isyanı anlattı. 21 Teşrinievvel'de ada Kavanin Meclisi'ndeki Rum Azalar hep birlikte istifaya baŐlamıŐlar ve Emborigi Lezhi denilen yerde toplanan kalabalığa karşı nutuklar arzetmiŐlerdi. Bu kalabalık arasında ada Başpiskoposu ve Ada'nın Rum ekabiride görülmüştür. Bu nutuklardan sonra 4-5 bin kişilik bir topluluk gece saat 8 de vilayet dairesine doğru hareket etmiş, valiyi görmek istemişler. O sırada valiyle yemek yiyen Lefkoşa komiseri Mister Har Deyvis dışarı çıkmış ahaliye üç kişilik bir heyet seçmelerini istenilen Şeyin bunlar vasıtasıyla Vali'ye bildirilmesini söylemişti. Kalabalık bunu kabul etmemiş Vali Konağı'nın pencerelerini taŐlamıŐ ve orada bulunan İngilizlere ait 4-5 otomobili ateŐlemiŐlerdi. İhtillcilerden bir kısmı Valiliğin damına çıkarak İngiliz Bayrağını indirip Yunan Bayrağı asmıŐlardı. Bundan sonra da konağı ateşe vermişti. Böyle bir durumla karŐılaŐacađını tahmin etmeyen vali kaçarak Baf kıŐlasına gitmiş ve geceyi orada geçirmiştir. Polise vur emri verilmiştir. 8 polis ve bir o kadar da asi yaralanmıştır. "Kıbrıs İçin Atina'da Yeni Tezahürat!", Cumhuriyet 4 Teşrinisani 1931, s. 3

Yunanistan'la birleşme taraftarlarının sonunda halkı isyana teşvik ettiğini dile getirmiş ve Kıbrıs'daki memurların müsamahası nedeniyle isyanların çıktığına vurgu yapılmıştı.⁶⁵

İngilizlerin daha önceki açıklamaları ve olayları değerlendirişlerinde ki hafife almaya rağmen 26 Teşrinievvel'de İngiliz Komiserleri tarafından Lefkoşe duvarlarına asılan beyannameler Ada'nın fevkalade bir hadise içinde olduğunu gösteriyordu. Bu beyannamelerde halkın güneşle evinden çıkacağını ve hava kararınca evine girmek zorunda oldukları yazılıydı. Ayın 23'ündeki çatışmada bir Rum genci ölmüş, halk çok debdebeli bir cenaze alayı düzenlemişti. Aynı gün Ada'ya 7 İngiliz tayyaresi ve 60 kadar asker getirilmişti. Ayın 24'ünde hükümet bir beyanname yayınlamış ve her türlü tedbirin alınacağını söylemiş gazete ve telgraflara sansür konmuştu. Hükümet aynı zamanda Meclis-i Kavanin azasından birkaç kişiyi de tevkif etmişti. Aynı gün Leymazor'da ki Komiser'in evi yakılmış, Girne'de ki Hükümet Konağı'na da Yunan Bayrağı asılmıştı. Vizaca'daki Polis Karakolu ateşe verilmişti. Pazar günü İngiliz askeri tedbir alarak köylerden gelenleri şehre, şehirdekilerinde köylere gitmesine engel olmuştu. Bir taraftan da Girne'de ki İngiliz Bayrağı'nı indirenler hakkında inceleme başlatmıştı. Kıbrıs'a gelişlerde sınırlandırılmıştı. Kıbrıs'a gelenler Ada'nın hangi limanına çıkacaklarsa o limanın sorumlusundan izin almadan gemilerini terk edemeyecekti.⁶⁶

28 Teşrinievvel'de gazeteler Kıbrıs'ta isyanların devam ettiği haberlerini vermekteydi. Larnaka, Kirenya ve Limasol da vaziyet çok gergindi. İhtilalcilerle çatışmalar yaşanıyor. Pafos'ta ki kadın ve çocuklar için aynı zamanda da burada görevli İngiliz tebasının saldırıya uğrayacağı korkusuyla tedbirler alınmıştı. Ortodoks Başpiskoposu ile Kıbrıs'ta ki İngiliz Valisi arasında bir görüşme olmuştu. Ancak Piskopos tutukluların serbest bırakılmaması durumunda sükûn ve asayiş sağlama güvencesi veremeyeceği söylemişti. Kolombo Krüvözörü Famagosta'ya ulaşmıştı. İhtilâl reislerinin hapsedilmesi ihtilâlin şiddetlenmesine neden olmuştu.⁶⁷

29 Teşrinievvel tarihli gazete haberlerine göre; İngilizler, isyanı tertib etmekle suçladıkları Kıbrıs Metropolitini ile Rum Mebusları bir tayyare ile Malta'ya sevketti. Bunun üzerine Kıbrıs asileri Kyrinia Metropolitini kendilerine reis seçmiş ve hükümet dairesine yürüyerek tutukluların iadesini istemişti. İngiliz Valisi bu isteği reddedince de askeri koridoru yarmış, hükümet dairesine girmiş, İngiliz bayrağını indirirerek yırtmışlardı. Olaylara müdahale eden İngiliz kuvvetleri 50 kişiyi gözaltına alarak harp gemilerine götürmüşlerdi. Lefkoşa'de bu olaylar olurken Amohosto'da halk İngilizlere hücum ederek tutukluların serbest bırakılmasını istemiş ve silahlı çarpışmada bulunmuştu. Halktan 4 kişi öldü. Kıbrıs asileri İngilizlerle çete savaşı yapmak için dağlara çekildi. Vaziyet kötüye gitmekteydi. Londra'dan Anadolu Ajansı tarafından verilen bilgiye göre Kıbrıs Valisi'nin gönderdiği telgrafta durumun kontrol altına alındığı Lefkoşe'de dükkan ve mağazaların açıldığı, Kyrinia Piskoposu'nun dün geç vakitte tutuklandığı, yapılan çeşitli mitinglerde halkı kışkırtan iki isyancının da tutuklandığından bahsedilmişti. Bunlar arasında Hakim Loiguades'de vardı. Köylerden birinde asker taarruza uğramış fakat bu saldırılar püskürtülmüştü. Kıbrıs'ta yeniden kargaşalıklar çıkması İngiliz komiserliği binasına saldırılması, bu isyancıların Kyrinia Piskoposu idaresi altında ayaklanmaları karşısında, Atina'da M. Venizelos ve M. Michalacopulos İngiliz Sefirini ziyaret etti. Bu ziyaretlerin Kıbrıs olayları ile ilgili olduğu tahmin

⁶⁵ "Karışıklıklar Devam Ediyor.", Milliyet, 27 Teşrinievvel 1931, s.6

⁶⁶ "Kıbrıs İçin Atina'da Yeni Tezahurat!", Cumhuriyet 4 Teşrinisani 1931, s. 3

⁶⁷ "İhtilâl Devam Ediyor.", Cumhuriyet, 28 Teşrinievvel 1931, s. 1 ve 4

edilmektedir. Ancak ziyaret hakkında bir açıklama yapılmamıştı.⁶⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere, Yunan Hükümeti adeta Kıbrıslı Rumların her olayından sonra İngiliz yetkililerine gidip açıklama yapma gereği duymuştur.

İngilizler resmi daireleri yakanlarla ilgili de tahkibat başlatmışlardı. Kıbrıs'da Vilayet Dairesi ve Leymos'un Komiseri'nin evinin yakılması üzerine gerekli tetkiklerin yapılması için Adliye Müdürü Sir H. Strong ve Hukuk Müşaviri Mr. Transtit'ten oluşan iki kişilik bir heyet oluşturdu. Bu heyet hükümet ricalinden bazıları ve polislerden bir kısmını sorguya çekmiş ve hadise gecelerinde meydana gelen hareketler hakkında bilgi almıştı. İngiliz gazeteleri Kıbrıs meselesi için yeni ve daha ciddi tedbirler alınmalı şeklinde yazılarla doluydu.⁶⁹

Akşam Gazetesi Londra kaynaklı haberinde Ada'da Rum isyanlarının yayıldığını, Limassol şehrinde de milliyetperver çeteler tarafından hükümet konağını ve diğer beylik binalarının yakıldığını doğrular. Aynı zamanda ilginç bir bilgi vermiştir ki bu da; Lefkoşa'da hükümet görevlilerinin halkın kin ve saldırılarından korunmak için etrafı dikenli tel örgüler ektirilmif bir kampa yerleştirilmesidir. Lefkoşa'da kiliseler devamlı suretle an almakta ve papazlar havada saliplerini sallayarak halkı isyana teşvik etmekteydi. Kendinden geçmiş olan halk "defolsun ecnebiler!... kahrolsun zalimler!" diye bağırarak sokaklarda dolaşmaktaydı. Polis akşamları saat 7 den sonra sokaklarda gezmenin yasak olduğunu ilan etmişti. Router Ajansı da Ada'nın isyan içinde kaynamakta olduğunu bildirmekteydi. Londra'da da Kıbrıs'daki durumun vahim olduğundan bahsedilmekteydi. Hkmetin isyanı bastırarak kuvveti olduğu muhakkaktı. Mstemlikat Nazırı Mr. Tawas Kıbrıs İsyanı'na ait durumu öğrendikten sonra "bu hadisat bir takım muzlim kuvvetlerin faaliyette olduğu ve İngiliz İmparatorluğu'nun düşmanları ile şiddetli surette mücadele lazım olduğunu ispat etmiştir" şeklinde bir açıklama yapmıştı.⁷⁰

Anadolu Gazetesi olayı "Kıbrıs'ta ki İsyân -Kıbrısta yeni kargaşalıklar oldu" ana başlığı altında "Rumlar İngiliz bayrağını parçaladılar-İngilizler tevkifat yapıyorlar" şeklinde alt bir başlıkla vermişti. Bu habere göre, Atina'da çıkan gazeteler, M. Venizelos ve Hariciye Nazırı M. Mihalakopulos'un gazetelere verdikleri beyanattan Yunanistan Halkının hiç de memnun kalmadığını yazmıştı. Zira bütün Yunanistan, Ada'nın isyanını haklı bulmakta ve Yunanistan'la Ada'nın birleşmesini gerekli görmekteydi. Bu gazeteler tarafından, 1919 senesinin tekerrür ettiği, o zaman Fransa tarafından gösterilen teklifin geciktirildiğini ileri sürülmekteydi. Kıbrıs Valisi'nin verdiği emirlere ve tutuklamalara rağmen Ada'da isyanların devam ettiği halkın "ya ilhâk ya ölüm" diye bağırdıkları belirtilmekteydi. Mahalli hükümet isyanın başladığı günden beri telgrafhaneye sansür uygulamış isyan hakkındaki bilginin dışarıya sızmasına gayret göstermişti. Tutuklanan Rum mebuslar görevlerinden istifa etmişlerdi. İsyân hareketinin reisi adanın Metropolit Nikodimos'tu. Metropolit isyanın sonuna kadar devam etmesini emretmiş Yunanistan'la birleşmenin Kıbrıs Rumları için en mukaddes bir vazife olduğunu, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâk edilinceye kadar ihtilâl hareketinin sönmeyeceğini belirtmişti. Gazete haberinde Kıbrıs Pisikoposu'nun ve 2 kişinin tutuklandığını yazarken köylerden birinde asker

⁶⁸ "Kıbrıs'da-İsyân Eden Halk İngiliz Bayrağını Yırtmış" Vakit 29 Teşrinievvel 1931 s. 6, "Kıbrısta Vaziyet" Cumhuriyet 29 Teşrinievvel 1931, s.1 ve 3, "Kıbrıs'ta Vaziyet" Milliyet, 29 Teşrinievvel 1931 s.2. Benzer haber Hakimiyeti Miliye gazetesinde farklı bir tarihte çıkmıştır bkz: "Kıbrıs Hadisesi" Hakimiyeti Milliye, 30 Teşrinievvel 1931 s. 3,

⁶⁹ "Kıbrıs Meselesi- İngilizler Yeni Tedbirler Alacaklar" Akşam, 24 Teşrinisani 1931 s. 5

⁷⁰ "Kıbrıs'ta Yeniden ok Mühim Hadiseler Oldu." Akşam 28 Teşrinievvel 1931 s. 2

taarruza uğradığı, fakat saldırının püskürtüldüğüne de değinmiştir. Bu saldırıda sivil ahaldiden şimdiye kadar 4 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır. Polisin zayıtı da 35 yaralıydı.⁷¹

İngiltere bu isyanlar sonrasında her ne kadar Vali Sir Roland'ın ve asker ile polisin görevini yerine getirdiğini ve iki isyanı da çıkaranların reislerinin tutuklandığını ve Kıbrıs'da sükun sağlandığını açıklasa da Famagosta'da tayyareler uçmakta, Ada'nın çeşitli yerlerinde özellikle Salam'da askeri mevkiilerin yakıldığı söylenmekteydi. Ayrıca tutuklamalar da devam ediyordu. İngiliz Harb Gemileri'nin Ada'ya gelmesi isyancıların maneviyatını çökertmişti. Şehirde vaziyet iyiye gitmekteydi.⁷²

Akşam Gazetesi'nin, Kıbrıs'da çıkan son isyanı değerlendirirken, Kıbrıs'daki isyancıların Hindistan'daki milliyetperverlerin lideri Gandhi'yi örnek aldıklarını ve taklit ettiklerini yazması açısından ilginçtir. Tıpkı Hindistan'da olduğu gibi Kıbrıs'ta da tuz üretimi hükümetin elinde olduğu halde birçok Kıbrıslı tuz gölünün etrafında toplanarak tuz çıkarmaya başladı. Hükümet buraya asker göndermiş, Kıbrıs'daki Yunan Konsolosu M. Aleksandros Kiron'a İngiltere namına verilen beratın geri alınması emrolunmuştu. Konsolosun isyanla olan ilgisinden dolayı bu yola gidilmişti.⁷³

Kıbrıs'ta durum bir türlü sükûn bulmuyordu. Vakit Gazetesi Lefkoşa kaynaklı haberinde; Kıbrıs'da asilerin mücadelesinin şiddetle devam ettiğinden bahsetmiştir. Şehirlerde köylere nispeten sükun sağlanabilmişti. 29 Teşrinievvel'de asiler Famogusta'da hükümete ait tuz ve hububat bürolarını yaktı. Birçok yerlerdeki telefon hatları kesilmiş olduğundan haberleşme yapılamadı. Memnun olmayan çiftçiler Salamis civarındaki ormanları ateşe vermişti. Yangın şiddetle devam etmekteydi. Portsait'te bulunan İngiliz mızraklı alayından bir zırhlı otomobil bölüğü Kıbrıs'a gönderilmişti. İngiliz Asker ve Polisleri halkta silah olup olmadığını kontrol etmekte, şüphelileri tutuklamaktaydı. Tutuklanan Rum Metropolitidi ile diğer 400 kişinin bir daha Kıbrıs'a dönmelerine karar verilmişti. Çarpışmalara İngiliz tayyareleri de eşlik etmekteydi. Kıbrıs'dan Atina'da giden yolcuların verdikleri Kıbrıslı Rumların vaziyeti hakkındaki kötü haberler Yunan gazetelerinde uzun uzadıya anlatılmaktaydı. Bu yolcular şimdiye kadar Kıbrıslı Rumlardan 15 kişinin öldüğüne dair haberleri doğrularken, şehirlerde korkunun, köylerde galeyanın hakim olduğundan da bahsetmekteydi. Katolik Yunanlılar Birliği ile Katolik Gençler Teşkilatı bütün Katoliklere özellikle de İngiltere'ye hitaben Kıbrıslılar'ın giriştikleri mücadelenin bütün dünya tarafından anlayışla karşılanmaya layık olduğunu garanti etmişlerdi.⁷⁴

Akşam Gazetesi 29 Teşrinievvel'de çıkan bu olayı değerlendirirken Londra kaynaklı bir haberinde, Kıbrıs'da ki İngiliz memurlarının yaşadığı bölgeyi yarın ne gibi infilâk ve nerden çıkacağı belli olmayan hareketlerin olduğu volkanik bir sahada oturanlara benzetiyordu. İngiliz bomba tayyareleri adanın üzerinde sürekli uçuyordu. Şehirlerin etrafına dikenli teller gerilmiş, şehre girenlerin ve çıkanların üzerleri silah olup olmadığı İngiliz askerleri ve polisleri tarafından kontrol ediliyordu. Böylece köylerden şehirlere silah yardımında bulunulmasına engel olunmak isteniyordu. Durum sakin ve herkes işi gücü ile ilgiliymiş gibi görünmekteyse de gayet gergin bir hava mevcuttu. İsyanın kati suretle bastırıldığını söylemek imkansızdı. Kıbrıs'da ki durum kötüydü. Famagusta ve diğer Kıbrıs

⁷¹ "Kıbrıs'ta ki İsyân- Kıbrısta Yeni Kargaşalıklar Oldu" ana başlığı altında "Rumlar İngiliz Bayrağı'nı Parçaladılar-İngilizler Tevkifat Yapıyorlar", Anadolu, 29 Teşrinievvel 1931, s.1

⁷² "Kıbrıs'ta Sükûn Avdet Ediyor" Cumhuriyet, 31 Teşrinievvel 1931, s. 3, "Kıbrıs'ta Vaziyet Henüz Sükûn Bulmadı.", Milliyet, 31 Teşrinievvel 1931, s.2

⁷³ "Kıbrıs Kıyımı- Gandhi'yi Taklit Ediyorlar", Akşam, 1 Teşrinisani 1931 s. 5

⁷⁴ "Kıbrıs'ta Tedhiş ve Galeyan", Vakit, 6 Teşrinisani 1931 s. 2, "Kıbrıs'ta ki İsyân Hala Devam Ediyor", Anadolu, 6 Teşrinisani 1931, s. 1, "Kıbrısta sükun yok!", Milliyet 6Teşrinisani 1931 s. 1

Şehirlerinin belediye binalarına ve diğer müesseselere Yunan bayrağı çekilmiŐti. İngiliz müfrezeleri bu Şehirleri işgal etmişler ve Yunan bayraklarını indirmiŐlerdi. Gazeteye göre Yunanistan'da ki cereyan Kıbrıs asileri lehine devam ediyordu. İngilizlerin Şiddetli tedbirleri halkı daha çok isyana sevk ediyordu. Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs İsyanlarına bakıŐına muhalif olan gazeteler uzun makaleler yayınlıyorlardı.⁷⁵

Kıbrıs'da isyancılar ile İngiliz kuvvetleri arasında kanlı çarpışmalar taşra'da sürüyordu. Köylüler taŐralarda ki polis karakollarına hücum ederek oradaki silahları ve mühimmatı yağma ettikten sonra dağlara kaçmıŐlardı. KıbrıŐlı asiler çete muharebeleri yapıyorlardı. Bu nedenle onlarla baŐetmek zordu. Silahlı köylüler arasına akınlar yaparak resmi binaları yakıyorlardı. İngiltere Ada'da sıkıyönetim ilan etmiş ve bunu titizlikle uyguluyordu. Geceleri sokaklarda dolaŐanlar derhal tutuklanıyor, dur emrini dinlemeyenler öldürülüyor, vaziyet günden güne kötüye doğru gidiyordu. Birçok yerlerde İngiliz bayrakları indirilerek Yunan Bayrağı çekilmiŐti. Mısır'dan acele Kıbrıs'a gönderilen İngiliz askerleri ile Rumlar arasındaki ilk arpıŐma 29 Teşrinievvel'de Amohosto civarında meydana geldi. İngiliz kuvvetleri karaya çıktıktan sonra Amohosto kasabasında gerilerini korumak için kuvvetli bir müfreze bıraktıktan sonra öğleye doğru asilerin bulunduğu Paraliman mevkiine yürüdüler. Bir saatlik bir çatıŐmadan sonra 15 l 50 yaralı bırakarak geri döndüler. İngilizlerden de 10 asker yaralandı. Asilerin bu kadar fazla kişinin ölmesinin nedeni İngiliz kuvvetlerinin mitralyöz ve makinalı tüfek kullanmasına bağlandı. Kıbrıs Valisi Storss, bu çatıŐmadan sonra ingiliz kuvvetlerine asilere karşı gayet Şiddetle davranılması emrini vermiş, isyanı teşvik etmekle suçlanan pek çok kişi tutuklanmıştı. Filistin'den takviye istenmiŐ, İngiliz Harb Gemileri de Kıbrıs sahillerine gelmeye başlamıştı. Halihazırda Glorya Tayyare Gemisi, London, Ahati, Akasta, Colombe kuruvazrleri ile 8 torpido muhribi Kıbrıs sahilinde bulunuyordu. Bunlar sahillerden asilere silah ve mühimmat gelmesini engellemek için karakol vazifesi görüyorlardı. İngiliz Valisi halka hitaben yaptđđı açıklamada sıkıyönetim ilan edildiğini, her Şüpheli Şahsın tutuklanacağını, hkmetten izin almayan her geminin sahilden uzaklaştırılma hakkı olduğunu eğer uzaklaŐmazsa 15 seneye kadar hapisle cezalandırılacağını bildirmiŐti.

Amohosto'dan başka yerlerde de İngilizlerle çatışmalar oldu. Din adamları da isyanları teşvik ediyorlardı. Kirinia Kasabası'nda Rum Halkı başında Metropolit Makarius bulunduğu halde Şehirde büyük bir gösteri düzenledi ve hükümet dairesine girildi. Göstericiler İngiliz Kumandanı'nı görmek istemişler, fakat Kumandan Lefkoşa'ya gitmiş olduğundan grememiŐlerdi. Sinirlenen isyancılar, İngiliz Muhafızlarını kovarak İngiliz bayrağını indirdi ve Metropolit'in takdisleri arasında Yunan Bayrağını çekti. Öğleden sonra İngiliz askerleri kasabaya yaklaŐtıđında asiler askerin karadan hareketini engellemek için köprüyü havaya uçurdu. 24 saat sonra karaya ulaşan İngiliz kuvvetleri asilerle çarpıŐtı ve bu silahlı çarpışmalar sonucunda 3 kişi öldü, 30 kişi yaralandı. 35 İngiliz askeri de yaralanmıştı. İngilizler bu hadisenin sorumlusu olarak Metropolit Makarios ile Belediye Reisini ve Şehrin eŐrafından bazılarını tutukladı. Bunun zerine asiler karakollar ve daireleri yaktı. Köylerde asayişi sağlamak kolay olmuyordu. Asiler köylerdeki karakollara saldırarak telefon telgraf tellerini kesti. Limasol da polis dairesi ve İngilizlerin iki memurlarının evleri yakıldı. Amohes'da Telgraf ve Telefon daireleri yakılmış, birçok Őimendifer lokomotifleri tahrip edilmiş, Funconi civarındaki Őimendifer köprüsü de asiler tarafından havaya uçurulmuŐtu. Lefkoşa'da hükümet dairesi ve Osmanlı Bankası binası kuvvetle korunmaktaydı. Yunan Konsolosu isyanlarda ki alakası sebebiyle Kıbrıs'dan sınırđıŐı edildi. İngiliz Valisi Yunan Konsolos Kyiros'a bir mektup göndererek Londra Hükümeti'nin kendisini artık kıymetli

⁷⁵ "Kıbrıs Adasında Yeniden Şiddetli Müsademeler Başladı" (Baş Manşet) Akşam, 5 Teşrinisani 1931,s. 1, "Kıbrıs Adası Müthiş Bir Volkan Halini Aldı.", Akşam, 5 Teşrinisani 1931, s. 1

bir şahıs olarak görmediğini bu nedenle Ada'dan çıkıp gitmesini tebliğ etmişti. Yunan Konsolosu vapurla Atina'ya dönmek zorunda kaldı.⁷⁶

İngilizler isyanları bastırmak için Ada'ya yeni takviye birlikleri göndermişti. İngiliz zırhlıları adayı projektör altında aydınlattı. Kıbrıs ihtilâlinin ilk günlerinde tutuklanarak hapsedilmiş olan ihtilâlcilerden Dimitriyolis, Filipos ve Larnaka Başpiskoposu Divan-ı Harbce yargılanmış ve idama mahkum edilmişti. Hüküm kurşuna dizme şeklinde gerçekleşti. Bu idam Kıbrıslı Rumlar tarafından teessürle karşılanmış kiliselerde tezahürlere sebep olmuştu. Divan-ı Harb'in idam kararlarının uygulaması ve Ada'ya gelen takviye kuvvetler sayesinde sükûnet sağlandı gibi görünse de tedbiri elden bırakmamak gerekiyordu. Çünkü daha öncede böyle durgunluklar yaşanmış ve aniden halk tekrar ayaklanmıştı. 20 Bombardıman tayyaresi Ada üzerinde uçmakta ve teftişte bulunmaktaydı. Kirinit ormanlarında 10 gündür yangınlar devam etmekte ve söndürülememekteydi. Famagos'ta ki asiler elektrik santralini bombalamışlardı. Kıbrıs'da sıkıyönetim ilan edilmişti. Belirlenen saatten sonra sokağa çıkmak yasaktı. Kıbrıs Limanları'na İngilizler sıkı bir denetim yapmaktaydı. Bilhassa Yunan gezginleri, Girit ve Pire'den gelenler sıkı denetime tabi tutuluyordu. Amiral Henley'in Kıbrıs'dan Malta'ya dönmesi Ada'da ki durumun düzeldiğini gösteriyordu.⁷⁷ Ne yazık ki asilerin çıkardıkları yangınlar söndürüleliyordu.⁷⁸

Milliyet Gazetesi Kıbrıslı Rumların isyanlarını değerlendirirken isyandan 2 hafta evvel 3 Teşrinievvel'de Kavanin Meclisi'nin Rum üyelerinden pek çoğunun başpiskoposun evinde toplandıklarını ve şu kararları verdiklerini yazmaktadır.

1-Hükümete vergilerin verilmemesi

2-İngiliz emtiasına karşı boykot yapılması

3-Kavanin azası tarafından mecliste hükümete obstrüksüyon yapılması ve Meclis azası Rum üyelerin istifa etmesi.

Aynı gazete, olaylar nedeniyle Baf Piskoposu'nun da tutuklanıp Ada'dan gönderildiği bilgisini verir. Bu piskoposun geçen sene bir heyet ile Londra'ya gittiği ve Ada'nın Yunanistan'la birleşmesine izin verilmesi için görüşmeler yaptığı bilinmekteydi. Baf Piskopos'u yaptığı bir konuşmada *"Hristiyan Kıbrıs adası Yunanistan'a ilhâk edilmeli, çünkü İngiliz hükümeti bize yabancı bir hükümettir. Bizi ağır vergilerle ezmektedir. Yeni bir gümrük kanunu tatbik edilmek üzere. Rum azalar bu kanunu reddetmiştir. Fakat bu red kararına rağmen Londra'nın emri üzerine tatbik ediliyor. Şimdi size vergi tahsili için hükümetin tahsildarları gelecektir. Vergi vermeyiniz. Menkul eşyamızı satsınlar ve vergiyi bu yolla tahsil etsinler. İngiltere gibi kuvvetli bir devlete karşı silahla mukabele edemeyiz. Fakat halk kendi kendini müdafaaa etmelidir. Bu alçak İngilizleri Ada'dan atmamızdır. Bunlar İngiltere'den aç olarak geliyorlar ve yüzlerce İngiliz lirası kazanarak memleketlerine dönüyorlar..."* diyerek halkı isyana teşvik etmişti.

İsyan, Rum Mebuslar'ın istifalarını vermek üzere vali konağına gitmeleriyle başlamıştı. İngilizler aynı zamanda bir Yunan gazetesinin muhabiri de olduğu anlaşılan Limasol'daki Yunan Konsolosu'nun da olayla ilgili olduğunu öne sürmekteydi. Bu konsolosun isyan /kıyam günü şu telgrafi

⁷⁶ "Kıbrıs Vekayii-İngilizler Örfi İdare İlan Ettiler.", Akşam, 3 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs'ta Elân Sükun Tesisi Edilemedi". Akşam, 3 Teşrinisani 1931, s.8

⁷⁷ "Kıbrıs'ta Sükûnet Var" Anadolu, 9 Teşrinisani 1931, s.7

⁷⁸ "Kıbrıs'ta Müsademeler", Son posta, 1 Teşrinisani 1931, s.5

çektđđi bildirilmektedir: “*Baf Piskoposu tarafından mağrur ve muhtemeşem bir ihtilâl haçı büyük bir mitingten sonra refedilmiştir. Haç adanın diğer taraflarına da taşınmış ve anavatan ile ittihat için yapılan mukaddes ihtilâl şimdi her yere sirayet etmiş bulunuyor. Piskopos ihtilli Limasol’da başlattıktan sonra adayı devre çıkmış ve halkı İngiltere aleyhine kıyama teşvik etmiştir. Sona kadar mücadele için halk yemin etmiş bulunuyor*”. Bu olaydan sonra Yunan Hükümeti tarafından acilen geri çağırılan Konsolos’a İngiltere verdiği mezuniyeti geri almıştı. 26 Teşrinievvel’de bazı piskoposlar ve meclis azaları tutuklanması⁷⁹ halk arasında tepkiye yol açmıştı. Bu olaylar zerine Selanik’te büyük bir miting yapma kararı alınmıştı. Atina gazeleri hükümetin Kıbrıs olaylarında tarafsız kalmasına tepkiliydi.⁸⁰

Vakit Gazetesi İngilizlerin Kıbrıs Adası’nın birçok belediye başkanını isyanı tertib etmekle suçladıklarını, yerli memurlarında aynı sebepten dolayı kınandığını bildirir. Birçok yerlerde köylüler polis karakollarına hücum ederek silahlarını aldıktan sonra dağlara kaçmıştı. şehirden uzak köylerde İngiliz idaresi susturulmuş ve ihtilâlcilerin ilan ettikleri mahalli idare hüküm sürmekteydi. İngilizler Mısır’dan, Filistin ve Malta’dan asker göndermeye devam ediyorlardı. Kıbrıs Valisi yayınladığı bir beyannamede asileri 48 saat zarfında silahlarını bırakmaya ve teslim olmaya çağırmış bu mddettin geçmesinden sonra yakalanacak olan asilerin kurşuna dizileceği açıklanmıştı. Bütün bu durumlar Yunan Gazeteleri’nin Kıbrıs asileri lehine yazılarına devam etmesine neden oldu. Kıbrıs isyanı karşısında tarafsızlığını korumak isteyen Yunan Hükümeti’nin tutumu bunu daha da kaladı. Gazetelerin yazarları ve asilere yardım için eski Başvekil Kondoriyois’in başkanlığı altında Kıbrıslı Rumların sözde haklı davalarını dünyaya duyurmak ve savunmak için bir cemiyet kuruldu. Bunlardan başka Yunan ihtilli sırasında hizmetleri görülen ailelerin evlat ve çevrelerinin de katıldığı bir Cemiyet kuruldu. Bunlar yayınladıkları beyannamelerle İngiltere’yi kınadı. Hükümeti eleştirdi. Bu beyannamelerde Yunan Milletinin asilere karşı taktirleri ifade edildi. Kendilerine göre haklı olan bu davayı savunduklarını ve dünyayı aydınlatmak için propoganda yapacaklarını da ilave ettiler. Selanik ve Atina’da Kıbrıs İhtilali lehinde ve len Kıbrıslıların hatıraları için anma, gösteri ve ayinler yapıldı. Atina civarında Kain Amaros köyü kilisesinde yapılan ayin-i ruhaniden sonra göstericiler Atina’ya inerek tezahratlarda bulunmak istemişlerse de jandarma buna engel olmuştu. Göstericiler dağıtılmıştı. Kıbrıs’da kargaşalıklar da ölenlerin ruhu için Atina civarında Meoroussi’de kiliselerde dua okunmuştu. Hiçbir hadise olmamıştı. Atina’da saat 14 de gösteriler yapmaya kalkışanlar birkaç önemsiz arbededen sonra polisler tarafından dağıtıldı. Yunan Kilisesi Metropolitler Cemiyeti, Kıbrıs’da ki Ortodokslar asiler hakkındaki muhabbet ve dostluk duygularını kaleme aldırımış ve bunları kabul etmişti. Bu beyanname İngiltere’nin Kıbrıs’a hürriyetini iade etmesini dilemekteydi. Selanik’teki gösterilere gelince Selanik’te bütün milliyetçi teşkilatlar büyük bir miting yaptı. Bu mitingde Kıbrıslılar lehinde Yunan Milleti’nin taktiratını ve teveccühlerini göstermek için yardım ve gönüllü toplanmasına karar verildi. Selanik’teki halkın Kıbrıslı Rumları destekledikleri belirtilmiş ve Kıbrıslıların Yunanistan’la birleşmesi istenmişti. Bu karar İngiliz ve yabancı konsolosluklara verilecek, Milletler Cemiyetine ve yabancı gazetelere gönderilecekti. Bütün bunlar olurken zabıta bunları dağıtmaktan ziyade sadece asayişi korumuştu.⁸¹ Bu hareketin 53 senelik

⁷⁹ Tutuklananlar arasında Rum Kavanin Azasından M. Theodutu, M. Hacipavis, Baf Piskoposu Nicomedius Milanus, Kirne Piskoposu da vardı. Laizidis adlı bir avukat, Kıryakidis, Lonidis ve Rossidis de son tevkif edilenler arasındaydı. Bkz: Milliyet, 3 Teşrinsani 1931, s.6

⁸⁰ “Selanik’te Kıbrıslılar’a İane Toplanıyor”, Milliyet, 3 Teşrinsani 1931, s. 1 ve 6

⁸¹ “Kıbrıs İçin... Yunanistan’da Gönüllü ve Para Toplanıyor- Sabık Reiscumhur Riyasetinde Bir Cemiyet Teşekkül Etti.” Vakit, 3 Teşrinsani 1931 S. 1, “Kıbrıs Asilerine İane!”, Cumhuriyet, 3 Teşrinsani 1931, s. 3, “Yunanlılar ve Kıbrıs Kıyamı”, Son Posta, 3 Teşrinsani 1931, s. 5, “Kıbrıs’ın İltihk Lehinde” Hakimiyeti Milliye, 5 Teşrinsani 1931 s. 1, Ayrıca bkz: Faik Reşit Unat, Kıbrıs İşyani Meselesi ve Yunanistan, Ankara 1931, s.8,

birleşme eğiliminin kendilerine göre haklı bir sonucu olarak görüldüğü dile getirilmişti. Yunan gazetelerine de bir beyanname verilmiş, İngilizler'in alicenaplıklarını beklerken gaddar bir şekilde davranıldığını yapılan muamele ve dökülen kanlar için mesuliyet kabul etmeyeceklerini ilan etmişlerdi. Atina'da yapılan mitinge binlerce kişi katılmıştı. Yunan kilisesi Kıbrıs Ortodoks halkları için muhabbet ve destek duygularını bildiriyordu. Atina'daki ayinler, Selanik'teki milliyetçi teşkilatların toplantısı hep Kıbrıs hareketine destek içindi.⁸² Görüldüğü üzere Yunanlılar gayet bilinçli olarak bu isyanları desteklemiş ve Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi için gayet teşkilatlı çalışmıştır. Bu haberler Akşam, Anadolu, Vakit, Cumhuriyet gazetelerinin farklı tarihlerinde de dile getirilmişti.⁸³

Yine bu gazetelerden edindiğimiz bilgiye göre Kıbrıs isyanları sırasında Kıbrıs Valisi Ada'daki Müslümanların asiler aleyhine çevirmek için bazı girişimlerde bulundu. Genel bir araştırma yaparak Müslümanlar'a Rumlar aleyhine şikayet içeren belgeler imzalatmak istemişse de başarılı olamamıştı. Ada'nın Türk nüfusu bu hileye gelmemişti. Atina'da Kıbrıs Kanuni Esasi'sinin kaldırılacağı haberleri üzerine durum protestolara neden oldu. Yunan gazeteleri Kıbrıs Kanuni Esasisi'nin kaldırılması tehdidini her türlü insani ve liberal prensiplere aykırı bulmakta ve İngiltere'nin Ekalliyetler Hukuku ve her memleketin kendi kaderini kendi tayin etmesi lehindeki mücadelelerini hatırlatmaktaydı. Yunan gazetelerine göre tek suçları hürriyetlerini istemek olan silahsız ahaliye karşı şiddet kullanmaması gerekiyordu. Bunun için İngiltere'nin büyüklüğüne müracaat etmişlerdi.⁸⁴ Ayrıca tanınmış kişilerden bir komite, Yunanistan'ı İngiltereye bağlayan rabiteleri tanıdıklarını açıklarken, İngiliz ananelerinin gereği olarak Kıbrıs Rum halkının milli emellerini yerine getirmeye İngiltere'nin mecbur olduğunu ileri sürdü.⁸⁵ İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs Anayasası'nı kaldırmaya ve adayı fevkalade bir idareye yani sıkıyönetime tabi tutması Kıbrıslıları mağdur etmiş ve çok üzmüştü. Bu nedenle Atina'da tüm dünyaya hitaben bir protesto beyanamesi hazırlandı. Bütün Yunanistan Ticaret Odaları, Atina ve Selanik Ticaret Odaları aracılığıyla İngiltere Ticaret Odaları'na gönderilen beyannameler ile Kıbrıs asilerinin lehine müdahalede bulunulmasını rica etmişlerdi.⁸⁶ Yunan hükümeti gelişen olaylar karşısında sürekli kendini aklamaya çalışıyordu. Kıbrıs meselesinde kendisinden yardım istenen bir konumda olduğunu açıklarken diğer devletlerle yaptığı karşılıklı anlaşmalara uymak azminde olduğunu her fırsatta dile getiriyordu.⁸⁷

Yukardakilerden anlaşılacağı üzere isyanın bastırılması amacıyla İngilizler Ada'da gayet sert tedbirler almıştı. Bu tedbirler Yunanlıların protestolarına da neden olmuştu. Yunanlıların aksine İngiliz Müstemlakat Nazırı, şiddetli isyanlar karşısında kontrolü elinden bırakmaması nedeniyle Kıbrıs Valisi'ni tebrik ve takdir etti. Ayrıca Ada'da alınan tedbirlerinde gerekliliğini onayladı. Şimdiye kadar isyan eden siyasi liderlerin kendilerine verilen özgürlükleri kötüye kullandıklarını belirtti. Kıbrıs'ın

⁸² "İsyan Devam Ediyor", Anadolu, 3 Teşrinisani 1931, s. 1

⁸³ "Yunanlılar Kıbrıs Asileri Lehinde Vaziyet Alıyor" (Ana Manşet), Akşam 1 Teşrinisani 1931, s. 1, Eski Yunan Reiscumhuru Kunduryotis "hepimizin milliyetleri ve ruhları Kıbrıslı kardeşlerimizlemdir" demişti. "Bugün Atina'da Ayin-i Ruhani Yapılıyor" Akşam, 1 Teşrinisani 1931, s. 2,

⁸⁴ "Kıbrıs Hadisesi- Yunanistan'da Nasıl Tesirler Bıraktı?" Vakit, 2 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs ve Yunanlılar" Milliyet, 2 Teşrinisani 1931, s. 2

⁸⁵ "Kıbrıs İhtilâli", Anadolu, 2 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs Hadisesi", Hakimiyeti Milliye, 2 Teşrinisani 1931, s. 3

⁸⁶ "Kıbrıs Vekayii-İngilizler Örfi İdare İlan Etiler.", Akşam, 3 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs'ta Elân Sükun Tesis Edilemedi", Akşam, 3 Teşrinisani 1931, s. 8

⁸⁷ "Kıbrısta-Asiler Fikirlerinde Israr Ediyorlar. Fakat Son Bir Habere Göre İki Taraf Müzakereye Başlamıştır." Vakit, 5 Teşrinisani 1931, s. 2

geleceğine dair kararların, Kıbrıslıların genel menfaati doğrultusunda ve Vali ile iştişare edilerek hazırlanacağı da açıkladı.⁸⁸

Dönemin gazetelerine bakıldığında özellikle “Kıbrıs’ın ne olacağı?” konusu haklı olarak endişe yaratmaktaydı. Yunanlılar, Kıbrıs ahalisinin kendi mukadderatını belirlemesi için halkın reyine gidilmesini savunuyorlardı. Yunanistan Amele Federasyonu bu amaçla Uluslararası Sendikalar Federasyonu ile İngiliz Amele Federasyonu’na müracaat etmişti. Yunanistan’da İstiklal kahramanlarının torunları Kıbrıslılar lehinde medeniyet alemine hitaben bir beyanname neşretmişler ve herkesi Kıbrıslılar lehinde müdahaleye davet ediyorlardı.⁸⁹ Kıbrıs’daki isyanı çıkaran Rum asiler de sayıca az olmalarına rağmen birleşmişti. Neşrettikleri beyannameye İngiltere aleyhine davranmışlar ve Kıbrıslıların mukadderatını tayin için serbest bırakılmaları gerektiğini bildirmişlerdi. İngilizler, Kıbrıs Mahalli Zabıtasının birçok yerde İngiliz Valisi tarafından verilen emirleri uygulamadığı gerekçesiyle silahlarını geri almıştı.⁹⁰

Ulusal basınımızda çıkan haberlerden biri de İngiltere’nin Kıbrıs’ı bir şartla terkedeceği konusunda olmuştu. Londra’da çıkan Near Cast Gazetesi’nin yazdığına göre İngiltere Hükümeti Garbi Trakya’nın Kavala’dan Türk hududuna kadar olan kısmını yani Karaağaç ve Dedeağaç limanlarını Bulgaristan’a terkedecek olursa İngiltere Hükümetinin de Kıbrıs adasını Yunanistan’a vermeye razı olacağı dile getirilmişti.⁹¹ Ayrıca İngiltere’nin Yunanistan’a bir teklif sunduğu söylenmekteydi. Buna göre, Kıbrıs Adası’nın Yunanistan bırakılması karşılığında Yunanistan’ın Batı Trakya sınırındaki bazı yerleri Bulgaristan’a bırakması isteniyordu. Bu şekilde yakın doğuda sulhun sağlanacağı düşünülmüştü. Balkanlar’da sulhun temin edilmesi için İngilizlerin fedakarlık yaptıklarını Near East Gazetesi dile getirmekteydi.

Kıbrıslı Rumlar amaçlarına ulaşmak için hemen her yolu izlemişlerdir. Bunun için siyasi yöntemlerde kullanmışlardı. Bunlardan biri de bir mektup hazırlamak olmuştur. bu mektupla; esir Kıbrıs halkının parlamentoda mecburen İngiliz kralına yemin ettirildiği, özgürlük isteyen hiçbir devletin esir edilemeyeceği belirtilmişti. Mektup, Kıbrıs valisine, Loyd George, Blodwin ve Henderson’a gönderilmişti. Yine Rum Piskoposu da İngiliz Valisine bir beyanname verdi. Bu beyannameye özetle:

“1-53 senelik İngiliz idaresinin dua ve zalimlere yalvarma ile esaretten kurtulunamayacağını öğrettiğinden.

2- Mektubularına verilen cevabın kendi acizliklerini gösterdiğini ve başlı başına küstahlık olduğunu

⁸⁸ “Kıbrıs’ta Müsademeler”, Anadolu, 1 Teşrinisani 1931, s. 2, “Kıbrıs’ta ki İhtilâl”, Cumhuriyet, 1 Teşrinisani 1931, s. 3, “Yunanlılar Kıbrıs Asilerine Müzahir” Cumhuriyet, 2 Teşrinisani 1931, s. 3, “Kıbrıs ve Yunanlılar”, Milliyet, 2 Teşrinisani 1931, s. 2, “Kıbrıs Vaziyeti”, Hakimiyeti Milliye, 1 Teşrinisani 1931, s. 3

⁸⁹ “Kıbrıs İçin Halkın Reyine Müracaat Edilmesi İsteniyor” (baş manşet) Akşam, 4 Teşrinisani 1931, s.1, “Kıbrıs’ta Vaziyet-Halkın Reyine Müracaat Edilmesi”, Akşam, 4 Teşrinisani 1931, s.2, “Kıbrıs’ın Mukadderatı”, Cumhuriyet, 5 Teşrinisani 1931, s. 3 “Kıbrıs’ta Vaziyet”, Milliyet, 5 Teşrinisani 1931, s. 2, “Kıbrısta-Asiler Fikirlerinde İsrar Ediyorlar. Fakat Son Bir Habere Göre İki Taraf Müzakereye Başlamıştır.” Vakit, 5 Teşrinisani 1931, s. 2, “Kıbrıs İhtilâli”, Milliyet, 4 Teşrinisani 1931, s. 2, “Kıbrıs İçin Atina’da Yeni Tezahürat!”, Cumhuriyet, 4 Teşrinisani 1931, s. 3

⁹⁰ “Kıbrıs İçin Halkın Reyine Müracaat Edilmesi İsteniyor”, (Baş Manşet), Akşam, 4 Teşrinisani 1931, s.1, “Kıbrıs’ta Vaziyet- Halkın Reyine Müracaat Edilmesi”, Akşam, 4 Teşrinisani 1931, s.2, “Kıbrıs İçin Atina’da Yeni Tezahürat!”, Cumhuriyet, 4 Teşrinisani 1931, s. 3

⁹¹ “Kıbrıs’ta Vaziyet”, Akşam, 11 Teşrinisani 1931, s. 2

3-Her bakımdan selametlerinin millî istiklallerine bağlı olduğunu ve ecnebilerin ancak umumi ve şahsi menfaatleri için burada bulduklarını, ve bunun da maddi ve manevi tereddütlerine sebep olduğu ve ilhâk bayrağını açtıkları belirtildi.⁹²

İngilizlerin akın akın tutuklama yapmaları ve tutukluları uzak yerlere ebediyyen sürgün etmeleri bilindiği üzere Amohosto da isyana neden olmuştu. Tutuklanan Kition ve Firinia Metropolitleri ve asilerin ihtilâl bayrağını kutsamış olan Faneromeni Manastırı Keşişi'ni götüreren vapur kömür almak için Malta'ya ulaşmış ve oradan da Cebelitarık'a hareket etmişti. Tutukluların nereye sürgüne gönderilecekleri henüz öğrenilememişti.⁹³ Kıbrıslı Rumlar ve Yunanlılar kadar tutuklananların akibeti ulusal basınımız tarafından da merak konusu olmuş ve takip edilmiştir.

İngiltere'de zaman zaman sürgünler konusu dile getirmiştir. Londra'da Avam Kamarası'nın 20 Teşrinisani'de ki içtimasında Müstemlekat Nazırı Kıbrıs'ta meydana gelen hadiselerden bahsederken sürgün edilenlerden 7 kişinin İngiltere'ye gelmekte olan bir vapurda olduklarını doğrulamış, 2 Rum Mertepolidi'nin Cebelitarık'ta karaya çıkarıldıklarını uzaklaştırma/sürgün hakkındaki kararnamenin Kıbrıs İngiliz Komiseri tarafından kendilerine gönderildiğini söylemiştir. Aynı toplantıda Müstemlekat Nazırı'na yöneltilen "istikbâlde İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde takip edeceği siyaset ne olacak?" sorusuna ise Ada'da sükûn ve asâyişin kati suretle sağlandıktan sonra idari islahâtın inceleneceği söylenerek cevap verilmişti.⁹⁴

Kıbrıs'ta taşra da meydana gelen kanlı çarpışmalara tayyareler de iştirak etmişti. Tebiren şüpheliler bile tutuklandı. Hapishaneler mahkumlarla doldu. Yeni tutuklular Malta'ya ve diğer yerlere sevk edildi. İngiliz Valisi Ronald Stors kendisine suikast yapılır korkusuyla hiç dışarı çıkmıyordu. Hatta bu nedenle Ada'dan kaçtığı söylentileri bile çıkmıştı ancak bu haber doğrulanmadı. Larnaka ahalisi, köy karakolunu yakmışlar ve polisleri kovmuşlardı. İngiliz hükümeti tutuklanan Rum metropolidi ile 400 kişinin bundan sonra Kıbrıs'ta oturmamalarına ve ebediyyen sürgün edilmelerine karar vermişti.⁹⁵ Famagusta'daki İngiliz komiserinin resmi ikametgahı yakılmıştı. Bu son isyanın tahrikçileri de müebbet sürgüne mahkum edilmişlerdi. Bütün bunlar Selanik ve İskenderiye'de protesto gösterileri yapılmasına neden oldu. Selanik'te isyan sırasında ölen Kıbrıslı Rumlar için düzenlenen ayinde, bütün Yahudi teşkilatı temsilcileri de hazır bulunmuştu. Lahitlere çelenkler konmuştu. Yahudi bir hatip Yunanistan Yahudilerinin Kıbrıslı Rumlar lehine hareketi desteklediklerini söylemişti. Selanik halkı birçok kiliselerde Ada'nın Yunanistan'la birleşmesi için gösteriler yaptı. Ölenleri andı.⁹⁶ Bu protestolar ekonomi alanına da sıçradı. Kıbrıslı Rumların isyanları karşısında İngilizlerin sert tutumunu ve yapılan tutuklamaları protesto etmek için Atina'da İngiliz mallarına karşı boykot yapılacağına dair söylentiler çıktı. Ancak Yunanistan bunu hemen yalanlayarak Yunan Ticaret Odaları tacirlerinin bu gibi

⁹² "Mesele Dal Budak Saldı!", Milliyet, 11 Teşrinisani 1931, s. 6

⁹³ "Kıbrıs'da-İngilizler'in Tevkifatı Kıbrıs'ta Vaziyet", Akşam, 11 Teşrinisani 1931 s. 2, Vakit 11 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs'ta İsyân Hareketi", Cumhuriyet, 6 Teşrinisani 1931, s. 1, "Kıbrıs'ta Müsademeler", Milliyet, 7 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs'ta Yeniden Karışıklıklar Oldu, Birçok Kimseler Tevkif Edildi." (Baş Manşet) Akşam, 10 Teşrinisani 1931, s.1, "Kıbrıs'ta Yeni Karışıklıklar" (baş manşet), Akşam, 11 Teşrinisani 1931, s.1

⁹⁴ "Kıbrıs'ta Vaziyet- İslahat Meselesi Sukun Avdet Ettikten Sonra Düşünülecekmiş" Akşam, 21 Teşrinisani 1931 s. 5

⁹⁵ "Kıbrıs'da Müsademe", Akşam, 5 Teşrinisani 1931, s. 2

⁹⁶ "Kıbrıs Kıyımı- Yeniden Bazı Hadiseler Oldu 400 Kişi Nefyedildi", Akşam, 10 Teşrinisani 1931, s. 2, "Kıbrıs'ta 400 Kişi Nefyedildi.", Cumhuriyet 10 Teşrinisani 1931 s. 3, "Kıbrıs'ta 400 kişi nefyedildi.", Cumhuriyet, 10 Teşrinisani 1931, s. 3, "Yunanlılar Kıbrıs'ı İstiyorlar-Selanik'te Museviler'in de İştirakî İle Nümayişler Yapıldı" Vakit, 10 Teşrinisani 1931, s. 2, "Rumlar Bir Vali Konağını Daha Yaktılar", Milliyet, 10 Teşrinisani 1931, s. 1 ve 6, "Kıbrıs'ta Vaziyet" Anadolu, 10 Teşrinisani 1931, s. 1

tasavvurlarda bulunmak Şöyle dursun İngiltere ile daha sıkı ticari münasebetler tesisine çalışmakta olduklarını beyan etti. Anlaşılacağı gibi İngiltere ile bir kriz yaşamaktan sakınılımıştı. ⁹⁷

Kıbrıs valisi yaptđı bir açıklama ile son isyanlar sırasında Ada'da meydana gelen tahribatın Rum ve Hristiyan ahaliye detileceğini bildirdi. Yalnız Hristiyan memurlar tanzim mükellefiyetinden mal alacaklardı. Her Şehir ve köyün Rum ahaliisi oradaki tahribatın mesuliyetini blőecek ve bunlardan bu zarar tazmin edilecekti. Tazminat en çok Şehir ahalisine yklenecekti. Çünkü isyan önce Şehirde başlamış sonra köylere sıçramıştı. Hkmet merkezinin 20000 İngiliz lirasına mal olacak yeni binasının masrafı Lefkoşa'nın Rum ahalisine detilecekti. İsyanın sebebinin ağır vergiler olduğu iddiası İngiliz memurlar tarafından Şiddetle reddoldu. Kıbrıs'da kişi başına 30 Şilin vergi düşüyordu. Halbuki Yunanistan, Filistin, Suriye ve Mısır'da bu oran daha oktu⁹⁸ Kıbrıs Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da değişiklikler yapılacaktı.⁹⁹ Ayrıca izinsiz toplantılara katılanlarda takibata uğratılıyordu. İngilizler Larnaka'da izinsiz bir toplantıya katılanları, birer ay hapse ve on sterlin para cezasına arptırmıştı. İsyandar sırasında tutuklanan mahkumlar arasında Rum Piskoposu, Larnaka Belediye Başkanı, 4 avukat ve 2 tüccar da vardı. Tutuklu sayısı 500' geçmişti.¹⁰⁰

Akşam Gazetesi 9 Teşrinisani tarihli sayısında dağlara çekilen asilerin yakalanmasının çok gc olduğu cümleleri ile başlayan yazısında Kıbrıs İsyasının niçin ve nasıl ıktđđı konularına değinmiştir. Buna göre: ¹⁰¹ Ada Rumları hiçbir zaman İngiliz idaresinde kalmayı istemiyorlardı. Bunlar Osmanlı hkmeti adayı bir anlaşma ile geçici olarak İngiliz idaresine bıraktıklarında da hiç de memnun olmamışlardı. Gerçi Kıbrıs Rumları Osmanlı'dan ayrılmayı çok istiyordu. Fakat İngiliz tebası olmak için değil, Yunanistan'la birleşmek için. Onları tahrik eden Yunan istiklalcilerin heyecanıydı. Ada geçici süreliğine İngiliz idaresine girince onlarda bu emellerinden bir süreliğine vazgeçti. O zamanki İngiltere'ye karşı hiçkimse hak ve iddia da bulunamazdı. Birinci Dünya savaşı sırasında İngilizler adayı ilhâk edince o zamana kadar "belki bir gün ayrılırız" diye düşünenler telaşlandı. Gerek mütareke döneminde gerekse ondan sonraki dönemde İngiltere'ye çeşitli heyetler giderek Yunanistan'la birleşme isteklerine izin verilmesini istedi. Yunanistan'a da kendileri ile meşgul olmaları rica edildi. Yunanistan Kıbrıs'la ilgileniyor ancak siyaseti icabı bunu dile getiremiyor. İngiltere'nin iktisadi ve mali vaziyetinin sarsılması ve Hindistan vakaları, Yunanistan ile birleşmek isteyenlere cesaret verdi. Hindistan'ın bu isyanlara ne derece örnek olduğunu isyana katılan halkın Gandhi gibi denizden serbest tuz çıkartmaya kalkışması gösterir. Ahali silahsız ve vasıtasız olduğu için ilk hareketler yağma ve hükümet binalarını yakmak Şeklinde kendini göstermişti.

Aynı gazetede; memleketin asayışını sağlayan güvenlik görevlilerinin aylıkla temin olduğundan bahsedilir. Ada'da ki güvenlik görevlilerinin de bir kısmı Rum bir kısmı da Trkt. Yerli polislerle yerli halka karşı koymak mümkün değildi. Aslında polis kuvvetleri de dağılmış bir haldeydi. Neticede asiler bazı silahları yağma etmeyi başardılar, ancak bunların düzenli askeri birlikler kaşısında bir varlığı yoktu ve ilk hareketlerde dağıtıldılar. Ancak bir kısım asiler silahlarıyla Ada'nın batı taraflarına çekildiler.

⁹⁷ İngiltere ve Yunanistan", Akşam, 9 Teşrinisani 1931, s. 2

⁹⁸ "Kıbrıs İsyanı-Yapılan Tahribat Ahaliye detilecek", Akşam, 9 Teşrinisani 1931, s. 5

⁹⁹ "Yunanlılar Kıbrıs'ı İstiyorlar-Selanik'te Museviler'inde İştirakı İle Nümayişler Yapıldı", Vakı, 10 Teşrinisani 1931, s. 2

¹⁰⁰ "Kıbrıs Meselesi- İngilizler Yeni Tedbirler Alacaklar", Akşam, 24 teşrinisani 1931, s. 5

¹⁰¹ "Kıbrıs Mektupları- Son İsyanın Sebebi ve Bugünkü Vaziyet", Akşam, 9 Teşrinisani 1931, s. 8, Benzer içerikli haber için bkz: "Kıbrıs'ta Sukun Avdet Etti", Milliyet, 8 Teşrinisani 1931, s. 2

Oradaki Rum köylüleri tarafından yardım gördüler. Oradan buradan sarkarak uğraştırıcı bir harb yapabildilerdi, ancak sık ormanlardan faydalanabilmeleri oldukça zordu. Londra'da Müstemlekat Nazırı Kıbrıs'daki vaziyet hakkında Avam Kamarası'nda sorulan bir soruya verdiği cevapta hükümetin vaziyete artık tamamıyla hakim bulunduğunu söylemişti. Nazır beyanatına devamla Kıbrıs'da çıkan kargaşalıklar esnasında sivil ahalden 6 kişi ölmüş 20 kadarının da yaralanmış olduğunu, polislerin uğradıkları zayıatın 36 yaralıdan oluştuğunu söylemiş ve ilave etmiştir ki “*Kıbrıs adasındaki teşri-i meclis artık mevcut olmayacaktır. Kanun yapmak salahiyeti Vali'ye verilmiştir. Bu tedbirler muvakkat bir mahiyeti haiz bulunmaktadır. Bu adanın atıye ait mukadderatını tayin meselesinin heyeti umumiyesi ile yeniden tetkiki lazım gelecektir*”¹⁰²

Ulusal basınımız, Atina'da ki protestolara da ilgi gösterilmişti. Bu protestoların, Mütareke'nin yıldönümüne denk getirildiğinden bahisle, Kıbrıs meselesine ait desteklere yer verilmişti. Kıbrıslı Rumların da boş durmadıklarını dile getiren gazeteler, Kıbrıs ahalisinden oluşan bir heyetin Amiral Kondoryotis'e bir kitap takdim ettiğinden de bahseder. Bu kitapta “Kıbrıs'daki Nahiye Meclisleri'nin Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi temennisini kabul etmiş oldukları taktirde” diye başlayan cümleler vardı ve birleşmek için imzalardan oluşuyordu. Bu kitabın takdimi sırasında bütün nakiller durmuş, mağaza ve idarehaneler on beş dakika müddetle kapatılmıştı. Mekteplerde talebe ve gösteri salonlarında seyirciler iki dakika müddetle susmuşlardı. Darülfünun öğrencileri ile polisler arasında bir arbede olmuştu. Yüz kadar talebenin vücutları bereler içinde kalmış ve dört polis yaralanmıştı. Atina'da ki bu törene diğer gazetelerde değinirken Akşam Gazetesi buna ek olarak Atina ve Pire tüccarlarının dünya tacirlerine hitaben bir protestoname neşretmeye hazırlandıklarını da söyler.¹⁰³

Nitekim Atina, Pire ve civarı Nakliye Cemiyeti Birliği'nin beyannamesini yayınlanmıştır. Bu beyannameye göre bir protesto yapılacaktı. İngiliz Elçiliği önünden bu iki şehrin binlere varan otomobilleri siyah bayraklar taşıyarak ve matem kornaları çalarak geçeceklerdi. Hükümet bu gösterileri engellemek için zabıtayı görevlendirmiş, gerekirse asker ve jandarmadan da yardım alınmasını emretmişti. Venizelos bir beyanname yayınlamış ve halkı bu tür davranışlardan men etmişti. İngiliz – Yunan dostluğuna zarar verilmemesi için uyarılarda bulunmuştu. Ayrıca 350 milyonluk Hintlinin yapamadığı bir olaya, ancak bu kitlenin binde birini teşkil eden 350 bin nüfuslu bir halkın teşebbüs etmesinin akıl ve mantık dışı olduğunu da dile getirmişti.¹⁰⁴

Cumhuriyet Gazetesi İngiliz siyasetini eleştiren yazısında İngilizlerin takviye kuvvetle isyanı bastıracağı doğrultusundaki tahminlerinin doğru çıkmadığını vurgular. İngiltere'de ki yeni hükümet bu isyanı bastırmak için siyasi tedbir ve etkilere gitmeden cebir ve şiddetle isyanı bastırmaya çalışmıştı. Halbuki Ada'nın yönetimi ile ilgili kararlar alınarak halk ikiye ayrılabilirdi. Birleşmek isteyenler ve bundan vazgeçenler olarak. Bunun yerine süngü ve bomba ile isyanların bastırılması yoluna gidilmişti. İngiltere olaylar sırasında meydana gelen hasarı halka ödetmeye kalkmıştı. İsyarla ilgisi olan Başpiskopos hariç pek çok kişinin ve birçok rahibin tutuklanması olayların daha da büyümesine neden olmuştu. Bu isyanın birçok sebebi vardı. Üstelik Kıbrıs'ın, Yunanistan'la birleştirilmesi teklifi daha önce

¹⁰² “Kıbrıs Meselesi Kapatıldı-Müstemlekat Nazırı “Ada'nın Müstakbel İdaresi Yeniden Tetkik Edilmelidir” Diyor”, Vakit, 14 Teşrinisani 1931, s. 2, Ayrıca bkz: “Kıbrıstaki Teşri-i Meclis”, Milliyet, 14 Teşrinisani 1931, s.2, “Kıbrıs İsyanı Tamamen Bastırıldı”, Cumhuriyet, 14 Teşrinisani 1931, s. 1

¹⁰³ “Kıbrıs'da Müsademe”, Akşam, 7 Teşrinisani 1931 S. 2, Ayrıca Atina'daki tören için bkz Kıbrısta Vaziyet –Halk Kıbrıslılar Lehinde Nümayiş Yapacak”, Akşam, 12 Teşrinisani 1931 S. 2, “Kıbrısta Vaziyet Vahim!”, Cumhuriyet, 8 Teşrinisani 1931 s. 3

¹⁰⁴ “Yunanlılar ve Kıbrıs Meselesi”, Cumhuriyet, 15 Teşrinisani 1931, s. 5, benzer haber için bkz: “Kıbrıs Meselesi- Atina'da Yeniden Büyük Nümayişler Yapılıyor”, Akşam, 13 Teşrinisani 1931, s. 2

İngiltere tarafından yapılmıştı. Bu teklif Ada'da ki Rumlar üzerinde derin bir etki bıraktı. İngiltere 50 seneden beri bu 300 bin nüfuzlu adayı tek bir blkle yöneterek kendi gücünü ve nüfuzunu gösterememişti. Aslında ekonomik açıdan hazine siyaseti olarak bu İngiltere'nin işine gelmişti. Yine diğer sömürgelerinde imar işlerine girişirken, Kıbrıs'ta hiç yatırım yapmamış ve bu da Ada'dan bir süre sonra gideceği hissini vermişti. İngiltere daha sonra Ada'yı Fransa'ya sormadan başka bir devlete bırakmayacağını belirtmişti. Son senelerde Akdeniz'in siyasi vaziyeti değiştiği için Kıbrıs'a önem vermeye başlamış ve Ada'da şiddetle nüfuzunu yerleştirmek istemiştir.¹⁰⁵

Vakit gazetesi de isyanların gelişme sürecini tarihe bağladığı yazısında şunları söyler:¹⁰⁶ “*Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'la birleşme isteği yeni değildi. 15-20 senedenberi, Kıbrıs Parlamentosu'ndaki Rum mebuslar her sene fırsat bulduğa özellikle parlamentonun resmi açılışlarında Yunanistan'la birleşme için çeşitli kararlar verirler ve İngiliz Müstemlekat Nezaretine gnderirilerdi. Bu birleşme kararının eylemsel bir hareket olmadığı sepete atıldığını söylemeye gerek yoktu. Yalnız Dünya Savaşı sırasında iktidar mevkiinde bulunan Lloyd George Yunanistan'ın Dünya Savaşı'na katılmasına karşılık Kıbrıs Adası'nı teklif etmiş, o zamanki Yunan kabinesi de tarafsızlığını korumak için bu teklifi reddetmişti. Lloyd George tarafından yapılan bu teklifin Yunanistan'ı İtilâf devletleri lehinde harbe sokmak için bir tuzak olup olmadığı bilinmez. Yalnız şu kadarı söylenebilir ki o zaman Lloyd George tarafından yapılan ve Kral Konstantin'in nazırları tarafından reddedilen bu teklif bugün Yunanistan Cumhuriyetilerinin elinde kraliyet taraftarlarını siyaseten yere vurmak için iyi bir araç olarak kullanılıyor. Kıbrıs Rumları bu güne kadar Yunanistan'la birleşme lehinde verdikleri kararları kuvvetle desteklemediler. Son zamanlarda çeşitli İngiliz mstehlekelerinde kalkan gösterdiği milli istiklal ve ayrılmak temayülleri Londra'da hüküm süren iktisadi ve siyasi buhran, Kıbrıs Rumlarına cesaret vermiş, onları elde silah İngilizler aleyhine ayaklanmaya teşvik etmiştir.*” Gazete isyanın geldiği boyutu da şu Şekilde değerlendirmektedir:

1-Kıbrıs isyanı şimdilik hızını almıştır

2-Yunan hkmeti belki bir zaman gelirde işe yarar diye İngilizler tarafından tutuklanan ihtilâlcilerin başlarını kurtarmaya çabalıyor.

Kıbrıs'ta ki isyanlarla alakalı olarak Times gazetesi Kıbrıs Türkleri'nin reisi sıfatıyla Münir Bey ile bir röportaj yapmıştı. Münir Bey verdiği beyanatta Kıbrıs Türkleri'nin Yunanistanla Kıbrıslı Rumların birleşmesine katiyen aleyhtar olduklarını belirtmişti. Eğer Türklere daha önceden iyi muamele etmiş olsaydı Türklerin Kıbrıs'dan kaçmak zorunda kalmayacaklarını ve bu durumun yaşanmamış olacağını da sözlerine ilave etmişti.¹⁰⁷

Kıbrıs'da Rumların çıkardıkları isyanlar sırasında Türklerin durumu da Türk basınında ilgi konusu olmuştur. Meselenin biraz sükûnet bulsa da bitmediği yazılırken, Kıbrıs Türkleri'nin isyanın başından beri çok ılımlı ve sakin oldukları belirtilmektedir. Ne yazık ki Türkler çok kere asilerlerle İngiliz idaresi arasında kalmıştı. Türkler içinde çok önemli kişiler vardı ki, bunlar gerek yerli Türk ve Rum halk üzerinde ve gerek İngilizler nezdinde saygın ve nüfuzlu şahıslardı. Mesela bunların içinde hakim Fuat Bey kan dökülmesini önlemek için elinden geleni yapmıştı. İsyanın en kanlı zamanlarında halka itidal tavsiye eden nutuklar söylemiş, nasihatler vermişti. Fuat Bey'in kardeşi zabıta kumandanı

¹⁰⁵ “Kıbrıs İsyanı”, Cumhuriyet, 13 Teşrinisani 1931 s. 2

¹⁰⁶ “On Beş Sene Evvel Vermek İstemişlerdi. Fakat şimdi?.. Kıbrıs..”, Vakit, 13 Teşrinsani 1931, s. 7

¹⁰⁷ “Kıbrıs'ta Sükûnet”, Anadolu, 17 Teşrinisani 1931 s. 2

Ahmet Faiz Bey halkın hücumuna ve yakmasına maruz kalan bir binadan İngilizler için çok önemli bir kişiyi hayatını tehlikeye atmak pahasına kurtarmıştı. Böylece bir taraftan İngilizlerin minnettarlığını kazandığı gibi diğer taraftan da yerli halk için çok feci akıbetler getirmesi mümkün olan bir facianın önünü almıştı. Denilebilir ki Kıbrıs isyanları sırasında Kıbrıs Türkleri milletlerinin nasıl metin, dürüst ve sulhsever bir seciyeye sahip olduğunu göstermiştir. Hatta İngilizler bu isyan sırasında Türklerin gösterdiği insaniyete şaşırılmış ve hayranlık duymuşlardır.¹⁰⁸

İngilizler kontrolü ellerine aldıktan sonra Kıbrıs'ta kendi hakimiyetlerini göstermek için Lefkoşa'da Adliye Binası'nın önündeki meydanlıkta toplanmıştı. Lefkoşa'da bulunan İngiliz yerli ve zabıta kuvvetleri de buradaydı. İngiltere Hükümeti'nin bazı emirleri törenle okundu. Buna göre Kıbrıs'da anayasanın kaldırıldığı, kanun neşretmek hakkının yalnız valinin emrine verildiği beyan edildi. Lefkoşa Valisi, İngiliz Kralı ve Kraliçesi'nin uzun seneler yaşaması temennisinde bulundu. Bu temennileri oradaki İngiliz asker ve zabıta da tekrar etti. Okunan emirler İngiliz Kralı'nın imzasını taşıyordu. Kral'ın bu emirnamelerinde İngiliz Genel Valisi'ne Kıbrıs Müstemlekesi'ni idare hususunda selahiyet verdiği beyan edildi. İngiltere hükümeti isyanla alakası bulunan ve Kıbrıs'dan sürülen şahısların mal ve mülklerine el konduğunu ve bunların idaresi için M. Ecikops isimli bir İngiliz'i görevlendirdiklerini belirtti. Bu kişilerden alacağı olanların kendilerine müracaat ederek miktar ve türü ve bu alacağın neden ileri gelidiğini bildirmelerini söyledi. İddiada bulunanlar bunu evrak ve vesika ile ispata mecburdu. Uygulanan sıkıyönetim nedeniyle geceleri sokakta dolaşmak yasaktı. Geceleyin halkın evlerinin balkonlarında oturmaları bile yasaklanmıştı. Gece saat 8 de İngiliz askerleri boruları çalınca bütün halk evlerine çekilecekti. İngilizler vaziyete hakim olmalarına rağmen bu tedbirleri uygulamaya devam etmişlerdi. İngilizlerin bu şiddetli tedbirlerinden ne yazık ki tarafsız olan Türk unsur da etkilenmiş ve uymak zorunda kalmıştır.¹⁰⁹

Akşam Gazetesi 20 Teşrinisani'de M. Venizelos Yunan Meclisi'nde yaptığı konuşmayı içeren bir yazı yayınlamıştır. Venizelos, Bulgarlar ve Türklerle işbirliği meselelerine deyindikten sonra Kıbrıs için yaptığı konuşmada İngiltere ve Yunanistan arasında böyle bir meselenin mevcut olmadığını dile getirmişti. İngiliz askerlerinin taşkınlıkları hakkında bazı gazetelerin yayınlarını tenkit etmiş ve İngiltere'nin medeniyetin en yüksek noktasında bulunduğunu ve İngiliz ruhu ve asaletini herkesin bildiğini ifade etmiştir. Gerek Kıbrıslılar, gerekse 12 Adalılar tarafından untulmaması gereken bir noktayı da vurgulamıştır. Bu nokta Yunan Devleti kendi arazisi dahilinde bu adaların sukunu ihlal edecek irtica teşkatının vücut bulmasına müsaade etmeyeceğiydi. Kıbrıs ve 12 Ada'nın Yunan halkına hitaben: *"İngiltere ve İtalya bu adaların işgalini kendi menfaatlerine uygun gördükleri müddetçe bu işgali hiçbir şey sarsamaz. İngiltere ve İtalya ile dostluk arayan Yunanistan kat'iyen sarsılmayacaktır"* demişti.¹¹⁰

SONUÇ

1931 yılının Ekim ve Kasım ayları içerisinde yaklaşık bir buçuk, iki ay süren Kıbrıs Rumlarının isyanının kökeni tarihin çok derinliklerinde yatmaktadır. Özellikle Mora'da 1830'da çıkan isyanlardan sonra Kıbrıslı Rumlar için Enosis fikri ve beklentisi günden güne yükselmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiliz idaresine bırakması ve İngiltere'nin ada'da Rumlar lehine uyguladığı politikalardan Enosisçi

¹⁰⁸ "Kıbrıs Mektupları-Son İsyân Hareketi Ve Kıbrıs Türklerinin Vaziyeti", Akşam, 22 Teşrinisani 1931, s. 8

¹⁰⁹ "İsyanda Alakası Olanların Mallarına Vaziyet Edildi. -Şehirde Urfi İdare Devam Ediyor, Geceleri Sokağa Çıkmak Memnudur", Akşam, 30 Teşrinisani 1931, s. 1 ve 4, "Kıbrıs Valisine Diktatörlük Salahiyeti Verildi", Cumhuriyet, 16 Teşrinisani 1931, s. 3. "Kıbrıs'ta İdare-i Örfi ilan edildi", Anadolu, 4 Teşrinisani 1931, s. 2

¹¹⁰ "Yunan Meclisi'nde- M. Venizelos Mühim Bir Nutuk İrat Etti", Akşam, 20 Teşrinisani 1931, s. 5, "M. Venizelos'un bir nutku", Cumhuriyet, 20 Teşrinisani 1931, s. 1

Rumları daha Őımarttı. İngilizler Kıbrıs'ta Rumların Türkler üzerinde yaptıkları baskı ve sindirme politikasını görmezden gelmiş, Ada'ya çok fazla yatırım yapmayarak her an gideceklermiŐ gibi bir izlenim yaratmıŐlardı. İngilizler tarafından da bu politika zaman zaman eleştirilere neden oldu. İngiltere'nin Kıbrıs Halkından aldığı vergiler, eğitim, gümrük yasası gibi birçok konuyu bahane eden Rumlar 1931'de isyan etti. Ancak bu isyanların temel nedeni Kıbrıs Rumlarının Yunanistanla birleşme isteğiydi. Yunanistan isyanın başladığı günlerde ve daha sonrasında politik açıklamalarla isyanlarla bir alakası olmadığını dile getirmiş bu isyanların İngilizlerin i sorunu olduğunu söylemişti. Yani dönemin önemli gücü İngiltere'ye karşı ihtiyatlı davranmıŐtı. Ancak gerçekte durum böyle olmamıştır. Yunanistan'dan Kıbrıs'a giden öğretmenlerden, din adamlarına, Yunan konsolosundan birçok tüccar ve politikacıya kadar birçok önemli kişi tarafından özellikle İngiliz yönetimi esnasında Ada'nın Rum halkı Enosis konusunda teŐkilatlandırılmıŐtı. İsyancılar sırasında da Yunan hkmetinin söylemlerinin aksine Yunanistan'daki birçok önemli kişi , kurum, kuruluş ve cemiyet bu isyanlara destek olmuş ve gayet teşkilatlı bir Şekilde isyanların amacına ulaşması için ellerinden geleni yapmıştı. İsyancılar sırasında Yunan yelkenlileri ile Ada'daki Rum halkı mühimmat yardımında da bulunulmuŐtu. Bu isyanlar kanlı birer eyleme geçmesi Yunan halkı tarafından onaylanmış, sonraki tarihi süreç içerisinde de bu tutum daha da Şiddetli ve belirgin bir hal almıştı. İngilizler Ada'da sıkıyönetim ilan etmiş, sert ve sıkı tedbirler almıştı. İsyana karşı birçok politikacı, din adamı, lider ve isyancı tutuklandı. Bunlardan bir kısmı Ada'dan sonsuza kadar sürgüne gönderildi, bir kısmı ölümle cezalandırıldı. İngiltere bir önlem olarak da Kıbrıs Türk halkını isyanlar aleyhinde kullanmak istedi. Bunun için Ada Rumları hakkında Őikayetler içeren mektupları Türklerle imzalatmak istedi. Ada'ya İngiliz yönetimi geldiğinden beri özellikle de Rumların kışkırtmaları ile zor günler yaşayan, ekonomik, idari, eğitim, siyasi pek çok haktan mahrum bırakılan ve üstelik teşkilatsız olan Türk halkı bu kıŐkırtmalara kapılmadı. Türk Milleti barışa düşkün olduğunu ve kimseyi arkasından vurmayaacağını ve ne kadar centilmen olduğunu sakın ve sağduyulu tutumu ile gösterdi. İngilizler ve Rumlar arasında zaman zaman arabuluculuk bile yaptı. Ancak İngilizlerin isyanlar sırasında ve sonrasında Ada'da uyguladıkları bütün sıkı ve sert tedbirlerden ne yazık ki hiçbir Şekilde isyan etmeyen KıbrıŐlı Türkler de kötü bir Şekilde etkilendi ve mağdur edildi. Eğitm, din, siyasi ve ekonomik birçok haktan mahrum edildi. İngiltere Akdeniz'de önemli bir s olan Kıbrıs'ta uyguladığı yetersiz siyasetini çok sert tedbirler alarak çözmeye çalıştı.

KAYNAKÇA

GAZETELER

Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Hakimiyet-i Milliye
Milliyet
Son Posta
Vakit

ARAŞTIRMA ESERLERİ:

AKŞİN Sina, “Siyasal Tarih 1908-1923” Yakınçağ Tarihi 1908-1980 Editör: Sina Akşin, Korkut Baratov, Bülent Tanör, c.I. İstanbul 2005 (Editör) Yakınçağ Tarihi 1908-1980, c.I, İstanbul 2005.

ALTAN, Mustafa Haşim, Kıbrısta Rumlaştırma Hareketleri, Girne 2000.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yy Siyasi Tarihi (1914-1990), c.I, Ankara 1991.

ÇAKMAK , Zafer, Kıbrıs’da İsyân, Kıbrıs Rumlarının 1931 İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi, İstanbul 2009.

EMİRCAN, Mehmet S., Kıbrıs Türk Toprağıdır, Bütün Türklerin Vatanıdır, c.I, Ankara 2007.

GEORGHALLİEDES, G.S, Cyprus and The Goevernorship of Sir Roland Storrs: The Causes of 1931 Crises, Nicosia 1985.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, Enosis’in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçiş 1931 İsyanı, Gazimagusa 2009.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları, Gazimagusa 2016.

GÜREL, Şükrü, Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821-1993), Ankara 1993.

HATİPOĞLU, Murat, Yunanistan’da ki Gelişmelerin Işığında Türk- Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), Ankara 1988.

HİLL, George, A History Of Cyprus (1571-1948) The Ottoman Province The British Colony (1571-1948), c.IV, London 1952.

İNALCIK, Halil, Ottoman Policy and Administration In Cyprus After The Conquest, Ankara 1969.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.IX, (II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı), Ankara 2011.

Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571), Haz: Genelkurmay Akeri Tarih ve Etüt Başkanlığı, Ankara 1986.

Kıbrıs'ın Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ankara 1984.

KIZILYÜREK, N. Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs, İstanbul 2002.

KOCATÜRK, nder, Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası, (1911-1914) Sorunları Çözme Çabaları ve ilişkilerin Kopması, c.II, İstanbul 2013.

KOÇ, Rasim, Kıbrıs Basınında Kıbrıs Olayları, İstanbul 2006.

KURAT, Yuluğ Tekin, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880, Ankara 1968.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Cem Sar "1919-1939 Yılları Arasında Dış Politika", Olaylarla Türk Dış Politikası, Komisyon, Ankara 1996, s.1-123.

ÖZTOPRAK, İzzet, "Kıbrıs'ta 1931 İşyanı ve Yankıları" Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, 1997, c.III, sayı 3.

PONTİNG, Clive, Yeni Bir Bakış Açışıyla Dünya Tarihi, İstanbul 2013.

SOYSAL, İsmail, Tarihçeleri ve Açışlamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, c.I (1920-1945), Ankara 1989.

şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Ankara 2010.

şİMşİR, Bilal, Ege sorunu, Ankara 1982.

şİMşİR, Sebahattin, 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, İstanbul 1998.

TUNCER, Hüner, Kıbrıs Sarmalı Nasıl Bir Çözüm, Ankara 2005.

UNAT, Faik Reşit, Kıbrıs İşyanı Meselesi ve Yunanistan, Ankara 1931.

UZUNÇARşILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, (XVI. Yy Ortalarından XVII. Yy Sonuna Kadar), c.III, II. Kısım, Ankara 2011.

Kıbrıs adasında yeniden şiddetli müsademeler başladı.

A K Ş A M

Manş denizinde ve Avrupada şiddetli fırtınalar hüküm sürüyor.

Sene 14 — No : 4695

Tahrir telefonu : 21686

PERŞEMBE — 5 Teğrisani 1931

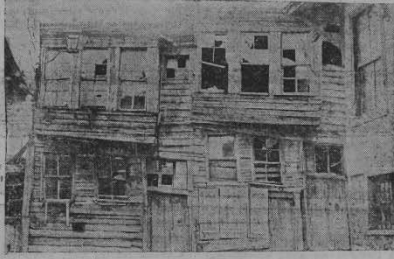
İdare telefonu: 21434

Fiatı 5 kuruş

İstanbul'un yangınları

Ahşap mahalleleri yangından kurtarmak çaresi

Eski şehrimini Cemil paşa vaktile verilen bir kararı anlatıyor

Harap ahşap evlerden bir kaçı

Son günler zarfında şehrimizde gene yangınlar çoğaldı. İstanbul belediyesi, ilk itfaiyeyi son sistem makinelerle teçhiz ettiği zaman İstanbulda zuhur eden yangınlar kısa bir müddet içinde söndürülüyor, halk, senelerden beri ananevi bir felâket olan büyük

yangınlardan kurtulduğuna seviyiyordu. Fihakika, o zaman itfaiye bu sevince hak verecek vaziyette idi. Fakat, son bir kaç sene içinde çıkan yangınlar, - gösterilen gayretlere rağmen - bir kaç ev yandıktan bir türlü söndürülemiyor. (Devamı ikinci sahifede)

Kurban bayramı gibi

Sokaklarda sürüler dolaşiyor, iki buçuk liraya bir koyun satılıyor

Dün sokaklarda dolaştırılan bir sürü

Son günler zarfında et fiyatları çok düşmüştür. Kasaplarda 50, hattâ 45 kuruşa et satılıyor. Bu fiyat düşüklüğüne sebep son aylarda Anadolu'nun muhtelif yerlerinden çok miktarda kasaplık hayvan gelmesidir. Kasaplarda et ucuzladığı gibi

gehir içinde de, kurban bayramında olduğu gibi sürülerle koyun dolaşmakta üç hattâ iki buçuk liraya koyun satılmaktadır. Bir çok kişiler bu koyunları alarak sucuk kavurma yapıyorlar. Mezbaha resmi verilmediği için bu etler çok ucuza mal olmaktadır.

Hint karışıyor

Yeniden mühim hadiseler çıkması muhtemel

Londra 4 (Husus) — Hindistanda yeniden bazı mühim vakalar hazırlandığı haber alınmıştır. Hükümet buna karşı tedbir ittihaz ediyor. Hint valisi trenle taarruz vukuundan korktuğu için bundan sonra tayyare ile seyahat edecektir. Hükümet hapis cezası yerine kamçı cezası koymağı düşünüyor. Gandinin taraftarları arasında büyük bir heyecan vardır.

İngiliz askerlerine tecavüz

Yeni Delhi, 3 (A.A.) — Bir takım meçul şahıslar, Tan Wasirin cenubunda kâin Khaivala yolunda bir İngiliz mülahızı ile bir nefere ateş açmışlardır. Her ikisi de yaralanmıştır. Zabıt, acele nakle edilmiş olduğu hastahane de ölmüştür.

Keşmirde müsademeler

Londra, 4 — Hindistanda yeniden mühim hadiseler olmuştur. Keşmirde müsülmanlarla mecusiler arasında şiddetli müsademeler vuku bulmuş, dört kişi ölmüştür. Bunun üzerine iki bin kişi tevkif edilmiştir. Meharacinin sarayı hapisane haline konmuştur.

Heyeti vekile

Dün vekiller sabah ve öğleden sonra toplandılar

Ankara 4 (Husus) — Heyeti vekile bugün öğleden evvel ve sonra toplanmıştır. Bu icmalalarda Dahiliye vekilinin seyahati, vekâletlerin hazırladıkları kanun lâyiha-ları görüşülmüştür. Hususi idareler ve polis kanunları ikmal edilmek üzere.

M. Yansen Gazi Hz. tarafından kabul edildi

Ankara 4 — Şehircilik müte-hassısı M. Yansen dün Gazi Hz. tarafından kabul edilmiştir.

Bir üfürükçü

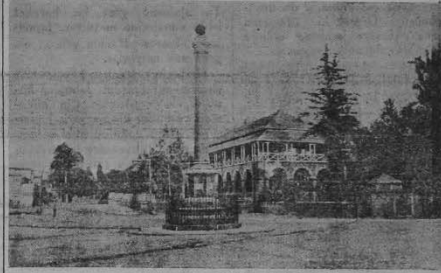
Evinde yıldızname, ilâçlar bulundu

Adana, 3 (Husus) — Bugün Hicaz tabaasından Haşim oğlu hafız Medeni isminde meşhur bir üfürükçü cürmü meşhûr halinde yakalandı. Evi arandı, bir yıldızname, üç tane arap harflerle yazılı tılsım kitabı, mahiyeti meçhul on beş maddeden mürekkep ilâçlar bulunmuştur. Üfürükçü adliyyeye verilmiştir.

İhtilâl şiddetleniyor

Kıbrıs adası müthiş bir volkan halini aldı

Halk yeniden bir çok depo ve ambarları yaktı

Lefkoşada hükümet konağı

Londra, 4 (Husus) — Lefkoşadan son gelen haberlere göre Kıbrıs adasındaki şehirlerde şimdilik sükun var isede köylerde ahval çok endişeyi mucip olmaktadır. 29 teğrisnevvelde asiler Boğaz ve Famagustadaki hükümete ait tuz ve hububat depolarını yakmışlardır.

Aynı nahiyedeki polis karakolu asiler tarafından tahrip edilmiştir. Asiler Famagustadaki gümük ambarlarını yağma etmişlerdir. Bir çok yerlerde telefon hatları kesilmiş olduğundan İngiliz memurları muhaberatı muhafazada müşkülât çekmektedir. Gayri memnun Kıbrıslı çiftçiler Salamis civarındaki meşhur ormanları yakmışlardır. Yangın hâlâ müthiş bir surette devam ediyor.

Kıbrısta Rum politikacılarının tevkifi devam ediyor. Bunların arasında şimdiki isyan başlatkari teğri meclisten istifâ eden iki avukat ile diğer iki hukukşinas vardır.

Port Saitte bulunan onikinci İngiliz mızraklı alayına mensup bir zırhlı otomobil bölüğü Kıbrısa gönderilmiştir.

Kıbrıs bir volkan halini aldı

Londra, 4 — Lefkoşadan son gelen haberlerde Kıbrıstaki vaziyet şöylece hulâsa edilmektedir:

Kıbrıstaki İngiliz memurları yarın ne gibi infilak ve indifalarda bulunacağı malum olmayan bir volkanik sahada oturanlara benziyorlar. İngiliz bomba tayyareleri adanın üzerinde mütema-diyen uçuyor.

Şehirlerin etrafına dikenli teller gerilmiştir. Şehre girenlerin ve çıkanların üzeri silah var mıdır diye İngiliz askerleri ve polisleri tarafından aranmaktadır.

Zabiren ahval sakın ve herkes işi ve gücü ile meşgul gibi görünmekte isede hava gayet elektikçilidir. İsyanın kat'i surette bastırıldığını söylemeye imkân yoktur.

Londra 4 — Kıbrısta vaziyet fenadır. Famagusta ve diğer Kıbrıs şehirlerini belediye binalarına ve diğer müessesata Yunan bayrakları çekilmiştir.

İngiliz silah endaz müfrezeleri bu şehirlerin işgal etmiş ve Yunan bayraklarını indirmişlerdir.

Atınada galeyân

Atina 3 (Husus) — Kıbrıs asileri lehindeki ceryan vüsat kesbediyor. İngilizler tarafından ittihaz edilen şiddetli tedbirler, eflâarı umumiyeyi daha ziyade galeyana getiriyor. Muhalif gazeteler, Kıbrıs mes'lesine uzun makaleler tahsis ediyorlar. Muvafık gazelerde aynı alakayı gösteriyorlar.

Dahiliye vekili

Şükür Kaya bey tetkik seyahatine çıktı

Dahiliye vekili Şükür Kaya bey dün akşam Antakardan şehrimize hareket etmiş, bu sabah İstanbul'a vasıl olark Haydarpaşa istasyonunda istikbal edilmiştir. Vekil bey cumartesi günü İstanbuldan hareketle Eskişehir ve Malatya'ya sonra Elaziz, Diyarbakir, Sirt ve Mardine gidecektir.

PAZAR
23 TEMMUZ 1924
5. sayı No. 209
KURBAN İKİ KURBAN

Milliyet

Yeni Kurumlar
Millet Meclisi
Cumhurbaşkanı ve Bakanlar
Siyasi İhtisas

Balkan Konferansı Etrafında

Balkan konferansı, genel ve özel bir hava içinde başlamış ve devam ediyor. Müzakereci olarak pek çok madde konuşuldu. Öyle ki her günün sonunda edilen neticeler için konferans katılımcılarına...

Akalliyetler meselesi için çare bulundu

Heyeti Murahhasamız reisinin Yugoslav ve Arnavut murahhasları nazdindeki uzlaştırma teşebbüsü muvaffakiyetle neticelendi

Siyasi komisyon heyetinin bir toplantısı. Ortada başkanımız M. Paşa.

Siyasî yaklaşma komisyonunda dün mühim kararlar verildi

Bugün umumî bir içtima aktedilecektir. Murahhaslar bugün Ankara'ya gidiyorlar

Balkan konferansı mahkemeleri için seçilen Yürütme Kurulunun bir toplantısında toplanan komisyoncular da bu gün...

Siyasî komisyon için seçilen başkanımız M. Paşa'nın başkanlığında toplanan komisyoncuların bir toplantısında...

Dokümanlar, konferans raporlarının resmi tabirleri bir an önce...

Konferans Reisinin Beğenati

Delegeler meclisinin 17 Temmuz, 1924 - 18 Temmuz arasında İstanbul'da toplanan meclis...

Yunan heyeti reisi M. Paşa Anadoluya müzakere için...

Otobüscüler kıyamet koparıyorlar!

Otobüs imtiyazı belediyeye verilirse 550 aile ekmezsiz kalacak, 350 bin lira mahv mı olacak?!

Belediye otobüs imtiyazı hakkında belediye başkanımız M. Paşa'nın başkanlığında toplanan komisyoncuların bir toplantısında...

Hudut Müzakeresi

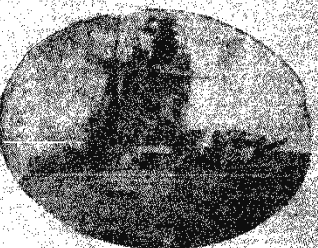
Müzakerat bilkuvve bitmeye girmektedir

Ağır kışkırtıcı ve ona istinad eden bazı basın mensupları tarafından tahrik edilmiş bazı muhabirler...

Tahran valisinin bir iki gündüzlük vaktinde İstanbul'a gelecek. Müzakereci heyetinin...

Tahran'dan gelen Hâsret Bey...

Kıbrıs kıyımı bastırılabilir mi?

İngilizler Mısır'dan tayyare ile asker gönderdiler

İngiliz kruvazörleri de aynı tehditleri almaya bulunduruyorlar, kıyım aradın çıktı!

Ajans tarafından verilen telgraflar Kıbrıs adasında bir kıyım olduğu bildirilmektedir. Kıyımın amacı ve neyle ilgili olduğu henüz kesinleşmemiştir...

İngiliz Başkonsül M. Mac Donald...

Millet Meclisi Açılıyor

Encümenlerde tebeddülât olmayacak

Ankara, 24 (Telgraf) - Büyük Millet Meclisi bir toplantıda tebeddülât ve tebeddülâtın istenmediğini...

Vali Bey dün Ankara'ya gitti

Vali ve Belediye reisi Mahmut Bey, dün akşamki trenle Ankara'ya hareket etmiştir.

Tevfik Rüşti Bey dün Ankara'ya gitti

Şehrimizdeki sefirlerden bir kısmı da dün akşam gittiler

Hariciye Vekili Tevfik Rüşti Bey, dün akşamki trenle Ankara'ya hareket etmiştir. Tevfik Rüşti Bey istasyonda Vali Bey ile görüşmüştür.

Dünya milletlerini yükseklikle bağlayan bir komisyon...

Arnavutluk mahkemeleri...

Belediye otobüs imtiyazı hakkında...

Belediye otobüs imtiyazı hakkında...

Belediye otobüs imtiyazı hakkında...

Belediye otobüs imtiyazı hakkında...

Belediye otobüs imtiyazı hakkında...

SERKİNDÜSİ SERNE - No. 2694
Sahip ve Basın Müdürü
YUNUS NADI
İDAREHANE:
Güzergahı: Lefkoşa'dan İstanbul'a
Telegraf: İstanbul Cumhuriyet
Posta kutusu: No 246
Telefon: İstanbul 22365, Matbaa 20472

Cumhuriyet

CUMA 6 TEŞRİNSANI 1931

Table with subscription rates: ABONTE GEBELİĞİ, MÜDDET, TÜRÜNE İÇİN, HANGİ İÇİN, 1 Yıllık, 6 Aylık, 3 Aylık, Nispeten her yerde 5 Kurusundur

Cihan buhranının Bizdeki tesiri

Ankara: 4 teşrinisan (Başmuharremden) - Cihan buhranının bizim memleketimize üzerine olan tesirini düşünmek her şeyden önce bugün bütün dünya memleketleri için...

Bu tezaürün ikinci bölümü: 5 milyon kilo tahliyesinin anlaşılmasıdır. İsmet Paşa'nın bu tezaürü kabul etmesi...

Dünya buhranı herkesin tahminleri geçen tezaürlerle oluncak şekilde hadi şifirler arzederken...

Diğerleri esasen bu tezaürün bizzatini İsmet Paşa'nın bu tezaürü kabul etmesi...

Kendi memleketimize itibarlı bir cümlede teftiş ettiğimize dünya dedi...

Buhranın bizim memleketimize de tesiri ve soruları sorduk. Çünkü...

Yazının imtihan derecesinde idi. Buhranın birde teşvik oluncak...

Ankara Hukuk Fakültesinde.

İsmet Pş. mezunlara diplomalarını verirken mühim bir nutuk söylediler. İsmet Pş. nutuklarında hukuk inkılabımızın büyük manasını anlattı, devletin siyasetine dair izahat verdi.

Ankara 5 (Huzarı) - Bugün Ankara Hukuk Fakültesinin diploma verilişinde...

İsmet Paşa'nın Nutukları. İsmet Paşa'nın bu nutuklarında hukuk inkılabımızın büyük manasını anlattı...

Mevazım Heyeti Vekile arasında, meclisten, büyük meclisten ve meclisten ekin mezunlarından...

İsmet Paşa'nın Nutukları. İsmet Paşa'nın bu nutuklarında hukuk inkılabımızın büyük manasını anlattı...

Vekillerin teftiş seyahati

Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor.. Maarif Vekili de Garbi Anadolu marifini teftiş için bugün İzmir'e gidiyor

Ankara 5 (Telefon) - Vekillerin teftiş seyahati. Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor..

Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor.. Maarif Vekili de Garbi Anadolu marifini teftiş için bugün İzmir'e gidiyor

Ankara 5 (Telefon) - Vekillerin teftiş seyahati. Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor..

Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor.. Maarif Vekili de Garbi Anadolu marifini teftiş için bugün İzmir'e gidiyor

Ankara 5 (Telefon) - Vekillerin teftiş seyahati. Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor..

Şükrü Kaya B. dün geldi yarın cenuba gidiyor.. Maarif Vekili de Garbi Anadolu marifini teftiş için bugün İzmir'e gidiyor

30 güzide arasında bir anket: 2

Selim Sırrı Bey çıplak gezmeye muhalif değil.. «Müsaade edilse sokaka çıplak çıkacakların birincisiyim» diyor

Ankara 5 (Telefon) - Selim Sırrı Bey, 30 güzide arasında bir anket yaptı. Selim Sırrı Bey, çıplak gezmeye muhalif değil..

Selim Sırrı Bey

Prof. Yansen'i takdir!

İstanbul mühendislerinin tenkitleri Ankara'da teessir karşlandı. İstanbul'un planını da Prof. Yansen'in Yapması muhtemeldir

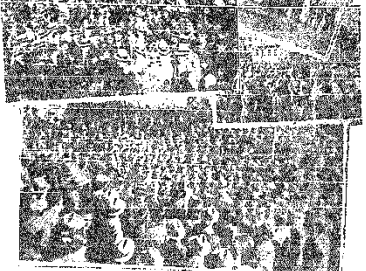
Ankara 5 (Telefon) - Elyazın Ankara'da bulunan mühendislik müessesesi profesör Yansen hakkında teessir ve tenkitler karşlandı.

Prof. Yansen

Kıbrıs'ta isyan hareketi

Asiler hükümete ait depoları yakıyor, Karakolları tahrip ediyorlar

Atina gazetelerinde Kıbrıs'ta isyan hareketi...

Atina gazetelerinde Kıbrıs'ta isyan hareketi. Asiler hükümete ait depoları yakıyor, Karakolları tahrip ediyorlar.

Tahribatlarımız

Bugün merasimle sancak çekilecek. Milli Müdafaa Vekili bu sabah şehrimize geliyor

Ankara 5 (Telefon) - Milli Müdafaa Vekili Zeki Bey, Ali Şah Paşa ve Bahriye Müstear Mehmet Ali Bey İstanbul'a hareket ettirildi.

Limanımıza gelmek üzere İthalatın hareket eden «Dünya» ve «Sakarya» tahribatlarımız bugün...

İnhisarlarda

Birer mübaya komisyonu teşkil ediliyor

Ankara 5 (Telefon) - Tütün ve Müstahab tahribatlarının nispeten...

Müstahab tahribatında da aynı şekilde bir komisyon teşkil oluncaktır.

Geçmişten Günümüze Kıbrıs Kültür Yaşamı İçinde Lefkoşa Şehrinin Yeri ve nemi

Havva TEKİN
Araştırmacı- Yazar / Ankara

Giriş

Bir ada başkenti oluşunun yanı sıra çok sık ve farklı uygarlıklar tarafından fethedilen Lefkoşa Şehrinin kültürel ve sosyal yapısını ele alırken adanın ve Lefkoşa'nın tarihi coğrafik ve siyasi yaşamına da göz atmak gerekmektedir. Bu bize konuyu daha derinden ve çok yönlü kavrama kolaylığı sağlayacaktır.

Ledra Lefkoşa Olurken

Bugün Lefkoşa olarak adlandırdığımız bölgedeki insana dair ilk yerleşim yapılan arkeolojik kazılar gösteriyor ki Neolitik ağ'da gerçekleşmiştir. Arkeolojik bulgular Kıbrıs'ta ilk yerleşimin M. . 7000 e tarihlendiğini söylemektedir. Mezopotamya ve Anadolu'dan gelen ilk yerleşimcilerin ardından, M. . 6000 de yeni yerleşimcilerin gruplar halinde adaya geldiği düşünülmektedir.

Lefkoşa'nın neolitik dönem bulguları ise yaklaşık olarak M 3000-4000 yıllarına tarihlenir.

Şehrin bugünkü Lefkoşa Şehrinin güney batısında tepelik bir bölgede M.. 1050'de kurulduğu ve bulunduğu bölgenin ilk adı olan "Ledra" ismiyle var olduğu bilinmektedir. "Ledra" adının, "Ledrae" "Ledras", "Ledron" ve "Letra" olarak da yazıldığı bilinmektedir.

Şehrin, adadaki diğer Şehir krallıklarının arasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılar sırasında M.. 4. yüzyılda yazılmış ve Ledra'da Afrodite adanmış bir tapınağın varlığını gösteren Yunanca bir yazıt aynı zamanda Şehrin refah ve gelişmişlik düzeyine dair bilgiler de sunmaktadır.

Fakat Ledra M.. 330 civarlarında küçük bir köy olacak kadar gözden düşmüş ve nüfus kaybına uğrayarak klmştir. Şehir depremler ve savaşlar nedeniyle yıkılınca M. 280 yılında Mısır hanedanı I. Ptolemy'nin oğlu Leucus tarafından tekrar inşa edilir.

Şehre "beyaz tanrıların Şehri" anlamına gelen "Lefkotheon" (Λευκθεον - adı verilir. Bu adla anılan Şehir zaman zaman eski adı olan "Ledron" ve Şehri yıkılışından sonra yeniden inşa eden kralın adı ile Leucus" (Λευκυς) olarak da anılmıştır.

Bir keşiş ve aynı zamanda bir yazar olan St. Neophytos, 1176 yılı civarlarında verdiği bir vaazından söz ederken Lefkoşa'dan "Leucopolis" (Lefkopolis - Beyaz Şehir) olarak bahsetmiştir.

Yunanlı bir coğrafyacı ve kaşif olan Hierocles, de Synekdemosis (Vademeccum) adıyla 7. Yüzyılda kaleme aldığı kitabında Şehirden Lefkousia (Λευκουσία) olarak söz etmektedir.

Erken Bizans döneminde, Şehre bölgede bulunan kavak ağaçlarından esinlenerek kavak koruluğu anlamına gelen "Lefkon" ismi de verilmiştir. Şehrin Avrupa dillerinde "Nicosia" ve benzeri Şekillerde kayıtlara geçmesi hakkında çeşitli iddialar vardır.

Sicilya'dan Sindaco isimli bir yazar, Şehrin "Nicosia" ismini Sicilya'daki "Nicosia" isimli kasabaya dayandırmaktadır. Yazara göre, bu kasabadan gelen kral Tancred Kıbrıs kuşatması sırada I. Richard'ın yanında yer almış ve Şehri kendi kasabasının adı olan Nicosia olarak adlandırmıştır. Bir diğer iddia ise "Nicosia" adının Şehir halkının 1192'deki Tapınak Şövalyeleri'ne karşı isyanı sırasında ortaya çıktığıdır.

Şehrin adının 10. Yüzyıldan sonra lefkousia veya Lefkoşa olarak anılmaya başlandığı görülür.

Osmanlı belgelerinde "Lefkoşa" veya "Medine-i Lefkoşa" olarak geçmektedir.

Bunun yanı sıra 1570 yılında Lefkoşa'nın fethine ilişkin bir mektupta şehrin adı "Lefkoşı" olarak da geçmektedir. Kâtip Çelebi ise, şehirden (günümüzde de bazen kullanılan) "Lefkoşe" adı ile bahsetmektedir.

Lefkoşa Kıbrıs adasının merkezi bir noktasında, Mesarya Ovası'nın orta kesimlerinde yer almaktadır. Sıcak, yarı kurak bir iklime sahiptir. En sıcak aylar temmuz ve ağustos olup en soğuk aylar ocak ve şubattır. En çok yağış alan ay ise ocaktır. Lefkoşa, adanın en sıcak yerlerinden biridir. Lefkoşa şehrinin özellikle Kanlı dere başta olmak üzere dere kenarındaki kesimleri büyük bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Bitki örtüsü açısından zengin olan şehrin 12.5 km çapında bir alanındaki derelerde yapılan bir araştırmada, 62 farklı familyaya ait 185 farklı bitki türü tespit edilmiştir. Bunların içinde dört endemik ve 16 nadir görülen tür de bulunmaktadır.

TARİH ÖNCESİ KIBRIS ADASI

Kıbrıs Adası'nda tarih öncesi döneme ait ilk yerleşimin yaklaşık olarak M.Ö.10.000 ile M.Ö. 9000 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir. Adadaki ilk insanların, Neolitik yani Yeni Cilalı Taş Devri'nde (M.Ö. 8500–3900) buralarda yerleştikleri düşünülmektedir. Adanın ilk yerleşimcilerini oluşturan insanların Anadolu'nun güneyinden geldiği tahmin edilmektedir. M.Ö. 7000 -6500 yılları arasında, Suriye ve Filistin'den adaya göç edenlerin de katılımı ile adadaki insan yerleşimleri artmıştır. Adanın ilk yerleşimcilerinin Anadolu'dan geldiğini güçlendiren ise adanın kuzeyinde ve Karpaz bölgesinde yapılan kazılarda elde edilen pişmiş toprak kaplar ve benzeri objelerin Anadolu'da Hacılar ve Çatalhöyük Neolitik devir yerleşim yerlerinde bulunan objelerle benzerlik göstermesidir. Bu açıdan Kıbrıs, ilk insana dair bilgiler ve bulgular açısından da son derece önemlidir.

LEFKOŞA ŞEHRİNDE TARİH

Lefkoşa, Erken Bizans döneminin sonlarına doğru önem kazanmaya başlamıştır. 7. yüzyılda, Arap akınları sırasında Lefkoşa, adanın başkenti olmuştur. 1191 yılında I. Richard'ın ardından Tapınak Şövalyeleri adayı satın alıp egemenlik kurdukları dönemde de Lefkoşa adanın başkenti olmayı sürdürmüştür. Şehirde bir yıl sonra, 1192 de çıkan isyan şövalyeler tarafından bir katliamla bastırılmış olsa da Templar şövalyeleri adayı Lüsignanlara satarak adayı terk etmiştir.

Şehirdeki en eski tarihi yapılaşmanın 1192 yılından sonra Lüsignan döneminde başladığı tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. O güne dek sur bulunmayan şehirde, bu döneme tarihlenen uzun ve güçlü surlar da yine Lüsignanlar döneminde inşa edilmiştir. 11. Henry tarafından tamamen surlar içine alınan Lefkoşa şehri, bu dönemde oldukça gelişmiştir.

Lefkoşa tarihi boyunca pek çok deprem tarafından hasara uğratılmıştır.

1222 Kıbrıs depremi şehirde önemli ölçüde yıkıma ve büyük zarara yol açmış, ardından 1330'da şehirde yaşanan sel felaketi nedeniyle üç bin kişi hayatını kaybetmiştir.

Bunların yanı sıra, şehir 1373'te Cenevizliler, 1426'de Memlükler ve 1489 yılında da Venedikliler tarafından ele geçirilmiş ve yağmalanmıştır.

Kıbrıs tarihini incelerken adanın adeta kaderi gibi duran bu el değiştirmenin sürdüğü ve Venediklilerden sonra bu kez de Osmanlıların adaya yöneldiği görülür.

Osmanlı imparatorluğu adayı almaya niyetlenmesi 1570 yıllara denk gelmektedir. Osmanlı'nın adaya saldıracağını öğrenen Venedikliler, Osmanlıların adayı fethinden hemen önce, surları yeniden yapılandırmışlar güvenlikleri için yeni planlamalarla Lefkoşa surların mesafesini sekiz milden üç mile indirmişlerdir. Yeni surların dışında kalan tüm binaları yıkan Venediklilerin, Kıbrıs'ın ve Lefkoşa'nın en önemli derelerinden biri olan Kanlı dere güzergahının da bu dönemde değiştirmiş olduğu iddia edilmektedir. (Bir diğer iddiaya göre ise, derenin güzergahını değiştiren Osmanlılardır ve şehir sellerden kurtarmak için bunu yapmışlardır.)

Venediklilerin tüm planlama ve inşaatları sonuç vermemiş, güçlendirilen surların sağlamlığı, Lefkoşa'nın düşmesini engelleyememiştir.

9 Eylül 1570 tarihine kadar direnen şehir surları başlatılan yeni bir hücuma dayanamamış ve 20 bin kişiiden fazla olan Osmanlı birlikleri Lefkoşa'yı fethetmiştir.

Osmanlı döneminde fethedilen yerlere Türklerin yerleştirilmesi anlayışı bir devlet politikası olarak hep var olduğundan, 1572'de tüm adaya olduğu gibi Lefkoşa'ya da Türk nüfusun yerleştirilmesine başlandı.

Lefkoşa, Osmanlı döneminde ilk olarak "Dağ Kazası" adındaki bir kaza merkezi olarak Kıbrıs Eyaleti'nin başkentliğini yaptı ve daha sonra bir sancak oldu. Bu dönemde, Lefkoşa -Larnaka yolu yapıldı. şehre giriş kapıları da o günlerde güvenlik açısından hayli önemliydi. şehrin kapıları gün doğumunda açılıp gün batımında kapatılmaktaydı.

Vali, Kadı, Mütercim Tercüman ve Rum Başpiskoposu gibi şehrin sözü geçenleri Lefkoşa'da ikamet ediyordu.

Başkentte yaşayan Türk Rum Ermeni ve Maronit'lerin yanı sıra, şehrin başkent oluşu ve adanın merkezinde korunaklı ve özel bir yere sahip oluşu nedeniyle çeşitli milletlerden asilzadeleri de barındırmaktaydı.

Osmanlı devleti tarafından adaya yerleştirilen halkın içinden aile yapısı, mali güç ve eğitim düzeyi diğerlerinden farklı ve kentli özelliğe yakın olanlar Lefkoşa'da yaşamaktaydı.

Bu da şehrin hem adada yaşayanlar hem de dışarıdan çeşitli nedenlerle adaya gelenler tarafından özel olarak algılanmasını sağlıyordu.

Kıbrıs tarihinde çok uzun süredir başkent olma özelliğini sürdüren Lefkoşa, diğer kasabalara göre her zaman farklı algılanan bir yer olma özelliği taşımaktaydı.

Var olan yerli nüfusa eklenen yeni Müslüman nüfusla kısa sürede kalabalıklaşan şehirde buna bağlı olarak sosyal yapı da değişmeye başladı.

LEFKOŞA'DA OSMANLI İZLERİ

Lefkoşa'da adanın fethi sırasında şehit düşen paşaların ve beylerin adları çeşitli mahallelere verilmiştir.

Arap Ahmet Paşa, Haydar Paşa, Korkut Efendi, Ak Kavuklu, Abdi avuş, Ömeriye, Karamanzade, gibi mahallelerin yanı sıra yabancılardan çoğunlukta olduğu Ayios Lukas, Ayios Andreas, Ayia Sofya gibi mahalleler de bulunmaktaydı.

Bunların yanı sıra İplik pazarı, Tabakhane, Tophane, Nbethane gibi özelliklerinden ötürü verilmiş mahalle isimleri olduğu görülmekteydi,

Eski Lefkoşa diye adlandırdığımız bu mahallelerin kimilerinde ismi ile anılan meslekler de yapılmaktaydı.

Basmacılar mescidi, Kuyumcular sokağı, Çangar sokağı, İplikiler, Hayvan pazarı, Kazancılar arşısı, gibi mesleklerin ad verdiği sokaklar vardı.

Arasta, Ermu, Lidra gibi sokaklar tanınmış arşılarıyla anılmaktaydı, Bu sokakların yan tarafındaki diğer sokaklarda çeşitli zanaatkarların kendi dükkanlarında zanaatlarını yaptıkları dükkanları bulunmaktaydı.

KIBRISIN TİCARİ MERKEZİ LEFKOŞA...

Birçok idari kurumun başkentte bulunması, Osmanlı dönemi öncesi piskoposların, zenginlerin ve asillerin yaşadığı yer olması her zaman şehre ayrı bir özellik, üstünlük sağlamıştır.

1340 yılında Lefkoşa'yı ziyaret eden Alman rahip Ludolf Lusignan sülalesinin yönetimindeki bu zengin şehri övgüyle anlatır.

1767 yılında Larnaka'ya görevli olarak gelen İtalyan rahip Giovanni Mariti tarafından adadan ayrıldıktan sonra yayınlanan ve daha sonra İngilizceye çevrilen “Kıbrıs Adasında Yolculuklar” adlı eserde özellikle Lefkoşa'ya özel bir yer vermektedir. “

Osmanlı imparatorluğu egemenliğine girdiği 1571 yılından sonra da Lefkoşa, adalı kimliğinin getirdiği özellikleri taşımayı sürdürdü.

Yeni yerleşen halk ve yerli halk bütün farklılıklara rağmen, kısa sürede birlikte bir yaşam sürdürmeyi benimsedi.

1571 yılında Osmanlı imparatorluğunun yönetimine giren Lefkoşa diğer yerleşim yerlerine göre daha farklı bir insan topluluğunu barındırmaktaydı.

Osmanlı devletinin adadaki son yüzyılına dek gözle görülen ve şehrin güvenliğini, düzenini, yaşayan insanların huzurunu bozacak nitelikte olaya rastlanmadığı görülmektedir. Aksine birçok mahallede yan yana evlerde komşuluk ilişkilerini düzeyli, içtenlikli ve saygıyla yürüten ailelerden söz etmek gerekir. Birçok mahallede camilerin yanında kiliseler olduğu ve herkesin dinini rahatça yaşadığı görülürdü.

Surlar içi diye anılan ve eski Lefkoşa olarak adlandırabileceğimiz bölgedeki mahallelerden Söz ederken Araplar camisinin hemen yanındaki Faneromeni kilisesinden ve Ak Kavuk mescidinin yanındaki Ay Luka kilisesinden söz etmek gerekir. Dükkanlar Önü camisinin arkasında

Ermenilere ait kilise ve onun sağ yanında bulunan Katolik kilisesi de o dönemin yaşam ve din anlayışı hakkında bize aydınlatıcı bilgi vermektedir.

Lefkoşa şehrinin çeşitli mahallelerinde yaşayan Hristiyanlar, Maronitler ve Ermeniler uzun yıllar şehrin sosyal yaşamına hatırı sayılır bir renk katmışlar bunun yanı sıra ekonomik yaşamda da hatırı sayılır bir güç ortaya koymuşlar ekonomide söz sahibi olmuşlardır.

Lefkoşa'nın ekonomik yaşamında iş ve emek gücü olarak hayli önemli yeri olan bu halklar, Müslüman halkın icra ettiği kimi mesleklere bile bir süre sonra vakıf olarak varlıklarını güçlendirmişlerdir. Bunun bir nedeni de Müslüman halkın bu mesleklerin ihtiyacı olan ustaları yetiştirmemiş olmasıdır.

Osmanlı imparatorluğunun gerileme döneminin ardından başlayan çöküş dönemi 1870 li yıllara gelindiğinde

Kıbrıs, sömürge yönetimi konusundaki başarısı ile ün yapmış olan (!) İngilizlerin dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Diğer bunaltan koşullar yanında maddi sıkışıklık da yaşayan ve yönetme yeteneği konusunda zafiyet yaşamakta olan Osmanlı devletinden Kıbrıs adasını kiralama fikriyle hareket eden İngilizler önce kiraladıkları adayı bir süre sonra da işgal edeceklerdi...

MESLEKLER YAŞAMLAR VE İNSAN

Dönemin hatırı sayılır birçok mesleği bu sokaklarda yapılmakta ve halkın ihtiyaçları yanı sıra şehre alışveriş için gelen tüccarların, köylülerin de ihtiyaçları karşılanmaktaydı.

Bu meslekler arasında bugün yerini başka mesleklere bırakmış, eski dönemlerden farklı bir görev üstlenmiş meslekler olduğu gibi, değişen ve farklılaşan yaşam koşullarına ayak uyduramayan, direnemeyerek kaybolup gitmiş meslekler de karşımıza çıkmaktadır.

Lefkoşa'daki yaşamı irdelerken karşımıza çıkan bu mesleklere kısaca göz atacak olursak; Aktarlık, Yemenicilik, Sabunculuk, Mumculuk, Kalaycılık, Gelin Onarıcılığı, Çangarlık, Saraçlık, İplikçilik, Semercilik, Tuzculuk, Ciltçilik, Hasırcılar, Dokumacılık, çanakçılık, gümüştülük kazazlık, Keçecilik, Mühür ve Klişe ustalığı, Oymacılık, Fescilik, gibi meslek gruplarını saymak gerekir. Bugün imalatı fabrikalaşmış olan sabun, mum, tuz, iplik, dokuma ve daha birçok alandaki ürünün meslek ustaları artık tarihe karışmış bulunmaktadır.

Bu mesleklerden bazıları ise o dönemde yapılan özel mesleklerdir.

Çangarlık, Saraçlık, Fescilik, Gelin Onarıcılık, Snnetçilik Yemenicilik gibi meslekler bu özellikleriyle tarihteki yerlerini almışlardır.

Çangarlık: Özellikle köylülerin ve özel yapım çangarları giymeye meraklı zengin ağaların kullandığı, yerli deriden imal edilen, dize kadar uzanan, tabanı ve taban çevresi çivili çizmelere verilen addır.

Lefkoşa'da yalnızca Rum ustalar tarafından yapılan Çangarları yapan ustaların çalıştığı Çangar sokağı, bu meslekten ismini almıştır.

Yemenicilik: Bir tür hafif ayakkabıya verilen addır. Bu ayakkabı çoğu kez bağcıklarla bacağa bağlanmaktaydı.

Gelin Onarıcılığı: Düğünlerde gelini ve gelinin yakınlarını saç makyaj ve giysi süslemesi ile törene hazırlayan kadınlara verilen addır.

Gelin onarıcılar ihtiyaç olduğunda sünnet çocuklarının giysilerini ve odalarını da düzenleyip sslemekteydiler.

Bazı kaynaklarda gelin onarıcılarının toplumda hatırı sayılır kadınların cenazelerini ve tabutlarını da süslediği belirtilmektedir. 1970 li yılların başına dek süren bu meslek de yerini kuafrlere bırakmıştır.

Kalaycılık: Bakır mutfak kap kacağını kalaylayan meslek grubuna verilen addır.

Hasırcılık: Evlerde ve iş yerlerinde ihtiyaç olan yer ve minder hasırlarını imal edenlerdir. Onlar da diğer imalatçılar gibi tarihe karışmışlardır

Kazazlık: İpek böceği yetiştiriciliği de Lefkoşa esnafının uzun zaman önem verdiği meslekler arsında yer almıştır.

Debbağlık: Deri krk ve benzeri hayvan ürünlerinin her tür işlenişi olan bu meslek grubu da Lefkoşa'nın tabakhane semtinde gözde mesleklerdendi.

Bu mesleklerin yanı sıra günün ihtiyaçları doğrultusunda halkın uğraştığı zannatler ve meslekler de vardı. Bıçakçılık, Boyacılık, Pabuççuluk, Aşçılık, İmamlık, Hallaçlık, Tfekçilik, Dellaklık, Yorgancılık gibi

LEFKOŞA'DAKİ SOSYAL YAŞAM ALANLARI

Lefkoşa'nın meslek gruplarını ilgilendiren ve şehrin alışveriş ve ticaret düzenini olumlu yönden etkileyen hanlardan ve kahvelerden de yeri geldiği için söz etmek gerekir.

HANLAR: Konaklamak ve dinlenmek için kullanılan çok odalı bugünün butik otelleri niteliğinde olan yapılarıdır. Büyük avlulu bu hanlar hayvanları ile gelen tüccar ve köylülerin de kaldığı dinlendiği geceyi geçirdiği yerlerdi. Alışveriş ilişkilerinin kurulduğu, dostlukların olduğu, mal takaslarının yapıldığı, para hesaplarının görüldüğü bu hanların en önemlilerinden biri de Lefkoşa'nın en büyük hanı olan ve Büyük Han olarak anılan handır.

Büyük Han : Büyük Han, adadaki en gelişmiş mimari eserlerden biri olup, günümüzde yre mutfaklarından örneklerin sunulduğu, sergiler, antika ve geleneksel eşya satışı yapılan, gölge oyunları gibi çeşitli etkinliklerin yer aldığı bir kültürel merkezine dönüşmüştür.

Büyük hanın dışında, Deveciler hanı, Kumarcılar hanı gibi isimlerle anılan diğer hanlardan da söz etmek gerekir. Bu hanlar barındırdıkları özelliklerden ötürü, Lefkoşa'nın tarihi içinde önemli sosyal yaşantılara tanıklık etmişlerdi.

KAHVELER

Kahveler de Lefkoşa'nın sosyal yaşamını renklendiren mekanlar arasında yer almaktaydı. Erkeklerin iş çıkışı uğradıkları, şehre gelen köylülerin dinlenmek zaman geçirmek ve sohbet etmek amacıyla kullandıkları bu buluşma yerleri olan kahvelerde, dönemin sosyal yaşamına, siyasi

gelişmelerine, ekonomik duruma dair fikir sahibi olunur, sohbetler yapılırdı. Kahvelerin bunun dışında üstlendiği önemli görevlerinden biri de çeşitli meslek gruplarının iş adresi gibi olmasıydı. Hamallar, işçiler, arabacılar, sünnetçiler, imamlar, çalgıcılar bu kahvelerde bulunurdu. Saç ve sakal traşı için kahvelere gidip hizmet veren diş çeken berberler bile bu kahveleri kullanmaktaydı. Kuyumcuların, tüccarların, kaptanların, gezginlerin gittiği kahveler de bilinirdi. Esnaf kendi beğenisi ve tercihi olan kahvelere uğrardı.

Bir sosyalleşme ve görüşme mekanı olan kahvelerde köylerden gelenler kasaba havasını soluyor, birbirlerinden haber alma fırsatı buluyor, evlilik hazırlıkları, doğum ve ölüm haberleri, düğün ve sünnet tören haberleri ve davetlerinin ulaştırıldığı bu mekanlar insan ilişkilerinde toplumun haber alma merkezi gibi çalışmaktaydı.

Kahveler kış gecesi eğlenceleri için de kullanılmaktaydı Karagöz Hacivat gibi gölge oyunları sergilenir ve zaman zaman masalla, destanlar okunurdu.

Köylülerle kasabalılar arasında ilişkiyi ve iletişimi, sohbet ortamını birbirlerinin yaşamına dair bilgi ve haberleri öğrendikleri bu mekanlar da 1970 li yılların başına dek önemini korudu.

HAMAMLAR

Kahveler kadar olmasa da hamamlar da Lefkoşa'nın sosyal yaşamında bir tür eğlence ve sohbet ortamı yaratmaktaydı. Kız beğenmek için, gelin hamamı yapmak için bu hamamlar tercih edilirdi. Ailelerin, komşuların beraberce gittiği hamamlar da kadınlar için hem temizlik hem de sosyalleşme mekanlarıydı.

ÇEŞMELER

Sudan söz ettiğimiz zaman hiç kuşkusuz çeşmelerden de söz etmek gerekir.

Bir ada olmasına karşın Akdeniz'in kavuran sıcaklığına karşı önemli bir ferahlık sağlayan su ve suyu sağlayan çeşmeler Lefkoşa'da hatırı sayılır bir öneme sahipti.

Lefkoşa'da her mahallenin yaşayanlarına ait bir ibadet yeri olduğu gibi, her mahallenin kendi çeşmesi de bulunmaktaydı.

Çeşmeler birçok şehir için olduğu gibi Lefkoşa için de son derece önemliydi. Çeşmeler mahalle halkının ihtiyacı için her zaman bakımlı ve sağlıklı tutulurdu. Çeşmelerden evlere testilerle taşınan sular içme suyu ihtiyacını gidermek için, kuyusu olmayan evlerde ise hem içme suyu hem de temizlik amacıyla kullanılmaktaydı.

Lefkoşa'nın kimi mahallelerinde bulunan konaklar ve cumbalı iç bahçeli evlerin bazıları diğerlerine göre çok daha büyüktü. Bu büyük konakların bahçeleri de oldukça büyüktü.

Bu konak bahçelerindeki kuyuların suladığı ağaçlar ve sebze alanları da evlerin ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Bahçesi çok büyük olan kimi konaklardaki çok büyük süs havuzlarından ve orada yetiştirilen balıklardan da söz etmek gerekir.

Eski anlatılara göre içine bir veya iki ev kurulabilecek büyüklükte havuzların olduğu konaklar vardır. Bu bilgi Lefkoşa'nın geçmiş yaşamı hakkında bize hayli önemli bir fikir vermektedir.

CAMİLER

Camiler de Kıbrıs'taki Müslüman Türk halkının dini koşullarını yerine getirdikleri yerlerdir. Din ve millet bağı le bağlı insanların bir araya gelmesini sağlaması açısından oldukça önemlidir. Halkın namazlarda, kuran ve mevlit okumaları sırasında, bayramlarda, ölüm haberlerinin duyurulmasında ve cenaze işleri için kullandığı, birbirleriyle iletişim kurdukları sevinçle ve kederi bölüştükleri mekanlar olarak dikkat çekmektedir.

Lefkoşa'da Osmanlı fethi sonrasında kiliseden camiye çevrilmiş olan birçok cami vardır.

Arap cami, Haydar Paşa cami, meriye Cami, Selimiye cami, Debbağ cami ve Yeni cami bugün ayakta kalan ve bilinen camilerdir.

Bunların dışında Osmanlı tarafından yaptırılmış Bayraktar cami ve İngilizler tarafından 1845 yılında inşa ettirilmiş Arap Ahmet paşa cami sayılabilir. Bizans stili ile yaptırılmış olan bu cami avlusunda Kamil Paşanın mezarı bulunmaktadır.

Lefkoşa şehri kentleşme açısından iki bölüme ayrılır, bunlar eski Lefkoşa, surlar ii (surların içinde kalan bölge) ve yeni Lefkoşa'dır (surların dışında sonradan inşa edilmiş bölge)

Eski Lefkoşa'daki evlerde cumba yaygın bir özelliktir.

TÜRBELER

Kıbrıs adası Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra dini yapılar ve kutsal yaşam algısı da yeniden biçimlenmiştir.

Kıbrıs'ın fethi sırasında şehit düşen veya adada bir vesile ile yaşamını yitirenlerle, halkın kerametine inandığı ve saygısını kazandığı kimselere ait mezar ve türbeler dikkati çeker.

Bu dönemde hem dini açıdan hem de sosyal yaşam ilişkileri içinde halkın gözünde son derece önemli bir yer tutan bu mezar ve türbelerin bakımı, temizliği ve onarımı özenle yapılmakta ve ibadetlerle saygıda kusur edilmemeye çalışılmaktaydı.

Haşmet Gürkan eski Lefkoşa anılarını anlatırken bu türbelerden birinin bakımını yapan ve akşam kandillerini yakarak orada huşu içinde dua eden anneannesinden söz ederken bize aynı zamanda sosyal yaşam ritüellerinden de söz etmiş ve bilgi vermiş olur.

Bu türbelerin örtüleri temiz tutulması ve buralarda ibadet ederek orada yatanın ruhuna dua edilmesi geleneği uzun yıllar yaşatılmıştır.

KIBRIS'TA İNGİLİZ DÖNEMİ VE SONRAKİ SİYASİ DEĞİŞİKLİKLER

Kıbrıs kültür yaşamına uygarlıkların etkilerini konuşmaya başlamadan önce uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde olan ve Osmanlı kültürünü yaşayan halkın, Osmanlı devletinin gerilemeye başladığı dönemde İngiliz idaresiyle mecburen tanışmasından da söz etmek gerekir.

Osmanlı'nın Kısa bir süreliğine diyerek İngilizlere kiraladığı ve sonrasında da onlar tarafından işgal edilmesini engelleyemediği Kıbrıs, 12 Temmuz 1878 yılından İngilizler tarafından yani Birleşik Krallık tarafından yönetilmeye başlandı. Bu yönetim, 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne dek sürdü. Bu süreç yalnız idari anlamda değil, İngiliz yönetiminin kendi uygarlığını yerleştirme ve benimsetme çalışmaları açısından de değerlendirilmelidir. Adaya kendi yönetim ve yaşam anlayışlarını yerleştirme kararlılığı ile hareket eden İngilizler, 1882 yılında Lefkoşa Belediyesini kurdu. Bu tarihten başlayarak Birleşik Krallık yönetimindeki Lefkoşa, surların dışında da bir büyüme kaydetmeye başladı. 1930 lu yıllarda iyice belirgin hale gelen bu büyüme on yıllık süreçte hatırı sayılır bir genişlemeye ulaştı. şehrin dışına rahat bir ulaşım sağlayabilmek için, 1879'da Baf Kapısı'nın, 1931'de Girne Kapısı'nın ve 1945'te Mağusa Kapısı'nın yan taraflarındaki surlar kesildi. 1905 yılında Büyük Kaymaklı bölgesinde bir tren istasyonu inşa edildi ve Lefkoşa'ya tren seferlerine başlandı. Bu uygulama 1955 yılına kadar devam etti. 1912'de Lefkoşa'ya ilk kez elektrik getirildi. Yine bu dönemde İngiliz yönetimindeki şehirde kanalizasyon şebekesi temizlendi ve yollar yenilendi.

Bütün bu çalışmalarla Kıbrıs halkı adım adım İngiliz tarzı bir yaşama doğru yöneltilirken, bu idareyi adaya yerleştirme kararlılığında olan İngiliz idaresi hem Türk Hem de Rum halklarını baskıcı bir tutumla kendine itaate zorluyordu. İngiliz yönetiminde bu baskıcı yaşamaya alişmaya çalışan adada ilk büyük gerilim 17 Ekim 1947 de yaşandı. 17 Ekim günü şehre enerji sağlayan elektrik santralinde büyük bir patlama meydana geldi. nce İngiliz Ve Rumlar arasında başlayan gerilim bir süre sonra Rumlar ve Türkler arasında da patlak verdi.

Rumların önce Türklere karşı, ardından da İngiliz yönetimine karşı 1931 yılında başlattıkları isyan ve gerçekleşen şiddet hareketleri, 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs'ta yeni bir yönetim doğuracak olan zamanın da başlangıcıydı. 1960 yılının 16 Ağustosunda varılan anlaşmalar sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Bu adadaki İngiliz egemenliğinin de sona ermesi anlamına geliyordu. Kıbrıs siyasi yaşamında çok kısa bir süre varlık gösteren Kıbrıs Cumhuriyeti sadece üç yıl yaşayabilmiştir. 1950 li yıllardan itibaren tırmanan şiddet hareketlerine kalıcı barışçı bir çözüm olması düşüncesi ile kurulan cumhuriyet, Türklere uygulanan şiddetin kısa süre içinde yeniden ortaya çıkması ve tırmanması ile anlamını yitirmiş ve kağıt üzerinde hükümsüz kalmıştır.

Kıbrıs'taki gelişmeler 28 Aralık 1967 tarihinde Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin kurulmasını gerekli hale getirmiş, kurulan bu devlet, 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti' ne yerini bırakmıştır. Kıbrıs Türk Federe devleti de yerini 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine terk etmiştir.

Lefkoşa'nın günümüze gelinceye dek hem üzerinde yaşattığı uygarlıklar hem de bu uygarlıkların adada bıraktıkları kültür izleri şehrin değişimini de önemli oranda etkilemiştir. Bu değişim bir ortaçağ kasabası iken gezginlerin betimlemelerinde masalsı bir havayla bize aktarılan Lefkoşa olmaktan çıkmış günümüz koşullarına ayak uydurmaya çalışan bir ada kentine dönüşmüştür. Bu dönüşüm özellikle değişen dünya ticaret anlayışlarının, sanayi ve teknolojik gelişmelerin insan yaşamına egemen olan farklılıkları nedeniyle Akdeniz'de önemli bir ticaret adası olan Kıbrıs için hiç iyi olmamış, adanın özellikle de başkent Lefkoşa'nın ticari canlılığı büyük oranda sona ermiştir.

Osmanlı devletinin bu dönemde adayı İngiliz yönetimine kiralaması ile de ada bambaşka bir medeniyetin yönetimine girmiştir. Adada varlık gösteren Maronit, Ermeni, Yahudi, Arap gibi etnik grupların yanı sıra ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Müslüman Türkler ve Hristiyan Rumlar bu yönetim değişikliğinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Batı uygarlığı ile doğu uygarlığının farklı anlayış ve yönelişlerinin yarattığı çelişki, adada yaşayan özellikle Müslüman Türk halkının üzerinde çok farklı ve çelişik etkiler yaratmıştır. Öyle ki, batılı yaşam tarzının doğulu kültürlerle göre daha rahat ve özgür olan sosyal yaşamı, özellikle kadın erkek yaşamında bir süre sonra ağırlıklı olarak hissedilmeye başlanmıştır.

Tarihi ve sosyal açıdan önemli bir merkez ve devinim noktası olan Lefkoşa şehri, özellikle de kültürel gelişmelere ve değişimlere açık yapısı ile her zaman dikkat çekmiştir. Bu dönemde şehirde bulunan din adamlarının ve mülki amirlerin de bu kültürel gelişmeleri ve değişimleri teşvik etmiş olmaları da hayli ilginçtir.

Ahmet An'ın "Kıbrıs Türk Toplumunun Geri Kalmışlığı" (1892-1962) adlı yapıtındaki ifadelerden, o dönemin ruhunu ve koşullarını anlamak mümkündür.

... "Türk toplumunun siyasal olduğu kadar kültürel, ekonomik ve sosyal tarihi hep yeniliğe, ilerlemeye yatkın bunlara açık tutum ve özlemlerin de tarihidir. Toplumun bu tavır ve özlemlerini de çoğu kez tutucu olmaları beklenen Müftüler, hacılar, hocalar, kadılar ve kasaba eşrafı dile getirip onların gerçekleşmesinde öncülük edip özveriyle çalışmışlardır."

"Kıbrıs'ın Sisli Geçmişi" adlı kitabında rahmetli Haşmet Muzaffer Gürkan da, "Eğitim Tarihimizden Bir sayfa" adlı bölümde aynı saptamayı dile getirmektedir. (Sözü edilen yıllar 1860'lı yıllardır)

... " O dönemler Rüştüye açılmış ve İngiliz hükümetinin de yardımları ile eğitimde yeni bir süreç başlamıştı. (Kıbrıs'ın Sisli Geçmişi- Haşmet Gürkan)

O zamana kadar Kur'an'dan başka bir şey okutulmayan okullara artık modern dersler girmeye başlıyordu. Bunların da öncüsü Müftüler, kadılar, hacılar, hocalar ve kimi varlıklı insanlardı.

Bu arada toplumdaki sosyal değişimlerin yanında dini değişimler de görülmeye başlanmıştı. 1896 yılında dönemin ileri gelenlerinden olan Hüseyin Hüsnüoğlu ve Mehmet Faik Efendi, Osmanlı Sadrazamı Rifat Bey'e bir rapor gönderirler. Bu raporda birçok sorun yanında şöyle diyordu:

“...Bu arada yedi köyün Müslümanları, Hıristiyanlığı resmen kabul etmişlerdir...”

Kutlu Adalı'nın “Dağarcık” adlı kitabında da yer alan bu durum şöyle aktarılır.

... “Osmanlı adaya geldiğinde kimi Venedikliler bile Müslüman olurken, devran dönmüş,

Sıra Müslümanların Hıristiyan olmasına gelmişti... (Dağarcık- Kutlu Adalı)

Bu değişimlerin yanı sıra ekonomik yaşamda da hızlı ve dengeleri etkileyecek değişimler görülmekteydi. Dönemin Kıbrıs gazetesi ticaret ve zanaatın çoktandır Rumların eline geçtiğini belirterek, bu gerçeğe dikkat çekiyor ve uyarıyı yapıyordu:

“...Para ve emlâkin yavaş yavaş elimizden çıkmasına neden olan şu ayıbımız, Tanrı esirgesin, bir çeyrek yüzyıl daha sürerse tutulduğumuz hastalığın iyileştirilmesi imkansızlaşacaktır.”

Zaman gazetesinde yayınlanan ve Ahmet An'ın kitabında yer alan yazıda (1909) Dr. Hafız Cemal'in saptamaları da bugün yazılmış gibidir. Hafız Cemal, birçok şey yanında şunları söylemektedir:

... “ şimdiki halde yüzde doksan oranında mülk ve servet, sanayi ve ticaret Rumlara geçtiğinden; Türkler artık alım satmayı, kesip bimeyi ve saireyi bırakıp Rumlarla kardeş gibi geçinmeye çaba göstermelidirler.”

Yüz yılı aşkın zaman önce, dile getirilen ve bugün de irdelenmeye ve sorgulanmaya muhtaç olan bu durum hayli manidardır.

KIBRIS KÜLTÜR YAşAMINDA UYGARLIKLARIN ETKİLERİ

Geçmişin izlerini taşıyan konak, ev, kütüphane, türbe, cami, han, hamam, eşme, kilise, yollar köprüler çarşılar ve daha birçok eser Lefkoşa şehrindeki geçmiş uygarlıkların ve bu uygarlıkların bu ada üzerinde sürdükleri yaşamların fotoğrafları gibi bize bu dönemleri ve özelliklerini anlatmaktadır.

Adada dört yüzyıl hakimiyetini sürdüren Osmanlı devletinin Kıbrıs halkları üzerinde hayli önemli etkiler yarattığı ve izler bıraktığı açıktır. Fakat Osmanlı devletinin bıraktığı izlerin yanı sıra İngiliz yönetiminin idari anlayış ve kendi uygarlığını dayatan, Rum halkının da aynı topraklarda yaşamaktan kaynaklı etkileşmelerle sosyal ve kültürel yaşamlarına aldıkları somut ve soyut değerlerden söz etmek gerekir.

Milletlerin kendilerini millet olarak nitelememize neden olan ortak dil, din ve ırk özelliklerine rağmen yakınlarında duran diğer halkların değerlerinden de etkilenmeleri öncelikle coğrafik yakınlık, fiziksel temas ve paylaşılan ortak değerlerle mümkün olmaktadır. Bu durum hem bu değerlerin baskınlığıyla hem de bu değerlerle ne kadar süreyle temas edildiğiyle ilgilidir. Yüzyıllarca aynı coğrafyada, aynı şehirlerde, aynı hanlarda yollarda ve hatta aynı sokaklarda yaşamış insanların özellikle de kendilerini iyi ve mutlu hissettiren değerleri edinmeleri açıklanabilir insanca temele dayalı bir gerçektir. 16. Yüzyıl ncesinde Kıbrıs üzerinde varlık gösteren ve neredeyse iki üç yıl arayla gelip giden eski dönem uygarlıklarını bir yana koyarsak Kıbrıs adası üzerinde etkin olarak kendi kültürünü yaşatmış ve bugüne dek izlerini taşımış olan iki uygarlıktan söz etmemiz gerekir.

Günümüzde de devam eden bu iki uygarlık etkisinin çok etkin olarak sürmesinin temel nedeni kuşkusuz her iki uygarlıkla da Kıbrıs halkının bağının ve etkileşmesinin sürüyor olmasıdır. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken, adada İngiliz stleri olarak anılan bölgede kalarak varlığını bir şekilde süreceğini kanıtlayan İngiliz yönetimi kendisine ait olan bağlardan birinin kopmamasını da sağlamıştır.

1960 yılına dek ağırlıklı olarak sürdürdüğü ve Kıbrıs'ta sosyal yaşam algısını etkileyen çalışmalarıyla hatırı sayılır bir etki yaratmış olan İngiliz yönetim ve anlayışının yanı sıra yine ada halkı

üzerinde etkin olan Osmanlı devlet anlayışı ve yönetiminden de söz etmek gerekir. Türk halkının olduğu kadar Rum halkının da yaşamında hatırı sayılır etkiler yaratmış olan Osmanlı devlet ve yönetim anlayışı özellikle de kültürel yaşamdaki etkinliği ile dikkat çekicidir. Feth ettiği her toprak parçasına kendi kültür unsurlarını taşıyan tüm devletler gibi Osmanlı devleti de Müslüman halk kimliğini korumaya özen göstererek dilin ve bu dille beslenen gelenek görenek adet ve yaşantıların yerleşmesini sağlamıştır.

Adaya yerleştirilen ve 1800lü yılların başına dek Osmanlı'nın baskın yönetim ve yaşam tarzıyla yaşayan Türkler kadar Rumlar, Maronitler, Yahudiler ve Araplardan da söz etmek gerekir. Bu halkları 18. Yüzyıla dek barış içinde tutmayı başarmış Osmanlı devleti kendi kimlik özelliklerini de bu halklara aktarmayı başarmıştır. Müslüman olan etnik grupların değişen sosyal yaşam ve din algıları beraberinde öğrenilen gelenek görenek merkezli yaşantıları da getirmiştir.

Ortak kullanılan birçok sosyal alan bu iletişim ve değişimlerin harmanlandığı alanlardı. Özellikle iş, alışveriş ve kimi sosyal etkinliklerde daha yoğun şekilde temas eden halklar bunun sonucunda değişim ve dönüşüm de yaşamıştır.

Paylaşılan ve etki alanı hayli geniş olan bazı mekanlardan söz etmek gerekirse kahveler, hanlar ve çarşılar bu tür mekanların başında gelmektedir. Alışveriş yaparak iletişim kuran, bir şekilde dil, para ve gelenek ilişkisine geçen insanlar, sonrasında bu tanışıklığın getirdiği kabullenme ve benimsemeyi de yaşamaya başlamışlardır. Örneğin yapılan bir alışveriş sonrasında iki tarafın da memnuniyetiyle içilen bir kahve ve yapılan kısa sohbet bile bir tanışıklık ve bir öğrenme yaratmaktadır.

Birbirlerinin dini davranışlarını, bayram ve düğün geleneklerini öğrenen insanlar, buna saygı göstermeyi ve kimi kez bu kutlamalar sırasında birbirlerini konuk etmeyi veya birbirlerini en azından davet ederek bu geleneklerde makbul olan tutum ve davranışları da öğrenmeyi gerçekleştirmektedirler.

Bir dini veya milli bayramda dükkanını açmayan esnafın dükkan açmayışının nedeninin bilmek, düğünü olan bir komşunun kendi geleneğine kendince katkı koymayı insani gerekçelerle de olsa öğrenmek, sünnetin ne olduğunu vaftizin ne olduğunu bilmek ve saygı göstermek bu tür bağların kurulması ve sağlamlaşmasını getirmektedir.

Eski Lefkoşa anılarından söz eden gazeteci yazar Hizber Hikmet Ağaların Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar kitabındaki anılardan yararlanmak gerekir.

...”Etrafının hep Rumlarla meskun olmasına rağmen İslami edebe uygun olarak cami çevresinde meyhane yoktu. Katiyen açılmasına izin verilmezdi.” (s.46)

Bayram ve düğünlerde sunulan yemek ve tatlılar, düğünlerdeki kına, sağdıç, düğün yemeği nikah gelenekleri, sünnetlerdeki kirve, ad koymalardaki vaftiz ve dua gelenekleri, drahoma, başlık ve çeyiz geleneklerini öğrenmek de halkların yakınlığına ve kaynaşmasına olanak sağlamakta, zemin hazırlamaktadır.

Alışveriş de yine sosyal ilişkilerin en canlı olduğu alanlardan biriydi. Farklı din ve ırktan insanlar bu alanda buluşmaktaydı. Gazeteci yazar Hizber Hikmet Ağaların “Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar” kitabındaki alıntı bize o dönem Lefkoşa' sındaki ilişkilendirmelerden güzel bir örnektir.

“... Filistin göçmeni Abdullah Hudari ise küçük bir dükkanı andıran arabasını yaz kış özellikle “Enver'in Kahvesi”nin karşısına koyar, orada humus çorbası yapardı

“... Ahmet dayı da her gün arabasıyla belediye pazarının yanındaki “Karabülük Kahvehanesi”nin önünde durur ve satış yapardı. Arabası devamlı arastada şimdiki Ayko mağazasının köşesinde duran Kayserili Artin Ağa orada kırk yıl pastırma satmıştı (s. 215-216)

Aynı kitapta yazarın bize aktardığı bir anı Lefkoşa şehrinde sosyal yaşam içinde yer alan sanatın da önemine bir gönderme yapar gibidir.

...” Bir zamanlar Lefkoşa'nın yıldızlı yapılarından olan Pallas sineması da yaşlanmış ve artık çalışmaktan usanmış haliyle duruyordu.”

Kıbrıs Türk ve Rum halklarının birbirlerinden olduğu kadar uzun zaman baskın Şekilde etkisi altına girdikleri İngiliz gelenek ve yaşam tarzından da etkilendikleri aÇıktır. Özellikle insani ilişkilerdeki rahatlık ve özgürlük, hoŐgörü ve saygı öncelikle benimsenmiŐtir. Eğitim ve mesleki alanlardaki başarı algısı, sistematik yaşam algısı da öđrenilmiŐ ve bugün hala izleri görülen ğrenmelerdir.

Her iki toplumun ana dillerine sızmiŐ sözcükler ve söz kalıpları da sözü edilmesi gereken önemli etkilenmelerdir. Özellikle yemek isimleri, hem Rum hem de Türk diline sızmiŐ örnekleri barındırır.

İmam Bayıldı, Yoğurt, akiztes (Taş kırma yeşil zeytin) Hellim, Samarella,(KurutulmuŐ balık) Piskot (Bisküvi) Pulya, Maccez, (Ezme) Golifa,(Kuru aşure) Haydari,(meze) Pastelli(Pekmezli peksimet) subba (yavru) Zivaniya (Rum ikisi) Diyanisi (Yahni)

Uzak lke Kıbrıs -Bir Kıbrıs ocukluğu (1997)adlı romanda Taner Baybars 1930 lu yıllardaki çocukluk anılarını aktarıırken iki halkın yaŐantısına ve iliŐkilenmelerine dair anıları da bizlerle paylaŐır.

“Cuma günleri gerçekte kimseden fazla iş yapması beklenmezdi “s.28

“Cuma günleri ev halkı evde otururdu” s.33

“Asma altı adı verilen meydanın yakınında babam beni kara Kosta’ya emanet ederek meydanda küçük hatıra eşya dükkanı bulunan yeğeniyle kahve içmeye giderdi. ”s. 63

Sosyal yaşam söz konuş olduğunda Müslüman dini kuralları içinde erkek ve kadının birbirini görmesinin bile yasak olması, Hristiyan dini kuralları içinde hem Rum hem de İngiliz yaşam anlayışı içinde bu durumun farklılığı önemli ve dikkat çekicidir. İngiliz döneminde adada başlayan eğitim biçimi de özellikle Türk kızlarının erkeklerle birlikte eğitim alması mesleki yetkinlik ve becerilerin farklılaŐarak gelişmesini ve iyileşmesini de sağlamıştır.

Bunun yanı sıra batılı kıyafet ve yaşam tarzındaki yenileŐmeler de bir süre sonra Türk Müslümanlar arasında da gözle görülür bir farklılaŐmayı başlatmıştır.

Bu durum özellikle Türkiye cumhuriyetinin kuruluşunun hemen ardından Atatürk tarafından kadına tanınan özgürlükler kıyafet devrimi ve medeni kanundaki önemli değişimler sosyal yaşamda da kendini göstermiş ve halk yeni bir yaşam tarzına doğru evrilmiŐtir.

Kültürel etkilenmelerden söz ederken Lefkoşa Şehrinin bu değişimi ve geliŐime de baŐkentlik yaptığını söylemek gerekir. Eski Lefkoşa anılarından söz eden bir diğer isim 1767 yılında Lefkoşa’yı ziyaret eden Larnaka’da görevli İtalyan rahip Giovanni Mariti’dir. Mariti, Kıbrıs Adasında Yolculuklar -1769 adlı eserinde Lefkoşa’dan söz eder.

“...Buraya bedesten derler ki bir Pazar yeri olup içinde her çeşit eşya satılmaktadır. Bedestende Türkler Rumlar ve Ermeniler her çeşit eşya satmaktadır.”

Lefkoşa’da akşam yürüyüŐleri, izlenen sinemalar, tatlı yemek için çıkılan gezintiler, erkeklerin akşam eğlencesi olan küçük meyhane ve barlar sosyal yaşamdaki etkileŐmeleri ve tarzları da ele vermektedir.

Sinema, özellikle 1930 dan sonra dünyayı etkisine alan büyülü dünyasıyla Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının yaŐamlarına da renkli bir pencere açmış olması bakımından son derece önemlidir. Bu Türkiye başta olmak üzere dünya ile kurulan bağ anlamındadır.

Günümüz Lefkoşa’sı kuşkusuz tarihi dokusunu kısmen korusa da, ticari ve ekonomik nedenlerle, pek çok açıdan sıradan küçük bir Akdeniz kentine dönüşmüş durumdadır. Özellikle teknolojik yeniliklerle değişen ağ artık nostaljik bir dünyaya dönüşen geçmiş zaman algısını tarihin kucağına bırakmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kıbrıs, coğrafik konumu, stratejik önemi ve son günlerde gündemden düşmeyen yeraltı zenginlikleri ile cazip bir ada konumunda dursa da, yüzyıllar boyunca çeşitli nedenlerle adaya gerekli olan barışı topraklarında barındıramamıştır. Yine de Lefkoşa, Kıbrıs'ın başkenti ve bir Akdeniz kenti olarak geçmişten günümüze uzanan tarihsel ve stratejik önemiyle kuşkusuz hiçbir zaman önemini yitirmeyecek olsa da, birbirinden farklı düşünce ve bakış açılarıyla her gün yeni bir etki alanı yaratan çağın sorunlarından payını fazlasıyla almaktadır.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde belirttiğimiz üzere gelişmeye ve yeniliklere son derece açık olan ada halkı, dünyadaki bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri kullanıcı ve tüketicisi olarak izlemekte tarım, hayvancılık, gıda, eğitim, sanayi ve daha pek çok alanda kendi ayakları üzerinde duracak kaynak ve kurumları gerçekleştirmeyi henüz tam anlamıyla başaramamaktadır.

Lefkoşa'dan söz ederken bugün ada üzerinde geçmişten bugüne dek hüküm sürmüş, hüküm sürerken de kendi medeniyet izlerini bırakmış olan milletlerin geride bıraktığı tarihi eserler ve bu eserlerin üzerinde, onlarla iç içe yaşamını sürdüren iki farklı milletten söz etmek gerekir. Bu milletler yeniden yapılanmış şehirlerinde ve kurumlarıyla kendi geleceklerini ve tarihlerini oluşturmaktadır.

Bugün çağdaş şehirleşme ve yaşam tarzıyla kurulmuş küçük kasabalardan oluşan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içinde günümüz mimari ve sanat anlayışıyla eserler verilmekte, Türk kültür ve sosyal yaşamı da dünya gerçeklerinden çokça etkilenecek şekilde şekillenmektedir.

İnsanın kurduğu bütün şehirler gibi Lefkoşa da kendi insanlarının dünyası ve hedefleriyle başkalaşmaktadır ve başkalaşacaktır. Bilinçli bakış açılarıyla yeniden planlanması gereken tüm toplumlarda olduğu gibi Lefkoşa da kendi insanlarının onu geleceğe bilinçle taşımasını beklemektedir.

KAYNAKÇA

- DÜNKÜ VE BUGÜNKÜ KIBRIS-NACİ KÖKDEMİR-1956-ANKARA
KIBRIS TARİHİ VE KIBRISTA TÜRK ESERLERİ- H. FİKRET ALASYA 1964-ANKARA
KIBRIS TARİHİNDEN SAYFALAR- HAŞMET MUZAFFER GÜRKAN- 1982
TARİHTE KIBRIS - H.FİKRET ALASYA - 1988 ANKARA
ESKİ LEFKOŞA'DA SEMTLER VE ANILAR- HİZBER HİKMET AĞALAR-1996
BİR KIBRIS ÇOCUKLUĞU- TANER BAYBARS--1997- İSTANBUL
KIBRIS ADASINDA YOLCULUKLAR- GİVONNİ MARİTİ -1779
KIBRIS TÜRK TOPLUMUNUN GERİ KALMIŞLIĞI – AHMET AN- (1892-1962)-
KIBRISIN SİSLİ GEÇMİŞİ- HAŞMET MUZAFFER GÜRKAN- 1980
DAĞARCIK –KUTLU ADALI- 1963
SANCILI TOPLUM- KUTLU ADALI- 1969
TARİH İÇİNDE KIBRIS - HAŞMET MUZAFFER GÜRKAN-2000
KIBRIS EYALETİ- YRD DOÇ-DR. NURİ ÇEVİKEL (1720-1800) -2000-MAĞUSA
KIBRISIN İNGİLTEREYE GEÇİŞİ VE ADADA KURULAN İNGİLİZ İDARESİ-
DR.NESİM ZIA-1975-ANKARA
KIBRIS TÜRK KÜLTÜRÜ MAKALELER 1.-HARİD FEDAİ- SAMTAY VAKFI-2004

“Ana” ve “Yavru” Vatan Arasında Kültürel Bir Köprü: Türkiye’den Kıbrıs’a Gönderilen ğretmenler

Yrd. Doç. Dr. Murat KILIÇ
Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta

Mehmet KILIÇ
Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta

Giriş

19. yüzyıl Batı emperyalizmi, bir coğrafyanın/toplumun yer altı ve yer üstü kaynaklarından karşılıksız olarak faydalanma yoluna giderken, gç ve zor yerine çok daha kullanışlı bir enstrüman keşfetmişti. Bu enstrüman, eğitimdi. Emperyalist devletler, eğitim yoluyla yaratacakları yerli aydın sınıfı vasıtası ile bir kültür ihracatı gerçekleştiriyor ve böylece söz konusu coğrafya/toplum üzerinde çok daha kalıcı ve etkili bir nüfuz inşa edebiliyorlardı. 1878’de Kıbrıs’ı ele geçiren İngiltere de ada üzerinde benzer bir politika izledi. İngiltere’nin Kıbrıs’ta giriştiği ilk icraatlarından biri de adada bir eğitim sistemi inşa etmek oldu. Bu anlayış ve gayret adanın resmen işgal edildiği 1914 ve adanın Lozan Antlaşmasında hukuken İngiltere’ye bırakıldığı 1923 tarihlerinden sonra da devam ettirildi.

Adadaki İngiliz kontrolüne ve nüfuz inşasına karşın ne Osmanlı ne de Cumhuriyet döneminde Türk tarafı, adaya olan ilgisini kaybetmedi ve adayla olan ilişkisini canlı tutmaya çalıştı. Bunun en önemli araçlarından biri ise yine eğitimdi. Nasıl İngiltere, adayı eğitim yoluyla kendine bağlamak ve burada kalıcı olmak istiyorsa; Türkiye de eğitim yoluyla Kıbrıs ile olan tarihsel, kültürel bağını ve ilişkisini devam ettirmek istiyordu. Eğitim konu başlığı altında ele alınabilecek en önemli meselelerden biri ise Türkiye’den adaya giden/gönderilen ğretmenlerdi. Osmanlıdan başlayarak Cumhuriyet döneminde de Türkiye’den adaya giden/gönderilen öğretmenler, mezkûr bağların korunmasında ve devam ettirilmesinde çok önemli bir rol üstlenmişlerdi. Bu bildiride de Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923’ten Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulduğu 1960 yılına kadar geçen sürede Türkiye’den adaya giden/gönderilen öğretmenler ve bu öğretmenlerin adadaki faaliyetleri ele alınacaktır. Böylece bu faaliyetler ışığında söz konusu ğretmenlerin Türkiye ve Kıbrıs arasındaki kültürel bağlara etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle İngilizlerin Kıbrıs’ta tesis ettikleri eğitim sistemi daha sonra ise adaya giden/gönderilen Türk ğretmenler ve bunların faaliyetleri, çalışmanın rotasını teşkil edecektir.

1. İngiliz Hâkimiyeti Altında Eğitim

1878 yılında Kıbrıs’ı devralan İngiltere’nin ilk icraatlarından biri, adada yeni bir eğitim sistemi tesis etmek oldu. 1880 yılında adaya Protestan bir rahip olan *R. J. Spencer*, *Kıbrıs Okulları Baş Müfettişi* olarak atandı.¹ İngiltere’nin Kıbrıs için öngördüğü eğitim politikası da şu iki maddeden oluşmaktaydı:

1. Hristiyan okulları için yerel bir yönetim sistemi kurmak,

¹ Hasan Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Lefkoşa, 1969, s.58.

2. Türk cemaat okulları için eski metotları yavaşça kökünden sökmek ve öğretmenleri akılcı bir eğitim sistemi uygulamaya ikna etmek.”²

Bu iki temel maddeyle ulaşılmak istenen amaç, adayı Rum ve Müslüman cemaat olarak ikiye ayırmak fakat eğitimi tek merkezde toplayarak merkezi bir eğitim sistemi ile daha kolay bir yönetim sağlamaktı. Bu dönemde Türk toplumuna ait 65 iptidaî, 1 rüştiye ve 7 medrese olmak üzere 73 adet eğitim kurumu bulunmaktaydı.³ Baş Müfettiş Spencer, Rumlar ve Türkler için ayrı Maarif encümenleri kurarak yerel halkında görüşlerinin bulunduğu bir politika ortaya koymaya çalıştı. 1884'te ilk Türk Maarif Encümeni kurulmuştu. Bu encümen toplantılarına Vali başkanlık ediyor, Vali katılmaz ise baş müsteşar bu görevi yerine getiriyordu. Encümen toplantılarında, okul yapımından, öğretmen maaşlarına ilkokul ve ortaokullarından programlarına ve hangi derslerin işleneceğine kadar kararlar veriliyordu. Rum ve Müslüman encümenleri ayrı gibi görünse de genel idare altında ve Spencer'ın başkanlığında merkezi bir yönetim ile idare ediliyordu.

1901'de Spencer'ın yerine yine bir Protestan rahip olan *Canon Frank Darvall Newham* Başmüfettiş olarak göreve başlamıştı. Newham döneminde de benzer uygulamalar devam etti. Döneme asıl damgasını vuran olay ise İngilizlerin eğitim kurumlarına yaptığı yardımı kesmesi nedeniyle adada Türk okullarının kapanmaya başlamasıydı. 1904'te adada Türkiye'ye ait 12 okul bulunmaktaydı. Bu sayı, 1919'da 6'ya düşmüştü. 1920'de çıkarılan Maarif Kanunu ile ise bütün okullar devletleştirilerek adada Türkiye'ye ait okul kalmayacaktı.⁴

1920 Maarif Kanunu, İngiltere'nin 1914'te işgalinden sonra eğitim alanında yapılan önemli ilk düzenlemeydi. Bu kanunla bütün okullar devletleştirilmiş ancak Maarif encümenleri dağıtılmamış görev ve yetkileri sınırlandırılarak sadece bir tavsiye kurulu halini almıştı. Bununla birlikte vakıf yönetimleri İngilizler tarafından oluşturulmuştu. Savaş sırasında eğitim konusunda en ağır darbelerden biri ise kitap getirme konusunu olmuştu. İngiltere, Osmanlı'dan kitap getirilmesini yasaklamış ve Kıbrıs'ta kitap yazılmasını istemişti. Fakat bu kitaplarda Birinci Dünya Savaşı'na dair yazılar, Osmanlı ile tarihi bağlar ve Kıbrıs'ın işgali konularına yer verilmesini uygun görmemişti.⁵

1923'te Lozan antlaşmasında Kıbrıs, İngilizlere bırakılmış ve 1925 yılında Taç Koloni⁶ ilan edilmişti. Lozan Antlaşması ile birlikte Kıbrıs ile Türkiye arasındaki yasal bağlar da kopmuştu. 1926 – 1928 tarihleri arasında görevde bulunan Maarif Encümeninin almış olduğu bir karar ile Türk ve Rum cemaatlerinin maarif sandıkları birleştirilmişti⁷. Ortak bir sandıktan öğretmen maaşlarının ödenmesi, okul inşaatları gibi ödemelerin yapılması planlanmış fakat Türkler ve Rumlar bu kararı kabul etmemişti. Tepkiler üzerine karar yürürlükten kaldırılmış ve ikili yapıya devam edilmişti. Bu doğrultuda Kıbrıs ile Türkiye arasındaki bağların eğitim yoluyla korunması için Türk tarafı, lise kitaplarının İstanbul'daki liseler ile aynı olması ve Türkiye'de kabul edilen Latin harflerinin Türk okullarında uygulanmasına karar vermişti⁸.

Ancak 1931'deki Rum isyanının ardından İngiltere adadaki baskısını artırmış ve bu baskıdan isyanın müsebbibi olan Rumlar kadar Türkler de nasiplerini almışlardı. Ekonomik ve sosyal alanlarda

² Hüsnü Feridun, “Kıbrıs Türk Eğitiminin Tarihçesi (1571 - 1974)”, *Suya Düşen Adam Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine İncelemeler*, Nihat Öztoprak – Bayram Ali Kaya (ed.), 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.301.

³ Feridun, *a.g.e.*, s. 301.

⁴ Elmaziye Töre, *Sosyo-Kültürel Yapının Taşıyıcısı Olarak Eğitim İngiliz Döneminde Kıbrıs Türk Eğitim Kurumu (1878-1960)*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004, s.160.

⁵ Töre, *a.g.e.*, s.167.

⁶ Taç Koloni (Kraliyet Kolonisi), İngiltere de bir koloni türüydü. Taç (Kraliyet) kolonileri kralın atadığı valiler tarafından yönetilmekteydi. 19. yüzyılın ortalarında bu atamalar Koloni Bakanı'nın önerisi doğrultusunda yapılmaya başlandı.

⁷ Behçet, *a.g.e.*, s.95.

⁸ Feridun, *a.g.e.*, s.305.

birçok yasak ve baskı eğitim alanında da kendisini hemen göstermiş ve İngiliz yönetimi 1933'te yeni bir Maarif Kanunu ıkarılmıştı. Buna göre:

1. *Okul kitapları hükümet tarafından tespit edilecek,*
2. *Maarif Encümeni yeleriyle Kaza Komisyonlarının yeleri hükümet tarafından tayin edilecek,*
3. *Maarif Vergilerinin kontrolü tamamen hükümetin elinde olacak ve de Maarif giderlerini karşılamak üzere Türklerin arazi vergileri artırılacaktı⁹.*

Bu kanunla eğitim üzerindeki baskı da resmileşmiş ve yasallaşmıştı. Bu dönemde temel amaç, iki toplumun farklılıkları göz ardı edilerek oluşturulan ortak eğitim programı ile İngiliz dili ve kültürünü adada daha yaygın hale getirmektir. Böylece Türk ve Rum kimlikleri yerlerini adada bir Kıbrıslılık kimliğine bırakacaktı. Öyle ki halkın senelerdir konuştukları Türkçe ve Rumca yerine zorunlu hale getirilen İngilizce, memurluk, öğretmenlik gibi devlet dairelerinde çalışabilmenin ana şartları arasına dâhil edilmişti. Bir yandan da milli kimlikler ve isimlendirmeler kullanımdan kaldırılıyordu. Rum okulları "Greek Orthodox Schools" diye anılırken Türk okullarının adı "Moslem Schools" olarak değiştirilmişti. Söz konusu baskı dönemine damga vuran diğer önemli kararlar ise bayrak çekme yasağı ve kitapsız eğitimdi. Adadaki resmi kurumlarda sadece İngiliz bayrağının kullanımına müsaade ediliyordu. Kitapsız eğitim ise adaya dışarıdan kitap getirilmesi veya adada ayrı kitap basımı yasaklanmıştı. Bunun neticesinde öğrenciler, kitap ile anlatımın lüzumlu olduğu derslerde dahi sadece sözlü anlatım yetinmek zorunda kalıyorlardı. 1935'te ise gerek Türkiye'den gerekse Yunanistan'dan ğretmen getirilmesi yasaklanmıştı.¹⁰

II. Dünya Savaşı ve sonrası ise İngiltere'nin neredeyse bütün sömürgelerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da bir politika değişikliğine gitmesine sahne oldu. Bu dönemde Kıbrıs zerindeki baskıcı politikalarda ciddi bir yumuşama gerçekleşti. Hatta 1948 yılında sömürge valisi tarafından atanan 6 kişilik bir "Türk İşleri Komisyonu", Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili işlerin ileride daha iyi bir tarzda idare ve yürütülebilmesi için gerekli olan vaziyetleri araştırıp rapor vermekle görevlendirildi.¹¹ Bu raporun 4. bölümü eğitim konusuna ayrılmıştı ve ilkokullardan lise ve kolejlere kadar her eğitim ve ğretim kurumunu inceleyerek, bu kurumlar hakkında adadaki Türklerin isteklerini yansıtıyordu. Okul sayısının arttırılması, kitapsız tedrisata son verilmesi, milli günlerde okulların tatil olması, ğrencilerin Cuma günleri namaza gitmelerinin zorunlu kılınması ve derslere dua ile başlanması gibi isteklerde raporda ön plana çıkmaktaydı.¹² Bunlarla birlikte Kıbrıs'taki İngiliz Eğitim sistemi için en önemli dönüm noktalarından biri, 1956 yılında kitapsız eğitimin sona erdirilmesiydi. Bu kararın ardından okul kitaplarının Türkiye'den getirilmesi için çalışmalara başlanmıştı. 9 Haziran 1959 tarihinde ise İngiliz yönetimi, Türk eğitimini tamamen Türk Cemaati idaresine teslim etmişti.¹³

⁹ Tre, *a.g.e.*, s.175-176.

¹⁰ Feridun, *a.g.e.*, s.306.

¹¹ Feridun, *a.g.e.*, s.307.

¹² Ayrıntılı bilgi için, Hsn Feridun, *Eğitim ile Bir mr*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s.84 – 89, Behçet, *a.g.e.*, s.179 – 204.

¹³ Behçet, *a.g.e.*, s.175.

2. Kıbrıs'a Gönderilen Öğretmenler

Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus devlet olarak kurulmuş ve Lozan sonrası Osmanlı imparatorluğunun kaybettiği topraklar üzerinde herhangi bir siyasi talebe sahip olmamıştı. Bununla birlikte bu topraklardan bazıları, kültürel hinterlant olarak görülmüş ve söz konusu topraklarla siyasal olmasa da kültürel ilişkiler devam ettirilmeye çalışılmıştı. Bunun en önemli araçlarından biri buralara gönderilen öğretmenlerdi. Nitekim Cumhuriyet döneminde Afganistan, Azerbaycan ve Batı Trakya gibi Türklerin ve Müslümanların yaşadığı coğrafyalara öğretmenlerin gönderilmesi, karşılaşılması normal bir durumdu.¹⁴ Öğretmen gönderilen yerlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti için coğrafi, stratejik ve kültürel açıdan öneme sahip olan Kıbrıs'tı.

Henüz Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren Kıbrıs'a Türkiye'den öğretmenlerin gitmesi/gönderilmesi söz konusudur. Ancak bunun hemen bir devlet politikası haline gelebildiği ve düzenli olarak yapıldığı söylenemez. Türkiye'den Kıbrıs'a öğretmen gönderilmesi, Kıbrıs'taki İngiliz eğitim politikalarına ve Türkiye, İngiltere, Yunanistan arasındaki ilişkilere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik dikkate alındığında 1923-1960 arasında Türk Öğretmenlerin Kıbrıs'a gidişi iki farklı dönemde ele alınabilir.

a. 1923-1948 Arası Dönem

Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunun kabul edilmesinden sonraki bu ilk dönemde adaya öğretmen gönderilmesi, devletin açıkça izlediği bir politikası olmadığı gibi gözle görülür bir çekingenlik söz konusuydu. Bu dönemde Kıbrıs'a giden öğretmenler, genellikle bireysel çabaları ve Kıbrıs'taki Türk maarif encümeninin girişimleri ile adada görev yapmışlardı.

Bu çekingenlik, belli nedenlere bağlanabilir. Nitekim ilk akla gelen mesele, Lozan'da adadan vazgeçilmesi ve İngiltere ile devam eden Musul sorunu düşünüldüğünde, en azından Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin İngiltere'yi rahatsız edecek adımlardan kaçınmış olabileceğidir. Nitekim daha sonraki dönemlerde de zaman zaman adadaki gelişmelere göre İngiltere, Türkiye'den ve Yunanistan'dan adaya öğretmen getirilmesini yasaklamıştır. Bir diğer neden ise ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin her türlü irredantizmi reddeden, sınırları dâhilinde bir ulus inşasını önceleyen anlayışı benimsemesi gösterilebilir. Ancak öğretmenler vasıtası ile kurulacak bağın, kültürel olduğu düşünüldüğünde bu ihtimal daha zayıf görünmektedir. Nitekim adadan gönderilen raporlar ve yardım isteklerinin¹⁵ dikkate alındığı düşünüldüğünde bu ihtimal, daha da zayıflamaktadır. Üçüncü bir neden olarak ise bir kurtuluş mücadelesinden çıkmış ve yeni kurulmuş bir devletin içeride ve dışarıda uğraşması gereken pek çok mesele içerisinde Kıbrıs'a gereken önemin verilemediği ileri sürülebilir.

Bu plansız dönemde öğretmenler çoğunlukla Türk liseleri için müdür olarak görevlendirilmek amacıyla gönderiliyordu. Gazetelere verilen ilanlar ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletinin okullara gönderdiği duyurular sonrası yapılan başvurular değerlendiriliyor ve gidecek isimler tespit ediliyordu. Öğretmenlerin maaşları ise Kıbrıs Türk Maarif Encümeni tarafından ödeniyordu. Bu yolla 1925 yılında adaya ilk giden öğretmen Kazım Nami Duru'ydu. Duru, başvuru sürecini ve Kıbrıs'a gidişi ile alakalı olarak şunları aktarıyordu:

“1925 tatilinde ailem İstanbul'a gitti; biraz sonra da ben gittim. İstanbul'a varır varmaz gazetelerde, (Aydın) oteline inmiş Nimetullah bey adında bir Kıbrıslının, Kıbrıs Türk lisesi için bir müdür aradığını okudum. Bu otele gittim; Nimetullah beyi gördüm. Müdüre verecekleri aylık yirmi İngiliz lirası imiş. Otuz lira verirlerse kabul edeceğimi söyledim. Bu zat meseleyi Kıbrıs'a yazmış,

¹⁴ BCA, 030.18.01.02/157.30.17 ve BCA, 030.18.01.02/157.32.20

¹⁵ BCA, 30..1.0.0/ 10.59..6.

orası aylığı yirmi beş İngiliz lirasına çıkarmış. Elli İngiliz lirası da yol parası veriyorlarmış. Nimetullah bey bunu bana haber verdi, bende yirmi beş liraya razı oldum. Eylül ayı başında (Lloyd Triestrino) vapurlarından birine binerek Kıbrıs'a yollandım.”¹⁶

Kıbrıs Türk Lisesinde müdürlük vazifesini yerine getiren Duru, aynı zamanda Kıbrıslı öğretmenlerin eğitimi ile de ilgileniyordu. Gerek öğrenciler gerekse öğretmenlerin eğitimi sırasında milli değerlerin aşılması için elinden geleni yapıyordu. Bayrak yasağına karşın müdürü olduğu okulda Türk bayrağının kullanılmasını sağlıyor ve öğrencilere İstiklal marşını söyletiyordu. Atatürk resimlerini sınıflara getirerek Atatürk'ün kim olduğunu anlatıyordu. Üstelik bunları, yoğun İngiliz denetimi ve baskısına karşın gerçekleştiriyordu. Nitekim Duru'nun aktardığı şu olay, öğretmenler üzerindeki baskıyı/kontrolü gösteriyordu:

“Bir gün öğle sonu talebemi aldım; şehrin batısındaki büyük manastıra götürdüm. Keşişler hiç ses çıkarmadılar. Meyve, sebze, çiçek tarlaları vardı; çocuklarım hiç birine dokunmadılar. Akşamüstü oradan kalktık, asker sırası gibi dörder dizildiler. Liseye gelince yerlerine dağıldılar...Ertesi günü Newham beni çağırtmış; gittim. Bundan sonra öğrencileri bir yere götürecek olursam kendisinden izin almamı istedi. Böyle yaparsam, öğrencilerimin Rum öğrencileriyle karşılaşmaları, aralarında kavga çıkması ihtimali kalkmış olacağını bildirdi. Bundan anlaşılır ki Kıbrıs Türkleri ile Rumlar arasında birbirlerine karşı bir kin güdülüyordu.”¹⁷

Basit bir okul gezisine dahi müdahale eden İngilizlerin kontrolü altında şüphesiz yapılanlar önemliydi. Ancak bu konuda bazı hayal kırıklıkları da yaşanmıyor değildi. Yine Duru'nun aktardığı şu olay, hem Kıbrıs'ta öğretmenlerin çalışma şartlarının zorluğunu hem de Türkiye'nin 1923-1948 arasındaki çekingenliğini ortaya koyan olaylardan biriydi:

“Kitapsız öğrencilerin hali beni çok sıkıyordu. Bunlara kim yardım edebilirdi? Öğrendim ki benden iki yıl kadar önce Kıbrıs'a gelen Kırklareli milletvekilimiz doktor Fuat Umay, Amerika'ya gidip oradaki hemşerilerimiz arasında kurduğu gibi Kıbrıs'a gelip Türkler arasında Himayei Etfâl (Çocuk Esirgeme Kurumu) şubeleri açmış; bura şubeleri her yıl Ankara merkezine on beş bin İngiliz lirası gönderiyorlarmış. Bu meseleyi ele alarak maarif vekâletine, vekâletin bastırıldığı kitaplardan fakir çocuklarım için bir miktar kitap gönderilmesini rica ettim. İki ay kadar sonra bana Antalya maarif müdürlüğünden bir kâğıt geldi. Bunda Vekâletin şu cevabı ekliydi: “Kıbrıs Lisesi Türkiye'ye tâbi olmadığından müdürünün Vekâletle doğrudan doğruya muhabereye salahiyeti yoktur.” O Vekâlet ki 1920'de maarif vekili olan rahmetli Dr. Rıza Nur'la birlikte kurmuştuk. Bu cevap o kadar gücüme gitti ki hemen emekliliğimi istedim; Vekâlet dilekçemi hemen kabul etti; beni on bir lira, yetmiş beş kuruşla emekliliğe ayırdı. Fakat yabancı bir yerdeyim diye emekli aylığımı alamadım.”¹⁸

Bu zor şartlar ve biraz da ilgisizlik karşısında görev yapan öğretmenlerden biri de 1931 Rum İsyanından sonra İngiliz baskısının iyiden iyiye arttığı bir dönemde Kıbrıs'a giden İsmail Hikmet Ertaylan'dı. Ertaylan, Türk Dil Kurumunda Dil Encümenliği yapmış bir isimdi. 1933'te Kıbrıs Türk Erkek Lisesine müdür olarak atanmıştı. Sadece idari görevlerin ifası ve ders verme ile ilgilenmiyordu. Kıbrıslı Türk öğrencilerin bilimsel olduğu kadar sosyal ve kültürel alanda da ilerlemeleri için çaba sarf ediyordu. Nitekim bunun için birçok ekşiğin giderilmesi için girişimlerde bulundu. Lise programlarının Türkiye'deki liseler ile aynı olması için uğraş gösterdi. Bir süre sonra lisede müzik enstitüsü ve tiyatro kursları kurarak öğrencilerin sanat yönünden eksiklerinin gidermeye çalıştı. Eğitim alanında ki en büyük

¹⁶ Kazım Nami Duru, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1958, s.27.

¹⁷ Duru, *a.g.e.*, s.29.

¹⁸ Duru, *a.g.e.*, s.30.

katkısı ise liselerde teorik derslerin yanında uygulamalı derslere de önem vermesiydi. Bu durum neticesinde okulda bir biyoloji müzesi kurularak birçok bitki ve hayvanın burada incelenmesini sağlamıştı. Bir başka yeniliği de ilk defa bir lise dergisi çıkarmasıydı. Kitapsız tedrisat döneminde *Kıraat Dersleri* adlı kitabı yazarak öğrencilerin kitapsız kalmamasını sağlamaya çalışmıştı. Ertaylan, bütün bu çabalarının amacı olarak, Kıbrıs Türk toplumunu kısa zamanda eğitilmiş, uygar, üretken ve Rumlarla boy ölçüşebilecek bir seviyeye getirebilmek olarak ifade ediyordu.¹⁹ Buradan hareketle, Kıbrıs'a giden öğretmenlerin amaçlarının sadece Türkiye ile kültürel ilişkileri canlı tutmak olmadığını, asli amaçlardan birinin de Kıbrıslı Türklerin, bilimsel, sosyal ve ekonomik gelişmelerine katkı sağlamak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kıbrıs'a giden öğretmenlerin ve Kıbrıs Türk Maarif Encümeninin iyi niyetleri çabalarına karşın 1930'lar Kıbrıslı Türkler için eğitim alanında oldukça sıkıntılı bir tabloya sahipti. 1935'te İngiltere'nin ada dışından öğretmen ve kitap getirilmesini yasaklaması ise bu tabloyu daha da karamsar hale getirmişti. 1936 yılında Kıbrıs mebuslarından olan Necati Özkan, Türkiye'ye göndermiş olduğu mektuplarda adada 300.000 Rum, 65.000 Türk ve 4.000 Ermeni olduğunu belirterek, Türk toplumunun maarif alanında ki şikâyetlerini şu şekilde belirtmekteydi:

1 – Rumların her sene mektepleri çoğaltıldığı halde Türk mektepleri azaltılıyor. 1935 de 42 ve 1936 da 39 Türk mektebi kapatılmış.

2 – Rumların mekteplerine müdahale edilmediği halde Türk Lisesine müdahale ediliyor. Gelecek sene lise kolej şekline sokulup başına bir İngiliz Müdür konulacakmış.

3 – 1931 isyanına iştirak eden Rum muallimleri bile ancak mahkeme kararıyla işlerinden çıkarıldıkları halde Milliyetçi Türk muallimleri sudan bahanelerle ve idarî kararlarla işlerinden çıkarılıyorlar. Şimdi Sümer Bankda çalışmakta olan Tağı bunun bariz bir misalidir.

4 – Rum mektepleri için Yunanistan'dan kitap getirilerek bunlar okutulduğu halde oraya Maarif Vekâleti tarafından tavsiye ile gönderilen Türk Lisesi Müdürü mahallî Hükûmetin teşviki ve himayesiyle Türk Mekteplerinde ancak kendisi tarafından telif edilen ve millî duyguyu uyandıracak bir tek yazıyı ihtiva etmeyen kitapları okutturuyormuş.²⁰

1923-1948 arası dönem, gerek İngiltere'yi dikkate alan Türkiye'nin çekingen tavrı gerekse İngiltere'nin adada izlediği baskıcı politikalar nedeniyle adaya giden öğretmenler açısından kısır bir süreçti. Özellikle 1935'te adaya dışarıdan öğretmen gelmesinin yasaklanması sonrası yaklaşık on beş yıl boyunca Kıbrıs'a Türkiye'den öğretmen gitmemişti. Neticede bu dönem, hem giden öğretmenlerin sayısı hem de Türkiye'nin ilgisi açısından kısıtlı bir süreçti. Ancak 1948 yılından itibaren yaşanan gelişmeler bu durumu değiştirecekti.

b. 1948-1960 Arası Dönem

Bu dönemde hem Kıbrıs Türkleri hem de adaya öğretmen gönderilmesi meselesinde önemli kırılma noktaları yaşanmıştı. Bunlardan ilki İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin bütün sömürgelerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da bir politika değişikliğine gidişi üzerine yaşananlardı. 1947'de Yunanistan Parlamentosunun Enosis politikası çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması yönünde aldığı karar, hem Kıbrıs'ta hem de Türkiye'de karşılığını bulmuş gözükmekteydi. Kıbrıslı Türkler bir yandan bu kararı ve Enosis'i tel' eden gösteriler düzenlerken diğer yandan da

¹⁹ Ali Nesim, *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz*, KKTC Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1987, s.97.

²⁰ B.C.A., 030.10/124.886.14

teşkilatlanmalarına hız vermişlerdi. 8 Eylül 1949'da başta *Kıbrıs Adası Türk Azınlıkları Kurumu* ve *Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi* olmak üzere bütün Türk derneklerini tek çatı altında toplayan *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu* kuruldu. Bu Kıbrıslı Türklerin temsil problemi açısından önemli bir gelişmeydi. Ayrıca bundan sonra Türkiye ile ilişkiler de bu kurum üzerinden yürütülecekti. Bütün bu gelişmeler karşısında Türkiye'de tepkisiz kalmadı. 1948 yılında Türkiye'den Kıbrıs'a aralarında milletvekillerinin de bulunduğu bir heyet gönderildi. Bu heyet tarafından hazırlanan rapor, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunuldu. Raporda eğitim ve öğretmenler konusunda şu tavsiyeler yer alıyordu:

1 – Kıbrıs'taki Türk okullarında başta lise olmak üzere, her düzeyde eğitim kadrosunun Türkiye'li öğretmenlerle takviyesi.

2 – Türkiye'ye bağlı ve parasal giderleri Türkiye tarafından karşılanarak okul ve lise açılması.

3 – Mümkün olduğunca fazla Kıbrıs'lı Türk gencine Türkiye'de öğrenim imkânı tanınması.²¹

Yapılan ziyaretin ardından bu kez Türkiye'ye Kıbrıslı bir öğretmen grubunun ziyareti gerçekleşti. Ada üzerindeki Yunan tehdidi, muhtemel ki Türkiye'nin Kıbrıs'a olan ilgisini de yoğunlaştırmıştı. Sıkılaştıran ilişkiler, 1950'de İngiltere'nin adaya Türkiye'den öğretmen gelmesini yasaklayan kararını kaldırmasının ardından etkisini kısa sürede gösterdi. Bu tarihten sonra çekingen politikasını terk eden Türkiye artık Kıbrıs'a öğretmen gönderilmesini planlı programlı bir şekilde gerçekleştirmeye başladı. İlk toplu öğretmen gönderimi, 25 Kasım 1950 tarihinde gerçekleştirildi. Bu tarihte Türkçe, tarih, coğrafya, fizik, kimya, matematik branşlarından 12 öğretmen Bakanlar Kurulu kararıyla ve maaşları Türkiye tarafından ödenmek kaydı ile Kıbrıs'a gönderildi²².

Kıbrıs'a giden bu öğretmenler, öncülleri gibi sadece ders vermekle yetinmiyorlar, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yürütücüleri oluyorlardı. Nitekim bu tarihte Kıbrıs'a giden öğretmenlerden biri olan İbrahim Zeki Burdurlu, 1950'de gittiği Kıbrıs'ta dört sene görev yapmıştı. Türkçe dersi vermek için gittiği Lefkoşa Türk Lisesinde "Çığır" ve Namık Kemal Lisesinde de "Namık Kemal" isimlerinde dergiler çıkarmıştı. Bunların yanı sıra "Bozkurt" ve "Halkın Sesi" gazetelerinde şiirler, dil, edebiyat ve dergi incelemeleri, biyografiler ve ulusal günlerde yazılar yayımlamıştı. Toplumsal içerikli yazılarında Z. Nuri Dağdaş ismini kullanmıştı. Kıbrıs'ta realist ve toplumcu şiir yazımının öncüsü olmuştu. Yaşın, Burdurlu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:

*"Burdurlu'nun Kıbrıs'ta Türk dilini güzelleştirmek çabaları, yerel basındaki günlük yazılarında olduğu kadar şiirlerinde de görülür. Temiz, arı bir Türkçe kullanır... Kıbrıs'ta bulunduğu 4 yıl içerisinde, Kıbrıs Türklerine edebiyatı sevdirmek için elinden gelen gayreti göstermiştir."*²³

25 Kasım 1950'de giden öğretmenlerin ardından yaklaşık bir yıl sonra sekiz kişilik bir öğretmen grubu daha 3 Kasım 1951'de Kıbrıs'a gönderilmişti. Bu sekiz kişilik gruptan bir kişi Tarih-Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi, diğer yedi kişi ise Toplu Dersler branşındaki öğretmenlerdi²⁴. Büyük ihtimalle bu gruptakiler, bir sene önce gidenler gibi lise değil ilk ve orta öğretimde görev almışlardı. Öğretmenler ve branşları belirlenirken temel ölçüt adadaki ihtiyaçtı. Yine büyük ihtimalle bu ihtiyacı tespit eden *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu* idi. Nitekim bu federasyon, 1952'de de bir rapor hazırlayarak Türkiye'den

²¹ Mehmet Özdemir, *Arif Nihat Asya Kıbrıs'ta*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2003, s.61.

²² BCA, 030.10.01.02/124.89.09

²³ Nesim, *a.g.e.*, s.161.

²⁴ BCA, 030.18.01/127.79.08.

eğitim ile ilgili sorunların çözümü için mali yardım, öğretmen gönderilmesi, öğretmenlerin emekliliklerinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından garanti edilmesi ve yeni okullar açılmasını istemişti.²⁵

Kıbrıs'taki eğitim ve haliyle Türkiye'den öğretmen gönderilmesi meselesinde bir diğer kırılma noktası ise şüphesiz İngilizlerin 1955-1956 ders yılında aldığı bir karar ile kitapsız eğitim uygulamasına son vermesiydi. Buna göre 1956-1957 ders yılı içinde ders kitapları Türkiye'den getirilebilecekti. Ancak daha önemlisi alınan bu karar ile 1933'den beri yürürlükte olan katı merkezleşme çabası son bulmuş, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının kendi eğitimlerini geniş ölçüde denetimleri altına almalarına müsaade edilmişti.²⁶

Bu tarihten sonra Kıbrıs'a öğretmen gönderiminde de daha serbest hareket edilebilmişti. 1956-1960 arası Kıbrıs'a gönderilen öğretmen sayısında da buna bağlı olarak ciddi bir artış göze çarpıyordu. Bu tarihler arasında Türkiye'den Kıbrıs'a gönderilen öğretmen sayısı 43'tü. Bu dönemde dikkat çeken hususlardan biri de 1956 yılında adada bir İmam Hatip Okulu açma çalışmalarının başlamış olması ve Gönen Mutluay'ın öğretmen olarak görevlendirilmesiydi²⁷. Anlaşılan odur ki eğitim üzerindeki İngiliz denetiminin zayıflamasıyla birlikte Türkiye, adadaki Türklerin dini eğitimine de önem vermeye başlamıştı.

Yine bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus ise gönderilen 43 öğretmen arasında alışageldik branşların dışında öğretmenlere rastlanılmasıydı. 2 Ekim 1959'da görevlendirilen 7 öğretmenin tamamı teknik ve mesleki branşlardaki öğretmenlerdi. Bunlar, dülger, demirci, marangoz, motor, tesviye ve elektrik öğretmenleriydi.²⁸ Bunlar vasıtası ile Kıbrıslı Türklerin ihtiyacı olan teknik elemanlar yetiştirmek mümkün olabilecekti. Buradan da bir kez daha anlaşılacağı üzere öğretmenlerin gönderilmesindeki amaç salt eğitim değildi. 1930'larda Kıbrıs'ta öğretmen olarak görev yapan Ertaylan'ın o tarihlerde söylediği gibi amaç, Kıbrıs Türk toplumunu kısa zamanda eğitilmiş, uygar, üretken ve Rumlarla boy ölçüşebilecek bir seviyeye getirebilmektir.

Sonuç

Cumhuriyet döneminde Kıbrıs'ta görev yapan öğretmenler, dış faktörlere bağlı olarak iki dönemde ele alınabilir. 1923'ten 1948'e kadar geçen sürede Kıbrıs'a gönderilen öğretmenlerden daha çok Kıbrıs'a giden öğretmenlerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Nitekim bu dönemde Kıbrıs'a öğretmen gönderilmesi resmi bir politika olmaktan uzaktır. İkinci dönemde ise Yunanistan tehdidi ve İngiliz kontrolünün göreceli zayıflaması ile birlikte Türkiye de aktif olarak bu işe el atmış ve öğretmen gönderimi resmi bir politika haline gelmiştir.

İlk dönemde giden öğretmenler, nicelik olarak yeterli olmasa da etki açısından son derece önemlidir. Nitekim Kazım Nami Duru'nun yetiştirdiği pek çok Kıbrıslı öğretmen, daha sonraki süreçte Kıbrıs Milli Mücadelesi içinde yer almıştır. Nitekim ikinci dönemde bu nicelik problemi ortadan kalkmış, Türkiye'den birçok branşta birçok öğretmen Kıbrıs'a ihtiyaçlar doğrultusunda gönderilmiştir. Teknik ve maddi şartların iyileştirilmesi isteği gönderilen öğretmen tercihlerine de yansımıştır. Ancak yine de öğretmen gönderiminde birincil amacın Kıbrıs ile Türkiye arasındaki milli ve kültürel bağların korunması ve adada Türk milli kimliğinin geliştirilmesi olduğu iddia edilebilir. 24 Kasım 1959'da Lefkoşa Erkek Lisesinde Edebiyat Öğretmeni olarak görevlendirilen Arif Nihat Asya'nın

²⁵ Nesim, *a.g.e.*, s.47.

²⁶ Töre, *a.g.e.*, s.186.

²⁷ B.C.A., 030.10.01.02/144.83.13

²⁸ B.C.A., 030.18.01/153.55.2 ve B.C.A., 030.18.01.02/157.27.13.

ğrencilerinden olan Ahmet Göksan'ın Şu sözleri, Kıbrıs'a gönderilen öğretmenlerin oynadığı rol konusunda en iyi tahlilin yapılmasını sağlayacaktır:

“Arif Nihat Asya ğretmenimiz sürekli olarak hafta sonlarında Türk milliyetçiliği ve Türkiye'yi sevmemiz konusunda konferanslar vermeyi bir görev edinmişti. (...) Onun bu katkılarıyla Türkiye'yi daha fazla sevdik. (...) Arif Nihat Asya ğretmenimiz hafta sonlarında güzel okuma dersleri de veriyor, kendi Őiirlerini okumasının yanında diğer Őairlerden de örnekler sunuyordu. Bizler konferanslar Şeklinde geçen bu yöntemle İstanbul aksanı ile konuşmayı ve yazmayı öğrenmiş oluyorduk. (...) ğrencilerin dışında halktan da gelenler oluyordu. (...) ğrencilerin dışındaki katılımlarla Lefkoşa Türk Lisesinin koca salonu dolardı(...) Bizler bu salonda Namık Kemal'in 'Vatan yahut Silistre' oyununu oynamıŐtık. Salon ağzına kadar dolu idi ve ayakta izleyenler de vardı. Vatan yahut Silistre oyunu herkeste derin izler bırakmıştı. Bu tür alıŐmalar, Arif Nihat Asya'nın bulunduğu dönemde yoğun olarak yapılıyordu.”²⁹

Tablo 1: 1950 – 1960 yılları arasında Kıbrıs'a gönderilen öğretmenler

<i>Adı ve Soyadı</i>	<i>BranŐı</i>	<i>Görevlendirme Tarihi</i>	<i>Görev Sresi</i>
İbrahim Zeki cal (Burdurlu)	Türkçe	25/11/1950	2
Mehmet Durulgan	Türkçe	25/11/1950	2
Ali CengizGkoğu	Tarih	25/11/1950	2
Emin akıroğu	Coğrafya	25/11/1950 01/10/1953	2 +1
Abdullah Evrenos	Fizik – Matematik	25/11/1950 01/10/1953	2 +1
Cemil Fenman	Fizik – Matematik	25/11/1950 01/10/1953	2 +1
Sabri Beşer	Fizik – Matematik	25/11/1950 01/10/1953	2 +1
Zeynep Evrenos	Kimya	25/11/1950 01/10/1953	2 +1
Mübeccel Fenman	Tabi'ye	25/11/1950	2

²⁹ Saadettin Yıldız, “Arif Nihat Asya'nın Şiirlerinde Kıbrıs Benzetmeleri”, http://saadettinyildiz.com/wp-content/uploads/2016/02/ARIF_BENZETMELERi.pdf (ET: 15.05.2016).

		01/10/1953	+1
Naim Buluç	Edebiyat	25/11/1950	Eylül 1951 sonuna kadar
Burhan Tinçer	Matematik	25/11/1950	Eylül 1951 sonuna kadar
Avni Yakalıoğlu	Fizik – Kimya	25/11/1950	Eylül 1951 sonuna kadar
Fatma Okansoy	Tabiiye	03/11/1951 01/10/1953	2 +1
Mehmet Güver	Tarih-Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi	03/11/1951	2
İhsan Uhri	Toplu Dersler	03/11/1951 20/06/1954	2 +1
İbrahim Bozunoğlu	Toplu Dersler	03/11/1951 01/10/1953	2 +1
Hulusi Top	Toplu Dersler	03/11/1951	2
Hasan İlgililer	Toplu Dersler	03/11/1951 20/06/1954	2 +1
Vedat Berk	Toplu Dersler	03/11/1951	2
Burhan Demiriz	Toplu Dersler	03/11/1951	2
Semahat Özlem	-----	24/12/1951	2
Vehbi Tümen (Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası Üyesi)	Müzik	09/10/1952	-
Ali İzzettin Özügen	Toplu Dersler	18/10/1954	2
Şevket Gedikoğlu	-----	03/09/1956	2
Emine Gedikoğlu	-----	03/09/1956	2

Gönen Mutluay	İmam Hatip Meslek Dersi	06/10/1956	-
Lütfi Gülşen	Edebiyat	02/12/1958	2
M. Kemal Işık	Fen Bilgisi	02/12/1958	2
Reşat Şekercioğlu	Dülger	02/10/1959	2
Kamil vnal	Demirci	02/10/1959	2
Fazıl Pehlivan	Marangoz	02/10/1959	2
Fikret Şahin	Motor	02/10/1959	2
Halil zkula	Tesfiye	02/10/1959	2
Emin Çağıran	Elektrik	02/10/1959	2
Mualla zn	-----	02/10/1959	2
Fevzi Selen	-----	16/12/1959	1
Melahat zgl	Edebiyat	16/12/1959	1
Nazif Tarkan	Felsefe	16/12/1959	1
Sait Mehmetoğlu	-----	16/12/1959	1
Hüseyin nder	İlkokul ğretmeni	12/08/1960	-
Hasan Güven	İlkokul ğretmeni	12/08/1960	-
Kemal Yalçın	İlkokul ğretmeni	12/08/1960	-
Mediha Balkan	Türk Dili ve Edebiyatı	16/09/1960	2
Hüseyin Gürtunca	Türk Dili ve Edebiyatı	16/09/1960	2
Feriha Coşkun	Türk Dili ve Edebiyatı	16/09/1960	2
Orhan Ural	Türk Dili ve Edebiyatı	16/09/1960	2

Sabahattin Güven	Felsefe	16/09/1960	2
Orhan Halit Öztürk	Fizik - Kimya	16/09/1960	2
Tayyar Temir	Fizik – Kimya	16/09/1960	2
Nihal Arkayın	Fizik – Kimya	16/09/1960	2
Emine Akmandor	Fizik – Kimya	16/09/1960	2
Sadide Acar	Fizik – Kimya	16/09/1960	2
Mehmet Barut	Edebiyat	16/09/1960	2
Emin Özsayan	Edebiyat	16/09/1960	2
Muhlis Sivrioğlu	Fen Grubu	16/09/1960	2
Mualla Erdoğan	Fen Grubu	16/09/1960	2
Nilüfer Dural	Fen Grubu	16/09/1960	2
Mustafa Teksoy	Fen Grubu	16/09/1960	2
Sezai Ergun	Fen Grubu	16/09/1960	2
Mustafa Ertunç	Fen Grubu	16/09/1960	2
Mehcure Sezer	Beden Eğitimi	16/09/1960	2
Fethi Tanaç	Müzik	16/09/1960	2
Abdullah Erkılıç	Tesviye	16/11/1960	2
Ali Erdoğan	Elektrik	16/11/1960	2
Abdullah Nişancı	Dökümcü	16/11/1960	2
A. Erdoğan Altay	Marangoz	16/11/1960	2

Kaynaklar: B.C.A. 030.18.01.02./156.17.16, B.C.A. 030.18.01/154.69.4, B.C.A. 030.18.01/150.61.2, B.C.A. 030.18.01.02/144.72.9, B.C.A. 030.18.01.02/137.85.18, B.C.A. 030.18.01/133.78.9, B.C.A. 030.18.01.02/136.56.11, B.C.A. 030.18.01/127.94.4, B.C.A. 030.18.01/127.79.8, B.C.A. 030.18.01.02/124.89.9, B.C.A. 020.18.01/130.75.15.

Kaynakça

B.C.A. 020.18.01/130.75.15,
 BCA, 30..1.0.0/ 10.59..6.
 B.C.A. 030.18.01.02./156.17.16,
 B.C.A. 030.18.01.02/124.89.9,
 B.C.A. 030.18.01.02/136.56.11,
 B.C.A. 030.18.01.02/137.85.18,
 B.C.A. 030.18.01.02/144.72.9,
 B.C.A. 030.18.01.02/157.27.13,
 B.C.A. 030.18.01.02/157.32.20,
 B.C.A. 030.18.01/127.79.8,
 B.C.A. 030.18.01/127.94.4,
 B.C.A. 030.18.01/133.78.9,
 B.C.A. 030.18.01/150.61.2,
 B.C.A. 030.18.01/153.55.2,
 B.C.A. 030.18.01/154.69.4,
 B.C.A., 030.10.01.02/144.83.13.
 B.C.A., 030.10/124.886.14.

AKN, mer Faruk, "İsmail Hikmet Ertaylan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, c.11.

BEHÇET, Hasan, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Lefkoşa, 1969.

DURU, Kazım Nami, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1958, s.27.

FERİDUN, Hsn, "Kıbrıs Türk Eğitiminin Tarihçesi (1571 - 1974)", *Suya Düşen Adam Kıbrıs Türk Kültürü zerine İncelemeler*, Nihat ztoprak – Bayram Ali Kaya (ed.), 47 Numara Yayıncılık, İstanbul, 2007.

FERİDUN, Hsn, *Eğitim ile Bir mr*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

NESİM, Ali, *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz*, KKTC Milli Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1987.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Arif Nihat Asya Kıbrıs'ta*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2003, s.61.

TRE, Elmaziye, *Sosyo-Kültürel Yapının Taşıyıcısı Olarak Eğitim İngiliz Döneminde Kıbrıs Türk Eğitim Kurumu (1878-1960)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

YILDIZ, Saadettin, "Arif Nihat Asya'nın Şiirlerinde Kıbrıs Benzetmeleri",
http://saadettinyildiz.com/wp-content/uploads/2016/02/ARiF_BENZETMELERi.pdf (ET: 15.05.2016).

Milli Mücadele'de Kıbrıs Türk Kamuoyu

Yrd. Doç. Dr. Nurten ÇETİN
Trakya Üniversitesi / Edirne

Giriş

Trablusgarp Harbi, Balkan Harpleri ve ardından gelen I. Dünya Harbi yenilgileri Osmanlı Devleti için siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda büyük bir yıkımdı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile fiilen sona eren devletin geleceği belirsiz bir sürece girdi. İtilaf devletlerinin İstanbul'da yönetime fiilen el koymaları, akabinde Batı Anadolu'da başlayan ve Anadolu'nun iç kesimlerine doğru yayılan Yunan işgali, Türk halkını harekete geçirdi. Ekonomik olarak oldukça zor şartlar altında bulunan Anadolu halkı, kendi imkânları çerçevesinde işgal kuvvetlerine karşı direnişe geçti. Nitekim Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturuldu. Aynı zamanda arka arkaya yenilgiyle sonuçlanan savaşlar Kafkasya, Balkanlar ve diğer işgal altına düşen bölgelerden Anadolu'nun ilerine doğru yoğun bir muhacir akını da başlatmıştı. Anadolu insanı bir taraftan da bu savaş mağduru muhacirlere kucak açtı. Başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri'nin desteği ile Yunanlılar Anadolu'da adım adım ilerlerken, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da Millî Mücadele'yi başlattı. Böylece Batı Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye hareketi kısa süre sonra örgütlü bir direniş hareketine dönüştü. Anadolu halkı bu mücadeleye maddi ve manevi tüm imkanlarıyla destek vermekteydi; ancak, bu destek batının modern teknolojsi ile donatılmış ordularına karşı yetersizdi. Bu nedenle Millî Mücadele için kaynak sağlanması amacıyla farklı yollar denendi. Bir yandan ülke içinde birtakım girişimlerle kaynak ihtiyacı giderilmeye çalışılırken, diğer taraftan yurtdışından da yardımlar talep edildi. Rusya ile temasa geçilerek bu ülkeden mühimmat ve maddi destek elde edildi¹. Fransızlar, Anadolu'dan çekilirken geride bazı savaş malzemeleri bırakmıřlardı². Bunun yanısıra, sömürge altında yaşayan Hint Mslmanları³ ve Azerbaycan Türkleri de Türk bağımsızlık mücadelesine maddi kaynak sağlamaktan geri durmadılar⁴.

Bu bağlamda Berlin Antlaşması ile İngiliz idaresine bırakılan ve Büyük Harbin başlamasıyla da İngilizler tarafından işgal edilen Kıbrıs'taki Ada Türkleri de Millî Mücadele'nin her safhasını yakından takip etmekteydiler. Adada Türkler tarafından yayımlanan *Söz*, *Doğru Yol* ve *Ankebut* gazeteleri ile *İrşad* dergisi mücadelenin tüm safhalarını ve gelişmeleri an be an kamuoyuna duyurmakta önemli bir rol oynamaktaydı⁵. Kıbrıs Türkleri, bu gazeteler sayesinde Millî Mücadele'nin siyasi, sosyal ve ekonomik safhaları hakkında yakından bilgi edinmekteydi. Gazeteler, yazı ve yorumlarıyla sadece gelişmeleri aktarmakla yetinmediler. Aynı zamanda Ada halkının Anadolu'nun mücadelesine sessiz kalmayıp aktif biçimde destek vermesini sağladılar. Nitekim gazetelerin telkin ve çağrıları sonuçsuz kalmadı; kısa bir sürede meyvesini verdi. Kıbrıs Türkleri arasında hızla bir dayanışma ve örgütlenme başlayıp Anadolu'ya maddi ve manevi yardım yapıldı.

A - Millî Mücadele'nin Kıbrıs Basınına Yansımaları

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'nden yenik çıkması, topraklarının İtilaf Devletleri arasında paylaşılması, İngiliz işgali altındaki Kıbrıs'ta Türkler arasında moral bozukluğuna ve üzüntüye sebep olmuş, özellikle Adadaki Rumların Yunanistan lehine yaptıkları eğlence ve taşkınlıklar bu kederi daha

¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara 1990, s. 542-550.

² *A.g.e.*, s. 550-554.

³ *A.g.e.*, s. 555-564.

⁴ Nuri Köstüklü, "İstiklal Savaşı'nın Mali Kaynakları", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 339-345.

⁵ *Ankebut* ve *Doğru Yol* gazeteleri ile *İrşad* dergisinden yararlanmamı sağlayan Harid Fedai ve Dr. Münevver Kata'ya teşekkür ederim.

da artırmıştı⁶. Bunu takip eden günlerde 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Anadolu'daki Yunan ileri hareketinin her geçen gün yayılması, derin bir teessür⁷ içindeki Ada Türklerini çözüm arayışlarına sevk etmişti⁸. Kıbrıs Türklerinin bu düşünce içerisinde olduğu dönemde Anadolu'da Millî Mücadele hareketi başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, "*Türk vatanını ele geçirme ve Türkü kendi öz vatanında esir etmeye yönelik bu haksız işgal hareketi*" karşısında, söylemlerinde Anadolu'nun o güne kadar görmediği⁹ tehlikenin boyutlarına dikkat çekmekteydi. Vatanın savunulması için halkı birlik ve beraberliğe davet eden Mustafa Kemal Paşa, Anadolu halkına hitaben yayınladığı beyannamede "*Her Türk, vatanın geçirmekte bulunduğu şu vahim dakikalarda son mücahide için milli sancağının altında toplanmalıdır*" demektedir. Anadolu halkı bu çağrılara sessiz kalmayacaktı¹⁰.

Anadolu dışında Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına bir destek de Kıbrıs'tan geldi. Anadolu'nun sergilediği mücadele, Kıbrıs Türkleri arasında heyecanla karşılanmış, Adadan ayrılmaları yasak olmasına rağmen periyodik yayımlarla gelişmeleri sığağı sığağına takip etmişlerdi¹¹. Kıbrıs basını da Anadolu'daki mücadeleyi kamuoyuna aktararak, bu ilgiyi canlı tutmaktaydı¹².

Kıbrıs basınının Millî Mücadele desteği Sevr Antlaşması'yla belirginleşmişti. Gazetelere yansıyan haberlerde barış koşullarının ağır ifadelerle eleştirildiği görülmektedir. *Doğru Yol* gazetesine göre Türklere kabul ettirilmek istenen şartlar tek kelimeyle Türkiye'nin idam fermanyıydı. Savaşın galipleri en medeni devletlerin topraklarından insanlığa aykırı muameleyle kovulan Musevilere bile yaşam hakkı tanımışlardı. Tarih boyunca hiç bir zaman Ermenilerin vatanı olduğu ispat edilmemiş birçok vilâyet Ermenistan'a ilhak ediliyordu. İtilaf Devletleri, Türkiye yönetiminde kalacak olan ekalliyet hukukuna kefil oluyordu. Yunanistan, Ermenistan gibi devletlere ilhak edilen ve ekseriyeti teşkil eden Türk unsurunun canı, malı ve ırzını korumak için ise teminat gösterilmiyordu. Ülkeyi koruyacak askerinin sayısı 50 bine indiriliyordu. Oysaki bu sayı bırakın ülkeyi korumayı, asayışı sağlamaya bile kâfi değildi. Türkiye'yi vilayetlere bölmek yine ilan edilen eşitlik ilkelerine uygun değildi. Barış şartları hangi hukuk kurallarına dayandırılırsa dayandırılınsın bu topraklar Türklerindi. Türkiye'ye sunulan barış koşulları değiştirilebilir nitelikteydi¹³. Aynı gazetenin 7 Haziran 1920 tarihli sayısında yer alan bir yazıya göre, savaş ilanı ve barışın imzalanması devletin başkumandanı sıfatıyla Padişah'a aitti. Padişah bu hakkı Meclis onayıyla kullanırdı. Yani Padişah'ın bu konudaki oyu milletin oyuyla birleştirilirdi. Türkiye'de şimdilik tam bağımsız olarak bu duruma rıza gösterecek bir Padişah olup olmadığı sorusu akla geliyordu. Padişah böyle bir barış antlaşmasını imzalamak zorunda kalsa bile milletin oyunu nasıl alacaktı. Bu şartlar altında milleti temsil edecek bir meclisin seçilmesi mümkün olabilir miydi? Türkiye tarafından böyle bir barış antlaşmasının imzalanması imkansızdı. Gayri müstakil bir hükümetin imzası olsa bile, hüküm ve tesiri bütün milleti kapsayabilir miydi? İngiltere Başbakanı yaptığı bir açıklamada, Türklere sunulan barış şartlarının diğer savaşın mağluplarına sunulan barış şartları ile aynı ve eşit olduğunu, dolayısıyla değiştirilemeyeceğini söylemişti. Halbûki, Türkiye'ye sunulan şartlar bu devletlerinki ile karşılaştırılmayacak kadar ağırdı. Hiç birisinin toprakları böyle parçalanmamış ve başkentleri işgal edilmemişti. Yine aynı şekilde hiçbirinin hayatına kastedilmemişti¹⁴. 12 Ağustos 1920 tarihli *Söz*'de "*Sevr Muahedesi*" başlığı altında yayımlanan yazıda bu antlaşmayı imzalayanlar şiddetle yerilmekteydi. Antlaşmanın uygulanması bahanesiyle müttefiklerin İstanbul'u

⁶ Mustafa Haşım Altan, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları-39, Ankara 1997, s. 41.

⁷ Ali Nesim, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara 1994, s. 48.

⁸ Altan, *a.g.e.*, s. 41.

⁹ *Ankebut*, 21 Mayıs 1921, s. 3.

¹⁰ *Ankebut*, 30 Nisan 1921, s. 4.

¹¹ Nesim, *a.g.m.*, s. 48.

¹² Beria Remzi Özorun, "İstiklal Savaşı ve Kıbrıs", *Türk Kültürü*, C 3, S 35, 1965, s. 850.

¹³ *Doğru Yol*, 31 Mayıs 1920, s. 1.

¹⁴ *Doğru Yol*, 7 Haziran 1920, s. 1.

işgal ettikleri, Anadolu hareketini yok etmek için Damat Ferit hükümetine her türlü yardımı yaptıkları fakat Anadolu'da *hakkın sesini boğamadıkları* belirtilmekteydi¹⁵.

Anadolu halkı İstiklal Savaşı'nda kadını ve erkeği ile tüm maddi ve manevi varlığını ortaya koymaktaydı. Millî Mücadele'nin öncü isimlerinden Halide Edip, cephelerde çeşitli görevlerde bulunmak üzere "*Anadolu İstiklal-i Şüheda Evlatları Anadolu Heyeti*" adlı bir cemiyet kurmuş, "*Muavenet-i Milliye Vekâleti*" tarafından yanına verilen özel bir memur ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilmişti¹⁶. Halide Edip'in çalışmalarının kısa sürede etkisini gösterdiği, Anadolu kadınlarının üzerlerine düşen her türlü fedakarlığı yapmaya hazır oldukları, ülkenin farklı bölgelerinden gönderilen telgraflardan anlaşılmaktadır¹⁷. Halide Edip'in, düşmana karşı direnme ve bağımsızlığın önemini vurgulayan nutukları, yalnız Anadolu'da değil, gazeteler yoluyla Kıbrıs Türk kadınları arasında da okunmaktaydı¹⁸. Sadece cephe gerisinde yapılan örgütlenmeler değil, cephede yaşanan gelişmeler de Kıbrıs basınında yer almaktaydı. Nitekim gazetelerde yer alan II. İnönü Muharebesi'nde üç kadının şehit olduğu ve beşinin de yaralandığı, halkın hatta mebusların bile cepheye koştuğu¹⁹, Millî Mücadele'nin kısıtlı imkanlarına rağmen devam ettiği haberleri ilgiyi canlı tutmaktaydı. I. ve II. İnönü muharebelerinde Yunanlıların Türk ordusu karşısında geri çekilmeleri haberleri, Kıbrıs Türkleri arasında sevinç yaratmıştı. *Ankebut* gazetesi, Türk ordusunun İnönü galibiyetinin ardından Eskişehir halkının topladığı 66 bin lirayı bugün Kızılay olarak bilinen Hilal-i Ahmer'e hediye ettiklerini yazmaktaydı. Aynı gazete, İnönü muharebelerinde Yunanlıların ağır bir yenilgiye uğradığını duyururken, okuyucularının ilgisini kahramanlık hikayeleriyle canlı tutmaya çalışmaktaydı. Çarpıcı örneklerden biri, İnönü Cephesi'nde savaştığı esnada ellerinden yaralanan Osman Çavuş'un, tedavisinin uzun süreceğini öğrenince parmaklarının kesilip yeniden savaş meydanına gönderilmesi için ısrar etmesi hakkındaydı. Bu isteği kabul edilmeyince, belinden süngüsünü çıkararak, yaralı parmaklarını kesen Osman Çavuş, mendili ile tampon yaparak cepheye koşmuştu²⁰. Aynı gazete, Osman Çavuş gibi kahramanlık hikayelerinin yanısıra cephede ve cephe gerisindeki gelişmeleri de okuyucularına aktarmaktaydı. *Ankebut*'un haberine göre, İzmir'le başlayan Anadolu'daki Yunan işgaline karşı, yurdun birçok yerinde miting ve protesto gösterileri düzenlenmekteydi²¹. Bu haberler, Kıbrıs Türkleri tarafından kulüplerde, gazinolarda hatta mahalle kahvehanelerinde toplanarak okunmakta; gazetelerin dışında Millî Mücadele'nin her safhası hakkında haber alabilmek için heyecan içinde telgraf ve mektupları beklemekteydiler. Gazetelerin yayımları ve Kıbrıs Türklerinin heyecanı, Anadolu'daki savaş ve bağımsızlık hareketine ilgilerini kanıtlar niteliktedir²².

Kıbrıs basını, *Journal Doryan*, *Tahidramos (Taxydromos) Jamanak*, *Times* gibi bazı yabancı gazeteler de Anadolu'daki mücadele hakkındaki haberleri okuyucularına aktarmaktaydılar. Yabancı basında yer alan yazı ve yorumların tamamı değil, Kıbrıs Türklerinin moralini yükseltecek haberlerin seçildiği tahmin edilebilir. Nitekim *Ankebut*, *Journal Doryan*'da yer alan Anadolu'da eli silah tutan herkesin savaşa katılmak istediğini, ordunun erzakını taşıyan arabaların çoğunun kadınlar tarafından kullanıldığı hakkındaki haberleri yayımlıyordu²³. Kıbrıs basınında sadece bağımsızlık mücadelesi hakkında yabancı basındaki haberler yayımlanmayıp, dezenformasyon niteliğindeki yazı ve yorumlara yanıt veren makale ve yorumlar da yer almaktaydı. Nitekim, "*Türkiye'nin haritadan silinmek üzere*

¹⁵ Özorun, *a.g.m.*, s. 851.

¹⁶ *Ankebut*, 21 Mayıs 1921, s. 3.

¹⁷ *Ankebut*, 11 Haziran 1921, s. 2.

¹⁸ *Ankebut*, 21 Mayıs 1921, s. 3.

¹⁹ *Ankebut*, 21 Mayıs 1921, s. 3.

²⁰ *Ankebut*, 21 Mayıs 1921, s. 3.

²¹ *Ankebut*, 19 Eylül 1921, s. 2.

²² "Anadolu Harbi'ne Karşı Vazife-i Milliyemiz Nedir?", *İrşad*, 1 Eylül 1921, S 16, s. 244-245

²³ *Ankebut*, 4 Haziran 1921, s. 4.

olduğu ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a verileceği" hakkında Yunan gazetelerinde sık sık yer alan yorumlara Mehmet Remzi, 1 Ocak 1920 tarihli *Doğru Yol*'da şöyle cevap veriyordu:

"...Değil yalnız Kıbrıs Rumlarına, bütün Yunaniliğe, bütün cihana ilan edelim ki, Türkiye mahvolmadı ve olmayacaktır. Küre-i zemin üzerinde güneş neşr-i envar ettikçe Türklük ber-devam olacaktır...Yunanilik efkâr ve cereyanlarının bugünkü ufak tefek muvaffakiyatı Rumları yanıltmamalıdır. İstikbalde hem hudud olarak yaşayacak olan Türkiye ve Yunanistan için komşuluk münasebetlerinin daha iyi bir surette temini bir lâzıme-i siyasettir. Kıbrıs üzerinde Türklerin daha ziyade alaka-i tarihiyeleri bulunduğu ve İngiltere ile Devlet-i Aliyye arasındaki taahhüdata nazaran Adanın Türkiye'ye iadesi pek tabii olduğu halde Türkler yaygara koparmıyorlar. Haklarından emin olanlara mahsus bir itidal ve sükunet ile hakkın tecellisine intizar ediyorlar..."²⁴.

Yabancı basındaki aksi yorumların yarattığı moral bozukluğunu ortadan kaldırmak amacıyla Adadaki Türk halkının zafere olan inancının asla sarsılmaması gerektiği yönünde yazılar Kıbrıs basınında yayımlanmaya devam etmekteydi. Nitekim Mehmet Remzi, bu kez 4 Nisan 1921 tarihli *Söz*'de kaleme aldığı yazıda:

"... Anadolu'nun temiz ufuklarında beliren muzlim bulutlar kesafet peyda ediyor. Bu bulutları dağıtacak rüzgarların esmesini bekleyelim ve şarktan doğacak hürriyet güneşinin Türk diyarını tenvir etmesini özleyelim. Elbette düşmanın kudret-i askeriyesi Türk milletinin galeyanı önünde eriyecek ve düşman, hakkı olamayan yerlere göz dikmenin cezasını çekecektir..." ifadesini kullanmaktaydı²⁵.

II. İnönü zaferinin Kıbrıs'ta yarattığı büyük sevinç, Anadolu davasını kendi milli davaları gibi benimseyen Ada Türklerinin hislerine tercüman olan *Ankebut*'taki Yunan Kralı Kostantin'e hitaben "*Türkün Anadolu'da hayatını müdafaa etmek için kanını akıttığı, bu müdafaa sonunda kanlı ölüm veya onurlu yaşam hakkını elde edeceği*" yorumundan da anlaşılıyordu²⁶. Zafer haberlerinin Türkler arasında yarattığı olumlu hava, aksi haberlerle tersine dönmekteydi. Nitekim İnönü'de yenilgiye uğrayan Yunanlılar, yeniden taarruz hazırlıklarına başlamışlardı. 8 Temmuz 1921'de Anadolu'da ileri harekâta geçmişlerdi²⁷. Doğaldır ki bu gelişme Kıbrıs Rumları arasında sevinç yaratmış, 16 Temmuz sabahı Adanın her tarafını "*Zito Enosis*" çığlıkları ve çan sesleri kaplamıştı. Yunan ordusunun ilerlediği haberinin kaynağı, Atina'dan gönderilen 15 Temmuz 1921 tarihli bir telgraftı. Telgrafta, Afyonkarahisar'ın Yunanlılar tarafından ele geçirildiği ve Yunan askerlerinin Kütahya-Eskişehir'e doğru yola çıktıkları bildirilmekteydi. Bu haberin Kıbrıs Türkleri arasında infial yarattığı, haberin doğru olup olmadığını öğrenmek için *Söz* gazetesinin binasına akın etmelerinden anlaşılımaktadır. Zira *Söz*, okuyucularını gazete yönetiminin haberin doğruluğu hakkında alabilecekleri özel bir kaynağı olmadığı, bu nedenle kesinlikle inanılmaması, halkı metanetini koruyup ajansların beklenmesi konusunda uyarmaktaydı. Atina'dan gelen 21 Temmuz tarihli bir başka habere göre, "*Yunanlılar Eskişehir'i de ele geçirmişler, Türklerden 65.000 kişiyi esir almışlar, Mustafa Kemal intihar etmiş*"ti. *Söz*'de, Mehmet Remzi "*Mühim Dakikalar*" başlıklı makalesinde bu türlü olumsuz haberlerin etkisini silebilmek amacıyla, Anadolu'daki Yunan işgalinin haksızlığı, Türklerin boynuna esaret zincirinin geçirilemeyeceği, halkın bağımsızlık mücadelesinden asla vazgeçmeyeceğini vurgulamakta ve bu telgraf haberinin gerçeği yansıtmadığından bahsetmekteydi²⁸.

²⁴ Beria Remzi Özorun, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs Türk Basını", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C II, TTK Basımevi, Ankara 1973, s. 930.

²⁵ Özorun, *a.g.m.*, s. 930.

²⁶ "Türk-Yunan Muharebesi", *Ankebut*, 6 Ağustos 1921, s. 1.

²⁷ Nuri Köstüklü, "Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara 2000, s. 288.

²⁸ Beria Remzi Özorun, "Anadolu Kurtuluş Savaşı-Kıbrıs Türkü-Sinir Harbi", *Türk Kültürü*, C 7, S 76, 1979, s. 274-275. Kıbrıs Türk halkı Anadolu'dan haber alabilmek için gazete matbaasının önünde nöbetleşe bekliyorlardı. Bu nedenle gelen telgraflar gazete binasının kapısını ve camlarına yapıştırılmaktaydı. Ancak halkın bunları okumak için kapı ve pencerelere hücum etmesinden dolayı camlar kırılmaktaydı. Nitekim Mehmet Remzi bu duruma bir çare olmak üzere telgraf haberlerini çoğaltarak Türk çocukları tarafından Türk mahallelerinde

Savaşın gidişatıyla ilgili olumsuz haberlere karşı, Kıbrıs basını Kıbrıs Türklerinin morallerini yüksek tutmaya çalışsa da cephede bazı olumsuz gelişmeler yaşanmaktaydı. Kütahya-Eskişehir muharebeleri, Türk ordusunun 21 Temmuz'da Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesi ile sonuçlanmıştı. Bunun en önemli sebebi, askerin mühimmat eksikliğiydi. *Ankebut*, okuyucularına bu gelişmeyi haber verirken, Yunanlıların İzmir'de trenler dolusu mühimmatı cepheye sevk ettiklerini, buna karşılık Türklerin deve sırtında silah ve cephane taşıdıklarını, kuvvetli Yunan ateşinin savaş alanındaki top ve mermiyi tükettiğini yazmaktaydı. Türk ordusu cephe dışından gelecek yardımları beklemekteydi²⁹.

Kıbrıs basınının Millî Mücadele'ye haber ve yorumlarla verdiği desteğin kamuoyunu yönlendirmede etkili olduğu görülmektedir. *Ankebut*, ordunun Eskişehir'deki geri çekilmesinin, İngiltere'nin Ada Türkleri üzerindeki baskılarının, Kıbrıs Türk kamuoyunun nihai zafere ulaşacakları inancını yok edemeyeceğini yazmaktaydı³⁰. Yüz binlerce Türk gencinin batının teknolojiyle donatılmış Yunan ordularına karşı göğsünü siper ettiği, Anadolu mücadelesinin aynı zamanda Kıbrıs Türk gençliğinin direnişi olduğu şeklindeki yorumlar, Kıbrıs basınında sık sık yer bulmaktaydı. Nitekim 6 Ağustos 1921 tarihli *Ankebut*'ta yer alan şu ifadeler bu düşüncüyü çok açık yansıtmaktaydı:

*"Anadolu'nun müdafaası Türkün tarihinde pek şerefli sahifeler açacaktır. Anadolu'nun müdafaası mili hayatımız için bir kaynaşmadır. Bu müdafa vesilesiyle Anadolu halkı ile gençlerimiz temasta bulunarak anlaşmış ve birleşmiştir. Bu anlaşma Türk alemini canlandırdı"*³¹.

Kıbrıs basını moralleri yüksek tutacak haberlerin yanı sıra, Rum tarafındaki gelişmelere de yer vererek, kamuoyunu yönlendirmekteydi. 13 Ağustos 1921'e gelindiğinde *Ankebut*, Kıbrıs Rum kesiminde Yunanlıların Anadolu'da galip gelecekleri konusunda bir karamsarlık havası oluştuğunu, bir hafta öncesine kadar zafer gösterileri yapan Rumların eski heyecan ve sevinçlerinin yerini hüznün ve belirsizliğin kapladığını, hatta şehirde çan seslerinin bile duyulmadığını yazıyordu³². *Ankebut*, 25 Ağustos tarihli sayısında, Yunan Generali Papulos'un bir süre önce Krala takdim ettiği bir raporda, *"Türk kuvvetlerini çevirmek suretiyle bir hamlede ezdiklerini ve Yunan silahının Anadolu meselesini hallettiğini Avrupa'ya karşı söyleyebileceğini"* belirtirken, Yunanistan Başbakanı Gunaris'in *"Anadolu'da hilalin bir daha görünmemek üzere yandığını"* söylediğini ancak, artık Yunan gazetelerinde farklı bir hava estiğini duyurmaktaydı³³. *Ankebut*'un aynı tarihli sayısında *Patris* gazetesinde *"Bizim planlarımız generallerimiz var ise unutmamalıyız ki düşman da mükemmel kumandanlara planlara maliktir. Mustafa Kemal Paşa Harb-i Umumi'nin doğurduğu bir dahidir"* yorumuna yer verilmekteydi³⁴.

Bu arada İngiliz idaresi altındaki Adada, bu dönemde Türklere yönelik bu baskılar daha da artmış, önemli memuriyetler Türklere alınarak yerlerine Rum ve Ermeniler tayin edilmişti³⁵. Bu nedenle Kıbrıs Türklerinin, Anadolu'nun bağımsızlık mücadelesine gösterdiği ilgi ve desteğin, bir anlamda Adadaki İngiliz varlığına tepkinin bir yansıması olarak değerlendirilmesi kanımızca yanlış olmaz. Bu tepki sebebiyle Kıbrıs Türkleri, Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın bağımsızlık savaşında başarılı olacağına olan inançlarını sürdürmekteydiler. Onlara göre Yunanlılar, Kıbrıs Türkü ve Anadolu için ortak düşmandı ve bu tarih boyunca değişmemişti ve değişmeyecekti. Bu hislere tercüman olan *Ankebut*, Yunanlıların amacının Müslümanları yok etmek, her türlü ilerleme ve gelişmelerini engellemek olduğunu yazmıştı. Trakya ve Anadolu'da meydana gelen³⁶ sayısız tecavüz,

satışını sağladı. Bkz. Mehmet Ali Galip Alçıtepe, *Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1960*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1993, s. 49.

²⁹ *Ankebut*, 10 Eylül 1921, s. 2.

³⁰ *Ankebut*, 25 Ağustos 1921, s. 2.

³¹ *Ankebut*, 6 Ağustos 1921, s. 1.

³² *Ankebut*, 13 Ağustos 1921, s. 1.

³³ *Ankebut*, 25 Ağustos 1921, s. 1.

³⁴ *Ankebut*, 25 Ağustos 1921, s. 2.

³⁵ Nesim, *a.g.m.*, s. 50.

³⁶ Altan, *a.g.e.*, s. 41.

hakaret ve cinayet bunu kanıtlamaktaydı³⁷. Aynı gazete, 22 Eylül tarihli sayısında Kıbrıs Türklerinin zafere olan inancını pekiştirmek amacıyla, bir Yunan askerinin umutsuzluk içeren mektubundaki "Eskişehir muharebesine iştirak ettik. Pek çok telefât verdik. Türk köylerine yettiğimizde hiç su bulmadık. Bütün çeşme taş ve hayvan cesetleriyle doldurulmuş idi. İçimizden birçoğu senelerden beri silah altında bulunuyor ve muharebenin biran evvel hitam bulmasını istiyor... Türkler metin bir azim ile harp ediyorlar. Bir siperi müdafaa emri aldıklarında son dakikaya kadar orasını terk etmezler" ifadelerinin, Anadolu halkının içinde bulunduğu vahim duruma rağmen son nefeslerine kadar vatani savunacağını gösterdiğini yazmaktaydı. *Ankebut*'a göre, Yunan askerinin mektubu Anadolu'daki Yunan askerlerinin durumunun da pek iyi olmadığını kanıtlamaktaydı³⁸. Gazete, 1921 yılı Ekim ayı başında Anadolu'daki Yunan yenilgisi sebebiyle halkın Yunan kralından ordunun terhis edilmesini istediğini kamuoyuna duyurdu³⁹.

Ankebut gazetesi, Yunanistan'ın harp hazırlıklarının devam etmekle beraber, kral taraftarları ile başbakan taraftarları arasında savaşa devam konusunda görüş ayrılıkları olduğunu yazmaktaydı. Gazetenin haberine göre, Yunanlılar sadece Anadolu'da değil, Makedonya'da da Türkler aleyhinde faaliyette bulunmaktaydılar. Nitekim Makedonya'da yaşayan Türklerin arazi ve çiftliklerine el konulmuştu. Aynı zamanda Yunanistan, Makedonya'daki Rum nüfusunu artırmak için Kafkasya'dan getirdiği çok sayıdaki Rum'u Türk köylerine yerleştirmekteydi. Türklerin bu konuda Rum idari makamlarına yaptıkları şikâyetler de dikkate alınmıyordu⁴⁰. 21 Aralık 1921 tarihli *Ankebut*, Eskişehir ile Sakarya arasındaki bölgenin Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılarak adeta bir harabeye çevrildiğini duyurmaktaydı. Yunanlılar, Anadolu'da gerçekleştirdikleri zulüm ve vahşetlerin üstünü örtmek için gazetelerinde yayımladıkları makalelerde bu yıkıp yakmaların Yunanlıların yiyecek ve barınacak yer bulmasını istemeyen Türkler tarafından yapıldığını iddia ediyorlardı⁴¹.

Diğer taraftan Yunanlılar, 23 Ağustos'ta başlayıp 13 Eylül'de sona eren Sakarya Meydan Muharebesi'nde ağır bir yenilgi ile geri çekilmek zorunda kaldı. Türklerin Sakarya'da elde ettikleri zaferin Yunan kamuoyundaki ümitsizliği iyice artırdığını okuyucularına duyuran *Ankebut*, halkın hükümete karşı bir galeyan içinde olduğunu ve kabine üyeleri arasında da anlaşmazlıklar başladığını yazdı⁴². Gelişmeleri an be an kamuoyuna aktaran gazete, Yunanistan'ın barış şartlarını bildirdiğini, Atina basınında da hükümet üyeleri arasındaki anlaşmazlığın hat safhada olduğuna, halkın galeyanının da tehlikeli bir hal aldığına yer vermekteydi. *Ankebut*, Yunan basınının haberlerine göre askeri darbe ile yeni bir hükümet kurulabileceğini aktarmaktaydı⁴³.

Büyük devletler tarafından Türkiye'ye sunulan barış şartlarının, Türk bağımsızlığı ile bağdaşabilir nitelikte olmadığı yorumunu yapan *Ankebut*, bu gelişmelerin hemen öncesinde yani yeni barış şartları bildirilmemişken, Yunanlıların son bir ümitle Anadolu'daki askeri hazırlıklarına bütün hızlarıyla devam ettiklerini haber vermekteydi. Özellikle, Aydın ve İzmir'in köylerinde Makedonya'dan getirilen çeteler faaliyet göstermekteydiler. Bu çetelerin cephe gerisinde köylere baskın yaparak Türk ordusunun gücünü kırmaya çalıştıklarını, ayrıca Sisam Rumlarından bir çetenin de bu amaçla İzmir'e geldiğini ve Uşak cephesine sevk edildiğini yazmıştı. Yunan torpidosu ile limana gelen büyük bir tekneden beş bin Yunan askeri, ardından bir nakliye gemisi ile karaya çıkarılan çok sayıdaki ateşli top

³⁷ *Ankebut*, 3 Eylül 1921, s. 1.

³⁸ *Ankebut*, 22 Eylül 1921, s. 3.

³⁹ *Ankebut*, 3 Ekim 1921, s. 3.

⁴⁰ *Ankebut*, 3 Ekim 1921, s. 3.

⁴¹ *Ankebut*, 21 Aralık 1921, s. 1.

⁴² *Ankebut*, 21 Aralık 1921, s. 3.

⁴³ *Ankebut*, 8 Aralık 1921, s. 4; *Ankebut*, 18 Ocak 1922, s. 2.

bir trenle cepheye sevk edilmiřti⁴⁴. Ayrıca Atina gazeteleri Ankara'nın Yunanistan'ın barış şartlarını onaylamayacağını yazıyorlardı⁴⁵.

Kıbrıs basınında, Kıbrıs Türkünün bu gelişmeler karşısında sessiz kalmayacağı ve kalmaması gerektiğini dile getiren yorumlar yayımlanmaya devam etmekteydi. *Ankebut*, 22 şubat'ta "*Anadolu'da akıtılan ve akacak olan Türk ve Müslüman kanını düşündükçe acı çekmemek, ızdırap duymamak söz konusu olamazdı*"⁴⁶ diye yazarken, 8 Mart'taki nüshasında Türk halkının bu savaşta sergilediği kahramanlık hikayelerine yer vermekteydi. Nitekim Giresunlu Osman Ağa, aralarında yüksek rütbeli subaylarında bulunduğu 300'den fazla Yunan askerini esir alıp Samsun'a götürmüş ve çok sayıda askeri mühimmat ele geirmiřti⁴⁷. Ayrıca sayıda Türk halkının Yunanlılara teslim olmaksızca intihar etmeyi tercih ettiği yolundaki yorum ve haberlerin, Kıbrıs Türklerinin zafere olan inanç ve heyecanlarını bir kat daha artırdığı belirtilmekteydi⁴⁸.

Kıbrıs Türkü kendisini Anadolu Trknden ayırmıyordu. Nitekim 15 Mart 1922 tarihli *Ankebut*'ta yer alan şu ifadeler bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

"...Biz Türkler vaktiyle şahlıklar parçalamış, hükümdarlar ezmiş kurunlar açmış bir milletiz. Aslımız pak, namımız ünlüdür. Cihangirlikte stn bir ırkız...Tarihin eski ve unutulmuş sahfelerini yoklayalım. Tarih aleminde dğşme, greşme oyunlarını icat eden biz Trkleriz. Tarih-i Osmanî'den ta uzaklarda bulunan dedelerimiz zamanında Asya ve Avrupa'yı çiğneyerek istila eden hakanlarımıza kesretle tesadüf ederiz..."⁴⁹.

Aynı gazetede Anadolu Ajansı'nın Anadolu'daki gelişmeler ve Türk-Yunan mücadelesinin seyri hakkındaki yazılarına yer verilerek kamuoyu sürekli bilgilendirilmeye devam edilmekteydi. Sakarya Zaferi'nden sonra Yunan halkının maneviyatı da kmşti. Cepheye sevki istenilen Yunan askerleri Trakya, Makedonya, Girit ve Arnavutluk'a gönderilmeye hazır olduklarını beyan ederlerken alenen Anadolu'ya gitmeyeceklerini söylemekteydiler. Yunanistan'da harp aleyhtarlığı başlamıştı. Öyle ki ocuklar, Mustafa Kemal Paşa'nın ismiyle korkutulmaktaydı. *Ankebut*, Ocak ayında yazdığı gibi Yunanistan'da bir ihtilal beklendiği yolundaki gelişmeyi yeniden okuyucularına aktardı⁵⁰.

Anadolu'da Millî Mücadele'de Yunan ordusuna son darbeyi vurmak için hazırlanıldığı sırada 1922 yılı Nisan ayına gelindiğinde, *Ankebut*'un başyazarı Mehmet Fikri, kaleme aldığı duygusal yazısında "*Anadolu canlanacak yaşatacak askerdir. Süngü tutar, harp ederim... Kanlı düşman geliyorum hazır ol. İmanım var, hakanım var bir erim...*" diyerek halkı, Anadolu'da gönüllü olarak savaşa katılmaya davet etmekteydi⁵¹. Gazetenin 26 Nisan günkü sayısının ilk sayfasında kamuoyunun desteğini canlı tutmaya yönelik ifadelere "...Dünya kurulalıdan beri efendilikle yaşayan Türkler yabancı kimselerin kendilerine efendi olmasını isteyemez" ve Türk İstiklal Marşı'nın "*Ben ezelden beridir hür yaşadım hür yaşarım hangi ilgn bana zincir vuracakmış şaşarım. Ebediyen sana yok ırkıma yok izmihlal hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal*"⁵² dizelerine yer veriliyordu. Gazetede Millî Mücadele'nin nderi Mustafa Kemal Paşa'nın şahsı ve icraatı ile ilgili olarak yabancı basında yer alan yazılar da Kıbrıs Türk kamuoyuna sunulmaktaydı. Kamuoyu böylece hem Anadolu direnişi hem de bu direnişin liderinin özellikleri hakkında bilgi sahibi oluyordu⁵³.

⁴⁴ *Ankebut*, 8 şubat 1922, s. 4.

⁴⁵ *Ankebut*, 15 şubat 1922, s. 2.

⁴⁶ *Ankebut*, 22 şubat 1922, s. 3.

⁴⁷ *Ankebut*, 8 Mart 1922, s. 1.

⁴⁸ *Ankebut*, 8 Mart 1922, s. 2.

⁴⁹ *Ankebut*, 15 Mart 1922, s. 1.

⁵⁰ *Ankebut*, 22 Mart 1922, s. 4.

⁵¹ *Ankebut*, 19 Nisan 1922, s. 1.

⁵² *Ankebut*, 26 Nisan 1922, s. 2-3.

⁵³ *Ankebut*, 3 Mayıs 1922, s. 3.

Kıbrıs basınında daha önce de bahsettiğimiz yönde Anadolu'daki Millî Mücadele'nin başarılı olacağına dair yazılar yayımlanmaya devam etti. Nitekim, 3 Mayıs 1922 tarihli *Ankebut*'ta, Türkiye'nin hayat hakkının elinden alınmak istendiği, Türk ordusunun düşmanı yenebileceği, doğunun geleceğinde Türklerin etken olduğu, Türkler gibi tarihlerini kahramanlıkla şereflendiren ve Çanakkale müdafaasını yapan bir milleti dünya haritasından silmenin imkansız olduğu belirtilmekteydi⁵⁴. Aynı gazetenin 24 Mayıs günkü yazısında asla karamsar olunmaması gerektiği, çünkü Türk davasının meşru bir dava olduğu Ada Türklerine açıklanmaktaydı. Gazete, İtilaf Devletleri'nde Türklerin bu savaşın galibi olacakları düşüncesinin oluştuğunu bu nedenle barış şartlarında tadile gittikleri yorumunu yapmaktaydı⁵⁵.

26 Nisan 1922 tarihli *Ankebut*'ta, Türklere sunulan barış şartlarından bahsedilirken "...Şarkta sulhun yapılamamasından dolayı Türkleri kabahatli addetmekte muvafık-ı insaniyet değildir. Zira, Türkler sulhperver olduklarını müteaddid defalar garbın en büyük konferanslarında birçok delail ile ispata muktedir olmuşlardır. Şimdide Avrupaluların gayri müspet kararlarına karşı umum Müslümanların nokta-i nazarlarını tayin eyleyen milli programımızı takdim etmekle mahzuz oluyoruz. Öyle bir program ki, Avrupa mahza zararımıza olarak imzalamış olduğu Sevr Muahedesi'nin Türk milletinin arzu ve gayesine menafî olduğu için kabiliye-i tatbikiyeden mahrum kaldığını tecrübe ile göstermiştir. Bunun için ümit ederiz ki Avrupa bu defa eski vaziyete düşmemek için Türk milletinin arzusunu tatmin etmek hususunda daha halisane düşünerek sulh gayesine vasıl olmak için kestirme yolda gitmenin menafîi takdir edecektir... bize her ne kadar uhud-ı atıkada yapacakları, ordumuzun tezyidine müsaade edeceklerini ve Anadolu'yu bize vereceklerini söylüyorlarsa da, biz konferanslardan bir faide hasıl olacağına pek ümit var değiliz. Çünkü verilen vaatler, kuvve-i tediyeden mahrum bulunduktan maada arzumuzu katiyen temin edebilecek mahiyette değildir. Binaenaleyh meseleyi kati olarak hal ve fasl edebilecek olan silahtır anlaşılıyor. Böyle bir ihtimal ise Anadolu'da her dakikada vardır. Zaten Anadolu silahın gayri vasıtalarından bir şey doğmayacağını pek iyi bildiğinden Avrupa'nın vermemek istediği hukukunu bizzat istirdad etmek fırsatını an be an beklemektedir"⁵⁶ denilmekteydi. İtilaf Devletleri tarafından Türklere kabul ettirilmeye çalışılan barış şartları ve Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında devam eden diplomasi süreci hakkında da kamuoyu düzenli olarak ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmeye devam etmekteydi⁵⁷.

B - Kıbrıs Türklerinin Millî Mücadele'ye Yaptıkları Yardımlar

Buraya kadar Anadolu'daki Millî Mücadele'nin siyasi, sosyal ve ekonomik süreci hakkında Kıbrıs Türk kamuoyunun basın yoluyla nasıl aydınlatıldığı konusunda bilgi verilmeye çalışıldı. Kıbrıs Türkleri, bir taraftan bu süreç hakkında basın yoluyla bilgilendirilirken, diğer taraftan da maddi ve manevi olarak bu direnişe katılmaya davet edilmekteydi. Dünyanın çok uzak köşelerinden Millî Mücadele'ye yapılan yardımlara Kıbrıs basınında geniş yer verilmekteydi. Anadolu'daki direnişin başarıya ulaşacağına inancı çok kuvvetli olan ve bu mücadeleyi kendi direnişi olarak gören Kıbrıs Türkleri, destek çağrılarına sessiz kalmadı. Millî Mücadele'ye gösterilen bu alaka Kıbrıs'ta da yankı buldu⁵⁸.

Bilindiği gibi, İtilaf Devletleri'nce Anadolu'da pek çok yer işgal edilmişti ve buralarda yaşayan halk büyük sıkıntı içindeydi; bir kısmı da kendi vatanlarında muhacir durumuna düşmüşlerdi. Kıbrıs süreli yayınlarında Türkiye'deki savaş mağdurlarının içinde buldukları zor koşullardan sık sık

⁵⁴ *Ankebut*, 3 Mayıs 1922, s. 2, 6.

⁵⁵ *Ankebut*, 24 Mayıs 1922, s. 8.

⁵⁶ *Ankebut*, 26 Nisan 1922, s. 2-3.

⁵⁷ *Ankebut*, 3 Mayıs 1922, s. 6-7.

⁵⁸ *Ankebut*, 8 Mart 1922, s. 2.

bahsedildiği görülmektedir. Bu türden haberlerle Kıbrıs Türklerinin Anadolu'nun bağımsızlık mücadelesine ilgisi sürdürülmeye çalışıldı. *İrşad*'ın 1 Ocak 1920 tarihli sayısında "*İstanbul Mültecileri İçin*" başlıklı yazıda ise Kıbrıs Türkleri mülteciler için yardıma davet edilmekteydi.

"...Onlara bir dest-i muavenet onların elim matemlerini teskine medar olacak bir hareket muhacir perverane anavatandan ancak yirmi mil uzak olan biz Kıbrıslılara farz oluyor. Kırk küsur seneden beri icra-yı vatandan ayrıldığı halde el'ân temiz ve lekesiz bir Türk ruhu taşıyan Kıbrıs Müslümanları şimdiye kadar muhtac-ı muavenet her ele bir dest-i mukabil uzatmaktan hiç çekinmemişlerdir. İşte kardeşler! yine bugün de geçmişler gibi fakat eskilerden daha acı safahat ile memlu bir kafile ile muhtacın karşısında kanunen değil, lâkin vicdanen med'uvv-ı muavenet bulunuyoruz..."⁵⁹.

Doğru Yol'da Mehmet Remzi, "*Felaketzede Kardeşlerimize Muavenet*" başlıklı yazısında, "*Anadolu, Türkün son yurdu, son merciidir. Oradaki kardeşlerimizin böyle sefaletler, mahrumiyetler içinde helak olmasına seyirci kalırsak dünyada en alçak insanlar bizler oluruz. Bu felaketler hepimize büyük bir ders-i intibah olsun... İzmir civarında yedi ay zarfında 60 bin Türk şehit edilmiş, 40 bin kişi terk-i diyar etmeğe mecbur kalmış ve 200 milyon liralık servetleri gasp olmuştur. İşte bugün yersiz ve yurtsuz kalmış bu binlerce kardeşimiz bizden muavenet bekliyor...*" diyerek, Kıbrıs Türkünden Anadolu'ya yardım elini uzatmasını istiyordu⁶⁰. 1 Eylül 1920 tarihli *İrşad*'ta yer alan şu ifadeler ise Kıbrıs Türkünün Anadolu mücadelesine bakışını açık bir biçimde yansıtmaktadır:

"...Anadolu harbinin bize temin edeceği galibiyet hepimizin şark-ı milliyemizi parlatacak, alınlarımızda lekeyi silecek bir vaka-i zaferdir. Binaenaleyh, bu muhterem asker kardeşlerimize bizim şu uzakça ufuklardan yapabileceğimiz muavenetler vardır ki, onları ihmal etmememiz icab eder... Harp eden millet bizim, düşmanın ayakları altında ezilen millet bizimdir. Yalnız telgrafları ve gazeteleri karıştırmak vukuat-ı harp üzerine nazariyat yürütmek, zafer havadisıyla mağrur olmak bir netice-i faaliyeti intac edemez. Bizim bu vekayi karşısındaki vazifemiz onlara muavenet etmek yollarını bulmak, bil-fiil hizmette bulunamadığımız o orduların mecruh ve malüllerine olsun yardım edebilmek çarelerini düşünmektir..."⁶¹.

29 Kasım 1920 tarihli *Doğru Yol*'da ise "...Kıbrıs Türkleri yanı başlarında olan Anadolu'daki pek çok şüheda, öksüz, yurtsuz, hamisiz ve kimsesiz kaldıklarından elbette haberdardır. Türkiye'deki sefalet ve zaruret in pek ziyade olduğu ecnebi gazetelerinde görülmekte ve hatta birkaç İngiliz bu biçarelere muavenet için herkesin nazar-ı merhametini celp eylemektedirler..." denilmekte ve Muhacirin Müdürü Muzafferettin Bey'in muhacirlerin durumuyla ilgili yaptığı açıklaması Kıbrıs Türk halkına duyulmaktaydı. Kamuoyunu muhacirlere yardım konusunda mobilize etmek için yapılan açıklama şu şekilde idi; "*İstanbul'da olan muhacirinin adedi 35 bin kişiyi tecavüz ediyor. Bir dereceye kadar hal ve vakitleri müsaade olan muhacirlerin adedi ise 70 bin miktarındadır. Hüviyet cüzdanlarını hamil olan takriben 7 bin kişiye haftada bir defa un, fasulye, süt gibi mevadd-ı gıdaiye verilmekte ve hükümet misafirhanelerinde olan muhacirlere de her gün ekmek ve sıcak yemek tevzi edilmektedir. Aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyeti de ayrıca 1150 kişiye ekmek ve yemek itasını deruhte etmiştir. İstanbul Muhacirin Müdüriyeti tahsisatı maatteessüf muhacirini iaşe ve elbase kifaye etmiyor. Binaenaleyh, müessesat-ı hayriyyenin müsavatına arz-ı ihtiyac ediyoruz. Hind Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden küllî muavenet gördük. Doktor Ferva'nın temsil ettiği bu heyet bize 25 bin liralık un, zeytin, sabun gibi mevadd ve 15 bin liralıkta yatak, ? vs vermiştir. Bunlar, heyetin muvacehesinde yegan yegan muhacirlere tevzi edildi. Kış şiddetini şimdiden gösterdi. Muhacirin ceryanı da kış ile mütenasip olarak*

⁵⁹ *İrşad*, 1 Ocak 1920, s. 115.

⁶⁰ Ulvi Keser, "Millî Mücadele'de Kıbrıs-Anadolu İlişkileri ve Atatürk Sevgisi", *Türk Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Nisan 2003, Sayı: 376, s. 87.

⁶¹ *İrşad*, 1 Eylül 1920, s. 245-246.

*devam ederse haricin muavenetine muhacir tahsisatına rağmen biçare muhacirlerin hali pek feci olacaktı*⁶² denilmektedir. Bu açıklamayı sütunlarına taşıyan gazete haberinde, soğuk kış günlerinde yağmur ve açlık altında inleyen bu çaresiz muhacirlere nasıl yardım edileceği üzerinde durulmaktaydı. Gazeteye göre, Lefkoşe ve civar kazalardaki kulüp ve kiraathanelere görev düşmekteydi. Yardım için tiyatro oyunları sergilenmeliydi. Kadın öğretmenlere de büyük sorumluluklar yükleniyordu. Kadın öğretmenler görev yaptıkları kasabalardaki hanımları okullara davet etmeli, onlara Anadolu'da sefalet ve yoksulluk içindeki yüz binlerce Türk çocuğunun durumlarını anlatmalıydılar. Bu kadınların şefkat ve merhametlerinin sağlanması son derece önemliydi⁶³. Gerçekten de Kıbrıs Türk kadınları, Millî Mücadele'nin başından itibaren köy öğretmenlerince yapılan davetlere sessiz kalmamıştı. Müsamere, oyun ve gösterilerde bizzat görev aldılar, sandıklarındaki çeyizleri bile satışa çıkardılar. Bu yolla elde edilen gelir Anadolu'ya gönderildi. 3 Kasım 1919 tarihli *Doğru Yol*'daki bir habere göre, müsamerelerden toplanan 24 İngiliz sterlini ve üzerlerine Kıbrıs haritasının işlendiği ipek ve keten mendiller Türk savaş esirlerine gönderildi⁶⁴. Kuva-yı Milliye'ye yardım amacıyla çeşitli kurum, dernek ve kulüpler tarafından organize edilen tiyatro gösterilerinden elde edilen paralar, Londra üzerinden Anadolu'ya ulaştırılmış; camilerde cuma günleri bağış kampanyaları başlatılmış; kurban derileri de Millî Mücadele'ye destek amacıyla bağışlanmıştı⁶⁵.

Lefkoşe Hürriyet ve Terakki Kulübü tarafından İzmir muhacirlerine yardım etmek amacıyla tiyatro gösterileri düzenlendi. *Doğru Yol*'un haberinden halkın yardım amacıyla bu gösterilere yoğun ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Gazeteye göre, Lefkoşe halkı tek suçları Türk olmak olan ve haklarını müdafaa eden İzmir ve civar halkının yaralarını sarmak, onların ihtiyaçları doğrultusunda insanlığın ve dinin gereklerini icra etmek için tiyatroya akın ediyordu. İzmir felaketzedelerine yardım amaçlı çeşitli müzayedeler organize edilmişti. Halk bu müzayedelere büyük ilgi göstermekteydi. Öyle ki, küçük yaştaki çocuklar babalarının verdiği harçlıkları Anadolu felaketzedelerine yardım olarak gönderme girişiminde bulunmaktaydılar⁶⁶.

İşgal altındaki topraklarda evlerini terk etmek zorunda kalanlara yönelik yardım kampanyalarını canlı tutabilmek amacıyla Kıbrıs basını gelişmeleri kamuoyuna aktarmayı sürdürdü. Nitekim 20 Ocak 1920 tarihli *Doğru Yol*'da Ahmet Raşid, kayıp bilançosunu gözler önüne sermekte ve İzmir'le çevresinde dokuz ay içinde 60 bin Müslümanın şehit edildiğini, 40 bin kişinin de canını kurtarmak için yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kaldığını yazmaktaydı. Hayatlarını kaybeden ve göç edenlerin 200 milyon liralık servetleri de gasp edilmişti. Ahmet Raşid, Kıbrıs Türklerini "*İşte bugün bakıyyet-üs-seyf olan binlerce kardeşlerimiz bizden muavenet bekler. Çalışalım onların yaralı kalplerine kendileri için kalplerimizin çarptığını göstererek davasız olalım*" diyerek onlara el uzatmaya davet etmekteydi⁶⁷. *İrşad*'ın 1 Aralık 1920 tarihli sayısında "*Trakya'da Zaruret*" başlıklı yazıda Doktor Fru'nun kaleme aldığı rapora yer verilmekteydi. Raporda özetle; Türk mültecilerinin durumlarının gittikçe kötüleştiği, Güney Anadolu'da perişan vaziyette kalan binlerce kişiye Yunan işgali nedeniyle Batı Anadolu halkının da katıldığı, Yunan işgalinin ardından yaşadıkları yerleri terk eden binlerce insanın barınacak evlerinin olmadığı, eski ve yıkık evlere, harabelere sığındıkları, ısınmak için yakacak bulamadıklarından henüz kurumamış yeşil ağaçları yakmak zorunda kaldıkları, ocakları olmadığından harabelerin içine delikler kazmak suretiyle onları ocak olarak kullandıkları, İstanbul'a gelen binlerce kişinin sefil ve perişan bir halde buldukları, üzerlerindeki başka elbiselerinin olmadığı, annelerin yetim kalan yavrularına yiyecek bulmak için gösterdikleri fedakârlık manzaralarının çok acı olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca

⁶² *Doğru Yol*, 29 Kasım 1920, s. 1.

⁶³ *Doğru Yol*, 29 Kasım 1920, s. 1-2.

⁶⁴ Keser, *a.g.m.*, s. 86.

⁶⁵ Nesim, *a.g.m.*, s. 49.

⁶⁶ *Doğru Yol*, 11 Ocak 1920, s. 2.

⁶⁷ *Doğru Yol*, 20 Ocak 1920, s. 1.

Yunan işgaliyle birlikte görevden alınan memurlar olduğu, bunların da çok elim bir vaziyette oldukları ve İngiliz Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne avuç açtıkları, Edirne ve civarından firar eden ve Bulgaristan'a sığınan 15 bin kadar muhacirin olduğu, Türk hükümetinin bunlar için kendilerinden yardım istemeleri üzerine 5 bin lira verdiklerini yazmaktaydı. Türk halkının bu vaziyet içerisinde dahi sabırla metanetlerini korumalarının Fru'nun dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. Zira Fru, bu acınacak koşullar içerisinde bulunan insanlara yardım çağrısında bulunuyordu⁶⁸.

Bu çağrılar karşısında parası olmayan Ada Türkleri dahi ellerinde para edebilecek ne varsa satmaya çalışmaktaydı. Nitekim İbrahim Ali adlı bir köylü, parası olmadığından ekmek teknesi olan atını satmış ve parayı yardım kampanyasına bağışlamıştı⁶⁹. Hürriyet ve Terakki Kulübü İzmir felaketzedelerine yardım amacıyla şehir, köy ve kazalarda tiyatro gösterileri düzenlenmesinde öncül rol oynamaktaydı⁷⁰.

1920 yılı sonuna gelindiğinde dağınık haldeki yardımların bir çatı altında toplanabilmesi amacıyla örgütlenme yoluna gidildi ve 19 Aralık 1920'de Lefkoşe Türk kulüp ve dernekleri ile diğer müesseselerin temsilcilerinin katılımıyla yapılan bir toplantıda "*Muhacirin-i İslamiyeye Muavenet Cemiyeti*" kuruldu⁷¹. Muhacirler için kamuoyunda oluşan hassasiyeti gösteren çarpıcı bir örnek de yardım konusunda yazılan şiirlerdi. Nitekim bunun örneklerinden biri de 1 Ocak 1921 tarihli *Ankebut*'ta yayımlanan şiirdir⁷².

*"Ey muhterem Kıbrıslı merhamet eyle muhacirlere
Kalmamıştır kimseleri yalvarıyor bizlere
Lanet oku onları yerlerinden sökenlere
Reva görülen hakaretler malûmdur Türklere".*

Doğru Yol'a göre, Lefkoşe'de yapılan bu etkinliklere halkın ilgisi büyüktü. Sinemalar dolup taşmış, etkinliklerin yapıldığı mekanlar İnönü'den gelen zafer haberiyle birlikte bayraklarla ile donatılmıştı⁷³. Bir taraftan piyesler, tiyatrolar sergilenmekte, diğer taraftan sinemalarda oynatılan filmlerden elde edilen gelir muhacirlere aktarılmaktaydı. Müslüman muhacirlere yardım amacıyla İskele'de "*Cemiyet-i Faale İctima-ı Umumiye*leri" toplanmış, bu toplantıda 100 liralık bilet bastırılmış, bunun 60 lirasının köylere 40 lirasının da İskele'ye sarf edilmesi kararlaştırılmıştı. Planlandığı gibi, 13 Ocak 1921'de İttihat ve Terakki Kulübü'nde bir genel bir toplantı yapıldı. Toplantıda; dava vekili Esad Bey Cemiyetin toplanma amacını açıkladı. Ardından İslam muhacirlerinin o gün içinde buldukları durum hakkında bilgi verdi. Bunlara yardım amaçlı hayırsever halka gidilmesini ve uygun miktarlarda hediye rica etmelerini söyledi. Müteakıben de 40 liralık bilet desteleri satışa sunuldu. Orada bulunan Mersinli Hacı Dulkadir Ağa kendi hesabına 100 ve Kamil Kenan Efendi de 100 adet birer şilinklik bilet aldılar. İskele gençleri de müsamere ve tiyatro düzenlemeye devam ettiler⁷⁴.

Larnaka'da bir muallime kaleme aldığı bir mektubu "*Larnaka Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti*"ne sunup, felaketzedeler için şöyle yardım istemekteydi:

"Sefalet-i hayat içinde perişan olan felaketzede hemşirelerimize o masum ve mazlum Türk yetimlerine muavenet-i lazımede bulunmağa dinen ve vicdanen medyunuz. Binaenaleyh, muavenetimizi

⁶⁸ *İrşad*, 1 Aralık 1920, s. 106-107.

⁶⁹ Nuri Köstüklü, "Kıbrıs Türklerinin Yardımları", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Ankara 2000, s. 351.

⁷⁰ *Doğru Yol*, 31 Mayıs 1920, s. 3.

⁷¹ Altan, a.g.e., s. 52. "*Lefkoşe Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti*" başkanlığına Evkaf Murahhası İrfan, Sandık Eminliği'ne Rasim ve kitabetle Raif beyler seçilmişlerdi. Bundan başka kaza hakimi Fuat, Avukat Fehmi, Doktor Rauf, Avukat Baha, Defterdar katibe-i mümtazesinden Münir beylerle Mustafa Naim ve debbağ Hilmi efendilerden oluşan yan komisyonlar seçilmişlerdi. Bu muhacirin ianeleri hakkında zaman zaman bir araya gelerek istişare edeceklerdi. Kışın bütün şiddetini gösterdiği bu dönemde komisyona büyük görevler düşmekteydi. *Doğru Yol*, 27 Aralık 1920, s. 1.

⁷² Demiryürek, a.g.m., s. 40.

⁷³ *Doğru Yol*, 31 Ocak 1921, s. 2.

⁷⁴ *İrşad*, 1 Şubat 1921, s. 135-136.

vakti fevt etmeyerek bila-tevkif ifa etmeliyiz ki kışın bu titretici günlerinde uryan vücudlarını setr edelim, onları fevkül-had muzib eden cerihalarını dest-i muavenetimizle sarmağa koşalım ki vatanımız da fedakar evladlarımız diye iftihar edebilsin"⁷⁵.

Baf Muhacirin Cemiyeti'nin bünyesinde, Baf gençleri ve kadınları, kadın öğretmenler hiç bir olumsuz hava koşuluna aldırış etmeden memleketin her köşe ve bucağını dolaşarak müsamereler için bilet sattılar. Bu yolla 25 liradan fazla yardım toplandı. Bafta'ki müsamerelere neredeyse tüm kadınlar iştirak etmişlerdi. Müsamerelere Halide Edip'in nutukları okunarak başlanmakta, bunu kız öğrencilerin şarkı ve manzumeleri ile öğretmenlerin nutukları izlemekteydi⁷⁶.

26 Şubat'ta "*Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti*" Limasol Şubesi tarafından düzenlenen müsamerede Cemiyet başkanı milliyetçilik üzerine bir konferans vermiş, ardından orada bulunan öğretmenler bu minvalde bazı konuşmalar yapmışlardı. Bu konuşmalar, halk üzerinde büyük etki yaratmış; pek çok kişi göz yaşlarına hakim olamamıştı. Müsamerenin sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın yağlı boya resmi müzayedeye konuldu. Limasol'da müsamereler ve tiyatrolardan elde edilen 166 lira 12 şilin Lefkoşe'deki Muhacirin Cemiyeti merkezine gönderilmişti.

Başlangıçta İstanbul'da toplanan muhacirlere yardım eden "*Kıbrıs Muhacirin-i İslami'ye Cemiyeti*"nin Millî Mücadele ilerledikçe yaralı Türk askerlerine yardım etmesi de gündeme geldi. İngiltere'nin yaralılara yardım amaçlı bir cemiyetin Anadolu'ya gönderilmesine izin vermesiyle de artık harekete geçme vaktiydi. Bu durumu *İrşad* kamuoyuna şöyle duyurmaktaydı:

"... Anadolu'nun Balçık kayalarından esen yard rüzgarların bize taşıdığı enin ve feryadlara, vatanın seniyyesinden kopan bu sedayı istimdada cevap vermek boynumuzun borcu, milliyet ve dinimizin icabındandır. Sakarya'nın soğuk suları önünde arslan gibi pençeleşen bir gazinin tek bir kurşunun zebuni olarak (zayıflık) ıslak topraklar üstünde yattığını tahayyül edipte onun muavenetine koşmamak, vatani zincirler altında inlemekten kurtarmak için karısını, çocuğunu, çoluğunu feda ederek hain düşmanı mukaddes topraklarımızdan tard u teb'id etmek gibi uluvv emellerine mukafaten evkatın bir şilini hediye etmekten çekinmek kadar ağır ve vicdansız bir hareketi insaniyet tasavvur edilebilir mi? Vatan ne kadar uluvv ve kudsi ise mücahidleri de o kadar şayan-ı himaye ve muavenettir. Bizim de iştirakına kendimiz de bir selahiyet hissettiğimiz o şeref-i milliye kazanan gazanfer mücahidlere bizden küçük bir hediye yalnız samimi irtibatımızı ispat etmek için bugün ne kadar lazım ve ne kadar elzem görünüyor. Onların zafer ve galebesi ta köylerimizin bucaklarında bile bizi düşmanlarımıza karşı mağrur ve müftehir bırakırken, yalnız söz ile o sürur-ı galebeye iştirak etmeğe hak kazanılır mı? Kıbrıs diğer Müslüman ülkelerin hepsinden ziyade Anadolu'nun kucağına sokulmuş, her yerden ziyade Anadolu ile münasebattar bir ada olduğu için bizim bil-nesibe her Müslüman memleketinden fazla Anadolu'ya yardım etmemiz icab eder. Lefkoşe ve diğer kazalarda bir sene mukaddem teşkil eden Muhacirin -i İslamiye-i Muavenet cemiyetlerinin tekrar bugün bir hareket ve galebatını beklemekteyiz"⁷⁷.

Bu doğrultuda Anadolu'ya yardımlara devam edildi. 30 Aralık 1921'de Larnakalı gençler önce hanımlara ertesi günde erkeklere "*Vatan Yahud Silistre*" piyesini oynadılar⁷⁸. 1 Ocak 1922'de İskele gençleri tarafından aynı piyes sahnelendi⁷⁹. Lefke'de, "*Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti*"ne gelir sağlamak amacıyla 14 Mart'ta hanımlara ve 15 Mart akşamı da erkeklere aynı piyes temsil edildi. "*Lefkoşe Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti*" tarafından, *Türkiye Muhacirin Cemiyeti*'ne 600 sterlin gönderildi⁸⁰. Anadolu'ya yardım kartpostalları bastırılarak halka satıldı⁸¹.

⁷⁵ *İrşad*, 1 Şubat 1921, s. 138.

⁷⁶ *Doğru Yol*, 7 Şubat 1921, s. 1.

⁷⁷ *İrşad*, 1 Aralık 1921, s. 291.

⁷⁸ Özorun, "Anadolu Kurtuluş Savaşı...", s. 922.

⁷⁹ *İrşad*, 1 Ocak 1922, s. 314.

⁸⁰ Özorun, *a.g.m.*, s. 922.

⁸¹ Keser, *a.g.m.*, s. 91.

10 Ocak 1921'de "*Londra Hilal-i Ahmer Cemiyeti*" Başkanı Emir Ali, Anadolu'daki Müslümanların parasızlık ve sefaletinin giderilmesi için "*Hürriyet ve Terakki Kulübü*" tarafından verilen tiyatro hasılatı olan 270 liralık çekin kendilerine ulaştığını bildiriyordu. Emir Ali, sefaletin tarif edilemeyecek derecede olduğunu, bu paranın da gecikmeksizin İstanbul'a gönderileceğini belirtiyordu⁸².

1922 yılının Kurban bayramının ilk iki gününde Hilal-i Ahmer yararına düzenlenen sergilerde Kıbrıslı Türk hanımları tarafından hediye edilen çok sayıda değerli eşya satışa sunuldu. Bu satıştan 50 sterlin elde edildi. Kurban bayramları Hilal-i Ahmer günü olarak kabul edildi. Kurban bayramının yaklaşması dolayısıyla 22 Temmuz 1922 tarihli *Söz*, halkı *Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti'ne* yardıma davet etmekteydi:

"...Anadolu askerlerinin yaralarını sarmak, onların tedavi ve iaşelerini temin etmek bütün Müslümanlara farzdır. Ahval-i siyasiye dolayısıyla harbe bilfiil iştirak edemeyen bizim gibilerin mutlaka iane vermeleri lazımdır. Anadolu'daki harekât-ı askeriye için yalnız sözle takip etmek ve maddi muavenetten yüz çevirmek bir nevi zaaf-ı din ve açık bir riyakarlıktır. Cephelerde tekrar kuvvetli düşmanlarla çarpışmak anı hulûl ettiğinde arkasında gözleri yaşlı nişanlısını veya haremîni din ve vatanının selameti namına terk eden ve düşmanın ateş saçan gülleri güllerine göğüslerini siper eden Mehmetçiklerin fedakarlıklarını takdir ettiğimizi ianelerimizle ispat etmeliyiz..."⁸³.

Kıbrıs Türkleri, Anadolu'ya yalnızca maddi ve manevi destek sağlamakla yetinmediler. Aralarında gizlice Ada'dan kaçarak Millî Mücadele'ye katılanlar oldu. Kıbrıslı Ahmet Çavuş, gemileriyle Anadolu'ya katır ve merkep taşıırken, Gırcalı Feriha Tuna Hanım, babasının gemisiyle gizlice Anadolu'ya çeşitli malzeme nakletmiş ve İngilizlerin yasakladığı kinin haplarını fesinin içine saklayarak Anadolu'ya kaçırmıştı⁸⁴. Kıbrıslı Ali Rıza, sandalla Anadolu'ya kaçarak Refet Paşa'nın kuvvetlerine gönüllü olarak katılmış ve bir sene sonra şehit düşmüştü⁸⁵. Doktor Binbaşı Osman Necmi Bey, Mülazım Tahir, Fatin, Raşit, Ali Vefa, Remzi, Ali Nazmi ve Hüseyin Sırrı beyler Anadolu'daki Millî Mücadele'ye katılan Kıbrıslı Türklerden sadece bazılarıydı⁸⁶.

1922 Eylül'ünde Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması, bu mücadeleyi yakından izleyen ve maddi-manevi destek sağlayan Kıbrıs Türk halkı arasında büyük sevinç yarattı. Zafer haberinin Adaya ulaşmasıyla Atatürk meydanında toplanan Kıbrıs Türkleri, Cirit Hisarı'nda gece ateş yakarak kutlamalar yaptılar. Bu kutlama törenleri İngiliz Vali'yi harekete geçirdi. Vali, Türk yetkililerini çağırarak uyarıda bulundu ve bu sevincin nedenini anlayamadıklarını söyledi. Kıbrıs Türklerinin Vali'ye verdikleri "*Mustafa Kemal'in zaferinin aslında Kıbrıs Türkü'nün zaferi olduğu ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu Türklüğünün kopmaz bir parçası olduğu*" şeklindeki beyanatı Vali'de şaşkınlık uyandırmıştı⁸⁷.

16 Eylül 1922 Cumartesi günü İskele, Mağusa ve Lefkoşe başta olmak üzere küçük büyük bütün yerleşim yerlerinde halk zafer gösterileri yapmaya başlamıştı. İskele ve Tuzla'da okullar o gün için tatil edildi. Her iki kasabanın kulüpleri ve dükkânları süslenerek bayraklarla donatıldı. Camilere, minarelere kandiller asıldı. Mağusalılar camiye giderek cephede şehit olan askerler için mevlit okudular. Daha sonra neşe içerisinde başta Osmanlı ve esnaf kıraathaneleri olmak üzere cami önünü yeşil dallarla, bayraklarla ve Mustafa Kemal Paşa'nın resimleriyle donattılar. Adanın diğer yerleşim birimlerinde de benzer etkinlikler yapıldı⁸⁸.

Kıbrıs basınının Anadolu direnişine yayımları yoluyla verdiği desteğin boyutunun önemli bir göstergesi de TBMM Hükümetinin "*Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti*" tarafından, 21 Ağustos 1922'de

⁸² *Doğru Yol*, 31 Aralık 1921, s. 3.

⁸³ Özoran, a.g.m., s. 924.

⁸⁴ Nesim, a.g.m., s. 48.

⁸⁵ Derviş Manizade, *Baştan Sona Kıbrıs Gerçeği*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965, s. 14.

⁸⁶ Keser, a.g.m., s. 89.

⁸⁷ Nesim, a.g.m., s. 51.

⁸⁸ Demiryürek, a.g.m., s. 47-48.

Millî Mücadele'ye gösterdikleri yakın ilgi için Kıbrıs Türklerine ve onların sözcülüğünü yapan Lefkoşe'de yayımlanan *Söz* gazetesi Müdürlüğü'ne gönderilen teşekkür yazısıdır⁸⁹. Bu yazıda yer alan şu ifadeler Kıbrıs Türklerinin Millî Mücadele'ye olan hassasiyetlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir:

*"Harpte Başkumandanın evamirini almaktan mahrum edilen bir nefer gibi biz de, Ankara hükümeti milliyesinin temel attığı günden beri vicdan ve ictihatımıza tabi ve efkar-ı umumiye-i mahalliyeye tercüman olarak istitaat ve bizaemiz nispetinde hükümet-i müşarünileyh hakkında yazılar yazmış ve muvaffakiyat-ı azime ihraz etmesiyle anayurdu kurtarmasına her an ez dil-ü can temenni ve niyaz eylemiştik..."*⁹⁰.

Ayrıca Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) başkanı Doktor Besim Ömer, Evkaf Murahhası Musa İrfan Efendi'ye Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya yaptıkları yardımlar için bir teşekkür yazısı göndermeyi ihmal etmemiştir⁹¹.

Sonuç

Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz hakimiyeti altına girmesiyle Ada Türkleri, Yunanistan tarafından desteklenen Kıbrıs Rumlarının ekonomik, kültürel ve siyasi baskıları altında kaldı. Bu durum, 1914'te İngiltere'nin burayı işgali ile artarak devam etti. Bu gelişmeler, anavatan Türkiye'den koparılan ve bu dönemde destek alamayan Ada Türkleri arasındaki birlik ve beraberlik duygularını koparmak şöyle dursun bilakis daha da kuvvetlendirdi. 1919'da Anadolu'da başlayan İstiklal Savaşı, Kıbrıs Türkleri tarafından ilgiyle takip edildi. Bunu sağlayan, Adada Türkler tarafından çıkartılan bazı gazete ve dergilerdi. Bu yayınlar, Anadolu hareketinin her safhası hakkında Kıbrıs Türk kamuoyunu bilgilendirmekle kalmadı; öylesine etkili oldu ki Anadolu halkının sevinç ve üzüntüsünün Kıbrıs Türk halkının sevinç ve üzüntüsü olarak benimsenmesini sağladı. İngiliz sömürgesi altındaki Kıbrıs Türkleri, bu savaşta kadını, erkeği ve çocuğuyla İngiliz baskılarına aldırış etmeden Millî Mücadele'ye yardım konusunda seferber oldular. Başlangıçta tiyatro ve müzayede düzenlemek suretiyle elde ettikleri geliri, savaş mağduru Müslüman muhacirlere yollamak suretiyle yaptıkları katkıları, daha sonra Türk ordusuna yardım gönderme şeklinde ortaya koydular. Sağladıkları maddi ve manevi desteğin yanı sıra, bazıları Ada'dan kaçmak suretiyle bilfiil Anadolu'daki Millî Mücadele'ye katıldılar.

⁸⁹ Özoran, *a.g.m.*, s. 844.

⁹⁰ Alçitepe, *a.g.t.*, s. 50.

⁹¹ Köstüklü, *a.g.m.*, s. 351.

Kaynakça

1. Dergi ve Gazeteler

İrşad

Ankebut

Doğru Yol

2. Kitap, Makale ve Tezler

Altan, Mustafa Haşım, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları-39, Ankara 1997.

Manizade, Derviş, *Baştan Sona Kıbrıs Gerçeği*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara 1990.

Demiryürek, Meral, "Ankebut ve Milli Mücadele", *Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C 4, S 2, Aralık 2003, ss. 37-52.

Gürçınar, Pınar, "Kıbrıs Türk Tarihi İçerisinde Kıbrıs Türk Matbaacılığının Doğuşu, Geçirdiği Modernleşme Aşamaları ve Bu Aşamaların Kıbrıs Türk Toplumuna Etkileri zerine Bir Deneme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 7, S 31, 2014, ss. 339-346.

zoran, Beria Remzi, "İstiklal Savaşı ve Kıbrıs", *Türk Kültürü*, C 3, S 35, 1965, ss. 844-851.

zoran, Beria Remzi, "Anadolu Kurtuluş Savaşı-Kıbrıs Türkü-Sinir Harbi", *Türk Kültürü*, C 7, S 76, 1979, ss. 274-278.

zoran, Beria Remzi, "Anadolu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kıbrıs Türk Basını", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C II, TTK Basımevi, Ankara 1973.

Keser, Ulvi, "Milli Mücadele'de Kıbrıs-Anadolu İlişkileri ve Atatürk Sevgisi", *Türk Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Nisan 2003, Sayı: 376, ss. 84-93.

Köstüklü, Nuri, "Kıbrıs Türklerinin Yardımları", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C I, Ankara 2000.

Köstüklü, Nuri, "İstiklal Savaşı'nın Mali Kaynakları", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Köstüklü, Nuri, "Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C I, Ankara 2000.

Nesim, Ali, "Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara 1994, ss. 39-71.

Alçıtepe, Mehmet Ali Galip, *Kıbrıs Türk Kamuoyu ve Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1960*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1993.

Tarihsel Süreç İçerisinde Kıbrıs'ta Kimlik Algısının Dönüşümü

Arş. Görv. Yakup ŞAHİN
Polis Akademisi / Ankara

Giriş ve Kuramsal Çerçeve

Sosyal Bilimlerin birçok alanında, her dönemde farklı bir tutunum ideolojisi üzerinden kendini gösteren toplumsal kimlikler üzerine zamanın ruhuna bağlı olarak farklı yoğunlukta tartışmalar yapılmıştır. Toplumsal kimlikler kabaca tarih yazımı ile icat edilen geleneklerden üzerinden kendilerini meşrulaştıran ve ait oldukları zamana hâkim algı perspektifleri ile şekillenen kurgulardır. Bu kurguların şekillenmesinde benimsedikleri döneme ait devlet sistemleri, kanaat önderlerinin hedefleri, ulusal travmalar, din ya da egemen dine karşıtlık gibi birçok bileşenin değişik oranda varlığından bahsedilebilir. Kimliklerin aidiyet düzeyleri de benzer şekilde benimsedikleri dönemden bağımsız olarak düşünülemez. Örneğin On dokuzuncu Yüzyıl öncesinde çevre ile merkez arasında gevşek bir bağımlılık söz konusudur ve bu gevşeklik farklı kültürel niteliklere sahip bölgelerin kendi bölgesel aidiyetlerini korumalarını kolaylaştırmıştır. Bu da bu döneme kadar bir üst kimlik olarak ulusal kimlikten ya da ulusal kimliğin içinde alt kimliklerden söz edilmesini mümkün kılmaz. Bu da çok uluslu imparatorlukların tebaalarının kendi öz-tanımlamalarını ekseriyetle din üzerinden kurgulamalarına neden olmuştur.

Tarihsel sürecinde din ve bir kerteye kadar da dil üzerinde kurgulanan kimliğin bileşenlerinin bu yüzden Aydınlanma ile Avrupa Uluslararası Toplumu içinde üretilen ve dışarıya doğru yayılan fikirlerin etkisiyle şekillenerek değişmiştir. Bu süreçte tedrici olarak Ulusların inşası ve homojenleşme çabalarının sonucu olarak devlet iktidarı ve kanaat önderleri, halkları kendi tanımladıkları kimlikleri tek tipleştirilerek değişime uğratmışlardır.² Ancak kimlik şekillenmesinde modernite öncesi dönemde de ben/biz'in inşasında var olan bir öteki söz konusudur. Simmel bu dönemde de sosyal bağın değişimini yabancı ile ilişkinin bir sonucu olarak yorumlamaktadır.³ Modernitenin ulus-inşasına atfettiği önem ise, geç-modern/post-modern ya da küreselleşme süreci olarak ifade edilen çağdaş dönem ile birlikte kimliğin çokluğu üzerine tartışmalar yapıldığı ve mikro kimlikler de önem kazanmaya başladığı yeni bir süreci işaret etmektedir.

Bir inşa olarak kimlik, toplumların kendilerini tanımlamak için kendi dışında olanları bir şekilde "öteki" olarak görmelerine dayanmaktadır. Kimlik "bana" ya da "bize" karşı "bizim dışımızda" kalan "öteki(ler)" üzerinden kurulmaktadır. İnsanlığın klanlar halinde yaşadığı dönemden Antik Yunan'a, pre-modern dönemden, modern döneme ve hatta post modern dönem içinde insanların gerek bireysel gerekse

¹Tutunum ideolojisi için bkz. Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1997, ss. 34-35.

²Grupların merkezi otoriteler tarafından dönemin ulus devletler ve milliyetçilik çağı olduğu düşünüldüğünde inşa edilen milli kimliğin, sınıfsal farklılıkları ve eşitsizlikleri örttüğü söylenebilir. Elçin Aktoprak, Aktaran: Elçin Aktoprak, *Devletler ve Ulusları-Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*, Ankara, Tan Kitapevi Yayınları, 2010 s.27. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Ersin Kuşdil (çev), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

³Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Ankara: Aşina Kitaplar, 2007, ss.35-37

⁴a.g.e., s. 35-37; Benzer argümanlar için bkz: Manuel Castels, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü*, Ebru Kılıç (çev.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

de gruplar olarak kendi dışında olanlara karşı ön yargı oldukları, ayrımcılığa gittikleri ve kendilerini onlarla karşılaştırıp ayırt ederek tanımladıkları görülmüştür.⁵

Kimlik değişken, değişikliğe açık ve tutunum ideolojisi ile ilişkili muğlak bir açıklama kategorisidir. Bu nedenden ötürü, Avrupa'daki din savaşlarında dini kimliğin "tutunum ideolojisi" olarak görülmesi bu çatışmalar, ayrışmalar ve savaflara yol açan gelişmeleri açıklayan bir kategori olarak algılanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine inşa edilen Westphalia sisteminin ulus-devlet ve egemenliği yücelten algı perspektifini ortaya çıkardığı egemenlik bu nedenle özneler-arası algı tarafından inşa edilmiştir. Keza, Fransız Devrimi sonrası milliyetçilik ya da sömürgecilik sonrası milliyetçilik, "ulusal kimliğin" dünya siyasetindeki indirgenemez önemini göstermektedir. I. Dünya Savaşı'na kadar sınıf politikalarının ve bilincinin güçlü olması, enternasyonal bir mücadele aracı olarak "sınıf kimliğinin" ön plana çıkarmış, soğuk savaş esnasında da Uluslararası Avrupa Toplumunu özelinde demokratik ya da özgür Avrupalı doğu ve batı Avrupa kimlikleri öteki üzerinden uluslararası Avrupa toplumunun kimlik belirleyeni haline gelmiştir.

Kimliğin birleştiriciliğinde bileşenlerinin konumunun belirlenmesindeki muğlaklık, onun bileşenlerinin ayırıcı ve parçalayıcı muğlaklığını da işaret etmektedir. Örneğin, Afrika'da bağımsızlık hareketleri sırasında ortak hedefler için "Afrikalılık kimliğinin" birleştirici güç iken bağımsızlık sonrası dönemde grupların kendi aralarında verdikleri mücadelelerin kabile, aşiret ya da bölge kimlikleri üzerinden tanımladıkları ve mücadele ettikleri, küreselleşme döneminde ise yerel ve diğer mikro kimliklerin önem kazandığı söylenebilir.⁶ Bu tip örnekler, Hindistan'dan kopan Pakistan ve Pakistan'dan ayrılan Bangladeş örneklerinde görüldüğü üzere çoğaltılabilmektedir.

Katoliklik Britanya örneğinde İrlanda alt kimliğini Britanya üst kimliğinden ayıran ulusal bir kıstas olarak şekillenmesi, Bask ulusal kimliğinin ise İspanyol kimliğinden farklılaşmada dinin etkisi olmayan birleştirici bir öge olması⁷ din gibi bir unsurun dahi etnik kimliğinin içinde farklı şekilde anlamlandırılabilceğini göstermektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Kıbrıs örneğinde ise, Türk ve Rum'lar arasındaki etnik ayrışmada dini farklılıkların da etkili olması gösterilebilir. Kimlikler tekil değil çoklu Smith'in ifadesine göre en üstte ulusal kimliğin var olduğu hiyerarşik bir sıralamaya tabidir. Smith'e göre ulusal kimliğin duygusal yönün diğer tüm kimliklerden daha yoğundur.⁸ Ancak, ulusal kimlikler içinde Semavi Dinlerin getirdiği ahiret açılımı, Dinsel kimlikleri de en güçlü kimlikler arasına almaktadır.

Sosyal Bilimler alanında inter-disipliner bir anahtar kavram olarak değerlendirilen kimlik, sonradan icat edilen gelenekleri meşrulaştıran kültürel tarihi nesiller aracılığıyla ileriye aktaran toplumu şekillendiren ve şekillendirdiği toplum tarafından şekillenen muğlak bir açıklama kategorisidir. Bu haliyle Uluslararası İlişkiler alanında kimlik, toplumun kanaat önderleri tarafından icat edildiği andan itibaren ulusun ve toplumun çıkarını belirler. İstemli toplumsal edimlerin (intendedact) istemli ve istemsiz sonuçlarının (intended/unintendedends) göz önüne almalarını sağlayan algı perspektifi, kültürel kodlar aracılığıyla ve toplum ile kimliğin karşılıklı inşası (co-constitution) ile belirlenir. Amillerin (agent) algı perspektifleri A.Wendt'in söyleminde var olan düzeninin niteliklerini inşa eden unsur olarak

⁵İnsanların kendilerini keşfetmeleri, tanımlamaları için "ötekilere" ihtiyaç duymalıdır larki kendilerinin farkına varabilsinler. Bu durum, Lacan'dan Freud'a kadar farklı isimler tarafından dile getirilmiştir. Sibel Karaduman, "Modernizmden post modernizme kimliğin yapısal dönüşümü" *Journal of Yaşar University*, c.17, s. 1, 2010, s. 2887.

⁶Crawford Young, "Nationalism and Ethnic Conflict in Africa", Montserrat Guibernau, John Hutchinson (edt.), *Understanding Nationalism*, Cambridge, Polity Press, 2001 ss. 164–181.

⁷Elçin Aktoprak, *Devletler ve ulusları-batı avrupa'da milliyetçilik ve ulusal azınlık sorunları*, Ankara, Tan kitapevi yayınları, 2010, s.24

⁸Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony Smith, *milli kimlik*, bahadır sinaşeker (çev). İstanbul: İletişim yayınları, 2004. Ss.24–36

göze çarpar.⁹(önceki kısımlarda psikolojik sosyolojik öğeleri saymışız ya brda doğrudan ir theory ye geçi gibi olmuş gibime geldi bunu da önceki kısımların içinde eritelim mi)T. Hopf'un söyleminde ise amillerin kimlikleri birbirleriyle yarışmacı ya da tamamlayıcı olarak aynı anda kendi algılarına göre farklı ve çoklu ötekiler karşısında inşa edilir; varlıkları Gramşiyen anlamda rıza ile bir kerteye kadar Bourdieucu anlamda habitus içindeki var oluşlarına devam edebilmelerinden kaynaklanır.¹⁰Bu meyanda materyal varlıklara son kertede sahip olduğu anlamları atfedenin ideasyonel unsurlar olduğunu savlayan inşacılık (constructivism) çerçevesinde kimlik, amilin edimlerini belirler. İnşacılığın kuramsal çerçevesi, klasik olarak isimlendirilen versiyonunun önde gelen temsilcisi A.Wendt'te devletin, eleştirel versiyonunun önde gelen temsilcisi T. Hopf'ta ise eş-zamanlı olarak var olan farklı kanaat önderlerinin temsil ettiği egemen toplum katmanlarının amil olarak kabulüne dayanmaktadır.

Klasik inşacılık, devlet odaklı kalması nedeniyle toplumun içindeki farklı kimlikleri analiz dışı bırakmakta, eleştirel inşacılık ise uluslararası sosyalleşmenin devlet kimliği ile etkileşimini ihmal etmektedir. Bu çalışma bu iki eksikliği giderebilmek için devlet ve toplumun her ikisini de analiz birimi olarak değerlendirmek suretiyle bu sorunu aşmayı hedefleyerek, bütüncül bir inşacı çerçeve kurmaya çalışmaktadır. Kurgulanan bu bütünsel kuramsal çerçeve kimliği, devlete kendi ismini veren toplumun (titular-nation) kendisine dair öz-algısı ile kendisine hâkim egemen katmanların algı perspektiflerine içkin dünya görüşlerini şekillendiren, ad-hoc ötekiler yaratan ve kendileri ile eş-anlı olarak inşa ettikleri bu ad-hoc ötekiler ile öz meşruiyetlerini yeniden-inşa eden kültürel kodlar vesilesi ile tanımlamaktadır. Bu çerçevede bu çalışma kimliği ulus içindeki toplumsal katmanların algı perspektiflerinin inşası ve ulusal toplum ile ulusun devletin uluslararası sosyalleşme geri-bildirimleri ile etkileşimi vesilesiyle değişken, dönüşen ancak asla tamamlanamayan bir süreç olduğunu Kıbrıs örneği üzerinden açıklamaya çalışacaktır.

i.Kıbrıs'ta Kimliğin Dinsel Referansının Etnik Kimliğe Dönüşümü

Materyal ve materyal olmayan öğelerin eş-inşacısı olduğu kimlik, önceden verili bir sabit değil, kendi bağlamında tarihsel bir süreçtir. Kıbrıs'ta iki kesimin kimliğinin inşasındaki materyal öğelerin başında coğrafya ve nüfus gelmektedir. Öncelikle, Ada Akdeniz'deki konumu nedeniyle tarihin en eski çağlarından itibaren birçok dünya gücünün istilasına uğramıştır. Bu süreçte adadaki kimliklerden en belirginini Yunan kültürünün anakaradan Kıbrıs'a geçerek yerleştiği Makedonyalıların işgali döneminde inşa edilmiştir.¹¹Kyriacos Markides Makedonyalıların işgali sırasında yerleşen temel Hellenik kültürün, 1974'te adanın Kuzeyindeki Türk karışmasına (müdahalesi) kadar, kendini korumuş olduğunu savunur.¹² Bizans döneminden sonra Osmanlı idaresine geçen Kıbrıs, Markides'egöre böylece, Latinleşme tehdidinden kurtularak Yunan ve Ortodoks kalmıştır.¹³Hill'e göre Osmanlı dönemi, Kıbrıs'ın toplumsal yapısında hala etkileri hissedilen önemli değişikliklere neden olmuştur: Bunlar adadaki Avrupa Feodalizminin çöküşü, Yunan Ortodoks kilisesinin eski pozisyonuna kavuşmasıdır.¹⁴Bu dönemde Osmanlı iskan politikası çerçevesinde Anadolu'dan getirilen sanatkâr ailelerin buraya yerleştirilmesiyle adadaki etnik yapı heterojenleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet

⁹ Alexander Wendt "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization* c.46, n.2., 1992. Ss.391-425.

¹⁰ Ted hopf *Social Construction of Foreign Policy: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca, Londra: Cornell University Pres, 2002. Ss.1-39.

¹¹ W.H. Catling, *Cypriot Bronze Work in the Mycenaean World*. Oxford: Clarendon Press, 1964; Sir George Hill, *The history of Cyprus*, vol.1. Cambridge: Cambridge University Pres, 1940.;Akt. Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 2.

¹²a.g.e.; s. 2.

¹³a.g.e.; s. 3.

¹⁴ George Hill, *The history of Cyprus* c. 4. Cambridge: Cambridge unviersitypres, 1952. Akt.Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 3.

Arşivleri'ne göre Osmanlı idaresindeki Kıbrıs nüfusu¹⁵ adanın İngiliz himayesine bırakılmasının ardından tedrici olarak azalmıştır. Adada yaşayan Rumların üçte biri kadarına tedrici olarak düşen bu oran,¹⁶ İngiltere'nin 5 Kasım 1914'te adayı tek taraflı ilhakıyla birlikte dramatik bir düşüşe geçmiştir.¹⁷ Osmanlı Arşivleri ve İngiliz kaynaklarına göre adada tarih boyunca Türk ve Rum cemaatleri arasındaki orantı bazen 1/4 (1937 ve 1956), bazen 1/5 civarında seyretmiştir.¹⁸

Kimliğin inşasını materyal olmayan faktörü olarak din, adanın İngiliz himayesine kadar geçen süre zarfında iki toplumun kimlik çıpası olarak görülmektedir. Bu, kuşkusuz Osmanlının tebaasına yönelik siyasetinin Müslim ve gayri-Müslim ayrımı üzerine inşa edilmiş olmasıyla ilişkilidir. Bu süreçte, Kilise Yunanlıların koruyucusu olarak adadaki Hıristiyan nüfustaki azalmayı engellemiş ve Osmanlı hazinesine vergi gelirlerinin akışını sağlamıştır. Osmanlı hâkimiyeti altında geçen süre zarfında, adada aristokratik düzenin yıkılmasının ardından oluşan boşluklar, kilise tarafından doldurulmuş ve kilise, Kıbrıs Rum Toplumunda en merkezi kurum haline gelmiştir. Osmanlıların İslamiyet haricinde adada resmi olarak tanıyarak din görevlilerini muhatap kabul ettiği tek din olması adadaki Katolik hareketleri sınırlandırmıştır.¹⁹ Böylece Kilise Kıbrıs'ta siyasal, entelektüel ve kültürel hayatı çevrelemiştir. Ancak bu ayrıcalıkların adanın İngiliz idaresine geçişinden sonra aynı şekilde devam etmemesi²⁰, din vesilesiyle kendisini tanımlayan Rumların, etnisite referansı ile kendilerini tanımlamaya başlamaları sürecinde Kilise'nin de bu dönüşümü desteğini beraberinde getirmiştir.

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı anlamına gelen Enosis²¹, Adanın İngiliz hâkimiyeti sürecinde beliren Rum etnik bilincinin temelini oluşturmuştur. Ancak, Yunanistan isyanının başarı kazanmasının hemen akabinde Kıbrıs'ta ufak çaplı bazı karışıklık çıkmış olsa da ada İngiliz idaresine geçene kadar Enosisle ilgili olarak halk arasında geniş tabanlı bir direniş, isyan ya da gösteri söz konusu değildir.²² 1821 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığının etkisiyle Kıbrıs'taki din adamları, çeşitli cemiyetler²³ belirmiş ve Yunanistan'daki yeni oluşum ile dirsek temasıyla birlikte Enosisle ilgili düşünsel hazırlık bu dönemde şekillenmeye başlamıştır.²⁴ Enosis temelinde Yunanistan'a ilhak, On dokuzuncu Yüzyıl sonrasına doğru ilk kez 18 Ekim 1828'de Yunanistan'ın İngiltere, Rusya ve Fransa'ya adanın kendisine bağlanması

¹⁵ "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)" T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 43. Ankara, 2000. <<http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibris> ve b/index.htm> [22 Kasım 2006].

¹⁶ Daha fazla bilgi için bk. Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. Ss. 17-23.

¹⁷ Sabahattin İsmail, 150 soruda Kıbrıs sorunu. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998. Ss. 9-10.

¹⁸ "Osmanlı idaresinde kıbrıs (Nüfusu-araazi dağılımı ve türk vakıfları)" T. C. Başbakanlık devlet arşivleri genel müdürlüğü osmanlı arşivi daire başkanlığı yayım No: 43. Ankara, 2000. <<http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibrisveb/index.htm>> [22 Kasım 2006].

¹⁹ A.g.e.; ss. 3-4.

²⁰ Sabahattin İsmail, *150 soruda Kıbrıs sorunu*. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998. S. 4.

²¹ enosis, kelime anlamı ile büyük fikir olan megalı idea'nın altı ayağından birini oluşturur. Megalı idea, Osmanlı padişahı fatih sultan mehmet'in 1453'te başkenti konstantinopolis'i alarak yıktığı Bizans imparatorluğu'nun selefleri sıfatıyla Yunanlıların İstanbul'da dahil olmak üzere Osmanlılarca ellerinden alınan topraklara yeniden kavuşarak büyük Helen imparatorluğunu yeniden kurma ülküsüdür.

²² Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve ilk türk-Rum kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. Ss. 18-19.

²³ Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. Ss. 16-18.

²⁴ Daha sonra Yunan yayıncılığının temel belgesi olacak olan megalı idea'nın ilk haritası ünlü Yunanlı şair Rigosperreros tarafından 1791 yılında bükreş'te hazırlanmış, Viyana'da 1796 yılında basılarak Yunanca konuşulan coğrafyaya dağıtılmıştır. Bkz. İsmail Bozkurt, "Turkish Republic of Northern Cyprus". *Sunum: zayed centre for coordination and follow up-* Abu Dhabi (3 Kasım 2001). <<http://www.trncinfo.com/tanitmadairesi/2002/english/expert2.htm>> [22 Kasım 2006]. Pan-Hellenik bir ülkü olan megalı idea ilk defa ortaya atıldığı andan itibaren Osmanlı içerisinde çok geniş imtiyazlar elde eden Rum Ortodoks Kilisesi tarafından diri tutulmuş ve beslenmiştir. Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. Ss. 5-9

isteğiyle birer nota vermesi suretiyle uluslar arasılaştırılmıştır.²⁵Enosisin kendisi, Kıbrıs'ta harekete geçen EOKA (1955-1959) ve ardılı EOKA B'nin amaçlarını oluşturmuştur. Bu meyanda enosis, Kıbrıs'ta tarihin bundan sonrasının ikili bir anlatı haline dönüştürmüştür: Kıbrıs'ın tarih yazını; "Enosis için" ve "Enosis karşı mücadele tarihi" olarak şekillenmiştir.²⁶

On dokuzuncu yüzyılın uluslararası iklimi Napolyon Savaşlarından sonra kurulan Avrupa Uyumu tarafından belirlenmiştir. Osmanlı bu süreçte bu uyumun iki güçlü imparatorluğu Rusya ve Büyük Britanya'nın algı farklılıklarının kendi nicel varlığına yönelik tehdit içeren materyal izdüşümleri kadar, toplumsa kimliğini gayri-Müslim kimlik üzerine kurgulayan tebaasının Milliyetçilik akımı nedeniyle dağılma sürecinin geri dönülmez bir aşamasına gelmiştir. Uluslararası toplumda yalnızlaşan Osmanlı'nın, 93 harbinin (1877-78) ardından imzaladığı Ayastefanos, Avrupa Uluslararası Toplumunda Rusya'nın büyük güç algısına karşı bir duruşu da beraberinde getirmiştir. Büyük Britanya ile Osmanlı arasındaki mektup teatisi ile Kıbrıs, mülkiyeti ve geliri Osmanlı hazinesinde kalmak şartıyla Büyük Britanya'nın idaresine bırakılmış,²⁷ böylece Kıbrıs'taki 308 yıllık Osmanlı idaresi 12 Temmuz 1878 tarihinde sona ermiştir.

Osmanlı döneminde Kiliseye tanınan başta "Kilisenin Ortodoks Rum Toplumundan tahsil ettiği özel kilise vergisinin toplanmasında Osmanlı tahsildarların Kiliseye yardımcı olması"²⁸ olmak üzere ya da piskoposlara tanınan diğer bazı imtiyazların İngiltere yönetiminde son bularak, Kilisenin, politik bir kurum olarak, yasallığı sona ermiştir.²⁹Hill'in anlatısında bu sürecin genel karakteri, geleneksel dini otoritenin sistemdeki varlığının indirgenmesiyle, Enosis hareketine verilen desteğin eşanlı ve aynı derecede artış tarafından belirlenmiştir.³⁰İngiliz idaresinde, mahkemelerde ve idari işlerde İngilizce'nin yanı sıra Türkçe ve Rumca da resmi dil olarak kabul edilmiştir.³¹ Bu uygulama piskoposlara tercüme işlerinde yardımcı olan Dragomanlar'ın yetki alanını daraltarak toplumsal kanaat önderleri arasındaki Dragomanlar arasında İngiliz idaresine karşı huzursuzluk yaratmıştır. Ancak, İngiltere'nin kolonilerine yönelik genel siyasetine uygun olarak eğitimleri koloni haklarına bırakılmıştır. Rum okullarındaki öğretmenler, Yunanistan'dan gelebilmiş hatta Kıbrıslı Rum öğretmenlerin dahi öğretmenlik yapabilmeleri için Yunanistan'dan yeterlilik belgesi almaları gerekliliği şartına bağlanmıştır. Bu dönemde yetişen Rum nesli Yunanistan'da eğitim görmüş öğretmenlerin eğitiminden geçerek, Kıbrıs tarihinin yeni-anlatısı milliyetçi çerçeveye oturtulmuştur.³²

Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir çıkartması, Rum kesiminde kimlik referansının dinden etnisiteye doğru kayışında bir diğer gelişme olarak düşünülebilir. Bu heyecan, Kıbrıs Rumlarında

²⁵Menter şahinler. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs siyaseti, 1979, s. 110. Akt. Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 13.

²⁶Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 16.

²⁷İsmail Bozkurt, "Turkish Republic of Northern Cyprus". *Sunum: Zayed Centre for Coordination and Follow up-* Abu Dhabi (3 Kasım 2001). <<http://www.trncinfo.com/TANITMADAIRESI/2002/ ENGLISH/EX PERTOPIN IONS/expert2.htm>> [22 Kasım 2006].

²⁸Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 25.

²⁹Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 6.

³⁰George Hill, *The History of Cyprus*. C.4. S.573.; Akt. Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 8.

³¹İsmail Bozkurt, "Turkish Republic of Northern Cyprus". *Sunum: Zayed Centre for Coordination and Follow up-* Abu Dhabi (3 Kasım 2001). <<http://www.trncinfo.com/TANITMADAIRESI/2002/ ENGLISH/EX PERTOPIN IONS/expert2.htm>> [22 Kasım 2006].

³²Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. Ss. 23-24.

milliyetçi dalgalanmaları ivmelendirmiş, 25 Mart 1921 tarihinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını öngören ilk plebisit yapılmış ve ardından self-determination talebiyle İngiliz yönetimine müracaat yapılmış ve reddedilmiştir.³³ Türkiye Cumhuriyeti'nin 23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması ile İtilaf Devletleri tarafından resmen tanınması³⁴ ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını da içeren Lozan Anlaşması İngilizler tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edilmesinin ardından 1925'te Kıbrıs taç kolonisi (Crown Colony) ilan edilmiştir.

İki savaş arası dönemin sonlarına doğru, Enosis istekleri doruğa ulaşırken, Yunanistan Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Rumların eğitimi üzerinde etkisini artırmıştır. Bu eğitimle şekillenen nesiller enosis kavramına gittikçe daha fazla bağlanmıştır. 1931'e gelindiğinde³⁵ 11 Ağustos 1931 yılında konan yeni gümrük vergisini³⁶ neden gösteren Kıbrıslı Rumlar İngiliz yönetimine karşı Enosis isyanı çıkarmışlardır. 1931 isyanının ardından İngiltere'nin yasama meclisini kaldırmıştır. Bu durum, bu tarihten 1959'da İngiltere adadan ayrılana kadar geçen süreçte, adadaki yeni toplumsal grupların politik yaşama katılımının önünde engeller oluşturmuştur. Böylece Enosis oluşan yeni sınıf ve İngiliz sisteminden dışlanan geleneksel yapıların kendini ifade etmek için birleştirici çatı haline gelmiştir.³⁷ Toplumsal katmanlar arasında var olan değişim ve uluslararası konjonktür, Rumlar arasında etnisitenin kimlik referansı olarak algılanmasının önünü açarken, eski kimlik referansına ev sahipliği yapan kilise de var olan durumu desteklemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, Yunanistan'ın Almanya işgalinden kurtulmasıyla birlikte Enosis faaliyetleri yeniden canlanmaya başlamıştır. Ancak, 1946 yılında İngiltere Sömürge Yönetiminin, adaya özerklik (muhtariyet, self-government) vermek amacıyla hazırladığı yeni anayasa önerileri kilise tarafından Enosis'i içermediği için reddedilmiştir.³⁸

ii. Kıbrıs Rum Toplumunda Etnik Kimlik İnşası:

İkinci Dünya Savaşının hemen ardından uluslararası toplumda Birleşmiş Milletler Düzeni algısı inşa edilmiştir. Bu algı çerçevesinde enosis ilk kez AKEL, solcu belediyeler, sendikalar ve diğer sol kuruluşlar, 21 Kasım 1949'da Birleşmiş Milletler'e (BM) 9. maddesinde self-determination (ulusun kendi kaderini belirleme hakkı) talep eden³⁹ yazılı bir Enosis başvurusunda bulunmuşlardır. Başpiskoposun 4 Şubat 1950'de sömürge yönetimine resmen ilettiği 15 Ocak 1950 tarihinde Kiliselere konulan defterlerle düzenlenen plebisit sonuçlarına göre imza atan Kıbrıslı Rumların yüzde 96'sı Enosis'e evet demiştir.⁴⁰ Başpiskopos seçilen Makarios ABD Dışişleri Bakanlığı ve BM Genel Sekreterliğine mektuplar göndererek plebisit sonuçlarının tanınması ya da yeni bir plebisit yapılması çağrılarında bulunmuştur.⁴¹ Bu çağrılarının cevapsız kalması akabinde, Yunanistan 16 Ağustos 1954'te

³³osmanlıdaresindekibrıs (Nüfusu-arazidağılımıvetürkvakıfları)" T. C.

Başbakanlıkdevletarşivlerigenelmüdürlüğüosmanlıarşividairebaşkanlığıyayın No: 43. Ankara, 2000.<<http://www.devletarsivler.gov.tr/yayin/osmanli/kibrisveb/index.htm>> [22 Kasım 2006].

³⁴Sabahattin İsmail, *150 sorudakibrıssorunu*. İstanbul: kastaşyaymevi, 1998. S. 49.

³⁵Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. S. 44.

³⁶Sabahattin İsmail, *ingilizyönetimindetürk-Rum ilişkilerive İlk Türk-Rum Kavgaları (kibrıssorunununvetürk-Rum kavgasınıntarihselkökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 277.

³⁷Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 12.

³⁸ahmetgazioğlu, *ingilizidaresindekibrıs: statüveanayasameseleleri*, Cilt I. İstanbul: ekinbasımevi, 1969. Ss. 71-78.

³⁹Sabahattin İsmail, *ingilizyönetimindetürk-Rum ilişkilerive İlk Türk-Rum Kavgaları (kibrıssorunununvetürk-Rum kavgasınıntarihselkökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 320.

⁴⁰"kibrıstürkmilliarşivi:yunancabelgeler", *1950 plebisitbildirileri No. 1* Aktaran: Sabahattin İsmail, *ingilizyönetimindetürk-Rum ilişkilerive İlk Türk-Rum Kavgaları (kibrıssorunununvetürk-Rum kavgasınıntarihselkökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 328.

⁴¹Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. Ss. 56-57.

Kıbrıs halkının self-determination talebi⁴² ile ilk defa BM'ye başvurarak konunun Genel Kurul gündemine alınmasını talep etmiştir. Yunanistan'ın başvurusunu gündeme almayı kabul eden BM Genel Kurulu görüşmeleri neticesinde Kıbrıs sorunu hususunda bundan böyle BM Genel Kurulunda herhangi bir karar alınmaması yönündeki 814-IX sayılı kararı alınmıştır.⁴³Bu durum Rum kanaat önderleri arasında Enosis için artık siyasi araçlarla savaşmanın yetersizliği algısına yol açmıştır. Makarios, Haziran 1951'de Atina'ya giderek YeryiosGrivas ve SokratisLoizidis buluşarak yeni bir eylem planı hazırlıklarına başlamıştır.⁴⁴Bu çerçevede EOKA (EtnikiOrganosisKypriouAgonistan-Kıbrıs Mücadelecilerinin Milli Örgütü) mücadelesine başlamaya karar verilmiştir.⁴⁵

-EOKA (1955-1959)

Enosis'e ulaşmak için EOKA, tedhiş ile kendi toplumunun enosis etrafında birleştirmek, sömürge yönetimini yıldırmak ve uluslararası kamuoyuna seslerini duyurmayı hedeflemektedir. EOKA hareketi diğer sömürgelerdeki bağımsızlık mücadelelerinden farklılaşmaktadır. Diğer sömürgelerden farklı olarak Kıbrıs'ta İngiliz hükümetinin ağır vergileri söz konusu değildir. EricWolf'un değindiği gibi Cezayir'de olduğu gibi temel ekonomik problemler burada yoktur.⁴⁶ Kıbrıs'taki köylüleri gelen kolonyallar tarafından kendi topraklarından kovulmamışlardır. Ancak, diğer sömürgelerin Yunanistan gibi bir destekleyici unsurlarının bulunmaması da Kıbrıs'ı diğer post-kolonyal hareketlerden farklılaştırmaktadır. Öte yandan, Kıbrıs'ta etnik kimliğe dayalı enosis isteği, ideolojik temelli isteklerden de farklıdır. Marks ya da Lenin'in işçi sınıfı, Mao ve Fanon'un köylü ve gerçek tarihsel devrimci güçlere⁴⁷ güvenerek bir devrim kurgulamasına rağmen, Girivas'ın odaklandığı kitlenin hırslı gençlik olmasına dikkat çekmek gerekmektedir. Hırslı ve ateşli gençlik normal olarak her devrimin ya da sınıf mücadelesinin temel unsurları arasındadır. Ancak Kıbrıs'ta devrimci mücadeleyi başlatacak bir sosyal ya da ekonomik sınıf yoktu. Keza ticaretle zenginleşerek orta sınıf tabakasının marjlarını genişleten tüccarlar daha yeni yeni doğmaya başlarken bu eylemlerin ortaya çıkması EOKA terör örgütünün kendisini diğer ideolojik temelli terör örgütlerinden ayırmaktadır.

EOKA faaliyette bulunduğu 1955 ve 1959 yılları arasında hayatını kaybeden toplam 504 kişinin 142'sini İngiliz sivil ve askerler oluşturmuştur.⁴⁸ Faaliyetler neticesinde hayatını kaybeden Rumlar arasında yarısı polis olmak üzere, kolonyal bürokrasiye hizmet eden kurbanların toplam 154 kurbanının yaklaşık %32.6'sını oluşturması, Grivas'ın EOKA terörüne başlarken öncelikle Rum polislerin öldürülmesi emrini vermesiyle alakalıdır. Ancak bu kararın dolaylı bir sonucu olarak EOKA eylemleri şiddetlendikçe Türklerin polis gücünde daha fazla yer almaya başlamalarıyla⁴⁹birlikte budönemde

⁴²Kıbrıs'ın Self-determinationuüzerinetartışmalarıçinbkz. Ali L. Karaosmanoğlu, *çatışmalarınçözümüveuluslararasıörgütler: içişlerekarışmamailekesi açısından yetkisorunununincelenmesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1981. s. 65. Thomas D. Musgrave, *Self-Determination and National Minorities*. New York: Oxford University Press, 1997. ss. 222-229.

⁴³Sabahattin İsmail, *İngilizYönetimindeTürk-Rum ilişkilerive İlk Türk-Rum Kavgaları (KıbrısSorunununveTürk-Rum KavgasınınTarihselKökene)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. s. 341.

⁴⁴Sabahattin İsmail, *İngilizYönetimindeTürk-Rum ilişkilerive İlk Türk-Rum Kavgaları (KıbrısSorunununveTürk-Rum KavgasınınTarihselKökene)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. ss. 342-343.

⁴⁵KamilÖzbayKutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs'ta 15 TemmuzDarbesininSebeplerive Enosis*. Ankara: TürkTarihKurumuBasımevi, 1978. s. 5.

⁴⁶Eric Wolf, *Peasants War of the Twentieth Century*. New York: Harper and Row, 1969. Aktaran: Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. s. 16.

⁴⁷Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. ss. 17-18.

⁴⁸Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*. Alparslan yılmaz.(çev.),Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. S. 25.

⁴⁹Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*. Alparslan yılmaz. (çev.), Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. Ss. 19-20.

hayatlarını kaybeden Türk sayısının artmasına neden olmuş, 84 Türk de bu tedhiş sırasında katledilmiştir.⁵⁰

Terörist eylemlerin dikkat çeken bir diğer unsuru bu eylemlerde rol alanlar arasında hiçbir şehirli orta sınıf ailenin çocuğu bulunmamasıdır. Mağdurlara bakıldığında ise 4 yıllık olağanüstü hal boyunca öldürülenlerin yaklaşık %23'ünün Kıbrıs Rumlarından olması ve EOKA üyelerinin yaş ortalaması 21 iken terör kurbanlarının yaş ortalaması 35 olmasıdır. Mağdurlar, örgütün öncelikli hedeflerinin İngiliz birliklerinin yanında sömürge yönetiminde istihdam edilmiş Rumlar ve yeni zenginleşen ve kendileriyle birlikte mücadeleye destek vermeyen Rumlar arasından seçilmiş olması⁵¹ dikkat çekicidir.

EOKA eylemleri incelendiğinde, üç şekilde hedef gözettileri soncuna varılabilir. Hedef alırken amaç; Birinci olarak sömürge yönetimini kendi etnik kimliklerinin varlıklarının kabule zorlamak için yıldırma. İkinci olarak kendileriyle işbirliğine yanaşmayan Rumları hedef haline getirerek, toplumsal kimliği etnik kimlik üzerinde sabitleyecek bir kamuoyu oluşturmaktadır. Son olarak Enosis önünde engel teşkil edebilecek Türk toplumunu sindirilmesi amaçlanmıştır.⁵² Ancak, bu istemli edimin istenmeyen sonucu Türk kesiminin de bu şiddet içeren ötekilenmişlik algısı nedeniyle, EOKA'ya cevaben kendi etnik kimliklerini ön plana çıkaran bir toplumsal birliktelik sağlamışlardır.

EOKA eylemlerine karşı Kıbrıs Valisi Mareşal Harding, başta Makarios olmak üzere Rum liderlerle self-government üzerinde anlaşmaya ikna etmeye çalışmıştır. Bir diğer yandan da İngiltere Başbakanı McMillan adanın Türk ve Rum tarafları ile birlikte Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından ortak yönetilmesi teklifini getirmiş, Yunanistan, bu teklifi önce reddetmesine rağmen İngiltere'nin McMillan planını yürürlüğe koymasıyla, Grivas anakara dönmüş ve bu eylemler son bulmuştur.⁵³ Bu süre zarfında EOKA herhangi bir toprak üzerinde hâkimiyet kurmak için uğraşmamıştır. Bu da onun bağımsızlık uğruna bir kurtarılmış bölge yaratarak, bu bölgenin sınırlarını sömürgeci devlet aleyhine genişletmek suretiyle İngilizleri adadan çıkarmayı amaçlamadığı anlamına gelir. Keza amaçları bağımsızlıkla gelen “dolaylı Enosis” değil “derhal Enosis”tir.

Türkiye ve Yunanistan Başbakanı 11 Şubat 1959'da Zürih Anlaşmasını imzalayarak Kıbrıs Cumhuriyeti için ilk adımı attıktan sonra Kıbrıs Türk ve Rum liderleri de 19 Şubat 1959'da Londra Anlaşması'nı imzalayarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul etmişlerdir.⁵⁴ Bu anlaşmalara dayanılarak hazırlanan Kıbrıs Anayasası'nın kabulüyle 15 Ağustos 1960'da adadaki 82 yıllık İngiliz yönetimi sona ermiştir.⁵⁵ Ancak Zürih ve Londra Anlaşmalarıyla kurulan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasası, garantör tarafları olan Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin de üzerinde oydaşıya vardıkları metindir. Bu metnin oluşturulmasıyla Kıbrıs'ın bağımsızlığını bir sonuç olarak görmek gerçekçi değildi. Çünkü Kıbrıs Devleti gerçekte Stephan Xydis'in doğru tespitiyle Rumların isteksizce kurduğu “Gönülsüz Cumhuriyet”tir (Reluctant Republic).⁵⁶ Her halde bağımsız olmaya zorlanan tek post-kolonyal ülke olarak Kıbrıs'ta önce Rum toplumu, kendisine diretilen ortak Kıbrıslılık

⁵⁰ Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*. Alparslan Yılmaz. (çev.), Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. S. 25.

⁵¹ a.g.e.; ss. 17-18.

⁵² Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 16.

⁵³ Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 350.

⁵⁴ Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*. Alparslan Yılmaz (çev.), Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. S. 30.

⁵⁵ bkz. Sabahattin İsmail, *150 soruda Kıbrıs sorunu*. İstanbul: Kastaş yayınevi, 1998. S. 375. Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 363.

⁵⁶ Stephan Xydis, *Cyprus: Reluctant Republic*. Hague: Mouton, 1973. Aktaran: Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 25.

kimliği yerine etnik kimliklerinin belirlediği bir yaşam alanı talep etmiştir. Bu talep ile ötekileştirilen Türk azınlık ise Rumları ötekileştirerek kendi etnik kimliklerine sarılmışlardır. Rum kesiminin EOKA ile kendisini gösteren hoşnutsuzluğunun muhatabı olan İngiliz yönetiminin verdiği bağımsızlık Rum kesiminin algısında onlara “dış güçler tarafından zorla kabul ettirilmiştir”.⁵⁷ Türk kesimi ise bu süreç içinde tedrici olarak ortak Türk kimliği etrafında toplumsal olarak bütünleşmiştir.

Cumhurbaşkanı Makarios 6 Aralık 1963 yılında 13 maddelik Anayasa değişikliği önerisini “tadil planı” adıyla Cumhurbaşkanı yardımcısına sunmuş, Cumhurbaşkanı yardımcısı Küçük tarafından bu plan reddedilmiştir. Bunun üzerine, Enosis’i gerçekleştirmek için hazırlanan siyasi ve askeri ayakları olan Akritas Planı uyarınca⁵⁸ adada çatışmalar tekrar başlamıştır. Kıbrıslı Rumların başlattığı bu çatışmalar üzerine Türkler ve Rumlar arasındaki uçurum hiç olmadığı kadar ve artık geri dönüşü imkânsız ölçüde artmıştır.⁵⁹ 1960-1963 yılları arasındaki kısa süreli iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti denemesi sürecine son veren ve tarihe “Kanlı Noel” olarak⁶⁰ geçen 21 Aralık 1963 çatışmalarıyla, olaylar Gibbons’un değerlendirmesiyle artık terör boyutunu dahi aşmıştır.⁶¹ Bu durum, tadilatı reddeden tarafın Türk olması nedeniyle, EOKA’nın gözettiği üç hedefin sadece birini oluşturan Türk azınlığı, halef EOKA-B’nin algısında tek başına muteber öteki konumuna yerleştirmiştir. Adada edindikleri haklardan feragat etmek istemeyen Türk kesimi ise bu ötekileştirmeye karşı materyal imkânsızlıklarına rağmen, Türkiye’den gelen ideasyonel ve sınırlı materyal destek ile karşı durmaya başlamıştır.

İki toplum arasında barış görüşmelerine, Türk jetlerinin Lefkoşe üzerinde görünmesinin ardından başlanmış, 27 Aralık 1963’te ilk kez Lefkoşe ateşkes hattının her iki tarafında da İngiliz gözetimi altında tarafsız bir bölge saptanmış ve Yeşil Hat olarak bilinen sınır çizilmiştir. Böylece iki taraf arasındaki ötekileştirmenin sınırları materyal olarak da inşa edilmiştir. Cumhurbaşkanı Makarios 1 Ocak 1964’te Zürih ve Londra Anlaşmalarını feshettiğini açıklarken, 4 Mart 1964’te BM Güvenlik Konseyi Kararı ile Kıbrıs’a Barış Gücü gönderilmesi uygun görülmüştür.⁶² BM Güçleri 27 Mart 1964’te Yeşil Hattaki görevi İngilizlerden devralmıştır.⁶³ Ne var ki Nisan ayı içinde de saldırılar durmamıştır.

-EOKA B’nin Faaliyete Geçmesi

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ömrünü tamamlamasıyla birlikte, Garantör ülke sıfatlarını taşıyan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında ABD veya BM arabuluculuğunda görüşmeler başlamıştır. Uluslararası görüşmelerdeki dalgalanmalarla eşanlı olarak Kıbrıs’ta yeni bir eylem kurgulanmaya, yönlendirilmeye başlanmıştır. Acheson’un adıyla anılan planlar ile Temmuz-Ağustos

⁵⁷ Thomas D. Musgrave. *Self-Determination and National Minorities*. New York: Oxford University Press, 1997. s. 228.

⁵⁸ Akritas Planının amacı cumhuriyeti ortadan kaldırarak Türk toplumu azınlık statüsüne kübule zorlamak için uluslararası kamu oyunda Kıbrıs probleminin çözülmediği ve yenen dengeden geçirilmesini kâinatini yayılmasıdır. Planın tüm metni için bkz: Kamil Özbay Kutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs’ta 15 Temmuz Darbesinin Sebepleri ve Enosis*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978. ss.14-15, ve Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1998. ss. 72-86.

⁵⁹ Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. s. 32.

⁶⁰ Kanlı Noel olayları 21 Aralık 1963 yılının gecesinde Rumların Tahtakale ve Aspavabölgelerini basarak iki Türkü öldürüp 5 Türkü yaralamasıyla başlamış, 22 Aralık’ta Rum saldırılarının şiddetini artırarak saldırılarına ağırlık merkezi Lefkoşe olmakla birlikte adanın diğer bölgelerindeki Türklerde ablu kaaltı na alınmıştır. 20-21 Aralık günlerinde yapılan saldırılar karşılıklı TMT cevap vermeye başlamış, bu esnada hazırlanan 2. Akritas planıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin adaya müdahalesinin istila olarak Türklerin adadan çıkarılması da program içerisine alınmıştır.

⁶¹ Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs’ta Soykırım*. Alparslan Yılmaz, (çev.) Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. ss. 24-25.

⁶² Kamil Özbay kutalmış, Kemal M. Tek akpınar, *Kıbrıs’ta 15 temmuz darbesinin sebepleri ve Enosis*. Ankara: türk tarih kurumu basımevi, 1978. Ss. 15-16.

⁶³ Sabahattin İsmail, *150 soruda Kıbrıs sorunu*. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998. S. 87.

1964 ABD'nin arabuluculuk planlarıyla geçmiştir.⁶⁴Bu esnada adaya dönen Grivas 5 Ağustos 1964 tarihinde Rum ve Yunan birlikleriyle beraber ⁶⁵ ilk büyük eylemi olan Erenköy bölgesinde Türk köylerine saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılara TMT'nin şiddetli mukavemetiyle karşılaşmışlardır.⁶⁶ Çok taraflı uluslararası görüşmeler ve iki toplum arasındaki şiddetli çatışmaların yanı sıra, Yunanistan ve Türkiye, Dışişleri Bakanlığı düzeyinde Paris (17 Aralık 1966) ve Başbakanlar düzeyinde Keşan-Dedeoğaç'ta (9-10 Eylül'ü 1967) iki taraflı görüşmeler aracılığıyla bu soruna çözüm aramaya devam etmiş,⁶⁷ ancak netice alamamıştır.

Çok taraflı ve iki taraflı görüşmelerden netice alınamaması çatışmaların da devam etmesine yol açmıştır. 15 Kasım 1967'de Grivas komutasında Geçitkale ve Boğaziçi (Aytotro) Köylerine saldırı düzenlenmiştir.⁶⁸ Türkiye bu gelişme üzerine müdahale hazırlıklarına başlayıp, Türk uçakları işgal edilen köylerin üzerinde ihtar uçuşlarına başlamış;⁶⁹ Ancak, uluslararası kamuoyu ve ABD'nin baskıları neticesinde Türkiye, Grivas ve adadaki Yunan askeri varlığının geri çekilmesi karşılığında⁷⁰ adaya karışmaktan (müdahale) vazgeçmiştir. Bu sürecin Türkler arasındaki etnik kimliğin yaygınlık kazanması üzerindeki etkisi büyüktür. 28 Aralık 1967'de Kıbrıs Türk Geçici Yönetimi'nin⁷¹ kurulmasıyla birlikte adadaki Türkler bu öz yönetimin kendilerine sağladığı imkanları ve güvenleştirmeyi benimsemişlerdir.

Grivas dâhil olmak üzere adada bulunan 12.000 Yunan askerinin geri çekilmesi 16 Ocak 1968'de tamamlandıktan⁷² sonra 3 Haziran 1968'de Beyrut'ta Türk-Rum İkili görüşmeleri başlamış ve görüşmeler aralıklarla Kıbrıs'ta devam etmiş ancak Denktaş ve Klerides arasında haklar konusunda bir anlaşmaya varılamaması üzerine görüşmeler aksamaya başlamıştır.⁷³ Bu esnada çatışmanın taraflarından Yunanistan'da darbe ile Kral devrilmiştir. Kralcı Makarios ile 21 Nisan 1967'de yönetimi ele geçiren Albaylar Cuntasının arası açılmıştır. 28 Ağustos 1971'de Grivas adaya tekrar geri döndüğünde, aşamalı ya da dolaylı Enosis fikri nedeniyle Makarios'la Grivas arasındaki fikri çatışmalar artık onları karşı cephelere çekecek derece artmıştır.⁷⁴ EOKA B adı altında yeniden örgütlenmeye başlayan ve isimleri 8 Mart 1970'de Makarios'un helikopterini düşürmeye yönelik suikast girişimiyle⁷⁵ adadaki varlığını yeniden gösteren Makarios yönetiminde istediklerini bulamamış eski EOKA'cılar, Grivas'la yeniden örgütlenmeye başlamışlardır.

EOKA B yapılanması henüz tamamlanmadan uluslararası toplum müzakereleri dönemin BM Genel Sekreteri U-Thant'ın teklifi ile 8 Haziran 1972'de Lefkoşe'de Toplumlararası "Genişletilmiş Beşli

⁶⁴Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. S. 92.

⁶⁵a.g.e.; ss. 89-90.

⁶⁶Yoğun çarpışmalar esnasında 8-9

ağustosgünleritürkjetlerininbombardımanıylaumurlargerçekilmişleridir.Erenköysavaşıolarakbilinenbuolaylarsonucu 53 Rum ölmüş ve 125 Rum yaralanmıştır. Türkler den ise 12 kişi ölmüş, 32 kişi yaralanmış ve 4 kişi kaybolmuştur. A.g.e.; s. 90. 1963-1965 döneminde 500 Türk öldürülür ve 30 bin Türk göçmen duruma düşmüştür. A.g.e.; s. 92.

⁶⁷a.g.e.; ss. 94-95.

⁶⁸Sabahattin İsmail, *150 soruda Kıbrıs sorunu*. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998. S. 114.

⁶⁹Kamil özbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs'ta 15 temmuz darbesinin sebepleri ve Enosis*. Ankara: türk tarih kurumu basımevi, 1978. s. 17.

⁷⁰kamilözbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs'ta 15 temmuzdarbesininsebeplerive Enosis*. Ankara: türktarihkurumubasımevi, 1978. Ss. 40-41.

⁷¹Sabahattin İsmail, *150 sorudakıbrıssorunu*. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998. S. 125.

⁷²Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. Ss. 94-95.

⁷³kamilözbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs'ta 15 temmuzdarbesininsebeplerive Enosis*. Ankara: türktarihkurumubasımevi, 1978. S. 17-18.

⁷⁴Sabahattin İsmail, *150 sorudakıbrıssorunu*. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998ss. 36-37.

⁷⁵Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. S. 95.

Görüşmeler” halinde yeniden başlatırken,⁷⁶Makarios iç politikada da bir yandan Grivas’la mücadele etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası konjonktüre uygun devlet edimi olarak önce bağımsızlığı benimsemek suretiyle aşamalı enosis’e eğilen Makarios’un, Cunta destekli Grivas’ın derhal Enosis fikri arasında kalmıştır.

Enosis mücadelesi açık olarak siyasi kanadı oluşturan ESEA (Enosis mücadelesi Koordinasyon Komitesi, EniaiosSyndesmosEnotikouAgonos)⁷⁷ ve gizli olarak yürütülen askeri kanat EOKA B olmak üzere iki yönlü⁷⁸olarak organize edilmiştir. Bu örgütlenme içerisinde, ESEA derhal 20 Kasım 1971’de faaliyete geçerken, askeri kanat EOKA B, Şubat 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden hemen önce faaliyete başlayabilmiştir.⁷⁹EOKA B kendisini 1955-1959 EOKA’sının devamı ve genişlemiş olarak tanımlamış, misyonunu da vatan hainleri tarafından yarıda bırakılan savaşı tamamına erdirmek olarak açıklamıştır.⁸⁰ EOKA B, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Öakarios’un seçilmesini engelleyememiş, Atina ise uluslararası toplumun eğilimini ve EOKA B’nin başarısızlığını dikkate alarak Kıbrıs’ta yaşananları dolaylı olarak kınamak zorunda kalmıştır.

Çözumsuzlük daha da derinleşirken, EOKA B 24 Haziran 1973’te yeniden eylemlere başlamış, Yunanistan’da 25 Kasım 1973’te Cuntacılar’a yönelik yeni bir darbe ile Gizikis’in Cumhurbaşkanı koltuğuna oturmuş, ancak uluslararası görüşmelerde yeni bir çıkmaz ortaya çıkmıştır.⁸¹Kıbrıs, böylece Kıbrıslı Rumların enosis mücadelesi, Kıbrıslı Türklerin toprak bölüşümü, iç kamuoyunun da baskısıyla Türkiye’nin garantörlük haklarına dayanarak müdahale isteğine rağmen uluslararası sosyalleşme süreçlerinde iyi bir dünya vatandaşı olma isteği, Yunanistan’ın iç kamuoyu baskısı ile Kıbrıs ilhak etme amacının yanında uluslararası toplumdan ötekileştirilmiş konumunu içeren fikrîsel ve materyal bir çatışma uzamına dönüşmüştür. Bu durumda, Kıbrıs tel ve ortak sorundur, ancak muhataplarının farklı algılarıyla şekillenene farklı gerçekliklere dönüşmüştür.

Grivas’ın²⁷ Ocak 1974’te hayatını kaybetmesi üzerine⁸²EOKA B, Cunta’nın emirleri doğrultusunda ve daha aktif ve radikal bir sürece girerek içindeki ılımlı unsurları tasfiye etmiştir.EOKA B’nin başına önce John Clerides sonra Psikiyatrist Evdokas geçmiştir.⁸³DimitriosYuannides gibi aşırı Enosisçilerin de yer aldığı yeni cunta idaresi Makarios’a karşı sert tutumlardan taviz vermemeye,⁸⁴ Türkiye de Beşli Görüşmelerde federatif bir yapıdan yana olan tavrını değiştirmemeye başlamıştır.

Kıbrıs Rumları, 1974’ün Temmuzuna kadar olan dönemde iç savaşın eşliğine gelmiştir. 8 Haziran 1972’de Lefkoşe’de başlayan Toplumlararası Genişletilmiş Beşli Görüşmeler,⁸⁵ 4 Nisan 1974’te Rumlar tarafında Türklerin Federasyon talepleri üzerinde direnmesi sebebiyle kesilmesinden⁸⁶ hafta sonra, 25

⁷⁶kamilözbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs’ta 15 temmuzdarbesininsebeplerive Enosis*. Ankara: türktarihkurumubasımevi, 1978. Ss. 17-18.

⁷⁷Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 84.

⁷⁸kamilözbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs’ta 15 temmuzdarbesininsebeplerive Enosis*. Ankara: türktarihkurumubasımevi, 1978. S. 63.

⁷⁹a.g.e.; s. 63.

⁸⁰*Ethniki*, 26 Nisan 1974, Aktaran: Kyriacos C. Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 85.

⁸¹Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs’ta Enosis vetaksimpolitikalarınınsonu*. İstanbul: iletişimyayınları, 2000. S. 234.

⁸²a.g.e.; s. 98.

⁸³a.g.e.; s. 195.

⁸⁴a.g.e.; s. 195.

⁸⁵kamilözbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs’ta 15 temmuzdarbesininsebeplerive Enosis*. Ankara: türktarihkurumubasımevi, 1978. Ss. 17-18.

⁸⁶a.g.e.; ss. 17-18.

Nisan 1974'de bir bildiri yayınlayan Makarios EOKA B'yi yasadışı ilan etmiştir.⁸⁷26 Haziran'da ise EOKA B ye destek veren 650 yunanlı Subayın derhal adadan çekilmesini talep etmiştir.⁸⁸

Makarios'a karşı, 15 Temmuz 1974'te Yunanlı subayların yönetiminde işbirlikçi Rum Milli muhafızları ordusu ve EOKA B, enosisi gerçekleştirmek ve bunun önünde engel olarak gördükleri adadaki Türk varlığını ve direnişini yok etmek amacıyla bir darbe gerçekleştirmiş⁸⁹ ve adada yaşayan Rum toplumu arasında üç gün boyunca süren çatışmalarda 2000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁰Makarios'un sağ kurtulmayı başardığı bu darbeye EOKA'cıNikosSampson, cumhurbaşkanlığına gelmiştir.⁹¹

Darbenin akabinde Sampson hedefinin bir yıllık süre içinde yapılacak halk oylamasından sonra adanın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmek olduğunu⁹² açıklamıştır.Bunun üzerine Türkiye darbenin sonucunda, adanın Yunanlı subayların yönettiği darbe ile yabancı bir ülke tarafından işgal edildiğini belirterek ve 1960 garanti antlaşmasına dayanarak Türkiye 20 Temmuz 1974'de adaya çıkarma yapmıştır.⁹³Buna cevaben Kıbrıs'taki Yunan Silahlı Güçleri'nin de Türk Bölgelerini bombalamaları üzerine çatışmalar yaşanmış, Türkiye'nin 22 Temmuz 1974'de BM'nin ateşkes kararına uyması ile Türkiye 0-23 Temmuz 1974 tarihleri arasında I. Barış Harekâtını gerçekleştirmiş olur. BM Kararı uyarında Cenevre'de başlayan görüşmelerden olumlu sonuç alınmaması üzerine 14-16 Ağustos tarihleri arasında ikinci harekâtı da gerçekleştiren Türkiye, adanın % 38'ini ele geçirerek, adanın bugünkü sınırlarını çizmiştir.⁹⁴

EOKA ve EOKA B tarafından etnik kimlik odağı etrafında politize ve bir keteye kadar terörize şekilde inşa edilen Rum ulusal kimliği, Türkiye'nin adaya müdahalesi ile toplumun liberal ve sosyal demokrat katmanları tarafından eleştirilerek çözülmeye başlamıştır. Bu çözülmeye birlikte Kıbrıslı Rumlar arasında Kıbrıslılık bilinci etrafında teritoryal kimlik destekçileri arasında ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Aslında Enosis sıradan Rum vatandaşları için pratik bir çözüm değildir. Örneğin, henüz 1965'te dahi Kıbrıslı Rumlar arasında yapılan bir kamuoyu araştırmasına sonuçlarında, katılımcıların sadece %18'i Enosis'i pratik bir çözüm olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.⁹⁵ Türkiye Cumhuriyetinin garantör antlaşmalardan kazanımı olan karışma (müdahale) hakkı da Rum kesiminde de Enosis'e olan desteğin azalmasının nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Netice itibariyle, 1963 yılında Makarios'un Anayasasının 13 maddesinde değişiklik önerisiyle çıkmaza giren Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti 1974'te hükümetin darbe ile indirilip yerine Enosis yanlısı bir hükümetin getirilmesi ile yıkılmıştır. 1974'te Türkiye'nin Birinci ve İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda, Kıbrıs Türkleri kuzeyde Türk Federe Kıbrıs Devleti içerisinde, görüşmeler bitene kadar kendini idare etmeye başlamıştır. Bu öz yönetim ile Kıbrıslı Türkler arasında etnisite deneyimlerin de etkisiyle ciddi anlamda destek alan bir algı referansı haline gelmiş, federasyon çatısı altında Kıbrıs Cumhuriyeti fikrinden uzaklaşmıştır. Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesinin ardından yapılan ilk demokratik seçimleri kazandığı (6 Kasım 1983) açıklanan Anavatan Partisi'nin henüz seçimle gelen

⁸⁷a.g.e.; s. 195.

⁸⁸Sabahattin İsmail, *Kıbrıs'ta Yunan Sorunu*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. Ss. 94-95.

⁸⁹a.g.e. S. 96.

⁹⁰Sabahattin İsmail, *150 sorudakıbrıssorunu*. İstanbul: kastaşyayınevi, 1998. Ss. 41-42.

⁹¹a.g.e. Ss. 119-120.

⁹²a.g.e.; ss. 131-138.

⁹³a.g.e.; ss. 128-130.

⁹⁴Sabahattin İsmail, *150 sorudakıbrıssorunu*. İstanbul: kastaşyayınevi, 1998. Ss. 131-138.

⁹⁵ Stanley Kyriakides, *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1968. Ss. 122-134., Akt. Kyriacos C Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. Ss. 76-77.

hükümeti 13 Aralık 1983’de kurmadan önce, Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyeti Yasama Meclisi, 15 Kasım 1983’de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ilan etmiştir.

1983’te Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasında sonra Güney Kıbrıs’tan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin sınır ihlalleri oldukça fazla rastlanmış ya da parlamentodaki aşırı sağcı milletvekillerinin çeşitli eylemleri görülmüştür. 1983’ten günümüze kadar gelen süreçte gençler arasında aşırı sağ hareketlenmeler toplumda çok fazla destek görünmese de hala revaçta gibi görünmektedir. Örneğin, Ekim 2003’te Kıbrıs Rum kesimindeki Apollon-Apoel futbol karşılaşmasında isimlerini duyuran ve kısa sürede sayılarının 75’i aştığı belirtilen Yeni Nazi isimli Türk düşmanı örgütün üyeleri Türk kanı taşıyan herkese saldırma yemini ederek gövde gösterisi yapmış ve Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesini isteyen EOKA örgütünün politikalarını benimsediklerini ilan etmişlerdir.⁹⁶ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, iki toplum arasında görüşmeler direk, dolaylı ya da arabulucular vasıtasıyla devam etmiştir. Kıbrıs Rum kesiminin AB üyeliği sürecinin son aşamasında, Annan Planı ile son kez birleşme girişimi gerçekleşse de Nisan 2004’de KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nde yapılan referandumlarda Türk tarafının yüzde 64,91 oranında kabul edilmesine rağmen, Rum tarafının yüzde 75,38’inin reddetmesi ile hayata geçirilememiştir. Aynı başkenti paylaşan iki toplum, Mart 2007’de Lokmacı kapısını yıkarak sembolik bir adım atsa da 1983’ten beri devam eden süreçte Kıbrıs’ın hepsini temsilen AB üyesi olan Rum kesiminde teritoryal kimlik bir daha gelişmemiş, AB üyeliği ile birlikte inşa edilen Avrupalı kimlik ise geçen seneki ekonomik krizle yeniden tartışılır hale gelmiştir.

iii. Enosis Karşısında Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin de desteği ile Türkler kendi iç cemaat güçlenmesi için bir nevi seferberlik başlatmıştır. Örneğin 1948’de kurulan Özel Türk Komitesi aile hukuku, evkaf, gibi konularda seküler reformlar yapmışlardır. Her ne kadar 1924’te “Kıbrıs Türk Cemaat-ı İslamiyesi” isimli örgüt kurulmuş olsa da Kıbrıslı Türklerin ilk kitlesel örgütü KATAK, 1943’de kurulmuş, ardından 1948’de kurulan Özel Türk Komitesi 29 Ekim’in kutlanmasını, Türkiye’den ders kitaplarının getirilerek okutulmasını İngiliz yönetimine kabul ettirmiştir.⁹⁷ Türk İşleri Komitesi ile birlikte Kıbrıslı Türkler ile Türkiye arasındaki iletişim köprüleri daha da kuvvetlendirilmiş, Türkiye’den Kıbrıs Türklerine yönelik kültürel, ekonomik ve eğitimsel yardımlar başlamıştır. Nihayet 1949’da Kıbrıslı Türklerin çok, aralarındaki düşünsel farklılıklara rağmen; Enosis tehlikesine karşı birleşmişler ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonları’nı kurmuşlardır.⁹⁸ Kıbrıslı Türkler arasındaki tartışmalar tarih yazımını da etkilemiş milliyetçi kaynaklar Türklerin hep eşit statü savduklarını iddia ederken, muhalif kanatlar 1950’lerin başlarına kadar kendisini dair azınlık olduklarına dair algının yüksek olduğu iddia edilen Kıbrıslı Türklerin, Türkiye’nin desteğini hissetmeye başlamalarıyla birlikte azınlık söyleminden vazgeçerek eşitliğe yöneldiklerini savlamaktadır.⁹⁹ Kıbrıslı Türk kanat önderlerinden bir bölümü Enosis’i engellemenin yolunun Türkiye’yi Kıbrıs sorununa bağlamak gerektiğine dair inançlarıyla Türkiye’deki milliyetçi kesimlerle 1920’lere dayanan ilişkilerini daha da sıkılaştırmışlardır. Özellikle yakın ilişki kurdukları Turancılar sayesinde Türkiye kamuoyuna Kıbrıs konusunu taşımışlardır. Böylece, 1940’larla birlikte Kıbrıslı Türk toplumu arasında etnik temelli kimlik bazı sol kesimler dışında etkisini toplum üzerinde belirgin biçimde göstermiştir. Bu dönem milliyetçiliğin kendi jargonu içindeki

⁹⁶ Ömer Bilge, “Post modern EOKA.” *Hürriyet*, (19 Ekim 2003), <<http://arama.hurriyet.com.tr/default.asp>> [22 Kasım 2006].

⁹⁷ Nergis Canefe, “Citizenship, History and Memory in Turkish Cypriot Society: Is There Room for Cypriotness?” Christina Koulouri (der.), *Clio in the Balkans: The Politics of History Education* s. 371

⁹⁸ Ulvikeser, “Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi” *History Studies* c.4, n.1., 2012, s.301.

⁹⁹ Daha ayrıntılı tartışma için bkz. Bülent Evre, “Kıbrıs’ta Milliyetçilik ve Süs Kıbrıslılık”, *Birikim*, c. 181, 2004, ss.27–34.

ifadesi ile “uyanişından yükselişe geçtiği” dönem olmuştur. 1940’larda Kıbrıslı Türkler arasında milliyetçiliğin bu kadar güçlenmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık hareketlerinden etkilenen Rumların Enosis faaliyetlerini hızlandırmasıdır. O dönem iyice hız kazanan etnik-kimlik inşasının gerilen ortamın da etkisiyle kendisine toplum tabanından da yeterli desteği bulmuş; bu da gerek Kıbrıslı Türk milliyetçi kanaat önderlerinin liderliğinde; gerek, Türkiye’den getirilen öğretmen ve kitaplarla ile sağlanmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki; 1940’lı yıllarda Kıbrıslı Türkler, Enosis tepkisi ile etnik ve kültürel bir uyanışa geçmelerine rağmen bu tepki, İngiltere adadan çıkması haline Kıbrıs’ın Türkiye’ye bağlanması söylemin ötesine taşmamaktadır. Kıbrıs Türklerinin algısındaki anakara Türkiye, Turancı bir söylem çerçevesinde enosis benzeri bir derhal birleşme talebi içermemektedir. Etnisite temelli Türk milliyetçiliği için Kıbrıs topraklarının herhangi bir anlamı olmadığı, bunun yerine Türklük üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Bu inşa, Türklerin adadaki varlıklarının tanınması ve adanın Yunanistan’a bağlanmaması düzeylerinde Kıbrıslı Rumları ötekileştirmiş ve son kertede EOKA eylemleri ile birlikte düşmanlaştırmıştır.

Düşmanın inşasında hem adada yaşananların etkisi hem de Osmanlı yönetiminden beri ana kara ile tarihsel sorunlar deneyimlenen Yunanistan imgesi ile Yunanlıların uzantısı Kıbrıslı Rumlar bütünsel bir öteki halini almıştır. Etnik kimliğin inşasında öteki imajı böylece kötü manasında kurgulanarak, dini algısal referanslar terkedilmiştir.

1940’larla iyice yükselişe geçen etnik kimlik algısı 1950’lerde beliren çatışmalar ve bu çatışmaların Türklerin adadaki ontolojik varlıklarına yönelttiği tehdit, toplumsal endişe ve güvensizlikle toplumsal katmanını genişletmiştir. Böylece, İngiliz yönetimi ya da Türkiye ankarasından ister bireysel isterse grupsal her türlü talepler kimlik üzerinden yapılmaya başlanmıştır. 1940 ve 1950 yılları arasında kimlik inşası ve güçlenmesi yalnızca kültürel ve toplumsal boyutla sınırlanmamıştır. O dönemin toplum liderlerinden Denктаş, Türklerle Rumların ilişkilerini kesmek için Türkiye’deki ulusal burjuvazi yaratma çabasından etkilenerek “ Türk’ten Türk’e” kampanyası başlattıklarını, Türkleştirme politikaları uyguladıklarını, Türk olmayı siyasi tercih haline getirmeye, Türk bilincini inşa etmeye, eski isimleri öz Türkçe isimlerle değiştirmeye çalıştıklarına¹⁰⁰ değinerek, yukarıdan aşağıya bir ulus inşası sürecini de betimlemektedir.

Kıbrıslı Türkler arasında da saldırılara direnmek için önce “Volkan”, daha sonra 1958’de ise kurucuları bilinmeyen “Kara Çete” örgütü kurulmuştur.¹⁰¹ Volkan ve Kara Çete arasında metodolojik ve düşünsel farklılıkların bulunması nedeniyle iki örgüt kendi aralarında da çatışmalar deneyimlemiş, her iki örgütün de amatörce kurulmuş olması nedeniyle EOKA’nın Kıbrıs Türk halkına yönelik faaliyetlerini tam anlamıyla dengeleme imkanı olamamıştır. 1956 yılı Haziran ayı itibarıyla EOKA terörü yüzünden 8 Kıbrıs Türkü öldürülmüş, 39’u yaralanmıştır.¹⁰²EOKA’nın artan şiddet eylemleri üzerine bu süreçte Kıbrıslı Türkler arasında ve Türkiye’de “Enosise karşı Taksim fikri” benimsenmeye başlanmıştır. EOKA’nın üçüncü hedef grubunu oluşturan Türklerle irtibat halinde bulunan Rumlar da bu süreç içerisinde terör nedeniyle sosyal hayatlarında çok fazla problem deneyimlemişlerdir.¹⁰³

¹⁰⁰Daha fazla bkz. Rauf R. Denктаş, *Hatıralar: Toplayış*, c.10., Boğaziçi yayınları, İstanbul, 2000

¹⁰¹kamilözbaykutalmış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs’ta 15 temmuz darbesinin sebepler ive Enosis*. Ankara: türk tarih kurumu basımevi, 1978. Ss. 6-7.

¹⁰²Sabahattin İsmail, *İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (kibrissorunununvetürk-Rum kavgasının tarihsel kökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 351.

¹⁰³a.g.e.; s. 350.

Seyşel adalarına EOKA hareketiyle olan organik bağı açığa çıktığı için 9 Mart 1956 tarihinde sürgüne gönderilen Makarios'un¹⁰⁴ 1957 Mart ayında, Atina'ya dönmesine izin verilmesi¹⁰⁵ ve bu esnada tedhişin artması nedeniyle Lefkoşe tel örgülerle ikiye ayrılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Kıbrıs Türk Halkı 1 Ağustos 1958 tarihinde Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatını (TMT) kurmuştur.¹⁰⁶ TMT, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki teşebbüslerine karşı başarılı mücadele yürütmüş, bir kerteye kadar ontolojik bir güvenlik sağlarken, bir diğer taraftan da ulusal birliği somutlaştırmıştır.

Kıbrıslı Türklerin arasındaki sol akımların, sendika üyeleri ya da bazı tüccarların Rumlarla ilişkilerini kesmek istememeleri üzerine TMT silahlı gücünün ve desteğinin verdiği güven ile Rumlarla ilişki kurmayı, onlarla ticaret yapmayı yasaklamış, tüm isimlerin de Türkçe kullanılması gerektiğini savunarak bir tür toplumsal baskı mekanizması inşa etmiştir. Bu tür baskılarla Rumlarla birlikte kurulan sendikalardaki Türklerin büyük kısmı istifa etmek zorunda kalmıştır. TMT'nin yaptığı baskılar, aynı ölçüde olmasa da EOKA'nın Rumlara yaptığı baskıyı andırır hale gelmiştir.

Kıbrıslı Türkler arasında milliyetçiliğin güçlü kabulü ve kimliğin ifadesinde etnik kimliğin gücü kendini uzun yıllar gösterse de Kıbrıs vatandaşlığını savunan ve Kıbrıslılık kimliği üzerinden kendini tanımlayan akımlar da bu süreçte yavaş ta olsa güçlenmeye başlamıştır.¹⁰⁷ Türkiye'nin adaya yönelik Barış Harekatı öncesinde tehlike, endişe ve ekonomik bozukluk, tüm çıkarların ve algılamaların kimlik üzerinden gelişmesine neden olmuştur. Toplumsal tabanı çok güçlü olan milliyetçilik, 1974 sonrasında toplumun homojenleşmesi, tehlike ve kaygıların görece giderilmiş olması nedeniyle giderek artan şekilde desteklenmiştir. Böylece, Kıbrıs barış hareketi, Kıbrıslı Rumlarda teritoryal kimliğe desteğin artmasını beraberinde getirirken, Türkler arasında etnik kimlik bilincini ön plana çıkarmıştır.

Kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, Türkiye Cumhuriyeti haricinde uluslararası toplumun diğer ögeleri tarafından tanınmaması, 1983'ten itibaren Kıbrıs Türklerini anakaraya bir kerteye kadar bağımlı hale getirmiştir. Devlet işlerin idamesi için yeterli nüfusun adada bulunmaması, Türkiye'den adaya yeni göçmenlerin getirilmesine sebep olurken, bu yeni göçmenler ile Kıbrıs Türkleri arasında ciddi bir uyum problemi deneyimlenmiştir.

Uluslararası toplumun izolasyonu, ekonomik geri kalmışlık ve Türkiye'den gelen göçmenlerle kurulan ilişkiler, adadaki Türkler arasında Kıbrıslılık fikrini güç kazanmasını sağlamıştır. 1980'ler boyunca ve 1990'ların başında Türkiye'den gelen göçmenlerin ucuz işgücü gibi görülerek çeşitli ekonomik alanlarda çalıştırılmaları, Kıbrıslı Türklerin işgücü sıkıntısı çekmesine yol açarak uyum problemine sınıfsal bir karşıtlık da yaratmıştır. Kıbrıslı Türkler arasında teritoryal kimliğin tabanının en fazla genişlettiği dönem ise 1990'ların sonları ve 2000'lerin başlarına denk gelmektedir. Bu süreçte, özellikle Kıbrıslı Rumların AB üyelik sürecinin başlaması ile birleşme arzusunun ve Kıbrıslılık kimliğinin güçlendiği görülmüştür.¹⁰⁸ Bu dönemde yapılan araştırmalarda Kıbrıslılığın daha çok genç ve eğitilmiş kuşaklar tarafından benimsendiği, Kıbrıs'ın Kıbrıslıların olduğu, Kıbrıs'ta iki ayrı toplum olsa da asıl birleştirici olan Kıbrıslılık kimliğinin olduğu ve Türkiyelilerin öteki olduğunu işaret

¹⁰⁴bkz. Sabahattin İsmail, *150 sorudakıbrıssorunu*. İstanbul: kastaşyayınevi, 1998. S. 375., vesabahattin İsmail, *ingilizyönetimindetürk-Rum ilişkilerive İlk Türk-Rum Kavgaları (kabrıssorunununvetürk-Rum kavgasının tarihselkökeni)*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000. S. 353.

¹⁰⁵ Harry Scott Gibbons, *Kıbrıs'ta Soykırım*. alparslan yayıncılık. (çev.), Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. S. 28.

¹⁰⁶kamilöz baykutamış, Kemal M. Tekakpınar, *Kıbrıs'ta 15 temmuzdarbesinin sebeplerive Enosis*. Ankara: türktarihkurumubasımevi, 1978. S. 7.

¹⁰⁷ Kıbrıslılık konusunda 1571–1878 Osmanlı dönemi, 1878–1959 İngiliz sömürge dönemi, 1960–1963 Bağımsız Kıbrıs, 1964-1974 gettolaşma ve son olarak da 1975'den günümüze gelen ayrılıkçı dönem olmak üzere beş ayrı dönemden bahsedilebilir. Ama en yoğun tartışmaların yaşandığı dönem 1974 sonrasıdır.

¹⁰⁸Bakınız: meltemhamit, *Turkish Cypriots and Their Others; An Analyses of Narratives About Greek Cypriots and Türkiyeliler*, ODTÜ sosyalbilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2008

etmektedir. Aynı araştırma sonuçları, geçmişte yaşanan çatışmalara şahit olan orta yaş ve üzeri kesimlerde Türk kimliğinin hala güçlü olduğu, Rumların kaygı duyulan ve güvenilemeyen “öteki” olduğu sonuçlarını da ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁹ Kıbrıslılık fikrini savunan CTP-BG iktidara geldikten sonra AB'nin eğitimin barış üzerinde etkili olacağı düşüncesi ile müfredatı, özellikle de tarih kitaplarını değiştirmiş¹¹⁰, Kıbrıslılık bu süreçte yukarıdan aşağıya inşa edilmeye başlanmıştır.

Sonuç olarak, Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde Müslüman Türklerin millet-i hâkim olmasından dolayı Osmanlılığın ve Müslümanlığın kimliksel düzeyde kabul edildiği ama bunun yalnızca kültürel boyutta kaldığı fark edilmektedir. Bu dönemde, kitlesel çatışmalara yol açacak boyutta ötekileştirilme söz konusu değildir. Rumlar ve Türklerin birlikte yaşadığı ve karşılıklı etkileşim içinde oldukları görülmektedir. İngiliz yönetimi sırasında, Müslüman azınlık kimliği kabul edilirken, daha sonra yavruvatan Türkü kimliğine geçiş yaşanmıştır. Kıbrıs Türkleri arasında etnik kimliğin gelişimine bakıldığında Rum milliyetçiliğine karşı, tepkisel bir nitelik taşıdığı fark edilmektedir. Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin başat argümanları arasında Rumların Hellenlerindeki devamı olmalarından ötürü kendilerini Yunan ulusu içinde saymalarına bağlı olarak onların Türk'ün düşmanı oldukları bulunmaktadır. Buna cevaben Kıbrıslı Türklerin de kendilerini Türk ulusunun parçaları saymaları gerektiğine dair inanç oluşturulmuştur.¹¹¹ Kıbrıs Türk milliyetçiliği de Rum milliyetçiliğine benzer şekilde “anavatan/anakara” ya da başka bir ifade ile “ulusal merkezlerin” gölgesinde ve referansında gelişmiştir. Ancak, Kıbrıslı Türklerin milliyetçilikleri, Rumların aksine sekülerdir. Bu durumun sebebi, Türklerde kilise gibi güçlü bir organın olmaması ve referans alınan Türk ulus devletinin 2000'lere kadar ideolojisi olan Kemalizm'inseküler olmasına bağlanabilir.

Netice itibariyle Enosis hareketinin yükselişe geçtiği bunun sonucu olarak da Türklerin azınlık durumuna düşürüleceği ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı korkusuyla Kıbrıslı Türkler arasında kimlik algısı dini referansından etnik referansa kaymıştır. EOKA tedhişi ise bu algıya materyal olarak destek vererek, öteki tehlikeye karşı grup içi kenetlenmeyi sağlamıştır. Burada krizlerin var olduğu, statü kaybının yaşanmasından korkulduğu, güvensizliğin ve endişenin yaşandığı dönemlerde milliyetçilik başka bir ifade ile milli kimliğin uyanışı söz konusudur. Adadaki varlık gösteren Yunan askerleri grup içi kenetlenmeyi çoğaltırken, Türkiye'nin Adaya müdahalesinin Kıbrıslı Rumlar üzerindeki etkisi etnik kimlikten teritoryal kimliğe geçişi işaret etmiştir. Bu da zaten uluslararasılaşmış sorunun beş tarafında da krizin o anki dönemsel algısının öznel-arası inşasını göstermektedir.

Kıbrıslı Türklere uygulanan ambargoların, izolasyonların uygulanmasının sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve politik gelişmelerin yanı sıra izole edilmiş Kıbrıs Türkü yerine AB vatandaşlığının tercih edilen bir kimlik olması nedeniyle milliyetçi akımlara verilen destekte azalmalar görülmüş, onun yerine kendilerini Kıbrıslılık kimliği ile tanımlayıp çözüm ve birleşme amacındaki daha çok soldan gelen ama içerisinde liberal akımları da barındıran kesimlere destek artmıştır. 2000'lerin başında Kıbrıs'ta yaşanan değişim ve dönüşüm bu durumun sonucudur.¹¹² Annan Planı sonrasındaki seçimlerde CTP ve Talat'ın kaybederek, milliyetçi UBP ve Eroğlu'nun kazanması ise Kıbrıslı Türklerin Annan Planı'na verdikleri “evet” oyu ve kendilerine yapılan vaatlere rağmen hiçbir şeyin değişmemesiyle ilişkilidir. İkinci olarak da Talat ve CTP'nin çözüm vaadiyle gelip soruna çözüm bulamamaları bunun yanında

¹⁰⁹ Tuğrul İltar ve Sevda Alankuş, “thechangingconfigurations of Self-(M)otherdialogue in North Cyprus”, *socialidentities*, c.16, n.2, 2010, ss. 261–284; Yücel Vural ve Ahmet Rüstemli, “Identity Fluctuations in theturkishcypriotcommunity”, *mediterraneanpolitics*, c.11, s.3, 2006, ss. 329–348

¹¹⁰Yılmazçolak, “Nationalism and the Political Use of History in Cyprus; Recent Developments”, *Journal of Third World Studies*, c.23, s.3, 2008, ss. 20–45

¹¹¹niyazıkızılyürek,*doğmamışbirdevletintarihi: birleşikkıbrıscumhuriyeti*, İstanbul:İletişim, 2005, s.333

¹¹²Niyazi kızılyürek, *doğmamış bir devletin tarihi: birleşik Kıbrıs cumhuriyeti*, İstanbul: İletişim, 2005, Kızılyürek, 2005, s.41

yaşanan ekonomik krizi yönetememelerinden dolayı halkın ekonomik açıdan beklentilerini karşılayamamalarını göstermek mümkündür.

CTP tarafından değiştirilen tarih kitaplarını “Türk kimliğini inkâr ettiği, Kıbrıslı Türklerin tarihine kr gözle baktığı” gerekçesi ile sert biçimde eleştiren Ulusal Birlik Partisi 2009’da iktidara geldikten sonra tarih kitaplarını yeniden değiştirmiş, 2004 öncesine paralel milliyetçi tonu ağır basan yeni bir tarih yazımı yapmıştır.

Önceki kısımlarda değinildiği üzere 2004 sonrası değiştirilen Tarih kitaplarına sağ partilerden yoğun eleştiri yapılmış, 2009 seçimleri öncesi Ulusal Birlik Partisi (UBP) seçilmesi durumunda tarih ders kitaplarını içinde bulundurduğu yoğun hatalar, Kıbrıs Türkünü milli kimlik ve tarihten uzaklaştırdığı gerekçesi ile değiştireceğini açıklamıştı. Hatta ironik bir biçimde aynen CTP’nin yaptığı gibi (yani iktidar olduktan sonra değişiklik yapılacağı da belirtilmişti. Milliyetçi cenah, yeni kitapları Rumlar ile Türklerin aynı yumurtanın sepeti gibi gösterildiği, Türklerle Türklüklerini unutturarak Kıbrıslı yaratmaya çalışmakla eleştirmiş Türkler ile Rumların farklı millet olduklarını belirtmişlerdi.¹¹³

Kitabın tanıtım bölümümde kitapları yazan komisyon tarihin çok önemli olduğunu anlattıktan sonra “ Kıbrıs Türklerinin var oluş mücadelesi (o eşiz mücadele) hiçbir şeyden etkilenmeden dimdik ayakta” ifadesi kullanılmış, en önemli konu olarak “Kıbrıs Türkünün kurtuluş mücadelesi” gösterilmiştir.

2009 sonrası kitapların içeriğine ve görsellerine bakıldığında 2004 sonrası tarih yazımının aksine yönünde bir çizginin vurgulandığı görülebilir. Önceki kısımlarda da değinildiği üzere tarih yazımında(dolayısı ile de kimlik inşasında) semboller, hatırlama ve unutmaya çok önemli öğelerdir. 2004 sonrası unutmaya -hatırlama ile sembollerde seçicilik yapılmış; Kıbrıslılık vurgulanmıştı. 2009 sonrası basılan tarih kitaplarında 2004 öncesi gibi Adadaki Osmanlı dönemi geniş biçimde yücelterek anlatılmış; Ada halkının Venedik zulümden kurtulmak için Osmanlı’ya başvurdukları, Osmanlı’nın adayı sadece askeri olarak değil gönül kazanma yolu ile de fetih ettiği iddia edilmiştir. Adanın Osmanlı yönetimi altında en huzurlu dönemini yaşadığı vurgulanmıştır. Adayı ilhak eden İngilizlerin sömürgeci güç olduğunun altı çizilerek, İngilizlerin hâkim olduğu dönem kayıp yıllar biçiminde tasvir edilerek kısa anlatılmıştır. 2004 sonrası kitapların aksine, Osmanlı yönetimi uzun ve ayrıntılı biçimde güzellmelerle anlatılmış, İngiliz yönetiminin hâkim olduğu dönem ise daha kısa tutulmuştur.

Kıbrıslı Türklerin tarih anlatısında Türk tarihi anlatılmış, Orta Asya’nın geçmiş yurt olmasından Türklükten sık sık bahsedilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan hatta Kurtuluş savaşıdan itibaren Kıbrıslı Türklerin “ anavatan” Türkiye’ye gönül bağı ile bağlı oldukları, Türkiye’nin dönüşümünü örnek aldıkları vurgulanmıştır. Hatta Lozan’da Türkiye’nin Kıbrıs’tan vazgeçmediği, vazgeçmek zorunda kaldığı iddia edilerek olumsuz gibi görülen bu durum bile olumlu biçimde anlatılmıştır. Ayrıca 2004 sonrası tarih kitaplarının aksine Rumların ötekileştirildiği açık biçimde görülmektedir. EOKA üyelerine(saldırıların Türklerle yönelmeden öncesinde İngilizlere dönük olanlar da dâhil olmak üzere) doğrudan terörist nitelmesi yapılmış, Rumların niyetlerinin bağımsızlıktan ziyade Enosis olduğu sık sık hatırlatılmıştır. Rum planları, Rum saldırıları ve Rum mezalimleri uzun uzun anlatılmış, resimler ve karikatürlerle de semboller üzerinden vurgulanmıştır. Hatta Rumların Türkleri sevmediği Kıbrıslılık gibi bir kimliğe ve birliğe inanmadıkları fotoğraf ve karikatür aracılığıyla desteklenmiştir. Rum saldırılarının uzun anlatımına benzer biçimde Türkiye’nin adaya yaptığı müdahale kurtarıcı kitaplarda geniş biçimde anlatılmaktadır. 1960 Anlaşmaları sonrası adaya giden Türk askeri için “Kahraman Kıbrıs Türk Kuvvetleri” Kıbrıs Türkü ile kucaklaştı ifadesi kullanılmıştır. 2004 sonrası

¹¹³ S22-28

kitaplarda TMT'nin üzerinde çok durulmaz hatta kimi yerlerde şiddet eylemlerine giriştiği anlatılırken 2009 sonrası kitaplarda kahramansı bir TMT güzellemesi yapılmaktadır. (TMT'ye katılanlar için "hasrete giden yol" ifadesi kullanılmaktadır.) Resimler ve hikâyeler ile Türkiye'nin kurtarıcı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Kıbrıs Türk halkının gelişim ve refahında Türkiye'nin yardımları anlatılmış, fotoğraflarla altı çizilmiştir.

Ayrıca Kitapların adı Kıbrıs Türk tarihi olarak değiştirilmiş, 2004 sonrası kitaplardakinin aksine milliyetçi ve etnik özneleri daha güçlü biçimde vurgulayan öğeler dikkat çekmektedir. 2004 sonrası tarih kitaplarında bir milliyet etnik bağ imgesi yerine Girne ile bir yelenli gösterilirken, 2009 sonrası kitapların yüzlerinde adayı feth eden Osmanlı Padişahı (ortaokul kitaplarında) II. Selim , Atatürk (lise kitaplarına ise)Rum katliamından kaçan Türkler ile onları kurtaran Türk askerinin fotoğrafları konulmuştur. Benzer farklılıklar Osmanlı ve İngiliz yönetimlerini simgeleyen fotoğraflarda da görülebilmektedir. 2004 sonrası basılan kitaplarda ilgili dönem o dönemin sembolü ile gösterilirken , 2009 sonrası kitaplarda Kıbrıs'ın bir Türk adası olduğu mesajı daha güçlü biçiminde çizilmektedir.

UBP 2009'da 2004 sonrası CTP'nin yaptığı değişikliğin tersi yönde bir düzenlemeye gitmiş, 2004 öncesine dönüş yaşanmıştır. Önceki kısımlarda değinildiği üzere tarih yazımının kimlik inşası ve politik bilinç yaratmadaki rolünün 2009'da yapılan değişiklik ile milliyetçiliğe bir geri dönüş olduğu görülebilir. Değiştirilen tarih kitaplarında Kıbrıslılık yerine etnik temelli Türk milliyetçiliği yeniden vurgulanmış, Türkiye ile olan bağları güçlendirme adına Türkiye'nin "anavatan, kurtarıcı ve destekleyici" rolü anlatılmıştır. 2004 sonrası yaratılmaya çalışılan Kıbrıslılık kimliğinin aksine Türklük vurgulanmış, Rumlara karşı ötekileştirilmeye gidilmiştir. 2004 sonrası kitapların aksine Osmanlı dönemi, Türkiye'nin kuruluşu, Rumlara yaptığı saldırılar ve Türkiye'nin "kurtarıcı" müdahalesi uzun ve geniş biçimde anlatılmış, Hellenik dönem, İngiliz dönemi ve Kıbrıs Cumhuriyeti daha kısa tutulmuştur. Kitaplarda kullanılan karikatür, fotoğraf ve resimlerde de yukarıda bahsedilen Türklük vurgusu da güçlü biçimde vurgulanmaktadır. "Remembering" and "forgetting" unsurları seçilerek kullanılmış, 1963-1974 arası 2004 sonrası kitaplarda çok kısa tutulurken 2009 sonrası bu dönem hafızalarda kalması için hatırlatılmıştır. Dolayısı ile 2004 sonrası yazılan kitaplardaki territorial kimlik yerine etnik boyutu güçlü olan 2004 öncesi kitaplarına bir dönüşün olduğu görülebilir.

Sonuç Yerine

Ulusların yukarıdan aşağıya inşa edildiği, ancak aşağıdan yukarıya doğru okunabileceğini¹¹⁴ savlayan Hobsbawm'ın kısa ve aşırılıklar çağı olarak¹¹⁵ nitelendirdiği XX. Yüzyılın ikinci yarısında başlayan Kıbrıs sorunu, aynı safta yer alan iki ülke ve aynı adada yaşayan iki toplumu birbirleriyle karşılıklı ve kendi içlerinde çetrefilli bir ekileşimi ve ötekileştirmeyi beraberinde getirmiş: NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan, AB üyesi olan Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan, AB Aday ülkesi olan Türkiye ve Türkiye haricinde devlet olarak tanınmayan KKTC arasındaki çatışmayı bir sonraki yüzyıla taşımıştır. Kıbrıs'ta 2004'te üye olduğu AB'nin 2012'de dönem başkanlığını üstlenen Rum kesimi ile Türkiye haricinde bir ülke tarafından tanınmayan Türk kesimi, 10.000 kilometre kareden az bir alanda (9.251) kuzey-güney hattında ikiye böldükleri başkentleri ile çatışmanın çözümünün değil kendisinin istikrarlı bir şekilde şekillendirdiği gündelik hayatlarını sürdürmekteledir.

Adadaki otoktan halk Rumlar ile ada, Osmanlı idaresine geçtikten sona yerleşen Müslüman tebaa, dini kimlik üzerinden kendilerini tanımlamışlardır. Adanın İngiliz idaresine girmesi ile birlikte çağın uluslararası iklimine uyumla, dini temele dayalı kimlikte din Balkanlar'da beliren görünüme benzer

¹¹⁴ Eric J. Hobsbawm *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, Osman Akınhay (çev.) İstanbul: ayrintı yayınları, 2010. Ss. 23-25.

¹¹⁵ Eric J. Hobsbawm *kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 aşırılıklar çağı*, yavuz alogan (çev) (İstanbul: Everest Yayınları, 2011.

şekilde etnik bir tanımlama unsuru olmaya daha fazla yaklaşılmaya başlamıştır. Bu meyanda Yunanistan'ın bağımsızlığının adadaki Rumlar'a yansımaları kadar Mora İsyanı da bu dini kimliğin etnik kimlik işlevine doğru kayışa neden olan algı perspektifi geçişinde önem taşıyan uğraklardır. Uluslararası algıdaki değişimle birlikte adada Rum kimliği özsel olarak İngiliz himayesini hedef alan EOKA (1955-1959) ile dini kimlikten tamamen sıyrılarak özgünlüğü icat edilmiş, enosis ile ideolojik bir boyut kazanan etnik kimliğin belirmesine neden olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960'taki kuruluşunu izleyen gerilimde iki etnisite arasındaki ötekileştirme, her toplumun içinde milliyetçiliği körüklemiştir. EOKA-B'nin (1970-1974) kuruluşu ile terörün hedefi, Rum kesiminin içindeki İngiliz işbirlikçilerinden Türk kesimine doğru kaymış, dini kimlikten etnik kimliğe geçiş billurlaşmıştır. Böylece dönemin uluslararası ikliminin oluşturduğu algı perspektifinde benzer amillerin modellenmesi ile beliren ve zaman içinde aynı etnisite arasındaki bir siyasal ayrılığa dayanan siyasallaşma süreci ikinci etnisiteye yönelerek ulusal kimlik yapıcı bir forma bürünmüştür.

EOKA-B eylemleri ile tırmanan gerginlik neticesinde Türkiye'nin Kıbrıs'a kurtarıcı misyon ve garantörlük haklarının kendisine sağladığı yetki ile meşrulaştırdığı 1974 askeri operasyonu, Türk kesiminin algısında her iki kesime de barış getiren bir harekâttir. Harekât sonrası, iki toplum arasında oluşan yeni materyal sınırların işaret ettiği bu yeni durumunun inşa ettiği yeni iklim, Rum kesiminin bir bölümünde Rum milliyetçiliğinin olumsuz sonucu olarak algılanmıştır. Milliyetçiliğin bu “olumsuz” sonucuyla, bu kesime dâhil olan liberal ve sol eğilimli Rumlar etnik kimlikten “Kıbrıslılık” kimliğine doğru kayarak, öz-kimliklendirme (self-identification) sürecinde teritoryal kimliği benimsemiştir. Bu harekattan sonra Türk kesiminde etnik kimlik bilinci artmış, KKTC'nin kurulmasından sonra deneyimlenen sorunlar nedeniyle etnik kimlikten teritoryal kimliğe doğru bir eğilim gerçekleşmiştir. Kıbrıs Rum kesiminin AB üyeliği sürecinde adanın birleşmesi için son umut olan Annan Planını kabul etmemesi, Kıbrıs Türkleri arasında yeniden etnik kimliğin yükselmesine neden olmuştur. Kimlik temelli çatışmalar özelinde Kıbrıs genelde bilinen bir örnektir; Rum ve Türk etnik kimliklerinden gelen iki grubun çatışmasıdır. Kıbrıs'taki çatışmaların daha çok 1950'lerin sonunda başladığı bilirse de aslında çok öncesinde, 19.yy'a kadar gitmektedir. Osmanlı yönetiminde Rum ve Türk toplumları arasında kültürel bazda farklılıklar yaşamıştır. O dönem kimlikler Rum ya da Türk olmaktan ziyade, pre modern toplum olmanın da etkisi ile dinsel bazda yaşanmıştır. Gruplar arasında zaman zaman küçük çaplı olaylar görülse bile bahsedilen dinsel farklılıklar rahatsızlık yaratmamış, tüm toplumu mobilize edecek topyekûn savaflara sebep olmamıştır. Adadaki kimliklerin, dinsel kimlikten etnik kimliğe geçişi, yani milliyetçiliğin yükselişi doğrudan “anavatanlar” ya da “ulusal merkezler” olarak tabir edilen Yunanistan ve Türkiye ile bağlantılıdır. Yunanistan ulus devletinin kurulması, Mora'nın isyanının ardından Yunanistan'a bağlanması Kıbrıslı Rumlar için “ilham” kaynağı olmuştur. Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme yönünde desteklemesi ile Rum milliyetçiliği daha da yükselişe geçmiş, kültürel kimlikten politik kimliğe dönüşmüştür. Aynı dönem içinde adanın Osmanlı İmparatorluğundan, İngiltere'ye devredilmesinin kimliklerin politize olmasında önemli bir etkisi vardır. Osmanlı döneminde, millet sistemi içerisinde özerk yapıları olan farklı “milletler” özerk yapılarından dolayı öz yönetim ve kültürel açıdan özerktiler. İngilizlerin adaya gelmesi ile birlikte, yapı değişmiş, kamusal alanlar birleşmiş, politik alanda rekabet doğmaya başlamıştır. Bu duruma bir de yeni doğup büyüyen Rum milliyetçiliği eklenince Rum etnik kimliği politik bir kimlik haline gelmiştir. Kıbrıslı Türklerin kimlik gelişimi daha çok tepkisel nitelikli olmuş, Rum toplumundan daha geç ortaya çıkmıştır. Kimliğin Müslümanlıktan Türklüğe dönüşmesi geç bir döneme denk gelmiştir. Bu durumun sebebi, Türk ulus devletinin görece geç kurulması ve Kıbrıslı Türklerin kimliklerinin tepkisel bağlamda gelişmesidir. Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan'la birleşme amacı olan Enosis'i geliştirince Türkler ilk dönemlerde endişeye kapılmışlarsa da zamanla Taksim tezini ortaya atmışlardır. Rumlar Enosis ulaşmak için

önlerindeki en güçlü engel olarak İngilizleri gördüklerinden “ötekiler” 1950'lere kadar İngilizler olmuştur. İngilizlerin, güvenlik birimlerinde Türkleri çalıştırmaları, İngiliz hedeflerine dönük eylemlerin Türklere dönük eylemler gibi algılanmasına yol açmıştır. Bu da karşılıklı olumsuz algılamalara, güvensizliklere ve önyargılara neden olmaya başlamış, çatışmaların zemininin oluşmasında önemli pay sahibi olmuştur. 255 Kıbrıslı Rumların, hedeflerine Türklerin de girmesi ile birlikte Rumlar için “öteki” Türklere kaymaya başlamıştır. İngilizlerin adadan çıkmasına kadar geçen süre ve sonrasında kurulacak devletin yapısı ile ilgili tartışmalar çatışmaların önemli belirleyicileri olmuştur. Çünkü her iki toplumun devlet ile ilgili hedefleri farklılık arz ettiğinden uyuşmamıştır. Kurulan devletin yönetim mekanizmasından iktidarın ve kaynakların dağılımı ile sembollere kadar her şey kimlikler üzerinden kodlanmıştır. Dış güçlerin baskısı ile kurdurulan devletin yönetim ve karar alma mekanizması, ekonomik kaynaklara sahip olmada, kimliklerin politik alanda tanınmasında uyuşmazlıklar baş göstermiştir. Rumlar için kurulan devlet beklentilerin uzağında kalması, azınlık şeklinde gördükleri Türkler ile ortaklığa dayanan bir devletin kurulması içselleştirilememiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşun ardından yönetim ve kamu istihdamı gibi konularda çıkan ana pürüzler kolayca çatışmaya dönüşmüştür. Çatışmaların sonrasındaki dönemlerde barış çabaları süresince yapılan tüm müzakereler incelendiğinde iktidarın paylaşımı, devletin kodları ve sembolleri ile ekonomik dağılımın tartışıldığı görülmüştür. Bu da Kıbrıs'taki çatışmalarda sosyo-politik ve ekonomik hedeflerin çakışmasının, yani iktidarın, ekonominin paylaşımı ve kimliklerin resmi açıdan tanınmasının temel çatışma sebepleri arasında olmasının göstergesidir. Çatışmaların başlaması ile birlikte kimlikler daha da keskinleşmiş, karşılıklı bakış açıları daha da olumsuz hale gelmiş, önyargılar artmıştır. Çatışmalar farklı dönemlerde devam etmiştir. Çatışmalar devam ederken, savaşla ilgisi olmayan, ama sırf “öteki” olarak görülen onlarca masum insan da hayatını kaybetmiştir. Bu durum çatışmalarda algıların etkisi ve değişimi açısından önemlidir. Çünkü tüm “ötekiler” kolayca düşmanlaştırılabilmekte, onların savaşla ilgisi olsun ya da olmasın “öteki” olmalarından dolayı olumsuz sıfatlar yüklenmektedir. Ayrıca geçmişten gelen güvensizlikler ve olumsuz algıların, Türkiye ve Yunanistan'ın yaşadığı savaşın adaya yansıttığı olumsuz algılamaların çatışmalara kolayca zemin hazırlayabildiği görülmüştür. Bu da Kıbrıs'taki çatışmaların soyut başka bir ifade ile psikolojik yönlerinin göstergesidir. Kimliğin algılanması, hiyerarşik sırasının değişmesinde sosyo-ekonomik şartların ve “ötekinin” rolünün ispatı açısından tarihsel süreç içerisinde grupların kimliklerindeki dalgalanmalar önemlidir. Bu varsayımın ispatı Kıbrıs'taki kimlik algılamalarında, sahiplenilen kimliklerde kolayca görülebilir. Rumlar açısından 1950'lerin sonlarına kadar İngilizler ve Türkler öteki olmuş, Ortodoks destekli Rum kimliği var olmuştur. Türkler içinse önceleri Rumlar öteki olmuşsa da sonraları durum değişmiştir. Kıbrıslı Türklerin izolasyon altında yaşadıkları ekonomik ve politik sorunlara çözümünün Kıbrıslılık fikrinde birleşmek olacağı düşüncesi bu kimliğe yönelimi arttırmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'den giden göçmenlerin yaşadığı kültürel uyumsuzluk ve sınıfsal sorunlar, ötekilerin “Türkiyelilere”¹¹⁶ dönüşmesine yol açmış, buna karşı Kıbrıslılık kimliği vurgulanmıştır. Ayrıca, çatışmaların yaşandığı dönemlerde, atmosferin gerildiği dönemlerde ve sosyoekonomik, politik krizlerin yaşandığı dönemlerde kimlikler giderek keskinleşmiştir

Neticeyle verili bir sabit olmayan kimliğin algısal referanslarının konjonktürel olarak değişimi, kimlik bileşenlerinin aralarındaki öncelik değişimi ile ilişkilidir. Bu uluslararası sosyalleşme süreçlerinden bağımsız olmayan değişim, sosyo-ekonomik şartlar ve “ötekinin” algısal konumlandırılmasıyla da ilişkilidir.

¹¹⁶ Yılmaz Çolak , *Citizenship and Identity among Turkish Immigrants in North Cyprus*, founded by mirekoc (Koç Univ., Migration Research Center), Bahar 2006
Semra Purkiş ve Hatice Kurtuluş, *Kuzey Kıbrıs'ta Türkiyeli Göçmenler* ,Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014

Kaynakça

Aktoprak, elçin. Devletlerveulusları-batıavrupa'damilliyetçilikveulusalazınlıksorunları, ankara, tan kitapevi yayınları, 2010.

Bilge, ömer. "post modern eoka." Hürriyet, (19 ekim 2003), <<http://arama.hurriyet.com.tr/default.aspx>> [22 kasım 2006].

Bilgin, nuri. Kimlik inşası, ankara: aşına kitaplar, 2007,

Bozkurt, ismail. "turkish republic of northern cyprus".sunum: zayed centre for coordination and follow up-abu dhabi (3 kasım 2001). <<http://www.trncinfo.com/tanıtmadairesi/2002/english/expertopinions/expert2.htm>> [22 kasım 2006].

Canefe, nergis, citizenship, "history and memory in turkish cypriot society: is there room for cypriotness?" Christina koulouri (der.), clio in the balkans: the politics of history education, selanik, centre for democracy and reconciliation in southeast europe, 2002.ss.383-396.

Castels, manuel. Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür, kimliğin gücü, ebru kılıç (çev.), istanbul, istanbul bilgi üniversitesi yayınları, 2006.

Çolak, Yılmaz. "Nationalism and the Political Use of History in Cyprus; Recent Developments", Journal of Third World Studies, c.23, s.3, 2008, ss. 20–45.

Çolak, Yılmaz. Citizenship and Identity among Turkish Immigrants in North Cyprus, mirekoc (Koç Univ., Migration Research Center), Bahar 2006

Denktaş, Rauf R. Hatıralar: Toplayış, c.10.,boğaziçiyayınları, İstanbul, 2000

Evre, Bülent. "Kıbrıs'ta Milliyetçilik versus Kıbrıslılık", Birikim, c. 181, 2004, ss.27–34.

Gazioğlu, Ahmet.ingiliz idaresinde kıbrıs: statü ve anayasa meseleleri, Cilt I. İstanbul: ekin basımevi, 1969. Ss. 71-78.

Gibbons, Harry Scott. Kıbrıs'ta Soykırım. alparslan yılmaz. (çev.), Lefkoşe, Mersin: Near East Publishing, 2003. Ss. 19-20.

Giddens, Anthony. Modernliğin sonuçları,ersin kuşdil (çev), İstanbul, ayrıntı yayınları, 1998.

Hamit, Meltem. Turkish Cypriots and Their Others; An Analyses of Narratives About Greek Cypriots and Türkiyeliler,ODTÜ sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2008.

Hasgüler, Mehmet. Kıbrıs'ta Enosis ve taksim politikalarının sonu. İstanbul: iletişim yayınları, 2000

Hobsbawm, Eric J. 1780'den günümüzde milletler ve milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik, Osman Akınhay (çev.) İstanbul: ayrıntı yayınları, 2010.

Hobsbawm, Eric J. Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 aşırılıklar çağı, yavuz alogan (çev) (İstanbul: Everest Yayınları, 2011.

Hopf, Ted. Social Construction of Foreign Policy: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, Londra: Cornell University Pres, 2002.

İlter, Tuğrul. Sevda Alankuş, "the changing configurations of Self-(M) other dialogue in North Cyprus", social identities, c.16, n.2, 2010, ss. 261–284.

İsmail, Sabahattin.150 soruda Kıbrıs sorunu. İstanbul: kastaş yayınevi, 1998.

İsmail, Sabahattin. İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni). İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000.

İsmail, Sabahattin. Kıbrıs'ta Yunan Sorunu. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-5, 2000. Ss. 16-18.

Karaosmanoğlu Ali L., çatışmaların çözümü ve uluslararası örgütler: içişlere karışmama ilkesi açısından yetki sorununu incelenmesi. İstanbul: boğaziçi üniversitesi, 1981.

Keser, Ulvi "kıbrıs türk mücadele tarihinde kıbrıs türk kurumları federasyonu- nacak işbirliği ve ekonomik kalkınma gayretleri"History Studies c.4, n.1., 2012, ss.299-333

Kıbrıs türk milli arşivi:yunanca belgeler, 1950 plebisit bildirimleri No.1Aktaran: Sabahattin İsmail, İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkiler ve İlk Türk-Rum Kavgaları(Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni). İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000

Kızılyürek,Niyazi. Doğmamış bir devletin tarihi: birleşik Kıbrıs cumhuriyeti, İstanbul:İletişim, 2005.

Kutalmış, kamilözbay. Kemal M. Tekakpınar, Kıbrıs'ta 15 temmuz darbesinin sebepleri ve Enosis. Ankara: türk tarih kurumu basımevi, 1978.

Markides, Kyriacos C The Rise and Fall of the Cyprus Republic. New Heaven and London: Yale University Press, 1971

Musgrave, Thomas D. Self-Determination and National Minorities. New York: Oxford University Pres, 1997.

Oran, Baskın. Azgelişmişülkemilliyetçiliği, Kara afrikamodeli, Ankara, bilgiyayınevi, 1997.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları) T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 43. Ankara, 2000. <<http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/kibrisveb/index.htm>> [22 Kasım 2006].

Purkis, S.ve Kurtuluş, H., Kuzey Kıbrıs'ta Türkiyeli Göçmenler , Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014

Smith, Anthony.Milli Kimlik, Bahadır Sina Şeker (çev), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004. Ss.24–36

Şahinler, Menter.Türkiye'nin 1974 kıbrıssiyaseti, 1979, s. 110. Akt.Sabahattin İsmail, İngiliz yönetiminde türk-Rum ilişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları (Kıbrıs sorununun ve türk-Rum kavgasının tarihsel kökeni). İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-4, 2000.

Karaduman, Sibel. " modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü "Jounal of Yaşar University, c.17, s. 1, 2010.

Vural, Yücel. Ahmet Rüstemli, "Identity Fluctuations in the turkish cypriot community", mediterranean politics, c.11, s.3, 2006, ss. 329–348

Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", International Organization c.46, n.2., 1992.

Xydis, Stephan. Cyprus: Reluctant Republic. Hague: Mouton, 1973. Aktaran: Kyriacos C Markides, The Rise and Fall of the Cyprus Republic. New Heaven and London: Yale University Press, 1971. S. 25.

Young, Crawford. "Nationalism and Ethnic Conflict in Africa", Montserrat Guibernau, John Hutchinson (edt.), Understanding Nationalism,Cambridge, Polity Press, 2001 ss. 164–181.

6 - Mimari ve Modernleşme

Kıbrıs Hava Sahasının Önemi ve Kıbrıs'ta Havacılık Faaliyetleri

Doç. Dr. İhsan TAYHANI

Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke / KKTC

Giriş:

Doğu Akdeniz'deki konumu nedeniyle tarihsel süreç içerisinde her evrede stratejik önemini koruyan Kıbrıs adası, şu ya da bu biçimde - bugün dahil- hava sahası açısından da hep stratejik önemde olmuştur.

Söz konusu önem, adaya yakın ilgi gösteren hegemon ülkelerin güçleri oranında değişkenlik gösterip, derinlik kazanmaktadır. İngiltere, ABD ve İsrail gibi küresel aktörlerin, ada üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda ayrı ayrı etkinlik alanları yarattıklarına ve yer yer ortaklıklar kurduklarına da dikkat edilmelidir.

Son on, onbeş yıldır ABD strateji uzmanları tarafından kurgulanan ve uygulamaya sokulan Genişletilmiş Ortadoğu (GOP) veya Büyük Ortadoğu (BOP) Projesi'nde de Kıbrıs'ın önemli bir yeri olduğu biliniyor. Örneğin İngiltere'nin, varlıklarını kıskançlıkla korumaya devam ettiği güneydeki Ağrotur ve Dikelya üsleri, Akdeniz'i, enerji yollarını ve tüm Ortadoğu'yu denetlemekle birlikte, her gün yenilenen teknik donanımlar sayesinde, bir "istihbarat üssü" ne dönüşmüş bulunuyor.

Sözü edilen somut gerçekliğe karşın, bugün ne Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, ne de yaşamsal önemdeki kimi kaçınılmaz planlar dışında Türkiye Cumhuriyeti'nin jeopolitik ve jeostratejik açıdan böylesi makro bir hedeflerinin olduğu söylenemez.

Bu nedenle stratejik bir bakış açısıyla Kıbrıs hava sahasının neden önemli olduğunu gözler önüne seren tarihsel olayları, evreler halinde anımsa(t)makta yarar olduğunu düşünüyoruz.

1. Kıbrıs Hava Sahasının Birinci Dünya Savaşı'nda Oynadığı Rol

Sırp bir teröristin, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya Prensi Ferdinand'ı öldürmesi, bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın fitilini ateşleyen yüzeysel bir sebeptir. Önemli olan savaşın temel sebepleridir.

Dönemin İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi emperyal düşünceye sahip güçleri, bir paylaşım kavgasına girmişlerdir. 17. yüzyıldan itibaren gücünü kaybetmeye başlayan Osmanlı ülkesi de -deyim yerindeyse- söz konusu paylaşım sofrasında iştah kabartan bir pastadır.

Osmanlı Devleti'nin 29 Ekim 1914 tarihinde eylemli bir şekilde Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine, 1878 Antlaşması uyarınca Kıbrıs adasını idare etmekte olan İngiltere, Osmanlı'nın İngiltere'ye karşı savaşan cephede yer almasını ileri sürerek söz konusu antlaşmayı tek taraflı olarak geçersiz saymış ve 5 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti. Bu kararlar birlikte İngiltere topraklarına katılmış olan Kıbrıs, dolayısıyla Akdeniz, artık Osmanlı için potansiyel bir tehlikedir. Tehlike çok boyutludur. Bir taraftan ada Rumlarının ve destekçileri Yunanistan'ın kronikleşen Enosis özlemleri tetiklenmiş, diğer taraftan İngiltere ve Fransa, Kıbrıs'tan İskenderun'a denizden çıkarma yapma planları geliştirmeye başlamışlardır. Böylece Anadolu'nun daha kolay ve düşük bir savaş maliyetiyle işgal edilebileceği düşünülmektedir. Öte yandan Fransızların, Mağusa'nın 24 km. kuzeyinde, denize kıyısı olan bir bölgede bir Ermeni kampı açma doğrultusunda İngiltere'yi ikna etmiş olmaları da tehlikenin bir başka boyutudur.

Kıbrıs'ta Ermeni Askeri Kampları oluşturmakla güdülen amaç, çöküşü hızlandırmak için provake edilen Anadolu'daki Ermeni isyanlarına insan gücü ve silah bağlamında lojistik destek sağlamaktır.¹

Türk Hava Kuvvetleri'nin başlangıç noktası, 1909 yılındaki ilk küçük çaplı havacılık faaliyetleri ayrı tutulacak olursa, Osmanlı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın girişimleri sonucu 1911 yılında, Fenni Kıtalar ve Müstâhkem Mevkiler Genel Müfettişliği'ne bağlı kurulan "Tayyarecilik (Havacılık) Komisyonu" olarak alınır.²

Dikkat edilecek olursa, Birinci Dünya Savaşı başladığında Türk Hava Gücü emekleme dönemindedir. Türk havacıları ilk hava harekât görevini Balkan Savaşı sırasında, 29 Kasım 1912 tarihinde gerçekleştirmişlerdir.³

Birinci Dünya Savaşı sürecinde, yukarıda değinilen Kıbrıs odaklı tehlikeler karşısında Osmanlı'nın emekleme dönemindeki bu hava gücü, müttefikleri Almanya'nın da desteği ile Kıbrıs hava sahasında istihbarat amaçlı keşif faaliyetleri yapma ve sınırlı da olsa tehlikeleri bertaraf etme girişiminde bulunmak zorunda kalmıştır.

1963, 1964 ve 1974 gibi bunalımlı yıllarda kanıtlandığı ve yukarıda değinildiği gibi, Kıbrıs'ın hava faaliyetleri açısından da Türkiye ve her dönemde Kıbrıs'a yakın ilgilerini esirgemeyen büyük güçler bakımından taşıdığı stratejik önemi canlı tutmak gerekir.

Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın, Kıbrıs hava sahası üzerinde gerçekleştirdiği keşif faaliyetlerinden kimi kesitleri gözden geçirmekte yarar var.

Genelkurmay Harekât Şubesi'nin isteği üzerine Havacılık Şubesi, yalnızca iki uçaktan oluşan ve Şubat 1915- Eylül 1915 tarihleri arasında Filistin cephesinde savaşıp İstanbul'a dönen müfreze komutanı Ütğm. Mithat komutasındaki 4. Tayyare Müfrezesi'ni çok acele Adana'ya gönderir. Ancak, uçakların menzilden azami derecede istifade edebilmek için söz konusu müfreze, Silifke'ye bağlı Taşucu'na sevk edilir. Süreç içerisinde eldeki uçaklarla uzak mesafelerde, deniz üzerinde keşif yapmanın güçlüğü anlaşılmalı ve Başkomutanlıktan deniz tayyare birliği istenmişse de bu istek ilk planda yerine getirilememiş ve mevcut uçaklarla göreve devam edilmesi emredilmiştir.⁴

Görevin, sözü edilen bu zor koşullarda yerine getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, Bölüğün ilk uçuşları, meydanın müsait olmaması ve civardaki birliklerin meydana çok yakın ordugâh kurmaları yüzünden küçük kazalar ve kırılmalarla geçmiştir. Tayyareci (Reder)den sonra 19 Ocak 1916'da uçan, Üsteğmen Mithat'ın da tayyaresi böyle bir kazaya uğramıştır.⁵

8 ve 18 Nisan 1916 tarihlerinde Silifke'de hazırlanan meydandan, Kıbrıs'a keşfiyatta bulunan Mithat Nuri'nin uçuşlarına ait raporları özetleyerek, Umuru Havaiye Müfettişliği'ne sunan 4'üncü Tayyare Bölük Komutanı Yüzbaşı Hüseyin Sedat'ın raporu şöyledir: ⁶

1. Kıbrıs adasında tehşidatı askeriyeye dair hiçbir emare müşahade edilmemiştir.
2. Andrea burnunun kırk kilometre garbında liman dahilinde bir torpedo müşahade olunmuştur. Bu civarda bir köyden yedi yüz metre irtifadaki tayyaremize karşı bir takım kuvvetinde askerin endâht [ateş] ettikleri müşahade olunmuştur.
3. Famagosta Limanı 'nda yalnız bir yelkenli görülmüştür.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Akdeniz ve Kıbrıs Bölgesinde Türk Havacılık Faaliyetleri", Türk Hava Kuvvetleri'nin 100'ncü Yılı Uluslararası Sempozyumu (8-10 Şubat 2011), Bildiriler Kitabı, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yn., Ankara, Mayıs 2013, s. 160-187.

² İhsan Tayhani, *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayii (1923-1950)*, Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları No:1, Ankara, 2004, s. 158.

³ Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hasan Aksay, "Türk Hava Kuvvetleri Tarih Sempozyumu Açış Konuşması", Bildiriler Kitabı, Ankara, Mayıs 2013, s. X.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aktaran: Keser, age., s. 170-171.

⁵ *Türk Havacılık Tarihi (1914-1916)*, Birinci Kitap Birinci Cilt, Hava Basımevi, Eskişehir, 1951, s. 215.

⁶ Age., s. 218-219.

4. Lefkoşa şehrinde hiçbir harekât müşahade edilmemiş, burada tayyaremiz üç yüz metre irtifaa kadar inmiştir.
5. Kerimiya iskelesinde iki ufak posta vapuru müteaddit yelkenlilerden başka hiçbir şey görülmemiştir.
6. Avdette sahilimizde (Dana) Adası kurbinde [yakınında] iki topla mücehhez [donanmış] düşmanın bir sahil muhafız vapuruna tesadüf edilmiş ve de mezkur vapur Kerimiya'ya tevcihi istikamet etmiştir. Avdette tesadüf edilen mühlik [helâk eden] fırtına ve yağmur mezkûr [adı geçen] vapura bomba atmaya müsaade etmemiştir. Limanların muhtelif fotoğrafları alınmıştır.
7. Eldeki alet kâfi derecede emniyet bahş olmadığından [vermediğinden] Larnaka, Limasol limanlarına gidilememiştir.

4'üncü Tayyare Bölük
Kumandanı Yüzbaşı (Hüseyin Sedat)

Düşmana ait pek çok gemiden oluşan bir donanmanın Mersin açıklarında görülmesi üzerine, Akdeniz'de, Kıbrıs hava sahasını da kapsayacak şekilde keşif uçuşlarına çıkan uçaklara ilişkin diğer bir raporda ise şu satırlar yer almaktadır:

14 Ağustos 1916'da pilot deniz yüzbaşı ve râsıdı [gözetleyen] üsteğmen Bican, Rampler keşif tayyaresi ile 2400 metreden Kıbrıs keşfine gitmişlerdir. Uçuş dört saat elli dakika devam etmiştir. Larnaka Limanı'nda on beş adet ufak gemi görülmüştür ki bunların Mersin iline gelen harp gemilerine refaket eden balıkçı gemileri olması muhtemeldir. Liman açığında hareket halinde bir şilep görülmüştür. Lefkoşe, Larnaka, Magosa şehirlerinde tahşidat [toplamlar] ve askeri hazırlıklarına ait hiçbir emâre [belirti] görülmemiştir. Magosa'da sekiz yelken gemisi görülmüştür. Bomba atılmadı. Keşif bölgesindeki büyük şehirlerin fotoğrafları alınmıştır.⁷

Sözü edilen bu süreçte hava gücünün önemi ortaya çıkmış, bölgede sınırlı olanaklarla yapılan keşif uçuşları da Osmanlı devletinin eksiklerini görmesine katkı yapmıştır. Sayısı altıya bile aşmayan bu tayyareciler, ellerindeki malzemenin iptidai olmasına, uçaklarının tekemmül etmemiş [gelişmemiş] bulunmasına rağmen büyük bir fedakârlık ve istikâr nefisle [uçmuş, kendilerinden istenilen vazifeyi yapmışlar ve bu uğurda canlarını da fedadan çekinmemişlerdir.⁸

1917 yılının sonuna kadar bölgede keşif uçuşları yaptıktan sonra görevi bir Alman deniz tayyare bölüğüne devreden 4.üncü Tayyare Bölüğü'nün, 1917 Ocak ayı itibarı ile kadrosu aşağıda isimleri verilen havacılarla sınırlıdır: Pilot olarak; K. Dz. Yzb. Sedat ve sivil pilot Behçet, Râsıt olarak da; Yzb. Mehmet Sadi, Üsteğmen Hüseyin Bican görev yapmışlardır.

4.üncü Tayyare Bölüğü bünyesindeki tayyareler ise; biri Albatros- B.1, diğeri Rumpler- C. II olmak üzere iki adettir.⁹

Aşağıda alıntılanan rapor, sözü edilen sınırlı olanaklarla yapılan görevin güçlüğüne olanca açıklığı ile sergilemektedir:

"... Mamefih kara tayyaresiyle denizin aşılarak adaya gidilmesi bir mesele teşkil etmişti. Çünkü nispeten iptidai bir halde bulunan ve olgun makinistlerin elinde bulunmayan tayyarelerde sık sık ârizalar görünmekte ve mecburi inişler yapılmakta idi. Halbuki adaya gitmek için meydandan kalktıktan on kilometre sonra başlayan ve yüz kilometre imtidâdı [mesafesi] olan denizi, gidip gelirken iki defa aşmak, yani deniz üstünde 200 kilometre mesafe katetmek lazımdı. O zamanki tayyarelerle de iki saat deniz üstünde kalmak mümkün değildi. Motorun bozulması karşısında denize inildiği zaman, gelip kurtaracak bir vasıta da yoktu. Zira sahil komutanlığı bütün vasıtaları karaya çekmiş veya Mersin ve İskenderun'a toplamıştı.

⁷ Türk Havacılık Tarihi (1917-1918) İkinci Kitap İkinci Cilt, Hava Basımevi, Eskişehir, 1951. s. 220.

⁸ Türk Havacılık Tarihi (1914-1916), Birinci Kitap Birinci Cilt, Hava Basımevi, Eskişehir, 1951, s. 204.

⁹ Türk Havacılık Tarihi (1917-1918) İkinci Kitap İkinci Cilt..... s. 180.

*Bu vaziyet tayyarecilerimizi sinirlendirmiş olacak ki ada keşfinin, deniz tayyareleriyle yapılmasının emniyet bakımından daha muvafık olacağı bildirilmiş ve bu bölgeye bir deniz tayyare birliğinin getirilmesi istenmişti.*¹⁰

Taşucu'nda konuşlu 4.ncü Tayyare Bölüğü de, Ekim 1917 sonlarına kadar yukarıda dile getirilen son derece sınırlı olanaklarla göreve devam etmiştir. Bölüğün söz konusu tarihteki gücüne bakıldığında, yine fazla bir değişiklik olmadığı görülür. Ekim 1917 itibariyle İstanbul'da hava tebdilinde [hava değişiminde] olan Teğmen Fuat Halim, sivil tayyareci Behçet ve Türk tebaasından Avusturyalı Maks Susin olmak üzere üç pilot; Bölük Komutanı üsteğmen Mazlum Keyüsk, teğmen Sıtkı Tanman'dan ibaret iki râsıt, Yüzbaşı Kâmil Cebbur isimli bir pilot bulunmaktadır.¹¹

Bölük bünyesinde bulunan Albatros- B II tayyaresi ise eski tip bir tayyare olup, süratinin azlığı dolayısıyla deniz aşırı gönderilememekte, yalnız sahil tarassudunda [gözetleme] kullanılmaktadır.¹²

4'üncü Tayyare Bölüğü'nün yukarıda değinilen olumsuzlukları sık sık dile getirmesi üzerine Nihayet Umuru Havaiye Müfettişliği 21 Ekim 1917'de gönderdiği bir yazı ile bu bölgeye bir deniz tayyare birliğinin gönderilmesine karar verdiğini açıklamış ve Ekim ayının son günlerinde bir Alman deniz tayyare bölüğü Mersin'e gelerek sahilin keşif ve tarassudu ile Kıbrıs adasının keşif ve kontrolü vazifelerini teslim almıştır.¹³

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sürecinde itilâf devletlerinin İskenderun Körfezi'nden çıkarma yapma olasılıklarına karşı, Almanların da desteği ile yukarıda kesitler halinde verilen istihbarat çalışmalarını yaparken, İngiltere, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek üç ay içerisinde İstanbul'u işgal etme kararını almış ve olağanüstü bir donanma gücü ile Gelibolu yarımadasına abanmıştır.

Böylece Almanlarla ittifak yapan Osmanlı devleti yedi cephede birden savaşmak zorunda kalmıştır!..

18 Mart 1915'te İngiliz- Fransız donanmaları ile Çanakkale Boğazı'nı geçemeyen itilâf devletleri, 25 Nisan 1915'te karadan saldırıya geçtiler, fakat orada da Çanakkale'yi geçilmez kılan Mustafa Kemal Paşa engeline takıldılar.

Ancak, Çanakkale cephesindeki galibiyet, dört yıl boyunca cepheden cepheye koşan Osmanlıyı savaşın sonunda yenilgiden kurtaramadı. Almanlar yenildiği için Osmanlı da yenilmiş sayıldı ve 30 Ekim 1918 tarihinde koca bir imparatorluğun intihar belgesi olan Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı.

I. Dünya Savaşı'nı kazanan İngiltere ve Fransa, yenilen devletleri –özellikle Osmanlı devletini- aralarında paylaştılar. İngiltere bu paylaşımdan stratejik petrol zengini olan yerleri aldı. Bu dönemde petrolün rolünün iyice artması, artık İngiltere'nin tamamen Ortadoğu'ya dönmesine neden oldu.¹⁴

2. İkinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs Hava Sahası ve Savaşın Toplumsal Yansımaları

İnsanlık tarihinin 20. yüzyıldaki en büyük felâketlerinden biri olan, beraberinde getirdiği maddi ve manevi yıkımlar bakımından ürkütücü boyutlara sahip İkinci Dünya Savaşı, bilindiği gibi 1939'da başlamış, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi giderek yayılmış ve 1945 ortalarına kadar devam etmiştir.

Söz konusu yıllarda Kıbrıs'ta egemenliğini sürdürmekte olan İngiltere de, savaşın önemli aktörlerinden biridir. Dolayısıyla Kıbrıs adası da potansiyel bir tehlike altındadır. Bu nedenle Kıbrıs halkı, savaş yılları boyunca hep bir hava saldırısına uğrama endişesi ile yaşamıştır denilebilir. Böylesi bir ortamda doğal olarak toplum da, savaşın seyrini ve gelişmeleri basın aracılığı ile yakından takip eder.

¹⁰ *Age.*, s. 180-181.

¹¹ *Age.*, s. 187.

¹² Bkz. Aynı yerde.

¹³ *Age.*, s. 195.

¹⁴ Ata Atun, "İngiliz Üsleri ve Sömürgecilik", *Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1 Sayı: 3, Lefkoşa, Ocak 2010- Şubat 2010, s. 11.

Yine aynı dönemde, İkinci Dünya Savaşı sırasında İsmet İnönü'nün izlediği başarılı dış politika sayesinde -tüm zorlamalara karşın- hiç bir blokta yer almayarak tarafsızlığını koruma başarısını gösteren Türkiye'deki gelişmeler de Kıbrıslı Türklerin yakından takip ettikleri bir konudur.

Savaşın başlamasıyla birlikte Kıbrıs'ta akşamları zaman zaman evlerdeki ışıklar söndürülmekte, karartma tatbikatları uygulanmakta, veya gündüzleri farklı yerleşim yerlerinde "siren" denemeleri yapılmaktadır. Örneğin, 19 Mart 1942 tarihli Halkın Sesi gazetesinde "**Girne'de Siren Tecrübesi**" adı altında şu bilgi verilmektedir: *Halkın malûmu olmak üzere ilan olunur ki 20 Mart 1942 Cuma günü öğlen 12'de Girne'de Siren tecrübesi yapılacaktır.*¹⁵

Yine alınan tedbirlerden birisi de olası bir hava saldırısı karşısında kullanılmak üzere yerleşim yerlerinde sığınakların hazırlanmasıdır. Söz konusu tedbir ile ilgili olarak 20 Mart 1942 tarihli Halkın Sesi gazetesinde "**Daha Sığınak Kazılacak**" başlığı altında şu haber yer almaktadır: *Leymasun'daki sığınaklara ilaveten daha başka sığınaklar kazılmaya başlanmıştır.*¹⁶

Ayrıca, "**Almanlar Halâ Muzafferiyet Arıyor**", "**Avustralya Hazırlanıyor**", "**İngiliz Balıkçılarının Savaş Faaliyetleri**" başlıkları altında savaşa ilişkin bilgilerin yer aldığı gazete haberleri arasında, İngiltere'nin Kıbrıs'ı bir lojistik destek üssü olarak kullanmak istemesine ilişkin bir haber de dikkat çekmektedir. İngiliz İlaş Vekâleti [Bakanlık, İ. Tayhani], harp sanayiinde ve bilhassa paraşüt imalinde ihtiyaç duyulan ipek isteğinde bulununca, İngiliz idaresi Kıbrıs'taki ipek yetiştiricilerinin mahsüllerini arttırmaları yolunda teşvik tedbirleri almış ve uygulamaya koymuştur.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı ile ilgili günlük gelişmelerin, Halkın Sesi gazetesinde Dünya Haberleri başlığı altında Kıbrıs kamuoyuna günü gününe duyurulduğu görülmektedir.

25 Mart 1942 tarihli sayıda; "**Acaba Kıbrıs'a mı Saldıracaklar?**" başlığı altında; *Eğer Kıbrıs da Girit gibi zaptedilecek olsa, Amiral Cullingham'ın*¹⁸[Cunnigham] *donanması daha çok hırpalanmış olacaktır. Kıbrıs'tan Mısır'a bir darbe indirmek mümkün ise de ihtimal ki şimdi mihver*¹⁹ *için daha önemli hedef Suriye'dir..*²⁰ satırları ile verilen haber, Kıbrıslı Türklerin tedirginliğini açıkça yansıtmaktadır.

Gazete haberleri arasında İngiliz işgali altında bulunan memleketlerde sivil hizmetlerde görevlendirilmek üzere, ayda 150-400 şilin arasında değişen aylıklarla Kıbrıs'tan, İngilizce konuşan kâtipler arandığı yolundaki haber de dikkat çekicidir.²¹

27 Mart 1942 tarihli gazetede "**Siren Tecrübesi**" başlığı altında A.R.P [Alan Referans Noktası, İ. Tayhani] Karargâh'ından yapılan bir açıklamaya yer verildiği görülür. Habere göre Siren tecrübesi bu kez 28 Mart 1942 tarihinde Lefkoşa'da yapılacaktır.²² Benzer şekilde, 29 Mart 1942 tarihli gazetede "**Larnaka'da Siren Tecrübesi**" başlığı altında şu haber yer alır: *30 Mart 1942 Pazartesi günü ö.s. saat 5'te Larnaka'da siren tecrübesi yapılacaktır. Tehlike işareti verildiği anda bütün A.R.P memurları mevkilerinde vazife başında olacaklar ve tehlike geçti işareti verilinceye kadar vazifelerini terk etmeyeceklerdir. (ad) P.I O*²³ [Public Information Office- Kamuyu Bilgilendirme Ofisi, İ. Tayhani]

Bazen de gazetede siren çalmak suretiyle tehlike uyarısı yapıldığı, ancak herhangi bir olayın olmadığı yolunda haberlere rastlanmaktadır. Örneğin, 9 Nisan 1942 tarihli gazetede; "**Tehlike İşareti**"

¹⁵ Halkın Sesi, 19 Mart 1942.

¹⁶ Halkın Sesi, 20 Mart 1942.

¹⁷ Halkın Sesi, 18 Mart 1942.

¹⁸ Haberde anılan amiralin adının yanlış yazıldığı anlaşılıyor. Doğrusu Andrew Cunningham'dır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Cunningham'ın öncelikli hedefi, Malta ve Mısır'da İngiliz kuvvetlerini taşıyan konvoyları korumak olmuştur.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Andrew_Cunningham,_1st_Viscount_Cunningham_of_Hyndhope)

¹⁹ II. Dünya Savaşı'nda "Mihver İttifak" olarak adlandırılan ittifak içerisinde yer alan devletler; Almanya, İtalya ve Japonya'dır.

²⁰ Halkın Sesi, 25 Mart 1942.

²¹ Halkın Sesi, 25 Mart 1942.

²² Halkın Sesi, 27 Mart 1942.

²³ Halkın Sesi, 29 Mart 1942.

başlığı altında *Geçen Pazartesi günü ö.s saat 4.35'te 25 dakika süren bir tehlike işareti verilmiştir, hiç bir hadise olmamıştır.*²⁴ şeklinde bir haber vardır.

10 Nisan 1942 tarihli sayıda ise **“Leymosun'da Alarm”** başlığı altında *Geçen Çarşamba günü Leymosun'da ö.s. 2,15'te 40 dakika süren bir tehlike işareti verilmiştir. Düşman uçaklarının uğultusu duyulmuşsa da hiç bir hadise olmamıştır.*²⁵ şeklinde bir haber verilmekte ve uçak uğultularından rahatsızlık duyan halk, sakinleştirilmeye çalışılmaktadır.

Aynı dönemde İngiliz Hükümeti de Kıbrıs'ın potansiyel bir tehlike altında olduğunu bildiği için radyo yayınları ile Kıbrıs halkına yönelik eğitim çalışmaları verir. Yine gazetenin 10 Nisan 1942 tarihli sayısında **“Sivil Müdafaa Hakkında Konuşmalar”** başlığı altında şu haber yer alır: *Londra Dahili Emniyet Nezareti Umum Müfettişi 9 Nisan tarihinde başlamak üzere 25, 53 ve 31,55 dalga boyundan sivil müdafaa hakkında sekiz neşriyat yapacaktır. Vereceği malûmat bütün dinleyiciler için önemli olacaktır. Bu neşriyat Kıbrıs yaz saati ile 9 Nisan ö.s 12.15'den 12.30'a kadar; 10,11,13,14,15, 16 ve 17 Nisan'da her biri beşer dakika olmak üzere Pasifik sahası için ö.s. 4.40'da yapılacaktır. Mevzular şunlardır:*

1. Başlangıç, 2. Yangın bombaları, 3. Nöbetçi, 4. İlk yardım servisi, 5. Tahlis [kurtarma], 6. Akından sonraki mesele, 7. Kontrol tertibatı, 8. Bir akının tarifi P.I.O. (ad)²⁶

Tabii bu arada hemen her gün gazetede bazen detaylı, bazen de kısa olmak üzere Kıbrıs'la ilgili olmasa da savaşın genel seyrine ilişkin haberler de yer almakta ve savaşan tarafların tebliğlerine yer verilmektedir.

Örneğin, 15 Nisan 1942 tarihli Halkın Sesi²⁷ gazetesinde İngiltere kaynaklı bazı kısa haberlerin yer aldığı görülür.

“Malta'ya Hava Akını” başlığı altında ise 16 Nisan 1942 tarihinde Malta adasına yönelik yapılan hava saldırısının, *Dün Malta'da havanın bulutlu olması hava faaliyetini azaltmıştır. Salı günü akşamı beş tehlike işareti verilmiş ve adaya birkaç düşman uçağı yaklaşmışsa da bunlardan yalnız birkaçı kıyıda içeri geçebilmiştir. Atılan bombaların ekseriyeti denize düşmüş ve karaya atılanlar da dağınık araziye tesadüf etmiştir.*²⁸ şeklindeki satırlar ile verilmesi Kıbrıs'taki tedirginliği daha da arttırmıştır denilebilir.

Bu arada A.R.P Teşkilatı'nın sivil halka yönelik planlı eğitim çalışmaları da devam etmektedir. 24 Nisan 1942 tarihinde Larnaka kasabasında yapılacak olan tatbikatın duyurusu şöyledir: *24 Nisan 1942 Cuma günü ö.s 6.30 raddelerinde Larnaka kasabasında A.R.P provası olacaktır. “tehlike” işareti ile “tehlike geçti” işareti arasında yalnız A.R.P arabalarıyla, memurlarının dolaşmasına müsaade edilecektir. Ahali sığınaklara girmelidir. R.C. Ross- Chunes A.R.P Kumandanı*²⁹

Yine savaş yıllarında adada alınan tedbirlerden birisi de **“Hava Akınlarına Karşı Korunma”** emirnameleridir. Gazete haberlerinde bu doğrultudaki duyurulara da rastlanır. Bunlardan birisi şöyledir: *30 Nisan 1942 tarihli resmi gazetede neşredilen hava akınlarına karşı korunma emirnameleri mucibince 18 ile 45 yaşları arasında bulunup da kaydedilmeyen erkeklere 1 Mayıs ile 15 Mayıs arasında kaydedilmeleri ihtar olunur.*³⁰

İkinci Dünya Savaşı sırasında yukarıda kimi boyutlarıyla değinilen Kıbrıs'taki gergin ortamı anımsayacak yaşta olan insanların sayısı giderek azalıyor. Hayatta olanlar şimdilerde 80'li, 90'lı yaşlarını sürüyorlar. Bunlardan birisi de, Lefke sakinlerinden sekiz çocuklu Enginsoy ailesinin üç

²⁴ Halkın Sesi, 9 Nisan 1942.

²⁵ Halkın Sesi, 10 Nisan 1942.

²⁶ Halkın Sesi, 10 Nisan 1942.

²⁷ Halkın Sesi, 15 Nisan 1942.

²⁸ Halkın Sesi, 17 Nisan 1942.

²⁹ Halkın Sesi, 23 Nisan 1942.

³⁰ Halkın Sesi, 1 Mayıs 1942.

numaralı çocuğu olan, 1934 doğumlu Enver Enginsoy'dur. Enver Bey, savaş başladığında 5 yaşındadır ve çocukluk belleğinde kalan dönemin izlerini şu sözlerle anlatır: *'O günlerde oturduğumuz muhitte, zeytinliklerin içinde mevzilenen Hintli askerler ve küçük tanklar vardı. Hindistan İngiliz sömürgesi olduğu için oradan asker getirilmişti. O günlerde ara sıra boru çaldığında tedirgin olurduk. Tabii hemen içeri girerdik. Tehlike olmadığı anlaşıldığında da dışarı çıkardık. Yine o dönemde karartma yapıldığını, zaman zaman ışıkları söndürdüğümüzü de hatırlıyorum.'*³¹

20 Mayıs 1942 tarihli gazetede Bedia Okan'ın kaleme aldığı **"Kıbrıslı Askerler Kampında Birkaç saat"** başlıklı, iki gün üst üste çıkan bir yazıda Kıbrıslıların oluşturduğu **"Kazmacı Bölüğü"** askerleri hakkında bilgi verilir. Bunlar, Fransa, Yunanistan, Girit ve Libya gibi cephelerde iki yıl boyunca görev yapan Kıbrıslı Türk ve Rum askerleridir. İkinci Dünya Savaşı başlar başlamaz adadaki İngiliz idaresinin, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi öncelikli girişimlerinden birisi de, sömürge topraklarından savaşa insan gücü sağlamak olmuştur. Savaşın başlamasıyla eş zamanlı olarak, yani daha Eylül 1939 başlarında dönemin gazetelerinde "paralı-gönüllü askerlik" ilanları çıkmaya başlar. Yaklaşık bir ay sonra da ilk gönüllü kafilesi adadan ayrılır.³² Savaş yılları içerisinde sayıları giderek artan bu askerler, zaman zaman "hava değişimi" kapsamında ödüllendirilerek buldukları cephelerden memleketlerine gönderilirler. Bedia Okan'ın yukarıda sözü edilen yazısı da yaptıkları işten ve gösterdikleri çabadan ötürü, O.C. 8.nci Ordu Kumandanı'nın kendilerine mükâfaat olarak 14 günlük mezuniyet (izin) verdiği bu askerlerle ilgilidir. Yazıda sözü edilen toplam 340 kişilik bölüğün 100'den fazlası Kıbrıslı Türktür. Adada kalacakları iki hafta boyunca kendileri için kurulan kampta kalacaklardır. Ancak, aileleri ile görüşme fırsatı da tanınmıştır.

Kendisine Kıbrıslı Türk askerlerle konuşma izni verilen Bedia Okan'ın, Mağusa kazasının Avgarıda köyünden, 18/ 33 numaralı yedi çocuklu Arif Hafis(Hafız) Hüseyin ile yaptığı görüşmeye bakılacak olursa, söz konusu askerlerin İngiltere adına savaşmaktan memnuniyet duydukları anlaşılmaktadır.³³ Bedia Okan'ın kampta görüştüğü askerlerden birisi de Baf kazası Meladya köyünden 22/19 numaralı Arif Mustafa'dır. Arif de Girit, Fransa ve Libya'da savaşmıştır. O da düşman askerlerinden daha iyi savaşmışlarından ve savaşta en büyük eğlencelerinin, düşmanın açtığı top ateşlerine ateşle mukabele etmek, onları bozguna uğratmak olduğunu söylemek suretiyle İngilizler adına savaşmaktan şikayetçi olmadığı izlenimini verir.³⁴

Dönemin Cyprus Post gazetesinde Realist imzasıyla yazan ve Kıbrıslı Türkleri tembellikle, savaşmaktan korkmakla suçlayan bir muharririn yazısına karşılık olarak Dr. Küçük'ün, gazetesinde **"Kıbrıslılar Tenbel (tembel) Değildir"** başlıklı bir yazı ile cevap verdiği görülüyor. Dr. Küçük, sözü edilen yazısında Kıbrıslı Türklerin korkak ve tembel olmadıklarını, Fransa, Habeşistan, Libya ve Suriye'de harp eden yüzlerce Kıbrıslı maaşlı Türk askerinin olduğunu belirtmektedir.³⁵

Hem izinle ödüllendirilerek adaya gönderilen askerlerle ilgili gazete haberleri hem de Dr. Küçük'ün açıklamaları, İkinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik nedenlerle İngiltere adına savaşmak zorunda kalan pek çok Kıbrıslı gencin olduğunu gösteriyor.

Savaşın Kıbrıs toplumu üzerindeki yansımalarına dönecek olursak; duyarlılığın devam ettiğini, yönetim birimlerinin tedbiri elden bırakmadığını ve sürekli bir biçimde halkı bilgilendirdiklerini görürüz.

Örneğin, Kıbrıs hava sahasında, Lefkoşa üzerinde bir düşman keşif uçağının görülmesi üzerinde Kraliyet Hava Gücü karargâhı, aşağıdaki bildiriye yayımlamıştır: *Evvelki gün ö.s (öğleden sonra) alarm*

³¹ 23 Aralık 2016 tarihinde Enver Enginsoy ile Lefke'de yapılan görüşme.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demiryürek, *II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıs Alayı ve Lefkeli Mustafa Zeki Şakir'in Anıları*, Işık Kitabevi Yayınları, Lefkoşa, 2005.

³³ *Halkın Sesi*, 20 Mayıs 1942.

³⁴ *Halkın Sesi*, 21 Mayıs 1942.

³⁵ *Halkın Sesi*, 2 Haziran 1942.

*işareti verilmiş ve bir düşman keşif uçağı, Lefkoşa üzerinden geçerek top ateşine maruz kalmıştır. Yüksek bir irtifadan uçan düşman uçağı Batı istikametinde gözden gaib olmuştur. Bomba atılmamıştır.*³⁶

Yine benzer bir olay üzerine 9 Haziran tarihli gazetede **“Lefkoşa’da Alarm”** ara başlığı ile şu duyuru yer alır: *Kıbrıs R.A.F karargâhından bildirilmiştir. Dün öğleden sonra hüviyeti meçhul bir uçak ada üzerinde uçarken görülmüştür. Girne, Lefkoşa, Morfu ve Eksero’da tehlike işareti verilmiştir. Toplar mukabele etmiş, hiç bir hadise olmamıştır.*³⁷

Aynı dönemde, olası herhangi bir tehlikeye karşı eğitim çalışmaları da ada genelinde devam eder. Söz konusu eğitim çalışmalarına ilişkin gazetede yer alan A.R.P Provaları başlıklı bir haber şöyledir: *Larnaka’da evvelki gün yapılan A.R.P provalarında azaya (üye) yangın bombalarının nasıl söndürüleceği gösterilmiştir. Bu maksat için asıl(gerçek) yangın bombası kullanılmıştır.*³⁸

Eğitim çalışmalarının zaman zaman kitlelere dönük yapıldığı da görülmektedir. Söz konusu kitlesel eğitime ilişkin **“Girne’de Hava Akınları”** başlığı ile verilen haber şöyledir: *Salı günü öğleden sonra saat beşte Mr. Pulyasın riyaseti (başkanlığı) altında A.R.P koluna mensup kimselere, Girne’nin futbol sahasında, meraklı bir kalabalık önünde ameli (uygulamalı) bir ders verilmiştir. Yangın bombalarına karşı alınacak tedbirleri göstermek için Mr. Pulyas’ın hususi yangın bombaları patlatarak hazır bulunanlara, soğuk kanlılıklarını muhafaza ettikleri taktirde bu gibi bombaları muvaffakiyetle ve hiçbir tehlikeye maruz kalmadan söndürebileceklerini göstermiştir...*³⁹

A. R. P teşkilatının kesintisiz olarak sürdürdüğü eğitim çalışmalarından ve gazetelere yasayan haberlerden ve gazetelerde yer alan duyurulardan anlaşılacağı gibi, savaş yıllarında Kıbrıs’ın bir hava saldırısına uğrayabileceği tehlikesi zihinlerde hep çakılı kalmış ve tedirginliği arttırmıştır. Lefkoşa A. R. P Teşkilatı’nın aşağıdaki duyurusu bunu kanıtlayıcı niteliktedir.

*25 Haziran 1942 Perşembe günü akşam saat 7 ile 9 arasında Lefkoşa kasabasında A. R. P tecrübeleri yapılacaktır. Bu müddet arasında tehlike işareti verilecektir. Tehlike ile selâmet işaretleri arasında A. R. P’den başka her hangi bir arabanın dolaşmasına müsaade edilmeyecektir. Hayvanlar arabadan çözümlenerek başka bir yere bağlanmalıdır. Tecrübe için tertip edilen zamanda hakiki bir hava akını göz önünden uzak tutulmamalı ve halk tehlike işareti verildiği zaman lazım gelen bütün tedbirleri almalıdır. P.I.O*⁴⁰

Kraliyet Hava Gücü’nün gazete sayfalarına yansıyan haberleri, duyulan endişe ve tedirginliğin yersiz olmadığını göstermektedir. **“Dünkü Alarm”** başlığı altında verilen aşağıdaki haberden, düşman uçaklarının - keşif amaçlı da olsa – zaman zaman Kıbrıs hava sahasını yokladıkları anlaşılıyor.

Aşağıdaki tebliğ Kıbrıs R. A. F karargâhı tarafından neşredilmiştir.

*Dün ö.s (öğleden sonra) adanın şimal sahilinden bir düşman tayyaresi adaya girmek teşebbüsünde bulunmuşsa da, avcı tayyarelerimiz tarafından bir şey yapmadan geri çevrilmiştir. P. L. O*⁴¹

18 Temmuz tarihli gazetede, yine **“Dünkü Alarm”** başlığı altında yer alan haber, düşman uçaklarının Kıbrıs hava sahasına yönelik tacizlerinin sıklaştığını gösteriyor.

*Ö.s (öğleden sonra) hüviyeti meçhul uçakların adaya yaklaşması neticesinde iki defa alarm verilmiştir. Avcı uçaklarımız havalanmışlarsa da, meçhul uçaklar karadan içeri girmediklerinden hiç bir hadise olmamıştır. Kıbrıs açıklarına mayın döşendiği doğru değildir.*⁴²

³⁶ *Halkın Sesi*, 6 Haziran 1942.

³⁷ *Halkın Sesi*, 9 Haziran 1942.

³⁸ *Aggz.*

³⁹ *Halkın Sesi*, 12 Haziran 1942.

⁴⁰ *Halkın Sesi*, 24 Haziran 1942.

⁴¹ *Halkın Sesi*, 9 Temmuz 1942.

⁴² *Halkın Sesi*, 18 Temmuz 1942.

Sözü edilen bu gerilimli yıllarda yapılan “ışık karartma” uygulamalarının da mevsimlere göre ayarlandığı anlaşılmaktadır. **“Yaz Saati ile Işık Karartma Vakti”** başlığı ile yapılan duyuruda; 18 Eylül 1942 tarihinde akşam: 7.21’de (19.21), sabah ise 06.01’de karartma olacağı duyurulmaktadır.⁴³

Bu arada olası bir saldırı veya istilaya karşı oluşturulan Cyprus Voluntary Force [Kıbrıs Gönüllü Bölüğü, İ. Tayhanî] için de gazetelerde asker toplama çağrılarına yer verilir. Bu doğrultuda 18 İlk Teşrin (Ekim) 1942 tarihli Halkın Sesi gazetesinde şu çağrı yer alır: *Kıbrıs Gönüllü Bölüğü’ne mensup bu erler, zalim düşmanlarımızın istilasını men için devamlı olarak nöbet (nöbet) bekliyor. Biz şimdi uzun Kıbrıs tarihinin en büyük günlerini yaşıyoruz. HÂLÂ ALÂKASIZ DURACAK MISINIZ? Sizin kuvvetinize ve sizin cesaretinize bugün dünden daha fazla ihtiyaç vardır. Şimdi C. V. F’ye (Cyprus Voluntary Force) İŞTİRAK EDİNİZ ve vatanımızı müdafaaya yardım ediniz.*⁴⁴

Yukarıdaki çağrıda, kimi cümleleri büyük harfle yazmak suretiyle işin önemine vurgu yapıldığı görülüyor.

A. R. P Teşkilatı öncülüğünde yapılan eğitim çalışmalarının farklı bölgelerde gerçekleştirilmiş olması da, tehlike karşısındaki ihtiyatın elden bırakılmadığını gösteriyor.

“20 İlk Teşrin 1942 tarihinde Baf Kasabasında A.R.P Praktisi Olacaktır.” başlığı altında şu duyuru yapılmıştır:

*Ö.s (öğleden sonra) saat 5 ile 7 arasında tehlike işareti verilecektir. Tehlike işareti ile, selamet işareti arasında yalnız A. R. P arabalarının ve memurlarının dolaşmasına müsaade edilecektir. Bütün diğer trafik durmalıdır. Halk, bu tecrübe için tertip edilen müddet esnasında hakiki -hava akını olması ihtimalini göz önünde tutarak- alarm işareti verilince herkes lazım gelen bütün tertibatı almalıdır.*⁴⁵

Aynı tarihlerde, Kıbrıs Askeri Karargâhı tarafından **“Kıbrıs’ta Hava Akını Tecrübeleri”** başlığı altında yapılan aşağıdaki duyuru da, yine Kıbrıs’ın bir hava saldırısına uğramasından duyulan endişenin büyüklüğünü göstermektedir:

*Kıbrıs Askeri Karargâhı’ndan tebliğ edilmiştir. Adada şimdi yapılmakta olan askeri manevraların temin ettiği fırsattan faydalanarak geçen Salı günü akşam A. R. P ve itfaiye servislerinin bir tecrübesi yapılmıştı. Bu münasebetle Lefkoşa’da ve Mağusa’da tehlike işareti verilmişti. Hava akını tecrübesine bir hakikat şekli vermek için askeri makamlar bomba infilakı sesleri tertip etmişler ve tecrübeyi tam yapmak için evvelce bildirmemişlerdi. Bütün servisler vazifelerini fevkaledede iyi yapmışlardır.*⁴⁶

Görüldüğü gibi, “tecrübe” adı altında gerçekleştirilen uygulamalar, amaca ulaşsın diye bazen gerçeğe yakın senaryolarla icra edilmektedir.

Ancak gazetede yer alan duyurular, düşman keşif uçaklarının sık sık hava ihlalleri yaptıklarını da bildirmektedir. Söz konusu duyurular Kraliyet Hava Gücü Karargâhı kaynaklıdır. 4 Kasım günlü gazetede **“Dünkü Alarm”** başlığı altında şu duyurunun yer aldığı görülür: *Kıbrıs R. A. F. Karargâhı’ndan tebliğ edilmiştir. Bu sabah yüksek bir irtifada bir düşman keşif uçağı ada üzerinden geçmiştir. Uçak savaş topları faaliyette idiler. Hiç bir hadise olmamıştır.*⁴⁷

Benzer bir duyuru, yine **“Dünkü Alarm”** ara başlığı ile 12 Kasım günlü gazetede şu satırlarla yer alır: *Aşağıdaki tebliğ Kıbrıs R. A. F Karargâhı’ndan bildirilmiştir. Bugün ö.s (öğleden sonra) saat 1-2 arasında bir düşman uçağı ada üzerinden uçmuştur. Hiçbir hadise vukua gelmemiş, hava dağı topları faaliyete geçmiş ve düşman uçağı avcılarımız tarafından hudut harici edilmiştir.*⁴⁸

⁴³ Halkın Sesi, 18 Eylül 1942.

⁴⁴ Halkın Sesi, 18 İlk Teşrin (Ekim) 1942.

⁴⁵ Halkın Sesi, 20 İlk Teşrin 1942.

⁴⁶ Halkın Sesi, 31 İlk Teşrin 1942.

⁴⁷ Halkın Sesi, 4 Son Teşrin 1942.

⁴⁸ Halkın Sesi, 12 Son Teşrin 1942.

Bu arada ışık karartma saatlerinde değişikliğe de devam edildiği görülür. Örneğin, 20 Kasım için karartma saatleri akşam: 4.30 (16.30), sabah için de 06.26 olarak belirlenmiştir. ⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı başladığında 10 yaşında olan 1929 Gaziveren doğumlu Hüseyin Tarcan da, söz konusu ışık karartma uygulamalarına ilişkin belleğinde kalan izleri şu sözlerle anlatıyor: '*...uçakların gelme ihtimali olduğunda ışıkların kapandığını, karartma yapıldığını hatırlıyorum. Boru çaldığında tekrar dışarı çıkıyorduk. Işıkları söndürmeyenler olursa onlar da İngilizler tarafından cezalandırılırlardı.*' ⁵⁰

Yirminci yüzyılda, dünya milletlerinin çoğunun dahil olduğu, küresel askeri çatışmaların yaşandığı ve kırk elli milyon insanın hayatını kaybettiği İkinci Dünya Savaşı sona erinceye kadar (1935-1945) deyim yerindeyse Kıbrıs halkı diken üzerinde oturmuştur denilebilir.

Yukarıda da özetlendiği gibi savaş boyunca toplumda hemen her gün bir hava saldırısına uğrama endişesi hakim olmuştur. Bu dönemde genel olarak Kıbrıslı Türkler, söz konusu tehlike nedeniyle yaşam endişesi duyarken, özellikle yoksul ailelerin gençleri de farklı cephelerde savaşan İngiltere'nin oluşturduğu Katırcılar Bölüğü'nde paralı askerlik yaparak veya İngiliz yönetimi tarafından savaş nedeniyle teşvik edilen ipek yetiştiriciliğine ağırlık vererek ekonomik açıdan hayata tutunmaya çalışmışlardır.

3. 1956 Süveyş Bunalımı Sırasında Bir Uçak Gemisi İşlevi Gören Kıbrıs

Kıbrıs adasınının hem İskenderun Körfezi'ni hem de Süveyş'i denetim altında tutabilecek nitelikte stratejik bir nokta, diğer bir deyişle Doğu Akdeniz'in bir anahtarı olduğu bilinen bir olgudur.

Şöyle de denilebilir; hangi güç(ler) adayı denetim altında tutarsa, bilinmelidir ki o güç ve/veya güçler tüm Ortadoğu'yu da denetim altında tutar.

Muhteşem Süleyman'ın oğlu Osmanlı Padişahı II. Selim'in (Sarı Selim), Venediklilerin egemenliği altında olan Kıbrıs'ı 1570 yılında denizden muhasara altına alıp, bir yıllık bir mücadeleden sonra 1571'de, altmış bin şehit vermek suretiyle fethetmesinin temel nedeni de adanın sözü edilen bu stratejik konumudur.

Bu fetihle beraber hac yolu güvenceye alındığı gibi, Akdeniz'deki ticaret de denetim altına alınabilmiştir. II. Selim'in, Kıbrıs'ı şaraplık üzümleri için fethettiği gibi bir sav, çok sığ kalır. Vehbi Zeki Serter'in belirttiği gibi, koskoca Osmanlı padişahı için kaliteli şaraplık üzüm bulmak herhalde sorunlu bir konu değildi!..⁵¹

1800'lü yılların ortalarında Kıbrıs'ın stratejik önemini kavrayan diğer bir güç de İngiltere'dir. Avrupa'yı İskenderiye ve Hindistan ile bağlayan düzenli Biritanya buharlı gemi servisleri başladığı zaman, iki liman arasında uluslar arası posta, daha sonra mal ve yolcu transferleri ile 1837'de önemli bir gelişme başladı. Başlangıçta bu faaliyetler dahili su yollarında buharlı gemilerle ve yeni inşa edilen yollarda tekerlekli arabalarla yapılırdı. 1851'en itibaren Mısır demiryollarının inşası ve daha da ötesi 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, Mısır'ı tekrar Avrupa ve Güney Asya arasındaki temel güzergâh ve dünya trafiğinde bir düğüm noktası yapmıştı. Bu yıllar esnasında Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'ndeki buharlı gemi trafiğinin gelişmesi ise, İran'ı hem Rusya'ya hem de Batı Avrupa'ya daha yakından bağlamıştı.⁵²

Bu konjunktürel durum karşısında Kıbrıs'ın, Asya, Afrika ve Avrupa arasındaki jeoekonomik önemini gören İngiltere, Karadeniz'deki çıkarlarını gözeterek 25 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan eden Rusya'nın, başkentten (İstanbul) sadece birkaç mil uzaklıktaki San Stefano'ya [Bugünkü Yeşilköy, İ. Tayhani] varmasını ve Sultana (dracamon) ağır bir antlaşma dikte ettirmesini fırsat bilmiş, Osmanlı'ya

⁴⁹ *Halkın Sesi*, 20 Son Teşrin 1942.

⁵⁰ Hüseyin Tarcan ile 21.02.2016 tarihinde Gaziveren'de yapılan görüşme.

⁵¹ Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa, 2002, s. 62.

⁵² Bernard Lewis, *The Middle East*, Scribner Publishing, New York, 2003, p. 297-298.

dayatılan 1878 Berlin Antlaşması'nın ağır koşullarını -diplomasi gücünü kullanarak- ancak kendisinin hafifleteceği tezini ileri sürmüş ve göz diktiği Kıbrıs'ı 1878 yılında kiralamıştır.⁵³

Kiralandıktan sonra Osmanlı'ya ait gözükmekle beraber adanın, aslında o tarihten itibaren askeri ve stratejik olarak İngiltere tarafından kullanılmaya başladığı görülür.⁵⁴

Nitekim adanın, 1956 yılında ortaya çıkan Süveyş Krizi'nde de Ortadoğu'daki İngiliz çıkarları doğrultusunda kullanıldığı biliniyor. 1950'lerde Mısır'da egemen bir devlet kurulmuş olmasına karşın Süveyş Kanalı'nın denetimi, yukarıda vurgulandığı gibi Batılı devletlerin kontrolünde olan Kanal Şirketi'nin elindeydi. Süveyş Kanalı yoluyla başta İngiltere ve Fransa olmak üzere pek çok Batı Avrupa devleti, Körfez ülkelerinden petrol alıyordu.

Öte yandan Mısır'da, 1952 yılında iktidara gelen Cemal Abdül Nasır, ülkesini askeri açıdan güçlendirdikten sonra İsrail'e karşı bir üstünlük kurmak istiyordu. Bu nedenle Sovyetler Birliği'ne yakın bir politika izlemeye ve Çekoslovakya'dan silah alarak silahlanmaya başlamıştı. Bu süreçteki diğer bir hedefi de Asuan Barajı'nı bitirerek ülke ekonomisini canlandırmaktı. Kuşkusuz bu işleri bitirebilmesi için mali desteğe ihtiyacı vardı. Bu nedenle ABD ve İngiltere'den kredi talebinde bulunmuştu, ancak her iki ülke de Mısır'ın Doğu Bloku'ndan silah alması ve İsrail karşıtı militanları desteklemesi nedeniyle kredi vermediler.

İşte bunun üzerine Nasır, ihtiyaç duyduğu mali güç için Süveyş Kanalı'nı işleten Kanal Şirketi'ni kamulaştırdığını açıkladı. Kanal Şirketi, hisselerinin değerini sahip devletlere ödeyeceğini açıkladıysa da, bu karar İngiltere ve Fransa'da çok büyük tepki aldı. Bu iki devlet için Süveyş Kanalı, Basra devletlerinden aldıkları petrolün taşınması için çok önemli idi. Bu nedenle burada Sovyetler Birliği'ne yanaşmaya başlayan Mısır'ın denetim kurması tehlikeliydi. Ayrıca çok kârlı olan Kanal Şirketi'nin hisselerini Mısır'a devretmek istemiyorlardı.⁵⁵

Çıkar çatışmalarının yol açtığı bu soruna bir çözüm bulunması için Londra Konferansı (Ağustos 1956) toplanmış, arkasından konu BM'de görüşülmüş ancak bir sonuç çıkmamıştır.⁵⁶

Bu durum karşısında 22 Ekim 1956 Pazartesi sabah geç saatlerde Fransa'da, Fransız Dışişleri Bakanı Christian Pineau, İsrail'in 70 yaşındaki eski başbakanı David Ben-Gurion, gözü bantlı Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan ve Savunma Bakanı General Shimon Peres arasında gizli görüşmeler yapıldı.

Aynı gün sabah saatlerinde, üçlü komplocu grubun anahtar üyelerinden biri olan İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, bir soğuk algınlığı nedeniyle evde olduğunu söylemek için Londra'daki ofisini aradı. O gün öğlenden sonra yukarıda sözü edilen toplantının yapılmakta olduğu villada olacak şekilde telefon görüşmesinden kısa bir süre sonra İngiltere'den ayrıldı. Fransız başbakan Guy Mollet ve İngiliz başbakan Anthony Eden'in de dahil olduğu tartışmalar, iki gün sonra Paris ve İngiltere'de son buldu (26 Ekim 1956), gizli bir anlaşmaya varılmıştı. Üçlü bir anlaşmayı kutlamak ve bir kroniğin adlandırdığı gibi 'tarihteki en kısa ve belki de en aptalca savaşına' ikna etmek için şampanyalar kaldırıldı. Hedef, Arap milliyetçiliğinin sembolü haline gelmiş olan Cemal Abdül Nasır'ın Mısır'ı idi.⁵⁷

İngiliz ve Fransız birlikleri Kıbrıs'ta toplanmaya başlamıştı. U2 Casus Uçakları'nın Eisenhower'e sağladığı bilgiler doğrultusunda İsrail birlikleri de Ürdün sınırlarına yığılıyordu.⁵⁸

İngiltere ve Fransa ortak harekâta girişeceklerdi. İsrail, iki Avrupa devletiyle vardığı anlayış birliğinden sonra, 29 Ekim 1956 tarihinde Sina yarımadasını işgal etmeye başladı. Nasır, İngiltere ve Fransa'nın, çatışmaların sona erdirilmesi yolundaki ultimatomeni reddedince, bu iki devlet Mısır'a karşı

⁵³ *Age.*, p. 284.

⁵⁴ Atun, *agm.*, s. 12.

⁵⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi Yayınları, Aralık 2009, s. 301-302.

⁵⁶ Bkz. Aynı yerde.

⁵⁷ Wilfred P. Deac, "Operation Muskeeter: Duel for The Suez Canal", *Military History*, London, April 2001, p. 59.

⁵⁸ Derek Varble, *The Suez Crisis 1956*, Osprey Publishing, March 2003, p. 140.

hava saldırısına giriştiler ve 5 Kasım'da hava saldırısı yerini paraşütçü birliklerinin indirilmesine bıraktı.⁵⁹

İşte Kıbrıs bu süreçte, emperyal güçlerin Ortadoğu'daki çıkar savaşında özellikle hava saldırıları açısından önemli bir platformu olmuş, adeta bir uçak gemisi gibi kullanılmıştır.

31 Ekim akşamı Kıbrıs ve Malta'dan kalkan Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) İngiliz Elektrik Canberra ve Vickers Valliant bombardıman uçakları, Mısır havaalanlarına patlayıcılarını bıraktılar. Ertesi sabah uçaklardan alınan telefotolar, yanan bina ve uçakları gösteriyordu.⁶⁰ İkiz Turbojet Canberra'lar ve dört Turbojet (swept wing) Vickers Valliant uçakları, Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne katılan yeni uzun mesafe uçuşlu bombardıman uçaklarıdır. Bu savaş uçakları ya nükleer ya da büyük konvansiyonel yük taşırlardı, Sonkiler Süveyş Krizi için daha uygundu.⁶¹

Wilfred P. Deac, 'Kıbrıs'ta uçaklar bir dakika ara ile inip kalkıyordu' diyerek yukarıdaki özelliklere sahip uçakların, Kıbrıs'tan sürekli olarak sorti yaptıklarını anlatır.⁶² Kıbrıs, hava saldırılarının arkasından bölgeye paraşüt birliklerinin sevki sırasında da önemli bir rol oynamıştır.

Bu bildirin kapsamı dışında kalmasına karşın, savaşın sonucuna ilişkin bir değerlendirmeyi de okurun dikkatine sunmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

ABD ile Sovyetler Birliği bu açık saldırıya karşı BM'de cephe aldılar. Bu durum karşısında Eden, ateşkes ilan edip 6 Kasım'da kuvvetlerinin geri çekildiğini açıkladı ve bunu Fransa'nın aynı yöndeki davranışı izledi. Geri çekilme işlemi Aralık ayında tamamlandı.⁶³ Siyasal bilimcilerin genel geçer görüşleri, kayıplarına rağmen bu savaştan Nasır'ın güçlü çıktığı yolundadır.

Savaş sonundaki kazazedeler Mısır dışında hafifti: 189 İsraili, 16 İngiliz ve 10 Fransız ölü vardır. Mısırlı kayıplar tam olarak listelenememiştir, ama yaklaşık 1000 sivil ve 1650 asker (650'si Port Said ve Port Fuad ve Sina'daki bilanço) ölüden ibarettir.⁶⁴

4. 1960 Cumhuriyeti Sürecinde İngilizlerin Elde Ettiği Üsler (Ağrotor ve Dikelya)

Bir kez daha vurgulamak gerekirse aslında adanın yönetimini devraldıkları 1878'den itibaren, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve yukarıda değinilen 1956 Süveyş Krizi sırasında Kıbrıs adasını, dolayısıyla hava sahasını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan İngiltere, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ni doğuran 1959 Zürih- Londra Antlaşmaları sürecinde de adada üs kurma düşüncesine yasal zemin bulmuş ve bunu gerçekleştirmiştir.

Aslında, İngiltere'ye adada üs kurma önerisini, Ortaklık Cumhuriyeti kurulmadan 10 yıl önce Makarios'un yapmış olması da ilginçtir. Onun, 20 Ekim 1950'de Başpiskoposluk koltuğuna otururken yaptığı Enosis Yemini'nde bu konuya yer verdiğini görüyoruz. İngiltere, asırlardır izlediği sinsi politikalarla ün kazandığına göre, Makarios'un önerisini deyim yerindeyse 'eşeğin aklına karpuz kabuğu düşürmek' gibi değerlendirmemek gerekir. Ancak o, sözü edilen yemin töreninde; 'Ada Yunanistan'a verildiği taktirde, İngiltere'ye istediği yerde üs kurma izni ve olanağı tanınacaktır.' vurgusunu yaparak koltuk çıkmayı da ihmal etmemiştir.⁶⁵

Makarios, sözü edilen bu teklifle yetinmemiş, İngiltere'yi ikna edebilmek için Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Clifford Norton'la da bir görüşme yapmış, dünyanın içinde bulunduğu soğuk savaş krizini gündeme getirmiş ve bu ortamda Kıbrıs'ın İngilizler tarafından bir savunma üssü olarak kullanılabileceğini belirtmişti.⁶⁶

⁵⁹ Sander, *age.*, s. 302-303.

⁶⁰ Deac, *agm.*, p. 61.

⁶¹ Varble, *age.*, p. 16.

⁶² Deac, *agm.*, p. 61.

⁶³ Sander, *age.*, s. 303.

⁶⁴ Varble, *age.*, p. 91.

⁶⁵ Ahmet C. Gazioğlu, "Kıbrıs ve İngiliz Üsleri", *Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1 Sayı:3, Lefkoşa, Ocak 2010- Şubat 2010, s. 4.

⁶⁶ Bkz. Aynı yerde.

Ancak Enosis hedefine kilitlenen Makarios'un söz konusu girişimlerinin, sonraki yıllarda kendisinin de başını ağrıttığı ve adadaki İngiliz üslerinden kurtulmak için mücadele ettiği de biliniyor.

Soykırım yapmak suretiyle Enosis'i gerçekleştirmek isteyen EOKA terör örgütü lideri Albay George Grivas'ın, 1 Nisan 1955'te başlattığı tedhiş eylemleri ile adada baş gösteren huzursuzluk, 1958 yılı sonlarına kadar sürmüştür. EOKA terör örgütü ortaya çıktıktan sonra bombalar patlamaya, insanlar arkadan vurulmaya başladığı için Türk toplumu da, EOKA'ya karşı kendi yer altı direnç örgütünü organize etti. Sonraki yıllar, 1958 yılı sonuna kadar bütün yönleriyle bir sivil savaş görünümü sergiledi. Bu süreçte, EOKA'nın savunucusu Yunanistan ile Kıbrıs Türkünün direncini destekleyen Türkiye defalarca savaşın eşiğine gelmişlerdir.

Kıbrıs sorunu her yıl, Yunanistan'ın talebi üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun önüne geldiğinde, kurul, her nasılsa Kıbrıs Türklerinin hak ve isteklerini görmezden gelen ve Enosis yolunu açan, Kıbrıs için self-determinasyon prensibine dayalı Yunan taleplerini kabul etmedi ve konunun ilgili taraflar arasında barışçıl görüşmelerle çözülmesi gerektiği noktasında ısrar etti. 1955'ten 1958'e kadarki EOKA başkaldırısı sırasında, Türk toplumu çok korumasız bir konumdadır. Kıbrıslı Türkler, adanın her tarafında EOKA teröristleri için hedef oldular. Otuz üç köyde evleri ve eşyaları EOKA tarafından tahrip edilen 6000 Kıbrıslı göçmen geleceğe ciddi kuşku ile bakarken, yüzlerce Kıbrıslı Türk öldürüldü ve yaralandı.

Neticede adaya bağımsızlığı ve iki toplum arasında ortaklığa dayalı bir cumhuriyeti getiren, Kıbrıslı Türklerin Enosis'e karşı direnci olmuştur.

İki tarafın toplum liderleri ile yapılan yoğun görüşmelerden sonra, Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalandı (11-19 Şubat 1959). Her iki toplum cumhuriyetin kurucu ortağı olacaktı. Enosis yasaklanacak ve ona karşı duruş da garanti altına alınacaktı. İki toplum, 7/3 temelinde uzlaşılan bir merkezi hükümete iştirak ederken, kendi toplumsal ilişkilerinde bağımsız olacaklardı. Böylece, Kıbrıs Anayasası'nı hazırlamada 18 ay birlikte çalışan iki toplum tarafından fonksiyonel bir federasyon kurulmuş oldu.

İngiltere'nin, 19 Şubat 1959 Londra Antlaşması'ndan önce, Yunanistan ve Türk Hükümet başkanlarının 11 Şubat 1959 tarihinde çerçevesini çizdikleri ve üzerinde uzlaştıkları Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Esas Teşkilatı, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması belgelerini inceleyip, 11-16 Şubat tarihleri arasında yapılan görüşmeleri de dikkate alarak yapmış olduğu, Selwyn Lloyd, Alan Lennox-Boyd imzalı, 17 Şubat 1959 tarihli "Birleşik Krallık Hükümeti Beyanı"nda birtakım şartlar ileri sürmüş olmasına özellikle dikkat edilmelidir.

Söz konusu Beyan'ın "A" kısmında şu şartlar yer almaktadır: *Aşağıda "B" kısmında yazılı taleplerin kabulü şartı ile Yunanistan ve Türkiye Hükümet Reisleri [Başkanları, İ. Tayhani] tarafından tasvip edilen vesikaları Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzı hakkında mutabık kalınmış temel olarak kabul ederler.*

İngiltere'nin tam hakimiyeti altında kalacak;

(a) Ağrotur- Piskobu- Paramal ve

(b) Dikelya- Pergama (Beyarmudu)- Ay Nikola- Ksilofağu

İki bölge dışında Kıbrıs Adası üstündeki Kıbrıs Cumhuriyeti'ne aşağıdaki şartlar ile devre amadedir: Yukarıda zikredilen iki bölgenin askeri üs olarak fiilen kullanılmasını mümkün kılmak için lüzumlu olan ezcümle ilişik ekte yazılı haklar dahil, bütün hakların Birleşik Krallık Hükümeti'ne sağlanması ve İngiliz hâkimiyeti altında kalan bölgelerin bütünlüğü ve Birleşik Krallığın yukarıda atıfta bulunulan hakları istimali [kullanım, İ. Tayhani] ve bunlardan istifadesi hakkında Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından yeter teminat verilmesi: ...⁶⁷

⁶⁷ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878- 1960) I*, Eylül 1960, s. 191.

İngiltere'nin, bugün de kıskançlıkla koruduğu ve egemenliği altında bulundurduğu üsleri, Londra Antlaşması'nın önkoşulu olarak ileri sürmekle yetinmediği, “Birleşik Krallık Hükümeti Beyanı”nın ekinde söz konusu üslerin kullanımında kendisine kolaylık sağlayacak kimi ilave hakları da talep ettiği görülüyor.

Lefkoşe Hava Meydanı'na ilişkin kullanım hakkı talebi bunlardan biridir. EK'in, “f” fıkrasında dile getirilen talep şöyledir: Lefkoşe Hava Meydanı, meydanda veya meydana bağlı lüzumlu bütün bina ve kolaylıkları, İngiliz askeri uçaklarının sulh ve harpte harekâtı için hava trafiği üzerinde lüzumlu harekât kontrolünün icrası dahil olmak üzere, İngiliz makamlarının gerekli gördüğü herhangi bir nisbette kullanmak;

Aynı Ek'in “g” bendinde ise şu satırlar yer almaktadır: *Kıbrıs Cumhuriyeti ülkesi üzerinde tahditsiz uçmak*.⁶⁸

Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları, Garanti Antlaşması'na bir madde eklenmesini ve egemenliğin devri karşılığında, İngiltere'nin talep ettiği söz konusu hakların da verilmesini kabul ettiklerini ortak bir açıklama ile duyurmuşlar, arkasından da Kıbrıs Rum Cemaati temsilcisi Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk Cemaati temsilcisi Dr. Fazıl Küçük de benzer doğrultuda birer açıklama yapmışlardır.

İngiltere tarafından Londra Antlaşması öncesi önkoşul olarak ileri sürülen, özellikle üslerle ilgili yeni taleplerin taraflarca kabul görmesinden sonra, 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması da imza altına alınmış ve Ortaklık Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayacak yeni anlaşmaların hazırlanması için üzerinde uzlaşa sağlanan tedbirler manzumesi kaleme alınmıştır.

Bu tedbirler içerisinde Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı'nı hazırlayacak bir Anayasa Komisyonu ve çeşitli komitelerin kuruluşuna ilişkin vurgular vardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, İngiltere'nin daha anayasa metni ortada yokken üsleri garanti altına alma girişimidir.

Zürih sürecini takiben 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşması'nın imza edilmesinden sonra, hem taraf ülkeler hem de dünya kamuoyunda Kıbrıs'ın geleceğine yönelik umut ve umutsuzlukların dile getirildiği pek çok değerlendirmenin yapıldığı görülür. Zürih ve Londra Antlaşmaları 4 Mart 1959 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de tartışılmış ve 138 aleyhte, 2 çekimser oya karşı 347 lehte oyla kabul edilmiştir.⁶⁹

Sonuç

Uçakların, 1900'lü yılların başlarından itibaren etkili bir güç olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte, ülkelerin hava sahaları da, sınırları içerisinde kalan toprakları kadar önem kazanmıştır. Kıbrıs örneğinde görüldüğü gibi kimi hava sahaları ise stratejik açıdan da önemlidir.

Çalışmada ele alınan evreler, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki konumundan ötürü yapılan “uçak gemisi” benzetmesini destekleyen olaylara tanıklık eden evrelerdir. Kıbrıs, söz konusu önemini kuşkusuz bugün de korumaktadır.

Adada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Rum Yönetimi arasında 2009 yılından beri sürdürülmekte olan görüşmelerde masaya yatırılmayan, yatırılmak istenmeyen tek bir konu vardır. O da, İngiltere'nin egemen üsleridir. Zaman zaman Birleşmiş Milletler temsilcilerinin de katıldığı söz konusu müzakerelerde “üsler”, özenle gündem dışında tutulur. İngiltere, 1959'da yasal bir zemine oturduğu bu mevziyi hiç bir zaman kaybetmek istememiştir. Çünkü hegemon güçlerin ada ile ilgili hesapları çok yönlü olup, uzun vadelidir.

O halde Doğu Akdeniz'in kilidi konumundaki Kıbrıs adasının hava sahası açısından taşıdığı stratejik önem, asla göz ardı edilmemeli ve hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti hem de Türkiye

⁶⁸ Gazioğlu, *age.*, s.192.

⁶⁹ Gazioğlu, *age.*, s.195.

Cumhuriyeti, Kıbrıs'a yönelik makro ölçekte ve uzun vadeli stratejiler geliştirmeli, zamanı geldiğinde de uygulamaya koymalıdır.

Kaynakça

I. Süreli Yayınlar

A. Gazeteler

- Halkın Sesi*, 18 Mart 1942.
Halkın Sesi, 19 Mart 1942.
Halkın Sesi, 20 Mart 1942.
Halkın Sesi, 25 Mart 1942.
Halkın Sesi, 27 Mart 1942.
Halkın Sesi, 29 Mart 1942.
Halkın Sesi, 9 Nisan 1942.
Halkın Sesi, 10 Nisan 1942.
Halkın Sesi, 15 Nisan 1942.
Halkın Sesi, 17 Nisan 1942.
Halkın Sesi, 23 Nisan 1942.
Halkın Sesi, 1 Mayıs 1942.
Halkın Sesi, 20 Mayıs 1942.
Halkın Sesi, 21 Mayıs 1942.
Halkın Sesi, 2 Haziran 1942.
Halkın Sesi, 6 Haziran 1942.
Halkın Sesi, 9 Haziran 1942.
Halkın Sesi, 12 Haziran 1942.
Halkın Sesi, 24 Haziran 1942.
Halkın Sesi, 9 Temmuz, 1942.
Halkın Sesi, 18 Temmuz 1942.
Halkın Sesi, 18 Eylül 1942.
Halkın Sesi, 18 İlk Teşrin (Ekim) 1942.
Halkın Sesi, 20 İlk Teşrin (Ekim) 1942.
Halkın Sesi, 4 Son Teşrin (Kasım) 1942.
Halkın Sesi, 12 Son Teşrin (Kasım) 1942.
Halkın Sesi, 20 Son Teşrin (Kasım) 1942.

II. İnceleme Yapıtlar

A. Kitaplar

- DEMİRYÜREK, Mehmet, *II. Dünya Savaşı'nda Kıbrıs Alayı ve Lefkeli Mustafa Zeki Şakir'n Anıları*, Işık Kitabevi Yayınları, Lefkoşa, 2005.
GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz Döneminde Kıbrıs (1878-1960)*, Lefkoşa, Eylül 1960.
LEWIS, Bernard, *The Middle East*, Scribner Publishing, New York, 2003.
SANDER, Oral, *Siyasi Tarih(1918- 1994)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Aralık 2009.
SERTER, Vehbi, *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa, 2002.
TAYHANİ, İhsan, *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayii (1923-1950)*, Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları No: 1, Ankara, 2004.
Türk Havacılık Tarihi (1914-1916), Birinci Kitap Birinci Cilt, Hava Basımevi, Eskişehir, 1951.
Türk Havacılık Tarihi (1917-1918), İkinci Kitap İkinci Cilt, Hava Basımevi, Eskişehir, 1951.
VARBLE, Derek, *The Suez Crises 1956*, Osprey Publishing, Oxford, (First Edition) March 2003.

B. Makaleler

AKSAY, Hasan (Orgeneral Hava Kuvvetleri Komutanı), “Türk Hava Kuvvetleri Tarih Sempozyumu Açış Konuşması”, Bildiriler Kitabı, Ankara, Mayıs 2013, s. X.

ATUN, Ata, “İngiliz Üsleri ve Sömürgecilik”, *Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1 Sayı: 3, Lefkoşa, Ocak 2010-Şubat 2010, s. 11.

DEAC, Wilfred P, “Operation Muskeeters: Duel for the Suez Canal”, *Military History*, London, April 2001, p. 58-64.

KESER, Ulvi, “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Akdeniz ve Kıbrıs Bölgesinde Türk Havacılık Faaliyetleri”, Türk Hava Kuvvetleri'nin 100. Yılı Uluslararası Sempozyumu (8-10 Şubat 2011), Bildiriler Kitabı, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı Yyn., Ankara, Mayıs 2013, s. 160-187.

C. İnternet

https://en.wikipedia.org/wiki/Andrew_Cunningham,_1st_Viscount_Cunningham_of_Hyndhop (Erişim Tarihi: 07. 05. 2016)

Neo-Byzantine Architecture in Cyprus (19-20 c.) in the European and Mediterranean Context

Prof. Dr. Aleksandar KADIJEVIĆ
University of Belgrade, Serbia

Among exemplary historical matrices that encourage Eastern European and Mediterranean builders of modern times, is set aside Byzantine architecture, evoked with deep respect and creative inspiration, especially in countries whose medieval architectural currents just marked influence of Byzantium (Russia, Bulgaria, Romania, Serbia, Montenegro Cyprus, Greece, Armenia, Georgia). Stemming from a nostalgic desire to emulate modern civilization achievements of Eastern/Christianity of the Middle Ages, byzantinism marked their sacred and memorial, and partly utilitarian buildings. Despite occasional pressure from unfavorable criticism and opposing architectural ideology renovations of Byzantium has not waned, and gaining wider support.

Modern historiography has already been dealing with the origin, expansion and role of the neo-Byzantine architecture in Europe of the XIX century,¹ but its relation to the then leading cultural ideologies and designing methodological concepts has not been sufficiently discussed so far. Having been familiar with the neo-Byzantine architecture genesis in the mentioned period, we would here like to emphasize the necessity of its conceptual and phenomenological differentiation regarding more comprehensive and superior phenomena (notions), such as historicism, eclecticism and academism. It may be concluded that the neo-Byzantine architecture in its widest sense represented a manifestation of historicism, a predominant ideal in the culture of the epoch. It was a synonym for national style in Christian Orthodox countries, while its development in the Central and West Europe took the form of an erudite search for a nationally neutral structure of academic all-solving architecture. As an indiscriminating „new-style“ variant of academism (together with neo-Romanesque art, neo-Gothic architecture, neo-Renaissance, neo-Baroque, etc), the neo-Byzantine style developed in the form of a pure style (with the function of determining purposes of constructions and ideologies of orderers) and in the context of academically standardized eclectic compositions. Although the first, „purer“ variant of neo-Byzantine architecture was represented less than the other, eclectic and synthetic concept, it

¹About the development of neo-Byzantine architecture in Europe in the nineteenth century see: R. Middleton-D. Watkin, *Architektur der Neuzeit*, Stuttgart 1977, 235-237, 264-268; V. Viladsen, *StudienuberbyzantinischenEinflussaut die europaischeArchitektur des 19.Jhd.*, Hafnia 5, Kopenhagen 1978, 43-76; M. Jovanović, *TeofilHanzen*, „hanzenatika“ i *Hanzenovisrpskiuchenici*, ZLUMS 21, Novi Sad 1985, 235-260; D. Porphyrios (ed.), *Neoclassical Architecture in Copenhagen & Athens*, Architectural Design Profile 66, London 1987, 32; J.M. Crook, *The Dilemma of Style*, London 1987, 214; T.S. Mantopoulou-Panagiotopoulou, *Neobyzantine architecture in Thessaloniki: An attempt to redefine the city s image in the nineteenth and twentieth centuries*, in: *Byzantium, Identity, Image, Influence*, Copenhagen 1996, 306-313; E. Klingenstein, *ZurProblematikeinesk.k.Nationaldenkmals. Die Entstehungsgeschichte des nach-1848er Ausstattungsprogramms in den Prunkraumen de Arsenal-Zeughauses*, in: *Der Traum vom Gluck I*, Wien 1997, 53-59; A. Kadijević, *Jedanvektraženjanacionalnogstila u srpskojarhitekturi (sredina XIX – sredina XX veka)*, Beograd 1997, 35-37, 105- 110; J. Stevens Curl, *Neo-Byzantine*, in: *Oxford Dictionary of Architecture*, Oxford 2000, 447; B. Bergdoll, *European Architecture 1750-1890*, Oxford 2000, 229-230. 384 AleksandarKadijević}. B. Bullen, *Byzantium Rediscovered*, London-New York, 2003; R.S.Nelson, *Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument*, Chicago 2004; A.Kadijević, *Istorističke osnove neovizantijske arhitekture u XIX veku*, in: *NišiVizantijaIII*, Niš 2005, 383-396; P.J.Geary-G.KLaniczay (eds.), *Manufacturing Middle Ages. Entangled History of Medievalism in Nineteenth Century*, Leiden-Boston 2013; A.Ignjatović, *Afterlife of Byzantine Architecture in the Nineteenth and Twentieth Century*, in MichelaRosso (ed.), *Investigating and Writing Architectural History: Subjects, Methodologies, and Frontiers*, Torino 2014, 1007-1008.

included two qualitatively and conceptually different approaches: pseudo-stylish (mimetically colorless) and creative, in which the heritage served more as an incentive and less as an indicator of erudition and designing universality. Alongside with the progress of scientific knowledge on the true nature of old Byzantine architecture, its principles were increasingly applied in current designing practice. Therefore, more or less inspired evocating, paraphrasing and upgrading of its forms and structures continued in the XX century, as well.

On the development of neo-Byzantine architecture in Europe during the nineteenth and twentieth centuries in cultural historiography is already written, but its relationship with the then leading designing methodological concepts is not sufficiently considered. In addition to the complexity of the problem, scattered historical sources, the small number of competent experts, lack of multidisciplinary nature and harmful effects of modernist axiology, it has contributed to the uncritical practice that arise from recent architecture interpreted factually descriptive, without establishing their deeper theoretical positions and connect with the fundamental principles of the epoch. Hence the stress that would Corps neo-Byzantine architecture in Europe - the first completed building in Athens during the forties of the nineteenth century, to those achieved in central England in the early twentieth century, should be separated from the current post Byzantine architecture, present in the Balkan areas under Turkish rule. The corpus of Christian architecture basilica was the expression of continuity, as opposed to the academic restoration codified „old-Byzantine architecture". Although the post-Byzantine architecture recorded spontaneous romantic impulses of little known builders for ambitious reconstruction of the former Byzantine monumental architecture, the flow over time, influenced by academic institutions in the second half of the century had put in corpus hierarchical neo-Byzantine religious architecture (postulated in Vienna), whose elements are regional building schools Byzantine medieval architecture subordinate the general principles of this architecture.

Updates early Christian and medieval architecture, initially aimed at the romantic awakening of national consciousness, showing the medieval roots of the nation and the state, as well as the independent origin of the city administration, providing substantial opportunities for printing in a world of fantasy, mysticism, evocation of the most bizarre and stylistic mixtures, which are not were permitted to enliven the newer styles. Individualism and spontaneity culture of Romanticism, which threatened to demolish the existing rules, inhibited the diligent academic authorities tend to dull and code sacred and profane architecture. Also volition is accomplished neo-Byzantine architecture in the Orthodox faith,² while the neo-Byzantine style in the rest of Europe represented a popular model for non-Catholic temples and minority religions, museums and universities. In areas outside Europe has been developed from the same needs, and sometimes as a symbol of connecting European tradition with Asian and other non-Christian cultures.

Vienna's neo-Byzantine architectural aspirations will give a powerful impetus to the medieval evocations in European architecture of the eighth, ninth and the last decades of the nineteenth century. Conceived in Athens forties, in a special way, „discovered" in Russia, neo-Byzantine architecture has become popular in Europe thanks to the Viennese experts authoritatively to end of the century spread to

²M. Koeva, I. Bezhilov, P. Yokimov and L. Stoilova, *2000 years of Christianity. Orthodox churches in the Bulgarian lands (XV - mid XX century)*, Sofia 2003; C. Popescu, *Le Style National Roumain, Construire une Nation a travers l'architecture 1881 - 1945*, Rennes 2004; Ю.П. Савельев, *Византийский стиль в архитектуре России: вторая половина XIX - начало XX века*, Санкт-Петербург 2005; E.M. Kishkinova, *Byzantine style in the architecture of orthodox countries. Second half of XIX - the middle of XXth century*, European Journal of Science and Theology, December 2014, Vol.10, No.6, 267-280; A. Kadijević, *Byzantine Architecture as Inspiration of Serbian builders of New Age*, Belgrade 2016.

more distant areas of the stem ends of the Balkan (Britain and its colonies, the United States, France, Spain, Germany).

A decisive influence on the formation of an academic variant vizantinizma, performed the Viennese professor Theophilus Hansen (1813-1891).³ Although the anthology of European architecture of the nineteenth century came in the imposing neoclassical opus achieved in Athens and Vienna, of particular importance for monitoring the impact on the Viennese architecture in the field of study and revival of the principles of Byzantine architecture. Hansen's interest in the application of the principles of Byzantine in design, an expression of his wider istoričkih abstraction in medieval Romanesque, Gothic and Oriental architectural tradition. Staying in Athens between 1836 and 1846 enabled him to directly meet with the Byzantine monuments.

Upon his return to Vienna, Hansen decided that in the area of Central Europe within the romantic-istoričkog program of imperial architecture, promotes Byzantine architectural principles. A mixture of Byzantine, Romanesque and early medieval form called „Rundbogenstil“, it will become a popular form of bridging cultural differences between the small ethnicity Austro-Hungarian monarchy.

Hansen in Vienna and throughout the monarchies neovizantijskih designed a series of buildings, believes that formal and structural logic Byzantine churches best suits the needs of modern times: „As for the style of the building, I want to use the true principles of Byzantine building, some in the churches of the Orient, since you think suitable for the target object, as well as in relation to the available material“, wrote Hansen commenting neo-Byzantine character of the Museum of weapons in Vienna (1848-1856), known for its interior auditorium where a striking reminder of the dome solutions Byzantine architecture, dominated by rich parsed domed space. churches and chapels in the Byzantine style Hansen is koncipovao with a base in the shape of isosceles Greek cross, often inscribed in a square, covered with a dome, so that „as with all Byzantine churches, the interior of the building is reflected in the foreign organic physiognomy.“ In addition to the Museum of weapons, the most important part of Hansen in neo-Byzantine style are the church and the House of Invalids in Lviv (1855), Evangelical Chapel in Vienna (1857), parish and school buildings of Greeks t Vienna (1858), the church at the cemetery in Kezmark (1873), the funerary chapel of Stirbey Prince in Buftea (1890). In addition to the practical application of the principles of Byzantine design, Hansen in 1868 inaugurated the subject of „Byzantine architecture“ at the Academy of Fine Arts in Vienna. Aesthetic and functional principles Hansen architecture, applied his many followers in the region and outside of Austria-Hungary.

The builders interested in the restoration of Byzantine principles, mainly looked up to the magnificent Justinian „golden era“, as well as some monuments of middle Byzantine and Late Byzantine period. Especially in the Russian branch of the architectural byzantinism, dominated paraphrases dome system Constantinople St. Sofia, central inspiration and symbolic legitimation Reformation aspirations.⁴

The way the achievements of Byzantine Eastern Christianity encouraged builders primarily depended on the individual understanding of the purpose of their modern reconstruction. Convinced that

³R.Wagner-Rieger, *Der Architekt Theophil Hansen*, Wien 1977; A.Stiller (ed.), *Theophil Hansen. Klassische Eleganz im Alltag*, Wien 2013.

⁴R.S.Nelson, *Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument*, Chicago 2004; Ю. П. Савельев, *Образы собора Святой Софии Константинопольской в русской церковной архитектуре второй половины XIX - начала XX века*, ZLUMS36, Novi Sad 2008, 157-206.

the traditional patriarchal culture can be held next to the comprehensive modernization reforms, most closely represented the creative priority objective, while less dedicated meant a passing phase in the search for the copyright term. Hence the Byzantine reminiscences of facilities and projects placed unevenly, having emphasized, equal or minor role in the composition imaginary continent.

Emulation in the Byzantine and medieval national construction, conducted with romantic enthusiasm, erudite or studiously routine not hampered by the fact that their historical genesis long been scientifically explored. However, thanks to the rise of byzantology in Europe during the last quarter of the nineteenth century, especially after World War I, ripening and performances of layered genesis of Byzantine architecture,⁵ enabling the emergence of a more informative reminiscence.

Based on the current interpretation can be concluded that the revival of the East European builders Byzantine architecture comprehended in three ways: 1) as modest successors of his ideological undisturbed but by the Ottoman, Austro-Hungarian and the communist government in Orthodox Slavic countries; 2) as strategists designed reconstruction within the official culture of remembrance and affirmation of national identity; 3) as opponents of the renewal of medieval architectural narrative, inappropriate contemporary cultural orientations. Contrary inspired breakthroughs dedicated visionaries from another corps who are the foundations of the Byzantine past imagined monumental temples and palaces of a new era, less interesting Byzantinism less talented authors exhausted the formalist cult of ancient dies, weakening the reputation rebuilding effort.

The surviving buildings and unrealized projects show that conservatism is not fully depreciated inspiration Byzantine architecture of the Middle Ages in the recent, thanks to inspired solutions that do not lag behind the best in Europe. Hence, no current Byzantinism Eastern architects should not be overlooked as a civilization inappropriate, since the construction of the Byzantine world for centuries inspired artists from different countries, regardless of whether they contribute to its continuity, fuller reconstruction or evocation of the humble.⁶ One can not blame the Eastern European and Mediterranean builders as instead of others and distant architecture reinterpreted own regional heritage.⁷ As a direct symbol of geopolitical definition of new temples, but also unquestionable loyalty to the Eastern Christian spiritual roots, Byzantine matrix will remain a lasting inspiration, the most common in the field of sacred and memorial architecture.

In this light should be seen and cherished neo-Byzantine architecture in Cyprus during 19th and 20th centuries by recent historiographical researchers shed light thanks to Marko Kiessel and Asu Tozan.⁸ Its development have correlated with the rise in recent neobyzantinism Greek architecture, when the principles of tradition created new models and interpretations of copyright. In particular, they explored

⁵A. Ignjatović, *Byzantium's Apt Inheritors: Serbian Historiography, Nation-Building and Imperial Imagination, 1882–1941*, Slavonic and East European Review 94, 1 (2016), 57-92.

⁶B.J. Manić, A. Niković, I. Marić, *Odnostaditionalnih savremenih elemenata arhitekture pravoslavnih crkvanarazmedimilenijuma*, Facta universitatis - series: Architecture and Civil Engineering, Niš 2015, vol. 13, br. 3, 283-300.

⁷R. Betancourt, M. Taroutina (eds.), *Byzantium/Modernism: The Byzantine as Method in Modernity*, Leiden-Boston 2015.

⁸M. Kiessel, A. Tozan, *Orthodox Church Architecture in the Northern Districts of Cyprus from the mid-19th Century to 1974, From Eclecticism to Neo-Byzantine Style*, Prostor 48, Zagreb 2014, 159-173.

the northern region of Cyprus, where Byzantinism marked the division of church architecture utopian island into Greek and Turkish part. As a reflection of the Greek identity, this architecture was modeled in a neo-Byzantine churches in central and southern Greece, among which are allocated to achieve Aristotle Zachos, the leading restorer of the Byzantine tradition.

It is indicative that the special boom and encouragement recorded after the reforms in Ottoman Empire 1856, then 1878. Around 1930 there was a revival of the Byzantine style and built churches, such as, for example, one in Galati, built on the model of the previous eclectic neo-Byzantine architecture and models that have been developed in Greece in the works of A. Zachos, a prominent representative again revival of Greek identity. A more precise neo-Byzantine type is marked by the same decoration as the Hagia Sophia in Istanbul. Due to the fact that the Cyprus architect Th. Photiadis, otherwise known for the design of school buildings in neo-Greek style of twenties. Also designed the church of this type in Pedoulas, it is possible that it was he who brought the style to Cyprus, or that it has developed on the basis of some other types of films from Greece. Model early Byzantine basilica could be the inspiration for another guy, about which testifies to only one location in Pendency.

As Kiessel and Tozan indicated, other types showed that developed after 1930. which referred to the Byzantine inheritance. Among them are building with modern abstract Byzantine forms, such as, for example, a single-nave church of AyiosErmolaos or type dome vaulted basilica with three outboard boat and transept of the 1970s in places Kato Kopia and Prastio. Only a few projects created around 1970 does not rely overtly on the Byzantine style: single-nave church of the Apostle and St. Barnabas in Nicosia. Formal „revival Greek identity” in Greece during the twenties of the 20th century eyes ously had an impact on Cyprus. The fact that the revival of Byzantine morphology in Cyprus after 1930 occurred at the same time when the political problems on the island at the end of the 1920s became more pronounced, was no mere coincidence. About this, the correspondence had not been discussed so much. Neo-Byzantine morphology of the first half of the 20th century can be understood as an expression of cultural, religious and ethnic identity and resistance to British colonialism. Although modern abstraction has become an integral part of the design of churches during the 50s and 60s of the 20th century Byzantine style is still prevalent. The conflict with the British government and the Turkish community in Cyprus, as well as the establishment of the Republic in 1960, though, it seems, were not sufficiently stimulating factors that would contribute to the development of modern (neutral) religious architecture that could suppress the neo-Byzantine style as an expression of „Greek identity”.⁹

⁹Kiessel, Tozan, 173.

KATILIMCILAR

Prof. Dr. Ahmet Aksın – Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Alaattin Aköz – Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Gülbadi Alan – Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail Altınöz – Sütçüimam Üniversitesi
Prof. Dr. Zakir Avşar – Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Babacan – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ceyda Tuna Bozdoğan – Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Seher Boykoy – Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Fevzi Çakmak – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Çanlı – Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal Çelik – Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nurten Çetin – Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Alparslan Demir – Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Füsun Çoban Döşkaya – Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Olcay Özkaya Duman – Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Çiğdem Dumanlı – Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Dilşen İnce Erdoğan – Adnan menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Ayla Efe – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Gündüz – Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Ekinci – Ordu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hacer Göl – Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Gölen – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ İğüs – Mimarşinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim İpek – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan Kaçar – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Aleksandr Kadjevic - Belgrade University / Serbia
Dr. Melike Karabacak – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Karaca – Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Karaman – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin Kocaoğlu – Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Köse – Polis Akademisi
Yrd. Doç. Dr. Fahri Maden – Kastamonu Üniversitesi
Dr. Suzan Akkuş Mutlu – Hacibektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Nazır – Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Özcan – Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel Özlü – Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dr. Esra Özsüer – İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selim Özcan – Amasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem Poyraz – Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih Sancaktar – İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Serbestoğlu – Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Medine Sivri – Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Soykan – Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Şevket Topal – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Türkmen Törelî – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mucize Ünlü – Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı – Balıkesir Üniversitesi
Dr. Şenay Yanar – Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan Yazıcı – Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik – Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel Yiğit – Polis Akademisi
Doç. Dr. Ahmet Yüksel – Cumhuriyet Üniversitesi

